

JOHANN GUSTAV DROYESSEN
Ρ. - Η. - Σ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

**ΙΣΤΟΡΙΑ
τοῦ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ**

I - II

JOHANN GUSTAV DROYSSEN

**ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ**

**ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ, ΣΧΟΛΙΑ:
ΡΕΝΟΣ ΗΡΑΚΛΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ**

ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΕΝΗ Κ' ΕΝΗΜΕΡΩΜΕΝΗ
ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΜΑΤΙΚΑ ΜΕ ΤΑ ΕΓΚΥΡΟΤΕΡΑ
ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ Κ.Α. ΕΡΕΥΝΩΝ

ΑΠΟ ΤΟΥΣ:
ΗΡΚΟ ΚΑΙ ΣΤΑΝΤΗ Ρ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ

**ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
ΑΘΗΝΑΙ
1993**

ΕΚΤΟΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ, 1988
© ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΙΣΤΕΩΣ

Ο Δ' ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΕΞΩ ΤΗΣ ΑΡΚΤΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΣ ΟΛΙΓΟΥ ΔΕΙΝ
ΠΑΣΗΣ ΜΕΘΕΙΣΤΗΚΕΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΑΠΟ ΤΟΝ
ΡΕΝΟ ΗΡΑΚΛΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ

“Αν ό Δὸν Κιχώτης είναι ό φανταστικὸς κορυφαῖος ἵππότης τοῦ ἡρωικοῦ στοιχείου στὸν κόσμο, ποὺ μὲ τ' ὅτι ἀκριβῶς είναι πλασματικὸς ὑποβάλλει τὸ ἀνέφικτο τοῦ ἡρωικοῦ ἴδανικοῦ· δὲ Ἀλέξανδρος, ὃντας παραταῦτα πραγματικός, βεβαιώνει τὸ ἐφικτὸ μολοντοῦτο τοῦ ἡρωικοῦ, καὶ μάλιστα σὲ διάσταση κοσμοίστορικὴ ἀναμφισβήτητα, ποὺ προσδιορίζει ἐσαεὶ κατόπιν ὅλη τὴν πορεία τοῦ εἴδους.

Δυὸς τρομερὲς ἐποποίες, λοιπόν! Ποὺ καλπάζουν στὸ πέρ’ ἀπ’ τὰ ὅρια — ὅλα τὰ ὅρια, κάθε λογῆς! (ὅπως τί παράξενα κ’ ὑποβλητικὰ τὸ ψιθυρίζουν ἀκόμα στ’ ἀφτιά μας κάποια λόγια τοῦ Αἰσχίνη, ποὺ φέρνουν ρῆγος τοῦ μεγάλου του καιροῦ, γραμμὴ ὡς ἐμᾶς αὐτούσιο, ἀπ’ τὸν Κατὰ Κητσιφῶντος του: ...Ο δὲ Ἀλέξανδρος ἔξω τῆς Ἀρκτοῦ καὶ τῆς οἰκουμένης ὀλίγου δεῖν πάσης μεθειστήκει, [...] τὸ δὲ σόμενον ἀδηλον ἦν...: «Πέρ’ ἀπ’ τὸ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς τὰ πέρατα δὲ Ἀλέξανδρος, κι ἀδηλο τὸ μέλλον!») —, μὲ τὰ δυὸς πιὸ κοσμοξάκουστα ἵπποτικά τους ἀλογα τοῦ καθαροῦ ἔποντος: τὸ Βουκεφάλα καὶ τὸ Ροσινάντε!

“Οπου χάρη στὸν καλπασμὸ τῆς ψυχῆς αὐτὸν — γιατὶ τῆς ψυχῆς εἶναι! (τί ἀλλο;) — τὸ πιὸ φανταστικὸ καὶ τὸ πιὸ πραγματικὸ ταυτίζονται, καὶ γίνονται παραμύθι ἔνα, τοῦ κόσμου ὅλου!

“Αν δὲν ὑπῆρχαν τὰ μνημεῖα, οἱ ἐπιγραφές, τὰ εὐρήματα καὶ τὰ νομίσματα — ὅπου τόσο εὐσυνείδητα ἐγκύπτει κι ἀπομνηστὶ διαρκῶς στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐπαλήθευση καὶ τὴν πρέπουσα ἴστορηση τοῦ μεγάλου του ἡρωικοῦ ἴνδαλματος ὃσο ἀκριβέστατα ὁ σοφὸς Ντρόύζεν οἱ μορφὲς ἀν δὲ μιλοῦσαν, οἱ ἀναμφίβολα ἔτσι χαραγμένες καὶ μαγευτικὰ χυμένες στὶς ἀπαστράπτουσες ὄψεις τῶν χρυσῶν στατήρων τ’ ἀλεξάνδρεια ἐκεῖνα ἀν δὲ βεβαιῶναν ἀκλόνητα πώς ναί, τοῦ Μεγαλέξαντρου τὸ νόμισμα ἔγινε τοῦ κόσμου ὅλου τὸ πανίσχυρο καταλλακτικὸ μέσο, τῆς οἰκουμένης ὅλης τὸ νόμισμα τότε, μ’ ἀπόλυτη πέραση στὴν ἐνιαία ἐπικράτεια, πούχε καρδιὰ τὴ Μεσόγειο μὰ καὶ τὴ Βαβυλῶνα, πούχε πέρατα τοῦ ἥλιου τὶς ἀρχὲς καὶ τὰ πέρατα - τὶς Στῆλες τοῦ Ἡρακλῆ στὴ Δύση, τοῦ Δούναβη τὶς ὅχθες, τὸ Ντὸν καὶ τὴν Ἀζοφική, τὴν Ύρκανία, τὸν Καύκασο καὶ τὴν Κασπία καὶ τὴν Ἀράλη στὸ Βορρᾶ, τὸν Ἰαξάρτη καὶ τὶς παγωμένες ράχες τῶν Ἰμαλαῖων κατὰ τὴν κάτασπρη Στέγη τοῦ Κόσμου, καὶ τὸν Ἰνδὸς ἶσαμε κάτω, στὴν Ἀνατολή, τὸν Ἰνδι-

κὸ στὸ Νότο, καὶ τὶς ἀπέραντες ἀκτὲς τῆς Ἀραβίας, καὶ τὶς πηγὴς τοῦ Νείλου· κι ἂν τὰ πηγάδια αὐτὰ δέ σώζονταν, π' ἀνοιξε μεθοδικὰ γιὰ νὰ ξεδιψάῃ τὸν παραπλέοντα στόλο του, μὲ τὸ Νέαρχο, στὶς φλογερὲς ἀκτὲς τοῦ Ἰνδικοῦ καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς Θάλασσας, μὲ τ' ἄθλια ἐκεῖνα ψαροχώρια τῶν μυθικῶν Ἰχθυοφάγων, π' ἀκόμα τὸν θυμίζουν· μὰ κι ἂν τὰ παραμύθια δὲν τὸν λέγαν καὶ τὸν ξαναλέγαν, ἔτσι ἐπίμονα, Ἰσκαντέρ καὶ ξανὰ Ἰσκαντέρ, καὶ δὲν ὠρκίζονταν, πάππου πρὸς πάππου, πῶς ναι, δικός τοὺς ητανε ὁ Ἰσκαντέρ ἐκεῖνος, ὁ Ἀλέξανδρος αὐτός, ὁ μέγιστος τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου κατακτητής, δικός τοὺς, ὁλόδικός τους τοῦ καθενός τους, νικητής, ὑπερνικητής, παν-νικητής ὅλων ἀκαταγώνιστος κι ἀνίκητος γιὰ πάντα — ἡ δόξα ἡ ἵδια τους σ' ὅλους τους αἰῶνες, ἡ ἵδια κορυφαία δόξα ὅλων καθ' ὅλων, νικητῶν ὅλων καὶ τροπαιούχων ὅλων χάρη σ' αὐτόν! — ἀν δὲν ηταν ὅλ' αὐτὰ τὰ τόσο ἐπιβεβαιωτικά, πῶς δέ θάτανε παραμύθι;.. Ἀπλό, τερατῶδες, ἀπίστευτο στὴν ὑπερβατική του ἀπολυτότητα παραμύθι τῆς Ἀνατολῆς!..

Κι ὅμως δὲν ητανε!.. Ἄληθεια ητανε!..

Κι αὐτό είναι τὸ ἔξωφρενικό, τὸ φανταστικὸ ἴσα-ἴσα: ποὺ ηταν ἀλήθεια - δσο «ἀσύλληπτο» κι ἂν ἔμοιαζε φέμμα!..

Κ' είναι μιὰ παράξενη — σχεδόν σημαδιακὴ — ἀντιστοιχία: Μὲ μιὰν ἀπίστευτη φαντασία τοῦ ἡρωικοῦ, τὸ Δὸν Κιχώτη, ποὺ γελοιοποιεῖ κι αὐτογελοιοποιεῖται, δεινὰ καὶ τραγικώτατα, τινάζεται δξώ ἀπὸ τὸ μαῦρο του ἐαυτὸ τῆς ἀβύσσαλέας ἐσωστρέφειας ὁ εύρωπαικὸς μεσαίωνας κι ὀρμάει πλησίστιος στὸ ρεαλισμὸ τῶν σύγχρονων καιρῶν τῆς Δύσης καὶ τοῦ Νέου Κόσμου, ποὺ ἀκόμα μᾶς κρατεῖ — καὶ ποιός ξέρει πόσο θὰ κρατάῃ τὸ εἶδος — μακρυά ἀπὸ κάθε ὄνειρο, Μῦθο καὶ ἥρωα. Ἐνῶ μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, τῆς πιὸ γενναίας κι ὀρμητικῆς, συναρπαστικῆς τῶν πάντων ἔξωστρέφειας, ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρχαιότητα ἐκπνέει παραδίνοντας τὴν πιὸ ἐμπνευστικὴ καὶ δημιουργικὴ βεβαιότητα στὴν τραγικὴ ἀνθρωπότητα: πῶς τ' ὄνειρο κι ὁ Μῦθος, ὁ ἥρωας κ' ἡ πραγμάτωση τῶν πιὸ ἀπόλυτων ἰδανικῶν εἶναι δυνατή! - νά: "Αν είναι κανεὶς Μεγαλέξαντρος!" "Αν δὲ νοιάζεται, καὶ πηδάῃ μόνος μὲς στὰ φρούρια τῶν Μαλλῶν!" "Αν μέρες καὶ μέρες καλπασμοῦ ξέφρενου προπορεύεται τοῦ ὅποιου στρατοῦ του - δσο «πιστοῦ» ἡ ἀξέφρανα καὶ «λιπόψυχου»! Πῶς τὸ ἰδανικὸ ὑπάρχει δηλαδὴ — αὐτὸ φωνάζει ὁ Ἀλέξανδρος στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου — καὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ πιάσῃ στὰ χέρια του, σπαρταριστό, δικό του, ὀλοζώντανο! — αὐτὸ τὸ θεότρελο μπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς βεβαίωνει ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ βασιλιὰς Ἀλέξανδρος, ποὺ πάντα ζῆ! ποτὲ δὲν πεθαίνει!, τῆς ἀδερφῆς του τῆς Γοργόνας, ὅλων τῶν θαλασσῶν κάθε πάλης στὸν κόσμο μὲ ἰδανικό, τοῦτο φωνάζει κ' ἐπαληθεύει: πῶς ὁ Μῦθος ὑπάρχει,

ὁ Μῆθος κινεῖ, ὁ Μῆθος πάντα πραγματώνει διότι γενναῖο στήν ίστορία του κόσμου, ὁ Μῆθος ὄργανώνει καὶ τὸ ρεαλιστικό, καὶ τὸ ἐξ ἀντικειμένου, καὶ τὸ κάνει νέον ἀλλάξη, νὰ γίνη ὄργανο μεταβολῆς, νὰ μεταλλάξῃ ἐαυτὸν καὶ νέον ἀναρρυθμίσῃ τὸν κόσμο σὲ κόσμον ἄλλο! Πάντα ὁ Μῆθος! Καὶ ποτὲ τίποτα δὲν κουνιέται χωρὶς αὐτόν, κι ἀς μοιάζει ὁ σοδήποτε «φάντασμα» τάχ' αὐτός, «ἀνυπόστατος» τάχ' αὐτός, «ἰδεαλισμὸς» ἀπραγος κι ἀνήμπορος νὰ πλάσῃ κόσμο τάχ' αὐτός!..

Τὸ μήνυμα είναι λοιπὸν ἀκριβῶς: μήνυμα αἰσιοδοξίας!

Μήνυμα ὅνειρον!

Πῶς ναί, ὁ ἀνθρωπὸς μπορεῖ νὰ ἔχει φέρει καὶ πέραν τοῦ κόσμου, πέραν τῆς Ἀρκτοῦ καὶ τῆς οἰκουμένης σχεδὸν ἀπάσης (καὶ νά ποῦ ἔφτασε σήμερα!), καθὼς τὸ οἰωνίζονταν ἔτσι παράξενα καὶ ὑποβλητικὰ ὁ Αἰσχύνης, ἀς ἤτανε καὶ «πληρωμένος» ὁ μεγάλος ρήτωρ, ναί! πληρωμένος; μὰ μεγάλος ρήτωρ, γι' αὐτὸν καὶ μεγάλος συλλήπτωρ τοῦ καιροῦ του, μὲ τὸ Μεγαλέξαντρο στὰ πέρατα (κι ὅξω κι ἀπ' τὰ πέρατα) τοῦ ἀξαφνα τόσο διευρυνόμενου, τόσο διατεινόμενου (ώς τὸ δικό μας) κόσμου καὶ λόγου του!..

Μὲ δυὸς μεγάλους ἡρωικοὺς μύθους ἔζησε ὁ Ἐλληνισμὸς ὡς τὸ Βυζάντιο: μὲ τὸν ὁμηρικό, τῶν Τρωικῶν, καὶ μὲ τοῦ Μεγαλέξαντρου. Καὶ δόθηκε ἀπ' τὰ ἴδια τὰ πράγματα τὸ ἡρωικὸ πλαίσιο τοῦ μύθου τοῦ Μεγαλέξαντρου: ἡ μεγάλη ἐκστρατεία, στ' ὄνομα τῆς Ἐλλάδας ὅλης, γιὰ τιμωρία τῶν προαιώνιων Περσῶν τυράννων· ὁ διάκοσμος τῆς μυθικῆς Ἀνατολῆς, ποὺ πρώτη φορὰ στήν ίστορία τους ἀπλωναν χέρι ἀπάνω της κυριαρχικὸ οἱ Ἐλληνες, τὴν ἄρπαζαν, τὴν ἔδρεπαν δικιά τους, λάφυρό τους, μ' ὅλα της τὰ θαυμαστὰ καὶ τὰ παραδείσια τῆς ἀπὸ αἰώνες πίσω ἐρεθισμένης φαντασίας τους γιὰ τὴν πρωταρχικὴν αὐτὴν *Alma Mater* - τὴν τρομερὴν *Πηγὴ Φωτὸς* καὶ *Μήτρα* ποὺ τοὺς ἐκσφενδόνισε κάποτε πρὸς τὴν Δύση καὶ ἔκτοτε νοσταλγικὰ πάντα τὴν ἀναζητοῦσαν, νὰ τούς ξαναδεχτῇ, νὰ ξαναενωθοῦν μαζί της, νὰ καταποντιστοῦν, νὰ χαθοῦν μέσα στήν ἀπεραντοσύνη της τῶν ἀμετρων ἐκπληρώσεων ὅλων τῶν ὄρμῶν κι ὅλων τῶν πόθων! Καὶ τὸ παλληκάρι μπρός, ὁ ἥρωας, ὁ ὑπερήρωας, μ' ὅλα τὸ ἀντρεῖα κατορθώματα, μ' ὅλες τὶς ἀρετὲς δικές του, καὶ τοῦ κορμιοῦ καὶ τῆς ψυχῆς, ὁ κορυφαῖος ἥρωας ὅπως ἀναδείχτηκε ὅλων τῶν ἐποχῶν κι ὅλων τῶν τόπων στήν ίστορία τοῦ κόσμου, κι ὅχι τῆς Ἐλλάδας μόνο. Κι ὅλα μαζί τὰ γραφικώτατα περιστατικά, καταλεπτῶς ίστορημένα στοὺς αἰῶνες ἀπὸ μνήμη λαϊκή, μυθοποιημένα θερμά, καυτά, μαγευτικά καὶ συναρπαστικά ὅσο τίποτ' ἄλλο, μὲ καρδιὰ καὶ θαυμασμό!..

Τὸ κλασσικὸ ἔργο τοῦ Ντρόύζεν εἰν' ἡ πιὸ βασικὴ καὶ πιὸ καλο-στρωμένη ἀκόμα πλατειὰ λεωφόρος γιὰ τὴν ιστορία τοῦ Μεγαλέξαν-τρου καὶ τῆς ὅλης ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Θὰ περάσῃ ἀπ' αὐτήν, ἀναγ-καῖα, παρ' ὅποιες εἰδικώτερες κρίσεις του, ἡ πρίσματα θεώρησης τῶν πραγμάτων, ὅποιος ἐνδιαφέρεται σοβαρὰ νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ μελετήσῃ, ἀπλὰ εἴτε κ' ἐπιστημονικώτατα, τὸ φαινόμενο ποὺ καὶ τοῦ πιὸ καθαροῦ μύθου τίς διαστάσεις ξεπερνάει, κι ὡστόσο ιστορία συνιστᾶ καὶ πρα-γματικότητα ποὺ προσδιώρισε ὅλη τὴν περαιτέρω ιστορία τοῦ κόσμου. "Οποιες ίδεες καὶ κριτήρια κανεὶς κι ἂν ἔχῃ, τὸ κεντρικὸ ἀντικείμενο τῆς πραγματείας τοῦ Ντρόύζεν, ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τὸ ἔργο του, μένει ριζι-κό, θεμελιακὸ τῆς Δύσης, ὅπου ἀνήκει ὁ πολιτισμὸς ποὺ κρατεῖ ἀκόμα στὸν κόσμο. "Οποιες ἑκδοχὲς γιὰ τὰ πράγματα καὶ τὶς πράξεις, τὶς συνέπειες καὶ τὶς σημασίες τους κι ἂν συγκροτήσῃ κανείς, ἀδύνατο νὰ μετακινήσῃ ἀπ' τὸ κέντρο τῆς ἔκβασης τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ κόσμου τὸν Ἀλέξανδρο - κι ἄλλο τόσο δύσκολο, μὲς στὸ χῶρο τῆς νεώτερης ιστοριογραφίας του, νὰ ὑπερπηδήσῃ τάχα τὸν Ντρόύζεν, ποὺ ἔτσι κρί-σιμα τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ἔδωσε, στὶς πυρηνικώτερες ούσιες καὶ ποιό-τητές του. 'Ακόμα καὶ τὰ νεώτατα ιστορικὰ συγγράμματα, δλως ἄλ-λων κι ἀντίθετων πρισμάτων θεώρησης τῶν πραγμάτων ἐν γένει, τοὺς ἀξονες τοῦ Ντρόύζεν ἀκολουθοῦν, κι ἀπλὰ τὶς ὕστατες κρίσεις ἀλλά-ζουν, γιὰ τὶς πράξεις, τὰ κίνητρα ἢ τὶς σημασίες τῶν γεγονότων, τὸ βάρος καὶ τὶς ἡθικὲς ποιότητες τῶν προσώπων. Μποροῦν καὶ κατακτη-τὴ ἢ ἐλευθερωτὴ τῶν λαῶν νὰ τὸν ποῦν τὸν Ἀλέξανδρο, ἐκπολιτιστὴ καὶ διαφωτιστὴ, ἢ καταλυτὴ σωρείας λαϊκῶν πολιτισμῶν καὶ σκοταδιστὴ, — ὅ,τι θέλουν, ὅ,τι κρίνουν, ἢ νομίζουν πώς χωρεῖ νὰ κρίνουν, ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, χωρὶς ἄλλα, χωρὶς νέα δεδομένα ἀπὸ κεῖνα ποὺ τόσο εὔσυνε-δητα μελέτησε καὶ συνάρτησε κι ἀξιοποίησε συνθετικὰ ὁ ὑπέροχος ιστορικός —, ἀλλ' ὅ,τι νὰ κάνουν δὲν καταφέρουν νὰ χαράξουν ἄλλους βασικοὺς δρόμους ἔρευνας καὶ γνώσης, προβληματισμοῦ καὶ μελέτης τοῦ φαινομένου Μέγας Ἀλέξανδρος, κ' ἔργο του καὶ κόσμος δλος ποὺ ιδρύθηκε ἀπ' αὐτὸν καὶ ξεκίνησε γιὰ νὰ φτάσῃ, μέσω Ἑλληνισμοῦ, Ρω-μαίων, κι ὅλων τῶν παραπέρα, ὡς ἔκεινο ποὺ ἀποτελοῦμε σήμερα, δποια θέση, γνώμη, ἀποψή κι ἂν ἔχουμε γι' αὐτό.

Τὸ ἔργο λοιπὸν εἶναι βασικὸ - καὶ θεμελιώδες τὸ θεωροῦν ἀκόμα δλ' οἱ σοβαροὶ ἔρευνητὲς τῆς ἀρχαιοελληνικῆς ιστορίας καὶ φιλολογίας. "Έργο καθεδρικὸ - καὶ γιὰ τὸ πιὸ ριζικὸ ἵσως θέμα τῶν καταβολῶν τοῦ πολιτισμοῦ μας, ἀφοῦ χωρὶς Μεγαλέξαντρο νὰ φέρῃ τὸν ἑλληνικὸ λό-γο καὶ τὸ πνεῦμα ὡς τὴν καρδιὰ τῆς Ἀσίας καὶ στὰ κράσπεδα τῆς Ἰνδίας, μὲ συνέπεια μετὰ τὸν δλο Ἑλληνισμὸ καὶ τὸ νὰ καταστῇ ἡ ἑλ-ληνικὴ γλῶσσα ὄργανο παγκόσμιο τῆς οίκουμένης χωρὶς αὐτὸ

ποὺ βρῆκαν ἔτοιμο ἔτσι, καὶ παντοῦ ἔξαπλωμένο, οἱ Ρωμαῖοι, δίκτυο ἥμερωσης κ' ἔξανθρωπισμοῦ μοναδικὸ στοὺς αἰῶνες, ποὺ καὶ τὸ Χριστιανισμὸ χώρεσε ὅλον καὶ τὸν ἑλληνοποίησε (γιατὶ τοῦτο πράγματι συνέβη καὶ μόνο ἔτσι κατάφερε τὸ ξένο δόγμα νὰ κρατήσῃ πάνω σὲ κόσμο τόσο βαθιὰ ἔτοιμασμένο, ἀπ' τὰ οἰκεῖα του, καὶ ίστορικά, μὲ τὴν ἑλληνιστικὴ συγκατάμιξη καὶ σύντηξη τόσων λαῶν κ' ἐτερογενῶν πολιτισμῶν, καὶ θεωρητικά, μὲ τὴν τόσο πυρηνικὴ κι ὄργανικὴ πρεξεργασία (τοῦ Πλατωνισμοῦ καὶ τοῦ Ἀριστοτελισμοῦ, τοῦ Στωικισμοῦ καὶ τοῦ Ἐπικουρισμοῦ, τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ, τῆς Γνώσης, τῆς Σκέψης καὶ τῆς Ἀγνωσίας), δλ' αὐτὰ τὰ ριζικὰ τοῦ εύρωπαικοῦ πνεύματος, ποὺ χωρὶς Μεγαλέξαντρο, καὶ Γλῶσσα Ἐλληνικὴ πυρσὸ στὰ χέρια του, φτασμένη ὡς τὰ πέρατα ἐνὸς κόσμου ποὺ ὁ ἴδιος πίστευε ἀπὸ παιδί, μὰ καὶ δασκαλεμμένος ἀπόναν Ἀριστοτέλη!, πὼς μ' αὐτὴ τῇ φλόγᾳ ἔπρεπε νὰ φωτίσῃ καὶ τὴν ἔσχατη γωνιά του - χωρὶς δλ' αὐτὰ βεβαιότατα καὶ δὲ θάμασταν σήμερα ἐμεῖς. Θὰ ἦμασταν ἄλλο, ἄλλοι, κόσμος ἄλλος — μπορεῖ «καλύτερος», «χειρότερος», διάφορο — ἄλλ' ὅχι πάντως αὐτό, ποὺ πρέπει ἐντέλει νὰ θεωρῆται ἀνάπτυγμα τῆς βασικῆς ἑκείνης, τῆς πολυδύναμης ιστορικῆς συνάρτησης τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ, στὰ χέρια καὶ μὲ τὴν ὄρμὴ ἐνὸς Μεγαλέξαντρου ν' ἀγκαλιάζῃ ἔτσι ἐρωτικά, κατακτητικὰ σὲ βάθος, μιὰ τόσο θελκτική, συναρπαστικὴ ἀπὸ πάντοτε Ἀσία. Γιατὶ αὐτὸ εἰν' ἀκριβῶς ὁ θεμελιακὸς τοῦ ὅλου ἐφεξῆς εὐρωπαικοῦ Ἑλληνιστικὸς πολιτισμός: μιὰ γονιμώτατη Ἀσία-μήτρα τολμηρότατα συναρτημένη καὶ συναρπασμένη σὲ δραστικὸ ἀξαφνα ὕψος ἀπ' ὅ,τι πιὸ εἰσδυτικὸ καὶ γενναῖο τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, μὲ τὴν πέρ' ἀπ' ὅλα τὰ δρια ἐνόρμηση καὶ πάθος πρωτεικὸ ἐνὸς Μεγαλέξαντρου - κ' ὕστερα, ἐπὶ τρεῖς αἰῶνες, δλο αὐτὸ μετατοπιζόμενο, καὶ πολυποίκιλα ἀναπτυσσόμενο, ἀνθίζοντας, καρποφορῶντας διαρκῶς πρὸς τὴ δύση, κ' ἔπειτα, μὲ τοὺς διάδοχους γιὰ μιὰ χιλιετία Ρωμαίους καὶ τὴ σιδερένια τους αὐτοκρατορία προωθούμενο κι ἀκόμα παραπάνω, καὶ πρὸς τὸ βορρᾶ, καὶ μὲ τὴ λεγόμενη Ἀνατολικὴ μετά, τὴ Βυζαντινὴ μας Αὐτοκρατορία τὴ μεστὴ ἑλληνισμοῦ, παρ' ὅποιο τῆς πρωτοχριστιανισμὸ καὶ φανατικὴ του Ὁρθοδοξία, πάλι πρὸς τὴν ἀνατολὴ καὶ τὸν εὐρασιατικὸ βορρᾶ καὶ τὸν ἀραβικὸ πιὰ νότο (τί κιβωτὸς κι αὐτὸς τόσων καὶ τόσων ἑλληνικῶτατων, ποὺ τὶ Ἀριστοτέλη πολύτιμο καὶ τὶ σκέψη κ' ἐπιστήμη καὶ θεωρία ἔσωσε καὶ παράδωσε!), μὲ τελικὸ καρπὸ — μαῦρο ἢ ἀσπρο, Ἀψινθο «ἀστέρα τοῦ Κακοῦ» ἢ κάθε Φωτὸς πηγὴ Καλοῦ (ἢ ἔστω Ἀνοίγματος πρὸς ὅποιες δυνατότητες θέλει κανεὶς νὰ τὸν βλέπῃ) — τὸν κόσμο ποὺ συνιστοῦμε καὶ, «καλῶς» ἢ «κακῶς», μᾶς ὁρίζει καὶ μᾶς περιέχει.

Στὴ ρίζα του: ὁ Ἀλέξανδρος - μὲ τὸν Ἑλληνισμὸ πυρσὸ στὰ

χέρια του! Καὶ στὶς παραμονὲς τοῦ αἰώνα μας ἀκριβῶς: μὲ τὸν πυρσὸν τῆς μεγάλης, τῆς ρωμαλέας κι ἀποφασιστικώτατης, τῆς κοσμογονικῆς αὐτῆς ἱστορίας τοῦ Μεγαλέξαντρου καὶ τοῦ λαμπροῦ Ἑλληνισμοῦ του, ἀναμμένον νὰ καταγάζῃ, νὰ μᾶς φωτίζῃ ἀκόμα ὁ σοφὸς (καὶ μαζὶ τί ἐνθουσιαστικός, τί ρομαντικὰ συναρπαστικός, ἀλλὰ καὶ τί ρεαλιστής γιὰ τὴ σωστὴ σύλληψη κι ἀκλόνητη ἐφεξῆς ἐμπέδωση τοῦ ἥρωά του) ὁ Ντρούζεν.

Νά ποιὸ ἦταν τὸ γερμανικὸ προκείμενο — καὶ τὸ ἄθλημα! — μπρός μας, ξεκινῶντας νὰ τὸν ξαναχαρίσουμε στὸ λαό μας, γιὰ τὴν ἐμπνοή καὶ τὴ βαθύτερη παιδεία του, στὴν ἀμεσώτερη — ὅχι τὴ λόγια μὰ τὴ βιωματικότερη δυνατὴ — φυσική του γλῶσσα.

Ἡ μετάφραση τοῦ σπουδαίου τούτου ἔργου ἔγινε ὅχι μόνο στὴ γλῶσσα μας — τὴν ἀπλούστερη ἀστικὴ ποὺ μιλᾶμε καὶ γράφουμε — μὰ καὶ στὸν ψυχισμό, τὴ νοοτροπία, τὴν ἔκφραση τοῦ καιροῦ μας, τοῦ δικοῦ μας καιροῦ, ποὺ τούλαχιστον ἔναν αἰῶνα ἀπέχει ἀπ’ τὸ Ντρούζεν, κ’ εἰκοσιτρεῖς ἀπ’ τὸν ἵδιο τὸ Μεγαλέξαντρο καὶ τὰ ἔργα του. Μετάφραση λοιπὸν ὅχι μόνο στὴ γλῶσσα μας τὴν κοινή, μὰ καὶ στὸν καιρό μας, σημαίνει μιὰ πολὺ πιὸ βαθειὰ κι οὐσιαστικὴ κάρπωση καὶ οἰκείωση, ὅχι ἀπλὴ «μεταφορά», τῶν στοιχείων, τῶν ποιοτήτων, τῶν θεωρητικῶν δομῶν ἐνὸς ξένου ἔργου, ἀνώτερου γενικοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰδικῆς ἐπιστήμης ἀπ’ αὐτὴν ποὺ διαθέτουμε, κι ἀποτελεῖ γι’ αὐτὸ δουλειὰ πιὰ δημιουργική-ἀναπλαστική, π’ ἀνάλογα μὲ τὶς ἀξιώσεις ποὺ τάσσει εἰς έαυτὸν ὁ «μεταφραστὴς» κι ἀκούει μετὰ διαρκῶς ἐπιταχτικὲς ἀπὸ μέσα του, μπορεῖ καὶ πολὺ πιὸ δύσκολη νάναι ἀπ’ τὴν ἀπαιτούμενη γιὰ πρωτόθετα, πρωτόπλαστα δημιουργήματα. Γιατ’ εἶναι πολὺ πιὸ δύσκολο (κι ἀφύσικη ἐπιχείρηση) νὰ ἔκφραστῇ λόγος καὶ ψυχὴ καὶ σκέψη ἄλλου, σ’ ἄλλον καιρὸ καὶ προβληματισμοὺς πούζησε, σὰ δικός μας λόγος καὶ σκέψη καὶ ψυχὴ στὸν καιρό μας — δικιά μας, τάχα, μὲ τοὺς δικούς μας προβληματισμούς, ἀναζητήσεις, θεωρητικὲς δομές —, ἀπὸ τὸ νὰ πῆ ἀπλὰ κανεὶς κ’ ἵσια τὸ δικό του, ποὺ πρωταναβρύζει μ’ ὅλη τὴ φυσικὴ ἀμεσότητα τῆς ἔκφρασής του, τῆς ἀκοπὰ σχεδὸν αὐτουπαγρευόμενης, σὰν ἀπ’ τὴν ἴδια τὴν ἀνάσα τῆς προσωπικῆς του σκέψης.

Μολαταῦτα — καὶ μὲ πολλὴν ἀπαισιοδοξίᾳ κι ἀμφιβολίᾳ τελικὴ γιὰ τὴν ἀπόδοση — τοῦτο κυνηγήθηκε ‘Ο προσεκτικός, πέρα ποὺ θὰ βρῇ ἀμέσως τόσα καὶ τόσα τρικλίσματα, καὶ ἀτέλειες, καὶ ἀδυναμίες ποὺ λέμε οἱ ἐπιμελητὲς τοῦ λόγου, μπορεῖ νὰ βρῇ καὶ κάποια ἐπιτεύγματα, σ’ ἔκφράσεις αύτοῦ πούθελε ὁ γερμανὸς σοφὸς ιστορικὸς νὰ μᾶς

χαρίση γιατί τὸν Ἀλέξανδρό μας βαθύτερο κι ούσιαστικώτερο. Ὁ ἄλλος, ἵσως κι «ἀπίστεις» στὸ «γράμμα» τοῦ κειμένου νὰ θαρρῇ πώς πιάνει πολλὲς φορές. (Διασκεδαστικὸ «κυνήγι» - ποὺ γιατί κανεὶς νὰ τοῦ τὸ χαλάσῃ; Μόνο, θάλεγα, μερικὲς ὑποψίες παραπάνω, καμμιὰ φορά, δὲ θάβλαφταν, γενικά.)

Οἱ ἀνθρωποι σπάνια μπόρεσαν ν' ἀντικρύσουν μὲ δίκαιο μάτι δυὸς ἀντίθετες ἰδέες νὰ δροῦν συνάμα καὶ ν' ἀντιπαλεύουν στὴ συνείδηση καὶ στὸν κόσμο. Κι ἄλλο τόσο σπάνια κ' οἱ ἴστορικοί. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ σπανιώτερο στὴν ἔξιστόρηση καὶ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητας: νὰ βρεθῇ ἔτσι ἀντικειμενικὸς ἴστορικός, ποὺ βλέποντας τὸν Ἀλέξανδρο σὰ φορέα καὶ πρωτουργὸ μέλλοντος, νὰ μὴ βλέπῃ ἀδικα τὸ Δημοσθένη σὰ «ρομαντικὸ νοσταλγὸ» τοπικιστικοῦ παρελθόντος κι «ἀντιδραστικὸ» τάχα σ' ὅσα «οἱ καιροὶ» δῆθεν «ἀπαιτοῦσαν»!

Καὶ τὸ ἵδιο βέβαια ἴσχυει κι ἀντίστροφα: Δὲ βρέθηκε ἴστορικὸς ποὺ νὰ στέκῃ σωστὰ στὸ ἀντίκρυσμα τῆς πολιτικῆς τοῦ Δημοσθένη, χωρὶς ν' ἀδικῇ, λίγο ἢ περισσότερο, τὸ Φίλιππο καὶ τὸν Ἀλέξανδρο. Εἶναι μοιραῖο, φαίνεται, τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ὃταν ἐνθουσιάζεται καὶ συναρπάζεται, νὰ γίνεται μονότροπο, ἀποκλειστικό, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀδικο.

Στὸ ἵδιο ἀμάρτημα, ὡς ἔνα βαθμό, κι ὁ Ντρόύζεν. Συναρπασμένος ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο δὲν καταφέρνει νὰ μὴν ἀδικῇ σταθερὰ τὸ Δημοσθένη. Κ' ἐπειδὴ ἐνθουσιασμένος μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, κι ἄρα μὲ τοὺς Μακεδόνες (ἀφοῦ δικός τους ὁ Ἀλέξανδρος), δὲν κατορθώνει νὰ μὴν τὰ βάζῃ διαρκῶς μ' ὅλους τοὺς ἀντιμακεδονικούς, ἄρα μ' ὅλους τοὺς Ἐλλαδικοὺς λίγο-πολὺ (πλὴν Θεσσαλῶν ἔστω), γι' αὐτὸ καὶ μ' ὅλη τὴν ἐλληνικὴ παιδεία πολὺ συχνὰ (σὰ σύμπτωμα, καὶ φορέα μαζί, παρακμῆς κ.τ.τ.), καὶ μὲ τὸν ἵδιο τὸ σταγιρίτη δάσκαλο τοῦ ἴνδαλματός του (ὅταν δὲν τοῦ προσφέρεται σύμφωνος στὶς γραμμές του), καὶ γενικὰ μ' ὅλους καὶ μ' ὅλα ποὺ δὲν προσκυνᾶν τὸν ἔναν καὶ τὸ ἔνα, σὰν τὸ ἀποκλειστικὸ καὶ τὸ μόνο, τὸ πάνω ἀπ' ὅλα - ὅπου καθαυτὸ ταγμένο τὸ πνεῦμα τοῦ ἴστορικοῦ!

'Αλλ' Ἰστορία πράγματι, ἔτσι, δὲ γράφεται. Γιατὶ ὁ κόσμος δὲν εἶναι ἡ μονοτροπία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, παρὰ ἡ πολυτροπία τῶν πραγμάτων· καὶ τὸ πνεῦμα ποὺ διεκδικεῖ νὰ εἶναι ἴστορικό, μὰ δὲν καταφέρνει νὰ βλέπῃ τὴν πολυτροπία τούτη σ' ὅλη τῆς τὴ διάσταση — δὲν καταφέρνει ν' ἀνέχεται νὰ δροῦν ἴσοδύναμα κ' ἴσάξια ἰδέες καὶ τάσεις ἀντίρροπες στὸν κόσμο —, δὲν μπορεῖ ἐντέλει νὰ γίνη νοῦς καὶ κρίση τῆς Ἰστορίας, στὸ βαθμὸ τούλαχιστον ποὺ δὲν κατορθώνει ν' ἀ-

παλλαγῇ ἀπ' τὸ δαίμονα τῆς μονοτροπίας καὶ νὰ δῃ τὰ πράγματα ὅλοτελ' ἀνεπηρέαστα ἀπ' αὐτόν.

“Οπου ὁ λαμπρὸς Ντρόυζεν ἐμφανίζεται περισσότερο δέσμιος τοῦ δαίμονα τούτου — τῆς ἀντιΙστορίας θὰ μπορούσαμε νὰ τὸν ποῦμε — πάλεψαν στὴν ἔκδοση αὐτὴ πολλὲς ὑποσημειωματικὲς παρεμβάσεις, παραπεμπτικὲς καὶ σ' ἄλλα δεδομένα, καὶ σ' ἄλλιῶς ἰστάμενους ἔναντι τῶν αὐτῶν πραγμάτων καὶ θεμάτων ἴστορικούς, καὶ νεώτερους καὶ παλιότερους καὶ πηγές, ν' ἀμβλύνουν τὸ χάραγμα τῆς μονομέρειας, νὰ ἐφοδιάσουν τὸν ἀναγνώστη καὶ τὸ μελετητὴ μ' ὅλα τὰ δυνατὰ στοιχεῖα κ' ἔκδοχὲς κ' ὑποψίες πρὸς τὸ ἄλλο, τὸ διάφορο, τὸ ἀντίθετο ἢ καὶ τὸ ὅλως τρίτο.

Τοῦτο καὶ καθιστᾶ κριτικὴ τὴν ἔκδοση. Οἱ καιροὶ μας εἰν' ἄλλοι τὰ προβλήματα πυρετικά, καὶ βασανίζουν τὶς συνειδήσεις, τιθέμενα πάντα μὲ τοὺς δικούς μας ὅρους καὶ τρόπους πρόσληψης τῶν πραγμάτων, ἐνῶ καὶ ριζικὰ ἐρωτηματικά, κι ἀνατινακτικὰ ἐν πολλοῖς, ξαναμπαίνουν διαρκῶς σ' ὅλα τῆς «δεδομένης» Ιστορίας - βεβαιότατα καὶ στὸν Ἀλέξανδρο, καὶ μάλιστα σ' αὐτόν, στὴν τρομερὴ μορφὴ καὶ τὰ ἔργα του, ἀφοῦ καὶ τέτοιους δρόμους χάραξε, κριτιμώτατους, ποὺ δὲ σβήνουν, καὶ τόσοι λαοὶ πορεύοντ' ἔκτοτε πάνω τους ἀκόμα, σὲ τρεῖς ἡπείρους (κι ἀπ' τὴν Εύρωπη, σ' ὅλο τὸν κόσμο τῆς λεγόμενης Δύσης). Ὕποσημειωματικὰ λοιπόν, κατὰ βῆμα τοῦ Ντρόυζεν, καθὼς ἔτσι γενναῖα καὶ συναρπαστικὰ ξετυλίγει τὴν ἐξιστόρησή του καταπόδι τοῦ Μεγαλέξαντρου, παραθέτονται — πότε σὰ σουρντίνα, πότε σὰν ὑποψία, πότε σὰν κατευθεῖαν ἀντίρρηση ποὺ προβάλλουν ἄλλοι (μπορεῖ καὶ πηγές), πότε σὰν ἐπίρρωση ἢ ἐπίταση τῶν θέσεων καὶ τῶν ἔκδοχῶν του ποὺ ἡ νεώτερη ἔρευνα ἐπιβεβαίωσε κι ἀποδέχεται — τόσα ὅσα κρίνονται βασικῶς ἀπαραίτητα κ' ἐπαρκῶς διαφωτιστικὰ τοῦ σημερινοῦ ἀναγνώστη καὶ μελετητῆ. Τὸ ἔργο, θάλεγαν ἵσως κάποιοι, «βάρυνε» κάπως ἔτσι καὶ παραπάνω· μὰ δὲ γινόταν κι ἄλλιῶς, μὲ σύγχρονες ἀξιώσεις κριτικῆς ἐνημέρωσής του. Οἱ ὑποσημειώσεις φτάσαν λοιπὸν τὶς 1475 — περισσότερες ἀπὸ κάθε ἄλλου ἐπιστημονικοῦ ἔργου στὰ ἐλληνικὰ — καὶ βέβαια δὲ λογαριάστηκε ὅποιοςδήποτε παραπάνω κόπος καὶ εἰδικὴ τυπογραφικὴ φροντίδα (συχνὰ καὶ πολὺ τυραννική, καὶ ἀπαιτητικὴ σπάνιας πιὰ τεχνικῆς ἐμπειρίας), γιὰ νὰ βρίσκωνται (καθὼς πρέπει, ὅπως σ' ὅλα τὰ σωστὰ ἐκδεδομένα καὶ σεβόμενα τὸ μελετητὴ τους ἐπιστημονικὰ ἔργα ποιότητας κ' ὑψηλῶν ἀπαιτήσεων) οἱ ὑποσημειώσεις πάντα στὴ βάση κάθε οἰκείας σελίδας, ὥστε ἀμέσως νὰ μπορῇ νὰ τὶς συμβουλεύεται ὁ ἀναγνώστης καὶ νὰ παρακολουθῇ ἔτσι ἀπρόσκοπτα τὴν ἐμπεδη (μ' ὅλα τὰ δεδομένα, στοιχεῖα, κείμενα πηγῶν, παράλληλες ἔρευνες κ.λ.) πορεία καὶ διαλεκτικὴ ἀνάπτυξη τῆς ὑπεύθυ-

νης ιστορικής σκέψης, για κάθετι πού έκτιθεται στὸ ἀποπάνω δεσπόζον κείμενο. Κι ἀνάλογα, βέβαια, συντέθηκαν κ' οἱ κεφαλίδες σὲ κάθε σελίδα, παρακολουθητικές πιστὰ καὶ κατὰ τὰ καιριώτατα τῆς ἔξιστορησης, ὥστε οὐσιαστικὰ νὰ καλύπτουν καὶ κρίσιμα νὰ τιτλοποιοῦν τὰ ἐκτυλισσόμενα (μὲ τὶς χρονολογίες τους, ὅπου βεβαιωμένες), καὶ τὰ ἔξεταζόμενα θέματα (συχνὰ καὶ τὰ λανθανόντως ἢ καὶ τὰ ὄπωσδήποτε προκύπτοντα κι ἀπὸ ὑποσημειωματικοὺς ἀκόμα σχολιασμούς, ὅταν εἰναι ὄπωσδήποτε σημαίνοντα ἴδιαιτέρως), ἀντικαθιστῶντας ἔτσι κιόλας περίπου τὶς τόσο βοηθητικές ἐκεῖνες μικροπεριλήψεις ποὺ τύπωναν οἱ παλιότεροι μὲ μικρότερα στοιχεῖα στὰ περιθώρια τῶν πιὸ ἐπιμελημένων ιστορικῶν ἔκδόσεων.

'Ο Johann Gustav Droysen γεννήθηκε τὸ 1808, στὸ Treptow τῆς Πομερανίας. Γιὸς πάστορα, δοκίμασε ἀπὸ πολὺ νωρὶς τὴ φτώχεια καὶ τὴ στέρηση: στὰ ὄχτω του χρόνια πέθανε ὁ πατέρας του, κ' ἡ μάνα του ἀναγκάστηκε νὰ δουλέψῃ σκληρὰ γιὰ ν' ἀναστήσῃ τὰ πέντε της παιδιά. 'Ο Johann Gustav τελειώνει τὸ γυμνάσιο τοῦ Στεττίνου μὲ τὴ συνδρομὴ φίλων τοῦ πατέρα του, καὶ ὕστερα σπουδάζει στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου, ὅπου παρακολουθεῖ μεγάλους δασκάλους - τοὺς μέγιστους τῆς ἐποχῆς του: τὸν "Ἐγελο, στὴν ἔδρα τῆς Συστηματικῆς Φιλοσοφίας, τὸν κορυφαῖο Boeckh, στὴν ἔδρα τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, τὸ σπουδαῖο λατινιστὴ Lachmann, τὸν ἰδρυτὴ τῆς Συγκριτικῆς Γλωσσολογίας Franz Bopp, τὸ γεωγράφο Karl Ritter, κι ἄλλους κράτιστους τοῦ καιροῦ.

Εἶν ὁ χρυσὸς αἰώνας τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας! Κι ὁ Ντρόύζεν στὴν καρδιά του ἐνωτίστηκε τὰ πρώτιστα καὶ τὰ ὕπατα τῶν πιὸ γενναίων μαθημάτων, ἀπ' τοὺς πατέρες καὶ τοὺς θεμελιωτὲς τῆς μεγάλης ἐπιστήμης - ποὺ ἀκόμη ἀρδεύει τὸν Ἀνθρωπισμὸ τῆς Δύσης.

Τὰ πρῶτα χρόνια φαίνονται πολὺ σκοτεινά. Χάνει, τὸ 1828, καὶ τὴ μάνα του, κι ἀναγκάζεται νὰ δουλεύῃ γιὰ νὰ τελειώσῃ τὶς πανεπιστημιακές του σπουδές. Γνωρίζει τότε, ἀπὸ τὸν Boeckh, τὸ διάσημο κιόλας μουσουργὸ Μέντελσον καὶ γίνονται φίλοι. Στὸ σπίτι τῶν Μέντελσον, κέντρο συνάντησης τῶν πιὸ σπουδαίων πνευματικῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς, καὶ διασταύρωσης ὅλων τῶν ἰδεῶν καὶ τάσεων, ὁ Ντρόύζεν γνωρίζει τὸν ἀνώτερο κόσμο τῆς εύρωπαικῆς καλλιέργειας, τέχνης κ' ἐπιστήμης. Δὲν παύει ὅμως νάναι φανατικὰ δοσμένος στὴν ἀπαιτητικὴ σπουδὴ του: τὸ 1831 δημοσιεύει, μόλις εἰκοστριῶν χρονῶν, στὰ Λατινικὰ φυσικά, τὴν παγκόσμια γλῶσσα τοῦ πνεύματος ἀπὸ τὸ Μεσαίωνα — καθὼς ἀπαράβατα τὸ ἐπιτάσσει ὁ αὐστηρὸς κώδικας τῆς ἀκμαίας ἐκείνης Ἀρχαιοελληνικῆς Φιλολογίας — τὴ διδακτορική του

διατριβή, γιατί τὸ βασίλειο τοῦ Πτολεμαίου τοῦ ἔκτου, τοῦ φιλομήτορος ἐπιλεγομένου: *De Lagidarum regno, Ptolemaeo Philometore rege*. Κι ἀκολουθοῦν γενναῖες μεταφράσεις Αἰσχύλου κι Ἀριστοφάνη — βλέπετε ἡ τότε ἐπιστήμη, ὅσοδήποτε ὑψηλή, συγκατέβαινε, κ' ἡταν οὐσιαστικὴ στὶς προσφορές της πρὸς τοὺς πολλούς, δὲν ἀστειευόταν οὕτ' αὐταποκλειόταν στὰ εἰδικά τῆς σεμινάρια! — ποὺ κάτι κρίσιμο βεβαιότατα κ' ὑποδηλοῦν γιὰ τὸ διερευνητή του: πνεῦμα βαρὺ καὶ βαθὺ λοιπὸν ὁ νεαρὸς Ντρόυζεν, μὲ τάση κατευθεῖαν γιὰ τὸ πιὸ ρωμαλέο καὶ καταβολικὸ — τὸ *UR*, ποὺ λένε οἱ Γερμανοί, καὶ πού, σὰν «πρόθεμα» στὶς λέξεις, δηλώνει τὸ ἀρχικό, τὸ γνήσιο, μὰ σὰν ὄνομα σημαίνει (τί σύμπτωση!): *βόνασος, ἀγριόταυρος!* — ὁρμάει νὰ χαράξῃ στὴ σκληρή του γλῶσσα τὸν ἀρχαϊκό, τὸν πρωτεικώτερο τῶν τραγικῶν μας, μὲ τὰ λεκτικὰ ἔκεινα κοτρώνια του, τὰ πρωτόπλαστα· μὰ καὶ μαζὶ πνεῦμα τολμηρό, ἀκατάσχετο, μὲ ροπὴ στὸ χυμῶδες, τὸ ἐκρηκτικὰ πηγαῖο καὶ πρωτόθετα λαικό: νὰ δώσῃ θαρραλέα κι Ἀριστοφάνη, ἐν μέσῳ καθωσπρεπικώτατης, ἥθικοπουριτανικῆς καὶ ρομαντικῆς Μεσευρώπης τοῦ δέκατου ἔνατου αἰώνα!

Ἄλλὰ τὸ θεμελιακό του ἔργο εἶναι τοῦτο, ποὺ ὁ Ντρόυζεν τὸ πρωτοδημοσιεύει τὸ 1833, γραμμένο μ' ὅλο τὸ πάθος τοῦ νεαροῦ μελετητῆ - μιὰ ρομαντικὴ ἀποθέωση τοῦ ἥρωά του, βασισμένη ὅμως καὶ σ' ἔξαντλητικὴ μελέτη τῶν πηγῶν.

Τὸ στερ' ἀπὸ δύο χρόνια γίνεται καθηγητὴς στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου καὶ δίνει τὴ συνέχεια τοῦ *Μεγάλου Ἄλεξάνδρου*: τὴν *Ιστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ*, σὲ δύο τόμους. Διδάσκει πιὰ στὸ Κίελο κι ἀρχίζει ν' ἀνακατεύεται στὴν πολιτική. Τὰ ἐπιστημονικά του ἐνδιαφέροντα στρέφονται πρὸς τὴ σύγχρονή του ίστορία. Δημοσιεύει τὸ *Bίο τοῦ στρατάρχη Grafen York von Wartenburg*, σὲ τρεῖς τόμους (1851-2), καὶ σὲ δεκατέσσερις τόμους (1855-86) τὴν *Ιστορία τῆς πρωσσικῆς πολιτικῆς*. Δουλεύει φλογερὰ γιὰ τὴν ἔνωση τῆς Γερμανίας ὑπὸ τὴ σημαία τῆς Πρωσίας. Διδάσκει στὴν Ιένα καὶ στὸ Βερολίνο, χωρὶς ποτὲ νὰ ξεχνάῃ τοὺς Ἀρχαίους. Στὴ δύση πιὰ τῆς ζωῆς του βγάζει τὴ μνημειώδη (καὶ ποὺ ἐντέλει καθώρισε τὴν ὅλη πορεία τῶν σχετικῶν σπουδῶν ὡς τὶς ἡμέρες μας) δεύτερη ἔκδοση τῆς *Ιστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ* - ὅπου καὶ συσσωματώνει ἀναθεωρημένο καὶ ἔναδουλεμμένο τὸν Ἄλεξανδρό του μὲ τὴν *Ιστορία τῶν Διαδόχων* καὶ τῶν Ἐπιγόνων. Στὸ ἔργο τοῦτο ὑπάρχει βέβαια ἡ τελικὴ θετικὴ ἀποτίμηση τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἀλλὰ ἔχουν ἀπαμβλυνθῆ (κι ὅπου χρειαζόταν: ὅλως ἀπαλειφθῆ) ἀκρότητες κ' ὑπερβολὲς τοῦ πρωθόρμητου νεανικοῦ του ἐνθουσιασμοῦ, μαζὶ μὲ πολλὲς γενικολογικὲς φιλοσοφικοὶστορικὲς θεωρήσεις καὶ κατασκευές, ποὺ σφράγιζαν (ἀδικῶντας ἐντέλει) τὶς παρθενικές του ἐκδόσεις.

‘Ο Βιλαμόβιτς γράφει, στήν *Ιστορία* του τῆς *Κλασσικῆς Φιλολογίας*, πώς δποιος ἀσχολεῖται μὲ τὸν Ἑλληνισμὸν πατάει ὁπωσδήποτε στὰ χνάρια τοῦ Ντρούζεν! Καὶ πράγματι, δλ’ ἡ Ἀλεξανδρινὴ ἔρευνα πορεύεται καὶ σήμερα στοὺς δρόμους ποὺ ἔκεινος πρωτοχάραξε, καὶ παρὰ ποὺ σ’ ἐπιμέρους θέσεις του δχι μόνο ἀντιτέθηκαν πολλοὶ νεώτεροι μὰ καὶ τὶς ἀνασκεύασαν, δὲν ἔπαψαν ὡστόσο κι αὐτοὶ νὰ λειτουργοῦν σὲ συνάρτηση πάντα κρίσιμη μαζί του.

Γιὰ νὰ συλλάβῃ κανεὶς ἔνα τέτοιο ἔργο σ’ ὅλο του τὸ βάθος καὶ τὴ σημασία, πρέπει πρῶτα νὰ κατέβῃ γενναῖα πρὸς τοὺς βασικοὺς ἄξονες τῆς σύνθεσής του, νὰ ἔρευνήσῃ τὶς διέπουσες τῆς ιστορικῆς του σκέψης καὶ τὶς ἐμπνευστικὲς διαθέουσες τὴν ὅλη θεωρητική του σὰν δημιουργοῦ, τὸ περιβάλλον του καὶ τὸν κόσμο του, τὰ συγκεκριμένα ἐποχικὰ ἐναύσματα ποὺ τὸν ἔφεραν πρὸς τὴ σύνθεση τούτη κι ὅχι ἄλλη. Μπορεῖ δλ’ αὐτὰ νὰ παρεῖλκαν γιὰ τὸ ἔργο ἐνὸς τυπικοῦ καθηγητῆ τῆς ἔδρας, ἐνὸς εὐσυνείδητου ιστορικοῦ τῆς σειρᾶς. ‘Ο Ντρούζεν ὅμως κάθε ἄλλο παρὰ κάτι τέτοιο μονάχα. Τὸ βιβλίο του *Historik*, γιὰ τὴν ιστορικὴ ἐπιστήμη, ἀμέσως εἰδοποιεῖ καὶ πείθει, καὶ τὸν μὴ εἰδήμονα, πόσο καίρια εἶχε προβληματιστῆ καὶ βαθύνει ὁ σοφὸς στὸ θέμα του’ ἀπ’ τὶς σελίδες του ἀναδύετ’ ἔνα πολυδύναμο γερμανικὸ σύστημα σκέψης, ποὺ περιθώρια δὲν ἀφήνει γιὰ «τυχαιότητες», προχειρότητες, ἀβασάνιστα κι αὐτοσχεδιασμοὺς στὴν ιστορικὴ ἔννυγγραφή. ‘Ολα ἔχουν ἐπίμονα μελετηθῆ: ἡ φύση τῆς *Ιστορίας*, κάθε στάδιο τῆς δουλειᾶς τοῦ ἔρευνητῆ, μὰ κ’ ἡ σχέση τῆς ἐπιστήμης του μὲ τοὺς ἄλλους κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ - κ’ ἡ γενικώτερη ἀξία τῆς ἔχει ἀναλυτικὰ ζυγιστῆ. Κ’ ἔτσι ἔχει δουλέψει τελικὰ ὁ Ντρούζεν καὶ τὴν *Ιστορία* του πιὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ποὺ πρῶτο τῆς καὶ βασικὸ μέρος ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος αὐτός. Τὸ κάθε τὶ ἔχει εὐσυνείδητα κ’ ἔξαντλητικὰ διερευνηθῆ, ἔξιχνιαστῆ ἀπ’ δλες τὶς πλευρὲς καὶ κυνηγηθῆ σ’ δλες τὶς πηγὲς ποὺ τὸ παραδίνουν — πρῶτες, δεύτερες, 三τερες, ἀξιόπιστες, ἀναξιόπιστες —, ἔχει διασταυρωθῆ καὶ συναρτηθῆ μὲ τὰ δέοντα, τὰ παράλληλα, τ’ ἀντιλεγόμενα, τὰ παρεκκλίνοντα, τ’ ἀντιφερόμενα: ὁ χαρακτήρας κάθε γεγονότος — καὶ κάθε τυχαίου περιστατικοῦ ποὺ παρεμπίπτει — ἔχει ἀνιχνευτῆ, ὅπως καὶ κάθε φάση ἔχει ἔξεταστῆ δλων τῶν προβάσεων, τῶν ἀναπτύξεων πρὸς δ, τι ἄλλο, τῶν προοδῶν ἢ τῶν ἀπλῶν ἔξελιξεων, καὶ τῶν σκοπῶν δλων, καὶ τῶν μέσων, τῶν «ἔξαγιασμῶν» τους τάχα ἐκ τῶν πραγμάτων ἐντέλει, ἀλλὰ καὶ τῶν τρομερῶν ἐτερογονιῶν ποὺ καραδοκοῦν δλες τὶς σκοπιμοθηρίες στὶς ἐπικίνδυνες καμπὲς τῶν μεταβολῶν ἐπισυμβαίνοντας πάντ’ ἀδόκητες κι ἀναπότρεπτες.

Κι ὅλ’ αὐτὰ εἶναι βέβαια — τί ἄλλο; — Ἀριστοτέλης πρωτίστως. Μὰ μὴν ξεχνᾶμε πώς μαθητὴς τοῦ Ἐγέλου, καταβο-

λικά στή ζωή και τή λαμπρή σπουδή του, ύπηρξε ό διαλεκτικώτατος αύτὸς Ντρόύζεν - δηλαδὴ ἔκείνου ποὺ ἀκόμα δρίζει τὸν κατατυραννισμένο αἰῶνα μας, κι ὅλα μας τὰ ρασιοναλιστικώτατα (συντηρητικὰ δσο κ' ἐπαναστατικὰ) πολιτικὰ συστήματα, και δημοκρατίας και ὀλοκληρωτισμῶν, κάθε ἀπόχρωσης. 'Ο ἐγελειανισμὸς γενικώτερα ἴσχυσε και χάραξε βαθιὰ — κρίσιμα, ἔτσι κι ἀλλιῶς, κι ἀπὸ δεξιὰ κι ἀπὸ ἄριστερὰ — τὴν ὅλη σκέψη και κοινωνικοπολιτικὴν πράξη τοῦ καιροῦ μας: κ' οἱ ρίζες τοῦ καιροῦ τούτου δὲν εἶναι παρὰ ή καρδιὰ τοῦ καιροῦ τοῦ Ντρόύζεν, ποὺ και τὴν πρωτάκουσε μάλιστα νὰ πάλλῃ ἔκει στὴν ἔδρα τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου, ρυθμιστικὴ — καθὼς ἀξίωνε μὲ χαλύβδινη ἀπολυτότητα — τοῦ Κόσμου και τῆς 'Ιστορίας: τῆς 'Ιστορίας σὰν Πρόβασης ἀκριβῶς τῆς Ἰδέας στὸν Κόσμο!.. Βρισκόμαστ' ἔτσι και στὴν καρδιὰ τοῦ Πλάτωνα λοιπόν! Και νὰ γιατ' εἶναι τόσο ποιητικὸς δσο και βαθύς, τόσο πνευματικὸς δσο κ' ἐμπνευστικὸς πρὸς τὰ Πρωτάξια τῆς ζωῆς — τὸ σωκρατικὸ εδ ζῆν — ό Ντρόύζεν, κυνηγῶντας ἔτσι δημιουργικὰ τὸ μεγάλο του ἥρωα καταπόδι, τὸν ὑπερήρωα τῶν αἰώνων δλων (και τόσων λαῶν πέρ' ἀπ' τὸ δικό του) Μεγαλέξαντρο, ίσαμε τὰ πέρατα τοῦ διάπυρου (στὴ σύντηξή του ἀκόμα) κόσμου τῆς πελώριας ἔκείνης πρωτεελληνιστικῆς ἐπικράτειας, ποὺ θεήλατος μαζὶ κ' ἔνθεος ό δαιμόνιος σφυρηλατοῦσε, συναρπαστικὰ τῶν πάντων, μὲς σὲ μιὰ και μόνο ἀνεπανάληπτη κοσμογονικὴ δεκαετία καθαυτὸ ήρακλείτειας φλόγας!

Οι κινητήριες τῆς ιστορικῆς σκέψης του ίδεες — ποὺ συχνὰ δὲ διστάζει κιόλας νὰ τὶς ἀποδίδῃ, ἔμμεσα εἴτ' ἀμεσα, και στὸν ἴδιο τὸν ιστορούμενο πρωτουργὸ τοῦ μεγάλου Έλληνισμοῦ — εἶναι τοῦ "Ἐγελου οἱ θεμελιακές:

'Η ριζικὴ Διαλεκτική, κατὰ βάση, τῆς πορείας πάντα τῶν πραγμάτων, ἀπὸ τὰ δεδομένα και τὰ κρατοῦντα πρὸς τ' ἀντίθετα, τ' ἀναιρετικά τους, και παραπέρα, μὲ μιὰν ἀναγωγὴ ἐκάστοτε σ' ἄλλο ἐπίπεδο (ἢ φάση, ἢ κατάσταση, ἢ στιγμὴ τῆς πρόβασης), πρὸς μιὰ λεγόμενη σύνθεση, συνιστῶσα παρευθὺς νέα θέση, νέο κρατοῦν, ποὺ παράγει νέαν ἀντίθεση κ.ο.κ. - κάτι κυριώτατα τοῦ 'Ηράκλειτου δηλαδὴ στὴν οὐσία (και δὲν τ' ἀρνιέται βέβαια ό "Ἐγελος"), μὰ ποὺ στατικευμένο κ' ἐκλογικευμένο ἔτσι, σὲ τρεῖς ἀναπόφευκτα σπασματικὲς λήψεις τοῦ νοῦ, παγώνει τὴ φλοιογερὴ ἔκείνη δυναμικὴ τοῦ γίγνεσθαι, ποὺ τόσο ποιητικὰ (σὲ δλες τὶς σημασίες τῆς λέξης) οἰστρηλάτησε τὴ γενναιότερη στὸν κόσμο ἐνορατικὴ σκέψη τοῦ Σκοτεινοῦ ἐφέσιου·

ἢ ίδεα τοῦ Λόγου (στὴ διττὴ σημασία τοῦ ὄρου), δηλαδὴ τῆς Ἰδέας (πλατωνικῆς κι ἀριστοτελικῆς βεβαιότατα καταγωγῆς ἐπίσης), ποὺ κατὰ τὸν "Ἐγελο ποιεῖ τὴν 'Ιστορία, ἔκφανση κατεξοχὴν πνευμα-

τική τοῦ είδους, προβαίνουσα ἐν τοῖς πράγμασι, ἀπόλυτα ἔτσι κι ἀδήριτα, σὰν ἄλλη σιδηρᾶ μακεδονικὴ φάλαγγα περίπου, ἢ ἂν θέλετε: σὰ σύγχρονή μας μηχανοκίνητη γερμανικὴ *Panzereinheit* (καὶ διόλου συμπτωματικὴ τέτοια παραβολή, ἀφοῦ κι ὅλοι μας οἱ ὀλοκληρωτισμοί, ὅλων τῶν πολιτικῶν κατευθύνσεων, στὸν "Ἐγελο ἐπίσης ἀνάγονται θεωρητικά, ἀπ' αὐτὸν ἔκειναν ὅλοι, καὶ μετὰ κατὰ δῶ ἢ κατὰ κεῖ ἀποσχίζονται, ὡς τὶς μέρες μας, εἴτε τὸ ξέρουν καὶ τὸ δέχονται εἴτε ὅχι).

ἡ συναφῆς ἰδέα τοῦ κράτους σὰν ἴδανικῶς ἀγαθοῦ — τοῦ κατεξοχὴν Ἀγαθοῦ μάλιστα! — ἐξ ὁρισμοῦ, καὶ κατ' ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα παραγόμενη ἀπ' τὴν ἴδια του τὴν ἀντικειμενικὴ φύση: τῆς συνισταμένης, τάχα, τῆς ἴδανικῆς βούλησης (ἢ καὶ συμβόλαιου) ὅλων, γιὰ τὸ πρῶτο καὶ τὸ ὑπέρτατο τῶν κοινωνικῶν (ἢ πολιτικῶν κατ' Ἀριστοτέλη) ἀγαθῶν τους, τὴ δίκαιη συμβίωση καὶ σωστὴ πολιτεία τους — τῶν πλειόνων φυσικά, κ.λ. κ.λ..

καὶ μαζὶ μὲ τὴν ἴδεα, τέλος, τοῦ ἄρχοντος, τοῦ ἡγεμόνος, τοῦ δποιουδήποτε καὶ μ' ὅποιοδήποτε θεσμὸ πρώτου ἐν τοῖς πράγμασι, τοῦ τεταγμένου καὶ πρωρισμένου — πάλι ἀπ' τὴν ἴδια τὴν ἀναγκαιότητα τῶν πραγμάτων, ὑποτίθεται, καὶ τῆς Ἰστορίας — «νὰ ὑπηρετῇ» τὴν ὑπατη διακυβέρνηση τῶν Κοινῶν μ' ἀμέριστη κι ἀνεπίληπτη, ἀπόλυτη ἀντικειμενικότητα.

"Ολ' αὐτὰ — πολὺ εὔσυνείδητα, πολὺ πνευματικά, πολὺ γερμανικά, πολὺ καὶ ἀρχαιοελληνικὰ βεβαιότατα, ἀρχαικώτατης, ἀρχαικῆς καὶ κλασσικῆς Ἑλλάδας, καὶ Ἀθηνῶν μάλιστα ἴδιαίτερα, καὶ περικλεικὰ καὶ σωκρατικὰ καὶ θουκυδίδεια μὰ καὶ δημοσθένεια ἀναμφισβήτητα (ἐδῶ είναι τὰ μαγευτικὰ παράδοξα τῆς τόσο πράγματι διαλεκτικῆς Ἰστορίας τῶν ἀνθρωπίνων) ὅσο κι ἀλεξάνδρεια, μεγαλεξάνδρεια — δλα, μέσω τοῦ μεθοδικώτερου τῶν συστηματικῶν (μετ' Ἀριστοτέλη) καὶ τοῦ πιὸ ἀπολυτοκράτη τῶν νοησιαρχικῶν (μετὰ Παρμενίδη) Ἐγέλου, κρατοῦν τὴ βαθύτατα ρομαντικὴ ἐπίσης, φλογερὰ ποιητικὴ, καὶ τέτοιου ἡρωικοῦ ἵνδαλματος σὰν τὸν μοναδικὸ στὴν Ἰστορία Μεγαλέξαντρο ἐρώμενη καρδιὰ τοῦ πάντα νέου (ἄν μὴ πάντα παιδιοῦ) Ντρόύζεν.

Καθοριστική του ὅμως στάθηκε καὶ ἡ ἐπίδραση τοῦ κράτιστου Βοεκῆ: μετάγγισε στὸν εὔσυνείδητο μαθητὴ τὸ αὐστηρὸ αἰτημα γιὰ μιὰ σφαιρικὴ πάντοτε συνεξέταση ὅλων τῶν σωζόμενων μαρτυριῶν, στοιχείων, δεδομένων, εἰδήσεων, νύξεων, μνημείων (ἀπ' τὰ μέγιστα ὡς τὰ ἐλάχιστα καὶ τὰ πιὸ πενιχρὰ ἢ δυσδιάγνωστα κι ἀμφίβολα μὰ περιεκτικὰ κάποιας πληροφορίας ἢ κι ἀτμοσφαιριας ἔστω) τῆς ἀρχαιότητας. Ἐπιγραφές, πάπυροι, κτήρια καὶ καλλιτεχνικὰ ἔργα, νομίσματα κι ὅσα ἄλλα στοιχεῖα, ἐνδείξεις, ὑποδηλώσεις σὲ κείμενα, ἐπιστολές,

διαγγέλματα, προκηρύξεις, ἔξαγγελίες, ἐντολές κάθε εἰδους, ἀναλύονται ὅλα, ἔξετάζονται καὶ συναρτῶνται, σταθμίζονται καὶ συνταιριάζονται, πρὸς μόρφωση μιᾶς ὅσο γίνεται πληρέστερης ἰδέας ἡ σύλληψης τῆς ἐποχῆς, ἡ τῆς στιγμῆς καὶ τοῦ χώρου ὃπου τελεῖται κάθε τὶ τὸ ιστορικὰ ἐνδιαφέρον, κρίσιμο, κρισιμώτερο, εἴτε καὶ ἀπλὰ συντελεστικὸν γιὰ τὴ συγκρότηση μιᾶς πιὸ ἔμπεδης ἀντίληψης.

‘Ο λαμπρὸς Μπουσὲ-Λεκλέρκ, στὴν εἰσαγωγὴ τῆς γαλλικῆς μετάφρασης τῆς Ἰστορίας αὐτῆς τοῦ Ἐλληνισμοῦ, γράφει πῶς τὰ μεγάλα ιστορικὰ ἔργα διαπνέονται ἀπὸ μιὰ βαθύτερη ἐκλεκτικὴ συγγένεια τοῦ ιστοροῦντος μὲ τὰ ιστορούμενα - δὲν εἶναι «δουλειές γραφείου», ἀπλῶς, καὶ στεγνῆς σοφίας. ‘Η Ἰστορία, ἡ ἀξια τοῦ ὄντος καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅχι μόνο γίνεται παρὰ καὶ γράφεται μ’ αἷμα! ’Η συνιστώμενη πάντοτε ἀπ’ τὶς ἔδρες ἀπόλυτη νηφαλιότητα κ’ ἐπιστημονικὴ ἀπάθεια μπορεῖ νὰ παράγῃ ἐπιμέρους χρήσιμα κι ἀναλυτικὰ ἔργα, ὅχι ὅμως συνθέσεις δημιουργικές, συλλήψεις οὐσιαστικές πυρηνικῶν ἐποχῶν, κρίσιμων καὶ «κοσμογονικῶν», ποὺ λέγονται, στῶν καιρῶν τὰ γυρίσματα.

Ἐτσι κι ὁ ἔμπνευσμένος Ντρόύζεν: μὲς σὲ μιὰ Γερμανία καταδιασπασμένη καὶ πολυτυραννισμένη σὲ τόσο αὐτοκαταλυτικοὺς ἐμφύλιους αἰώνων, ἀγδιασμένος πικρότατα ἀπ’ τὴν ἀθλιὰ μικροκρατιδιακὴ χαμοζωὴ στὸ κέντρο τῆς γιὰ τόσο πιὸ γενναῖα καὶ μεγάλα προωρισμένης Εύρωπης, μὲ νοῦ ὅμως στέρεο, συγκροτημένο, κ’ ἔνστικτο ἐνορατικὸ σὲ βάθη οὐσίας, ὁ φλοιογερὸς νέος ρίχνεται καὶ παλεύει μ’ ὅλες του τὶς δυνάμεις γιὰ ἐνωση τῶν ὁμόφωνων, τῶν ὁμόγλωσσων, τῶν ὁμόφυλων, τῶν ὁμοεθνῶν του ὅπως τοὺς νιώθει! Καὶ τί πιὸ φυσικὸ λοιπὸν — νά ἡ ἔμπνευστικὴ ἐκλεκτικὴ του συγγένεια μ’ ὅ,τι πραγματεύεται! — πού, παράλληλα, στὴν ἀρχαιογνωστικὴ του ιστορικὴ συνείδηση, τοῦ ισχυροῦ πνευματικοῦ ἐπιστήμονα, τοῦ ἀναζητοῦντος τὶς ρίζες ποὺ τοῦ πρέπουν, μορφώνεται ὁ δραστηριώτατος κι ἀκαταμάχητος ἐκεῖνος Φίλιππος τῆς ἀκμαίας Μακεδονίας σὰν ὁ εὑεργέτης-συνενωτὴς τῶν χιλιοδιασπασμένων πάντα Ἐλλήνων, ποὺ αἰῶνες κι αὐτοὶ — ὅλους τοὺς ιστορημένους τους αἰῶνες (ἄν μὴ κι ὅλες τὶς προιστορικές τους χιλιετίες στὸν παραδείσιο αἰγαικὸ τους κόσμο) — κατασπαταλιόντουσαν ὅμοια μὲ τοὺς ἀκατάπαυτους ἐκείνους (καὶ διόλου δὲ μικρόφθορους) γειτονίστικους καβγαδοπόλεμους, ὅπου τόσο πολύτιμες ποιότητες τοῦ ξύπνιου ἀνθρώπου τῆς μεσογειακῆς εὐκρασίας, τὸ πνεῦμα τὸ τόσο πρόσγειο καὶ μαζὶ στοχαστικό, τὸ σβέλτο, φωτεινό, ρεαλιστικό, κι ὁ νοῦς ὁ δαιμόνιος, ὁ πολυμήχανος, ὁ πειρατικὸς καὶ ληστῆς τοῦ Θουκυδίδη, ὁ ἀρπακτικὸς κ’ ἔχμεταλλευτὴς ὅλων τῶν πρόσφορων (μὰ καὶ

τῶν πιὸ ἀπρόσφορων) περιστάσεων καὶ συνθηκῶν, μὲ τὴν ἔξοχα λεπταίσθητη συνάμα καὶ ποιητικὴ καρδιὰ - δλ' αὐτὰ πήγαιναν τί ἄδικα καὶ τραγικὰ ἔτσι πάντα χαμένα!..

'Ορμάει λοιπὸν σιδερόφραχτος, μ' ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπιχειρήματα πάνοπλος, καὶ τῇ φαρέτρᾳ ἐπιγενέστερα γεμάτῃ νὰ βροντάῃ, ὁ ἀγωνιστὴς γιὰ κάθ' εύρυτερη ἐθνικὴ ἐνότητα Ντρόύζεν, καταπάνω τοῦ (ἄλλο τόσο πατριώτη ὅμως) κορυφαίου ρήτορα τῶν αἰώνων — τί δονκιχωτισμὸς κι αὐτός! γνησιώτατος! — καὶ παλεύει νὰ τὸν συντρίψῃ (μέσα του!) ἀποπειρώμενος ἐμᾶς τώρα, τοὺς τόσο μεταγενέστερους ἀπόξω, ἔπειτ' ἀπὸ ὑπερεικοσάδα δλη αἰώνων, νὰ πείσῃ, λέει, πῶς ὁ Δημοσθένης δὲν ἐπρεπε, ὁ Δημοσθένης ὥφειλε, νὰ δῆ δηλαδὴ τὴν ἴστορία τῆς πόλης του προγραμμένη!, νὰ δῆ πῶς ἡ Ἰστορία ἡ ἴδια, τάχα, ἔτσι αὐτοπροσώπως περίπου «έπεμβαίνουσα», εἶχε προκαταδικάσει τὴν Ἀθῆνα του, ἀμάρτυρη κι ἀναπολόγητη, νὰ δεχτῇ νὰ πεθάνῃ, καὶ πρὶν ἀποκαταλυθῆ, ἀντικειμενικὰ ἐπιτέλους, χεροπιαστά, ἀπὸ τοὺς ἐπερχόμενους ἔκεινους νέους καιροὺς τοῦ πεπρωμένου — καὶ (μεσσιανικὰ σχεδὸν) τόσο ἐκλεκτοῦ τῆς Ἰστορίας — Μεγαλέξαντρου!..

Καὶ τὸ γράφει μάλιστα — θαρρετὰ κιόλας! ὡμότατα! — ὁ φλογερὸς γερμανὸς ἵπποτης τοῦ ρομαντισμοῦ, τὸ 1834, στὸν ὁμότεχνό του τὸ Βέλκερ:

Λατρεύω τὴν κίνηση, τὴν ροπή, τὴν πρόοδο!.. Καὶ μ' αὐτὸ τὸ λατρεύω τὴν κίνηση — δέν εἰναι ποτὲ «σύμπτωση» μιὰ λέξη! — τὴν προπή, θαρρεῖ κανεὶς πῶς διαβάζει ὅχι μόνο Θουκυδίδη — ποὺ μὲ τὶ κραδασμὸ ἐπίσης γράφει, στὸ προοίμιό του, γιὰ τὸν Πελοποννησιακό του, τὴν μοιραία ἔκεινη ταυτότητα τοῦ καιροῦ του κι αὐτός: κίνησις γὰρ αὕτη μεγίστη δῆ, καὶ ἐλπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι! — παρὰ καὶ τὸν λίγο κατοπινὸ τοῦ Ντρόύζεν Ντοστογέβσκι τῶν τρομερῶν Δαιμονισμένων. Μὰ εἰν' ἡ ψυχὴ τοῦ αἰώνα τους, βέβαια, ποὺ ἴδια κατέχει καὶ τοὺς δυό, γερμανὸν ἴστορικὸ καὶ ρῶσο μυθιστοριογράφο. (Διαφέρουν ὅμως τάχα τόσο Ἰστορία ἀπὸ Μυθιστορία; Μήπως ξεχάσαμε καὶ τὸν "Ομηρο καὶ τὸν Ἡρόδοτο καὶ τὸ Θουκυδίδη;..)

Λοιπὸν ναί! Λατρεύει τὴν κίνηση, τὴν προπή! ("Ἄστε τὴν πάραδιανοητικὴ ἔκεινη — καὶ πολὺ ἀμφίβολη ἄλλωστε — πρόοδο.)

Πάθος μου, προσθέτει — προσέξτε! πάθος τον! — ὁ Καίσαρας, ὅχι ὁ Κάτων ὁ τιμητῆς! 'Ο Ἀλέξανδρος, ὅχι ὁ Δημοσθένης!. 'Ολες τὶς ἀρετές, τὴν ἡθικὴ — συλλήβδην! —, τὴν προσωπικὴ ἀξία — κι ὁ τόνος ἐδῶ εἰν' ἀναμφισβήτητα προνιτσεικώτατος! — τὴν χαρίζω στοὺς μελλητὲς αὐτοὺς (ἐννοεῖ τὸν Φάβιο τὸ μελλητή, τοῦ ρωμαϊκοῦ κατὰ Καρχηδόνιων ἀναβλητικοῦ κλεφτοπόλεμου), στοὺς δισταχτικούς! Ἄλλ' οἱ ἰδέες τῶν Καιρῶν δέν εἴναι δικές τους! Οὕτε

ό Κάτων ούτε ό Δημοσθένης κατορθώνουν νὰ πιάσουν τὴν Ἐποχὴ — ἀλλὰ ποιάν; τὴ δικιά τους ἡ καὶ τὴ δικιά του, σὲ βαθύτερο ἐπίπεδο, σκέφτεται κ' ἔξυπονοεῖ, κατ' ἄλλων, συγχρόνων του, βάλλοντας; — καὶ τὴν ἑξέλιξη, τὴν ἀκάθεκτη κίνηση Κατὰ Μπρός! (Καὶ δὲν εἶναι βέβαια τοῦτο παρὰ τὸ γνωστὸ θρυλικὸ Vorwärts! τοῦ καταβολικοῦ γερμανικοῦ ὀρμέμφυτου, ποὺ διαστρεβλωμένο καὶ διερεθισμένο ἔτσι ἐπειτ' ἀπὸ ἔναν αἰῶνα πλήρωσ' ὁ κόσμος ὅλος, κ' ὑστερα φυσικὰ κ' ἡ ἴδια του ἡ πατρίδα, τὴν ὥβρι μ' αὐτὸ ἔξωθήσασα τόσο κατὰ πάντων ἐπιθετικοῦ δυναμισμοῦ τῆς πέρ' ἀπὸ κάθε ὅριο ἀνθρωπισμοῦ, κι ἀς εἰχαν ἐμπνευσμένοι ἀπ' τὴν ἡμερότερη ἐλληνικὴ ἀρχαιότητα οἱ πιὸ φωτισμένοι πατέρες τῆς σὰν τὸν Ντρόύζεν ἐπίμονα πάντα διδάξει πώς δὲν ἔπρεπε ποτὲ ν' ἀθετῆται.)

'Η βαθύτερη ποιητικὴ φύση τοῦ Ντρόύζεν ἀκολουθεῖ στὴ σύνθεση τοῦ ἔργου του, καὶ σωστά, τὸ μαγευτικὸ καμβὰ τοῦ καλοῦ Ἀρριανοῦ — ποὺ σώζει ἀσφαλῶς, ἐπίσης, τὴν ἐμπνευσμένη λαικὴ σύλληψη τῆς ιστορίας τοῦ Μεγαλέξαντρου κατὰ τὰ βασικώτερά της — καὶ λειτουργεῖ (έδω ἔγκειται δὰ καὶ ἡ προσωπικώτερη δημιουργία του) καθαυτὸ δραματικά: στήνει τὰ πάντα ἡ ψυχωμένη ζυγγραφή του σὰ στοιχεῖα — μέρη, πράξεις, σκηνὲς κ' ἐπεισόδια, στάσιμα καὶ παρόδους, διάλογονς καὶ χορικὰ (πότε κριτικὰ καὶ στοχαστικά, πότε λυρικά, ἐπικά, ἐνθουσιαστικὰ ἢ ἐλεγειακά) — μιᾶς κορυφαῖο μέγεθος ἔχούσης ιστορικῆς τραγωδίας:

'Απὸ τὴ μιά, ἡ Ἐλλάδα, ὑπερπολιτισμένη καὶ παραχμάζουσα μὲς στὴν ἔξοχη καλλιέργεια (τῆς ἀθηναϊκῆς της ἔκφανσης κυριώτατα), κι ἀπ' τὴν ἄλλη ὁ στιβαρὸς Φίλιππος, ὁ στέρεος τῆς μακεδονικῆς γῆς, ποὺ ἔστω καὶ βιαστῆς βάναυσος, ἵσχυρὰ πάντως θὰ τὴ συνενώσῃ, θὰ τὴν καθηλώσῃ, θὰ τὴν ἐντάξῃ στὸ σιδηρό του σύστημα, νὰ βαδίσουν μαζὶ κατὰ τῶν Περσῶν, λέει, σὰν ἔθνος ἐν α ποὺ εἴν' ἀνέκαθεν!

Ἐνα τραγικὸ ζεῦγμα τοῦτο, καταβολικό.

'Ο Φίλιππος κ' ἡ Ὀλυμπιάδα μετὰ - ἐν' ἄλλο, ἐρωτικώτατο αὐτὸ (καὶ ντοστογεβσκικοῦ σχεδὸν πάθους) ζευγάρι ἐνὸς ταύρου καὶ μιᾶς μαινάδας, ἀπ' ὅπου γεννιέται ὁ φυσικώτατα λοιπὸν (καὶ βιολογικώτατα) τόσο προικισμένος καὶ φλογερὸς Ἀλέξανδρος!..

'Αλλ' εἴναι τοῦ Φίλιππου; — ἄλλο βύθιο κι ὄλοσκότεινο τραγικὸ ζεῦγμα, μὲ τρομερὲς προεκτάσεις (ἀπὸ Αἰγῶν μέχρις Ἀμμωνείου, κι ἀπὸ Δελφῶν μέχρι Βαθύλωνας) — ἡ ἀκόμα κ' ἐνὸς δράκοντα; ἡ ἐνὸς ξεπεσμένου φαραὼ; ἡ κ' ἐνὸς θεοῦ τάχα (ἡ καὶ τοῦ ὑπέρτατου θεοῦ τῶν θεῶν);..

Καὶ τὸ μικρὸ ἀγόρι, ποὺ δργῶσαν ἔχει τὴν φύσιν πρὸς μαθήματα

γιὰ τὴν Περσία, εἶναι τῆς Περσίας ὁ τιμωρὸς ἵσα-ἵσα, γιὰ τὰ παθήματα τῶν προγόνων του ἀπὸ δαύτην! Καὶ τὸ παιδὶ ποὺ θαυμάζει τὸν πατέρα τόσο γιὰ τὶς νῦκες, τὸν ζηλεύει μαζὶ γιὰ τὴ δόξα, ποὺ νιώθει νὰ τοῦ τὴν ἀρπάζη ὅλη τόσο γοργὰ καὶ νὰ μὴν τ' ἀφήνῃ νὰ προλάβῃ καμμιὰν ὄλοδικιά του — γι' αὐτὸ λοιπὸν ὄρμάει ἔτσι στὴ Χαιρώνεια, μπρὸς στὰ μάτια ὄλων τῶν Ἐλλήνων ἔκει, καὶ τὴ γραπώνει ἀπ' τὰ μαλλιὰ τὴ νίκη αὐτός, ὁ δεκαοχτάχρονος, μὲ τόση βιά, στ' ἄψε-σβῆσε, πάνω ποὺ τὴν ἔχαν' ἴσως ὁ Φίλιππος; — κι ἀμέσως μετὰ τὸν χρίνει ἀσυγχώρητο γιὰ τὴν «προδοσία» τῆς μάνας του, τῆς Ὀλυμπιάδας, γιὰ τὶς Φίλιννες καὶ τὶς ἄλλες παλακές, καὶ τὰ πολλὰ κρεββάτια ὅπου κυλιέται — κ' ἡ ρήξη ἐπέρχεται μοιραία: νὰ σκοτωθοῦν παραλίγο, ν' ἀλληλοσφαχτοῦν ἀγρια πατέρας-γιός, πάνω στὸ γλέντι γιὰ τὸ γάμο τοῦ Φίλιππου μὲ τὴν νεαρὴ ἀνιψιὰ τοῦ "Ατταλου!..

Κ' ὕστερα ὁ θεοσκότεινος φόνος τοῦ ἐστεμμένου ταύρου τῆς Μακεδονίας στὶς Αἰγὲς — τὸ νεκροταφεῖο τῶν βασιλιάδων της — καὶ τὰ ἄλογα ποὺ σβαρνοῦσαν ἔτοιμα καὶ φρούμαζαν ὅξω ἀπ' τὸ θέατρο, στὶς πύλες, νὰ φυγαδέψουν φτερωτὰ καλπάζοντας τὸν καλλιπάρειο νεαρὸ φονιὰ — ποιός τάχε στήσει κεῖ τ' ἄλογα καὶ περιμένανε; — κ' ἡ Ὀλυμπιάδα, ποὺ νάτη! καταφτάνει! νὰ κάψῃ ἡ Ἰδια, μὲ τὰ χέρια της τὰ Ἰδια νὰ ρίξῃ στὴν πυρὰ τὴ σορὸ τοῦ δολοφονημένου της ἀπιστου, κ' οἱ φριχτὲς ὑποψίες — οἱ καλλιεργημένες; οἱ βάσιμες; οἱ ἀβάσιμες καὶ μόνο κακοπροαίρετες; — ποὺ ὅχι μόνο γιὰ δαύτην παρὰ καὶ γιὰ τὸ γιό της λὲν καὶ λέν, ἀσυμμάζευτες...

Τέλος τῆς πρώτης πράξης. Κι ὁ Ἀλέξανδρος βασιλιὰς τῆς Μακεδονίας ὁ πωσδήποτε, μὲ τὸ δικαίωμά του (καὶ τὸ σπαθί του πάνω ἀπ' τὸ δικαίωμα)!.. Καὶ στὴ συνέχεια, δορικτήτωρ ὡς τὸ Δούναβη! Κι ἀμέσως ὄλοισα κατὰ κάτω, καὶ πέρ' ἀπ' τὴν κατασκαφὴ τῆς Θήβας ἔως ἐδάφους — ἔστω! νὰ σᾶς χαρίσῃ καὶ τὸ σπίτι τοῦ Πίνδαρου, τὸ ἐρείπιο, εἰς ἀπόδειξιν ἐλληνικώτατης καλλιέργειας! — πέρα γιὰ πέρα τὴν Ἐλλάδα ὄλη!, νὰ μπήξῃ τὴ ρομφαία του μέχρι Λακεδαίμονος, νὰ μὴν ἀμφιβάλλουν ποτὲ πιὰ οἱ Ἐλληνές του!..

Καὶ τ' ἄλλο, τώρα, τραγικώτατο πολιτικὸ ζεῦγμα, συνέχεια, ἐπίταση καὶ κορύφωση διάπυρη τοῦ προκατατεθειμένου μὲ τὸ Φίλιππο σὲ τόσους φλογεροὺς Φιλιππικοὺς κι Ὀλυνθιακούς: 'Η Ἀθῆνα ἀπὸ δῶ, μὲ τοὺς κεραυνοὺς τοῦ Δημοσθένη κι ὅλη ἔοπίσω του τὴν ἐλληνικὴ παράδοση αἰώνων ἀνήμερης δσο κι αὐτοκτονικῆς ἀνέξαρτησίας - κι ἀπ' τὴν ἄλλη ὁ Ἀλέξανδρος, ἀναγκαῖα ἔχθρδς τῆς Παλλάδας, κι ὡστόσο τέκνο της, κατεξοχήν, πνευματικό, τὴν πιὸ γνήσια καὶ τὴν κορυφαία στὸν καιρό του παιδεία της προσωπικὰ διδαγμένος ὅχι ἀπὸ ἄλλον, λέει, παρ' ἀπόναν Ἀριστοτέλη!.. Ἀντίπαλος λοιπὸν - καὶ μὴ ἀντίπαλος! Ἀν-

τίπαλος τί φειδωλός σὲ μέτρα χεροπιαστὰ ἐναντίον.. - ποὺ λὲς τὴ λατρεύει ὡστόσο τὴν ἀπιστη πόλη, αὐτὴν ποὺ τὸν προδίνει ἀκατάπιστα μετά, μόλις γυρνάει τὴ ράχη του (ὅπως ὅλους της, καὶ τοὺς δικούς της ὅλους τοὺς μεγάλους δὲν ἀπόλειψε ποτὲ νὰ καταπροδίνῃ).

Κάπου ἐδῶ κλείνει κ' ἡ δεύτερη πράξη.

Κ' ἡ τρίτη: 'Ο 'Αλέξανδρος στὸν Ἑλλήσποντο, στὴν Τροία — σὰν τὸν Ἀχιλλέα, τὸ ἵνδαλμά του! — ν' ἀνταλλάξῃ τὴν ἀσπίδα του μὲ τὴ δικιά του, ποὺ θὰ τὴ δώσῃ τοῦ Πευκέστα νὰ τοῦ τὴν κουβαλάχ πάντοτε δίπλα του!.. Κ' ὑστερα νικητὴς στὸ Γρανικὸ - καὶ βεβαιότατα πλὴν Λακεδαιμονίων! (Τί δόξα! Μὰ καὶ τί ἐκδίκησῃ, ἀθηναῖκωτα την, κατὰ τῶν ἀξεστων ἐκείνων Λακεδαιμόνιων, αὐτὸ τὸ πλήν - π' ἀκόμα τ' ἀπολαμβάνουμε ὅλοι χαραγμένο ἐσαεὶ πάνω στὶς ἀσπίδες, καὶ νὰ κρέμεται λέει ψηλὰ ἔκει στὸν Παρθενῶνα!..)

Ποιός θάλεγε πῶς δὲν τὰ βλέπει νὰ φέγγουνε, ν' ἀστράφτουν, τ' ἀντιστύλια τοῦτα τῆς μεγάλης τραγωδίας, δι' ἐλέου καὶ φόβου περαινούσης τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν;..

Κ' ὑστερ' ἀπανωτὰ οἱ κεραυνοὶ κ' οἱ λαίλαπες τῶν ἀπροσδόκητων νικῶν: Ἰσσός, Γαυγάμηλα - τέρμα τῆς Περσικῆς Αύτοκρατορίας, καὶ φόνος τοῦ τελευταίου Ἀχαιμενίδη, καὶ καταδίωξη τοῦ φονιᾶ, κι ὁ 'Αλέξανδρος πέραν τῆς Ἀρκτοῦ καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, στὴν Υρκανία, στὴν Ἀριανὴ καὶ τῇ Βακτριανῇ, στὰ κράσπεδα τῶν Ἰμαλαῖων, κι ἀπὸ κεῖ μὲ χίλια ὀχτακόσια πλοῖα νὰ κατηφορίζῃ τὸν Ἰνδό, νὰ τὸν ἀκολουθᾶν, σὰν ἄλλο Διόνυσο, ἀπ' τὶς ὅχθες ἵνδοι φιλῳδοὶ καὶ κατάπληκτοι πρωτοβλέποντας ἄλογα σὲ πλεούμενα, καὶ νὰ συναντάρῃ ἔπειτα τοὺς γυμνοσοφιστές τους, καὶ νὰ τὸν ρωτᾶνε ἀπαθεῖς γιατί τόσο σάλο στὸν κόσμο, Ἀλέξανδρε; μεῖνε μαζί μας, κι ἀστα ὅλα πίσω σου! κι αὐτὸς νὰ τοὺς θαυμάζῃ, λέει — ἄλλα διαλεκτικώτατα ζεύγματα, τῆς αἰώνιας τραγωδίας τοῦ στοχασμοῦ ἐδῶ! —, μὰ νὰ τραβάῃ ἀκάθεκτος γιὰ τὴ Μεγάλη Θάλασσα, νὰ βγαίνῃ μέσα της, νὰ μπαίνῃ βαθιά της, ν' ἀνοίγεται στ' ἄγνωστο, νὰ ψάχνῃ πέρα κι ἀλί τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, καθὼς τὸν ἴστορεῖ τὸ παραμύθι τόσων λαῶν μετά - πέρ' ἀπ' ὅλα τὰ πέρατα σύμμετρου κόσμου κάθ' ἐλληνικῆς ὡς τότε σύλληψης!..

Τέλος, ἀς ποῦμε, καὶ τῆς τρίτης πράξης ἐδῶ.. - κι ἀς δοῦμε τί ἔβραζε, τί κυκάται στὸ βάθος:

Τὸ μακεδονικό, τὸ στενο μακεδονικό: οἱ παλιοί, οἱ ἀκέραιοι, οἱ στρατηγοὶ (κι ἀπ' τὸν καιρὸ κιόλας τοῦ Φίλιππου), μαζὶ κ' οἱ στέρεοι συνομήλικοι τοῦ Μεγαλέξαντρου, οἱ παιδικοί του φίλοι ἀπ' τὴ μιὰ - μὲ τὴ μεγάλη καρδιά, σὰν τὸν Κλεῖτο τὸ μέλανα, τὸ σωτῆρα του στὸ Γρανικό. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ Ἰδιος: ὁ μεγαλοφυέστερος κατακτητὴς τῶν αἰώνων, ὁ γενναιότερος ἰδρυτὴς νέων κόσμων, ποὺ βλέπει πολὺ πέρα

ἀπ' τὴ στενὴ Μακεδονία, πολὺ πιὸ πέρα κι ἀπ' τὴ στενὴ Ἐλλάδα, βλέπει τὴν Ἀσία δῆλη καὶ τὴν Εύρωπη καὶ τὴν Ἀφρικὴ ἐν α., μὲ τὴ Μεσόγειο στὴν καρδιὰ του - βλέπει τὴν Κοσμοκρατορία! Καὶ πρῶτος στὴν ἴστορία τοῦ κόσμου τὴν ἐνορᾶται καὶ τὴ θεμελιώνει ἔτσι - σὲ τόσο βάθος ὄργανικὰ συνεστημένη, μὲ τοὺς νέους τῆς συμμιγεῖς θεσμούς, μὲ τοὺς εὔρεις στίβους τέτοιων πυρετικῶν καὶ πολυδύναμων κοινωνικῶν δραστηριοτήτων, μὲ ποιότητες ζωῆς καὶ συνείδησης πιὰ κοινῆς ἀλλεσ, αἰώνων ἀλλων μπρός, ποὺ ἐπέρχονται ἀναναχαίτιστοι, καὶ τί δὲ φέρνουν, καὶ τί δὲν ὑπόσχονται!.. Ποιά μικρὴ Μακεδονία τώρα, καὶ μικρολόγα Ἐλλάδα; Ποιά κανὸν Ἀθῆνα, μὲ τὴ στενὴ τῆς ἀγοράς, τὴ στριμωγμένη ἔκει!.. Ἐδῶ ἡ ἀπλα τῆς μεγάλης Ἀλεξάνδρειας - νά!.. Καὶ ποιᾶς Ἀλεξάνδρειας!.. Τῆς μιᾶς!.. Ἐδῶ οἱ ἀπλες, καὶ τὰ τερατώδη ἀνοίγματα σ' ὅλο τὸ νέο νοῦ καὶ τὴ νέα ψυχή, τὴ νέα συνείδηση, τὸ νέο κόσμο τῶν.. - πόσων Ἀλεξανδρειῶν λοιπόν; Μήπως τὶς φειδωλεύτηκε ὁ ἀκατάσχετος, φυτεύοντάς τες τὴ μιὰ πίσω ἀπ' τὴν ἀλλη, ἀλυσωτὰ ὡς τὰ πέρατα πούφτασε στὴν καρδιὰ τῆς Ἀσίας, στὸν Ἰαξάρτη καὶ τὸν Παραπάμισο;

Μοιραία λοιπὸν ἡ τραγικώτατη ρήξη μὲ τὸ στενομακεδονικὸ καὶ καθαροελλαδικὸ παράπονο — καὶ μαζὶ κι ἀντιπολίτευση (οὐ μόνο παράπονο τῶν ἀπλοικῶν του Κλείτων), καὶ μαζὶ κι ὑπονόμευση ἀσφαλῶς ἀπὸ τόσους, διόλου ἀγαθούς βέβαια σὰν τὸν ἀτυχο παιδικό του φίλο. Καὶ τί θλιβερὰ σφραγισμένη ρήξη, μὲ τ' ἀθελα ἔκεινο ἀδικοχυμένο αἷμα τοῦ ἀδερφικοῦ του Κλείτου - καὶ νὰ κλαίῃ μετά, νὰ χτυπιέται, νὰ θέλῃ νὰ ριχτῇ πάνω στὴν ἵδια λόγχη, μὰ ὁ Κλεῖτος του νάναι πάντως νεκρός, νὰ μὴ γυρνάῃ μὲ τίποτα πίσω, καθὼς ποτὲ δὲν γυρνᾶν τὰ πιὸ αἰματηρά, τὰ πιὸ ἀκριβά, τὰ πιὸ ἀγαπημένα...

Κ' ὕστερα ἡ πρότελευταία πράξη: 'Η τραγικὴ σύγκρουση καὶ μὲ τὸ στρατό, καὶ μὲ τ' ὄργανό του - μὲ τὸ ἵδιο του τὸ τρομερὸ σπαθί, ποὺ φαγώθηκε, τὸ ἀήττητο, ἐξάνθηνε (:ἔλυωσε), κι ἀρνιέται πιὰ νὰ σταθῇ ἀστραφτερὸ κι ὅλο πυρωμένο ἀθέρα στὸ στιβαρό του χέρι, ποὺ δὲν κουράζεται, δέν εἰν' ἀπ' ἀνθρώπινη σάρκα χέρι ἔτσι ἀκάμαντο!..

Κ' ἐδῶ τότε πιά: ὁ Μαῦρος Ἀλέξανδρος, ὁ φοβερὸς Ἀλέξανδρος τῆς "Ωπιδας" - ὁ Ἀλέξανδρος ὁ καθαρὰ αὐτοκτονικός, ὁ Μηδενιστῆς Ἀλέξανδρος, τοῦ

— Δέ θέλετε!.. Φύγετε!.. Α πιτε!..

Ποῦ διώχνει;.. Ποιούς διώχνει;.. Ποιόν στρατὸ διαλύει;.. Ποῦ μένει μόνος καὶ στρατό του βαφτίζει τοὺς χτεσινούς του ἔχθρούς, τοὺς ἀνέλληνες ὀπωσδήποτε, τοὺς ἀσιάτες - ποὺ τὸν νιώθουν τὸν ἀπολυτοκρατούμενο τῆς ὄρμῆς δυτικὸν αὐτὸν ἀνάμεσά τους ἔτσι ὀλοφάνερα μαινόμενο!..

Κ' υστερόπουλος τρεῖς μέρες ἡ λυγμική σκηνή: ὁ στρατὸς ὄλος νὰ τὸν ἀγκαλιάζῃ ἔνας-ἔνας,.. νὰ τὸν φιλῶνε,.. κι αὐτὸς νὰ τοὺς φιλάῃ,.. ἔναν-ἔναν σταυρωτά, τοὺς παλιούς του πολεμιστές, καὶ νὰ κλαῖν ἐκεῖ, στὴν καρδιὰ τῆς Ἀσίας,.. καὶ ν' ἀλληλοδιαβεβαιώνωνται, μὲ πυρωμένους δρκους, πὼς ἀγαποῦνται! ναί, ἀγαποῦνται!.. δὲ θὰ ζεχάσουνε - δὲ θὰ ζεχαστοῦν ποτέ,.. τί τοὺς ἔνωσε, τ' εἶδαν τὰ μάτια τους!.. (Τάχ' αὐτό, λοιπόν, ἥτανε δλες τους οἱ νῆκες; Πὼς ἀγαποῦνται, ναί, σπαραχτικά, ἔρημοι ἔτσι μὲς στὴν καρδιὰ τῆς Ἀσίας..- τῆς βουβῆς ἐκείνης Ἀσίας, ποὺ ἀπορημένη τοὺς παρακολουθεῖ τοὺς τρελλούς κατακτητές της τέτοια νὰ κάνουν, τέτοια νὰ λένε, σὰ μικρὰ παιδιά τώρα στὰ πόδια της, μ' ἔτσι φοβερὰ ἐπικρεμάμενα πάνω ἀπ' τὰ κεφάλια τους σπαθιά της;..)

Καί, τέλος: τὸ Μαῦρο Τέλος! Ἐκεῖ, στὴν κορυφαία τῶν πόλεων, τὴν Βαβυλῶνα τῶν Βασιλέων!.. Ἐκεῖ, ἀδόκητα, κεραυνοβόλα σχεδόν, νὰ τελειώνῃ!..

'Απ' ἄγνωστη νόσο — ἀδιάγνωστη! — ἄγνωστη αἰτία κι ἀνεύρετη! Καθὼς πρέπει σὲ ἥρωα: στὸ ζενίθ ἀπάνω!..

Κ' ἔτσι πράγματι ἀπότομα κόβει — πολὺ σωστὰ — καὶ τὴν τραγικώτατα δοσμένη του ιστορία κι ὁ καλὸς ὁ Ντρόυζεν' ὅπως κόβεται κάθετι μεγάλο, πραγματικά: Κόβεται!

Δὲν πεθαίνει τὸ Μεγάλο. Κόβεται!

Γί' αὐτὸ κ' ἡ Γοργόνα, ἡ ἀδερφή του, τὰ βουλιάει τὰ καράβια ποὺ βρίσκει στ' ἄγρια πέλαγα καὶ τὰ ρωτάει:

— Ζῆ ὁ βασιλιάς Ἄλεξανδρος; ξεπεταγμένη πάντα μὲς ἀπ' τὴ θάλασσα μπρός τους, θεόρατη ὡς τὸν οὐρανό, κι ἀ' δὲν τῆς ἀποκριθοῦν ξυπνοὶ καπετανέοι τους:

— Ζῆ καὶ βασιλεύει, Γοργόνα μου, καὶ τὸν κόσμο κυριεύει! τὰ βουλιάει τ' ἄπιστα καράβια, ποὺ δὲν κατέχουνε, δὲ μολογᾶνε τὴν αἰώνια βασιλεία τ' ἀδερφοῦ τῆς - τ' ἀνίκητου κι ἀθάνατου στὴν ψυχὴ καὶ τ' ὄνειρο τοῦ κόσμου!..

ΕΚΔΟΤΙΚΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ
ΣΤΑΝΤΗ Ρ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ

Τὴ μετάφραση τοῦ κειμένου ἔκαν' ὁ Ρένος, ἀπ' τὴ δεύτερη γερμανικὴ ἔκδοση τοῦ Ἰδιου τοῦ Ντρόύζεν, ἐν ἀντιβολῇ συνεχῶς καὶ μὲ τὴ γαλλικὴ — πούχε λάβει ὑπόψη τῆς κάποιες διορθώσεις, μικροπροσθῆκες καὶ σημειώσεις τοῦ συγγραφέα — καὶ μὲ τὴν ἐλληνικὴν τοῦ Πανταζίδη, στὴ σειρὰ τῆς *Βιβλιοθήκης Μαρασλῆ*, ὅπου ὁ σοφὸς παλιὸς καθηγητὴς εἶχε καὶ κάποιες εὔστοχες ὑποσημειώσεις, πέραν ἐπὶ μέρους ἐπιτευγμάτων του (συχνὰ καὶ βελτιωτικῶν, μὲ τὴ δέουσα διάκριση) σὲ ἀποδόσεις τῆς γραφῆς τοῦ Ντρόύζεν.

Γιὰ τὸ ἀρχαιοελληνικὰ ὄνόματα προσώπων καὶ τοπωνύμια ἔγινε συστηματικὴ ἀναδρομὴ πάντα στὰ κείμενα τῶν πηγῶν, καὶ συχνὰ παλιές μορφὲς ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ τὶς νεώτερες, δπως: *Πολυπέρχων* (ἀντὶ *Πολυσπέρχων*, ποὺ *κρατοῦσε*), *Αἰγοβάρης* (ἀντὶ *Αύτοβάρης*) κ.ἄ. Σὲ κάποιες περιπτώσεις ὅμως κρίθηκε πώς ἔπρεπε νὰ μείνουν οἱ παλιοὶ τύποι - ὅπότε καὶ ὑποσημειώθηκαν τὰ σχετικά.

Τὶς περισσότερες ὑποσημειώσεις τοῦ Ντρόύζεν (ποὺ ζύγωναν τὶς χίλιες) μετάφρασε ὁ Ἡρκος. 'Η παραμικρὴ ἐπέμβαση, παρεμβολὴ ἢ συμπλήρωση, καὶ ἡ προσθήκη ἐντελῶς νέων ὑποσημειώσεων δηλώνεται μὲ βαρειές ἀγκύλες □, ἐνῶ οἱ δεῖκτες **ΡΗΣΠ** δίπλα στοὺς ἀριθμοὺς τῶν ὑποσημειώσεων κάτω ἀπὸ τὸ κείμενο (ἢ, σπάνια, καὶ μόνοι τους, πρὶν ἀπὸ μέρη ὑποσημειώσεων ποὺ γράφει ἄλλος ἀπὸ τὸν προδηλούμενο), ἀντιστοιχοῦν στὰ ὄνόματα: 'Ρένος, Ἡρκος, Στάντης, Πανταζίδης - γιὰ τὴν πατρότητα κάθε προσθήκης.

Τὸ ἔργο συμπληρώθηκε καὶ ἐνημερώθηκε μὲ τὰ πορίσματα τῆς ιστορικῆς ἐπιστήμης σ' ὅλους τοὺς τομεῖς, ὡς τὶς μέρες μας, καὶ εἰδικώτερα: ὡς τὴν τριετία 1985-7, ὅπου δουλεύτηκε συναπτὰ κι ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἡ ἔκδοσή του αὐτή. "Ολα τὰ νεώτερα δεδομένα — ιστορικά, φιλολογικά, ἐπιγραφικά κι ἀρχαιολογικά, τοπογραφικά κ.ἄ. — καθὼς καὶ οἱ σοβαρώτερες ἀπόψεις σὲ προβλήματα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεγαλέξαντρου ἢ ἄλλες βάσιμες κρίσεις, ἐρμηνεῖες διάφορες ἐνεργειῶν του κ.λ.π., παρατέθηκαν ὑποσημειωματικὰ κι ἀναλύθηκαν, διερευνήθηκαν, ἐκτιμήθηκαν, σὲ θετικὴ συνάρτηση ἢ κι ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὶς θέσεις καὶ τὶς ἔκδοχὲς τοῦ Ντρόύζεν. Βάρος ἴδιαίτερο δόθηκε ὅπου ἡ συμβολὴ τοῦ πρωτεργάτη ἐν προκειμένῳ ιστορικοῦ στάθηκε κρίσιμη καὶ καθοριστικὴ τῆς μεταγενέστερης ἔρευνας. Καὶ εἶναι βέβαια τὰ ση-

μεῖα τοῦτα ποὺ συνιστοῦν καὶ τὴν οὐσιαστικώτερη ἀξία του σὰν πατέρα καὶ πρώτου χαράκτη κατευθύνσεων - ἐπιδικαιωμένων στὸ σχετικὸ ἐπιστημονικὸ τομέα.

Φυσικά, δλες οἱ παλιὲς ὑποσημειώσεις ἐλέγχτηκαν καὶ ξαναελέγχτηκαν, βεβαιώθηκαν καὶ συμπληρώθηκαν ἢ διωρθώθηκαν — κατὰ τὶς νεώτερες κ' ἐγκυρότερες φιλολογικὲς γραφές, βάσει τῶν πιὸ ὑπεύθυνων ἐπιγενέστερων ἔκδόσεων κ' ἐργασιῶν — , κ' ἔγιναν οἱ δέουσες ἀναπομπὲς στὶς συγχρονώτερες, κριτικώτερες καὶ προσιτώτερες ἔκδόσεις ἀρχαίων ἐλλήνων καὶ λατίνων συγγραφέων, ποὺ ἀποτελοῦν καὶ τὶς πηγές, δηλαδὴ τὸ κριτιμώτερο: τὸ ἔδαφος τῆς ὅποιας ἔρευνας, καὶ ποὺ ὡς πρὸς αὐτὸν οἱ μελετητὲς δλοι πρέπει νὰ κατέχουν ἀπολύτως τὰ ἵδια (καὶ τὰ πιὸ πρόσφατα ξαναθεωρημένα) δεδομένα, κείμενα, μορφὲς κ.λ.

'Απ' τὰ σύγχρονα τοῦ Ντρόυζεν ἢ καὶ παλιότερα βιβλία, φιλολογικὰ διάφορα, ἢ ἀρθρα σὲ περιοδικά, ἢ ἀνατολικὰ περιηγητικὰ ὅπου παραπέμπει, πολλὰ δὲν ὑπάρχουν στὶς ἐδῶ εἰδικὲς βιβλιοθῆκες καὶ δὲ στάθηκε δυνατὸ οὕτε σὲ ξένα παλαιοβιβλιοπωλεῖα ἢ ἀνατυπώσεις νὰ βρεθοῦν, ὥστε νὰ ἐλεγχτοῦν οἱ σχετικὲς ἀναφορές του· γιὰ τοῦτο καὶ μεῖναν ὅπως ἤταν, μὲ πολλὲς ἀνομοιοτυπίες, ἐλλείψεις βιβλιογραφικές, ἀμφίβολα (ὅπου καὶ λάθη πιθανῶς, γιατὶ ὁ παλιὸς ἴστορικὸς δὲ φαίνεται νὰ πολυφρόντιζε τὶς ὑποσημειώσεις του ἀπ' αὐτές τὶς πλευρές).

"Οσο γιὰ τὶς ἐπιγραφές, δίπλα στὶς δικές του παραπομπὲς — ποὺ στέλνουν τὸν ἀναγνώστη, ξεπερασμένα πιά, στὸ CIA ἢ στὸ CIG ἢ σ' ἄλλες παλιὲς συλλογές — παρατέθηκαν οἱ ἀντίστοιχες νεώτερες, στὸ IG ἢ σὲ πιὸ εὔχρηστες καὶ προσιτές (σχολιασμένες κυρίως) ἔκδόσεις.

Οἱ μετρήσεις, πούχε ὁ Ντρόυζεν σὲ γερμανικὰ μίλια, προσαρμόστηκαν (χωρὶς εἰδικὲς σημειώσεις ἢ ἀγκύλες σημαίνουσες παρέμβασή μας) σὲ χιλιόμετρα, κι ἀντίστοιχα τὰ πόδια σὲ μέτρα. Οἱ ἀποστάσεις, ποὺ ἐκάστοτε ἀναφέρονται, εἶναι μετρημένες κατ' εὐθεῖα γραμμὴ πάνω στοὺς χάρτες.

Προβλήματα παρουσίασε καὶ ἡ ἀπόδοση τῶν μὲ λατινικοὺς χαρακτῆρες γραμμένων ἀνατολικῶν τοπωνύμιων, ὅπου συχνὰ τὸ ἵδιο τοπωνύμιο διαφέρει ἀπὸ παλιότερους σὲ νεώτερους χάρτες (ἀπὸ ἄλλο ἄκουσμα, ἢ ἀπ' ἄλλη γραπτὴ ἀπόδοση κ.λ.). Διατηρήθηκαν οἱ γραφὲς τοῦ Ντρόυζεν — γιατὶ ἀλλιῶς μποροῦσαν νὰ γεννηθοῦν καὶ παρεξηγήσεις (πολλὰ τοπωνύμια μοιάζουν, ἐνῶ τὰ μέρη ποὺ δηλώνουν εἶναι ἄλλα) — παρατέθηκαν ὅμως οἱ τυχὸν νεώτερες μορφές, ποὺ χρησιμοποιήθηκαν στὶς δικές μας σχετικὲς ὑποσημειώσεις. (Π.χ.: *Hindmend-Helmand, Dschadscherm-Jajarm* κ.λ.) 'Ανάλογες διτυπίες ἐμφανίζονται καὶ σ' ἀρχαιοελληνικὰ τοπωνύμια, ποὺ συχνὰ διαφέρουν κατὰ συγγραφέα. 'Ετσι, ἐνῶ *Παραπαμισάδες*, σ' ὅλο τὸ κείμενο (ἀπ' τὸν 'Αρριανό),

Παροπαμισάδαι στὰ χωρία τοῦ Στράβωνα ποὺ παρατίθενται στὶς ὑποσημειώσεις - ἥ κι Ἀρεία κι Ἀριανή, κ.ἄ. τ.

Τὰ 4 τοπογραφικὰ μαχῶν, κι ὁ παλιὸς χάρτης τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μεγαλέξανδρου, εἶναι ἀπ' τὴν ἔκδοση τῆς *Βιβλιοθήκης Μαρασλῆ*. Ὁ E. Bayer σημειώνει πώς χάρτες εἶχαν μερικὰ μόνο ἀντίτυπα τῆς γερμανικῆς ἔκδοσης τοῦ Ντρόύζεν. (Τὸ δικό μας, ἀπ' ὅπου δουλέψαμε, κι δσα ἄλλα εἴδαμε, χάρτες δὲν εἶχαν.) Ὁ ἀναγνώστης δμως, βλέποντας τὰ τοπογραφικά, θὰ πρέπει νὰ διαβάζῃ συγχρόνως καὶ τὶς συμπληρώσεις τῶν ἀντίστοιχων ὑποσημειώσεων - γιὰ νεώτερους ἐντοπισμούς. Ἐπειδή, ἔξ ἄλλου, στὸ χάρτη τῶν ἐκστρατειῶν πολλὰ τοπωνύμια καὶ πορείες δὲν σημειώνονταν σωστά, κρίθηκε ἀναγκαῖο νὰ μποῦν καὶ δυὸ νέοι χάρτες, ἀκριβέστατοι κ' ἔγχρωμοι, τοῦ ἐγκυρότατου χαρτογραφικοῦ οίκου J. Bartholomew, καὶ πάνω τους προστέθηκαν τ' ἀρχαῖα τοπωνύμια κατὰ Ντρόύζεν, μ' ἐτερόρρυθμα στοιχεῖα, καθὼς κ' οἱ πορείες. Στὶς περιπτώσεις ποὺ κάτι δὲν ξεκαθαρίζόταν μήτ' ἀπ' τὸ κείμενο τοῦ ιστορικοῦ μήτ' ἀπ' τὸν παλιὸ χάρτη, ἀκολουθήθηκε ἡ γενικώτερα σήμερα κρατούσα ἔκδοχή.

Τὴν φροντίδα κ' εὐθύνη γιὰ ὅλο τὸ χαρτογραφικὸ ἔξοπλισμὸ καὶ τὴν ἐπεξεργασία εἶχε ὁ Στάντης.

Βιβλιογραφία ὁ Ντρόύζεν δὲν εἶχε· ἀλλὰ τὰ βοηθήματα ὅπου ὑποσημειωματικὰ παραπέμπει, ἐκασταχοῦ, φτάνουν τὰ 150. Ἡ ἀναθεώρηση τοῦ ἔργου βασίστηκε, ἀντίστοιχα, σὲ παραπάνω κι ἀπὸ 200 βιβλία κι ἄρθρα.

Ἡ βιβλιογραφία, ποὺ βοηθητικὰ παρατίθεται μετὰ τὰ ἐκδοτικὰ ἐδῶ, δὲν περιλαμβάνει ἔργα ὅπου ὑποσημειωματικὰ παραπέμψαμε μόνο μιὰ φορά, γιὰ κάποιο ἐπιμέρους θέμα, οὔτε ἄρθρα σὲ περιοδικά.

Τὸ σύνολο τῶν δημοσιευμάτων γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο ἀνεβαίνει σὲ πολλὲς χιλιάδες - ἀλλὰ κριτικὴ δουλειὰ δὲ θάταν ἡ παράθεση ἐδῶ μήτε καν δλων τῶν γενικώτερων ἔργων· κ' ἐνδιαφέρει βέβαια ἡ πράγματι βοηθητικὴ κ' ἔγκυρη ούσία ἐν προκειμένῳ, σὲ τέτοια ἔκδοση, ὅχι ὁ σχολαστικὸς καὶ συμβατικὸς τύπος.

Τίτλοι μὲ ἀστερίσκο εἶν' ἔργων ποὺ δὲν εἴδαμε οἱ Ἰδιοι.

Τέλος, καὶ νέα εὑρετήρια συντάχτηκαν ἀπ' τὸν Ἡρκο καὶ τὸ Στάντη.

Μὲ πλάγια τέτοια μπαίνουν ὅχι μόνο ἄλλων κείμενα καὶ καθαυτὸ μεταφράσεις ἀρχαὶ ων (ὅπως, π.χ., στὶς σ. 126-9, 264, 265-6, κ.ἄ.), παρὰ καὶ διάφορα ποὺ γράφονται «ἀ la manière de..» - στὸ ὕφος δηλαδὴ ἀλλων, ὅπως, π.χ., τὰ λόγια τῶν τριόδων τροποντινά, μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Φίλιππου (σ. 105-7), ποὺ ἐκφράζουν, λαικότροπα κάπως, σὰν μὲ κουβέντες τῆς ταβέρνας, τὶς θέσεις τῶν λογῆς-

λογῆς παρατάξεων καὶ τὰ διαθυλούμενα ἐν γένει, εἰλικρινὰ εἴτε καὶ ὑποβολιμαῖα, ἀπὸ φορεῖς ἀντίπαλων συμφερόντων. Μὲ πλάγια ἐπίσης καὶ ὄροι, καὶ λαικὲς ἔκφρασεις, ἢ καὶ λέξεις μὲ εἰδικώτερη σημασία ἢ μὲ ὑπαινιγμὸς γιὰ κάτι ἄλλο, ἢ καὶ γιὰ δήλωση ἀμφισβήτησης τῆς ἔννοιας ποὺ ἔκφράζουν - δπως, π.χ.: ἡ αὐτονομία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων (ποὺ δὲν καταφέρνε δηλαδὴ νάν' αὔτονομία πράγματι), ἡ «ἀνταλκίδεια» εἰρήνη (π' οὕτε τοῦ Ἀνταλκίδα ἥταν, γι' αὐτὸ καὶ τὰ εἰσαγωγικά, μήτε βέβαια εἰρήνη ἀλήθεια, παρὰ ὑποταγὴ κ.λ.)

ΟΙ ΕΚΔΟΤΕΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΝ

τὸν παλιὸν μαθητὴ τοῦ Ρένου καὶ φίλο Γιάννη Κωστόπουλο, ποὺ ἀποφάσισε, σὰν πρόεδρος τῆς Τραπέζης Πίστεως, τὴν ἔκδοση τούτη. Χωρὶς τὴν οὐσιαστική του ἐκτίμηση στὸ ἔργο, καὶ τὴν γενναίᾳ του ἀντίληψη γι' ἀληθινὴ καὶ ποιοτικὴ πνευματικὴ συμβολὴ μεγάλου τραπεζικοῦ ίδρυματος στὸν ἀπὸ τόσα βασικὰ θεωρητικὰ βιβλία στερημένο, καὶ μάλιστα στὴ Δημοτικὴ, παιδευτικὸ κ' εὐρύτερα μορφωτικὸ μας χῶρο, τέτοια ἔκδοση, μὲ τόσο κόστος γιὰ τὴν ἀνώτερη δυνατὴ ἐπίτευξη κ' ἐμφάνισὴ της, πολλὲς δυσκολίες θάβρισκε.

τοὺς φίλους: Σπῦρο Γεωργαντᾶ, Martin Jordan, Ἀλεξάνδρα Κοτσέλη, Στέλλα Λάζβα, Ἀλκη Οίκονομίδη, κ' ἴδιαίτερα τὸ Βασίλη Φόρη, γιὰ τὶς πολύτιμες βοήθειες ποὺ πρόσφεραν στὸ ἔργο, μὲ καρδιὰ κ' ἐκτίμηση ποὺ δὲν ξεχνᾶμε, καὶ

τὶς βιβλιοθῆκες τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ὅπου συχνὰ προσφύγαμε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΑΠΟ ΤΟΥΣ
ΗΡΚΟ ΚΑΙ ΣΤΑΝΤΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ

- ‘Ανδρεάδης, Ἔργα
‘Ανδριώτης, Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ
‘Αρχαία Μακεδονία
Abicht
Abicht³ (Ἡρόδοτος)
AJA
Ancient World
Atkinson
Badian, *Studies*
Baehr¹ (Ἡρόδοτος)
BCH
- ‘Ανδρεάδης, ‘Ανδρέας. Ἔργα ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐπιμελείᾳ Κ. Χ. Βαρβαρέσου, Γ.Α. Πετροπούλου, Ι.Δ. Πίντου. Ι· Ἑλληνικὴ οἰκονομικὴ καὶ δημοσιονομικὴ ἱστορία. Ἀθῆναι, 1938 [Συλλογὴ ἄρθρων]
- ‘Ανδριώτης, Ν.Π. Ἐτυμολογικὸ λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς² Θεσσαλονίκη 1971
- ‘Αρχαία Μακεδονία I. Ἀνακοινώσεις κατὰ τὸ πρῶτον διεθνὲς συμπόσιον ἐν Θεσσαλονίκῃ, 26-9/8/1968, ἐπιμελείᾳ Βασ. Λαούρδα, X. Μακαρόνα Θεσσαλονίκη, 1970. II. Ἀνακοινώσεις κατὰ τὸ δεύτερο διεθνὲς συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 19-24/8/1973 Θεσσαλονίκη, 1977 III. Ἀνακοινώσεις κατὰ τὸ τρίτο διεθνὲς συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 21-5/9/1977. Θεσσαλονίκη, 1983 IV: Ἀνακοινώσεις κατὰ τὸ τέταρτο διεθνὲς συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 21-5/9/1983. Θεσσαλονίκη 1986
- Abicht, Carolus. *Arriani Anabasis Lipsiae*, 1899 (Teubner). [Ξεπερασμένη ἔκδοση.]
- Abicht, K. *Herodotos. Fur den Schulgebrauch erklärt.*²⁻³ I-V, Leipzig, 1872-82.
- American Journal of Archaeology.*
(The) *Ancient World*. [Θεματικὰ τεύχη] *Alexander the Great*, I-IV (1981-6)
- Atkinson, J E *A commentary on Q Curtius Rufus' Historiae Alexandri Magni, Books 3 and 4* Amsterdam, 1980.
- Badian, E *Studies in Greek and Roman history*. Oxford, 1964.
- Baedeker, Karl *Konstantinopel, Balkanstaaten, Kleinasiens, Archipel, Cypern*². Leipzig, 1914.
- Herodoti Musae. Textum ad Gaisfordi editionem recognovit, perpetua tum Fr. Creuzer, tum sua annotatione instruxit, commentationem de vita et scriptis Herodoti, tabulas geographicas indicesque adiecit Jo Christ. Fel. Baehr.*¹ I-IV, Lipsiae, 1830-5
- Bardon, H. *Quinte-Curce, Histoires. Texte établi et traduit*. Paris, 1947-8. (Budé)
- Bulletin de Correspondence Hellénique.*

- Bean Bean, George *Turkey's southern shore An archaeological guide*. London, 1979
- Bellinger Bellinger, Alfred. *Essays on the coinage of Alexander the Great*. New York, 1963/Chicago, 1981. (Βλ. Gardakos)
- Beloch Beloch, Karl, Julius *Griechische Geschichte*². I-IV, Berlin-Leipzig, 1912-27.
- Bengtson, *Strategie*² Bengtson, Hermann *Die Strategie in der hellenistischen Zeit. Ein Beitrag zum antiken Staatsrecht*². I-III, Munchen, 1964-7
- Bengtson, *Staatsverträge* Bengtson, Hermann *Die Staatsverträge des Altertums. II. Die Verträge der griechisch-romischen Welt von 700 bis 338 v. Chr Unter Mitwirkung von Robert Werner, bearbeitet von Hermann Bengtson*². Munchen, 1975 III: *Die Verträge der griechisch-romischen Welt von 339 bis 200 v. Chr. Bearbeitet von Hatto Schmitt* Munchen, 1969
- Bengtson, *Ιστορία* Μπένγκτσον, Χέρμαν. *Ιστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀπὸ τις ἀπαρχές μέχρι τὴν ρωμαικὴν αὐτοκρατορία Μετάφραση. Ἀντρέα Γαβρίλη, πρόλογος. Μ.Β. Σακελλαρίου. Ἀθῆνα, 1979 [Τυπογραφικὰ λάθη στὶς βιβλιογραφίες]*
- Berthelot, André *L'Asie ancienne et sud-orientale d'après Ptolémée*. Paris, 1930.
- Berve Berve, Helmut *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage* I-II, Munchen, 1926 [*Ἐργο θεμελιώδες. Ἀπαραίτητο γιὰ κάθε ἐρευνητή Οἱ ἄρ(ιθμοὶ) παραπέμπονταν στὴν προσωπογραφία τοῦ β' τόμου*]
- Berve, Helmut *Griechische Geschichte* I-II, Freiburg im Breisgau, 1931-3.
- Berve, Helmut *Die Tyrannis bei den Griechen*. I-II, Munchen, 1967
- Bickerman Bickerman, E J. *Chronology of the ancient world*². London, 1980
- Bieber, Margarete *Alexander the Great in greek and roman art* Chicago, 1964.
- Bosworth Bosworth, A B *A historical commentary on Arrian's History of Alexander* I [βιβλία Α'-Γ'], Oxford, 1980 [*Μοναδικὴ σοβαρὰ σχολιασμένη ἔκδοση Ἀρριανοῦ.*]
- Bouché Leclercq Βλ. Droysen, γαλλική μετφ.
- Breloer, Bernhard *Alexanders Kampf gegen Poros*. Stuttgart, 1933
- Brunt Brunt, P.A. *Arrian, with an english translation Anabasis Alexandri, Indica*. I-II, Cambridge Massachusetts-London, 1976-83 (Loeb)
- Bunbury Bunbury, E H. *A history of ancient Geography among the Greeks and Romans from the earliest ages till the*

- Bury *fall of the roman empire.* I-II, London, 1879/Amsterdam, 1979.
- Burich, Nancy, J. *Alexander the Great A bibliography.* Kent State, 1970 [Ἐλλιπής, ἀναριθμής, καὶ γεμάτη τυπογραφικὰ λόθη.]
- Bury, J B *A history of Greece to the death of Alexander the Great.* New York, 1937.
- Busolt - Swoboda Busolt, Georg - Swoboda, Heinrich *Griechische Staatskunde*³. I-II, Munchen, 1920-6
Γρηγοριάδης, Νεόκ. Ἀρριανοῦ, Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις, ἀρχαίον κείμενον, εἰσαγωγή, μετάφρασις, σχόλια Ἀθηναῖ, 1939. (*Ζαχαρόπουλος*) [Χωρὶς ὑποψία τῶν φιλολογικῶν προβλημάτων.]
- Casson, *Ships and Seamanship in the Ancient World* Casson, Lionel *Ships and Seamanship in the Ancient World*². Princeton, 1986.
- Chantraine Casson, Stanley. *Macedonia, Thrace and Illyria Their relations to Greece from the earliest times down to the time of Philip son of Amyntas.* Oxford, 1926/Westport, Connecticut, 1971.
- CHANTRINE, Pierre *Arrien, L'Inde. Texte établi et traduit*². Paris, 1952. (Budé.)
- CHI (*The*) *Cambridge History of Iran.* I: *The Land of Iran Edited by W.B. Fisher.* Cambridge, 1968. II: *The Median and Achaemenian periods. Edited by Ilya Gershevitch.* Cambridge, 1985. [Τὸ κεφάλαιο *Alexander in Iran* εἶναι γραμμένο ἀπ' τὸν E Badian]. III, 1-2: *The Seleucid, Parthian and Sasanian periods. Edited by Ehsan Yarshater* Cambridge, 1983
- CHIn (*The*) *Cambridge History of India.* I *Ancient India. Edited by E.J. Rapson.* Cambridge, 1922/New Delhi. [Τὰ κεφάλαια. *Alexander the Great καὶ India in early greek and latin Literature* εἶναι γραμμένα ἀπ' τὸν E R Bevan.]
- CIA Βλ. *IG.*
- CIG *Corpus Inscriptionum Graecarum. Edidit Augustus Boeckhius* [Οἱ δυὸ πρῶτοι τόμοι Μετά:] *Joannes Franzius, Ernestus Curtius, Adolphus Kirchhoff.* I-IV, Berolini, 1828-77.
- Cloché, *Démosthènes* Cloché, Paul *Démosthènes et la fin de la démocratie athénienne.* Paris, 1937
- Δρόσεν-Πανταζίδης Δρόσεν-Δέλλιος Cohen, Robert. *La Grèce et l'hellénisation du monde antique.* Paris, 1934. [Στὶς σ. 342-404 ἀνασκόπηση τῆς ἔρευνας καὶ βιβλιογραφία γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο.]
- Diels - Kranz }Βλ. Droysen, ἐλληνικὴ μτφρ.
Diels, Hermann - Kranz, Walter *Die Fragmente der*

- Vorsokratiker, griechisch und deutsch¹⁰. I-III, Berlin, 1960-1.
- Ditt., *Syll.*³
- H. Droysen, *Heerwesen*
- Droysen (*Kroner*)
- Droysen (πρωτότυπο τῆς μετάφρασης αὐτῆς)
- Dubner
- Dittenberger, Guilelmus *Sylloge Inscriptionum Graecarum*³. I-IV, Lipsiae, 1915-24/Hildesheim, 1982.
- Droysen, H *Heerwesen und Kriegsführung der Griechen*. Freiburg, 1889
- Droysen, Joh Gust *Geschichte Alexanders des Grossen*¹. Berlin, 1833. [Πρώτη ἔκδοση τοῦ ἔργου Ἐπανεκδόθηκε μὲ νέο πρόλογο, χωρὶς ὑποσημειώσεις καὶ χάρτες, στὴ σειρὰ *Kroner*, ὅπου καὶ παραπέμπω:] *Neudruck der Urausgabe herausgegeben von Helmut Berve*. Stuttgart, 1939.
- Droysen, Joh. Gust. *Geschichte des Hellenismus*.¹ I: *Geschichte der Nachfolger Alexanders*. II: *Geschichte der Bildung des hellenistischen Staatsystems Mit einem Anhang über die hellenistischen Stadtregründungen*. Hamburg, 1836-43. [Καὶ τὰ δυὸς ἔργα μαζὶ στήν β' ἔκδοση:]
- Droysen, Joh Gust. *Geschichte des Hellenismus*.² I, 1-2: *Geschichte Alexanders des Grossen*. II, 1-2: *Geschichte der Diadochen*. III, 1-2: *Geschichte der Epigonen. Mit einem Anhang: Ueber die hellenischen Stadtregründungen*. Gotha, 1877-8. [Τῆς 2^{ης} αὐτῆς γερμανικῆς ἔκδοσης, χωρὶς ὀλες τὶς ὑποσημειώσεις, καὶ χωρὶς τὸς χάρτες τῆς, ἀνατύπωση μὲ νέο ἐπίλογο καὶ πληρέστερο index:] *Geschichte des Hellenismus. Neue durchgesehene Ausgabe, herausgegeben von Erich Bayer*. I-III, Basel, 1952-3.
- [Μτφρ στὰ γαλλικά:] *Histoire de l'Hellénisme, traduite de l'allemand sous la direction de A. Bouché Lecercq*. I: *Histoire d'Alexandre le Grand*. [Μτφρ τοῦ κειμένου ἀπ' τὸν M. Ém. Legrand] II: *Histoire des Successeurs d'Alexandre. (Diadoques)* III: *Histoire des Successeurs d'Alexandre. (Epigones.)* Paris, 1883-5.
- [Μτφρ στὰ Ἑλληνικά:] *Ιστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ*. Α': *Ιστορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Ι. Πανταζίδον*. Ἀθῆναι, 1899. Β': *Ιστορία τῶν Διαδόχων, ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Ι. Πανταζίδον*. Ἀθῆναι, 1897. Γ', 1-2: *Ιστορία τῶν Ἐπιγόνων, ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Ιω. Δελλίου, μετὰ παραρτήματος περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ M. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Διαδόχων αὐτοῦ*. Ἀθῆναι, 1903.
- Droysen, *Kleine Schriften zur alten Geschichte*. I-II, Leipzig, 1893-4.
- Arriani *Anabasis et Indica, ex optimo codice Parisino emendavit et varietatem ejus libri retulit Fr. Dübner*. [Μαζὶ μέ:] *Reliqua Arriani et scriptorum de rebus Alexandri M fragmenta collegit, Pseudo-Callisthenis*

- historiam fabulosam ex tribus codicibus nunc primum edidit, Itinerarium Alexandri et indices adjecit Carolus Müller.* [Παραπομπές μὲ τὴ συντομογραφία SRAM.] Parisii, 1846. (Didot.)
- Ehrenberg, Victor *Alexander and the Greeks. Translated by Ruth Fraenkel von Velsen.* Oxford, 1938
- Ellis, J R *Philip II and macedonian imperialism.* London, 1976.
- Engels Engels, Donald, W *Alexander the Great and the Logistics of the Macedonian Army* Berkeley, 1980
- Errington Errington, Malcolm. *Geschichte Makedoniens. Von den Anfangen bis zum Untergang des Königreiches* München, 1986
- FHG Mullerus, Car. [καὶ] Theod *Fragmenta Historicorum Graecorum* I-V, Parisii, 1848-85. (Didot.) [Τόλες οἱ παραπομπές τοῦ Droysen στὸ ἔργο αὐτὸ ἀντικαταστάθηκαν μὲ τὶς ἀντίστοιχες στὸν Jacoby, FGrH, ἐκτὸς τῶν περιπτώσεων ποὺ ὑπῆρχαν διαφορὲς στὰ κείμενα.]
- Fraser Fraser, P.M *Ptolemaic Alexandria.* I-III, Oxford, 1972.
- Frisk Frisk, Hjalmar. *Griechisches etymologisches Wörterbuch* I-III, Heidelberg, 1972-3
- Frye Frye, Richard *The history of ancient Iran* München, 1984.
- Fuller Fuller, J F.C *The generalship of Alexander the Great* London 1958. [Πληρέστερο index στὴν ἀνατύπωση τοῦ 1968. Βιβλίο γραμμένο ἀπὸ στρατιωτικό, χρήσιμο γιὰ τακτικὰ κυρίως θέματα.]
- Gardiakos, S. *The coinages of Alexander the Great.* I-III, Chicago, 1981. [Συλλογὴ βασικῶν νομισμάτων μελετῶν.]
- Geyer, Fritz. *Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipp II.* München-Berlin, 1930.
- GGM Mullerus, Carolus. *Geographi Graeci Minores* I-II καὶ *Tabulae*, Parisii, 1855-61. (Didot.)
- GJ *Geographical Journal.*
- Glotz - Cohen Glotz, Gustave - Cohen, Robert - Roussel, Pierre *Histoire Grecque* [στὴ σειρά: *Histoire Générale*], I-IV, Paris, 1938-45.
- Gomme Gomme, A W - Andrews, A - Dover, - K J. *A historical commentary on Thucydides.* I-V, Oxford, 1945-81.
- Goukowsky Goukowsky, Paul *Diodore de Sicile, Bibliothèque historique, Livre XVII. Texte établi et traduit* Paris, 1976. (Budé.)
- Goukowsky, *Essai* Goukowsky, Paul *Essai sur les origines du mythe d'Alexandre (336-270 av J C.) I: Les origines politiques.*

- II *Alexandre et Dionysos* Nancy, 1978-81
Greece and Rome Second Series XII, 2 (October, 1965) [Τόμος μὲ διάφορα ἀρθρα γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο]
 Griffith, G T *Alexander the Great The main problems* Cambridge, 1966 [Συλλογικὸς τόμος μελετῶν.]
- Grote Grote, George *A history of Greece, from the earliest period to the close of the generation contemporary with Alexander the Great*². I-XII, London, 1869
- Hamilton Hadjidakis, G N *Zur Abstammung der alten Makedonier. Eine ethnologische Studie*. Athen, 1897
- Hammond Hamilton, J R *Plutarch, Alexander A commentary*. Oxford, 1969
- Hammond, Alexander Hammond, N G L *A history of Macedonia I Historical geography and prehistory II*. [μαζὶ μὲ] - Griffith G T 550-336 B C. Oxford, 1972-9 [Τὸ κεφάλαιο *The reign of Philip the second*, στὸ β' τόμο· γραμμένο ἀπ' τὸν Griffith]
- Hammond, N.G L *Alexander the Great. King, Commander and Statesman* London, 1981
- Hammond, N G L *Three historians of Alexander the Great. The so-called vulgate authors, Diodorus, Justin and Curtius*. Cambridge, 1983
- Hardt, Alexandre *Alexandre le Grand. Image et réalité*. [Στὴ σειρά] *Fondation Hardt Entretiens sur l'antiquité classique, tome XXII* Genève, 1975. [Συλλογικὸς τόμος μελετῶν, μὲ κριτικὴ συζήτηση στὸ τέλος καθεμαῖς]
- Head, HN² Head, Barclay, V *Historia numorum A manual of greek Numismatics*². Oxford, 1911
- Heisserer Heisserer, A J *Alexander the Great and the Greeks The epigraphic evidence* Norman, 1980
- Hicks - Hill Hicks, E L - Hill, G.F *A manual of Greek historical inscriptions*² Oxford, 1901.
- Hoffmann Hoffmann, Otto *Die Makedonen, ihre Sprache und ihr Volkstum* Gottingen, 1906/Hildesheim, 1974.
- Högemann Högemann, Peter *Alexander der Grosse und Arabien* München, 1985.
- How - Wells² How, W W - Wells, J *A commentary on Herodotus*². I-II Oxford, 1928
- Hultsch, Metrologie² Hultsch, Friedrich. *Griechische und romische Metrologie*² Berlin, 1882/Graz, 1971.
- IEE Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους Δ' Μέγας Ἀλέξανδρος Ἑλληνιστικοὶ χρόνοι Ἀθῆναι, 1973 [Συλλογικὸ ἔργο]
- IG *Inscriptiones Graecae* Berolini, 1873 - [Οἱ τόμοι ἀττικῶν ἐπιγραφῶν, ποὺ ἀντικαταστάθηκαν ἀπ' τὴν β' ἑκδοση (IG²), ἔχουν τὴ συντομογραφία CIA (: Corpus

- Inscriptionum Atticarum)]*
- IG²* *Inscriptiones Graecae. (Editio altera)* Berolini, 1913-
- IK* *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien* Bonn, 1972-.
- Jacoby, *FGrH* Jacoby, Felix *Die Fragmente der griechischen Historiker I-III* [σὲ 15 τόμους], Berlin-Leiden, 1923-
- Jaeger, Werner *Demosthenes Der Staatsmann und sein Werden* Berlin, 1939
- [Μτφρ στὰ ἐλληνικά:] *Δημοσθένης Διαμόρφωση καὶ ἔξελιξη τῆς πολιτικῆς του Μετάφραση Δέσποινας Καρπούζα-Καρασσάβα Ἀθῆνα, 1979*
- Janke Janke, A *Auf Alexanders des Grossen Pfaden. Eine Reise durch Kleinasien* Berlin, 1904
- JHS* *Journal of Hellenic Studies*
- Jouguet, P *L'imperialisme macédonien et l'hellénisation de l'Orient* Paris, 1937
- Justi, Ferdinand *Iranisches Namenbuch* Marburg, 1895/ Hildesheim, 1963.
- Kaerst Kaerst, Julius *Geschichte des Hellenismus². I-II*, Leipzig-Berlin, 1917-26 [Ἐξαίρετες ἀναλύσεις]
- Kalléris Kalléris, Jean *Les anciens Macédoniens. Étude linguistique et historique. I-II, 1*. Athènes, 1954-76
- Kiepert, *Atlas antiquus* Kiepert, H *Atlas antiquus* Berlin, (1898;).
- Kleine Pauly* (*Der kleine Pauly Lexicon der Antike, auf der Grundlage von Pauly's Realencyclopädie, herausgegeben von Konrat Ziegler, Walther Sontheimer und H Gartner I-V*, Stuttgart-München, 1964-75)
- Kornemann Kornemann, Ernst. *Die Alexandergeschichte des Königs Ptolemaios I. von Aegypten. Versuch einer Rekonstruktion* Leipzig-Berlin, 1935
- Kromayer - Veith, *Schlachten-Atlas* Kroll, Guilelmus *Historia Alexandri Magni. (Pseudo-Callisthenes) I: Recensio vetusta.* (Berlin), 1926/77
- Kromayer - Veith, *Antike Schlachtfelder* Kromayer, Johannes - Veith, Georg *Schlachten-Atlas zur antiken Kriegsgeschichte 120 Karten auf 34 Tafeln mit begleitendem Text* Leipzig, 1922.
- Kromayer, J - Veith, G (x.ä.) *Antike Schlachtfelder. Bausteine zu einer antiken Kriegsgeschichte I-IV*, [σὲ 5 τόμους], Berlin, 1903-31 [Τὸ χεφάλαιο Alexander der Grosse, στὸν τόμο IV, εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν W Judeich.]
- Lane Fox Lane Fox, Robin *Alexander the Great* London, 1973.
- Launey Launey, Marcel *Recherches sur les armées hellénistiques I-II*, Paris, 1949-50.
- Levi Levi, Mario - Attilio *Introduzione ad Alessandro Magno* Milano, 1977

- Liddell - Scott Liddell, Henry, George - Scott, Robert. *A Greek-English Lexicon. A new edition revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones.* Oxford, 1940.
- Lindsay Adams, W. - Borza, Eugene, N. *Philip II, Alexander the Great and the Macedonian Heritage* Washington, 1982. [Συλλογικός τόμος μελετών.]
Μέγας Ἀλέξανδρος 2300 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του. Ἀφιέρωμα Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη, 1980 [Συλλογικός τόμος μελετών.]
- MEE Meyádēlē Ἑλληνική Ἑγκυκλοπαιδεία. Α'-ΚΔ', 'Αθῆναι, 1926-34
- MacCrindle MacCrindle, J W. *The invasion of India by Alexander the Great, as described by Arrian, Q Curtius, Diodorus, Plutarch and Justin, being translations of such portions of the works of these and other classical authors as describe Alexander's campaigns in Afghanistan, the Panjâb, Sindh, Gedrosia and Karmania*². Westminster, 1896/New Delhi.
- Macedonian Studies, Edson Ancient Macedonian Studies in honor of Charles F. Edson. Thessaloniki, 1981. [Συλλογικός τόμος μελετῶν.]
- Marsden Marsden, E W. *The campaign of Gaugamela.* Liverpool, 1964.
- Momigliano, Arnaldo *Filippo il Macedone. Saggio sulla storia greca del IV secolo a.C* Firenze, 1934.
- Muller (ΨευδοΚαλλισθένης) Bλ Dubner
- Muller, L *Numismatique d'Alexandre de Grand, suivie d'un appendice contenant les monnaies de Philippe II et III* Copenhagen, 1855/Chicago, 1981 (Bλ. Gardiakos).
- Nachmanson Nachmanson, Ernst *Historische griechische Inschriften, bis auf Alexander den Grossen, ausgewählt und erklärt.* Bonn, 1913.
- Narain, A.K. *The Indo-Greeks.* Oxford, 1957/New Delhi, 1980.
- Niese Niese, Benedictus *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea.* I-III, Gotha, 1893-1903/Darmstadt, 1963.
- OGIS Dittenberger, Wilhelmus *Orientis Graeci Inscriptiones Selectae.* I-II, Leipzig, 1903-5/Hildesheim, 1970.
- Parke, H W *Greek mercenary soldiers, from the earliest times to the battle of Ipsus* Oxford, 1933
- PCPhS. N.S. *Proceedings of the Cambridge Philological Society. New Series.*
- Pearson Pearson, Lionel *The Lost Histories of Alexander the Great* New York, 1960.

- PECS** Stillwell, Richard. *The Princeton Encyclopedia of classical Sites*. Princeton, 1976.
- Pédech Pédech, Paul. *Historiens compagnons d'Alexandre. Callisthène, Onésicrite, Néarque, Ptolémée, Aristobule*. Paris, 1984.
- Perrot - Chipiez, *Histoire de l'Art* Perrot, Georges - Chipiez, Charles. *Histoire de l'Art dans l'Antiquité*. I-X, Paris, 1882-1914
- Pfeiffer (Καλλίμαχος) Pfeiffer, Rudolphus. *Callimachus* I-II, Oxonii, 1949.
- Pokorny, *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch* Pokorny, Julius *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*. I-II, Bern-Munchen, 1959-69.
- Radet Radet, Georges *Alexandre le Grand?*. Paris, 1950.
- Rawlinson² ('Ηρόδοτος) Rawlinson, Georges. *History of Herodotus. A new english version, edited with copious notes and appendices*... I-IV, London, 1862.
- RE** Paulys *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Neue Bearbeitung (begonnen von Georg Wissowa, fortgeführt von Wilhelm Kroll und Karl Mittelhaus, unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen, herausgegeben von Konrat Ziegler ..) 84 τόμοι Stuttgart-München, 1893-1980.
(*The Reader's Digest Great World Atlas* London, 1969.)
- Roos Roos, A.G *Flavii Arriani quae exstant omnia*. I: *Alexandri Anabasis*. II: *Scripta minora et fragmenta. Editio stereotypa correctior. Addenda et corrigenda adiecit G. Wirth*. Leipzig, 1967. (Teubner.)
- Roscher Roscher, W.H *Ausführliches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie*. I-IV (με 4 Supplemente) Leipzig, 1884-1937 / Hildesheim, 1965-77.
- Rose, *Aristoteles pseudepigraphus* Rose Valentinus *Aristoteles pseudepigraphus*. Lipsiae, 1863.
- Rose, *Fragmenta* Rose Valentinus *Aristotelis qui ferebantur librorum fragmenta* Lipsiae, 1886 (Teubner)
- Rüstow - Köchly Rüstow, W. - Köchly, H. *Geschichte des griechischen Kriegswesens von der ältesten Zeit bis auf Pyrrhos*. Aarau, 1852 / Osnabrück, 1973.
- Σαράντης Σαράντης, Θεόδωρος 'Ο Μέγας Ἀλέξανδρος ἀπὸ τὴν ἱστορία ἔως τὸν θρῦλο. Α'-Β', 'Αθῆναι, 1970. [Γραμμένο ἀπὸ στρατιωτικό, ποὺ περιγγήθηκε τὰ μέρη τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μεγαλέξαντρου. Χρήσιμο, γιὰ τακτικὰ κυρίως θέματα. "Ἔχει φωτογραφικὸ ὄλυκό"]
- Schachermeyr Samuel, Alan. *Greek and roman Chronology. Calendars and Years in classical Antiquity*. München, 1972.
- Schachermeyr, Fritz. *Alexander der Grosse. Das Problem seiner Persönlichkeit und seines Wirkens* Wien, 1973

- Schäfer, *Demosthenes*² Schaefer, Arnold. *Demosthenes und seine Zeit*² I-III Leipzig, 1885-7/I-IV, Hildesheim, 1966-7 [Στὴν ἀνατύπωση περιλαμβάνεται κι ό δ τόμος τῆς α' ἔκδοσης μὲ τὰ Παραρτήματα. Τοῦ Droysen οἱ παραπομπὲς στὴν α' ἔκδοση τοῦ ἔργου, ἀντικαταστάθηκαν ἐδῶ μὲ παραπομπὲς στὴ β'.]
- Schwarz, Franz v *Alexanders des Grossen Feldzuge in Turkestan Kommentar zu den Geschichtswerken des Flavius Arrianus und Q. Curtius Rufus auf Grund vielerjähriger Reisen im russischen Turkestan und den angrenzenden Landern.*² Stuttgart, 1906. [Ἐργο πολύτιμο γιὰ τὸ μελετητὴ τῆς ἐκστρατείας στὴ Βακτριανὴ καὶ Σογδιανή]
- Scullard Scullard, H.H. *The elephant in the greek and roman world* Cambridge, 1974.
- Seibert Seibert, Jakob. *Alexander der Grosse* Darmstadt, 1972 [Ἀνασκόπηση τῆς ἔρευνας κατὰ θέματα, κι ἀντίστοιχη βιβλιογραφία. Λαμπρὸ βοήθημα γιὰ σφαιρικὴ θεώρηση τῶν προβλημάτων τῆς ιστορίας τοῦ Μεγαλέξαντρου.]
- Seibert, *Eroberung* Seibert, Jakob *Die Eroberung des Perserreiches durch Alexander den Grossen auf kartographischer Grundlage* Wiesbaden, 1985. [Λεπτομερὴς γεωγραφικὸς σχολιασμὸς τῆς πορείας τῆς ἐκστρατείας Περιλαμβάνει 29 μεγάλους χάρτες Ἀπαραίτητο βοήθημα γιὰ τὸν ἔρευνητὴ]
- Snodgrass Snodgrass, A M *Arms and armour of the Greeks* London, 1967.
- SRAM Sordi, Marta *Alessandro Magno tra Storia e Mito* Milano, 1984 [Συλλογικὸς τόμος μελετῶν]
- Bλ. Dubner.
- Stark Stark, Freya *Alexander's Path, from Caria to Cilicia* London, 1958.
- Stein, Sir Aurel *On Alexander's Track to the Indus. Personal narrative of explorations on the north-west frontier of India* London, 1929/Chicago, 1974
- Stein⁴⁻⁵ Stein, Heinrich *Herodotos, erklärt*¹⁻⁶ I-V, (Berlin, 1893-1908) [Διαφορετικὲς ἔκδόσεις κατὰ τόμο]
- TAM *Tituli Asiae Minoris.* Vindobonae, 1901-
- Tarn Tarn, W W *Alexander the Great I Narrative. II: Sources and Studies* Cambridge, 1948 [Βιβλίο ποὺ ἐπηρέασε τὴν ἔρευνα. Οἱ ἀπόφεις του ἔχουν ως ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀναιρεθῆ. Χρήσιμο μόνο γιὰ τὸν εἰδικό, καὶ μὲ μεγάλη ἐπιφύλαξη.]
- Tarn, *The Greeks in Baktria and India*³. Tarn, W W *The Greeks in Baktria and India. Updated with a preface and a new bibliography by Frank Lee Holt*³ Chicago, 1985

- Times Atlas* *The Times Atlas of the World* London, 1983.
- TrGF* *Tragicorum Graecorum Fragmenta. 1. Didascaliae tragicae, catalogi tragicorum et tragoediarum, testimonia et fragmenta tragicorum minorum* Editor Bruno Snell. 2: *Fragmenta adespota. Testimonia volumini 1 addenda, indices ad volumina 1 et 2. Editores Richard Kannicht et Bruno Snell.* 3: *Aeschylus* Editor Stefan Radt. 4: *Sophocles* Editor Stefan Radt Gottingen, 1971-85
- Tscherikower *Tscherikower, V Die hellenistischen Städtegrundungen von Alexander dem Grossen bis auf die Römerzeit. [Ἄπὸ τὸ περιοδικὸ] Philologus, Supplementband XIX, Heft 1. Leipzig, 1927/New York, 1973*
- Φρεαρίτης, Κωνσταντῖνος. *Ιστορία Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου κατὰ Δρώνζεν, ἐπεξεργασθεῖσα [!] λεπτομερέστερον καὶ καταρτισθεῖσα πληρέστερον ἀξ ἀρχαίων καὶ νεωτέρων πηγῶν.* Ἐν Ἀθήναις, 1859. [Ἄπ' τὴν α' ἔκδ.]
- Walbank *Walbank, F W A historical commentary on Polybius I-III, Oxford, 1957-79.*
- Wankel, Hermann *Demosthenes Rede fur Ktesiphon über den Kranz, erlautert und mit einer Einleitung versehen* I-II, Heidelberg, 1976.
- Wartenburg, Maximilian Graf Yorck von *Kurze Uebersicht der Feldzüge Alexanders des Grossen* Berlin, 1897
- Welles, Royal *Correspondence* *Welles, C Bradford: Royal Correspondence in the hellenistic period A study in Greek epigraphy* New Haven, 1934/Chicago, 1974
- West, M L *Iambi et elegi Graeci ante Alexandrum cantati* I-II, Oxoni, 1971-2.
- Westlake *Westlake, H.D Thessaly in the fourth century B C* London, 1935
- Wilcken, UPZ *Wilcken, Ulrich, Urkunden der Ptolemaerzeit (Altere Funde)* I-II, Berlin-Leipzig, 1927-57
- Wilcken *Wilcken, Ulrich, Alexander der Grosse* Leipzig, 1931 [Στὴν ἔκδοση αὐτὴ γίνονται οἱ παραπομπές.]
- 'Ενημερωμένη μετάφραση στ' ἀγγλικά] *Alexander the Great, translated by G C. Richards, with Preface an Introduction to Alexander Studies, Notes, and Bibliography by Eugene N. Borza* New York, 1967
- Will, Wolfgang *Alexander der Grosse (Geschichte Makedoniens Band 2)* Stuttgart, 1986
- Wirth, Gerhard *Studien zur Alexandergeschichte* Darmstadt, 1985
- Wirth, Gerhard *Philipp II. (Geschichte Makedoniens. Band 1)* Stuttgart, 1985.
- Wirth - Hinüber *Wirth, Gerhard - Hinüber, Oskar von Arrian Der*

Alexanderzug, Indische Geschichte. Griechisch und deutsch, herausgegeben und übersetzt München-Zürich, 1985. (*Tusculum*). [Σύντομα σχόλια, καλὴ βιβλιογραφία, πολλὰ τυπογραφικὰ λάθη.]

Wüst, Fritz. *Philip II. von Makedonien und Griechenland, in den Jahren von 346 bis 338* München, 1938/New York, 1973.

Zgusta, *Kleinasiatische Ortsnamen*

Zgusta, Ladislav. *Kleinasiatische Ortsnamen. (Beiträge zur Namenforschung, neue Folge, Beiheft 21.)* Heidelberg, 1984.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

αι.	:	αἰώνας
ἀπόσπ.	:	ἀπόσπασμα
ἀρ	:	ἀριθμὸς
βλ	:	βλέπε
γρμ	:	γραμμάρια
ἔκδ	:	ἔκδοση
ἐνν.	:	ἐννοεῖται
κ.ἄ	:	καὶ ἄλλοι/α
κ ἄ π.	:	καὶ ἄλλοι/α πολλοὶ/ά
κ ἐ.	:	καὶ ἐξῆς
κεφ.	:	κεφάλαιο
κώδ.	:	κώδικας/ες
μ	:	μέτρα
μτφρ	:	μετάφραση
ὅ π.	:	ὅπου παραπάνω
πρβλ	:	παράβαλε
σ.	:	σελίδα
στ	:	στίχος
Τ	:	<i>Testimonium a</i>
ὑ.	:	ὑποσημείωση
ὑψόμ.	:	ὑψόμετρο
χλμ	:	χιλιόμετρα

**ΙΣΤΟΡΙΑ
TOY
ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ**

A' 1

Αντικείμενο τοῦ ἔργου - 'Η προηγούμενη ιστορικὴ πορεία τῶν Ἑλλήνων - 'Ο Φίλιππος κ' ἡ πολιτικὴ του - 'Η Κορινθιακὴ Συμμαχία τὸ 338 - Τὸ Περσικὸ κράτος ὃς τὸ Δαρεῖο τὸν γ'.

Τ' ὄνομα Ἀλέξανδρος σημαδεύει τὸ τέλος μιᾶς ἐποχῆς καὶ τὴν ἀρχὴν μιᾶς νέας. Ἡ κοσμοϊστορικὴ δράση τοῦ Μεγαλέξαντρου¹ σφραγίζει δυὸ αἰώνες ἀγώνων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Περσῶν — τὴν πρώτην αὐτὴν κρίσιμην πάλη τῆς Δύσης πρὸς τὴν Ἀνατολὴν — καταλύοντας τὸ Περσικὸ κράτος, κατακτῶντας τὶς χῶρες ὅλες, ὡς τὶς ἀφρικανικὲς ἐρήμους καὶ πέρ' ἀπὸ τὸν Ἰαξάρτη καὶ τὸν Ἰνδό, ἐξαπλώνοντας τὴν ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν σὲ λαοὺς παρακμασμένων πολιτισμῶν, κι ἀνοίγοντας ἔτσι τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

'Η Ἰστορία δὲν κατέχει ἄλλο γεγονὸς τόσο καταπληκτικό· ποτὲ ἄλλοτε, οὕτε πρὶν οὔτε μετά, λαὸς τόσο μικρὸς δὲν κατάφερε τόσο ραγδαῖα κι ὀλοκληρωτικὰ νὰ συντρίψῃ τὴν ὑπερδύναμη τέτοιου γιγάντιου κράτους καὶ στὰ ἐρείπια του νὰ θεμελιώσῃ νέες μορφὲς πολιτείας καὶ ζωῆς τῶν λαῶν.

'Α πὸ ποῦ ὁ μικρὸς ἑλληνικὸς κόσμος τὸ θάρρος γιὰ τέτοια ἐπιχείρηση, τὴ δύναμη γιὰ τέτοιες νίκες, τὰ μέσα γιὰ τέτοια κατορθώματα; 'Α πὸ τὶ τέτοια μοναρχία τῶν Περσῶν — ποὺ μπόρεσε νὰ κατακτήσῃ, καὶ νὰ κυβερνᾷ δυὸ αἰῶνες, τόσους λαοὺς καὶ τόπους (καὶ ποὺ ὡς πρὶν ἀπὸ λίγο, ἐπὶ δυὸ γενιές, ὑπήκοούς της κρατοῦσε τοὺς ἑλληνες ἀποικους τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς, ἐνῶ στὰ νησιὰ καὶ τὴ μητροπολιτικὴν Ἐλλάδα ἔπαιζε τὸ ρόλο τοῦ κυρίαρχου διαιτητῆ) — ἀπὸ τὶ λοιπὸν γκρεμίστηκ' ἔτσι στὸ πρῶτο χτύπημα τοῦ Μακεδόνα;

1P [Ἀλέξανδρος, κι Ἀλέξαντρος στὴ νεοελληνικὴ δημοτικὴ καὶ Μεγαλέξαντρος στὸ στόμα τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ ἀπὸ αἰῶνες, καὶ κατὰ παράδοση (Πρβλ: Ἡ φυλλάδα τοῦ Μεγαλέξαντρου καὶ) Στὸ κείμενο τοῦ Droysen εἰναι Alexander, κ' ὑπερβολικὰ συχνά der König. Στὴ νεοελληνικὴ αὐτὴ ἀπόδοση διακυμαίνεται τ' ὄνομα, κατὰ τοὺς διάφορους τύπους του, ποὺ δόλους τοὺς λέμε καὶ τοὺς γράφουμε, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τοῦ νοήματος, τὴν ἀτμοσφαῖρα καὶ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ ὕφους, τῆς ἡχητικῆς, ποὺ κρατεῖ ἐδῶ ἢ ἐκεῖ τοῦ λόγου, τοῦ ρυθμοῦ καὶ λοιποῦ. Οἱ ἀπαιτήσεις «δόμοιτυπίας», πάρα-«δασκαλίστικες» (δυστυχῶς καὶ σὲ δψιμους «δημοτικιστές» μας) εἰν' ἀθέμιτο νὰ κρατᾶν κ' εἰς βάρος τῆς φυσικῆς κι ἀμεσῆς ἔκφρασης. (Τὴ θέση αὐτὴ ἡς ἔχῃ ὁ ἀναγγώστης ὑπόψη του καὶ γενικώτερα, ὡς πρὸς κλίσεις, καταλήξεις, τονισμούς, τύπους κ.λ ποὺ θὰ συναντᾶ)]

‘Η ἐξήγηση βρίσκετ’ ἐν μέρει στὴν ἀπὸ κάθε ἄποψη πολιτικὴ ἀντίθεση τῶν δυὸς κόσμων, ποὺ προδιαμορφώθηκε γεωγραφικά, καὶ δυνάμων ὄλοντα, μὲς ἀπ’ τὴν ἱστορικὴ τους ἀνάπτυξη, ἔχοντας πιὰ ὥριμάσει πρὸς τὴν ἔσχατη χρίση, ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἐκστρατεύῃ κατὰ τοῦ Δαρείου.

Οἱ Ἑλλῆνες εἶναι λαὸς νέος, μπρὸς στοὺς ἀπὸ παλιὰ ἐξημερωμένους ἀσιᾶτες. συγκροτημένος σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ δύμογλωσσα φῦλα - κι ὅλ’ ἡ ἱστορία τους δὲν εἶναι παρὰ ἡ εὔστοχη μὲν δημιουργία ἐθνικῆς κοινότητας ὑπὸ τ’ ὄνομ’ αὐτό, μὰ κ’ ἡ μάταιη πάντ’ ἀναζήτηση ἐνότητας πολιτικῆς.

“Ως τότε ποὺ ἐπεκράτησε τ’ ὄνομα τῶν Ἐλλήνων, οἱ γνώσεις τους γιὰ τὸ ἴδιο τους τὸ παρελθὸν εἶναι πολὺ ἀβέβαιες καὶ μυθικές. Πιστεύουν πὼς εἶναι αὐτόχθονες στὴν ὄρεινὴ κι ὅλο κόλπους χερσόνησο, ποὺ ἀπ’ τὸ Σκάρδο καὶ τὶς πηγὲς τοῦ Ἀξιοῦ ἀπλώνεται πρὸς τὸ νοτιά, ὡς τὸ Ταίναρο. Θυμοῦνται κάποιο βασιλιὰ Πελασγό, ποὺ βασίλεψε, λέν, στὸ Ἀργος, καὶ ποὺ ἡ ἐπικράτειά του ἔπιανε καὶ τὴ Δωδώνη καὶ τὴ Θεσσαλία καὶ τὶς πλαγιὲς τῆς Πίνδου καὶ τὴν Παιονία κι ὅλη τὴ χώρα, ἵσαμε τοῦ Στρυμόνα τ’ ἀγνὰ² νερά. Ἡ Ἐλλάδα ὅλη Πελασγία λεγόταν τότε.³

Τὰ βορειὰ φῦλα μέναν στὰ βουνά τους καὶ τὶς κοιλάδες, ζῶντας τὴν ἀγροτικὴ τους καὶ ποιμενικὴ ζωὴ μ’ ἀρχαία εύσέβεια, ποὺ τοὺς θεοὺς ἀκόμα δίχως ξέχωρα ὄνόματα, μόνο Δυνάμεις καλοῦσε, γιατὶ ὅλα τὰ μποροῦν, καὶ στὸ παιγνίδι φωτὸς καὶ σκοταδιοῦ, ζωῆς καὶ θάνατου, στῆς φύσης τὰ φαινόμενα ὅλα, ἔβλεπε σημεῖα καὶ φανερώματα τῆς αὐτηρῆς τους τάξης

“Αλλα φῦλα ὅμως τάσπρωξ” ἡ ἀνάγκη εἴτ’ ἡ χαρὰ τῆς πλάνης στὶς θάλασσες πούταν κοντὰ ἦ καὶ πέρ’ ἀπ’ τὶς θάλασσες νὰ κυνηγᾶν μὲ πόλεμους καὶ πειρατεῖες πλούτη, εἴτε καὶ μὲ βίᾳ κι ἀποκοτιές νὰ στήνουν νέες πατρίδες. Ἔδω τώρα ὅλα κρέμονταν ἀπ’ τὴν προσωπικὴ παλληκαριά, καὶ μόνο ἡ ἀπόλυτη καὶ τολμηρὴ ἀνεξαρτησία ἐξασφάλιζε σωστὴ δράση καὶ βέβαιο κέρδος. “Αλλαξε λοιπὸν σ’ αὐτοὺς κ’ ἡ σύλληψη τῆς θεότητας· ἀντὶ γιὰ τὰ σιωπηλὰ ἔκεινα στοιχειά, ποὺ ψύχωναν ἔτσι καὶ γυρόφερναν τὴ φύση, δυνάμεις τώρα ἵσχυαν καὶ δροῦσαν σὰν κι αὐτὲς ποὺ κινοῦσαν πιὰ καὶ πραγματώναν τὴ ζωὴ τους: ὅρμες τῆς δραστήριας θέλησης καὶ τῆς ἀποφασιστικῆς πράξης - Χεριοῦ ποὺ κυβερ-

2^η [Αἰσχύλος, Ἰκέτιδες, 250-9]

3^η [Ηρόδοτος, Β' 56]

νάει! Κι ὅπως ἔξωτερικά, ἔτσι καὶ μέσα τους ἀλλαξαν: ἔγιναν Ἐλληνες! Καὶ σ' ἄλλους ἀπὸ δαύτους ἔφτασε λοιπὸν νὰ ροβολήσουν ἀπὸ τὰ βουνὰ στοὺς κάμπους τῆς Θεσσαλίας, τῆς Βοιωτίας, τῆς Πελοποννήσου, κι αὐτοῦ νὰ μείνουν· ἐνῶ τὸ Αἰγαῖο τράβηξ ἄλλους, μὲ τὰ δύμορφα νησιά του - καὶ στ' ἀνατολικά του: οἱ παραλίες ἐκεῖνες, μὲ τὶς πλατείες καὶ καρπερὲς πεδιάδες, καὶ παραπέρα τὰ βουνὰ π' ἀνηφορίζουν στὰ ἐσωτερικὰ ὑψίπεδα τῆς Μικρασίας.

Κι ὅλο δυνάμων' ἡ ὁρμὴ αὐτή, κι ὅλο καὶ πιὸ πολλοὶ παῖρναν τοὺς δρόμους τῶν πρώτων: κατὰ τὰ χαμηλότερα, τὰ νοτιώτερα, τὰ θαλασσινὰ καὶ τ' ἀνατολικώτερα.

Καὶ στὴν Ἐλλάδα, ὅπου βασιλεῖς μὲ τοὺς ἑταίρους συμπολεμιστές τους εἰσβάλλαν στὶς γειτονικὲς κοιλάδες καὶ πεδιάδες, κ' ἔδιωξαν ἢ καθυπόταξαν τοὺς ντόπιους, στήθηκε σιγὰ-σιγὰ κάποια κυριαρχία ἐταίρων, ποὺ δὲν ἀργήσε νὰ παραγκωνίσῃ ἢ καὶ νὰ περιορίσῃ σὲ κατ' ὄνομα μόνο «έξουσία» τὴν πρωτογενῆ βασιλεία, ἐγκαθιδρύοντας στὸ τέλος, μ' ἀξονες ἴσχυρότερους καὶ μεγαλύτερη εὐστάθεια, τὴν ἀριστοκρατία. Ἀντίθετα, ὅσοι διώχτηκαν, κ' ἔκαναν ἀποικίες, γιὰ νὰ μπορέσουνε σὲ ξένη γῆ κι ἀνάμεσα σὲ ξένους νὰ κρατηθοῦν καὶ ν' ἀναπτυχτοῦν γρηγορώτερα, γύρεψαν καὶ βρῆκαν σὲ λίγο — μὲ ταχύτερες στροφές καὶ πιὸ θαρρετὴ ἔνταση ζωῆς — πιὸ ἐλεύθερους τύπους κοινωνιῶν, φτάνοντας ἔτσι πολὺ πιὸ πρὸ τὶς παλιὲς πατρίδες τους σὲ πλοῦτο καὶ καλοζωία, σὲ πιὸ χαρωπὴ καὶ ζωηρὴ τέχνη.

Απ' τὰ δύμηρικὰ τραγούδια τους — ἀπόγχο τοῦ ταραγμένου ἐκείνου καιροῦ τῶν φυλετικῶν μεταναστάσεων — οἱ Ἐλληνες μαθαίνουν, μὲς στὸ στενὸ μὰ καὶ πάμπλοντο κύκλῳ τῶν παλιῶν καὶ τῶν νέων τους πατρίδων, τὶς ρίζες τῆς ιστορικῆς τους ζωῆς.

Τὸ Αἰγαῖο λοιπόν, μὲ τὰ νησιά του καὶ τὶς γύρω ἀκτές, ἔγιν' ὁ κόσμος τους: περικυκλωμένος ἀπὸ βουνά, ψηλὰ ἀπ' τὴν χώρα τοῦ Ἐλλήσποντου, ὡς τὸν Ἰσθμὸ τῆς Κορίνθου καὶ πέρα, ὡς τὸ Ταίναρο, ἐνῶ καὶ μὲς ἀπ' τὸ πέλαγος τὰ Κύθηρα, ἡ Κρήτη, ἡ Ρόδος, χαράζουν πάλι ἔναν περίβολο, ποὺ κλείνει ἀπέναντι, στὴν καρικὴ παραλία, μὲ βουνὰ πελώρια, κοιλάδες πλούσιες, πεδιάδες εὔφορες, καὶ πάνω ἀπὸ τὴν θάλασσα κρεμάμενες πλαγιὲς τῆς χιονισμένης Ἰδης (τῆς Μυσίας) καὶ τῆς Τρωάδας.

Στὸν κλειστὸ αὐτὸ κύκλῳ κινήθηκε γιὰ αἰῶνες ἡ ἐλληνικὴ ζωὴ, ἀνθίζοντας ἐκπληγτικὰ σ' αὐτοὺς μάλιστα ποὺ νιῶθαν ἐνωμένοι μὲ τ' ὄνομα Τωνες - καθὼς περήφανα τὸ τραγουδάει ὁ τυφλὸς Χῖος δοιδός,⁴

⁴ Ομηρικὸς ὕμνος εἰς Ἀπόλλωνα, 169 ἀνὴρ ἥδιστος δοιδῶν καὶ 172 τυφλὸς ἀνὴρ, οἰκεῖ δὲ Χίῳ. (ἐννοεῖ τὸν "Ομηρο")]

ἀπ' τὴν κοινὴ γιορτὴ ἐκείνη τῶν Ἰώνων στὴ Δῆλο γιὰ τὸν Ἀπόλλωνα:⁵

*Mὰ καὶ στὴ Δῆλο, Φοῖβε - ἄχ πῶς σκιρτῷ ἡ καρδιά σου,
ὅταν γιὰ σὲ μὲ τοὺς μακρούς τους οἱ Ἱωνες χιτῶνες
μαζεύοντ' ὅλοι, καὶ μὲ τὰ παιδιὰ καὶ τὶς γυναικες,
καὶ σὲ γλεντᾶνε, μὲ χοροὺς καὶ μὲ τραγούδια,
σὲ πυγμαχίες κι ἀγῶνες!
Θνητοὺς δὲ θὰ τοὺς ἔλεγε κανείς,
παρὰ πῶς ἔτσι ἀγέραστοι θὰ ζοῦνε πάντα,
ὅποιος τοὺς ἔβλεπε τοὺς Ἱωνες ἐκεῖ συναντημένους!..
Τί δημορφοὶ ὅλοι τους! Νὰ χαίρεται κανεὶς
τὰ παλληκάρια καὶ τὶς λεπτὲς γυναικες,
τὶς καλοντυμένες,
καὶ τὰ καράβια τὰ γοργά, καὶ τ' ἄσωστα τὰ πλούτη!..*

Μὲ τοὺς ἀλλεπάλληλους αὐτοὺς ἀποικισμούς, πούγιναν ὅχι μόνο ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐκείνους, παρὰ σιγὰ-σιγὰ κι ἀπὸ τ' ἄλλα φῦλα τῶν ἀκτῶν καὶ τῶν νησιῶν καὶ τῆς μητροπολιτικῆς πατρίδας, ἐπανδρώθηκαν κι ἄκμασαν πολλὲς νέες ἐλληνικὲς πόλεις στὴν Προποντίδα καὶ τὸν Εὔξεινο Πόντο, ὡς τὶς ἔκβολὲς τοῦ Τανάϊδος (Ντὸν) καὶ τοὺς πρόποδες τοῦ Καύκασου. Στὴ Σικελία, ἐξ ἄλλου, καὶ στὴν Κάτω Ἰταλία συγκροτήθηκε μιὰ Νέα Ἑλλάδα, ἐνῶ ἐλληνες ἐπίσης ἀποικίσανε τὴν ἀφρικανικὴν ἀκτὴν τῆς Σύρτης, καὶ στὰ παραθαλάσσια ἐκεῖ τῶν Ἀλπεων, ὡς τὰ Πυρηναῖα, φύτρωσαν ἐλληνικὲς πόλεις. Ἔτσι, πρὸς κάθε κατεύθυνση κι ὅσο μακρύτερα μποροῦσαν νὰ φτάσουν οἱ Ἑλληνες αὐτοὶ μὲ τὰ γοργά τους πλοῖα, παντοῦ ἀγκιστρώθηκαν καὶ πιάσαν τὰ παράλια, σὰ νάταν ὁ κόσμος δικός τους!

Συνασπισμένοι πάντοτε σὲ μικρὲς κοινότητες, συμβιβάζονταν μὲ τοὺς γείτονες, ὅποια κι ἀν ἥταν ἡ γλῶσσα τους καὶ τὰ ἥθη, συνταιριάζοντας κι ἀφομοιώνοντας ὅτι βρίσκονται πῶς πήγαινε στὸ πνεῦμα τους· κ' ἐνῶ εἶχανε τόσες διαφορές — καὶ στὶς διαλέκτους καὶ στὶς λατρεῖες καὶ στοὺς τρόπους ζωῆς (κατὰ τὴ θέση καὶ τὸ ἥθος κάθε τους πόλης) — μὰ καὶ σ' ἀκατάπτωτη βρίσκονταν ἀντιζηλία (κι ἀναμεταξύ τους καὶ μὲ τὶς μητροπόλεις τους), ὅμως σὰν ξαναμαζεύονταν, κάθε τόσο, νὰ γιορτάσουν πάλι ὅλοι μαζί, ἀπ' τὰ πέρατα τῆς πανελληνικῆς αὐτῆς οἰκουμένης, τοὺς ἵδιους ὅλοι ἀγωνίζονταν ἀγῶνες, γιὰ τὰ κοινὰ ἔπαθλα, στοὺς ἵδιους θυσιάζανε βωμούς, τὰ ἵδια τοὺς φλογίζανε παλιὰ τραγούδια!

⁵ Ομηρικὸς ὅμνος εἰς Ἀπόλλωνα, 146-55, σὲ κάπως ἐλεύθερη ἀπόδοση.]

Τραγούδια ποὺ τοὺς ζωγραφίζαν συναρπαστικά, μὲς ἀπὸ χίλιους μύριους μύθους καὶ θρύλους γιὰ περιπέτειες κι ἀγῶνες καὶ περιπλανήσεις τῶν πατέρων τους, τὴν ἵδια τὴ δικιά τους τὴ μορφή! Καὶ τὰ πιὸ καλά τους, π' ἀγαπούσανε περισσότερο νὰ ξανακοῦνε πάλι: δσα τραβοῦσαν κατὰ τὴν Ἀνατολή! Ἐκεῖ τὴν κόρη ὁ Ζεὺς ἀρπάει τοῦ βασιλιά τῆς Σιδώνας, ποὺ τ' ὄνομά της δίνει στὴν Εύρώπη, κ' ἐκεῖ κάποτε φτάνει κ' ἡ Ἰώ, γιὰ ν' ἀγκαλιάσῃ τὸν ἔλληνα θεό, ποὺ ἡ ζήλεια τῆς γυναίκας του, τῆς Ἡρας, τῆς τ' ἀποκλείει μὲς στὴν πατρίδα· κ' ἡ Ἑλλη ἐκεῖ γιὰ νάβρη τὴν ἡσυχία της πιὰ πετάει, πάνω στὸ χρυσόμαλλο κριάρι, μὰ πέφτει-χάνεται στὸν πόντο, πρὶν προλάβῃ τὴν τόσο κοντινὴ ἀπέναντι ἀκτὴν νὰ πιάσῃ· κ' οἱ Ἀργοναῦτες ὑστερα κατακεῖ καὶ δαῦτοι, γιὰ ν' ἀρπάξουνε τὸ πάγχυρυσον τὸ δέρας μὲς ἀπὸ τὸ ἄλσος τῆς Κολχίδας, νὰ τὸ φέρουν πίσω στὴν πατρίδα — κ' εἰν' ἡ πρώτη αὐτὴ μεγάλη κ' ἐπικῇ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἀνατολῆς! — , μὰ μαζί τους τώρα νὰ κ' ἡ Μῆδεια ἐκείν' ἡ μάγισσα, ποὺ μῆσος κ' αἷμα φονικὸ σπέρνει στ' ἀνάκτορα δλα τῆς Ἐλλάδας, δσο ποὺ ἀτιμασμένη κι ἀπὸ τὸν ἥρωα τῶν Ἀθηνῶν διωγμένη ξαναγυρνάει στὴ μηδικὴ πατρίδα της.

Τὴν ἐκστρατεία ὅμως τῶν Ἀργοναυτῶν ἄλλος ἥρωικὸς ἀγώνας ἀκολουθεῖ: ὁ ντόπιος πόλεμος, ὁ κατὰ τῶν Θηβῶν· τὸ θλιβερὰ οἰωνιζόμενο αὐτὸ πρότυπο τοῦ μίσους τοῦ ἀδελφικοῦ καὶ τῶν πεπρωμένων νὰ καταφθείρουν τὴν Ἐλλάδα ἐμφυλίων πολέμων. Μοιραῖα τυφλωμένος ὁ Λάιος ἀποκτᾶται γιό, παρὰ τὸ χρησμὸ τῶν θεῶν· κι ὁ γιός του ὁ Οἰδίπους, ἀμφιβάλλοντας γιὰ τοὺς γονιοὺς καὶ τὴν πατρίδα του, ρωτάει τὸ θεό· γυρεύοντας τὴν ξενιτιὰ ξαναγυρνάει ἀνύποπτος στὴν ἀληθινή του πατρίδα, σκοτώνει στὸ δρόμο τὸν ἄγνωστό του πατέρα του καὶ χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ κάνει γυναῖκα του τὴν ἵδια του τὴ μάνα, βασιλεύοντας ἔτσι στὴν πόλη - ποὺ καλύτερα θάταν γι' αὐτὴν νὰ μὴν εἶχε ποτὲ λυθῆ τὸ αἰνιγμα τῆς Σφίγγας: ὅταν στὸ τέλος νιώθῃ τὸ φοβερό του πάθημα, αὐτοτυφλώνεται, γιὰ νὰ μὴ βλέπῃ πιὰ τὸν κόσμο, καὶ καταριέται τὴν ὑπαρξή του, τὸ γένος καὶ τὴν πόλη του! Κ' ἡ μοῖρα ἐπέρχεται ραγδαῖα νὰ πραγματώσῃ ἀδυσώπητα τὴν κατάρα, ὡσότου ἀδερφὸς τὸν ἀδερφὸ σκοτώνει, κ' οἱ ἀπόγονοι ἐκδικιοῦνται γιὰ πατέρων καὶ προγόνων φόνους, καὶ σωρὸς ἐρείπια σκεπάζει τέλος τὸν τόπο πολλαπλῶν ἐγκλημάτων.

"Ἐτσι, μὲς ἀπὸ πάθη καὶ φονικὰ φριχτὰ ἡ ἐποχὴ τῶν ἥρωων γέρνει στὴ ματωμένη της δύση. Οἱ γιοὶ τῶν ἡγεμόνων, ποὺ ὑπῆρξαν κάποτε μνηστῆρες τῆς ὥραίας Ἐλένης, κάθουνται τώρα σπίτι, μὲ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους, καὶ δὲν πολεμᾶνε πιὰ κατὰ γιγάντων καὶ ὅβρεων. Ἄλλὰ νά οἱ κήρυκες τοῦ Ἀγαμέμνονα, ποὺ τοὺς καλοῦν σ' ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἀνατολῆς, σύμφωνα μὲ τοὺς παλιοὺς τοὺς ὄρκους

ποὺ οἱ μνηστῆρες εἶχαν δώσει - γιατὶ ὁ γιὸς τοῦ βασιλιᾶ τῆς Τροίας, ὁ Πάρις, ποὺ ὁ Μενέλαος φιλοξένησε στὸ παλάτι του, στὴ Σπάρτη, τοῦ ἔκλεψε τὴν πολυαγαπημένη 'Ελένη. 'Απ' τὴν Αύλίδα ἔκεινῶν οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδας γιὰ τὴν 'Ασία, καὶ μὲ τοὺς ἡγεμόνες οἱ ἑταῖροι τους κ' οἱ λαοὶ τους· χρόνια πολεμᾶν πολλὰ καὶ τυραννιοῦνται· ὁ λαμπρὸς Ἀχιλλέας βλέπει τὸ φίλο του τὸν Πάτροκλο νὰ πέφτῃ, καὶ δὲν ἡσυχάζει ἃ δὲ σκοτώσῃ καὶ δὲ σύρῃ πίσω ἀπ' τ' ἄρμα του τὸ φονιά του τὸν "Ἐκτορα, γύρω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Τροίας· μὰ τὸν βρίσκει κι αὐτὸν τὸ βέλος τοῦ Πάρι - καὶ τότε πιά, κατὰ τὴν προφητεία τοῦ θεοῦ, κοντά εἰν' ἡ πτώση τῆς πόλης! Μὲ φοβερὴ καταστροφὴ πληρώνει ἡ Τροία τὴν ὥβρι αὐτοῦ ποὺ ντρόπιασε τὴν φιλοξενία. Κ' ἔτσ' οἱ Δαναοὶ πετύχαν τὸ σκοπὸ τῆς ἐκστρατείας· μὰ κ' οἱ Ἰδιοὶ χάσανε τὸ νόστο πίσω στὴν πατρίδα: ἄλλοι χάνουνται στὰ κύματα τῆς ἄγριας θάλασσας, ἄλλους σ' ἀπόμακρους βαρβάρων τόπους ὁ πόντος τοὺς ξερνάει, κι ἄλλους τὸ φυνὶκὸ μαχαίρι τοὺς προσμένει δολερὰ στὴν πατρικὴ ἐστία.

Τὰ χρόνια τῶν ἡρώων πέρασαν, κι ἀρχίζει πιὰ ὁ κόσμος τοῦτος, τῶν κοινῶν θνητῶν, ὁ καθημερινὸς - οἷοι νῦν βροτοί εἰσι.⁶

Τέτοια τὰ ἔπη, τὰ νουθετήματα καὶ τὰ προαισθήματα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους καιρούς· κ' ἡ ἐκπλήρωσή τους ἀρχισε, ὅταν τὰ δύμηρικὰ τραγούδια σώπασαν μπροστὰ σ' ἄλλες μελωδίες.

Ποτὲ ἵσαμε τώρα οἱ Ἐλληνες δὲν εἶχαν ἀντιταχτῇ σὲ ἴσχυροὺς ἔχθρούς· κάθε πόλη μόνη της εἶχε καταφέρει ν' ἀντιμετωπίσῃ (ἢ μ' ἐπιτηδειότητα καὶ νὰ ἔσφυγῃ) ὅποιον τυχὸν κίνδυνο κατὰ καιροὺς τὴν ἀπείλησε. Κ' ἡταν, βέβαια, στὴ γλῶσσα καὶ στὰ ἡθη, στὶς θρησκευτικὲς γιορτὲς καὶ τοὺς πανηγυρικοὺς ἀγῶνες, σὰν ἔνας λαός· ἄλλὰ πολιτικά, τόσες πόλεις καὶ πολιτεῖες, ἡ μιὰ δίπλα στὴν ἄλλη, δὲν εἶχαν καμμιὰ ἐνότητα. 'Ωστόσο οἱ Δωριεῖς, ποὺ κυριάρχησαν στὴ Σπάρτη ὑποδουλώνοντας τοὺς ἀρχαίους κάτοικους τῆς Κοιλάδας τοῦ Εὔρωτα, καθυπόταξαν καὶ τοὺς γειτονικούς τους ἔκείνους τόπους τοῦ Ἀργους καὶ τῆς Ἀρκαδίας, κάνανε εἴλωτες τοὺς Δωριεῖς τῆς Μεσσηνίας, καὶ συνένωσαν, τέλος, τὶς περισσότερες πόλεις τῆς Πελοποννήσου σὲ μιὰν ὁμοσπονδία, ὅπου κάθε πόλη διατηροῦσε ἢ ἀνανέωνε διληγαρχίαν ἀνάλογη μὲ τῆς Σπάρτης. Κυβερνῶντας τὴν Πελοπόννησο, ἐνάντια πάντα στὴν κίνηση ποὺ ἀρχίζει τῶν ὑποτελῶν κατώτερων τάξεων, φημισμένη πῶς σύντριψε τὴν ἐκφραστικὴ τῆς τάσσης αὐτῆς τυραννία, ὅπου ξεφύτρωσε, ἡ Σπάρτη ἐμφανιζόταν σὰν προστάτης τῶν αὐθεντικῶν ἐλληνικῶν ἡθῶν κ' ἡγεμονεύουσα δύναμη στὸν ἐλληνικὸ κόσμο.

Τότε ρεῦμα ἐνάντιο κ' ἐπικίνδυνο ξεσηκώθηκε, ἀπ' ἀνατολὴ καὶ

δύση, συγκρουόμενο μὲ τὸν ὅλο καὶ ξεχειλίζοντα παραπέρα κι ἀπλωνόμενο γύρω-γύρω ἐλληνικὸ κόσμο· οἱ Καρχηδόνιοι, ἀπ' τὴ μιά, φτάσαν ἵσαμε τὴ Σύρτη, γιὰ ν' ἀνακόψουντε τοὺς Κυρηναίους, πήραντε τὴ Σαρδηνία καὶ συμμάχησαν μὲ τοὺς Ἐτρούσκους, γιὰ νὰ διώξουν τοὺς Φωκαιεῖς ἀπ' τὴν Κορσικὴ, ἐνῶ οἱ πόλεις τῆς Ἰωνίας, ἀπ' τὴν ἄλλη, ἀσύνδετες, καὶ σχεδὸν ὅλες ἔξαντλημένες ἀπὸ καταφθαρτικοὺς ἐμφύλιους πόλεμους, δὲν μπορούσαν πιὰ ν' ἀποκρούσουν τὸ βασιλιὰ τῆς Λυδίας, παρὰ συνθηκολογῶντας ἡ καθεμιὰ χωριστὰ ἔγιναν φόρου ὑποτελεῖς γιὰ τὴν ἀπόμιση ἐκείνη ἐλευθερία ποὺ τοὺς ἀφέθηκε. Ἀλλὰ στὴν παραπέρα Ἀνατολὴ ἔξεσηκανόταν τῷρα ὁ Κῦρος μὲ τοὺς Πέρσες του, ποὺ ὑπόταξε τὸ βασίλειο τῆς Μῆδίας κ' ἴδρυσε τὴν ἐπικράτεια τῶν «Μῆδων καὶ Περσῶν». Οἱ στρατοί του νικήσαντε στὸν "Ἀλυ ποταμό, προέλασαν στὶς Σάρδεις, καὶ κατάλυσαν τὸ Λυδικὸ κράτος. Μάταια τότε οἱ ἐλληνικὲς πόλεις στράφηκαν στὴ Σπάρτη ζητῶντας βοήθεια· κι ὅταν ἀποπειράθηκαν ν' ἀντισταθοῦν στοὺς Πέρσες, ὑποτάχτηκαν ἡ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη, καὶ μαζί τους καὶ τὰ κοντινὰ νησιά. "Ολοὶ ἀναγκάστηκαν νὰ πληρώνουν φόρους καὶ νὰ δίνουν στρατό. Καὶ στοὺς περισσότερους, μὲ τὴ συνέργεια βέβαια καὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, προέκυψε νέο εἶδος τυραννίας, ὑπὸ τὴν ξενοκρατία, ἐνῶ σ' ἄλλες πόλεις, οἱ προύχοντες, μὲ τὴν προστασία τῶν Περσῶν ἐπίσης, ἀνανέωσαν τὴν κυριαρχία τους πάνω στοὺς δῆμους - κ' ἔτσι ὅλοι πάντως παραβγαῖναν στὴν ἔθελοδουλία· 600 ἐλληνικὰ πλοῖα ἀκολούθησαν τὸ Μέγα Βασιλέα στὴν ἐκστρατεία του κατὰ τῶν Σκυθῶν, ὅπου καὶ τὰ βορεινὰ τῆς Προποντίδας καὶ τὰ παράλια ὡς τὸ Στρυμόνα ὑποτάχτηκαν στοὺς Πέρσες.

Πόσο βαθειά ἡταν ἡ ταπείνωση αὐτῶν τῶν ἄλλοτε περήφανων κ' εὔτυχισμένων πόλεων τῆς Ἰωνίας! Μὰ δὲν τὴν βάσταξαν γιὰ πολύ, κ' ἐπαναστάτησαν - μὲ τὴν ὑποστήριξη πλοίων τῆς Ἐρέτριας καὶ τῶν Ἀθηναίων, ποὺ σὲ λίγο ὅμως ἀνακλήθηκαν. Ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἰώνων κατὰ τῶν Σάρδεων ἀπέτυχε, γιατὶ ὥρμησαν οἱ Πέρσες κι ἀπ' τὴν ξηρὰ κι ἀπ' τὴ θάλασσα, κ' ὕστερα ἥρθ' ἡ ἥττα τους στὸν κόλπο τῆς Μιλήτου, κ' ἡ πόλη καταστράφηκε, κ' οἱ ἐπαναστάτες τιμωρήθηκαν σκληρά, κι ὅλοι ὑποδουλώθηκαν ὀλοκληρωτικά.

Τὸ καλύτερο τρίτο τοῦ Ἑλληνισμοῦ καταλύθηκε ἔτσι κ' ἐρημώθηκε μὲ ξεριζωμὸ κ' ἐκπατρισμὸ γιὰ πάντα· οἱ φοινικικοὶ στόλοι τοῦ Μεγάλου Βασιλιὰ κυριάρχησαν τότε σ' ὅλο τὸ Αἰγαῖο, ἐνῶ κ' οἱ Καρχηδόνιοι ἀρχισαν πιὰ νὰ προχωροῦν ἀπ' τὴ δυτικὴ ἄκρη τῆς Σικελίας πούχαν καταλάβει· οἱ Ἑλληνες τῆς Κάτω Ἰταλίας, ριγμένοι σ' ἐμφύλιες ρήξεις, δὲν ἐβόνθησαν, γιατ' εἰχ' ἐκραγῆ ὁ πόλεμος ἀνάμεσα στὴ Σύβαρι καὶ τὸν Κρότωνα, ἐνῶ οἱ Ἐτρούσκοι, προελαύνοντας κατὰ τὸ νοτιά, εἶχαν κιόλας πάρει καὶ τὴν Καμπανία. "Ετσι κ' ἡ ὥρμη τοῦ ἐλλη-

νισμοῦ τῆς Ἰταλίας ἀρχισ' ἐπίσης ν' ἀποκρούεται καὶ νὰ περιστέλλεται.

Οἱ Ἑλληνες βέβαια πρόσεξαν ποῦ βρισκόταν τὸ σημεῖο ἀδυναμίας τους. Μάλιστα ὁ Θαλῆς, ἀπὸ τὸν πόλεμο ἐκεῖνο μὲ τοὺς Λυδούς, εἶχε προτρέψει ὅλες τὶς πόλεις τῆς Ἰωνίας νὰ ἐνωθοῦν σὲ μιὰ πολιτεία καὶ καθεμιά τους ἐφεξῆς ν' ἀποτελῇ ἀπλὴ κοινότητα-μέλος τῆς πολιτείας αὐτῆς· κι ὅταν ἀρχισε ἡ περσικὴ κατάκτηση, ὁ Βίας ὁ Πριηνεὺς συμβούλεψε ὅλους τους Ἰωνες νὰ πᾶν νὰ κάνουν μιὰ κοινὴ ἀποικία στὴ μακρυνὴ δύση, κ' ἐκεῖ νὰ πραγματώσουν τὴ συμβούλη τοῦ Θαλῆ. Ἀλλ' ὅλ' ἡ ὥς τώρα ἀνάπτυξη τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἡ ξεχωριστὴ δύναμη κι ἀκμή του — ποὺ ἀπέρρεε ἀπ' τὴν ἐντελῶς ἐλεύθερη κίνησή του κ' ἔδινε στὴν εὔστροφη φυλὴ τὶς δυνατότητες ἐκεῖνες ν' ἀπλώνεται παντοῦ, κι ὅλο μὲ νέα ζωογόνα κλαδιά — σ' αὐτὸν ἵσα-ἴσα τὸ ζωηρὸ κι ἀκατάβλητο τοπικισμὸ ἐκφραζόταν πρωτίστως τῶν κοινοτήτων, μικρῶν καὶ μεγάλων, ποὺ ἀγέρωχος ἔτσι, κι αὐτάρεσκος — πάντα καὶ μόνο στὸ ἀμεσώτατο κ' ἐντελῶς ἴδιον ἐκάστης συμφέρον στραμμένος — ἀπέβαιν' ἐν προκειμένῳ κίνδυνος ὅμως μέγιστος καὶ καθαυτὸ καταστροφικὸς γιὰ τὸν ἐλληνικὸ κόσμο.

Τῆς Σπάρτης βέβαια ἡ φύση τῆς ἡ ἕδια τῆς ἀπόκλειε ρόλο σωτῆρα τῆς Ἑλλάδας· κ' ἡ τυραννία, ἐξ ἄλλου, ὅσο δραστικὴ κι ἀν δείχτηκε ἐδῶ κ' ἐκεῖ, καθὼς τότε ἀκριβῶς ἀρχιζε κ' ἡ ἐλεύθερώτερη κίνηση τοῦ δῆμου — κ' ἐπειδὴ βέβαια βασιζόταν στὴν κατὰ τῶν κυρίαρχων τάξεων ροπὴ καὶ στὴ σχετικὴ εὔνοια τῶν μαζῶν — βρισκόταν πάντα κι αὐτὴ σ' ἀδυναμία.

Μονάχα σ' ἔνα μέρος, στὴν Ἀθῆνα, τὴν πτώση τῆς τυραννίας δὲν ἀκολούθησε ξαναεπικράτηση τῶν ἀνώτερων τάξεων, καθὼς προσδοκοῦσε — ἀλλὰ κ' εἰχ ἐπιδιώξει — ἡ Σπάρτη, παρὰ μιὰ τολμηρὴ καὶ φιλελεύθερη μεταρρύθμιση: πολιτεία μὲ ἰσονομίᾳ τῶν πολιτῶν ὅ λων καὶ μὲ κοινοτικὴ μόνο ἀνεξαρτησίᾳ τῶν κατὰ τόπους δῆμων μὲς στὴν εύρυτερη ἀττικὴ ἐπικράτεια, ποὺ καὶ τόση ἐσωτερικὴ δύναμη ἀνάπτυξε ἀπ' αὐτά, μόλις καλοσυγκροτήθηκε, ὥστε μπόρεσε κιόλας ν' ἀντιταχτῇ στὴν ἀπ' τὴ Σπάρτη κατευθυνόμενη κοινὴ ἐπίθεση τῶν γύρω τῆς ὀλιγαρχικῶν πολιτειῶν· καὶ τοὺς τύραννους ἀκόμα ἡ Σπάρτη τώρα ἦταν ἔτοιμη νὰ ξαναστήσῃ στὴν Ἀθῆνα· μὰ καθὼς ἀπόφυγαν νὰ συμπράξουν κ' οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι, μεῖναν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων οἱ Αἰγινῆτες μόνο, πάντ' ἀντίπαλοι τους αὐτοὶ στὴ θάλασσα· γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουνε, λοιπόν, τὸν πολὺ δυνατό τους στόλο, ἀναγκάστηκαν οἱ Ἀθηναῖοι ν' ἀνακαλέσουν καὶ τὰ πλοῖα κεῖνα πούχαν στείλει πρόσφατα νὰ βοηθήσουν τοὺς Ἰωνες - καὶ γ' αὐτὸ βέβαια δὲ μπορούσανε τώρα, μετὰ τὴν πτώση καὶ τῆς Μιλήτου, παρὰ νὰ περιμένουν τὴν ἐκδίκηση τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ.

...Καὶ νά, ὁ στρατὸς κι ὁ στόλος του, ξεχινῶντας ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντο, σάρωνε κιόλας τὰ παράλια, καθυποτάζοντας τίς ἐκεῖ ἐλληνικές πόλεις καὶ τοὺς παραμέσα Θράκες - καὶ τὸ βασιλιὰ τῶν Μακεδόνων! Οἱ εὐγενεῖς τῆς Θεσσαλίας ἐπίζητησαν τὴν περσικὴ «φιλία» - καὶ δὲ μεῖναν πίσω τὰ κυρίαρχα στὴ Βοιωτία δυναστικὰ γένη ποὺ μαίνονταν κατὰ τῶν Ἀθηναίων.

...Οἱ κήρυκες τοῦ Βασιλέως καταφτάνανε σὲ νησιὰ καὶ πόλεις, καὶ ζητοῦσαν γῆν καὶ ὅδωρ! Σὰν ἥρθαν καὶ στὴν Ἀθῆνα, τοὺς γκρέμισαν στὰ βράχια τοῦ βάραθρου· μὰ καθὼς κ' ἡ Σπάρτη ἔκανε τὰ ἴδια, βρέθηκαν τώρα οἱ πάντοτε ἀντίπαλες ὡς χτες πόλεις νάχουνε πιὰ κοινὸ ἔχθρο! Μὰ νά ποὺ ὅταν οἱ Πέρσες βγῆκαν στὴν Εὔβοια, καὶ κατάστρεψαν τὴν Ἐρέτρια, καὶ πάτησαν μετὰ τὴν ἀττικὴ ἀκτὴ στὸ Μαραθῶνα, ἡ Σπάρτη ἀργησε νὰ στείλη τὴ βοήθεια ποὺ τῆς ζητήθηκε ἀπ' τὴν Ἀθῆνα, κ' ἔτσι, ἀπ' ὄλους τοὺς "Ἐλληνες, οἱ Πλαταιεῖς συμπαραστάθηκαν, μόνοι, τῶν Ἀθηναίων, στὸ Μαραθῶνα - ὅπου ἡ ἐλληνικὴ νίκη ἔσωσε κι Ἀθῆνα κ' Ἐλλάδα ὅλη.

Μά ήταν ἀκόμα ἡ πρώτη ἀπόκρουση· τώρα ἡ Ἀθῆνα θάπρεπε νὰ ἔτοιμαστῇ γιὰ νέο καὶ βαρύτερο κίνδυνο· καὶ στὸ δρόμο αὐτὸ τὴν ὡδήγησε ὁ ἰσχυρότερος στὴν τόλμη τῆς σκέψης καὶ τὴ δραστικὴν ὄρμὴ πολιτικὸς ποὺ ἀξιώθηκε: ὁ Θεμιστοκλῆς.

Προταντός, ἔπρεπε ν' ἀποκλειστῇ στοὺς βάρβαρους τὸ νὰ μπορέσουν νὰ ξαναεπιτεθοῦν ξαφνικὰ στὴν Ἀττικὴ ἀπ' τὴ θάλασσα· μὰ καὶ γιὰ τὴ Σπάρτη καὶ γιὰ τοὺς Πελοποννήσιους ὄλους ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου ὡρθωνόταν ἐπίσης τὸ ν' ἀποκλείσουν στὸν ὑπερδύναμο ἔχθρὸ τὴν ἀμεσώτερη πρόσβαση τῆς γῆς τους ἀπὸ τὴ θάλασσα. Οἱ ναυτικὲς ὅμως πόλεις τῆς Ἐλλάδας (Αἴγινα, Κόρινθος, Ἀθῆνα) καράβια πράγματι δὲ διαθέταν μήτε κἀν ὅσα οἱ ἐλληνες μόνο τῆς Ἀσίας εἶχαν δώσει στὸν τρομερὸ περσικὸ στόλο! Τότε, λοιπόν, μὲ πρόταση τοῦ Θεμιστοκλῆ — καὶ τ' ἀσήμι, ἐν προκειμένῳ, τοῦ Λαυρίου, ἔπαιξε τὸ ρόλο του! — τριπλασιάστηκε ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος, γερὸ πολεμικὸ λιμάνι ἔγινε στὸν Πειραιᾶ, καὶ τὰ μακρὰ ἐκεῖνα τείχη ὑψώθηκαν περιφράζοντας πόλη κ' ἐπίνειο μαζὶ τῶν Ἀθηναίων! Καὶ στρατολογῆσαν καὶ τὸ πλῆθος τῶν φτωχότερων πολιτῶν τους — π' ὡς τότε δὲν εἶχαν στρατιωτικὴν ὑποχρέωση — γιὰ κωπηλάτες τῶν πλοίων, ὅπου παρέχοντάς τους ἔτσι τὸ χρέος ἐκεῖνο καὶ τὴν τιμὴ τῆς ναυτικῆς ὑπηρεσίας δώσανε φτερὰ στὸ δημοκρατικὸ πνεῦμα τῆς πολιτείας τους, σφυρηλατῶντας το συνάμα, ἰσχυρά, στὸν τακτικὸ νόμο τῆς αὐστηρότερης λειτουργίας τοῦ στόλου.

Μὰ τ' ὅτι ἐξ ἄλλου μαζὶ μὲ τὴν εἰσβολὴ τῆς πελώριας πολεμικῆς δύναμης τοῦ Βασιλέως ὄρμᾶν κ' οἱ Καρχηδόνιοι στὴ Σικελία τότε, θά

πρεπε ἀσφαλῶς νὰ κάνη τοὺς Ἔλληνες νὰ νιώσουν ὅλη τὴ διάσταση τῆς ἀπειλῆς ποὺ ἀπὸ παντοῦ τοὺς περίζωνε· σ' ὅλη τὴν Ἐλλάδα ὡστόσο διχόνοια, μῆσος καὶ συμπλοκὲς γειτόνων, ἡ αἰώνια ἐκείνη διάσπαση καὶ κατατριβὴ τῆς ἐμπαθέστατης μικροπολιτικῆς ζωῆς. Μόνο τ' ὅτι συμμάχοσαν οἱ τύραννοι Συρακουσῶν κι Ἀκράγαντα, ἐνώνοντας ἔτσι ὅλη τὴ μάχιμη δύναμη τῆς ἑλληνικῆς Σικελίας, ἔδωσ' ἐκεῖ μιὰ ἐλπίδα ν' ἀντιμετωπιστῇ ἡ ἐπίθεση τῶν Καρχηδόνιων· ἀλλὰ πῶς τέτοια ἔνωση στὴν Ἐλλάδα; Κατὰ συμβουλὴ τοῦ Ἰδιου τοῦ Θεμιστοκλῆ ἐντάσσεται ἡ Ἀθῆνα στὴν ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, καὶ μαζί, Ἀθῆνα-Σπάρτη, καλοῦν ὅλες τὶς ἑλληνικὲς πόλεις σὲ μιὰ συμμαχία, ποὺ τὸ συμβούλιό της θὰ συνερχόταν στὴν Κόρινθο. Συμμαχία ὅμως τέτοια δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ὑποχρεώνῃ κι ἄλλους ἀπ' δποιους θάμπαιναν σ' αὐτήν, κι οὐσιαστικὰ θ' ἀξιωνόταν μόνο ἀν κατάφερνε τὸ πιὸ τολμηρὸ βῆμα: νὰ πετύχῃ, ἀπ' τὴν ἔθνικὴ κοινότητα (τὴν ὡς τώρα μόνο στὴ γλῶσσα, τὴ λατρεία τῶν Ἰδιων θεῶν, τὴν ἐνιαία πνευματικὴ ζωή), νὰ δημιουργήσῃ καὶ πολιτικὴν ἀρχή: μιὰ ὁμοσπονδία τῶν Ἐλλήνων, ὅλων, γιὰ τὸν ἀγῶνα, τούλαχιστον, κατὰ τῶν βαρβάρων. Τὸ συνέδριο στὴν Κόρινθο πορεύτηκε κι ἀποφάσισε πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση· διάταξε νὰ πάψουν ν' ἀλληλοτρώγωντ' οἱ ἑλληνικὲς πόλεις, δόσο νὰ νικηθοῦν οἱ βάρβαροι· διακήρυξε σὰν ἔσχατη προδοσία ὁποιαδήποτε ὑπηρεσία σὲ κείνους μὲ λόγο εἴτ' ἔργο· κι ἀκόμα ὅτι κάθε πόλη ποὺ ἔκουσια θὰ παραδινόταν στοὺς Πέρσες, θ' ἀφιερωνόταν στὸν ἐν Δελφοῖς ἄνακτα⁷ καὶ μετὰ τὴ νίκη θ' ἀποδεκατιζόταν.

'Η ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας ἔσωσε τὴν Ἐλλάδα, ἡ νίκη στὴν Ἰμέρα τὴ Σικελία. Στὴν ἑλληνικὴν ὁμοσπονδίαν ὅμως μπῆκαν ὅχι κι ὅλες οἱ πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἐνῶ ἀπὸ τὴ μέση καὶ βόρεια Ἐλλάδα, πέρ' ἀπ' τὴν Ἀθῆνα, οἱ Θεσπιές μονάχα, οἱ Πλαταιές κ' ἡ Ποτίδαια. Μὲ τὶς μάχες στὶς Πλαταιές καὶ τὴ Μυκάλη ἐλευθερώθηκε ἡ χώρα ὡς καὶ πέρ' ἀπ' τὸν "Ολυμπο, μαζὶ μὲ τὰ νησιά καὶ τὰ ιωνικὰ παράλια, καὶ σὲ λίγα χρόνια κι ὁ Ἐλλήσποντος καὶ τὸ Βυζάντιο. Τὸν Ἰδιον καιρό, κι ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν συμμάχησε μὲ τοὺς Κυμαίους

⁷ Ο ἐν Δελφοῖς ἄναξ Σταθερὴ ἀρχαιοελληνικὴ ἔκφραση γιὰ τὸν Ἀπόλλωνα · Η ἀφιέρωση πόλης στὸ δελφικὸ ιερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἀποτελοῦσε στὴν οὔσια ποινὴ τοῦ ἔθιμικοῦ πολεμικοῦ δικαίου τῶν Ἐλλήνων — ἀφοῦ ἔχανε τὴν ἀνεξαρτησία της κ' ἡταν ἐλεγχόμενη κ' ὑπὸ ἐγγύησιν, τρόπον τινά, τῶν νικητῶν μελῶν τῆς δελφικῆς ἀμφικτυονίας — , τοῦτο συνιστᾶ δὲ κι ἄλλο ἔνα τεκμήριο δύναμης τῆς πανελλήνιας λατρευτικῆς κοινότητας, ποὺ τὶς ἀπώτατες ρίζες της σαφῶς καὶ πολὺ εὔλογα — καθὸ σύνδρομες πρὸς τὶς κατευθύνσεις της — ἀποσκοποῦσε καὶ πολιτικὰ τώρα νὰ ἐνισχύσῃ τὸ συνέδριο τῆς Κορίνθου]

καὶ χτύπησε τοὺς Ἐπρούσκους στὸν κόλπο τῆς Νεάπολης, ἐνῶ οἱ Ταραντῖνοι, πούχαν κατατροπωθῆ ἀπ' τοὺς Ἰάπυγες, τοὺς ξαναπολέμησαν, τοὺς νίκησαν καὶ κυριάρχησαν στὴν Ἀδριατική.

Κι οὕτε τῆς Ἰταλίας βέβαια καὶ τῆς Σικελίας οἱ ἔλληνες μπῆκαν στὴν ὁμοσπονδία ποὺ ἰδρύθηκε στὸν Ἰσθμό, ἀλλὰ κι αὐτή, ἐξ ἄλλου, ὑπὸ τὴν ἄτονη καὶ δύσπιστη ἐκείνη ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, δὲν κατάφερε νὰ ἐκβιάσῃ τὴν ἔνταξη οὕτε τῆς Βοιωτίας οὕτε τῆς κοιλάδας τοῦ Σπερχειοῦ ἢ τῆς Θεσσαλίας. Οἱ Ἀθηναῖοι πάλι, ποὺ μόνοι τους εἶχαν παρατάξει περισσότερα πλοῖα ἀπ' ὅσα ὅλ' οἱ ἄλλοι μαζὶ στὴ Σαλαμῖνα, κι ἀνάγκασαν ὑστερα τὴ Σπάρτη νὰ συμπράξῃ στὴν ἀπελευθέρωση τῶν νησιῶν καὶ τῆς Ἰωνίας, δέχτηκαν ἀπ' τοὺς ἀπελευθερωμένους τὴν ἡγεμονία τῆς κοινῆς ναυτικῆς δύναμης (κ' ἡ Σπάρτη ἀφησε φυσικὰ νὰ γίνη ὅ,τι δὲν μποροῦσε καὶ νὰ ἐμποδίσῃ) κ' ἔτσι ξεφύτρωσε μιὰ χωριστὴ συμμαχία μὲς στὴ «συμμαχία».

Στὴν Ἀθῆνα, ὁ Θεμιστοκλῆς — ποὺ οἱ Σπαρτιάτες τὸν ἔβλεπαν σὰν τὸν πιὸ ἐπικίνδυνο ἔχθρο τους — εἶχε κιόλας καμφθῆ ἀπ' τοὺς πολιτικούς του ἀντίπαλους, ποὺ θέλαν τὴ συντήρηση τῆς συμμαχίας μὲ τὴ Σπάρτη σὰν πρόχωμα κατὰ τῆς ὅλο κι ἀπειλητικώτερης δημοκρατικῆς κίνησης. Ἰσως αὐτὸς νάδινε στὴ ναυτικὴ συμμαχία τους κάποια σύσταση πιὸ στέρεα καὶ πιὸ ἀποδοτική· γιατ' οἱ πολιτικοὶ συντάκτες της ἀρκέστηκαν στὸ χαλαρὸ τύπο ἴσονομίας τῶν πολιτειῶν-μελῶν της πολὺ φειδόμενης τοῦ τοπικισμοῦ τους, ὅπου ἀμέσως φάνηκαν τ' ἀδύνατα σημεῖα τέτοιας συγκρότησης. Ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκβιάζεται διαρκῶς ἡ πραγμάτωση τοῦ συμμαχικοῦ χρέους (καὶ νὰ τιμωριέται βέβαια κάθε ἀπροθυμίᾳ ἢ ἀντίσταση ἢ ἀποστασία) δὲν ἀργησε νὰ μετατρέψῃ τὴν ἡγεμονεύουσα πόλη σὲ κυρίαρχο καὶ τὶς ἐλεύθερες πολιτεῖες-μέλη σὲ ύποτελεῖς, καὶ ὑπείκουσες μάλιστα στὴ δικαιοδοσία τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου.

Κυρίαρχη τώρα τῆς ναυτικῆς συμμαχίας γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς θάλασσας καὶ τὴν ἐκπολέμηση τῶν βαρβάρων ἡ Ἀθῆνα κατέχει τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καί, ψηλά, τὶς βορειές του ἐλληνικὲς πόλεις, ὡς τὸ Βυζάντιο, καθὼς καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρασίας, ἀπὸ τὴν Προποντίδα ὡς τὴ Φάσηλι, στὸ Παμφύλιο πέλαγος - δύναμη ποὺ μὲ τὴ ζωτικὴ τῆς δόρυτ τὸ ἐλληνικὸ ἐμπόριο κ' ἡ οἰκονομία ξανάνθισαν, προστατευόμενα πιὸ εύρυτατα· μὰ κ' ἡ Ἀθῆνα αὐτή, μὲ τόλμη καὶ δημιουργικότητα ἐπικεφαλῆς σ' ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἔγινε τὸ κέντρο — στὴν πλήρη σημασία τῆς λέξης — τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ Σπάρτη μπορεῖ βέβαια νάχη ἀκόμα τ' ὄνομα τῆς ἡγεμονίας, ἀλλὰ μέρα μὲ τὴ μέρα βλέπει ὅλο καὶ βαθύτερα νὰ βουλιάζῃ ἡ σημασία τῆς κι ἀρχίζει λοιπὸν τώρα νὰ ὑποδαυλίζῃ τὶς δυσαρέσκειες τῶν συμ-

μάχων τῆς Ἀθήνας, ἐνῶ καὶ τὸ "Ἀργος πιά, καὶ τὰ Μέγαρα, κ' ἡ Ἀχαΐα, μὰ ὃς κ' ἡ Μαντίνεια, συμμαχοῦν μὲ τοὺς Ἀθηναίους. Ἡ μοιραία κρίση ξεσπάει ὅταν ξεσηκώνωνται οἱ σὰν εἴλωτες ὑποδουλωμένοι Μεσσήνιοι, κ' οἱ Σπαρτιάτες, μὴν καταφέροντας νὰ τοὺς καθυποτάξουν, ζητᾶνε μὲν τὴ βοήθεια, κατ' ἀρχήν, τῆς «σύμμαχης» Ἀθήνας, τὴ διώχνουν ὅμως κιόλα μόλις τοὺς φτάνει, ἐνῶ μαίνεται ὁ ἀγώνας, γιατὶ φοβοῦνται δόλο καὶ προδοσία. Τότε ὁ ἀθηναϊκὸς δῆμος παρατάει πιὰ ὁριστικὰ ἔκεινους ποὺ τοῦ συμβούλεψαν τὴ βοήθεια καί, γιὰ νὰ τοὺς παραμερίσῃ σταθερά, δυναμώνει τοὺς δημοκρατικοὺς θεσμοὺς τῆς πολιτείας, ξεκόβει ἀπ' τὴν ἑλληνικὴ ὁμοσπονδία ὑπὸ τὴ σπαρτιατικὴ ἔκεινην ἥγεμονία, κι ἀποφασίζει νὰ στείλῃ πρέσβεις σ' ὅλες τὶς ἑλληνικὲς πόλεις ποὺ δὲν ἀνῆκαν στὴν ἀθηναϊκὴ ναυτικὴ συμμαχία, καλῶντας τες νὰ συγκροτήσουν μαζὶ μιὰ καινούργια καθολικὴν ἔνωση.

'Η ρήξη ἔμειν' ἀνίστη. Κι ἀρχισ' ἀγώνας δεινός, ποὺ δὲν περιωρίστηκε μόνο στοὺς ἑλληνικοὺς τόπους. 'Ἡ Αἴγυπτος ἀποστάτησε (ὑπὸ κάποιον ἀπόγονο τῶν ἀρχαίων Φαραώ) ἀπ' τὴν ἔξουσία τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ, καὶ γύρεψε τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων· κ' ἐπειδὴ Αἴγυπτος ἀνεξάρτητη θάταν σοβαρὴ ἀπειλὴ στὰ πλευρὰ τῆς περσικῆς δύναμης, καὶ τὰ παράλια τῆς Συρίας, κ' ἡ Κύπρος, κ' ἡ Κιλικία, θὰ ξεκόβονταν ἵσως ἔτσι ἀπὸ τὴν περσικὴν ἐπικράτεια, οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν ἴσχυρὸ στόλο στὸ Νεῖλο. 'Αλλ' ἡ παράτολμη αὐτὴ ἐπιχείρηση τῆς ἀθηναϊκῆς ἑξατερικῆς πολιτικῆς κακὴν κακῶς ἐπῆγε, κ' οἱ Πέρσες καθυπόταξαν τὴν Αἴγυπτο. Μὲ βαρείες ἀπώλειες, κ' ἐπειτ' ἀπὸ αἰματηροὺς ἀγῶνες — κι ὅχι πάντα νικηφόρους — στ' ἀκραίᾳ θαλάσσια πέρατα τῆς ἥγεμονίας της ἡ Ἀθῆνα, γιὰ ν' ἀποκαταστήσῃ τὶς βλάβες ποὺ ἔπαθε ἀπὸ τοὺς βάρβαρους, κλείνει εἰρήνη μὲ τὴ Σπάρτη, θυσιάζοντας ὅλους ὅσους τῆς εἶχε ἀποσπάσει ἀπ' τὴν ἥπειρωτικὴν ἑλλαδικὴν ὁμοσπονδία.

Τ' ὅτι ἀνακόπτηκε ὅμως ἡ ὄρμὴ τῶν Ἀθηναίων δὲν ἔφερε καὶ συμφιλίωση μὲ τὴ Σπάρτη, τὶς ὀλιγαρχικὲς πολιτεῖες καὶ τὸν ὅλο τοπικο-σμό· γιατὶ ὅσο ἡ Ἀθῆνα μάζευε τὰ λουριὰ τῆς ἥγεμονικῆς της κυριαρχίας πάνω στὴ ναυτικὴ της συμμαχία, τόσο καὶ πιὸ πολὺ ἐρεθίζονταν οἱ κυριαρχούμενοι — ποὺ τώρα πιὰ καὶ μποροῦσαν νὰ ἐλπίζουν σίγουρη ὑποστήριξη ἀπ' τοὺς Σπαρτιάτες καὶ τὸν πέρση βασιλιά.

'Αλλ' ἀν καὶ τέτοιες ἥταν οἱ ἔχθροτητες, καὶ δυνάμεις διαθέσιμες ὑπῆρχαν, καὶ γεμάτο ἥταν τὸ ταμεῖο τῶν Ἀθηναίων, ὁ Περικλῆς ἐπέμενε εἰρηνικά, μὲ τὴν ἀνώτερη συνετὴ μετριοπάθεια κι αὐστηρότατη τήρηση τῶν ὅρων τῆς συμμαχίας, νὰ διαφυλάξῃ τὴν θάλασσα, μέσα στὰ ὅρια, ἀποκλειστικά, πούχε ὡς τότε· ἔτσι ὅμως χάσαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πρὸς τὰ ἔξω πρωτοβουλία, ἐνῶ μέσα στὴν πόλη δυνάμωσε κ' ἡ ἀντιπο-

λίτευση ὅσων πίστευαν πώς μόνο μ' ἔνταση κι ἄπλωμα τῆς δημοκρατίας, μὲ πλήρη ἐφαρμογή της καὶ στοὺς σύμμαχους, μ' ἐπέκταση τῆς ἀρχῆς τους κι ὡς τοὺς ἑλληνες τοῦ Πόντου καὶ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας, θὰ κατάφερναν ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν τριπλὴν ἀπειλὴν ἀπ' τὴν ὁποία κινδύνευε ἡ ἀθηναϊκὴ ἐπικράτεια: τὸν ἀνταγωνισμὸν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν πολιτειῶν, τὸ μῆσος τῶν Περσῶν, ποὺ παραφύλαγαν, καὶ τὶς ἀποστατικὲς τάσεις τῶν συμμάχων.

Αὐτά είναι τὰ στοιχεῖα κ' οἱ παράγοντες τοῦ φοβεροῦ πολέμου ποὺ 30 χρόνια θ' ἀλωνίζῃ μαινόμενος καὶ θὰ κλονίζῃ ἀπὸ τὰ θεμέλια ὅλο τὸν ἑλληνικὸν κόσμο, καθὼς ὅ, τι ὡρίμασε κεῖ στὴν Ἀθῆνα, καὶ μὲ τὴ φροντίδα τῆς ἀθηναϊκῆς ἀρχῆς, ἡ ἀνώτερη ζωὴ κ' ἡ παιδεία κ' οἱ καλεῖς τέχνες, μαζὶ μὲ τὴν εὐρύτερη ἡθικὴν ἀκτινοβολίαν ἀπ' αὐτά, θ' ἀποσυνθέτωνται καὶ θὰ θαμπώνουν, θὰ σβήνουν καὶ θὰ καταπέφτουν, βαθιὰ κι ὅλο βαθύτερα...

Κ' ἔφτασε στιγμὴ, σ' αὐτὸν τὸν πόλεμο, ἐπὶ Ἀλκιβιάδη, κατὰ τὴν Σικελικὴν ἐκστρατεία, ποὺ ἡ νίκη τῆς ἀθηναϊκῆς δύναμης κ' ἡ ἐπέκταση τῆς ἀθηναϊκῆς ἐπικράτειας καὶ πέρ' ἀπ' τὴν θάλασσα τῆς δύσης φάνηκε βέβαιη: τρέμαν οἱ Καρχηδόνιοι μπάς κ' οἱ Ἀθηναῖοι χτυπήσουν τὴν πόλη τους!⁸ Ἄλλ' ἡ μεγαλοφυὴς ἀναμελιὰ ἐκείνου π' ἀστραφτερὸν βρυχιόταν ἔμβλημα στὴν χρυσὴν του ἀσπίδα ὁ κεραυνοφόρος "Ἐρωτας ἔδωσε λαβὴν σ' ὁλιγαρχικοὺς καὶ δημοκράτες ἀντίπαλούς του νὰ τὸν ἀνατρέψουν - αὐτὸν, τὸν μοναδικὸν ἴκανό τους νάβγαζε πέρα, ξεκινημένη πιὰ ἔτσι παράτολμη ἐπιχείρηση! Πῆγε στοὺς Σπαρτιάτες, τοὺς ἔδειξε τὸ δρόμο πῶς θὰ νικοῦσαν τὴν Ἀθῆνα, κέρδισε γι' αὐτοὺς — ὅχι γιὰ τοὺς Ἀθηναίους του! — καὶ τοὺς σατράπες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὸ βασιλικὸν χρυσάφι, καὶ μὲ τὴν ρητὴν διακήρυξη τῆς Σπάρτης πώς ναί, θὰ τὸ ξανάπαιρνε ὁ Μέγας Βασιλιὰς ὅ, τι ἀπὸ παλιὰ ἤτανε δικό του!..

Μὲ πελώριες διακυμάνσεις μαίνονταν ὁ πόλεμος - καὶ νὰ τώρα κι ὁ στόλος τῆς Σικελίας, ἀπὸ τὸ περσικὸν χρυσάφι κινημένος, συμπαρατάσσεται μὲ τῆς Σπάρτης, τῆς Κορίνθου καὶ τῶν ἀποστατῶν πιὰ τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας! 'Ασύγκριτ' ἀγωνίστηκε τότε ὁ ἀττικὸς λαός, μ' ἔνταση κι ὅλ' ὀρμητικώτερ' ἀνασυσπειρώνοντας τὶς δυνάμεις του, γιὰ νὰ κρατήσῃ ὁρθὴ τὴν γκρεμιζόμενη πολιτεία του, πολεμῶντας ὅλοι, ὡς τὸν τελευταῖον ἄντρα κι ὡς τὸ στερνὸν χρυσὸν στεφάνι τοῦ ταμείου· ἀλλὰ μετὰ τὴν τελευταία τῆς νίκης στὶς Ἀργινοῦσες, ἀπ' τὰ κόμματα στὸ ἐσωτερικό τῆς μέτωπο, τὴν προδοσία τῶν στρατηγῶν τῆς,

^{8P} [Θουκυδίδης, Στ' 34, 2: αἰεὶ διὰ φόβου εἰσὶ (οἱ Καρχηδόνιοι) μή ποτε Ἀθηναῖοι αὐτοῖς ἐπὶ τὴν πόλιν ἐλθωσιν. Ἐπιχείρημα τοῦ Ἐρμοκράτη, Ἐρμωνα τοῦ συράκουσιου, γιὰ νὰ ζητηθῇ βοήθεια ἀπ' τὴν Καρχηδόνα, πρὸς ἀντιμετώπιση τῶν Ἀθηναίων, κατὰ τὴν Σικελικὴν ἐκστρατείαν]

καὶ τὴν πεῖνα, ἡ Ἀθῆνα λυγάει. Ὁ σπαρτιάτης Λύσανδρος γυρεμίζει τὰ μακρὰ τείχη καὶ παραδίνει τὴν πόλη στὴν τυραννία τῶν Τριάκοντα.

Στὸ φοβερὸ αὐτὸ πόλεμο δὲν καταλύθηκε μόνο ἡ δύναμη τῆς πολιτείας, παρὰ κι ὁ δῆμος ἀλλοιώθηκε τῶν Ἀθηναίων χάθηκαν τὰ πιὸ στέρεα ἀπ' τὰ καλὰ καταβολικά του στοιχεῖα, κι ἀφότου ξαμολγήθηκαν τὰ δημοκρατικὰ πάθη κυριάρχησε ἡ ἀποσυνθετικὴ ἐκείνη διαφώτιση, ποὺ τὰ ὀλιγαρχικά της ὑβρίδια, τ' ἀχαλίνωτα πιὰ μὲς στὴν ὅλη πολιτεία τῶν Τριάκοντα, ὥρμησαν νὰ ὑποδουλώσουν τὸ λαό· ἀνάμεσά τους καὶ τὰ τελευταῖα διεφθαρμένα λείψανα τῶν ἀρχαίων μεγάλων γενῶν, πούχε ἀφανίσει ὁ πόλεμος. Βαθύτερα ὅμως τράβηξε ἡ ἀποδιάλυση κι ὁ ἔκφυλισμὸς στὰ παλιὰ ἐκεῖνα ἀγροτικὰ στρώματα, ποὺ δίνανε τοὺς ὄπλιτες· οἱ χωρικοὶ αὐτοί, καθὼς οἱ ἔχθρικὲς εἰσβολὲς στὴν ἀττικὴ χώρα (κάθε χρόνο, πρῶτα, κ' ὕστερα γι' ἀπανωτὰ χρόνια, πολλά), τοὺς εἶχαν συνωστίσει μὲς στὴν πόλη, κ' εἴχανε χάσει τὸ ριζιμὶ ἐκεῖνο δεσμό τους μὲ τὴ γῆ καὶ τὸ ἔργο τους σ' αὐτὴν καὶ μ' αὐτήν, τὸ σταθερὸ (ποὺ τοὺς ἔδινε τὴ γερή ἀλλοτε δομῇ κ' ὑπόστασή τους), καὶ φτωχύνανε, καὶ τοὺς πῆρε ἡ δίνη ἔτσι τῆς διαλυτικῆς ἀστικῆς ζωῆς, ὅχλος κατάντησαν· γι' αὐτὸ κι ὅταν ὕστερ' ἀπόνα χρόνο, καί, κατεβήκανε οἱ φυγάδες, κ' ἔρριξαν τοὺς Τριάκοντα, καὶ ξανάφεραν τὴ δημοκρατία, στὰ λόγια μόνο «ἀναστήθηκε» τάχα ἡ Ἀθῆνα κ' ἡ «πολιτεία» τοῦ Σόλωνα· γιατί, πράγματι, ὅλα εἴχανε πιὰ ξεπέσει σὲ φτώχεια, κι ἀθλιότητα, κι ἀνημπόρια, κι ἀδράνεια. Καὶ διπλασιάσαν τότε μὲν τὴ φροντίδα νὰ λιγοστέψουν τὸ κῦρος τῶν δημόσιων ἀρχῶν, καὶ πῆραν καὶ τὶς μεγαλύτερες προφυλάξεις κατὰ τῆς ἐπιρροῆς ζεχωριστῶν προσώπων, κ' ἐπινόησαν καὶ νέους τύπους γιὰ ν' ἀποκλείσουν κάθε περιορισμὸ τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας, μὰ δὲν κατάφεραν ἔτσι παρὰ νὰ καθηλώσουν, κατὰ κάποιον τρόπο, τὴν πάρα πολὺ ἐπικίνδυνη αὐτὴ ἔκφραση τοῦ πολιτεύματος, στὴν πιὸ ἐπικίνδυνη φάση τῶν ταλαντεύσεών του: τῆς στιγμῆς ποὺ μόλις συνέρχονταν ἀπὸ μεθύσι!

Μὲ τὸ πρόσχημα τῆς «ἀπελευθέρωσης» ἡ Σπάρτη, πρὶν ἀπὸ 30 χρόνια, εἴχε συδαύλισει ὅλα μαζὶ τὰ μίση, κι ὅλους τοὺς φόβους, κι ὅλες τὶς δυσαρέσκειες κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἔχοντας μὲ τὸ μέρος τῆς τὸν τοπικισμὸ τῶν πόλεων. Κ' ἔμοιαιζε τώρα νάχη νικήσει τέλεια. Ἡ Σπάρτη πιὰ ἐνθουσίαζε τὶς ἀπὸ παντοῦ ἀνασηκωνόμενες τάξεις τῶν ἀριστοκρατικῶν - κι ὁ Λύσανδρος ἦταν πλέον ὁ ἥρωας, ὁ θεός τους! "Ως καὶ βωμοὺς τοῦ στησαν, καὶ γιορτὲς καθιέρωσαν! Τ' ἀρχαῖο δικαίωμα τῆς Σπάρτης στὴν ἡγεμονίᾳ φαινόταν σὰ νὰ ἔνωνε τάχα τὸν ἐλληνισμό.

'Αλλ' ἡ Σπάρτη δέν ἦταν πιὰ ἡ ἀρχαία πόλη· τῆς παλιᾶς λυκούργειας νομοθεσίας, ποὺ τόσο θαυμάστηκε, τὸ πιὸ βασικὸ ἀξίωμα ἀπαιτοῦσε πολῖτες ἀκτήμονες (χωρὶς καμμιὰν ἀτομικὴν ἴδιοκτησία), σ' αὐ-

στηρή τάξη καὶ πειθαρχία ζωῆς, καθαυτὸ στρατιῶτες! Τώρα δύμας μὲ τὴν νίκην πάει κ' ἡ αἰγλη ὅπου εἶχαν ὅλοι συνηθίσει νὰ βλέπουν τὴν ἀρχαία Σπάρτη· τώρα δείχτηκε πώς ἀπληστία βασίλευε κεῖ, καὶ φιληδονία, καὶ κάθιε λογῆς ἐκφυλισμός, φτώχεια πνεύματος καὶ φιλαρχία καὶ κτηνωδία μὲ δόλο κ' ὑποκρισία, ἐνῷ ὁ ἀριθμὸς τῶν σπαρτιατῶν ὅλο καὶ λιγόστευε, καὶ στὶς ὕστερες γενιὲς μόνο τοὺς χίλιους φτάναν, ἀντὶ τὶς ἐννιά καὶ δέκα χιλιάδες τῶν περσικῶν πολέμων· κι αὐτοὶ ποὺ ζοῦσαν ἄλλοτε μέσα στὸν τόπο τους μ' ἀκλόνητη πειθαρχία κ' εὔπρεπεια, ἔξουσίαζαν τώρα σὰν ἀρμοστές, πιὸ αὐθαίρετοι καὶ βάναυσοι κι ἀπὸ καθαυτὸ δεσπότες ἐλληνικῶν πόλεων, παλεύοντας παντοῦ νὰ στήσουντες τὶς ἵδιες ὀλιγαρχικὲς τάξεις ὅπου καὶ στὴν ἴδια τους τὴ Σπάρτη εἶχε πιὰ ξεπέσει ἡ ἀρχαία ἐκείνη καὶ τόσο τιμημένη ἀριστοκρατία· παντοῦ ἔγκαθιστούσαν ὀλιγαρχίες, καὶ καταδιώκονταν οἱ πολῖτες τῶν νικημένων κομμάτων, καὶ δημεύονταν οἱ περιουσίες τους· κι ὁ ἐλληνικὸς κόσμος ὅλος ἔβραζε σ' ἀκατάπαυτη ἀναταραχὴ ἀπ' τ' ἀλλεπάλληλα κύματα μαζῶν πολιτικῶν φυγάδων, ποὺ ὠρμοῦσαν, βίαια, ἀπὸ παντοῦ, ν' ἀνατρέψουν τὰ καθεστῶτα καὶ νὰ ξαναγυρίσουν στὶς πόλεις τους.

Καὶ ξαπόστειλε ἀσφαλῶς κ' ἡ Σπάρτη στρατὸ κάποτε στὴν Ἀσία, ἀλλὰ μισθοφόροι ηταν αὐτοί, στὴν κατὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως ἀποστατικὴν ἀνάβασι τοῦ ἀδερφοῦ του Κύρου. Γι' αὐτὸ κι ὅταν σκοτώθηκε ὁ Κύρος, κοντὰ στὴ Βασιλῶνα, κ' οἱ Μύριοι (10000) ἐκεῖνοι, ἀγήττητοι καὶ στὸν πόλεμο καὶ στὴν ἀτέλειωτη θρυλικὴ κάθοδό τους, σῶσαν κ' ἔφτασαν πιὰ — καὶ μὲ τί ἀγῶνες καὶ τί παράφορες μὲς ἀπ' ἄλλον κόσμο περιπλανήσεις — στὴ θάλαττα, παναπῆ στὴν πατρίδα, οἱ σατράπες τοῦ Μεγάλου Βασιλέως ἀνακατέλαβαν, βέβαια, τὶς ἐλληνικὲς πόλεις τῆς Μικρασίας, καὶ γύρευαν φόρους, ὅπότε κ' ἡ Σπάρτη πιὰ ἀναγκάστηκε νὰ στείλῃ τὸ νεαρὸ βασιλιά τῆς Ἀγησίλαο στὴν Ἀσία, κι αὐτός, σὰ νάταν πόλεμος τῶν Ἑλλήνων τάχα ἐθνικός, κι ὁ ἴδιος ἔνας νέος Ἀγαμέμνων, μὲ πανηγυρικὴ θυσία βρίσκει νὰ ξεκινήσῃ ἀπὸ τὴν Αὐλίδα ἐπίσης! Μόνο ποὺ οἱ βοιωτικὲς ἀρχὲς χάλασαν τὴ θυσία, καὶ ξωπέταξαν ἀπ' τὸ ίερὸ τοὺς θυσιαστές! Κι οὕτ' ἡ Θῆβα, οὕτ' ἡ Κόρινθος, οὕτ' ἡ Ἀθῆνα, οὕτε κ' οἱ ἄλλοι σύμμαχοι δώσαντε τὴ βοήθεια ποὺ γύρευαν οἱ Σπαρτιᾶτες «στ' ὄνομα τῆς συμμαχίας», ἐφ' ϕ κ' ἡ πρώτη πράξη τοῦ Ἀγησίλαου στὴν Ἀσία δὲν ητανε παρὰ νὰ κλείσῃ ἀνακωχὴ μὲ τὸ σατράπη!

Νά το, λοιπόν, ποὺ ἡ ἀγανάκτηση κατὰ τῆς Σπάρτης, σ' ὅλες τὶς ἐλληνικὲς χῶρες, εἶχε ἥδη ἀφρίσει — καὶ περισσότερο ἀπ' ὅσο ἄλλοτε κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Θηβαῖοι εἶχαν κιόλας βοηθήσει τοὺς ἀθηναίους φυγάδες νὰ ἐλευθερώσουντε τὴν πατρίδα τους· κ' οἱ Κορίνθιοι ἀναγκάστηκαν ν' ἀνεχτοῦν — μέσα στὶς Συρακοῦσες, τὴν ἀποικία τους,

πούχε πέσει σὲ δεινές κομματικὲς διαμάχες (κ' εἴχανε στείλει αὐτοῦ ἔναν ἀπ' τοὺς πιὸ καλοὺς πολῖτες τους γιὰ συμβιβασμὸ) — τὸ κόμμα Ἰσα-ἴσα ποὺ ὑποστηρίζανε οἱ Σπαρτιᾶτες νάχῃ στήσει — μὲ τὸ φόνο τοῦ κορίνθιου μεσολαβητῆ — τὴν τυραννία τοῦ Διονύσιου! Καὶ τὸ χειρότερο ἀπ' ὅλα: ἡ Ἡλις, ποὺ οἱ Σπαρτιᾶτες τὴν πέρασαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου, τὴν ἐρήμωσαν καὶ τὴ διάλυσαν σὲ χωριά!

Ἐνῶ ὅμως στὴν αὐλὴ τῶν Σούσων ἡ μνήμη τῆς ἐλληνικῆς ἐκείνης ἐκστρατείας τῶν Μυρίων ἵσαμε τὴ Βαψυλῶνα τοὺς ἔκανε ν' ἀνησυχοῦν παρακολουθῶντας τὴν πορεία τοῦ Ἀγησίλαου, κ' ἐνῶ ἀσφαλῶς καὶ θὰ διάβλεπαν τὸν πολὺ σοβαρώτερο κίνδυνο μιᾶς νέας αἰγυπτιακῆς ἀποστασίας, ἔνας φυγὰς ἀθηναῖος στρατηγός, ἀπὸ τοὺς δέκα ἐκείνους τῶν Ἀργινουσῶν, ὁ Κόνων, προτείνει σχέδιο, ποὺ δλ' αὐτὰ τ' ἀντιμετώπιζε πάρα πολὺ σίγουρα. Καὶ νά ὁ σατράπης Φαρνάβαζος ποὺ λαβαίνει τότε καὶ τ' ἀναγκαῖο χρυσάφι γιὰ νὰ κινήσῃ τὶς σημαντικώτερες ἐλληνικὲς πολιτεῖες σὲ πόλεμο κατὰ τῆς Σπάρτης ἀνοιχτό, καὶ μαζὶ γιὰ νὰ σκαρώσῃ στόλο ποὺ ὑπὸ τὸν Κόνωνα θὰ καθάριζε τὴ θάλασσα ἀπὸ τὴ ναυτικὴ δύναμη τῶν Λακεδαιμόνιων. Ξανὰ λοιπὸν μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἀπελευθέρωσης, σὰ «Συμμαχία τῶν Ἐλλήνων» πάλι, ξεσηκωθήκανε ἡ Κόρινθος, ἡ Θῆβα, ἡ Ἀθῆνα καὶ τὸ Ἀργος κατὰ τῆς Σπάρτης! Μετὰ τὴν πρώτη τους νίκη ἐπέρχεται ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Ἀγησίλαου ραγδαίᾳ, καὶ μὲ τὴ μάχη στὴν Κορώνεια οἱ Σπαρτιᾶτες ἐκβιάζουν τὴ δίοδο ἀπὸ τὴ Βοιωτία. Ὁ Κόνων ὥστόσο εἶχε καταναυμαχήσει κιόλας τὸ στόλο τῶν Λακεδαιμόνιων, καὶ τοὺς εἶχε βουλιάζει τὰ μισὰ καράβια. Τέλος πιὰ καταπλέει κι ὁ Φαρνάβαζος στὴν Ἐλλάδα, διακηρύσσοντας πὼς φέρνει ὄχι τὴ δουλεία ἀλλὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀνεξαρτησία! Καὶ ἀποβιβάζεται καὶ στὰ Κύθηρα, σύρριζα στὴ λακωνικὴ ἀκτή, κ' ὕστερα νάτον καὶ στὸν Ἰσθμό, στὸ συνέδριο τῶν Ἐλλήνων, προτρέποντάς τους νὰ συνεχίσουν μὲ ζῆλο τὸν πόλεμο! Φεύγοντας γιὰ τὴ σατραπεία του ἀφήνει τὸ μισὸ στόλο στὸν Κόνωνα, ποὺ φτάνει γρήγορα στὴν Ἀθῆνα καὶ μὲ περσικὸ χρυσάφι ξαναχτίζει τὰ μακρὰ τείχη, ξαναφτιάχνει σοβαρὸ στόλο καὶ συγκροτεῖ στρατὸ μισθοφόρων, δπου μάλιστα τὸ ἐλαφρὸ σῶμα τῶν πελταστῶν ποὺ ἐπινόησε καὶ διαμόρφωσε ὁ Ἰφικράτης ξεπερνάει τὴν πολεμικὴ τέχνη τῶν Σπαρτιατῶν.

Καὶρὸ γιὰ χάσιμο δέν εἰχ' ἡ Σπάρτη πιά· ἐπρεπε ν' ἀνατρέψῃ τὴν κατάσταση. Καὶ τὸ μέσο βρέθηκε: θὰ στέρευε τὸ περσικὸ χρυσάφι, κ' εὔθὺς ὁ ζῆλος κ' ἡ δύναμη τῶν ἐχθρῶν τῆς θάσβηνε!.. Ὁ Ἀνταλκίδας λοιπὸν στάλθηκε στὰ Σοῦσα, στάθηκε πειστικώτερος ἀπὸ τὸν Κόνωνα, καὶ βγῆκε τὸ «πρόσταγμα»⁹: Ὁ βασιλιὰς Ἀρταξέρξης βρίσκει δίκαιο οἱ

πόλεις στὴν Ἀσία νάναι δικές του, μὲ τὰ νησιὰ Κλαζομενὲς καὶ Κύπρο· οἱ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις, καὶ μικρὲς καὶ μεγάλες, αὐτόνομες - ξὸν ἀπ' τὴν Λῆμνο, τὴν Ἰμβρο καὶ τὴν Σκῦρο· αὐτὲς, ὅπως ἀπὸ παλιά, νάναι τῶν Ἀθηναίων. Κι ὅποιους δὲ δέχονται τὴν εἰρήνην τούτη, θὰ τοὺς πολεμήσῃ μ' ὅσους τὰ θέλουν αὐτά, στὴν ζηρὰ καὶ στὴ θάλασσα, μὲ πλοῖα καὶ μὲ χρήματα.¹⁰ Κι ὁ Ἀνταλκίδας, μὲ δυνατὸ στόλο (δῶσαν πλοῖα κ' οἱ ἑλληνικὲς σατραπεῖς τῆς Μικρασίας κι ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν), γύρισε μὲς ἀπ' τὶς Κυκλαδες, ἐνῶ τῶν ἀντίπαλων ὁ στόλος τραβήχτηκε.

Σωτήρια¹¹ ἡ «εἰρήνη» αὐτὴ γιὰ τὴν Περσία. Γιατὶ μὲ τὴν ἐπισημοποίηση, ἀφ' ἐνός, τῆς περσικῆς κατοχῆς τῆς Κύπρου — ποὺ γιὰ τὴν κατάκτησή της χρόνια πολεμοῦσαν οἱ Πέρσες — μπορεῖ πιὰ ὁ Μέγας Βασιλιάς νὰ ἔλπιζῃ, πώς ἀπὸ τὴ σταθερὴ αὐτὴ βάση θὰ καθυποτάξῃ τὴν Αἴγυπτο, ἐνῶ μὲ τὴν ἀπόδοση, ἐξ ἄλλου, τῶν τριῶν νησιῶν στὴν Ἀθῆνα, ίκανοποιόντουσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ καὶ συνάμα, μὲ τὴν ἀνακήρυξη τῆς αὐτονομίας, ὅ λων, μικρῶν καὶ μεγάλων, μπῆκε δριστικὰ ἡ διχονοια κι ὡς τὶς ἐλάχιστες ἑλληνικὲς χῶρες· κάθε συμμαχία, κάθε γειτονικὸς σύνδεσμος, κάθε νέα συγκρότηση δύναμης γιὰ πανελλήνιο σκοπό, ἔγιν' ἀδύνατη πιά. Κ' ἡ Σπάρτη: ὁ θεματοφύλακας κι ὁ προστάτης τέτοιας περσικῆς πολιτικῆς στὴν Ἐλλάδα!

Ἡ Σπάρτη, λοιπόν, καταπιάστηκε δραστήρια νὰ ὀλοκληρώσῃ, μὲ τὴ διάλυση τῶν τοπικῶν ὁμοσπονδιῶν κατὰ τὶς ἀρχὲς τῆς αὐτονομίας, τὸ «σύστημα» τοῦ Λύσανδρου: τὴν ἐγκατάσταση παντοῦ ὀλιγαρχιῶν, πούχε διακόψει ὁ κορινθιακὸς πόλεμος. Ἡ "Ολυνθίος ὥστόσο εἰχ' ἐνώσει σὲ συμπολιτεία τὶς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, κι ὅσες δὲ θέλαν τὶς ἀνάγκασε φοβερίζοντας· αὐτὲς λοιπὸν γύρεψαν βοήθεια ἀπ' τὴ Σπάρτη, κ' ἔτσι δόθηκ' ἡ λαβὴ γιὰ νὰ φτάσῃ σπαρτιατικὸς στρατὸς ἐκεῖ· ὅπου ὕστερ' ἀπ' ἀρκετὴ ἀντίσταση ἡ "Ολυνθίος ὑποχώρησε κι ἀναγκάστηκε νὰ διαλύσῃ τὴ συμπολιτεία. Γυρνῶντας οἱ Σπαρτιάτες χτύπησαν καὶ τὴ Θῆβα, στῆσαν κι αὐτοῦ τὴν ὀλιγαρχία τους, διώξαν ὅλους τοὺς μὴ ἐντελῶς δικούς τους, κ' ἐγκαταστῆσαν φρουρὰ καὶ στὴν Καδμεία. Ἡ δύναμη τῆς Σπάρτης ἔφτασε τότε στὸ ζενίθ της, σημεῖο κορυφαῖο μαζὶ τῆς ἀνάπτυξης τοῦ βαθύτερου ὀλοκληρωτικοῦ στοιχείου ἐνὸς δυναμικοῦ συστήματος, ποὺ κάθε ἀντίσταση στὴν πίεσή του δίνει μόνο λαβὴ γιὰ παραπάνω ἀσκησή της, κ' ἡ προκαλούμενη τώρ' ἀπ' τὴ δυναμωμένη καταπίεση νέα ἀντίσταση δικαιώνει, ἐκ τῶν ὑστέρων, τὴ συσπειρωμένη πιὰ ἐπιθετικὴ δύναμη νὰ τὴ συντρίψῃ!

^{10^ρ} [Ξενοφῶν, Ἐλληνικά, Ε' 1, 31]

^{11^ρ} [Γ' περβολὴ «Ωφέλιμη», ἀσφαλῶς «Πολύτιμη» ἔστω. Γιατὶ ἡ Περσία δὲν κινδύνευε βέβαια — κι οὕτ' ἀπ' τὴν τότ' Ἐλλάδα — ὡστε νὰ γεννᾶται κανένα ζήτημα «σωτηρίας τῆς»!]

Ναί· μόνο ποὺ σ' αύτή τὴν πρόβαση λανθάνει καὶ κάποιο χάσμα, ἀπ' ὅπου ἀναδύονται καὶ ἄλλα! Σύντριψε μὲν ὁ Λύσανδρος τὴ δύναμη τῶν Ἀθηναίων, μὰ δχι καὶ τὴν παιδεία π' ἄνθιζε στὴν Ἀθῆνα, μήτε τὸ συνυφασμένο μαζὶ τῆς δημοκρατικὸ πνεῦμα· κι ὅσο πιὸ βίαιη ἡ σπαρτιατικὴ δεσποτεία, τόσο οἱ ἐνάντιοι τῆς στρεφόντουσαν πρὸς ἔκεινη τὴ Δημοκρατία — τῶν Ἀθηναίων — πούχε ἀποτελέσει τὴν ἰσχυρότερη ἀντιπολιτευτικὴ δύναμη. Καὶ παρόμοια πορεύτηκε κ' ἡ διαταγμένη «αὐτονομία»: σπάσανε βέβαια, παντοῦ, οἱ ἀρχαῖοι δεσμοί, πού 'χαν πάντα ἔξαρτήσει ἀπὸ μεγαλύτερες πόλεις τὰ γύρω τους μικρότερα χωριά· κ' ἡ διαλυτικὴ «αὐτονομιστικὴ» τάση, μαζὶ μὲ τὴ φουσκωμένη ἀξίωση ὅλων γιὰ «έλευθερία», εἴχανε τρυπώσει καὶ διάβρωναν ὡς τὶς ἔσχατες κοιλάδες καὶ τὰ πιὸ ἀπόμερα φαράγγια τῆς Ἐλλάδας, κι ὁ ἐλληνικὸς κόσμος κομματιάζονταν ὅλο καὶ βαθύτερα κ' εύρυτερα, σ' ὅλο καὶ μικρότερες μονάδες· ἀλλὰ σ' αὐτὸ τὸν ὅλο κ' ἐντεινόμενο ἀναβρασμό, τῆς ἀποδιωργανωμένης κ' ὑπερερεθισμένης μικροζωῆς, ἀρχισαν ν' ἀναπτύσσωνται μορφές καὶ δυνάμεις, ἀπὸ τριβές καὶ στοιχεῖα ἐκρηκτικά, ποὺ ἡ μηχανικὴ κ' ἔξωτερη δύναμη τῆς Σπάρτης δὲ μποροῦσε πιὰ νὰ κατακυριαρχήσῃ.

Μὰ καὶ κάτι ἄλλο: "Οσο μὲ τὴ ναυτικὴ συμμαχία τῶν Ἀθηναίων τὸ Αἰγαῖο ἀποτελοῦσε τὸ κέντρο τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, κ' οἱ σὰ στριφωμένες γύρω του ἐλληνικὲς πόλεις νιῶθαν προστατευόμενες ἀπὸ τὴν πάντα ἑτοιμοπόλεμη δύναμη τῆς συμμαχίας, οἱ βάρβαροι Ἀνατολῆς καὶ Βορρᾶ κρατιόντουσαν μακριά· ὅταν τὰ θρακικὰ φῦλα τόλμησαν νὰ κατέβουν ὡς τὸν Ἔβρο, οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς φράξανε τὸ δρόμο πρὸς τὶς παράλιες ἐλληνικὲς πόλεις, ιδρύοντας στὸ Στρυμόνα τὴν Ἀμφίπολη, ὅπου στάλθηκαν 10000 ἀποικοι· στὸν Πόντο ἀρκεσε ἡ ἐμφάνιση ἀθηναϊκοῦ στόλου, γιὰ ν' ἀσφαλίσῃ τοὺς θαλάσσιους δρόμους καὶ τὰ παράλια· ὅταν ἥταν ἀκμαία ἡ ἀθηναικὴ δύναμη ἐν γένει δυνάμωσε κι ὁ ἐλληνισμὸς τῆς Κύπρου· ἀλλὰ καὶ στὴν Αἴγυπτο ἐλληνικὸς στόλος ἀγωνίστηκε καθὼς εἴδαμε κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνῶ κ' ἡ Καρχηδὼν φοβήθηκε τὸ ναυτικὸ τῶν Ἀθηναίων.

Μὲ τὴν ἀνταλκίδεια εἰρήνη ὅμως ὅχι μόνο οἱ πόλεις τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς ἔγκαταλείφθηκαν, παρὰ κ' ἡ ἀνάμεσα θάλασσα χάθηκε γιὰ τὸν ἐλληνισμό· καὶ τὰ νησιά της, ἂν καὶ τάχα «αὐτόνομα», μὰ καὶ οἱ κόλποι καὶ τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδας μεῖναν ἀκάλυπτα, κι ἀρχισαν συνάμα νὰ κινοῦνται κ' οἱ βορειοί· ὅλες οἱ παραλιακὲς πόλεις, ἀπὸ τὸ Βυζάντιο ὡς τὸ Στρυμόνα, προστατευόμενες τώρα μονάχ' ἀπὸ τὰ τείχη καὶ τοὺς μισθοφόρους τους, δὲ θὰ κρατοῦσαν γιὰ πολὺ σὲ εἰσβολὴ τῶν θρακικῶν φύλων, ἐνῶ οἱ ἀκόμα χαλαρὰ ἐνωμένοι πληθυσμοὶ τῆς Μακεδονίας (ποὺ ὅλες τὶς διχόνοιές τους, ὅπως πρῶτα οἱ Ἀθηναῖοι,

συδαύλιζαν τώρα κ' οι Σπαρτιάτες, κ' οι πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς) κινδύνευαν κι αύτοί νὰ τοὺς πλημμυρίσουν οἱ Ὁδρύσες ἀπ' τὴν ἀνατολήν, οἱ Τριβαλλοὶ ἀπ' τὸ βοριὰ κ' οἱ Ἰλλυριοὶ ἀπ' τὴ δύση. Πίσω ἀπ' αὐτοὺς πίεζε πιὰ κ' ἡ προέλαση τῶν κελτικῶν λαῶν, π' ἀπλώνονταν ἀνάμεσα στὸν Ἀδρία καὶ τὸ Δούναβι. Οἱ Τριβαλλοὶ ἀρχισαν τὶς ληστρικὲς ἐπιδρομές τους κιόλας, ποὺ σὲ λίγο θὰ τὶς φτάναν ὡς τὸ Ἀβδηρα· εἰσβάλλαν κ' οἱ Ἰλλυριοὶ στὴν Ἡπειρο, νίκησαν σὲ μεγάλη μάχη, ὅπου σκοτώθηκαν 15000 ἡπειρῶτες, πέρασαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου τὴ χώρα ὅλη ὡς τὶς κορυφογραμμὲς ποὺ τὴ χωρίζουν ἀπ' τὴ Θεσσαλία, κ' ὕστερα στριβοντας κατὰ πίσω χύθηκαν στὴ Μακεδονία ἀπ' τὸ ἀφύλαχτα φαράγγια τῶν βουνῶν. Ἡ Ὄλυνθος γιὰ νὰ προφυλαχτῇ ἀπ' ἀνάλογους κίνδυνους ἔνωσε τὶς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς στὴ συμπολιτεία ἐκείνη, ποὺ καταστρέφοντάς την οἱ Σπαρτιάτες ἀφησαν ἀνυπεράσπιστα ἔτσι τὰ βορεινὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ στοὺς βάρβαρους.

Τὸν ᾖδιον καιρὸ πολὺ σοβαρώτερος κίνδυνος ἀπειλοῦσε τὸ δυτικὸ ἑλληνισμό: οἱ Καρχηδόνιοι, ἀπὸ τότε ποὺ καταστράφηκε ἡ ἀθηναϊκὴ δύναμη, ξανάρχισαν νὰ προχωρᾶν στὴ Σικελία κ' ὑπόταξαν τὴν Ἰμέρα στὸ βοριά, τὸ Σελινοῦντα καὶ τὸν Ἀκράγαντα, τὴ Γέλα καὶ τὴν Καμάρινα, ἐνῶ ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν, ὁ Διονύσιος, γιὰ ν' ἀποφύγῃ τὴ σύγκρουση, ἀφησε νὰ γίνουν φόρου ὑποτελεῖς στοὺς Καρχηδόνιους ὅλες οἱ πόλεις αὐτές. Οἱ Κέλτες, ἐξ ἄλλου, διάβηκαν τὶς Ἀλπεις, χύθηκαν στὴν Ἰταλία, καθυπόταξαν τὴν ἐτρουσκικὴ χώρα τοῦ Πάδου καὶ περνῶντας τὸ Ἀπέννινα πυρπόλησαν τὴ Ρώμη, ἐνῶ οἱ Σαμνῖτες ὥρμησαν στὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Καμπανίας, παίρνοντας τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη, κι ὁ Διονύσιος κατέλαβε ὅσες ἦταν στὴ χώρα τῶν Βρεττίων. Μόν' ὁ Τάρας ἀντιστάθηκε· ἴσχυρὲς ὅμως πράγματι ἦταν μόνο οἱ Συρακοῦσες, μὲ τὴ δραστήρια τυραννία τοὺς· κ' ἔτσι ὁ Διονύσιος μὲ πολλοὺς ἀγῶνες ξαναπῆρε ἀπὸ τοὺς Καρχηδόνιους τὰ παράλια τῆς Σικελίας, ὡς τὸν Ἀκράγαντα, κατατρόπωσε τοὺς ἐτρούσκους πειρατὲς κι ἀρπαξε τὸ θησαυρό τους στὴν Ἀγυλλα, ἐνῶ μὲ μεγάλους ἐποικισμούς, ὡς τὶς ἔκβολες τοῦ Πάδου καὶ τὰ νησιά τῆς Ἰλλυρικῆς ἀκτῆς, κυριάρχησε στὴν Ἀδριατική. Ὁ ἡγέτης αὐτός, μὲ καλὰ ὡργανωμένη κυβέρνηση καὶ διοίκηση προνοητική, μὲ δραστήρια κι ἀδέσμευτη κι ἀδίσταχτη ἀποφασιστικότητα κατὰ κάθε ἀσύμμετρης καὶ τάχα δημοκρατικῆς ἢ τοπικιστικῆς «έλευθερίας», μὲ τὸν ἵκανὸ στρατό του, ἀπὸ ἑλληνες, κέλτες, ἱβρεος καὶ σαβίνους μισθοφόρους, μ' ἔναν ἴσχυρὸ στόλο καὶ μὲ μιὰ παράτολμη, ἀπιστη, κυνικὴ πολιτικὴ ἀπέναντι ἔχθρῶν καὶ φίλων, φάνηκε σὰν τὸ τελευταῖο ἔρεισμα καὶ προπύργιο τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς δύσης - ἥγεμών τοῦ τύπου ἐκείνου ποὺ εὔχονταν, ὕστερ' ἀπὸ δεκαοχτώ

αιῶνες, διαμορφωμένης, όπου σύγχρονή της είναι η παραγματικότητα, μέτοχος της κορυφαίας παιδείας του καιρού του, μὲν φιλόσοφους, καλλιτέχνες καὶ ποιητές στήν αύλή του, ποιῶντας καὶ διάδοχος τραγωδίες! Η τυραννία του Διονύσιου, καὶ ἡ ὅχι λιγότερο μακιαβελική ἀρχὴ τῶν Σπαρτιατῶν ὑπὸ τὸν Ἀγησίλαο, εἰν' οἱ τύποι τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς στοὺς ταραγμένους αὐτοὺς καιρούς.

Άλλὰ μέλλονταν καὶ πιὸ ταραγμένοι... Άπὸ τὴν παιδεία, πούχε κέντρο της τὴν Ἀθῆνα, καὶ ἀπὸ σχολὲς ρητόρων καὶ φιλοσόφων, ξεφύτρωσαν πολιτικές θεωρίες, ποὺ ὅσο πιὸ ἀμέριμνες γιὰ πραγματικὲς καταστάσεις καὶ δεδομένες συνθῆκες ἦταν, τόσο ἵνδαλματικώτερα ξετύλιγαν «τύπους» καὶ «λειτουργίες» ἰδανικῆς πολιτείας, καὶ πολιτείας ἀπόλυτης ἐλευθερίας κι ἀρετῆς, ποὺ μόνη τάχα μποροῦσε νὰ γιατρέψῃ ὅλα τὰ κακὰ καὶ νὰ φέρῃ κάθε σωτηρία, παρὰ πού, γιὰ τὴν ὥρα βέβαια, τὰ τέτοια δὲν ἀποτελοῦσαν παρὰ κι ἄλλο ἔνα στοιχεῖο σύγχυσης μὲς τὴν ἀλλοπρόσαλλη ζύμωση δεσποτισμοῦ καὶ δουλείας, αὐθαιρεσίας κι ἀδυναμίας, κάθε ἀκάθεκτης ροπῆς καὶ τέχνης πλουτισμοῦ, καθὼς εἶχε πιὰ παραφουντώσει ὁ φθόνος τῶν φτωχότερων τάξεων, μάλιστα ὅπου ἡ δημοκρατία τοὺς ἔδιν' ἴσονομία καὶ μ' αὐτὴν ἄρα καὶ μεγαλύτερη ἀποφασιστική δυνατότητα - ἀφοῦ ἦταν δὰ κ' οἱ περισσότεροι! Παράλληλα ὅμως, ἀν κανεὶς μελετήσῃ πῶς οἱ σχολὲς τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Ἰσοκράτη, καὶ τῶν ἀλλῶν, πῶς ἡ φιλοσοφία κ' ἡ ρητορικὴ κι ὁ φωτισμὸς γενικώτερα μεταδόθηκαν κ' ἐπέδρασαν στὶς ἐλεύθερες πόλεις καὶ στὶς αὐλὲς τῶν δυναστῶν καὶ τῶν τυράννων, κι ὡς τὴ Σικελία, τὴν Κύπρο, τὴν Ποντοηράκλεια, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὲς ἀκόμα τὶς σατραπικὲς αὐλές, βεβαιώνεται πῶς πάνω ἀπὸ κάθε τοπικισμὸν κ' ἐπιμέρους ἴδιοσύστατα πολιτεύματα ἀναδείχτηκε τότ' ἔνα νέο εἶδος κοινωνίας, ποὺ θάπρεπε νὰ θεωρηθῇ, αὐτὸ τοῦτο, φορέας κυριαρχίας τῆς παιδείας, κάτι τόσο ἄλλο ἀπ' τὴν ἀξεστη ἐκείνη σπαρτιατικὴ δεσποτεία.

Καὶ τὴν χρίσιμη βέβαια μεταβολὴ δὲν τὴν ἔφερε ἡ θεωρία. Οἱ ἰδέες τῆς ἔδωσαν ὅμως τὴν αἰγλη τῆς μέγεθος ἔχουσης πράξεως καὶ συντέλεσαν στὸ νὰ δυναμώσῃ ἡ δραστικότητά της, ἐνῶ φερόταν πιὰ πάνω στ' ἀφρισμένα κύματα τοῦ Καιροῦ πρὸς τὴν πραγμάτωσή της...

Τρία χρόνια ἀνέχτηκ' ἡ Θῆβα τοὺς ἀρμοστὲς καὶ τὴ φρουρὰ τῶν Σπαρτιατῶν στὴν Καδμεία, τὴν θρασύτητα καὶ τὴν αὐθαιρεσία τῆς ἀπ' αὐτοὺς στηριζόμενης ὀλιγαρχίας, τὶς θανατώσεις καὶ τὶς ἔξορίες. Άλλ' ἐπιτέλους κάποτε οἱ φυγάδες τόλμησαν τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλης. Μ' ἀρχηγὸ τὸν Πελοπίδα, καὶ μὲ πετυχημένη συνωμοσία, ξεπάστρεψαν τοὺς ὀλιγαρχικούς, καὶ κάλεσαν τὸ λαὸν ὑπὸ της πολιτικῆς μαζί τους γιὰ τὴ δημοκρατία καὶ νὰ ξαναστήσῃ τὸ ἀρχαῖο κράτος τῶν Θηβῶν στὴ Βοιω-

τία· κι ὅταν κι ὁ Ἐπαμεινώνδας προσχώρησε σ' αὐτοὺς — ὁ εὐγενής, ὁ στοχαστικός, ὁ ἐλεύθερος ἀντρας, ποὺ ἀστραφτερὸ δροῦσε στὸ πνεῦμα του τὸ ἴδαινικὸ μεγάλου πεπρωμένου — πῆρε πιὰ τὸ κίνημα τ' ὀρμητικό του φτέρωμα! Κ' ἡ μὲν φρουρὰ τῆς Καδμείας ἀναγκάστηκε νὰ φύγῃ, ἐνῶ οἱ πόλεις τῆς Βοιωτίας, ποὺ ἡ αὐτονομία τοὺς εἶχ' ἐπιβληθῆ ἀπ' τὸ Μέγα Βασιλέα, ξαναεντάχτηκαν στὴ βοιωτικὴ ὄμοσπονδία· κι ὅσες ἀρνήθηκαν — ὅπως ὁ Ὁρχομενός, ἡ Τανάγρα, οἱ Πλαταιὲς κ' οἱ Θεσπιὲς — ἔξαναγκάστηκαν μὲ τὰ ὅπλα, τὰ τείχη τους γκρεμίστηκαν, οἱ κοινότητές τους διαλύθηκαν, οἱ πολῖτες τους ἔξωρίστηκαν.

Μάταια οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀγωνίζονταν ν' ἀναχαιτίσουν αὐτὴ τὴν ὄρμη· κι ὅταν πιὰ εἰδαν πώς κ' οἱ Ἀθηναῖοι μόλις συνῆλθαν ὥρμησαν ἀποφασιστικὰ νὰ σκαρώσουν μάνι-μάνι νέο στόλο καὶ νέα συμμαχία (μὲ τὸν ἐπίτιτλο τῆς αὐτονομίας κι αὐτοί), ἔνιωσαν τὴν ἀπειλή. Οἱ Θηβαῖοι κιούλας βγῆκαν ἀπ' τὰ βοιωτικά τους ὅρια, ἀποπειράθηκαν μὲ τὴ βία νὰ ἐντάξουν καὶ τοὺς Φωκεῖς στὴ νέα τους συμπολιτεία, συμμαχῶντας καὶ μὲ τὸν Ἰάσονα τῶν Φερῶν, πούχε καταφέρει ν' ἀποστάσῃ ἀπ' τοὺς παλιοὺς δυνάστες τῆς Θεσσαλίας τὴν κυριαρχία πάνω στὴ χώρα καὶ πήγαινε νὰ συγκεντρώσῃ πιὰ στὰ χέρια του σταθερὴ πολεμικὴ δύναμη. Στὴ Νάξο, ἔξ ἄλλου, οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων καταναυμάχησαν τὸ σπαρτιατικὸ στόλο, καὶ μὲ τὴ νίκη στὰ Λεῦκτρα οἱ Θηβαῖοι ἔχουν πιὰ τὸ δρόμο ἀνοιχτὸ γιὰ τὴν Πελοπόννησο, ὅπου σὺν τοῖς ἄλλοις, καθὼς ἔχει ἀτονήσει ὁ τρόμος τῆς Σπάρτης, ἄρχισαν νέες ἀναστατώσεις... Μὲ τὴν προστασία, δηλαδή, γενικώτερα, τῶν νικηφόρων θηβαϊκῶν ὅπλων, συντρίβεται παντοῦ ὁ ζυγὸς τῆς ὀλιγαρχίας, τὰ διασπασμένα χωριὰ ἐνώνονται σὲ ἀστικὲς κοινότητες, κι ἀκόμα κ' οἱ ὑπόδουλοι Μεσσήνιοι τώρα ἐλευθερώνονται καὶ ξαναστήνουν τὴν πολιτεία τους.

Τὴ νίκη τους οἱ Ἀθηναῖοι τὴ χρωστᾶνε σὲ ἀποτελεσματικώτατο ἐσωτερικὸ οἰκονομικὸ μέτρο, ποὺ τοὺς ἀνώρθωσε· γιατὶ ὅ,τι ἀπόμενε ἀπ' τὴ «δημοκρατία» τους δὲν ἦταν βέβαια παρὰ τύπος καὶ φάσμα. Οἱ πλουσιώτεροι τώρα πολῖτες δίνουν, κατὰ νέο τίμημα, τὰ χρήματα ποὺ χρειάζονται γιὰ ναυπήγηση καινούργιου στόλου καὶ στρατολογία μισθοφόρων, μοιρασμένοι σὲ συμμορίες — ὅπου οἱ πάμπλουτοι κιούλας προκαταβάλλουν κι ἀναλαμβάνουν ἔτσι καὶ τὴ διεύθυνση τῆς συμμορίας τους — κι ὁ δῆμος εὐχαριστημένος ἀνέχεται αὐτὴ τὴν πλουτοκρατία, ποὺ δὲν τοῦ κοστίζει γιὰ τὴν ὥρα τίποτα· καὶ τόσο πιὸ εὐχαριστημένος εἴναι δά, δόσο τούτη, μὲ τέτοια νίκη στὴ Νάξο, τοῦ στήνει καὶ νέα συμμαχία, ἀπ' ὅπου βέβαια καὶ δύναμη καὶ φόρους καὶ κληρουχίες ἐλπίζει, ἐνῶ ἔξ ἄλλου καὶ τὰ νησιὰ κ' οἱ παράλιες πόλεις πρόθυμα ἐπίσης

έντασσονται, ἀφοῦ δὰ καὶ προστασία τοὺς ὑποσχόταν, κ' ἔντελῶς κα-
τηγορηματικὰ πῆρε γιὰ βάση τὴν αὐτονομία κείνη ποὺ πρόσταξε κι ὁ
Μέγας Βασιλεύς!

"Ἐτσι, λοιπόν, πάλεψε ἡ Ἀθῆνα — ταλαντευόμενη ἀνάμεσα στὴν
βυθιζόμενη Σπάρτη καὶ τὴν ἀνερχόμενη Θῆβα — νὰ πλάσῃ κάτι σὰν
ὅμοιωμα τῆς παλιᾶς της ἡγεμονίας, καταναγκάζοντας σὲ λίγο πάλι κι
ὅσους δὲ συμφωνοῦσαν. Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα στοὺς Ἀθηναίους ἤταν ἀπα-
ραίτητη ἡ Ἀμφίπολη, ποὺ αὐτοί χαν ἄλλοτε ἰδρύσει, ἐξασφαλίζοντας
ἔτσι τὴν ἐπικράτειά τους στὶς θρακικὲς ἀκτές. Προσπάθησαν μὲ κάθε
τρόπο, καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν μακεδόνων καὶ θρακῶν ἡγεμόνων· ἀλλ'
ἡ Ἀμφίπολη, ὑποστηριζόμενη ἀπ' τὴν "Ολυνθο, ἀντιστεκόταν στὶς ἀλ-
λεπάλληλες ἀθηναϊκὲς ἐπιθέσεις.

'Αλλὰ καὶ μιὰ 4^η δύναμη μπαίνει τώρα στὸν ἀγῶνα τοῦτο, γιὰ
τὴν ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδας: ὁ Ἱάσων ὁ φεραῖος. Ἐκλεγμένος ἀπ' τοὺς
Θεσσαλοὺς ταγδὸς — δηλαδὴ ἀρχιστράτηγος, κατὰ τὸν παλαιὸν θεσμὸν
τῆς χώρας τους —, στρατολογῶντας ὀλοένα καὶ ναυπηγῶντας πλοῖα,
συγκρότησε πολεμικὴ δύναμη ποὺ δὲν εἶχε ἔχαναδεὶ ἡ Ἑλλάδα, διακη-
ρύσσοντας πῶς οἱ προπαρασκευές του εἶχαν στόχο τοὺς βάρβαρους τῆς
Ἀνατολῆς, κι ὅτι σκόπευε νὰ περάσῃ τὴν θάλασσα καὶ νὰ χτυπήσῃ τὸ
βασιλιὰ τῶν Περσῶν· σὰν καθαγιασμὸν μάλιστα τῆς ἐπιχείρησής του,
πούβαζε κιόλας μπρός, ἐτοιμαζόταν νὰ γιορτάσῃ τὰ Πύθια στοὺς Δελ-
φοὺς μὲ πανηγυρικὴ πομπή, ὅταν τὸν δολοφόνησαν 7 νεαροὶ συνωμό-
τες, ποὺ ὁ ἐλληνικὸς κόσμος τοὺς δόξασε ὕστερα γιὰ τυραννοκτόνους.
Ἐπειτ' ἀπ' ἄγρια οἰκογενειακὰ φονικά, ὅτι ἀπόμεν' ἀπ' τὴν δύναμη τοῦ
Ἱάσονα πέρασε στὰ χέρια τοῦ γαμπροῦ του Ἀλέξανδρου τοῦ φεραίου,
ποὺ καὶ τοῦτος δύμως, σὲ 10 χρόνια, δολοφονήθηκ' ἐπίσης, ἀπὸ στε-
νούς του συγγενεῖς.

"Ἐτσ' ἡ Θῆβα γλύτωσε ἀπ' ἀντίπαλο πίσω ἀπ' τὴν ράχη της - καὶ,
βλέποντας τὴν Σπάρτη ἀνήμπορη καὶ βαριὰ πληγωμένη, πάει ν' ἀντα-
γωνιστῇ τὸ προβάδισμα τῆς ἀνανεωμένης Ἀθήνας: ναυπηγεῖ κι αὐτὴ
στόλο, ποὺ ἀρχίζει φυσικὰ νὰ κάνῃ αἰσθητὴ καὶ στὴν θάλασσα πιὰ τὴν
παρουσία της.

"Οτ' εἶχαν τότε ἀπελευθερωθῆ κ' οἱ Ἀρκάδες, κ' ἔκριναν κι αὐτοὶ
πῶς δὲν εἶχαν ἀνάγκη πιὰ τοὺς Θηβαίους καὶ μποροῦσαν νὰ διεκδική-
σουν τὴν ἡγεμονία στὴν Πελοπόννησο! Ἐκστρατεύουν, λοιπόν, γιὰ νὰ
βοηθήσουν τὸ "Ἀργος στὴν ἐπίθεσή του κατὰ τῆς Ἐπιδαύρου, ἐναντίον
Ἀθηναίων καὶ Κορινθίων, εἰσβάλλουν στὴν κοιλάδα τοῦ Εύρωτα, κι
ἀρπάζουν ἔνα κομμάτι τῆς λακωνικῆς χώρας· ἀλλ' ὅταν ἔφτασε στοὺς
Σπαρτιατες βοήθεια, 2000 κέλτες μισθοφόροι, ἀπὸ τὸν τύραννο τῶν
Συρακουσῶν Διονύσιο, ἀποκρούονται οἱ Ἀρκάδες· καὶ μανιασμένοι τό-

τε ὄρμαν κατὰ τῶν δυτικῶν γειτόνων τους, εἰσβάλλουν στὴν Ὀλυμπία — γιὰ νὰ διευθύνουν τὴν ἐπικείμενην Ὁλυμπιάδα! — καὶ γίνεται μάχη στὸ ἱερὸ τοῦ θεοῦ, ὅπου νικιοῦνται καὶ διώχνουντ' οἱ Ἡλεῖοι, μὰ καὶ σωροὶ θησαυρῶν τοῦ ναοῦ πέφτουν στὰ χέρια τῶν νικητῶν!

Ἐτσι, κ' ἔδω καὶ παντοῦ, ὁ καθένας ἐναντίον ὅλων! Ἐμοιαζε πῶς στὸν ἑλληνισμὸ περίσσευε ἀκόμα ἐμπάθεια καὶ δύναμη ἀρκετὴ γιὰ νὰ παραλύσῃ κι ὅ, τι ἀπόμεν' ἴσχυρὸ καὶ ν' ἀνατρέψῃ ὅ, τι πήγαινε ν' ἀνασηκωθῇ! Εὔγνωμοσύνη, πίστη, μεγάλες ἰδέες, πανελλήνια ζητήματα — τίποτ' ἀπ' ὅλ' αὐτὰ δὲ σωζόταν (ἢ ἐλάχιστα σώζονταν) στὴν ἑλληνικὴ αὐτὴ πολιτική, ἐνῶ, παράλληλα, οἱ συνέπειες τῆς δράσης τῶν μισθοφοριῶν, καὶ τῶν ἀκατάσχετων ἐκείνων φυγάδων, ἀνατίναζαν κάθε στέρεα τάξη κι ἀνηθικοποιοῦσαν τὸν κόσμο.

Φυσικὰ κ' οἱ Θηβαῖοι δὲ νιᾶθαν ἀρκετὰ δυνατοὶ γιὰ νὰ κρατήσουν ὅ, τι καινούργιο δῆμιούργησαν· φοβόντουσαν πῶς ἡ Σπάρτη κ' ἡ Ἀθῆνα θὰ κατάγγελλαν στὴν περσικὴ αὐλὴ τὴν ἵδρυση τῆς Μεγαλόπολης καὶ τῆς Μεσσήνης σὰν παραβιάσεις τῆς εἰρήνης ποὺ πρόσταξε ὁ Μεγάλος Βασιλιὰς καὶ θὰ πάρουν χρυσάφι γιὰ νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα. Ἐτσι κι ὁ Πελοπίδας, μὲ κάποιες προσωπικότητες ἀπ' τὴν Πελοπόννησο, ἀνέβηκε στὰ Σοῦσα, ὅπου κιόλας σπαρτιάτες πρέσβεις - ἀλλὰ βέβαια κι ἀθηναῖοι! Μπροστὰ στὸ Μεγάλο Βασιλιὰ καὶ τὴν αὐλή του οἱ πρέσβεις ὅλοι τῆς Ἑλλάδας ξετύλιξαν τὴν ἀθλιότητα τῆς πατρίδας τους. Ἐπικράτησε ὁ Πελοπίδας καὶ πρόσταξε πάλι ὁ Μέγας Βασιλεύς: *Oι Μεσσήνιοι αὐτόνομοι, οἱ Ἀθηναῖοι τὰ πλοῖα τους στὴ στεριά, ἡ Ἀμφίπολη αὐτόνομη κ' ύπὸ τὴν προστασία του· κι ὅποιος δὲν ἥθελε νὰ ὑπακούσῃ, ὅλ' οἱ ἄλλοι νὰ τὸν πολεμήσουν· κι ἄν κάποια πόλη ἀρνιόταν, κείνη νὰ χτυπήσουν πρῶτα!*

Αὐτὴ κ' ἡ ἀπὸ μέρους τῆς Θήβας ἀνταλκίδεια εἰρήνη! Κ' οἱ Θηβαῖοι λοιπὸν προσκάλεσαν τὶς ἑλληνικὲς πολιτεῖες στὴν πόλη τους νὰ μάθουν τὴν προσταγὴ τοῦ Βασιλιᾶ. "Οπου οἱ Σπαρτιάτες τὴν ἀπόκρουσαν ὄλοκληρωτικά, οἱ Ἀρκάδες διαμαρτυρήθηκαν γιὰ τὴν πρόσκληση στὴ Θῆβα, οἱ Κορίνθιοι ἀρνήθηκαν νὰ ὀρκιστοῦν στὴν «Εἰρήνη» τοῦ Πέρση κ' οἱ Ἀθηναῖοι θανάτωσαν σὰν «προδότες» τοὺς πρέσβεις τους, ὅταν γύρισαν ἀπ' τὰ Σοῦσα.

"Γιτερά ὁ Πελοπίδας αἰχμαλωτίστηκε καὶ σκοτώθηκε ἀπὸ κεῖνον τὸν Ἀλέξανδρο τὸ Φεραῖο, κι ὁ Ἐπαμεινώνδας, γιὰ ν' ἀποκαταστήσῃ τὰ πράγματα στὴν Πελοπόννησο πέρασε τὸν Ἰσθμό, νίκησε στὴ Μαντίνεια τοὺς Σπαρτιάτες, τοὺς Ἡλείους, τοὺς Μαντίνειους, καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς συμμάχους τους, ἀλλὰ βρῆκε κι αὐτὸς τὸ θάνατο ἐκεῖ, ἐνῶ ὁ γέρος πιὰ βασιλιὰς τῶν Σπαρτιατῶν Ἀγγησίλαος πῆρ' ἐντολὴ ἀπ' τοὺς ἔφόρους νὰ ἐκστρατεύσῃ στὴν Αἴγυπτο, στρατολόγησε μ' αἰγυπτιακὰ

χρήματα χίλιους μισθοφόρους καὶ τοὺς ἔφερε, μ' ἄλλους 10000 μισθοφόρους ἔλληνες, στὸ βασιλιὰ Ταχώ, γιὰ νὰ ὑπερασπίσῃ ἐναντίον τοῦ Μεγάλου Βασιλέως τὴν ἀνόρθωση τοῦ κράτους τῶν Φαραώ.

Μὲ τὸν ἥλιο ποὺ ἔδυσε στὴ Μαντίνεια ἔσβησε κ' ἡ δύναμη τῆς Θῆβας, ποὺ ὑψωμένη γιὰ λίγο κ' ἔξευγενισμένη ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἀρετὴ μοναδικῶν ἀντρῶν, δὲν κατάφερε μετὰ τὸ θάνατό τους οὔτε τὶς πόλεις ποὺ ἐλευθέρωσε κ' ἴδρυσε νὰ συγκρατήσῃ, ἀλλ' οὔτε καὶ μὲ τὶς βοιωτικὲς πόλεις, ποὺ ἐκμηδένισε, ὅπως οὔτε καὶ μὲ τοὺς Φωκεῖς, Λοκρούς, Μαλιεῖς κ' Εύβοιῶτες, ποὺ διὰ τῆς βίας προσάρτησε, νάρθη σὲ φιλικὴ συνεννόηση. “Τσερέ’ ἀπ’ τὸ σύντομο μεθύσι τῆς ἡγεμονίας, ἡ ἔξεπεμένη Θῆβα τόσο πιὸ ἀνυπόφορη κατάντησε ὅσο πιὸ ἀσκημα εἶχε κακοσυνηθίσει στὴν ὑπεροψία καὶ τὴν ὑβρι. ¹²

Μὰ καὶ τῶν Ἀθηναίων ἡ δεύτερη ναυτικὴ συμμαχία δὲν ἀξιώθηκε νὰ πάῃ παραπέρα: γιατὶ μὲ τὴν ἀφροντισιὰ καὶ τὴν ἀπληστία τους, παρασυρόμενοι διαρκῶς ἀπὸ μηχανορράφους πολιτικούς, κι ἀπὸ καιρὸ συνηθισμένοι νὰ στέλνουν στοὺς πολέμους μισθοφόρους ἀντὶ πολῖτες τους, ἀφηναν τοὺς στρατηγούς τους νὰ ἐκβιάζουν χρήματα ἀπὸ ἔχθροὺς καὶ φίλους, ἀντὶ νὰ πολεμᾶνε, καὶ νὰ ἐγκαθιστοῦν ἀθηναίους ἀρχοντες καὶ φρουροὺς σὲ σύμμαχες πόλεις, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξορίζουν καὶ σύμμαχους πολῖτες καμμιὰ φορὰ — ὅπως στὴ Σάμο — καὶ νὰ μοιράζουν σπίτια καὶ χωράφια τους σὲ κληρούχους ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ, καὶ γενικὰ τόσο παραβίασαν δικαιώματα καὶ καθήκοντα τῆς συμμαχίας, ὥστε μὲ τὴν πρώτη εὐκαιρία οἱ πιὸ δυνατοὶ σύμμαχοι δὲ δίστασαν ν' ἀποστατήσουν· κι ὅπως πιὰ δὲ μπόρεσαν νὰ τοὺς καθυποτάξουν οἱ Ἀθηναῖοι, ξανάχασαν τὸ κράτος τους στὴ θάλασσα, μόνο τὴ Σάμο καταφέρνοντας νὰ κρατήσουν καὶ κάποια ἀλλὰ μέρη, ἐνῶ εἶχαν στὰ νεώριά τους πάνω ἀπὸ τρακόσιες πενήντα τριήρεις, περισσότερες δηλαδὴ ἀπ' ὅσες κάθε ἀλλη ἔλληνικὴ πόλη.

Ἐξίσου πεσμένος ὅμως καὶ στὴ δύση ὁ ἔλληνισμός· ὁ Διονύσιος ὁ πρῶτος, τῶν Συρακουσῶν, κατάφερε ὡς τὸ θανατό του νὰ σώσῃ αὐτηρὴ καὶ δυνατὴ τὴν ἀρχή του· ἀλλὰ μὲ τὸ γιό του, τὸ δεύτερο Διονύσιο, καταπιάστηκαν οἱ φιλόσοφοι — ὁ Δίων, ὁ Κάλλιππος κι ὁ Ἰδιος ὁ Πλάτων — νὰ πραγματώσουν στὴν αὐλὴ τοῦ τύραννου τὰ ἰδανικά τους· ὡσότου ὅμως ἀηδίασε ὁ νέος δεσπότης, κ' ἔδειξε τ' ἄλλο πρό-

¹² [Πρβλ Δημοσθένη, *Περὶ τοῦ στεφάνου*, 35 τῆς ἀναλγησίας καὶ τῆς βαρύτητος ἀπαλλαγῆναι τῆς τῶν Θηβαίων κ' ἔμεινε μάλιστα καὶ παροιμιακὴ στοὺς ἀρχαίους ἡ θηβαικὴ αὐτὴ στάση Πρβλ *Βοιωτία* δς — «Βοιωτικὸ γουρούνι!» — ἐπὶ τῶν ἀνασθήτων καὶ ἀπαιδεύτων (E Leutsch-F Schneidewin, *Paroemiographi Graeci*, Gottingae, 1839-51, II, 151, 79) καὶ *Βοιωτίος* νοῦς ἐπὶ τῶν ἀπαιδεύτων εἰς τοῦτο γὰρ ἐσκάπτοντο *Βοιωτοί* (δ π 333, 11)]

σωπο τῆς πάρα-μορφωμένης φτώχειας τοῦ «πνεύματός» του! Στὰ 10 ταραγμένα χρόνια τῆς ἀρχῆς του, καὶ σ' ἄλλα 10 ἀκόμα, ὅχι λιγώτερο ταραγμένα, γχρεμίστηκε ἡ δυναστεία κ' ἔγινε κομμάτια τὸ κράτος τοῦ τολμηροῦ ἴδρυτη τῆς

Θαυμάσια βέβαια καὶ σ' αὐτὰ τὰ χρόνια ἀκόμα τὰ ἔργα τοῦ ἐλληνισμοῦ στὴν ποίηση, τὴν τέχνη καὶ σ' ὅλες τὶς σφαῖρες τῆς πνευματικῆς ζωῆς τὰ ὄντα πλάτων κι Ἀριστοτέλης φτάνουν γιὰ νὰ δείχνουν πάντα τί δημιουργήματα πρόσθεσε ὁ αἰώνας αὐτὸς στοὺς προηγούμενους· τὰ δημόσια ὅμως καὶ τὰ ἴδιωτικὰ πράγματα τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου νοσοῦσαν βαριά - κ' ἥταν καθαυτὸ ἀπελπιστικὰ γιὰ τὶς κοινωνίες του, ποὺ ἔξακολουθοῦσαν νὰ σέρνωνται στοὺς ἴδιους αὐτοὺς φαύλους κύκλους. Γιατὶ ὅχι μόνο οἱ ἀρχαῖοι δεσμοὶ — τῶν λατρευτικῶν τύπων, τῶν ἡθῶν, τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς, κάθε κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξης — εἶχαν σπάσει, ἢ πάντως χαλαρώσει, ἀπ' τὴ διαλυτικὴ ἐπίδραση τοῦ διαφωτισμοῦ, κι ὅχι μόνο εἶχε καταλυθῆ στὶς μικρὲς κοινότητες, ἀπ' τὶς τόσο ραγδαῖες κι ἀλλεπάλληλες πολιτικὲς μεταβολές, κάθε δέσμῳ μὲ τὸ σταθερὸ καθημερινὸ ἔργο, παρὰ κι ἀπ' τὰ πλήθη αὐτὰ πολιτικῶν φυγάδων, ποὺ ὅλο καὶ περισσότεροι παντοῦ περιπλανιόντουσαν, νέος κίνδυνος, πολὺ πιὸ ἀνατινακτικῆς κοινωνικῆς ἔκρηξης, διάρκῶς μεγάλωνε, καθὼς τὸ ἀσυμμάχευτα ἐκεῖνα συμήνη ἀετονύχηδων στὸ ἐπάγγελμα μισθοφόρων γυρνοβολοῦσαν παντοῦ ἀκατάπαυτα πολεμῶντας «ὑπὲρ» ἢ «κατὰ» τῆς «έλευθερίας» ἢ τῆς «τυραννίας» ἢ τῆς «πατρίδας», ἢ τῶν Περσῶν, ἢ τῶν Καρχηδονίων, ἢ τῶν Αἰγύπτιων, ὑπὲρ χρυσοῦ πάντως ἐν γένει, ὅπου τὸν βρίσκαν καὶ γιὰ ὅποιους τὸν δίναν πιὸ ἄφθονο ἀπ' ἄλλους!

Καὶ τὸ χειρότερο βέβαια, ποὺ ὁ τόσο μορφωμένος αὐτὸς ἐλληνισμός, παλεύοντας διαρκῶς νὰ πετύχῃ τὴν ἴδαικὴ πολιτεία, δὲν καταφερνε παρὰ νὰ πολλαπλασιάζῃ τὰ κακὰ ποὺ πήγαινε νὰ γιατρέψῃ, ξεκινῶντας πάντ' ἀπὸ λάθος προϋποθέσεις κι ἄλλο τόσο λάθος σκοπούς κυνηγῶντας, μονόφθαλμα ἀποβλέποντας σ' ἐκείνην τὴν «αὐτονομία», καὶ τῶν παραμικρότερων κοινοτήτων, μὲ παρωπίδες τραβῶντας ἀποκλειστικὰ πρὸς «ἀπεριόριστη» — ἀν ἥταν ποτὲ δυνατὴ — προσωπικὴ ἔλευθερία καὶ συμμετοχὴ στὴν ἔξουσία, μὴ βρίσκοντας βέβαια καὶ ποτὲ τύπο κανένα ἵκανὸ νὰ ἔξασφαλίζῃ τέτοια ἔλευθερία κι αὐτονομία, κι οὔτε (πολὺ λιγώτερο) τὰ πάμπολλα καὶ σοβαρώτερα ἐθνικὰ ἀγαθὰ (ἢ αὐτὴ πιὰ τὴν κρίσιμα ἀπειλούμενη ἐθνική του ὑπόσταση) νὰ σώζῃ.

Τί χρειαζόταν ἡ Ἑλλάδα τὸ γράφει, κριτικὰ ἱστορῶντας, ὁ Ἀριστοτέλης: *Κι ὅσοι ἡγεμονεῦσαν στὴν Ἑλλάδα ὡς τώρα, καθὼς ἀποβλέπανε στὸ δικό τους πολίτευμα, ἐγκαθιστοῦσαν στὶς πόλεις δημοκρατίες ἄλλοι κι ἄλλοι ὀλιγαρχίες, ὅχι κοιτῶντας κάθε πόλης τὸ συμφέρον παρὰ*

τὸ δικό τους, ἔτσι ποὺ ποτὲ δὲ φτιάχτηκε (ἢ σπάνια καὶ σὲ λίγους) πολίτευμα σύμμετρο· γι' αὐτὸ καὶ στὶς πόλεις πιὰ κατάντησε συνήθεια, μήτε κάν νὰ γυρεύουν οἱ πολῖτες ἰσότητα, ἀλλ' ἢ νὰ ζητᾶν νὰ ἔξουσιάζουν ἢ νὰ μένουν κατεξουσιαζόμενοι.¹³

Σύντομα καὶ ξεκάθαρα προσδιορίζει ὁ μεγάλος στοχαστὴς τὴν παραγόμενη ἀπ' αὐτὰ νοσηρὴ κ' ἔξαντλητικὴ κατάσταση: ἔξορίες, βιαιότητες, ἐπιστροφὲς τῶν φυγάδων, ἀναδασμοὶ γῆς, παραγραφὲς χρεῶν, δούλων ἀπελευθερώσεις γι' ἀνατρεπτικοὺς σκοπούς· καὶ πότ' ὅρμαει ὁ δῆμος κατὰ τῶν κρατούντων, πότε οἱ πλούσιοι ἀσκοῦν ἔξουσία ὀλιγαρχικὴ πάνω στὸ δῆμο, κι οὕτ' ὁ νόμος οὕτ' ἡ πολιτεία προστατεύουν σὲ τίποτα πιὰ τὴ μειονότητα ἀπέναντι τῆς πλειονότητας, παρὰ ὅπλα μονάχα καταντᾶν στὰ χέρια τῆς μιᾶς κατὰ τῆς ἀλλης· δικαίου ἀσφάλεια δὲν ὑπάρχει, κ' ἡ ἐσωτερικὴ εἰρήνη κάθε στιγμὴ κινδυνεύει· κάθε δημοκρατικὴ πόλη τραβάει τὰ πάνδεινα σὰν ἀσυλο γιὰ τοὺς δημοκρατικοὺς καὶ κάθε ὀλιγαρχικὴ γιὰ τοὺς ὀλιγαρχικοὺς φυγάδες, ποὺ κανένα μέσο δὲν ἀπαξιώνουν καὶ δὲν παραλείπουν γιὰ νὰ καταφέρουν νὰ γυρίσουν στὸν τόπο τους, ν' ἀνατρέψουν τὰ πράγματα, νὰ ξεπληρώσουν στοὺς νικημένους ὅσα πάθαν κι αὐτοὶ ἀπὸ κείνους! Ἀνάμεσα σ' ὅλες τὶς ἑλληνικὲς πολιτεῖες, καὶ στὶς μικρότερες καὶ στὶς ἐλάχιστες, δημόσιο δίκαιο ἀλλο δὲν ὑπάρχει ἀπ' αὐτὴ τὴν κατάσταση ἀκατάπαυτου πόλεμου ἀνάμεσα σ' ἐμπαθέστατες παρατάξεις, ὅπου τὶς μόλις συγκροτούμενες ὄμοσπονδίες τὶς ἀνατινάζει διαρκῶς ἡ πρώτη ἀντιπαραταξικὴ μεταπολίτευση στὶς ὁμόσπονδες πόλεις.

Κάθε μέρα ἔδειχνε καὶ καθαρώτερα, καὶ πιὸ χτυπητά, πῶς πᾶνε πιὰ οἱ καιροὶ τῶν αὐτόνομων μικροπολιτειῶν καὶ τῶν ἐπιμέρους συμμαχιῶν (μὲν ἡ χωρὶς ἐπικεφαλῆς τους ἥγεμονία), καὶ πῶς χρειάζονται τώρα νέοι πολιτειακοὶ τύποι, πανελλήνιοι καὶ τόσο εὐρύτεροι ὥστε οἱ δυὸ αὐτὲς ἔννοιες, πόλη-πολιτεία, πούκαναν πάντα νερά, νὰ χωριστοῦν ὄριστικά, κ' ἡ πόλη νὰ βρῇ τὴν κοινοτικὴ της θέσην μὲν στὴν πολιτεία, καθὼς οἱ ἀρχαῖοι κεῖνοι δῆμοι στὸ συνεκτικὸ ἀθηναϊκὸ πολίτευμα, κι ὅπως στὴν παλιὰ ναυτικὴ τους συμμαχία τὸ προσπάθησαν βέβαια οἱ Ἀθηναῖοι, δὲν τὸ κατάφεραν ὅμως παρὰ μόν' ὡς πρὸς τὴ δύναμη τῆς

^{13^p} Ἀριστοτέλης, *Πολιτικά*, Δ' 1296a-b [Ζητήματα πολλὰ γεννῶνται ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνεία καὶ τὴν ἀπόδοση τοῦ χωρίου τούτου, πέραν τοῦ ὅτι ὁ Droysen στὴ μετάφρασή του παραλείπει καὶ μιὰ φράση ποὺ δὲν τοῦ χρειάζεται (ὅπου τὸ γ' αὐτὸ καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀπόδοσης) 'Απ' τὶς πλεῖστες δυνατὲς ἀποδόσεις τοῦ ἀριστοτελικοῦ χωρίου προτιμήθηκε —ἀνεξαρτήτως προσωπικῶν ἐρμηνευτικῶν ἀπόψεων— ἔκεινη ποὺ συμπορεύεται, κατὰ τὸ δυνατό, τὴ θέληση τοῦ Droysen, ὥστε νὰ ὑπηρετῆται ἡ θέση ποὺ ἀποσκοπεῖ ὡς ἴστορικὸς νὰ τεκμηριώσῃ]

συμμαχικής ἔξουσίας, ὅχι κι ὡς πρὸς τὴν πραγματική — μέσα στοὺς κόλπους τῆς συμμαχίας — ίσονομία τῶν μελῶν-πόλεων.

Ἄλλα δὲν ἥταν μόν' αὐτό· ἀπὸ τότε ποὺ πρωτοφάνηκαν οἱ καταβολικοὶ οἰωνοὶ τέτοιων προβλημάτων (καθὼς στὴν πρώτη ἐκείνη ἀθηναϊκὴ δημοκρατία), τόσες δυνάμεις, ἀξιώσεις κι ἀντιθέσεις φούντωσαν στὸν ἐλληνισμό, τόσες ἀνάγκες καὶ ταραχὲς γίναν ἔξεις του, καὶ τόσος ζωτικὸς δυναμισμὸς ἔγινε αὐτὸ τοῦτο πιὰ ὅρος ζωῆς, ποὺ οἱ Ἑλληνες αὐτοὶ, στενεμμένοι ἔτσι μέσα στὰ τόσο συμπιεστικά τους ἀθνικὰ πλαίσια τοῦ χώρου ὃπου ἔνιωθαν ἰθαγενεῖς — κι ὃπου ἡ στενότητά του ἀκριβῶς, ἐν ἐσχάτῃ ἀναλύσει, ἔκανε τὰ μικρὰ ὄλα πάντα νὰ φαίνωνται μεγάλα καὶ τὰ μεγάλα μικρὰ — δὲν μποροῦσαν πιὰ νὰ δράσουν γόνιμα καὶ ν' ἀναπτυχτοῦν παραπέρα, ἀγαπῶντας καὶ μένοντας σ' ὅσα εἶχαν καὶ τοὺς περιβάλλαν. Ἀπειρα στοιχεῖα ζυμώσεων, ὅλο κ' ἐκρηκτικώτερα, συσσωρεύονταν, ἵκαναν νὰ τίναζαν στὸν ἀέρα κόσμον ὀλάκερο, καθὼς κ' οἱ Ἰδιοὶ δά, φυτεμμένοι ἔτσι στὴ γῆ τῆς πατρίδας τους, πασσαλωμένοι καὶ μὲ τὰ πατροπαράδοτά τους, τίποτ' ἄλλο δὲ μποροῦσαν παρὰ ν' ἀλληλοσπαράζουνται (κατὰ τὴν παράδοσή τους κιόλας) σὰν τοὺς σπαρτοὺς ἐκείνους δράκοντες τοῦ Κάδμου! Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ τέλειωναν κάποτε οἱ πολυτάραχες αὐτὲς ἐμφύλιες αὐτοαναλώσεις καὶ παραναλώσεις τους, καὶ ν' ἀνοιχτῇ νέο κ' εὐρύτατο πεδίο γονιμώτερων δραστηριοτήτων, ὃπου νὰ ξανάψουν γιὰ γενναῖες ἴδεες τὰ εὐγενῆ πάθη καὶ στὴν καταφθαρτικὴ αὐτὴ συμπίεση τόσων ἐνεργητικῶν κι ἀνεκδήλωτων ἀκόμα ζωτικῶν δυνάμεων νὰ δοθῇ φῶς καὶ ἅπλα!..

Ἀφότου οἱ νῦκες τοῦ Λύσανδρου σύντριψαν τὴ δύναμη τῶν Ἀθηναίων, δὲ ἔξωτερικὸς κίνδυνος τῆς ἐλληνικῆς οἰκουμένης ἀπὸ παντοῦ ἀκατάπαυτα δυνάμωνε· καὶ τώρα μάλιστα, διασπασμένη σὲ κύκλους ἐντελῶς χωρισμένους, ἔχανε παντοῦ, σ' ὄλα της τὰ ὄρια, ὅλο καὶ περισσότερο ἔδαφος: τοὺς ἐλληνες τῆς Λιβύης τοὺς εἶχαν συμπιέσει πέρ' ἀπ' τὴ Σύρτη οἱ Καρχηδόνιοι (πούχανε πάρει καὶ πάνω ἀπ' τὸ δυτικὸ μήσο τῆς Σικελίας), ἐνῶ τῆς Ἰταλίας, σιγὰ-σιγά, καταπνίγηκαν ἀπὸ τὰ φῦλα τῶν Ἀπεννίνων· οἱ βάρβαροι τοῦ Κάτω Δούναβι, σπρωγμένοι κι αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς Κέλτες, ποὺ ἀποκρούστηκαν στὴν Ἰταλία, κινοῦνται πιὰ κατὰ τὸ νοτιά· οἱ ἐλληνικὲς πόλεις βόρεια καὶ δυτικὰ τοῦ Πόντου δύσκολα ἀντιστέκονται στοὺς Τριβαλλούς, τοὺς Γέτες καὶ τοὺς Σκύθες· καὶ νοτιώτερα μὲν ἡ Ἡράκλεια στυλώθηκε μὲ τὴν τυραννία κάποιου μαθητῆ τοῦ Πλάτωνα, μὰ οἱ ἄλλες ἐλληνικὲς πόλεις τῆς Μικρασίας εἰν' ὑποτελεῖς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν καὶ κυβερνοῦνται ἀπὸ σατράπες του, δυνάστες, κ' ἐθελόδουλους ὀλιγαρχικούς, ποὺ τὶς ἐκμεταλλεύονται, ἐνῶ καὶ στὰ πλούσια κοντινὰ νησιὰ κυριαρχεῖ ἡ περσικὴ δύναμη, γιατ' ἡ ἐλληνικὴ θάλασσα δὲν ἀνήκει πιὰ στοὺς Ἑλληνες· ἡ ἀν-

ταλκίδεια εἰρήνη ἔδωσε στὰ χέρια τοῦ πέρση βασιλιᾶ καὶ τῶν ὄργάνων του μοχλὸν βαθύτερης κι ὅλο καὶ πιὸ ριζικὰ προωθούμενης ἀποσύνθεσης τοῦ ἐλληνισμοῦ, μὲ τὴ μεθοδικὴ συντήρηση κι ἀνάπτυξη τῶν τόσο καλλιεργημένων ἀλλωστε κι ἀπὸ πρὶν ἀντιθέσεων τῶν ἡγεμονίδων ἐλληνικῶν πόλεων, ἐνῶ τὰ μεγάλα πολιτικὰ ζητήματα κρίνοντ' ὅλα ἔκει, μὲ προστάγματα τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, κ' ἐμπειροπόλεμες δυνάμεις ἐλλήνων μαστεύει δσες θέλει ὁ ξένος κυρίαρχος.¹⁴

Ποτὲ στὴν Ἐλλάδα δὲν ξεχάστηκε ἡ ἰδέα τοῦ ἐθνικοῦ ἀγώνα κατὰ τῶν Περσῶν· αὐτὴ γιὰ τοὺς Ἐλληνες ἥταν ὅ, τι γιὰ πολλοὺς αἰῶνες στὴ δυτικὴ χριστιανοσύνη ὁ κατὰ τῶν ἀπίστων ἀγών. Ἀκόμα κ' ἡ Σπάρτη κάποιον καιρὸν εἶχε ἀναζητήσει τέτοιο προσωπεῖο γιὰ τὴν ἀρπακτικότητα καὶ κυριαρχικότητά της· ὡς κι ὁ Ἰάσων ὁ φεραῖος κοίταξε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν τυραννία πούστησε, σὰν ἀποσκοποῦσα στὸν ἐθνικὸν αὐτὸν ἀγῶνα· ἐξ ἀλλοῦ, ὅσο φανερώτερη γινόταν ἡ ἀδυναμία κ' ἡ ἐσωτερικὴ παραλυσία τῆς πελώριας αὐτῆς ἐπικράτειας, τόσο εὔκολώτερο κι ἀποδοτικώτερο φάνταζε τὸ ἔργο τῆς καταστροφῆς της, καὶ τόσο πιὸ πολὺ γενικεύονταν καὶ δυνάμωναν οἱ προσδοκίες πῶς ὅπου νάναι θά πρεπε νὰ πέσῃ! Μπορεῖ ὁ Πλάτων κ' ἡ σχολὴ του ν' ἀγωνίζονταν νὰ συλλάβουν καὶ νὰ πραγματώσουν τὴν ἴδαινηκή πολιτεία, ἀλλ' ὁ Ἰσοκράτης, π' ἀσκησε κ' εύρυτερη καὶ λαικώτερη ἐπίδραση, ὅλο καὶ ξαναγύριζε πάντα στὴ σκέψη πῶς ἔνας πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν ἔπρεπε κάποτε νὰ ξεκινήσῃ! Καὶ πίστευε πῶς πανηγύρι θάταν, ὅχι ἐκστρατεία! Πῶς ἀνέχοντ' οἱ Ἐλληνες τὴν ὕβρι νὰ παρασταίνουν οἱ βάρβαροι αὐτοὶ τοὺς φρουρούς, λέει, τῆς εἰρήνης στὴν Ἐλλάδα, ὅταν ἡ Ἐλλάδα μπορῇ, αὐτοδύναμη, νὰ κάνῃ ἔργα-θαύματα, ποὺ σὲ θεοὺς μονάχα θὰ προσεύχονταν κανεὶς γιὰ τέτοια;

Αὐτὰ ὁ Ἰσοκράτης· μὰ κι ὁ Ἀριστοτέλης λέει πῶς οἱ Ἐλληνες θὰ μποροῦσαν νάναι κύριοι τοῦ κόσμου, ἀν ἥταν ἐνωμένοι σὲ μιὰ πολιτεία. Κ' ἡ μιὰ κ' ἡ ἄλλη σκέψη γενναῖες. Γενναία κ' ἡ φυσικῶτατα προκύπτουσα ἐνωτική τους: πῶς καὶ τόνα καὶ τ' ἄλλο, κ' ἡ ἐνωση τῶν Ἐλλήνων κι ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν, ἐν αἴρη γο ἥταν, καὶ σὰν ἐν αἴρη πρεπε νὰ νοῆται καὶ νὰ πραγματωθῇ, ὅχι τόνα νὰ περιμένῃ τὸ ἄλλο γιὰ νὰ ξεκινήσῃ. Πῶς ὅμως τέτοιες σκέψεις νὰ γίνουν πράξη;

¹⁴ *Γ' Ισοκράτης, Πανηγυρικός, (IV), 124* Μέγιστον δὲ τῶν κακῶν, ὅταν ὑπὲρ αὐτῆς τῆς δουλείας ἀναγκάζωνται συστρατεύεσθαι, καὶ πολεμεῖν τοῖς ἐλευθέροις ἀξιοῦσιν εἰναι - καὶ 125: τὸν δὲ βάρβαρον τῇ τῶν Ἐλλήνων ρώμῃ τὴν ἀρχὴν τὴν αὐτοῦ κατασκευαζόμενον; ('Ἄλλα καὶ γενικώτερα ἀπὸ Ἰσοκράτη ἀντλεῖ κυρίως ὁ Droysen κρίσεις βασικὲς κ' ἐπιχειρήματα τοῦ κεφαλαίου τούτου - καθὼς ἀλλωστε μ' αὐτὸν ριζικὰ συντάσσεται κ' ἡ εύρυτερη ἱστορικὴ του σκέψη γιὰ πλεῖστα τῆς ὅλης αὐτῆς περιόδου)]

‘Ο Φίλιππος ὁ β' τῆς Μακεδονίας τὸ ἀνέλαβε – καὶ δικό του λόγο ἔχοντας ποὺ τοῦ χρειαζόταν, γιὰ νὰ στερεώσῃ καὶ νὰ ἔξασφαλίσῃ τὴν κλονισμένη βασιλεία τῆς δυναστείας του. Γιατ' ἡ πολιτικὴ τῶν Ἀθηναίων, καὶ τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ τῆς Ὄλύνθου, καὶ τῶν Θηβαίων, καὶ τῶν δυναστῶν τῆς Θεσσαλίας, συντηροῦσε πάντα καὶ καλλιεργοῦσε ἀντιθέσεις στὸ βασιλικό του οἶκο, κ' ὑποστήριζε πάθη καὶ ροπὲς γιὰ διάφορους σφετερισμοὺς ἀπὸ μέρους τοπαρχῶν τῆς χώρας, καὶ παρακινοῦσε ὄλοενα βάρβαρους γείτονες νὰ ὅρμᾶν κάθε τόσο καὶ νὰ λεγλατοῦν τὴ Μακεδονία, ἐπειδὴ ἡ ἀδυναμία ἵσα-ἵσα τῆς βασιλείας της τοὺς ἔδινε τέτοια δυνατότητα, νὰ τὰ κινοῦν ὅλ' αὐτά· κι ἄρα δὲν ἔμενε παρὰ νὰ στηθῇ κάποτε δύναμη ἴκανή νὰ τοὺς δειξῃ ἀλλο πρόσωπο καὶ ν' ἀντιπροβάλῃ τὸ δίκιο της ἀπέναντι τους, ὅπότε κι αὐτοὶ δὲ θὰ μποροῦσαν πιὰ ν' ἀπαιτήσουν σεβασμὸ τάχα καὶ τήρηση γενικῶν ἀρχῶν, ποὺ διόλου βέβαια δὲ σεβάστηκαν οἱ ἴδιοι ἀπέναντι τῆς τόσον καιροῦ.

Οι ἐπιτυχίες τοῦ Φίλιππου βασίζονται στὰ ἰσχυρὰ θεμέλια ὅπου σωστὰ συνέλαβε πῶς ἐπρεπε νὰ δομήσῃ τὴ δύναμή του, στὴν τακτικὴ κλιμάκωση ποὺ παρουσίαζε σταθερὰ ἡ πρόβαση τῆς δραστικῆς πολιτικῆς του, ἀπέναντι τῆς ἀντιδραστικῆς, πότε βεβιασμένης πότε χαλαρῆς καὶ πάντα πλανώμενης (καὶ στοὺς σκοποὺς καὶ στὰ μέσα) τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν, προπάντων ὅμως στὴ σιδερένια συμπάγεια, στὸ φυλαγμένο μυστικὸ κι ἄξαφν ἀστραπιαῖο, στὴν ταχύτητα καὶ τὴν ἀλυσωτὴν ἔκείνη συνακολουθία τῶν ἀλλεπάλληλων ἐπιχειρήσεών του, ποὺ ὅσοι τοὺς λάχαινε νὰ τὶς ἀντιμετωπίσουν ἔτσι ραγδαῖες, γιὰ καιρὸ πρὶν τὶς πίστευαν ἀδύνατες, ἀλλὰ κι ὡς τὴν κρίσιμη στιγμὴ ἀκόμα, ποὺ ἐκ τῶν πραγμάτων πιὰ δὲν τοὺς δινόταν καμμιὰ δυνατότητα οὔτε νὰ τὶς ἀποφύγουν οὔτε νὰ τὶς ἀποκρούσουν! “Ἐτσι, καθὼς ἡ Θεσσαλία, μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ἀλέξανδρου τοῦ φεραίου, ἔβραζε σὲ ταραχές, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἥταν ριγμένοι στὸ συμμαχικὸ πόλεμο (357-355), κ' οἱ Θηβαῖοι στὸν ἱερὸ πόλεμο (356-346) — ποὺ θὰ κατάληγε στὴν καθυπόταξη τῶν Φωκέων — κ' οἱ Σπαρτιάτες φρόντιζαν νὰ ξαναδυναμώσουν κάπως στὴν Πελοπόννησο, ὁ Φίλιππος ἀπλωσε τὰ ὅριά του πρὸς τὸ νοτιὰ καὶ τ' ἀνατολικά, τόσο πού, κατέχοντας — ἀπὸ τὸ 357 — τὴν Ἀμφίπολη, μποροῦσε νὰ μπῇ καὶ στὴ Θράκη, μὲ τὸν ἔλεγχο τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου εἰχε τὰ χρυσωρυχεῖα, κύριος ἐξ ἀλλου ἥταν τοῦ Θερμαϊκοῦ ἀπ' τὶς μακεδονικές του ἀκτὲς καὶ μποροῦσε ν' ἀνοιχτῇ καὶ παραπέρα στὴ θάλασσα, ἐνῶ μὲ τὴ Μεθώνη (355/4) ἀνοιγε τὸ δρόμο γιὰ τὴ Θεσσαλία! Σὲ λίγο οἱ ἴδιοι οἱ Θεσσαλοί, παραστενεμένοι ἀπ' τοὺς Φωκεῖς, γυρεύουν τὴ βοήθειά του, καὶ καταφτάνει! Βρίσκει στὴν ἀρχὴ σοβαρὴ ἀντίσταση ἀπ' τοὺς ἱερόσυλους (ποὺ δὲν ἀστειεύονταν), ἀλλ' ὕστερα κι ἀπὸ ἐνίσχυση ποὺ τοῦ φτασε ἔγκαιρα τοὺς ἔκανε πέρα

καὶ νά τον μπρὸς στὶς Θερμοπύλες! Εἶχε κιόλας βάλει μακεδονικὴ φρουρὰ στὶς Παγασές, καὶ μὲ τὸ θεσσαλικὸ λιμάνι δικό του ἔχει ἀνοιχτὸ λοιπὸν τὸ δρόμο μπρὸς του τώρα γιὰ τὴν Εῦβοια! Τότε πιὰ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνοιξαν τὰ μάτια καὶ, μὲ τὸ Δημοσθένη τους ἐπικεφαλῆς, ἀρχίζουν τὸν πόλεμο κατὰ τῆς δύναμης αὐτῆς, ποὺ ὀλοφάνερα γύρευε νὰ κατεξουσιάσῃ τὴν Ἑλλάδα!..

Τὸν πατριωτισμὸ τοῦ Δημοσθένη καὶ τὸ ζῆλο του γιὰ τὴν τιμὴ καὶ τὴ δύναμη τῆς Ἀθήνας ποιός τὸν ἀμφισβητεῖ; Καὶ δικαιότατα τὸν θαυμάζουν ὅλοι σὰν τὸν μέγιστο ρήτορα τῆς Ἰστορίας. «Ἄν ὅμως εἶχε τὸ ἴδιο βάρος καὶ σὰν πολιτικὸς μεγάλος, κι ἂν ἦταν κι ὁ πολιτικὸς τῆς Ἐθνικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδας, τοῦτο εἶναι ἀλλο ζῆτημα. Ἄν στὸν πόλεμο αὐτὸν νικοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ποιά θάτανε ἡ μοῖρα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου;»¹⁵ Στὴν καλύτερη περίπτωση, θὰ ξαναστηνόταν μιὰ

^{15P} Γ’ Οσο κι ἀν θάχε τὴν τάση κανεὶς πιθανολογῶντας νὰ «δικαιώσῃ» τὸ σοφὸ ἰστορικὸ — πράγματι! ποιά θάτανε ἡ «μοῖρα» τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀν ἀλλη ἦταν ἡ «μοῖρα του ἀπ’ αὐτὴν ποὺ ἵστορικὰ δεδομένη ώστόσο ἔχουμε σὰν πραγματωμένη «μοῖρα του», (παράδοξα διερωτήματα!) — , γενικὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ πῶς πάντως ὁ Droyssen ἐδῶ — ἀλλὰ καὶ σ’ ὅλη τὴν παραπέρα «ακριτική» του γιὰ τὸ Δημοσθένη, ἐπὶ πολλὲς σελίδες (μὰ καὶ σ’ ἀλλα μέρη παρακάτω τῆς συγγραφῆς του) — , παρασυρμένος ἀπ’ ἀναμφισβήτητα δικαιότατο θαυμασμὸ στὸ ἐπικείμενο κοσμοιστορικὸ πράγματι ἔργο τοῦ Μεγαλέξαντρου, προβάίνει σὲ εἰκοτολογίες — καὶ πολὺ τραβηγμένα μέσω αὐτῶν σὲ «ακρίσεις», ἀντὶ μιᾶς ἀπλῶς διαλεκτικῆς ἀνάλυσης τῶν ἀντιθετικῶν πολιτικῶν (ποὺ λείπει!) — πάντως ἀντιδεόντολογικές, ἀπὸ πλευρᾶς ἴστορικῆς ἐπιστήμης «Τὸ τί θὰ γινόταν, ἀν κ.τ.λ. κ.τ.λ!» «Καὶ ἄρα κλ κλ!» Πῶς ὅμως βέβαιη, ποιά είκασία, Καὶ πῶς ὅποια κρίση κιόλας, βάσει ἔξαιστορικῶν ὑποθέσεων κ’ εἰκοτολογιῶν, ‘Ο κριτικὸς μελετητής κρατάει ἀσφαλῶς ἀπ’ ὅλ’ αὐτὰ μόνο τὸν ἔνθερμο θετικὸ ζῆλο κ’ ἔνθουσιασμὸ τοῦ σοφοῦ γιὰ τὸ κυρίως ἀντικείμενο τοῦ ἔργου του, ποὺ σὰ γόνιμη ροπὴ καὶ θαυμασμὸς φωτίζει βαθύτερα κ’ ἐπαγγεικῶτερα ἀπὸ στεγνὴ ψυχρὴ γνώση τὰ τόσο μέγεθος ὄντως ἔχοντα προυποθετικὰ τοῦ Φίλιππου γιὰ τὴ μέλλουσα (κοσμογονικὴ ἀναμφισβήτητα) δράση τοῦ Μεγαλέξαντρου ‘Η ἰστορικὴ πληρότητα κι ἀντικειμενικότητα γιὰ τὸν ὑπέροχο Δημοσθένη ἀπαιτοῦσε ἄλλες βέβαιαι τοποθετήσεις καὶ κρίσεις, κι ὅχι ὑπὸ τὸ ἔξαλλοιωτικό του — ἀφοῦ ἀλλωστε κ’ ἐκ τῶν ὑστέρων συγχροτημένο — πρίσμα, καὶ τὸ διαιώνιο κατοπινὸ βάρος τῶν τρομερῶν ἔργων τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Μεγαλέξαντρου, ποὺ δὲν ἔχει τ’ ὅμιο της, πανομολόγητα, σὲ κανέναν ἄλλον καιρό, οὔτε τόπο, ἡ παγκόσμια ἰστορία, ἀλλὰ καὶ ποὺ ἵσα-ἴσα, γ’ αὐτὸν μάλιστα, μόνο προβλεπτὴ — οὔτε πολιτικά, ἀπὸ σύγχρονό της, οὔτ’ ἴστορικά, ἀπὸ πολιτικό της ἀντίπαλο — δὲν ἦταν, καὶ δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι — τοῦτο σημαίνει μεγαλοφυΐα ἀκριβῶς — δ, τι κι ἀν «ἀπαιτοῦσαν» καὶ «προοιωνίζονταν» ὅποιες «ώριμάσεις» καὶ «προχωράγματα» πραγματικοτήτων ὅποιων κι ὁσοδήποτε συνταρακτικῶν ἐποχῶν ὅπου γεννιέται καὶ δρᾶ ἔτσι ἀνατρεπτικὰ παντὸς δεδομένου καὶ σὲ ὅλως ἀπίθανες κι ἀνεπανάληψτες διαστάσεις καὶ ποιότητες ‘Ο ντετερμηνισμός, μάλιστα στὴν Ἰστορία, πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τὸ νὰ μπορῇ «νὰ προβλέπῃ» κιόλας, καὶ μὲ τόσες «αβεβαιότητες» ὥστε καὶ νὰ «κρίνη» βάσει «ἀποκλειόμενων» τάχα (πῶς ἀποκλειόμενων,) «ἰστορικῶν ἔξελιξεων διάφορων ἀπὸ δεδομένο παρελθόν» ‘Αλλ’ ἡ ἴδια ἴστοριογραφικὴ

δύναμη ἀθηναϊκή, σὰν τὴν πρὶν ἀπὸ λίγο καὶ γιὰ δεύτερη φορὰ συντριβεῖσα· ἥ μιὰ δύναμη ὁμοσπονδιακή, βασισμένη στὴν αὐτονομία τῶν συμμάχων, ποὺ δὲ θὰ μποροῦσε μήτε στοὺς βόρειους μήτε στοὺς ἀνατολικοὺς βάρβαροὺς ν' ἀντιταχτῇ· ἥ θάταν, ἀπλούστερα, ἀθηναϊκὴ κυριαρχία πάνω σὲ ύποτελεῖς περιοχές, ποὺ ἡδη κατεῖχαν οἱ Ἀθηναῖοι: τὴν Σάμο, Λῆμνο, Ἰμβρο καὶ Σκῦρο, κατὰ τύπο ἐν μέρει κληρουχικό, καὶ τὴν Τένεδο, Προκόννησο, Χερσόνησο, Δῆλο, πιὸ χαλαρά. Ἐλλ' ὅσο θ' ἀπλωνε τὴν ἔξουσία της ἥ Ἀθῆνα, τόσο μεγαλύτερη ἀντίθεση καὶ σφοδρώτερες ἐναντιώσεις θὰ προκαλοῦσε τῶν ἀντίπαλών της πολιτειῶν, θὰ δυνάμωναν ἄρα οἱ βαθύτατα καταλυτικὲς τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου διαστάσεις καὶ διασπάσεις, ὅπότε καὶ γιὰ νὰ κρατήσουν τὴν ἡγεμονία τους οἱ Ἀθηναῖοι λαμπρὴ θὰ βρίσκαν βέβαια κάθε βοήθεια, ἀπ' ὅπου κι ἀν τοὺς δινόταν, ἀκόμα κι ἀπὸ τοὺς Πέρσες, ἀσφαλῶς, κι ἀπ' τὶς βαρβαρικὲς τυραννίες Θρακῶν κ' Ἰλλυριῶν! Ἡ θάθελε ἥ Ἀθῆνα μονάχα ν' ἀποκλείσῃ τὶς μεταβολὲς ποὺ ἥ μακεδονικὴ ἐπικράτηση θὰ ἐπέφερε στὴν Ἑλλάδα κι ἀπλῶς λοιπὸν τὰ πράγματα νὰ μείνουν ὅπως ἦταν; Μὰ ἦταν τόσο ἐλεεινὰ καὶ ντροπιαστικὰ κι ὀλοένα γίνονταν τόσο πιὸ ἀστήριχτα κ' ἐκρηκτικά, ὅσο περισσότερο βάσταε καὶ σέρνονταν ἐκείν' ἥ ἀσυναρτησία κ' ἥ παραμόρφωση τῶν πάντων μὲς στὴ χαμοζωὴ ὅπου ἀργόσβηνε ὁ ἐλληνισμὸς μοιραῖα! Ὁσο κι ἀν θαρροῦσαν ἥ προβαλλαν οἱ ἀθηναῖοι πατριῶτες, πὼς τάχα τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Φίλιππου τὸν ἔκαναν γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν αὐτονομία καὶ τὴν παιδεία τὴν ἐλληνικὴ καὶ τὴν ἑθνικὴ φιλοτιμία τῶν Ἑλλήνων, τίποτε ἀπ' ὅλ' αὐτὰ πράγματι δὲν ἔξασφαλιζόταν μὲ τὴ νίκη τους καὶ τὸ ξαναστήσιμο τῆς κυριαρχίας τους πάνω σὲ σύμμαχους ἥ κατεχόμενους τόπους, καὶ μ' αὐτὴ τὴ φθαρμένη, τὴν ἀναποτελεσματικὴ «δημοκρατία» τῶν συκοφαντῶν τους, καὶ τῶν δημαγωγῶν, καὶ τῶν μισθοφόρων τους. Πλάνη τοῦ Δημοσθένη, ποὺ τιμᾶ τὴν καρδιά του ἵσως, μὰ ὅχι καὶ τὸ πνεῦμα του, ἀν μποροῦσε νὰ πιστεύῃ πὼς μὲ τὸ λογᾶ κι ἀπόλεμο (ὅσο καὶ βαναυσοποιημένο σ' ὅλα του) χωριατολαὸ ἐκεῖνο τῆς Ἀθήνας τοῦ καιροῦ του — ἔστω κι ἀν ὑπέθετε πὼς μὲ τὴ δύναμη τοῦ λόγου του θὰ τὸν ἔσπρωχνε στὶς πιὸ λαμπρὲς ἀποφάσεις ἥ τάχα καὶ γιὰ μιὰ μόνο στιγμὴ θὰ τὸν γαλβάνιζε πρὸς πράξεις — θὰ κατάφερνε δῆθεν στὰ σοβαρὰ νὰ κάνῃ γενναίᾳ πολιτική, μὲ μέγεθος, καὶ νὰ βγάλῃ πέρα τόσο μακρὸ καὶ δύσκολο ἀγῶνα, ἥ — ἀκόμα βαρύτερη πλάνη — ἀν μποροῦσε νὰ πιστεύῃ πὼς μὲ Θῆβα συμμαχῶντας, καὶ Μεγαλόπολη, κι "Αργος, κι

ἐκτροπὴ βάρυνε πάντα ὅλους τοὺς ἐνθουσιαστικοὺς ρομαντικοὺς ιστορικοὺς - κι ὁ Droysen, παρὰ τὸν στερεώτατο θετικισμό του, καὶ τὴ σοφία του μιᾶς ζωῆς στὸ μέγα θέμα του, ἀνήκει πάντως στὸ συναρπαστικό τους εἶδος, ἀδικῶντας ὅμως πάνω στὴν ὄρμή του τὸ μοναδικὸ Δημοσθένη]

ὅποιες ἄλλες πολιτεῖες πάνω σὲ στιγμὴ κινδύνου μάνι-μάνι συγκολλημένες, θὰ κατώρθωνε ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν ὅλο κι ὁγκωνόμενη δύναμη τοῦ Φίλιππου, ποὺ κι ἂν σὲ κάποια μάχη νικιόταν θὰ ξαναώρμαγε μὲ διπλάσια δύναμη, ἐνῶ οἱ «συμμαχίες» ἔκεινες σβῆναν στὴν πρώτη τους ἥττα!¹⁶ Ἐνας Δημοσθένης ἔπρεπε νὰ συνειδητοποιῇ τί ἀκριβῶς ἐσήμαινε τὸ δὲ ν ἥταν αὐτὸς προσωπικὸς πολεμικὸς ἡγέτης¹⁷ ποὺ θὰ προωθοῦσε καὶ θὰ πραγμάτωνε ὅσα πολιτικὰ προγράμματα κατάστρωνε καὶ πρότεινε στοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτῶν τὴν ἐκτέλεση, μὰ καὶ τὴν ὅλη τύχη τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας, βρισκόταν, ἀπ' τὴ φύση τῶν πραγμάτων, ἀναγκασμένος νὰ τὰ ἐμπιστεύεται σὲ στρατηγοὺς σὰν τὸν αὐτογνώμονα Χάρην καὶ τὸν ἀσυμμάζευτον ἔκεινο Χαρίδημο, ποὺ πάντως ὅμως ἥταν κ' οἱ μόνοι διαθέσιμοι ἵνανοὶ νὰ χειρίζωνται τὰ μισθοφορικὰ ἔκεινα στίφη, ἐξασφαλίζοντάς τους καὶ τὸν ἀναγκαῖο

16^P [Αντιδημοσθενικὴ κριτική, ποὺ δὲν πείθει Δὲν ἔξηγει, γιατί δὲ θὰ μποροῦσε ἡ Ἀθῆνα νὰ παίξῃ τὸ ρόλο τῆς μακεδονικῆς δύναμης, καὶ γιατί «ἄφειλε» τάχα κάτι τέτοιο νὰ τὸ νοῇ ἔνας Δημοσθένης, 'Αντὶ νὰ τίθεται δογματικὰ ἡ ἀξιωματικὴ αὐτὴ θέση τοῦ Droyesen, ἔπρεπε ν' ἀναλύωνται οἱ σχέσεις Δημοσθένης-ἀθηναϊκὸς δῆμος τοῦ καιροῦ του, ἀφ' ἐνός, καὶ Φίλιππος/Αλέξανδρος-μακεδονικὸς λαὸς στὴν ἀνοδικὴ του, ἀφ' ἑτέρου, κ' ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὶς ἀντικειμενικές προυποθέσεις ποὺ ἴσχυαν γιὰ κάθε ζεῦγμα Σωστὴ ἰστορικὴ τοποθέτηση θάταν ἀν δικαίωνε, ἀφ' ἐνός, τὸ Δημοσθένη, σὰν ἰδανιστὴ τῆς ἀθηναϊκῆς ὑπόστασης — ποὺ δὲν ἥταν δὰ διόλου λιγότερο ἰδανιστὴς κι ὁ Μεγαλέξαντρος, τῆς σλῆης ἐλληνικῆς ἀντίστοιχα [καὶ μάλιστα τῆς πολὺ πιὸ παλιᾶς (μὲ τὸν "Ομηρο πάντοτε κάτω δπ' τὸ προσκεφάλι!), τῆς ἀκόμα κιόλας πιὸ ἀπομακρυσμένης κι ἀσχετης μὲ τὸν καιρὸ καὶ τὶς προσδιοριστικές πραγματικότητες τῆς κοινῆς τους ἐποχῆς] — , ἀνάλυε ὅμως παράλληλα για τὶ συνεργοῦσες (σὰ λαμπρὸ ἰστορικὸ ἐργαλεῖο βασικῆς ἐπιθετικῆς ἐνέργειας τέτοιου ἰδανισμοῦ) ὁ μακεδονικὸς λαός, ἐνῶ ἀντίθετα — καὶ για τὶ — δὲν μποροῦσε πιὸ καὶ δὲν συνεργοῦσε ὁ ἀθηναϊκὸς δῆμος, στερῶντας ἔτοις ἀπ' τὸ Δημοσθένη κάθε δυνατότητα πραγμάτωσης τῶν θέσεών του, καὶ τῶν ποὺ πιὸ στοιχειωδῶν, ἀλλὰ κι ἀπ' τὸ δίδιο του τὸ μέλλον «πεπρωμένα» σὰν κι αὐτὰ ποὺ χάρισε τοῦ μικροῦ μακεδονικοῦ πυρῆνα του ὁ μεγαλοφυής Αλέξανδρος. Μιὰ τέτοια περίποι θέση κι ἀνάλυση λείπει. Παρὰ ποὺ ἡ βαθύτατα φιλοσοφικοιστορικὴ σκέψη τοῦ Droyesen κατεξοχὴν ἀρμοδιώτατη (καὶ μὲ τόσα εἰδικὰ ἐφόδια) ἥταν γ' αὐτὴν]

17^P [Κι ὡστόσο ὁ Δημοσθένης βεβαιώτατα κ' ἔξερε πρωτίστως αὐτὸ ποὺ ἀδικα τοῦ καταλογίζετ' ἐν προκειμένῳ τὴ διαφορὰ τοῦ πολιτικοῦ ρήτορα καὶ σύμβουλου τῶν πολιτῶν δῆμοκρατικῆς — ὅχι στρατοκρατούμενης — πολιτείας, ἀπὸ τὸν στρατιωτικὸ-πολεμικὸ ἡγέτη, ὅπως ἥταν ὁ Φίλιππος "Ολο τοῦ τὸ ἔργο δέπεται ἀπ' τὴ συνείδηση αὐτὴν ἵσα-ἵσα οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ γνωστὸ ἐπίγραμμα — Εἶπερ ἵσην ῥώμην γνώμη, Δημόσθενες, εἰχεις, | οὔποτ' ἀν Ἑλλήνων ἥρξεν Αρρης Μακεδὼν — τὴ γνώση αὐτὴν ἀκριβῶς (καὶ ποὺ τὴν εἰχαν δοι μαζί του, δηι μόν' διδιος) πικρὰ ἐπισημαίνει. Πρβλ καὶ Δημοσθένη, Περὶ τοῦ στεφάνου, 192 κ ἐ, καὶ 245-7, εἰδικώτατα δὲ τό· Καὶ οὐκ αἰσχύνει [] τῆς τοῦ Φίλιππου δυνάμεως δξιῶν ἐν' ὄντα κρείττω γενέσθαι καὶ ταῦτα τοῖς λόγοις, Τίνος γὰρ ἀλλου κύριος ἦν ἐγώ, Οὐ γὰρ τῆς γέκάστον ψυχῆς, οὐδὲ τῆς τύχης τῶν παραταξαμένων, οὐδὲ τῆς στρατηγίας ἡς ἐμ' ἀπαιτεῖς εὐθύνας (Τί ἄλλο λέει δά,),]

έφοδιασμό, μὲ τὰ λοιπὰ ἐπιτήδεια. Κ' ἔπρεπε, ἀκόμα, νὰ μὴν ξεχνάῃ δι, τι ἄριστα ἥξερε βέβαια: πῶς σ' αὐτὴ τὴν Ἀθῆνα του, δοσὶ πιὸ μεγάλη δύναμη ποτὲ θ' ἀποκτοῦσε, τόσο τοῦτο θὰ ἔνων' ἐναντίον του αὐτοὺς ὅλους τοὺς πλούσιους καὶ τοὺς (μηδὲν πράγματι παράγοντας) παράγοντες, καὶ τοὺς ἴδιοτελεῖς ἀτομιστές, ποὺ βασιζόμενοι στὴν ὑποστήριξή τους οἱ προσωπικοί του ἀντίπαλοι κάθε σκέυωρία θάστηναν καὶ κάθε δυσκινησία τοῦ πολιτειακοῦ τους συστήματος θὰ ἐκμεταλλεύονταν πάντα γιὰ νὰ ματαιώνουν τὰ σχέδιά του· σχέδια, ποὺ τὰ πικρὰ λόγια ἐνὸς ἀθηναίου, ὕστερ' ἀπ' τὴν μαύρη ἐκείνη μέρα τῆς Χαιρώνειας, χαρακτήρισαν ἀπελπισμένα ἔτσι: — Θὰ χανόμασταν, ἀν δὲν εἴχαμε χαθῆ!¹⁸

Γιὰ τὴν σύλληψη τῶν ἐπακόλουθων τῆς μεγάλης καταστροφῆς στὴ Χαιρώνεια εἰν' ἀναγκαία ἡ κατὰ τὰ οὔσιωδέστερα παρακολούθηση τῆς ὅλης πορείας τοῦ ἀγώνα Μακεδονίας - Ἀθηνῶν:

'Η μεγάλη πολιτικὴ δραστηριότητα τοῦ Δημοσθένη ἀρχίζει ὅταν οἱ ἐπιτυχίες τοῦ Φίλιππου κατὰ τῶν Φωκέων, ἡ ἀνάμιξή του στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Εύβοιας, ἡ προώθησή του καὶ πέρ' ἀπ' τὴν Ἀμφίπολη ἀσφαλῶς εἰδοποιοῦν γιὰ μιὰ πολὺ προχωρημένη κιόλας ἀνάπτυξη δύναμης συγκροτημένης πρὸς ὅλως ἄλλες διαστάσεις, πολὺ παραπάνω ἀπὸ κάθε ὅς τώρα δραστικότητα ἐλληνικῆς πολιτικῆς. Τ' ὅτι ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι ἀφησαν τὴν βαθύτερή τους σκέψη νὰ φανῇ ἐξαρχῆς, μὲ τὴν κατάληψη ἐκείνη τῶν Θερμοπυλῶν, τὸ 352, ὕστερ' ἀπ' τὶς πρῶτες νῖκες τοῦ Μακεδόνα κατὰ τῶν Φωκέων, τοῦτο ἀκριβῶς ἔδειξε στὸν ἀντίπαλό τους τὸ δρόμο του παρακάτω! Καὶ βέβαια εἶχαν ἀκόμα τὸ στόλο τους πού, παρὰ τὴν ἀργητά τους πάντα στὴ λήψη ἀποφάσεων, τοὺς ἔδινε πάντως ὑπεροχὴ στὴ θάλασσα, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ συντρίψουν τὸν πρωτοσύστατο μακεδονικὸ στόλο. 'Η Ἀθῆνα λοιπὸν ἥταν γιὰ τὸ Φίλιππο ὁ πιὸ ἐπικίνδυνος ἔχθρος στὴν Ἐλλάδα· ἀρα ἔπρεπε ν' ἀπομονωθῆ καὶ μὲ γοργὰ χτυπήματα νὰ συντριβῆ!..

Οἱ 'Ολύνθοι, ἐπικεφαλῆς τῶν ξαναενωμένων πόλεων τῆς Χαλκιδικῆς, εἶχαν, πρὶν ἀπὸ 4 χρόνια, συμμαχήσει μὲ τὸ Φίλιππο κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ὅταν οἱ δυό τους συμπλέκονταν γιὰ τὴν Ἀμφίπολη, κ' εἶχαν ἀπὸ τὸ χέρι του δεχτῆ νὰ πάρουν τὴν κατεχόμενη ἀπ' ἀθηναίους κληρούχους Ποτίδαια, καταφέροντας, οἱ πονηροί, νάχουν κιόλας ἐπωφε-

^{18^ρ} [Ἄπωλόμεθ' ἀν, εἰ μὴ ἀπωλόμεθα!. 'Η πικρότατη αὐτοσαρκαστικὴ φράση, στὸ παλιὸ ἐκεῖνο ἀποφθεγματικὸ-παροιμιακὸ καὶ δελφικὸ-ἱερατικὸ ὑφος — τῶν σημαντόντων μαζί καὶ παρα-σημαντόντων, συνηχούντων-παρηχούντων, τῶν καὶ τοῦτο καὶ τὸ ἀντίθετό του ἐν ταυτῷ συνεκφραζόντων (ώστε καὶ σ' ἄλλα διαρκῶς βαθύτερα καὶ πιὸ πολυσήμαντα ν' ἀνάγωνται, μὲ τὴν παραπέρα νοητικὴ ἐξεργασία τους, σιωπηρά) —, σηκώνει πλεῖστες «ἀποδόσεις» Σημαίνει καὶ Θὰ χανόμασταν, ἀν δὲ χαθήκαμε! Καὶ Χαμένοι γιὰ χαμένοι ἀλλωστε! Καὶ. Ἄλιμον μας ἀν δὲν εἴχαμε χαθῆ! Καὶ. Περισσότερα θὰ χάναμε, ἀν νικούσαμε! .]

ληθῆ ἀπὸ κεῖνον ποὺ τόσο ἔτρεμαν! Τώρα ὅμως, μετὰ τὴν πρώτη ἐπιτυχία τοῦ Φίλιππου κατὰ τῶν Φωκέων, στεῖλαν πρέσβεις στὴν Ἀθῆνα καὶ γύρευαν συμμαχία, ἐπειδὴ ἔδωσαν ἄσυλο σὲ δραπέτη διεκδικητὴ τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου, δὲν τὸν παραδώσανε στὸ Φίλιππο, κ' ἐκεῖνος πιάστηκε ἀπ' αὐτὸν γιὰ νὰ ἔσεινήσῃ πόλεμο ἐναντίον τους.

Παρὰ τὴ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων ἡ χαλκιδικὴ συμμαχία νικήθηκε, ἡ "Ολυνθος ἔσβησε, κ' οἱ ἄλλες πόλεις τῆς συμμαχίας προσαρτήθηκαν στὴ μακεδονικὴ ἐπικράτεια (348).

Τὸν ἴδιον καιρὸν οἱ Ἀθηναῖοι ἀποπειράθηκαν μάταια μιὰ ἐπιχείρηση στὴν Εὔβοια — γιατ' οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς τύραννους τῶν ἀπομονωμένων της πόλεων ἥταν φίλοι τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας (κ' εἶχε λοιπὸν αὐτὸς θέσεις ἔτσι κατὰ τῶν πλευρῶν τῆς Ἀττικῆς) — ἐνῶ ὁ Φίλιππος, στὸ βοριά, ὅρμαει πάλι ἀπὸ τὴν "Ολυνθο (γιὰ τρίτη φορὰ) κατὰ τοῦ βασιλιᾶ τῶν Θρακῶν Κερσοβλέπτη, ποὺ κι αὐτὸς ὑποκινημένος ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα εἶχε ὑποστηρίξει τοὺς Ὁλύνθιους. Παράλληλα κιούλας οἱ Μακεδόνες αὐτοὶ μὲ τὸ νεότευκτο στόλο τους ἥταν πιὰ ἵκανοι νὰ λεηλατοῦν νησιὰ τῶν Ἀθηναίων — Λῆμνο, Ἰμβρο, Σκύρο — καὶ νὰ κουρσεύουνε κ' ἐμπορικά τους καράβια, ἀλλ' ὡς κ' ἐκείνη τὴν ταχύπλοη Πάραλο ἀκόμα — μιὰν ἀπὸ τὶς Ἱερὲς ἀθηναϊκὲς τριήρεις — κατάφεραν οἱ πρωτάρηδες νὰ γραπτῶσουν (στὴν παραλία μάλιστα τοῦ Μαραθώνα) καὶ καταπλεύσανε, μὲ τέτοιο τρόπαιο, στὴ Μακεδονία!. Κι αὐτά, ἐνῶ κ' οἱ Θηβαῖοι τώρα, πολὺ ἀγρια στενεμμένοι ἀπὸ τοὺς Φωκεῖς, ζητᾶνε ἀπὸ τὸ Φίλιππο «συμπαράσταση», καὶ τὸν παρακαλᾶν νὰ καταλάβῃ τὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν!. Γιὰ νὰ προλάβουν τὴ χείριστη αὐτὴ τροπὴ τῶν πραγμάτων οἱ Ἀθηναῖοι δείχνονται διατεθειμένοι γιὰ εἰρήνη... Τ' ὅτι ὁ Φίλιππος παρατράψηξε τὶς διαπραγματεύσεις, τ' ὅτι ἡ Ἀθῆνα γύρεψε Φωκεῖς καὶ Κερσοβλέπτης (ἱερόσυλοι καὶ βάρβαροι) νὰ συμπεριληφθοῦν στὴ συμφωνία, γιὰ νὰ καλύψῃ τὶς Θερμοπύλες καὶ τὸν Ἐλλήσποντο, καὶ τ' ὅτι ἀκόμα καὶ χωρὶς ἴκανον ποίηση στὶς ἀπαιτήσεις της ἔφτασε νάν' ἔτοιμη γιὰ τὴν εἰρήνη, ὅλ' αὐτὰ δεῖξαν πόσο εἶχε δυναμώσει τὸ κύρος τοῦ Φίλιππου κ' εἶχε πέσει τῶν Ἀθηνῶν.

'Η τελευταία κρίση τοῦ ἱεροῦ πολέμου χειροτέρεψε τὰ πράγματα. Οἱ Φωκεῖς κράταγαν ἀκόμα τὶς Θερμοπύλες καὶ στὴ Βοιωτία τὸν Ὁρχομενὸ καὶ τὴν Κορώνεια, πούχαν ἀποστατήσει ἀπὸ τοὺς Θηβαίους. Κι ὁ μὲν θησαυρὸς πούχαν δρπάζει τοῦ ναοῦ τῶν Δελφῶν κόντευε νὰ τελειώσῃ, ἀλλ' ἔλπιζαν στοὺς Ἀθηναίους. Κ' εἴχ' ἔρθει γιὰ βοήθειά τους, μὲ χίλιους ὄπλιτες, κι ὁ Ἀρχίδαμος, βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων. 'Ο Φίλιππος ὅμως, κάνοντας πῶς θ' ἄφηνε τὸ δελφικὸν ἱερὸ στὰ χέρια τῆς Σπάρτης, κατάφερε νὰ φύγουν οἱ Σπαρτιάτες - καὶ τότ' ὁ στρατηγὸς τῶν Φωκέων, ἔναντι ἀνεμπόδιστης ἀπαγγίστρωσής του, μὲ τοὺς 8000

μισθιοφόρους του, παράδωσε στοὺς Μακεδόνες τὶς Θερμοπύλες! (Τὶς μέρες ἐκεῖνες ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ψήφιζε — Ἀπρίλης τοῦ 346 — τὴν «εἰρήνη» τοῦ Φιλοκράτη.)

Κι ὁ Φίλιππος ὥρμησε στὴ Βοιωτία! Ὁρχομενὸς καὶ Κορώνεια παραδόθηκαν, κ' οἱ Θηβαῖοι περιχαρεῖς πιὰ ποὺ διὰ Φιλίππου τὶς εἶχαν ἔχανατάρει! Ὁ Φίλιππος, λοιπόν, μαζὶ μὲ Θηβαίους καὶ Θεσσαλούς, συγκαλεῖ συνέδριο τῆς δελφικῆς ἀμφικτυονίας. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν στέλνουν ἀντιπροσώπους, κ' ἔτσι συζητεῖται τὸ θέμα τῶν Φωκέων. Ἀποφασίζεται ν' ἀποβληθοῦν ἀπ' τὴν ἱερὴ ὁμοσπονδία, νὰ διαλυθοῦν κ' οἱ εἰκοσιδύο τους πολιτεῖες, νὰ γκρεμιστοῦν τὰ τείχη τους, κι ὅσοι φῦγαν μὲ τοὺς μισθιοφόρους ἀναθεματίζονται σὰν ἐπικατάρατοι καθὸ ἱερόσυλοι κ' ἐπικηρύσσονται· παραλίγο κιόλας δὲν ἀπορρίπτονταν κ' ἡ πρόταση τῶν Οἰταίων, γιὰ ἔκτελεση ὅλων τῶν ἴκανῶν νὰ φέρουν ὅπλα ἀντρῶν τῆς χώρας! Μὲ ἄλλο δόγμα τῶν ἀμφικτυόνων δόθηκε στὸ Φίλιππο ἡ ψῆφος τῶν Φωκέων, καὶ τοῦ ἀνατίθεται ἡ διεύθυνση τῶν Πυθίων κ' ἡ προστασία τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ!

Ἐτσι ὁ βασιλιὰς τῆς Μακεδονίας βρίσκετ' ἐπικεφαλῆς τῆς ἱερῆς αὐτῆς ὁμοσπονδίας - ποὺ λαβαίνει τώρα, μ' ὅσα εἶχανε μόλις συμβῇ, σημασία πολιτικὴ καὶ δραστικότητα πρώτη φορὰ τέτοια σ' ὅλη τῆς τὴν ἴστορία. Καὶ τὴν νιῶσαν πρῶτ' οἱ Ἀθηναῖοι, π' ἀργοῦσαν ν' ἀναγνωρίσουν τὶς ἔξουσιοδοτικὲς πρὸς τὸ Φίλιππο καὶ προετοιμασμένες ἐκεῖνες ἀποφάσεις: νάτη στὴν Ἀθῆνα ἀμφικτυονικὴ πρεσβεία - κι ἀπαίτει ρητὴ συγκατάθεση! Θὰ τὴν ἀρνηθοῦν; Θὰ ἔξαγγελθῇ ἀφορισμὸς τῶν Ἀθηνῶν - κ' ἐδῶ εἰν' ἡ δύναμη τοῦ Φίλιππου, ἴκανὴ νὰ τὸν ἔκτελέσῃ! Ὁπότε κι ὁ Δημοσθένης ἀκόμα συμβούλεψε ν' ἀποφύγουν βέβαια ἔναν ἱερὸ πόλεμο!

Μὲ στέρεα ώστόσο βήματα ὁ Φίλιππος προωθεῖ τὴν πολιτικὴ του· στὸ χέρι κιόλας εἶχε τὸ βασίλειο τῆς Ἡπείρου· οἱ πελοποννησιακὲς πόλεις ἐλπίζουν σὲ κοινὸ ἀγῶνα μαζί του κατὰ τῆς Σπάρτης· στὴν "Ηλιδα, τὴ Σικυῶνα, τὰ Μέγαρα, τὴν Ἀρκαδία, τὴ Μεσσηνία, τὸ Ἀργος, κυβερνῶν φίλοι του· ἔγκαθίσταται ἵσχυρὰ στὴν Ἀκαρνανία καὶ κλείνει συμμαχία μὲ τοὺς Αἴτωλούς, χαρίζοντάς τους τὴ Ναύπακτο ποὺ ἐπιθυμοῦσαν... Ἀπὸ στεριὰ ἡ ἀθηναϊκὴ δύναμη εἶναι πιὰ περικυκλωμένη· καὶ τόσο γερά, ὅσο αὐτὴ παραλυμένη. Κ' ἔχουνε βέβαια τὴ θάλασσα ἀκόμα· ὁ στόλος ἔξασφάλιζε στοὺς Ἀθηναίους (μαζὶ μὲ τὴ Χερσόνησο καὶ τὸν Ἐλλήσποντο καὶ τὴν Προποντίδα) τὸν ἐφοδιασμό τους· ἐκεῖ, λοιπόν, πρέπει νὰ καταφέρῃ νὰ χτυπήσῃ ὁ Φίλιππος! Ἐνῶ ἀκατάπαυτα κι ὅλο κ' ὑποκριτικώτερα τοὺς ἔχαναδιαβεβαίωνε γιὰ τὶς «καλὲς προθέσεις» καὶ τὶς «φιλικές του διαθέσεις», ρίχτηκε πάλι στὸν Κερσοβλέπτη καὶ στοὺς συγγενεῖς του μικρότερους τοπάρχες τῆς Θρά-

κης, καθυπόταξε δύο τὸν τόπο κι ἀπὸ τίς δυὸ μεριὲς τοῦ Ἐβρου, τὸν ὡχύρωσε μὲ σωρεία πόλεων ποὺ ἵδρυσε στὴν ἐνδοχώρα, κ' οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τοῦ Πόντου, κι ὡς τὴν Ὁδησσό, γίναν πρόθυμα σύμμαχές του. Τόσο δυνατή' ταν ἡ ἐντύπωση τῶν ἐπιτυχιῶν του, ποὺ ὁ βασιλὶς τῶν Γετῶν ἀπ' τὸν κάτω Δούναβη τοῦ στειλε, γιὰ νάχῃ τὴ φιλία του, τὴν κόρη του νὰ τὴν πάρῃ γυναικα του!..

“Ἀλλο τόσο τρόμαξαν οἱ ἐπιτυχίες αὐτὲς καὶ τοὺς ἔλληνες ἀντίπαλούς του· κ' ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι γυρεύουν ἀποκατάσταση τῶν συμμάχων τους ἥγεμόνων τῆς Θράκης, καὶ γιὰ νὰ προστατέψουν τὴ Χερσόνησο ποὺ κινδύνευε στέλνουν ἔκει κληρούχους, κ' ἡ πόλη Καρδία ἀρνιέται νὰ τοὺς δεχτῇ, καὶ τὴν πρόταση τοῦ Φίλιππου νὰ λύσουνε τὴ διαφορὰ σὲ διαιτητικὸ δικαστήριο δὲν τὴ δέχονται οἱ Ἀθηναῖοι — ποὺ οἱ στρατηγοὶ τους εἴχανε κιόλας χτυπήσει, καὶ καταστρέψει, μακεδονικὰ πιὰ μέρη στὴν Προποντίδα — νέος πόλεμος ἕρχονταν ἀπ' ὅλα τοῦτα.

‘Ο Φίλιππος, βάσει τῆς συμμαχίας του μὲ τὸ Βυζάντιο, τὴν Πέρινθο κι ἄλλες πόλεις πούχαν ἀποστατήσει κατὰ τὸ συμμαχικὸ πόλεμο ἀπ' τοὺς Ἀθηναίους, γυρεύει νὰ τοῦ συμπαρασταθοῦν κατὰ τῶν Θρακῶν· αὐτὲς ὅμως, ἀπὸ τὸ φόβο τους ποὺ βλέπαν τὴ δύναμή του δύο καὶ νὰ μεγαλώνῃ, μὰ κ' ἐπειδὴ τοὺς πρόσφεραν συμμαχία καὶ βοήθεια οἱ Ἀθηναῖοι, τ' ἀρνιοῦνται — ἐνῶ κιόλας οἱ Ἀθηναῖοι τοῦχουν ἀρπάξει καὶ τὶς περισσότερες πόλεις τῆς Εὔβοιας κ' ἔχουν συμμαχήσει καὶ μὲ τὴν Κόρινθο, τοὺς Ἀκαρνᾶνες, τὰ Μέγαρα, τὴν Ἀχαΐα, τὴν Κέρκυρα, κ' ἔχουν ἀνανεώσει καὶ τὶς σχέσεις τους μὲ τὴν Κῶ καὶ τὴ Ρόδο, κι ἀφοῦ δείξανε καὶ στὴν αὐλὴ τῶν Σούσων τοὺς κινδυνους ποὺ ἀπειλοῦσαν τὸ περσικὸ κράτος ἀπὸ τὴν δύο καὶ πιὸ μεγάλη δύναμη τοῦ Φίλιππου, οἱ στρατηγοὶ τους στὴ Χερσόνησο παίρνουν περσικὲς ἐπιχορηγήσεις κι ὁ ζῆλος πιὰ τοῦ ἀθηναικοῦ δῆμου «γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας» κάθε μέρα φούσκωνε καὶ παραπάνω!..

‘Ο Φίλιππος ὅμως, μετὰ τὴ νίκη του κατὰ τῶν Θρακῶν, βάδισε κατὰ Περίνθου καὶ Βυζαντίου,¹⁹ κλειδιῶν τοῦ Εὔξεινου Πόντου.

Πέφταν οἱ πόλεις αὐτές;

Εἶχε χτυπηθῆ στὴ ρίζα ἡ δύναμη τῶν Ἀθηνῶν!

Στὸ τελεσίγραφο τοῦ Μακεδόνα οἱ Ἀθηναῖοι ἀποκρίνονται μὲ μιὰ

^{19ε} [Η πολιορκία τῆς Περίνθου ἀρχισε τὸ καλοκαίρι τοῦ 340 Μπρὸς στὰ τείχη της, ποὺ δὲν ἔπεφτε, ἀφησε ἀργότερα ὁ Φίλιππος τὸ μισό του στρατὸ νὰ τελειώσῃ τὴν ἐκπολιόρκησή της, κι ὡρμησε μὲ τὸν ἄλλο μισὸ κατὰ τοῦ Βυζαντίου. (Διόδωρος, ΙΣτ' 74 κ.ε.) Τελικά, ὑποχώρησε τὴν ἀνοιξη τοῦ 339. Οἱ 2 αὐτές ἐπιχειρήσεις θεωροῦνται «σταθμοὶ» στὴν ιστορία τῆς πολιορκητικῆς τέχνης (Hans Droysen, *Heerwesen*, 212-3, Glotz-Cohen, III, 337 καὶ 343-4), γιατὶ ὁ Φίλιππος πρώτη φορὰ τότε κινητοποίησε δύο τὸ νέο τεχνικό του πολιορκητικὸ ἔξοπλισμό, ποὺ καιρὸ ἐτοίμαζε.]

διακήρυξη (πώς αύτὸς πατάει τοὺς ὄρκους τῆς εἰρήνης) καὶ στέλνουν στοὺς Βυζαντινοὺς τὸ στόλο ποὺ τοὺς τάξαν, φτάνει βοήθεια καὶ ἀπὸ τὴν Ρόδο, τὴν Κῷ, τὴν Χίο, τοὺς σύμμαχους τοῦ Βυζαντίου, κ' οἱ γείτονες σατράπες σπεύδουν νὰ ὑποστηρίξουντες τὴν Πέρινθο, στέλνουν δυνάμεις στὴ Θράκη. Τὸ φρόνιμο γιὰ τὸ Φίλιππο ἥταν νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ορμάει κατὰ τῶν Σκυθῶν! Ὁ Ἀτέας, βασιλιὰς τῶν κάτω ἀπὸ τὸ στόμιο τοῦ Ἰστροῦ Σκυθῶν, ἐπικινδυνος γείτονας ἥταν γιὰ τὴν πρόσφατη ἔγκατάσταση τῶν Μακεδόνων στὴ χώρα τοῦ Ἐβρου. Τὸν χτυπάει· καὶ γυρνῶντας στὴ Μακεδονία περνάει μὲ φωτιὰ καὶ σίδερο τοὺς τόπους τῶν Τριβαλλῶν, γιὰ νὰ μάθουν κ' οἱ συχνὰ ἐνοχλητικοὶ αὐτοὶ γείτονες πῶς ἔπρεπε νὰ τρέμουν τὴ δύναμή του. Μά εἶχε κιόλας ἀνάγκη ἀσφάλειας πίσω του - γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ δώσῃ τὸ ἀποφασιστικὸ χτύπημα στοὺς Ἀθηναίους.

Ἐτοῦτοι, δούλευαν γι' αὐτόν: τοῦ ὁδωσαν τὴ λαβή! Στὸ ναὸ τῶν Δελφῶν, ἀνακαινίζοντας τὰ παλιά τους ἀναθήματα γιὰ τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν, ἐπέγραψαν: Ἀθηναῖοι ἀπὸ Μῆδων καὶ Θηβαίων ὅτε τάνατία τοῖς Ἐλλησιν ἐμάχοντο.²⁰ Καὶ τότε, στὸ συνέδριο τῆς Ἀμφικτυονίας (Ἀπρίλιης τοῦ 339²¹) ὑποκινημένοι ἀπὸ τοὺς Θηβαίους οἱ Ἀμφισσαῖοι Λοκροὶ ἔγκαλοῦν τοὺς Ἀθηναίους - προτείνοντας καὶ βαρὺ πρόστιμο! Τῶν Ἀθηναίων ἀπεσταλμένος ὁ Αἰσχίνης τοὺς ἀπαντάει μὲ τὴ μομφὴ πῶς τουλόγουτους εἴχαν καλλιεργήσει (κ' ἐκμεταλλευτῇ δηλαδὴ) χωράφια τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ! Κ' ἔξερθίσε τόσο τοὺς σύνεδρους,²² ποὺ ἡ ἀπόφασή τους διάταξε νὰ τιμωρηθοῦν ἀμέσως οἱ ἵεροσύλοι αὐτοῖ! Ἄλλ' οἱ ἀμφισσαῖοι χωριάτες πῆραν στὸ κυνήγι καὶ τοὺς ἀμφικτύονες καὶ τοὺς δέλφιους πούχανε κατέβει μαζί τους!.. Τοτερ' ἀπὸ τέτοιαν ὅβρι,

²⁰ ^P [Αἰσχίνης, Κατὰ Κτησιφῶντος, 116 (Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπὸ Μῆδων λάφυρα, καὶ Θηβαίων, σταν αὐτοὶ ἐνάντια στοὺς Ἐλληνες πολεμοῦσαν!) Καὶ δὲν εἴχαν μὲν ἄδικο, ἀλλὰ παλιὸ τὸ δίκιο τους! Καὶ τώρα, πάντως, πρόκληση βαρειὰ κατὰ συμμάχων τῆς Μακεδονίας, κι ἄρα λάθος τους πολιτικό, δταν λα βές γύρευε ὁ πανοῦργος Φίλιππος καὶ προσχήματα ἐναντίον τους - ποὺ θάπρεπε βέβαια νὰ φροντίζουν προπαντὸς νὰ μὴν τοῦ δίνουν]

²¹ ^S [Glotz-Cohen, III, 347, 2]

²² ^S [Κ' ἐδῶ πάλι ἀποκρύπτεται δτι ὁ Δημοσθένης στὸν Περὶ τοῦ στεφάνου, 143-51, ὡμὰ διατυπώνει κατὰ τοῦ Αἰσχίνη πῶς δωροδοκήθη καὶ ἀπὸ τὸ Φίλιππο γιὰ νὰ κινηθῇ «αὐθόρμητα» δῆθεν κατὰ τῶν Ἀμφισσαίων Ἀλλ' ἀκόμα κι ἀν δυσπιστοῦσε κανεὶς στὴν κατηγορία τούτη (γιατὶ τέτοια βέβαια κ' ἐκτόξευαν διαρκῶς οἱ μὲν κατὰ τῶν δέ, στὸν ἀθηναϊκὸ πολιτικὸ στίβο), πάντως ὁ σύνε τη μένει καὶ αὐθαίρετη, ἀντιστρατεύμενη πολὺ ὑποπτα τὴν δλην ἀθηναϊκὴ πολιτικὴ καὶ συμφέρον ἡ «ἐνθερμη» (καὶ μὲ προκλητικὸ χειρισμὸ) ἐνέργεια αὐτὴ τοῦ Αἰσχίνη στὸ ἀμφικτυονικὸ συνέδριο, καὶ μάλιστα πάνω στὴν τόσο ἐπικίνδυνη ἔκεινη φάση τῶν σχέσεων μὲ τὸν ἀναζητοῦντα λαβές κι ἀφορμὲς ἐπεμβάσεων στὴν Ἐλλάδα μακεδόνα ἥγέτη]

ἀποφασίζεται νὰ συγκληθῇ ἔκτακτη σύνοδος τῶν ἀμφικτυόνων, ποὺ θὰ διάταξε τὰ δέοντα γιὰ νὰ τιμωρηθοῦν οἱ ἐναγεῖς! Ἐκπρόσωποι ὅμως Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν δὲν ἥρθαν²³ - κ' ἡ Σπάρτη ἀπ' τὸ τέλος τοῦ ἱεροῦ πολέμου εἶχε ἀποκλειστῆ: δοι ἐμφανίστηκαν στὴν ἔκτακτη αὐτὴ διαδικασία (Μάιος-Ιούνιος 339) ἀποφάσισαν ἵερὸ πόλεμο κατὰ τῆς Ἀμφισσας, καὶ τὸν ἀναθέσανε στὰ πιὸ κοντινὰ γειτονικὰ φῦλα. Δὲν κατωρθώθηκε βέβαια ἔτσι τίποτα σοβαρό, κ' οἱ Ἀμφισσαῖοι ἀποθρασύνθηκαν. Ἡ ἐπόμενη τακτικὴ σύνοδος τῆς Ἀμφικτυονίας²⁴ (φθινόπωρο τοῦ 339) ἀναθέτει πιὰ στὸ Φίλιππο τὴν τιμωρία τῶν ἐναγῶν καὶ τὴν ἡγεμονία τοῦ ἱεροῦ πολέμου.

Κατάφτασε παρευθὺς - κι ὅχι μόνο βέβαια γιὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς χωριάτες τῆς Ἀμφισσας! Ἡ Ἄθηνα ἦν α ἥταν λίγο παρακάτω, πούχε ξαναρχίσει τὸν πόλεμο ἐναντίον του καὶ τὸν εἶχε ἀναγκάσει νὰ παρατήσῃ γιὰ τὴν ὥρα τὸ Βυζάντιο καὶ τὴν Πέρινθο. Μὲ τὴν ἐπιχείρηση λοιπὸν τώρα ὑπὲρ τοῦ ἐν Δελφοῖς ἀνακτος, αὐτὸς μὲν εἶχε τὸ πρόσχημα νὰ ζυγώσῃ τὸ στρατό του στὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς καὶ νὰ ξαναστήσῃ τὸν πόλεμο ἐκεῖ ὅπου τίποτα δὲν πρόσφερε στοὺς Ἀθηναίους ἡ ναυτικὴ τους δύναμη, ἐνῶ ἐκεῖνοι, ἔχοντας πρωτανοίζει οἱ ἴδιοι τὸ ζήτημα κατὰ τῆς Ἀμφισσας, καθὼς ἀναγκάζονταν τώρα νὰ ταχτοῦν ἐναντίον του (πούρθε, ὅμως, τάχα «γιὰ δικό τους λογαριασμὸ» νὰ καθαρίσῃ τὴν ὑπόθεση), δείχνονταν στὰ μάτια ὅλου τοῦ κόσμου νάχουν ἄδικο καὶ νὰ πολιτεύωντ' ἀντιφατικά.²⁵ Καὶ στοὺς Θηβαίους μὲν μποροῦσε νὰ βα-

^{23^ε} [Ἄλλὰ γιατὶ τάχα νὰ μὴν πᾶν ἀντιπρόσωποι τῶν Ἀθηναίων, πούχαν κιόλας θέσει τὸ θέμα, Ἀποκρύπτοντ' ἐν προκειμένῳ σχετικὲς ἐνέργειες, τοῦ Δημοσθένη φυσικά, ποὺ προβλέποντας δι τὸν κάθε ταραχὴ στοὺς κόλπους τῆς Ἀμφικτυονίας θάδινε λαβὴ στὸ Φίλιππο γιὰ ἐπέμβαση στὸ νοτιά — πρβλ. Περὶ τοῦ στεφάνου, 143 Πόλεμον εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰσάγεις, Αἰσχίνη, πόλεμον ἀμφικτυονικόν! — κατάφερε νὰ παρεμποδίσῃ, ἔστω καὶ μὲ πονηρὸ τρόπο (Αἰσχίνης, Κατὰ Κτησιφῶντος, 125-8) κάθε περαιτέρω ἀνάμεξη τῶν Ἀθηνῶν, στὴ φάση αὐτὴ - ἀλλο ποὺ δὲν ἀποσύβησ' ἐντέλει οὕτ' ἔτσι τὴν κάθιδο τοῦ Φίλιππου, μὲ τὰ προσχήματα ποὺ τοῦχαν κιόλας δοθῆ καὶ τὶς ἀπ' τὸν ἴδιον ἔντεχνα ὑποκινούμενες συνέπειές τους.]

^{24^ε} [Τακτικὴ μέν, ἀλλὰ ποὺ συγκληθῆκε μῆνα πρὸ τῆς καθωρισμένης ἡμερομηνίας! (Δημοσθένης, Περὶ τοῦ στεφάνου, 151-2, Αἰσχίνης, Κατὰ Κτησιφῶντος, 129. Βλ. καὶ Glotz-Cohen, III, 351, 32.)]

^{25^ρ} [Δηλαδὴ «μὲ ἀστάθεια κι ἀσυνέπεια» — ἥτοι (τὶ ἀλλο,) «ἀπιστία»! — «ἔτσι ὁστε» (θάλεγε, δῆθεν, ἡ «κοινὴ γνῶμη» τοῦ καιροῦ) «νὰ μὴ μπορῇ κανεὶς νὰ βασίζεται ποτὲ στὴν πολιτικὴ τους καὶ στὴν εὐμετάβολη πάντα στάση τους, ποὺ ἔγκαταλείπουν φίλους κι ἀγκαλιάζουν ξαφνικὰ ἔχθρούς, σύμμαχους παρατὰν κυνικὰ στὸ ἔλεος ἀντίταλων, καὶ σύμμαχους βοηθῶν ἐνάντιων, γιὰ νὰ τοὺς πάρουν μὲ τὸ μέρος τους» κ λ π γνωστά Ναΐ: μονάχα ποὺ τὸ ἀναμφισβήτητα ὑπὲρ τοῦ Φίλιππου «φανερωνόμενο» τοῦτο — κατὰ Droysen — «στὰ μάτια ὅλου τοῦ κόσμου», ποὺ μειώνει βέβαια τὸ κύρος τῆς ἀπ' τὸ Δημοσθένεν πρώ-

σίζεται (γιατί καὶ μάίνονταν κατὰ τῶν Ἀθηναίων, μάλιστ' ἀπ' τὸν πόλεμο μὲ τοὺς Φωκεῖς, καὶ τοῦ ἵδιου τοῦ χρώσταγαν ποὺ τοὺς βόηθησε

τιστα προσδιορίζόμενης τότε ἀθηναϊκῆς ἔξωτερικῆς πολιτικῆς, κι αὐξάνει ἀντίστοιχα τοῦ ἀντίπαλού του Μακεδόνα, πολὺ μυρίζει Αἰσχίνη — σ' αὐτὰ δὰ εἰδικώτατον! — «ἀπέσταλμένο» στὴν ἀρχικὴν ἐκείνην ἀμφικτυονικὴ σύναξην (καὶ κατηγορούμενον σχετικά ἀπ' τὸ Δῆμοσθένη ἐπὶ δωροδοκίᾳ), δῆπου ἡ προκλητική τις ἀπώτερές του αὐτές ὑπὲρ τοῦ Φίλιππου συνέπειει! Κι ὁ Αἰσχίνης ὁ κατεξό-
χὴν βέβαια τῆς φιλομακεδονικῆς πολιτικῆς γραμμῆς, δῆστις καὶ πάντα κατεξόχην ἀντιδημοσθενικός, φυσικά, μὲ κάθε μέσο καὶ τρόπο καὶ πάθος ἀσφεστο, σ' ἐκεῖνο τὸν ἄθλιο δημοκοπικὸν ἀθηναϊκὸν στίβο τῆς ἐποχῆς, δῆπου ἡ κύρια μάχη σταθερὰ πολωμένη διαρκῶς, ἐπὶ Φίλιππου καὶ Μεγαλέξαντρου, σ' ἔνα μανιακὸν σχεδὸν ὑπὲρ ἡ κατὰ τῆς Μακεδονίας, ποὺ ἀναπόφευκτα ἀποτελεῖ, μισθούμενος στοιχείων αἰώνα, ὅχι ἀπλῶς τὸ μέγα θέμα τους, ἀλλὰ τὸ μόνον θέμα τοὺς, κατὰ ἀπ' ὅλα τὸν ἀλλὰ κάθε εἰδῶντας ποὺ αὐτὸν κινεῖ καὶ συντάσσει περὶ τοὺς ἀξονές του. Κι δοσί, λοιπόν, γιὰ τὸ ἐμφανίζόμενο τέλος καὶ σὰν «ἄδικο» κι «ἀντιφατικό» («ἄπιστο» κι «ἀνακόλουθο») κ' «έπαπμοφοτερίζον ἀλλοπρόσαλλα», τάχα, ἔναντι ὅλων) τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς, δὲν εἶναι παρὰ ἐπίτευγμα καὶ τῆς ἴκανωτατης πράγματι — καὶ δραστικῶτερης, καὶ ταχύτερης, κ' ἐνιαίας λόγω συμπαγοῦς δύναμης καὶ ροπῆς πρὸς ἀκμὴν τοῦ ὅλου μακεδονικοῦ στοιχείου (ὅπως δείχτηκε μὲ τὸν Ἀλέξανδρο ἐν τέλει) — πολιτικῆς τοῦ πανουργότατου Φίλιππου, ποὺ διαλεκτικῶτατα πάντ' ἀντιμετώπιζε, χειρίζονταν, μετατόπιζε, διέθετε, ἀντιπαράθετε, συναρποῦσε κι ἀξιοποιοῦσε γενικὰ ὑπὲρ ἑαυτοῦ κάθε δεδομένο, λαβή, ἀφορμή, δύναμη-ἀδύναμία, προσφορότητα-ἀκαταλληλότητα, ἰκανότητα-ἀνικανότητα, περίσταση κι ἀνατροπή τῆς περίστασης ὅποιων πραγμάτων, ἔξελίξεων, τυχαίων καὶ μή, προβλεπτῶν κι ἀπρόβλεπτων! Κ' ἕδω, τοῦ Φίλιππου τοῦ δόθηκε μεγάλη δυνατότητα πολιτικῆς ἐκμετάλλευσης, ἀπ' τ' ὅτι πολὺ περισσότερο εἴχαν λόγους νὰ τρέμουν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν παρουσία του, μὲ τόση δύναμη σύρριζα στὰ σύνορά τους, ἀπ' δῆστις μποροῦσε τάχα νὰ τοὺς ἐνδιαφέρῃ, «καθαυτή», ὅποια δήποτε μικροδιένεξη μ' Ἀμφισσιώτες τώρα, στὰ σοβαρά! "Οταν, λοιπόν, τρομεροῦ Φίλιππου θέμα τίθεται, ἔξι ἀπροβλέπτων, ἔξι ἀπ' τὰ σύνορά τους, διόλου «ἀντιφατικότητα» τῆς πολιτικῆς τους δὲν ἀποτελεῖ πράγματι — ἀλλ' οὔτε καὶ μπορεῖ νὰ θεωρῆται ἀπ' ἀνοιχτομάτηδες πάντως ἐλλήνες σύγχρονούς τους (ἄλλο τί συμφεροντολογικὰ προβάλλει ὅποια ἐν προκειμένῳ μακεδονικὴ ἡ μακεδονόφιλη προπαγάνδα, τοῦ καιροῦ ἡ ὅποιων ἄλλων καιρῶν) — τ' ὅτι αὐτὸν τοὺς καίει πάντας ἀλλαγή, καὶ βάσεις αὐτοῦ λοιπὸν ἀναπροσανατολίζουν ἀμεσώτατα τὴν ἀναγκαῖα ρεαλιστικὴ πολιτικὴ τους! Τοῦτο δὲν εἶναι δὲ «ἄδικο» ἡ ἀδικαίωση, ἀλλὰ πολιτικὴ ἀκριβῶς, καὶ δέουσα τακτικὴ εἰδικώτερα - καθὼς καὶ τοῦ Φίλιππου, βέβαια, ἡ ὅποια ἀντίστοιχη κι ἀντίπαλη Δηλαδή διαλεκτικὴ ἀντιμετώπιση, καὶ χειρισμὸς τῶν πραγμάτων καὶ τῶν περιστάσεων, πρὸς πραγμάτωση σταθερῶν βασικῶν ἐπιδιώξεων καὶ σκοπούμενων, ποὺ ὑπήρχεσαν, σ' ὅλους τοὺς αἰώνες, ἀπ' ὅλους, μόνο μὲ ἱκανὴ πλεύση στὸ πέλαγος τῶν ὑγρῶν αὐτῶν κελευθῶν, δένακα μεταβαλλόμενων, μὲς ἀπὸ σκόπελους, ὑφαλούς, συμπληγάδες διαρκῶς κάποιων ἀλληλενάντιων ἄλλων, ἀνάγκες καὶ προυποθέσεις, δεδομένα κι ἀπρόβλεπτ' ἀπειρα - ποὺ μάλιστα ἰσχυρὲς ἴστορικὲς προσωπικότητες, σὰν τοῦ Φίλιππου καὶ τοῦ Μεγαλέξαντρου, παράγουν ὅταν βρίσκωνται στὴν κορφὴ ἐνορμητικῶν πρὸς ἀκμὴν κυμάτων πελώριων κι ἀναπότρεπτων ἴστορικῶν ὥριμάσεων βάθους, ποὺ ἀναδύονται κι ἀπλῶνουν κ' ἐγκαθιδρύονται κοσμογο-

μὲ μακεδονικὸ στρατὸ κ' ἡταν πιὰ καὶ δεμένοι μαζί του μὲ συμμαχία), ἐνῶ μὲ τὴ Νίκαια στὴ μεσημβρινὴ ἔξοδο τῶν Θερμοπυλῶν (ποὺ τὴν εἶχε δώσει στοὺς Θεσσαλοὺς) τοῦ κρατιόταν ἀνοιχτὸς ὁ δρόμος γιὰ τὸ νοτιά. "Εστειλε λοιπὸν ἔνα μέρος τοῦ στρατοῦ του ἀπ' τὴν Ἡράκλεια, στὴ βορεινὴ ἔξοδο τῶν Θερμοπυλῶν, νὰ περάσῃ ἀπ' τὰ στενὰ τῆς Δωρίδας καὶ νὰ πάρῃ μετὰ τὸν πιὸ σύντομο ἔκεινο δρόμο γιὰ τὴν "Αμφισσα, ἐνῶ αὐτός, ἐπικεφαλῆς τοῦ κύριου σώματος, τράβηξε πάνω ἀπ' τὴ Νίκαια, κατὰ τὴν Ἐλάτεια, καὶ χύθηκε ἀπὸ κεῖ στὴν ἄνω φωκικὴ κοιλάδα τοῦ Κηφισσοῦ· τέλος φθινόπωρου τοῦ 339 μπῆκε στὴν Ἐλάτεια²⁶ κι ὡχυρώθηκε, μ' ὀλάνοιχτα μπρός του τὰ σύνορα τῆς Βοιωτίας στὴν κατηφοριά, καὶ τὸν κάμπο καὶ τὸ δρόμο γιὰ τὴν Ἀθῆνα ν' ἀπλώνεται κάτω, ἀφύλαχτος, καὶ πίσω δικά του τὰ ὄχυρά στενά, ποὺ τοῦ ἔξασφάλιζαν τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὴ Θεσσαλία καὶ τὴ Μακεδονία...

Στέλνει ἀπὸ κεῖ στὴ Θῆβα πρέσβεις. Λάφυρα κ' ἐδάφῃ ὑπόσχεται στοὺς Θηβαίους, ἀν ἔρθουν μαζὶ νὰ χτυπήσουν τὴν Ἀθῆνα. Εἰδάλλως ἀπαιτεῖ — ἀ' δὲ θὲν νὰ συμπολεμήσουν — πάντως ἐλεύθερη δίοδο! Στὴ Θῆβα ὅμως φτάνουν κι ἀθηναῖοι. Κι ὁ Δημοσθένης τότε κατάφερε μὲ

νικές, κι ἀναντιμετώπιστες, ἐν τέλει, ἀπ' ὅποιεσδήποτε «ἀντίπαλες» πολιτικὲς κόσμων καὶ φάσεων παρερχόμενων «Ο λαμπρὸς Droyseν αὐτὰ κατεξοχὴν τὰ κατέχει στὶς θετικὲς πραγματεύσεις του παρακάτω τοῦ κυρίως θέματός του Μέγας Ἀλέξανδρος, καὶ γ' αὐτὸ κρίθηκ' ἐνδεδειγμένο νὰ ὑποσημειωθῇ κ' ἐδῶ, πῶς ἔπειτε ἀναλύσεις τῆς ἴδιας ποιότητας νὰ ὑπάρχουν καὶ στὰ εἰσαγωγικὰ μέρη αὐτὰ τοῦ ἔργου του, εἰδικώτερα δὲ στὴν κριτικὴ τῶν θέσεων καὶ τῆς ὅλης ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς, τοῦ ρεαλιστικώτατού πράγματι (καὶ διόλου «φρομαντικοῦ») ἡγέτη τῆς, τοῦ μέγιστού Δημοσθένη】

26^ρ [Δημοσθένης, Περὶ τοῦ στεφάνου, 152 Στὴν ἴδια φοβερὴ σημασίᾳ τοῦ — *Hannibal ante portas!* ἀργότερα στὴ Ρώμη, ἀκούστηκε λένε τότε, μὲ φωνὴ τρόμου, στὴν παγωμένη Ἀθῆνα — Ἐλάτεια κατείληπται! Γιατ' οἱ Ἀθηναῖοι βέβαια ὅλοι ξέραν τὶ ἐσήμανε τέτοια κεραυνοβόλα κατάληψη κρισμώτατης θέσης-κλειδοῦ στὰ τελευταῖα ὑψώματα τοῦ βασικοῦ ὁρεινοῦ κορμοῦ τῆς Ἑλλάδας, ἀπ' ὅπου πιὰ ὁ ἀκράτητος Φίλιππος μποροῦσε νὰ χυθῇ ἔτσι ἀστραπαῖα, νὰ διασχίσῃ τὸν ἀπλετὸ κάμπο τῆς Βοιωτίας καὶ σ' ἔνα μερόνυχτο νὰ βρεθῇ ἀναντιμετώπιστος μὲς στὴν Ἀττικὴ — μπρὸς στὸ Ἀστο! Γί' αὐτὸ ἀποτέλεσε τοῦτο κι ἀρνητικό, κατὰ κάποιο τρόπο, θρίαμβο-ὑπογράμμιση-ἐπαλήθευση, βροντερὴ ἀπὸ τὰ πράγματα, τῆς δεινῆς πάντοτ' ἀνησυχίας ποὺ κρατοῦσε τὸν ἄγρυπνο Δημοσθένη ἔναντι τοῦ Φίλιππου, κ' ἐνέπνεε πυρετικὰ διαρκῶς τὴ λυσσαλέα του ἀντιμακεδονικὴ πολιτική Διὸ κ' ἡ κραυγὴ αὐτὴ Ἐλάτεια κατείληπται! πῆρε τὴν ιστορικὴ σημασίᾳ ἐν τέλει τοῦ διπλοῦ θετικοαρνητικοῦ καὶ δραματικὰ κορυφαίου σημείου νίκης-ῆττας τῶν δυὸ κατεξοχὴν ἀντιθετικῶν αὐτῶν ἀντίπαλων, Φίλιππου-Δημοσθένη, στὴν κατακλεῖδα, πρὶν ἀπ' τὴ Χαιρώνεια, τῆς «καθαυτὸ Ἑλλαδικῆς» ἀρχαιοειδηληνικῆς ιστορίας — εἰδὸς ιστορικῆς σφραγίδας πάνω στὸν κλειστὸ πιὰ ρόλο τῶν Ἀθηνῶν μετὰ ἀπὸ αὐτὸ ἐσαεὶ 'Ἡ σχετικὴ περιγραφὴ τοῦ Δημοσθένη, στὶς δυὸ περίφημες παραγράφους ἔκεινες, 169-70, τοῦ Περὶ τοῦ στεφάνου, μεταδίνει καφτὴ τραγικὴ ποιότητα σπάνια, ποὺ ἀξίζει κανεὶς ν' ἀπολαμβάνῃ αὐτούσια (δὲ μεταφράζεται!) στὴν τόσο ὑποβλητικὴ τῆς ἔκφραση ἀπ' τὸ μέγιστο ρήτορα τῶν αἰώνων.]

θέρμη, παρ' ὅσα εἶχαν ξετυλιχτῇ τὰ 20 ἐκεῖνα χρόνια ἀνάμεσά τους, νὰ κλείσῃ συμμαχία μὲ τοὺς Θηβαίους. Στέλνουν λοιπόν, ἀμέσως, στοὺς Ἀμφισσιῶτες Λοκροὺς ἵνα σῶμα μισθοφόρων οἱ Θηβαῖοι, κ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀφήνουν γιὰ ὑπεράσπισή τους 10000 ἄνδρες μόλις στρατολογημένους, ἐνῶ κ' οἱ δύο μαζὶ καλοῦν τοὺς Φωκεῖς νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους, καὶ τοὺς βοηθᾶν νὰ ξαναοχυρώσουν κάποιες ἀπ' τὶς σημαντικώτερες θέσεις τῆς χώρας. Οἱ Μακεδόνες δύμως μπαίνουν στὴν Ἀμφισσα, κατατροπώνουν τὰ μισθοφορικὰ ἐκεῖνα μαζώματα, καὶ καταστρέφουν τὴν πόλη (Ἀπρίλης τοῦ 338), ἐνῶ Θηβαῖοι κι Ἀθηναῖοι μὲ φούρια ἔτοιμάζονται ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν κύρια δύναμη τοῦ Φίλιππου στὴ Φωκίδα, ὡς καὶ τοὺς πολῖτες τους πιὰ ἐπιστρατεύοντας! Ἡ ἀθηναϊκὴ στρατιὰ βάδισε κατὰ τὴ Θῆβα κ' ἐνώθηκε μὲ τὶς βοιωτικές δυὸς τυχερές μάχες τοὺς δώσανε φτερὰ καὶ αὐτοπεποίθηση· Κόρινθος, Μέγαρα κι ἄλλοι σύμμαχοι τῶν Ἀθηνῶν στεῖλαν ἐπικουρίες.

'Αλλ' ὁ Φίλιππος δὲν κάνει πίσω!. Φέρνει ἐνισχύσεις ἀπ' τὴ Μακεδονία... Μαζὶ μ' ὅσους τοῦ φτάσανε — μ' ἐπικεφαλῆς τὸ γιό του τὸν Ἀλέξανδρο — ἀνεβαίν' ἡ στρατιά του κι ὡς τοὺς 30000 ἄντρες.

Τότε θὰ πρέπει νάστειλε στὴ Θῆβα γιὰ διαπραγματεύσεις,²⁷ μὰ ἡ σφοδρὴ ἀντίσταση τοῦ Δημοσθένη ἔκοψε τὶς ὁρέξεις τῶν βοιωταρχῶν γιὰ «εἰρήνη!»! Ἡ συμμαχικὴ δύμως αὐτὴ ἀνθρωποσύναξη μονάχα σὰ μᾶζα κατάφερνε νὰ κάνῃ αἰσθηση — κ' ἥταν καὶ περισσότεροι ἀκόμη ἀπ' τοὺς Μακεδόνες! — ἀλλὰ στρατὸς ἐξίσου ιχανὸς γιὰ πολεμικὴ πρωτοβουλία δὲν ἥταν! Κάθονταν ἔτσι αὐτοῦ ὠχυρωμένοι στὴν εἴσοδο τῆς Φωκίδας, πάν' ἀπ' τὸν Κηφισό. Μιὰ κίνηση ὁ Μακεδόνας στ' ἀριστερά, καὶ τοὺς στέλνει κάτω, στὸν κάμπο τῆς Βοιωτίας! Χαιρώνεια, 338, Αὔγουστος: ὁ Φίλιππος περνάει στὴν ἐπίθεση! Ἀγωνίστηκαν πολὺ κ' οἱ δύο, μὲ τὸ πιὸ σκληρὸ πεῖσμα, κ' ἡ μάχη παρατράβαγε. Τὴν ἔκρινε στὸ τέλος ἡ ἐπίθεση τοῦ ἴππικοῦ, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀλέξανδρο, ποὺ πρώτη φορὰ ἐκεῖ μπρὸς στὰ μάτια τῶν Ἑλλήνων ὕρμαγε!..

Νίκησαν κατὰ κράτος οἱ Μακεδόνες, κ' ἡ στρατιὰ τῶν ἐλλαδικῶν κατατροπάθηκε!..

Τὰ πεπρωμένα τῆς Ἑλλάδας ἥταν πιὰ στὰ χέρια τοῦ Φίλιππου!

²⁷ [Γιὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολογία τῆς προσπάθειας αὐτῆς συνδιαλλαγῆς Φίλιππου καὶ Θηβαίων δὲν ὑπάρχουν ἐπαρκῆ στοιχεῖα. Καὶ κατὰ τὸν Schafer, *Demosthenes*, II, 559-60, ἡ προσπάθεια ἔγινε με τὸ τὰ πολεμικὰ γεγονότα τοῦ χειμῶνα τοῦ 339-8, δηλαδὴ τὴν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ τὴ χειμερινὴ μάχη (Δημοσθένης, *Περὶ τοῦ στεφάνου*, 216) καὶ τὴν ἥττα τῶν ἀθηναίων μισθοφόρων στὴν Ἀμφισσα, τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 338 'Αντίθετα, δι Beloch (III, 1, 566, 1) φρονεῖ πῶς ἔγινε μὲ τὴν εἰσόδο τῆς ἀθηναϊκῆς ἐπικουρικῆς στρατιᾶς στὴ Βοιωτία, ἀ μέσως μὲ τὸ κλείσιμο τῆς συμμαχίας Ἀθηνῶν-Θηβῶν, ποὺ πέτυχε ὁ Δημοσθένης.]

Δὲν τοῦ πήγαινε πολιτικά, κι οὔτ' ἡ μέθη τῆς νίκης τὸν παράσυρε νὰ κάνῃ τὴν Ἑλλάδα μιὰ μακεδονικὴ ἐπαρχία. Οἱ Θηβαῖοι, μόνο, πλήρωσαν τὴν ἀποστασία τους μὲ τὴν ἀνάλογη ποινή: ἔπειτε νὰ δεχτοῦν πάλι ὅσους εἶχαν ἐξορίσει, καὶ μιὰ νέα βουλὴ νὰ συσταθῇ ἀπ' αὐτούς, ποὺ καὶ καταδίκασε σὲ θάνατο ἡ ἐξορία τοὺς ὡς τώρα ἥγέτες κι ὅσους παράσυραν τὸ λαό. Ἡ βοιωτικὴ δμοσπονδία καταλύθηκε, οἱ κοινότητες τῶν Πλαταιῶν, Ὁρχομενοῦ, Θεσπιῶν ἀποκαταστάθηκαν, ὁ Ὁρωπός, ποὺ πρὶν 20 χρόνια ἡ Θῆβα εἶχε ἀρπάξει ἀπ' τὴν Ἀθῆνα, ξαναδόθηκε στοὺς Ἀθηναίους - καὶ, τέλος: μακεδονικὴ φρουρὰ μπῆκε στὴν Καδμεία, ἀπ' ὅπου κρατιόταν ὄχι μόνο ἡ Θῆβα παρὰ κ' ἡ Ἀττικὴ κι ὅλη ἡ Στερεά Ἑλλάδα ἥσυχη.

"Οσο αὐστηρὰ ὅμως ἡ Θῆβα, τόσο μὲ φειδὼ (σκόπιμα) ἀντιμετωπίστηκε ἡ Ἀθῆνα. Πάνω στὴν πρώτη τους ταραχὴ ἀπ' τὴν ἥττα οἱ Ἀθηναίοι ἔτοιμάστηκαν γι' ἀγῶνα ζωῆς ἢ θανάτου: νάκαναν τὸ Χαρίδημο ἀρχιστράτηγο, νὰ ὡπλιζαν τοὺς δούλους! Ἄλλα τὰ τῆς Θῆβας κ' οἱ προτάσεις ποὺ τοὺς φτάσαν μέσω ἐνὸς αἰχμάλωτου ἀπ' τὸ Φίλιππο — τοῦ ρήτορα Δημάδη — τοὺς ρίξανε τὸν πυρετὸ καὶ δέχτηκαν τὴν εἰρήνη: πῆραν τοὺς αἰχμάλωτους χωρὶς λύτρα, κράτησαν τὴν Δῆλο, τὴ Σάμο, τὴν Ἰμβρο, τὴ Λῆμνο, τὴ Σκύρο, καὶ δικός τους πάλι κι ὁ Ὁρωπός, κ' «έλευθεροι» — τύποις, ίσως, μονάχα — ν' ἀποφασίσουν ὅπως ἀγαπᾶν, ἂν θετελαν νὰ προσχωρήσουν στὴν κοινὴ μ' ὅλους τοὺς ἄλλους ἔλληνες εἰρήνη!

Τότ' ὁ δῆμος ἔκεινος τῶν Ἀθηναίων καὶ τί τιμές πιὰ δὲν ψήφισε γιὰ τὸ Φίλιππο! Τοῦ ἀπένειμε — καὶ στὸ γιό του τὸν Ἀλέξανδρο! καὶ στὸ στρατηγό του, τὸν Ἀντίπατρο! καὶ στὸν Παρμενίωνα! — τὸ δικαίωμα τοῦ ἀθηναίου πολίτη, τοῦ 'στησε κι ἀνδριάντα στὴν Ἅγορὰ (Εὔεργέτης δὰ τοῦ Ἀστεως) κι ἄλλα πολλά!..

Δὲν ἥτανε λοιπὸν ὁ φόβος μονάχα ἡ βάση ὅπου σκέφτηκε ὁ Φίλιππος νὰ θεμελιώσῃ τὸ ἔργο του στὴν Ἑλλάδα· καὶ τὸ μακεδονικὸ κόμμα — ποὺ ὑπολόγιζε (ἢ ποὺ τώρα σχηματίζόταν) — δὲν ἥταν κι αὐτὸ μόνο ἀπὸ προδότες καὶ δωροδοκημένους, καθὼς τὸ παράστενε ὁ Δημοσθένης: ἔχει σημασία τ' ὅτι ὁ Δημάρατος τῆς Κορίνθου — τοῦ Τιμολέοντα φίλοις καὶ συναγωνιστῆς γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Σικελίας — ἥταν ἀπ' τοὺς πιὸ πιστοὺς ὄπαδοὺς τοῦ βασιλιά τῆς Μακεδονίας, ὅλος ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴ μεγάλην ἰδέα τοῦ ἑθνικοῦ ἀγώνα κατὰ τῶν Περσῶν· μὰ κι ἄλλοι μπορεῖ νάταν τῆς γνώμης ποὺ ἐκφράζει ὁ Ἀριστοτέλης: πώς ἡ βασιλεία εἰν' ἀπὸ τὴ φύση της ἡ μόνη ἴκανη νὰ στέκῃ πάνω ἀπ' τὰ κόμματα, ποὺ λυμαίνονται τὴν πολιτικὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων, καὶ νὰ δημιουργῇ πολιτεία δίκαιης μεσότητας, γιατὶ ὁ βα-

σιλιάς θέλει νὰ ἔξασφαλίζῃ τόσο τὸ νὰ μὴν ἀδικοῦνται καθόλου οἱ κατέχοντες σ' ὅτι κατέχουν, ὅσο καὶ τὸ νὰ μὴν προσβάλλεται σὲ τίποτα ὁ δῆμος,²⁸ ἐνῶ κ' ἡ τυραννία, ποὺ συχνὰ δοκίμασαν, δὲ μπόρεσε νὰ τὸ καταφέρῃ αὐτό, γιατὶ δὲ βασίζεται, καθὼς ἡ ἀπὸ παλιὰ ἐδραιωμένη βασιλεία, σὲ δικαίωμα πηγαῖο της, αὐτόνομο, παρὰ στὴν εὔνοια τοῦ δήμου²⁹ ἥτις σὲ βίᾳ κι ἀδικίᾳ.

'Αλλὰ πολιτεύτηκε τώρα ὁ Φίλιππος κατ' αὐτὴ τὴν ἔννοια;

Χωρὶς ν' ἀγγίξῃ κᾶν τὴν χώρα τῆς Ἀττικῆς τράβηξε αὐτὸς παρακάτω, στὴν Πελοπόννησο. "Οσο ἀπογνωσμένα εἶχανε σκεφτῇ, καὶ Μεγαρῖτες, καὶ Κορίνθιοι, κ' Ἐπιδαύριοι, καὶ ἄλλων πόλεων ἀσφαλῶς οἱ πολῖτες, ν' ἀμυνθοῦν πίσω ἀπ' τὰ τείχη τους, τόσο γύρευαν τώρα εἰρήνη! Κι ὁ Φίλιππος τοὺς τὴν χάριζε, χωριστὰ σὲ κάθε πόλη, χωρὶς τίποτ' ἄλλο - καὶ μονάχα στοὺς Κορίνθιους: μὲ τὸν ὄρο νὰ παραδώσουν τὸν Ἀκροκόρινθο σὲ μακεδονικὴ φρουρά... Τέτοιες συμφωνίες κάνοντας — καὶ μὲ τὴν παραγγελία σ' ὅλους νὰ στείλουν πληρεξούσιους στὴν Κόρινθο γιὰ τὸ κλείσιμο καὶ τῆς κοινῆς συνθήκης εἰρήνης — τράβαγε στὴν πορεία του παρακάτω, μὲς ἀπ' τὴν Πελοπόννησο. Καὶ μόνο ἡ Σπάρτη ἀπόκρουσε κάθε πρόταση! Τότ' ὡς τὴν θάλασσα διαπέρασε ὁ Φίλιππος τὴν γῆ τῆς Λακωνίας· κ' ὕστερα, κατ' ἀπόφαση ἐνὸς διαιτητικοῦ δικαστήριου ἀπ' ὅλους τοὺς Ἑλληνες, τὰ ὅρια τῆς Σπάρτης ἔναντι "Αργους, Τεγέας, Μεγαλόπολης, Μεσσηνίας, ὡρίστηκαν ἔτσι ποὺ τὰ χρισμώτερα περάσματα νάρθουνε στὰ χέρια ὅσων μὲ χαρά τους ἡ κατεξόντωση τῆς μισητῆς πόλης θὰ τοὺς γλύτωνε πιὰ ἀπὸ κάθε μελλοντικὴ σκοτούρα!..

Εἶχαν κιόλας μαζευτῇ στὴν Κόρινθο οἱ πρεσβεῖες ὅλων τῶν πόλεων τῆς Ἐλλάδας - πλὴν Λακεδαιμονίων... Κ' ἐκεῖ κλείστηκε ἡ κοινὴ εἰρήνη καὶ αἱ περὶ συμμαχίας συνθῆκαι, βάσει προσχέδιου, ἵσως, τοῦ Φίλιππου, πάντως ὅμως ὅχι στὸν τύπο κανενὸς μονομεροῦς μακεδονικοῦ προστάγματος. 'Η ἑλευθερία κι αὐτονομία κάθ' ἐλληνικῆς πόλης, ἡ ἀνενόχλητη κατοχὴ καὶ νομὴ τῆς περιουσίας της, ἡ ἀπὸ κάθε πλευρὰ συνεγγύηση γι' αὐτά, μαζὶ μὲ τὴν ἑλεύθερη ἐπικοινωνία καὶ σταθερὴ εἰρήνη μεταξύ τους, εἰν' οἱ βάσεις τῆς ἔνωσης! Καὶ γιὰ νὰ ἔξασφαλιστῇ κ' ἡ πραγμάτωση, κοινὸ συνέδριο ἰδρύεται τῶν συμμάχων, ὅπου κάθε πόλη στέλνει τοὺς σύνεδρούς της, κι αὐτοὶ φροντίζουν εἰδικώτερα στὶς πόλεις-μέλη τῆς Εἰρήνης νὰ μὴ γίνωντ' ἐκτελέσεις κ' ἔξορίες παρὰ τοὺς ἴσχύοντες νόμους τους, οὕτε δημεύσεις πραγμάτων, καὶ ἀναδασμοὶ

28^P [Ἄριστοτέλης, *Πολιτικά*, Ε' 1310b-1311a]

29^P [Ο.π. 1310b]

γῆς, ἥ ἀποσβέσεις χρεῶν καὶ ἀπελευθερώσεις δούλων γι' ἀνατρεπτικοὺς σκοπούς.³⁰

Οἱ ἔτσι ἐνωμένες λοιπὸν ἐλληνικὲς πόλεις κλείνουν μιὰ διαρκὴ συνθήκη συμμαχίας-ἐπιμαχίας μὲ τὸ μακεδονικὸ βασίλειο, ποὺ κ' ἔξορία, καὶ δήμευση καθολική, περιουσίας κι ἀγαθῶν, ἐπαπειλοῦσε σ' ὅποιον ὑπηρετοῦσε ὁ πωασδήποτε πολεμικὴ ἐνέργεια κατὰ τοῦ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας ἥ βοηθοῦσ' ἔχθρούς του - ἀνατίθεται δὲ ἡ κρίση τῶν παρασπονδούντων στὸ συνέδριο τῶν Ἀμφικτυόνων.

Καὶ κατάκλεις τῆς συνθήκης: Ἀποφασίζεται ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν, γιατὶ πρόσβαλαν κάποτε τὰ ἐλληνικὰ ἱερὰ,³¹ καὶ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ,³² κατὰ γῇ καὶ κατὰ θάλασσα, τοῦ πολέμου τούτου, ἀνακηρύσσεται ὁ Φίλιππος!

Τοτερα γυρνάει στὴ Μακεδονία καὶ ρίχνεται σ' ὅλες τὶς προπαρασκευὲς γιὰ τὸ μεγάλο ἔθνικὸ πόλεμο, ποὺ σκέφτεται ν' ἀρχίσῃ τὴν ἐρχόμενη ἄνοιξη (τοῦ 337). Μὲ τὶς ἀποστολὲς ἐκεῖνες ἐπικουριῶν στὴ Θράκη, πούχανε τολμήσεις οἱ πέρσες σατράπες, εἴχε κ' ίκανὴ πρόφαση πολέμου κατὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ.³³

Τὸν ἴδιον καὶρὸ (κι ἀξίζει ίδιαίτερη προσοχὴ) πορεύεται ἀντί-

30^ε [Δημοσθένης, *Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν*, 15. ὅπως ἐν ταῖς κοινωνούσαις πόλεσι τῆς εἰρήνης μὴ γίγνωνται θάνατοι καὶ φυγαὶ παρὰ τοὺς κειμένους ταῖς πόλεσι νόμους, μηδὲ χρημάτων δημεύσεις, μηδὲ γῆς ἀναδασμοί, μηδὲ χρεῶν ἀποκοπαί, μηδὲ δούλων ἐλευθερώσεις ἐπὶ νεωτερισμῷ]

31^ε [Διόδωρος, *ΙΣτ'* 89, 2· καὶ λαβεῖν παρ' αὐτῶν δίκας ὑπὲρ τῆς εἰς τὰ ἱερὰ γενομένης παρανομίας]

32^ε [Ο τίτλος στρατηγὸς αὐτοκράτωρ παραδίδεται ἀπ' τὸ Διόδωρο γιὰ τὸ Φίλιππο πρῶτα (*ΙΣτ'* 60, 5 καὶ 89, 3) καὶ γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο μετὰ (*ΙΖ'* 4, 9), ἐνῶ στὸν Ἀριανὸν ὁ Ἀλέξανδρος ὀνομάζει τὸν πατέρα του ἡγεμόνα αὐτοκράτορα (*Z'* 9; 5) καὶ τὸν ἑαυτό του τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνα (*B'* 14, 4), ὅρο ποὺ κι ὁ Διόδωρος ἐκ παραλλήλου χρησιμοποιεῖ συχνά. Οἱ ἐρευνητές, γιὰ νὰ συμβιβάσουν τὴ διαφορὰ τῶν τίτλων, ὑποστήριξαν πῶς Φίλιππος κι Ἀλέξανδρος, μὲ τὴν ἴδιαντα τους σὰν ἐπικεφαλῆς τοῦ Συνεδρίου, ἔφεραν τὸν τίτλον ἡγεμόνων, ἐνῶ σὰν ἐπικεφαλῆς τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἐναντίον τῆς Περσίας — ποὺ τὶς ἀποφάσιζε τὸ ἴδιο τὸ Συνέδριο — τὸν τίτλο στρατηγὸς αὐτοκράτωρ (*Bengtson, Strategies*, I, 3-9). Τέτοια διάχριση ὅμως μοιάζει πολὺ τυποκρατική-νομικιστική κι ὁ Διόδωρος δὲν εἶναι πολὺ ἀξιόπιστη πηγὴ σὲ θέματα ἀκριβούς δρολογίας (*Bosworth*, I, 48-9). Ἀναλυτικὴ παράθεση τῶν διαστάμενων ἀπόφεων *Seibert*, 74-7.]

33^ε [Πρόκειται γιὰ τὶς ἐπικουρίες πούχαν στείλει στοὺς Περίνθιους καὶ τοὺς Βυζαντινούς, δταν τοὺς πολιορκοῦσες ὁ Φίλιππος Διόδωρος, *ΙΣτ'*, 75, 1-2. Θεόπομπος, *Jacoby, FGrH*, ἀπόσπ. 222, κι Ἀναξιμένης, δ π., ἀπόσπ 11b Αὔτες ἐπάγεται κι ὁ Ἀλέξανδρος, στὴν ἐπιστολὴ ποὺ τοῦ ἀποδίδει ὁ Ἀριανὸς (*B'* 14, 5) δτι ἔστειλε, ἀπαντῶντας στὸ Δαρεῖο, μετὰ τὴν νίκη τῆς Ισσοῦ. Καὶ γάρ Περινθίοις ἐβοήθησατ, οἱ τὸν ἐμὸν πατέρα ἥδικουν Ἀλλ' αὐτά, βέβαια, δὲν ἦταν παρὰ προσχήματα]

στροφα ἡ ἴστορία τῶν σικελῶν ἐλλήνων. Σὲ κατάσταση ἀξιθρήνητη ἔχοντας περιπέσει οἱ πατριῶτες ἐκεῖ, καταδυναστεύομενοι ἀπὸ τύραννους κ' ἐπαπειλούμενοι ἀπ' τοὺς Καρχηδόνιους, προσφεύγοντες στὴν Κόρινθο γιὰ σωτηρία. Κ' οἱ Κορίνθιοι τοὺς στέλνοντες, μὲ λιγοστὴ δύναμη, τὸ μεγαλόκαρδο Τιμολέοντα, ποὺ συντρίβει τὴν τυραννία στὶς Συρακοῦσες, μετὰ σιγὰ-σιγὰ καὶ στὶς ἄλλες πολιτεῖες, ξαναστριμώχνει καὶ τοὺς Καρχηδόνιους στὰ παλιά τους ὅρια, στὴ δυτικὴ γωνιὰ τοῦ νησιοῦ (339), προσκαλεῖ στὶς ἀπελευθερωμένες πόλεις πλῆθος νέων ἐλλήνων ἐποίκων, ξαναδίνει σ' αὐτὲς τὴ δημοκρατικὴ ἐλευθερία καὶ τὴν αὐτονομία - καὶ λοιπὸν στὴ Σικελία μοιάζει πώς θὰ ζωντανέψῃ τὸ εἶδος τῆς πολιτικῆς ζωῆς πούχε σβήσει πιὰ στὶς μητροπόλεις. Ἄλλ' ὑστερα ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ τρισένδοξου Τιμολέοντα (337) πολὺ λίγο βάσταξε ἡ φρεσκοπλασμένη κατάσταση· ξανασηκώνονται οἱ Καρχηδόνιοι σὲ νέες ἐπιθέσεις, ξανακυλᾶντες οἱ δημοκρατίες ἐκεῖνες στοὺς κατήφορους τῆς ὀλιγαρχίας καὶ τῆς τυραννίας, πέφτουντες σὲ νέους μικροπόλεμους ἀναμεταξύ τους. Δύσκολο νὰ τοὺς ἔρθῃ σωτηρία ἀπ' τὴ Μεγάλη Ἑλλάδα. Γιατ' οἱ ἐκεῖ, ὅχι καὶ ξεπεσμένες μὲν ἀκόμα ἐλληνικὲς πόλεις, ὅλο καὶ στριμώχνονται ὅμως ἀπὸ τὸ ἀλλεπάλληλα καὶ ραγδαῖα ἐπιταχυνόμενα κινήματα τῶν ιταλικῶν λαῶν - ἐνῶ κι αὐτὸς ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος, πούχαν προσλάβει στὴν ὑπηρεσία τους οἱ Ταραντῖνοι, πέφτει ἐπικεφαλῆς τῶν μισθοφόρων του μαχόμενος ἐναντίον τῶν Μεσσάπιων, τὴν ἴδια μέρα, λέν, ποὺ νικοῦσε ὁ Φίλιππος στὴ Χαιρώνεια!

Ἀπ' τὴ νίκη αὐτὴ καὶ τὴν Κορινθιακὴ Συμμαχία γεννήθηκε, στὴν ἔθνικὴ τούλαχιστον περιοχὴ τῶν Ἑλλήνων, σύνδεσμος ποὺ δὲν ἔξασφάλιζε μονάχα τὴν εἰρήνη τοῦ τόπου, καὶ πανελλήνια ἔξωτερικὴ πολιτικὴ ἐνίαται, παρὰ σὰ διεθνὲς κατὰ κάποιο τρόπο (ἀλλὰ μαζὶ καὶ συνταγματικὸ) δίκαιο κάλυπτε περίου δ, τι ὁ Θαλῆς κι ὁ Βίας ἐκεῖνος (ἀπ' τοὺς Ἐπτὰ Σοφοὺς κ' οἱ δύο τῆς πρώιμῆς τους Ἰωνίας) εἶχαν κάποτε συμβουλέψει στοὺς συμπατριῶτες τους· καὶ δὲν ἥταν μιὰ ἡγεμονία σὰν κ' ἐκείνη ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι, πάνω στὴν ἀκμὴ τῆς πιὸ κορυφαίας τους δόξας, εἶχαν ἀναγκαστῇ νὰ παραμορφώσουν σὲ κυριαρχία γιὰ νὰ κρατηθοῦν, οὕτε πολὺ λιγάτερο κάτι σὰν τὴν ὀνόματι Ἀνταλκίδα μέν, πράγματι ὅμως τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ «εἰρήνη» μὲ τὴν ὁποίᾳ ἡ Σπάρτη ἀποπειράθηκε νὰ ἐπιβάλῃ τὴν πολιτικὴ της δυναστεία πάνω σ' ὅλους τοὺς ἄλλους, παρὰ πολίτευμα ὁμοσπονδιακό, μὲ συντεταγμένο Κοινοβούλιο καὶ Δικαστήριο γιὰ τὶς ὁμόσπονδες πολιτεῖες, μ' ἐπιμέρους κοινοτικὴ αὐτονομία τῆς καθεμιᾶς τους, σὲ σταθερὰ ἥσυχο ἀπὸ ταραχὴς πιὰ τόπο, μ' ἐλεύθερη ἐπικοινωνία ὅλων ἀναμεταξύ τους, μὲ συνυπεύθυνη συνεγγύηση ὅλων τους γιὰ τὸν καθένα, καὶ τέλος μὲ τὸν πόλεμο κατὰ Περσῶν ἀναφανδὸν ἀποφασισμένο, γι' αὐτὸ καὶ μὲ τὰ οὔσιων

στερα τῆς στρατιωτικῆς ἔξουσίας καὶ τῆς ἔξωτερης πολιτικῆς μεταβιβασμένα, διὰ τῶν συμμαχικῶν σπονδῶν, στὸν ἡγεμόνα τῆς ὁμοσπονδίας: τὸν μακεδόνα κυρίαρχο.³⁴

“Οσο δύσκολοι κι ἀν χρειάστηκαν ἀγῶνες καὶ μέτρα σκληρὰ γιὰ νὰ φτάσῃ σ’ αὐτὸ τ’ ἀποτέλεσμα ὁ βασιλιὰς τῆς Μακεδονίας, τὸν ἐ αυτό τον τιμοῦσε καὶ τοὺς “Ἐλληνες προυποθέτοντας πὼς ὁ ἀγώνας κατὰ τῶν Περσῶν (ποὺ ἔτσι γιὰ πρώτη φορὰ τώρα ἦταν δυνατὸς) κ’ ἡ ἴσχυρὴ ἐμπνοὴ τοῦ κοινοῦ τούτου ἑθνικοῦ σκοποῦ — ἀλλὰ κ’ οἱ νῦκες στὰ ξένα, κ’ ἡ προκοπὴ στὸν τόπο μέσα, ποὺ ὑποσχόταν τέτοιου ἔργου ἡ ἐπίτευξη — τὶς ἥττες καὶ τὰ θύματα καὶ τὶς θυσίες (γιὰ νὰ φανοῦν αὐτὰ πιὰ ἐλπιστὰ μὲ βασιμότητα στὸν ὄριζοντα) θὰ τὰ δικαίων αν δλα στὴ συνείδηση ὅλων! Κι ὅχι μόνο οἱ ἀλλεπάλληλες διακηρύξεις του καὶ τὸ χρέος ποὺ ἀνάλαβε ἀπὸ τὴ συνθήκη τοὺς ἐγγυόνταν πὼς ὅλα του τὰ ὅπλα θὰ ρίχνονταν λοιπὸν στὸ μεγάλο ἑθνικὸ ἀγῶνα, παρὰ καὶ τὸ προσωπικό του ἐνδιαφέρον, κ’ ἡ ἀνάγκη, ἔξαρχῆς εἶχαν προδιαγράψει τὴν πολιτικὴ τούτη: νὰ συγκεντρώσῃ τὴ δύναμη τῆς Ἑλλάδας, καὶ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς περσικῆς ἐπικράτειας νὰ βγάλῃ πέρα — κι αὐτὸ γιὰ νὰ ἐνώσῃ, ὅσο γίνεται πιὸ στέρεα, καὶ νὰ συγχωνεύσῃ ὄργανικὰ κι ὅσο γίνεται διαρκέστερα, τὶς πιὸ ζωτικὲς δυνάμεις τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν.

‘Η ἴσχυς του αὐτὴ λοιπόν, πρόχωμα κεῖ ἀκλόνητο στὸ βοριά, ποὺ τὴν Ἑλλάδα ὅλη φύλαξε ἀπ’ τοὺς βάρβαρους, ἐνῶ τὴν Ἰταλία τὴν εἶχαν πλημμυρίσει κιόλας, «ἐκ τῶν πραγμάτων» καλεῖται τώρα (καὶ μὲ τὸν «ἐπισημότερο» τρόπο: ἐπικεφαλῆς τῶν ἐνωμένων Ἑλλήνων) ν’ ἀναλάβῃ τὸν πόλεμο κατὰ τῶν ἀνατολικῶν βαρβάρων! Τοῦτο ἐσήμαινε ἀ πελε εὐθέως ση ἐλληνικῶν νησιῶν καὶ πόλεων, ποὺ ἀπ’ τὴν πτώση τῶν Ἀθηνῶν — ἀπὸ τὸ Λύσανδρο ἐκεῖνο, καὶ τὴν ἀνταλκίδεια τάχα «εἰρήνη» τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ — εἶχαν ξαναπέσει στὸν περσικὸ ζυγό· μὰ κι ἀνοιγμα τῆς Ἀσίας στὴν ἐλεύθερη ἐπικοινωνία — κι ἄρα καὶ διακίνηση τῆς ἐλληνικῆς βιοτεχνίας —, σπάσιμο τῶν φραγμάτων ἀνάσχεσης ἐν γένει τοῦ ρεύματος ἐλληνικῆς ζωῆς (καὶ τρόπων, καὶ πνεύματός της), παροχέτευση δηλαδὴ τῆς ὑπερχείλισης, τῆς ἀσφυκτικῆς ἐκείνης ὑπερπλήρωσης κ’ ὑπερπύκνωσης τῆς Ἑλλάδας διαρκῶς ἀπὸ δυναμικὰ στοιχεῖα πάντ’ ἀνήμερα, πάντα ἔξαγριωμένα καὶ σὲ πυρετικὸ ἀναβρασμό, ποὺ μὲς σ’ αὐτὰ τὰ

³⁴ ΓΟ Glotz, ἀντίθετα, ἐπισταμένως ἀναλύοντας ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς ὄρους τῆς εἰρήνης ἱστορικὰ δεδομένα, καταλήγει πὼς ἥταν κατεξοχὴν δεσμευτική, καθαυτὸ ὑποδουλωτικὴ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, ποὺ τὶς ὑπόταξε ἀμεσα σ’ ἐνα ψευτοσυμβούλιο, τίποτα παραπάνω πράγματι ἀπὸ πρόσφορο ὅργανο πολιτικῆς στὰ χέρια τοῦ Φίλιππου (Glotz-Cohen, III, 370-4).]

παράστενα ὡς τώρα τείχη καὶ πλαίσια προμποθέσεων ἀκόμα πιὸ ἀποτινχτικὰ τῶν πολυτάραχων καὶ γιὰ ἐλάχιστα μικροπολιτειῶν της, τὴν ἀρρώσταιναν θανάσιμα — κι ὅσο πιὸ δραστήρια κινοῦνταν ἐντός της ἀλληλοσυμπιεζόμενα, τόσο καὶ πιὸ ἔντονα ἐξαγριώνονταν ὅλα της, κι ἀλληλοσπαράζονταν κι αὐτοκαταλύνταν — , λοιπὸν διέξιδο ἐσήμαινε ὁ πόλεμος αὐτός, ἥν οι γυμαί εὐκαιριῶν κι ἄνεμο ἐλπίδων, ποὺ φούσκωνε πιὰ ὅλα τὰ πανιὰ νὰ πλεύσουν κατὰ νέες μορφὲς ζωῆς καὶ δραστηριότητας, χῶρο ἐσήμαινε, ν' ἀνοιχτοῦν, νὰ πράξιον, μὲς σὲ συνθῆκες νέες, ὑπερελκυστικές, πράξεις ἄλλες, ἄγνωρες, καὶ σὲ τέτοια πληθώρα νέων ἀντικειμένων τῆς ὅλης τους πραγματείας, καὶ σ' εὐρὺ κόσμο πιὰ δουλεύοντας, νὰ ξαναγίνουνε γεροί, μὲς ἀπὸ γενναῖο ἔργο!

'Ο κοσμοπολιτισμός, πούχε ἀνθίσει στὴν Ἑλλάδα παράλληλα μὲ τὸ στενὸ τοπικισμό, καὶ τὸ παντοῦ ἐξαπλωμένο ἐμπόριο, καὶ οἱ ἀπὸ παντοῦ πρὸς παντοῦ αὐτοὶ ποὺ γύρναγαν ἐξόριστοι καὶ φυγάδες κ' ἐπαναπατρίζομενοι, καὶ τὰ σμήνη ἐκεῖνα τῶν μισθοφόρων, κ' οἱ ἑταῖρες, κι ὁ φωτισμός, κ' ἡ παιδεία - ὅλ' αὐτά, καὶ τὰ βαθύτερα ζωτικὰ κίνητρά τους, γιὰ νὰ μὴν παραναλώσουν μὲ καταφθαρτικές ἀρνητικές παρενέργειες ἔτσι καὶ τὴν τελευταία ικμάδα τῆς ἐθνικῆς ὑπόστασης τῶν Ἑλλήνων ἔπρεπε πιὰ νὰ βροῦν, σὲ προσδιωρισμένη πρόβαση καὶ προδιαγεγραμμένη δραστηριότητα, τὴ διαμόρφωση ποὺ τοὺς ταίριαζε, τὴ γόνιμη ἐπιτέλους ἔκφραση καὶ καθολικὴ συμπαραγωγικότητά τους.

Στὴν πορεία πρὸς τὴν Ἀσία τοῦτο ἥταν δυνατό.

"Οσο ἀπ' τὴν πλευρὰ τῆς Εύρωπης ἥταν ὅλα φτασμένα στὸ κορυφαῖο ἐκεῖνο σημεῖο ἐπικείμενης ἔκλαμψῆς τῆς ἐφορμητικῆς ἀπόφασης, τόσο, κατ' ἀντίστροφη φορά, στὴν ἀπέναντι πλευρὰ τῆς Ἀσίας ἡ πελώρια ἐπικράτεια εἶχε πιὰ καταντῆσει στὸ νεκρὸ σημεῖο ἐξάντλησης ὅλων τῶν δυναμικῶν στοιχείων ἀπ' ὅπου κάποτε ξεπήγασαν τὰ ἐπιτεύγματα τῶν Περσῶν, καὶ κρατιόταν μονάχ' ἀπ' τὴν ἀνενεργὸ πιὰ ἐπιβολὴ τοῦ καθεστῶτος τῆς.

Λίγα μᾶς παραδίνονται γιὰ τὴ φύση καὶ τὸ εἶδος τῆς περσικῆς αὐτῆς ἐπικράτειας. Καὶ τὰ περισσότερα εἴναι, ἀποκλειστικὰ σχεδόν, ἀπὸ τὸ εἶδος ἐκεῖνο ἐπιπόλαιων ἀντιλήψεων μαρτύρων ποὺ δὲν ἔβλεπαν στοὺς Πέρσες ἄλλο ἀπὸ βάρβαρους, καὶ τοὺς περιφρονοῦσαν. Μόνο ἀπ' τοῦ Δαρείου τοῦ Ὅστασπους τὴ μορφή, καθὼς ἀπ' τοὺς περσικοὺς πολέμους τὴ σκάλισε στὸ δρᾶμα του ἔτσι ἔνας μαραθωνομάχος, ἀπεικάζεται κάτι ἀπ' τὸ βαθύτερο μεγαλεῖο κ' ὑψηλὴ ποιότητα τοῦ εύ-

γενοῦς αύτοῦ λαοῦ. Κ' ἡ ἔμμεση αὐτὴ ἀνταύγεια ἵσως μπορεῖ νὰ δυνα-
μώσῃ καὶ νὰ ὁλοκληρωθῇ σὲ σύλληψη οὐσίας ἀπὸ τὴν ἀμεσώτατη ἔκ-
φραση τῆς ἑσώτερης ζωῆς καὶ πνεύματός του ποὺ συνιστᾷ ἡ θρησκεία
του κ' ἡ ἀρχαίων Ἱερή του ἴστορίᾳ· μαρτυροῦν κ' οἱ δυὸς τὴν ἀνώτερην
ἀπὸ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Ἀσίας ἡ θικὴ δύναμη μὲ τὴν ὅποια προβαί-
νουν οἱ Πέρσες στὴν Ἰστορία: τὴν σοβαρὴν καὶ σεμνὴν σύλληψην ἔχείνουν
ποὺ κατεξοχὴν γι' αὐτὸν ζῆ — καὶ τὸ ἐπιζητεῖ — τόσο ἡ βούληση τοῦ
ξεχωριστοῦ προσώπου ὅσο καὶ τοῦ λαοῦ.

*Καθαρὸς στὰ ἔργα, καθαρὸς στὰ λόγια, καθαρὸς στὶς
σκέψεις!* — νά τι ζητάει ἡ θρησκεία τους. Ἡ φιλαλήθεια, ἡ ἀγιότητα
τῆς ζωῆς, ἡ ἐκπλήρωση τοῦ καθήκοντος μὲ τὴ μεγαλύτερη αὐταπάρ-
νηση εἰν' ὁ νόμος ποὺ ἀποκάλυψε ὁ Ζαρατούστρα (Ζωροάστρης) εὐαγ-
γελιζόμενος τὸ λόγο τοῦ θεοῦ. Στὰ ἔπη τους γιὰ τὸν Ντζεμσίντ³⁵ καὶ
τὸν Ὑστάσπη,³⁶ ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες τους κατὰ τῶν Τουρανῶν, τοὺς χαρά-
ζονται — πολὺ ἀλλιώτικ' ἀπὸ ὅ,τι στοὺς Ἐλληνες μὲ τοὺς θρύλους τους
γιὰ τὴν Τροία, τὴν Θῆβα, τοὺς Ἀργοναῦτες — τὰ πρότυπα ὅσων ἡ ἀλη-
θινὴ ζωὴ πρέπει νὰ γυρεύῃ ἢ ν' ἀποφεύγῃ.

Γιατὶ στὰ ὑψίπεδα ἀπὸ τὸ Νταμαβάντ (τὸ Ἰασόνιον τῶν Ἐλλή-
νων, βορειανατολικὰ τῆς Τεχεράνης, 5604μ) ἵσαμε τὸν Ἰνδό, νομάδες
πάντα βόσκανε τὰ ζῶα τους. Καὶ κάποτε λοιπὸν τοὺς φωνερώθηκε ὁ
Ἐξάγγελος τοῦ Πανάρχαιου Νόμου, ὁ μεγάλος Βοσκός τοῦ Ἀνθρώπου,
ὁ Ἄόμα,³⁷ κ' ἐμπιστεύτηκε τὴ διδαχὴ του στὸν πατέρα τοῦ Ντζεμσίντ·
κ' οἱ ἀνθρώποι τότε ἀρχισαν νὰ πρωτοκατοικοῦν καὶ νὰ καλλιεργοῦν τὴ
γῆ. Κι ἄμα ἔγινε βασιλιάς ὁ Ντζεμσίντ ὥρισε τὴ ζωὴ γιὰ πάντα τοῦ
λαοῦ του καὶ τὶς τάξεις τοῦ βασιλείου του· καὶ κάτω ἀπὸ τὴν αἴγλη τῆς
βασιλείας τοῦ Ντζεμσίντ ζῶα δὲν πέθαιναν καὶ φυτὰ δὲ μαραίνονταν,
νερὰ καὶ καρποὶ ποτὲ δὲν ἔλειπαν — κι οὕτε παγωνιές οὕτε καύματα
βασάνιζαν τοὺς ἀνθρώπους, κι οὕτε ἀρρώστεια οὕτε θάνατος ὑπῆρχε!
Ἄλλα εἶπε κάποτε ὁ ἀγέρωχος Ντζεμσίντ: Ἡ φρόνηση, ἀπὸ μένα! Σὰν
κ' ἐμέν' ἄλλος κανεὶς ποτὲ δὲ βασίλεψε! Κ' ἔγιν' ἡ γῆ, ὅπως ἔγώ τὴ θέ-
λησα! Φαῖ καὶ ὑπνο καὶ χαρά: χάρη σ' ἐμὲ οἱ ἀνθρῶποι! Ἔγὼ ἡ Δύναμη!

35^η [Βλ. *MEE*, Θ' 80.]

36^η [Βλ. *RE*, IX, 1, 541-2, τὰ ἄρθρα *Hystaspes* 1 καὶ 2. Γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὄ-
νοματος, ποὺ στὰ περσικὰ εἰναι: *Vistaspa* (τὸ β' συνθετικὸ -aspa σημαίνει ἵππος),
βλ. *CHI*, II, 659.]

37^η [Ο *Haoma* φαίνεται ὅτε εἶναι προσωποποίηση τοῦ μεθυστικοῦ ποτοῦ *haoma*, κοι-
νοῦ σὲ πολλοὺς ἴνδοευρωπαϊκοὺς λαούς, (Βλ. *CHI*, II, 676-7, *MEE*, KB', 97-8,
τὸ ἄρθρο σόμα, καὶ J. Pokorný, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I,
912 "Ισως ἀπὸ κεῖ καὶ τ' ὄνομα τῆς γνωστῆς μας σουμάδας. Ἀνδριώτης, Ἐ-
τυμολογικό λεξικό, 334)]

*Καὶ τὸ θάνατο διώχνω ἀπὸ τὴ γῆ!.. Πλάστη, γι' αὐτό, τοῦ κόσμου λέτε με, καὶ λατρεύετε με!.. Νά πῶς χάθηκε ἀπ' αὐτὸν τοῦ θεοῦ ἡ φώτιση!.. Κι ὁ Ζωάκ τότ' ὁ Χάρος χύθηκε ἀπάνω του καὶ τὸν νίκησε καὶ τὸν ἔδιωξε! Κι ἄρχισ' ἔτσι ἡ φοβερὴ Ἀρχὴ τοῦ Ζωάκ. Μέρες Ὁργῆς ἤρθαν ὕστερα, ώστου νίκησε κάποτ' ὁ ἥρωας ὁ Φεριντούν.*³⁸ Αὐτός, κ' ἔπειτ' ἀπ' αὐτὸν ἡ γενιά του — τὸ γένος τῶν Ἀντρὸν τῆς Πρώτης Πίστης — βασίλεψαν στὸ Ἰράν, πολεμῶντας πάντα σκληρὰ τοὺς ἄγριους Τουρανούς, ὡσπου στὸν ἔκτο ἀπὸ Φεριντούν, τὸν Ὑστάσπη, κατέβηκε ὁ Ζωροάστρης, ὁ Ἀγγελος τ' Οὐρανοῦ, καὶ φανερώθηκε στὸ βασιλιά, νὰ τὸν διδάξῃ πῶς νὰ σκέφτεται, νὰ μιλάῃ, καὶ νὰ πράττῃ, κατὰ τὸ Νόμο!

Βάση τοῦ Νέου Νόμου: ὁ αἰώνιος πόλεμος ἀνάμεσα στὸ Φῶς καὶ τὸ Σκοτάδι, ἀνάμεσα στὸν Ὁρομάσδη (*Ahura Mazda*), μὲ τοὺς Ἐφτὰ Ἀρχηγέτες τοῦ Φωτός, καὶ τὸν Ἀριμάν, μὲ τοὺς Ἐφτὰ τοῦ Σκοταδιοῦ του! Παλεύουν πάντοτ' αὐτοὶ μὲ τ' ἀσκέρια τους γιὰ τὴν κυριαρχία τοῦ κόσμου! "Ολα τὰ πλάσματα εἶναι τοῦ Φωτός - μὰ καὶ τὸ Σκοτάδι ὅλο καὶ βρίσκετ' ἐντός τους, μὲ τὸν ἀγῶνα, τὸν ἀκατάπαυτο! Μόν' ὁ ἀνθρωπος βρίσκετ' ἀνάμεσα στὰ δυό, ἐλεύθερος μονάχος νὰ διαλέγῃ: νὰ βοηθάῃ τὸ Καλὸ η νὰ ύποχωρῇ στὸ Κακό. "Ετσ' οἱ Γιοὶ τοῦ Φωτός, οἱ Ἰρανοί, ἀγωνίζονται τὸν Καλὸν Ἀγῶνα γιὰ τὸν Ὁρομάσδη, στὴ βασιλείᾳ του νὰ ύποτάξουν τὸν κόσμο, στὰ μέτρα τῶν προτύπων τοῦ κράτους τοῦ Φωτός νὰ τὸν συντάξουν καὶ προκομμένο καὶ καθαρὸ ἔτσι νὰ τὸν κρατᾶν!..

Τέτοια ἡ πίστη τοῦ λαοῦ αὐτοῦ κ' οἱ καταβολικές του παρορμήσεις, ποὺ προσδιώρισαν μετὰ καὶ τὴν ἴστορική του ζωή. "Άλλοι γεωργοί, κι ἄλλοι βοσκοὶ ψηλὰ στὰ βουνὰ τῆς τραχειᾶς Περσίδας, μ' ἀρχοντές τους εὐγενεῖς ἀπ' τοὺς πανάρχαιους ἐκείνους οίκους τους — κι ἀκόμα βαστάει ὁ λόγος αἰώνων, χιλιετιῶν, γιὰ τοὺς χίλιους μύριους πύργους τους! —, μ' ἐπικεφαλῆς ἀνέκαθεν τὴν φυλὴ τῶν Πασαργάδων, ποὺ ὁ εὐγενέστερός της κλάδος, τῶν Ἀχαιμενιδῶν, στάθηκε κι ὁ πραπατορικὸς οίκος τοῦ τόπου καὶ τοῦ λαοῦ του. Κάποτε, λέν, ὁ γιὸς κάποιου βασιλιά ἀπ' αὐτούς, ὁ Κῦρος, βλέπει στὴν αὐλὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ, στὰ Ἐκβάτανα,³⁹ τόση ύπεροφία κ' ἔκλυση, καὶ πλάσματα τόσο ἀθλια, ποὺ σκέφτεται ὅτι καλὸ θάτανε νὰ φέρῃ τὴν ἀνώτατη ἐκείνη Ἀρχὴ στὸ γερὸ κι αὐστηρὸ λαό του! Γυρνάει λοιπὸν καὶ συγκαλεῖ δλες τὶς φυλές, λέει ὁ θρύλος, τοὺς τάζει ἐνα κομμάτι γῆς νὰ ξεχερσώ-

38^η [Βλ. MEE, ΚΓ' 895.]

39^η [Ἄρχαιο περσικὸ Hangmatāna, ποὺ σημαίνει τόπος συνάντησης ή συνάθροισης, τὸ σημερινὸ Hamadān CHI, II, 109, 2]

σουν σὲ μιὰ μέρα (κι ὅλο τὸ βάρος τῆς ὑποταγῆς μ' αὐτὸν νὰ νιώσουν), καὶ τοὺς καλεῖ τὴν ἄλλη σὲ γιορτή, νὰ φᾶνε καὶ νὰ πιοῦνε - καὶ τοὺς ζητάει μετὰ νὰ ποῦνε τί διαλένε: τὴν γονατισμένη αὐτὴ θλιβερὴ ζωὴ τοῦ προσκυνημένου στὴ γῆ τῆς ὑποταγῆς, ἢ τὴ λαμπρὴ τῶν νικητῶν ἡρώων;.. Κι αὐτοὶ διαλένε *Πόλεμο* καὶ *Νίκη!*.. Κ' ἔτσι ὁ Κῦρος ξεχινᾷ κατὰ τῶν Μήδων, νικᾷς καὶ γίνεται ἀρχοντας τοῦ κράτους, ποὺ φτάνει πέρα κεῖ ὡς τὸν "Ἀλυ, καὶ ψηλὰ στὸν Ἰαξάρτη! Μὰ πολεμάεις καὶ παραπέρα, κ' ὑποτάζει τὸ βασίλειο τῶν Λυδῶν καὶ τὴ χώρα ὅλη, ὡς τὴ Θάλασσα τῶν Ἱαόνων, καὶ τὸ κράτος τῶν Βαβυλώνιων ὡς τὰ σύνορα τῆς Αἰγύπτου. 'Ο γιός του, Ὅστερα, ὁ Καμβύσης, κατακτᾷ καὶ τὸ κράτος τῶν Φαραώ! Κανεὶς ἀπ' τοὺς πανάρχαιους ἴστορικους λαοὺς δὲν καταφέρνει ν' ἀντισταθῇ ἀποτελεσματικὰ στὴ δύναμη τοῦ νεαροῦ αὐτοῦ λαοῦ τῶν Περσῶν! Μὲ τὴν ἐκστρατεία ὅμως ἔκείνη τοῦ *Μεγάλου Βασιλιᾶ* στὶς ἐρήμους πέρα ἀπ' τὴν Αἴγυπτο, καὶ τὸν ξαφνικό του θάνατο, δὲ χάνουν τὴν εὐκαιρία οἱ Μῆδοι: ἀναγορεύουν οἱ ἱερεῖς τους οἱ *Μάγοι* κάποιον τους *Μέγα Βασιλέα*, τὸν ὀνομάζουν νεώτερο γιὸ τοῦ Κύρου, καταργοῦν σ' ὅλη τὴν ἐπικράτεια γιὰ τρία χρόνια κάθε ὑποχρέωση στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας καὶ φόρων, κ' οἱ λαοὶ τοὺς ἀκολουθοῦν. Σὲ λίγο ξεσηκώνονται ὅμως ὁ Δαρεῖος ὁ Ἀχαιμενίδης μὲ τοὺς ἐπικεφαλῆς τῶν ἄλλων ἔξη φυλῶν καὶ σκοτώνουν τὸ μάγο τῶν Μήδων καὶ τοὺς ἐπιφανέστερους ὄπαδούς του. *Τὴν Ἀρχὴν* π' ἀρπαζαν ἀπὸ τὸ γένος μας κατασύντριψα! Καὶ ξανάστησα τὰ ιερὰ καὶ τὴν τιμὴ καὶ τὴ δόξα ἔκείνου πούναι τοῦ κράτους μας *Φρουρός*! Μὲ τὴ χάρη ἔτσι τοῦ Ὁρομάσδῃ ξανακέρδισα τὸ ἀρπαγμένα - κ' εὐτυχισμένο ἔκανα τὸ βασίλειο, Πέρσες, καὶ Μῆδους, καὶ τοὺς ἄλλους κάθε μας τόπου, σπως καὶ πρίν! ("Ετοι ἔχει χαραγμένο μιὰ ἐπιγραφὴ τοῦ Δαρείου.)⁴⁰

'Η περσικὴ ἐπικράτεια ἰδρύθηκε λοιπὸν ἀπ' τὸ Δαρεῖο τὸν Ὅστασπον (521-485), καὶ βασίστηκε στὴν ἐκ τῶν πραγμάτων προκύψασα δομὴ τῆς κυριαρχικῆς δύναμης ποὺ τὴ συνέστησε καὶ τὴ συνεῖχε μὲ τὴν ἔξουσία τῆς· γιατὶ περσικὴ παιδεία ἵκανη (ὅπως ἄλλοτε ἡ ἀστυροβαθυλωνιακή) νὰ ἔκνικῃ, ἐσωτερικά, καὶ νὰ μεταπλάθῃ, τοὺς μὲ τὴ βίᾳ κατακτημένους καὶ κρατούμενους σὲ ὑποταγὴ λαοὺς τῆς πελώριας χώρας, δὲν ὑπῆρχε· ἐνῶ ἡ θρησκεία ἔκείνη τοῦ *Φωτὸς* ἔδινε βέβαια τὴν ἥθική της δύναμη κ' ὑπεροχὴ στὸν περσικὸ λαό, δέν ἡταν ὅμως — καὶ δὲν ἥθελε νάναι — προσηλυτιστικὴ στὶς οὐσιαστικές της ποιότητες. Αὐτοῦ στὴν Περσία, ἐξ ἄλλου, καὶ γιὰ τὴν πρόσφορη ὁργάνωση τῆς συνεκτικῆς-κυριαρχικῆς δύναμης, λειτουργοῦν ὅλως ἀντίθετες ριζικές

⁴⁰ **Β** [Ἐνοεῖ τὴν τρίγλωσση ἐπιγραφὴ τοῦ Behistun (στ' ἀρχαῖα περσικὰ Bagastāna) Βλ. *CHI*, II, 208-9, καὶ Frye, *Appendix* 2, 363-8.]

προύποθέσεις καὶ συστατικὲς δομὲς ἀπὸ κεῖνες ποὺ προσδιώρισαν ὅ, τι φυσικώτατα ἀναπτύσσεται (ἀπομόνο του, δχι μ' ἐπιβολὴ ἀπὸ πάνω) στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἔνας μὲν ὁ λαὸς ἀλλὰ διαφοριζόμενος ἀκατάπαυτα σὲ χίλιους μύριους μικροὺς — κοινοτικοὺς ἢ ἐπιμέρους μισο-ομοσπονδιακούς — κύκλους, μὲ τὸν καθένα σ' ἀνυπόταχτη διαρκῶς αὐτονομία, ἰδιοσύστατο, ἀεικίνητο, ἀνήρεμο κι ἀνήσυχο (κι ἀνησυχαστικὸ τῶν γύρω), πάντ' ἀλλιώτικα διαμορφωνόμενο, ἀπὸ κάθε ἄλλον (ἄλλα κι ἀπὸ τὸν προηγούμενο ἑαυτό του), σὲ πλεῖστα κι ἀντιφατικὰ κι αὐτάρεσκα. Τίποτα τέτοιο βέβαια στὴν Περσία· ἐδῶ λαοὶ πολλοί, κατεξοχὴν παραχμασμένοι κι ἀνίκανοι πιὰ γιὰ ζωὴ μὲ δικό της χαρακτῆρα κανένας τους, συσσωματωμένοι κατακυριαρχικά, μὲ τὴ βία τῶν ὅπλων, κ' ὑπὸ τὴ σκληρὴ κι ἀγέρωχη ἔξουσία τῶν Περσῶν, μὲ τὸ Μεγάλο τους *Βασιλιὰ* ἐπικεφαλῆς, τὸν ἴσοθεο!

'Η μοναρχία αὐτή, π' ἀπλώνεται ἀπ' τὴ θάλασσα τῶν Ἑλλήνων ὡς τὰ Ἰμαλάια, κι ἀπ' τὴν ἔρημο τῆς Ἀφρικῆς ὡς τὶς στέπες τῆς Ἀράλης, ἀφήνει τοὺς λαοὺς ποὺ κυβερνάει ὅ, τ' εἰν' ὁ καθένας τους καὶ στὶς συνηθισμένες τους καταστάσεις, προστατεύοντάς τους μόνο σ' ὅ, τι ὁρίζει τὸ δίκαιο τοῦ καθενός τους, κρατιέται ἀνεξίθρησκη ἀπέναντι ὅλων τους τῶν πίστεων, φροντίζει πάντως τὴ συγκοινωνία καὶ τὴν ἀνετηζωὴ τους, συντηρεῖ ὡς καὶ τοὺς παλιοὺς φυλετικοὺς τοπάρχες τους — φτάνει νάν' ὑποταχτικοὶ της καὶ νὰ πληρώνουν φόρους — ἀλλά, πάνω ἀπ' ὅλ' αὐτά, στήνει, γερὰ συγκροτημένο, ἐποικοδόμημα ἐπιβολῆς μιᾶς στρατιωτικῆς καὶ διοικητικῆς ἐνότητας, ποὺ οἱ φορεῖς της εἶναι πάντ' ἀπ' τὴν κυρίαρχη φυλὴ μὲ τ' ὄνομα: *Πέρσαι καὶ Μῆδοι*.

'Αντίθετα, ὅμως, στὴν πρωτεύουσα, ἡ ἴδια θρησκεία, ἡ σκληρὴ κι αὐστηρότατα ἀσκούμενη κοινὴ δίαιτα ζωῆς, στὰ δάση καὶ στοὺς ἀγρούς, ἡ σταθερὴ ἀγωγὴ τῶν νέων ὅλων τῆς εὐγένειας τῶν κυρίαρχων σὲ ὑπηρεσία ὥσπου νὰ γίνουν ἀντρες στὴν αὐλή, κάτω ἀπ' τὸ ἄγρυπνο βλέμμα πάντα τοῦ Μεγάλου *Βασιλιᾶ*, κ' ἡ μαζεμμένη κεῖ πολεμικὴ δύναμη τῶν μυρίων ἀθανάτων, καὶ τῶν δύο χιλιάδων δορυφόρων, καὶ τῶν δύο χιλιάδων ἵππεων, κ' οἱ ἀπὸ τέτοια πελώρια ἐπικράτεια στὰ βασιλικὰ ταμεῖα καὶ τὰ θησαυροφυλάκια συσσωρευόμενοι φόροι-βουνὰ καὶ πλούσια δῶρα, κι ὅλη ἐκείνη ἡ λαμπρὴ ἱεραρχικὴ τάξη τῶν ἀξιωματούχων εὐγενῶν καὶ τῶν δόμοτράπεζων καὶ τῶν συγγενῶν τοῦ Μεγάλου *Βασιλέως*, δλ' αὐτὰ μαζὶ ἀστραφταν, δίνοντας στὴ βασιλεύουσα τὴ δύναμη καὶ τὴ βαρύτητα, ποὺ ἀπ' τὸ κέντρο της οἱ βασικοὶ της ἀξονες κινοῦν καὶ συνέχουν καὶ κυβερνᾶν ἐνιαῖα τὸ κράτος τους αὐτὸ πέρα: τὸ δίκτυο τῶν μεγάλων δρόμων — τῶν μεθοδικὰ καταστρωμένων σ' ὅλη τὴν ἀπλα τῆς χώρας — κ' οἱ πυκνοὶ ταχυδρομικοὶ σταθμοί, κ' οἱ πάντοτ' ἔτοιμοι ἀγγελιαφόροι, καὶ τὰ φρούρια — ποὺ σ' ὅλα τὰ

χρίσιμα περάσματα, καὶ στὰ σύνορα, καὶ στὰ στενά καὶ στὶς κλεισώρεις, κατασφαλίζουν τόσο τὴ συγκοινωνία, κανονικά, ὅσο καὶ τὴν πιὸ ἄμεση ἐπέμβαση τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας μόλις χρειαστεῖ — κ' οἱ ἄγνειοι ἐκεῖνοι τοῦ *Μεγάλου Βασιλέως*, ποὺ μποροῦν νὰ φέρνουν ἐντολὲς ἀπ' τὰ Σοῦσα ὡς τὶς Σάρδεις (πάν' ἀπὸ δυόμιση χιλιάδες χιλιόμετρα) σὲ λιγώτερο ἀπὸ 10 μέρες, κ' ἡ σ' ὅλη τὴν Περσία πάντοτ' ἐτοιμοπόλεμη στρατιωτικὴ δύναμη, γιὰ τὴν ταχύτερη δυνατὴ ἐκτέλεση κάθε προσταγῆς, ὅλ' αὐτὰ συνιστοῦν τὴν ἐπικράτεια πράγματι τῶν Περσῶν καὶ Μῆδων, ἀπ' τὸ Αἰγαῖο καὶ τὴ Λιβύη ὡς τὶς στέππες τοῦ Τουρὰν καὶ τὰ Ἰμαλάια καὶ τὴν Ἰνδία.

Διοικητικὰ ὑποδιαιρεῖ ὁ Δαρεῖος τὴν ἐπικράτειά του αὐτὴ σὲ 20 σατραπεῖς, ὅχι κατὰ ἐνοικοῦσες ἐθνότητες, οὕτε σώζοντας ἴστορικὰ προηγούμενα, παρὰ κατὰ φυσικὲς γεωγραφικὲς ἐνότητες, ὅπως ἡ μορφολογία ἐδάφους τὶς ὁρίζει· κ' ἡ σχέση τῶν ντόπιων καθεμιᾶς τους μὲ τὸ κράτος συνίσταται μονάχα στ' ὅτι ὑπακούουν, πληρώνουν φόρους, στρατεύονται (ὅταν διατάσσεται γενικὴ ἐπιστράτευση), συντηροῦν τὸ σατράπη τους καὶ τὴν αὐλή του, ὅπως καὶ τὶς στρατιωτικὲς δυνάμεις τοῦ *Μεγάλου Βασιλιᾶ*, ποὺ ἐδρεύουν στὶς κύριες πόλεις καὶ στὰ παραμεθόρια ὁχυρὰ τῆς περιοχῆς τους. Οἱ σατράπες⁴¹ — βασιλιάδες, μόνο στὸ *Μεγάλο Βασιλιὰ* ὑπῆκοοι — εὐθύνονται γιὰ τὴν πειθαρχία καὶ τάξη τῆς σατραπείας τους, πού, γιὰ τὴν ἄμυνα ἥ γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς περιοχῆς της, καὶ τὴν αὔξηση τῶν προσόδων της, κάνουν πολέμους ἥ κλείνουν εἰρῆνες, καὶ μὲ καὶ χωρὶς διαταγὴ ἀπ' τὸ ἀνάκτορα, ὅπως καὶ παραχωροῦν, στὴν ἀνάγκη, κάποια μέρη τῆς περιοχῆς τους, σὲ ντόπιους ἥ εύνοούμενούς τους ὅπωσδήποτε, ποὺ εἰσπράττουν τοὺς φόρους καὶ διοικοῦν. Τὰ στρατεύματα στὴ σατραπεία εἶναι στὴ διάθεσή τους, ἀλλὰ μ' ἀρχηγοὺς ποὺ διορίζονται ἀπὸ τὸν Ἰδιο τὸ *Μεγάλο Βασιλιὰ* — καὶ μὲ δικαιοδοσία, πολλὲς φορές, σὲ περισσότερες γειτονικὲς σατραπεῖς· ἥ ἐπαγρύπνηση καὶ δραστικότητα τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, ἥ πίστη τῶν σατραπῶν ἀλλὰ κ' ἡ σταθερὴ πάντα ἐπιτήρησή τους ἀπ' τὸ *Μεγάλο Βασιλιά*, μὲ τοὺς ἐπιθεωρητὲς ἀπεσταλμένους του συνεχῶς νὰ ἐλέγχουν, ὅλ' ἡ κλιμακωτὴ ἐν γένει αὐτὴ πυραμίδα λειτουργικῶν στοιχείων καὶ βασικῶν διοικητικῶν φορέων τῆς συστηματικῆς μοναρχικῆς ὀργάνωσης εἰν' ἥ δομὴ τῆς δύναμης ποὺ σταθερὰ κρατάει τόσους ὑποταγμένους λαοὺς μαζὶ καὶ τόπους στὴν περσικὴ ἐπικράτεια.

Λίαν γενναῖα δοσίματα, δῶρα καὶ ξανὰ δῶρα καὶ τιμές, πολὺ χρυσάφι γιὰ πολεμικὲς ὑπηρεσίες, κάνουν εὐγενεῖς καὶ λαὸς τῆς Περσίας

41^η [Γιὰ τοὺς σατράπες βλ. *RE*, II, A, 1, 82-188, τὸ σπουδαῖο ἄρθρο *Satrap*, τοῦ Lehmann-Haupt, *CHI*, II, 267 κ. ἐ., καὶ γιὰ τὶς σατραπεῖς εἰδικά, 245 κ.ἐ.]

συμμέτοχους στ' ἀγαθὰ τῆς ἔξουσίας τοῦ βασιλιᾶ τους. Αὐτὰ - ναὶ μαζὶ ὅμως ἀκατάπαυτη ἐπίβλεψη κ' ἔλεγχος, αὐστηρότατη πειθαρχία κι αὐταρχικὴ (κ' αἰματηρὰ πολλὲς φορὲς ἀσκούμενη) ποινικὴ ἔξουσία τοῦ *Βασιλιᾶ*, κρατᾶν τοὺς ὑπηρεσιακοὺς λειτουργοὺς καὶ φορεῖς περιτρομοὺς καὶ πιστοὺς στὸ χρέος τους. Ἀλίμονο στὸ σατράπη ποὺ φανῇ καὶ λίγο μοναχὰ νὰ παραμελῇ τὴ γεωργία ἢ τὴν τάξη καὶ τὴν καθαριότητα τῆς ἐπαρχίας του, ἢ ποὺ δὲ φροντίζει τὴν ὑδρευσή της καὶ δὲ φυτεύει παράδεισους,⁴² ἢ ἔκεινον ποὺ λιγοστεύει ὁ πληθυσμὸς τῆς περιοχῆς του, ἢ ξεπέφτει ἡ καλλιέργειά της, ἢ καταπιέζει τοὺς ὑπήκοους! Γιατὶ θέληση τοῦ *Βασιλιᾶ*: νάν' οἱ ὑπηρέτες του, μ' ὅλο τους τὸ εἶναι καὶ τὸ πράττειν, ἀληθινὸν ἡ πηρέτεις τῆς *Καθαρῆς Διδαχῆς!* "Ολοι χρωστᾶν στὸ *Βασιλιὰ* ν' ἀποβλέπουν καὶ μόνο σ' αὐτόν· γιατὶ ὅπως ὁ Ὁρομάσδης — ποὺ εἰκόνα του εἶναι κι ὅργανό του — ἔξουσιάζει τὸν κόσμο τοῦ *Φωτὸς* κι ἀγωνίζεται κατὰ τοῦ καταστροφικοῦ καὶ πονηροῦ Ἀριμάν, ἔτσι κι αὐτὸς εἰν' ἀπεριόριστος, ἀναμάρτητος, πάνω ἀπ' ὅλους κι ἀπ' ὅλα!..

Αὐτές, γενικά, οἱ διαρθρωτικὲς δομὲς τῆς περσικῆς ἐπικράτειας, ποὺ προκύψαν ἀπὸ τὴν ἔξαιρετικὴ ἔκείνην ἰδιοσυστασία τοῦ περσικοῦ λαοῦ, τὴν ἀπλοῦκὴ κι ἀρχαιότροπη προσήλωσή του ἀνέκαθεν στοὺς ἀρχηγοὺς τῆς φυλῆς, τὴν περήφανη ἀπὸ αὐτοσεβασμὸ ροπὴ τῆς πρωταρχικῆς πολιτείας τῶν εὐγενῶν του πρὸς τὴ νομιμότητα πάντα. Κ' οἱ βάσεις τοῦ ἐπιβλητικοῦ αὐτοῦ ὄργανισμοῦ δεσποτικῆς Ἀρχῆς, ποὺ συνιστοῦν συνέχεια καὶ συνέπεια στὴν ἀπολυτότητα θεσμοῦ πάγιου, ἀνεξαρτήτως τῶν ἐκάστοτε μεταβολῶν καὶ φορέων: δτὶ τὸ κῦρος κ' ἡ δύναμη τοῦ ἐνός, ποὺ τὴν κατέχει, καὶ τὴν ἀσκεῖ, πλήρως, συνεχίζεται κι ἀδιατάραχτα καὶ σὲ κάθε διάδοχό του, ὅπου αὐτόματα περιέρχεται κι ὅλ' ἡ αὐλή, κι ὁ γυναικωνίτης μαζί, καὶ σ' αὐτὸν ἀμέσως ὑπακούουν κι ὅλ' οἱ σατράπες, κ' οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοί, δσο κι ἀν ἀπέχουν, κι ὁ κυρίαρχος λαὸς κρατιέται, ἀπὸ μόνος του κι αὐτός, στὴν ἀρχαίᾳ του στιβαρότητα κι αὐστηρότητα ζωῆς, μὲ προσήλωση δίχως ἐρωτηματικὰ στὴν πίστη του πρὸς τὸ *Θεὸ-Βασιλιά* του.

'Η περσικὴ δύναμη ἔφτασε ὑπὸ τὸ Δαρεῖο στὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἀκμῆς της, κι ὡς κ' οἱ ὑποταγμένοι λαοὶ εὐλογοῦσαν τὴ διοίκησή της, ἐνῶ καὶ δὲν ἔλειψαν, σ' ὅλες τὶς ἑλληνικὲς πόλεις, ἐπιφανεῖς, ποὺ γιὰ ν' ἀρπάξουν τὸ «ἀντίτιμο» τῆς τυραννίδας ἔρριξαν τὸν ἑαυτό τους καὶ τοὺς συμπολῖτες τους στὸν περσικὸ ζυγό, κάτι ποὺ διόλου δὲ δυνάμωσε

^{42^η} [Δηλαδὴ κήπους, πάρκα Ἐξελλήνιση τῆς ἀβεστικῆς λέξης *pairi-daēza*, ποὺ κατὰ κυριολεξία σημαίνει περίβολος (Bλ καὶ Frisk, II, 473)]

βέβαια τὴν ἡθικὴν ἐκτίμηση τῶν εὐγενῶν Περσῶν γιὰ τοὺς ἐπιτήδειους ἐν γένει Ἑλληνες.

Μετὰ τὸ Δαρεῖο, κ' ὕστερ' ἀπὸ τὶς ἡττες στὴ Σαλαμῖνα καὶ τὴ Μυκάλη, ἄρχισαν κάποια σημάδια κάμψης καὶ ζεπεσμοῦ - μοιραῖα στὴν περσικὴ ἐπικράτεια, γιατὶ σὰν ἀνήμπορη ν' ἀναπτύσσετ' ἐσωτερικά, βέβαια καὶ θάπεφτε, κατ' ἀνάγκην, ὅταν θάπαιε νὰ τρέφεται καὶ νὰ δυναμώνῃ μὲ νῦνες καὶ κατακτήσεις. Ἀπὸ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Ξέρξη ἔγιν' αἰσθητὴ ἡ χαλάρωση τῆς δεσποτικῆς δύναμης κ' ἡ ἐπίδραση τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ γυναικωνίτη· οἱ κατακτήσεις στὴ θρακικὴ παραλία, ὁ Ἐλλήσποντος κι ὁ Βόσπορος, τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου κ' οἱ ἐλληνικὲς πόλεις τῆς μικρασιατικῆς ἀκτῆς χάθηκαν, ἐνῶ σὲ λίγο καὶ ὑποταγμένοι λαοὶ προσπαθοῦν ν' ἀπελευθερωθοῦνε, κ' ἡ ἐπανάσταση ἐκείνη στὴν Αἴγυπτο, μαζὶ μὲ τὴν ἀνάσταση τῆς φαραωνικῆς δυναστείας, βοηθοῦνται ἀπ' τὴν Ἑλλάδα. Παράληλα, ὅσο πιὸ ἐπιτυχημένα πολεμᾶν οἱ σατράπες τῶν δυτικῶν περιοχῶν, κι ὅσο χαλαρώτερη νιώθουν τὴν προσωπικὴ βούληση καὶ δύναμη τοῦ κύριου καὶ δεσπότη τους, τόσο καὶ πιὸ τολμηρὰ ἐνεργοῦν γιὰ τὸ δικό τους τὸ συμφέρον καὶ γιὰ πιὸ ἀνεξάρτητη, αὐτοδύναμη, κληρονομικὴ τὴν ἀρχή τους. Κι ἀντεχε μὲν ἀκόμα ἡ τόσο γερὰ πρωτοσυγκροτημένη περσικὴ ἐπικράτεια, κ' ἡ ἀρχαία ἐκείνη ἀγωγὴ καὶ πίστη τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κυρίαρχου περσικοῦ λαοῦ ζωηρὴ βάσταγε ὄπωσδήποτε — καὶ κλεῖναν (γιὰ τὴν ὥρα) οἱ ἐδῶ κ' ἐκεῖ π' ἀνοίγανε πρῶτες πληγὲς — ἀλλά ...

Πιὸ σοβαρὸς φανερώθηκε ὁ κίνδυνος, ὅταν ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Δαρείου τοῦ β' (424-404) ὁ νεώτερος γιός του, ὁ Κῦρος, ἐπαναστάτησε κατὰ τοῦ μεγαλύτερου ἀδερφοῦ του Ἀρταξέρξη τοῦ β', πούχε κιόλας φορέσει τὴν τιάρα τοῦ Μεγάλου Βασιλέως. Ο Κῦρος, γεννημένος δῆχι πρὶν, ὅπως ὁ ἀδερφός του, ἀλλ' ἀφοῦ εἶχε ἀνέβη στὸ θρόνο πιὰ ὁ πατέρας τους, ἔκρινε πώς εἶχε ἴσχυρότερο δικαίωμα διαδοχῆς, καθὼς δὲ Ξέρξης, ποὺ ἔτσι διαδέχτηκε ἄλλοτε τὸ Δαρεῖο τὸν πρῶτο· ἐξ ἄλλου, ὁ πατέρας του τὸν εἶχε στείλει (τὸν ἀγαπημένο τοῦτον τῆς μάνας του Παρυσάτιδος) κάρανο⁴³ στὴ Μικρασία — δίνοντάς του τὶς σατραπεῖες Καππαδοκίας, Φρυγίας καὶ Λυδίας — δύπου μάλιστ' αὐτός, ἐνῶ οἱ ὁγεὶ τότε σατράπες τῶν παραθαλάσσιων, Τισσαφέρνης καὶ Φαρνάβαζος, στὸ σκληρὸ ἐκεῖνο ἀγῶνα Σπάρτης-Ἀθήνας βόηθαγαν ἀπ' ἀντιζηλίᾳ μεταξύ τους πότε τούτους πότε κείνους, ἀποφασίζει γρήγορα νὰ πάγι — καὶ σωστά, βέβαια, γιὰ τὸ συμφέρον τῆς Περσίας — μὲ τὸ

⁴³ **¶** [Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, Ἐλληνικά, Α' 4, 3· Τὸ δὲ κάρανον ἔστι κύριον Ἀρχηγὸς δηλαδὴ διοικητῆς (Δὲν ἔχει ξεκαθαριστῇ ἀν εἰναι περσικὴ λέξη ἡ τῆς λακωνικῆς διαλέκτου.)]

μέρος τῆς Σπάρτης. Ὁ νεαρὸς αὐτὸς πρίγκιπας, μὲ ἴσχυρὸ πνεῦμα καὶ πολὺ δραστήριος — καθὼς κ' οἱ Ἐλληνες τὸ βεβαιώνουν — ἦταν ἴδιαιτερα προικισμένος στὰ στρατιωτικὰ κ' εἶχε τὸ στιβαρὸ ἐκεῖνο ἥθος τοῦ λαοῦ του· στὸ σπαρτιάτη Λύσανδρο κάποτε, δείχνοντάς του τὸν παράδεισό του (τὸ πάρκο, πούχε μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια, τὸ περισσότερο, δημιουργήσει), καθὼς ἐκεῖνος τοῦ τ' ἀμφισβήτησε, βλέποντας χρυσὲς ἀλυσίδες πάνω του καὶ τὴ λαμπρή του τὴ στολή, τοῦ τ' ὠρκίστηκε στὸ Μίθρα, πὼς δὲν τρώει, κάθε μέρα, παρὰ μόνο ἀφοῦ πρῶτα κάνει τὴν τακτικὴν προσωπικὴν του ἔξασκησην, γεωργικὴν ἢ πολεμική! Ὁ Κύρος λοιπὸν εἶχε γνωρίσει κ' ἐκτιμοῦσε τὴν πολεμικὴν ἕκανότητα καὶ μαχητικότητα τῶν Ἐλλήνων· κ' ἐπειδὴ μὲ τὴ βοήθειά του κυρίως ὁ Λύσανδρος κυρίεψε τὴν Ἀθῆνα — κ' ἐσβῆσ' ὑστερα ἡ ναυτικὴ τῆς δύναμη, ποὺ τόσες βλάβες εἶχε κάνει στὴν περσικὴν ἐπικράτεια — ἐνῶ, ἐξ ἄλλου, ρητὰ ἡ Σπάρτη εἶχε συνομολογήσει τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τῆς Ἀσίας στὴν περσικὴν κυριαρχία, βρῆκε φαίνεται ὅχι κ' ἐπικίνδυνο νὰ στρατολογήσῃ, ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ἐνα ζωηρὸ μῆγμα δεκατριῶν χιλιάδων μισθοφόρων — κ' ἐπειτα ἡ Σπάρτη τοῦ στειλε, στὴν Ἰσσό, κ' ἐφτακόσιους ὄπλιτες τῆς — σὰν πυρῆνα τῆς στρατιᾶς, ποὺ σκέφτηκε πὼς τοῦ χρειαζόταν γιὰ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν ποὺ διεκδικοῦσε. Ἄλλ' ὁ Τισσαφέρνης, ὁ σατράπης τῆς Ἰωνίας καὶ προσωπικὸς ἔχθρὸς τοῦ Κύρου, προλαβαίνει νὰ εἰδοποιήσῃ τὰ Σοῦσα, κι ὁ Ἀρταξέρξης ἐκστρατεύει κατὰ τοῦ ἀποστάτη μ' ὅλη τὴ δύναμη τῆς περσικῆς ἐπικράτειας· ἡ σύγκρουση γίνεται στὴν εἴσοδο τῆς Βαθυλωνίας, στὰ Κούναξα, τὸ 401, κι ὅταν οἱ Ἕλληνες ἀπ' τὴ δεξιὰ πτέρυγα νικᾶν τοὺς ἀπέναντί τους, ὁ Κύρος, μ' ἔξακόσιους ἵππεῖς, ὁρμάει κατὰ ἔξη χιλιάδων, ποὺ περιστοιχίζουν τὸν Ἀρταξέρξη, διασπᾶ τὸ δεκαπλάσιο αὐτὸν ἵππικό, χύνεται μόνος καὶ χτυπάει στὰ ἵσα τὸν ἀδερφό του, ἀλλὰ τραυματίζεται κι αὐτὸς ἀπὸ κεῖνον, καὶ σκοτώνεται ἀπ' τοὺς πιστούς του. (Τὴν πληγὴν τοῦ Μεγάλου Βασιλέως γιάτρεψε ὁ ἔλληνας γιατρὸς του Κτησίας, ἐνῶ στὰ χέρια τοῦ Ἀρταξέρξη πέσαν κ' οἱ γυναικες τοῦ Κύρου, κ' οἱ δυὸς ἀπ' αὐτὲς ἦταν ἐλληνίδες, ποὺ οἱ γονιοί τους μάλιστα τοῦ τις φέρανε στὶς Σάρδεις· ἡ μιά τους, ἡ μιλήσια, τόσκασε, ἡ τυχερὴ, στὸ στρατόπεδο τῶν Ἐλλήνων· κ' ἡ ἄλλη, ὡραία καὶ μορφωμένη, ἀπ' τὴ Φώκαια, ἡ Μιλτώ,⁴⁴ ποὺ τὴν πήρανε στὸ χαρέμι τοῦ βασιλιᾶ, ἔπαιξε⁴⁵ ἐκεῖ, λὲν οἱ Ἐλληνες, γιὰ πολὺν καιρό, σπουδαῖο ρόλο.)

Ἡ μέρα ἐκείνη στὰ Κούναξα μόνο φαινομενικὰ στήριξε τὴ δύναμη τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, ἐνῶ πράγματι σημάδι σοβαροῦ κλονισμοῦ ἦ-

⁴⁴ [Χαιδευτικὸ τῆς Ἀσπασίας τῆς φωκατίδος. (MEE, E' 847, καὶ RE, II 2, 1721-2, Aspasia 2.)]

ταν, καὶ γιατὶ λίγο πρὶν ἀπ' τὴν μάχη πολλοὶ εὐγενεῖς πήδησαν ἀπ' τὴν βασιλικὴν παράταξην στὸν ἀποστάτη, ἀλλὰ καὶ γιατὶ σύμπτωμα ἐπικίνδυνο παρουσιάστηκε: τ' ὅτ' ἡ χοῦφτα ἔκεινη τῶν ἑλλήνων καὶ στὸ πεδίο τῆς μάχης διάσπασε καὶ κατατρόπωσε τὶς μᾶζες τοῦ βασιλιά, καὶ πορεύτηκε ὑστέρα συνταγμένη, διάσκισε τὴν ἐπικράτειαν ὅλην, καὶ κατάφερε νὰ φτάσῃ νὰ βγῆ στὰ παράλια τοῦ Πόντου! Τίποτα λοιπὸν δὲν ἀπέδιδε ὅλη ἔκεινη ἡ ὄργανωση τῆς περσικῆς ἐπικράτειας; Ἀφοῦ ἔχθρικὸς στρατὸς μπόρεσ' ἔτσι, χωρὶς νὰ πάθῃ τίποτα, νὰ περάσῃ τρεῖς καὶ τέσσερις σατραπεῖες καὶ τὰ συνοριακά τους φρούρια; Ἀλλ' ὁ ἀποστάτης ποτὲ δὲ θὰ κατάφερνε νὰ διαβῇ τὰ φοιβερὰ ἔκεινα στενὰ τοῦ Ταύρου, ἀν̄ ἔκαναν τὸ χρέος τους, ὅπως στὴν ἀκμὴν τῆς περσικῆς ἀρχῆς, ὁ σατράπης τῆς Κιλικίας, ἀπὸ τὸ παλιὸν ντόπιο γένος τῶν Συεννέσεων, κι ὁ ὑπὸ τὸν αἰγύπτιον ἔκεινο Ταμὸν στόλος. Προπάντων, ὅμως, τ' ὅτι ὁ Κῦρος — μὲ μεγάλη δύναμη στὶς δυτικὲς περιοχὲς (ποὺ παντοῦ, ἀπ' τὶς ἀκτές, τὶς διάσκισαν πάντα ἑλληνικὰ στοιχεῖα) — ἔφτιαξε μισθοφορικὸ στρατὸν ἀπὸ τόσους ἑλλήνες πολεμιστές, ἔδειξε πώς μεγαλύτερη πιὰ ἐπιφύλαξῃ κι αὐστηρότητα ἐπιβάλλονταν ἔναντι τῶν ἀκραίων σατραπείων· δὲν ἔφταιγε ὅμως ἀπὸ καταβολῆς τὸ σατραπικὸ διοικητικὸ σύστημα· ἀμελής ἦταν τώρα ἡ κεντρικὴ ἀρχή, ποὺ ἀφήνε κάρανους καὶ σατράπες νὰ κακοσυνηθίζουν σ' αὐτόνομή τους πολιτικὴ κι ἀνεξάρτητη κυριαρχικὴ διακυβέρνηση τῶν περιοχῶν τους, ἀλλὰ καὶ νὰ κάνουν προσωπικούς τους ὀπαδούς διάφορους τύραννους πόλεων, τελῶνες, καὶ γενικώτερα νὰ στήνουν μιὰ δωροδοτικὴ τους εὔνοιοκρατία, ἔξαρτήσεις δυνάμεων δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς ἴδιους, ἀμεσα, ποὺ τοὺς δίναν τὴν δυνατότητα βέβαια καὶ νὰ σηκώνουν κεφάλι πρὸς τὰ πάνω, μὰ καὶ πιὸ δεσποτικὰ νὰ πιέζουν πρὸς τὰ κάτω, παράγοντας ἔτσι ἀμφίστροφη διάσπαση τῆς βασικῆς συνεκτικότητας τοῦ ἐνιαίου κράτους, τόσο μὲ τὴν πρόκληση μεγαλύτερων ἀνώσεων, ἀπὸ τοὺς καταπιεζόμενους, ὅσο καὶ μὲ τὴν ἐντεινόμενη ὄλοένα περιαγωγὴ τῆς ἀρχῆς, ἀπὸ πάνω, κι ἀπὸ μακριά, σ' ἀδυναμία ἐπιβολῆς πιὰ ὅπως ἄλλοτε.

Ἀλλ' ἵσως δέν ἦταν κυριώτατα ὁ λόγος αὐτὸς ποὺ οἱ ἐπὶ Δαρείου τοῦ αἵτεσσερις μόνο μικρασιατικὲς σατραπεῖες κόπηκαν σὲ περισσότερες - κ' εἰδικώτερα ἡ μεγάλη σατραπεία τῆς Φρυγίας, π' ἀπλωνόταν ἀπ' τὴν Προποντίδα ὡς τὸν Ταῦρο καὶ τὰ βουνά τῆς Ἀρμενίας, περιέχοντας ὅλο τὸ ὑψίπεδο τῆς ἐνδοχώρας, μοιράστηκε σὲ τρεῖς: τῆς ἑλλησπόντιας Φρυγίας, τῆς Μεγάλης Φρυγίας καὶ τῆς Καππαδοκίας, ἐνῷ ἀπ' τὴν σατραπεία τῆς Ἰωνίας ἀποσπάστηκε δλ' ἡ Καρία καὶ τὰ παράλια, ὡς τὴν Κιλικία, ποὺ ἔπαψε καὶ δαύτη νάναι σατραπεία κ' ἔμεινε, φαίνεται, ὑπὸ ἀμεση βασιλικὴ διοίκηση.

Οἱ Σπαρτιατεῖς ὅμως, μὲ τὸν Ἀγησίλαο, μπῆκαν στὶς μπρὸς χῶ-

ρες καὶ τόλμησαν νὰ κινήσουν πόλεμο κατὰ τῶν Περσῶν - κ' ἐπειδὴ ὁ Τισσαφέρνης, ξαναγυρνῶντας στὸ πρὸ τῆς καρανίας τοῦ Κύρου ἀξίωμά του, δὲν κατώρθωσε τίποτ' ἀποτελεσματικώτερο, ἔδωσε μ' αὐτὸ λαβὴ στὴ βασιλούμητορα Παρύσατι νὰ πάρῃ ἐκδίκηση γιὰ τὸν ἀγαπημένο τῆς γιό: στάλθηκε διάδοχός του, μὲ διαταγὴ καὶ νὰ τὸν σκοτώσῃ!

Μὰ τὸ καὶ σπουδαιότερο: πῶς τὸν ἵδιον καιρὸ εἶχε κ' ἡ Αἴγυπτος ξεσηκωθῆ! Κ' εἶχαν μὲν καὶ στὰ Κούναξα πολεμήσει αἰγύπτιοι στρατιῶτες⁴⁵ μ' ὅλη τὴ στρατιὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, ἀλλὰ στὸ ἐλληνικὸ στρατόπεδο ξέρανε κιόλας πῶς ἡ Αἴγυπτος εἶχε ἀποστατῆσει, καὶ ὁ Ταμῶς ἐκεῖνος εἶχε καταφύγει, μὲ τὸ στόλο, ποὺ διοικοῦσε γιὰ τοὺς Πέρσες, στὴν πατρίδα του, κ' ἡ Σπάρτη ἐξ ἀλλοῦ συνεννοήθηκε μὲ τὴ Μέμφι καὶ πῆρε χρηματικὴ βοήθεια κ' ὑπόσχεση καὶ γ' ἀλλα βοηθήματα, ἐνῶ τὸ παράδειγμα τῆς Αἰγύπτου μποροῦσε νὰ ξεσηκώσῃ καὶ τὶς φοινικικὲς πόλεις, καὶ τὴν Κύπρο, ὅπου ὁ βασιλιάς Εὔαγόρας ἐνθερμα προωθοῦσε τὸν ἐλληνισμὸ - κ' ἔτσι ὅλ' ἡ ναυτικὴ δύναμη τῆς Περσίας κινδύνευε, καθὼς κι ὁ στρατὸς στενοχωροῦσε τὶς σατραπεῖες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

"Ωστε ἡ περσικὴ ἐπικράτεια ἔπεσε κι αὐτὴ σὲ παρόμοιο καὶ μεγαλύτερο κίνδυνο ἀπ' τῆς Ἀθήνας ἐπὶ Περικλῆ.

Καὶ πῶς νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ;

Τὸ σωστὸ δρόμο τὸν ὑπόδειξε ὁ ἀθηναῖος Κόνων, ποὺ μετὰ τὴν τελευταίαν ἥττα τῆς ἀττικῆς δύναμης εἶχε καταφύγει στὴν αὐλὴ τοῦ Εὔαγόρα. Κατὰ συμβουλὴ τοῦ ἀθηναίου λοιπόν, ὁ σατράπης τῆς ἐλληνισποντιακῆς Φρυγίας Διατάχτηκε νὰ μαζέψῃ στόλο καὶ μὲ περσικὸ χρυσάφι νὰ κινήσῃ τὶς πολιτεῖες τῆς Ἐλλάδας σὲ πόλεμο κατὰ τῆς Σπάρτης. Ἡ νίκη τοῦ Κόνωνα στὴν Κνίδο, ἡ ἐπανάσταση τῶν Θηβαίων, τῶν Κορίνθιων καὶ τῶν Ἀθηναίων, ἡ ναυτικὴ ἐκστρατεία τοῦ Φαρνάβαζου ὡς τὶς ἀκτὲς τῆς ἴδιας τῆς Λακωνίας κ' ἡ ἐμφάνισή του σ' αὐτὸ τὸ συνέδριο τῶν συμμάχων τότε στὴν Κόρινθο, ἀνάγκασαν τὸν Ἀγησίλαο νὰ γυρίσῃ ὅσο μποροῦσε πιὸ γρήγορα στὴν πατρίδα του. Σὲ λίγο, παραστενεμμένη πιὰ ἡ Σπάρτη ζητάει τὴ φιλία καὶ συμμαχία τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ καὶ στέλνει τὸν Ἀνταλκίδα νὰ κλείσῃ ἐκείνη τὴν εἰρήνη, μὲ τὴν ὄποιαν ἐγκαταλείπονται στὸν Πέρση οἱ ἐλληνικὲς πόλεις τῆς Ἀσίας κ' ἡ Κύπρος. "Οπου ἔτσι, στρατιωτικὰ βέβαια δῖχι, ἀλλὰ διπλωματικὰ καὶ πολιτικὰ ἡ Περσία ξαναγίνεται κυρίαρχη τῶν Ἐλλή-

⁴⁵ Οἱ «Αἴγυπτοι», ποὺ στρατεύτηκαν μὲ τὸν Κύρο, στὴν Ἀνάβασι του, δέν ἦταν φερμένοι ἀπ' τὴν Αἴγυπτο, ἔχθρικὴ τότε πρὸς τοὺς Πέρσες, παρ' ἦταν ἀπόγονοι δὸσων ὁ μεγάλος Κύρος κι ὁ Καμβύσης εἶχαν παλιὰ μετοικίσει στὴν Ἀσία Βλ. Ξενοφῶντα, Ἀνάβασις, Α' 8, 9 [ἔκδ. 'I. Πανταζίδη, Ἀθῆναι, 1900, I, 143, C Rehdanz-O Carnuth⁶, Berlin, 1888, I, 3, καὶ P Masqueray, ἔκδ Budé, I, 77, 1]

νων, γιατὶ στρέφοντας τὴν εὔνοιά της πότε πρὸς τοὺς Σπαρτιᾶτες πότε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους πότε πρὸς τοὺς Θηβαίους ἡ αὐλὴ τῶν Σούσων ἀναφτέρωνε διαρκῶς — κ' ἐπίτηδες: κάθε τόσο διαλέγοντας, σὰν ἐπὶ ἄβακος! — τὶς ἀξιόμαχες ἀκόμα πόλεις τῆς Ἑλλάδας, παρατῶντας τες ὕστερα ν' ἀλληλοσπαράζωνται.

Ναὶ. Μονάχα ποὺ μ' αὐτὴ τὴν πάλη στὴν Ἑλλάδα οἱ ἀποστάτες Κύπρος, Αἴγυπτος καὶ παραλιακὴ Συρία βρῆκαν τὴν εύκαιρία ν' ἀποκτήσουν ἀπὸ κεῖ συμπαράσταση, κ' οἱ σατράπες ἐπίσης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δὲν κανόνιζαν πιὰ κατὰ τὶς ὁδηγίες τῆς Αὐλῆς τ' ἀνακατώματά τους στὴν ταραχὴ τῆς Ἑλλάδας, καὶ μοναχὸ δὲν ἔφτανε τὸ χέρι τοῦ ἀγαθιάρη γερο-Ἀρταξέρξη νὰ σφίγγῃ τὰ λουριά· ὕστερ' ἀπὸ δεκάχρονους ἀγῶνες δὲν κατώρθωσε ἀπ' τὸ βασιλιὰ τῆς Κύπρου νὰ πάρῃ ἄλλο παρὰ τὴ συγκατάθεση νὰ πληρώνῃ τὸ νησὶ ὅ,τι κι ἀλλοτε· καὶ στὴν Αἴγυπτο δὲν τάβγαλε πέρα, μ' ὅλο πούστειλ' ἐκεῖ ἔλληνες μισθοφόρους, ὑπὸ τὸν Ἰφικράτη· καὶ τοὺς ξεσηκωμένους Καδούσιους, ποὺ κράταγαν τὰ βουνὰ δλα γύρ' ἀπ' τὶς Κασπίες Πύλες, πάλι δὲν κατάφερε νὰ ὑποτάξῃ, ὅσο κι ἀν πάλεψε· κ' οἱ ἀτίθασοι τῶν ὄρεινῶν μεταξὺ Σούσων-Ἐκβάτανων-Περσέπολης ξεσηκωθήκανε, καὶ ζήτησαν, καὶ πήρανε, τὸ δικαίωμα «φόρου διάβασης» (διόδια δηλαδή!) καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸ Μεγάλο Βασιλιὰ - «ὅποτε περνοῦσε μὲ τὴν αὐλὴ του ἀπ' τὰ βουνά τους»· καὶ κάμποσοι σατράπες τῆς Μικρασίας εἶχαν ἀποστατήσει ἐπίσης, ὁ Ἀριοβαρζάνης στὴν ἐλλησπόντια Φρυγία, ὁ Αύτοφραδάτης στὴ Λυδία, ὁ Μαύσωλος κι ὁ Ὁρόντης· καὶ μόνο ἡ προδοσία τοῦ τελευταίου, ποὺ τὸν εἶχανε διαλέξει καὶ γι' ἀρχηγό τους, ξανάφερε τὴ χερσόνησο στὸ ἀνήμπορο χέρι τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ.

Ἄλλ' ἀκόμα πιὸ θιλιβερὴ παραστένουν οἱ παραδόσεις — τοῦ ἐλληνισμοῦ βέβαια — τὴν ἀνημπόρια τοῦ γερο-Ἀρταξέρξη μέσα στὴν αὐλὴ του, μπαίγνιου ἐκεῖ στὰ χέρια τῆς μάνας καὶ τῶν γυναικῶν τοῦ χαρεμοῦ του, καὶ τῶν εὔνούχων του. Ὁ γιός του ὁ Δαρεῖος — ποὺ ἐνενηντάχρονος πιὰ τὸν ὄνομάζει διάδοχό του, δίνοντάς του μαζὶ καὶ τὸ δικαίωμα νὰ φοράῃ κιόλας τὴν τιάρα τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ! — λέγεται πώς, ἐπειδὴ δὲν τοῦ ἔκανε κάποια χάρη ὁ γερο-πατέρας του, ἔστησε συνωμοσία, μὰ προδόθηκε κ' ἔκτελέστηκε. Ὁ ἀμέσως μετὰ διάδοχος, ὁ Ἀριάσπης, αὐτοκτόνησε πιστεύοντας διαδόσεις πούβαζε σὲ κυκλοφορία ἔνας ἄλλος γιός, ὁ Ὦχος, γιὰ δῆθεν δυσμένεια τοῦ πατέρα τους πρὸς αὐτόν· καὶ τὸν ἐπόμενο, τὸν Ἀρσάμη, τὸν ἔβγαλ' ὁ ἴδιος ἐπίσης ἀπ' τὴ μέση, μὲ πληρωμένους δολοφόνους. Κι ἀμέσως μετὰ πέθαν' ὁ Ἀρταξέρξης ὁ β' καὶ τὸν διαδέχτηκε αὐτὸς ὁ Ὦχος.

Τὸν Ὦχο ἡ παράδοση τὸν παραστένει σὰ γνήσιο ἀσιανὸ δεσπότη, μοβόρο καὶ πανοῦργο, δραστήριο καὶ φιλήδονο, μὲ ψυχρὴ καὶ λογικὴ

ἀποφασιστικότητα, καὶ γί' αὐτὸς ἀκόμα φοβερώτερο. Τέτοιος χαρακτήρας μποροῦσε ἄλλη μιὰ φορὰ νὰ σφίξῃ τὰ λουριὰ τῆς ἐσωτερικά παραλυμένης πιὰ περσικῆς ἐπικράτειας καὶ δείχνοντας ἐπιφατικὴ δύναμη κι ἀκμὴν ν' ἀναγκάσῃ τοὺς λαούς, πούχαν ξεσηκωθῆ, καὶ τοὺς ἀτίθασους σατράπες, νὰ ξαναύποταχτοῦν, καὶ νὰ τοὺς συνηθίσῃ ὅλους νὰ πειθαρχοῦνε σιωπηλὰ στὶς ἴδιοτροπίες του, τὴν αἰμοδιψία του καὶ τὴν ἀφάνταστη λαγνεία του. Ξεκίνησε μὲ τὶς δολοφονίες τῶν ἀδερφῶν του καὶ τῶν ὄπαδῶν τους. Κι ὅμως ἡ περσικὴ αὐλὴ τὸν ὠνόματε θαυμαστικὰ νέον Ἀρταξέρξη - μὲ τ' ὄνομα τοῦ πατέρα του, π' ἄλλη ἀρετὴ δὲν εἶχε ἀπὸ πραότητα.

"Ἐτσι πούγιν' ἡ ἄλλαγη στὸ θρόνο, κ' ἵσως καὶ τὰ σκοτεινὰ ἔκεινα αἰματηρὰ ποὺ προηγήθηκαν, ἔδωσαν ἀφορμὲς (ἢ προφάσεις) γιὰ νέες ἀποστασίες στὶς δυτικὲς σατραπεῖες καὶ τολμηρότερες ἔξελίξεις στὴν αἰγυπτιακὴν ἔξεγερση. Ἐπαναστάτησε ὁ Ὁρόντης, σατράπης τῆς Ἰωνίας — ἀττικὲς ἐπιγραφὲς μαρτυροῦν σχέσεις του μὲ τὴν Ἀθῆνα⁴⁶ — κι ὁ Ἀρτάβαζος τῆς ἑλλησπόντιας Φρυγίας ἔβαλ' ἐπικεφαλῆς τῶν ἑλλήνων μισθιοφόρων του δυὸς ἰκανοὺς ρόδιους στρατιωτικοὺς (παίρνοντας καὶ γυναῖκα μάλιστα τὴν ἀδερφή τους), τὸ Μέμνονα καὶ τὸ Μέντορα, ποὺ τοὺς βοηθοῦσαν μὲ τὶς δυνάμεις τους κ' οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων: Χάρης, Χαρίδημος καὶ Φωκίων. "Ἄλλοι ὅμως σατράπες μεῖναν μὲ τὸ μέρος τοῦ βασιλιᾶ, κ' ἴδιας ὁ Μαύσωλος, ἀπ' τ' ἀρχαῖο δυναστικὸ γένος τῆς Καρίας, ὅπου ἤταν καὶ σατράπης πρώτη του δουλειά, τὸ 357, νὰ ξεσηκώσῃ τοὺς σύμμαχους τῶν Ἀθηνῶν — κι ἀποστατήσανε πρῶτα ἡ Ρόδος,⁴⁷ ἡ Κῶς, ἡ Χίος — μὰ γὶ' αὐτὸς καὶ προθυμότερα τώρα βόηθησαν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἀποστάτες σατράπες, κι ὁ Χάρης εἰδικὰ χτύπησε τὸ σταλμένο ἐναντίον τους βασιλικὸ στρατό, κ' ἡ Ἀθῆνα πιὰ γιόρτασε νέα «μαραθώνια» νίκη!.. Φτάνουν ὅμως πρέσβεις τότε τῶν Περσῶν στὸ "Ἀστυ, κατηγορῶντας τὸ Χάρη τους, καὶ φοβερίζοντας πῶς θὰ στείλουν τραχόσιες τριήρεις βοήθεια στοὺς ἀντίπαλούς τους! "Οπου τοῦτοι, χωρὶς πολλά-πολλά, σπεύδουν νὰ ἔξευμενίσουν τὸ Μεγάλο Βασιλιά, καὶ κλείνουν εἰρήνη, τὸ 355, μὲ τοὺς ἀποστάτες σύμμαχους. 'Αλλ' ὁ Ἀρτάβαζος ἔξακολούθησε τὸν ἀγῶνα καὶ δίχως ἀθηναϊκὴ βοήθεια. 'Ο γαμπρός του, ὁ Μέμνων, ἐκστρατεύει κατὰ τοῦ τύραννου

⁴⁶ ⁴⁶ ⁴⁶ ΓΗ ἐπιγραφὴ *IG²*, II, ἀρ. 207, Bengtson, *Staatsvertrage*, II, ἀρ. 324, καθὼς τὸ ἀρχικό της τμῆμα ἔχει ἔξαφανιστῆ ἀπ' τὴν ἐποχὴ τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπανάστασης, χρονολογεῖται μ' ἐπιφύλαξη γύρω στὸ 349/8. Τὸ περιεχόμενό της ὑποδεικνύει, μᾶλλον, φωλικές σχέσεις, κ' ἐμπορικῆς φύσεως συμφωνία, παρὰ συγκεκριμένη συμμαχία. Γιὰ πιὸ πολλὰ βλ. Beloch, III, 1, 488, *RE*, XVIII, 1, 1164-6, *Ορόντης 6*, *CHI*, II, 383, καὶ τὰ σχόλια τοῦ Bengtson, δ π.]

⁴⁷ ⁴⁷ ⁴⁷ [Δημοσθένης, 'Υπὲρ τῆς Ρόδίων ἐλευθερίας, 3 x ἐ]

τοῦ Κιμμέριου Πόντου, ποὺ τὸν πολεμοῦσε ἡ Ἡράκλεια, ἡ σπουδαιότερη πόλη τῆς ἀκτῆς τῆς Βιθυνίας στὸν Πόντο, κι ὁ ἴδιος ὁ Ἀρτάβαζος, μὲ 5000 μισθοφόρους, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Παμμένη, ποὺ τοῦ στειλανοὶ οἱ Θηβαῖοι βοήθεια, νίκησε σὲ δυὸ μάχες τὰ βασιλικὰ στρατεύματα. Ἐπειτα ὅμως ὁ σατράπης συνέλαβε τὸ θηβαῖο στρατηγόν, νομίζοντας πῶς εἶχε συνεννοήσεις μὲ τοὺς ἀντίπαλους, γιατ' ἵσως ὁ Παμμένης εἶχε πάρει καὶ τέτοιες ὀδηγίες ἀπ' τὴν Θῆβα, ὅπου ὁ Μέγας Βασιλεὺς εἶχε στείλει καὶ πολὺ χρυσίον. Ραγδαῖα ὕστερ' ἀλλάζει ἡ τύχη τοῦ Ἀρτάβαζου, κι ἀναγκάζεται τὸ 351 νὰ καταφύγῃ μαζὶ μὲ τὸ Μέμνονα στὴ μακεδονικὴ αὐλή, ἐνῷ ὁ Μέντωρ φεύγει γιὰ τὴν Αἴγυπτο.

Ἡ Αἴγυπτος ἥταν ἀπὸ καιρὸν ἡ καθαυτὸ ἔστια τοῦ ἀντιπερσικοῦ πολέμου. Ἀπὸ τὸν καιρὸν κιόλας τοῦ Ἀρταξέρξη τοῦ β' ἑτοίμαζ' αὐτοῦ ἐκστρατεία μεγάλη ὁ Ταχώς, ὁ γιὸς τοῦ Νεκτανεβῶ, σκοπεύοντας νὰ κατακτήσῃ τὴν Συρία, μὲ στρατὸ 80000 αἰγύπτιων καὶ 10000 ἑλλήνων μισθοφόρων, καὶ μ' ἄλλους χίλιους ποὺ τοῦστειλ' ἡ Σπάρτη, μὲ τὸ γέροντον Ἀγησίλαο, καὶ μὲ στόλο ἀπὸ 200 πλοῖα, ὑπὸ τὸν ἀθηναῖο Χαρίοντα καταπίεζε ὅμως ὁ Ταχώς ἔτσι τὸν αἰγύπτιακὸ λαό, καὶ παραλληλα, μὲ τὴν δυσπιστίαν καὶ τὸ κακό του φέρσιμο, θύμωσε τόσο τὸν Ἀγησίλαο, πού, ὅταν βρισκόταν πιὰ στὴ Συρία, ὁ γιὸς τοῦ θειοῦ του Νεκτανεβῶς ὁ β' ἀνακηρύχτηκε φαραὼ, κι ὁ Ἀγησίλαος τάχτηκε μαζὶ του, καὶ τοῦ φερε κι ὅλο τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ μὲ τὸ μέρος του, ὅπότε ὁ Ταχώς ἄλλο δὲν τοῦ μενε νὰ κάνῃ παρὰ νὰ καταφύγῃ στὰ Σοῦσα καὶ νὰ ἐκλιπαρήσῃ τὴν χάρη τοῦ Μεγάλου Βασιλιά: κατὰ τοῦ Νεκτανεβῶ τοῦ β' ὅμως κινήθηκε στὴ Μένδη ἄλλος μνηστήρας τοῦ θρόνου καὶ πολλοὶ πῆγαν μαζὶ του· τὰ πράγματα στένεψαν τόσο, ποὺ ὁ φαραὼ, μαζὶ μὲ τοὺς μισθοφόρους του ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, περικυκλωθήκανε, καὶ μὲ τάφρους καὶ προχώματα ἀποκλείστηκαν πολὺ κρίσιμα, ὥσπου ὁ Ἀγησίλαος βγῆκε μὲ τοὺς ἑλληνές του ἐναντίον ἐκατὸ περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ κατατρόπωσε καὶ διάλυσε ὅλα τὰ στίφη τῶν μενδήσιων. Κι αὐτῇ ταν κ' ἡ στερνή του μάχη τοῦ γερο-βασιλιά τῆς Σπάρτης, ποὺ καθώς ἐτοιμαζόταν νὰ σαλπάρῃ γιὰ τὴν πατρίδα του πέθανε, τὸ 358.

Οἱ γενικὰ φτωχές εἰδήσεις γιὰ τὸν καιρὸν αὐτὸν πληροφοροῦν πῶς ὁ Ἀρταξέρξης ὁ β' ἔστειλε τὸ γιό του τὸν Ὁχο κατὰ τῆς Αἰγύπτου κ' ἡ ἐπιχείρηση ἀπότυχε· μὰ κι ὅτι σὰν ἔγινε βασιλιάς ὁ Ὁχος, πολέμησε καὶ νίκησε τοὺς Καδούσιους.

Λίγα χρόνια ἀργότερα, γύρω στὸ 354, οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πολὺ ἀνησυχήσει, ἀκούγοντας πῶς ὁ Ὁχος ἔκανε μεγάλες προπαρασκευές, μεγαλύτερες κι ἀπὸ τοῦ Ξέρξη, καὶ νόμιζαν πῶς σχεδίαζε νὰ ὑποτάξῃ πρῶτα τὴν Αἴγυπτο, κ' ὕστερα νὰ ὀρμήσῃ στὴν Ἑλλάδα· καθώς, λέγανε, κι ὁ Δαρεῖος, πρῶτα ὑπόταξε τὴν Αἴγυπτο, κ' ὕστερα χτύπησε

τὴν Ἑλλάδα· κι ό Ξέρξης πρῶτα ἔπινε τὴν ἐπανάσταση στὴν Αἴγυπτο κ' ἐπειτα ξεκίνησε γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ διαδινόταν στὴν Ἀθῆνα, πώς βρισκόταν κιόλα στὸ δρόμο, πὼς ὁ στόλος του ἥταν ἔτοιμος νὰ περάσῃ στρατό, κι ὅτι χίλιες διακόσιες καμῆλες κουβάλαγαν τὸ θησαυρό του, ὃποὺ μὲ τὸ χρυσάφι τοῦτο πιὰ θὰ στρατολογοῦσε χιλιάδες ἔλληνες μισθοφόρους, καὶ θὰ τοὺς εἶχε κι αὐτοὺς ἐναντίον τους μὲ τὸν ἀσιατικὸ στρατό του, κ' ἡ Ἀθῆνα, κατάληγαν, ἔπρεπε νὰ θυμηθῇ τὶς μέρες τοῦ Μαραθῶνα καὶ τῆς Σαλαμίνας, καὶ ν' ἀνασκουμπωθῇ γιὰ πόλεμο!

'Αλλὰ τόσο γρήγορα, εἰν' ἀλήθεια, δὲ μαζευόταν ὁ στρατὸς τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ· καὶ πρὶν νὰ καλομαζευτῇ, ξὸν ἀπ' τὴν ἀνταρσία ποὺ βάσταγε στὴ Μικρασία, φούντωσε ἀποκάτω κι ἄλλη, στὴ Φοινίκη: οἱ Σιδώνιοι, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν ἄρχοντά τους Τέννη, πεῖσαν καὶ τὶς ἄλλες πόλεις, στὴ σύνοδο τῆς Τρίπολης, νὰ ξεσηκωθοῦν καί, συμμαχῶντας καὶ μὲ τὸ Νεκτανεβώ, κατάστρεψαν τ' ἀνάκτορα καὶ τοὺς παράδεισους τοῦ βασιλιᾶ, κάψαν τὶς ἀποθῆκες καὶ σκότωσαν τοὺς πέρσες ποὺ βρίσκονταν στὶς πόλεις, κι ὅλες τους, καὶ μάλιστα ἡ πιὸ πλούσια ἀπ' ὅλες καὶ πολυμήχανη Σιδών, προπαρασκευάζονταν πυρετικά, καὶ στρατολογοῦσαν μισθοφόρους, κ' ἑτοίμαζαν τὰ πλοῖα τους, ἐνῶ ὁ Μέγας Βασιλεὺς, ποὺ ὁ στρατός του μαζευόταν στὴ Βαβυλῶνα, διάταξε τὸ σατράπη τῆς Συρίας Βέλεσυ καὶ τὸ διοικητὴ τῆς Κιλικίας Μαζαΐο νὰ χτυπήσουν τὴ Σιδῶνα. 'Ο Τέννης ὅμως, ἐνισχυμένος κι ἀπὸ 4000 ἔλληνες μισθοφόρους πούστειλε ὁ Νεκτανεβώς, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ Μέντορα, ἀντιστάθηκε ἀποτελεσματικά, καθὼς ἐπαναστατοῦσαν κ' οἱ ἐννιὰ πόλεις τῆς Κύπρου, καὶ συμμάχησαν μὲ τοὺς Αἴγυπτους καὶ τοὺς Φοίνικες, ζητῶντας κι αὐτὲς μὲ τοὺς νέους τους βασιλιάδες ἀνεξαρτησία, κ' ἑτοιμάζοντας ἐπίσης τὰ πλοῖα τους, καὶ στρατολογῶντας μισθοφόρους, ἐνῶ ἔξ ἄλλου ὁ Νεκτανεβώς ἥτανε λαμπρὰ προετοιμασμένος, μ' ἀρχηγοὺς τῶν μισθοφόρων του τὸν ἀθηναϊο Διόφαντο καὶ τὸ σπαρτιάτη Λάμιο.

'Ηττηθεὶς ὅμως καὶ καταγέλαστος γενόμενος, λέει κάποιος σύγχρονος ἀθηναϊος ρήτορας, ἀναγκάστηκε ὁ Ὁχος νὰ ὑποχωρήσῃ. 'Ετοίμασε καὶ 37 ἐκστρατεία ὡστόσο, προσκαλῶντας καὶ τὶς ἔλληνικὲς πόλεις νὰ τὸν ὑποστηρίξουν· τοῦτο ἔγινε στὰ τελευταῖα στάδια τοῦ ἱεροῦ πολέμου, κ' ἡ Θῆβα πάντως ἔστειλε χίλιους μισθοφόρους, ὑπὸ τὸ Λαχράτη, τὸ Ἀργος 3000, ὑπὸ τὸ Νικόστρατο, καὶ στὶς ἔλληνικὲς πόλεις τῆς Ἀσίας εἶχαν στρατολογηθῆ 6000 ὑπὸ τὸ Βαγώνα. Καὶ διάταξε λοιπὸν τὸ σατράπη τῆς Καρίας Ἰδριέα ὁ Ὁχος νὰ χτυπήσῃ τὴν Κύπρο, χτυπῶντας ὁ ἴδιος τὶς φοινικικὲς πόλεις. Μπρὸς σὲ τόσην ὑπεροχὴ χάσαν τὸ θάρρος τους, καὶ μόνο οἱ Σιδώνιοι ἀποφάσισαν ν' ἀντισταθοῦν ἔως θανάτου: κάψαν τὰ καράβια τους, γιὰ νὰ μὴ μποροῦν νὰ φύγουν! 'Ο βασιλιάς τους ὁ Τέννης ὅμως ἄκουσε τὸ Μέντορα, κ' ἥρθε σὲ συνεννοή-

σεις - καὶ πρόδωσαν κ' οἱ δυὸς τὴν πόλην ὁπότε βλέποντας οἱ Σιδώνιοι τὶς πύλες καὶ τὴν ἀκρόπολη στὰ χέρια τῶν ἔχθρῶν, καὶ πώς ἥταν πιὰ χαμένοι γιὰ χαμένοι, βάλαν φωτιὰ στὴν πόλη τους καὶ ρίχτηκαν στὶς φλόγες! Λέγεται πώς χάθηκαν 40000 ἔτσι. Κι ἀπ' αὐτὸ ἀπελπίστηκαν κ' οἱ βασιλιάδες τῆς Κύπρου καὶ παραδόθηκαν.

Καθὼς ἔπεσε ἡ Σιδών, ὁ δρόμος γιὰ τὴν Αἴγυπτο ἥταν πιὰ ἀνοιχτός. Ἡ στρατιὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ τράβηξε ἀπ' τὴν παραλίᾳ πρὸς τὸ νοτιὰ καὶ μὲ κάποιες βέβαια ζημιές ἔφτασε ἀπ' τὴν ἕρημο, ποὺ χωρίζει Ἀσία-Αἴγυπτο, μπρὸς στὰ τείχη τῆς ὁχυρῆς συνοριακῆς πόλης Πηλούσιο, ὅπου ἀμυνόταν ὁ Νεκτανεβῶς, καὶ μὲ 5000 ἔλληνες μισθοφόρους, ὑπὸ τὸ Φιλόφρονα. Οἱ θηβαῖοι τοῦ Βασιλιᾶ, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ Λακράτη, θέλοντας ν' ἀποδείξουν τὴν πολεμική τους φήμη, κάναν ἐπίθεση ἀμέσως, ἀλλ' ἀποκρούστηκαν, καὶ μόν' ἡ νύχτα τοὺς γλύτωσ' ἀπὸ βαρύτερες ἀπώλειες. Ὁ Νεκτανεβῶς ἔλπιζε πώς θὰ κατάφερνε νὰ τὰ βγάλῃ πέρα, μὲ 20000 ἔλληνες πούχε, κι ἄλλους τόσους λίβους, καὶ 60000 αἰγύπτιους, ἐνῶ ἀμέτρητα πλοῖα τοῦ Νείλου μποροῦσαν ν' ἀποκλείσουν κάθε διάβαση τῶν ἔχθρῶν, κι ἀν ἀκόμα κυρίευαν τὰ ὁχυρώματα πούχε σηκώσει στὴ δεξιὰν ὅχθη τοῦ ποταμοῦ.

Οὐ οὐχος μοίρασε στὰ τέσσερα τὴ στρατιά του· ὁ Ἰδιος ἀνέβηκε τὸ Νεῖλο καὶ ἀπειλοῦσε τὴ Μέμφι· τοὺς βοιωτοὺς μισθοφόρους, μὲ τοὺς πεζούς, ὑπὸ τὸ Λακράτη, καὶ τὶς δυνάμεις τοῦ σατράπη τῆς Λυδίας· Ροισάκη, τοὺς ἔστειλε νὰ χτυπήσουν τὸ Πηλούσιο· τοὺς ἀργείους μισθοφόρους, ὑπὸ τὸ Νικόστρατο, καὶ χίλιους διαλεχτοὺς πέρσες, ὑπὸ τὸν Ἀρισταζάνη, μὲ 80 τριτρεις, νὰ προσπαθήσουν νὰ κάνουν ἀπόβαση στὰ νῶτα τοῦ Πηλούσιου· καὶ τὸ Μέντορα, μὲ τοὺς μισθοφόρους του, μαζὶ μὲ τὸ Βαγώα καὶ τοὺς 6000 ἔλληνες δικούς του, νὰ πᾶν κατὰ τὰ νότια τοῦ Πηλούσιου καὶ νὰ κόψουν τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὴ Μέμφι. Ο παράτολμος Νικόστρατος τὰ κατάφερε νὰ βγῆ καὶ νὰ χτυπήσῃ ἀπὸ πίσω τοὺς αἰγύπτιους, πούταν ταγμένοι ἔκει, καὶ τοὺς ὑπὸ τὸν κῷο Κλεινία ἔλληνες μισθοφόρους, πούτρεξαν νὰ τοὺς βοηθήσουν, κι ὁ Νεκτανεβῶς ἀναγκάστηκε νὰ μαζέψῃ τὸ στρατό του καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ στὴ Μέμφι. Τοτερό ἀπὸ γενναίαν ἀντίσταση ὁ Φιλόφρων παράδωσε τὸ Πηλούσιο, ἔναντι ἐλεύθερης ἀποχώρησης, κι ὁ Μέντωρ μὲ τὸ Βαγώα πορεύτηκαν κατὰ τῆς Βούβαστης καὶ τῆς γύρεψαν νὰ παραδοθῇ, ἀλλιῶς θὰ πάθαινε ὅ, τι κ' ἡ Σιδώνα, καταφέρνοντας ἔτσι νὰ διασπάσουν τοὺς ἀποφασισμένους νὰ παίξουν τὴ ζωὴ τους ἔλληνες μισθοφόρους ἀπ' τοὺς δειλοὺς αἰγύπτιους· κ' οἱ ἔλληνες μὲν συνέχισαν τὴ μάχη, ἀλλ' ἡ πόλη στὸ τέλος ἔπεσε, κι ὁ Βαγώας ἔκει, ὁ ἀγαπημένος τοῦ βασιλιᾶ, παραλίγο σκοτωνόταν, ἀν δὲν ἔτρεχε νὰ τὸν σώσῃ ὁ Μέντωρ. Κ' ἔπειτα κυριεύτηκαν ὅλες οἱ ἄλλες μικρὲς πόλεις τῆς Κάτω Αἰγύπτου.

Μπροστά στήν πολὺ πιὸ μεγάλη δύναμη ποὺ πλάκωνε, ὁ Νεκτανεβώς, νιώθοντας πώς δὲν εἶχε ἀσφάλεια πιὰ οὕτε στήν πρωτεύουσά του, ἀνέβηκε τὸ Νεῖλο καὶ σώθηκε στήν Αἰθιοπία.

Ἐτσι, τὸ 344, καθυποτάζοντας τὴν Αἴγυπτο, ὁ Ἀρταξέρξης ὁ γ' ἔδειξε ὅλη του τὴν ὄργην, στὴ χώρα ποὺ 60 χρόνια εἶχε ἀποστατήσει ἀπ' τὴν περσικὴ ἐπικράτεια· ὁ ἄγριος καιρὸς τοῦ Καμβύση ξανάρθε κ' ἔγιναν πολλοὶ φόνοι καὶ λεηλασίες ἄγριες· μὲ τὸ ἵδιο του τὸ χέρι ἔσφαξ· ὁ Ὦχος τὸν ἴερὸ ταῦρο, τὸν Ἀπι, καὶ διάταξε νὰ γδύσουν τοὺς ναοὺς ἀπ' τὰ κοσμήματα, τὸ χρυσάφι τους καὶ τὰ ἴερὰ βιβλία τους ἀκόμα. Ὁ αἰγυπτιακὸς λαὸς τὸν ἔλεγε πιὰ Μάγαιραν. Καὶ ἀφοῦ ἔβαλε σατράπη τὸ Φερενδάτη, κι ἀπόλυσε νὰ γυρίσουν στήν πατρίδα τους μὲ πλούσια δῶρα τοὺς ἔλληνες πούχαν συνεκστρατεύσει μαζί του, γύρισε μὲ δόξα καὶ τιμὲς ὁ Μεγάλος Βασιλιάς στὰ Σοῦσα, κουβαλῶντας κι ἀμέτρητα λάφυρα.

Δέκα χρόνια πρίν, οἱ ἀθηναῖοι ρήτορες, δταν ὁ Ὦχος εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐτοιμάζεται, παρασταῖναν σὰ μέγιστο τὸν ἐπικείμενο κίνδυνο, ἂν ἡ Αἴγυπτος ἔπεφτε πάλι στὰ χέρια τῶν Περσῶν. Τώρα δμως φοβόντουσαν στήν Ἀθῆνα μόνο τὴν ὄλοένα μεγαλύτερη δύναμη τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας, ποὺ ἀπλωνε πιὰ τὸ χέρι κατὰ τὴν Πέρινθο καὶ τὸ Βυζάντιο. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πώς ὁ Φίλιππος θὰ νόμιζε πώς ἔπρεπε νὰ βιαστῇ προτού ἐπιπέσῃ ἡ περσικὴ δύναμη — π' ὅσους ἥθελε νὰ πληρώσῃ πάντα εὔρισκε μισθοφόρους ἔλληνες καὶ σύμμαχους — κατὰ τῆς Εύρωπης· γιατὶ πρῶτα τὴ Μακεδονία θάπνιγ' ἡ πλημμύρα αὐτὴ τῶν βαρβάρων.

Ἡ περσικὴ ἐπικράτεια στάθηκε πάλι τόσο ἰσχυρὴ ὅσο καὶ στὶς πιὸ ἀκμαῖες μέρες τῆς· κι αὐτὸ πούμαθε — νὰ βγάζῃ πέρα τοὺς πολέμους μ' ἔλληνες στρατιωτικοὺς ἥγετες κ' ἔλληνες μισθοφόρους — φάνηκε νὰ τῆς ἔξασφαλίζῃ νέα ὑπεροχή, δσ' ὁ ἔλληνικὸς κόσμος ἔμενε ὅποιος ἥταν: γιομάτος ἐπιτήδειους καὶ τυχοδιῶκτες, διασπασμένος σ' ἀναρίθμητες «αὐτονομίες», μὲ διαρκῶς ἀλλη σὲ κάθε πόλη κομματικὴ κυριαρχία. Ὁ Μέγας Βασιλεὺς ξαναπῆρε ὅλη τὴν ἐπικράτεια τῶν προγόνων του - ξὸν ἀπ' τοὺς τόπους ποὺ ὁ Δαρεῖος κι ὁ Ξέρξης πέρ' ἀπ' τὸν Ἐλλήσποντο εἶχαν προσαρτήσει στήν ἔξουσία τους, δηλαδὴ τὴ Θράκη, τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θεσσαλία. Κ' εἶχε δυὸ λαμπρὰ ὅργανα, γιὰ τὰ παρακάτω: τὸ χιλίαρχο Βαγώα καὶ τὸ ρόδιο Μέντορα, ποὺ ὠρκισμένοι «συνέταιροι» δούλευαν γιὰ τὸν κύριο τους, καὶ συνάμα τὸν διεύθυναν· ὁ Βαγώας παντοδύναμος στήν αὐλή, κι ὁ Μέντωρ μὲ τὰ μικρασιατικὰ παράλια στήν ἀρμοδιότητά του - καὶ, καθὼς φαίνεται, σὰν κάρανος (ὅπως ἀλλοτ' ὁ Κῦρος), ἀρχηγὸς καὶ τοῦ στρατοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Κατὰ πρόταση τοῦ Μέντορα ὁ Μέγας Βασιλεὺς ἔδωσε χάρη στὸν Ἀρτάβαζο, στὸ Μέμνονα καὶ στὶς οἰκογένειές τους, πούχαν καταφύγει

στήν αὐλὴ τῆς Μακεδονίας - καὶ ἔναντι γύρισαν. Ἀπὸ τὰ χρόνια ἐκεῖνα τοῦ Μέντορα μᾶς φτάνει μιὰ εἰδηση ποὺ περιέχει ἐνδιαφέρουσες συναρτήσεις: Κάποιος Εὔβουλος, ἀπὸ τὴ Βιθυνία, καταλλάκτης (παναπῆ κολλυβιστῆς, σαφάρφης) τὸ ἐπάγγελμα, κατάφερε, κυρίως ἐκμεταλλευόμενος εἰσπράξεις φόρων, νὰ γίνῃ ἄρχοντας τῆς πανάρχαιης μικρασιατικῆς πόλης τοῦ Ἀταρνέα, καὶ τῆς ὁχυρῆς Ἀσσου, μὲ τὴν ἀντίκρυ ἐκεῖ ἀπ’ τὴ Λέσβο πλούσια παραλίᾳ· τὶς κληροδότησε στὸν πιστό του Ἐρμία, ἔναν τρεῖς φορὲς δραπέτη δοῦλο, κατὰ τὶς κακόγλωσσες στὴν πάντα κουτσομπόλα Ἀθῆνα - ὅπούταν καὶ γνωστὸς σὰ μαθητῆς τοῦ Πλάτωνα καὶ φίλος τοῦ Ἀριστοτέλη.⁴⁸ (ὅ σταγιρίτης ἔμεινε, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Πλάτωνα, κάμποσον καιρὸ καλεσμένος του ἐκεῖ στὸν Ἀταρνέα,⁴⁹ τὸ 348-5). Σ’ αὐτὸ τὸν πλούσιο «τύραννο» λοιπὸν ἀπευθύνεται κάποτ’ ὁ Μέντωρ ἐκεῖνος, τὸν προσκαλεῖ καὶ τὸν παρακαλεῖ τάχα νὰ τὸν φωτίσῃ πᾶς νὰ κερδίσῃ τὴν εὔνοια τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, ἀλλὰ τὸν πιάνει μετὰ καὶ τὸν στέλνει καὶ τὸν σταυρώνουνε στὰ Σοῦσα, ἐνῶ αὐτὸς ἀρπάει καὶ τοὺς θησαυροὺς καὶ τὴν περιοχὴ του! Μί’ ἀνιψιά του μόνο, καὶ θετή του κόρη, κατάφερε νὰ σωθῇ, καταφεύγοντας στὸν Ἀριστοτέλη - ποὺ τὴν πῆρε καὶ γυναῖκα του μετά, φτωχὴ βέβαια πιά, μὰ σεμνὴ κ’ ἵκανὴ νέα κοπέλλα.

Ήταν τὸν καιρὸ ποὺ ὁ Φίλιππος χτύπησε τοὺς Θράκες κι ἀπειλοῦσε τὸ Βυζάντιο καὶ τὴν Πέρινθο. Τότε ὁ Δημοσθένης συμβούλεψε τοὺς Ἀθηναίους νὰ στείλουν πρέσβεις στὸ Μέγα Βασιλέα, καὶ νὰ τὸν κατατοπίσουν ποιός ὁ σκοπὸς τῶν μακεδονικῶν ἐκείνων προπαρασκευῶν - λέγοντάς του κιόλας, πῶς εἶχε στὰ χέρια του, κρατούμενο, ἔναν ἀπ’ τοὺς πιὸ δυνατοὺς φίλους τοῦ Φίλιππου καὶ μπασμένον σ’ ὅλα του τὰ σχέδια.

^{48²} [RE, VIII, 1, 831-2, *Hermias* 11 τοῦ P Natorp Γιὰ μιὰ εὐνοικώτερη ἐπανεκτίμηση τοῦ προσώπου τοῦ Ἐρμία, βάσει τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Δίδυμου, 4, 59-6, 62 (εκδ. L Pearson-S Stephens, Stuttgart, 1983, 13-22) βλ. τὸ νεώτερο συμπληρωματικὸ δρῦθρο στὴ RE Suppl III, 1126-30, καὶ Berne, *Tyrannis*, I, 332-5 καὶ II, 688-9.]

^{49²} [Φαίνεται πῶς λόγω τῆς σχέσης του μὲ τὴ μακεδονικὴ αὐλὴ ἀφ’ ἐνὸς — καθὸ γιὸς τοῦ Νικόμαχου, προσωπικοῦ γιατροῦ τοῦ βασιλιά Ἀμύντα — καὶ μὲ τὸν Ἐρμία, ἀφ’ ἑτέρου, ἔπαιζε ρόλο πολιτικοῦ διάμεσου στὶς συνεννοήσεις τοῦ «ἀποστάτη» Ἐρμία μὲ τὸν πάντα κατὰ τῶν Περσῶν ραδιουργοῦντα Φίλιππο Γ’ αὐτὸ καὶ πιθανολογεῖται ὅτι τὰ κριτήρια τῆς ἔκλογῆς του μετά, σὰ δάσκαλου γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο, δέν ἦταν μόνο τὰ πνευματικὰ - γιατὶ καὶ δὲν εἶχε ἀκόμα τότε τὴν μεγάλη πνευματικὴ του ἀκτινοβολία ὁ Ἀριστοτέλης Ὁ Jaeger, *Aristoteles*, Berlin, 1923, 121, μιλάει γιὰ «πολιτικοῦ χαρακτῆρα ἀποστολὴν» τοῦ Ἀριστοτέλη, καὶ τὴ συνδυάζει μὲ τὸ κλείσιμο μυστικῶν συμφωνιῶν μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων Βλ καὶ RE Suppl. XI, 159-336, *Aristoteles* τοῦ Düring, ἰδιαίτερα 177-9, καὶ Berne, ἀρ 135. Πιὸ σκεπτικὸς ὁ Hammond, II, 518-9]

‘Ο σατράπης τῆς ἑλλησπόντιας Φρυγίας Ἀρσίτης ἔστειλε στοὺς Περίνθιους χρήματα, τροφές, ὅπλα καὶ μισθοφόρους, ὑπὸ τὸν ἀθηναῖον Ἀπολλόδωρο· ἀλλ’ ὅταν ἡ ἀθηναικὴ πρεσβεία γύρεψε περσικὴ βούθεια, ὁ Μεγάλος Βασιλιάς ἀπάντησε μὲ βαριὰ προσβλητικὴ καὶ βάρβαρη γραφή. “Οσο κι ἀν τοὺς περιφρονοῦσε ὅμως τοὺς Ἀθηναίους, ἥ καὶ τὴν καταστροφὴν τους ἀκόμη” ἀν μελετοῦσε, τὰ πράγματα στὴν Ἑλλάδα τράβηξαν πολὺ γρήγορα τὸ δρόμο τους παραπέρα, κ’ εἶχαν πιὰ ὡριμάσει ὅταν ὁ “Ωχος ἄξαφνα πέθανε...”

‘Απὸ τότε ποὺ γύρισε τρισένδοξος δορικτήτορας ἀπ’ τὴν Αἴγυπτο εἶχε θρονιαστῇ ἐκεὶ στ’ ἀνάκτορά του, καὶ βασίλευε μὲ τὴν πιὸ ἀχαλίνωτη αὐθαιρεσία κι ἀπανθρωπιά, ἔτσι ποὺ ὅλοι τὸν τρέμανε πιὰ καὶ τὸν μισοῦσαν - κι ὁ μόνος ὃπου τοῦχ’ ἐμπιστοσύνη τὴν καταχράστηκε κι αὐτός: ὁ «πιστός του» ἐκεῖνος αἰγύπτιος, ὁ Βαγώας, ποὺ βαθύτερα ἀφωσιωμένος ὅμως στὴ λατρεία καὶ τὶς δεισιδαιμονίες τῆς πατρίδας του (αὐτῆς π’ ὡστόσο καταπρόδωσ’ ὁ Ἰδιος) δὲν ξεχνοῦσε τὶς βεβηλώσεις τῶν ἀρχαίων της ναῶν καὶ τὴ σφαγὴ τοῦ ἱεροῦ “Ἀπι· κι ὁσο φούσκωνε ἡ ὄργὴ κατὰ τοῦ “Ωχου σ’ ὅλη τὴν ἐπικράτεια καὶ τὴν αὐλή, τόσο τολμηρότερα σχεδίαζε ὁ πανοῦργος εὔνοούμενος - κ’ ἐντέλει πῆρε μὲ τὸ μέρος του τὸ γιατρὸ τοῦ βασιλιᾶ, κ’ ἔνα δηλητήριο ξεπάστρεψε τὸ μισητὸ μονάρχη! ’Η ἔξουσία ἦταν στὰ χέρια τοῦ εύνούχου. Καὶ γιὰ νὰ σιγουρέψῃ τὴ θέση του κατάφερε ν’ ἀνακηρυχτῇ βασιλιάς ὁ πιὸ μικρὸς γιὸς τοῦ “Ωχου, ὁ Ἀρσῆς, καὶ νὰ σκοτωθοῦν τ’ ἀλλὰ του ἀδέρφια, ξὸν ἀπὸ ἔνα: τὸ Βισθάνη.

Αὐτὰ γίνονταν τὸν καιρὸ τῆς μάχης στὴ Χαιρώνεια.

Σὲ λίγο κατάλαβε ὁ Ἀρσῆς τὴν ἴταμὴ θρασύτητα τοῦ εύνούχου, καὶ δὲν τοῦ συγχώρησε καὶ τὸ φόνο τοῦ πατέρα του καὶ τῶν ἀδέρφων του. Τὸν πρόλαβε ὅμως ὁ Βαγώας, κ’ ὕστερ’ ἀπὸ δυὸ χρόνια βασιλείας του μονάχα, τὸν δολοφόνησε κι αὐτὸν καὶ τὰ παιδιά του. Γιὰ δεύτερη φορὰ ἡ τιάρα ἥρθε στὰ χέρια του. ‘Ο βασιλικὸς οἶκος ὡστόσο ἦταν ἔρημος, γιατὶ κι ὁ “Ωχος εἶχε ἀπαλλαγὴ ἀπ’ ὅλα του τ’ ἀδέρφια, κι ὁ Βαγώας εἶχε δολοφονήσει τοὺς γιοὺς ὅλους καὶ τ’ ἀγγόνια τοῦ “Ωχου, ξὸν ἀπ’ τὸ Βισθάνη, πούχε προλάβει νὰ φύγῃ καὶ νὰ γλυτώσῃ. Ζοῦσ’ ἀκόμα κι ὁ Ἀρβουπάλης, γιὸς ἐκείνου τοῦ Δαρείου ποὺ συνώμοσε κατὰ τοῦ πατέρα τοῦ Ἀρταξέρξη β’ κ’ ἐκτελέστηκε. Οἱ Πέρσες ὅμως προτιμούσαν τὸν Κοδομανὸν (ἀπόνα παρασκλάδι τῆς δυναστείας τῶν Ἀχαιμενιδῶν), γιὸ τοῦ Ἀρσάμη (ἀνιψιοῦ ἀπ’ ἀδερφὸ τοῦ Ἀρταξέρξη τοῦ β’) καὶ τῆς Σισύγαμβης (μιᾶς ἀπὸ τὶς κόρες τοῦ Ἰδιου Ἀρταξέρξη). ’Ο Κοδομανός, στὸν πόλεμο ἐκεῖνο τοῦ “Ωχου κατὰ τῶν Καδούσιων, στὴ βόρεια Μηδία, εἶχε κάποτε δεχτῇ τὴν πρόκλησην ἐνὸς πελώριου ἀρχηγοῦ τους, ποὺ κανένας ἄλλος δὲν τόλμαγε νὰ τὰ βάλῃ μαζί του, καὶ τὸν

ἐνίκησε! Τότε πῆρε τὸ βραβεῖο τῆς ἀνδρείας ἀπὸ τοὺς Πέρσες καὶ τὸ δινομά του εἶχε γίνει θρύλος πιά, σὲ παλιοὺς καὶ σὲ νέους, ὃ δὲ Ὡχος τὸν εἶχε γεμίσει μὲ δῶρα καὶ τιμές, καὶ τοῦχε δώσει καὶ τὴ σατραπεία τῆς Ἀρμενίας. Ὁ Βαγώας, λοιπόν, ποὺ δὲν ἀποκλείεται καὶ γιὰ νὰ ἴκανον ποιήσῃ τὸν περσικὸ λαὸ νὰ εἶχε συνεργήσει στὴν ἀνάρρηση, καὶ βαυκαλίζοταν πώς γ’ αὐτὸ θὰ τοῦ χρωστιόταν κ’ εὐγνωμοσύνη ἀπὸ τὸν καινούργιο βασιλιά, γρήγορα θὰ καταλάβαινε πόσο εἶχε γελαστῇ· ὁ Κοδομανὸς — ποὺ τὸν εἶπαν καὶ Δαρεῖο — τὸν μισοῦσε σὰ φονιὰ καὶ περιφρονοῦσε τὶς συμβουλές του. “Οπου ὁ εὔνοῦχος ἀποφάσισε νὰ τὸν βγάλῃ κι αὐτὸν ἀπὸ τὴ μέση, καὶ τοῦ ’ριξε δηλητήριο στὸ ποτήρι του· ἀλλ’ ὁ Δαρεῖος ἤταν προειδοποιημένος, καὶ τὸν φώναξε καὶ τοῦ πρόσφερε νὰ πιῇ (σὰν ἀπόδειξη τάχα τῆς ζεχωριστῆς εὑνοιας ποὺ τοῦ χάριζε) ἀπὸ τὸ ἵδιο του τὸ βασιλικὸ ποτήρι! Κ’ ἔτσι τιμωρήθηκε ὁ Βαγώας.

Τὰ ἡνία ἥρθαν στὰ χέρια βασιλιὰ ποὺ καιρὸ εἶχε νὰ δῃ ἡ Περσία. Ὡραῖος καὶ σοβαρὸς — καθὼς πάντ’ ἀγαπάει ὁ ἀσιάτης νὰ σκέφτεται τὸν ἄρχοντά του —, εὐγενικὸς σ’ ὅλους κι ἀπὸ ὅλους τιμημένος, μ’ ἀρετὲς περίσσεις τῶν μεγάλων του προγόνων προικισμένος — καὶ χωρὶς τὶς βδελυρὲς κακίες καὶ ντροπὲς τοῦ Ὡχου, ποὺ φέρανε τὸν ὅλεθρο στὴ χώρα — φαινόταν ὁ Δαρεῖος προωρισμένος νὰ γιατρέψῃ τὶς πληγὲς τῆς ἔξουσίας, ποὺ τὴν πῆρε χωρὶς αἴμα κ’ ἔγκλημα κανένα. Ξεσήκωμα δὲν ἐτάραξε τὴ βασιλεία του· κ’ ἡ Αἴγυπτος ἀκόμα εἶχε ξαναενταχτῆ στὴν περσικὴ ἐπικράτεια - κ’ ἡ βορεινὴ Βακτριανὴ κ’ ἡ δυτικὴ Συρία στέκαν πιστὲς κ’ ὑπάκουες φαινότανε πώς ἀπὸ τὶς ἴωνικὲς ἀκτὲς ἵσαμε τὸν Ἰνδὸ ἡ Ἀσία δλ’ ἤταν σίγουρη, ἔπειτ’ ἀπὸ τόσες ἀναστατώσεις, καὶ στέρεα ἐνωμένη πιὰ ὑπὸ τὸ σκῆπτρο τοῦ γενναίου Δαρείου.

Κι ὡστόσ’ ὁ βασιλιὰς αὐτὸς εἶναι ὁ στερνὸς διάδοχος τοῦ Κύρου ἐκείνου τοῦ μεγάλου κυβερνήτης πάνω σ’ ὅλη τὴν Ἀσία! Σὰ νὰ χρωστοῦσ’ ἐν’ ἀναμάρτητο κεφάλι νὰ πληρώσῃ τὴν ἀρρώστεια τοῦ κορμιοῦ ποὺ πιὰ δὲ γιατρευόταν! Νά κιόλα στὴν ἀπόμακρη τὴ δύση ψηλὰ ξεσηκώνεται ἄγριος ὁ καιρὸς τῆς θύελλας ποὺ θ’ ἀφανίσῃ πιὰ γιὰ πάντα τὴν Περσία! Τὸ μήνυμα ποὺ στέλνουν οἱ σατράπες δίπλ’ ἀπὸ τὴ θάλασσα λέει, πώς ὁ βασιλιὰς τῆς Μακεδονίας καὶ οἱ πόλεις τῆς Ἐλλάδας κλεῖσαν εἰρήνη-συμμαχία· καὶ πώς ἐκεῖνος τώρα ἐτοιμάζει τὸ στρατό του, νὰ μπῇ τὴν πρώτην ἀνοιξη καὶ νὰ χτυπήσῃ τῆς Μικρασίας τοὺς πάνω τόπους!

‘Ο Δαρεῖος μὲ κανέναν τρόπο δὲν ἥθελε τέτοιον πόλεμο. Μπορεῖ καὶ νὰ προαισθανόταν πώς ἡ πελώρια ἐπικράτειά του, κλονισμένη πιὰ ἐσωτερικά, καὶ σὲ παρακμή, μ’ ἔνα σκούντημ’ ἀπόξω θὰ σωριαζόταν; Γ’ αὐτό, ἵσως, καὶ δίσταξ’ ὀλοένα - μέχρι ποὺ ξόδεψε καὶ τὸ ἔσχατο περιθώριο νὰ προλάβαινε τὴν ἐπικείμενη ἐπίθεση ποὺ φοβόταν...

Τὸν ἕδιον καιρὸν π' ὁ Δαρεῖος ἀναλάμβανε τὴ βασιλεία, ὁ Φίλιππος διάταξε τὶς πρῶτες του δυνάμεις, ὑπὸ τὸν Παρμενίωνα καὶ τὸν Ἀτταλο, νὰ διαβοῦν τὸν Ἐλλήσποντο καὶ ν' ἀγκιστρωθοῦν στὶς ἐλληνικές πόλεις τῶν πρώτων σατραπειῶν. Εἶχε κιόλας παραγγείλει στοὺς συντρόφους τῆς ἐλληνικῆς συμμαχίας νὰ στείλουν ὁ καθένας τὸ στρατὸ ποὺ τοῦ ἀναλογοῦσε καὶ τὶς σχετικές τριήρεις στὸ στόλο, ἐνῶ κι ὁ ἕδιος σκεφτόταν πιὰ νὰ κινήσῃ νὰ μπῇ ἐπικεφαλῆς τῆς ἐνιαίας μακεδονικῆς κ' ἐλληνικῆς στρατιᾶς, καὶ νὰ ξεκινήσῃ τὸ μεγάλο ἔργο τῆς ζωῆς του, ποὺ τόσο εἶχε γι' αὐτὸν κοπιάσει ὡς τώρα.

A' 2

‘Η μακεδονική χώρα, ὁ λαός κ’ ἡ βασιλεία -’Εσωτερική πολιτική τοῦ Φίλιππου Οἱ εὐγενεῖς κ’ ἡ αὐλή -Η Ὀλυμπιάς.- Τὰ νιάτα τοῦ Μεγαλέξαντρου - Διάσταση στὸ βασιλικὸ οἶκο - “Ατταλος - Δολοφονία τοῦ Φίλιππου

Μὰ ἦταν ὁ Φίλιππος, ἦταν οἱ Μακεδόνες του Ἑλληνες, γιὰ ν’ ἀναλέβουν μ’ ἐλληνικὴ ταυτότητα τὸν κατὰ Περσῶν ἀγῶνα, στ’ ὄνομα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἐλληνικῆς ιστορίας;⁵⁰

Οἱ ὑπέρμαχοι τῆς παλιᾶς τοπικιστικῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας συχνὰ τὸ παραμφισβήτησαν, καὶ μ’ ἐπικεφαλῆς τὸν κορυφαῖο τους ρήτορα, τὸ Δημοσθένη, ποὺ μὲ τὴν πατριωτικὴ-ἀθηναϊκὴ του θέρμη φτάνει νὰ βεβαιώνῃ πῶς μήτ’ ἐλληνας ὁ Φίλιππος, μήτε κāν συγγενῆς τῶν Ἑλλήνων, παρὰ στοὺς βάρβαρους ἀνήκει - καὶ σὲ κείνους μάλιστα π’ οὔτε καὶ «δουλικὸ» ἀπὸ δαύτους δὲ θ’ ἀγόραζε κανεὶς ποτέ!⁵¹

50^P [Σοβεῖ ἔνα λάθος ρητορικῆς τακτικῆς, τροποντινά, στὴν ἀνάπτυξη τῶν θέσεων αὐτῶν ἐδῶ ἀπ’ τὸν Droysen ‘Ο κατεξοχὴν ἐλληνοθρεμμένος — μὲ παιδείᾳ βαθειά προσωπικὴ του, καίρια προσδιοριστικὴ του, καὶ ἀπὸ τί δάσκαλο τὸ μέγιστο τῶν αἰώνων Ἀριστοτέλη, καὶ «μὲ τὸν “Ομηρο πάντα κάτω ἀπ’ τὸ προσκεφάλι του», κατὰ τὴν παράδοση, καὶ μὲ ἵνδαλμά του βασανιστικὸ ἥρωικό του ἐφ’ ὅρου ζωῆς τὸν ἀκμαιότερο τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων παλληκαριῶν δλῶν ἔσαιε τραγικῶτατο Ἀχιλλέα — εἰν’ δ’ Ἄλεξανδρος, δχι πρώτιστα ὁ (παρὰ τὴν ἔκτιμησή του στὴν ἐλληνοπαιδεία) πάντως μακεδονικώτερος καὶ στενότερος Φίλιππος Κι δ’ Ἄλεξανδρος ἔργῳ προσδίδει τὸν μεγαλόπνοο ἐκεῖνο ἐλ ληνιστικὸ χαρακτῆρα, δχι ὁ Φίλιππος, στὸν κατὰ Περσῶν ἀγῶνα, τὸν προαιώνια κατατεθειμένον ἀπ’ τὴν ιστορία τους σὰν ιδανικὸ σκοπὸ τῶν Ἑλλήνων, καὶ μάλιστα τῶν Ἀθηναίων, μετὰ τὸ Μαραθῶνα καὶ τὴ Σαλαμῖνα, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰάνων ἀπὸ παλιότερα Ἐξαίροντας ὑπὲρ Φιλίππου τόσο τὴ θέση καὶ τὴν ποιότητα αὐτὴ — πρὸς ἀπόδειξη κιόλας ἐδῶ τῆς ἀπὸ καταβολῆς ἐλληνικῆς μακεδονικῆς ταυτότητας — ὁ Droysen ρητορικὰ ὕφαιρει κυριώτατη καὶ ταυτοτικὴ προσωπικὴ ιδιότητα τῆς κύριας μορφῆς τῆς πραγματείας του, τοῦ Μεγαλέξαντρου, αὐτῆς δηλαδὴ ἴσα-ἴσα ποὺ ὅμως καὶ τοῦ ἐμπνέει ριζικὰ τὸ δημιουργικὸ θαυμασμὸ καὶ ποιεῖ ἔτσι τ’ ὅλο ιστορικὸ του ἔργο τοῦτο Ἀλλὰ πέραν τοῦ εἰδικοῦ θέματος τῆς ρητορικῆς αὐτῆς τακτικῆς, δὲν ἀληθεύει πράγματι πῶς ὁ Φίλιππος ἔχει, καὶ μάλιστα ὅσο τοῦ ἀποδίδει ὁ Droysen, τὶς δχι μόνο ἐλληνικὲς μὰ καὶ εἰδικώτατα ἐλληνίζουσες ιδιότητες αὐτές, ποὺ κυριώτατα τοῦ Μεγαλέξαντρου τὴν προσωπικὴ ταυτότητα προσδιορίζουν]

51^P Δημοσθένης, Κατὰ Φιλίππου, Γ’ 31. οὐ μόνον οὐχ Ἐλληνος ὅντος οὐδὲ προσήκοντος οὐδὲν τοῖς Ἐλλησιν, ἀλλ’ οὐδὲ βαρβάρων ἐντεῦθεν ὅθεν καλὸν επεῖν, ἀλλ’ δλέθρου Μακεδόνος, ὅθεν οὐδὲ ἀνδράποδον πρίατό τις ἄν ποτε. Καὶ Ὀλυνθιακός, Γ’ 16 οὐκ ἔχθρος; οὐκ ἔχων τὰ ἡμέτερα, οὐ βάρβαρος; Καὶ 24 ὑπῆκουεν δ’ ὁ ταύ-

Παλιότερες παραδόσεις ὅμως ἄλλη ἀποψη μεταφέρουν· νά ό Αισχύλος, ὅπως εἴδαμε, στὶς Ἰκέτιδες, ποὺ βάζει τὸ βασιλιὰ τοῦ Ἀργούς Πελασγὸν νὰ λέγῃ ὅτι τὸ γένος του, οἱ εὐλόγως ἀπ' τ' ὄνομά του ἔκεῖνοι Πελασγοὶ ἀποκαλούμενοι, ὅ λη τὴ χώρα κατοικοῦν δυτικὰ τοῦ Στρυμόνα μὲ τ' ἄγνα νερά, καὶ τὰ βουνὰ τῆς Δωδώνης καὶ τὴν Πίνδο καὶ τὶς πλατειὲς κοιλάδες τῆς Παιονίας· ἀρά, γιὰ τὸν ἀρχαῖο μαραθωνομάχο, ὁ μόψυλοι εἶναι ὅσοι ζοῦνται στὶς κοιλάδες τοῦ Ἀλιάκμονα καὶ τοῦ Ἀξιοῦ, μ' ὅσους ἀπὸ παλιὰ εἰν' οἱ ντόπιοι τῆς χώρας ἀπὸ τὸν Ὁλυμπὸ ὡς τὸ Ταίναρο καὶ τὰ δυτικὰ τῆς Πίνδου. Ἡ φηλὴ αὐτὴ Πίνδος, ποὺ χωρίζει τὴ Θεσσαλία ἀπὸ τὴ χώρα τῆς Δωδώνης, μὲ τὶς βορεινές της προεκτάσεις ὡς τὸ Σκάρδο ἀποχωρίζει καὶ τὴ Μακεδονία ἀπ' τὴν Ἰλλυρία, κ' ὑστερα τραβῶντας ἡ σειρὰ τῶν βουνῶν κατὰ τὶς πηγὲς τοῦ Στρυμόνα, καὶ παραπέρα, νοτιανατολικά, πάνω ἀπ' τὴν ἀριστερὴ του ὄχθη, σὰν Ὁρβηλος πιά, κατεβαίνει στὶς ἀκτές, κλείνοντας ἔτσι φυσικὰ τὰ ὅρια μεταξὺ τῆς μακεδονο-παιονικῆς χώρας καὶ τῆς πρὸς τὸ ἀνατολικὰ καὶ τὰ βόρεια ἐκτεινόμενης πιὰ περιοχῆς τῶν θρακικῶν λαῶν. Τὴν περίκλειστη αὐτὴ γῆ διασχίζουν ό Ἀλιάκμων, ό Ἀξιὸς μὲ τὰ παραποτάμια του, ό Στρυμών, καὶ μιὰ δεύτερη καὶ μιὰ τρίτη ὁροσειρά, ποὺ ὁμόκεντρη κάπως μὲ τῆς Πίνδου-Σκάρδου-Ορβηλου περιέχει τὴν ἐσωτερικώτατη χαμηλὴ καὶ παράλια πεδιάδα τῆς Πέλλας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης στὸ Θερμαϊκό. Γύρω ἀπ' τὴν πεδιάδα ὁ διπλὸς κύκλος κοιλάδων, π' ἀνάμεσά τους κυλᾶν τὰ νερά τους τὰ τρία ποτάμια — καὶ τῶν δυονῶν οἱ ἐκβολές, Ἀξιοῦ κι Ἀλιάκμονα, ζευγαρωτές στὴ θάλασσα — χωρίζει φυσικὰ τὸν πληθυσμὸν τῆς χώρας σ' ἐντοπισμένα ἔτσι ἀπὸ τὴ μορφολογία τοῦ ἐδάφους φῦλα, καὶ κάνει τὴν παραθαλάσσια πεδιάδα κοινό τους κέντρο κι ἀγορὰ συνενωτική τους.

Κατὰ τὸν Ἡρόδοτο, ἔξ ἄλλου, ὁ λαὸς ποὺ μετὰ ὀνομάστηκε Δωριεῖς, διωγμένος ἀπὸ τὴ Θεσσαλία τράβηξε κατὰ τὴν Πίνδο, στὴν κοιλάδα τοῦ Ἀλιάκμονα, κ' ἔκεī πῆρε τ' ὄνομα Μακεδόνες.⁵² Ἀλλες παραδόσεις λένε, πῶς ὁ Ἀργέας, ὁ γενάρχης τῶν Μακεδόνων, ἔφυγε ἀπ' τὸ Ἀργος καὶ πῆγε στὴν Ὁρεστίδα, τὴ χώρα γύρ' ἀπ' τὶς πηγὲς τοῦ Ἀλιάκμονα - κ' ἔτσι ἐξηγοῦν καὶ τ' ὄνομ' Ἀργεάδαι, πούχ' ἴσως ὁ βασιλικός τους οἶκος.⁵³

τὴν τὴν χώραν (τὴ Μακεδονία) ἔχων, αὐτοῖς βασιλεὺς (ὁ Φίλιππος), ὡσπερ ἔστι προσῆκον βάρβαρον Ἑλλησι. Καὶ Περὶ τῆς παραπρεσβείας, 305

52^η Ἡρόδοτος, Α' 56 Λεπτομέρειες γιὰ τοὺς θρύλους αὐτοὺς βλ. στὸν Abel, *Makedonien*. [Γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὄνόματος Μακεδών, βλ. Frisk, II, 163.]

53 Κατὰ τὸν Ἀππιανό, Συνιακή, 63· Ἀργος τὸ ἐν Ὁρεστείᾳ ὅθεν οἱ Ἀργεάδαι Μακεδόνες Πρβλ Στράβωνα, Ζ' 329, Ἐπιτομή, ἀπόσπ 11, καὶ τοὺς σιβύλλειους στίχους στὸν Παυσανία, Ζ' 8, 9

Κατ' ἄλλην ὅμως παράδοση,⁵⁴ ποὺ μετὰ ἐπεκράτησε στὴν Μακεδονία, τρεῖς ἀδερφοὶ Ἡρακλεῖδες, ἀπὸ τὸ βασιλικὸ γένος τῶν Τημενιδῶν στὸ Ἀργος, φύγανε κατὰ τὸ βοριά, στὴν Ἰλλυρία, κ' ἔπειτα προχώρησαν στὴν πάνω Μακεδονία καὶ κατοίκησαν στὴν Ἐδεσσα, στοὺς δόρμητικους καταρράχτες, ποὺ τὰ νερά τους κατρακυλᾶνε στὴν πλατειὰ κ' εὔφορη παραθαλάσσια πεδιάδα· σ' αὐτὴ λοιπὸν τὴν Ἐδεσσα — ποὺ λέγεται κ' *Aīgai*⁵⁵ — ὁ μικρότερος ἀδερφὸς Ἰδρυσε, λέει, τὸ βασίλειο μὲ τ' ὄνομα τῶν Μακεδόνων, ποὺ μετὰ πῆρε σιγὰ-σιγὰ καὶ τὶς γειτονικὲς χῶρες: Ἡμαθία, Μυγδονία, Βοττιαία, Πιερία κι Ἀμφαξίτη.

Στὰ ἴδια λοιπὸν πελασγικὰ φῦλα ἀνῆκαν κ' οἱ κάτοικοι τῶν τόπων αὐτῶν, ποὺ κάποτε κάτεχαν ὅλη τὴν ἐλληνικὴ χώρα, καὶ κάποια ἀπ' αὐτά, καθὼς μεῖναν καθυστερημένα ἀπ' τὸν πολιτισμὸ τῶν Ἑλλήνων, τοὺς φαινόντουσαν ὕστερα ἐκεινῶν σὰ βάρβαροι, ἢ μισοβάρβαροι. Ἡ θρησκεία ὅμως καὶ τὰ ἥθη τῶν Μακεδόνων μαρτυρᾶν τὴν κοινὴ καταγωγή· κι ὁσεσδήποτε μεθοριακὲς ἐπιμιξίες κι ἄν γίναν μὲ ἵλυρικὰ καὶ

54^η Ἡρόδοτος, Η' 137 κ.έ., Ε' 22. Θουκυδίδης, Β' 99, καὶ στὸ 100 ξύμπαντες οἱ ἄλλοι βασιλεῖς ὅκτὼ οἱ πρὸ αὐτοῦ (τοῦ Ἀρχέλαου) "Ἄρα ἡ βασιλικὴ γενεαλογία ποὺ φτάνει ἵσαμε τὸν Κάρανο θὰ στήθηκε ἀργότερα — κατὰ τοὺς Weissenborn καὶ Gutschmid —, ἀπ' τὸν Εὐριπίδη [Βλ. σχετικά. Beloch, III 2, 49 κ.έ., καὶ Hammond, II, 5 κ.έ.]

55^η [Βλ. Frisk, I, 31, *aīgialός* Κατὰ τὸν Hirschfeld, RE, I, 1, 944, *Aīgai*, τὰ γεωγραφικὰ ὄνόματα μὲ ρίζα ΑΙΓ- (πχ *Aīgion*, *Aīgina*, *Aīgeira*, *Aīgaios* ποταμοὶ κ.λ.) δηλώνουν, σχεδὸν πάντα, τὴν ὑπαρξὴν νεροῦ, εἴτε πρόκειται γιὰ παραθαλάσσιες τοποθεσίες, ποταμούς, εἴτε θάλασσες. Τὸ τοπωνύμιο Ἐδεσσα, ποὺ κατὰ τὴν μέχρι προσφάτως ἀναντίρρητα κρατοῦσαν ἀποφῆ (Kleine Pauly, II, 197, καὶ RE, XIV, 1, 657) χρησιμοποιόταν στὴν ἀρχαιότητα ἀδιαχρίτως ἀντὶ τοῦ *Aīgai*, δηλώνει ἐπίσης σχέσην μὲ ὑδάτινο στοιχεῖο (βλ. τοῦ Στέφανου Βυζαντίου Ἐδεσσα, πόλις Συρίας, διὰ τὴν τῶν ὑδάτων ρύμην οὕτω κληθεῖσα[)], καὶ πρβλ τὴν φρυγικὴ λέξη βέδυ· ὕδωρ, καὶ τὴν γερμανικὴ Wasse. Κοντὰ στὴν περιοχὴ ποὺ πάνω-κάτω ὑποθέτουμε πῶς θὰ πρέπει νὰ βρίσκονταν οἱ ἀρχαῖες *Aīgēς*/Ἐδεσσα, ἔχουμε τὸ μεσαιωνικὸ τοπωνύμιο Βοδενά, ἀπ' τὴν σλαβικὴ λέξη voda (νερό). Η λέξη εἶναι συγγενής μὲ τὴν ἀρχαία μας ὕδωρ Βλ. Frisk, II, 957-9 καὶ M Vasmer, Die Slaven in Griechenland, Berlin, 1941, 197 Αὐτὴ ἡ ἔτυμολογικὴ συγγένεια τῶν τριῶν χρονικὰ ἐπάλληλων ὄνομασιῶν (βλ. ὅμως καὶ τὴν κριτικὴ τοῦ Kalléris, I, 306-16) παρέχει κάποια βάση γιὰ τὴν ταύτιση τῶν ἀρχαίων *Aīgān*/Ἐδεσσης μὲ τὰ Βοδενά (σημερινὴ μετωνυμασμένη Ἐδεσσα πάλι) Ἀντίθετα, ὁ Hammond, I, 156-8, II, 157, ἐνῶ δέχεται τὴν ταύτιση τῆς ἀρχαίας Ἐδεσσης μὲ τὰ Βοδενά, ἀμφισβήτει τὴν ταύτιση *Aīgān*-Ἐδεσσης, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα χωρίο τοῦ Ιουστίνου (VII, 1, 7 κ.έ.), δλα τ' ἀλλα δεδομένα, ἐπιγραφικὰ καὶ νομισματικά, καθὼς κ' οἱ μαρτυρίες τῶν λοιπῶν ἀρχαίων συγγραφέων, δείχνουν ἀναμφίβολα ὅτι Ἐδεσσα καὶ *Aīgai* ἦταν διαφορετικὲς πόλεις Στὸ πρόβλημα τῆς τοποθεσίας τῶν *Aīgān* ὁ Hammond προτείνει τὴ θέση Παλατίτσα-Βεργίνα, ἀποφῆ ποὺ ἐνισχύεται ὕστερ' ἀπ' τὶς πρόσφατες ἀνασκαφὲς στὴν περιοχὴ αὐτῆς. (Βλ. καὶ Errington, 13)]

θρακικά φῦλα, ἡ μακεδονική γλῶσσα ἀναπτύχθηκε σὰν παραπλήσια μὲ τὶς ἀρχαιότερες ἑλληνικὲς διαλέκτους.⁵⁶

Ο τίτλος Ἐταῖροι κράτησε στὸ στρατιωτικὸ καθεστώς τῶν Μακεδόνων καὶ ἴσαμε τὰ στερνά τους χρόνια· κι ἂν συναρτᾶται, πούν' ἀναμφισβήτητο, πράγματι,⁵⁷ μὲ τὶς ρίζες τῆς βασιλείας ἐκεῖ, σημαίνει πώς τὸ πεπρωμένο τῶν Ἡρακλειδῶν λοιπὸν καὶ στὴ Μακεδονία πορεύτηκε δῆπος καὶ τῶν προγόνων τους στὴν Πελοπόννησο. Ἐποικοὶ δηλαδὴ σὲ ξένη χώρα δὲν μποροῦσαν παρὰ νὰ βασίζουν τὴν ἀρχή τους καθυ-

⁵⁶ Στὰ νεώτερα χρόνια, ὁ A. Fick, *Zum makedonischen Dialekte*, στὸ Kuhn's Zeitschrift, XXII, 193 καὶ ἔπειτα φῶς σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα καὶ νομίζω ὅτι, παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ G. Meyer, *Jahrbuch für Klass. Phil.*, 1875, 186, ἀπέδειξε πειστικά, πώς ὅτι σώζεται ἀπὸ τὶς μακεδονικὲς γλῶσσες καὶ ὄνόματα εἶναι στὴν οὐσίᾳ ἐλληνικό, καὶ μάλιστα τὰ ὄνόματα ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο τὸ φιλέλληνα καὶ πίσω, δηλαδὴ τοῦ Ἰδίου καὶ τῶν προκάτοχών του· Ἀμύντα, Ἀλκέτα, Ἀέροπου, πούναι κι ὄνομα βασιλιά τῆς Τεγέας (Παυσανίας, Η' 44, 8), τοῦ Φίλιππου, τοῦ Περδίκκα Ἐξ ἀλλοῦ, δημως, σὲ κατάλογο μακεδονικῶν ὄνομάτων, χρονολογούμενο ἀπὸ τὴν 89^η ὀλυμπιάδα (CIA, I, ἀρ 42 [IG², I, ἀρ 71]), βρίσκονται καὶ κάποια παράδοξα, ὅπως Γαιτέας, Σταδιμέας, καὶ στὸ ἀπόσπ 42d τῆς Ἰδίας ἐπιγραφῆς Ἐθαρος, Κρατέννας [Βλ. δημως καὶ Hoffmann, 141-50, ποὺ ἐτυμολογεῖ τὰ Σταδιμέας καὶ Ἐθαρος ἀπὸ ἐλληνικὲς ρίζες] Μεταξὺ τῶν μακεδονικῶν γλωσσῶν, στὸ Meyer (δ π., ἀρ 50), ἡ λέξη γράβιον (δαδὶ ἀπὸ πεύκο, γιὰ φωτισμὸ) [Βλ. καὶ Ἀνδριώτη] θυμίζει τὸν ἰλλυριὸ βασιλιὰ Γράβο (Βλ. ἐπιγραφὴ τοῦ 356/5, Ἐφημ. Ἀρχ., 1874, 451, ἀρ 435, CIA, II, 66b) [IG², II, ἀρ 127, Ditt., Syll³, ἀρ. 196, καὶ Bengtson, *Staatsverträge*, II, ἀρ 309 Γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν Μακεδόνων βλ. Χατζιδάκη, Περὶ τοῦ ἐλληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων, Ἀθῆναι (1896, 1899), Kaerst, I, 154-63, Geyer, RE, XIV 1, 638-771, Makedonia, ποὺ τοποθετεῖ πολὺ σωστὰ τὸ ζήτημα, Hammond, II, 39-54, Glotz-Cohen, 206-11, ὅπου, μεταξὺ ἀλλων, καὶ πώς οἱ γλωσσολόγοι ἔχουν ἐπιδοθῆ μετὰ μανίας (συγχρὰ μάλιστα μὲ σκοποὺς ὅχι δὰ καὶ τόσο ἐπιστημονικούς) στὴ μελέτη τῶν γλωσσῶν τῆς μακεδονικῆς διαλέκτου ποὺ μᾶς διέσωσαν οἱ ἀλεξανδρινοὶ λεξικογράφοι, ἐνῶ δὲ γνωρίζουμε σχεδὸν καθόλου τὴ θρακικὴ καὶ ἰλλυρικὴ γλῶσσα, καὶ εἰν' ἀδύνατο νὰ ἐξηγήσουμε τ' ἀποσπασματικὸ γλωσσικὸ ὄλικὸ συγχρένοντάς το μόνο μὲ τὴν ἐλληνικὴ Πρόσφατα δημως ἡ προϊστορικὴ ἀρχαιολογία ἥρθε ἀρωγὸς στὴν ἐθνολογικὴ αὐτὴ ἔρευνα, δείχνοντας πώς στὴν περιοχὴ τῆς Μακεδονίας δὲ θὰ πρέπει νὰ ζοῦσε μόνο μιὰ φυλὴ φαίνεται πώς ἡ ἰλλυρικὴ καὶ θρακοφρυγικὴ ἐπίδραση, φυλετικὴ ὅσο καὶ γλωσσική, ἥταν ἰσχυρή, τὰ ἐλληνικὰ δημως φῦλα μέναν σταθερὰ τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο, καθὼς μαρτυροῦν καὶ τὰ ὄνόματα ἑορτῶν καὶ μηνῶν, πού, σημειωτέον, δὲ συναντοῦνται ἀλλοῦ στὴν Ἐλλάδα - ἐνδειξη τῆς ἀπομόνωσης τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τοὺς ἄλλους "Ἐλλήνες"]

⁵⁷ Τὸ θέμα δὲν ἔχει ξεκαθαριστῇ πλήρως οἱ Hans Droyssen, *Heerwesen*, 108, 1, Hoffmann, *Makedonen*, 115, 161, Glotz-Cohen, III, 233, Tarn, II, 137 καὶ Kaléris, I, 172-9 συμφωνοῦν μὲ τὸν J. G. Droyssen πώς ὅ δρος ἐταῖροι ἐπὶ βίῳ σε διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἀπὸ τὴν Ἰδρυση τῆς βασιλείας στὴ Μακεδονία ὡς τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους, ἐνῶ ἀντίθετα ὁ Kaerst, I, 183-4, ὁ Berue, I, 30, καὶ φρονοῦν πώς ἀποτελεῖ μεταγενέστερο (ἐν συνειδήτῳ) δάνειο ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῶν ἐπῶν Βλ. καὶ RE, VIII, 2, 1374-80, ἐταῖροι τοῦ Plaumann (ἰδιαίτερα 1375)]

ποταγὴ τῶν ιθαγενῶν ὑπὸ τὴν ἔξουσία τους· μόνο ποὺ ἐδῶ, στὸ βορρᾶ, περισσότερο ἀπ' ὅσο σὲ κάθε ἄλλον τόπο Δωριέων, τὸ παλιὸ μὲ τὸ νέο συγχωνεύτηκαν ὄργανικὰ σ' ἕνα ὅλο, ποὺ κρατοῦσε τὸ σφρῆγος καὶ τὴ ζωηρότητα (μὰ καὶ τὴν ἄξεστη πρωτεικὴ τραχύτητα) τῶν πατέρων, τὴν ποιότητα θάλεγε κανεὶς ἡρωικοῦ καιροῦ, σ' ἐλάχιστα «ποιητικὴ» μορφή. Τρόποι καὶ ἥθη ἐκεῖ κατεξοχὴν παλαιικά: «Οποιος ἔχθρὸ σὲ μάχῃ δὲ σκότωσ' ἀκόμα, νάναι ζωσμένος τῇ φορβιά,⁵⁸ τὸ χαλινάρι! Κι δοποιος κυνηγῶντας κανέν' ἀγριογούρουνο δὲ σκότωσ' ἀκόμα, στὸ δεῖπνο νάναι καθιστός, στητός, νὰ μὴ ἀναγέρνῃ!⁵⁹ Καὶ στὴν κηδεία, ἡ κόρη τοῦ νεκροῦ νὰ σβήνῃ τῇ φωτιὰ πούκαψε τὸ γονιό της!⁶⁰ Καὶ λέν πώς τὸ τρόπαιο, ποὺ πρῶτος ἔστησ' ὁ Κάρανος, σὰ νίκησε τὰ ντόπια μακεδονικὰ φῦλα, θέλημα θεοῦ καὶ τόρριξε τῇ νύχτα ἕνα λιοντάρι! - πά' νὰ πῇ: Δὲ νίκησαν ἔχθρούς· φίλονυς βρῆκαν!⁶¹ Κι ἀπὸ τότε τὸ ἔθιμο τὸ μακε-

58^P Ἀριστοτέλης *Πολιτικά*, Η' 1324b [Φορβιά καὶ καπίστρι καὶ χαλινάρι καὶ δερμάτινο περιστόμιο τῶν αὐλητῶν, γιὰ νὰ μετριάζουν τὴ φωνὴ τοῦ αὐλοῦ, νὰ μὴ βγαίνῃ ἀγρια, τραχειά καὶ ἀνώμαλη Δηλαδή, τὸ ἀπώτερο νόημα νάναι μαζεμένος ὁ ζωσμένος τῇ φορβιά, ἀφοῦ — σὰν πιὸ νέος (ἢ δειλός, ἢ ὅχι ὅπωσδήποτε ἴκανός, καθὼς οἱ ἄλλοι, οἱ «ψηψιμένοι», στὸν πόλεμο καὶ στὴν παλληκαριὰ) — δὲν κατάφερ ἀκόμα νάχῃ σκοτώσει ἔχθρο πάνω σὲ μάχῃ Γιατὶ δὲν ἔχει λοιπὸν τὰ ἴδια δικαιώματα μὲ τοὺς ἄλλους - μιὰ καὶ τὰ δικαιώματα, ὅλα, εἰναι ἡρωικῆς πολεμικῆς κοινότητας δικαιώματα, κατὰ βάση, κ' ἡ ἀντρικὴ ἀξία (τὸ σύστημα ἀξιώσεων, γενικῶτερα, ἡ ἀξιολογία τῆς μακεδονικῆς κοινωνίας) μένει, ὡς τὸ τέλος, πολεμικῆς ὑφῆς, ἡρωικοῦ-στρατιωτικοῦ κατεστημένου ἔκφραση]

59^P Ἡγῆσανδρος στὸν Ἀθήναιο, Α' 18 [FHG, IV, 419, ἀπόσπ. 33. Γενικώτερα δηλαδή σεμνός! Γιατὶ ἀκόμα δὲν ἔχει ἀξιωθῆ — ἔργῳ (καὶ τὸ πολεμικὸ εἶναι τὸ πρώτιστο στὴν ἀξιωσή τους τῶν Μακεδόνων) — νάναι πράγματι ἵσος μὲ τοὺς ἄλλους, καὶ νὰ ὑπάρχῃ κι αὐτὸς ἀνετα δύπως ἔκενοι, ποὺ ἀνακεκλιμένοι — καθὸ δικαιωματικὰ βέβαιοι ἐν ἔαυτοῖς, χάρη στὶς ἡρωικές τους πράξεις κ' ἐμπειρίες — στὰ συμπόσια κ λ, κατὰ τὸ καθολικώτερο ἐλληνικὸ ἔθος]

60^H Ὁ Δοῦρις [Jacoby, FGrH, ἀπόσπ 94] ἀνάγει τὸ ἔθιμο στὴν κηρη τοῦ Ἡρακλῆ, τὴ Μακαρία, ποὺ κατ' ἄλλο θρύλο θυσίασε τὸν ἔαυτό της γιὰ ἔξιλασμό (Πρβλ Κ Ο Muller, Dorier, I, 55)

61^P Παυσανίας, Θ' 40, 8 'Ἐδῶ τῇ θέσῃ τοῦ Περδίκκα (βλ. 'Ἡρόδοτο, [Η' 137 κ ἐ]) πῆρε σὰν ἀρχηγὸς τῆς δυναστείας ὁ Κάρανος [Βλ RE, X, 2, 1928-9, Hammond, II, 5-14] Καὶ σὰν καταβολικὸ οἰωνό, ἀπ' τὴν ἀρχαιότατη παράδοση τῶν Μακεδόνων — ποὺ ζοῦσε βέβαιοι καὶ μὲς στὴ συνείδηση τοῦ Μεγαλέξαντρου — τὸ παραθέτει ὁ Droyseν ἐδῶ, ὑποβάλλοντας ἔτοι ἔμμεσα καὶ τὸ τί ρίζες πίσω εἶχε ἡ μεγάλη πολιτικὴ του, ὅχι σὰν ὡμοῦ δορυκτήτορα καὶ κοσμοκράτορα, μὲ τὶς λόγχες, παρὰ τὸ ἀντίθετο Τὸ ἀντίθετο τοῦτο προέκυπτε — θέλει νὰ πῇ — καὶ ἀπὸ τὶς πιὸ πρωταρχικές, τὶς ταυτοτικὲς τροποντινὰ κ' ἡρωικὲς ἀπὸ καταβολῆς τῶν εὐγενῶν Μακεδόνων ροπές, ποὺ δὲ δορυκτήτωρ ὔστερα κάνει καὶ πολιτιστικὴ του πολιτικὴ ἀκριβῶς, στους λαοὺς δλους ποὺ καθυπόταξε Δὲ στήνει τρόπαια νίκης, παρὰ φιλίας καὶ συγχώνευσης σὲ κόσμο νέο κ' ἐνιαῖο ἔργα κ' ἐλληνικὸ πολιτισμὸ ἰδρύει, ἐνεργῶντας ἔτοι μαζὶ καὶ κατὰ τὰ βαθύτερα ἀρχοντικὰ ἔνστικτα τῶν προγόνων του.]

δονικό, νὰ μὴ στήνουνε τρόπαια, γιατὶ νικημένους ἔχθρούς, οὕτ' ἔλληνες οὔτε βάρβαρους. Γι' αὐτὸ καὶ μήτε ὁ Φίλιππος στὴ Χαιρώνεια μήτε ὁ Ἀλέξανδρος γιὰ καμμιά του νίκη πάνω σὲ Πέρσες εἴτε Ἰνδοὺς τρόπαια δὲν ἔστησε!

Στὰ χρόνια τῶν νικῶν αὐτῶν ὁ Ἀριστοτέλης γράφει πὼς ἀπ' τὶς ἔλληνικὲς χῶρες στὴ Σπάρτη μόνο, στοὺς Μολοσσοὺς καὶ στὴ Μακεδονία⁶² κρατήθηκ' ἡ βασιλεία· στοὺς Σπαρτιᾶτες καὶ στοὺς Μολοσσοὺς γιατὶ ἔξαδυνάτισε ἡ ἀπολυτότητα τῆς κυριαρχίας της τόσο πολύ, ποὺ καὶ τοὺς βασιλιάδες πιὰ δὲν τοὺς φθονοῦσαν. Κ' ἐνῶ, λοιπόν, ὅπου ἡ βασιλεία δὲν εἶχε στηριχτῇ στὸν ἀπλὸ λαό, καταλύθηκε ἀπὸ ἔξεγέρσεις ἴσχυρότερων τάξεων, ποὺ κυριάρχησαν, κ' ἔπειτα μόνος ὁ ἀπλὸς λαὸς (πολὺν καιρὸ καταπιεσμένος κι ἀποκλεισμένος ἀπὸ κάθε συμμετοχὴ στὴν ἔξουσία καὶ τὴ δημόσια διοίκηση τῶν πραγμάτων τῆς κοινῆς ζωῆς) ξεσηκώνεται, ἀνατρέπει τὶς κυριάρχες τάξεις καὶ τὶς κατεβάζει στὸ ἵδιο ἐπίπεδο δικαιωμάτων μ' ὅλους τοὺς ἄλλους, στὴ Μακεδονία κρατάει ἀκόμα ἡ ἀρχαικὴ ἐκείνη βασιλικὴ κυριαρχία, γιατὶ τὰ στοιχεῖα προστριβῶν καὶ μίσους στὶς σχέσεις τῶν τάξεων δὲν ἀναπτύχθηκαν, κ' ἔτσι σὲ πλοῦτο καὶ τιμὴ πάν' ἀπ' ὅλους κι ἀπ' ὅλα ἡ πανάρχαια αὐτοῦ βασιλεία κυβερνάει.⁶³

Σοβιοῦσε ὅμως ἄλλου εἴδους κίνδυνος ἐδῶ· ἡ βασιλεία, ναί, ἀνῆκε στὸ βασιλικὸ γένος, ἀλλ' ἡ διαδοχὴ σ' αὐτὸ δὲν ἥταν καὶ τόσο στέρεα κανονισμένη ὥστε νὰ προαποκλείῃ κάθε ἀμφιβολία κι ἀντιμαχία. "Οσο ἐλευθερώτερη κρατιόταν ἡ βασιλικὴ ἔξουσία, τόσο περισσότερο ἀπαιτοῦσε, ἀπ' αὐτὸν ποὺ τὴν κάτεχε, ἵκανότητα προσωπικὴ καὶ δραστηριότητα ἴσχυρή. Πολὺ συχνά, σ' αὐτὴ τὴν ἴστορία τῆς βασιλείας, ἀνηβοὶ κι ἀπραγοὶ καὶ δειλοὶ κι ἀνήμποροι ἀναγκάζονταν νὰ ὑποχωρήσουν μπρὸς σὲ ἵκανώτερ' ἀδέρφια ἢ ξαδέρφια· ἔτσι, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλέξανδρου τοῦ πρώτου, τοῦ φιλέλληνα, ὁ μικρότερός του γιός, ὁ Περδίκκας ὁ β', δὲν ἡσύχασε πρὶν παραγκωνίση τὰ μεγαλύτερά του

⁶² Η 'Ἀλλ' ἐπιποθούμενα τοῦ Droysen ὅλ' αὐτὰ γιὰ τὴ βασιλεία τῆς Μακεδονίας, στὸ σχετικὸ Ε' 1313α τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλη. Οἱ μοναρχίες σώζονται ἀπ' τὸ ἀντίθετά τους, κ' οἱ βασιλεῖς στὸ βαθμὸ ποὺ ὅλα τείνουν πρὸς τὸ ποὺ σύμμετρο γιατὶ καὶ σὲ ὅσο πιὸ λίγα κυριαρχοῦν τόσο πιὸ πολὺ ἀντέχουν, οἱ βασιλιάδες γίνονται λιγότερο δεσποτικοὶ καὶ πιὸ μετρημένοι, σπῶς οἱ ἄλλοι, κ' ἔτσι ὅσοι κυβερνοῦνται ἀπὸ αὐτούς, λιγότερο τοὺς φθονοῦν. Γι' αὐτὸ καὶ βάσταξε ἡ βασιλεία στοὺς Μολοσσούς, καὶ στοὺς Λακεδαιμονίους. γιατὶ ἔξαρχης ἐκεῖ μοιράστηκε στὰ δύο ἡ ἀρχὴ (Μακεδόνες, δύως, στοῦ Ἀριστοτέλη τὸ κείμενο ποὺ 'ν τοι;])

⁶³ 'Ἀριστοτέλης, Πολιτικά, Ε' 1311α μέγεθος γάρ ὑπάρχει πλούτον καὶ τιμῆς τοῖς μονάρχοις Ε' 1313α· διὰ τὸ τὴν βασιλείαν ἐκούσιον μὲν ἀρχὴν εἶναι, μειζόνων δὲ κυρίαν, πολλοὺς δ' εἶναι τοὺς ὁμοίους καὶ μηδένα διαφέροντα τοσοῦτον, ὥστε ἀπαρτίζειν πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀρχῆς

ἀδέρφια: Ἀμύντα, Φίλιππο κι Ἀλκέτα.⁶⁴ Ο γιὸς ἐπίσης τοῦ Περδίκκα, ὁ Ἀρχέλαος, ἀπὸ παράνομο γάμο, παραγκώνισε τὸ νόμιμο κληρονόμο καὶ πρὶν ἐνηλικιωθῇ τὸν σκότωσε.⁶⁵ Σ' ἄλλες περιπτώσεις, ἡ ἐπιτροπεία, ὑπὸ τὸν τύπο τῆς προστασίας, ἔδινε λαβὴ σὲ σφετερισμό.⁶⁶

Μὰ κ' ἐν' ἄλλο: πολλὲς φορές, μέρη τῆς χώρας δόθηκαν σὰν κληρονομικὴ ἴδιοκτησία σὲ νεώτερους γιους τοῦ βασιλιᾶ ἢ καὶ σὲ ξένους, πάντως βέβαια ὑπὸ τὴν βασιλικὴν ἐπικυριαρχία, ἄλλα μὲ τόσα ἡγεμονικὰ δικαιώματα, ποὺ φτάναν κι ὡς τὸ νὰ μποροῦν νὰ καλοῦν τὸ λαὸ σ' ἀναγκαστικὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ἢ νάχουν καὶ δικά τους στρατεύματα· ἔτσι, ὁ νεώτερος ἀδερφὸς τοῦ φιλέλληνα Ἀλέξανδρου, ὁ Ἀρριδαῖος,⁶⁷ πῆρε τὴν ἡγεμονία τῆς Ἐλυμιώτιδας στὴν πάνω Μακεδονία, κ' ἡ κατοχὴ τῆς ἔμεινε στὴν οἰκογένειά του· ἐπίσης κι ὁ ἀδερφὸς τοῦ Περδίκκα, ὁ Φίλιππος, πῆρε κάποια περιοχὴ στὸν πάνω Ἀξιό. Ή βασιλεία, γενικά, δὲ μποροῦσε νὰ δυναμώσῃ, ἀν δὲν κατάφερνε νὰ κρα-

64^η Γι' αὐτὰ τ' ἀδέρφια τοῦ Περδίκκα ὑπάρχουν πληροφορίες ἀπ' τὸ ἐπίσημο ἔγγραφο τῆς συνθήκης του μὲ τὴν Ἀθῆνα τὸ 423/2 (*CIA*, I, ἀρ. 42 [*IG²*, I, ἀρ. 71, Bengtson, *Staatsverträge*, II, ἀρ 186]) ποὺ ὑπογράφουν οἱ συγγενεῖς τοῦ βασιλιᾶ κι ἄλλοι μακεδόνες μετὰ σὰ μάρτυρες, πρῶτα τ' ἀδέρφια τοῦ βασιλιᾶ, ὁ γιός του Ἀρχέλαος, κ' ἐπειτα τ' ἀνίψια του Πρῶτος ἀναγράφεται ὡς [*M*]ε[ν]έλαος Ἀλεχσά-[νδρο], ὑστερα ὁ Ἀλκέτες Ἀλεχσάνδρο 'Ο Μενέλαος αὐτὸς εἰν' ὁ Ἰδίος ποὺ (δυστυχῶς πολὺ συγκεχυμένα) ἀναφέρει ὁ Ἰουστίνος (VII, 4, 5) 'Ο ἄλλος ἀδερφὸς τοῦ Περδίκκα εἰν' ὁ Ἀλκέτας μὲ τὸ παρατούχι λχώνη, ἀπ' τὸ πολὺ κρασὶ πού πινε Αὐτὸν ἵσχυρίζεται ὁ Πλάτων (*Γοργίας*, 471b) πῶς τὸν δολοφόνησ' ὁ γιὸς τοῦ Περδίκκα Ἀρχέλαος, μαζὶ μὲ τὸ γιό του Ἀλέξανδρο 'Ἐπονται, 3ος καὶ 4ος, οἱ Ἀρχέλαος Π[ερδίκκο], ΟΑ ΕΡ ΟΣΦΙΛΙΠ[..]. Μετὰ τὸ Π[ερδίκκο] ὑπάρχει χῶρος γιὰ συμπλήρωση μὲ τὸ Ἀμύντας Φιλίππο]ο Εἰν' ὁ Ἀμύντας ὁ μνημονεύμενος σὰ γιὸς τοῦ τοπικοῦ ἡγεμόνα Φίλιππου, πούχε κιόλας πεθάνει ἀπ' τὸ 429, ἐνῶ ὁ ἄλλος γιός του ἀλλοῦ δὲν ἀναφέρεται, ἀλλ' οὔτε καὶ μπορεῖ μὲ βεβαιότητα ν' ἀποκατασταθῇ τ' ὄνομά του, παρὰ ποὺ λείπουν μόνο 2 γράμματα [*IG²* "Α[γ]ερ[ρ]ος"] "Τοστερ' ἀπ' τὸ 2^ο τοῦτο γιὸ τοῦ Φίλιππου, ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει . υρος Ἀλκέτο, κ' ἐπειδὴ λείπουν μόνο 2 γράμματα, θὰ πρέπει νὰ λεγόταν ἵσως Γαῦρος ἢ Ταῦρος [*IG²*. Σάτ]υρος] "Ανάμεσα στοὺς μάρτυρες δὲ βρίσκεται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὁ μεγαλύτερος ἀδερφὸς τοῦ Περδίκκα Ἀμύντας, ποὺ ἴδιωτικῶς ζῆσας χαρακτηρίζετ' ἀπ' τὸ Δέξιππο (Τὸ πῶς ἡταν μεγαλύτερος ἀπ' τὸν Περδίκκα πιθανολογεῖται ἀπ' τὸν κατοπινὸ γάμο τοῦ Περδίκκα μὲ τὴν χήρα τοῦ Ἀρριδαίου, γιοῦ τοῦ Ἀμύντα. (Βλ. ὑ. 83.) Αὐτὸν εἶναι τὸ κύριο βασιλικὸ κλαδὶ ἀπ' ὅπου κατάγεται ὁ Φίλιππος ὁ β'. [Βλ. *RE*, XIX, 1, 590-602, *Perdikkas* 2]

- 65** Ο Πλάτων πάντως (*Γοργίας*, 471), ποὺ γιὰ πρόσωπα δὲν εἶναι καὶ πολὺ ἀξιόπιστος, λέει πῶς ὁ Ἀρχέλαος δολοφόνησε τὸν ἐφτάχρονο ἀδελφό του, γεννημένο ἀπ' τὴν νόμιμη γυναικα τοῦ Περδίκκα Κλεοπάτρα, χήρα τοῦ Ἀρριδαίου.
- 66** Λόγος γιὰ προστασία τῆς βασιλείας, μὲ τὴν συγκεκριμένη αὐτὴ ἔκφραση, πρωτογίνεται ἔχειντα μονάχα κατὰ τὰ συμβάντα τοῦ 323, ὑστερ' ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Μεγαλέξαντρου.
- 67** Κατὰ τὸ σχολιαστὴ τοῦ Θουκυδίδη (Α' 57) Δέρδας Ἀριδαίου παῖς, ἀνεψιὸς Περδίκκα καὶ Φιλίππου

τάχη ύποταγμένους τοὺς ἡγεμονικοὺς αὐτοὺς οίκους, κ' ἐφόσον μάλιστα οἱ Παίονες, οἱ Ἀγριᾶνες, οἱ Λυγκηστές, κι ἀλλα γειτονικὰ φῦλα στὰ μεθόρια, μ' ἀνεξάρτητους ἡγεμόνες, τοὺς ὑποστήριζαν. Πρῶτος ὁ Ἀλέξανδρος ὁ φιλέλληνας, τὸν καιρὸν τῶν περσικῶν πολέμων, φαίνεται πώς ἀνάγκασε τοὺς Λυγκηστές, τοὺς Παίονες, τοὺς Ὀρέστες καὶ τοὺς Τυμφαίους ν' ἀναγνωρίσουν τὴν μακεδονικὴν κυριαρχίαν,⁶⁸ ἀλλ' οἱ τοπικοί τους ἄρχοντες κράτησαν τὰ ἡγεμονικά τους δικαιώματα κι ἀγαθά.

Γιὰ τὸ πολίτευμα καὶ τὴ διοίκηση τῆς Μακεδονίας παραδίδονται τόσο λίγα, ποὺ δὲ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ὀρίσῃ πόσο ἵσχες ἡ δύναμη τοῦ βασιλιᾶ. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ βασιλιάς Ἀρχέλαος τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ Πελοποννησιακοῦ σωρὸ νέες διατάξεις θεσμοθέτησε, κι ὁ ἴδιος ὁ Φίλιππος ὁ β', τὰ νομίσματα τῆς χώρας του, ποὺ παραῆταν λογιῶλογιῶ, τ' ἀναδιαμόρφωσε, καὶ τὴ σύσταση τοῦ στρατοῦ ριζικὰ ἀναδιάρθρωσε, αὐτὰ σημαίνουν ἀσφαλῶς πώς ἡ βασιλεία εἶχε ἀποκτήσει εὐρύτατες ἀρμοδιότητες καὶ δικαιώματα γιὰ κανονιστικές διατάξεις πολὺ βασικῶν καὶ καίριων· ἀλλὰ βέβαια ἡ συνήθεια καὶ τὸ πατροπαράδοτο⁶⁹ ἀνέκαθεν ὥριζαν τὸ δίκαιο, ἀναπληρώνοντας ἔτσι τὴν ἔλλειψη συντάγματος. Πάντως μπορεῖ νὰ εἰπωθῇ πώς ἡ βασιλεία στὴ Μακεδονία διάφερε τόσο ἀπ' τὴν ἀσιατικὴν δεσποτεία ὅσο κ' οἱ Μακεδόνες ἀπὸ λαὸ εἴλωτα κ' ὑποδουλωμένο.⁷⁰ Μνείᾳ κιόλας τῶν Μακεδόνων σὰν ἐλεύθερων ἀνθρώπων κάνει καὶ μεταγενέστερος ἀρχαῖος συγγραφέας.⁷¹ Οἱ Μακεδόνες δὲν ἦταν πενέσται, δουλοπάροικοι, καθὼς ἡ μᾶζα τοῦ λαοῦ στὴ Θεσσαλία, οὕτ' εἴλωτες, ὅπως στὴ σπαρτιατικὴ χώρα, παρὰ

68 Ό Abel, *Makedonien*, 152, εἰκάζει πώς οἱ γειτονικὲς αὐτὲς περιοχὲς προσαρτήθηκαν στὴ σατραπεία τῆς Μακεδονίας μὲ τὴν ἀνοχὴ τοῦ πέρση βασιλιᾶ

69 Κατὰ τὸν Καλλισθένη, στὸν Ἀρριανό, Δ' 11, 6-7 οὐ [] βίᾳ, ἀλλὰ νόμῳ Μακεδόνων ἄρχοντες διετέλεσαν

70^β Χωρὶς νάχη περιορισμὸν ἔξουσίας, δῆτας στὴ Σπάρτη καὶ στὴν Ἡπειρο, ἡ μακεδονικὴ δυναστεία κυβερνάει βασιλικά, κι δχι τυραννικά Ἰσοκράτης, Φίλιππος (V), 154 ἀπαντές σοι χάριν ἔξουσιν, οἱ μὲν Ἑλληνες ὑπὲρ ὅν ἂν εἴ πάσχωσι, Μακεδόνες δ' ἡν βασιλικῶς ἀλλὰ μὴ τυραννικῶς αὐτῶν ἐπιστατῆς Ἐπίσης ὁ Πολύβιος, Ε' 27, 6, δίνοντας παραδειγμα γιὰ τὴν παρρησία πούχαν οἱ Μακεδόνες πρὸς τοὺς βασιλιάδες τους, καταλήγει εἰχον γὰρ δεῖ τὴν τοιαύτην ἰσηγορίαν Μακεδόνες πρὸς τοὺς βασιλεῖς Γ' Αλλὰ τὸ Ἰσοκρατικὸν χωρίο καθόλου δὲ λέει, ὅπως θέλει ὁ Droysen, ὅτι κυβερνάει βασιλικῶς, καὶ δχι τυραννικῶς, καμμιὰ μακεδονικὴ δυναστεία Ἰσα-ΐσα, ποὺ συμβουλεύει τὸ Φίλιππο νὰ μὴν κυβερνήσῃ τυραννικῶς, ἀν θέλῃ νὰ τοῦ χρωστᾶνε χάρη οἱ Ἑλληνες! Κι ὅσο γιὰ τὸ χωρίο τοῦ Πολύβιου, δὲν πολυβοηθεῖ ἐν προκειμένῳ]

71^ρ Λουκιανός, *Νεκρικοὶ Διάλογοι*, 14, 397 [Ο λόγιος τοῦ Λουκιανοῦ ὅμως δὲ συνιστᾷ τεκμήριο, ἀφοῦ ἀρκεῖ, γιὰ τὴ λειτουργία του στὴ σάτιρα, καὶ μονάχα ποὺ τὸ ἱσχυρίζονταν οἱ Μακεδόνες τὸ περὶ «ἐλεύθερίας» τους κι ἄρα ἡ ἀναφορὰ τοῦ Λουκιανοῦ δὲν ἀποτελεῖ, ἀναγκαῖα, ἔνδειξη γιὰ κάτι ἀληθινό]

λαὸς ἀγροτικὸς,⁷² κι ὁ πωσδήποτε μ' ἐλεύθερη (καὶ κληρονομικὴν) ἴδιοτησία, μὲ κοινοτικοὺς θεσμοὺς καὶ τοπικὲς συνελεύσεις, μὲ τοπικὰ δικαστήρια,⁷³ ὅλ' ὑποχρεωμένοι ὅμως νὰ στρατεύωνται ὅταν ὁ βασιλιάς κάνῃ γενικὴ ἐπιστράτευση. Ἀκόμα καὶ στὰ ὕστερα χρόνια, λαὸς θεωρεῖται ὁ στρατὸς σὲ συνέλευση καὶ καλεῖται σὰν ἐκκλησία, γιὰ νὰ σκεφτῇ σὰ βουλευτικὸ σῶμα καὶ νὰ κρίνῃ σὰ δικαστήριο.

Στὸν στρατὸ αὐτὸ ξεχωρίζει καθαρὰ ἡ πολυάριθμη εὐγένεια μὲ τὸ δνομα Ἐταῖροι - πολεμικοὶ σύντροφοι, ὅπως τοὺς ξέρουμε κιόλας ἀπὸ τὰ ὄμηρικὰ ἔπη. Ἡ εὐγένεια αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ σὰν ἀριστοκρατικὴ τάξη⁷⁴ τὴ διακρίνει ἡ μεγαλοιδιοκτησία, οἱ μνῆμες ἀρχοντικῆς καταγωγῆς, ἡ στενώτερη σχέση μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ βασιλιᾶ, ἡ πιστή της ὑπηρεσία, ποὺ μὲ τιμές καὶ δῶρα ἐκεῖνος ἀμείβει.⁷⁵ Ἀκόμα

- 72** Παρὰ ποὺ ἡ δυναστεία καυχιέται γιὰ τὴν ὑποτιθέμενη «δωρική» της καταγωγή, οὔτε στὸ λαὸ ὅπε στὴν τοπικὴν εὐγένεια βρίσκεται ἵχνος «φυλῶν», κατὰ τὸ δωρικό Ἀντίθετα, διαιρεση κατὰ περιοχὲς ἀναφέρεται
- 73^h** Κατὰ τὸν Ἡσύχιο σκοῖδος ἀρχῆ τις παρὰ Μακεδόσι τεταγμένη ἐπὶ τῶν δικαστηρίων ἡ λέξις κεῖται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς Ἀλεξάνδρου «Οποια γνώμη κι ἀν ἔχῃ κανεὶς γιὰ τὴ γνησιότητα τῶν γραμμάτων αὐτῶν (ποὺ ὑποστηρίχτηκε ἀπὸ τὸ Hansen, *Philologus*, XXXIX, 1880, 258-304), πρέπει νὰ δεχθῇ πώς κι ὁ πιθανὸς νοθευτῆς θὰ μεταχειρίστηκε τὸ σωστὸ τίτλο. Κατὰ τὸν Fick εἰναι κανονικὰ σχηματισμένος ἀπὸ τὴ ρίζα skaidh- (χωρίζω). Μιὰ ἀλλή γλῶσσα στὸν Ἡσύχιο ταγόναγα· Μακεδονική τις ἀρχῆ, μένει ἀνεξήγητη (ἴσως παρεφθαρμένη) Ἡ ἀρχή της θυμίζει τὸν ταγὸ τῆς Θεσσαλίας Κάποιες εἰδήσεις γιὰ τὴν «τοπικὴ διοίκησην» μᾶς παρέχουν καὶ τὰ νομίσματα τῶν πόλεων [Βλ. ἐπίσης Φώτιο, Λεξικόν, ἔκδ Naber, II, 164 σκοῖδος ταμίας τις καὶ διοικητής, μακεδονικὸν δὲ τοῦνομα Καὶ Πολυδεύκη, Ὄνομαστικόν, I' 16 τοῦτον δὲ καὶ σκοῖδόν τινες ὀνόμαζον, τὸν ἐπὶ τῶν σκευῶν ἐν ταῖς βαρβαρικαῖς ἀποσκευαῖς ἔτερον δὲ οὕτως οἴονται κεκλῆσθαι τὸν ἐπὶ τῶν σιτίων Γιὰ τὴν ἐτύμολόγηση τῆς λέξης βάσει καὶ τῆς σημασίας της, βλ Kalléris, I, 262-4, καὶ γιὰ τὴ λέξη ταγόναγα, Hoffmann, *Makedonen*, 76, καὶ Kalléris, I, 266-8, ποὺ προτείνει τὴν ἐρμηνεία σύμβουλος τῶν ταγῶν]
- 74^h** Ο βασιλιάς μπορεῖ νὰ βάλῃ καὶ ξένους στὴν τάξη τῶν ἑταίρων (Ἀρριανός, Α' 15, 6) Κι ὁ Θεόπομπος [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 224, ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο, Δ' 166f] λέει Ἐπειτα δοὶς ἑταῖροι αὐτῷ ἐκ πολλῶν τόπων ἥσαν συνερρυηκότες οἱ μὲν γὰρ ἐξ αὐτῆς τῆς χώρας, οἱ δὲ ἐκ Θετταλίας, οἱ δὲ ἐκ τῆς ἀλλῆς Ἐλλάδος, οὐκ ἀριστίνδην ἔξειλεγμένοι [Ο Droyes σταματάει στὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ Θεόπομπου, ποὺ συνεχίζεται ὅμως ὡς ἐξῆς ἀλλ' εἰ τις ἦν ἐν τοῖς Ἐλλήσιν ἡ τοῖς βαρβάροις λάσταρος ἡ βδελυρὸς ἡ θρασὺς τὸν τρόπον, οὗτοι σχεδὸν ἄπαντες εἰς Μακεδονίαν ἀθροισθέντες ἐταῖροι Φιλίππου προστηροεύοντο!] Ο Θεόπομπος, [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 225b, ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο, Στ' 260d κ.έ.] μᾶς λέει ἐπίσης πώς οἱ 800 ἑταῖροι τοῦ Φιλίππου εἶχαν τόσα κτήματα δσα 10000 ἔλληνες. «Ἄρα στὴ Μακεδονία ὑπῆρχαν μεγάλα κτήματα, ποὺ τέτοια στὴν Ἐλλάδα, κάτω ἀπὸ τὶς Θερμοπύλες τουλάχιστον, δὲν ὑπῆρχανε πιά. [Καὶ σ' ἀλλο σημεῖο, τοῦ ἵδιου ἀποσπάσματος: ἀνδροφόροι τὴν φύσιν ὅντες ἀνδρόποροι τὸν τρόπον ἥσαν! Καὶ στὸ 224c: Ἐκαλοῦντο μὲν ἑταῖροι, ἥσαν δὲ ἑταῖραι!]
- 75^h** Γιὰ τοὺς ὅρους, μὲ τοὺς ὅποιους γίνονταν αὐτὲς οἱ δωρεές, βρίσκει κανεὶς χρή-

κ' οίκογένειες που κατάγονταν από δημονική ευγένεια, κ' είχαν άνεξάρτητη άρχη στις πάνω έπαρχιες τῆς χώρας, όταν πιά ἐξαρτήθηκαν από τὴν ἰσχυρότερη μακεδονικὴ βασιλεία (διατηρῶντας δύναμιν τὴν κατοχὴν τῶν παλιῶν περιοχῶν τους), ἐντάχτηκαν μὲ τοὺς λαούς τους πρόθυμα στοὺς θεσμοὺς ποὺ κρατοῦσαν στὴ χώρα τοῦ βασιλιᾶ. Πόλεις (στὴν ἐλληνικὴν ἔννοια) μεγαλύτερες δὲν ὑπῆρχαν σ' αὐτὴ τῇ χώρᾳ ἀγροτῶν κ' εὐγενῶν· οἱ παραθαλάσσιες ἦταν ἐλληνικὲς ἀποικίες· ἀνεξάρτητες κοινότητες, σ' ἐνεπίγνωστη μάλιστ' ἀντίθεση μὲ τὴν μακεδονικὴν ἐνδοχώρα.

Τὸν καιρὸν τῶν περσικῶν πολέμων, κ' ἵδιαίτερα ἐπὶ Ἀλέξανδρου ἔκεινου τοῦ πρώτου, τοῦ φιλέλληνα, ποὺ ἐγκωμίασ' ἔτσι ὁ Πίνδαρος,⁷⁶ ἀρχισαν στενώτερες σχέσεις τῆς Μακεδονίας μὲ τὸν ἐλληνισμό. Ὁ πατέρας του κιόλας εἶχε προσφέρει καταφύγιο (καὶ κτῆμα) στὸ φυγάδα ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα γιὰ τοῦ Πεισίστρατου, τὸν Ἰππία· κι ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος αὐτὸς ὁ πρῶτος, ποὺ ἀναγκάστηκε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν στρατιὰ τῶν Περσῶν, ἔκαν' ὅ, τι μποροῦσε τότε — ἀς θυμηθοῦμε τὴν μάχη τῶν Πλαταιῶν — γιὰ νὰ παρασταθῇ στοὺς Ἐλληνες· μὰ καὶ σ' ἔκεινα τὰ Ὀλύμπια, ἐξ ἄλλου, ποὺ διηγείται ὁ Ἡρόδοτος, σὰν ἀπόδειξε πῶς οἱ ρίζες του βαστοῦσαν ἀπὸ τοὺς Τημενίδες τοῦ Ἀργούς, τοῦ δωσαν τὴν ἄδειαν ν' ἀγωνιστῇ, ἀφοῦ κρίθηκε πῶς εἰν' ἐλληνας!

σιμες πληροφορίες σὲ κάποια ἐπιγραφὴ ἀπ' τὴν Ποτίδαια, ποὺ δημοσιεύτηκε ἀπ' τοὺς Duchesne καὶ Bayet, *Mémoire sur une mission au mont Athos*, 70 [Ditt., Syll³, ἀρ 332] βασιλεὺς Μακεδόνων Κάσσανδρος δίδωσι Περδίκκα Κοίνου τὸν ἀγρὸν τὸν ἐν τῇ Σιναίᾳ καὶ τὸν ἐπὶ Τραπεζοῦντι, οὓς ἐκληρούχησεν Πολεμοκράτης ὁ πάππος αὐτοῦ [] καὶ τὸν ἐν Σπαρτώλῳ, ὃ μ παρὰ Πτολεμαίου ἐλαβεν ἐν ἀργυρίῳ [] καθάπερ καὶ Ἀλέξανδρος ἔδωκεν Πτολεμαίῳ τῷ πατρὶ τῷ Πτολεμαίου Τὰ κτήματα αὐτὰ βρίσκονταν προφανῶς στὶς περιοχὲς τῶν πόλεων τῆς Χαλκιδικῆς, ποὺ κατάκτησε ὁ Φίλιππος. Οἱ ἄλλες διατάξεις τῆς δωρεᾶς ἀποδεικνύουν ὅτι αὐτὰ τὰ κτήματα, πούταν κλῆροι ἀπὸ παλιὰ δοσμένοι σὲ κληρούχους, ὑπεκκαν σὲ διαφορετικὸ καθεστῶς ἀπ' τὰ πατρικά· Ἡ δωρεὰ πρέπει νὰ ἐπικυρώνεται ἀπὸ κάθε καινούργιο βασιλιὰ καὶ χρειάζοντ' εἰδίκες ἀποφάσεις γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τους ἀπ' τὴν φορολογία, τὴν πώλησή τους ἢ τὴν ἀνταλλαγὴ τους, κατὰ τὴν ἐπιθυμία τῶν κατόχων. Ἀπ' τὸν Περὶ τῆς παραπρεσβείας λόγῳ τοῦ Δημοσθένη (145) εἴναι γνωστὸ πῶς οἱ ἀθηναῖοι Αἰσχύλης καὶ Φιλοκράτης εἴχανε πάρει τέτοια κτήματα στὴ Χαλκιδική, ἀπὸ τὸ Φίλιππο τὸ β', ποὺ ἀποφέρανε μισὸν ἢ κ' ἔνα τάλαντο τὸ χρόνο

^{76p} [Desideratum τοῦ Droyesen ὅτι ὁ Πίνδαρος, ποὺ ἐγκωμίασε τὸν Ἀλέξανδρο τὸν ἀ τῆς Μακεδονίας, τὸν «ἀνόμασε» τάχα κιόλας ὁ ἴδιος φιλέλληνα. Οὕτε τὸ ἐπίθετο καν δὲν ὑπάρχει στὸν Πίνδαρο. Μετὰ ἐπωνομάστηκε φιλέλλην ὁ Ἀλέξανδρος αὐτὸς ('Ἡ ἔκφραση, στὸ σημεῖο αὐτὸν τοῦ κειμένου τοῦ Droyesen, διατυπώθηκε ὥστε ν' ἀπαλείφεται ἡ ἀνακρίβεια')]

^{77h} 'Ἡρόδοτος, Ε' 22, [ἄλλα καὶ Η' 137, Θ' 45, Θουκυδίδης, Β' 99, Ε' 80 Τὰ χωρία αὐτὰ δὲν προσφέρουν στέρεα βάση, δπως κι ὁ Stein⁴, II, 21, κι ὁ Gomme, IV, 46, ἐπισημαίνουν 'Ο Ἡρόδοτος, ὡς γνωστόν, μεροληπτεῖ ὑπὲρ τοῦ μακεδονικοῦ οἴ-

Σὰν τὸν φιλέλληνα τοῦτον, μὲ περισσότερη ἥ λιγώτερη ἐπιτηδειότητα καὶ δύναμη, φρόντιζαν κ' οἱ ἄμεσοι διάδοχοί του⁷⁸ νὰ φέρουν τὴ χώρα τους σ' ἄμεση συνάρτηση μὲ τὴν κίνηση, τὴν κοινωνικοπολιτικὴ ζωὴ καὶ μόρφωση τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἡ γειτονία μὲ τὶς πλούσιες ἔκεινες κ' ἔμπειρες ὑπερεμπορικὲς ἑλληνικὲς ἀποικίες στὴ Χαλκιδικὴ οἱ ἀπ' αὐτὲς προκύπτουσες σχέσεις μὲ τὶς κορυφαῖες πόλεις καὶ δυνάμεις τῆς χυρίως Ἐλλάδας, π' ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν κατοχὴ τους κ' ἐπιζητοῦσαν ἐν προκειμένῳ ἥ ἀντιδροῦσαν στὶς θετικὲς ἥ ἀρνητικὲς ἐπιρροές τῶν Μακεδόνων, κ' οἱ ἀκατάπαυτοι ἔκεινοι ἀγῶνες στὴν ἴδια τὴν Ἐλλάδα ποὺ πολλοὺς σπουδαίους ἀναγκάζανε ν' ἀφήνουν πόλεις καὶ πατρίδες τους γιὰ νάβρουν ἡσυχία καὶ ζωὴ τιμημένη στὴ μακεδονικὴ αὐλή, ὅλα τοῦτα βόγηθσαν ἀσφαλῶς τὴ Μακεδονία στὰ πρῶτα τῆς βήματα πρὸς τὴν ἀνάπτυξη.

Σπουδαιότερη ἀπ' ὅλες κι ἀποτελεσματικώτατη στάθηκ' ἥ ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρχέλαου· ἐνῶ ἥ Ἐλλάδα συγκλονιζόταν κι ἀλληλοσπαραχόταν ἀγρια στὸν Πελοποννησιακὸ τῆς πόλεω, ἥ Μακεδονία, μὲ τὴν πολὺ προσεχτική του διοίκηση, ἔκανε ραγδαῖα βήματα μπρός· ὕψωσε ὁχυρὰ φρούρια, ποὺ λεῖπαν ὅς τότε στὴ χώρα, ἀπλωσε δρόμους

κου, ἴδιαίτερα στὰ περὶ «έλληνικότητας», ἐνῶ ὁ Θουκυδίδης, ποὺ πιθανώτατα ἐδῶ ἀκολουθεῖ τὸν Ἡρόδοτο (βλ. καὶ σχόλιο Compte στὸ B' 100, 2, πάλι σχετικὸ μὲ μακεδονικά. *Thucydides once more agrees with Herodotus*), παρεμπιπτόντως ἀναφέρει τὰ περὶ ὑποτιθέμενης καταγωγῆς, χωρὶς ν' ἀποδίῃ κ' ἴδιαίτερη σημασία. Γύρ' ἀπ' αὐτὰ (ποὺ πάντας ὑπηρετοῦν καὶ πολιτικὲς ἀνάγκες) γεννήθηκαν διάφορες μυθολογικὲς παραδόσεις (Βλ. σ 69-70, καὶ χυρίως Beloch, I, 2, 191 κ.έ.) 'Οπωσδήποτε, πέρ' ἀπ' τὸ μῆθο, εἰναὶ φανερὸ πῶς οἱ Ἀργεαδες «βασιλεῖς», ἐπιδιώκοντας ν' ἀνάγωνται κι αὐτοὶ σ' ἐπιφανὲς γένος, βρήκανε τοὺς Τημενίδες, ἐκμεταλλεύμενοι ἵσως τὸ τοπωνύμιον Ἀργος ('Ορεστικόν), πραγματικὸ τόπο φαίνεται τῆς καταγωγῆς τους (πρβλ. καὶ Ἀπιανοῦ, Συριακῇ, 63, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντίρρηση τοῦ Hoffmann, 121, 5, καὶ τοῦ Hammond, II, 3, 1), ποὺ δὲν ἔχει καμμὶ σχέση βέβαια μὲ τ' ἄλλο, τῆς Ἀργολίδας Παρόμοια κ' οἱ «βασιλεῖς» τῶν Ἰλλυριῶν εἴχαν προβάλλει τὴν ὑποτιθέμενη καταγωγὴ τους ἀπὸ τοὺς Βακχιάδες, ἀλλὰ καὶ τὸ γένος τῆς Ὄλυμπιάδας, οἱ Μολοσσοί, ἀπ' τὸν Ἀχιλλέα (διὸ κ' ἡ ξεχωριστὴ ἀγάπη τοῦ Μεγαλέξαντρου στὸν ὅμηρικὸ ἥρωα), καθὼς κ' οἱ ἄλλυροι πάλι 'Εγχελεῖς ἀπ' τὸν Κάδμο! (Βλ. καὶ Stein⁵, V, 110-1.)]

78^h Μεταχειρίζομαι τὴν ἔκφραση αὐτή, γιατὶ ὁ Περδίκκας ὁ β' δὲ θὰ διαδέχτηκε κι ἀμέσως, τὸ 454, τὸν Ἀλέξανδρο τὸ φιλέλληνα. (Pack, *Die Entstehung der Makedonischen Anagraphen*, Hermes, X, 1876, 281 κ.έ.) Παραπόνω σημειώθηκε πῶς ὁ Ἀμύντας ἦταν πιθανῶς ὁ πρωτότοκος τοῦ Ἀλέξανδρου, ἐνῶ ὁ Περδίκκας (ὅπες κι ὁ Φίλιππος) θάχε ἵσως, ἀρχικά, μιὰ τοπικὴ μόνο ἡγεμονία Ἀργοτερα δύμας ὁ Περδίκκας θὰ παραγκώνισε τὸν Ἀμύντα, καθὼς ἀλλωστε καὶ τὸ Φίλιππο τὸ 431. (Θουκυδίδης, A' 57 καὶ 59) Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ γιοῦ τοῦ Φίλιππου στὴν πατρικὴ ἔξουσία (ἔς τὴν Φιλίππου πρότερον οὖσαν ἀρχὴν) κάναν εἰσβολὴ στὴ Μακεδονία οἱ Θράκες τὸ 429. (Θουκυδίδης, B' 100, 3, Διόδωρος, IB' 50, 3) [Πρβλ. καὶ Hammond, II, 115, 2.]

παντοῦ, ἀνάπτυξε παραπέρα τὴ στρατιωτικὴ ὄργάνωση πούχαν ἀρχίσει οἱ προηγούμενοί του, καὶ γενικὰ ἔκανε στὸ κάθε τί, λέει ὁ Θουκυδίδης, περισσότερα ἀπ' ὅσα οἱ ἄλλοι ὅχτὼ βασιλιάδες πρὶν ἀπὸ κεῖνον.⁷⁹ Ἰδρυσε ἐπίσης γυμνικοὺς καὶ μουσικοὺς ἀγῶνες στὸ Δῖο, κοντὰ στὸν ὑποτιθέμενο τάφο τοῦ Ὀρφέα, πρὸς τιμὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν, κατὰ τὸν ἐλληνικὸν τύπον,⁸⁰ ἐνῷ ἡ αὐλή του, δῆπου μὲ τοὺς μακεδόνες εὐγενεῖς μαζεύονταν κάθε λογῆς ποιητὲς καὶ καλλιτέχνες, συνιστοῦσε κάτι σὰν πρότυπο τῆς προωθούμενης ἐκείνης καλλιέργειας τοῦ λαοῦ, κι ὁ ἴδιος ἥταν, γιὰ τοὺς σύγχρονούς του, γενικώτερα, ἔνας ἀπὸ τοὺς πιὸ πλούσιους κ' εύτυχισμένους ἀνθρώπους τοῦ καιροῦ του.⁸¹

Μετὰ τὸν Ἀρχέλαο ἐκδηλώθηκε βαθύτερη ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἐσωτερικὴ ἀντίθεση — παραγόμενη ἵσως (ἄλλὰ μπορεῖ καὶ συδαυλιζόμενη) ἀπ' ἀντιδράσεις στοὺς «κνεωτερισμοὺς» τῆς ὅλο καὶ πυργωνόμενης βασιλικῆς ἔξουσίας στὴν εἰσαγόμενη παιδεία καὶ τὰ νέα ἥθη — ποὺ καθὼς ἥταν τὰ πράγματα βρῆκε ὀπαδοὺς σ' ἀρχοντικὲς οἰκογένειες καὶ σ' ἔνα μέρος τῶν ἑταίρων, μά ἥταν βέβαια καὶ πολὺ ἐπιθυμητὴ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τῶν πόλεων ποὺ ἡγεμονεύανε τότε στὴν Ἑλλάδα, ἐνῷ ἡ μᾶζα, καθὼς φαίνεται, τοῦ λαοῦ τῆς Μακεδονίας, ἔμενε ἀδιάφορη, ἐν προκειμένῳ.

Κατὰ τοῦ Ἀρχέλαου εἶχε σηκώσει ἀνταρσία ἥδη ὁ ἀρχοντας τῶν Λυγκηστῶν Ἀρραβαῖος,⁸² σὲ συμμαχίᾳ μὲ τὸν ἐλυμιώτη Σίρρα, ἵσως μὲ τὸ πρόσχημα νὰ ἐκδικηθῇ τὸν παραγκωνισμὸν τοῦ γυνήσιου διάδοχου τοῦ θρόνου, ἄλλὰ μπορεῖ κ' ὑπὲρ τοῦ γιοῦ τοῦ Ἀρριδαίου, Ἀμύντα γ', ἔγγονου τοῦ Ἀμύντα ἐκείνου ποὺ παραγκώνισε δὲ Περδίκκας παρὰ πού χε τὰ περισσότερ' ἀπὸ ὅλους δικαιώματα στὸ θρόνο. Οὐ τοῦ Ἀρχέλαος εἶχε ἔξαγοράσει τὴν εἰρήνη, παντρεύοντας τὴ μεγαλύτερή του κόρη μὲ τὸ Σίρρα καὶ τὴ μικρότερη μὲ τὸν Ἀμύντα⁸³ — κ' ὕστερα σκοτώθηκε στὸ

⁷⁹ Θουκυδίδης Β' 100, 2 καὶ τὰλλα διεκόσμησε τὰ [τε] κατὰ τὸν πόλεμον ἵπποις καὶ σπλοις καὶ τῇ ἄλλῃ παρασκευῇ κρείσσονι ἡ ζύμπαντες οἱ ἄλλοι βασιλῆς ὅκτὼ οἱ πρὸ αὐτοῦ γενόμενοι

⁸⁰ Δίων Χρυσόστομος, Β' 2 [Ἐκδ J de Arnim, Berlini, 1893-6]

⁸¹ ^η Ἀριστοφάνης, *Βάτραχοι*, 85 μακάρων εὐαχίαν [καὶ τ' ἀρχαῖα σχόλια] Βλ. κ' Αἰλιανό, *Ποικίλη Ιστορία*, ΙΔ' 17 Β' 21 Οἰκεῖοι τῆς αὐλῆς του οἱ ποιητὲς Ἀγάθων, Χοιρίλος, Εύριπιδης, ὁ ζωγράφος Ζεῦξις καὶ ὁ Πλάτων λέγεται πολὺ φίλος του [.] ('Αθῆναιος, ΙΑ' 506) [Βλ RE, II, 1, 446-8, *Archelaos* 7.]

⁸² ^η Ἀρραβαῖος γράφεται στὴν ἀττικὴ ἐπιγραφὴ (CIA, I, ἀρ 42) [IG², I, ἀρ 71]

⁸³ ^η Ἀριστοτέλης *Πολιτικά*, Ε' 1311b, 17, μὲ τὴ διόρθωση τοῦ Sauppe (*Inscriptiones Macedonicae quattuor*, 1847, V, 17) τῷ [*Ἀρριδαίου*] νιεῖ Ἀμύντα. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἀμύντα τὸν γ', ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφὴ τῶν συνθηκῶν μὲ τοὺς Χαλκιδεῖς (Le Bas, II, 325, ἀρ 1406), δῆπου στὸ μὲν 1^ο στίχο. πρὸς Ἀμύνταν τὸν Ἀρριδαίου, καὶ στὸ 2^ο τὸν Ἐρριδαίου. [Ditt., Syll³, ἀρ 135, Nachmanson,

κυνήγι (λέγεται⁸⁴ τυχαῖα). Τὸν διαδέχτηκε ὁ ἀνήλικος γιός του, ὁ Ὀρέστης, ἀλλὰ τὸν σκότωσ' ὁ ἐπίτροπός του κ' ἔγιν' ὁ ἴδιος βασιλιάς, ὁ Ἀέροπος,⁸⁵ γιὸς τοῦ Ἀρραβαίου ἐκείνου, ἀπὸ τὸν οἶκο τῶν «Βακχιαδῶν», ποὺ ἡγεμόνευαν στὴ Λυγκηστίδα, τῇ γειτονικῇ τῶν Ἰλλυριῶν, καὶ ποὺ μὲ τὴ βοήθειά τους πάντα οἱ πρόγονοί του πολεμοῦσαν τοὺς βασιλιάδες τῆς Μακεδονίας. «Ο, τι ἔκαναν ὁ Ἀέροπος τοῦτος, κ' οἱ γιοὶ καὶ τ' ἀγγόνια του, τὰ 60 ἐπόμενα χρόνια, τοὺς χαρακτηρίζει σὰ σταθεροὺς ἀντίπαλους τῆς νέας μοναρχικῆς τάσης τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, κι ἀντιπροσωπευτικούς φορεῖς τῆς παλιᾶς, παραδοσιακῆς καὶ χαλαρώτερης,

ἀρ 29, Bengtson, *Staatsvertrage*, II, ἀρ 231] 'Ο Sauppe εὕστοχα συμπεραίνει, ἀπ' τὸν Ἀριστοτέλη, πῶς ἡ χήρα τοῦ Ἀρριδαίου παντρεύτηκε τὸν Περδίκκα κ' ἔκανε μαζὶ του γιὸ ποὺ δολοφόνησ' ὁ Ἀρχέλαος, καὶ πῶς ὁ Ἀρχέλαος, γιὰ νὰ προλάβῃ τυχὸν ἐκδίκησή της, πάντρεψε τὴν κόρη του μὲ τὸν Ἀμύντα, γιὸ τῆς ἀπὸ τὸν πρῶτο γάμο Κατὰ τὸ Δέξιππο, αὐτὸς ὁ Ἀμύντας εἶναι γιὸς τοῦ Ἀρριδαίου, ἐγγονὸς τοῦ Ἀμύντα, καὶ δισέγγονος τοῦ Ἀλέξανδρου τοῦ φιλέλληνα, ποὺ πέθανε τὸ 454 Σὰν Ἀμύντας γ' ἀπόχτησε, δχι ἀπ' τὴν κόρη τοῦ Ἀρχέλαου ἀλλ' ἀπὸ τὴν Εύρυδίκην (κόρη τοῦ Σίρρα κ' ἐγγονὴ τοῦ λυγκηστῆ Ἀρραβαίου), τὸ γιὸ του Φίλιππο τὸ β' (Στράβων, Ζ' 326) 'Ο Αἰλιανός, *Ποικίλη Ἰστορία*, ΙΒ' 43, λέει Μενέλαος (,) ὁ Φιλίππου πάππος εἰς τοὺς νόθους ἐτέλει, ὁ δὲ τούτου νιὸς Ἀμύντας ὑπηρέτης Ἀερόπου καὶ δοῦλος ἐπεπίστευτο [Ο Kaeber, *RE*, I, 2, 2006, *Amyntas* 13, ἀπορρίπτει τὴ διόρθωση τοῦ Sauppe, φρονῶντας πῶς ὁ Ἀμύντας τοῦ ἀριστοτελικοῦ χωρίου εἶναι μᾶλλον ὁ β', δικρός 'Ο Hammond, II, 168-9, προτιμάει τὴ γραφὴ Ἀμύντω (γενική, δχι δοτική), καὶ πιστεύει πῶς πρόκειται γιὰ τὸ γιὸ τοῦ Ἀμύντα β', τοῦ μικροῦ]

84^η Διόδωρος, ΙΔ' 37, 5 Ἀρχέλαος ὁ βασιλεὺς ἔν τινι κυνηγῷ πληγεὶς ἀκούντιως ὑπὸ Κρατέρου τοῦ ἐρωμένου τὸν βίον μετήλλαξε. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη (*Πολιτικά*, Ε' 1311b) δολοφονήθηκε ἀπὸ τὸν εὐνοούμενο Κρατεύα, στὸν δόπιον εἰχε ὑποσχεθῆ τὴν πρωτότοκη κόρη του, πούδωσ' ἀργότερα στὸ Σίρρα [Στὸν Ἀριστοτέλη τὸ χωρὶο ἔχει ὡς ἔξῆς Πολλαὶ δὲ ἐπιθέσεις γεγένηνται καὶ διὰ τὸ σῶμα αἰσχῦναι τῶν μονάρχων τινάς οἰον καὶ ἡ Κραταίου εἰς Ἀρχέλαον αἰεὶ γὰρ βαρέως εἰχε πρὸς τὴν δύμιλαν, ὥστε ἵκανη καὶ ἐλάττων ἐγένετο πρὸφασις, ἡ διότι τῶν θυγατέρων οὐδεμίαν ἔδωκεν Κατὰ Ψευδο-Πλάτωνα, *Ἀλκιβιάδης* Β', 141d, ποὺ τὸν ἀκολουθεῖ δὲ Αἰλιανός, *Ποικίλη Ἰστορία*, Η' 9, δὲ Κρατεύας (μόνο στὸν Αἰλιανὸν ὑπάρχει τὸ δόνομα) ἐρασθεὶς τῆς τυραννίδος ἀπέκτεινε τὸν ἐραστὴν (δηλαδὴ τὸν Ἀρχέλαο) Τὰ ἴδια καὶ στὸν Ψευδο-Πλούταρχο, *Ἐρωτικός*, 768f Ἀρχέλαόν τε γὰρ ἀπέκτεινε Κρατέας ἐρώμενος γεγονώς Φυσικά, ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλη εἰν' ἐγκυρότερη ἀπ' ὅποιαν ἀλλη Γιὰ τὶς διαφορετικές μορφές τοῦ ὄντος ματαρούς τοῦ ἐραστῆ βλ Πολιτικά, τοῦ J. Aubonne, ἔκδ Budé, II, 2, 208, καὶ γιὰ τὸ δόλο θέμα Hammond, II, 167-8.]

85^ε [Ο Beloch, III, 2, 65 ἀπορρίπτει κατηγορηματικὰ τὴν ὑπόθεση τοῦ Droysen διὰ ὁ Ἀέροπος ἦταν λυγκηστής, καὶ φρονεῖ διὰ ἀνῆκε κι αὐτὸς στὸ βασιλικὸν οἶκο τῆς Μακεδονίας Γενικὰ δύμως τὸ δέντρο τοῦ οἴκου τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἐλυμιωτῶν καὶ τῶν Λυγκηστῶν, ἔχει τόσα σκοτεινὰ σημεῖα, κ' ἔχουν διατυπωθῆ τόσες ὑποθέσεις, ὥστε θάταν ἀνώφελο νὰ σημειώναμε κάθε ἐπιμέρους ἀπόκλιση τῆς νεώτερης ἔρευνας ἀπ' τὶς γνῶμες τοῦ Droysen (Βλ καὶ Hammond, II, 170)]

τάξης πραγμάτων· δόλο καὶ νέες ἀνταρσίες κι ἀλλαγές στὸ θρόνο ἐπιβεβαιώνουν τὴν πάλη τούτη, μεταξὺ τοῦ μοναρχικοῦ βασιλικοῦ γένους καὶ τῶν διασπαστικῶν τοπαρχικῶν τάσεων.

Κι ὁ Ἀέροπος μὲν κατάφερε νὰ κρατήσῃ τὴν βασιλεία· σὰν πέθανε τὸ 392⁸⁶ πῆρε τὴν ἀρχὴν ὁ Ἀμύντας ὁ β', ὁ μικρός· μὰ δολοφονήθηκε κι αὐτὸς ἀπὸ τὸ Δέρδα,⁸⁷ τὸ 390, καὶ βασίλεψε ὁ γιὸς τοῦ Ἀέροπου ὁ Παυσανίας· ἀλλὰ τὸν ἔξωσε καὶ δαῦτον ὁ γιὸς ἔκεινος τοῦ Ἀρριδαίου, ὁ Ἀμύντας ὁ γ'⁸⁸ (390-69), κ' ἔτσι ὁ πιὸ παλιὸς κλάδος τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ξαναπῆρε τὰ δικαιώματά του.

Ταραγμένα εἶν' τὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ἀμύντα τοῦ γ', μὲ τὴν κλονιζόμενη Μακεδονία ν' ἀλωνίζεται ἀπὸ κάθε λογῆς ἐπιδρομεῖς. Οἱ Ἰλλυριοί, ποὺ τοὺς προσκάλεσαν ἵσως οἱ Λυγκηστές, ὥρμησαν καὶ λεηλατοῦσαν τὴν χώρα, νίκησαν τὸ στρατὸ τοῦ Ἀμύντα καὶ τὸν ἀνάγκασαν νὰ ἐκπατριστῇ. 2 χρόνια κράταγε τὴν βασιλεία ὁ Ἀργαῖος, ἄγνωστο ἀπὸ τὸ βασιλικὸ οἴκο ἢ ἀδερφὸς τοῦ Παυσανία ἢ λυγκηστής. Καὶ ναὶ μὲν ξαναγύρισε ὁ Ἀμύντας, βοηθημένος ἀπὸ τοὺς Θεσσαλούς, καὶ ξαναπῆρε τὴν ἔξουσία, μὰ σ' ἄθλια κατάσταση, γιατ' οἱ μὲν παραθαλάσσιες πόλεις εἶχαν ὑποταχτῇ στοὺς Ὁλύνθιους, πλὴν κ' ἡ Πέλλα ἀκόμα τοῦ ἀλεισε τὶς πύλες! Γιὰ νὰ τὰ βγάλῃ πέρα, παίρνει γυναῖκα τὴν Εύρυδίκη, ἀπὸ 2 ἡγεμονικοὺς οἴκους, Ἐλυμίας καὶ Λυγκηστίδας.⁸⁹

Τστερα βαραίνουνε οἱ ἐπιπτώσεις τῆς ἀνταλκίδειας ἐκείνης «εἰρήνης» κ' ἡ ἐκστρατεία τῶν Σπαρτιατῶν κατὰ τῆς Ὁλύνθου, ὅπου κι ὁ Ἀμύντας συνεκστρατεύει μαζί τους, κι ἀπόκοντα κι ὁ Δέρδας, ὁ ἀρχοντας τῆς Ἐλυμιώτιδας, μὲ τετραχόσιους ἴππεῖς. 'Αλλ' ἡ ἐπιχείρηση

⁸⁶ [Κατὰ τὴν χρονολόγηση τοῦ Διόδωρου (ΙΔ' 84, 6), ὁ Ἀέροπος πέθανε ἀπὸ ἀρρώστεια τὸ 395/4 (Βλ. καὶ Hammond, II, 168)]

⁸⁷ 'Ἀμύντας ὁ μικρός, καθὼς τὸν ὄνομάζει ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτικά, Ε' 1311b, 3), προσθέτοντας μάλιστα πῶς τὸν δολοφόνησε ὁ Δέρδας διὰ τὸ καυχήσασθαι εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ "Ισως αὐτὸς ὁ Ἀμύντας νάναι τοῦ Φίλιππου ὁ γιός, ποὺ γὰρ χάρη του κάναν τὸ 429 εἰσβολὴν ὁ Όδρύσεις στὴν Μακεδονία (Θουκυδίδης, Β' 95 κ' ἐ Βλ. ὁ 78) Τότε θάταν 20 χρονῶν, τὸ πολὺ 'Ο Δέρδας εἶναι ἀναμφισβήτητα ὁ γιός καὶ διάδοχος τοῦ Σίρρα στὴν ἡγεμονία τῆς Ἐλυμιώτιδας 'Απὸ τὶς σχέσεις του μὲ τὸν Ἀμύντα φαίνεται πῶς γεννήθηκε ὅχι μετὰ τὸ 410.

⁸⁸ Διόδωρος, ΙΔ' 89, 2 ἀναιρεθεὶς ὑπὸ Ἀμύντου δόλῳ, ἀρξας ἐνιαυτόν [Κατὰ τὸ Hammond, II, 175, ὁ Ἀμύντας ὁ γ' βασίλεψε ἀπὸ τὸ 394/3 ὃς τὸ 370/69]

⁸⁹ 'Η Εύρυδίκη εἶναι κόρη τοῦ ἐλυμιώτη Σίρρα, ἀπὸ τὸ γάμο του μὲ κάποια κόρη τοῦ λυγκηστῆ Ἀρβασίου (Στράβων, Ζ' 326) 'Αδερφὸς τῆς Εύρυδίκης ἦταν ὁ Δέρδας, ποὺ ὅταν δολοφόνησε τὸν Ἀμύντα τὸ μικρὸ (390) ἦταν στὴν ἀκμὴ τῆς νεότητάς του κι ἀρα θάχε γεννήθη γύρω στὸ 406. Μὲ τὴν Εύρυδίκη ὁ Ἀμύντας ἔκανε τρεῖς γιούς 'Αλέξανδρο, Περδίνικα καὶ Φίλιππο 'Ο πρῶτος θάταν, σὰν πέθαν' ὁ πατέρας τους τὸ 369, 16-17 χρονῶν, κι ὁ Φίλιππος γύρω στὰ 10 "Αρα ὁ γάμος θάγινε περὶ τὸ 386

παρατράβηξε, κι ό Δέρδας αίχμαλωτίστηκε. Μὰ κι δταν πιὰ κατακτήθηκε ἡ "Ολυνθος, εῖχε ἀνέβ⁹⁰" ἡ Θῆβα σὲ μεγάλη δύναμη κι ἀκολούθησαν οἱ ἥττες τῶν Σπαρτιατῶν στὴ Νάξο καὶ τὰ Λεῦκτρα, ὅπότε κ' ἡ "Ολυνθος στὴ Χαλκιδική ἔκανάστησε τὴν ὁμοσπονδία της, ἐνῶ κι ό Ιάσων τώρα, ὁ φεραῖος, ἀναγκάζει καὶ τὸν Ἀλκέτα τῆς Ἡπείρου, καὶ τὸν Ἀμύντα, νὰ γίνουν σύμμαχοί του, τὶς παραμονὲς ὄμως τῆς μεγάλης του ἐπιχείρησης δολοφονεῖται (370), καθὼς κι ό Αμύντας σὲ λίγο πεθαίνει (369), ποὺ δὲ θὰ μποροῦσε καὶ νὰ τὰ βγάλῃ πέρα κατὰ τῆς ἐπικυριαρχίας του· στὸ θρόνο τῆς Μακεδονίας τὸν διαδέχεται ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς τρεῖς του γιούς, ὁ Ἀλέξανδρος ὁ β' - ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἔβγαλ' ἀπ' τὴ μέση ἡ μάνα του, πούχε κρυφὲς ἐρωτικὲς σχέσεις μὲ τὸν ἄγνωστης καταγωγῆς Πτολεμαῖο, ἀντρα τῆς κόρης της· ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος βρισκόταν στὴ Θεσσαλία, καλεσμένος ἀπὸ τοὺς Θεσσαλοὺς γιὰ βοήθεια, καὶ πολέμαγε μ' ἐπιτυχίᾳ, ἐκείνη ἔβαλε τὸν Πτολεμαῖο νὰ ξεσηκωθῇ ἐναντίον του· γύρισ' ὁ βασιλιὰς ὅσο μποροῦσε πιὸ γρήγορα, κι ἀντιστάθηκε ὁ Πτολεμαῖος, ὅπότ' ἐπεμβαίνει παρευθὺς ἡ Θῆβα, πούθελε νὰ παραλύσῃ τὴ Μακεδονία προτοῦ καταφέρῃ κι ἀλλα στὴ Θεσσαλία· ὁ Πελοπίδας τοὺς συμβιβάζει· ὁ Ἀλέξανδρος ὁ β' παραδίνει 30 παιδιὰ εὐγενῶν γιὰ ὄμήρους, κι ό Πτολεμαῖος παίρνει, φαίνεται, μιὰ μερικὴ ἡγεμονία γύρω στὴν πόλη Ἀλωρο, ἀπ' ὅπου κι ὡνομάστηκε Ἀλωρίτης· μᾶλλον ὄμως ὁ συμβιβασμὸς ἔγινε μόνο γιὰ νὰ σιγουρευτῇ ἡ ἐνέδρα κατὰ τοῦ βασιλιᾶ, γιατὶ ὁ Ἀλέξανδρος δολοφονεῖτ' ἐκεῖ στὸ χορὸ ἐνὸς πανηγυριοῦ κ' ἡ μάνα του παντρεύεται πιὰ τὸ δολοφόνο, δίνοντάς του καὶ τὴν ἔξουσία (368-5) σὰν ἐπίτροπου τῶν μικρότερών της γιῶν, τοῦ Περδίκκα καὶ τοῦ Φίλιππου· ἀλλ' ἐπαναστατεῖ ἐναντίον του, ξεκινῶντας ἀπὸ τὴ Χαλκιδική, ὅπου τὸν εἴχανε καλέσει πολλοὶ μακεδόνες, ὁ Παυσανίας — ποὺ λέγεται μὲν ἀπὸ τὸ βασιλικὸ οἶκο, ἀλλ' ἄγνωστο κι ἀπὸ ποιό κλαδί του⁹⁰ — καὶ γοργὰ προελαύνει· ἡ Εύρυδίκη καταφεύγει, μὲ τὰ δυὸ παιδιά της, στὸν Ἰφικράτη, ποὺ βρισκόταν ἐκεῖ κοντὰ μ' ἀθηναϊκὴ δύναμη καὶ κατάπνιξε τὴν ἀνταρσία, μὰ ὁ Πτολεμαῖος δὲ στερεώθηκε μ' αὐτὸ περισσότερο, γιατὶ πάντως ἡ δολοφονία τοῦ Ἀλέξανδρου συνιστοῦσε διάρρηξη τῆς συνθήκης μὲ τὴ Θῆβα, διὸ κ' οἱ φίλοι του ἐκίνησαν τὸν Πελοπίδα, ποὺ βρισκόταν στὴ Θεσσαλία, κ' ἐκείνος μάζεψε γρήγορα στρατό, καὶ κατάφτασε - ἀλλο ποὺ τὸ χρυσάφι τοῦ Πτολεμαίου παράλυσε τὸ στρατό του κ' ἔτσι ὁ θηβαῖος περιωρίστηκε νὰ κλείσῃ μιὰ νέα συνθήκη, ὅπου σὰν ἐνέχυρο γιὰ τὴν πιστὴ τήρησή

⁹⁰ Κατὰ τὸ σχολιαστὴ τοῦ Αἰσχίνη, Περὶ τῆς παραπρεσβείας, 27, ὁ Παυσανίας αὐτὸς ἤταν τοῦ βασιλικοῦ γένους (ἄρα ὅχι ὁ λυγχηστῆς ποὺ παραγκώνισ' ὁ Αμύντας ὁ γ'), ἀλλ' ἄγνωστο ποιανοῦ κλαδίου του [B. L. Hammond, II, 175-6 184]

της ὁ Πτολεμαῖος ὅχι μοναχὰ τὸ γιό του, τὸ Φιλόξενο, παρὰ καὶ 50 ἑταίρους παράδωσε ὁμήρους - καὶ τὸ τε ἵσως μπορεῖ κι ὁ Φίλιππος, νεαρός, μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους, νὰ βρέθηκε στὴ Θῆβα.

‘Ο Περδίκκας ὁ γ’, δταν ἐνηλικιώθηκε, ἐκδικήθηκε τὸ φόνο τοῦ ἀδερφοῦ του, σκοτώνοντας τὸ σφετεριστή· καὶ γιὰ ν’ ἀπομακρυνθῇ ἀπ’ τὴν σφαῖρα ἐπιρροῆς τῶν Θηβαίων συντάχτηκε μὲ τὴν Ἀθῆνα κι ἀγωνίστηκ’ ἔνδοξα μὲ τὸν Τιμόθεο κατὰ τῶν Ὀλύμπιων. Τότε ὅμως κάνανε εἰσβολὴ στὴ Μακεδονία οἱ Ἰλλυριοί - μπορεῖ κ’ ὑποκινημένοι ἀπ’ τοὺς Λυγκηστές· καὶ πολέμησε στὴν ἀρχὴ ἐναντίον τους μ’ ἐπιτυχίᾳ, μὰ σὲ μιὰ μεγάλη μάχη σκοτώθηκε, κι αὐτὸς καὶ 4000 ἄντρες· ἡ χώρα λεηλατήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριούς, στὸ μεγαλύτερό της μέρος, ἀλλὰ κ’ οἱ Παιόνες εἰσβάλλαν ἀπὸ τὸ βοριά.⁹¹

Σὲ τέτοιους καιροὺς πῆρ’ ὁ Φίλιππος τὴν ἀρχὴν, τὸ 359, πρῶτα σὰν ἐπίτροπος τοῦ ἀνήλικου Ἀμύντα, γιοῦ τοῦ Περδίκκα. Βρισκόταν κιόλας στὴ Μακεδονία, ἵσως κι ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Πτολεμαίου, καὶ κατὰ κάποιο συμβιβασμὸ — ποὺ λέγεται πώς ὁ Πλάτων συμβούλεψε στὸν Περδίκκα — τοῦ δόθηκε κάποια τοπαρχία, κι ὁ στρατὸς πούχε κεῖ,⁹² σὰ σκοτώνεται ὁ Περδίκκας, εἰν’ ἡ πρώτη του βάση. Οἱ κίνδυνοι δὲν ἀστειεύονταν: Ἰλλυριοί καὶ Παιόνες ἀλώνιζαν τὴν χώρα· πλάκωσαν κ’ οἱ παλιοὶ διεκδικητὲς τοῦ θρόνου Ἀργαῖος καὶ Παυσανίας, ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα καὶ τὸ βασιλιὰ τῶν Θρακῶν ὑποστηριζόμενοι - καὶ τρεῖς νόθοι γιοὶ τοῦ πατέρα του γύρευαν κι αὐτοὶ τὴ βασιλεία. Ἐχοντας ὅμως τὴν ὕριμη πιὰ βούληση τοῦ λαοῦ τῆς χώρας μαζὶ του ξεπέρασ’ ὁ Φίλιππος τὶς πρῶτες ἀμεσες ἀνάγκες· μὲ προσοχὴ, ἐπιτηδειότητα, σβελτάδα κι ἀποφασιστικότητα, καθάρισε τὸν τόπο ἀπὸ Ἰλλυριούς, Παιόνες καὶ Θράκες, τὴ βασιλικὴ ἀρχὴ ἀπὸ τοὺς διεκδικητές της, τὸ βασιλικὸ οἶκο ἐν γένει ἀπὸ παραπέρα σκευωρίες κι ἀνακατωσοῦρες· κι δταν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἔπιασε τρέλλα, καὶ γιὰ μιὰν ἐκ μέρους του «ἀναγνώριση» τῶν σχετικῶν μὲ τὴν Ἀμφίπολη ἀξιώσεών τους παρατὰν τοὺς συμμάχους τους, ποὺ τοῦ παρεῖχον πράγματα, κ’ ὕστερ’ ἀπὸ τὶς ἐπιτυχίες του τὰ χάνουν, καὶ μάνι-μάνι κλείνουν συμμαχία-ἐπιμαχία μὲ τὸ Γράβο τὸν Ἰλλυριό, τὸ Λύππειο τὸν παίονα, τὸν Κετρίπορι τὸ θρᾶκα καὶ τ’ ἀδέρφια

91^η [Γιὰ τὰ συγκεκριμένα γεγονότα βασικὴ πηγὴ ὁ Αἰσχίνης, *Περὶ τῆς Παραπρεσβείας*, 26 κ.ἔ. Γιὰ τὴν ιστορία τῶν διαδόχων τοῦ Ἀρχέλαου γενικώτερα, ὡς τὴν ἀνοδὸ τοῦ Φίλιππου, βλ. Glotz-Cohen, III, 221-5 καὶ Hammond, II, 167-88.]

92^η Κατὰ τὸν Καρύστιο τὸν περγαμηνὸ ([FHG, IV, 356-7, ἀπόσπ. 1] ἀπ’ τὸν Ἀθηναῖο, IA’ 506e-f). . Εὐφραῖον γὰρ ἀπέστειλε τὸν Ὁρείτην πρὸς Περδίκκαν Πλάτων, ὃς ἔπεισεν ἀπομερίσαι τινὰ χώραν Φιλίππων Διατρέφων δ’ ἐνταῦθα δόναμιν, ὡς ἀπέθανε Περδίκκας, ἐξ ἐτοίμου δυνάμεως ὑπαρχούσης ἐπέπεσε τοῖς πράγμασι. [Βλ. καὶ Hammond, II, 206-8]

του, γιὰ νὰ σύντριβαν, εἰσβάλλοντας ὅλοι συνάμα οἱ βάρβαροι, κι ἀπὸ τρεῖς μεριές, τοὺς Μακεδόνες πρὶν καλοσυγχροτηθοῦνε καὶ παραδυνα-μώσουν, ὁ Φίλιππος, ἔχοντας κιόλα καταλάβει τὴν Ἀμφίπολη, κ' ἔχον-τας καὶ τοὺς πολῖτες τῆς μὲ τὸ μέρος του, καταφτάνει στὰ σύνορα καὶ καθυποτάζει τοὺς βάρβαρους,⁹³ ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ ἔτοιμ' ἦταν νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουν.

Γύρω στὸ 356, τὰ πρὸς τοὺς βάρβαρους σύνορα ἦταν γιὰ τὴν ὥρα ἔξασφαλισμένα· καὶ σὲ λίγο ἔξαφανίζονται καὶ τὰ κόμματα ἀπ' τὴ βα-σιλικὴ αὐλή: Πτολεμαῖος κ' Εύρυδίκη, νεκροὶ· ἔνας γιὸς τοῦ Ἀέροπου, ὁ Ἀλέξανδρος, μ' ἔνα γάμο, ποὺ πῆρε κόρη τοῦ πιστοῦ Ἀντίπατρου, κ' οἱ ἄλλοι δυό, Ἡρομένης κι Ἀρραβαῖος, μ' ἄλλες χάρες, κερδηθῆκαν· Νεοπτόλεμος κι Ἀμύντας, γιοὶ τοῦ Ἀρραβαῖου, ἀνατρέφονται στὴν αὐ-λὴ⁹⁴ οἱ δυὸ διεκδικητὲς τῆς ἀρχῆς, Παυσανίας κι Ἀργαῖος, χάνονται ἀπὸ τὴν ιστορία ἔπειτα, ἐνῶ τὸ νόμιμο κληρονόμο τοῦ θρόνου, τὸ γιὸ τοῦ Περδίκκα, τὸν Ἀμύντα — ποὺ ἀρχικὰ στ' ὄνομά του κυβερνοῦσε

93^Η Τὴν ἔξιστάρηση τοῦ Διόδωρου (ΙΣτ' 22) διαφώτισε ἡ ἐπιγραφὴ ('Ἐφημ Ἀρχ, 1874, ἀρ 435, σ 451, CIA, II, σ 406 [IG², II, ἀρ 127, Ditt, Syll³, ἀρ 196, Bengtson, Staatsvertrage, II, ἀρ 309, ὅπου καὶ σχόλια]), περιέχουσα τὴν συμ-μαχίαν Ἀθηναίων πρὸς Κετρίποριν τὸν Θρᾶκα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς καὶ πρὸς Λύπτειον τὸν [Παίονα καὶ πρὸς Γράβον τὸν Ἰλλυριόν, ποὺ συνωμολογήθηκε ἐπὶ ἀρχοντα Ἐλπίνη (356-5) Τὸ νόμισμα μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ΚΕΤΡΙΠΟΡΙΟΣ, ποὺ ὁ Waddington (*Revue Numismatique*, 1863, 240) ἀναγνώρισε σὰ θρακικό, κι ἄλλο πούχε περιγράψει κιόλας ὁ Eckhel, τοῦ ΛΥΚΚΕΙΟ, ἡ μᾶλλον ΛΥΚΠΕΙΟ (*Six Numism Chron*, 1875, I, 20), χρονολογοῦνται σωστὰ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν αὐτῆς "Ἄν τὰ νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ΑΔΑΙΟΥ (Pellerin, *Peuples et villes*, I, 183) ἀνήκουν σ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν (ποὺ δὲν τὸ θεωρῶ πιὰ πιθανό), ἵσως ὁ Ἀδαῖος αὐτὸς νάταν διωρισμένος ἀπὸ τὸ Φίλιππο ἡγεμόνας τῶν Παιόνων, στὴ θέση τοῦ Λύκ-πειον - μὲ τὴν ὑποχρέωση φυσικὰ νὰ δίνῃ στρατεύματα Θὰ μποροῦσε κανεὶς ν' ἀναγνωρίσῃ σ' αὐτὸν τὸν (παίονα) Ἀδδαῖο, ποὺ οἱ κωμικοὶ στὸν Ἀθήναιο (IB' 532) τόνε λένε Φιλίππου ἀλεκτρύσαν! Τὰ νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ΕΥ-ΠΟΛΕΜΟΣ, ποὺ κατατάσσονταν παλιότερα στὴ σειρὰ τῶν παιονικῶν (*Berlin Katal*, 1851, 262), ἀνήκουν ἵσως σ' ἄλλη χώρα, καὶ βέβαια σὲ μεταγενέστερα χρόνια [*O Head, HN²*, 235-6, τὰ μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ΑΔΑΙΟΥ τὰ χρονολογεῖ ποὺλ ἀργότερα, γύρω στὸ 200 π Χ]

94^Η Ἀρριανός, Α' 25, 1 'Ἡ σκέψη μῆπως οἱ Λυγκηστὲς αὐτοὶ, λόγῳ τῆς ἡλικίας τους, δὲν μποροῦσαν νάναι γιοὶ τοῦ Ἀέροπου, ποὺ βασίλευε τὸ 396, δέν εἶναι βάσιμη ἡν, ὅταν πέθανε, ἦταν παιδιὰ ὄχτώ, πέντε καὶ τριῶν ἑτάν, κάλλιστα θάτανε σὲ θέση κ' ἔξηντάρηδες πιὰ νὰ σκευωροῦν μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Φίλιππου (336). Κ' οἱ γιοὶ τοῦ Ἀρραβαῖου [Berne, ἀρ 144], Νεοπτόλεμος [Berne, ἀρ. 547] κι Ἀμύν-τας [Berne, ἀρ 59], ἦταν κιόλας ἀντρες τὸ 334 (ὁ Ἀμύντας, ἵππαρχος τῶν σα-ρισσοφόρων, Ἀρριανός, Α' 14, 1) 'Απ' αὐτές τὶς χρονολογίες βγαίνει πῶς ὁ ἡ-γεμὼν Ἀέροπος (Πολύαινος, Δ' 2, 3) δὲν εἶναι ὁ πατέρας τῶν ἀδερφῶν Λυγκη-στῶν, ἀλλὰ μᾶλλον κάποιος γιὸς τοῦ Ἀλέξανδρου, ἢ τοῦ Ἡρομένη, μὲ τ' ὄνομα τοῦ παπποῦ [Κατὰ Beloch, III, 2, 77, ὁ πατέρας τῶν Λυγκηστῶν Ἀέροπος δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸν διμώνυμο βασιλιά Πρβλ καὶ ὁ 85]

δό Φίλιππος — τὸν ἐντάσσει μ' ἔνα γάμο, σὰ μεγάλωσε, στὸ σύστημά του, δίνοντάς του γυναικα τὴν κόρη του τὴν Κυνάνη.⁹⁵

Κ' ἔτο' ἡ Μακεδονία εἶναι πιὰ στὸ χέρι ἐνὸς ἡγέτη ποὺ μὲ μεθοδικότητα σχεδιασμῶν, πάντα προσφυῶν στὰ πράγματα, καὶ μὲ διαρκῆ εὔστροφία κατάφερε ν' ἀναπτύξῃ κ' εἰς ἄκρο νὰ καρπωθῇ τὶς δυνάμεις δόλες τῆς ἐπικράτειάς του, ὡς τ' ὅριο ἐκεῖνο κορυφαίας ἀκμῆς, ἵκανῆς πιὰ νὰ τοῦ πορίσῃ ὅργανο κατάλληλο γιὰ τὸ μεγάλόπνοο ἔργο πούχε συλλάβει: τὸν κρίσιμο κατὰ Περσῶν ἀγῶνα — κ' ἐπικεφαλῆς αὐτός! ἡ Μακεδονία! — τοῦ Ἐλληνισμοῦ ὅλου.

Σ' ὅλες τὶς ὡς ἐμᾶς ἴστορικὲς παραδόσεις οἱ κεραυνοὶ ἐκεῖνοι τῶν ἔκτυφλωτικῶν νικῶν τοῦ Φίλιππου ἀφήνουν ἔκθαμβο τὸ νοῦ καὶ τὰ μάτια νὰ μὴ μποροῦν νὰ δοῦν ἀμέσως καὶ τὸ βασικὸ στοιχεῖο τῆς δύναμης ποὺ τὶς παράγει. Κ' ἐνῷ τὸ Χέρι βλέπουν, ἀσφαλῶς, ποὺ τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη πολιτεία τῆς Ἐλλάδας δρέπει, καὶ προσέχουν μόνο τὶς πανούργες του φοβερὲς λαβὲς κάθε ἀναρπαγῆς γοργά, μᾶς ἀφήνουνε σχεδὸν στὸ τέλειο σκότος γιὰ τὸ Σῶμα δόπου ἀνήκει καὶ χρωστάει τὴν τόση ἰσχὺν καὶ σιγουριά του αὐτὸ τὸ Χέρι - καὶ μονάχα τὸ χρυσάφι π' ἀστραποβολεῖ στὸ Χέρι τοῦτο πότε-πότε, καὶ σωστὰ πάντα τὴν κρίσιμη στιγμὴ σκοπεύεται καὶ στέλνεται νὰ χαριστῇ σ' αὐτόν, σ' ἐκεῖνον, μόνο αὐτὸ καταφέρνουν νὰ δείχνουν σὰν τὸ οὐσιαστικώτερο τάχα μέσο ἐνέργειας τοῦ Φίλιππου.

"Αν καταπιαστῇ κανεὶς ὡστόσο πιὸ προσεχτικὰ νὰ ἐρευνήσῃ τὴ βαθύτερη ὄργανικὴ ζωὴ καὶ σύσταση τῆς μακεδονικῆς ἐπικράτειας, δυὸ καίρια δραστικοὶ παράγοντες προβάλλουν κυρίως, πούχαν κι ἀπὸ παλιὰ βέβαια λειτουργήσει, μὲ τὸ Φίλιππο ὅμως τώρα πιὰ κατεξοχὴν ἀναπτύσσονται σ' ὅλη τὴ δυναμικὴ τους καὶ συγχροτοῦν τὴν ἀκλόνητη βάση τοῦ ἔργου του: *Μακεδόνες!* λέει ὁ Ἀλέξανδρος — στὸ Ζ', 9, 1, τῆς Ἀνάβασης, τοῦ Ἀρριανοῦ, βρίζοντας τοὺς ξεσηκωμένους τότ' ἐκεῖ στὴν Ὁπλι, τὸ 324 — ὁ Φίλιππος σᾶς πῆρε πλάντες κι ἅπορους, μὲ προβίες οἱ πιὸ πολλοὶ νὰ βόσκετε στὰ βουνὰ τὰ λίγα πρόβατα, καὶ κακὰ καὶ γιὰ δαῦτα νὰ χτυπιέστε μ' Ἰλλυριοὺς καὶ Τριβαλλοὺς καὶ Θράκες! Καὶ ροῦχα σᾶς ἔδωκε νὰ φορᾶτε ἀντὶ προβιές, κι ἀπ' τὰ παλιοβούνια σᾶς κατέβασε στοὺς κάμπους, καὶ σᾶς ἔκανε γιὰ μάχη νὰ σᾶς τρέμουνε ὅλ' οἱ βάρβαροι ἔνα γῦρο!

Βέβαια καὶ πρίν, σὰ γινόταν πόλεμος, τράβαγε ὁ κάθε ἵκανὸς ἄντρας νὰ πολεμήσῃ, γιὰ νὰ γυρίσῃ κάποτε πίσω, ἀπὸ τὸ στρατὸ ξανὰ στὸ ἄροτρο ἢ στὸ κοπάδι του· ἀλλ' οἱ κίνδυνοι, δταν πῆρ' ὁ Φίλιππος

^{95²} Κούρτιος, VI, 9, 17 [Γιὰ τὴν Κυν(ν)άνη, ἡ Κύννα, βλ. Hoffmann, 219-20, καὶ Berue, ἀρ 456.]

τὴν ἀρχή, κ' οἱ ἀγῶνες, ποὺ κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἔξουσίας του ἐπρεπε νὰ κάνῃ γιὰ νὰ προστατέψῃ τὴν ἀπὸ παντοῦ ἀπειλούμενη ἐπικράτεια του, ἐπιβάλλων νὰ ξαναπιάσῃ καὶ ν' ἀναπτύξῃ ἐκεῖνο πούχε ξεκινήσει κιόλας δὲ Ἀρχέλαος, ἀλλ' ἵσως οἱ κατοπινὲς ταραχὲς εἶχαν ἀναστείλει:⁹⁶ μὲ βάση τὴν ἰσχύουσα στρατιωτικὴν ὑποχρέωση σὲ περίπτωση πολέμου δημιουργεῖ ἔναν ἔθνικὸ στρατό, ποὺ ὅλο καὶ μεγαλώνει, ὥσπου φτάνει τοὺς 40000 ἄντρες.⁹⁷

Καὶ κατάφερε ὅχι μόνο νὰ συγκροτήσῃ τέτοιο στρατό, παρὰ καὶ νὰ τοῦ ἐμπνεύσῃ πειθαρχία καὶ πολεμικὲς ἀρετές· ἀναφέρεται ὅτι κατάργησε τὰ μεταγωγικὰ τοῦ πεζικοῦ, καὶ τὸ κατὰ τ' ἄλλα ἐντελῶς ἀχρηστὸ ἐκεῖνο πλῆθος ποὺ τ' ἀκολουθοῦσε, περιορίζοντας καὶ τοὺς ἴπποκόμους σ' ἔνα μόνο γιὰ κάθε ἵππεα· ἀλλὰ κι ἀσκήσεις συνέχεια: διάταξε συχνὰ πορεῖες, κάπου 45-50 χιλιομέτρων, καὶ μὲς στὴν κάψα τοῦ καλοκαιριοῦ, μὲ πλήρη ἐξάρτυση καὶ τροφὲς γιὰ κάμποσες μέρες. Κι ὅσο γιὰ πειθαρχία - λένε πῶς ἔδιωξε, στὸν πόλεμο τοῦ 338, δυὸ ἀνώτερους ἀξιωματικούς, πούχαν κουβαλήσει μαζί τους στὸ στρατόπεδο μιὰ τραγουδίστρια, νοικιασμένη ἀπό 'να πανδοχεῖο!..⁹⁸ Μὲ τὴν πράξη τῆς τακτικῆς λειτουργίας τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ διαμορφώθηκε αὐτόματα κ' ἱεραρχικὸς πειθαρχικὸς κανονισμὸς καὶ σταθερὴ βαθμολογία καὶ κλιμάκωση, ὅπου μόνο ἡ πολεμικὴ ἀξία κ' ἡ πραγματικὴ προσωπικὴ ἴκανότητα ἤταν κριτήρια προβιβασμοῦ.

Τ' ἀποτελέσματα τῆς στρατιωτικῆς αὐτῆς ὄργάνωσης φανήκανε ἀμέσως. Σ' αὐτὴν χρωστιέται τ' ὅτ' οἱ διάφορες περιοχὲς τῆς χώρας

⁹⁶ Ο Ἀναξιμένης [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 4, ἀπ' τὸ Σουίδα, *πεζέταιροι*] ἀποδίδει τὴν αὔξηση τοῦ ἵππου τῶν ἑταίρων καὶ τοῦ πεζικοῦ τῶν πεζεταίρων, καθὼς καὶ τὴ διαιρεσὴ τους εἰς λόχους καὶ δεκάδας καὶ τὰς ἄλλας ἀρχάς, στὸν Ἀλέξανδρο τὸ β', μεγαλύτερο ἀδερφὸ τοῦ Φίλιππου. Ἀπὸ τὸ γνωστὸ χαρακτηριστικὸ τῆς στρατιᾶς τοῦ Φίλιππου στὸ Δημοσθένη ('Ολυμνιακός, Β' 17) θὰ μποροῦσε κανεῖς — ἀνὴρ εἰδῆση δὲν ἤταν ὀλοφάνερα (καὶ ἵσως ἐπίτηδες) λανθασμένη — νὰ συμπεράνῃ πῶς ὑπῆρχε διάκριση μεταξὺ ἐπίστρατων, καὶ ζένων καὶ πεζεταίρων πούταν μόνιμοι. Βλέπουμε δύμας πῶς οἱ ξένοι, σὰ μισθοφόροι, ἔπαιζαν πάντα σπουδαῖο ρόλο σ' ἐκεῖνη τὴν στρατιά, δῆπος καὶ στὴ θεσσαλικὴν, ἐπὶ Ἰάσονα, οἱ 6000 ξένοι (Ξενοφῶν, Ἐλληνικά, Στ' 4, 21-2.) [Βλ. ἐπίσης Hammond, II, 705-9, Appendix 3. *The pezhetairoi*, τοῦ Griffith, καὶ Milns, *The army of Alexander the Great*, στὸ Hardt, *Alexandre*, 87-96.]

⁹⁷ Ο ἀριθμὸς αὐτὸς τοῦ Φροντίνου, *Strategematon*, IV, 2, 4 δὲν ἔχει καὶ τόση ἀξία [Βλ. καὶ Πλούταρχο, Ἀλέξανδρος, 15.] Πιὸ ἀξιόπιστος δὲ Διόδωρος, ΙΣτ' 85, μονάχα ποὺ ἡ ἀναλογία 3000 ἵππων μὲ 30000 πεζούς, φανερὸ [.] πῶς εἰναι λανθασμένη

⁹⁸ Ποιότατος, Δ' 2, 3 ἀπὸ πανδοκείου μισθωσάμενοι ψάλτριαν Αὐτὸς τόπαθαν, καθὼς λέει, δὲ Ἀέροπος καὶ δὲ Δαμάσιππος. Τὴν αὐστηρότητα στὴν πειθαρχία ἔξηγεῖ δὲ Αἰλιανός, *Ποικίλη Ἰστορία*, ΙΔ' 48

έμαθαν νὰ νιώθουν στοιχεῖα ἐνὸς ὅλου κ' οἱ Μακεδόνες ὅλοι ἐξ ἄλλου ἔνας λαός, ἐνῷ βόγηθος καὶ στὴ δυνατότητα συνανάπτυξης τῶν νεο-προσαρτώμενων τόπων μὲ τὴν παλιὰ Μακεδονία. Προπάντων ὅμως ἡ ὀργάνωση αὐτῆ, μὲ τὴν ἐνότητα — τοῦ στρατιωτικοῦ τύπου τούτου, ποὺ ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρὸς ἐπικρατεῖ — παρέχει στὸ μακεδονικὸ λαὸ αὐτο-πεποίθηση γιὰ τὴν πολεμικὴ του ἵκανότητα καὶ μαζὶ τὴν ἡθικὴ ἐκείνη δύναμη τοῦ ἐνεπίγνωστα ἐντεταγμένου σ' ἕνα σύστημα, ὃπου ἐπικεφαλῆς του κι ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς, ἐνῷ καὶ σ' αὐτὸν πάλι, σὰν ἡγέτη τῆς ὅλης ἐπικράτειας, τέτοιος ἀγροτικὸς λαός, ἀφ' ἐνός, πορίζει κατεξοχὴν στέρεο κ' εὔπλαστο ὑλικὸ καὶ ὄργανο, γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν σχεδίων του, μὰ καὶ τέτοια εὐγένεια τῶν ἑταίρων, παράλληλα, τὰ δομικὰ ἐκεῖνα στοιχεῖα τάξης ἀξιωματικῶν φιλότιμων καὶ φιλόδοξων.⁹⁹ Τέτοιος στρατὸς φυσικὰ καὶ δὲ συγκρινόταν μὲ τὰ διάφορα μισθοφορικὰ μαζώματα ἡ τὶς συνθησμένες περιστατικὲς ἀστικὲς στρατολογίες τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν - καθὼς, ἀντίστοιχα ἐπίσης, τέτοιος τραχὺς καὶ ἀκμαῖος λαός, κατέναντι πάρα-μορφωμένων ἀπὸ τὴ ζωὴ στὶς πόλεις, ὑπερευαίσθητων ἡ κ' ἐκφυλισμένων ὀλότελα τῶν παρηγμένων ἐκείνων «δῆμων» τῶν «δημοκρατιῶν» τοῦ παλιοῦ ἐλληνισμοῦ. Σὰν ἀπὸ κάποια εὔνοια τῆς μοίρας ἡ μακεδονικὴ αὐτὴ χώρα κράταγ' ἐνεργὸ κι ὅλη τὴν ἀρχαία ρώμη κι ὅλα τὰ σχετικὰ ἥθη φυσικῆς εύρωστίας, ὡσότου ἔρχεται καὶρὸς ποὺ ἀπ' τὰ πράγματα τῆς δίνεται νὰ τ' ἀσκήσῃ καὶ νὰ τὰ ἐπαληθέψῃ σὲ μεγάλα ἔργα: στὸν καταβολικὸν ἴστορικὸν ἀγῶνα βασιλείας ἡ εὐγένειας ἡ Μακεδονία δὲν ἔδωσε τὴ νίκη στὴν ἀγέρωχη τάξη τῶν εὐγενῶν, ἀλλὰ στὸ θεσμὸ τῆς βασιλείας· καὶ τὸ καθεστώς τοῦτο τώρα τῆς στρατιωτικῆς μοναρχίας ἐμόρφωσε, σ' αὐτὸ τὸν ἐλεύθερο καὶ δυνατὸ ἀγροτικὸ λαό, τὸν τύπο, τὴ δύναμη καὶ τὴ ροπή, ποὺ ἀναγνώρισαν μὲν σὰν οὐσιαστικὰ στοιχεῖα οἱ δημοκρατίες στὴν Ἑλλάδα, δὲν κατάφεραν ὅμως νὰ κρατήσουν καὶ ν' ἀναπτύξουν σὲ σταθεροὺς πολιτικοὺς ὄργανισμούς.

Παράλληλα, ἡ Παιδεία, τὸ καταστάλαγμα κι ὁ ὑπερώριμος χυμὸς τῆς ὅλης ἐλληνικῆς ζωῆς, ἐπρεπε βαθιὰ καὶ τέλεια ν' ἀρδεύσῃ τὸν ψυχισμὸ καὶ τὴ συνείδηση τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ, ὡστε καὶ νὰ παγιωθῇ καὶ ν' ἀποδώσῃ ὅτι σχετικὸ ἀρχισαν προηγούμενοι βασιλιαδες τῆς Μακεδονίας. Τὸ παράδειγμα τοῦ βασιλιᾶ καὶ τῆς αὐλῆς του ἔπαιξ' ἐν προκειμένω σπουδαιότατο ρόλο, κ' ἡ εὐγένεια τῆς χώρας ἐνεργοποιή-

99 Παράδειγμα φιλοτιμίας δίνει ἐκεῖνος ὁ Παυσανίας, ποὺ σὰν τὸν πρόσβαλλαν λέγοντάς τον ἀνδρόγυνο, ξέπλυνε τὴ ντροπὴ σώζοντας γενναῖα τὸ βασιλιάς σὲ μιὰ μάχη μὲ τοὺς Ἰλλυριούς. πρὸ τοῦ βασιλέως στὰς ἀπάσας τὰς φερομένας ἐπ' αὐτὸν πληγὰς ἀνεδέξατο τῷ ἱδίῳ σώματι καὶ μετήλλαξε. (Διόδωρος, ΙΣτ' 93) Παρακάτω θὰ δοῦμε περιστατικὸ μ' ἄλλο Παυσανία.

θηκε γοργά κι ἀποτέλεσε τόσο φυσικά — οἱ προσωπικοὶ φορεῖς τῆς — ὅσο καὶ δραστικὰ εὐρύτερα — μὲ τὴ γενικῶτερη ἔξακτίνωση τῆς καλλιέργειάς τους — τὸ μορφωτικὸ παράγοντα τοῦ τόπου. Κάτι πολὺ διαφορετικό, στὸ θέμα τοῦτο, ἀπ' ὅ,τι μποροῦσε ποτὲ νὰ συμβῇ σ' ὅποια δήποτε ἀπ' τὶς κορυφαῖες ἐκεῖνες ἐλληνικὲς πολιτεῖες, ὅπου οἱ ἄξεστοι Σπαρτιᾶτες, δεσπότες μόνο κατάφεραν νάναι τῶν εἰλάτων καὶ τῶν περιοίκων τῆς χώρας τους, ἀλλὰ κ' οἱ ἐλεύθεροι πάλι Ἀθηναῖοι, πεπαιδευμένοι ναί, μὰ τοὺς ἔφτανε ν' ἀποτελοῦν οἱ ἴδιοι τὴν ἔξαίρεση τῆς ὑπερκαλλιέργειας! Κι ὅσο γιὰ τοὺς ἄλλους τόπους - ναί μὲν ἡ δημοκρατία τοὺς ἀπάλλαξε ἀπὸ τὴν κυρίαρχη τάξη, ἀλλ' ἡ τόση διαφορὰ πλούτου καὶ φτώχειας βύθισ' ἀκόμα βαθύτερα τὸ κοινὸ ἐπίπεδο τῆς ὅποιας τους πνευματικῆς ζωῆς.

‘Ο Φίλιππος ἔζησε τὸν καιρὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδα στὴ Θῆβα, κ' ἔνας μαθητὴς τοῦ Πλάτωνα, ἐξ ἀλλοῦ, ὁ Εὐφραῖος ἀπ' τὸν Ὁρεό, ἔπαιξε κάποιο ρόλο κάποτε στὴν τύχη του, ἐνῶ καὶ φίλο τῆς παιδείας καὶ τῶν γραμμάτων ὁ Ἰσοκράτης τὸν ἀποκαλεῖ, καὶ τ' ὅτι τὸν Ἀριστοτέλη φώναξε γιὰ δάσκαλο τοῦ γιοῦ του τ' ἀποδεικνύει. Ἀλλὰ φαίνεται καὶ πώς μ' ἔνα σύστημα μορφωτικῶν ὅμιλιῶν — κυρίως γιὰ τ' ἀγόρια τῶν εὐγενῶν τῆς αὐλῆς του — φρόντισε γενικῶτερα τὴν παιδεία τῶν νέων ἀριστοκρατῶν, προσπαθῶντας νὰ τοὺς τραβάῃ ὅσο γινόταν πρὸς τὸν κύκλο του, νὰ τοὺς προεξασκῇ σιγὰ-σιγά, διαρκῶς, γιὰ τὴν ἀμεσώτερη ὑπηρεσία τῆς βασιλείας. Σὰν ἀρχοντόπουλα, μικροί, καὶ ὥριμώτεροι νέοι, μετά, στὶς τάξεις τῶν ἑταίρων, σὰ σωματοφύλακες τοῦ βασιλιᾶ, σὰ διοικητές, ἀργότερα, σὲ διάφορες μονάδες τοῦ στρατοῦ, ἢ πρέσβεις σ' ἐλληνικὲς πόλεις — ὅπου τόσο συχνὰ ἀποστέλλονταν — εἶχαν οἱ εὐγενεῖς ἀρκετὲς εὐκαιρίες διακρίσεων κι ἀνταμοιβῶν γιὰ διάφορες ὑπηρεσίες ποὺ ἐκτελοῦσαν· σ' ὅλ' αὐτὰ ὅμως ἤταν ἀπαραίτητο νάχουν καὶ τὴν παιδεία καὶ τοὺς ἀττικοὺς ἐκείνους τρόπους ποὺ ἐκτιμοῦσε — κ' εἶχε κι ὁ ἴδιος — ὁ Φίλιππος. Κι αὐτὸς ἀκόμα ὁ τόσο ἀσπονδος ἀντίπαλός του ἀναγκάστηκε πάντως νὰ ὁμολογήσῃ, πώς καὶ στὴν Ἀθήνα δύσκολα θάβρισκες κάποιον νάχη τὴ δικιά του κοινωνικότητα· κι ἂν στὴν αὐλή του περνούσανε μὲ τὰ τραχιά τους τὰ μακεδονίτικα συνήθια, τὰ συμπόσια κεῖνα καὶ τὰ γλεντοχόπια καὶ τ' ἄγρια τὰ μεθύσια, χειρότεροι ἀπὸ Κένταυροι καὶ Λαιστρυγόνες — καταπάς τους «στολίζει» ὁ Θεόπομπος¹⁰⁰ ὑποτιμητικά —, οἱ αὐλικές τους γιορτὲς

¹⁰⁰ Θεόπομπος [FGrH, ἀπόσπ 225] ἀπ' τὸν Πολύβιο, Η' 11, 5 κ. ἐ. ἡγοῦμαι τοιαῦτα θηρία γεγονέναι καὶ τοιούτους τὸν τρόπον τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἑταίρους Φίλιππου προσαγορευθέντας οἵους οὗτε τοὺς Κενταύρους τοὺς τὸ Πήλιον κατασχόντας οὗτε τοὺς Λαιστρυγόνας τοὺς τὸ Λεοντίνων πεδίον οἰκήσαντας οὗτ' ἄλλους οὗδ' ὅποιους. Πρβλ Ἀθήναιο, Δ' 166 Στ' 260

ώστόσο, καὶ οἱ δεξιώσεις ξένων ἀπεσταλμένων κ' οἱ πανηγυρικοί τους οἱ ἄγωνες, κατὰ τὸν τρόπο καὶ τὴ γνήσια δλῶς ἐλληνικῆ τους γεύση, τελοῦνταν λαμπρότατα, ὑπέροχα, μεγαλόπρεπα δλα τους, τίποτα μικρόψυχο καὶ πενιχρό! Καὶ τὰ χτήματα τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, κ' οἱ ἔγγειοι φόροι τῆς χώρας, τὰ λιμενικὰ τέλη, τὰ μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου (ποὺ κάθε χρόνο ἔδιναν 1000 τάλαντα ἔσοδο), καὶ προπάντων ἡ τάξη κ' ἡ δλ' οἰκονομία τοῦ Φίλιππου στὴ διοίκηση¹⁰¹ κάναν τὴ βασιλεία του τόσο ὑπέροχη ὅσο μιὰ φορὰ μόνο στὸν ἐλληνικὸ κόσμο εἶχε ξαναφανῆ: στὴν Ἀθῆνα, ἐπὶ Περικλῆ!

Ἡ αὐλὴ τῆς Πέλλας καὶ ἀθηναίους πρέσβεις μποροῦσε νὰ καταπλήξῃ μὲ τὸν πλοῦτο της, τὴ στρατιωτικὴ λαμπρότητα, τοὺς εὐγενεῖς τοὺς ἔκει μαζεμμένους. Πολλοὶ ἀπ' αὐτούς, καθὼς σημειώθηκε, ἀνῆγαν τὴν καταγωγὴ τους σὲ παλιὰ «βασιλικὰ γένη». Ἐτσι οἱ «Βαχιάδες» στὴ Λυγκηστίδα, ὁ Πολυπέρχων, ἀπὸ γένος βασιλιᾶ τῆς Τυμφαίας,¹⁰² τοῦ Ὁρόντη βασιλικὸ ἐπίσης τὸ γένος, ποὺ κρατοῦσε στὴν Ὁρεστίδα, γι' αὐτὸ κι ὁ μεγαλύτερός του γιός, ὁ Περδίκκας,¹⁰³ ἔχει τὴν ἀρχηγία τῆς φάλαγγάς της, ποὺ φαίνεται, μετά, σὰν ἔγιν' αὐτὸς ἵππαρχος, τὴν πῆρ' ὁ ἀδερφός του, ὁ Ἀλκέτας. Τὸ σπουδαιότερο ἀπ' τὰ βασιλικὰ αὐτὰ γένη, πλάγιος κλάδος τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἥταν τῆς Ἐλυμιώτιδας, τοῦ Δέρδα ἔκείνου, ποὺ ἀναφέρθηκε παραπάνω, σύγχρονου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.¹⁰⁴ Γύρω στὸ 380 κατεῖχε τὴ χώρα ἔνας ἄλλος

101^η Αὐτὸ φάίνεται νὰ βγαίνῃ ἀπὸ τὸ Δημοσθένη, *Περὶ τῆς παραπρεσβείας*, 89, καὶ ἀκόμα καθαρώτερα ἀπ' τὴ μεταλλευτική, νομισματικὴ κ' ἐμπορικὴ πολιτικὴ τοῦ Φίλιππου 'Ο Θεόπομπος [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 225a-c] κρίνει βέβαια ἐντελῶς διαφορετικά

102^η Ο Τζέτζης, *Σχόλια εἰς Λυκόφρωνα*, 802, λέει *Αἰθίκων βασιλεὺς* [II, 791, στὴν ἔκδ M C G Muller, Lipsiae, 1821 'Η Αἰθικία εἴναι μικρὴ περιοχὴ μεταξὺ Ἀθαμανῶν καὶ Τυμφαίων *RE*, I, 1, 1094 Γιὰ τὴ γνησιώτερη γραφὴ *Πολυπέρχων* (ἀντὶ *Πολυσπέρχων*) βλ *OGIS*, I, 12, 14, καὶ Hoffmann, 156.]

103 Κούρτιος, X, 7, 8 *Perdiccam et Leonnatum stirpe regia genitos* Κατὰ τὸν Ἀρριανὸ ('Ινδική, 18), ὁ Περδίκκας ἥταν ἀπ' τὴν Ὁρεστίδα Δὲν μποροῦμε νὰ ξέρουμε ἂν ὁ βασιλιάς τῶν Ὁρεστῶν Ἀντίοχος (*Θουκυδίδης*, B' 80) ἥταν πρόγονός του ἢ ἡ *stirps regia* δηλώνη τὸ βασιλικὸν οἴκο τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἀνῆκε ὁ Περδίκκας, ἢ μήπως καὶ τὰ δυὸ ἀλληθεύουν

104^η Ο σχολιαστὴς τοῦ Θουκυδίδη, Α' 57 Δέρδας Ἀριδαίον παῖς, ἀνεψιὸς (ξάδερφος) Περδίκκα καὶ Φιλίππου 'Ο Ἀρριδαῖος λοιπὸν ἥταν ἀδερφὸς τοῦ Ἀλέξανδρου τοῦ φιλέλληνος Κι ὁ Δέρδας ποὺ' ἀνάμεσα στοὺς μάρτυρες τῆς συνθήκης τοῦ 423/2 (βλ ὁ 64) θάν' αὐτὸς ἐδῶ. Καὶ γιὸς αὐτούνοῦ εἰν' ὁ μνημονεύμενος Σίρρας στὸν Ἀριστοτέλη (*Πολιτικά*, E' 1311b) καὶ τοῦ Σίρρα πάλι γιὸς ὁ Δέρδας ὁ β' Πρβλ Θεόπομπο [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 143, ἀπὸ τὸν Ἀθηναίο, I' 436b-c Βλ δμως καὶ Beloch, III, 2, 72-6, καὶ Hammond, II, 18-9 Τὰ ἀρθρα *Derdas I* καὶ 2, τοῦ Kaerst, στὴ *RE*, V, 1, 239, ἀπηχοῦν σαφῶς τὶς ἀπόψεις τοῦ Droysen]

Δέρδας, ποὺ συμμάχησε μὲ τὸ βασιλιὰ τῆς Μακεδονίας Ἀμύντα τὸν γ' καὶ τοὺς Σπαρτιᾶτες, καὶ χτύπησαν τὴν Ὁλυνθό, ὅπου ἀναφέρεται πῶς αἰχμαλωτίστηκε ἀπὸ τοὺς Ὁλύνθιους. Τὴν ἀδερφὴν αὐτουνοῦ, τὴν Φίλα,¹⁰⁵ πήρε γυναῖκα του ὁ Φίλιππος, ἀποσκοπῶντας μὲ τὸ γάμο του αὐτὸν νὰ δέσῃ στερεώτερα τὸ Δέρδα μαζί του ἢ κάποια διαφορά τους νὰ συμβιβάσῃ.

Δυὸς ἀδέρφια τοῦ Δέρδα, ὁ Μαχάτας καὶ ὁ Ἀρπαλος,¹⁰⁶ ἀναφέρονται στὴν ἀκολουθίᾳ τοῦ βασιλιᾶ, ἀλλ' ἀνάμεσα στὸ Φίλιππο καὶ τὴν οἰκογένεια αὐτὴν ψυχρότητα ὑπῆρχε πάντα, κ' ἵσως κ' ἐπίτηδες ὁ Φίλιππος νὰ τὴν συντηροῦσε, γιὰ νὰ τοὺς κρατάῃ μ' ἀμφίβολη διαρκῶς τὴν εὔνοιά του, καὶ φοβισμένους. Μὲ μεγάλη δυσκολίᾳ πέτυχε κάποτε ὁ Μαχάτας δίκαιη ἀπόφαση, σὲ μιὰ δίκη ὅπου δίκαζε ὁ βασιλιάς· κι ὁ Φίλιππος δὲν ἄφησε τὴν εὐκαιρία τότε νὰ μεταχειριστῇ καὶ κάποιαν ἀδικία πούχε κάνει κάποιος συγγενῆς τοῦ οἴκου τῆς οἰκογένειας αὐτῆς, γιὰ νὰ προσβάλῃ δημόσια ὅλο τους τὸ γένος. Καὶ τὰ παρακάλια τοῦ Ἀρπαλοῦ, γιὰ τὸν ἀδερφό του τὸ Μαχάτα, ὅλ' ἀποκρούστηκαν - κι ὅχι βέβαια χωρὶς ὁξύτητα.¹⁰⁷

Δυὸς κατεξοχὴν ὅμως ἀπ' τὶς πολλὲς οἰκογένειες εὐγενῶν πούτων μαζεμμένες στὴν αὐλὴ τῆς Πέλλας πρέπει ν' ἀναφερθοῦν ἴδιαιτερα, γιὰ τὸ σπουδαιὸν ρόλο ποὺ παίζανε· τοῦ Ἰόλαου καὶ τοῦ Φιλώτα. Γιὸς τοῦ Φιλώτα: ὁ πιστὸς καὶ φρόνιμος ἔκεινος στρατηγὸς Παρμενίων, ποὺ τόσες φορὲς ὁ Φίλιππος τοῦ ἐμπιστεύεται ἀρχηγία σπουδαιότατων ἐκστρατειῶν, ποὺ σ' αὐτὸν χρωστάει τὴν νίκη του κατὰ τῶν Δαρδάνων (356), ποὺ μ' αὐτὸν παίρνει τὴν Εῦβοια (343). Τ' ἀδέρφια τοῦ Παρμε-

^{105^ε} Ο Σάτυρος [FHG, III, 161, ἀπόσπ 5], στὸν Ἀθήναιο, ΙΓ' 557c· ἀδελφὴν Δέρδα καὶ Μαχάτα

^{106^η} Τὸν τρίτον ἀδερφὸν Ἀρπαλο βρίσκουμε στὸ Δημοσθένη, *Κατ' Ἀριστοκράτους*, 149, ὅπου λέγεται πῶς τὸ 366 παράδωσε στὸν Ἰφικράτη κάποιους ἀμφιπολῖτες σὰν δμηρους. Στὴν οἰκογένεια τούτην ἀνήκει κι ὁ Πανσ]ανίας Μαχέτο, μάρτυρας στὴ συνθήκη τοῦ 423/2 (CIA, I, ἀρ 42 [IG², I, ἀρ 71]), ὁ Ἱδιος ἵσως μὲ τοῦ Θουκυδίδη, Α' 61.

^{107^η} Πλούταρχος, Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν, 178f-179a· Ο συγγενῆς τοῦ Ἀρπαλοῦ ἐδῶ εἰν' ὁ Κράτης. Δὲν μπορῶ πιὰ νὰ ὑποστηρίξω τὴν ὑπόθεση πούχα παλιότερα ἐκφράσει, πῶς σ' αὐτὸν τὸν οἶκο ἀνῆκαν οἱ Ἀντιγονίδες· ὁ Ἀντίγονος τοῦ Φίλιππου, ὁ γνωστὸς μονόρθαλμος, ἥταν ἀπὸ λαμπρὸν οἶκο βέβαια, καθὼς διαφαίνεται ἀπ' τὸ *huius nepos fuit Alexander* τοῦ Σενέκα [De ira, III, 23, 1] κι ὅχι αὐτούργος (ἐργάτης) δπως λέει ὁ Δοῦρις, [Αἰλιανός, Ποικίλη Ἰστορία, ΙΒ' 43], κατὰ τὴν συνήθειά του 'Ὀπωσδήποτε, ὁ Φίλιππος, ὁ πατέρας του, δὲν ἥταν βέβαια ὁ διοριζόμενος τὸ 327 σατράπης τῆς Ἰνδικῆς, ποὺ μπορεῖ ν' ἀνῆκε στὸν οἶκο τῆς Ἐλυμιώτιδας, γιατὶ ὁ Ἀντίγονος (κατὰ τὸν Πορφύριο [Ἐύσέβιος, Χρονικά, I, σ. 247-8, ἐκδ Schone]) γεννήθηκε τὸ 384. [Οχι! Τὸ 387! Βλ ὅμως Berue, ἀρ. 87]

νίωνα, δὲ Ἀσανδρος καὶ δὲ Ἀγάθων,¹⁰⁸ καὶ ἀκόμα περισσότερο οἱ γιοί του, Φιλώτας, Νικάνωρ καὶ Ἐκτωρ, δὲ μεῖναν διόλου ἀμέτοχοι στὴ δόξα τοῦ στρατηγοῦ, ποὺ οἱ κόρες του ὅμως πῆραν ἄντρες ἀπὸ τὰ πιὸ ἔκακους τὰ ἀρχοντόπουλα τοῦ τόπου: ἡ μὰ τὸν Κοῖνο, τὸν ἀρχηγὸν τῶν φαλάγγων, καὶ ἡ ἄλλη τὸν Ἀτταλο, θειὸν κατοπινῆς γυναικας τοῦ Φίλιππου. Ὁχι λιγότερο ἴσχυρὴ καὶ τιμημένη θέση ἔχει δὲ γιὸς τοῦ Ἰόλαου, ὁ Ἀντίπατρος (Ἀντίπας ποὺ τὸν λέγαν οἱ Μακεδόνες) καθὼς φαίνεται καὶ σ' ἐκεῖνο τοῦ Φίλιππου: Ἡσυχος κοιμόμουνα, γιατὶ ζαγρυπνοῦσε ὁ Ἀντίπατρος.¹⁰⁹ Ἡ δοκιμασμένη πίστη του, καὶ ἡ ἀθάμπωτη διαύγεια καὶ ὁξυδέρκειά του στὴν ἔκεκαθαρη πάντα σύλληψη τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων,¹¹⁰ τὸν ἔκαναν ἀρμοδιώτατον, ὅντως, γιὰ τὸ ἀνώτατο ἀξίωμα σὰν διοικητικοῦ ἐπίτροπου τοῦ κράτους, ποὺ σὲ λίγο ἕκανὰ κατέχει. Ἐνας γάμος μὲ τὴν κόρη τοῦ Ἀντίπατρου φάνηκε στὸ Φίλιππο ἀσφαλέστατο μέσο γιὰ νὰ πάρῃ μὲ τὸ μέρος του καὶ τὸ μεγάλο γένος τῶν Λυγκηστῶν.¹¹¹ (Οἱ γιοί τοῦ Ἀντίπατρου, Κάσσανδρος, Ἀρχίας καὶ Ἰόλλας, ἀργότερα μόνο παῖζουν ρόλο.)

Τέτοια ὄργανωση λοιπὸν ἀπὸ τὸ Φίλιππο πῆρε ἡ αὐλὴ καὶ τὸ ἔθνος μπορεῖ ὅμως νὰ σημειωθῇ καὶ πῶς τὸ μοναρχικὸ στοιχεῖο στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῶν Μακεδόνων, τόσο ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ θέση βέβαια καὶ δράση, δόση καὶ ἀπὸ τὴν ἔχειωσις προσωπικότητα τοῦ Φίλιππου τούτου, ἔλαβε ἄλλο βάρος, καὶ μόνο μὲ τὸ πρᾶσμα τῆς ἀπὸ τὰ πράγματα ὄργανικῆς αὐτῆς συνάρτησης μπορεῖ νὰ συλληφθῇ πλήρως ὁ βαθύτερος χαρακτήρας καὶ τρόπος ἐνεργειῶν τοῦ ἡγέτη τῆς Μακεδονίας αὐτοῦ, ποὺ πάντα στὰ θολὰ μεταίχμια τῶν πιὸ ἴδιοσύστατων «ἀντιφάσεων» κι «ἀντιθέσεων», ἐλληνας πρὸς τὸ μακεδονικὸ λαὸ καὶ μακεδόνας γιὰ τοὺς ἔλληνες, ἔπειρναγε τόσο ἐτούτους στὴν ἔλληνικὴ πανουργία, καὶ στὸν ἔλληνικώτερο ἀκόμα δόλο βέβαια, δόση καὶ ἐκείνους στὴ μακεδονικὴ τραχύτητα καὶ στὴ μακεδονικώτατη κατεξοχὴν ἐνεργητικὴν ὁρμή, ἀνώτερος, συνάμα, κι ἀπὸ τοὺς δύο μαζί, στὴν ὁξύτερη πάντα σύλληψη τοῦ σκοποῦ του, καὶ στὴ στερεώτατη λογικὴ συνακολουθία τῶν σχεδίων του, μὰ καὶ στὴ μυστικότητα — στὸ ἀποφάλιο — καὶ στὴ γοργότητα,

^{108^ε} [Κατὰ τὸν Berne, ἀρ. 9, ἡ συγγένεια αὐτὴ τοῦ Ἀγάθωνα μὲ τὸν Παρμενίωνα μένει ἀναπόδεικτη]

^{109^ε} Πλούταρχος, Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν, 179b ἀσφαλῶς [...] ἐκάθευδον· Ἀντίπατρος γὰρ ἐγρηγόρει [Πρβλ καὶ Καρύστιο Περγαμηνό, FHG, IV, 357, ἀπόσπ 3] ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο, I 435d. Χρὴ πίνειν Ἀντίπατρος γὰρ ἵκανός ἐστι νήφων

^{110^ε} Ἀνώνυμος στὸ Boissonade, *Anecdota*, II, 464 [,]

^{111^ε} [Ἡ κόρη τοῦ Ἀντίπατρου — δὲν ἔρουμε τ' ὅνομά της — παντρεύτηκε τὸν Ἀλέξανδρο τὸ λυγκηστή (Berne, ἀρ. 37.) Βλ. καὶ σ. 84.]

τὴ ραγδαιότητα ὅστερα τῆς ἀκαταμάχητης ἐκτέλεσης! Πῶς τὸ κατάφερνε πάντα νάν' αἴνιγμα γιὰ τοὺς ἀντίπαλούς του, νὰ φανερώνετ' ἄλλος διαφράξ, κι ἄλλο, κι ἀπ' ἄλλη μεριὰ ἀπ' ὅπου τὸν περίμεναν! Φιλήδονος, ἀπὸ τὴ φύση του, κι ὅλος πρὸς τὸ αἰσθησιακό, ἥταν καὶ στὶς δρμές του ἀκάθεκτος μαζὶ κι ἀστατος, γι' αὐτὸ καὶ τόσο συχνὰ ἔμοιαζε κατακαιόμενος ἀπ' τὰ πάθη του, κι ὅμως ἥταν πάντα ὅσο κυρίαρχός τους καὶ καίρια ἀπαιτοῦσαν ἄγρυπνος καὶ ψυχρὸς οἱ συγκεκριμένοι του σαφεῖς σκοποί! Καὶ πρέπει κανεὶς πράγματι νὰ διερωτᾶται ποῦ ἡ ξεχωριστή του φύση ἐκφραζόταν ἀμεσώτερα; στὶς «ἀρετές», ἢ στὶς «κακίες» του; Γιατὶ κ' ἡ παιδεία τοῦ καιροῦ του, κι ὅλες του οἱ στάσεις ἔναντι τοῦ κόσμου, κ' ἡ νοημοσύνη συνάμα κ' ἡ εὐπέτεια καὶ τὸ ἔωλο καὶ τὸ ἀνέμελο, ἀξαφνα, τῶν στιγμῶν, κ' ἡ εὐγένεια γενναίων στοχασμῶν, μὲ τὴν εὐαγωγία συνημμένη, καὶ τὴν εὔειξία, περαιτέρω, τῶν τρόπων πρὸς ὅ, τι - ὅλ' αὐτὰ μαζὶ σ' αὐτὸν φανερώνονται σύμμικτα σὲ μία μορφή: τοῦ ἴστορικοῦ του προσώπου!

Κατεξοχὴν ἀντίθετή του ἡ γυναικα του ἡ Ὁλυμπιάς - κόρη τοῦ ἡπειρώτη βασιλιᾶ Νεοπτόλεμου, ποὺ ἀνῆγε τὸ γένος του στὸν Ἀχιλλέα. 'Ο Φίλιππος τὴν εἶχε γνωρίσει, νέος ἀκόμα, στὴν τελετὴ τῶν μυστηρίων τῆς Σαμοθράκης, καὶ τὴν πῆρε γυναικα του, μὲ τὴ συγκατάθεση τοῦ θειοῦ καὶ κηδεμόνα της Ἀρύββα. ¹¹² Κλεισμένη στὸν ἑαυτό

112^η Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Β' 'Ο πατέρας τῆς Νεοπτόλεμος ἀναφέρεται κιόλας στὸ ψήφισμα τῆς β' ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, τοῦ 377 (*CIA*, II, ἀρ 17, στ 14 [*IG²*, II, ἀρ 43, Ditt., *Syll³*, ἀρ 147]), μὲ τὸν πατέρα του Ἀλκέτα Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλκέτα, ὁ Νεοπτόλεμος κι ὁ ἀδερφός του Ἀρύββας, ἀφοῦ συγκυβέρνησαν γιὰ κάποιο διάστημα, μοιράστηκαν τὸ βασιλεῖο τῶν Μολοσσῶν Μὲ τὸ θάνατο ὅμως τοῦ Νεοπτόλεμου ἀνέλαβε τὴν κηδεμονία τῶν παιδιῶν του, Ὁλυμπιάδας καὶ Νεοπτόλεμου, ὁ θειός τους Ἀρύββας [Προφανὲς λάθος τοῦ Droyßen, ποὺ δὲν ἐπαναλαμβάνεται στὴν ὑ 133 Ἀλέξανδρος ὠνομαζόταν ὁ ἀδερφός τῆς Ὁλυμπιάδας, όχι Νεοπτόλεμος, καθὼς κι ὁ ἔδιος ἄλλωστε, ἀμέσως παρακάτω, ἔτσι τὸν λέει, ὅπως καὶ στὸ δέντρο τοῦ οἴκου τῶν Μολοσσῶν μὰ καὶ τὰ χωρία τοῦ Ἰουστίνου, ποὺ ἀκολουθοῦν, ἀναφέρονται στὸν *Alexandrum Olympiadis fratreum*] 'Η Ὁλυμπιάδα παντρεύτηκε τὸ Φίλιππο τὸ 357 κι ὁ ἀδερφός της ἤρθε σὲ λίγο στὴν αὐλὴ τοῦ Φίλιππου (*in Macedoniam nomine sororis arcessit omniisque studio sollicitatum spe regni* 'Ιουστίνος, VIII, 6) Τὸ 352 ὁ Φίλιππος βρῆκε ἀφορμὴν νὰ πολεμήσῃ τὸν Ἀρύββα (Δημοσθένης, Ὁλυνθιακός, A'13) 'Επειτα, διτάν ὁ Ἀλέξανδρος [ὁ μολοσσὸς] γίνηκε 20 χρονῶν, τὸν ἐσπρωξε νὰ ξεσηκωθῇ κατὰ τοῦ θειοῦ του (*ereptum Arrybae regnum puero admodum tradit* 'Ιουστίνος, 6 π) Κι ὁ Ἀρύββας ἀφοῦ κατέψυγε στὴν Ἀθῆνα, κατώρθωσε νὰ ἔκδοθῇ ψήφισμα νὰ φροντίσουν οἱ ἀθηναῖοι στρατηγοὶ ὅπως Ἀρ[ύββα]ς καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ [κομί]σωνται τὴν ἀρχὴν τὴν [πατρ]ῶιαν (*CIA*, II, ἀρ 115 [*IG²*, II, ἀρ 226, Ditt., *Syll³*, ἀρ 228]) Τότε ὁ Φίλιππος κατέλαβε καὶ τὶς πόλεις ποὺ ἔχτισαν οἱ Ἡλεῖοι στὴν Κασσωπία τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τὶς ξανάδωσε στοὺς Μολοσσούς 'Ο Ἀρύββας φαίνεται πώς σὲ λίγο πέθανε, κι ὁ Ἀλέξανδρος ἔμεινε μόνος κύριος στὴν Ἡπειρο [Βλ καὶ Hamilton, 3]

της, δύμορφη,¹¹³ κατακαιόμενη ἀπὸ φλογερὰ πάθη μέσα της, δοσμένη ἔκδοτη στὴ μανιακὴ λατρεία τοῦ Ὀρφέα καὶ τοῦ Βάκχου, στὶς σκοτεινὲς μαγγανεῖες τῶν γυναικῶν τῆς Θράκης! Τὴν ἔβλεπαν, λέν, στὰ νυχτερινὰ ἐκεῖνα ὅργια πρώτη ἀπ’ ὅλες νὰ ὀρμάῃ στὰ βουνὰ καὶ τὰ ὅρη ξέφρενη πάλλοντας ἄγρια θύρσο καὶ φίδι! Τὰ δινειρά της ἀναδίπλωναν τὶς φαντασιώσεις ποὺ καὶ ξύπνια τὴν δαιμόνιζαν! Τὴν νύχτα πρὶν ἀπ’ τὸ γάμο της, λέει, ὡνειρεύτηκε πῶς μιὰ φοβερὴ θύελλα μαινότανε γύρω της κ' ὑστερα ἔνας κεραυνὸς μπῆκε μέσα της, ποὺ τινάχτηκε μετὰ δξῶ, σὰν ἄγρια φωτιά, καὶ φούντωσε κι ἀνοίχτηκε, μὲ φλόγες ἔτσι ὅλο καὶ πιὸ πέρα ξοδεύονταν - ὡσόπου χάθηκε στὰ χάρη!

“Οταν ἡ παράδοση λέγη πῶς πέρι ἀπ’ ὅλα τ’ ἄλλα σημεῖα καὶ τέρατα τὴν νύχτα ποὺ γεννιέται ὁ Ἄλεξανδρος παραδίνεται στὴν φύλογα τὸ Ἀρτεμίσιο τῆς Ἐφέσου, ποὺ μὲ τὸ Μεγάβυζό¹¹⁴ του, ἐπικεφαλῆς τῶν εὔνούχων καὶ τῶν ιερόδουλων, οἱ Ἑλληνες τὸ θεωροῦσαν πάντοτε ἀνατολικὸν ιερόν· κι ὅταν ἐπιμένη, συμβολική, πῶς ὁ Φίλιππος ἔμαθε τὴν γέννηση τοῦ γιοῦ του μαζὶ μὲ τὴν ἀγγελία τριῶν νικῶν του,¹¹⁵ ὁ Μῆθος εἶν’ ἔτσι ποὺ μιλάει, καὶ θέλει νὰ πῆται

113^ε Αγνωστὸ ἀν τὸ ἐπὶ χρυσοῦ νομίσματος (μοναδικοῦ προφανῶς) — τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου — πρόσωπο τῆς Ὀλυμπιάδας ἀπεικάζη γνήσια παράδοση. Κατὰ τὸν Sallet, *Numismatische Zeitschrift*, III, 56, εἶναι τῆς ἐποχῆς τοῦ Καρακάλλα [G Richter, *The Portraits of the Greeks*, III, 254].

114^ε [Περσικὸ ἀριστοκρατικὸ δόνομα (*Bagabuxša* ὁ λυτρωμένος ἀπὸ τὸ θεό), πούχαν γιὰ τίτλο οἱ εὐνοῦχοι ἀρχιερεῖς τοῦ ναοῦ τῆς ἐφεσίας Ἀρτέμιδος (Βλ. Στράβωνα, ΙΔ' 641, καὶ RE, XV, 1, 121-2).]

115^ε Αὐτὲς εἶναι ἡ νίκη του στὴν 106η ὀλυμπιάδα, ἡ ἀλωση τῆς Ποτίδαιας, καὶ ἡ νίκη του Παρμενίωνα κατὰ τῶν ἱλλυριῶν Δαρδάνων (Πλούταρχος, Ἄλεξανδρος, Γ') Κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ Ideler (*Abhandlungen der Berliner Akademie der Wissenschaften*, 1820 καὶ 1821, καὶ *Handbuch der Chronologie*, I, 403 κ.έ.) ὁ Ἄλεξανδρος γεννήθηκε τὸ Βοηθομιῶνα τοῦ 1ου χρόνου τῆς 106ης ὀλυμπιάδας (16/IX - 14/X/356). ‘Η ἡμερομηνία πάντως θὰ πρέπει νὰ ὑπολογίζεται μετὰ τὴν 24η Σεπτεμβρίου καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ μέσα Δεκεμβρίου [Droysen, I, 2, *Beilage I. Die Chronologie des Todes Alexanders*, 343 κ.έ.] Μᾶλλον ἀδύνατο εἰν’ ὅμως ἡ ἀγγελία τῆς ὀλυμπιακῆς νίκης (γύρω στὶς 17 Ιουλίου) νὰ μὴν ἔφτασε στὸ Φίλιππο πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος Σεπτεμβρίου. ‘Ο συγχρονισμὸς τῶν τριῶν αὐτῶν γεγονότων, δπως καὶ τόσοι ἄλλοι συγχρονισμοὶ τῆς Ἐλληνικῆς Ἰστορίας, ἡ εἶναι λαικοὶ συνδυασμοί, ἡ συνηθίσμένα παιδευτικὰ μνημοτεχνήματα, χωρὶς καμμιὰ ἴστορικὴ ἀξία [Οἱ νεώτεροι ἴστορικοί Beloch, III, 2, 68 καὶ στοὺς πίνακες τῆς 458, Kaerst, I, 313, 1, Berse, II, 283, Glotz-Cohen, IV, 39, Hamilton, 7, Hammond, II, 254, Lane Fox, 43, δέχονται σὰν ἡμερομηνία γέννησης τοῦ Μεγαλέξαντρου τὴν ἀπὸ τὸν Πλούταρχο (δ' π.) παραδιδόμενη 6η Λώου, ποὺ ἀντιστοιχεῖ, κατὰ τὸν γενικώτερα κρατοῦντες ὑπολογισμούς, στὴν 6ην Ἐκατομβαιῶνος (περίπου 20 Ιουλίου), προτιμῶντας τὴν ἀπὸ τὶς κάπως συμβατικές χρονολογικές ἐνδείξεις τοῦ Ἀριστόβουλου ('Αρριανός, Ζ' 28, 1), βάσει τῶν ὅποιών ὁ Droysen σπρώχνει

νόημα τῆς πιὸ γενναῖα ἡρωικῆς ζωῆς στοὺς αἰῶνες καὶ μαζὶ νὰ ὑποβάλῃ τὴν ρωμαλέα ἰδέα του μιᾶς μυστικῆς προοιωνοῦ συνάρτησης μ' ὅλα τοῦ κόσμου ὅπου γεννιέται κάποτε τὸ κοσμογονικό (θέμα μέγα, ποὺ τόσο συχνά, καὶ μάταια, πάλεψε νὰ φωτίσῃ ἔρευνα, μὰ καὶ πιὸ συχνὰ τὸ παράκαμψε).

'Ο Θεόπομπος λέει γιὰ τὸ Φίλιππο, πὼς ποτὲ ἡ Εὐρώπη δὲν εἶχε ἄλλον σὰν κι αὐτόν.¹¹⁶ Ναὶ μὰ γιὰ νὰ πραγματώσῃ τὸ ἔργο ποὺ ἔταξε σὰ σκοπὸ τῆς ζωῆς του ὁ ἐπίμονος, ὁ προνοητικός, ὁ ψύχραιμος, ποὺ ἀκούραστα πάλευε γιὰ ὅ, τι ἔτσι αὐτοπροωρίστηκε, τοῦ λειπε κάτι ποὺ δὲν ἦταν τῆς ἴδιοσυστασίας του· μπορεῖ νὰ καταπιάστηκε μὲ τὴν μεγάλη ἔκείνη ἰδέα σὰ μέσο γιὰ νὰ ἐνώσῃ τοὺς "Ἐλληνες καὶ νὰ στήσῃ στὴν κορφὴ τοὺς Μακεδόνες του, ἀλλ' ἦταν πάντως ἰδέα δάνεια, ὅχι δικιά του· ἐμπνευσμένη ἀπ' τὴν παιδεία καὶ τὴν ἴστορία τοῦ ἑλληνισμοῦ· καὶ τὸν ἔσπρωξε σ' αὐτὴν ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων, ὅχι ὅμως ἡ ἀναγκαιότητα κ' ἡ ἀκαταμάχητη δύναμή της αὐτῆς καθαυτὴν σὰν ταυτοτικῆς, δηλαδὴ αὐτογέννητης μέσα του. Γι' αὐτό, ἔστω κι ἂν πίστευε σ' αὐτήν, μπορεῖ ὥστόσο κανεὶς καὶ ν' ἀμφιβάλῃ, βλέποντάς τον ὅλο σὲ νέες προπαρασκευὲς ν' ἀργῇ καὶ νὰ παραδρομίζῃ· καὶ μπορεῖ νάταν ἀναγκαῖες κιόλας, ἀλλὰ σωριάζοντας κανεὶς τὴν "Οσσα πάνω στὸ Πήλιο δὲ φτάνει ποτὲ τὸν "Ολυμπο τῶν θεῶν! Κι ἂν διάκρινε πέρ' ἀπ' τὴν θάλασσα τὴν χώρα τῶν ἐλπιζόμενων νικῶν καὶ τοῦ μεγάλου πεπρωμένου τῆς Μακεδονίας, θάμπωναν ὅμως μετὰ τὰ μάτια του καὶ τὰ σχέδιά του τὰ σκοτεινιαζαν τὰ σύννεφα τῶν θιοῶν του ἐπιθυμιῶν - καὶ νὰ ποὺ στὸ πρᾶγμα δὲν ἔφτανε! Μόνο μετάδινε στοὺς γύρω του τὴν ὄρμὴ γιὰ τὸ μεγάλο ἔργο, στοὺς εὐγενεῖς καὶ σ' ὅλο τὸ λαό, ἔτσι ποὺ κατάντησε νάν' ἡ ἀφταστη εὐχή, ποὺ συντηρεῖ σ' ὅλη τὴν ζωὴ τῶν Μακεδόνων τὸ ὑποσχετικὸ μυστήριο ἐνὸς μεγάλου μέλλοντος· πολεμοῦσαν τοὺς Θράκες, νικοῦσαν τοὺς Ἐλλαδικούς, ἀλλὰ γιὰ Κεῖ θέλαν νὰ λένε (καὶ νὰ νιώθουν) πὼς τραβᾶν, πὼς γι' Αὔτὸν νικοῦσαν, Ἐκεῖ τὰν ὁ Σκοπός: ἡ Ἀνατολὴ - κι ἀς ἔμεναν ὥστόσο ἐδῶ, προσγειωμένοι ἀκόμα, μὲ τ' ὄνειρο!

Μέσα σ' Αὐτὸ μεγάλων ὁ Ἀλέξανδρος παιδί. Καὶ πολὺ νωρὶς θὰ ξάναψων τὴν φαντασία του τὰ παραμύθια γιὰ τὴν Ἀνατολή, γιὰ τὸ ἀκαλάρρειτο¹¹⁷ Χρυσὸ Ποτάμι ἔκεινο, καὶ τὴν Πηγὴ τοῦ Ἡλιού, καὶ τὸ Χρυ-

τὴν ἡμερομηνία γεννήσεως πρὸς τὸ τέλος τοῦ χρόνου. Παραταῦτα ὁ Bosworth, I 46, δυσπιστῶντας στὸν Πλούταρχο ὑποστήριξε πρόσφατα, γιὰ μιὰν ἀκόμα φορά, τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἀριστόβουλου.]

116^η Θεόπομπος [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 27], ἀπ' τὸν Πολύβιο, Η' 11, 1

117^η [Ἀκαλαρρείτης ήσυχα ρέων, ἀκύμαντος (ἀκαλός, ἥκαλος: εἰρηνικός, ἥρεμος).]

σὸ τ' Ἀμπέλι μὲ τὰ Σμαράγδινα Σταφύλια, καὶ τὸ Νυσαῖο Λιβάδι τοῦ Διονύσου! Σὰ μεγάλωσε λίγο, θ' ἄκουσε καὶ γιὰ τὶς νῖκες μας στὸ Μαραθῶνα, καὶ στὴ Σαλαμῖνα, καὶ γιὰ τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἵερὰ καὶ τοὺς τάφους πούκαψε καὶ κατάστρεψε καὶ βεβήλωσ' ὁ Μέγας Βασιλεὺς τῶν Περσῶν, μὲ τὴ στρατιά του ἐκείνη τῶν σκλάβων, κι ὅτι κι ὁ συνονόματός του ἀκόμα ὁ πρόγονος, ὁ Ἀλέξανδρος ὁ πρῶτος, βρέθηκε τότε στὰ στενὰ νὰ δώσῃ γῆν καὶ ὑδωρ στοὺς Πέρσες καὶ νὰ σουρῆθῃ ὁ φιλέλλην πίσω τους μὲ τὸ στρατό του κι αὐτὸς κατὰ τῆς Ἰδιας τῆς Ἑλλάδας π' ἀγαποῦσε - ναί, ἀλλὰ τώρα πιὰ οἱ Μακεδόνες θὰ ἔκστρατεύσουν στὴν Ἀσία καὶ θὰ πάρουν πίσω τὸ δίκιο τῶν Προγόνων!..

Κ' οἱ πρέσβεις λοιπὸν πούρθαν κάποτε τῶν Περσῶν στὴν Πέλλα τὸν ἄκουγαν κατάπληκτοι, τόσο μικρὸς νὰ τοὺς ρωτάῃ τόσο σοβαρὰ κ' ἐπίμονα, γιὰ τοὺς στρατοὺς καὶ τοὺς λαοὺς τῆς χώρας τους, καὶ γιὰ τοὺς νόμους καὶ γιὰ τὰ ἔθιμα, καὶ πῶς ζοῦσαν ὅλοι αὐτ' οἱ λαοί τους μὲς στὴν ἀπέραντή τους ἐπικράτεια - κ' οἱ Πέρσες ἀπορούσανε μὲ τὸ παιδί, καὶ θαύμαζαν.¹¹⁸

Καὶ δὲν εἶναι βέβαια μικρότερης σημασίας ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ μέγιστος φιλόσοφος τῆς ἀρχαιότητας, ἤτανε δάσκαλός¹¹⁹ του. Λέγεται πῶς ὁ Φίλιππος εὐθὺς μόλις γεννήθηκε ὁ γιός του τὸν γύρεψε γι' αὐτό, γράφοντάς του: Μάθε πῶς ἀπόχτησα γιό· καὶ πιὸ πολλὴ χρωστάω χάρη στοὺς θεοὺς ποὺ γεννήθηκε στὰ χρόνια σου, γιατὶ σκέφτομαι πῶς καθὼς ἐσὺ θὰ τὸν διδάξῃς, ἀξιος θὰ μοῦ γίνῃ κ'

118 Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Ε' 1-6 Τοὸς δὲ παρὰ τοῦ Περσῶν βασιλέως πρέσβεις ἥκοντας ἀποδημοῦντος Φιλίππου ἔνιζων καὶ γενόμενος συνήθης, οὕτως ἔχειρώσατο τῇ φιλοφροσύνῃ καὶ τῷ μηδὲν ἐρώτημα παιδικὸν ἐρωτῆσαι, καὶ περὶ αὐτοῦ βασιλέως ὅποιος εἴη πρὸς τοὺς πολέμους, καὶ τίς ἡ Περσῶν ἀλκὴ καὶ δύναμις, ὥστε θαυμάζειν ἐκείνους καὶ τὴν λεγομένην Φιλίππου δεινότητα μηδὲν ἡγεῖσθαι πρὸς τὴν τοῦ παιδὸς ὄρμὴν καὶ μεγαλοπραγμούσην! Οσάκις γοῦν ἀπαγγελθεὶς Φιλίππος ἦ πόλιν ἔνδοξον ἥρηκὼς ἡ μάχην τινὰ περιβόητον νενικηκώς, οὐ πάνυ φαῦρὸς ἦν ἀκούων, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἡλικιώτας ἔλεγεν «Ὦ παῖδες, πάντα προλήψεται ὁ πατήρ· ἐμοὶ δὲ οὐδὲν ἀπολείψει μεθ' ὑμῶν ἔργον ἀποδείξασθαι μέγα καὶ λαμπτρόν» Οὐ γάρ ἡδονὴν ζηλῶν οὐδὲ πλοῦτον, ἀλλ' ἀρέτην καὶ δόξαν, ἐνόμιζεν, ὅσῳ πλειόνα λήψεται παρὰ τοῦ πατρός, ἐλάττονα κατορθώσειν δι' ἑαυτοῦ Διὸς τοῖς πράγμασιν αὐξομένοις καταναλίσκεσθαι τὰς πράξεις εἰς ἐκείνον ἥγουμενος. ἔβουλετο μὴ χρήματα μηδὲ τρυφὰς καὶ ἀπολαύσεις, ἀλλ' ἀγῶνας καὶ πολέμους καὶ φιλοτιμίας ἔχουσαν ἀρχὴν παραλαβεῖν "Αν ἡ διήγηση ἀληθεύῃ, θὰ πρέπει νάγιναν αὐτὰ πρὶν ἀπ' τὶς ἐπιχειρήσεις στὴν Πέρινθο καὶ τὸ Βυζάντιο, ποὺ δὲ Ἀλέξανδρος δηλαδὴ δὲν ἤταν ἀκόμα οὔτε 15 χρονῶν. Πιὸ νωρίς, στὴν αὐλὴ τῆς Πέλλας, εἰχαν φιλοξενηθῆ ὁ πέρσης φυγάς Ἀρτάβαζος κι ὁ κουνιάδος του Μέμνων ὁ ρόδιος.

119^a [Ἐπὶ ἀρχοντος Πιυθοδότου, 343/2, κατὰ τὸν Διογένη Λαέρτιο, Ε' 10 'Η διδασκαλία κράτησε 3 χρόνια σχεδόν, δηλαδὴ δταν ὁ Ἀλέξανδρος ἤταν στὴν πρώτη του ἐφηβεία πάνω-κάτω, 14-17 χρονῶν]

ικανὸς διάδοχος.¹²⁰ Ο κυρίαρχος λοιπὸν μὲ τὴ σκέψη Νοῦς τοῦ κόσμου ἐμόρφωσε τὸν αὐριανὸν Κοσμοκράτορα, ποὺ μὲ τὸ ξίφος θὰ τὸν κατακτοῦσε! Καὶ στὸν Ἀριστοτέλη πρέπει ἀσφαλῶς ἡ δόξα, ποὺ μύησε τὸν πάθος ἔκεινο ἀγόρι στὸν ἀνώτερο κόσμο καὶ στὴν πολιτεία τῶν ἰδεῶν, τὴν ἰδέα τοῦ μεγάλου νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ τάξῃ ὅρο κ' ἐπιταγὴ στὴ ζωὴ του: τὴν ἀπόλαυσην νὰ φεύγῃ¹²¹ καὶ σὲ πάθη νὰ μὴν παραδίνεται, τὸ μύχιο Πάθος μέσα του ὅλο εὐγενίζοντας καὶ στὴν ἀκράτητη ρώμη του ἔτσι δίνοντας μέτρο καὶ βάθος. Κι ἀλήθεια: σ' ὅλη τὴ ζωὴ του βαθύτατα τιμοῦσε ὁ Ἀλέξανδρος τὸ δάσκαλό του τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ τὸν ἀγαποῦσε, καθὼς ὁ ἴδιος ἔλεγε, ὅχι λιγότερο ἀπὸ τὸν πατέρα του, γιατὶ ἀπὸ κεῖνον βέβαια τὸ ζῆν, ἀλλ' ἀπ' αὐτὸν τὸ εὖ ζῆν εἶχε πάρει.

Μὲ τέτοιαν ἐπίδραση μορφώθηκε ὁ χαρακτήρας κ' ἡ μεγαλοφυΐα του ὅλος ὅρμη καὶ δίψα γιὰ τὰ μεγάλα καὶ γιὰ δόξα, δὲν πολυχαιρόταν ὅποτε μαθευόντουσαν νῦκες τοῦ Φίλιππου - κ' ἔλεγε στοὺς φίλους του: «Ο λα θὰ τὰ προλάβῃ! Γιὰ μένα δὲ θὰ περισσέψῃ ἔργο κανένα μ' ἐσᾶς μεγάλο καὶ λαμπρὸ νὰ κάνω!»¹²² Πρότυπο κ' ἵνδαλμά του ὁ Ἀχιλλέας, ποὺ ἀπ' αὐτὸν καυχιότανε πώς βάσταγ' ἡ γενιά του, κι ὅτι θὰ τοῦ μοιάζε στὴ δόξα καὶ στὰ παθήματα!.. Καθὼς ἔκεινος τὸν Πάτροκλό του, ἔτσι κι αὐτὸς ἔνα φίλο ἀπὸ τὰ νιάτα του ἀγαποῦσε, τὸν Ἡφαιστίωνα. Κ' ἡ ἀλήθεια εἶναι πώς ἀν τὸ μεγάλο του ἔκεινο πρόγονο μακάριζε γιατὶ «Ο μηρο βρῆκε ὑμνητὴ ν' ἀφήσῃ πίσω ἔτσι λαμπρὴ στὸν κόσμο τὴν αἴγλη τῶν πράξεών του, νά ποὺ κι ὁ κόσμος ὅλος ὅμως, ἀνατολικοὶ καὶ δυτικοὶ λαοὶ μαζί, μ' ἔνα στόμα, στοὺς αἰῶνες, δὲν ἔπαψαν τὸ δικό του ὄνυμα καὶ θρῦλο, τὸν διοζώντανο, νὰ στολίζουνε μὲ τὴν ἀνώτερη (κι ἀνθρώπινη κ' ὑπερανθρώπινη) αἴγλη θαυμασμοῦ ἄπειρου!

Μὲ τὴ μάνα του στενώτερα δεμένος παρὰ μὲ τὸν πατέρα, κι ἀπὸ τὴ μανικὴ φύση ἔκεινης προικισμένος· ἀπὸ δαύτην ὁ δαιμονικὸς ἐνθου-

120^ε [Αἵλιος Γέλλιος, *Noctes Atticae*, IX, 3] Φίλιππος Ἀριστοτέλει χαίρειν Ἱσθι μοι γεγονότα νίδν Πολλὴν οὖν τοῖς θεοῖς ἔχω χάριν, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ παιδός, ὡς ἐπὶ τῷ κατὰ τὴν σὴν ἥλκιαν αὐτὸν γεγονέναι ἐλπίζω γάρ αὐτὸν ὑπὸ σοῦ τραφέντα καὶ παιδευθέντα ἀξιον ἐσεσθαι καὶ ἡμῶν καὶ τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς Ἀναμφίβολα, ἡ πασίγνωστη τούτη στὴν Ἀρχαιότητα ἐπιστολὴ εἶναι πλαστή Κα αὐτὸ γιατὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ποὺ δὲν ἤταν οὔτε 30 χρονῶν τότε, δὲν εἶχε ἀκόμα τὴ δόξα ποὺ προυποθέτει τὸ γράμμα

121 Ή ἐγκράτεια του ἤταν πράγματι ἀπ' τὶς βασικές του ἀρετές, καὶ συγνὰ μαρτυρεῖται Νέος, ἀπεχε τόσο ἀπ' τὶς ἡδονές, ποὺ οἱ γονεῖς του ἀνησύχησαν καὶ θέλησαν νὰ τὸν ξελογιάσουν, βάζοντας μιὰν δύμορφην ἐταίρα νὰ ξεγλιστρήσῃ στὴν κάμαρά του καὶ τότε, λέει, ὁ Ἀλέξανδρος γύρισε τὸ πρόσωπό του ἀπὸ ντροπή, καὶ πικρὰ παραπονέθηκε μετὰ γι' αὐτὸ ποὺ τοῦ καναν

122 Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Ε' 4

σιασμὸς κ' ἡ πρωτογονικὴ δύναμη τοῦ θυμικοῦ του¹²³ — οἱ φλογεροὶ καταβολικοὶ πυρῆνες κάθε ἀσυγκράτητης ἐνόρμησής του — ποὺ τὸν ξεχωρίζουν ἀπ' ὅλους τοὺς ἥρωες ὅλων τῶν καιρῶν, ἀρχαίων καὶ νέων.

Κι ἀνάλογο ἦταν καὶ τὸ «φυσικό του»: βάδισμα γοργό, βλέμμα σπινθηροβόλο, χαίτη ν' ἀνεμίζουν πίσω τὰ μαλλιά, καὶ μέταλλο ἥρωα στῆς φωνῆς τὴν ρώμην καὶ τὸ βάθος ἀπὸ στῆθος ἴσχυρό! Σὰν ἥρεμίζε, μαγευτικό ἦταν τὸ καλόσυνο τοῦ προσώπου του, τὸ ἀπαλὸ ἔρυθημα ποὺ τρεμόπαιζε στὰ μάγουλά του, τὰ πάντα ὑγρὰ καὶ φωτεινά του μάτια, ἡ λίγη κλίση ἀριστερὰ τοῦ κεφαλιοῦ.¹²⁴ Στὰ ἵππικὰ ἦταν προπάντων ἔξασκημένος· ἀπὸ παιδὶ κιόλας δάμασε τ' ἄγριο ἄτι, τὸ θεσσαλικό, τὸ Βουκεφάλα, ποὺ κανένας ἄλλος δὲν μποροῦσε νὰ τὸν καβαλλήσῃ, καὶ ποὺ μετὰ τὸν εἶχε γιὰ πολεμικό του ἄλογο.¹²⁵

Τὸ πρῶτο βάφτισμά του βέβαια στὴ φωτιὰ τοῦ πολέμου τὸ πῆρε ἐπὶ Φιλίππου ἀκόμα· ἐνόσω ἐκεῖνος πολιορκοῦσε τὸ Βυζάντιο¹²⁶ τοῦτος καθυπόταξε τοὺς Μαΐδους, κ' ἰδρυσε καὶ πόλισμα ἐκεῖ μὲ τ' ὄνομά του.¹²⁷ 'Αλλ' ἀκόμα πιὸ πολὺ δοξάστηκε στὴ μάχη τῆς Χαιρώνειας,

123 Ἀνάμεσα στὰ πολλὰ σχετικὰ ἀνέκdotα χαρακτηριστικὸ eῖναι τὸ λεγόμενο γιὰ τὴ μέγιστη ἐπίδραση ποὺ ἀσκοῦσε πάνω του ἡ μουσικὴ Ἀντιγενίδου ποτὲ τὸν ἀρμάτειον αἴλουντος νόμον, οὕτω παρέστη καὶ διεφλέχθη τὸν θυμὸν ὑπὸ τῶν μελῶν, ὥστε τοῖς ὅπλοις ἄξας ἐπιβαλεῖν τὰς χείρας ἐγγὺς παρακειμένοις [Πλούταρχος], Περὶ τῆς Ἀλεξανδρου τύχης, 335a

124^p [Η σταθερὴ ροπὴ κάποιας κλίσης τοῦ κεφαλιοῦ ἀριστερά, κατὰ τὴν ψυχολογία μαρτυρεῖ αἰσθητικὴ τάση, τὸ ἱκανὸ κ' ἔντεχνο στὴν ἐπίδοση πρὸς κάτι, τὸ πεισματικὸ κ' ἐπίμονα ἐπιθετικό, μαζὶ μὲ τὸ ἐσώτερα καὶ σταθερὰ ἀφωσιωμένο τοῦ ὑποκειμένου, σὲ διαρκῆ κι ἀμετακίνητο σκοπὸ ζωῆς 'Αλλ' ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς θεωρούμενη, φαίνεται ἀντισταθμωτική, τρόπον τινά, κάποιας ἔντονης μυικῆς ἐνέργειας τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ, πρὸς ἐπιτήδευση ὅμως πάλι, όχι πρὸς ἐπίθεση πρὸς ἐπίθεση (ὅπως καὶ στὸ γνωστὸ ψηφιδωτὸ τῆς Πομπήιας - Μάχη τῆς Ἰσσοῦ) ἡ κλίση γίνεται στροφὴ σταθερὴ τοῦ κεφαλιοῦ ἀριστερά, ἐπιβαλλόμενη κι ἀπ' τὴν ὅλη φορὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν κατεύθυνση τοῦ ἀλόγου γιὰ τὴν ἱκανὴ τακτικὴ προσβολὴ τοῦ ἀντίπαλου Δαρείου]

125^p [Τὸ μοναδικὸ κι ἀναντικατάστατο αὐτὸ ἄτι, ὁ Βουκεφάλας, ὑπῆρξε στὶς μάχες τὸ προσωπικό του ὅπλο ἀπρόβλεπτης ταχύτητας, ἀπαραίτητης γιὰ τὴν ἔμφασιν ἐπίθεσή του πάντα, ἐπικεφαλῆς διαλεχτοῦ ἵππικου, τῶν πιὸ γενναίων καὶ δικῶν του ἑταίρων, ποὺ μ' αὐτὴν καὶ πετύχαινε ἀσφαλτὰ τὴν κρίσιμη τροπὴ τοῦ ἀγῶνα, ὃ ἔδιος ὀρμῶντας κι ἀστραπαῖα πλήττοντας ὀλίσια καὶ κατὰ μέτωπο τὴν ἀντίπαλη κεφαλὴ τοῦ ἔχθρου 'Ο Βουκεφάλας ἔχει τὴν εἰδικὴ σημασία προσωπικοῦ πολεμικοῦ ὅργανου ταχύτητας κ' ἐπιθετικότητας ἀκαταγώνιστης. Γ' αὐτὸ καὶ τὸν πενθεῖ ἔτσι — καὶ κατὰ τὴν ἥρωικὴ παράδοση ἄλλωστε — ὅταν τοῦ πεθαίνη ('Αρριανός, Ε' 19, 4-6)]

126 Καθὼς ἔλειψ' ὁ πατέρας του, ἔμεινε στὰ χέρια του ἡ διοίκηση τοῦ κράτους 'Ο Πλούταρχος, Ἀλεξανδρος, Θ', μεταχειρίζεται ἀκριβῶς τὴν ἔκφραση ἀπολειφθεὶς κύριος ἐν Μακεδονίᾳ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς σφραγίδος.

127^p [Οἱ Μαΐδοι εἰν' ἀνατολικοὶ γείτονες τῶν Παιώνων, κατὰ τὸν μέσο Στρυμόνα, στὸ

δπου ἡ νίκη κερδήθηκε ἀπ' τὴν προσωπική του ἀντρεία. Κ' ἐνα χρόνο ἀργότερα νίκησε τὸ βασιλιὰ τῶν Ἰλλυριῶν Πλευρία.¹²⁸

'Ο πατέρας δὲν φαίνεται νὰ φθονοῦσε τὸ γιὸ ποὺ θὰ πραγμάτωνε στὴν πλήρη διάστασή τους τὰ σχέδιά του, παρὰ ἵσα-ἵσα — κ' ὅστερα μάλιστ' ἀπὸ τόσους κλονισμοὺς πούχε φέρει στὴ χώρα ἡ διαδοχὴ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου — θάταν κ' ἥσυχος πιὰ γιὰ τὸ μέλλον τῆς, καθὼς ἔστεκ' ἔτσι στὸ πλευρό του διάδοχος ἴκανός. Καὶ τοῦ ἔπει, λέν: *Παιδί μου, γύρεψε τὴ βασιλεία ποὺ σοῦ πρέπει - δὲ σὲ χωράει ἡ Μακεδονία!* Καί, κοίταξε, πολλὰ μὴν κάνης ἀπὸ κεῖνα ποὺ μάταια μετὰ ἐγὼ τὰ μετανοιώνων...¹²⁹

'Ύστερα ὅμως ἀρχίζουν ἀντιθέσεις ἀνάμεσα σὲ γιὸ καὶ πατέρα· ὁ Ἀλέξανδρος βλέπει τὴ μάνα του παραμελημένη ἀπὸ τὸ Φίλιππο, ποὺ προτιμάει ἀπ' τὴν Ὁλυμπιάδα θεσσαλὲς χορεύτριες κ' ἐλληνίδες παλ-

ἔδαφος τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας. Βλ *RE*, XIV, 1, 541, *Maidoi*, Hammond, II, 655, *Map 9*. Καθὼς φαίνεται ἀπ' τὸν Πλούταρχο (δ π) καὶ πόλιν ἐλών αὐτῶν (τῶν Μαΐδων) τοὺς μὲν βαρβάρους ἐξήλασε, συμμίκτους δὲ κατοικίσας, Ἀλέξανδρόπολιν προστηγόρευσεν, ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἰδρυσ' ἐκ θεμελίων νέα πόλη μὲ τ' ὄνομά του· τέτοια ἐνέργεια, ἐνῶ βασιλευεις ἀκόμα ὁ πατέρας του, σχεδὸν θὰ ἴσοδυναμοῦσε μ' ἀνταρσία· Ἡ Ἀλέξανδρόπολις αὐτὴ — καὶ δῆι πάντως Ἀλέξανδρεια, ὅπως ἀνακριβῶς τὴν ἀναφέρει ὁ Στέφανος Βυζάντιος — ἥταν, ἀπλῶς, στρατιωτικὴ περίπου ἀποικία, μὲ σύμμικτο πληθυσμό· Ὁ Ταρη μάλιστα ὑποθέτει ὅτι οὕτε καν τ' ὄνομά της δὲν ἔλαβε τότε, παρὰ μόνο ἀργότερα, ὅπόταν βάσιμα ἀπόδωσαν τὴν ἰδρυσή της στὸν Ἀλέξανδρο· 'Οπωδήποτε, ἡ πόλη αὐτὴ δὲν ἀνήκει στὴν κατηγορία καθαυτὸ πόλεων ποὺ ἰδρυσε ἀργότερα ὁ Ἀλέξανδρος στὴν Ἀσία (Βλ. *Berve*, I, 291, *Kaerst*, I, 315, 3, *Tarn*, II, 248-9, *Hamilton*, 22-3 'Ἀντίθετος ὁ Hammond, II, 558).]

128^p Κούρτιος, VIII, 1, 25 'Ἡ εἰσβολὴ αὐτὴ τῶν Ἰλλυριῶν θάγινε τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 337 'Απ' τὸν Περὶ τοῦ στεφάνου, 244, τοῦ Δημοσθένη, φαίνεται πῶς ὁ Ἰδιος ὁ ρήτορας στάλθηκε σ' αὐτοὺς πρεσβευτής [Η μοναδικὴ πληροφορία — τὸ χωρίο τοῦ Κουρτίου εἰν' ἀπλὸς ὑπαινιγμὸς — ποὺ ὑπάρχει στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς γιὰ τὴν ἐπιχείρηση αὐτή, βρίσκεται στὸ Διόδωρο, ΙΣτ' 93, 6: τοῦ Φιλίππου πρὸς Πλευρίαν τὸν τῶν Ἰλλυριῶν βασιλέα διαγωνιζομένου.. (Βλ. εἰδικώτερα στὸ Hammond, II, 473) Πουθενὰ ὅμως δὲν ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἄλεξανδρος νίκησε τὸν Πλευρία! Τὸ δὲ χωρίο τοῦ Δημοσθένη ἀναφέρει μὲν κάποιαν ἀποστολὴ τοῦ ρήτορα στοὺς Ἰλλυριούς, κανένας ὅμως ἀσφαλῆς συνδυασμὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνη μὲ τὴ συγκεκριμένη ἐπιχείρηση (H Winkel, *Demosthenes Rede fur Ktesiphon über den Kranz*, Heidelberg, 1976, II, 1076)]

129^p Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Στ' 8. 'Ω παῖ, ζήτει σεαυτῷ βασιλείαν ἵσην *Μακεδονία γάρ σ' οὐ χωρεῖ*. Καὶ Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν, 178f 'Ἐκέλευε δ' αὐτὸν Ἀριστοτέλει προσέχειν καὶ φιλοσοφεῖν, «ὅπως», ἔφη, «μὴ πολλὰ τοιαῦτα πράγματα, ἐφ' οὓς ἐγὼ πεπραγμένοις μεταμέλομαι» [Ο Droysen συνθέτει ἐδῶ, κατὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀνάπτυξής του, 2 ἀποσπάσματα τοῦ Πλούταρχου ἀλλὰ τὸ 1^ο εἶναι λόγος ἀποδιδόμενος στὸ Φίλιππο ἀ σχετικὸς μὲ τὴν καθαυτὸ παιδευτικὴ συμβούλη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο, ποὺ ἐκφράζεται στὸ 2^ο "Ἐτσι ἐμφανίζεται τὸ νόημα τοῦ νεώτερου ἱστορικοῦ σὰν παραδιδόμενο κιόλας ἀπ' τίς πηγές.]

λακές! Τέλος, διάλεξε, καὶ πῆρε κιόλας, ὁ βασιλιὰς πατέρας του, καὶ μιὰ δεύτερη γυναῖκα, ἀπὸ τίς ντόπιες ἀρχοντοῦλες: τὴν ἀνιψιὰ τοῦ Ἀτταλου, τὴν Κλεοπάτρα!

‘Ο γάμος, λέει ἡ διήγηση,¹³⁰ γιορτάστηκε λαμπρά, καὶ κατὰ τὰ δικά τους: μὲ φασαρία πολλή! Πίναν ἔκει καὶ γέλαγαν τρανταχτά, κ' εἴχανε κιόλ' ἀπ' τὸ κρασὶ ἔσανάφει ὅλοι..— ὅταν ἀκούστηκε ἔξαφνα τῆς νέας «βασίλισσας» δι μπάρμπας ἔκεινος μεθυσμένος νὰ φωνάζῃ σ' ὅλους:

—Ἐι βρὲ Μακεδόνες τώρα παρακαλᾶτε τοὺς θεοὺς γ νήσιο πιὰ νὰ σᾶς χαρίσουν, ἀπὸ Φίλιππο καὶ Κλεοπάτρα, διάδοχο τοῦ Θρόνου!..

Ἐξαλλος ὁ Ἀλέξανδρος μ' αὐτό:

—Κ' ἐμεῖς, παλιόμουτρο, μπάσταρδοι σοῦ μοιάζουμε;

Καὶ κατακέφαλα τοῦ σφεντονίζει τὴν κοῦπα!..

Μανιασμένος τότ' ὁ Φίλιππος χιμάει καταπάνω του - κ' ἔχει σύρει τὸ σπαθὶ νὰ σφάξῃ τὸ γιό του!..

Γιὰ καλὸ καὶ τῶν δυονῶν τους, θὲς ὁ θυμὸς θὲς τὸ κρασὶ — θὲς καὶ τὸ τραῦμα τὸν κλόνισ' ἀπὸ τὴ Χαιρώνεια; — στραβοπατάει καὶ πέφτει χάμω ὁ βασιλιάς!..

Τρέξαν οἱ φίλοι νὰ τραβήξουν τὸν Ἀλέξανδρο ἔξω...

Κι αὐτός, καθὼς τὸν τράβαγαν, νὰ βρίζῃ ἀκόμα:

—...Γιά δέστε τον, ποὺ στὴν Ἀσία μοῦ τοιμαζόταν νὰ πηδήξῃ ἀπ' τὴν Εὐρώπη, κι ἀπὸ κρεββάτι σὲ κρεββάτι ἔγελιστράει καὶ πέφτει!..

Κ' ὕστερ ἀπὸ αὐτὸ φεύγει μὲ τὴ μάνα του ἀπ' τὴ Μακεδονία!

Ἐκείνη, στὴν πατρίδα της, τὴν Ἡπειρο· κι αὐτός, ἀκόμα πιὸ μακριά, στοὺς Ἰλλυριούς.¹³¹

130 Πλούταρχος, ὅ.π., Θ' 7-10 Θεῖος γὰρ ὁν αὐτῆς ὁ Ἀτταλος ἐν τῷ πότῳ μεθύων παρεκάλει τοὺς Μακεδόνας αἰτεῖσθαι παρὰ θεῶν γνήσιον ἐκ Φιλίππου καὶ Κλεοπάτρας γενέσθαι διάδοχον τῆς βασιλείας. Ἐπὶ τούτῳ παροξυνθεὶς ὁ Ἀλέξανδρος καὶ εἰπὼν «Ἡμεῖς δέ σοι, κακὴ κεφαλή, νόθοι δοκοῦμεν;» ἔβαλε σκύφον ἐπ' αὐτόν. Ὁ δὲ Φίλιππος ἐπ' ἔκεινον ἔσανέστη σπασμένος τὸ ξίφος, εὐτυχίᾳ δὲκατέρου διὰ τὸν θυμὸν καὶ τὸν οἶνον ἔπεσε σφαλεῖς. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἐφυβρίζων «Οδτος μέντοι,» εἶπεν «ἄνδρες, εἰς Ἀσίαν ἐξ Εὐρώπης παρεσκευάζετο διαβαίνειν, διὸ ἐπὶ κλίνην ἀπὸ κλίνης διαβαίνων ἀνατέτραπται»

131 Ἡ παλαιότερη μαρτυρία ποὺ ἔχουμε γι' αὐτὴ τὴ σκηνὴ προέρχεται ἀπὸ τὸ Σάτυρο (Muller, *FHG*, III, 161 ἀπόσπ 5, ἀπ' τὸν Ἀθήναιο, ΙΙ' 557c-e). ὁ δὲ Φίλιππος αἰεὶ κατὰ πόλεμον ἔγάμει «Ἐν ἔτεσι γοῦν εἴκοσι καὶ δυσὶν οῖς ἐβασίλευεν», ὡς φησι Σάτυρος ἐν τῷ περὶ τὸν Βίου αὐτοῦ, «Ἄθραταν Ἰλλυρίδα γῆμας ἔσχεν ἐξ αὐτῆς θυγατέρα Κύνναν ἔγημεν δὲ καὶ Φίλαν ἀδελφὴν Δέρδα καὶ Μαχάτα Οἰκειώσασθαι δὲ θέλων καὶ τὸ Θετταλῶν ἔθνος ἐπαιδοποιήσατο ἐκ δύο Θετταλίδων γυναικῶν, ὡν ἦ μὲν ἦν Φεραία Νικηστόπολις, ἷτις αὐτῷ ἔγένησε Θετταλονίκην ἥ δὲ Λαρισαία Φίλιννα, ἐξ ἣς Ἀρριδαῖον ἐτέκνωσε. Προσεκτήσατο δὲ καὶ τὴν Μολοτῶν βασιλείαν γῆμας Ὄλυμπιάδα, ἐξ ἣς ἔσχεν Ἀλέξανδρον καὶ Κλεοπάτραν. Καὶ

Λίγο ἀργότερα, φτάνει στὴν Πέλλα, φιλοξενούμενος, ὁ κορίνθιος Δημάρατος. Μετὰ τὶς πρῶτες φιλοφρονήσεις ρώτησε ὁ Φίλιππος πῶς βλέπει τὰ πράγματα στὴν Ἑλλάδα;.. ‘Τι πάρχει ὅμονοια κ' εἰρήνη;.. Κ' ἔλευθερόστομα, σὰν εὔγενής, τ' ἀπαντᾷς ὁ ξένος του: — ‘Ωραῖο καὶ τοῦτο, νὰ σκοτίζεσαι γιὰ τὴν Ἑλλάδα, δταν στὸ ἴδιο σου τὸ σπίτι τέτοιο κακὸ κι ἀνακατωσούρα ἔχεις φέρει! ¹³² Ο Φίλιππος μιλιὰ δὲν ἔβγαλε· ἥξερε δὰ πόσο τὸν ἀγαποῦσαν τὸν Ἀλέξανδρο, τί ἀξίζει καὶ τί 'ταν φοβόταν μηπως δώσῃ κι ἀφορμὴ στοὺς Ἑλληνες γιὰ κουβέντες τώρα, κι ἀντύχη καὶ γιὰ ἐπικίνδυν' ἀκόμα σχέδια. Ο ἴδιος λοιπὸν ὁ Δημάρατος αὐτὸς ἀνάλαβε νὰ κάνῃ τὸ μεσίτη, καὶ σὲ λίγο πατέρας καὶ γιὸς συμβιβάστηκαν - κι ὁ Ἀλέξανδρος γύρισε.

‘Η Ὁλυμπιάς ὅμως δὲν ἔξεχασε τὴν ὕβρι καὶ τ' ἀπόδιωγμά της. Φορτώθηκε τ' ἀδερφοῦ τῆς νὰ ξεσκιωθῇ κατὰ τοῦ Φίλιππου, ν' ἀπαλλαγῇ ἀπ' τὴν μακεδονικὴ ἔξαρτησή του. ¹³³ κι ἀσφαλῶς δὲ θὰ παράλειψε καὶ τὸ γιό της νὰ εἰδοποιήσῃ, καὶ νὰ ξεσκιώσῃ! Αφορμὲς γιὰ δυσπιστίες - ἀλλο τίποτα! Ο ‘Ἄτταλος κ' οἱ φίλοι του παντοῦ ἐπικεφαλῆς! Κι ὅταν μάλιστα στοὺς πρέσβεις τοῦ δυνάστη τῆς Καρίας Πιξώδαρου, ποὺ γύρευαν συμμαχία καὶ συνοικέσιο μὲ τὴ βασιλεία τῆς Μακεδονίας,

τὴν Θράκην δὲ στε εἴλεν, ἡκε πρὸς αὐτὸν Κοθήλας ὁ τῶν Θρακῶν βασιλεὺς ἄγων Μῆδαν τὴν θυγατέρα καὶ δῶρα πολλά Γῆμας δὲ καὶ ταύτην ἐπεισήγαγεν τῇ Ὁλυμπιάδι. Ἐπὶ πάσαις δ' ἔγημε Κλεοπάτραν ἑρασθεὶς τὴν Ἰπποστράτου μὲν ἀδελφῆν, Ἄτταλου δὲ ἀδελφίδην καὶ ταύτην ἐπεισάγων τῇ Ὁλυμπιάδι ἀπαντὰ τὸν βίον τὸν ἐαυτῷ συνέχεεν. Εὖθεως γὰρ ἐν αὐτοῖς τοῖς γάμοις ὁ μὲν Ἄτταλος «νῦν μέντοι γνήσιοι, ἔφη, καὶ οὐ νόθοι βασιλεῖς γεννηθήσονται» Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀκούσας ἔβαλεν ἢ μετὰ χειρας εἶχεν κύλικι τὸν Ἄτταλον, ἐπειτα κάκεινος αὐτὸν τῷ ποτηρίῳ Καὶ μετὰ ταῦτα Ὁλυμπιάς μὲν εἰς Μολοττοὺς ἔφυγεν, Ἀλέξανδρος δ' εἰς Ἰλλυριούς Καὶ ἡ Κλεοπάτρα δ' ἔγεννησε τῷ Φιλίππῳ θυγατέρα τὴν κληθεῖσαν Εὐδόπην» ¹³⁴ Η Αύδατα ἀπ' τὴν Ἰλλυρία κ' ἡ Φίλα ἀπ' τὴν Ἐλυμιῶτιν εἴχαν πιθανῶς πεθάνει πρὶν ἀπ' τὸ 357, γιατὶ τότε ἔγινε ὁ γάμος τοῦ Φίλιππου καὶ τῆς Ὁλυμπιάδας. Γιὰ τὶς 2 θεσσαλές, τὴ Νικησιτόλη καὶ τὴ Φίλιννα, ἀναφέρεται μόνο πῶς καὶ αν παιδιά - δέν ἡταν ἀρα νόμιμοι σύζυγοι. Μετὰ τὴ Φίλιννα, τὴ μάνα τοῦ Ἀρριδαίου, ὁ Φίλιππος ἐπεισήγαγε τῇ Ὁλυμπιάδι, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Σάτυρου, τὴ Μῆδα ἀπ' τὴ Θράκη, καὶ τὴν ἀνιψιὰ τοῦ Ἄτταλου, τὴν Κλεοπάτρα

^{132²} [Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Θ' 13]

^{133²} Τὸ εῖδος αὐτῆς τῆς ἔξαρτησης δέν είναι σαφές ‘Ο Σάτυρος (δ π) λέει πῶς ὁ Φίλιππος προσεκτήσατο [] καὶ τὴν Μολοττῶν βασιλείαν, γῆμας Ὁλυμπιάδα Στὴν ‘Ηπειρο λοιπὸν ἡ διαδοχὴ περνοῦσε προφανῶς καὶ σὲ γυναικες, καὶ βάσει τούτου ἡ Ὁλυμπιάδα μὲ τὸν ἀδερφό της τὸν Ἀλέξανδρο Μολοσσό [ὑ 112] θὰ θεωρήθηκαν κληρονόμοι τοῦ μισοῦ βασιλείου, καὶ τ' ἀλλο μισὸ θὰ τόχε δ θείος καὶ κηδεμόνιας της, δ 'Αρρύβας ‘Ο Φίλιππος μετὰ [342], ἀφοῦ τὸν ἔδιωξε, μαζὶ μὲ τὸ γένος του, καὶ πῆρε καὶ τὶς πόλεις τοῦ Ἀμβωακιοῦ, παράδωτες ὅπλα τοῖς βασιλείοι στὸν Ἀλέξανδρο [τὸ μολοσσό] - δχι χωρὶς δρους βέβαια Παλιότερα ἡ ‘Ηπειρος ἔξαρτιόταν ἀπ' τὴ Θεσσαλια. ‘Ο βασιλιάς Ἀλκέτας λέγεται στὸν Ξενοφῶντα (Ἐλληνικά, Στ' 1, 7) δ ἐν Ἡπείρῳ ὑπαρχοῖς

προτείνεται γι' ἄντρας τῆς κόρης τοῦ δυνάστη ὁ Ἀρριδαῖος, γιὸς τοῦ Φίλιππου, ἀπὸ τὴν θεσσαλὴν ἐκείνη, τὴν Φίλιννα, ὁ Ἀλέξανδρος πιὰ τὸ πῆρε, οὕτε λίγο οὕτε πολύ, πώς κινδύνευε τὸ δικαίωμά του διαδοχῆς! Οἱ φίλοι του συμφωνήσανε, καὶ συμβουλεύουνε ν' ἄντιταχτῇ ἀποφασιστικὰ στὰ «σχέδια» τοῦ πατέρα του. Ἐνας ἔμπιστος τους, ὁ ἡθοποιὸς Θεσσαλός, στέλνεται στὸ δυνάστη τῆς Καρίας, νὰ τοῦ πῇ νὰ μὴ δώσῃ τὴν κόρη του σ' ἐκεῖνον τὸν ἥλιθιο νόθο, ἀφοῦ ὁ Ἀλέξανδρος ὁ ἴδιος, ὁ νόμιμος γιὸς τοῦ Φίλιππου, καὶ μοναδικὸς διάδοχος τοῦ θρόνου, ὑπάρχει γιὰ γαμπρὸς ἐνὸς τόσο δυνατοῦ ἄρχοντα!..

'Ο Φίλιππος τάμαθε κ' ἔγιν' ἔξαλλος· μπροστὰ στὸ νεαρὸ φίλο τοῦ γιοῦ του, τὸ Φιλώτα, κατηγορεῖ τὸν Ἀλέξανδρο, καὶ τὸν ἐπιτιμᾷ γιὰ τὴν ἀναξιοπρέπεια τῆς δυσπιστίας καὶ τῆς κρυψίνοιάς του! Τὸν λέει ἀνάξιον τῆς ὑψηλῆς του καταγωγῆς, καὶ τῆς τύχης του, καὶ τῆς ἀποστολῆς του - ποὺ δὲν ντρεπότανε, τὴν κόρη ἐνὸς ἀπὸ τὴν Καρία, μιὰ σκλάβια κεῖ τοῦ βασιλιᾶ τῶν βαρβάρων νὰ θένει μπάση στὸ σπίτι του!

Κι δλοι κεῖν' οἱ φίλοι του ποὺ τὸν συμβουλέψανε, ὁ Ἀρπαλος, ὁ Νέαρχος, ὁ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, τ' ἀδέρφια Ἐριγύιος καὶ Λαομέδων, διώχτηκαν - κι ἀπ' τὴν αὐλὴ κι ἀπ' τὴν Μακεδονία!.. Καὶ τὸ Θεσσαλό, ἔγραψ' ὁ Φίλιππος στοὺς Κορίνθιους νὰ τοῦ τόνε στείλουνε δεμένο!'¹³⁴

Μπῆκε πιὰ τὸ 336. Οἱ προπαρασκευὲς γιὰ τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Περσίας γίνονταν τώρα μὲ ζωηρὸ ρυθμό· ζητήθηκαν οἱ στρατιωτικὲς συμβολὲς τῶν συμμάχων· σοβαρὴ δύναμη στάλθηκε μπρός, στὴν Ἀσία, ὑπὸ τὸν Παρμενίωνα καὶ τὸν Ἀτταλο, γιὰ νὰ καταλάβουν τὰ μέρη πέρ' ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντο καὶ λευτερώνοντας τὶς ἐλληνικὲς πόλεις ν' ἀνοίξουνε τὸ δρόμο στὴ μεγάλη συμμαχικὴ στρατιά.¹³⁵

Κι ἀρκετὰ παραδόξο βέβαια τ' ὅτι ὁ Φίλιππος διάσπασ' ἔτσι τὴ δύναμή του - ἀλλ' ἀκόμα παραδοξότερο τ' ὅτι διάθεσ' ἔνα μέρος της, ἔστω κι ὅχι τὸ πιὸ ἰσχυρό, πρὸν ἔξασφαλίση ἐντελῶς τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν κατάσταση καὶ κλείση ὅ,τι ἄλλο ἀνοιχτὸ ἦ ἐπαπειλούμενο. Οἱ κινήσεις στὴν Ἡπειρὸ δὲν τοῦ ξέφευγε πώς πόλεμο προμήνυαν, ποὺ

134 Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Ι', Ἀρριανός, Γ' 6, 5

135 'Ο Πολύαινος (Ε' 44, 4) ἀναφέρει πώς ἦταν 10000 ἄντρες ἡ δύναμη αὐτῆς Ὁ Τρῶγος (*Prologus*, IX). *quam bella Persica moliretur praemissa classe cum ducibus.* Τὶς ὑπόλοιπες πληροφορίες γιὰ τὴν προκαταρκτικὴ τούτην ἐκστρατεία μᾶς τὶς δίνει ὁ Διόδωρος Παράδοξα, ὁ Ἀρριανὸς δὲ μιλάει καθόλου γι' αὐτῆν. Πρέπει γιὰ τοῦτο ἀραγε νὰ θεωρήσουμε μυθικὴ τὴν παράδοση ποὺ ἀνάγεται στὸν Κλείταρχο, Τὸ γράμμα τοῦ Δαρείου στὸν Ἀλέξανδρο ('Αρριανός, Β' 14, 2) γράφει γιὰ τὸ Φίλιππο. *ἀδικίας πρῶτος ἐς βασιλέα Ἀρσηνὸν ἤρξεν, οὐδὲν ἄχαρι ἐκ Περσῶν παθών.* Καὶ μ' αὐτὸ δὲν μπορεῖ, βέβαια, νὰ ὑπαινίσσεται ἄλλο ἀπὸ τὴν εἰσβολὴν ἐκείνη στὴν περσικὴν ἐπικράτεια

δχι μόνο θ' ἀνάγκαζε σὲ νέα πάλι ἀναβολὴ τῆς ἐκστρατείας κατὰ τῶν Περσῶν, παρὰ καὶ στὴν καλύτερη περίπτωση δὲ θὰ τοῦ φέρνε πάντως κανένα κέρδος - ἂ δὲ γινόταν καὶ τ' ἀντίθετο: νὰ τοῦ τινάξῃ μεμιᾶς στὸν ἀέρα δι, τι χρόνια εἴκοσι πάλευε νὰ στήσῃ!.. "Ἐπρεπε, λοιπόν, ν' ἀποφύγῃ τέτοιον πόλεμο, καὶ νὰ μὴν ἀφῆσῃ τὸ Μολοσσὸ σὲ μιὰ τόσο ἐπικίνδυνη στάση γιὰ τὴ Μακεδονία. Τὸν πῆρε γι' αὐτὸ καὶ τοῦτο μὲ τὸ μέρος του, μὲ πρόταση ποὺ κ' ἔκεινον τιμοῦσε καὶ τὴ δύναμή του ἔξασφαλίζε: νὰ πάρῃ γυναῖκα του τὴν κόρη πούχε ὁ Φίλιππος ἀπ' τὴν Ὄλυμπιαδα, τὴν Κλεοπάτρα. Γίνηκε ὁ ἀρραβώνας, ὁ γάμος ὡρίστηκε γιὰ τὸ φθινόπωρο τοῦ ἴδιου χρόνου, κι ὁ Φίλιππος ἀποφάσισε νὰ τὸν κάνῃ μὲ κάθε μεγαλοπρέπεια, γιορτάζοντας μαζὶ καὶ τὴν ἔνωση ὅλων τῶν Ἑλλήνων, καθὼς καὶ τὶς κοινὲς σπουδὲς γιὰ τὸν κατὰ Περσῶν ἀγῶνα. Καὶ ρώτησε μάλιστα καὶ τὸ Μαντεῖο, ἀν θὰ νικήσῃ τὸ Μεγάλο Βασιλιά: κι ὁ Λοξίας ἔκεινος ὁ ἐν Δελφοῖς ἄναξ, ὁ Ἀπόλλων, τοῦ δωσε τὴ σκοτεινὴ ἀπάντηση:

ΕΣΤΕΠΤΑΙ ΜΕΝ Ο ΤΑΥΡΟΣ ΕΧΕΙ ΤΕΛΟΣ ΕΣΤΙΝ Ο ΘΥΣΩΝ¹³⁶

'Ανάμεσα στ' ἀρχοντόπουλα τῆς αὐλῆς ἥταν ἀπὸ τὴν Ὁρεστίδα κι δι Παυσανίας, ποὺ φημιζότανε γιὰ τὴν ὁμορφιά του καὶ γιὰ τὴν εἰδικὴ εὔνοια πούχε τοῦ Φίλιππου· τοῦ νεαροῦ αὐτοῦ, σὲ κάποιο δεῖπνο ὃπου ἔπιτηδες τὸν κάλεσε καὶ τὸν μέθυσε, τοῦ εἶχε στημένη καὶ τοῦκαν' ὁ "Ατταλος πολὺ βαρειὰ προσβολὴ τῆς προσωπικῆς του τιμῆς, μ' ὅλους

136^p [Διόδωρος, ΙΣΤ' 91, 2 καὶ Παυσανίας, Η' 7, 6: Στεφανωμένος πιὰ ὁ ταῦρος, καὶ τελειώνει ἔτοιμος κι ὁ θύτης! Καὶ βέβαια ἡ μιὰ τούτη καὶ μονοσήμαντη «ἀπόδοση» σὲ γλώσσα τοῦ καιροῦ μας, ποὺ δὲν ἔχει (έκτὸς ποίησης εἰδικά) πολυσηματικὴν ὑπανικτικότητα, ἐλάχιστα ὑποβάλλει τὰ πολλαπλὰ πιθανὰ ὑπονούμενα τοῦ δελφικοῦ χρησμοῦ. Γιατὶ αὐτὲς οἱ 9 λέξεις. *ΕΣΤΕΠΤΑΙ ΜΕΝ Ο ΤΑΥΡΟΣ ΕΧΕΙ ΤΕΛΟΣ ΕΣΤΙΝ Ο ΘΥΣΩΝ* — ἔπιτηδες πάλι γραμμένες ἐδῶ (καθὼς καὶ στὸ κείμενο γιὰ τὸν ἴδιο λόγο) μὲ κεφαλαῖα καὶ χωρὶς σημεῖα στὶς εἰως — ποὺ μᾶλλον αὐθαίρετα (καὶ περιοριστικά, ὅπωσδήποτε, τῶν ἐνδεχόμενων νοημάτων) προστέθηκαν στὴν τυπικὰ χρησμικὴ αὐτὴ «ρήση» — θὰ μποροῦσαν πάμπολλα διάφορα (ἢ κι ἀντίθετα) δσων τάχα «λένε» νὰ σημαίνουν (ὅπως δχι ἀλλος, παρὰ ἔνας ἔτσι κιόλας ὑπανικτικώτατος· Ήράκλειτος μᾶς εἰδόποιε, ἀπὸ πολὺ παλιότερα, νὰ προσέχουμε καὶ νὰ ὑποψιαζόμαστε, μὲ τὴ δικιά του ἔκεινη πολυσήμαντη ρήση *Ο ΑΝΑΞ ΟΥ ΤΟ ΜΑΝΤΕΙΟΝ ΤΟ ΕΝ ΔΕΛΦΟΙΣ ΟΥΤΕ ΛΕΓΕΙ ΟΥΤΕ ΚΡΥΠΤΕΙ ΛΑΛΑ ΣΗΜΑΙΝΕΙ*), καὶ τὰ ὅποια ἀμέσως ὑποφαίνονται (ἢ διαλανθάνουν) μόλις συνδεθοῦν, νοηματικά, διάφορα πιθανὰ ζεύγματα τῶν λέξεών της Π χ *ΕΣΤΕΠΤΑΙ ΜΕΝ Ο ΤΑΥΡΟΣ* (ὁ Φίλιππος, ποὺ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ ἀνακηρύχτηκε τῆς Ἑλλάδας στὴν Κόρινθο, ἢ καὶ προτγούμενως ἄλλ' ἀνάλογα στὴ δελφικὴ ἀμφικτυονία), *ΕΧΕΙ* [δὲ (δμως)] *ΤΕΛΟΣ* (δηλαδή: τελειώνουμε μ' αὐτόν!) "H. ΤΑΥΡΟΣ (ὁ Φίλιππος. τὸ ἐπιθετικὸ «θηρίο», γιὰ τὴν ἀντιφιλιππικὴν Ἑλλάδα) *ΕΧΕΙ ΤΕΛΟΣ* (πεθαίνει πιά, θὰ πεθάνῃ δπου νάναι, θὰ πεθάνῃ κάποτε, ἢ. ἡ συσχάζουμε ἀπὸ δαῦτον κ.λ.)" H. ΤΕΛΟΣ (τοῦ Φίλιππου) *ΕΣΤΙΝ Ο ΘΥΣΩΝ* (τὸ τέλος του θάν' ὁ φύνος του ἢ τὸ τέλος του ἔρχετ' ἀπ' τὸ φονιά του, ἀπὸ κάποιον ποὺ θὰ τὸν σκοτώσῃ)]

τοὺς παρατρεχάμενους καὶ τοὺς μουλαρᾶδες του - κ' ἐκεῖνος, ἔξαλλος σὰ συνῆρθε, κ' ἔνιωσε, πῆγε καὶ τάπε δλα στὸ βασιλιά. Ο Φίλιππος, παρὰ ποὺ θύμωσε μὲ τὴ βρωμιὰ τοῦ Ἀτταλου, δὲν ἔκανε ὅμως καὶ τίποτα παραπάνω ἀπὸ τὸ νὰ πνίξῃ τὸ θυμὸ τοῦ ἀγανακτημένου γιὰ τὸ βαρύ του πάθημα νεαροῦ στὰ δῶρα· καὶ τὸν ἔβαλε κι αὐτὸν στὴν τάξη τῶν σωματοφυλάκων του. Τσερα ὁ βασιλιάς πῆρε γυναικα του καὶ τὴν ἀνιψιὰ τοῦ Ἀτταλου, κι ὁ Ἀτταλος τὴν κόρη τοῦ Παρμενίωνα. Ο Παυσανίας, στὴ σωματοφυλακία, δὲν ἔβλεπε πιὰ καμμιὰν ἐλπίδα νὰ ἐκδικηθῇ γιὰ τὴν προσωπικὴ προσβολὴ ποὺ τοῦχε γίνει, καὶ κατατρώγταν μέσα του ὅλο καὶ πικρότερα, ὅχι μόνο ἀπὸ δίψα ἐκδίκησης ἀλλὰ κι ἀπὸ μῆσος τώρα γιὰ κεῖνον ποὺ τὸν ἀπάτησε!..

Μὰ σάμπως μόνο αὐτός μισοῦσε;.. Νά καὶ τ' ἀδέρφια ἐκεῖνα, οἱ Λυγκηστές, ποὺ διόλου δὲν ξέχασαν τ' ἥταν ὁ πατέρας τους κι ὁ ἀδερφός τους, κ' εἶχανε καὶ μυστικὰ τώρα συνδεθῆ μὲ τὸ βασιλιὰ τῶν Περσῶν¹³⁷ — γινόμενοι ἔτσι καὶ πιὸ ἐπικίνδυνοι ἀπ' ὅσο φαίνονταν — , ἐνῶ κι ἄλλοι, γι' ἄλλα ἐπίσης δυσαρεστημένοι, ὅλο καὶ περισσότεροι κάθε τόσο μαζεύονταν κρυφά· κ' ἔνας Ἐρμοκράτης, σοφιστής, διαρκῶς συδαύλιζε τοῦ Παυσανία τὴν φλόγα ποὺ κουφόκαιγε, μὲ τὴ δολερή του λογοκοπία, κ' εἶχε γίνει ἔμπιστός του. (— Πῶς θὰ μποροῦσε, ἀλήθεια, νὰ δοξαστῇ κανεὶς πάν' ἀπ' δλους; ρώτησε κάποτ' ὁ νεαρός, πούκλωθε μέσα του σκοτεινά... Μὰ ἀν ἀναιροῦσε, φυσικά, ἐκεῖνον πούκανε τὰ πιὸ δοξασμένα! τοῦπ' ὁ σοφιστής.)¹³⁸

137 Ἀρριανός, Α' 25· Β' 14 Στὴν ἐπιστολή του πρὸς τὸ Δαρεῖο ἀναφέρει ὁ Ἀλέξανδρος πῶς οἱ δολοφόνοι τοῦ Φίλιππου ἥταν βαλτοὶ ἀπὸ τὸ βασιλιὰ τῶν Περσῶν, ὡς αὐτοὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς πρὸς ἄπαντας ἐκομπάσατε 'Ο Πλούταρχος, ὅμως, (Ἀλέξανδρος, Ι' 6), λέει πῶς ἡ Ὀλυμπιάδα κι ὁ Ἀλέξανδρος ἤξεραν τὸ σχέδιο τοῦ Παυσανία.

138^{ρε} Διόδωρος, ΙΣτ' 94. τοῦ γὰρ Παυσανίου [] πυθομένου πῶς ἀν τὶς γένοιτο ἐπιφανέστατος, ὁ σοφιστής ἀπεκρίθη, εἰ τὸν τὰ μέγιστα πράξαντα ἀνέλοι (Βαλέριος Μάξιμος, VIII, 14) [Κ δοσο γιὰ τὴν ἀπόδοση στὰ Νέα Ἐλληνικά, τὸ. ἀν ἀναιροῦσε φυσικά, προσπαθεῖ νὰ διασώσῃ τὸ εὐφύεστατο (καὶ συγκαλυπτικό του, «γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακὸ») διπλοσήμαντο εἰ ἀνέλοι τοῦ σοφιστῆ, δπου τὸ ἀναιρῷ στ' Ἀρχαῖα σημαίνει μὲν κατ' ἀρχῆν: σηκώνω, δνυψώνω — ἄρα καὶ δοξάζω, ἔμμεσα —, καὶ: σηκώνω νεκρό, γιὰ κηδεία, ἄλλα καὶ· σκοτώνω ἐνῶ στὴ γλῶσσα τῆς ρητορικῆς, καὶ τῆς λογικῆς καὶ τῆς σοφιστικῆς, σημαίνει καὶ ἀναιρῶ κάποια πρόταση, κάποια θέση, ἀντικαθιστῶντας την μ' ἄλλην μετά, μὲ ἀντίθετη 'Οπότε, «τύποις» ὁ σοφιστής, πονηρότατα, «δὲν ἔλεγε παρὰ κάτι σοφιστικὸ-λογικό, ἀπλῶς» — ἀν τυχὸν καταγγελόταν, νὰ ποῦμε, δτι «παρακινήσε» ἡ «ύποκοινησε φόνο» — ἐνῶ συνάμα δ «μαθητῆς του» Παυσανίας τὸ εἰσέπραττε, μὲ τὴν κακή του προδούθεση, στὴν ἀλλη σημασία, ποὺ ἔτρεφε τὸ πάθος του γιὰ ἐκδίκηση κατὰ τοῦ Φίλιππου. Ἀλλά, βέβαια, ἡ Νέα Ἐλληνική, δυστυχῶς, δὲν διαθέτει τὶς πολυσημαντότητες αὐτὲς λέξεων τῆς Ἀρχαίας, καὶ γι' αὐτὸ καὶ τό: ἀν ἀναιροῦσε, τῆς ἀπόδοσης, ἐλάχιστα δίνει, παρὰ τὴν ἀραιώσῃ του, δ,τι στὸν ἀρ-

"Εφτασε καὶ τὸ φθινόπωρο (336)¹³⁹ - κ' ἡ τελετὴ μαζὶ τοῦ γάμου τῆς βασιλοπούλας τῆς Κλεοπάτρας, στὶς Αἴγες, τὴν παλιὰ πρωτεύουσα, ὅπου μετὰ τὴν ἀκμὴ τῆς Πέλλας ἦταν τὸ νεκροταφεῖο τῶν βασιλέων. Ἐκεῖ λοιπὸν μαζεύτηκαν ξένοι ἀπὸ παντοῦ καὶ θεωροὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, σὲ πανηγυρικὲς πομπές, καὶ πολλοὶ μὲ τιμητικὰ στεφάνια χρυσὰ γιὰ τὸ Φίλιππο,¹⁴⁰ κ' οἱ ἄρχοντες τῶν Ἀγριάνων, τῶν Παιόνων

χαῖο ἔλληνα τὸ εἰ ἀνέλοι του] 'Ο Πλούταρχος διηγείται τὸ ἵδιο ἀνέκδοτο συσχετίζοντάς το μὲ τὸν Ἀλέξανδρο [Ἀλέξανδρος, ΝΕ' 3, ὅπου ἀναφέρεται πῶς τὰ ἴδια λόγια εἶπ' ὁ Καλλισθένης στὸν Ἐρμόλαο, ἐναν ἀπὸ τοὺς βασιλικοὺς παῖδας, τὸν ἀρχηγὸ τῆς συνωμοσίας κατὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου] Τὴν ἀλήθινὴ αἵτια τοῦ φόνου μνημονεύει ὁ Ἀριστοτέλης, Πολιτικά, Ε' 1311b) [Σχετικὰ μὲ τὰ πραγματικὰ αἵτια τῆς δολοφονίας τοῦ Φίλιππου — κ' ἐν προκειμένῳ πολὺ καλὴ κι ἀμερόληπτη ἡ δημήση τοῦ Droysen — ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι ἴστορικοι διχάστηκαν 'Ο Διόδωρος (ΙΣτ' 93 κ.έ.) καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (δ' π.) ἀποδίδουν στὸν Παυσανία κατεξοχὴν προσωπικοὺς λόγους, ποὺ τὸν ἔσπρωξαν σ' ἔνα ἔγκλημα «τιμῆς» 'Ἀντίθετα ὁ Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Ι' 6, κι ἀκόμα καθαρώτερα ὁ Ιουστῖνος, IX, 7, ἀναφέρουν τὴν ἀποφῆ δτι ὁ Παυσανίας δὲν ἦταν παρὰ τυφλὸ ἔκτελεστικὸ δργανο, στὰ χέρια κάποιων ποὺ εἶχαν πολιτικούς λόγους νὰ θέλουνε τὸ φόνο τοῦ Φίλιππου πῶς ἡ 'Ολυμπιαδὰ δηλαδὴ ἦταν ἀπὸ πίσω καὶ πῶς ὁ Ἀλέξανδρος τὸ ἔξερε Τὴν διωγμένη βασίλισσα λοιπὸν — βασιζόμενοι στὶς μαρτυρίες αὐτές, μᾶ καὶ στὴ γενικώτερη πολιτικὴ κατάσταση τῶν ἡμερῶν ἔκεινων — ὑποπτεύονται οἱ Beloch, III, 1, 606-7, Berve, II, 285 καὶ 308 πιθανὸ τὸ θεωρεῖ κι ὁ Lenschau, RE, XVIII, 4, 2398-401, Pausanias 6, ἐνῶ ὁ Badian, Phoenix, 17, 1963, 244-50, ἔφτασε στὸ σημεῖο νὰ διατυπώσῃ τὴν ἀκραία θέση πῶς ὁ ἵδιος ὁ Ἀλέξανδρος — κι δχι καμμιὰ 'Ολυμπιαδὰ τάχα — ὑπῆρξε ὁ ἥθικὸς αὐτούργὸς καὶ κυριώτατος ὑποκινητῆς τοῦ δόλου πράγματος 'Απὸ τὴν ἄλλη, πάλι, οἱ Kaerst, I, 317-8, καὶ Lenschau, δ' π., ἀκολουθῶντας τὴν «έπισημη», καθὼς φαίνεται, «μακεδονικὴν ἔκδοχή», φρονοῦν πῶς πίσω ἀπ' τὸν Παυσανία κρύβονταν μᾶλλον οἱ Λυγκηστές, ποὺ ἀπόβλεπταν σὲ μιὰν αὐτονόμηση τῆς τοπικῆς τους ἡγεμονίας καὶ, σὲ συνεννόηση μὲ τοὺς Πέρσες, τὸν ἔκμεταλλεύτηκαν γιὰ νὰ πραγματώσουν τὰ σχέδιά τους ('Αρριανός, Α' 25, 1 Β' 14, 5, 'Ιουστῖνος, XI, 2, 1, Κούρτιος, VII, 1, 5-6) Καὶ φαίνεται πῶς αὐτὴ ἦταν ἡ «έπισημη ἔκδοχή», γιατὶ ἀμέσως μετὰ τὴ δολοφονία οἱ 2 ἀδελφοί, κι ἀργότερα κι ὁ 3ος, πιάστηκαν ἡ ἔκτελέστηκαν σὰν ἔνοχοι συνωμοσίας 'Ἐπρεπε νὰ ἐμφανιστῇ ἡ πράγματι ἔξαιρετικὴ ἀνάλυση τῆς πολιτικῆς «ἀτμοσφαράς» στὴ μακεδονικὴ αὐλὴ τὶς παραμονὲς τῆς δολοφονίας τοῦ Φίλιππου ἀπὸ τὸν Griffith (Hammond, II, 675-84) καὶ μαζὶ ἡ λεπτομερέστατη κριτικὴ μελέτη ὅλων τῶν πηγῶν καὶ τῶν ἀπόφεων ποὺ ἔχουν διατυπωθῇ (δ' π 684-91), γιὰ νὰ ἔκτιμήσῃ σωστὰ ἡ ἔρευνα καὶ πάλι τὴν ἀποφῆ τοῦ Ἀριστοτέλη, ποὺ ἔναν αἰώνα πρὶν εἶχε προκρίνει ὁ Droysen Βλ καὶ Wirth, Philipp, 166, Eriington, 86 (Γενικὰ στὸν Glotz-Cohen, III, 379 καὶ Hamilton, 27-8 Παραπέρα βιβλιογραφία στὸ Seibert, 71-2)]

¹³⁹ Γιὰ τὴ χρονολογία βλ. Droysen, I 2, 343-58, Beilage I· Die Chronologie des Todes Alexanders, καὶ τὴ διατριβὴ Über die Echtheit der Urkunden in Demosthenes Rede vom Kranz, [Kleine Schriften, I, 143-5 καὶ 269-70] Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ideler, ἡ βασιλεία τοῦ Μεγαλέξαντρου ἀρχίζει τὸ Σεπτέμβρη τοῦ 336, ὀλυμπιαδὰ 111, 1, ἐπὶ ἄρχοντος Πυθοδήλου [Beloch, III, 2, 59-60]

¹⁴⁰ Κατὰ τὸ Διόδωρο, ΙΣτ' 92, 2, ποὺ περιγράφει τὰ πράγματα λεπτομερειακά, μα-

καὶ τῶν Ὄδρυσῶν, κι ὅλ' οἱ μεγαλουσιᾶνοι ἐκεῖ τῆς ἐπικράτειας, κι ἡ ἵπποτικὴ εὐγένεια τῆς χώρας ὅλης, καὶ λαὸς πάρα πολύς. Ζητωκραυγές, ἀλαλαγμοί, εὐχές, ψηφίσματα καὶ ἀπονομὲς τιμῶν, πομπὲς καὶ συμπόσια καὶ διασκεδάσεις γέμισαν τὴν πρώτη ἐκείνη μέρα. Καὶ τὴν ἄλλη, κήρυκες τοὺς καλοῦσαν ὅλους στὸ θέατρο - καὶ πρὶν ροδίσῃ ἡ αὐγὴ ἔτρεχε ὁ λαὸς καὶ συνωστίζονταν ἀνάκατοι καὶ ζωγροὶ καὶ παρδαλόχρωμα ντυμένοι στοὺς δρόμους ποὺ τραβοῦσαν κατὰ κεῖ!..

Κι δπου νάτος κι ὁ βασιλιὰς ὁ Φίλιππος φτάνει, σὰ γιόμισε τὸ θέατρο, μὲ τὴν κάτασπρη στολὴ του, μὲ τ' ἀρχοντόπουλα γύρω του καὶ τοὺς σωματοφύλακες... (Τοὺς δορυφόρους τοὺς εἶχε προστάξει ἀπὸ μακρυά ν' ἀκολουθοῦν — «τί τοὺς ἔχει ἀνάγκη;» θέλει μ' αὐτὸν νὰ δείξῃ σ' ὅλους, «μὲς σ' ἔνα τόσο χαρμόσυνο πλῆθος κι ἀγάπη τῶν Ἑλλήνων ὅλων!» — καὶ στοὺς φίλους εἶχε πεῖ νάν' ἀπὸ πιὸ πρὶν πηγαιμένοι στὸ θέατρο...)

Καὶ νά τότ' αὐτοῦ ὁ Παυσανίας, καθὼς τὸν εἶδε μονάχο — καὶ μακρυά του οἱ δορυφόροι! — χιμάει ἀπάνω του καὶ τοῦ μπήγει ὅλη τὴ λεπίδα στὰ πλευρά, τρυπῶντας τον πέρα-πέρα θανάσιμα, νὰ βγῇ ἀπὸ τὴν ἄλλη!..

Καθὼς σωριάζετ' ὁ Φίλιππος, πάει νὰ φύγῃ ὁ δολοφόνος, τρέχει κατὰ τὴν πύλη (δπούταν ἔτοιμα τ' ἄλογα), μὰ σκοντάφτει καὶ πέφτει!

‘Ο Περδίκκας, ὁ Λεοννάτος κι ἄλλοι σωματοφύλακες τὸν πρόλαβαν καὶ τὸν καταλόγχισαν!..¹⁴¹

“Ἄγρια ταραγμένο κεῖ σκορπάει τὸ πλῆθος ἀνάστατο! Σαστισμένοι, τρομαγμένοι ὅλοι, δὲν ξέρουν τί μέλλεται. Στὰ χέρια ποιανοῦ τὸ χράτος; Ποιός θὰ τὸ σώσῃ; ‘Ο Ἀλέξανδρος εἴν’ ὁ πρωτογιὸς τοῦ βασιλιᾶ - μὰ φοβοῦνται τ' ἄγριο μῆσος τῆς μάνας του, ποὺ κάποιοι, γιὰ ν' ἀρέσουν στὸ Φίλιππο, τὴν καταφρόνεσαν καὶ τὴν πρόσβαλαν... Νάτη κιόλα στὶς Αἰγές, νὰ τελέσῃ τὴν πυρὰ τοῦ νεκροῦ - νὰ κάψῃ ἡ ἴδια τὸν ἄντρα τῆς στὴν κηδεία του! Μοιάζει νάξερε ἀπὸ πρὶν τὸ φοβερό; Νὰ τόχε τάχα προαισθανθῇ; Δουλειὰ δικιά της, λὲν πολλοί, τέτοιος

ζὶ μὲ τὸ στέφανο ποὺ στάλθηκε ἀπ' τὴν Ἀθήνα, ἀνακοινώθηκε καὶ ψήφισμα τοῦ δήμου ἀν τις ἐπιβούλευσας Φιλίππων τῷ βασιλεῖ καταφύγη πρὸς Ἀθηναίους, παράδοσιμον εἶναι τοῦτον

^{141^a} [Τὸ θάνατο τοῦ Παυσανία ὁ πάπυρος ΟΧ 1798, Jacoby, *FGrH*, (148), ἀπόσπ 1, τὸν δίνει ἀλλιώς: πῶς ὁ Ἀλέξανδρος τοῖς Μακεδόσι παρέδωκεν — σὲ στρατιωτικὸ δικαστήριο προφανῶς — οὗτοι δ' ἀπετυπάνισαν αὐτὸν, δηλαδὴ τὸν σταύρωσαν Παράλληλη κ' ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰουστίνου, IX, 7, 10. ‘Υπέρ τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς κι ὁ Berve, II, 309 ἀντίθετος δύμως, μ' ἔξισου καλὴ ἐπιχειρηματολογία, ὁ Griffith (Hammond, II, 690-1). Προσπάθεια συνδυασμοῦ τῶν δυὸ παραδόσεων στὸ Schafer, *Demosthenes*², III, 71, καὶ στὸ Schachermeyr, 101, 82.]

θάνατος τοῦ βασιλιᾶ..- κείνη κράτας τ' ἀλογα ἔτοιμα ποὺ φρούμαζαν στὶς πύλες γιὰ τὸ φονιά!.. Κι ὁ Ἀλέξανδρος τὸν ἥξερε τὸ φόνο - καὶ τοῦτο δὰ ἄλλο ἔνα σημάδι ποὺ δὲν ἦταν τόντι τοῦ Φίλιππου γιός, παρὰ εἶχε κεῖ «πιαστῆ» καὶ γεννηθῆ ἀπ' τὴν ζωπαρμένη μὲ μαδρες μαγεῖς ποὺ λέγανε, γι' αὐτὸν κι ὁ βασιλιὰς τὸν εἶχε ἀμάχη τόση!.. Κι ὁ γάμος τοῦ Φίλιππου μὲ τὴν Κλεοπάτρα, τὴν ἀνιψιὰ τοῦ Ἀτταλού, γιὰ δαῦτο πάλι! - τώρα ὅλα ζεκαθαρίζουνε!.. Στ' ἀγόρι της, τολοπόν, ποὺ μόλις τόφερε στὸν κόσμο,¹⁴² τὸ κράτος, ὁ θρόνος! Καὶ μήπως κι ὁ Ἀτταλος κιόλα δέν εἶχε ὅλη τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ Φίλιππου;.. Αὐτὸς ἄρα κι ὁ ἄξιος γιὰ τὴν ἀντιβασιλεία!..

Κι ἄλλοι πάλι λέγαν, πώς τὸ πρῶτο δικαίωμα στὸ θρόνο τόχει ὁ Ἀμύντας, ὁ γιὸς τοῦ Περδίκκα, ποὺ σὰν παιδὶ ἀναγκάστηκε ν' ἀφῆσῃ τὴν ἔξουσία τοῦ ἀπὸ παντοῦ ἀπειλούμενου κράτους στὰ χέρια τοῦ Φίλιππου - γιατὶ μόνο τὸ ἴκανὸ τὸ χέρι ἐκείνου ἐστω δικαιολογοῦσε τέτοιο σφετερισμό· τώρα ὅμως, κατὰ τὸ ἀπαράγραπτο δίκαιο, ἐπρεπε πιὰ ὁ Ἀμύντας νὰ πάρῃ τὴν ἔξουσία, ποὺ ἀπ' τὴν τόση μάλιστ' ἀποχή του ἀπὸ δαύτην καὶ τὴν φθορά της εἶχε γίνει κι ὁ πιὸ ἄξιος της Ἰσα-ἴσα.¹⁴³

Οι Λυγκηστές ὅμως κ' οἱ δικοί τους ἰσχυρίζονταν πώς ἂν ἦταν νὰ κριθοῦν τὰ πράγματα μὲ βάση δικαιώματα στὸ θρόνο παλιότερα ἀπ' τῶν τυπικῶν διαδόχων τοῦ Φίλιππου, ἐτότε βέβαια κι ἀπ' τὸν Περδίκκα, κι ἀπ' τοῦ Φίλιππου τὸν πατέρα πιὸ πρίν, ὁ δικός τους ὁ πατέρας κι ἀδερφὸς εἶχαν τὴν ἔξουσία, κι ἄρα δικιά τους ἦταν, ὅχι τῶν σφετεριστῶν της, κ' ἔφτασε πιὰ ἡ ὥρα νὰ ξανάρθῃ στὴ γενιά τους! Πέρα ποὺ κι ὁ Ἀλέξανδρος κι ὁ Ἀμύντας ἦταν σχεδὸν παιδιά· κι ὁ ἔνας τους, ἀπὸ μικρὸς χωρὶς καμμιὰν ἐλπίδα γιὰ ἔξουσία, δὲν εἶχε ζυμωθῆ μὲ τὴν ἴδεα καὶ τὴν

142^ε Κατὰ τὸ Διόδωρο, ΙΖ' 2, ἡ Κλεοπάτρα ἔκανε γιὸ λίγες μέρες πρὶν λείψῃ ὁ Φίλιππος. 'Ο Διόδωρος ἀκολουθεῖ τὸν Κλείταρχο, πού, ὅσο καὶ νὰ χρωματίζῃ ζωηρὰ τὰ πράγματα, εἶναι τόσο κοντὰ σὲ κεῖνα τὰ χρόνια, ὥστε δὲ θὰ μποροῦσε νὰ μιλάῃ γιὰ γι' ὃ, ἀν γενινάταν κόρη 'Απὸ τὸν Ἰουστῖνο (XI, 2, 3 *Caranum ex novverca susceptum*) φαίνεται πώς ὁ Κλείταρχος ἀνέφερε καὶ τ' ὅν ο μα τοῦ γιοῦ, παρὰ ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστῖνος ἀλλοῦ (IX, 7, 12) λέει τὸ παιδὶ τῆς Κλεοπάτρας κορίτσι ('Ο Grote [XI, 318, 4] προσπάθησε νὰ τὰ συμβιβάσῃ.) Νομίζω πώς ἡ μαρτυρία τοῦ Σάτυρου [FHG, III, 161, ἀπόσπ. 5, ἀπὸ τὸν Ἀθήναιο, ΙΓ' 557ε] πού, 150 χρόνια ἀργότερα, ἀναφέρει κόρη τῆς Κλεοπάτρας, πρέπει νὰ ὑποχωρήσῃ ἀπέναντι στὸν Κλείταρχο [Οἱ νεώτεροι ἐρευνητὲς παραμένουν πολὺ σκεπτικοὶ στὸ θέμα τοῦ Κάρανου (Kerst, I, 319, 1) ἄλλοι ὑποθέτουν πώς δὲν ἦταν γιὸς τῆς Κλεοπάτρας (Schafer, *Demosthenes*², III, 72, 1 καὶ 66, 3, RE, XI, 1, 734-5, *Kleopatra*, 12), παρὰ τῆς Φίλας (Berve, ἀρ 411), ἐνῶ ὁ Tarn, II, 260-2, ἀπορρίπτει ἀκόμα καὶ τὴν ὑπαρξὴ του Βλ καὶ Hammond, II, 681, 1]

143 'Απ' τὸν Κλείταρχο εἰν' ἵσως τὸ λεγόμενο στὸν [Πλούταρχο] Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης, 327ε· πᾶσα δ' ὑπουλος ἡ Μακεδονία πρὸς Ἀμύνταν ἀποβλέπουσα καὶ τοὺς Ἀερόπου παῖδας (δηλαδὴ τοὺς Λυγκηστές)

ἀσκηση καμμιᾶς διοίκησης, ἐνῷ καὶ τοῦτος ὁ Ἀλέξανδρος ἐξ ἄλλου, τοῦ χεριοῦ τῆς λυσσασμένης γιὰ ἐκδίκηση μάνας του, μὲ τὴν ἀλαζονείᾳ του (καὶ τὴν ἀνάποδη αὐτὴ Νέα Παιδεία τῆς διαλυτικῆς μόδας τοῦ καιροῦ καὶ μὲ τὴν περιφρόνησή του στὰ παλιὰ καλὰ συνήθια τους) πιὸ ἐπικίνδυνος ἦτανε κι ἀπὸ τὸν πατέρα του, τὸ Φίλιππο, γιὰ τὶς ἐλευθερίες τοῦ τόπου! Ἐνῷ αὐτοί, ἀντίθετα, ἦτανε φίλοι τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ κι ἀπ' τὸ γένος π' ἀνέκαθεν εἶχε τὸ ἴδιο βαστάζει καὶ διαφεντέψει καὶ παλέψει νὰ σωθοῦνε τὰ καλὰ παλιά· κ' ἦταν ἄνθρωποι ποὺ ζήσανε καὶ γέρασαν πάντα μαζὶ μὲ τοὺς Μακεδόνες, δεμένοι μὲ τὶς πιὸ βαθείες ἐπιθυμίες τοῦ λαοῦ - ἀλλὰ καὶ φίλοι δὰ μὲ τὸ Μεγάλο Βασιλιὰ στὰ Σοῦσα, γι' αὐτὸ κ' οἱ μόνοι ποὺ μπορούσανε νὰ φυλάξουνε τὸν τόπο ἀπ' τὴν δργή του, ἀν τυχὸν ἐρχότανε καὶ νὰ γυρέψῃ καμμιὰν «ἰκανοποίηση» γιὰ τὸν τρελλοπόλεμο ἐκεῖνο ποὺ ξεκίνησ' ὁ θρασὺς ὁ Φίλιππος ἐναντίον του! Ἐντυχῶς ποὺ γρήγορα ἔτσι γλύτωσε ὁ τόπος, μὲ τὸ χέρι ἐνὸς φίλου τους, ἀπὸ τέτοιο βασιλιά, ποὺ σημασία δὲν ἔδινε οὔτε στὸ δίκιο οὔτε στὸ καλὸ γιὰ τὸ λαό, οὔτε στοὺς ὅρκους καὶ τὴν παλιὰ ἀρετὴ τῶν στέρεων ἀνθρώπων!..

Ἐτσι τὰ κόμματα... Μὰ ὁ λαὸς μισοῦσε τοὺς βασιλοκτόνους, καὶ δὲν ἔτρεμε τὸν πόλεμο· ξέχασε τῆς ἀνιψιᾶς τοῦ Ἀτταλου, τῆς Κλεοπάτρας ἐκείνης, τὸ νεογέννητο — καθὼς κι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κόμματος αὐτοῦ ἦταν μακριά, μὲ τὸν Παρμενίωνα, στὴν «προοδοποιὸν» ἐκείνη ἐκστρατεία —, δὲν ἤξερε διόλου καὶ τὸ γιὸ τοῦ Περδίκκα, τὸν Ἀμύντα τοῦτον, ποὺ κ' ἡ ἀπραξία του ὡς τώρα ἔφτανε γιὰ τεκμήριο κι ἀνικανότητάς του. Ἐνῷ, ἀπεναντίας, γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο συνηγοροῦσαν ὅλα τὰ δίκια - κ' ἡ συμπάθεια ποὺ γεννιόταν ἀπ' τὶς ἀδικεῖς προσβολές, κι ἀκόμα ἡ δόξα τῶν πολέμων κατὰ τῶν Μαίδων καὶ τῶν Ἰλλυριῶν, καὶ τῆς νίκης βέβαια στὴ Χαιρώνεια, μὰ κ' ἡ ὥραιοτερη ἀσφαλῶς δόξα τῆς λαμπρῆς του παιδείας, καὶ τῆς καλοσύνης του τὸ γλυκομίλητο καὶ τὸ καταδεχτικό, πέρα ποὺ σὲ τόσες καὶ τόσες ὑποθέσεις τοῦ χράτους εἶχε κιόλα πολὺ ἀποτελεσματικὰ πρωτοστατήσει, καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὴν ἀγάπη τοῦ λαοῦ εἶχε κερδίσει, καὶ πάν' ἀπ' ὅλα ἦταν θετικὸς γιὰ τὸ στρατὸ καὶ γερά τὸν χράτας!

Γρήγορα ὁ ἄλλος Ἀλέξανδρος, ὁ λυγκηστής, νιώθοντας πὼς καμμιὰ δὲν εἶχ' ἐλπίδα ὁ ἴδιος, πῆγε μὲ τὸ γιὸ τῆς Ολυμπιάδας - κ' ἦταν κι ὁ πρῶτος ποὺ τὸν χαιρέτισε σὰ Βασιλιὰ τῶν Μακεδόνων.¹⁴⁴

Ἡ ἀρχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Μεγαλέξανδρου δὲν ἦτανε παραλαβὴ μονάχα μιᾶς ἀναμφισβήτητης κληρονομιᾶς. Αὐτὸς ὁ εἰκοσάχρονος γρήγορα θ' ἀποδείκνυε, στὴν πράξη πὼς εἶχε καὶ τὴν κλήση καὶ τὴν ἰκανότητα καὶ τὴ δύναμη νάναι βασιλιάς, πράγματι. Πῆρ' ἀμέσως τὰ

ήνια τῆς ἔξουσίας σταθερὰ στὰ γερά του χέρια καὶ κατάστειλε τὸν ἀναβρασμό, γρήγορα καὶ φρόνιμα. Συγκάλεσε, κατὰ τὰ μακεδονικά, τὸ στρατό, γιὰ νὰ δεχτῇ τὴν καταδήλωση τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς πειθαρχίας του - λέγοντας πώς μόνο τ' ὅνομα τοῦ βασιλιᾶ εἰν' ἄλλο, ἢ τάξη τῶν πραγμάτων ὅμως κ' ἡ ἐλπίδα τῆς κατάκτησης Ἰδια. Κράτησε τὴν ἀρχαίαν ἀντίληψη καὶ νόμο τῆς στρατιωτικῆς λειτουργίας, ἀπαλλάσσοντας ὅσους ὑπηρετοῦν ἀπὸ κάθε βάρος ἄλλο κ' ὑποχρέωση.¹⁴⁵ Συχνὲς κανονικὲς ἀσκήσεις καὶ πορεῖες ποὺ διάταξε ἀναστήλωσαν τὸ πολεμικὸ πνεῦμα τῶν μονάδων, πούχε χαλαρώσει ἀπ' τὰ πρόσφατα γεγονότα, κ' ἔκανε τὸ στρατὸ πειθαρχῇ δύναμη καὶ σίγουρο ἐργαλεῖο.¹⁴⁶

Κι ὅσο γιὰ τὸ φόνο τοῦ Φίλιππου - χρειαζόταν, βέβαια, τὴν πιὸ αὐστηρὴ τιμωρία· μά ἡταν μαζὶ καὶ τ' ἀσφαλέστερο πρόσχημα γιὰ τὴ στερέωση τῆς νέας κυβέρνησης· βγῆκε λοιπὸν στὸ φῶς τώρα, πώς τ' ἀδέρφια οἱ Λυγκηστὲς εἶχαν δωροδοκηθῆ ἀπ' τὸ βασιλιὰ τῶν Περσῶν, ποὺ φοβόταν τὴν πολεμικὴ σύγκρουση μὲ τὸ Φίλιππο, κ' ἐλπίζοντας ἔτσι ν' ἀρπάξουνε, μὲ περσικὴ βοήθεια, τὴν ἔξουσία στὴ Μακεδονία, στήσανε τὴ συνωμοσία.. - ὅπου ὁ Παυσανίας δὲν ἦτανε παρὰ ὅργανο τυφλὸ στὰ μυστικά τους σχέδια.

Οι συνωμότες, λοιπόν, ἐκτελέστηκαν ἐπίσης — τὶς μέρες μάλιστα τῆς κηδείας τοῦ Φίλιππου — κ' οἱ λυγκηστὲς Ἀρραβαῖος κ' Ἡρομένης ἦταν ἀνάμεσά τους, ἐνῶ ὁ ἀδερφός τους, ὁ ἄλλος Ἀλέξανδρος, πῆρε χάρη, ἀφοῦ ὑποτάχτηκε, κι ὁ γιὸς τοῦ Ἀρραβαίου, ὁ Νεοπτόλεμος, τόσκασε στοὺς Πέρσες.¹⁴⁷

145 Ο Schafer, *Demosthenes*², III, 71, 1, συμπεραίνει ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Α' 16, 5, πώς ἡ *immunitas cunctarum rerum* στὸν Ἰουστῖνο, XI, 1, 10, ἀφορᾶ μονάχα στὸν ἔγγειο φόρο· Ἡ ἀτέλεια τούτη βέβαια εἶχε χορηγηθῆ ἀποκλειστικὰ στοὺς μακεδόνες ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὸ στρατό, γιατὶ βλέπουμε πώς ὁ Ἀλέξανδρος, μετὰ τὴ μάχη τοῦ Γρανικοῦ, ἔδωσε στοὺς γονεῖς, καὶ στὰ παιδιὰ τῶν πεσόντων, τῶν τε κατὰ τὴν χώραν ἀτέλειαν καὶ ὅσαι ἄλλαι ἢ τῷ σώματι λειτουργίαι ἢ κατὰ τὰς κτήσεις ἐκάστων εἰσφοραῖ. (Ἀρριανός, δ π., καὶ Ζ' 10, 4) Τέτοια λοιπὸν εἶναι τὰ προνόμια ὅσων ὑπηρετοῦσαν.

146 Διόδωρος, ΙΖ' 2· εὐπειθῆ κατεσκενασε τὴν δύναμιν.

147² Ἀδερφός του εἰν' Ἰσως ὁ Ἀμύντας, ὁ γιὸς τοῦ Ἀρραβαίου (Ἀρριανός, Α' 20, 10), [Berve, ἀρ. 59]. Καθὼς βρισκόταν στὴν Ἀσία [μὲ τὸν Ἀτταλο καὶ τὸν Παρμενίωνα] δὲν ἀνακατεύτηκε στὴ συνωμοσία Διακρίθηκε ἀργότερα, στὴν ἀσιατικὴ ἐκστρατεία.

A' 3

‘Ο Ἀλέξανδρος παίρνει τὴν ἔξουσία και ἀντιμετωπίζει πρῶτα ἔξωτερικούς κινδύνους - Πρώτη ἐκστρατεία του στὴν Ἐλλάδα, και πρώτη ἀνανέωση τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας - Τὸ τέλος τοῦ Ἀτταλου - Οἱ βορεινοὶ γείτονες - Ἐκστρατεία στὴ Θράκη, στὸν Ἰστρο και κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν - Δεύτερη ἐκστρατεία στὴν Ἐλλάδα - Καταστροφὴ τῶν Θηβῶν - Δεύτερη ἀνανέωση τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας

Καθὼς πῆρε στὰ χέρια του τὰ ἥνια τῆς ἔξουσίας ὁ Ἀλέξανδρος κατάστειλε γρήγορα τὴν ταραχὴ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μακεδονίας, ἀλλ’ ἀπόξω φτάναν εἰδήσεις ἀνησυχαστικές:

‘Ο Ἀτταλος, στὴ Μικρασία, βασιζόμενος στοὺς στρατιῶτες του, πούχε κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνη τους, κινήθηκε πρὸς τὸ ν’ ἀρπάξῃ τὴν ἔξουσία, μὲ τὸ πρόσχημα πὼς ἐκπροσωπεῖ τὰ «δικαιώματα» τοῦ νεογέννητου τῆς ἀνιψιᾶς του, τῆς Κλεοπάτρας. Ἡ στρατιωτικὴ του δύναμη, μὰ κ’ οὶ σχέσεις πούχε καλλιεργήσει μὲ τοὺς ἀντίπαλους τῆς Μακεδονίας, τὸν ἔκαναν πολὺ ἐπικίνδυνο. Πέρα ὅμως ἀπ’ αὐτόν, στὴν ἵδια τὴν Ἐλλάδα τὰ πράγματα μυρίζουν γενικὸ ἔσεσκωμα! Πρῶτ’ οἱ Ἀθηναῖοι — ὁ Δημοσθένης δηλαδή,¹⁴⁸ ποὺ πρωτόμαθε τὴ δολοφονία τοῦ Φίλιππου ἀπὸ κατάσκοπους τοῦ στρατηγοῦ Χαρίδημου (βρισκόμενου κατὰ τὶς ἀκτὲς τῆς Θράκης) — κάνανε χαρᾶς εὐαγγέλια¹⁴⁹ και πήφισαν τιμές εἰς μνήμην τοῦ Παυσανίᾳ! Ὁ Δημοσθένης, φυσικά, τὰ πρότεινε, κ’ ἔβρισε καὶ τὸν Ἀλέξανδρο, ἀγορεύοντας στὴ βουλή, *Μαργύη* (παναπῆ: βλαμμένο, ἡλίθιο!)¹⁵⁰, ποὺ δὲ θὰ τολμήσῃ νὰ ἔσεμπτίσῃ ἀπὸ

148^ρ Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 77 ..(Δημοσθένης) πρῶτος διὰ τῶν κατασκόπων τῶν παρὰ Χαρίδημου πυθόμενος τὴν Φιλίππου τελευτὴν, τῶν μὲν θεῶν συμπλάσας ἔαυτῷ ἐνύπνιον κατεψεύσατο ώς οὐ παρὰ Χαρίδημου τὸ πρᾶγμα πεπυσμένος, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, οὓς μεθ’ ἡμέραν ἐπιορκῶν νύκτωρ φησὶν ἔαυτῷ διαλέγεσθαι καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι προλέγειν, ἔβδομην δ’ ἡμέραν τῆς θυγατρὸς αὐτῷ τετελευτηκυίας, πρὶν πενθῆσαι καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι, στεφανωσάμενος καὶ λευκὴν ἔσθητα λαβὼν ἔβουθνει

149 Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 160 . ἕερά μὲν ἰδρύσατο Παυσανίου, εἰς αἰτίαν δὲ εδαγγελίων θυσίας τὴν βουλὴν κατέστησεν ..

150^ρ Βλ. Αἰσχίνη, δ π., καὶ Μαρσύα Πελλαῖο [Jacoby FGrH, (135), ἀπόσπ 3, καὶ Πλούταρχο, *Δημοσθένης*, 22 *Μαργύης* (καὶ τὰ συγγενῆ μάργος, μαργαίνω, μαργάω, μαργοσύνη, μαργότης, καὶ τὰ σύνθετα εἰς -μάργος, -μαργία, μέχρι καὶ τὰ νεοελληνικά: λαίμαργος, γαστριμαργία κ.λ.π.), σημαίνει μανικός, ἡλίθιος, ἔκδοτος, ἄκρατος (Frisk, II, 174-5). Πρὸς τὴ σημασία ἡλίθιος πρβλ τὸ νεοελληνικὸ μαργώνω: τὰ χάνω, μένω μὲ τὸ στόμ’ ἀνοιχτό, χάσκω, μουδιάζω μ’ ἀπορία μπρὸς

τὴ Μακεδονία! Κ' ἔκανε μετὰ ὅ, τι μποροῦσε γιὰ νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους, καὶ τοὺς Θηβαίους, καὶ τοὺς Θεσσαλούς, κι ὅλη τὴν Ἑλλάδα, νάρθουν σ' ἀνοιχτὴ ρήξη μὲ τὴ Μακεδονία, λέγοντας πώς ὁ ὄρκος τῆς συμμαχικῆς συνθήκης πούδεσε τὶς πολιτεῖες μὲ τὸν πατέρα διόλου δὲν τὶς δένει καὶ μὲ τὸ γιό!¹⁵¹ Ἔστειλε πρέσβεις καὶ γράμματα στὸν Ἀτταλο, καὶ συζήτησε μὲ τοὺς Πέρσες γιὰ χρηματικὲς βοήθειες ἐναντίον τῆς Μακεδονίας. Κ' οἱ Ἀθηναῖοι, λοιπόν, ἐτοιμάζονταν δραστήρια γιὰ πόλεμο κ' ἔξαρτυαν τὸ στόλο, οἱ Θηβαῖοι σχεδίαζαν νὰ διώξουν ἀπ' τὴν Καδμεία τὴ μακεδονικὴ φρουρά, οἱ μέχρι τώρα φίλοι τῆς Μακεδονίας Αἰτωλοὶ ἀποφάσισαν νὰ φέρουν πίσω ὅσους συμπατριῶτες τους εἶχε διώξει ὁ Φίλιππος ἀπ' τὴν Ἀκαρνανία, οἱ Ἀμβρακιῶτες, ἀφοῦ ἔδιωξαν τὴ μακεδονικὴ φρουρά, ἔναντι τὴ δημοκρατία, κ' οἱ Ἀργεῖτες, οἱ Ἡλεῖοι κ' οἱ Ἀρκάδες ἐτοιμοὶ ἦταν νὰ τινάξουν ἀπὸ πάνω τους τὸ μακεδονικὸ ζυγό, ποὺ κ' οἱ Σπαρτιάτες βέβαια δὲν τὸν εἶχαν ποτέ τους παραδεχτῇ.¹⁵²

σὲ κάτι τὸ ἀπροσδόκητο 'Ο καθαυτὸ Μαργίτης, τώρα, εἰνὶ ἥρωας ἐνὸς σατιρικοῦ στιχουργήματος, ποὺ ἀποδιδόταν στὸν "Ομηρο καὶ ἀπ' τὸ ὅποιο δὲν μᾶς σώζονται παρὰ ἐλάχιστοι στίχοι. (*Homeri Opera*, ἔκδ. T. Allen, στὴ σειρὰ Ὁξφόρδης, 1961, V, 152-9, καὶ G. Kinkel, *Epicorum Graecorum Fragmenta*, Leipzig, 1877, I, 63-9) Βέβαια, γεννᾶται τὸ ἑρώτημα, γιατὶ Μαργίτη, εἰδικῶς, νὰ ἀποκαλῇ τὸν Ἀλέξανδρο ὁ Δημοσθένης Πολὺ διαφωτιστικά εἰναι, ἐν προκειμένῳ, τ' ἀρχαῖα σχόλια στὸν Αἰσχίνη (δ π). Μαργίτην φησὶν ἀνθρωπὸν γεγονέναι, δις ἐτῶν πολλῶν γενόμενος οὐκ ἥδη δστις αὐτὸν ἔτεκεν, πότερον ὁ πατὴρ ή ἡ μήτηρ, τῇ δὲ γαμετῇ οὐκ ἔχρητο δεδιέναι γάρ ἔλεγε μηδιαβάλλοι αὐτὸν πρὸς τὴν μητέρα 'Η ἴδια πληροφορία καὶ στὸ Δίωνα Χρυσόστομο, ΕΖ' 4, στὸ Τζέτζη, Χιλιάδες, Δ' 867-71 καὶ Στ' 595-8, στὸ Σουίδα κ ἡ Ὁ Εύσταθιος, Ὁδύσσεια, 1669, 47, μὲ περισσότερες δημάδεις λεπτομέρειες τὰ ἴδια Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ὑποθέσουμε συγκεκριμένες αἰχμὲς τοῦ Δημοσθένη κατὰ τοῦ νεαροῦ κ' ἔξαρτημένου ἀπ' τὴ μητέρα του» διαρκῶς, ποὺ «δὲ μποροῦσε νὰ διακρίνῃ ἂν ἡ μάνα του τάχα ἡ ὁ πατέρας του τὸν ἔκανε» κ λ π]

151 Μὴ γνωρίζοντας ἐπὶ λέξει τὴ συνθήκη τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας δὲ μποροῦμε νάμαστε βέβαιοις ἀν γράφτηκ' ἔτσι ποὺ νὰ χωρῇ ἐρμηνεία πώς μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Φίλιππου ὅχι μόνο ἔλληγε ἡ κατὰ τῶν Περσῶν στρατηγία του, παρὰ κ' ἡ κοινὴ εἰρήνη, ποὺ κλείστηκε κ' ἐπικυρώθηκε μ' ὄρκο

152² Η συμμετοχὴ τοῦ Ἀργούς (Διόδωρος, ΙΖ' 3 καὶ 8) ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἀττικὸ φύφισμα ὑπὲρ τοῦ ἀργείου Ἀριστόμαχου (CIA, II, ἀρ. 161. καὶ συνβάντος κοινοῦ πολέμο[ν Ἀθηναίοις τε καὶ τῇ] πόλει τῶν Ἀργείων πρὸς Ἀλέξανδρον) [Η σημείωση τοῦ Droysen δὲν ἰσχύει, γιατὶ ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ συμπληρώθηκε ἀπ' τὸn Wilhelm μὲ 2 ἀκόμη ἀποσπάσματα (α CIA, II, 5, ἀρ. 371c, καὶ c CIA, II, ἀρ. 285), κι ἀπ' τὸ πλῆρες κείμενο, ποὺ βρίσκεται στὸ IG², II, ἀρ. 774, προκύπτουν ἄλλα συμπεράσματα. Οἱ συγκεκριμένοι στίχοι ἔχουν ὡς ἔξης· καὶ συνβάντος κοινοῦ πολέμο[ν τῷ] τε δῆμῳ[ι καὶ τῇ] πόλει τῶν Ἀργείων πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Κρατεροῦ.. Δὲν ἀναφέρεται δηλαδὴ σὲ πόλεμο ἐναντίον τοῦ Μεγαλέξαντρου — καθὼς εἶχε ὑποθέσεις ὁ Droysen, ἀκολούθωντας τὰ σχετικὰ σχόλια στὸ CIA — ἄλλὰ κατὰ τοῦ γιοῦ τοῦ Κράτερου, καὶ χρονολογεῖται ἀπὸ

Μάταια ό Ἀλέξανδρος ἔστειλε πρέσβεις παντοῦ νὰ βεβαιώσουν τὶς καλές του διαθέσεις καὶ τὸ σεβασμό του στὶς ἐλευθερίες πούχαν οἱ ἐλληνικὲς πολιτεῖες. Οἱ ἐλλαδικοὶ δὲν ἀνταποκριθήκανε, κλώθωντας μέσα τους πολλὰ μὲ τὴν αὐτοπεποίθησή τους πῶς «ξαναγύρισαν» τάχα «τὰ παλιὰ τὰ χρόνια τῆς δόξας καὶ τῆς ἐλευθερίας», βέβαιοι πῶς κ' ἡ νίκη θάτανε δικιά τους! Στὴ Χαιρώνεια, λέγανε, δλ' ἡ δύναμη συνάμα τῆς Μακεδονίας, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ Φίλιππο καὶ τὸν Παρμενίωνα, μόλις καὶ παρὰ τρίχα πούσωσε νὰ τὰ βγάλῃ πέρα μὲ τὸν δυὸ στρατοὺς μας Ἀθηνῶν-Θηβῶν! Ἐνῶ τώρα, δλ' οἱ Ἑλληνες, ἐνωμένοι, ἔχουμ' ἀντίκρυ μας ἔνα παιδαρέλι κειχάμον, ποὺ μήτε καὶ γιὰ τὸ θρόνο του δέν εἶναι το καλὰ-καλὰ βέβαιο πῶς τόνε κρατάει, καὶ γιὰ δαῦτο προτιμάει νὰ περπατολογάῃ αὐτοῦ πάνω στὴν Πέλλα του, παρὰ ν' ἀποκοτήσῃ στὰ σοβαρὰ γὰ τὰ βάλῃ μ' δλη τὴν Ἑλλάδα! Κι ὁ μόνος του ἔμπειρος στρατηγός, ὁ Παρμενίωνας, βρίσκεται κειπέρα στὴν Ἀσία, κ' ἔχει καὶ τὸ μεγαλύτερο κομμάτι τοῦ στρατοῦ τους (ποὺ τοὺς ἔχουνε κιόλα στριμώξει αὐτοῦ οἱ σατράπες τῆς Περσίας)· κι ἄλλο πάλι μὲ τὸν Ἀτταλο εἶναι, συνεννοημένο καὶ δαῦτο νάρθη μὲ τοὺς Ἑλληνες, κ' ἐναντίον του. Ἀσε τὸ θεσσαλικὸ ἵππικό, καὶ τὸ πεζικὸ τῶν Θρακῶν, καὶ τῶν Παιόνων, ποὺ ζέκοψαν πιὰ ἀπ' τοὺς Μακεδόνες! Κι αὐτοὶ δὲν ἔχουνε τώρ' ἀνοιχτὸ καθὼς τότε τὸ δρόμο κατὰ κάτω, στὴν Ἑλλάδα, κι ἄν, ἀς ποῦμε, τὸ παλληκαράκι κότας νὰ παρατήσῃ τὰ βορεινά του ἀφύλαχτα στοὺς γειτόνους του ἐκείνους - κ' ἔχτὸς ποὺ θὰ τὸν κοπανήσῃ ὁ Ἀτταλος, τὸ δίχως ἄλλο!..

Κ' ἡ ἀλήθεια εἶναι, πῶς ναί, τὰ βορεινὰ καὶ τ' ἀνατολικὰ ἔκεινα φῦλα κινοῦνταν κιόλας νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν μακεδονικὴν ἐξάρτηση - ἢ, στὴν πρώτη εύκαιρία, νὰ διαβοῦν τὰ σύνορα καὶ νὰ ξεχυθοῦν στὴ χώρα καίοντας καὶ ρημάζοντας...

‘Ο Ἀλέξανδρος ἀντιμετώπιζε πράγματι κατάσταση δεινὴ καὶ πάραστριμωγμένη· οἱ φίλοι του (μαζὶ κ' οἱ ἔξωρισμένοι ἀπὸ τὸ Φίλιππο, πούχανε γυρίσει), πέσαν ὅλοι νὰ τοῦ λένε νὰ δώσῃ τόπο στὴν ὄργη, πρὶν χαθοῦνε ὅλα, νὰ τὰ φτιάξῃ μὲ τὸν Ἀτταλο, καὶ ν' ἀνακαλέσῃ τὸ στρατὸ τῆς «προεπιχείρησης» ἐκείνης γιὰ τὴν ἐκστρατεία κατὰ τῶν Περσῶν, νὰ μὴν ἐρεθίσῃ τοὺς ἐλλαδικούς, ὅσο νὰ περάσῃ ἡ πρώτη ἄψη, νὰ καλοπιάσῃ μὲ δῶρα τοὺς Θράκες, τοὺς Γέτες, τοὺς Ἰλλυριούς, ν' ἀφοπλίσῃ τοὺς ἀποστάτες δίνοντας χάρη, κι ὅταν θὰ κατάφερον' ἔτσι νὰ στερεωθῇ πρῶτα στὴ Μακεδονία καὶ νὰ πορευτῇ σὰ βασιλιάς στὴ χώρα του, σιγὰ-σιγὰ μετὰ θὰ μποροῦσε ἵσως ν' ἀποχτήσῃ τὴν ἴδια ἐπιρροὴ μὲ τὸ Φίλιππο στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἴδια δύναμη κατέναντι τῶν

τὸ 250/49, ἐνῶ ὁ Ἀριστόμαχος εἰν' ὁ τύραννος τοῦ Ἀργους ποὺ δολοφονήθηκε γύρω στὸ 240 (Kleine Pauly, Aristomachos 3)】

βαρβάρων· ἔ, καὶ τότε, βέβαια, ἀς μελετοῦσε κ' ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἀσίας, καθὼς ὁ πατέρας του σ' ὅλη τὴν ζωή του.. - εἶχε καιρό!

'Αλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν ἄλλος ἀνθρωπος· κ' ἡ ἀπόφαση ποὺ πῆρε δείχνει ὅλη του τὴν δύναμη καὶ τὴν τόλμη - τὸ ἀνήμερο προσωπικὸ δαιμόνιο ποὺ τὸν κινοῦσε!..

Οι κίνδυνοι τὸν περίζωναν ἀπὸ τρεῖς μεριές: ἀπ' τὸ βοριά, κι ἀπ' τὴν Ἀσία, κι ἀπ' τὴν Ἐλλάδα. Κι ἂν ξεκίναγε πρῶτα κατὰ τῶν βορεινῶν, ὁ "Ἀτταλος στὴν Ἀσία θάβρισκε τὸν καιρὸν νὰ δυναμώσῃ, κ' ἵσως καὶ νάφερνε τὸ στρατό του στὴν Εὐρώπη - ὅπότε καὶ θὰ δυνάμωνε ἡ συμμαχία τῶν ἑλλαδικῶν, καὶ θάτανε τότε ἀναγκασμένος ὁ πωασδήποτε νὰ πολεμήσῃ σὰν ἀπιστία καὶ φανερή ἀποστασία τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἐκεῖνο πού, γιὰ τὴν ὥρα, μποροῦσε ἀκόμα νὰ τιμωρήσῃ περιωρισμένα, σὰν «κομματικὸ» πραξικόπημα «ὑποκινημένο» ἀπὸ «δημοκοπίες» παράνομων καὶ «πληρωμένων ἀπ' τοὺς Πέρσες» δημαγωγῶν. "Αν πάλι ξεκίναγε κατὰ τῆς Ἐλλάδας, μικρὴ δύναμη μποροῦσε νὰ τοῦ φράξῃ τὸ πέρασμ' ἀπ' τὰ στενά, πολὺ νὰ τὸν καθυστερήσῃ αὐτοῦ, κι ὁ "Ἀτταλος στὸ μεταξὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἐνεργῇ πίσω ἀπ' τὴν ράχη του ἀνεμπόδιστα, καὶ νὰ ἐνωθῇ μὲ τοὺς πάντ' ἀμφίβολους Θράκες. Τὸ χειρότερ' ὅμως ἀπ' ὅλα: νὰ κινηθῇ ὁ ἴδιος κατὰ τοῦ σφετεριστῆ! Τότ' οἱ ἑλλαδικοὶ θὰ μέναν γιὰ περισσότερον καιρὸν ἀναντιμετώπιστοι (καὶ πιὸ ἐπικίνδυνοι, λοιπόν, στὸ δρόμο πούχανε πάρει), καθὼς μακεδόνες θὰ χτυπιόντουσαν πιὰ μὲ μακεδόνες σ' ἐμφύλιο πόλεμο — κ' ἵσως οἱ στράπες τῶν Περσῶν ἐντέλει θὰ κρίναν τὸν ἀγῶνα — ἐνῶ ὁ "Ἀτταλος, ποὺ μόνο «προδότης» ἔπρεπε νὰ θεωρῆται, θάμοιαζε καὶ δύναμη τάχα μ' ὑπόσταση, ποὺ πολεμῶντας την προσωπικὰ ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας ἀσφαλῶς κ' ἔξευτελιζόταν, στὰ μάτια Ἐλλήνων καὶ βαρβάρων.

Αὐτονόητ' ὅμως ἔξ ἄλλου, πῶς ἀν ἔσπαζ' ἡ ἀλυσίδ' αὐτή, δλα θὰ διαλύονταν ἀπομόνα τους...

Κι ὁ Ἀλέξανδρος κινήθηκε ως ἔξης:

'Ο "Ἀτταλος καταδικάζεται σὲ θάνατο, σὰν ἔνοχος ἔσχατης προδοσίας, κ' ἔνας ἀπὸ τοὺς φίλους,¹⁵³ ὁ 'Ἐκαταῖος ὁ καρδιανός,¹⁵⁴ παίρνει τὴν διαταγὴν νὰ περάσῃ μ' ἐν ἀπόσπασμα στὴν Ἀσία, νὰ ἐνωθῇ ἐκεῖ μὲ

153 Διόδωρος, ΙΖ' 2. Τὸ ἀν ὁ χαρακτηρισμὸς φίλος ἦταν κιόλας ἀπὸ τότε ἐπίσημος μακεδονικὸς τίτλος δὲν προκύπτει ἀπ' τὴν ἔκφραση τοῦ Κούρτιου, VI, 7, 17 *ex prima cohorte amicorum*. Στὸν Ἀρριανό, Α' 25, 4, συγκαλεῖ ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς φίλους σὲ συμβούλιο, καὶ γιὰ τὶς γνῶμες τους χρησιμοποιεῖται ἡ ἔκφραση ἐδόκει τοῖς ἑταίροις· ἀλλ' ὁ Ἀρριανὸς δὲν εἰναι πάντ' αὐστηρὸς στοὺς ὅρους.

154² [Κατὰ τοὺς Stahelin, RE Suppl III, 891-2, *Hekataios Ia*, καὶ Berne, ἀρ. 292, ὁ 'Ἐκαταῖος αὐτὸς εἰν' ἄγνωστης καταγγῆς, ὅχι καρδιανός, καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὸ γνωστὸ 'Ἐκαταῖο, τὸν τύραννο τῆς Καρδίας (ἀρ. 294)]

τὸ στρατὸ τοῦ Παρμενίωνα καὶ νὰ φέρη τὸν Ἀτταλο ζωντανὸ η νεκρὸ στὴ Μακεδονία, ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος, παρὰ τὶς συμβουλὲς τῶν «φρονίμων», ἀποφασίζει νὰ ὀρμήσῃ μὲ τὸ στρατό του ἀξαφνα στὴν Ἑλλάδα, πρὶν προλάβουν οἱ ἐλλαδικοὶ νὰ τοῦ ἀντιτάξουν σοβαρὴ δύναμη.

Τότε, πάνω-κάτω, φτάσαν ἀπὸ τὸν Ἀτταλο, στὴν Πέλλα, νὰ τοῦ ποὺν πὼς εἶναι συκοφαντίες ὅλα, καὶ τὸν καλοπιάνανε μὲ διαβεβαιώσεις πόσο ἀφωσιωμένος τοῦ ταχα ὁ θειὸς ἔκεινος τῆς Κλεοπάτρας, καὶ γι' ἀπόδειξη τοῦ παράδωσαν μάλιστα καὶ γράμματα πούχε ἀπ' τὸ Δημοσθένη, κι ὅπου ἔγραφε γιὰ τὶς προπαρασκευὲς στὴν Ἑλλάδα.¹⁵⁵ Ο Ἀλέξανδρος, βεβαιωνόμενος κι ἀπ' αὐτὰ τὰ γραφόμενα πὼς δὲν εἶχε ν' ἀντιμετωπίσῃ καὶ καμμιὰ σπουδαία κιόλας δύναμη στὴν Ἑλλάδα, κ' ἐμπιστευόμενος τὸ γερο-Παρμενίωνα (παρὰ ποὺ καὶ γαμπρός του ἦταν ὁ Ἀτταλος), δὲν ἀνακαλεῖ τὴ διαταγὴ του: Νὰ τοῦ φέρουν στὴ Μακεδονία ζωντανὸ η νεκρὸ τὸν προδότη!..

Κι ὡρμησε κατὰ τὴ Θεσσαλία! Τράβηξε, παραθαλάσσια, γιὰ τὰ στενὰ τοῦ Πηνειοῦ. Βρῆκε νὰ κρατᾶνε γερὰ τὸ βασικὸ φαράγγι τῶν Τεμπῶν καὶ τὸ διπλανὸ τῆς Καλλιπεύκης. Δύσκολο, γιὰ τὴν ὥρα, μὲ τὶς δυνάμεις πούχε, νὰ χτυπήσῃ, καὶ νὰ ἔκβιάσῃ τὸ πέρασμα.. - μὰ κ' ἐπικίνδυνο βέβαια νὰ καθυστερῇ ἔκει. Ἐκοψ' ἄλλο δρόμο· κάτω ἀπὸ τὰ Τέμπη, στὸ νοτιά, πελώριοι βράχινοι ὅγκοι ὑψώνονται τῆς Όσσας, λιγώτερο ἀπότομοι κατὰ τὴ θάλασσα, παρὰ στὰ μεσημβρινὰ τοῦ Πηνειοῦ· κατὰ κεῖ λοιπὸν πορεύτηκε μὲ τὸ στρατὸ του, σὰν ὅχι καὶ τόσο ἀξεπέραστα, κι ὅπου τοῦ χρειαζότανε ξεθεμέλιωνε καὶ βράχια, κι ὡς καὶ σκαλοπάτια χάραζε κ' ἔχτιζε, ν' ἀνέβῃ, νὰ διαβῇ, μέχρι ποὺ καβάλησε τὸ βουνὸ καὶ ξεχύθηκε πιὰ στὸν κάμπο τῆς Θεσσαλίας, στὴ ράχη τῆς θεσσαλικῆς φρουρᾶς.¹⁵⁶ Καθὼς βρέθηκ' ἔτσι μὲς στὴ χώρα χωρὶς μάχη, δὲ θέλησε νὰ τὴν καθυποτάξῃ, παρὰ νὰ τὴν πάρῃ μὲ τὸ μέρος του, μιὰ κι ἀπόβλεπε στὸ λαμπρὸ θεσσαλικὸ ἵππικό, γιὰ τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Περσῶν. Συγκάλεσε, γι' αὐτό, συνέλευση τῶν εὐγενῶν τοῦ τόπου — ὅπου τοὺς θύμισε τὴν κοινὴ καταγωγὴ τους ἀπ' τὸ γένος τοῦ Ἀχιλλέα, μὰ κι ὅσα χρωστοῦσαν στὸν πατέρα του (ποὺ τοὺς ἐλευθέρωσε ἀπ' τὸ ζυγὸ τοῦ αἰμοβόρου ἔκείνου τύραννου τῶν Φερῶν) — καὶ

155 Διόδωρος, IZ' 5, 1

156 Πολύαινος, Δ' 3, 23 Δὲ βλέπω τὸ λόγο νὰ θεωρήσω τὴν πληροφορία σὰν καθαρὴν ἐπινόηση. Βρίσκεται στὴν 3^η σειρὰ τῶν ἐπιτομῶν τοῦ Πολύαινου, ποὺ κάθεμιά, κατὰ τὸν Petersdorff, φαίνεται παρμένη ἀπὸ διαφορετικὴ πηγὴ η πρώτη, §1-10, ἵσως ἀπ' τὸν Καλλισθένη η δεύτερη, §11-22, ἀπ' τὸν Κλείταρχο μᾶλλον κ' η τρίτη, §23-32, ἀγνωστο ἀπὸ ποῦ.

ἀποκατάστησε τὶς τετραρχίες τοῦ Ἀλεύα,¹⁵⁷ ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τὴ Θεσσαλία ἀπὸ κάθε κίνδυνο ἐπανάστασης ἢ τυραννίας. Τίποτ' ἄλλο δὲ ζήτησε, πέρ' ἀπ' διαμάχους τους εἶχανε δώσει στὸν πατέρα του, καὶ τὴν ἀναγνώριση τώρα τῆς ἑλληνικῆς ἡγεμονίας, ποὺ τοῦχαν ἀναθέσει οἱ Ἑλληνες σύμμαχοί του. Ὑποσχέθηκε νὰ σεβαστῇ, καὶ νὰ προστατέψῃ, δῆπος δὲ πατέρας του, τὸν ἀνεξάρτητα γένη καὶ περιοχὲς τῆς χώρας, σ' ὅλα τὰ δικαιώματα καὶ τὶς ἐλευθερίες τους, νάχουν οἱ ἵππεῖς τους ἔνα σωστὸ μερίδιο στὰ λάφυρα τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Περσῶν, νὰ τιμήσῃ τὴν Φθία, τὴν πατρίδα τοῦ κοινοῦ τους γενάρχη, τοῦ Ἀχιλλέα, μ' ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κάθε φόρο.¹⁵⁸ Οἱ Θεσσαλοὶ δέχτηκαν τόσο καλοὺς καὶ τιμητικοὺς ὄρους εἰρήνης, ἀναγνωρίζοντας μὲ κοινή τους συνθήκη στὸν Ἀλέξανδρο τὰ δικαιώματα ὅλα τοῦ Φίλιππου,¹⁵⁹ καὶ ὑποσχέθηκαν νὰ συνεκστρατεύσουν μαζί του ἀν χρειαζόταν, γιὰ καταστολὴ κάθε ταραχῆς τυχὸν στὴν Ἑλλάδα.¹⁶⁰ Μετὰ τοὺς Θεσσαλοὺς ἔκανε δικούς του μὲ παρόμοιες παραχωρήσεις καὶ τοὺς γειτονικοὺς¹⁶¹ Αἰνιάνες, Μαλιεῖς, καὶ Δόλοπες, πούχαν ὁ καθένας τους καὶ ψῆφο στὸ συνέδριο τῶν Ἀμφικτυόνων. Ὅτερα κι ἀπ' αὐτωνῶν τὴν προσχώρηση, ἀνοιχτὸ τοῦ ἡταν πιὰ τὸ στενὸ τῶν Θερμοπυλῶν!..

Ἡ γρήγορη κατάληψη καὶ καταστολὴ τῆς Θεσσαλίας δὲν ἀφησε καιρὸ στὶς ἑλληνικὲς πολιτεῖες νὰ πιάσουν τὰ κρίσιμα περάσματα τῆς Οἰτης. Οἱ Ἀλέξανδρος, ἐξ ἄλλου, κάθε λόγῳ εἴχεν ἐν προκειμένῳ ν' ἀποφύγη βίαιους καὶ προκλητικοὺς πολεμικοὺς χειρισμούς, ποὺ θὰ χάριζαν σοβαρὲς προφάσεις καὶ μεγαλύτερη σημασία σ' ἀντιδράσεις τώρα ποὺ τὸν συνέφερε νὰ δειχτοῦν, κατὰ τὸ δυνατό, «μωροκομιματικὲς» ἀπλῶς ἀπόπειρες «μικροαταξιῶν». Ὁπότε κ' ἔντρομοι μὲ τὸ ζύγωμα τῆς μακεδονικῆς στρατιᾶς πῆραν οἱ Ἑλλαδικοὶ δῆψη ἀπολαμβανόντων τὴν πιὸ βαθειὰν εἰρήνη! Κι ἀφοῦ λοιπὸν ἵσχυαν ἀκόμα οἱ προηγούμενες σχέ-

¹⁵⁷ Θεόπομπος [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 208] ἀπὸ τὸν Ἀρποκρατίωνα (τετραρχία), καὶ περισσότερες λεπτομέρειες στὸ Schafer, *Demosthenes*², II, 430

¹⁵⁸ Φιλόστρατος, *Ηρωικός*, σ. 130 [ἔκδ C Kavser, Lipsiae, II (1871), σ. 209-10]

¹⁵⁹ Διόδωρος, IZ' 4 ἐπεισ τὴν πατροπαράδοτον ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος αὐτῷ συγχωρῆσαι κοινῷ τῆς Θεσσαλίας δόγματι 'Ιουστῖνος, XI, 3, 2. *exemplum patris dux univ ersae gentis creatus erat et vectigalia omnia redditusque suos ei tradiderant* 'Η ἔκφραση αὐτὴ τοῦ 'Ιουστίνου φαίνεται πῶς χαρακτηρίζει τὸ ἀξιωμα τοῦ ταγοῦ Κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Διόδωρου, ὁ Ἀλέξανδρος ἀπαιτεῖ μονάχα τὰ δικαιώματά του σὰ στρατηγοῦ αὐτοκράτορα τῆς ἑλληνικῆς συμμαχίας 'Η ἐπίσημη σχέση τοῦ Φίλιππου μὲ τὴ Θεσσαλία, παρὰ τὸν τίτλο *Thessalorum reges*, δέν είναι σαφής [Westlake, 217-20.]

¹⁶⁰ Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 161.

¹⁶¹ Διόδωρος, IZ' 4, 2. τὰ συνορίζοντα τῶν ἐθνῶν.

σεις πούχαν μὲ τὸ Φίλιππο, συγκάλεσε κι ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς Ἀμφικτύονες στὶς Θερμοπύλαις τῷ πολέμῳ πάλιν δόγμα τὴν ἀναγνώριση τῆς ἡγεμονίας του. Γιὰ τὸν ἕδωσε καὶ στοὺς Ἀμβρακιῶτες αὐτονομία - πούχαν κι ἀπομόνοι τους κιόλας πάρει, διώχνοντας μάλιστα καὶ τὴ μακεδονικὴ φρουρὰ (κεῖνος ὅμως εἶπε πῶς θὰ τοὺς τὴν πρόσφερε, μὰ τὸν πρόλαβαν!..)

Ἄλλ' ἀν Θεσσαλοὶ κι Ἀμφικτύονες ἀναγνώρισαν τὴν ἡγεμονία του, ἀπὸ Θῆβα κι Ἀθῆνα καὶ Σπάρτη πρέσβεις δὲν ἐφάνηκαν στὶς Θερμοπύλαις! Μπορεῖ οἱ Θηβαῖοι νὰ θέλαν ἀμέσως τὴν ρήξη, μπορεῖ νὰ ἔλπιζαν στὴ συναίνεση καὶ τὴ σύμπραξη περισσότερων πολιτειῶν, ἔτοιμοι γιὰ σύγκρουση ὅμως δὲν ἤταν· κ' ἡ Σπάρτη, ἀφότου ὁ Ἐπαμεινώνδας εἶχε στρατοπεδεύσει στὸν Εὔρωτα, δὲν εἶχε ἀκόμα συνέλθει· στὴν Καδμεία, Χαλκίδα, κι Ἀκροκόρινθο,¹⁶³ ὑπῆρχαν ἀκόμη μακεδονικὲς φρουρές· ἐνῶ στὴν Ἀθῆνα, κατὰ τὸ συνήθιο τους, λόγια λέγαν περισσότερα καὶ λίγα κάναν· μόνο σὰν τοὺς εἶχε φτάσει πιὰ κ' ἡ εἰδηση πῶς ὁ Ἀλέξανδρος βρισκόταν κιόλα στὴ Θεσσαλία ἔτοιμος νὰ ὀρμήσῃ (καὶ μ' ὅλους τοὺς Θεσσαλοὺς μαζί του) κάτω στὴν Ἑλλάδα — κι ὅτι θυμωμένος μάλιστα εἶχε μιλήσει γιὰ τὸ φέρα τῶν Ἀθηναίων!¹⁶⁴ — τότε μονάχα τοῦτοι (παρὰ ποὺ ὁ Δημοσθένης τους δὲν εἶχε πάψει βέβαια ποτὲ) βάλθηκαν νὰ λέν γιὰ πόλεις μερινές, καὶ μπῆκαν — ἀν κι ὅχι καὶ πολὺ ζεστὰ οὕτε καὶ τότε — σὲ προετοιμασίες.

Μόνο ραγδαία προέλαση λοιπὸν τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ μποροῦσε νὰ σώσῃ ἀπὸ μεγάλη ζημιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ο Ἀλέξανδρος χύνεται ἀπ' τὶς Θερμοπύλες στὸν κάμπο τῆς Βοιωτίας καὶ στρατοπεδεύει κοντὰ στὴν Καδμεία - ἐνῶ γι' «ἀντίσταση» χαμμιὰ τῶν Θηβαίων οὕτε λόγος! Οἱ Ἀθηναῖοι σὰ μάθαν πῶς ἡ Θῆβα ἤταν στὸ χέρι τοῦ Ἀλέξανδρου, καὶ πῶς ἄρα δυὸ μερῶν μόνο πορεία τοῦ φτανε γιὰ νὰ τὸν ἀντικρύσουν τὸν Ἐχθρὸ ἀτό του μπρὸς στὴν πύλη τῆς πόλης τους, πάει πιά, χάσαν τὸ κουράγιο τους κ' οἱ πιὸ φλογεροὶ μαχητὲς τῆς Ἐλευθερίας! Κι ἀποφάσισαν βέβαια, μάνι-μάνι, νὰ ἔπι-

¹⁶² Απ' τὸ Διόδωρο [ΙΖ' 4, 2: τὸ τῶν Ἀμφικτυόνων συνέδριον συναγαγών] βγαίνει πῶς ὁ Ἀλέξανδρος συγκάλεσε ἔκτακτο συνέδριο καὶ δὲν πρόκειται γιὰ τὴ συνηθισμένη πυλαία ὀπωρινή [Ἴσως μὲ τὴν ἔκτακτη αὐτὴ σύγκληση στὶς Θερμοπύλαις ὁ Ἀλέξανδρος ὑπογράμμιζε καὶ τὸ δυναμικὸ στοιχεῖο τῆς παρουσίας του πάνω στὸ κλειδὶ τῆς νότιας Ἑλλάδας]

¹⁶³ Γιὰ τὸν Ἀκροκόρινθο μαρτυρεῖ ὁ Πλούταρχος (Ἄρατος, 23)· γιὰ τὴ Χαλκίδα ὁ Πολύβιος (ΛΗ' 3, 3) καὶ, κυρίως, ἡ ἀποστολὴ τοῦ Πρωτέα κατὰ τοῦ περσικοῦ στόλου τὸ 333· (ἀνάγεται ἀπὸ Χαλκίδος, λέει ὁ Ἀρριανός, Β' 2, 4, ἀπ' ὅπου πιθανολογεῖται κ' ἡ κατοχὴ τῆς).

¹⁶⁴ Αἰσχίνης, Κατὰ Κτησιφῶντος, 161 Τοῦ νεανίσκου τὸ πρῶτον παροξυνθέντος εἰκότως.

σκευάσουνε τὰ τείχη γι' ἄμυνα, καὶ νὰ μεταφέρουνε τὴν ὑπαιθρη χώρα δῆλη (κάθε κινητή της περιουσία) μὲς στὴν πόλη! — ἔτσι ποὺ τὸ περιμάχητο ἐκεῖνο, κι ἀπ' ὅλους θαυμαζόμενο Ἀστυ, βόδια καὶ πρόβατα δῦλοένα γιόμιζε, σὰν ὑποστατικό!¹⁶⁵ — , μὰ εἶπαν νὰ στείλουνε κιούλας πρέσβεις στὸν Ἀλέξανδρο, νὰ τὸν καλοπιάσουν, νὰ γυρέψουν συγγνώμη ποὺ δὲν εἶχαν ἀναγνωρίσει ἀκόμα τὴν ἡγεμονία του, μήπως καὶ κατάφερναν τούλαχιστον νὰ σώσουν τὴν κατοχὴ τοῦ Ὡρωποῦ, ποὺ πρὶν δυὸ χρόνια εἶχαν πάρει ἀπὸ τὸν Ἰδιο τὸ Φίλιππο.¹⁶⁶ (Ο Δημοσθένης, ποὺ ἦταν μὲ τοὺς πρέσβεις, γύρισε πίσω, ἀπὸ τὸν Κιθαιρῶνα — εἴτε γιατὶ σκέφτηκε τὰ γράμματά του στὸν Ἀτταλο, εἴτε γιατὶ δὲν ἤθελε νὰ φανερώσῃ τὶς σχέσεις του μὲ τὴν Περσία — κι ἀφησε στοὺς ἄλλους τῆς πρεσβείας νὰ διαβιβάσουν τὶς παρακλήσεις τοῦ «δήμου» ἐκείνου.)¹⁶⁷

‘Ο Ἀλέξανδρος τοὺς δέχτηκ’ εὐγενικά,¹⁶⁸ συγχωρῶντας δσα εἶχαν

¹⁶⁵ [Δημάδης], ‘Υπὲρ τῆς δωδεκαιτίας, 14· τὸ περιμάχητον καὶ θαυμαζόμενον ὑπὸ πάντων ἀστυνομούντων καὶ προβάτων ὥσπερ ἐπαυλις ἐπληροῦντο.

¹⁶⁶ [Δημάδης] ὁ π., 9 τὸν Ὡρωπὸν ἀνεν πρεσβείας λαβὼν ‘Ο Ἀριστοτέλης ἀναφέρει τὸν Ὡρωπὸν (Rose, *Aristoteles pseudepigraphus*, ἀπόσπ 561 [καὶ Rose, *Fragmēta*, ἀπόσπ 613]), καὶ τὸ Δρυμὸν (ἀπόσπ 560 [Rose, *Fragmēta*, ἀπόσπ 612]), ποὺ βρισκόταν στὰ σύνορα Ἀττικῆς-Βοιωτίας, πρὸς τὰ Μέγαρα. Τὸ ἀποστάσιματα εἰν’ ἀπὸ τὰ Δικαιώματα Ἑλλήνων πόλεων ἐξ ὅντος Φίλιππος τὰς φιλονεικίας τῶν Ἑλλήνων διέλυσεν (Bίος Ἀριστοτέλους, στὸ Μαρκιανὸν κώδικα, 257) [Rose, *Fragmēta*, σ. 427]

¹⁶⁷ [Αἰσχίνης, Κατὰ Κτησιφῶντος, 161] Κατὰ τὸ Δείναρχο (Κατὰ Δημοσθένους, 82), ἀρνήθηκε νὰ πάῃ πρέσβυτος στὸν Ἀλέξανδρο [Ο Droysen ἐδῶ ἐμφανίζει τὸ Δημοσθένη δειλός κυρίως μὲ τὸ πρῶτο, περὶ γραμμάτων του στὸν Ἀτταλο, γιὰ τὰ ὅποια δηλαδὴ ἔχυπονοεῖ ὅτι φοβόταν ὁ ρήτορας. ‘Ἀλλ’ ἡ Ἰδια ἡ φράση του ἀμέσως παρακάτω εἰδοποιεῖ πώς κι ὁ ἀντιδημοσθένεικὸς ἰστορικὸς πάντως δὲν ἀπέχει ἀπὸ τὴν σύλληψη τοῦ προφανέστατου βασικώτερου *Er überliess es den anderen Gesandten die Bitte des attischen Demos zu überbringen* Κι ἀραιώνεται τὸ *Bittēn*, γιατὶ περὶ παρακλήσεων ἀκριβῶς τὸ θέμα, ποὺ ὁ κατεξοχὴν ἀντιμακεδονικὸς πολιτικὸς δὲν μποροῦσε ἀσφαλῶς νὰ χωνέψῃ ὅτι στὰ σοβαρὰ θὰ μετέφερε στὸ νεαρὸν Ἀλέξανδρο, ἐκ μέρους τοῦ Δήμου τῶν Ἀθηναίων, ποὺ μὰ ζωὴν αὐτὸς ἔτσι πάλευε νὰ στήσῃ καὶ νὰ κρατήσῃ ὅρθὸν καὶ ἀξιο τῆς παράδοσης τῶν Ἀθηνῶν Αὐτὸν εἰν’ οἱ προφανεῖς λόγοι τῆς ὑπαναστροφῆς ἀπὸ τὸν Κιθαιρῶνα, κι ὃς βέβαια φόβοι ἡ καὶ ὑπολογισμοὶ τοῦ Δημοσθένη ‘Εχει δὲ καὶ τὴν ἐπιγνωσή τους ὁ Droysen - ἀλλὰ δὲν ὑπηρετοῦν τὶς θέσεις του]

¹⁶⁸ Διόδωρος, IZ’ 4· φιλανθρώπους ἀποκρίσεις δοὺς κατὰ τὸν Ἰουστῖνο XI, 3, 5 *quiibus auditis et graviter increpatis*. ‘Ο Ἰουστῖνος ἔχει μπερδέψει τὶς 2 ἐκστρατεῖες κι ἀποδίδει σ’ αὐτὴν ἐκεῖνα ποὺ γίναν στὴν ἐκστρατεία τοῦ ἄλλου χρόνου! Μερικὰ ἀποστάσιματα τῆς εἰρήνης μὲ τὸν Ἀλέξανδρο διατηροῦνται στὴν ἐπιγραφὴ CIA, II, ἀρ. 160: οὐδὲ [ἐπλ[α] ἐ[π]ιο[σ] [σω ἐπὶ πημονῇ ἐπ’ οὐδένα τῶν] ἐμμενόντ[ων] ἐν τ[ῇ] εἰρήνῃ οὗτε κατὰ γῆν] οὕτε κατὰ [θ]άλασ[σαν οὐδὲ χωρ[ί]ον καταλήψωμ[αι]. ἐπὶ πολέμῳ οὐθενὸς τῶν τ[ῇ] εἰρήνης κοινωνούν] των τέχν[ῃ] οὐδεμ[ᾶ]. Καὶ παρακάτω: ..καὶ πολεμ[ῆ]σω τῷ [παρα]βαίν[ο]ν[τι] καθότι τῷ [κ]αὶ ὁ ἡγε[μών]. [Βάσει τῶν προτάσεων τοῦ Wilhelm δλ’ οἱ νεώτεροι ἐρευνητές

γίνει κι ἀνανέωσε τὶς κλεισμένες ἀπὸ πρὶν μὲ τὸν πατέρα του συνθῆκες τους, ζητῶντας μόνο νὰ στείλουν κ' οἱ Ἀθηναῖοι πληρεξούσιους στὴν Κόρινθο, γιὰ τὶς παραπέρα διαπραγματεύσεις. 'Ο «δῆμος» ἔκρινε πώς ἔπρεπε νὰ ψηφίσῃ γιὰ τὸ νεαρὸ βασιλιά κι ἀκόμα μεγαλύτερες τιμὲς ἀπὸ κεῖνες ποὺ πρὶν δυὸ χρόνια εἶχ' ἐπιδαψιλεύσει στὸ Φίλιππο.¹⁶⁹

Κ' ὅστερ' ὁ Ἀλέξανδρος προχωρεῖ στὴν Κόρινθο, ὅπου θὰ συνέρχονται οἱ πληρεξούσιοι τῶν συμμαχικῶν πόλεων.¹⁷⁰ Θάχε κ' ἡ Σπάρτη προσκληθῆ, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὴν τόσο «δικιά της» ἀπόκριση ποὺ παραδίδεται: *Σπαρτιᾶτες ἀλλοιοὺς δὲν ἀκολουθοῦν.* *Αὐτοὶ τοὺς ἄλλους ὁ δῆμος.*¹⁷¹ Καὶ δύσκολο βέβαια δὲν ἥταν γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο νὰ τοὺς ἀνάγκαζε, μὰ τὸν κόπο δὲ θ' ἀξιζε καὶ σκόπιμο πάντως δὲ θάταν, δταν κάθε λόγο εἶχε νὰ θέλῃ τὸ ταχύτερο ἡσυχία στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἀναγνώριση τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας στὸν κατὰ Περσῶν ἀγῶνα - σκοπὸς γιὰ τὸν ὅποιο κι ἀνανεώθηκε ὁ τύπος τῆς συμμαχίας ἐκεῖ στὴν Κόρινθο, δόθηκαν κ' οἱ νενομισμένοι ὅρκοι, κι ἀναγορεύτηκε στρατηγὸς αὐτοκράτωρ.

Εἶχε πετύχει αὐτὸ πούθελε. Κ' ἐνδιαφέρει, ἐν προκειμένῳ, νὰ ξέρουμε ποιά ἥταν τώρα ἡ γνώμη τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου; Πράγματι τόσο ἔξανεστημένη — ἡ ὑποκριτική τόσο; — ποὺ μᾶς τὴν ἐμφανίζει κ' ἡ ὡρισμένη θέρμη ἀθηναίων ρητόρων γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὸ κατὰ τυράννων μῆσος ἐκεῖνο ἑλλήνων ἡθικολόγων τῶν ρωμαικῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων; Γιατ' ὑπάρχει κ' ἡ ἀλληλ πλευρά, τοῦ μαθητῆ τοῦ Πλάτωνα καὶ φιλόσοφου ἐκείνου Δήλιου τοῦ ἐφέσιου, ποὺ τὸν ἔστειλαν οἱ ἀσιᾶτες ἑλληνες καὶ τόσο ξάναψε καὶ φούντωσε τὸν Ἀλέξανδρο νὰ κα-

φρονοῦν πώς ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ εἰν' ἡ συνθῆκη τῶν ἑλληνικῶν πόλεων μὲ τὸ Φίλιππο (338-7) κι ὅχι ἡ ἀνανέωσή της μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, δπως πίστευαν παλιότερα (Πρβλ τὰ σχόλια τοῦ Koehler στὸ CIA, π' ἀκολούθησαν ἐν προκειμένῳ οἱ Droysen, Schafer, *Demosthenes*², III, 97, 2, Niese, I, 53, 5, Hicks-Hill, ἀρ 154 κ.ά.) Βλ. τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς συμπληρωμένο στὸ IG², II, ἀρ 236, μὲ σχετικὸ σχολιασμὸ στὸ Ditt., *Syll³.*, ἀρ. 260, Bengtson, *Staatsvertrage*, III, ἀρ 403, κ' ἐνδιαφέρουσες ἀναλύσεις στὸν Heisserer, 8 κ.έ.]

169 Ἀρριανός, Α' 1, 3 Σ' αὐτὲς ἀναφέρεται μᾶλλον τὸ χωρίο τῆς ἐπιγραφῆς, δπου ὁ Λυκοῦργος λογιδοτῶντας γιὰ τὴ διοίκησή του (Kohler, *Hermes*, V, 1871, 224) λέει πώς ψηφίστηκαν 2 χρυσοὶ στέφανοι γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο. "Ἄς ἀναφερθῆ πώς κ' οἱ Μεγαρεῖς τὸν τίμησαν, ἀποφασίζοντας νὰ τοῦ δώσουν τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτη· κ' ἐκεῖνος, εἰς γέλωτα θέμενος τὴν σπουδὴν αὐτῶν, δέχτηκε τὴν τιμὴ τούτη, καθὼς μάλιστα τοῦπαν δτι καὶ στὸν Ἡρακλῆ τὴν ἴδια εἶχαν ἀπονείμει! (Πλούταρχος, *Περὶ μοναρχίας*, 82bc.)

170 Διόδωρος, ΙΖ' 4, 9: οἱ συνεδρεύειν εἰωθότες

171 Ἀρριανός, Α' 1, 2: ...μὴ εἴναι σφισι πάτριον ἀκολουθεῖν ἄλλοις, ἀλλ' αὐτοὺς ἄλλων ἔξηγεισθαι.

ταπιαστῆ ἀμέσως μὲ τὸν πόλεμο κατὰ τῶν βαρβάρων!¹⁷² Ἀπ' τοὺς πιὸ στενούς του φίλους ἦταν ὁ Ἐριγύιος κι ὁ Λαομέδων, μέτοικοι ἀπ' τὴν Λέσβο στὴν Ἀμφίπολη, ποὺ θάξεραν ἀρκετὰ τὴν ἀθλιότητα τῆς πατρίδας τους ὑπὸ τοὺς Πέρσες, θλιβερὸ παράδειγμα τῆς «ἐξασφαλισμένης» ἔκεινης «αὐτονομίας» τῶν νησιῶν, ἀπὸ Ρόδο ὥς Τένεδο, μὲ τὴν «ἀνταλκίδεια» τάχα «εἰρήνη» τοῦ Μεγάλου Βασιλιά! Γι' αὐτὸ τὸν ἐλληνισμὸ λοιπὸν σωτηρία δὲ θὰ ξημέρωνε ποτέ, ἢν ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ξεκίναε κάποτε νὰ σώσῃ καὶ νὰ φτάσῃ καὶ νὰ νικήσῃ!¹⁷³ Στὴν ἴδια τὴν Ἑλλάδα, ἔξ ἄλλου, οἱ Θηβαῖοι μόνο εἶχανε λόγους νὰ κλαῖνε — μὰ ὅχι καὶ χωρὶς νὰ φταῖνε — πούχασαν τὴν αὐτονομία τους. Καὶ στὴν Ἀθῆνα, τοῦ κυρίαρχου ἄλλοτ' ἔκεινου — καὶ τώρα τόσο ἐπιπόλαιου — πλήθους οἱ διαθέσεις παῖζανε διαρκῶς ἀπ' τ' ἀκαταστάλαχτα τῶν πιὸ νωπῶν ἐντυπώσεων στὰ πάντοτε ἔωλα τῶν πιὸ ἀβάσιμων ἐλπίδων· ἐνῶ τῆς αἰώνιας Σπάρτης ἡ μηνίουσα κείνη ἀποχή, προὶὸν ἀδυναμίας κι ὅχι δύναμης, δὲν ἔδειχνε τόσο αὐτοπεποίθηση ὅσο τὴ γνωστή τῆς δυστροπία.

Μπορεῖ, λοιπόν, κανεὶς νὰ καταλήξῃ, πὼς τὸ νοημονέστερο κομμάτι τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἦταν ὑπὲρ τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐθνικῆς ὑπόθεσης, ποὺ βρισκόταν στὰ πρόθυρα τῆς πραγμάτωσής της, καὶ μὲ τὸ μέρος τοῦ νεαροῦ παλληκαριοῦ πούχ' ἔτσι ὀλόψυχα ταχτῇ σ' αὐτήν. Οἱ μέρες ἔκεινες τοῦ Μεγαλέξαντρου στὴν Κόρινθο τ' ἀποδεικνύουν· ἀπὸ παντοῦ τρέξαν τότ' ἔκει καλλιτέχνες, φιλόσοφοι, πολιτικοὶ ἄντρες, νὰ δοῦν τὸ νέο βασιλιά, τὸ μαθητὴ τοῦ Ἀριστοτέλη, κι ὅλοι μαζεύονταν γύρω του, καὶ γύρευαν ἔνα βλέμμα του, μιὰ λέξη ἀπὸ τὸ στόμα του! Μόν' ὁ Διογένης λέν ὁ σινωπέας ἔμειν' ἀτάραχος στὸ πιθάρι του, στὴν παλαιόστρα τοῦ κορινθιακοῦ προάστιου· γι' αὐτὸ καὶ πῆγε ὁ Ἀλέξανδρος σ' αὐτόν - κι ὅπως τὸν βρῆκε μπρὸς στὸ πιθάρι νὰ λιάζεται, τὸν χαιρέτησε, καὶ τὸν ρώτησε ἢν ἔχῃ καμμιὰ ἐπιθυμία.

— Γιά τραβήξου λίγο ἀπὸ τὸν ἥλιο! τοῦπ' ὁ φιλόσοφος.

Κι ὁ βασιλιάς εἶπε τότε στοὺς γύρω του:

— Ε, λοιπὸν ἔγώ, ἢν δὲν ἡμουν Ἀλέξανδρος, Διογένης θάμουν!¹⁷⁴

172 Πλούταρχος, *Πρὸς Κολάτην*, 1126d

173^η Εἶναι πιθανὸ ἀπὸ τότε νὰ συντάχηκαν οἱ Τενέδιοι μὲ τοὺς Ἐλληνες. (Ἀρριανός, Β' 2, 2 τὰς στήλας τὰς πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς Ἐλληνας γενομένας σφίσι.) Ή προσχώρησή τους δὲν θάγινε τὸ 334, ἀλλὰ τώρα, ἀφοῦ οἱ συνθῆκες τοῦ 334 φαίνεται νὰ συνομολογοῦνται μόνο μὲ τὸν Ἀλέξανδρο κι ὅχι καὶ μὲ τὴν Κορινθιακὴ Συμμαχία [Προσοχή! O Droyseν ἐδῶ ἀντιφάσκει μὲ τὴν ὑποσημείωσή του 321.]

174^η Πλούταρχος, *Ἀλέξανδρος*, ΙΔ' —Μικρὸν [...] ἀπὸ τοῦ ἥλιου μετάστηθι. [...] —Ἀλλὰ μὴν ἔγώ, [...] εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἡμην, Διογένης ἢν ἡμην Παυσανίας, Β' 2, 4 κ ἐ [...] Σ' αὐτὰ τὰ χρόνια θὰ πρέπει ν' ἀναχθῇ καὶ τὸ ἀνεκδοτολογικό, πὼς ὅταν ὁ Ἀλέ-

(Κ' είναι βέβαια καὶ τοῦτο μᾶλλον ἀπ' τὰ πάμπολλα πλαστὰ ἐκεῖνα ποὺ μυθολογοῦσαν, αἰῶνες κ' αἰῶνες, γιὰ τὸν παράξενο κυνικό.)¹⁷⁵

'Ο Ἀλέξανδρος, καθώς εἶχε μπῆ κι ὁ χειμῶνας, ξαναγύρισε στὴν Μακεδονία, νὰ ἔτοιμαστῇ γιὰ τὴν ἐπιχείρηση πούχε ὡς τώρ' ἀναβάλει κατὰ τῶν βαρβαρικῶν της γειτόνων. Ἀτταλος δὲν τὸν ἐνωχλοῦσε πιά, γιατ' εἶχ' ἐνωθῆ ὁ Ἐκαταῖος μὲ τὸν Παρμενίωνα, μὰ καθώς νομίσανε πὼς δὲν ἥτανε κι ἀρκετὰ δυνατοί, γιὰ νὰ τὸν χτυπήσουν καὶ νὰ τὸν πιάσουν ἀνάμεσα σὲ τόσους πιστούς στρατιῶτες πούχε, κατάληξαν νὰ

ξανδρος πῆγε στοὺς Δελφοὺς ἥταν ἀποφράδα μέρα — πίστευαν πὼς τὸ χειμῶνα ἔλειπ' ὁ Ἀπόλλων — καὶ ἡ Πυθία λοιπὸν χρησμὸ δὲν ἤθελε νὰ δώσῃ· καὶ καθὼς τὴν τράβαγε ἀπ' τὸ χέρι στὸν τρίποδα ὁ Ἀλέξανδρος, ἐκείνη τοῦ φώναξε. — Ανίκητος εἰ, ω παῖ! Κι αὐτὸς χαρούμενος τὸ πῆρε σὰ χρησμό! [Τραβηγμένη εἰν' ἡ προσπάθεια τοῦ Tarn, II, 338-46, Appendix 21, νὰ συναγάγῃ ἀπὸ τὸ Διόδωρο (IZ' 93, 4) τὴν ιστορικότητα τοῦ μυθολογούμενου (Βλ. Hamilton, 34-5).]

175^p [Ο Berne, II, 417-8, ὑποσημειώνει ὑπερεικοσάδα ἀρχαιοελληνικῶν, λατινικῶν καὶ βυζαντινῶν χωρίων, ἀναφερόμενων ὅπωσδήποτε στὴν ἐντελῶς πλαστὴ βέβαια «συνομιλία» αὐτή, ἀρνέται ὅμως δόποιαδήποτε συνάντηση κἀν τοῦ κυνικοῦ μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Χαρακτηριστικὸ εἶναι πὼς ἡ τάχα «συνομιλία» στὴν Κόρινθο δὲν παραδίδεται — ἔκτὸς τῆς ἀναφορᾶς της στὴν περὶ γυμνοσοφιστῶν παρέκβαση ἐκείνη τοῦ Ἀρριανοῦ, Z' 2, 1 — ἀπὸ καμμὶα πρώτης ἐγκυρότητας πηγῆ, ἐνῶ κ' ἡ παρέκβαση βέβαια τοῦ Ἀρριανοῦ, μὲ τὴν αὐστηρὰ καὶ μόνο νοηματικὴ της συνάρτηση, ἐπιφρωνεῖ τὴ θέση γιὰ τὸ ιστορικῶς ἀνυπόστατο τέτοιας συνάντησης. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀκόμη ἀνατρεπτικάτερό της (πάλι ἀπὸ τὸ Berne) πὼς τότε ἀκριβῶς ποὺ τὸν θέλει τὸ Διογένης ἡ μυθοπλασία νὰ κουβεντιάζῃ, τάχα, στὸ προάστιο τῆς Κορίνθου, μὲ τὸν «κοσμοκράτορα», ὁ μὲν Ἀλέξανδρος δὲν ἥτανε ἀκόμα Μεγαλέξαντρος καὶ κοσμοκράτορας — οὕτ' «έλληνοκράτορας» κἀντα καλάκαλά! — κι ὁ κυνικὸς δὲ ζοῦσε στὴν Κόρινθο, πατὰ στὴν Ἀθῆνα! 'Η λαϊκὴ-θυμοσοφικὴ αὐτὴ τάση παραβολῆς-ἀντιβολῆς κοσμοκατακτητῆς-κοσμοπεριφρονητῆ ἔπλασε μετὰ καὶ σωρὸ ἄλλους μύθους (Βλ. Διογένην Λαέρτιο, Στ' 63), δπως τὸ δτὶ ὁ Διογένης κι ὁ Ἀλέξανδρος «πέθαναν τὴν ἴδια μέρα» (Στ' 79) καὶ, ἐνῶ σὲ ἀκόμα μεταγενέστερες ἐποχὲς ὡς καὶ πλαστὲς ἐπιστολὲς τοῦ κυνικοῦ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο ἐμφανίστηκαν. (Hercher, *Eristolographi Graeci*, 240-1, ἀρ 23 καὶ 24 254-6, ἀρ 40)] Ανεξαρτήτως ὅμως τῶν φιλολογικῶν καὶ ιστορικῶν αὐτῶν δεδομένων, ἀπὸ πλευρᾶς οὐσιαστικῆς χαρακτηριστικὸ τοῦ πόσῳ βαθιὰ ἀπασχόλησε τὴν πιὸ στοχαστικὴ συνείδηση καὶ τῶν πιὸ κοινῶν — κι ὅχι μόνο τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ — σὰν κατεξοχὴν περίπτωση ἐξωστρέφειας δραστικῆς καὶ ἡρωικῆς πρότυπης ὁ Μεγαλέξαντρος, εἰναι τ' δτὶ τόσο ἐκ διαμέτρου ἀντιθετικά τῆς μυθολόγησαν καὶ τοῦ τ' ἀπόδωσαν, σωρεία λαῶν ποὺ τὸν ἔχουν κατατεθειμένο ἀκόμα, σὰ δικό τους ἥρωα ὁ καθένας, στὴν ιστορικὴ τους παράδοση "Ολ' αὐτὰ ἀποδεικνύουν τὸ βάθος ὃποι κατέβηκε προβληματίζοντας δλεῖς, καὶ τὶς κοινὲς καὶ τὶς προσωπικῶτερες συνειδήσεις, σὰν κατεξοχὴν πρότυπο τῆς δυτικῆς ἐξωστρέφειας ἡ μορφὴ τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἔναντι τοῦ ὅποιου ὅχι τοὺς βραχμᾶνες γυμνοσοφιστές της ἡ Ἰνδία μόνο, παρὰ καὶ τοὺς κυνικοὺς Διογένηδές της κι ἄλλους ἡ Ἐλλάδα κι ἄλλοι ἀντιτάσσουν, χωρὶς ν' ἀπαλλάσσωντ ἀκόμη ἀπὸ τὸ κεντρικώτατο αὐτὸ θέμα, μὲ τὸ ἐκφραστικώτατο τοῦτο ἵνδαλμα τοῦ ἐνὸς πόλου του πρόσωπο καθαυτὸ ιστορικὸ - καὶ τέτοιας διάστασης.]

τὸν δολοφονήσουν, κατὰ τὸ 2^ο διαζευκτικὸ σκέλος τῆς διαταγῆς,¹⁷⁶ κι ὅσοι τὸν ἀκολουθοῦσαν, μακεδόνες κ' ἔλληνες μισθοφόροι,¹⁷⁷ ξαναεντάχτηκαν κανονικὰ στὸ μακεδονικὸ στρατό.

Αὐτὰ στὴν Ἀσία. Κι ὡστόσο στὴ Μακεδονία, καθὼς ἔλειπε κιόλας ὁ Ἀλέξανδρος, δὲν ἔχασε τὴν εὐκαιρία βέβαια ἡ ἄγρια Ὀλυμπιάδα· ρίχτηκ' ἡ παθιασμένη τὸ ποτήρι τῆς ἐκδίκησης ν' ἀδειάσῃ ὡς τὴν τελευταία του σταγόνα! Ὁ φόνος τοῦ Φίλιππου, κι ἀν δὲν ἤτανε δουλειὰ δικιά της, πάντως τὸν ἥθελε! Καὶ τώρα ζοῦσαν ἀκόμα κεῖνοι ποὺ ἔξαιτίας τους πάθαν ἀπ' τὸ σκοτωμένο τόσ' ἀπρεπά τους κι αὐτὴ κι ὁ γιός της· ἔπρεπε, λοιπόν, κ' ἡ νεαρὴ χήρα, ἡ Κλεοπάτρα, καὶ τὸ μωρό της, νὰ πεθάνουν! Καὶ διάταξ¹⁷⁸ ἡ Ὀλυμπιάς τὸ παιδὶ νὰ τὸ σκοτώσουν μὲς στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μάνας του! Καὶ τὴ μάν' ἀνάγκασε νὰ κρεμαστῇ μὲ τὴ ζώνη της!¹⁷⁹ Λέγεται πῶς ὁ Ἀλέξανδρος θύμωσε μὲ τὴ μάνα του γι' αὐτὰ - μὰ δὲν μποροῦσε, γιὰ τὴν ὥρα, καὶ τίποτα παραπάνω νὰ κάνῃ ἀπ' τὸ νὰ μείνῃ μὲ θυμό του, ἀφοῦ τὸ κουράγιο τῶν ἀντίπαλων δὲν εἶχε τσακιστῇ ἀκόμα, κι ὅλο καὶ νέες σκευωρίες βγαῖναν στὸ φῶς. Σὲ κάποια συνωμοσία ἐναντίον του βρέθηκε ἀνακατευμένος κι ὁ γιός τοῦ Περδίκκα, ὁ Ἀμύντας ἐκεῖνος — πούχε παντρέψει ὁ Φίλιππος τὴν κόρη του τὴν Κυνάνη μὲ δαῦτον — κ' ἔκτελέστηκε.¹⁸⁰

Στὸ μεταξύ, ὁ στρατὸς τῆς Μικρασίας εἶχε προελάσει στὴν ἀκτὴ, ἀνατολικὰ καὶ νότια· ἡ ἐλεύθερη Κύζικος, στὴν Προποντίδα, στήριζε τὴν ἀριστερὴ του πτέρυγα, μὲ τὴ δεξιὰ του ὁ Παρμενίων κράταγε τὸ Γρύνειο, νότια τοῦ Κάικου, ὁ δῆμος τῆς Ἐφέσου εἶχε κιόλας ξεσηκωθῆ, γιὰ νὰ ξηλώσῃ τοὺς περσίζοντες ὀλιγαρχικοὺς - καὶ τοῦτο ἤτανε σημαντικὸ ἔρεισμα γιὰ τὴν παρακάτω προέλαση τοῦ Παρμενίωνα,¹⁸⁰

176 Διόδωρος, IZ' 5, Κούρτιος, VII, 1, 3 Πῶς ἔγιν' ἡ δολοφονία δὲν μᾶς λὲν οἱ πηγές 'Ο Διόδωρος ὑπαινίσσεται πῶς τὸ κῦρος τοῦ Παρμενίωνα ξανάφερε τὴν τάξη στὸ στρατό

177 'Ο Διόδωρος, IZ' 7, ἀναφέρει ὅτι καὶ τὰ 2 σώματα εἶχαν ἀρχηγὸ τὸν Κάλα, ποὺ διαδέχτηκε τὸν Ἀτταλο

178 Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, I', Διόδωρος, IZ' 2, Ιουστῖνος, IX, 7, 12 'Ο Παυσανίας, H' 7, 7, ἀφήγεται φρικωδέστερα τὴ θανάτωση

179² Κούρτιος, VI, 9, 17. *Amynatas, qui mihi consobrinus fuit et in Macedonia capiti meo imprias comparavit insidias*, λέει ὁ Ἀλέξανδρος στὴ δίκη τοῦ Φιλώτα (Πρβλ Ἀρριανὸ [Τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον, Jacoby, FGrH, ἀπόσπ 9] ἀπ' τὸ Φώτιο, 70b.) Ο χρόνος προκύπτει ἀπ' τὴ μνηστεία τῆς Κυνάνης μὲ τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀγριάνων (Ἀρριανός, A' 5, 4)

180 Τὰ γεγονότα στὴ Μαγνησία (Πολύαινος, E' 44, 4), ὅπου ὁ στρατηγὸς τῶν Περσῶν Μέμνων ἐπικρατεῖ, θάγιναν πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἀτταλού (336), ἀφοῦ αὐτὸς κι ὁ Παρμενίων συναναφέρονται

μὰ παντοῦ βέβαια οἱ δῆμοι, καταπιεζόμενοι ἀπὸ τύραννους, ὅπως στὶς πόλεις τῆς Λέσβου, ἢ ὀλιγαρχικούς, ὅπως στὴ Χίο καὶ στὴν Κῶ, καὶ ἀναγκαζόμενοι νὰ ὑπακοῦνται στοὺς Πέρσες, ὅλο καὶ φλογίζονταν, ὅσο προχωροῦσαν τὰ τμῆματα τῆς ἀπελευθερωτικῆς στρατιᾶς· καὶ μπορεῖ μὲν νάταν λάθος τοῦ Φίλιππου ὅτι ἀποσπάστηκε καὶ στάλθηκε μπρὸς τὸ στρατιωτικὸν αὐτὸν σῶμα — καὶ γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο στὴν ἀρχὴ μιὰ ἀνησυχία — , μὰ μὲ κεῖνο ποὺ ξεσήκωνται τώρα μποροῦσε νὰ ἐπενεργῇ σὰν κάλυψη τῶν νωτῶν τῆς θρακικῆς ἐπιχείρησης, γιατ’ οἱ θέσεις ποὺ κράταγε, μαζὶ μὲ τὸ μακεδονικὸν στόλο στὸν Ἐλλήσποντο, ἀπόκλειαν στοὺς Πέρσες νὰ περάσουν ἀπέναντι.

Πάν’ ἀπ’ ὅλα, ἔξι ἄλλου, ἔπρεπε νὰ νιώσουν οἱ Θράκες, οἱ Γέτες, οἱ Τριβαλλοί καὶ οἱ Ἰλλυριοί, πῶς ἡταν πιὸ ἴσχυρά τους τὰ μακεδονικὰ ὅπλα, ὥστε νὰ γίνῃ δυνατὴ κάποια σχέση μαζὶ τους ποὺ νάρχεται σὲ λογαριασμό, πρὶν ἀρχίσῃ ἡ μεγάλη ἐκστρατεία στὴν Ἀσία. Οἱ πληθυσμοὶ αὐτοί, ποὺ περιζώναν ἀπὸ τρεῖς πλευρές τὴν Μακεδονία, ἐπὶ τὸ Φίλιππου μὲν εἶχαν γίνει ἄλλοι τους ὑπήκοοι κι ἄλλοι τους «σύμμαχοι» ὑποτελεῖς, ἢ τούλαχιστον, καθὼς τὰ Ἰλλυρικὰ φῦλα, εἶχαν μ’ ἀπανωτὰ χτυπήματα μαζευτῆ ἀπὸ ληστρικὲς ἐπιδρομές, ποὺ συνηθίζανε.¹⁸¹ Μὲ τὸ φόνο τοῦ Φίλιππου ὅμως τώρα νόμισαν οἱ βάρβαροι αὐτοὶ πῶς ἥρθ’ ὁ καιρὸς ν’ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἐνοχλητικὴν ἔξαρτηση καὶ ξαναπαίρνοντας τὴν παλιά τους ἀνεξαρτησίαν νὰ ξαναρχίσουν τὶς ἐπιδρομές καὶ τὶς πατροπαράδοτες λεγηλασίες τους.

Ἐτσι λοιπὸν ξεσηκώθηκαν οἱ Ἰλλυριοί, ὑπὸ τὸν Κλεῖτο,¹⁸² ποὺ ὁ πατέρας του, ὁ Βάρδυλις, καρβουνιάρης πρῶτα, καὶ ὕστερα βασιλιάς, εἰχὲ ἐνώσει διάφορα χωριά γιὰ κοινὲς ληστρικὲς ἐπιδρομές καὶ στὰ δύσκολα χρόνια τοῦ Ἀμύντα, καὶ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ ἀλωρίτη, εἶχε καταλάβει καὶ παραμεθόριες περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, ὥσπου ὁ Φίλιππος, μὲ σκληρὰ χτυπήματα, τὸν ἔστειλε πέρ’ ἀπ’ τὴν Λυχνίτιδα λίμνη. Τώρα λοιπὸν ὁ Κλεῖτος σχεδίαζε νὰ πάρῃ τούλαχιστον τὰ νότια τῆς

181 Ἀπ’ τὸ δῆμο τοῦ Ἀρριανοῦ, Α’ 5, 1, γιὰ τοὺς Ἰλλυριούς, προκύπτει πῶς θά ‘χαν ἀναγνωρίσει τὴν ἔξαρτησή τους ἀπ’ τὴν Μακεδονία. Δὲν ξέρουμε’ ὅμως μὲ ποιά μορφὴ καὶ σὲ ποιό βαθμό.

182 Οἱ Ἰλλυριοὶ τοῦ Κλείτου εἶναι προφανῶς διαφορετικὲς φυλὲς ἀπὸ κεῖνες τοῦ Πλευρία ποὺ καταπολέμησε ὁ Ἀλέξανδρος πρὶν 2 χρόνια, καὶ κατοικοῦν μᾶλλον νοτιώτερ’ ἀπ’ αὐτούς, στὰ βουνά καὶ τὶς κοιλάδες ποὺ διασχίζουν ὁ Ergent [Erzen στοὺς χάρτες, μικρὸς ποταμός, ποὺ ἔκβαλλει 15 χλμ βορειοδυτικὰ τοῦ Δυρράχιου] καὶ ὁ Δεβόλης [περιοχὴ Ἐλβασάν]. Οἱ Δάρδανοι, ποὺ ὁ Φίλιππος πολέμησε σκληρά, καὶ μετὰ ἐμφανίζονται σὰν ἀξιόλογη δύναμη, δὲν ἀναφέρονται τότε. ‘Η περιοχὴ τους πιάνει ἀπὸ τὴν ἔξοδο τῶν στενῶν τῶν Σκοπίων, τὸ Κοσσυφοπέδιο, ἵσαμ’ ὅπου ἀρχίζει νὰ γίνεται πλωτὸς ὁ Δρῖνος. Μήπως ὁ Πλευρίας ἡταν ἡγεμόνας τῶν Δαρδάνων,

λίμνης στενά καὶ μαζί του ἐτοιμάζονταν νὰ κινηθοῦν, μὲ τὸ δικό τους βασιλιὰ Γλαυκία, κ' οἱ Ταυλάντιοι — γείτονές τους στὴ δύση, ὡς τὶς ἀκτὲς τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τοῦ Δυρράχιου — ἐνῶ καὶ τοὺς Αὐταριᾶτες, ποὺ ἀπὸ 2 γενιὲς ζούσανε στὶς κοιλάδες τοῦ Βρόγγου καὶ τοῦ "Ἀγγρου,"¹⁸³ τοῦ σέρβικου καὶ τοῦ βουλγάρικου Μοράβα,¹⁸⁴ τοὺς ἔπιασ' ἡ Ἱδια ἐπιθυμία πλιάτσικου μὲ τοὺς ὁμόφυλούς τους Ἰλλυριούς, κ' ἐτοιμάζονταν κ' ἐτοῦτοι νὰ χιμήσουν στὴ Μακεδονία.

Πιὸ ἐπικίνδυνοι φαίνονταν οἱ πολλοὶ κ' ἔχθρικώτατοι Τριβαλλοί, βορεινὰ τοῦ Αἴμου, νότια τοῦ κάτω "Ιστρου" (Δούναβη). Τοὺς εἶχανε διώξει ἀπὸ τὸ Μοράβα οἱ Αὐταριᾶτες, καὶ τοῦτοι, γύρω στὸ 370, καβαλλῶντας τὰ βουνά, εἶχανε φτάσει ὡς τ' "Ἀβδηρα,"¹⁸⁵ τὰ καταλήστεψαν, καὶ ξαναγύρισαν στὸν "Ιστρο, ἀπ' ὅπου διώξαν τοὺς Γέτες."¹⁸⁶ Οἱ διωγμένοι τραβηγχτῆκαν στὶς πλατείες πεδιάδες τῆς ἀριστερῆς δύσης τοῦ "Ιστρου, ἀλλ' αὐτὲς τὶς κρατάγανε — καθὼς καὶ τὰ ἐλώδη δάση γύρω στὶς ἐκβολές τοῦ ποταμοῦ, μαζὶ μὲ τὶς στέππες τῆς Δοβρουτσᾶς — οἱ Σκύθες, μὲ τὸ βασιλιά τους Ἀτέα. Οἱ Γέτες, λοιπόν, παραζορίσανε τόσο τὸ γερο-βασιλιά,¹⁸⁷ ποὺ γύρεψε τὴ βοήθεια τοῦ Φίλιππου· μὰ πρὶν φτάσῃ ἐκεῖνος, ὁ Ἀτέας ὅχι μόνο ἔκλεισε εἰρήνη μὲ τοὺς Γέτες, παρὰ κινήθηκε κ' ἐναντίον του - μ' ἀποτέλεσμα νὰ κατατροπωθῇ, τὸ 339.

Καθὼς γυρνοῦσε ὅμως ὁ Φίλιππος, τὸν χτύπησαν οἱ Τριβαλλοί, ποὺ περνοῦσε ἀπὸ τὴ χώρα τους, ἵσως καὶ γιὰ νὰ τοὺς φοβίσῃ, καὶ τ' ἄρπαξαν κάποια λάφυρα· μὰ καὶ τὸν τραυμάτισαν κιόλας, γι' αὐτὸ κι ἀναγκάστηκε νὰ γυρίσῃ στὴ Μακεδονία χωρὶς νὰ τοὺς συγυρίσῃ. Τ' ἄλ-

183 Ἀρριανός, Α' 5, 1. 'Ο Στράβων, Ζ' 318, λέει πῶς οἱ Αὐταριᾶτες εἰσβάλλαν στὴ χώρα τῶν Τριβαλλῶν, καὶ τοὺς ὑπόταξαν 'Ο Διόδωρος, ΙΕ' 36, δρίζει καὶ τὸ χρόνο, λέγοντας πῶς οἱ Τριβαλλοί σιτοδειά πιεζόμενοι μετανάστευσαν πανδημεῖ

184² [Zapadna Morava καὶ Morava. (Βλ. MEE, IZ' 374.)]

185² [Συγκεκριμένα τὸ 376/5.]

186² Η περιοχὴ ποὺ κατοικοῦσαν παλιότερα οἱ Τριβαλλοί εἶναι γνωστὴ ἀπ' τὸν Ἡρόδοτο, Δ' 49, ποὺ ἀναφέρει τὸ Πεδίον Τριβαλλικὸν μὲ τὰ 2 ποταμία του, "Ἀγγρο καὶ Βρόγγο. Καὶ πουθενὰ μὲν ρητὰ πῶς οἱ Τριβαλλοί, μετὰ τὴ ληστρικὴ ἐπιδρομὴ στ' "Ἀβδηρα, ἐγκαταστάθκαν ἀνατολικώτερα, πέρ' ἀπ' τὸν Αἴμο, περίπου ἀνάμεσα στὸν Τιμοκ καὶ τὸν Isker, [παραπόταμους τοῦ Δούναβη, βόρεια τῆς Σόφιας], προκύπτει ὅμως ἀπ' τὸ Γέτες μετὰ τὸ Φίλιππο δὲ βρίσκονται πιὰ στὴ δεξιὰν ὁχθὴ τοῦ Δούναβη]

187² Οἱ Ιστριανοί, ποὺ ἐνωχλοῦσαν τὸν Ἀτέα ('Ιουστῖνος, IX, 2, 1), εἶχαν βασιλιά, κι ἄρα δέν ἤταν οἱ ἔλληνες τῆς πόλης "Ιστρου στὴν παφαλία τῆς Δοβρουτσᾶς Πιστεύω πῶς ὁ Thrigwall εἶχε δίκιο θεωρῶντας τους μὴ σκυθικὰ ἔθνη τοῦ "Ιστρου, δηλαδὴ Τριβαλλούς [Τὰ Ἱδια οἱ Schafer, *Demosthenes*², II, 521 καὶ Beloch, III, 2, 354 Βλ. ὅμως καὶ Hammond, II, 560 κ.έ.]

λο φθινόπωρο τὸν κράτησε στὴν Ἐλλάδα ὁ ἀμφικτυονικὸς πόλεμος, καὶ μετὰ ἡ κατάληψη τῶν Θηβῶν κ' ἡ σύναψη τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας, κ' ὅστερα ὁ πόλεμος στὴν Ἰλλυρία, κατὰ τοῦ Πλευρία, καὶ πρὶν ἐντέλει προλάβῃ νὰ ριχτῇ στοὺς Τριβαλλοὺς δολοφονεῖται! Πῶς ἡταν λοιπὸν τώρα δυνατὸ νὰ μὴ δίνουν ἀέρα καὶ νὰ μὴ γεννᾶν ὄρέξεις στοὺς Τριβαλλοὺς αὐτούς, ὅσο καὶ στοὺς Ἰλλυριούς, οἱ μπελάδες ἐνὸς νεαροῦ βασιλιάκ' οἱ γνωστὲς διγόνοιες στὴν αὐλὴ τῆς Πέλλας;

"Αν λοιπὸν οἱ ἀρπακτικοὶ γείτονες τῶν Μακεδόνων ξεσηκώνονταν, οἱ Θράκες τοῦ Αἴμου, ποὺ καὶ γιὰ τοὺς ληστὲς ἀκόμα σὰ ληστὲς ἦταν φοβεροί, οἱ Μαῖδοι, Βέσσοι καὶ Κορπίλλοι, ὅχι μόνο καμμιὰ εἰσβολή τους δὲ θ' ἀπόχρουν, παρὰ καὶ θὰ ἐνώνονταν μαζί τους καὶ θὰ διπλασιάζαν τὸν κίνδυνο. Ἀλλὰ κ' οἱ ἀκόμα νοτιώτεροι, στὴ Ροδόπη, στὴν κοιλάδα τοῦ Νέστου, οἱ λεγόμενοι αὐτόνομοι Θράκες, βέβαια καὶ θὰ συμπράτταν μὲ τοὺς Τριβαλλούς, ὅπως κι ἄλλοτε ὥρμησαν μαζὶ ὡς τ' Ἀβδηρα. Ἡ καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους, τοὺς ὅμεσα βορειούς, τῶν σχεδὸν ὑποταγμένων χωρῶν, καὶ γιὰ τὴν μεταξὺ Στρυμόνα ἴδιας καὶ πάνω Ἀξιοῦ σημαντικώτερη πάντως ἡγεμονία τῶν Παιόνων,¹⁸⁸ μποροῦσε τά-

188^ε Οἱ Παιόνες ζοῦσαν στὰ νότια τῶν στενῶν τῶν Σκοπίων κ' ἔκαναν τὴν τελετὴν βασιλικοῦ λοιπροῦ στὸν ποταμὸν Ἀστικὸν [νεώτερη γραφὴ: Ἀστιβοῖς] (Πολύαινος, Δ' 12, 3), ἵσως τὸ σημερινὸν Pschitnia [Pseinja]. Δέν εἰν ὀλότελα βέβαιο ἂν τὰ χρόνια αὐτὰ ὑπῆρχε ἡγεμονία Παιόνων πῶς ὑπῆρχε ὅμως ἀκόμα στὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Φίλιππου τοῦ β', βγαίνει ἀπ' τὸ κείμενο τῆς συνθήκης τῶν Ἀθηναίων μὲ τὸν Κετρίπορι τὸ θράκα καὶ τὸ ἀδέρφια του, Γράβο τὸν Ἰλλυρίδα καὶ Λύκπειο/Λύππειο τὸν παίονα, κι ἀπ' τὸ Διόδωρο, ΙΣτ' 22, ποὺ λέει πῶς καὶ τοὺς τρεῖς αὐτούς τοὺς πολέμησε ὁ Φίλιππος, καὶ ἤναγκασε προσθέσθαι τοῖς Μακεδόστροις τὸ ὑλικὸν ὅμως ποὺ διαθέτουμε δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κρίνουμε ἂν ἡ παιονικὴ ἡγεμονία τέλειωσε ἢ ἐπέζησε ἀπ' τὴν κρίσιν αὐτῆς. Ἀργότερα, τὸ 310, μνημονεύεται πάλι βασιλιάς τῶν Παιόνων ὁ Αὔδολέων, γιὸς τοῦ Πατράου (Διόδωρος, Κ' 19), κ' ὑπάρχουν καὶ τετράδραχμά του μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Αὔδωλέοντος βασιλέως, κομμένα στὴν Ἰδια μήτρα, κ' ἰσόβαρα μὲ τὸ ἀλεξάνδρεια [Head, HN², 237]. Ἀλλὰ νομίσματά του (χωρὶς τὸ βασιλέως), καὶ τοῦ πατέρα του, δὲν ἀκολουθοῦν τὴ μακεδονικὴ μονάδα τὸ ποὺ ἀποδεικνύει, πῶς δὲν συνδέονταν μὲ τὸ βασιλεῖο τῆς Μακεδονίας παρὰ ἀρκετὰ χαλαρά. Τὸ γεγονός δτι ὁ γιὸς τοῦ Αὔδολέοντα (πούχασε τὴν ἡγεμονία του περὶ τὸ 282 ἀπ' τὸ Λυσίμαχο) ὠνομάζονταν Ἀρίστων, ὅπως κι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ παιονικοῦ ἵππου [Berve, ἀρ. 138] στὴ στρατιὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου, ὡδήγησε στὴ σκέψη πῶς ἀνῆκε κι αὐτὸς στὴν οἰκογένεια τῶν ἡγεμόνων, κι δτι λοιπὸν ἡ ἡγεμονία θὰ ὑπῆρχε στὰ χρόνια τοῦ Μεγαλέξαντρου. (Ἀρριανός, Α' 5, 1). Ὁπωσδήποτε ὁ H. Droyesen παρατήρησε, δτι στὰ ὠραῖα δίδραχμα τοῦ Πατράου, καθὼς φαίνεται ἀπ' τὸν πῖλο καὶ τὴν ἀσπίδα, ὃ ἔχθρὸς πούχει νικηθῆ ἀπ' τὸν παίονα ἱππέα εἶναι μακεδόνας· Ὁ Παυσανίας, Γ' 13, 1, στὴν περιγραφὴ τῶν Δελφῶν μνημονεύει χάλκινο ἀνάθημα, κεφάλι βίσωνα παιονικοῦ, μὲ τὴν ἀφίέρωση: Δρωπίωνος Λέοντος, βασιλέως τῶν Παιόνων. Εἰν' ὁ Ἰδιος ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφὴ τῆς Ὄλυμπίας: Δρωπίωνα Λέοντος / [βα]σιλέα Παιόνων / [καὶ] κτίστην τὸ κοινὸν / τῶν Παιόνων ἀνέθηκε[ν] / ἀρετῆς ἔνεκεν / καὶ εὐνοίας τῆς εἰς αὐτοὺς (Arch. Zeitung, 35, 1877, σ. 38 [Ditt.,

χα ἡ μακεδονικὴ ἀρχὴ νάν’ ἐντελῶς βέβαιη, μ’ ὅλο ποὺ γιὰ τὴν ὥρα μέναν ἥσυχοι; ”Ἄλλο τόσο ὑποπτοι φαίνονταν κ’ οἱ Θρᾶκες τοῦ λεκανο-πέδιου τοῦ Ἔβρου κι ὡς τὴν Προποντίδα στὸ νοτιὰ καὶ τὸν Πόντο σ’ ἀνατολικά· τοῦτοι ὅλοι, σὲ μικρὲς τοπαρχίες ἀλλοτε κατακερματισμένοι, δύναμη σοβαρὴ ἀποτέλεσαν ἀπὸ τότε ποὺ συνενώθηκαν ὑπὸ τοὺς ’Οδρύσες βασιλιάδες - ἀπὸ τὴ γενιὰ τοῦ Τήρη ἔκεινου, ποὺ βασίλεψε στοὺς ’Οδρύσες τὸν καιρὸ τοῦ Περικλῆ· ὁ Φίλιππος, ἀργότερα, τοὺς χτύπησε πολλὲς φορές, τοὺς ἔαναδιάσπασε καὶ σὲ μικρότερα κομμάτια, ὡσπου ἀναγκάστηκαν νὰ ὑπακοῦν σ’ αὐτόν.¹⁸⁹ Ὁστερα, ἐπειδὴ οἱ ’Αθηναῖοι ζητοῦσαν ἀπ’ τὸ Φίλιππο τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Κερσοβλέπτη καὶ τοῦ γερο-Τήρη, ἔσπασε ὁ σκληρὸς πόλεμος τοῦ 340· κ’ ἵσως βέβαια μετὰ τὴ νίκη στὴ Χαιρώνεια ὁ Φίλιππος νάβαλε τάξη καὶ στὰ θρακικά, κι ὁπωσδήποτε κάποιοι ἀπ’ αὐτοὺς τοὺς τοπάρχες θὰ κράτησαν τὰ πατροπαράδοτα «δικαιώματα» πάνω στὶς περιοχές τους, ἀλλὰ πάντως ὑπὸ μακεδονικὴ ἐπικυριαρχία,¹⁹⁰ ποὺ διόλου δὲν τὴ θέλαν, καὶ τόσο περισσότερο ὅσο κ’ οἱ μακεδονικὲς ἐποικίσεις στὸν Ἔβρο (μὰ καὶ ποῦ καὶ ποῦ κανένας ἵσως μακεδόνας στρατηγὸς) τοὺς ἀνάγκαζαν νὰ κάθωνται φρόνιμα.¹⁹¹

Syll³, ἀρ. 394]. Ἡ ἐπιγραφὴ δὲν μπορεῖ νὰ χρονολογηθῇ ἀπ’ τὸ σχῆμα καὶ τὸ πειρεχόμενό της ’Επειδὴ ὅμως ὁ Δρωπίων ὄνομάζεται κτίστης μπορεῖ νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὸ κράτος τῶν Παιόνων, ποὺ καταλύθηκε ἵσως μὲ τὴν προσάρτησή του στὸ βασίλειο τοῦ Λυσίμαχου, λόγω τῆς φοβερῆς εἰσβολῆς τῶν Κελτῶν, τὸ 280-77, ἔαναστήθηκε ἀπ’ τὸ Δρωπίωνα μετὰ τὸ 276 [Σύντομη σκιαγραφία τῆς ἱστορίας τῶν Παιόνων βλ. στὴ RE XVIII, 2, 2403-8, Paiones τοῦ Lenk, ὅπου κι δλεις οἱ σχετικές μαρτυρίες]

189 Κατὰ τὸ Δημοσθένη, ὁ Φίλιππος ἔγραφε στοὺς Ἀθηναίους τὸ 341 ἔμοι δ’ ἐστὶν εἰρήνη πρὸς τοὺς ἀκούειν ἐμοῦ βουλομένους (Κατὰ Φιλίππου, Γ’ 27)

190^ε Βέβαιο εἶναι πῶς μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ 330 καὶ 323 ὑπῆρχε ἀκόμα ἡγεμόνας τῆς Θράκης μὲ τ’ ὄνομα Σεύθης (Κούρτιος, X, 1, 45 *Seuthes Odrysas populares suos ad defectionem compulerat*) ‘Ο τρόπος μὲ τὸν ὅποιο μιὰ ἐπιγραφὴ τοῦ 330 ποὺ θὰ δοῦμε παραχάτω (CIA, II, add 175b [IG², II, ἀρ 349]) ἀναφέρει τὸ γιό του Κότυ, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε πῶς κι ὁ Κότυς εἶχε κάποια ἡγεμονία “Ομοια, ἡγεμόνας τῶν Θρακῶν θάταν κι ὁ Ἀγάθων, τοῦ Τυρίμμα, ἀρχηγὸς τῶν ὁδρυσῶν ἵππέων στὴ στρατιὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου, τὸ 334, κ’ ἵσως κι ὁ Σιτάλκης, ἀρχηγὸς τὸν ἴδιο καιρὸ τῶν θρακῶν πεζῶν [Κατὰ τὸν Hoffmann, 191-2, ὁ Ἀγάθων ἦταν μακεδόνας, κι ὅχι θρᾶξ καθὼς ἀποδεικνύεται κι ἀπ’ τ’ ὄνομα τοῦ πατέρα του - ὄνομα παλιό, τοῦ μακεδονικοῦ βασιλικοῦ οἴκου. (Hammond, II, 10 καὶ 12, Bergne, ἀρ. 8)]

191^ε Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Α’ 25, 2, ὁ Ἀλέξανδρος ὁ λυγκηστῆς ἔγινε στρατηγὸς ἐπὶ Θράκης. Περὶ τὸ 330 τὴ θέση τὴν εἶχε ὁ Μέμινων [Berve, ἀρ 499] Εἶναι πιθανό, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ μπορῇ ν’ ἀποδειχθῇ, πῶς αὐτὴ ἡ στρατηγία ἦταν δημιούργημα τοῦ Φίλιππου [Ἀναλυτικώτερα, γιὰ τοὺς στρατηγὸς τῆς Θράκης, καὶ τὴ σχέση τους μὲ τὸν Ἀντίπατρο, βλ. Bengtson, Strategie², I, 38-45]

Παρὰ ποὺ οἱ λαοὶ λοιπὸν αὐτοὶ δὲν ἔκμεταλλεύτηκαν τὴ στιγμὴ μετὰ τὸ φόνο τοῦ Φίλιππου γιὰ νὰ κινηθοῦν ἐχθρικά, οὔτε κ' ἥρθαν σὲ συνεννοήσεις μὲ συνωμότες ἢ μὲ τὸν Ἀτταλο ἢ μὲ τοὺς Ἀθηναίους, ὁ φόβος ὅμως ἀπ' αὐτοὺς στὸ συμβούλιο τοῦ νέου βασιλιᾶ ἦταν τόσος, ποὺ ὅλοι βρίσκαν φρονιμώτερο νὰ δειχτοῦν ὑποχωρητικοὶ κι ἀν ἀκόμ' ἀποστατοῦσαν, καὶ νὰ παραβλέψουν παρὰ νὰ γυρέψουν αὐστηρὰ ὑπακοὴ καὶ τήρηση τῶν συνθηκῶν. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος συνέλαβε πῶς ἡ συγκατάβαση καὶ τὰ ἡμίμετρα, τόσο τὴ Μακεδονίᾳ — ποὺ ἐπιθετικὰ ἦταν ἀκαταμάχητη — θὰ τὴν ἔρριχναν σ' ἄμυνα, ὅσο καὶ στοὺς ἄγριους τούτους κι ἀρπαχτικοὺς βάρβαρους θάδιναν ἀέρα, ὅπότε πῶς πιὰ ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῶν Περσῶν; Μὲ τὴ Μακεδονίᾳ ἀνοιχτὴ στὶς ἐπιθέσεις τοὺς — καὶ χωρὶς τοὺς Ἰδιους γιὰ ψιλὸ πεζικό; Κ' ἔπειτα, οἱ κίνδυνοι στὴν Ἐλλάδα εἶχαν εύτυχῶς ἀποσοβηθῆ, κι ὁ χειμώνας εἶχε κυλήσει τόσο ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ ἐλπίζουν οἱ Μακεδόνες δτὶ θὰ πέρναγαν τὰ βουνὰ χωρὶς σπουδαῖες δυσκολίες¹⁹² — ἐνῶ κι ὅσοι ἀπὸ τοὺς Θράκες ὑπεῖκαν στὴ Μακεδονίᾳ δὲν εἶχαν τίποτ' ἀκόμα ὄριστικὸ ἀποτολμήσει (ἢ, τουλάχιστον, ἀφοῦ γύρισε ξανὰ στὴ βάση του ὁ Ἀλέξανδρος, δὲν φαίνονταν νὰ σκοπεύουν τίποτε ἄμεσα ἐπικινδυνο), κι ἄρα ἀνάγκη καὶ γι' αὐτοὺς, γιὰ νὰ φοβοῦνται καὶ νὰ κρατιοῦνται μακριὰ ἀπὸ σκέψεις ἐπανάστασης καὶ ταραχῶν, νὰ δοῦν ξανὰ μὲ τὰ μάτια τους τὴν ὑπεροχὴ τῆς μακεδονικῆς δύναμης, καὶ τὴν ἀποφασιστικότητα τῆς ἀρχῆς νὰ τὴν ἀσκῇ ὅπου χρειαζόταν!..

Ἐτσι ὁ Ἀλέξανδρος ἀποφασίζει νὰ ἐκστρατεύῃ κατὰ τῶν Τριβαλλῶν, ποὺ δὲν εἶχαν κιόλας τιμωρηθῆ ἀκόμα γιὰ ὅσα κάνανε τοῦ Φίλιππου δταν γύρναγε ἀπ' τὴ σκυθικὴ ἐκστρατεία.

Δυὸ δρόμους εἶχε γιὰ τὰ βορεινά, πίσω ἀπ' τὰ βουνά: ἢ ν' ἀνηφο-

192^η Ο Ἀρριανός, Α' 1, 4 (ποὺ ὅλα τὰ γεγονότα ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Φίλιππου ὡς τὴ μάχη τοῦ Αἴμου τὰ ἴστορεῖ ἀρχίζοντας μὲ τὸ λέγεται), γράφει ἄμα δὲ τῷ ἥρι ἐλαύνειν ἐπὶ Θράκης ἐς Τριβαλλοὺς καὶ Ιλλυριοὺς — ἔτοι ὥστε τὸ ἄμα τῷ ἥρι δὲν ἀναφέρεται, ἀναγκαῖα, στὴν ἔξορμηση ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη Πάλι μὲ τὸ λέγοντι μπροστὰ διηγεῖται, πῶς ὁ Ἀλέξανδρος διαβάς τὸν Νέστον [] δεκαταῦος ἀφίκετο ἐπὶ τὸ δρός τὸν Αἴμον 'Ο Ἀρριανός, δταν μεταχειρίζεται τὸ λέγοντι δὲν ἀρύεται ἀπ' τὸν Πτολεμαῖο ἢ τὸν Ἀριστόβουλο [Ἀντίθετα ὁ Schwartz (RE, II, 1, 1241 κ ἐ Arrianos 9), ἔξετάζοντας τὸ γενικώτερο πρόβλημα κριτικῆς πηγῶν, τοῦ τὶ δηλαδὴ σημαίνουν τὰ λέγεται καὶ λέγοντι στὸν Ἀρριανό, σὲ ποιέεις πηγὴς τοὺς ἀναφέροντας, καταλήγει δτὶ δέν εἶναι δυνατὸν ὅπου ἐμφανίζεται τὸ λέγεται νὰ θεωροῦμε δτὶ ὁ Ἀρριανός ἀντλεῖ ἀπ' τὴ Vulgata. Καὶ φέρνει μάλιστα σὰν παράδειγμα τὸ συγκεκριμένο αὐτὸ λέγεται τῆς εἰσαγωγῆς, ποὺ κατὰ τὴ γνώμη του ἀποκλείεται νὰ δηλώῃ ἀναγωγὴ στὴ Vulgata. Σύμφωνος ὁ Kornemann, 23 καὶ 43-6, φρονεῖ πῶς ἡ εἰσαγωγὴ κ' ἡ περιγραφὴ τῆς ἐκστρατείας στὸ Δούναβι προέρχονται σαφῶς ἀπ' τὸν Πτολεμαῖο Βλ καὶ Brunt, I, 4, 2, Hammond, JHS, XCIV, 1974, 77, Bosworth, I, 45 καὶ 51.]

ρίση τὸν Ἀξιό, περνῶντας τὴν χώρα τῶν πάντα πιστῶν Ἀγριάνων, κι ἀπὸ κεῖ νὰ πέσῃ στὴν πεδιάδα τῶν Τριβαλλῶν· εἴτε νὰ διασκίσῃ τοὺς τόπους τῶν αὐτόνομων Θρακῶν, νὰ καθαλλήσῃ τὸν Αἶμο ἀπ' τὴν κοιλάδα τοῦ Ἐβρου, καὶ νὰ τοὺς χτυπήσῃ ἀπ' τὸ ἀνατολικά τους, ποὺ καὶ προτιμότερο, γιατὶ θὰ διάβαιν' ἔτσι κι ἀπὸ περιοχὲς μὲ λαοὺς ἀβέβαιους - καὶ μάλιστ' ἀπ' τὴν χώρα τῶν Ὀδρυσῶν Θρακῶν!..

Ἄπὸ κεῖ ἄρα!.. Διὸ καὶ ζητήθηκαν ἀπ' τοὺς Βυζαντινοὺς κάποιες τριήρεις, νὰ σταλοῦν στὶς ἐκβολὲς τοῦ Ἰστρου, νὰ περάσουν μ' αὐτὲς τὸ ποτάμι.¹⁹³ Καὶ γιὰ τὴν κυβέρνηση τοῦ κράτους ἔμεινε στὴν Πέλλα ὁ Ἀντίπατρος.¹⁹⁴

Ξεκινῶντας λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος¹⁹⁵ ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη ὁρμάει στὴ χώρα τῶν λεγόμενων «αὐτόνομων Θρακῶν», ἀνηφορίζει τὸ Νέστο, ἀριστερά του ἀφήνοντας τοὺς Φιλίππους, τὴν πόλη, καὶ τὸ βουνὸ τὸν Ὀρβηλο, διαβαίνει τὸ ποτάμι,¹⁹⁶ καὶ, κυνηγῶντας τοὺς Θρᾶκες στὰ ψηλὰ

193² Δὲν ξέρουμε κατὰ πόσο ἡ σχέση ἐξάρτησης αὐτὴ τοῦ Βυζάντιου στηριζόταν σὲ ιδιαίτερες συνθήκες ἢ σὲ προσχώρηση στὴν Ἑλληνικὴ Συμμαχία κατὰ τὸ Σουίδα, Λέων, πιθανότερο εἰναι τὸ πρῶτο [Ο Bosworth, I, 61, ὑποθέτει πῶς μπορεῖ, ἀπλά, νὰ χρησιμοποιήθηκε σὰ «ναυτικὴ βάση» γιὰ μακεδονικά πλοῖα]

194 Τὸ δὲτι ὁ Ἀντίπατρος πῆρε αὐτὴ τὴν ἔξουσία — ποὺ γιὰ τὸ δινομά της τίποτα δὲ μᾶς παραδίδεται — βγαίνει ἀπὸ τὸ Δείναρχο, Κατὰ Δημοσθένους, 18, ποὺ λέει πῶς ἐνῶ ἔλειπε ὁ Ἀλέξανδρος, ἔστειλε ὁ Ἀντίπατρος πρέσβεις στὴν Ἀρκαδία

195 Πόση ἡταν ἡ δύναμη τοῦ στρατοῦ δὲν λέγεται ἀλλ' ἀπὸ τὸν Ἀρριανό, Α' 2, 5, π' ἀναφέρει 3 ἢ 4 ἵνες, φαίνεται πῶς οἱ ἴππεῖς ἡταν τουλάχιστον χίλιοι πεντακόσιοι (Α' 3, 6). Ἀναφέρει μετὰ τὸ ἄγημα καὶ τοὺς ἄλλους ὑπασπιστές, πολλὲς τάξεις δηλαδή, κ' ἔπειτα τὶς φάλαγγες τοῦ Κοίνου, τοῦ Περδίκκα καὶ τοῦ Ἀμύντα (Α' 6, 9 8, 2) Ἀπ' ἄλλο χωρίο (Α' 4, 5) βγαίνει πῶς μετεῖχαν κ' οἱ τάξεις τοῦ Μελέαγρου καὶ τοῦ Φιλίππου, κ' ἴσως κι ἄλλες (Α' 2, 1) "Αν τώρα προστεθοῦν κ' οἱ 2000 τοξότες κι ἀγριανές — ποὺ ἐπίσης μνημονεύονται — τὸ σύνολο φτάνει τοὺς 20000 ἄντρες. Ἡ στρατιὰ εἶχε καὶ μηχανάς (Α' 6, 8)

196² Ἀπὸ τὴν φράση τοῦ Ἀρριανοῦ, Α' 1, 5, διαβάς τὸν Νέστον, δὲν μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε πῶς ὁ Ἀλέξανδρος ἀνέβηκε τὴν κοιλάδα τοῦ Νέστου ὡς τὸ Raslog (Μαομία) κι ἀπὸ κεῖ, περνῶντας τὸ στενὸ Tscherpina, καὶ τὴν κοιλάδα Elliden (Γελί-Ντερέ), κατέβηκε στὸ λεκανοπέδιο τοῦ Ἐβρου καὶ προχώρησε στὴ Φιλιππούπολη. Τὸ Νέστο θὰ πρέπει νὰ τὸν πέρασε πιὸ κάτω ἢ στὸ Buck [Σημειρινὸ Παρανέστιο, MEE, ΙΘ' 651], ὥστε νότια τῆς ψηλῆς Κρούσοβας [κορφῆς μὲ ὄψος πάνω ἀπὸ 2000μ, 32χλμ βορεινά τοῦ Παρανέστιου, ἀκριβῶς ἀπάνω στὴ συνοριακὴ γραμμὴ Ἐλλάδας-Βουλγαρίας] νὰ κατέβῃ στὴν κοιλάδα τοῦ Arda [ποταμοῦ, ποὺ ἐνώνεται μὲ τὸν Ἐβρο, στὴν Ἀδριανούπολη], κι ἀπ' τὸ Asmilan [Smoljan] στὸν Ἐβρο (Ἀδριανούπολη) ἢ θὰ τὸν πέρασε στὸ Νευροκόπι [έννοεῖται τὸ βουλγαρικὸ Νευροκόπι, 30χλμ βορειοδυτικά τοῦ μεταγενέστερου ἑλληνικοῦ Κάτω Νευροκοπίου (βλ. MEE, ΙΗ' 219-20, καὶ τοὺς σχετικοὺς χάρτες στὸν τόμο Ελλάς, 33)], ἀπ' ὅπου βόρεια τῆς Κρούσοβας τὸ στενὸ τοῦ Karabulan [Karabla, 80χλμ βόρεια τῆς Καβάλλας, στὸ βουλγαρικὸ ἔδαφος] φέρνει στὴν κοιλάδα τοῦ

βουνά περνάει τή Ροδόπη, γιατί νά φτάση, μες ἀπ' τή χώρα τῶν Ὀδρυσῶν, στὰ στενὰ τοῦ Αἴμου.¹⁹⁷ Σὲ 10 μέρες, λέν, ἔφτασε στὰ ριζὰ τοῦ βουνοῦ. Κι αὐτοῦ εἶχανε στηθῆ ἀπέναντί του, στὶς κορφές, πάνω ἀπὸ τὰ στενὰ τοῦ δρόμου — ποὺ παρανηφόριζε ἀνάμεσα στὰ ὑψώματα — πολλοὶ ντόπιοι στὰ φαράγγια τοῦτα¹⁹⁸ κι αὐτόνομοι Θράκες ἀποφασισμένοι ὅπως φαίνονταν ν' ἀντισταθοῦν καὶ νὰ τοῦ ἐμποδίσουν τὴ διάβαση· ἀρματωμένοι ἔτσι μονάχα μ' ἀκόντια καὶ μὲ μαχαίρια, κι ἀντὶ περικεφαλαῖες μὲ προβιές ἀπ' ἀλεπούδες στὰ κεφάλια, εἶχανε πιάσει ἐκεῖ τὶς κορφές, πάν' ἀπ' ὅπου θὰ πέρναγε ὁ στρατός· καὶ καθὼς δὲ μποροῦσαν βέβαια νὰ τὰ βγάλουν πέρα μὲ τοὺς βαριὰ ὠπλισμένους καὶ συντεταγμένους Μακεδόνες, εἶχανε φέρει αὐτοῦ ψηλὰ πολλά τους ἀμάξια, καὶ τάχαν τάξει σὰν εἶδος προκαλύμματα, γιὰ νὰ πολεμήσουν ἀποπίσω τους ἀν στριμώχνονταν κειπάνω, ἥ (καθὼς κ' ἔγινε) γιὰ νὰ τὰ κατρακυλήσουν ἀπὸ ψηλὰ στὶς φάλαγγες, κι ὅπως θὰ συγκλίναν ὅπού ἤταν στενώτερα καὶ πυκνότερες οἱ τάξεις, νὰ τοὺς διαλύσουνε - κ' ὑστερα νὰ χιμήσουν ἀπάνω τους, καθὼς

Kritzschma [Krichim, ποὺ πηγάζει ἀπ' τή Ροδόπη καὶ χύνεται στὸ βουλγάρικο Ἐβρο (Mariča)], πρὸς τὴ Φιλιππούπολη (Βλ τοὺς δρόμους στὸ μεγάλο χάρτη τοῦ Kiepert, 1870). Ποιός, τώρα, ἀπ' τοὺς δυὸ αὐτοὺς δρόμους εἰναι καταλληλότερος γιὰ πορεία στρατοῦ, ἀλλο θέμα Πάντως, γιὰ κεῖ πούθελε νὰ πάῃ ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ συντομώτερος ἥταν ἀπὸ τὸ Νευροχόπτι

197 Ο δρόμος ποὺ πῆρ' ὁ Ἀλέξανδρος θάταν αὐτὸς ποὺ ἀκολούθησε κι ὁ Φιλιππος ὁ γ' κατὰ τὸν Πολύβιο, ΚΓ' 8, 4 διελθὼν δὲ διὰ μέσης τῆς Θράκης ἐνέβαλεν εἰς Ὁδρύσας, Βέσσονς καὶ Δενθηλήτους, καὶ κατὰ τὸν Τίτο Λίβιο (XXXIX, 53, 12-6) Ἀπὸ τὸν Ἀρριανό, Α' 25, 2, ποὺ λέει πῶς ὁ Ἀλέξανδρος, παίρνοντας τὸ θρόνο, πρωτοχαιρετίστηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο τὸ λυγκηστή, (ὕστερον δὲ καὶ ἐν τιμῇ ἀμφ' αὐτὸν εἶχε στρατηγὸν τε ἐπὶ Θράκης στείλας .), δὲν προκύπτει ἀν δ' Ἀλέξανδρος εἶχε στείλει τὸ λυγκηστή σὰ στρατηγὸ στὴ Θράκη ἀπὸ τότε κιόλας, ἥ τώρα, τὸ 335

198² Στὸ χωρίο τοῦ Ἀρριανοῦ, Α' 1, 6, ἀντὶ. τῶν τε † ἐμπόρων πολλοῖ, σωστὰ κάποιοι διαβάζουν. τῶν ἐκ τῶν δρῶν πολλοὶ [Schmieder. 'Ο Gronovius' τῶν ἐγχωρίων] Κ' εἰν' ἵσως οἱ Βέσσοι; [ἥ Βησσοί] κάτοχοι τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διόνυσου στὰ βουνά (Δίων Κάσσιος, ΝΑ' 25 ΝΔ' 34, Ἡρόδοτος, Ζ' 111) Γιατί, κατὰ τὸν Στράβωνα, Ζ' 318, καὶ τὸν Πλίνιο, IV, 40, στὸν Αἴμο κατοικοῦν (ἀπὸ τὸν Πόντο, πρὸς τὰ δυτικά). Κόραλλοι (πιὸ σωστά: Κορπίλλοι), Βέσσοι, Μαΐδοι. 'Ο Σουετώνιος (Augustus, 94) ἀναφέρει πῶς ὁ Ἀλέξανδρος θυσίασε στὸ ἱερὸ τοῦ Διόνυσου, πούταν πάνω στὴν κορφὴ τοῦ βουνοῦ Τὰ στενὰ τῆς ἀνόδου τῆς ἐπὶ τὸ δρός ('Ἀρριανός, Α' 1, 6) θάθελα νὰ ταυτίσω μὲ τὴν κλεισοῦρα τοῦ Kalifer [60 χλμ ΒΒΑ τῆς Φιλιππούπολης], ποὺ τὴν πέρασ' ὁ Heinrich Barth τὸ 1862 τὸ δὲ στενὸ τοῦ Ἀετοῦ (Aïdos) πάν' ἀπ' τὴ Σούμλα [Shumen ἥ Kolarovgrad] ὅπως περιγράφεται ἀπὸ τὸν Cyprian Robert, *Die Slaven der Turkei*, II², 186, θάταν ἐντελῶς ἀκατάλληλο γιὰ νὰ περάσουν ἀμάξια, κι ἀκόμα χειρότερη ἥ ἀλλη στενοπορία τοῦ Ἀετοῦ, [25 χλμ βορειοδυτικά τοῦ Πύργου τῆς Βουλγαρίας], πάν' ἀπ' τὸ Karnabat, ποὺ περιγράφει ὁ von Hochstetter, *Mittheil. der k.k. Geogr. Gesell. in Wien*, 1871, 587.

θάτανε διασκορπισμένοι! Ὁ Ἀλέξανδρος τὸ κατάλαβε· καὶ βέβαιος πώς ἀπ' ἄλλοῦ δὲ μποροῦσε νὰ περάσῃ, παράγγειλε στοὺς πεζικάριους, ἂμα θὰ κατρακυλᾶν καταπάνω τους τ' ἀμάξια ποὺ θ' ἀμολήσουν αὐτοί, ὅπου ἔχει τυχὸν χῶρο ν' ἀνοίγουνε, καὶ νὰ τ' ἀφήνουν νὰ περνᾶν ἀνάμεσα· κι ὅπου εἶναι παράστενα, νὰ γονατίζουνε, στό να γόνατο, καὶ νὰ συγκλείνουν ὁ ἔνας μὲ τὸν ἄλλο τὶς ἀσπίδες — χελῶνα ποὺ τὸ λὲν — νὰ καλύπτωνται ἐντελῶς, καὶ τ' ἀμάξια ποὺ θάρχουνται μὲ φόρα νὰ κυλᾶν ἀποπάνω τους, νὰ χάνουνται!.. Κ' ἔτσι κ' ἔγινε! Φτάσανε κατρακυλῶντας τὰ κάρρα, κι ἄλλοι φύγαν ἀνάμεσα, πούχαν ἀνοίξεις οἱ φάλαγγες, κι ἄλλοι τσούλησαν πάν' ἀπ' τὶς ἀσπίδες, καὶ πᾶνε κάτω - καὶ κανεὶς δὲν ἔπαθε! Καὶ τότε οἱ Μακεδόνες, σὰν εἶδανε ποὺ δὲ βλαφτῆκαν ἀπ' τ' ἀμάξια κεῖνα ποὺ φοβόντουσαν, ζανάβραν τὸ κουράγιο τους καὶ μὲ φωνὴ μεγάλη χίμησαν ἀπάνω στοὺς Θράκες, κι ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε νὰ πᾶν ἀπ' τὸ δεξιὸν οἱ τοξότες, μπρὸς ἀπὸ τὸν ἄλλους τῶν φαλάγγων, πούταν βολικότερα, καὶ νὰ τοξεύουνε τοὺς ἔχθρούς, ὅπου τοὺς βρίσκανε πιὸ ἀφύλαχτους, ἐνῶ αὐτὸς ὥρμησε ἐπικεφαλῆς στ' ἀριστερά, μὲ τ' ἄγημα, τοὺς ὑπασπιστές, καὶ τοὺς ἀγριανες!.. Κ' οἱ τοξότες, λοιπόν, σημάδευαν κι ἀνακόπτανε δσους θράκες ζεμύτιζαν πιὸ μπροστά, καλύπτοντας ἔτσι τοὺς βαρειοὺς διλῆτες π' ἀνηφόριζαν· κι ἄμα πιὰ ζεβγήκανε ψηλὰ στὸ φρύδι πυκνὲς οἱ φάλαγγες, ζήλωσαν εὔκολα τοὺς ἀλαφροὺς ἐκείνους κι ἀκατάλληλ' ἀρματωμένους βάρβαρούς, ἔτσι ποὺ δὲ μπόρεσαν καὶ νὰ σταθοῦνε μπρὸς στὸν Ἀλέξανδρο, ἄμα πλάκωσε κεῖ ἀπ' τ' ἀριστερά, κ' ἔρριχναν τ' ἀρματά τους, καὶ τόβαζαν στὰ πόδια, ὅπως τοῦ ρχότανε τοῦ καθενός, καὶ τοῦ διναν κατὰ τὸ βουνό, κι ὅπου λοιπὸν σκοτώθηκαν κάπου χίλιοι πεντακόσιοι αὐτοῦ — λίγοι μοναχὰ αἰχμαλωτιστήκανε (γιατ' ἦτανε καὶ σβέλτοι, καὶ ζέρανε καὶ τὸν τόπο) — , μὰ οἱ γυναικες, δσες ἦτανε μαζί τους, καὶ τὰ παιδόπουλα, πιάστηκαν, μαζὶ μ' ὅ,τι κουβαλούσανε, κι ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλε τὰ λάφυρα πίσω, μὲ τὸ Λυσανία καὶ τὸ Φιλώτα,¹⁹⁹ στὶς παραθαλάσσιες πόλεις, νὰ τὰ πουλήσουν,²⁰⁰ κι αὐτὸς προχώρησε πέρ' ἀπ' τὴν κορφή, μὲς

¹⁹⁹ Ὁ Αρριανός, Α' 2, 1 Πολύαινος, Δ' 3, 11 Ὁ Φιλώτας, π' ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Αρριανός [Berve, ἀρ 805], εἰν' ἄλλος ἀπ' τὸ φρούραρχο τῆς Καδμίας [Berve, ἀρ. 808] καὶ τὸ γιὸ τοῦ Παρμενίωνα [Berve, ἀρ. 802], ποὺ κατὰ τὸν ἔδιο (δ π., 5) ἦταν ἀρχηγὸς τῶν ἵππεων

²⁰⁰ Ὁ Αρριανός, ποὺ πιστὰ τὸν ἀκολουθεῖ ὁ Droysen ἐδῶ (Α' 1, 13-2, 1), διαστέλλει τὴ λεία, δηλαδὴ τὰ πράγματα, ἀπὸ τὰ πρόσωπα γυναικες [] καὶ τὰ παιδάρια γιατὶ ἀκριβῶς θέλει ν' ἀποκλείσῃ στὸν ἀναγνώστη του τὴν ίδεα τυχὸν πώς ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλε νὰ πουληθοῦν σκλάβοι. Ἡ ἔκφρασή του εἶναι αὐστηρὰ διαχριτική: Ἀλέξανδρος δὲ τὴν μὲν λείαν δπίσω ἀπέπεμψεν Ἐνῶ ἀμέσως παραπάνω γράφει σαφέστατα· γυναικες [] ἑάλωσαν [] καὶ τὰ παιδάρια καὶ ἡ λεία πᾶσα ἑάλω "Ωστε ἄλλο τὰ πρόσωπα, δῆλο ἡ λεία πραγμάτων τὰ πράγματα, δχι τὰ πρόσωπα, στέλνει νὰ πουληθοῦν]

ἀπ' τὸν Αἴμο γιὰ τοὺς Τριβαλλούς, κ' ἔφτασε στὸ Λύγινο ποταμὸ²⁰¹ (τριῶν ἡμερῶν δρόμο ἀπ' τὸν Ἰστρο) καὶ τὸν πέρασε κι αὐτόν.

Ο Σύρμος στὸ μεταξύ, ὁ βασιλιάς τῶν Τριβαλλῶν, ποὺ ἀπὸ καιρὸ εἶχε μάθει πῶς ζεκίνησε ὁ Ἀλέξανδρος, εἶχε στείλει μπρὸς τὶς γυναικες καὶ τὰ παιδιά τους, νὰ διαβοῦν νὰ μείνουνε σ' ἕνα νησὶ τοῦ Ἰστρου, ποὺ τόλεγαν Πεύκη²⁰² σ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ νησί, ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς πίεζε προελαύνοντας, εἶχανε μαζευτῆ κ' οἱ θρᾶκες οἱ γειτονικοὶ τῶν Τριβαλλῶν,²⁰³ κ' ἐκεῖ κατάφυγε τέλος μὲ τοὺς δικούς του κι ὁ ἴδιος ὁ Σύρμος,

201² Ο Λύγινος δὲν ἀναφέρετ' ἀλλοῦ. Δὲν πρέπει νὰ ταυτιστῇ (ὅπως κ' ἔγω παλιότερα ἔκανα) μὲ τὸν Ὄσκιο (Isker), ποὺ δὲν ἀποτελοῦσε πιά, καθὼς ἐπὶ Θουκυδίδη, Β' 96, τ' ἀνατολικὰ δρια τῶν Τριβαλλῶν καὶ τὸ λεγόμενο ἀπ' τὸν Ἀρριανό, πῶς ὁ Λύγινος ἀπέχει ἀπὸ τὸν Ἰστρου [σταθμὸν τρεῖς, δὲν ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα πῶς ὁ ποταμὸς ἐκβάλλει κατεύθυνταν στὸν Πόντο Εἰδάλως μόνο ὁ Kanitschyk [Kamchiya] θὰ μποροῦσε νάναι, κοντὰ στὴ Σούμλα "Ἐπειτα, δὲ μπορεῖ νὰ κρίνῃ κανένας, ἂν ὁ Ἀλέξανδρος κατέβηκε τὸ βουνὸ μὲ κατεύθυνση πρὸς τὸ Τροյαν ἢ πρὸς τὴ Gabrowa [δηλαδὴ ἀπὸ τ' ἀνατολικώτερο πέρασμα Shipka Τὸ Gabrovo βρίσκεται 35χλμ νοτιοδυτικά τοῦ Τυρνόβου]" Ἐντούτοις ἀξίζει νὰ παρατηρηθῇ πῶς ὁ Jantra, κάτω ἀπ' τὴ Gabrowa, ὡς τὸ Τύρνοβο, τὴν παλιὰ πρωτεύουσα τῆς Βουλγαρίας, κυλάει πρὸς τ' ἀνατολικά, κι ὅτι ἀπ' τὸ Τύρνοβο ὡς τὸ Ρουστσούκι [Ruse, στὸ Δούναβη, 65χλμ νότια ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι] ἡ ἀπόσταση εἶναι κάπου 100χλμ 'Ο Roesler (*Rumanische Studien*, 1871, 20) νομίζει πῶς βρίσκει τὸ Λύγινο στὸ ποταμάκι Ljig [Lug, παραπόταμο τοῦ Μοράβα] δεξιὰ ἀπ' τὸν Koluhara, ποὺ χύνεται στὸ Δούναβη, [νοτιοδυτικά τοῦ Βελιγραδίου], καὶ φρονεῖ πῶς ὁ Ἀλέξανδρος, τραβῶντας πρὸς τὰ βορειοδυτικά, πέρασε ἀπ' τὰ στενὰ κοντὰ στὴ Σόφια (Porta Trajani). Τότε δμως θάπρεπε οἱ Τριβαλλοὶ νὰ ζοῦσαν στὸ Μοράβα, κ' οἱ Γέτες στὸ Δούναβη, κοντὰ στὸ Βελιγράδι

202² Ο Ἀρριανός [Α' 2, 2] λέει· ἐς νῆσον τινα τῶν ἐν τῷ Ἰστρῷ, κι ὁ Στράβων, Ζ' 301, κατὰ τὸν Πτολεμαῖο βέβαια τῆς ἐν αὐτῷ (τῷ Ἰστρῷ) νῆσου - καὶ τὴν ὄνομάζουν κ' οἱ διύ τους Πεύκη Οἱ ἐρευνητὲς φρονοῦν πῶς πρόκειται γιὰ τὴ μεγάλη Πεύκη, (Στράβων, Ζ' 305 πρὸς δὲ ταῖς ἐκβολαῖς μεγάλη νῆσος ἐστιν ἡ Πεύκη), ποὺ κατὰ τὸ Σκύμνο τὸ χῖο, 789 [GGM, I, 228] οὐκ ἔστ' ἐλάττων μὲν Ρόδου Ἀλλὰ τὸ σχηματισμένο ἀπ' τὶς ἐκβολὲς τοῦ Ἰστρου αὐτὸ νησὶ διόλου δὲν ταιριάζει μὲ τὴν περιγραφὴ τοῦ Ἀρριανοῦ, Α' 3, 4· τῆς νῆσου τὰ πολλὰ ἀπότομα ἐς προσβολήν οὕτε πάλι μὲ τὸ ἀναφερόμενο, πῶς τὸ ποτάμι αὐτοῦ, καθὼς εἶχε στενὴ τὴν κοίτη του, ἥταν ὄρμητικὸ καὶ δυσκολοδιάβατο οἵα δὴ ἐς στενὸν συγκεκλεισμένον, δέν καὶ ἀπορὸν προσφέρεσθαι ὅπως οὔτε καὶ μὲ τ' ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, ἀντὶ νὰ κάνῃ ἀπόβαση στὸ νησί, ἀποφάσισε νὰ περάσῃ στὴν ἀπέναντι δύνθη Αὐτὴ ἐδῶ λοιπὸν ἡ Πεύκη δὲν πρέπει νάταν μεγάλη σὰν τὴ Ρόδο, παρὰ θάταν κάποιο ἀπὸ τὰ πολλὰ νησιὰ τοῦ ποταμοῦ, ποὺ ὑπάρχουν πάνω ἀπ' τὴ Σιλιστρία, μπρὸς ἀπ' τὴ νότια ὅχθη, τὴν φηλότερη Μ' αὐτά, φαίνεται, συμφωνεῖ κ' ἡ ἔκφραση τοῦ Στράβωνα (ἢ τοῦ Πτολεμαίου) Ζ' 301: ὅρων μέχρι τοῦ Ἰστρου καθήκοντας καὶ τῆς ἐν αὐτῷ νῆσου Πεύκης τὰ πέραν δὲ Γέτας ἔχοντας

203² Αρριανός, Α' 2, 3· καὶ οἱ θρᾶκες οἱ πρόσχωροι τοῖς Τριβαλλοῖς [] συμπεφευγότες ησαν Δὲ λέει τ' δνομ' αὐτῶν τῶν θρακῶν, ἀλλὰ βλέπουμε πῶς ἀνάμεσα στοὺς Τριβαλλοὺς καὶ στὸν Πόντο κατοικοῦσαν καὶ θρᾶκες - δχι δμως πιὰ ἡ θρακικὴ φυλὴ τῶν Γετῶν [Berve, I, 321, 1]

ἐνῶ τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν βαρβάρων ὑπανάστρεψε πάλι στὸ Λύγινο, ἀπ' ὅπου τὴν προηγούμενη εἶχε κινήσει ὁ Ἀλέξανδρος, γιὰ νὰ τὸν ἀποκόψῃ· μὰ σὰν τοὺς ἔνιωσε τί πήγαιναν νὰ τοῦ κάνουν, ὑπανάστρεψε κι αὐτὸς ἔκανά, τραβῶντας πάλι καταπάνω τους, καὶ τοὺς πέτυχ ἐκεῖ ποὺ κιόλας εἶχανε στρατοπεδεύσει· καὶ τοῦτοι, καθὼς τοὺς πρόλαβε, πιάσαν καὶ παρατάχτηκαν στὰ δασωμένα σύρριζα στὸ φαράγγι τοῦ ποταμοῦ· τότε ὁ Ἀλέξανδρος παράταξε κι αὐτὸς τῇ φάλαγγα, καὶ ζύγωνε, ἐνῶ διάταξε νὰ προωθηθοῦν οἱ τοξότες κ' οἱ σφενδονῆτες, καὶ νὰ τρέχουν μπρός, καὶ νὰ τοξεύουν, καὶ νὰ σφεντονίζουν προκλητικὰ - μπάς καὶ τοὺς παράσερν ἀπὸ τὰ δασωμένα στ' ἀδεντρα τὰ πλατώματα! Κι ὅπου αὐτοί, πράγματι, σὰν τοὺς φτάσανε τὰ βέλη χίμησαν (μ' ὅλο ποὺ τοὺς βρίσκανε) κατὰ τοὺς τοξότες, νὰ τοὺς πιάσουνε στὰ χέρια, πούταν καὶ ἔμρατώτοι. Καθὼς λοιπὸν τοὺς τράβηξ ἔτσι ὁ Ἀλέξανδρος ὅξω ἀπὸ τὰ λογκωμένα, καὶ μάλιστα τὸ δεξιό τους προχώρησε περισσότερο, ἔστειλε τρεῖς Ἰλες ἵππικοῦ κι ἀπὸ δεξιὰ κι ἀπ' ἀριστερὰ νὰ καλπάσουν καταπάνω τους, καὶ γρήγορα ἐπελάσανε κι ἄλλες Ἰλες στὸ χέντρο, κι ἀπὸ πίσω ἡ φάλαγγα! Ἀλλ' αὐτοί, ποὺ πολεμοῦσαν ὡς τώρα γενναῖα, δὲν ἀντεῖαν στὴν ὄρμὴ τῶν θωρακισμένων ἵππέων καὶ τῆς πυκνῆς φάλαγγας, καὶ τόσκασαν ἀπ' τὸ δάσος γιὰ τὸ ποτάμι. Σκοτώθηκαν 3000 ἔτσι - κ' οἱ ἄλλοι χάθηκαν μὲ τὸ σκοτάδι πούπεσε στὸν πυκνὸ λόγγο.

'Ο Ἀλέξανδρος συνέχισε τὴν πορεία του, καὶ τὴν 3^η μέρα ἔφτασε στὴν ὅχθη τοῦ Ἰστρου - ὅπου τὸν περίμεναν κιόλας τὰ πλοῖα ἀπὸ τὸ Βυζάντιο. Μπαρκάραν ἀμέσως τοξότες κι ὄπλιτες, γιὰ νὰ χτυπήσουν τὸ νησὶ ὅπουχαν καταφύγει Τριβαλλοὶ καὶ Θράκες· ἀλλὰ τὸ φύλαγαν καλά, κ' οἱ ὅχθες του ἦταν ἀπότομες, κι ὁ Δούναβις ἐδῶ, ποὺ ἡ κοίτη του στένευε, πάρα-ορμητικός, καὶ τὰ πλοῖα λίγα, κ' οἱ Γέτες στὴ βορεινὴ ὅχθη φαίνονταν ἔτοιμοι νὰ πολεμήσουν μὲ τοὺς ἄλλους. 'Ο Ἀλέξανδρος λοιπὸν ἀνακάλεσε τὰ πλοῖα κι ἀποφάσιστ ἀμέσως νὰ χτυπήσῃ τοὺς Γέτες τῆς ἀντίπερα ὅχθης, μὲ τὴ σκέψη πώς ἀν νικῶντας αὐτοὺς ἔπιανε καὶ τὶς δυὸ ὅχθες, δὲ θὰ μποροῦσε πιὰ καὶ τὸ νησὶ μὲς στὸ ποτάμι νὰ βαστάξῃ.²⁰⁴

Οἱ Γέτες — πούταν 4000 ἵππεις πάνω-κάτω, καὶ περισσότεροι, κι ἀπὸ 10000 πεζοὶ — εἶχαν παραταχτῆ στὴ βορεινὴ ὅχθη τοῦ Ἰστρου, μπρὸς ἀπὸ μιὰ πόλη κακοοχυρωμένη, λίγο παραμέσα· πίστευαν, ἵσως,

204 'Η θρακικὴ φυλὴ τῶν Γετῶν συμμαχοῦσε ἀκόμα τὸ 340 μὲ τὸ Φίλιππο, γιατὶ αὐτὸς πολέμησε καὶ νίκησε τὸ βασιλιὰ τῶν Σκυθῶν Ἀτέα, ποὺ τοὺς καταπίεζε. 'Η ἔκστρατεία τούτη δείχνει πώς ζοῦσαν στὴ βόρεια ὅχθη τοῦ Δούναβη Μπορεῖ ὁ Ἀλέξανδρος νὰ μὴ σκόπευε νὰ τοὺς χτυπήσῃ, καὶ νάστειλε τὰ πλοῖα ἀπ' τὸ Βυζάντιο κατὰ τῶν Τριβαλλῶν· μὰ ἐπειδὴ παρατήρηστοσας πώς μάζευαν τὶς δυνάμεις τους περ' ἀπ' τὸν Ἰστρο, θάκρινε καλὸ νὰ δώσῃ καὶ σὲ δαύτους ἔνα μάθημα

πώς ὁ Ἀλέξανδρος θάκανε πολλὲς μέρες νὰ διαβῇ τὸ ποτάμι καὶ πώς θάκανε καιρὸν νὰ χτυπᾶνε τὸ ἀποβατικά του ἀγήματα, ἔνα-ἔνα. "Ητανε μέσα Ματου, τὰ χωράφια κοντὰ στὴν πόλη τῶν Γετῶν ἥταν σπαρμένα, καὶ τὰ στάχια τόσο φηλά, καὶ πυκνά, ποὺ κρύβανε ἀπὸ τὰ μάτια τῶν ἐχθρῶν τοὺς στρατιῶτες τῶν ἀποβατικῶν.²⁰⁵" Ολο τὸ θέμα ἥταν ὁ γρήγορος αἰφνιδιασμός: νὰ καταλάβουν τὸν τόπο μ' ἀστραπιαίᾳ ἐνέργεια, πρὶν οἱ Γέτες τοὺς καλονιώσουν! Κ' ἐπειδὴ τὰ πλοῖα ἀπὸ τὸ Βυζάντιο δὲ χώραγων ἀρκετούς, μάζεψαν κι ἀπὸ γύρω πολλὰ βαρκάκια, πούχαν οἱ ντόπιοι γιὰ νὰ ψαρεύουνε στὸ ποτάμι ἢ νὰ ληστεύουνε, ἢ γενικὰ νὰ πηγαινόρχουνται στὶς ὅχθες· μὰ κ' ἔξὸν ἀπὸ δαῦτα γιόμισαν μ' ἄχυρα τὰ δέρματα πούχανε γι' ἀντίσκηνα οἱ μακεδόνες, τὰ ἐνώσανε, καὶ μὲς στὴ μάυρη νύχτα χίλιοι πεντακόσιοι ἵππεις καὶ 4000 πεζικάριοι, μὲ τὸν Ἀλέξανδρο ἐπικεφαλῆς τους, διαβήκανε τὸν ποταμὸν καὶ βγήκανε στὴν ἄλλη ὅχθη, χωρὶς νὰ φανοῦν πίσω ἀπ' τὰ πυκνὰ σπαρτὰ κάτ' ἀπὸ τὴν πόλην.

Χαράμματα πορεύτηκαν μὲς ἀπὸ τὰ ψηλὰ στάρια — τὸ πεζικὸ μπροστά, μὲ τὶς σάρισσες πλαγιαστές, καθὼς διάταξε ὁ Ἀλέξανδρος, νὰ κατακαθίζουν τὰ στάχια — ὡσπου φτάσαν σὲ χέρσα· τότε τὸ ἵππον κάλπασε μ' ἐπικεφαλῆς τὸν ἴδιο στὴ δεξιὰ πτέρυγα, ἐνῶ ἀπ' ἀριστερά, μ' ἀνεπτυγμένη παράταξη²⁰⁶ σύρριζα στὴν ὅχθη πρόβαιν' ἡ φάλαγ-

205 Αὐτά, καθὼς μοῦπε βοτανολόγος, πούδε ὁ Ἰδιος ἐκεῖ, γύρω στὰ μέσα Ματου, τὰ στάρια νὰ φτάνουν ὡς ἔνα μπόν

206 Στὸν Ἅρειον λέει ἀδικαιολόγητα πώς ἡ φάλαγγα προχωροῦσε μ' ἀνεπτυγμένο μέτωπο, ἐνῶ ἡ μοναδικὴ μαρτυρία γιὰ τοὺς τακτικοὺς αὐτοὺς σχηματισμοὺς τοῦ Μεγαλέξαντρου, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἀρριανό, Α' 4, 2, ἀναφέρει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετα. τὴν φάλαγγα δὲ ἐν πλαισίῳ Νικάνορα ἄγειν ἐκέλευσε καὶ πλαίσιο λέγεται ὁ τακτικὸς σχηματισμὸς ὃπου ὅλα τὰ μεταγωγικὰ — ἀν ὑπάρχουν — μπαίνουν στὸ κέντρο ἐνὸς νοητοῦ τετράγωνου, τριγύρω τους οἱ ἐλαφρὰ ὡπλισμένοι, καὶ παραόξω, μὲ ἵσο πάχος ἀνδρῶν, ἀπ' ὅλες τὶς πλευρές, νὰ τοὺς περιστοιχίζουν, οἱ βαρειὰ ὡπλισμένοι. Ο σχηματισμὸς αὐτὸς χρησιμοποιεῖται ὅταν τὸ στράτευμα διασχίζῃ ἀγνωστὸ ἔδαφος κ' ὑπάρχῃ κίνδυνος ἐχθρικῆς προσβολῆς, ἀπ' ὅποιαδήποτε πλευρά. Τὸ πλεονέκτημά του εἶναι ὅτι μπορεῖ μὲ μιὰν ἀπλὴ μεταβολὴ τῶν στρατιωτῶν, καὶ χωρὶς περαιτέρω ἀνασυντάξεις, ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἐχθρὸν ἀπ' ὅπου κι ἂν ἐπιτίθεται ἀυτὸς μὰ μειονεκτεῖ γιατὶ κυκλώνεται ἕυκολα, καθὼς δὲν ἔχει ἐκτεταμένο μέτωπο. Οἱ ἵππεις καὶ μερικοὶ διαλεχτοὶ ὅπλιτες παραμένουν συνήθως ἐκτὸς τῶν πλαισίων αὐτῶν, γιὰ νὰ μποροῦν ν' ἀντιμετωπίσουν ἀμεσα τυχὸν μικροεπιθέσεις καὶ χωρὶς νὰ χρειαστῇ ν' ἀνακόψῃ τὴν πορεία τῆς ἡ φάλαγγα (Γιὰ τὸ πλαίσιο βλ. Ἀρριανοῦ, *Τέχνη τακτικῆς*, 29, 7, Hans Droysen, *Heerwesen*, 86-8 καὶ F. Vollbrecht, *Worterbuch zu Xenophons Anabasis*, 1880, στὸ σχετικὸ λῆμμα). Ἐδῶ λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος ἔκανε δὲ, τι πιὸ ἐνδεδειγμένο γιὰ τὴν περίσταση· ἐπειδὴ δὲν ἦξερε τὸ ἔδαφος, οὕτε τὶς θέσεις τοῦ ἐχθροῦ, διάταξε τὸ Νικάνορα νὰ συντάξῃ τὴ φάλαγγα σὲ πλαισίο, καὶ μάλιστα νὰ προχωράῃ παράλληλα μὲ τὴν ὅχθη — ἔχοντας δηλαδὴ τὸ ποτάμι διαρκῶς στ' ἀριστερό του — γιὰ ν' ἀποτρέπῃ ἔτσι τὸν κίνδυνο περικύλωσης, ἐνόσφι κρατοῦσε ὁ Ἰδιος, μὲ τὸ ἵππο-

γα, ύπο τὸ Νικάνορα. Οἱ Γέτες τὰ χάσανε, μὲ τὴν ἀκατανόητη γὶ αὐτοὺς τόλμη νὰ περάσῃ κεῖ ὁ Ἀλέξανδρος τόσο εὔκολα, καὶ νύχτα, τὸ μεγαλύτερο ποτάμι πούξεραν στὸν κόσμο, καὶ δὲν κατάφεραν ν' ἀντισταθοῦν, οὕτε στοῦ ἵππικου τὴν ἐφόρμηση, οὕτε στῆς φάλαγγας τὴν ἀλύγιστη πίεση, παρὰ σπάσανε καὶ χύθηκαν νὰ μποῦν στὴν πόλη· κι ὅταν εἴδαν κ' ἔκει νὰ καταφτάνῃ ὁ ἔχθρος, ἀρπαξαν ὅσες γυναικες καὶ παιδιά μπορούσανε νὰ πάρουν πάνω στ' ἄλογα καὶ χάθηκαν ὅσο γινότανε πιὸ μακρυά ἀπὸ τὸ ποτάμι, στὶς ἐρημιές τῆς ἐνδοχώρας τους...

‘Ο Ἀλέξανδρος μπῆκε καὶ κατάστρεψε τὴν πόλη. Ξαπόστειλε τὴ λεία στὴ Μακεδονία, μὲ τὸ Φίλιππο καὶ τὸ Μελέαγρο, κ' ἔκανε θυσίες εὐχαριστήριες στὸ Δία Σωτῆρα, στὸν Ἡρακλῆ, καὶ στὸν ποταμὸ τὸν Ἰδιο, τὸν Ἰστρο, ἔκει στὴν ὅχθη του. Σκοπός του δὲν ἦταν ν' ἀπλώσῃ τὰ ὅρια τῆς μακεδονικῆς ἐπικράτειας καὶ παραπέρα, στὶς ἀπέραντες ἔκεινες πεδιάδες βορεινὰ τοῦ Δούναβη· τ' ὅριο τοῦ μεγάλου ποταμοῦ καλὸ ἦτανε, κι ἀφοῦ οἱ Γέτες ξέραν πιὰ τὴ δύναμη τῶν Μακεδόνων κ' ἔκει γύρω δὲν ὑπῆρχαν φῦλα ποὺ θάχαν νὰ φοβοῦνται τὴν ἀντίστασή τους. ‘Ἐτσι, μὲ τὶς θυσίες ἔκεινες, ὁ Ἀλέξανδρος καθώρισε τὸ βόρειο τέρμα τῶν ἐπιχειρήσεών του, καὶ γύρισε τὴν ἴδια μέρα στὸ στρατόπεδό του τῆς ἀπέναντι ὅχθης, ἀπ' τὴν ἐπιχειρηση αὐτὴ ὅπου δὲν ἔχασε οὕτ' ἔνα στρατιώτη.²⁰⁷

‘Τσερ' ἀπὸ τόσο γοργὴ κι ἀποδοτικὴ ἐκστρατεία,²⁰⁸ οἱ παραδου-

κό του τὸ δεξιό, καλύπτοντας ἔτσι τὴ φάλαγγα, ἀπὸ ἐνδεχόμενες πλευρικὲς ἐπιθέσεις τῶν ντόπιων 'Ο σχηματισμὸς λοιπὸν τῆς φάλαγγας μ' ἐκτεταμένο μέτωπο, καθὼς λέει ὁ Droysen, θάταν ὅχι μόνο δύσκολος, ἀφοῦ δὲν ἔξεραν τὸ ἔδαφος, παρὰ κ' ἐπικινδυνος, μιὰ κι ὁ ἔχθρὸς θὰ μποροῦσε νὰ τοὺς χτυπήσῃ ἀπ' τὰ πλάγια (Bł Bosworth, I, 63, καὶ Σαράντη, A' 184-5)】

207 Ἀρριανός, A' 4, 5

208² [Συνοψίζοντας ἡδῶ τὰ ὄσα ὁ Droysen πολὺ ἐπιφυλακτικὰ ὑποσημείωσε προσπαθῶντας νὰ χαράξῃ τὴν ἀκριβῆ πορεία τοῦ Μεγαλέξαντρου ἐναντίον τῶν Τριβαλλῶν, θὰ πρέπει ν' ἀναφερθῇ πῶς κατὶ τέτοιο εἶναι πολὺ δύσκολο, καθὼς ἡ μοναδικὴ πηγή, ὁ Ἀρριανός, ποὺ ἀναφέρει λεπτομερῶς τὴν ἐκστρατεία αὐτῆς, δὲ μᾶς παρέχει ἵκανες πληροφορίες 'Απὸ ποιό στενὸ διάβηκε ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Αἴμο, 'Απ' τὸ Kalifer, (Droysen) 'Απ' τὸ άνατολικώτερο Shipka; (Kerst, I, 321, Glotz-Cohen, IV, 46, Schachermeyr, 111, 96, Σαράντης, A' 180) 'Απ' τὸ δυτικώτερο Troyan; (Bosworth, I, 54) Ποιός ὁ Λύγινος ποταμός, 'Ο Yantra, (Droysen, Σαράντης, A' 182) ὁ Kamchiya, (Schafer, Demosthenes², III, 106, 2, Beloch, III, 2, 353) ἡ κάποιος παραπόταμος τοῦ Vit, κοντὰ στὴν Πλεῦνα, (Bosworth, I, 56-7, Fuller, 221, 1) Καὶ, τέλος, σὲ ποιό σημεῖο διάβηκε τὸν Δούναβη, Ποῦ δηλαδὴ βρισκόταν ἡ Πεύκη, Εἶναι τὸ νησὶ π' ἀναφέρει ὁ Στράβων, Z' 305, στὶς ἐκβολές τοῦ Δούναβη, (Hammond, JHS, XCIV, 1974, 78, 25) 'Η βρίσκεται παραπόταμος, καὶ ποῦ ἀκριβῶς, Μεταξὺ Ruse καὶ Σιλιστρίας, (Droysen, Schafer, Beloch, δ' π.) 'Η δυτικώτερα, ὡς τὸ Vidin καὶ τὸ Turnu-Severin (Bovis), 'Αλλ' ἡ λύση βέβαια δλῶν αὐτῶν τῶν προβλημάτων ἔχαρτάται ἀμεσα (καθὼς εὔστοχα διά-

νάβιοι στεῖλαν πρέσβεις μὲ δῶρα τῶν τόπων τους στὸ στρατόπεδο τῶν Μακεδόνων καὶ γύρευαν εἰρήνη μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, ποὺ ἀμέσως τοὺς δόθηκε. Κι ὁ βασιλιάς ἀκόμα τῶν Τριβαλλῶν, ὁ Σύρμος, καθὼς εἶδε πῶς δὲ θὰ μποροῦσε καὶ πολὺ νὰ κρατηθῇ στὸ νησὶ τοῦ ποταμοῦ, ὑποτάχτηκε. Τότ’ ἔφτασαν ἐκεῖ καὶ πρέσβεις τῶν Κελτῶν, ἀπὸ τὰ ψηλὰ βουνὰ πάνω στὴν Ἀδριατική, πούχανε μάθει ὅλα τὰ κατορθώματα τοῦ Μεγαλέξαντρου, καὶ θέλανε κι αὐτοὶ τὴ φιλία του· κι αὐτοῦ ποὺ πίναν, διηγιέτ’ ἔνας παριστάμενος, ἔτσι μεγαλόσωμοι πούτανε κι ἀγέρωχοι, τοὺς ρωτάει «Τί τάχα φοβοῦνται παραπάνω στὸν κόσμο;» Θαρρῶντας πῶς θὰ τοῦ ποῦν: «Ἐσένα!» Μὰ κεῖνοι τοῦ ἀποκρίθηκαν: Τίποτα! Ξὸν μπάς καὶ τοὺς πέσει ὁ οὐρανὸς στὸ κεφάλι!.. Τὴ φιλία, ὅμως, τέτοιου ἀντρα σὰν κι αὐτόν, τὴ λογαριάζουνε περισσότερο ἀπ’ ὅλα!.. Κι ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς γέμισε πλούσια δῶρα, κατευδώνοντάς τους σὰ φίλους καὶ σύμμαχους - λέγοντας ὅμως καὶ πῶς εἰν’ ἀλαζόνες.²⁰⁹

Ἐχοντας πιὰ ἐπιβληθῆ στοὺς αὐτόνομους Θράκες καὶ κατανικήσει τοὺς Τριβαλλοὺς — ὡστε νάχουν κατασταλῆ ἀναγκαῖα κ’ οἱ Ὁδρύσεις καὶ νάχῃ σ’ ὅλους τοὺς νότιους τοῦ κάτω Δούναβη παγιωθῆ βαθιὰ ἡ αἰσθηση τῆς μακεδονικῆς ἀρχῆς — ὁ Ἀλέξανδρος καὶ μὲ τὴν κατατρόπωση τῶν Γετῶν ἔχει ὀλοκληρώσει τὸ σκοπὸ τῆς ἐκστρατείας του, κατοχυρώνοντας ἔτσι τὸ μεγάλο ποταμὸ σὰν ὄριο βορεινὸ σαφές τῆς ἐπικράτειάς του, καὶ κατηφορίζει τώρα, γυρνῶντας, μὲς ἀπ’ τὴ χώρα τῶν συμμάχων του τῶν Ἀγριάνων²¹⁰ (τὴν πεδιάδα τῆς Σόφιας), ὅταν τοῦ ἀναγγέλλεται, πῶς ὁ ἡγεμόνας τῶν Ἰλλυριῶν, ὁ Κλεῖτος, ἐπιασε τὸ στενὸ τοῦ Πηλίου, ἐνῶ καὶ τῶν Ταυλάντιων ὁ Γλαυκίας ἔχει ξεκινήσει γιὰ νὰ ἐνωθῇ μ’ αὐτὸν, κ’ οἱ συνεννοημένοι μαζί τους Αὐταριάτες

χρινε ὁ Vulic (*Klio*, 9, 1909, 490-1, κι ἀναλυτικώτερα στὸ *Ξένια, Hommage international à l’Université nationale de Grèce*, Athènes, 1912, 181-203) — ἀπὸ τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸ τῆς περιοχῆς τῶν Τριβαλλῶν ‘Ο ίδιος φρονεῖ πῶς ζοῦσαν μεταξὺ Timok καὶ Isker ἀλλὰ κι αὐτὴ ἡ ἀποψή δὲν ἔγινε δεκτὴ χωρὶς ἀντιρρήσεις ‘Ο Polaschek, *RE*, VI A, 2, 2392-8, στὸ ἀρθρὸ *Triballi*, καὶ *RE*, XIX, 2, 1387-9, στὸ ἀρθρὸ *Paece* 2, παραμένει σκεπτικός Σύντομη βιβλιογραφικὴ ἀνασκόπηση στὸ Seibert, 78, καὶ διεξοδικὴ ἀνάλυση ὅλων τῶν σχετικῶν θεμάτων στὸ Bosworth, I, 51-65.]

²⁰⁹ Ἡ Αρριανός, Α' 4, 8 Στράβων, Ζ' 301 (κατὰ Πτολεμαῖο) [FGrH (138), ἀπόστ 2 Πρβλ ὑ 192 Γιὰ τὸ ἀν ὁ Ἀρριανός (κατὰ Kognemann, 46) ἡ ὁ Στράβων ἀποδίδει πιστότερα τὸν Πτολεμαῖο, βλ. Bosworth, I, 64]

²¹⁰ Ἡ Ἀπὸ τὴ θέση τῆς χώρας τῶν Ἀγριάνων μπορεῖ νὰ συμπεράνῃ κανείς, σχεδὸν μὲ βεβαιότητα, πῶς ὁ Ἀλέξανδρος, μέσω Σόφιας καὶ Koestendil (Kyustendil), προχώρησε στὰ Σκόπια, κι ἀπ’ τὸν πάνω Ἀξιό, μέσω τῆς χώρας τῶν Παιώνων, ἀκολούθησε τὸ συντομώτερο δρόμο πρὸς τ’ ἀπειλούμενα δυτικὰ σύνορα Γί’ αὐτὸ κι ὁ Ἀρριανός, Α' 5, 1, λέει ἐπ’ Ἀγριάνων καὶ Παιώνων προσδχώρει Στὴ Σόφια ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε ἀκόμα 350χλμ νὰ κάνῃ γιὰ τὸ Πήλιο

έτοιμάζονται νὰ χτυπήσουν τὴ μακεδονικὴ στρατὶ μὲς ἀπὸ τὰ βουνά. ‘Η κατάσταση δὲν ἡταν διόλου εύκολοαντιμετωπίσιμη. Ο Ἀλέξανδρος ἀπέχει 8 μέρες πορεία, καὶ περισσότερο, γιὰ νὰ προφτάσῃ νὰ σώσῃ τὸ Πήλιο ἔκεῖνο, κλειδὶ τῶν κοιλάδων Ἀφου κι Ἀλιάκμονα στὰ δυτικὰ τῆς χώρας του· κι ἂν δυὸ μόνο μέρες τὸν κράταγε ἢ ἐπίθεση τῶν Αὐταριατῶν, οἱ ἐνωμένοι Ἰλλυριοὶ καὶ Ταυλάντιοι δέν ἡταν δύναμη ἀμελητέα, καὶ μποροῦσαν ἀπ’ τὸ Πήλιο νὰ μποῦν στὴν καρδιὰ τῆς Μακεδονίας, νὰ καταλάβουν τὴ σπουδαίᾳ γραμμῇ τοῦ Ἐριγώνα ποταμοῦ καὶ κρατῶντας ἔτσι ἀνοιχτὴ τὴν ἐπικοινωνία μὲ τοὺς τόπους τους νάχουν ἀποκλείσει τὸν Ἀλέξανδρο ἀπὸ τὶς νότιες περιοχὲς τῆς πατρίδας του κι ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα παρακάτω - κι ὅπου μάλιστα εἶχαν πιὰ ἐκδηλωθῆ ἐπικίνδυνες κινήσεις· καὶ νὰὶ μὲν ὁ Φιλώτας κράταγε τὴν Καδμεία μὲ ἴσχυρὴ φρουρά, κι ὁ Ἀντίπατρος στὴ Μακεδονία εἶχε ἀκόμα διαθέσιμο στρατὸ γιὰ ὑποστήριξή του, ἀλλὰ χωρὶς τὴ δικιά του στρατιὰ λίγα ἐν τέλει μποροῦσε, καὶ ἡ στρατιὰ τώρ’ αὐτὴ παραῆταν στενεμένη...

Τὰ πράγματα, γενικά, βρίσκονταν ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς· μιὰ μάχη ἄτυχη κι ὅλα μποροῦσαν νὰ γκρεμιστοῦν, ὅσα μὲ τόσους κόπους εἶχαν κατορθωθῆ ἀπ’ τὸ Φίλιππο καὶ τὸν Ἀλέξανδρο.

Καὶ φτάνει τότ’ ἔκει μὲ τοὺς ὑπασπιστές του, κι ὅσους κράταγε κοντά του πιὸ γεροὺς καὶ καλοορματωμένους, ὁ βασιλιὰς ὁ Λάγγαρος τῶν Ἀγριάνων, π’ ἀκόμα κι ὅσο ζοῦσ’ ὁ Φίλιππος εἶχε δείξει πὼς ἡταν φίλος τοῦ Ἀλέξανδρου, μὰ καὶ ποὺ τώρα οἱ δικοὶ του στὴν ἐκστρατεία πάλ’ εἶχαν ἔτσι σταθῆ στὸ πλευρό του, πιστά, καὶ σὰ μαθαίνῃ πὼς ὁ Ἀλέξανδρος σκεφτότανε τὸ χασομέρι, καὶ ρώταγε λοιπὸν γιὰ τοὺς Αὐταριάτες, τίλογης ἡταν καὶ πόσοι, τοῦ λέει νὰ μὴν πολυσκοτίζεται μὲ δαύτους, πούταν οἱ πιὸ ἀνίκανοι γιὰ πόλεμο ἀπ’ ὅλους ἔκειπάνω, καὶ πὼς ὁ Ἰδιος θάμπη στὸν τόπο τους νὰ καθαρίσῃ, νὰ μείνῃ ἀνενόχλητος ὁ Ἀλέξανδρος στὴν πορεία του.

Κ’ ἔκεινος εἶπε ναί, κι ὁ Λάγγαρος ὥρμησε κι ἀλώνιζε τὰ βουνά καὶ τὰ φαράγγια τους - καὶ πράγματι δὲν πειράξανε τὴ στρατιὰ ποὺ κατηφόριζε. Γι’ αὐτὸ κι ὁ Ἀλέξανδρος τὸν τίμησε τὸν πιστό του σύμμαχο, κι ἀρραβωνιάζοντάς τον μὲ τὴν ἀδερφή του, ἀπ’ ἀλλη μάνα, τὴν Κυνάνη, καὶ καλῶντας τον, ἀμα θὰ τέλειωνε μὲ τοὺς Αὐταριάτες, νὰ κατέβαινε στὴν Πέλλα, γιὰ τὸ γάμο τους. (Ο Λάγγαρος ὅμως ἀρρώστησε, μετὰ τὴν ἐκκαθάριση αὐτή, καὶ πέθανε.)

Τὸ πελώριο ἔκεινο συγκρότημα βουνῶν, ποὺ χωρίζουνε τὰ νερὰ τῶν Ἰλλυρικῶν καὶ τῶν μακεδονικῶν ποταμῶν, τὸ σκίζει, νότια ἀπὸ τὴ Λυχνίτιδα — τὴ λίμνη Ὁχρίδα δηλαδή —, ἐνα χάσμα, μήτε 15χλμ φαρδύ, ἀπ’ ὅπου κυλάει, πρὸς τὰ δυτικά, τὰ πρῶτα του νερὰ ὁ Ἀφος ποταμός, κ’ εἰν’ ἡ φυσικὴ πύλη Μακεδονίας - Ἰλλυρίας. Προτοῦ ἀπλώση

τὴν ἐπικράτειά του ὡς τῇ λίμνῃ δέν εἰχ' ἡσυχάσει ὁ Φίλιππος· καὶ ἀνάμεσα στὶς θέσεις καὶ τὰ μετερίζια, ποὺ ἐλέγχουν δρόμους καὶ περάσματα στὴν περιοχὴν αὐτήν, τ' ὄφεινὸ Πήλιο ὑπερέχει, σὰν τὸ πιὸ γερὸ καὶ κρίσιμο φρούριο· στημένο κεῖ, ὅρθοκοφτο ταμπούρι, ἀντίκρυ στὰ κράσπεδα τῶν Ἰλλυρικῶν ὁροσειρῶν τριγύρω, δέσποζε πάν' ἀπὸ τὴν ὁδὸν κατὰ κάτω, στὸ νοτιά, ποὺ ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἐριγώνα²¹¹ καὶ τοῦ Ἀλιάκμονα τράβαε γιὰ τὴ μεσημβρινὴ Μακεδονία· ὁ δρόμος, ἀντίστροφα, γιὰ τὸ Πήλιο,²¹² σερνόταν σύρριζα κειμέσα στὴ σκιστὴ κοίτη τοῦ Ἀψου, καὶ τόσο στένευε δῶ κ' ἔκει, ποὺ φάλαγγα στρατοῦ, μήτε τέσσερις ἀσπίδες μέτωπο ἀν εἶχε, δὲν πέρναε!

Τέτοιο κλειδὶ λοιπὸν ἔπιασε κιόλας ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἰλλυριῶν, γι' αὐτὸν καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀνηφόριζε τὸν Ἐριγῶνα ἔτσι βιαστικά, νὰ ξαναπάρῃ τὸ φρούριο πρὶν πλακώσουν κ' οἱ Ταυλάντιοι.

Φτάνει μπροστὰ στὴν πόλη καὶ στρατοπεδεύει δίπλα στὸ ποτάμι τὸν Ἐορδαϊκό, ποὺ χύνεται στὸν Ἀψο, μὲ σκοπὸ τὴν ἄλλη μέρα νὰ χτυπήσῃ τὸ τεῖχος. Ὁ Κλεῖτος εἶχε πιάσει μὲ τοὺς Ἰλλυριούς του τριγύρω τὰ ψηλὰ καὶ δασωμένα, γιὰ νὰ χτυπᾶν ἀπὸ παντοῦ τοὺς Μακεδόνες ἀνρίχνονταν στὸ Πήλιο - καὶ τῶν Ταυλάντιων ὁ βασιλιάς Γλαυκίας δὲν

211^ε [Σημερινὸς Σρπα]

212^ε Ἡ θέση τοῦ Πηλίου — ποὺ παλιότερα τοποθετοῦσαν πολὺ βορειανατολικώτερα, γιατὶ δὲν ὑπολόγιζαν τὰ στοιχεῖα ποὺ δύνει ὁ Τίτος Λίβιος (XXXI, 40) — ἐντοπίστηκε μὲ ἀρκετὴ ἀκρίβεια ἀπὸ τὸν Barbé du Bosage καὶ θὰ πρέπει ν' ἀναζητηθῆ στὰ περίχωρα τῆς σημερινῆς Κορυτοῦ, ἵσως πλησιέστερα στὸ στενὸ Τσαγκόνι, ἀπ' ὅπου ὁ Ἐορδαϊκὸς (Δεβόλης) ἀνοίγει τὸ δρόμο του πρὸς τὰ δυτικά, καὶ ὅπου ὁ Kiepert, *Karte der Flussgebiete der Drin und des Wardar*, 1867, τοποθετεῖ τὴν Πλιάσα, μπρὸς ἀπὸ τὴ δυτικὴν εἴσοδο τοῦ στενοῦ. Ἡ γραφὴ Πήλιον εἰν̄ αὐθαίρετη διόρθωση ὡρισμένων ἐκδοτῶν τοῦ Ἀρριανοῦ. Τὰ χειρόγραφα παραδίδουν Πέλλιον, γραφὴ ποὺ προτίμησε καὶ ὁ Roos. Βλ. Bosworth, I, 69 'Ο Σαράντης (A', 188-95, μὲ σχεδιαγράμματα, καὶ Ἀρχαία Μακεδονία, III, 247-52) βάσει ἐπιτόπιας περιήγησής του, τοποθετεῖ τὸ Πέλλιο κάπου 5χλμ βορειοανατολικὰ τῆς Πλιάσας, πάλι στὸ στενὸ Τσαγκόνι, καὶ ἀνάλογα περιγράφει τὶς μάχες καὶ τὶς ταυτικές κινήσεις (Βλ. καὶ Fuller, 224-6). Ἀντίθετα ὁ Hammond (JHS, XCIV, 1974, 81-2, συντομώτερα: Ἀρχαία Μακεδονία, II, 503-9, καὶ τοῦ ἴδιου: Alexander, 49-54), ὕστερ ἀπὸ ἐπιτόπου ἀναγνώριση, τὸ 1972, κατάληξε πῶς τὸ Τσαγκόνι δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν περιγραφὴ τοῦ Ἀρριανοῦ, ταύτισε τὸ στενὸ ἀπὸ ὅπου ἡ πάροδος ἐγένετο μὲ τὸ Gryke εἰς Ujkut (Φαράγγι τοῦ Λύκου, ὅπου περνάει σήμερα τὸ κανάλι Ventrok τῆς μικρῆς Πρέσπας) καὶ θεώρησε πῶς τὸ Πέλλιο βρισκόταν στὸ λόφο Gorice, ἀκριβῶς ὅπου σμίγουν Ventrok μὲ Δεβόλη. Ἡ ἀνάλυση-ἀναπαράσταση τῶν ἐπιχειρήσεων, στὸ συγκεχριμένο ἔδαφος, ποὺ κάνει ὁ Hammond (JHS, 77-87), παρὰ τὶς δύοις ἐπιμέρους ἐπιφυλάξεις ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ διατυπωθοῦν, εἶναι πολὺ καλὴ Ὁ Bosworth (I, 67-73, καὶ Macedonian Studies-Edson, «The location of Pellion», 87-97) φρονεῖ ὡστόσο πῶς τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουμε δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν ἀκριβῆ ἐντοπισμὸ τοῦ Πελλίου, ἀναιρῶντας ἔτσι δλες τὶς δυνατότητες γιὰ δύοια ἐντέλει πιστὴ ἀναπαράσταση.]

τοῦχε φτάσει ἀκόμα. Ὁ Ἀλέξανδρος λοιπὸν ζύγωνε τὴν πόλη καὶ τότε οἱ Ἰλλυριοὶ σφάζουν, γιὰ θυσία, τρία ἀγόρια, τρία κορίτσια, καὶ τρία μαῆρα κριάρια, κι ὡρμᾶν ναρθοῦν στὰ χέρια μὲ τοὺς Μακεδόνες! Μὰ σὰν πιαστῆκαν, σπάσανε. Κι ἀφήνουν τὶς γερές θέσεις ποὺ κράταγαν, κι ὡς καὶ τὰ σφαχτάρια ἐκεῖνα τους παράτησαν αὐτοῦ καὶ χύνονται νὰ σωθοῦν στὸ Πήλιο!

Καὶ λοιπὸν τὴ μέρα κείνη ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ἔκλεισε μέσα στὴν πόλη, καὶ στρατοπεδεύει κοντὰ στὸ τεῖχος, μὲ τὸ σκοπὸν νὰ τοὺς περιτειχίσῃ, νὰ τοὺς ἀποκλείσῃ. Τὴν ἄλλη ὥστόσο καταφτάνει — καὶ μὲ πολλοὺς Ταυλάντιους, ποὺ ξεμύτισαν στὶς κορφὲς ὀλόγυρα — ὁ Γλαυκίας. Καὶ τότε πιὰ κι ὁ Ἀλέξανδρος βλέπει πώς γιὰ τὴν ὥρα δὲ μποροῦσε νὰ τὸ πάρη τὸ Πήλιο μὲ τὴ δύναμη πούχε, καὶ τόσους πολεμιστὲς πούχαν μαζευτῇ μέσα σὲ δαῦτο, καὶ τόσους τοῦ Γλαυκία στὰ βουνὰ ἀποπίσω του, νὰ τοῦ πέσουν ἀπὸ ψηλά, πάνω π' αὐτὸς θὰ πολέμαιε κοντὰ στὸ τεῖχος. "Ετσι πούταν τὰ πράγματα χρειαζόταν μεγάλη προσοχή. Ή ἐπιχείρηση τραβοῦσε - κ' ἔστειλε γιὰ ἐπισιτισμὸ τὰ ὑποζύγια ἀπὸ τὸ στρατόπεδο, μὲ τὸ Φιλώτα, καὶ κάμποσους ἵππεῖς. Μόλις ὁ Γλαυκίας πῆρε εἰδῆση τὴν κίνηση, βγῆκε καταπάνω τους κ' ἔπιασε τὰ βουνὰ γύρω ἀπ' τὴν πεδιάδα ἀπ' ὅπου θάπαιρναν τ' ἀναγκαῖα. Σὰν τό μαθε ὁ Ἀλέξανδρος, πὼς κινδυνεύει ὁ Φιλώτας μὲ τ' ἀπόσπασμα καὶ τὰ ὑποζύγια, ἀν τοὺς ἔπιανε κ' ἡ νύχτα, παίρνει τοὺς ὑπασπιστές, τοὺς τοξότες, τοὺς ἀγριανες καὶ καμμιὰ τετρακοσαριὰ ἵππεῖς, κι ὀρμάει νὰ βοηθήσῃ, ἀφήνοντας τ' ἄλλο στράτευμα κοντὰ στὴν πόλη - γιὰ νὰ μὴ φύγουνε κι ὅλοι, καὶ βγοῦν οἱ ἄλλοι ἀπὸ τὸ Πήλιο κ' ἐνωθοῦν μὲ τοὺς Ταυλάντιους. 'Οπότε κι ὁ Γλαυκίας, σὰν τοῦπαν πὼς πλακώνει ὁ Ἀλέξανδρος, ἀφήνει τὰ ὑψώματα, κ' ἔτσι ὅλοι τοῦ Φιλώτα γύρισαν ἀπειραχτοὶ, μὲ τὸν πολύτιμο ἐπισιτισμό, στὸ στρατόπεδο.

"Η κατάσταση ὅμως ἔσφιγγε, μέρα μὲ τὴ μέρα στὴ σχεδὸν ἀποκλεισμένη ἐκείνη κοιλάδα, ὁ Ἀλέξανδρος οὔτε δυνάμεις ἀρκετὲς εἶχε, γιὰ νὰ προσπαθήσῃ κάτι ἀποτελεσματικὸ ἐναντίον τῶν δυό του ἀντίπαλων, οὔτε τρόφιμα ἐπαρκῆ γιὰ νὰ κρατηθῇ ἐκεῖ δόσι νάρθουν ἐπικουρίες. "Επρεπε νὰ ὑποχωρήσῃ ἀλλ' αὐτὸ ἔδειχνε καὶ πολὺ πιὸ ἐπικίνδυνο. 'Ο Κλεῖτος κι ὁ Γλαυκίας πίστευαν — κι ὅχι ἀβάσιμα — πὼς τὸν εἶχανε πιὰ στὸ χέρι, στενεμμένον σὲ τόσο ἀσκημὸ τόπο. Γιατ' εἶχανε πιάσει τὰ ὑψώματα τριγύρω, μὲ πολλοὺς ἵππεῖς, ἀκοντιστές, σφενδονῆτες κι ὅπλῖτες, ποὺ μποροῦσαν στὸ στενὸ ἐκεῖνο δρόμο νὰ χτυπήσουν ἀπὸ ψηλὰ τὸ στρατό του καὶ νὰ τὸν λιανίσουν, ἐνῶ κι ἀπὸ τὸ φρούριο μποροῦσαν κ' οἱ Ἰλλυριοὶ νὰ χιμήσουν σ' ὅσους θάφευγαν.

Κι ὥστόσο, κι αὐτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος, μὲ παράτολμους τακτικοὺς ἐλιγμούς, ποὺ μόνο ἔνας πείθαρχος μακεδονικὸς στρατὸς μποροῦσε νὰ

έκτελέση ἐπακριβῶς καὶ ταχύτατα, διάλυσε τίς ἐλπίδες τῶν ἀντιπάλων του. Ἐνῶ οἱ περισσότεροι του ἵππεῖς, κι δλ' οἱ ψιλοί, κρατούσανε σταθερὸ μέτωπο κατὰ τῶν ἔχθρῶν τοῦ φρουρίου, ὥστ' ἀποκεῖ ν' ἀποκλείεται κάθε κίνδυνος, ἡ φάλαγγα τάχτηκε σὲ βάθος 120 ἀντρῶν, καὶ μὲ διακόσιους ἵππεῖς σὲ κάθε κέρας προέλαυνε στὴν πεδιάδα ὄλότελα σιωπηλὰ - γιὰ ν' ἀκούγωνται τὰ προστάγματ' ἀμέσως. Ο τόπος ἦταν ζωσμένος σὰν ἀπόνα πέταλο ἔτσι λόφων ποὺ βάσταγαν οἱ Ταυλάντιοι κι ἀπειλοῦσαν ἀποκεῖ ψηλότερα τὰ πλευρὰ τῆς δύναμης ποὺ ζύγωνε. Ἄλλ' ἀξαφνα τὸ συμπαγὲς ἐκεῖνο τετράγωνο σῶμα κατεβάζει καὶ προβάλλει ὅλα του τὰ δόρατα μπρὸς καὶ τραβάει καταπάνω στοὺς λόφους γοργά! Κι ἀπότομα πάλι στρίβει δεξιὰ καὶ τραβάει κατακεῖ πιὸ γοργὰ τώρα κι ὅλο μαζί! Κι ὅταν ἄλλοι πᾶν ἀπ' ἄλλον νὰ τοῦ ὄρμήσουν, ἔχει αὐτὸ κιόλα στρίψει, καὶ πηγαίνει καταπάνω τους κι αὐτωνῶν! Κ' ἔτσι, πότε κατὰ δῶ, πότε κατὰ κεῖ, πολλὲς φορὲς ἀλλάζοντας σύνταξη καὶ σχηματισμοὺς καὶ πορεία οἱ Μακεδόνες περνᾶν μὲς ἀπ' τοὺς λόφους σὰ μαχαίρια, καὶ στὸ τέλος, ἀπότομα, τινάζουν ἀπ' τ' ἀριστερό τους ἔνα ἔμβολο σὰ γιὰ νὰ τοὺς ξεσκίσουν κι ὄρμᾶν ὅλοι ἔτσι στοὺς ἔχθρούς.²¹³

Κ' οἱ βάρβαροι, ποὺ τοὺς κοίταγαν κι ἀπὸ πρὶν καὶ τάχαν χαμένα μὲ τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν τάξη καὶ τὸ κοφτὸ τῶν κινήσεων, καθὼς εἰδαν τώρα κιόλας νὰ τοὺς χιμᾶν οἱ γύρ' ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο, δὲν ἄντεξαν καὶ παρατᾶν τοὺς πρώτους λόφους! Κι δταν αὐτὸς διατάξῃ κι ἀλαλάζουν ὅλ' οἱ Μακεδόνες, καὶ βαρᾶν τὰ δόρατα δυνατὰ στὶς ἀσπίδες, οἱ Ταυλάντιοι πιὰ τρομάζουνε καὶ παραπάνω ἀπ' τὴν βουή, κι ὄρμᾶν μὲς στὴν πόλη, ἀφήνοντας τὰ ύψωματα!..

Μόνο μιὰ ὄμάδα κρατοῦσ' ἀκόμα ἔνα λόφο, δίπλα στὸ δρόμο· κι ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε τοὺς σωματοφύλακες καὶ τοὺς ἑταίρους πούχε κοντά του,²¹⁴ νὰ ἐπελάσουν νὰ τὸν πάρουν, κι ἂν οἱ ἔχθροὶ τοὺς ἀντιστέκονταν, νὰ κατέθουν οἱ μισοὶ ἀπ' τ' ἀλογα καὶ νὰ πολεμᾶν πεζοὶ μὲ ἵππεῖς μαζί! Ἄλλὰ σὰν εἰδαν ἐκεῖνοι νὰ τοὺς ὄρμᾶνε, φύγανε δεξιὰ κι ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ λόφο. Καὶ τότ' ὁ Ἀλέξανδρος τὸν κατέλαβε, φώναξε

213 Δέν είμαι βέβαιος ὃν κατάλαβα καλὰ τὴν τεχνικὴ πλευρὰ τῶν ἐλιγμῶν αὐτῶν 'Η πληροφορία, πάντως, δτι τὸ βάθος τῆς φάλαγγας ἦταν 120 ἀντρες, θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ βοηθήσῃ στὴν ἐκτίμηση τῆς δύναμης τοῦ πεζικοῦ ποὺ τὴ συγκροτοῦσε, μὰ καὶ τὸ βάθος τῆς παράταξης μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ύποθέσουμε πῶς θὰ σχηματιζόταν τετράγωνο μὲ σχεδὸν ἵσο μέτωπο καὶ βάθος

214^Σ Αρριανός, Α' 6, 5 τοῖς σωματοφύλακες καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἑταίροις δὲν ἐννοεῖ τοὺς γνωστοὺς 7 σωματοφύλακες, ἀλλὰ τὸ τάγμα τῶν βασιλικῶν παίδων, ποὺ συχνὰ μνημονεύονται στὶς ἐπόμενες μάχες [Ἀντίθετα, ὁ Berre, I, 122, 3 φρονεῖ πῶς μὲ τὸν δρό σωματοφύλακες λέγοντ' ἐδῶ οἱ 7 ἐκεῖνοι εὐγενεῖς ἀξιωματοῦχοι, ἐνῶ παρακάτω (123) ἀνασκευάζει διεξοδικὰ καὶ τὴν ταύτιση αὐτὴν σωματοφύλακων καὶ βασιλικῶν παίδων (Βλ. ὡς 288, καὶ Bosworth, I, 72)]

κι ὅλες τὶς ἄλλες ἔλες τῶν ἵππέων, καὶ τοὺς 2000 τοξότες, καὶ τοὺς ἀγριαῖνες, νάρθουν κοντά του, ἐνῷ διατάξει καὶ τοὺς ὑπασπιστὲς καὶ τὰ τάγματα τῶν μακεδόνων νὰ περάσουν τὸ ποτάμι πίσω πάλι (γιὰ νὰ τοὺς χωρίζῃ αὐτὸ πιὰ ἀπ' τὴν πόλη) κι ὅσοι φτάνουν νὰ παρατάσσωντ' ἀμέσως μ' ἐνωμένες τὶς ἀσπίδες (γιὰ νὰ μοιάζῃ πιὸ πυκνὴ ἡ φάλαγγά τους ἀπ' τὴν ἄλλη ὅχθη), κι ὁ ἴδιος ἔστεκε, ὀπισθοφυλακή, νὰ παρακολουθῇ ἀπὸ τὸ λόφο τὶς κινήσεις τῶν ἐχθρῶν. Ἐκεῖνοι τότε, καθὼς εἶδαν τὸ στρατὸ νὰ διαβαίνῃ, ροβολᾶν ἀπ' τὰ ὑψώματα νὰ ριχτοῦν στοὺς τελευταίους, ποὺ θ' ἀποτραβιόντουσαν μὲ τὸν Ἀλέξανδρο· ἀλλ' αὐτός, καθὼς ζυγῶναν, ξεχύνεται ἀστραπὴ μὲ τοὺς δικούς του, ἀλλάλαξε κ' ἡ φάλαγγα (σὰ νὰ ὥρμαγε κι αὐτὴ ἀπὸ τὸ ποτάμι), καὶ τοῦτοι πιὰ τρομάζουνε, πῶς δλοι τάχα μαζὶ τοὺς χιμᾶνε, καὶ στρίβουν καὶ φεύγουν! Πάνω κεῖ ὁ Ἀλέξανδρος φέρνει κι ἀγριαῖνες καὶ τοξότες τρέχοντας στὸ ποτάμι, καὶ φτάνει πρῶτος καὶ περνάει· μὰ βλέποντας πῶς οἱ ἐχθροὶ προλάβαιναν τοὺς τελευταίους, στήνει τὶς μηχανὲς στὴν ὅχθη καὶ διατάξει νὰ τοὺς ρίχνουν ὅσο μποροῦσαν πιὸ μακριὰ μὲ δαῦτες, ἀλλὰ μαζὶ κ' οἱ τοξότες, πούχανε μπῆ, νὰ χτυπᾶνε κι αὐτοί, ἀπὸ τὴ μέση τοῦ ποταμοῦ! Κ' ἔτσι τοῦ Γλαυκίᾳ οἱ ταυλάντιοι δὲν ξεθάρρευαν νάμπουν στὸ βαλλόμενο, κ' οἱ μακεδόνες στὸ μεταξὺ πέρασαν σίγουρα τὸ ποτάμι, καὶ κανεὶς τους δὲ σκοτώθηκε σ' αὐτὴ τὴν ἀπαγκίστρωσή τους, ἐνῷ πολεμῶντας ὁ Ἀλέξανδρος μπροστὰ πάντα, ὅπου κι ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος, χτυπήθηκε στὸ λαιμὸ ἀπὸ ρόπαλο κ' ἔφαγε καὶ μιὰ πετριὰ στὸ κεφάλι!..

Μὲ τὴν ἀπαγκίστρωση τούτη ὅχι μόνο γλύτωσ' ἀπὸ προφανῆ καὶ κρίσιμο κίνδυνο τὸ στρατὸ του, ἀλλὰ κι ἀπ' τὴ θέση τῶρ' αὐτὴ στὴν ἄλλη ὅχθη μποροῦσε πιὰ κι ὄλους τοὺς δρόμους καὶ τὶς κινήσεις τῶν ἐχθρῶν νὰ ἐλέγχῃ, μὰ καὶ σ' ἀπραξία νὰ τοὺς κρατάῃ, ἀν ἥθελε νὰ γυρέψῃ καὶ περίμεν' ἐνισχύσεις.²¹⁵ Οἱ ἐχθροὶ ὅμως τοῦ δῶσαν κ' εὔκαιρία πολὺ πιὸ νωρὶς νὰ τολμήσῃ κάτι πούφερε γρήγορο τέλος στὴν ὅλην ὑπόθεση: θαρρῶντας πῶς ἡ ἀπαγκίστρωτικὴ ἔκείν "ὑποχώρησή" του στὴν ἀπέναντι ὅχθη ἔγιν ἀπὸ φόβο, ξεθαρρέψανε καὶ στρατοπέδευσαν μπρὸς ἀπὸ τὸ Πήλιο, σὲ μεγάλο μάκρος, χωρὶς νὰ πάρουνε καὶ μέτρα· οὕτε τάφρο κάναν οὕτε πρόχωμα, μήτε σκοπιὲς βγάζανε καὶ προφυλακές. "Οπου κι ὁ Ἀλέξανδρος, σὰν τόμαθε, περνάει ἀξαφνα, τὴν 3^η νύχτα, πάλι τὸ ποτάμι, μὲ τοὺς ὑπασπιστές, τοὺς ἀγριαῖνες, τοὺς τοξότες καὶ 2 μονάχα φάλαγγες, χωρὶς νὰ περιμένῃ νὰ περάσουν καὶ τ' ἄλλα τάγματα, καὶ ρίχνει τοὺς τοξότες του καὶ τοὺς ἀγριαῖνες ὅλοισα στὸ

²¹⁵ Η ἔκφραση τοῦ Ἀρριανοῦ, Α' 5, 8, ξὺν τῇ παρούσῃ δυνάμει, ὑποδηλώνει πῶς ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε λοιπὸν ζητήσει ἐνισχύσεις

στρατόπεδό τους (αύτοῦ ὅπου τὴ λιγώτερη ἀντίσταση μποροῦσαν νὰ ἀντιτάξουν), καὶ τοὺς πιάνουνε στὸν ὑπνο, τρομαγμένους κι ἀσπλους, χαμένους, χωρὶς κουμάντο καὶ κουράγιο γι' ἀντίσταση, καὶ τοὺς σφάζαν αὐτοῦ στὶς σκηνὲς καὶ στὸ μακρὺ διάδρομο τοῦ μεγάλου στρατόπεδου, πούτρεχαν ἀλαλιασμένοι νὰ σωθοῦνε, καὶ πολλοὺς γραπώσανε, κι ἄλλους κυνηγῆσαν ὡς τὰ ὑψώματα τῶν Ταυλάντιων, καὶ γλυτῶναν μόνον ὅσοι ρίχνανε τ' ἄρματά τους καὶ παραδινόντουσαν. Κι ὁ Ἰδιος ὁ Κλείτος χύθηκε μέσα στὴν πόλη, τῆς ἔβαλε πίσω του φωτιά, καὶ κατάφερε νὰ ξεφύγῃ στὴ χώρα τῶν Ταυλάντιων, στὸ Γλαυκία.²¹⁶

"Ετσι ξαναστερέωθηκαν αὐτοῦ τ' ἀρχαῖα σύνορα τῆς μακεδονικῆς ἐπικράτειας - καὶ στοὺς νικημένους ἡγεμόνες δόθηκ' εἰρήνη, φαίνεται, μὲ τὸν ὄρο ν' ἀναγνωρίσουν τὴν ἐπικυριαρχία τῆς Μακεδονίας.²¹⁷

Τ' ἀπανωτὰ χτυπήματα, ποὺ μὲ τόσες παράτολμες ἐπιθέσεις βιάστηκε νὰ δώσῃ, γιὰ νὰ τσακίσῃ τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς συμμάχους τους ὁ Ἀλέξανδρος, δείχνουν τὶ ἀνυπομονησία τὸν ἔτρωγε νὰ τελειώνῃ μιὰ ὥρα ἀρχύτερα ἀπὸ κειπάνω, γιατὶ ἐνῷ τόσα εἶχε μὲ τοὺς βορεινούς του, ταραχὴ ξέσπασε πάλι στὸ νοτιά, στὴν Ἐλλάδα, πού, ἀν δὲν πνιγόταν γρήγορα, μποροῦσε γιὰ πολὺν καιρὸν ν' ἀναστείλη, ἂν δχι καὶ δριστικὰ ν' ἀποκλείσῃ, κάθε ίδεα ἐκστρατείας κατὰ τῶν Περσῶν.

Κ' εἶχαν ἀναγνωρίσει βέβαια οἱ Ἑλληνες τὴν ἡγεμονία στὸν Ἀλέξανδρο, συνομολογῶντας κιόλας συμμαχία μαζὶ του, στὸ συνέδριο τῆς Κορίνθου, ἀλλὰ σὰ μάκρυνε γιὰ τὸ βοριὰ μὲ τὴ στρατιά του, τ' ἀφτιὰ πρόθυμα ξαναστήθηκαν ν' ἀκούσουνε τὰ λόγια κ' οἱ καρδιὲς νὰ ξαναλαχταρήσουν ὅσα τάξαν πάλι κάποιοι γιὰ «έλευθερία», τάχα, καὶ «καλοὺς παλιοὺς καιρούς»! Κ' ἐνόσω στὴν αὐλὴ τῶν Σούσων πέρναγε γιὰ «παιδαρέλι» ὁ Ἀλέξανδρος, στὴν Ἐλλάδα κρατούσανε τὸ στόμα τους κλειστό, καὶ τσουχτερὰ νιῶθαν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ λόγια ἀκόμα ποὺ μὲ τὴ

216 Ἀρριανός, Α' 6, 11

217^η Γιὰ πολὺν καιρὸν ἀκόμα στὴν Ἰλλυρία βασίλεψε τὸ γένος τοῦ Βάρδουλι καὶ τοῦ Κλείτου. Κατὰ τὴν ἀσιατικὴ ἐκστρατεία — παρὰ τὸ ἀναφερόμενο ἀπ' τὸ Διόδωρο, IZ' 17, 4, — δὲν ἐμφανίζονται Ἰλλυριοὶ στὴ στρατιά. Αὐτὸ ποὺ μᾶς κάνει νὰ ὑποθέσουμε πῶς οἱ Ἰλλυριοὶ θ' ἀναγνώρισαν τὴν μακεδονικὴ κυριαρχία εἶναι τ' ὅτι τὸ 323 ἡ ἔξουσία τοῦ Ἀντίπατρου ἔφταν' ισάμε τὰ ἐπέκεινα τῆς Θράκης ὡς ἐπὶ Ἰλλυριοὺς καὶ Τριβαλλοὺς καὶ Ἀγριανας (Ἀρριανός, Τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον, [Jacoby, FGrH, ἀπόστ 1, 7, ἀπ' τὸ Φάτιο, 69b]. Κατὰ τὸν Beloch, III, 2, 324, τ' ὅτι δὲν ἀναφέρει σὲ μάχες Ἰλλυριούς, μπορεῖ νὰ σημαίνῃ πῶς δὲν ἦταν πολλοί, δχι καὶ πῶς δὲν ὑπῆρχαν, καθὼς ἐπιμένει δὲν Droysen, προσδιοριζόμενος ἀπ' τὴ ὑπερεκτίμησή του στὸν Ἀρριανὸν σὰν μόνη ἔχωρη πηγὴ κ' ὑποτιμῶντας ἄδικα ὑπὲρ τὸ δέον τὸ Διόδωρο. "Ομοια ὁ Kaerst, I, 332, 1, κι ὁ Berne, I, 139 καὶ 321, ποὺ πιθανολογεῖ μάλιστα δτ' ἦταν μισθοφόροι.]

βαρειά γραφή του κείνη τοὺς εῖχ' ἔτσι κατάμουτρα πετάξει ὁ Μεγάλος Βασιλιάς, πρὶν λίγο καιρό: Ἐγὼ σ' ἐσᾶς χρυσάφι δὲ θὰ δώσω - μὴ μοῦ ζηταῖ! Δὲ θὰ πάρετε!²¹⁸ Σιγὰ-σιγὰ ὅμως ἀρχισαν στὰ Σοῦσα νὰ ξεχωρίζουν τί ἔχθρὸς πράγματι ξεσηκωνόταν ἐναντίον τους αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος· καὶ στάλθηκε ἵσως ὁ Μέμνων μᾶλλον (γιατὶ ὁ ἀδερφός του ὁ Μέντωρ δὲ θὰ ζοῦσε πιά), μὲ 5000 ἔλληνες μισθοφόρους,²¹⁹ ἐναντίον τῶν προγενυρωματικῶν στὴν Ἀσία μακεδονικῶν δυνάμεων - ἀλλὰ τὰ κινήματα τῶν μικρασιατῶν ἐλλήνων κόντευαν κιόλας νὰ τοὺς φέρουν τόσα ἐμπόδια, π' ἄλλο ἀπ' τὸ πανάρχαιο προληπτικὸ μέτρο, μ' ἐλληνες τοὺς πολεμήσουν τοὺς ἔλληνες ἔχθρούς στὴν Ἑλλάδα, δὲν ὑπῆρχε!

Γράφει μιὰ γραφὴ λοιπὸν ὁ Δαρεῖος στοὺς Ἑλληνες γυρεύοντάς τους νὰ ξεσηκώσουν πόλεμο κατὰ τῶν Μακεδόνων, κ' ἔστειλε χρήματα σὲ κάθε πόλη, καὶ 300 τάλαντα στὴν Ἀθῆνα, ποὺ ὁ δῆμος δείχτηκε ἀρκετὰ συνετὸς νὰ μὴν τὰ δεχτῇ, ὁ Δημοσθένης ὅμως τὰ πῆρε, γιὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ κ' ἐναντίον τῆς συμφωνημένης στὴν Κόρινθο εἰρήνης.²²⁰ Γιατὶ ὁ Δημοσθένης βέβαια κι ἀλληλογραφοῦσε μὲ

218 Αἰσχίνης, Κατὰ Κτησιφῶντος, 238 ἐγὼ ὑμῖν χρυσίον οὐ δώσω μὴ με αἴτεῖτε οὐ γάρ λήγεσθε

219^ε [Ο Πολύαινος, Ε' 44, 4, μοναδικὴ ἐν προκειμένῳ πηγή, ἀναφέρει 4000, κι ὅχι 5000 μισθοφόρους]

220^ρ Αρριανός, Β' 14, 6, Αἰσχίνης, ὁ π., 239, Δείναρχος, κατὰ Δημοσθένους, 10, καὶ Πλούταρχος, Δημοσθένης, Κ' 5, καὶ ΚΓ' 2, ὅπου μιλάει γιὰ ἐπιστολὲς τοῦ Δημοσθένη [στοὺς ἐπὶ θάλασσαν σατράπες καὶ σὲ πέρσες στρατηγούς], καὶ γράμματα τοῦ βασιλέως δηλοῦντα τὸ πλῆθος τῶν δοθέντων αὐτῷ χρημάτων

Σ [Τὴν ἐποχὴν ἐκείνη τῶν ἀχαλίνωτων παθῶν, οἱ κάθε λογῆς κατηγορίες ἦταν καθημερινὸν φαινόμενο καὶ ἤταν ὅλες, ἀπ' ὅποια πλευρὰ κι ἀν προέρχονταν, ἀν μὴ κακόβουλες, πάντως ἀναπόδεικτες, ὅσο κι αὐτὴ ἐδῶ ἡ κατὰ Δημοσθένη Ἀρκεῖ μόνο νὰ λάβῃ ὑπόψη του κανείς, ὅτι στὸν Κατὰ Κτησιφῶντος λόγῳ τοῦ Αἰσχίνη διατυπώνεται πάνω ἀπὸ 40 φορὲς ἡ κατηγορία τοῦ χρηματισμοῦ, σὲ διάφορες περιστάσεις, ἐναντίον τοῦ Δημοσθένη — μὰ κι ἄλλες τόσες κατὰ τοῦ Αἰσχίνη, στὴ δημοσθένειαν ἀπολογία Περὶ τοῦ στεφάνου — γιὰ νὰ καταλάβῃ πῶς οἱ μαρτυρίες τοῦ Αἰσχίνη καὶ τοῦ Δείναρχου, σ' εὐθέως ἀντιδημοσθενικοὺς λόγους, δὲν ἔχουν καμμιὰν ἀξία, πῶς ἀλλωστε κι ὁ Droyesen, σ' ἀνάλογη περίπτωση, λίγο πιὸ κάτω, παραδέχεται (ὑ 226) 'Ο Αρριανός, πάλι, τίποτε κατὰ Δημοσθένους, ἡ Ἀθηνῶν, δὲν ἀναφέρει, παρὰ μόνο πῶς λεφτὰ ποὺ ὁ Μέγας Βασιλεὺς ἔστειλε στὴν Ἑλλάδα, σὲ πολλούς, οἱ Λακεδαιμόνιοι, μοναχά, τὰ δέχτηκαν "Οσον ἀφορᾷ, τέλος, στὸν Πλούταρχο, οἱ μαρτυρίες του δέν εἰν' ἔγκυρες, ἀφοῦ συχνὰ προτιμάει τὶς φημες ἀπ' τὰ βεβαιωμένα"]

Ρ [Ἡ κατηγορία πολιτικῶν κατὰ πολιτικῶν περὶ χρηματισμοῦ ἀρπάζει ὅπλο ἀπ' τὴν ἥθική σφαιρα καὶ βάλλει πολιτικά γι' αὐτὸ καὶ μὴ ἐπιβεβαιωνόμενη ἔξωπολιτικά, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θεωρῆται ὅτι παράγει τεκμήριο ιστορικό, ὅσο κι ἀν ἐπιμένουν φορεῖς ἀντίπαλων θέσεων "Αρα κ' ἡ καταγγελία τοῦ Δημοσθένη γιὰ χρηματισμὸ τοῦ Αἰσχίνη, γε γονὸς πάντως περὶ Αἰσχίνη δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ Καὶ ταῦτα, πέραν τοῦ ὅτι κι ὁ βεβαιότερος τῶν χρηματισμῶν στὴν πολι-

στρατηγούς τῶν Περσῶν, ἀνταλλάσσοντας πληροφορίες γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο καὶ τὸν πόλεμό του, ἐνῶ μὲ τὸ Λυκοῦργο καὶ τοὺς ἄλλους ὄμοιδεάτες του δημαγωγούς ἔκανε ὅ,τι μποροῦσε γιὰ νὰ στήσῃ καὶ νὰ ξανάψῃ παντοῦ καινούργιο ἀγῶνα κατὰ τῆς μακεδονικῆς δύναμης - καὶ τώρα-τώρα μάλιστα γιὰ νὰ σπρώξῃ σὲ νέες ἀποκοτίες κάμποσους θηβαίους φυγάδες πούχαν βρεῖ ἀσυλο στὴν Ἀθῆνα. "Οσο μακρύτερα ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος, κι ὅσο παραπάνω κράταγε ἡ ἀπουσία του, τόσο δυνάμωνε τὸ θάρρος κ' ἡ θέρμη αὐτοῦ τοῦ κόμματος, κι ὅλο φῆμες διαδόνταν καὶ πιστεύοντουσαν, πὼς τάχα ὁ Μακεδόνας κάπου εἶχε νικηθῆ στὴ χώρα τῶν Τριβαλλῶν.²²¹ Άλλὰ καὶ στὴν Ἀρκαδία, στὴν Ἡλιδα, στὴ Μεσσηνία, καὶ στοὺς Αἰτωλούς, ξανανάψανε οἱ παλιοὶ πόθιοι γιὰ ταραχές, μὲ νέες τώρα ἐλπίδες. Προπάντων ὅμως οἱ Θηβαῖοι νιώθαν βαρύτερο τὸ μακεδονικὸ ζυγό, γιατὶ κ' ἡ φρουρὰ ἐκείνη στὴν Καδμεία τοὺς θύμιζε συνέχεια καὶ τὴν τωρινὴ κατάντια τους καὶ τὴν χαμένη τους παλιὰ δόξα.

Τότε διαδόθηκε σὰ σήγουρο, πὼς ὁ Ἀλέξανδρος τάχα σκοτώθηκε πολεμῶντας τοὺς Τριβαλλούς - κι ὁ Δημοσθένης μάλιστα παρουσίασε στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου καὶ κάποιον τραυματίᾳ ἀπ' τὴ μάχη ἐκείνη, ποὺ τὸν εἰδε, λέει, μὲ τὰ ἴδια του τὰ μάτια, νεκρό!²²² Ποιός μποροῦσε πιὰ ν' ἀμφιβάλλῃ; Καὶ ποιός δὲ θάκουε μὲ χαρὰ καὶ δὲ θάθελε νὰ πιστέψῃ, πὼς ἥρθε πιά, καθὼς λέγαν, ἡ ὥρα ν' ἀποτινάξουν ὅλοι τὸ μακεδονικὸ ζυγό, ἀφοῦ κ' οἱ συνθῆκες μετὰ τὸ θάνατό του δὲν ἰσχύουν, ἀλλὰ κι ὁ Μεγάλος Βασιλιάς, εὐνοῶντας τὴν ἐλευθερία τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, πούχε δὰ κι ἀπὸ παλιότερα διακηρύξει, ἔδωσε λεφτὰ πολλά, γιὰ ὅ,τι χρειάζεται κατὰ τῆς Μακεδονίας, σ' ἄντρες ποὺ ἄλλο δὲ σκέφτονταν, πάντα, παρὰ πῶς θ' ἀπελευθερώσουν τοὺς Ἑλληνες, νὰ δοῦνε πάλι οἵλοι καλές μέρες; Κι ὅχι λιγάτερο ἀπ' τὸ περσικὸ χρυσάφι βόηθαγε στὸ φούντωμα τέτοιου πνεύματος ἐξέγερσης ὅχι μόν' ὁ Δημοσθένης παρὰ καὶ ὁ ἀδέκαστος Λυκοῦργος. Τὸ πιὸ ἀναγκαῖο ἀπ' ὅλα ὅμως ἦταν νὰ κινηθοῦν ἀμέσως καὶ μὲ πράξη σημαντικὴ νὰ δημιουργήσουν ἔναν πυρήνα γενικοῦ ξεσηκωμοῦ!

Φυσικά, στὴ σκληρὰ τιμωρημένη Θῆβα καὶ στοὺς φυγάδες κ' ἐξόριστους ἐκείνους θηβαίους, πούχαν καταφύγει στὴν Ἀθῆνα, κι ἀλλοῦ,

τική, ἐφ' ὅσον πολιτικὰ σκοπούμενα ὑπηρετεῖ, πολιτικὴ διάσταση ἔχει κι ὅχι ἡθική, ἀφοῦ τὸ χρῆμα εἶναι μέσο κι ὅπλο, καθὼς τὰ ὅπλα, ἡ πολιτικὴ τακτικὴ καὶ τὰ ὅποια ἐπιχειρήματα Τοῦτο πρωτίστως ὁφείλει ὁ ἱστορικὸς νὰ μήν τὸ ξεχνᾷ, ὅσο κι ἀν ἐπιμένουν ὅποιοι ἡθικολόγοι νὰ τονίζουν στενά τὰ δικά τους.]

²²¹ [Δημάδης], Ὑπὲρ τῆς δωδεκαετίας, 17 ἐν Τριβαλλοῖς, μόνον δ' οὐχ ὀρατὸν ἐπὶ τοῦ βῆματος νεκρὸν τὸν Ἀλέξανδρον προέθηκαν

²²² Ιουστῖνος, XI, 2, 8

διάθεση ύπηρχε νὰ τολμήσουνε τὰ πάντα - καθὼς φυγάδες κι ἄλλοτε ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα κι ἀπελευθέρωσαν τὴν Καδμεία, μ' ἀρχηγὸ τὸν Πελοπίδα, κ' οἱ νῖκες ὑστερα στὰ Λεῦκτρα καὶ στὴ Μαντίνεια στάθηκαν οἱ λαμπρότεροι καρποὶ τῆς ἡρωικῆς ἔκεινης πράξης. Κ' εἶχε μὲν κάθε πόλη σαφῶς δεσμευτῇ, στὴ συμμαχικὴ συνθήκη, νὰ μὴν ἐνεργοῦν φυγάδες ἀπὸ τὸ μέρος της γι' ἀνατροπὴ σ' ἄλλη πόλη, ἀλλὰ τώρα δὲν ὑπῆρχε πιὰ ἔκεινος μὲ τὸν ὅποιο κλείσανε τὴ συμφωνία. Κι ἀσφαλῶς λοιπὸν ὅχι δίχως συνεννόηση μὲ τὸ Δημοσθένη, πιθανῶς ὅμως κ' ὑποστηριζόμενοι ἀπὸ αὐτὸν μὲ χρήματα ἀπὸ τὰ περσικὰ πούχε στὰ χέρια του γι' αὐτὴ τὴ δουλειά, πολλοὶ φυγάδες θηβαῖοι ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα κ' ἔφτασαν νύχτα στὴ Θῆβα, ὅπου φίλοι τοὺς περίμεναν κιόλας. "Αρχισαν σκοτώνοντας 2 ἀρχηγοὺς τοῦ φιλομακεδονικοῦ κόμματος ποὺ ἀνυποψίαστα εἶχαν κατέβη ἀπὸ τὴν Καδμεία,²²³ κ' ὑστερα κάλεσαν τὸ λαὸ σὲ συνέλευση, συσκεφτήκανε γιὰ ὅσα γίνανε κι ὅσα ἐλπίζανε, καὶ γυρέψανε, στ' ὄνομα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς παλιᾶς δόξας, ν' ἀποτινάξουν οἱ πολῖτες τὸ ζυγὸ τῶν Μακεδόνων, λέγοντας πῶς ὅλ' ἡ Ἑλλάδα, μὰ κι ὁ βασιλὰς τῶν Περσῶν, ἥταν πρόθυμοι νὰ τοὺς βοήθησουν. "Οταν μάλιστα διακηρύξανε πῶς δὲν εἶχαν πιὰ καὶ νὰ φοβοῦνται τὸν Ἀλέξανδρο, γιατὶ σκοτώθηκε στὴν Ἰλλυρία, ὁ λαὸς ἀποφάσισε νὰ ξαναστήσῃ τὴν ἀρχαία ἐλευθερία, νὰ βάλουνε πάλι βοιωτάρχες, νὰ διώξουν τὴ μακεδονικὴ φρουρὰ ἀπὸ τὴν Καδμεία καὶ νὰ στείλουν πρέσβεις στὶς ἄλλες πόλεις ζητῶντας βοήθεια.

"Ολα δείχνανε, πῶς ἡ ἐπιχείρηση τούτη γενικῆς ἀνταρσίας θὰ πετύχαινε περίτρανα· οἱ Ἡλεῖοι κιόλας εἶχανε διώξει τοὺς ὄπαδοὺς τῶν Μακεδόνων, οἱ Αἰτωλοὶ ξεσηκώνονταν, οἱ Ἀθηναῖοι ἐτοιμάζονταν, ὁ Δημοσθένης στέλνει στὴ Θῆβα ὅπλα,²²⁴ οἱ Ἀρκάδες ξεκινᾶν νὰ συντρέξουνε τοὺς Θηβαίους. "Οταν ἔφτασαν πρέσβεις τοῦ Ἀντίπατρου στὸν Ἰσθμὸν — ὅπου κιόλας οἱ Ἀρκάδες — γιὰ νὰ ὑπενθυμίσουν τὰ συμφωνημένα, καὶ νὰ γυρέψουν τὴν προβλεπόμενη συμμαχικὴ βοήθεια,²²⁵ δὲν

²²³ Ο Ἀρριανός, Α' 7, 1, τοὺς ὄνομάζει Ἀμύνταν καὶ Τιμόλαον τῶν τὴν Καδμείαν ἔχοντων "Ηδὴ ὁ Niebuhr σ' αὐτοὺς ἀναγνώρισε τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ μακεδονικοῦ κόμματος — ποὺ ὁ Δημοσθένης (Περὶ τοῦ στεφάνου, 295) περιλαμβάνει στὸν κατάλογο τῶν προδοτῶν — καὶ διώρθωσε τὸ Ἀμύντας σὲ Ἀνεμοίτας

²²⁴ Πλούταρχος, Δημοσθένης, ΚΓ', Διόδωρος, ΙΖ' 8 παρὰ Δημοσθένους ὅπλων πλῆθος ἐν δωρεαῖς λαβόντες

²²⁵ Ο Δείναρχος, Κατὰ Δημοσθένους, 18, λέει γιὰ τοὺς Ἀρκάδες τὴν μὲν παρ' Ἀντίπατρου πρεσβείαν ἀπρακτὸν ἀποστειλάντων. Ο Ἀντίπατρος δὲν ἔζήτησε μόνο νὰ γυρίσουν πίσω, καθὼς φαίνετ' ἀπὸ τὸ Φήφισμα τοῦ Δημοχάρη ὑπὲρ τοῦ Δημοσθένη (Πλούταρχος, Περὶ τῶν δέκα ρητόρων, 851b) καὶ στὶς ἐκώλυσε Πελοποννησίους ἐπὶ Θῆβας Ἀλεξάνδρῳ βοηθῆσαι, χρήματα δοὺς καὶ αὐτὸς πρεσβεύσας Κι ἀν ἀπὸ τὸ 338 μαρτυρῆται μακεδονικὴ φρουρὰ στὸν Ἀχροκόρινθο, περίεργο εἴναι πῶς ὁ Ἀντίπατρος δὲν τὴν διάταξε νὰ ἐπεμβῇ, παρὰ διαπραγματευότανε

τοὺς ἀκούσανε, παρὰ ἥτανε ὅλοι μὲ τὸ μέρος τῶν Θηβαίων, που οἱ πρέσβεις τους στέκαν αὐτοῦ, κατὰ τ' ἀρχαῖα συνήθια, μὲ τ' ἀσπροστόλιστά τους τὰ κλαδιὰ ἐλιᾶς, τὰ ἵκετηρια, γυρεύοντας ἔτσι γενικὴ συνδρομὴ στὴν ἴερή τους ὑπόθεση!²²⁶ Παράλληλα ὁ πυρετὸς ἀνέβαινε στὴ Θῆβα· καὶ τὴν Καδμεία ἀποκλεῖσαν, μὲ χαρακώματα κι ἄλλα ὀχυρώματα, κ' ἡ μακεδονικὴ της ἡ φρουρὰ δὲ θὰ μποροῦσε πιὰ νὰ περιμένῃ βοήθεια, εἴτε τροφές, ἐνῶ εἶχαν ὅσα θέλαν οἱ πολιορκητές της, μέσα στὴν ἴδια τους τὴν πόλη, κι ἀπελευθέρωσαν βέβαια καὶ τοὺς δούλους, καὶ τοὺς ὥπλισαν γιὰ πόλεμο, καθὼς καὶ τοὺς μέτοικους, κ' ἡ Καδμεία θάπεφτε, κατ' ἀνάγκην, ἀργὰ ἡ γρήγορα, διοῦ κ' ἡ Θῆβα πιὰ κι ὅλ' ἡ Ἑλλάδα θὰ ἐλευθερώνονταν, κ' ἔτσι κ' ἡ ντροπὴ τῆς Χαιρώνειας ἐκείνη θὰ ξεπλενόταν, κ' ἡ Κορινθιακὴ Συμμαχία, τέλος, τὸ ἀπατηλὸ τοῦτο φάσμα ἐλληνικῆς ἀσφάλειας τάχα κι ἀνέξαρτησίας θάσβηνε στὸ ἱλαρὸ φῶς νέας αὐγῆς, π' ἀνάτελλε τώρα πάλι στὴν Ἑλλάδα!..

Κι ἀξαφνα: *Μακεδονικὸς στρατός, λέει, πλακώνει - ἔφτασε! Βρίσκεται κιόλα στὴν Ὀγγηστό!..* (Τρεῖς ὥρες δρόμο ἀπ' τὴ Θῆβα!)

Ἐφτασε;.. Πῶς ἔφτασε;.. Δέ σκοτώθηκε ὁ Ἄλεξανδρος;..

Οι ἀρχηγοὶ καθησυχάζανε τὸ λαό, πὼς θάν' ὁ Ἀντίπατρος.. - καὶ πῶς, χωρὶς Ἄλεξανδρο πιά, δέν εἶχαν νὰ φοβοῦνται στὰ σοβαρὰ *Μακεδόνες* τώρα!.

Μὰ φτάσαν κι ἄλλοι ἄγγελοι, κ' ἐπιμένανε:

—Ο Ἄλεξανδρος εἶναι!.. Ο Ἱδιος!..

Ἐ, τοὺς ἀποπήρωνε!.. Λὲν ζέραν τί τοὺς γίνεται!.. Θάν' ὁ Ἄλεξανδρος ὁ ἄλλος, ὁ λυγκηστῆς - ὁ γιὸς τοῦ Ἀέροπου!..

Μὰ τ' ἄλλο πρώι, νάτον ὁ Ἄλεξανδρος, ὁ Ἱδιος — ὁ «νεκρός», μὲ τὸ στρατό του! — μπρὸς στὰ τείχη τῆς πόλης!..²²⁷

226 Ἀλλιώτικα λέει τὰ πράγματα, 5 χρόνια ἀργότερα, δι Αἰσχίνης, *Κατὰ Κητησιφῶντος*, 240 οἱ Ἀρκάδες, κατ' αὐτόν, γιὰ νὰ συνεκστρατεύσουν εἶχαν γυρέψει μισθὸ ἀπ' τὰ περσικὰ χρήματα, δι Δημοσθένης ἀπ' τὴ φιλαργυρία του δὲν τοὺς ἔδωσε, τὰ κράτησ' ὅλα γιὰ τὸν ἔκατον του, καὶ τότ' οἱ Ἀρκάδες γύρισαν πίσω μὲ λίγα τάλαντα μάλιστα θάπειθαν ἵσως ἀκόμα καὶ τὴ μακεδονικὴ φρουρὰ ν ἀποχωρήσῃ ἄλλ' ὁ Δημοσθένης δὲ θέλησε νὰ δώσῃ τίτοτε. Αύτες, βέβαια, εἰν' ἀνυπόστατες κατηγόριες, καθὼς ἀποδεικνύετ' ἀπὸ τὰ πράγματα Δέν ἥξερε ὁ Δημοσθένης τὸ συμφέρον του, καὶ θὰ διακινδύνευ ἔτσι γιὰ λίγα τάλαντα μιὰν ἐπιχείρηση, που ἡ ἀποτυχία της θὰ μποροῦσε νὰ τοῦ στοιχίσῃ ὅχι μόνο τὴ δημοτικότητα παρὰ καὶ τὴν περιουσία του, κ' ἵσως ἀκόμη καὶ τὴ Ζωὴ του, Κι ἀν ἥταν δυνατὸν νὰ δωροδοκήσουν τὴ φρουρὰ τῆς Καδμείας, δέ θὰ μποροῦσαν οἱ Θηβαῖοι νὰ μαζέψουν 5 τάλαντα, Καὶ τὰ ἴδια, περίπου, λέει καὶ δι Νείκαρχος, στὸ λόγο του κατὰ τοῦ Δημοσθένη - πλὴν τοῦτο δὲν ἀναιρεῖ τὸν ὑποβολιμαίο χαρακτῆρα ὅλων αὐτῶν τῶν «πληροφοριῶν»

227 Ο Διόδωρος, ΙΖ' 9, ὑπολογίζει τὸ στρατὸ σὲ πάνω ἀπὸ 30000 πεζούς, καὶ τὸ

Καθώς ὅλα του καταπληκτικά και ἀπροσδόκητα, σ' αὐτό του τὸν πρῶτο κεραυνοβόλο πόλεμο, τὸν ὄρμητικὸν — ὅλο νεῦρα! καὶ μυῶνες στιβαροί! ταχύτατοι! — ἔτσι κ' ἡ ραγδαία του τώρ' αὔτῃ πορεία! Σὲ δυὸ μόνο βδομάδες: 'Ιλλυρία-Βοιωτία, Σκάρδος-Κιθαιρώνας!.. Πρὶν δεκατέσσερις μέρες εἶχε δώσει ἐκεῖ ψηλά, στὸ Πήλιο, τὸ τελικό του χτύπημα κατὰ Ταυλάντιων κ' Ἰλλυριῶν. "Ωρμησ' εὐθὺς σὰν ἔμαθε τὰ θηβαικά, καὶ σ' ἐφτὰ μόνο μέρες, λοξὰ μὲς ἀπὸ Πίνδο-Χάσια πέφτει στὴν Πέλιννα (σημερινὸ Παλιογαρδίκι), στὸν Πηνειό, καὶ σ' ἄλλη μιὰ βδομάδα νάτον στὴν Ὁγχηστὸ τῆς Βοιωτίας - λίγο παραόξω ἀπὸ τὴν παράτολμα ξεσηκωμένη Θῆβα! (Κάπου 450χλμ ἡ ἀπόσταση Πήλιο-Θῆβα.)²²⁸

"Α με σα τ' ἀποτελέσματα τῆς τρομοκρατικῆς αὐτῆς ἐμφάνισης: οἱ Ἀρχάδες δὲν τόλμησαν νὰ διαβοῦν τὸν Ἰσθμό, οἱ Ἀθηναῖοι ἀνάστειλαν τὴν ἀποστολὴ στρατοῦ, οἱ Ὁρχομένιοι, Πλαταιεῖς, Θεσπιεῖς, Φωκεῖς κι ἄλλοι ἀντιθηβαικοί, πούχαν βρεθῆ ἀνήμποροι μπρὸς στὴ λύσσα τῶν ἀνέκαθεν ἔχθρῶν τους, συντάχτηκαν πολὺ πιὸ πρόθυμα τώρα μὲ τοὺς Μακεδόνες!

'Ο Ἀλέξανδρος δὲν ἐσκόπευε νὰ χτυπήσῃ ἀμέσως τὴ Θῆβα· προέλασε ἀπὸ τὴν Ὁγχηστὸ καὶ στρατοπέδευσε μπρὸς στὰ βορειὰ τείχη, κοντὰ στὸ γυμνάσιο τοῦ Ἰόλαου, μὲ τὴ σκέψη πῶς οἱ Θηβαῖοι, βλέποντας τὴ δύναμή του, θὰ παρατάγανε τὶς ἀνοησίες τώρα καὶ θὰ γύρευαν συμβιβασμό· αὐτοὶ ὅμως, μὲ ὅλο ποὺ ἀπὸ πουθενὰ δὲν εἶχαν πιὰ νὰ περιμένουν βοήθεια, βρίσκονταν τόσο μακρυὰ ἀπὸ κάθε ἴδεα ὑποχώρησης ποὺ διατάξαν κιόλα τοὺς ἵππεῖς τους καὶ τοὺς ψιλοὺς νὰ κάνουν μιὰ ἔξοδο! 'Απώθησαν ἔτσι κάποιες προφυλακὲς τῶν Μακεδόνων, ἐνῶ πίεζαν καὶ παραπάνω τὴν Καδμεία. Μολαταῦτα ὁ Ἀλέξανδρος ἀκόμη ἀνάβαλλε τὸ χτύπημα - ποὺ θάφερνε βλάβη βαρειὰ σ' ἐλληνικὴ πόλη

Τὴν ἄλλη μέρα πῆγε ἀπὸ τὴ νότια πύλη, ποὺ βγάζει κατὰ τὴν Ἀθῆνα, κι ὅπου ἀπομέσα ἀκουμπάει η Καδμεία· στρατοπέδευσε κεῖ, γιὰ νὰ

λιγώτερο 3000 ἵππεῖς Δὲν εἴναι κι ὀλότελ' ἀπίθανο ἀλλ' ἀς σημειωθῇ πάντως πῶς ὁ Κλείταρχος ἀπὸ ὅπου ἀρύεται ὁ Διόδωρος, δὲν εἴναι καὶ πολὺ ἀξιόπιστος

²²⁸ Άπὸ τὸν Ἀρριανό, Α' 7, 5, εἴναι φανερό, πῶς ὁ Ἀλέξανδρος δὲν κατέβηκε στὴ Θεσσαλία ἀπὸ τὴν πάνω κοιλάδα τοῦ Ἀφού (Βωβοῦσα) καὶ τὸ στενὸ τοῦ Μετσόβου, παρὰ ἀπὸ τὴν περιοχὴ Ἑορδαίας κ' Ἐλυμιώτιδας, παράλληλα στὰ βουνὰ τῆς Τυμφαίας καὶ Παραυαίας, ἔχοντάς τα δηλαδὴ στὰ δεξιά του, κι ἀριστερὰ τὸν Ἀλιάκμονα Στὴ Θεσσαλία μπῆκε ἀρά ἀπὸ τὰ στενὰ Katakalī [σημερινὴ Κατάκαλη, 11χλμ ΔΝΔ τῆς Δεσκάτης,] ποὺ περιγράφει ὁ Corceix, *Apercu de la région de Khassia*, στὸ *Bulletin de Géographie*, 1874, VI, 7, 449 [Οἱ ἄλλεπάλληλα διαφορετικὲς προτάσεις τοῦ Hammond γιὰ τὴν πορεία, I, 109, καὶ Alexander, 58-9) δὲν φαίνονται καὶ τόσο πιθανές]

βοηθάη ἀπὸ κοντὰ τοὺς πολιορκημένους στὴν ἀκρόπολη μακεδόνες τῆς φρουρᾶς. Μὰ καὶ πάλι δὲν ἀποφάσιζε νὰ χτυπήσῃ. Λέγεται πῶς ἀν τοῦ παράδιναν τὸ Φοίνικα καὶ τὸν Προθύτη, τοὺς πρωταίτους τῆς θηβαικῆς ἀνταρσίας, θάσβηνε καὶ θὰ συγχώραγε ὅσα εἴχανε γίνει.²²⁹ κ' ἡταν βέβαια καὶ κάποιοι στὴν πόλη ποὺ συμβούλευαν νὰ στείλουν πρέσβεις καὶ νὰ ζητήσουν συγγνώμη γιὰ ὅ, τ' εἴχαν κάνει ἀλλ' οἱ βοιωτάρχες, οἱ φυγάδες κ' οἱ δικοὶ τους, ποὺ τοὺς εἴχαν γυρέψει νὰ γυρίσουν, μὴν προβλέποντας ἀνοχὴ τους ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο ξανάβανε τὸ πλῆθος ν' ἀντιστέκεται μὲ πεῖσμα. Λέγεται ὅτι τ' ἀπάντησαν, πῶς ἢθελ' εἰρήνη, ἔπρεπε νὰ τοὺς παραδώσῃ τὸν Ἀντίπατρο καὶ τὸ Φιλώτα!²³⁰ Καὶ λέγεται ἀκόμα πῶς ἔβγαλαν διακήρυξη καὶ καλοῦσαν ὅσους σὰν κι αὐτοὺς — καὶ τὸ Μεγάλο Βασιλιά! — θέλανε λέει τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας, νάρθουν στὴν πόλη τους!..

Κι ὁ Ἀλέξανδρος ἀκόμα δὲ χτύπαγε τὴν Θῆβα...

Τότε ὁ Περδίκκας, πρῶτος, καθὼς ἡτανε μὲ τὴν τάξη του στὴν προφυλακὴ τοῦ στρατόπεδου, κι ὅχι μακριὰ ἀπὸ τὰ ἔχθρικὰ ὄχυρωματα, ὥρμησε (χωρὶς πρόσταγμ' ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο γιὰ ἐπίθεση) καὶ χτύπησε κ' ἐσπασε τὸ χαράκωμα μπρός του, καὶ χύθηκε στὴν προφυλακὴ τῶν Θηβαίων!²³¹ Σὰν τὸν εἶδε νάχη μπῆ, καὶ νὰ χτυπάῃ τὸ 2^ο χαράκωμα, ὁ Ἀμύντας τοῦ Ἀνδρομένη, πούτανε ταγμένος κοντά του, χιμάει κι αὐτὸς μὲ τοὺς δικούς του· βλέποντάς τους ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ γιὰ νὰ μὴν ἀποκοποῦν καὶ κινδυνέψουν ἀπ' ὅλους τοὺς Θηβαίους, κινεῖ καὶ τὸν ἄλλο στρατό· στέλνει ἀμέσως νὰ μποῦνε στὸ χαράκωμα τοὺς τοξότες καὶ τοὺς ἀγριᾶνες, κρατῶντας ἀπόξω ἔτοιμο τὸ ἄγημα καὶ τοὺς ὑπασπιστές· πάνω κεῖ, ὁ Περδίκκας, πολεμῶντας νὰ ἐκβιάσῃ τὸ δεύτερο χαράκωμα, νὰ μπῆ μέσα, τραυματίζεται βαριά μὰ οἱ δυὸ φάλαγγες, καὶ μὲ τοὺς τοξότες, ὥρμᾶν στὸ χαράκωμα, καὶ πιάνοντας τὴν Κοίλη Ὄδο, ποὺ μπάζει στὴν πόλη ἀπ' τὶς Ἡλέκτρες Πύλες, ἀπωθοῦν τοὺς Θηβαίους ὡς τὸ Ἡράκλειο· αὐτοῦ ὅμως ἔκεινοι τοὺς κάνουν ἀντε-

²²⁹ Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΙΑ' προσμίξας δὲ ταῖς Θήβαις καὶ διδοὺς ἐπὶ τῶν πεπραγμένων μετάνοιαν ἔξήτει [] καὶ τοῖς μεταβαλλομένοις πρὸς αὐτὸν ἀδειαν ἐκήρυττεν 'Ο Ἀρριανὸς δὲν ξέρει τέτοια προσφορά [Γιὰ τὸ Φοίνικα καὶ τὸν Προθύτη, βλ. Berne, ἀρ 809 καὶ 661, ἀντίστοιχα]

²³⁰ Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΙΑ' Τὰ 2 τοῦτα ὄνόματα καθιστοῦν ὑποπτη τὴν εἰδηση, γιατὶ ἀν ὁ Φιλώτας αὐτὸς εἰν' ὁ φρούραρχος τῆς Καδμείας, παράδοξος εἰν' ὁ συσχετισμός του μὲ τὸν Ἀντίπατρο στὴν περίπτωση πάντως ποὺ τ' ὄνομα αὐτὸν ἔχει σωστὰ παραδοθῆ, ὅχι ὁ Φιλώτας, παρὰ ὁ πατέρας του ὁ Παρμενίων θά 'πρεπε νάταν δίπλα στὸν Ἀντίπατρο - γιὰ νάχη πραγματικὸ νόημα ἡ εἰρωνεία [Hamilton, 30]

²³¹ Κατὰ τὸν Ἀρριανό, στὸ Α' 8, 2, εἴχε προχωρήσει εἴσω τοῦ χάρακος παρακάτω, στὸ 3, σκόπευε τοῦ δευτέρου χάρακος εἴσω παρελθεῖν

πίθεση, μὲ βοή, κ' οι Μακεδόνες τὸ βάζουν στὰ πόδια, κ' εἶχαν ἀπώλειες — καμμιὰ ἐβδομηνταριὰ τοξότες σκοτωθήκανε (κι ὁ τοξάρχης τους, ὁ Εύρυβώτας ὁ κρητικός) — καὶ καταφεύγουν πρὸς τὸ ἄγημα καὶ τοὺς ὑπασπιστές τοῦ βασιλιᾶ· σὰν εἴδε τότ' ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς δικούς του νὰ τρέχουν, καὶ διαλυμένους ἀταχταὶ οἱ ἔχθροι νὰ τοὺς κυνηγῶνται, ὅρμάει καταπάνω τους, μὲ τὴν φάλαγγα συμπαγῆ, καὶ σπρώχνουντ' οἱ Θηβαῖοι πίσω ἀπ' τὶς πύλες, κ' ἥταν τόσο πανικόβλητοι στὴν φυγὴ τους πού, καθὼς στριμώχνονταν νὰ γλυτώσουν ὅλοι στὴν πόλη, δὲν πρόλαβαν νὰ τὶς κλείσουν κιολας, κ' ἔτσι ὥρμήσαν μαζί τους μέσα κι ὅσοι τοὺς εἶχαν καταπόδι, ἐνῶ ἄλλοι πάνω κεῖ πῆραν τὰ τείχη, καθὼς ἥταν κ' ἔρημα, μὲ τὶς τόσες προφυλακὲς ὅξω. Φτάνουνε, λοιπόν, τότε στὴν Καδμεία κ' ἐνώνονται μὲ τὴν φρουρά της! Ἡ Θῆβα εἶχε περίπου πέσει πιά!.. Ἡ φρουρὰ τῆς Καδμείας, μαζὶ μ' ἔνα μέρος ἀπὸ κείνους πούχαν μπῆ, κατέβηκαν στὴν κάτω πόλη καὶ χτύπησαν τ' Ἀμφεῖο, ἐνῶ κι ἄλλοι, ἀπόξω, σκαρφάλωσαν στὰ τείχη, πήδησαν, καὶ χύθηκαν στὴν ἀγορά! Λίγο ἀντεξάν στ' Ἀμφεῖο ἐκεῖνοι, πολεμῶντας γενναῖα· μὰ καθὼς ἀπὸ παντοῦ τοὺς πέφταν οἱ μακεδόνες — κι ὁ Ἀλέξανδρος μαζί, πότ' ἐδῶ, πότ' ἐκεῖ, νὰ φανερώνεται, νὰ ὅρμαῃ — σπάσαν! Χίμησαν οἱ ἵππεῖς τους καὶ μὲς ἀπ' τὴν πόλη βγῆκαν κάτω στὸν κάμπο· κ' οἱ πεζοὶ ὅπως μποροῦσε ὁ καθένας τους κοίτας νὰ σωθῇ! Κ' ἐδῶ τώρα ὅχι τόσο οἱ μακεδόνες ὅσο οἱ φωκεῖς κ' οἱ πλαταιεῖς κ' οἱ ἄλλοι βοιωτοὶ σκότωνται ἀράδα τοὺς θηβαίους, ἄγρια, π' οὐτ' ἀμύνονταν πιά, μὲς στὰ σπίτια τους μπαίνοντας καὶ σφάζοντάς τους, κι ἄλλους, πούχαν κάπως ἀντισταθῆ, κι ἄλλους, ἵκέτες ἀκόμα καὶ στὰ ιερά, μιαίνοντάς τα, ζωὴ μὴ χαρίζοντας, μήτε σὲ γυναικες μήτε σὲ παιδιά!..²³²

232^ε Αὐτὴ τὴν περιγραφὴ δίνει ὁ Ἀρριανός, παίρνοντας ἀπ' τὸν Πτολεμαῖο, πούταν κι ὁ ἴδιος στὴν ἔφοδο κατὰ τῶν Θηβῶν Ἡ περιγραφὴ τοῦ Διόδωρου, π' ἀνάγεται στὸν Κλείταρχο, δὲν ἔχει ἀξία ἀπὸ στρατιωτικῆς πλευρᾶς κι ἀπ' τὰ σημεῖα ποὺ μοιάζει νὰ συμφωνῇ μὲ τοῦ Ἀρριανοῦ, φαίνεται ἀκόμα περισσότερο πόσο εἰν' ἀχρηστὴ· Ο Ἀλέξανδρος σχεδίαζε βέβαια πρῶτα νὰ πάρῃ τὰ ἔξωτερικὰ ὅχυρώματα τῶν Θηβαίων, ἔξαναγκάζοντάς τους ἔτσι σὲ εἰρήνη. Οι περιστάσεις ὅμως βοήθησαν στὴν ἀλωση τῆς πόλης μὲ τὴν πρώτην ἔφοδο· Ο Κλείταρχος, ἀ' αὐτὸς καὶ μόνο, οἰκοδομεῖ ὀλάκερο σχέδιο πολεμικῶν ἐνεργειῶν, ὃπου μέρος τῆς στρατιᾶς θὰ ριχνόταν στὰ χαρακώματα, ἀλλο θ' ἀπασχολοῦσε τοὺς θηβαίους καὶ 3^ο θάταν ἐφεδρικό Ἀναγνωρίζει κανεὶς ἐδῶ τὴν ἐπίθεση τοῦ Περδίκκα, τὴν ἐφόρμηση τῶν ψλῶν, ποὺ ἀκολούθησε, καὶ τὴν ἔφοδο τῆς φάλαγγας· Ο Πολύαινος, πάλι, Δ' 3, 12 — ἵσως ἀπὸ διαφορετικὴ πηγὴ — ἀναφέρει ἀλλην ἐπιχείρηση, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀντίπατρος, ὀδηγῶντας τὴν ἐφεδρεία (τὴν κεκρυμμένην δύναμιν) ἀνέβηκε τὸ τεῖχος, ἀπὸ κεῖ πούταν γκρεμισμένο κι ἀφύλακτο Ἀλλ' ἂν εἴχερθει νὰ βοηθήσῃ μὲ στρατιῶτες ἀπ' τὴ Μακεδονία ὁ Ἀντίπατρος, δὲ θὰ τὸ παράλειπε ὁ Ἀρριανός. Τὸ περιστατικὸ εἰναι στὴ 2^η ἀπὸ τὶς τρεῖς σειρὲς ἀφορισμῶν τοῦ Πολύαινου, ποὺ περιέχει πληροφορίες ἀσύμφωνες μ' ἄλλων πηγῶν

Μόνο μὲ τὸ σκοτάδι τῆς νύχτας ἔπεσε κάπως κι ὁ πυρετὸς ἐκεῖνος τῆς σφαγῆς καὶ τοῦ ἀφανισμοῦ! Μακεδόνες λέγεται πώς σκοτώθηκαν πεντακόσιοι καὶ θηβαῖοι 6000, ὡσπου ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε νὰ πάψῃ τὸ κακό!..

Τὴν ἄλλη μέρα ὁ Ἀλέξανδρος κάλεσε συνέλευση τῶν συμμάχων ποὺ πῆραν μέρος στὸν ἀγῶνα²³³ καὶ τοὺς ἀνάθεσε ν' ἀποφασίσουν γιὰ τὴν τύχη τῆς πόλης. Θὰ κρίνανε λοιπὸν τὴ Θῆβα τώρα οἱ Πλαταίεῖς ἐκεῖνοι, κ' οἱ Ὁρχομένιοι, κ' οἱ Φωκεῖς, κ' οἱ Θεσπιεῖς, ποὺ χρόνια καὶ χρόνια πίσω ὑπόφεραν τὴν τρομερὴ καταπίεση τῶν Θηβαίων - ποὺ οἱ πόλεις τους εἶχαν ἀλλοτε καταστραφῆ, καὶ τὰ παιδιά τους, ἀγόρια καὶ κορίτσια, εἴχανε ἀτιμαστῇ καὶ πουληθῆ γιὰ δοῦλοι ἀπὸ τοὺς νικημένους αὐτοὺς τώρα ἐδῶ!..

'Ἀποφάσισαν: Ἡ πόλη νὰ κατασκαφῇ μέχρις ἐδάφους! Καὶ τὴ χώρα τους, ξὸν ἀπὸ τὴν ἱερὴ γῆ, νὰ τὴ μοιραστοῦν οἱ σύμμαχοι αὐτοὶ τῶν Μακεδόνων! Κι ὅλ' οἱ Θηβαῖοι, ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιά, νὰ πουληθοῦν δοῦλοι!²³⁴ Μόνο ιερεῖς, ιέρειες κι ὅσ' εἶχαν φιλοξενηθῆ ποτὲ ἀπὸ τὸ Φίλιππο καὶ τὸν Ἀλέξανδρο, μαζὶ μ' ὅσους κάνανε πρόξε-

Μὰ κ' οἱ φράσεις τοῦ Ἡγησία (SRAM, 139, ἀπόσπ 2 [Jacoby, *FGtH*, ἀποσπάσματα 6-17], ἀπὸ τὸν Ἀγαθαρχίδη, στὸ Φώτιο, 446a - 447a) δὲν ἔχουν ἀξία [Θέματα κριτικῆς τῶν πηγῶν βλ. στὸν Bosworth, I, 80-1.]

²³³ Ρ' Αρριανός, Α' 9, 9 'Ο Διόδωρος, ΙΖ' 14, μιλάει γιὰ συνέδρους τῶν Ἑλλήνων Κατὰ τὴ συμμαχικὴ συνθήκη, ὅλ' οἱ σύμμαχοι ὥφειλαν νὰ βοηθήσουν ἐναντίον τῆς Θῆβας: ὁ Ἀλέξανδρος ἀφῆσε, κατὰ τὴ συνθήκη, τοῖς μετασχοῦσι τοῦ ἔργου ζυμμάχοις ('Αρριανός, δ π.) τὴν «ἀπόφαση γιὰ τὴν τύχη τῆς πόλης» "Ἄν οἱ παλιοὶ ἔχθροι τῶν Βοιωτῶν — ἀνάμεσά τους καὶ οἱ Θεσσαλοὶ — ἀσκησαν καὶ μὲ τὸ παραπάνω τὰ συμμαχικά τους αὐτὰ «καθήκοντα», ήταν βέβαια καταστροφὴ γιὰ τοὺς Θηβαίους, σ' αὐτὸ δὲ φταίει ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος [']

²³⁴ Η' Ισως θὰ μποροῦσε νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς πώς ὑπῆρχε ἄρθρο στὴ συμμαχικὴ συνθήκη βάσει τοῦ ὅποιου ἐκδόθηκε τέτοια ἀπόφαση. Πάντως, στὴ 2η Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία τοῦ 378-7 (CIA, II, ἀρ 17, στ 50 [IG², II, ἀρ 43, Ditt., Syll³, ἀρ 147 καὶ Bengtson, *Staatsverträge*, II, ἀρ 257]) λέγεται ἐὰν δέ τις εἶπῃ ἢ ἐπιψηφίσῃ ἢ ἄρχων ἢ ιδιώτης παρὰ τόδε τὸ ψήφισμα ὡς λύειν τι δεῖ τῶν ἐν τῷδε τῷ ψηφίσματι εἰρημένων, ὑπαρχέτω μὲν αὐτῷ ἀτίμῳ εἶναι καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ δημόσια ἔστω [...] καὶ κρινέσθω ἐν Ἀθηναίοις καὶ τοῖς συμμάχοις ὡς διαλύων τὴν συμμαχίαν, ζημιούντων δὲ αὐτὸν θανάτῳ ἢ φυγῇ οὐπερ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι κρατοῦσιν. 100 χρόνια ἀργότερα, στὴ συνθήκη τῆς Ἀχαικῆς Συμπολιτείας προβλέπεται, παρόμοια, θανατικὴ ποινὴ γιὰ δύοιον τὴν παραβιάση — καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα τῆς συνθήκης μὲ τὸν Ὁρχομενό (Revue Archéol., XXXII, 1876, 96 κ ἐ [Ditt., Syll³, ἀρ 490]) καὶ ἔξεστω τῷ βουλομένῳ δίκαν θανάτου εἰσάγειν εἰς τὸ κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν) "Ἐτοι κι ὁ Θεμιστοκλῆς, «ἐν ὀνόματι» τῆς Ἑλληνικῆς Συμμαχίας τοῦ 480, κατηγορήθηκε ἐπὶ ἐσχάτη προδοσίᾳ. συλλαμβάνειν καὶ ἄγειν κριθησόμενον αὐτὸν ἐν τοῖς Ἐλλησιν. Φανερό, λοιπόν, ὅτι κατὰ τὸ ἔθιμον ἐλληνικὸ δίκαιο, στὴ φύση τῶν ὁμοσπονδιῶν αὐτῶν ἔχειται κάποια τέτοια ποινικὴ ἔξουσία, κι ἀνάλογο ἄρα ἄρθρο θάχε κ' ἡ συνθήκη τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας

νοι τῶν Μακεδόνων, νὰ μὴν πουλήθοῦν. Καὶ τὸ σπίτι τοῦ Πίνδαρου, κ' οἱ ἀπόγονοί του, λὲν πώς διάταξε ὁ Ἀλέξανδρος, τιμῶντας τὴ δόξα τοῦ μέγιστου ποιητῆ, νὰ μὴν πειραχτοῦν.

30000 ἄνθρωποι λοιπόν, κάθε ἡλικίας καὶ τάξης, πουλήθηκαν καὶ σκορπίστηκαν στὰ πέρατα τοῦ κόσμου,²³⁵ τὰ τείχη τῆς Θήβας γκρεμίστηκαν, τὰ σπίτια ὅλ' ἀδειάστηκαν καὶ κατασκάφηκαν σύρριζα στὸ χῶμα! Ὁ λαὸς τοῦ Ἐπαμεινώνδα δὲν ὑπῆρχε πιά, κ' ἡ ἄλλοτε πόλη κοίτονταν σωρὸς ἐρείπια - τὸ κενοτάφιο τῆς δόξας της! Μακεδονικὴ φρουρὰ στὴν ἔρημη ἀκρόπολη φύλαε ναοὺς καὶ τάφους τῶν ἐπιζώντων.

'Η μοῖρα τῆς Θήβας στάθηκε συγκλονιστική. Πρὶν ἀπὸ μιὰ μόλις γενεὰ εἶχε τὴν ἡγεμονία στὴν Ἑλλάδα, ὁ ἵερος της λόχος εἶχ' ἐλευθερώσει τὴν Θεσσαλία, τ' ἀλογά της εἶχαν ξεδιψάσει στὸν Εὐρώπα - καὶ τώρα ἔξαφανίστηκε ἀπ' τὸ πρόσωπο τῆς γῆς! Οἱ Ἑλληνες, ὅλων τῶν παρατάξεων, δὲν ἔπαψαν ποτὲ νὰ θρηνοῦν τὴν πτώση της, καὶ ν' ἀδικοῦν πολὺ συχνὰ τὸν Ἀλέξανδρο ποὺ δὲ νοιάστηκε νὰ τὴ σώσῃ· αὐτὸς ὅμως, κι ἀργότερα, δποτε θηβαῖοι πέφταν στὰ χέρια του αἰχμάλωτοι, ἀπὸ διάφορα μισθιφορικὰ σώματα στὴν Ἀσία, μεγαλόψυχα πάντα τοὺς φερνόταν - καθὼς καὶ τώρα, ὅτ' εἶχε τελειώσει ἡ μάχη, σ' ἐκείνη τὴν εὑγενῆ θηβαία, ποὺ τοῦ Ἐφεραν δεμένη, καθὼς διηγοῦνται, κατηγορούμενη γιὰ φόνο· τὸ σπίτι της εἶχε κατασκαφῆ ἀπὸ θράκες, καὶ τὴν ἴδια τὴν ἀτίμασε ὁ ἀρχηγός τους, ποὺ μετὰ τὴ φοβέριζε κιόλας ἄγρια, γιὰ νὰ τοῦ φανερώσῃ ποὺ εἶχε κρύψει τοὺς θησαυρούς της· κι αὐτὴ λοιπὸν τὸν πῆγε σ' ἔνα πηγάδι μὲς στὰ θάμνα, λέγοντας πώς αὐτοῦ εἶχε ρίξει ὅ,τι πιὸ ἀκριβό της· κι ὅταν κατέβηκ' ἐκεῖνος νὰ τάβρῃ, τοῦ πέταξε ἀπὸ πάνω πέτρες πολλές, καὶ τὸν σκότωσε!. Σὰν τὴ ρώτησε ὁ Ἀλέξανδρος τ' ὄνομά της, τοῦπε πώς εἶν' ἡ Τιμόκλεια, ἡ ἀδερφὴ τοῦ Θεαγένη, ποὺ στρατηγὸς στὴ Χαιρώνεια κατὰ τοῦ Φίλιππου σκοτώθηκε γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν Ἐλλήνων!..

"Οσο ἀξιόπιστ' ἡ διήγηση, ἀλλο τόσο καὶ τὸ τέλος της: πώς ὁ Ἀλέξανδρος συγχώρησε τὴν ὑπερήφανη γυναικα καὶ τὴν ἄφησ' ἐλεύθερη, ὅπως καὶ τοὺς συγγενεῖς της.²³⁶

²³⁵ Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ — τῶν 30 χιλιάδων ποὺ πουλήθηκαν σὰ δοῦλοι, καὶ τῶν 6 χιλιάδων νεκρῶν (Διόδωρος, ΙΖ' 14, Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΙΑ', κ' Αἰλιανός, Ποικίλη Ἰστορία, ΙΓ' 7) — δέν εἰν' ἀπίθανοι, μιὰ κ' ἀνάμεσα στοὺς ὑπερασπιστὲς ὑπῆρχαν καὶ μέτοικοι κι ἀπελεύθεροι

²³⁶ Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΙΒ', καὶ Γυναικῶν ἀρεταί, 259d-260d Πολύαινος, Η' 40. 'Ο Ἀρριανὸς οὔτε θράκες ἀναφέρει σ' αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία οὔτε καὶ τὸ συγκεκριμένο περιστατικό, παρὰ ποὺ ὁ Πλούταρχος τ' ἀποδίδει στὸν Ἀριστόβουλο, κι δχι μὲν στὸν Ἀλέξανδρο, ἀλλὰ στὸ "Οτι οὐδὲ ζῆν ἐστιν ἥδεως κατ'" Ἐπίκουρον, 1093c, γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ μάλιστα μιὰ γνήσια δικιά του ἀποφη τίς δ' ἀνησθείη

‘Ο ἀφανισμὸς τῆς Θήβας ἔκανε τοὺς Ἑλληνες νὰ συνέρθουν ἀμέσως ἀπ’ τὸ φούντωμά τους· οἱ Ἡλεῖοι ἔφεραν πίσω τοὺς ὄπαδοὺς τῶν Μακεδόνων πούχαν διώξει· οἱ Ἀρκάδες ἀνακάλεσαν ἀπ’ τὸν Ἰσθμὸ τὰ τμῆματα πούχαν στείλει γιὰ βοήθεια στὴ Θήβα, καὶ καταδίκασαν σὲ θάνατο αὐτοὺς ποὺ τοὺς τὴν εἶχαν συμβουλέψει· οἱ Αἰτωλοὶ στείλανε πρέσβεις (δικό του κάθε φῦλο τους) στὸν Ἀλέξανδρο, νὰ τοῦ γυρέψουν συγχώρεση - κι ἀνάλογα δλοι συμμορφώθηκαν, καὶ παντοῦ.

Οἱ Ἀθηναῖοι, παραβαίνοντας βέβαια, κατ’ ἀρχήν, ὅρο τῆς συμμαχικῆς συνθήκης, εἶχαν παράσχει βάση ἐξόρμησης στοὺς θηβαίους φυγάδες, γιὰ ν’ ἀνατρέψουν τὴν κατάσταση στὴν πόλη τους — μὰ καὶ βοήθεια, κατὰ πρόταση τοῦ Δημοσθένη, εἶχαν ἀποφασίσει, κι ὁ στόλος τους νὰ βγῆ στὴ θάλασσα — , φρόνιμα ὅμως ποιοῦντες ὕστερα δὲν ἐπωφελήθηκαν ἀπ’ τὴν καθυστέρηση ἐκείνη τῶν φτασμένων ἥδη μπρὸς στὴ Θῆβα Μακεδόνων, γιὰ νὰ βρεθοῦνε καὶ πράγματι οἱ στρατιῶτες τους ἐκεῖ, ποὺ σὲ δυὸ μέρες ὁπωσδήποτε προλάβαιναν. Καὶ γιόρταζαν ἵσα-ἴσα τὰ Μεγάλα Μυστήρια — πρῶτες μέρες τοῦ Σεπτέμβρη — ὅταν κάποιοι πούχαν σωθῆ τοὺς προφτάσανε πὼς πάει ἡ Θῆβα! Μεῖναν μὲ τὸ στόμ’ ἀνοιχτό, καὶ παράτησαν καὶ τὴ γιορτὴ καὶ δλα, νὰ κουβαλήσουν μὲς στὴν πόλη ὅ,τι κουβαλιόταν ἀπ’ τὰ χωράφια, καὶ μετὰ συγκάλεσαν μάνι-μάνι ἐκκλησία τοῦ δήμου κι ἀποφάσισαν, κατὰ πρόταση τοῦ Δημάδη, νὰ στείλουνε 10 πρέσβεις φίλα προσκείμενους στὸν Ἀλέξανδρο, νὰ τὸν συγχαροῦνε γιὰ τὸν καλὸ του γυρισμὸ ἀπ’ τὴ χώρα ἐκείνη τῶν Τριβαλλῶν καὶ τὸν πόλεμο στὴν Ἰλλυρία, καθὼς καὶ γιὰ τὴν κατάπνιξη καὶ τὴ δίκαιη τιμωρία τῆς ἀποστασίας τῶν Θηβῶν, μὰ καὶ νὰ τοῦ γυρέψουν ν’ ἀφῆσῃ τὴν Ἀθῆνα νὰ δείξῃ στοὺς θηβαίους φυγάδες τὴν ἀρχαία τῆς παράδοση φιλοξενίας καὶ φιλανθρωπίας

‘Ο Ἀλέξανδρος ἀπαίτησε νὰ τοῦ παραδώσουν τὸ Δημοσθένη, τὸ Λυκοῦργο, ἀλλὰ καὶ τὸ Χαρίδημο — τὸν ἀσπονδὸ ἔχθρὸ τῆς μακεδονικῆς δύναμης (βάζοντας ἔτσι καὶ τέρμα στὴν τόσο χρηματιστική του πολεμικὴ τέχνη) — καὶ τὸν Ἐφιάλτη — ποὺ μόλις εἶχε ἀνέβη πρέσβυς στὰ Σοῦσα — κι ἄλλους, γιατὶ αὐτοὶ φταιγαν, ἔλεγε, δχι μόνο γιὰ τὴν καταστροφὴ στὴ Χαιρώνεια, παρὰ καὶ γιὰ ὅ,τι ἄλλο ἀσκημό κάναν οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Φίλιππου ἐναντίον τῆς μνήμης του καὶ τοῦ νόμιμου κληρονόμου τῆς μακεδονικῆς βασιλείας, μὰ καὶ γιὰ τὴν καταστροφὴ τῶν Θηβῶν ἄλλωστε δχι λιγώτερο αὐτοὶ ἀπ’ τοὺς ταρα-

συναναπαυσάμενος τῇ καλλίστῃ γυναικὶ μᾶλλον ἡ προσαγρυπνήσας οἵς γέγραψε περὶ Πανθείας Ξενοφῶν ἢ περὶ Τιμοκλείας Ἀριστόβουλος ἢ Θήβης Θεόπομπος, Μπορεῖ καὶ κατὰ λάθος ὅμως νὰ γράφτηκε Ἀριστόβουλος, ἀντὶ Κλείταρχος [Βλ. Jacoby, *FGrH*, (139), ἀπόσπ 2 καὶ τὰ σχόλια]

χοποιοὺς στὴν ἴδια τὴν ἀφανισμένη πιὰ πόλη - ποὺ καὶ τοὺς τωρινούς της ἐξ ἄλλου φυγάδες στὴν Ἀθῆνα γύρευ' ἐπίσης.²³⁷

Οἱ ἀπαιτήσεις τοῦ νικητῆ γεννήσανε πολὺ ζωηρὲς συζητήσεις στὴν ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀθηναίων - κι ὁ Δημοσθένης ἀγωνίστηκε τότε, νὰ μὴν τὴν πάθη ὁ δῆμος σὰν τὰ πρόβατα τοῦ παραμυθιοῦ καὶ παραδώσῃ τοὺς Σκύλους τοῦ Κοπαδιοῦ στὸ Λύκο,²³⁸ ἐνῶ ὁ δῆμος, στὴν ἀμηχανίᾳ του, περίμενε τὴν αὐστηρὴ γνώμη τοῦ Φωκίωνα. Κ' ἥταν ἡ ἐξῆς: Μὲ κάθε θυσία νὰ κοιτάξουν νὰ πετύχουν συχώρεση ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο, μπάς καὶ μὲ καμμιὰν ἀνόητην «ἀντίσταση» προκαλέσουν ἀντύχη δίπλα στὴν καταστροφὴ τῶν Θηβῶν καὶ χειρότερη τώρα τῶν Ἀθηνῶν! "Οσο, ἐξ ἄλλου, γιὰ τὸς 10, ποὺ γύρευε κεῖνος νὰ τοῦ παραδοθοῦν,²³⁹ ἔ, τί νὰ γίνη; Εὐκαρία γι' αὐτὸς ἡ περίσταση τούτη νὰ δείξουν πῶς ἀγαπᾶν τὴν πόλη πιὸ πολὺ κι ἀπ' τὴ ζωὴ τους!" Ο Δημοσθένης ὅμως καὶ τὸ δῆμο ἔπεισε, μὲ τὴ ρητορικὴ του, καὶ τὸν ἀντίπαλο ρήτορα Δημάδη, μὲ 5 τάλαντα, νὰ πάῃ αὐτὸς στὸν Ἀλέξανδρο, νὰ τὸν παρακαλέσῃ ν' ἀφῆσῃ στὸ δικαστήριο τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ὅλους τοὺς ὑπεύθυνους.²⁴⁰ Κι ὁ Ἀλέξανδρος τὸ δέχτηκε, ὅχι μόνο φειδόμενος τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ γιατὶ τὸ νοῦ του εἶχε τώρα πιὰ στὴν ἐκστρατεία κατὰ τῶν Περσῶν - ποὺ ἡ σωστὴ φροντίδα γι' αὐτὴν ἐπέβαλλε νὰ μὴν ἀφήσῃ πίσω στὴν Ἑλλάδα οὕτε μιὰ δυσαρέσκεια παραπάνω ἀνοιχτή.²⁴¹ Μόνο τὴν ἐξορία τοῦ ἀκόλαστου τυχοδιώχτη — ποὺ κι ὁ Δημοσθένης ἄλλωστε

²³⁷ Τὸ τοῦ Ἀρριανοῦ, Α' 10, 4. τὰ μὲν ἄλλα φιλανθρώπως πρὸς τὴν πρεσβείαν ἀπεκρίνατο, κάνει τὴν ἄλλην εἰδηση (Πλούταρχος, Φωκίων, ΙΖ', πῶς ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέρριψε τάχα τὴν ἐπιστολὴ τῶν Ἀθηναίων, γυρνῶντας τὴν πλάτη του στοὺς πρεσβευτές), νὰ μοιάζῃ ἐπινόημα "Αν ἥταν πάντως ἡ ἀγανάκτησή του γιὰ τὴ θρασεῖα κολακεία τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου, πράγματι εὐεξήγητη θάταν

^{238^z} [Baiter-Sauppe, *Oratores Attici*, II, 253 Δημοσθένης, Ὑπὲρ τῶν ρήτόρων, ἀπ. 2.]

^{239^z} [Οἱ ἐρευνητὲς δὲν ἔχουν καταλήξει πόσους (8 ἢ 10), καὶ ποιοὺς ἀκριβῶς ζήτησε ὁ Ἀλέξανδρος νὰ τοῦ παραδώσουνε οἱ Ἀθηναῖοι. Ο Πλούταρχος (Δημοσθένης, ΚΓ' 4) — ποὺ φαίνετ' ἐν προκειμένῳ πῶς στηρίζεται σὲ καλύτερες πηγὲς ἀπὸ τὸν Ἀρριανό, Α' 10, 4 — ἀναφέρει 8. Δημοσθένην, Πολύευκτον, Ἐφιάλτην, Λυκοῦργον, Μοιροκλέα, Δῆμωνα, Καλλισθένην, Χαρίδημον (Berne, II, 377, καὶ Bosworth, I, 93-5) Βλ ὅμως Δοῦρι, στὸ Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 39 μὲ τὰ σχετικὰ σχόλια, καὶ Beloch, III, 1, 619, 1.]

²⁴⁰ Τὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀφήγηση μᾶς τὰ δίνει ὁ Πλούταρχος, στοὺς βίους τοῦ Δημοσθένη καὶ τοῦ Φωκίωνα, ὁ Διόδωρος κι ὁ Ἀρριανός. Λέγεται πῶς ὁ Φωκίων ἥταν στὴ 2ῃ πρεσβεία οἱ Πλούταρχος μάλιστα τοῦ ἀποδίδει δλη τὴ διαπραγμάτευση καὶ τὴν αἰσια ἔκβασή της

²⁴¹ Κατὰ τὸν Πλούταρχο — Ἀλέξανδρος, ΙΓ' καὶ Φωκίων, ΙΖ' — ὁ Ἀλέξανδρος χειρίστηκε τοὺς Ἀθηναίους μὲ τέτοια μεγαλοψυχία, ἐπειδὴ τοὺς ἔκτιμοῦσε καὶ προσέχειν ἐκέλευσε τοῖς πράγμασι τὸν νοῦν τὴν πόλιν, ὡς, εἴ τι συμβαίη περὶ αὐτὸν, ἅρξουσαν τῆς Ἑλλάδος. Κι ὅχι βέβαια πῶς θάτανε καὶ τόσο παιδαριώδης

τὸν σιχαινότανε — τοῦ Χαρίδημου ἐπέμεινε νὰ ζητάῃ, κι αὐτὸς ἔφυγε τότε στὴν Ἀσία, στὸ Μεγάλο Βασιλιά.²⁴² Καί, σὲ λίγο, κι ὁ Ἐφιάλτης ἀφῆσε τὴν Ἀθῆνα.²⁴³

Ἐτσι φάνηκε νὰ ἡσύχασε ἡ Ἑλλάδα· μὲ τὸ σβήσιμο τῶν Θηβῶν, καὶ τὴ σταθερὴ μακεδονικὴ φρουρὰ στὴν Καδμεία τους, ἀποκλείστηκε πιὰ κάθε νέο κίνημα στὸ μέλλον, κι ὁ Ἀλέξανδρος σήκωσε τὸ στρατόπεδό του ἔξω ἀπὸ τὴ Θῆβα, καὶ γύρισε, φθινόπωρο πιὰ τοῦ 335, στὴ Μακεδονία. Ἐνα χρόνο εἶχε χρειαστῇ μ' ὅλα τοῦτα γιὰ νὰ στερεώσῃ τὴ βασιλεία του, ποὺ ἀπὸ παντοῦ ἀπειλήθηκε. Βεβαιωμένος τώρα γιὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν βάρβαρων γειτόνων του, τὴν ἡρεμία στὴν Ἑλλάδα, καὶ τὴν ἀφοσίωση ποὺ τοῦχαν οἱ Μακεδόνες, μποροῦσε πιὰ νὰ ὄρισῃ τὴν ἐρχόμενη ἄνοιξη τοῦ 334 γι' ἀρχὴ τοῦ ἔργου, ποὺ ὅχι τῆς Ἀσίας μόνο, καθὼς πιστεύοταν, θάκρινε τὴν τύχη, παρὰ καὶ τοῦ κόσμου ὅλου τὴν ιστορία ἐφεξῆς θὰ προσδιώριζε.

Οἱ πρῶτοι μῆνες ἀφιερώθηκαν στὶς προπαρασκευὲς τοῦ μεγάλου πολέμου. Ἀπ' τὴν Ἑλλάδα, τὴ Θεσσαλία, τὰ σύνορα τῆς Θράκης, φτάναν τὰ τμῆματα τῶν συμμάχων, στρατολογοῦνταν μισθοφόροι, πλοῖα γιὰ τὸ πέρασμα στὴν Ἀσία ἔξωπλίζονταν, ὁ Ἀλέξανδρος συγκαλοῦσε συμβούλια,²⁴⁴ ὅπου σχεδιάζονταν οἱ φάσεις κ' οἱ πιθανὲς ἐνέργειες τῆς ἐκστρατείας, βάσει τῶν δεδομένων πούχαν, γιὰ τὴν πολεμικὴ δύναμη καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς περσικῆς ἐπικράτειας, τοὺς τόπους τῆς χώρας, τὴ στρατιωτικὴ σημασία κοιλάδων, ποταμῶν, βουνῶν, πόλεων, περιοχῶν κ.λ. Τί πολύτιμο θάταν νὰ ξέραμε ἀκριβέστερα γιὰ ὅλ' αὐτά! Καὶ εἰδικώτερα, ἀν στὴν αὐλὴ τῆς Πέλλας κατέχαν λεπτομερέστερα γεωμορφολογικὰ στοιχεῖα τῆς γιγάντιας αὐτῆς ἐπικράτειας ποὺ τόλμαγαν νὰ χτυπήσουν, ἀν συνελάμβαναν τὴν ἔκτασή της πέρ' ἀπ' τὸν Ταῦρο καὶ πέρ' ἀπὸ τὸν Τίγρι. Βέβαια γνώριζαν τὴν Ἀνάβασι τοῦ Ξενοφῶντα, κ' ἴσως καὶ τὰ Περσικὰ τοῦ Κτησία· πολλὰ ἔξ ἀλλου θάχαν μάθει κι ἀπὸ ἔλληνες μισθοφόρους στὴν Ἀσία, κατὰ καιρούς, κι ἀπὸ πρέσβεις τῶν Περσῶν, κι ἀπ' τὸν Ἀρτάβαζο καὶ τὸ Μέμνονα, ποὺ χρόνια εἶχαν ζήσει σὰ φυγάδες στὴ μακεδονικὴ αὐλή· μὰ μ' ὅση ἐπιμέλεια κι ἀν φρόντισαν

ἡ πολιτικὴ τοῦ Μεγαλέξαντρου, μὰ οἱ Ἀθηναῖοι εὐχάριστα θάκουγαν καὶ θὰ πίστευαν τέτοια ἄνοστα ἐπινοήματα

²⁴² Ο Δείναρχος, Κατὰ Δημοσθένους, 32, παρουσιάζει τὴ φυγὴ τοῦ Χαρίδημου σὰ νάγινε μὲ τὴ θέλησή του γιὰ ζάρη τῆς πόλης Πρβλ Ἀρριανοῦ Α' 10, 6

^{243^ε} [Δείναρχος, Κατὰ Δημοσθένους, 33 Βερνε, ἀρ 329.]

²⁴⁴ Ο Διόδωρος, ΙΖ' 16, λέει πῶς συγκάλεσε τοὺς ἡγεμόνας τῶν στρατιωτῶν καὶ τοὺς ἀξιολογωτάτους τῶν φίλων, χωρὶς δυστυχῶς νὰ χρησιμοποιῇ ἀκριβεῖς ὅρους

νὰ μαζέψουν στοιχεῖα, πάντως ὅλ' αύτὰ δὲν μποροῦσαν ν' ἀποτελοῦν ἄλλο ἀπὸ ὑλικὸ πολὺ ἀβέβαιο γιὰ προδιαγραφὲς πολεμικῶν σχεδίων, ὡς τὸν Εύφρατη καὶ τὸ πολὺ ὡς τὸν Τίγρι. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, τί τόποι στὴν Ἀνατολή, τί ἀποστάσεις - ἵδεα δὲ θάχαν!..

"Τοτερα τακτοποιήθηκαν τὰ ἐσωτερικά: ὁ Ἀντίπατρος ἔγιν' ἐπίτροπος τοῦ κράτους²⁴⁵ μ' ἀρκετὸ στρατὸ στὴ διάθεσή του, γιὰ νὰ ἐξασφαλίζῃ ἡσυχία στὴν Ἑλλάδα, προστασία τῶν συνόρων τῆς Μακεδονίας, ὑποταγὴ τῶν βάρβαρων γειτόνων της. Μὰ κ' οἱ ἡγεμόνες τους ἐκεινῶν ὑποχρεώθηκαν νὰ πάρουν μέρος κ' οἱ ἴδιοι στὸν ἀγῶνα, ὥστε ἡ Μακεδονία νάν' ἀκόμα πιὸ σίγουρη, ἀλλὰ κ' οἱ λαοί τους νὰ πολεμᾶν ἀποδοτικώτερα, μ' ἐπικεφαλῆς τοὺς φυλετικούς τους ἀρχηγούς.²⁴⁶

Φρόντισαν ὅμως καὶ κάτι ἄλλο, καὶ μάλιστα κατ' εἰσήγηση, στὸ πολεμικὸ συμβούλιο, τοῦ Ἀντίπατρου καὶ τοῦ Παρμενίωνα: *Ποιός θά ταν ὁ διάδοχος σὲ περίπτωση δυστυχήματος;* Κ' ἔπεσαν ὅλοι πάνω στὸν Ἀλέξανδρο νὰ πάρῃ σύζυγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία - καὶ μάλιστα: νὰ περιμένῃ πρῶτα διάδοχο!²⁴⁷

"Απόρριψε τὶς προτάσεις τους. Ντροπή, τοὺς εἶπε, καὶ γιὰ τὸν ἴδιο καὶ γιὰ τοὺς Μακεδόνες καὶ γιὰ τοὺς Ἑλληνες, νὰ σκέφτωνται τώρα παντρολογήματα καὶ νυφικὰ κρεββάτια, ὅταν ἡ Ἀσία στέκη μπρός τους ἔτοιμη γιὰ πόλεμο! «Νὰ περιμένη» - τί; Νὰ καταπλεύσουν πάνω τους οἱ παραγγελμένοι κιόλας στόλοι Φοινίκων καὶ Κυπρίων, κι ὁ καλεσμένος κιόλας στρατὸς τοῦ Μεγάλου Βασιλιά νὰ μαζευτῇ καὶ νὰ καβαλλήσῃ τὸν Ταῦρο;. Στιγμὴ δὲν ἔπρεπε νὰ χάνῃ, ἀν πράγματι ἥθελε νὰ πιάσῃ τὴ Μικρασία - πρώτη βάση γιὰ ὅλα τὰ παραπέρα.

Καὶ λὲν πῶς φερνόταν σὰ νάθελε γιὰ πάντα ν' ἀποχαιρετήσῃ τὴ Μακεδονία. "Ο, τ' εἶχε κεῖ - ἀγροικίες, δάση, χωριὰ (ὡς καὶ λιμενικὰ τέλη κι ἄλλες προσόδους) - τὰ μοίραζε δῶρα σὲ φίλους· κι ὁ Περδίκ-

245² Ἀρριανός, Α' 11, 3 τὰ κατὰ Μακεδονίαν τε καὶ τοὺς Ἑλληνας Ἀντιπάτρῳ ἐπιτρέψας Τὸν ἐπίσημο τίτλο τοῦ ἀξιώματός του δὲν τὸν ξέρουμε [Γιὰ τὸν τίτλο αὐτόν, καὶ τὶς ἀρμοδιότητες τοῦ Ἀντίπατρου, βλ. Berve, I, 224-7, καὶ Bengtson, *Strategie*, I, 15-59.]

246² Φροντῖνος, II, 11, 3 *Alexander devicta perdomitaque Thracia petens Asiam, veritus, ne post ipsius discessum sumerent arma, reges eorum praefectosque et omnis quibus videbatur inesse cura detractae libertatis, secum velut honoris causa traxit* Ἰουστῖνος, XI, 5, 3 *et reges stipendiarios conspectioris ingenui ad commilitum secum trahit, segniores ad tutelam regni reliquit* Σὰν τέτοιους ἡγεμόνες, ἡ παιδιά τους, μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε τὸ Σιτάλκη, ἀρχηγὸς τῶν θρακῶν ἀκοντιστῶν, τὸν Ἀρίστωνα, τῶν παιόνων (Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΛΘ'), τὸν Ἀτταλο, τῶν ἀγριάνων, ἴσως καὶ τὸν Ἀγάθωνα τοῦ Τυρίμα [βλ. ὁ 190], ἀρχηγὸς τῶν ὁδρυσῶν ἱππέων

247 Διόδωρος, ΙΖ' 16 συμβουλευόντων πρότερον παιδοποιήσασθαι

κας, ποὺ τὸν ρώτησε, σὰν ὅλα σχεδὸν εἴχανε μοιραστῆ: *Κ' ἐσένα, βασιλιά, τί σοῦ μένει; πῆρε τὴν ἀπάντηση. Οἱ ἐλπίδες! Καὶ τότε δὲ Περδίκας παραιτήθηκε κι αὐτὸς ἀπ' τὸ δῶρο του, λέγοντας: Ἐ, κ' ἐμεῖς λοιπὸν θάχουμε σ' αὐτὲς μερίδιο, ποὺ πολεμᾶμε μαζί σου!..*

Κι ἄλλοι φίλοι του κάναν τότε τὸ ἴδιο.²⁴⁸

'*Η διήγηση εἰν' ὑπερβολική;* 'Αλλὰ δίν' ἵσως πιστὰ τί νιῶθαν πρὶν ξεκινήσουν Κι αὐτὸ δὲ Ἀλέξανδρος πάντα εὗρισκε τρόπο νὰ τὸ ξανάβῃ καὶ νὰ τὸ εὐγενίζῃ. 'Ο ἐνθουσιασμὸς ποὺ τὸν φλόγιζε συνέπαιρνε τοὺς στρατηγούς του, ἔβαζε φωτιὰ στ' ἀρχοντόπουλα, στοὺς ἵπποτες γύρα του, πυροδοτοῦσε τὸ στρατὸν ὅλο, ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσε! Μ' ἐπικεφαλῆς τους αὐτόν, τὸ νεαρὸ φλογερό τους ἥρωα, προκαλοῦσαν σ' ἀγῶνα τὴν οἰκουμένη, βέβαιοι γιὰ τὴ νίκη!..

²⁴⁸ Πλούταρχος [Ἀλέξανδρος, ΙΕ'] . Η διήγηση δέν εἰν' ἀνάγκη νὰ θεωρηθῇ πλαστή "Ισως κάποιο μεμονωμένο γεγονός, ποὺ λεγόταν συνέχεια, νὰ γενικεύτηκε, κι ὁ Καλλισθένης ἦ κάποιος ἄλλος νὰ στόλισε τὸ πρᾶγμα πρὸς τὸ ἐντυπωσιακώτερο

B, 1

Πολεμικές προπαρασκευές - Τὸ νομισματικὸ σύστημα - Οἱ συμμαχίες τῆς Μακεδονίας - Ἡ ἐκστρατεία - Διάβαση στὴ Μικρασία Ἡ μάχη τοῦ Γρανικοῦ - Κατάληψη τῶν δυτικῶν μικρασιατικῶν παραλίων - Κατάληψη τῆς Ἀλικαρνασσοῦ - Πορεία στὴ Λυκία, Παρμφύλια, Πισιδία - Ὁργάνωση τῶν νέων χωρῶν

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μεγαλέξαντρου φαίνεται, κατὰ βάση, ἀσύμμετρη ἐν συναρτήσει πρὸς τὰ μέσα πούχε στὴ διάθεσή του γι' αὐτήν καὶ τόσο ποὺ κ' ἡ κατατρόπωση ἀκόμα τοῦ ἔχθροῦ νὰ μοιάζῃ τὸ εὔκολώτερο τοῦ ὅλου ἔργου, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ κυριώτατα ἔπρεπε νὰ τὸν ἀπασχολῇ εἴναι τὸ πῶς θ' ἀντεχαν καὶ θὰ οὐσιαστικοποιοῦνταν οἱ πολεμικές του ἐπιτυχίες. Γιατὶ κατ' ἕκταση, πρῶτα-πρῶτα, ἡ χώρ' ἀπ' ὅπου ἀντλοῦσε τὶς δυνάμεις του, μήτε τὸ τριακοστὸ δὲν ἔφτανε τῆς πελώριας περσικῆς ἐπικράτειας, πέρα ποὺ κ' ἡ πληθυσμικὴ δυσαναλογία βέβαια — ἄρα κ' ἡ στρατιωτικὴ — πολὺ μεγαλύτερη ἦταν. "Ἄν σ' αὐτὰ προστεθῇ κι ὅτι τὸ μακεδονικὸ ταμεῖο, σὰν πεθαίνῃ ὁ Φίλιππος, καὶ γονατισμένο εἴναι, μὰ καὶ χρεωμένο μὲ 500 τάλαντα, ἐνῶ οἱ τρομεροὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ θησαυροὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ, στὰ Σοῦσα, στὴν Περσέπολη, στὰ Ἐκβάτανα κι ἀλλοῦ, εἶχαν πελώριες ποσότητες χρυσοῦ,²⁴⁹ κι ἂν ἀκόμα σκεφτῇ κανεὶς πῶς ὁ Ἀλέξανδρος σὰν τελειώνῃ τὶς προπαρασκευές του ποὺ κόστισαν 800 τάλαντα, δὲν ἔχει πάν' ἀπὸ 60 τάλαντα, γιὰ νὰ ξεκινήσῃ τὸ γιγάντιο τοῦτο κατὰ τῆς Ἀσίας πόλεμο,²⁵⁰ ἡ ἐπιχείρησή του δὲ μένει πιὰ παράτολμη μονάχα, παρὰ καὶ καθαυτὸ χιμαριωκὴ καταντάει.

Τὸ εἰδος τῶν στοιχείων τῆς παράδοσης δὲν ἐπιτρέπει νὰ συναχθοῦν ἴκανοποιητικές ἀποκρίσεις σὲ τόσα καὶ τόσα προβλήματα ποὺ ἀνακύπτουν καὶ ποὺ συνιστοῦν τὸ κυριώτερο ἐν προκειμένῳ ζήτημα:

^{249^η} [Ο Berse, I, 312-3, παραβέτει συγκριτικὸ πίνακα, μὲ στοιχεῖα ἀπ' ὅλες τὶς ἀρχαῖες πηγές, ἀπ' ὅπου φαίνεται ὅτι στὰ περσικὰ θησαυροφυλάκια θὰ πρέπει νὰ βρέθηκαν περὶ τὰ 180000 τάλαντα!]

^{250^η} Αὐτὰ λέει ὁ Ἀλέξανδρος στὸ λόγο του ('Ἀρριανός, Z' 9, 6), ποὺ κι ἂν δὲν εἰν' αὐθεντικός, φαίνεται πῶς περιέχει γνήσια στοιχεῖα 'Ο Πλούταρχος ('Ἀλέξανδρος, IE') ἔχει ἀντλήσει ἀπ' τὸν 'Αριστόβουλο [Jacoby, FGrH, ἀπόσπ 4], τὸν 'Ονησίκριτο [FGrH, ἀπόσπ 2] καὶ τὸ Δοῦρι [FGrH, ἀπόσπ 40. ('Αναλυτικώτερα βλ. Berse, I, 302-3, καὶ Bellinger, 35 κ.έ.)]

‘Υπῆρχε πράγματι σχέδιο;²⁵¹ Γιατί ώς κι ό κατατοπιστικός Ἀρριανὸς μονάχα τὴν ἐξώτερη, τὴν στενὰ στρατιωτικὴ-πολεμικὴ ροή τῶν πραγμάτων δίνει, μὲ κάποιες ποῦ καὶ ποῦ κατὰ περίστασιν ἡθικολογικές κρίσεις γιὰ τὸν ἥρωά του, μὴ γράφοντας γιὰ δσους συμπράξαν μαζί του, λόγῳ κ' ἔργῳ, παρὰ μιὰ λέξη μόνο πέρ' ἀπ' τὰ ὄνόματά τους, ἐνῷ γιὰ διοίκηση κ' οἰκονομικά, ὀργάνωση τῆς πολιτείας καὶ γραμματεία κ' ἴδιαίτερο συμβούλιο τοῦ Μεγαλέξαντρου, γιὰ δοποιους λειτουργησαν ώς φορεῖς κι ὅργανα τῆς ἔξουσίας του, σ' δλες αὐτὲς τὶς ὑπηρεσίες τέτοιας διάστασης καὶ ποιότητας ἐπιχείρησης, δὲν ἀναφέρει τίποτα, μὰ οὕτε καὶ φρόντισε νὰ μάθῃ καὶ νὰ φωτίσῃ διόλου τὸν ἀναγνώστη, γιὰ τὸ πῶς στάθηκε δυνατή, ἐπιτέλους, ἡ πραγμάτωση τέτοιων

251[¶] [Τὸ ζήτημα ποὺ θέτει ἐδῶ, πολὺ καίρια κατὰ βάση, μὰ δχι καὶ μ' ἀρκετὴ ἔξαρχῆς σαφήνεια, ὁ Droyesen, εἶναι τὸ ἄν ψήρχε πράγματι σχέδιο Βαθύτερα δηλαδὴ φάχνει ‘Ἄν κ' ἔξι ἀντικειμένου τεκμαίρεται ἀναλογία, οὐσιαστικὴ καὶ διαστάσεων ἰστορικῶν, μεταξὺ σκέψεων - προθέσεων - ἐπιγνώσεων - προσχεδιασμῶν συγκεκριμένων, δηλαδὴ συνείδησης τοῦ Μεγαλέξαντρου (προσανατολής παναπῇ, ποὺ θὰ δικαίωνε καὶ κατὰ λόγο λοιπὸν ἔτσι τὸ χαρακτηρισμό του ως «μεγάλου»), καὶ πράξεων, ἐνεργειῶν του, ἀποτελεσμάτων, καὶ συνεπειῶν τους ἰστορικῶν, ἀμεσων κι ἀπότερων κι ἀπότατων, «κοσμογονικῶν» τέτοιων μάλιστα δποια ἀποδείχτηκαν ‘Ἄν δ' Ἀλέξανδρος «ἥξερε τί ἔκανε», ἀπλούστερα! ‘Ἄν εἴχε τὴν ἰστορικὴν αὐτεπίγνωσην, καὶ πρὶν ἀπ' τὸ ἔργο του, τῆς τεράστιας ἰστορικῆς διάστασης ποὺ αὐτὸν θὰ λάβαινε μετά! Μ' ἀλλα λόγια ὁ ἰστορικός του ἐν προκειμένῳ — ἀν τὸ δοῦμε λίγο εἰσδυτικῶτερα — δαιμονίζεται καὶ ἀκόμα γιὰ τὴν μεγαλοσύνη (ἢ δχι) τοῦ ιδανικοῦ του αὐτοῦ Μεγαλέξαντρου, ποὺ σὰν τέτοιο, μεγάλο, τὸν ἰστορεῖ (καὶ σωστά) Χωρὶς δύμας ἵσως καὶ τὴν ὑποφία, πῶς δὲν εἶναι κι ἀναγκαῖα ἡ συνείδηση κ' ἡ αὐτεπίγνωση ὅροι ἀποκλειστικοὶ τῆς λεγόμενης μεγαλοφυΐας Δέν εἶναι τάχα μεγάλος ἀλήθεια ὁ μεγιστα (καὶ προσδιοριστικώτατα ἐφεζῆς) πράττων, χωρὶς καν νὰ γνωρίζῃ τί ποιεῖ καὶ ποιά «ἰστορικὴ διάσταση» τοῦτο θὰ πάρῃ, ‘Οπωσδήποτε, δλ' ἡ περαιτέρω προσπάθεια τοῦ Droyesen, ὑπόδειξη ἐκ τῶν ὑστέρων, καὶ μὲ τόσο ἀνεπαρκῆ δεδομένα δσο δ ὃδιος ἐπισημειώνει, ὅλην αὐτὴ τὴν ἐλάχιστα πειστική, καὶ πολιτικοοικονικά πάντως ἐπικίνδυνη, τὸ λιγάτερο, ἀν μὴ κι ἀνεπέρειστη δλως, ὑπόθεση περὶ νομισματικῶν τάχα «χειρισμῶν» τοῦ Μεγαλέξαντρου, ad hoc, πρὸς τὸ νὰ παραγάγῃ δῆθεν «ἀντίρρευμα» καὶ ἀντιστροφὴ τιμῶν χρυσοῦ-ἀργύρου, πρὸ τῆς ἐκστρατείας του, «ῶστε» κλ (δλ' αὐτὰ πάρα πολὺ ἀόριστα, κι ἀποδεικτικῶς «τραβηγμένα» κ' ἔωλα), δὲν εἶναι παρὰ ἡ «μόδα» τῆς ἐποχῆς του νὰ ἐπενδύῃ τὰ πάντα τῆς, κι δλα τὰ θεωρητικώτατα ίδεαλιστικά τῆς πλάσματα καὶ σκοπιμοθηρικὲς διανοητικὲς ἐποικοδομές τῆς, κατὰ τὰ πρότυπα τοῦ ἐγειρόμενου ἀλλωστε παράλληλα ἐγελειανισμοῦ, μὲ πολιτικοοικονομικοὺς ρεαλιστικοὺς μανδύες, χάρη στοὺς ὄποιους κι ἀνάγονταν — πιστεύοταν (ὅπως ἀνάλογα καὶ σήμερα) — σὲ ἀναμφισβήτητα «ἐπιστήμη», «ἀντικειμενικὴ» κλ π Πληρώνοντας ἔτσι τὸ φόρο του στὴν τάση ἐκείνη τοῦ καιροῦ του καὶ ὁ ἰστορικὸς τοῦ Μεγαλέξαντρου ἀπιστεῖ, ἐν μέρει, κατὰ βάθος, στὴν πράγματι ρομαντικώτατη σύλληψη τοῦ ἥρωά του σὰν μεγαλοφυοῦς, παλεύοντας ἐδῶ νὰ δομήσῃ καὶ πολιτικοοικονομικὰ (μὰ μὲ πολὺ τραβηγμένες ἵσως ἐποικοδομές, χωρὶς εἰδικὰ δεδομένα) τὸ πράγματι φαινόμενο τοῦ κοσμογονικοῦ του ἔργου Μὰ κι ὁ ρομαντισμὸς τιμωρεῖ!]

ιστορούμενων; μὲ ποιά μέσα; πόσο προμελετήθηκαν; γιὰ ποιούς σκοπούς; ἀπὸ ποιές πλευρὲς προσχεδιάστηκαν; μὲ ποιά δύναμη θέλησης, ποιά στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ μεγαλοφυία κατωρθώθηκαν;

‘Απ’ ὅλα τὰ προβλήματα τοῦτα ἐνδείκνυται ἀρχικὰ ν’ ἀντιμετωπιστοῦν τὰ οὐσιαστικῶτερα γιὰ τὰ πρόθυρα τῆς ἐκπληκτικῆς ἐκστρατείας. Καὶ πρῶτα τὸ θέμα τοῦ προσωπικοῦ χαρακτήρα καὶ τῆς μεγαλοφυίας τοῦ Μεγαλέξαντρου, ποὺ κι αὐτὸν ἀκόμα κάποιοι ἄκριτοι δὲν παράλειψαν νὰ τὸν θεωρήσουν περίπου σὰν ἔνα φαντασιοκόπο, ποὺ ἐπικεφαλῆς ἄξεστου κι ἄλλο τόσο ἔξημμένου λαοῦ ὥρμησε στὴν Ἀσία καὶ κατὰ τῶν Περσῶν περιστατικὰ σχεδόν, χωρὶς πρόβλεψη καὶ πρόγραμμα ἐνεργειῶν, σὲ μιὰ τυχοδιωκτικὴ πάνω-κάτω ἐπιχείρηση, τοῦ τύπου βλέποντας καὶ κάνοντας· ἐνῶ ἄλλοι δὲν εἶδαν σ’ ὅ, τι ἀπίθανο ξετύλιξε παρὰ τὴν ἴδεα πούχ ἔτσι βιδωθῆ τοῦ πατέρα του, καὶ ποὺ φιλόσοφοι, ρήτορες κι ἄλλοι πατριώτες ἔλληνες εἴχανε συχνὰ ξανασυγκρήτησει μὲς ἀπὸ θεωρητικὰ ἐθνικιστικὰ πρίσματα, κ’ εἴχαν κατὰ καιροὺς ξαναδιατυπώσει σὲ σχετικὲς σφαῖρες τῆς εὐρύτερης ἐλληνικῆς παιδείας.

‘Η ἴδεα, πρὶν γίνη πρᾶγμα, εἶν’ ὄνειρο μόνο, φάσμα, παιγνίδι τῆς φαντασίας· καὶ μονάχ’ ἀπὸ κεῖνον ποὺ τὴν ὑποστατικεύει παίρνει μορφή, σάρκα καὶ ὀστᾶ, παλμὸ δικιᾶς της κίνησης, χῶρο καὶ χρόνο ἐνέργειας της· κι ὅταν ἀπ’ τὶς συνθῆκες καὶ τὶς ἀντιδράσεις στὸ χῶρο μέσα καὶ τὸ χρόνο ἀναγκάζεται σὲ περιορισμοὺς καὶ μετασχηματισμούς, τότε ἵσα-ἵσα δείχνει φάσεις ἀκόμα πιὸ ἀνάγλυφες καὶ τῆς δύναμης καὶ τῶν ἀδυναμιῶν της.

‘Ο Ἄλεξανδρος ξεκίνησε τάχα σὰν τυχοδιώχτης κι ὄνειροπαρμένος μὲ τὴ θολὴ μόνο σκέψη ἔτσι, νὰ πάρῃ τὴν Ἀσία, ὡς τὶς ἀγνωστες ἐκείνες θάλασσες ποὺ τὴν περιζῶναν; ‘Η εἶχε σαφῆ συνείδηση τοῦ τί ήθελε καὶ τὶ μποροῦσε νὰ θέλῃ; Κ’ ἔκανε, τάχα, σχετικὰ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ σχέδια - δηλαδὴ πρὸν ὁ ησε;

Καὶ τὸ ζήτημα βέβαια δὲν εἶναι, κάνοντας βήματα κατὰ πίσω, στὸ χαραγμένο αὐλάκι τῶν ἀλλεπάλληλων ἐπιτυχιῶν του, νὰ σκαρώσουμε πλασματικὰ «συμπεράσματα», «δείχνοντας» ἔτσι δῆθεν τὴ «σοκόπιμη» ἀλληλουχία ἐνεργειῶν καὶ πράξεών του, ἔως τὰ δεδομένα μας παράγωγα καὶ συνέπειές τους, παρὰ τὸ ἀν ὑπάρχον πράγματι ἀποδείξεις, ὅτι πρὶν ἀρχίσῃ τὸ ἔργο του εἶχε κιόλα στὸ νοῦ του τὸ πῶς θὰ γινόταν, τί θὰ προέκυπτε, μὲ ποιές ἀπότερες σημασίες.

Σὰν τέτοια περίπου ἀπόδειξη μπορεῖ ἵσως νὰ θεωρηθῇ γεγονός ποὺ δὲν προκύπτει ἀπὸ ἔμμεσες πηγές, φιλολογικοιστορικές, παρ’ ἀπὸ ἄμεσες· κ’ εἶναι τέτοιες, ὅχι μόνο κάποιες ἐπιγραφὲς καὶ καλλιτεχνικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ χιλιάδες χρυσά, ἀσημένια, χάλκινα νομίσματα μὲ τὴ μορφὴ του, ποὺ ἀποτελοῦν τυπικῶς μὲν ἄλαλους μάρτυρες, λαλί-

στατους ὅμως πράγματι, κατ' ἐπιστήμην. Τὰ νομίσματα τοῦ Μεγαλέξαντρου, συγχρινόμενα μὲ τῶν περσῶν βασιλιάδων, τ' ἀλλα ἐλληνικά, κι ἄλλων βασιλιάδων τῆς Μακεδονίας, δείχνουν κάτι πολὺ σημαντικό:

Τὴν πρώτη μεταβολὴ τοῦ νομισματικοῦ συστήματος τῆς Μακεδονίας ἀπ' τὸ Φίλιππο — ποὺ ἐνῶ στὴν Ἐλλάδα ἐπικρατοῦσε τὸ ἀσημένιο νόμισμα (ὅπως στὴν Περσία τὸ χρυσὸ) ἐκεῖνος ἔκοψε καὶ χρυσὸ δισόβαρο μὲ τὸν περσικὸ δαρεικὸ καὶ ἀσημένιο μὲ τὴν μεγαλύτερη δυνατὴ προσέγγιση στὴν ἀγοραία σχέση ἴσοτιμίας τῶν 2 μετάλλων — ὁ πολὺς Mommsen τὴν βλέπει²⁵² κάτι σὰν ἀπόμακρο, νὰ ποῦμε, προβάδισμα γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἀσίας, ἵνα εἶδος οἰκονομικῆς δηλαδὴ προμελέτης Κι ὁ Brandis ἐπισημειώνει,²⁵³ πῶς ἔκοψε χρυσὸ νόμισμα ὅχι «ἄ ν τὶ» μόνο «π αρ ἀ» τ' ὧς τότε ἀσημένιο στὸν ἐλληνικὸ κόσμο, μπάζοντας στὴν ἐπικράτειά του διμεταλλισμό, καὶ κατὰ τὴν κρατοῦσα στὸ ἐμπόριο ἀναλογία χρυσοῦ πρὸς ἀσήμι 1:12,51 κανόνισε τ' ἀσημένια του κέρματα (ποὺ 15 θάκαναν ἵνα χρυσὸ τῶν 8,6 γρμ) σὲ 7,24 γρμ, δηλαδὴ τὸ βάρος σχεδὸν τοῦ πολὺ διαδεδομένου τότε ροδιακοῦ νομισματικοῦ συστήματος.²⁵⁴

Τὰ χρυσὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου εἶν' ἰσόβαρα καὶ μὲ σύσταση ὅσο καλὴ κ' οἱ φίλιπποι τ' ἀσημένια του ὅμως διαφέρουν ἐντελῶς: εἶναι τετράδραχμα τῶν 17,2 γρμ καὶ τὰ κλάσματά τους ἀκολουθοῦν ἀκριβῶς τὸ ἀττικὸ σύστημα, στὴν ἀναλογία τῆς ἀξίας χρυσοῦ πρὸς ἀσήμι, 1:12,3. Ἡ μείωση αὐτὴ ἔγινε γιὰ νὰ γυρίσῃ ἀπ' τὸ διμεταλλισμὸ τοῦ πατέρα του στὸ μοναδικὸ ἀσημένιο νόμισμα τῶν Ἐλλήνων, μ' ἀποτέλεσμα ὅντως ἀργότερα ἡ δραχμὴ τοῦ Μεγαλέξαντρου νὰ γίν' ἡ βασικὴ

252 Mommsen, *Histoire de la monnaie romaine, traduite de l'allemand par le duc de Blacas et J de Witte*, Paris, 1865-75, I, 69 c'étais comme un achéménide éloigné à la conquête de la Perse, qu'il projetait déjà Στὸ περσικὸ κράτος ἡ ἀναλογία τῶν χρυσῶν πρὸς τ' ἀσημένια νομίσματα ἦταν 1 13,33, ἐνῶ ὁ χρυσὸς στὸ ἐμπόριο ὀλοένα ἔπεφτε

253 J. Brandis, *Das Münz-Mass-und Gewichtswesen in Vorderasien bis auf Alexander den Grossen*, Berlin, 1866, 250

254^η [Βλ. Hultsch, *Metrologie*², 246-7 Τὸ θέμα εἶναι ἔξαρετικὰ πολύπλοκο καὶ σκοτεινό, κι ἀδικαιολόγητη συνεπῶς ἡ «ἀκρίβεια» μὲ τὴν δύοις προσπαθεῖς ὁ Droyssen νὰ καθορίσῃ τὶς σχετικὲς τιμὲς τῶν 2 πολύτιμων μετάλλων, ἐφόσον καὶ τὰ ἐλάχιστα δεδομένα ποὺ διαθέτουμε δὲ συμφωνοῦν μεταξύ τους Ἀλλά, πέρ' ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες μαρτυρίες, κ' οἱ νεώτερες θεωρίες δύστανται. Κατὰ τοὺς Reinach, Head, καὶ Bellinger, γιὰ παράδειγμα, ἡ ὑπερεξόρυξη χρυσοῦ ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου ἀπ' τὸ 356 προκάλεσε ἀπότομη πτώση τῆς τιμῆς του ἔναντι τοῦ ἀργύρου (ἀπὸ 1 12 στὸ 1 10), καὶ μ' αὐτὴ τὴν ἀναλογία ἔκοψε τότ' ὁ Φίλιππος χρυσὰ κι ἀσημένια νομίσματα, ἐνῶ ὁ Le Rider, *Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II*, Paris, 1977, 439-41, πιὸ σωστά, ἀποκλείει τέτοια κατακόρυφη πτώση σὰ συνέπεια τῆς ἐξόρυξης, κ' ἐπιμένει στὴν ἀναλογία 1 12, σὰ σταθερή.]

λογιστική μονάδα σ' ὅλη τὴν ἑλληνικὴ ἐπικράτεια· πέρα ὅμως κι ἀπ' αὐτό, κάτι ἄλλο ἔχει σημασία εἰδικώτατη γιὰ τὸ θέμα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ ἐν προκειμένῳ: τ' ὅτι οὔτε μιὰ δραχμὴ ἀπ' τὶς τόσες πούκοψ' ὁ Ἀλέξανδρος δὲν εἶχε βάρος ἵσο μὲ κανένα φίλιππο!²⁵⁵ Τυχαῖο τάχα; Καὶ θὰ ἐπέμενε σοβαρὰ κανείς, πῶς ἄλλάζει ἔτσι ὁ Ἀλέξανδρος νομισματικὸ σύστημα χωρὶς κανένα λόγο; Μὰ νά λοιπὸν ἔνας: προκαλῶντας δὲ διμεταλλισμὸς τοῦ Φίλιππου ἔκπτωση τῆς τιμῆς τοῦ χρυσοῦ, στὸ ἐμπόριο μὲ τοὺς "Ἐλληνες, πούχαν ἀσημένια νομίσματα, βέβαια κι ἀποσκοποῦσε στὴ σταθεροποίηση τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἰσορροπίας τῶν δυὸ μετάλλων· ἂν ὅμως συνέχιζε ἡ ἀξία τοῦ χρυσοῦ νὰ πέφτῃ, τ' ἀσήμι μὲν ἀλιέρρεε ἀπ' τὴ Μακεδονία (καθὼς τόσο χρυσάφι εἶχε διαρρέεσι ἀπ' τὴν Περσία), ὅσο ἡ τιμὴ του θάμενε μεγαλύτερη· ἄλλαζοντας λοιπὸν τώρα τὴ βάση τῶν τιμῶν ὁ Ἀλέξανδρος κήρυσσε στὴν οὐσία πόλεμο κατὰ τοῦ περισκοῦ χρυσοῦ· ὁ χρυσός, ἔτσι, ἀπὸ νομισματικὴ μονάδα καταντάει ἀπλὸ ἐμπόρευμα ὅπως κάθε ἄλλο, ὅπου ἂν οἱ θησαυροὶ κιόλας τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν πέφτανε στὰ χέρια τοῦ κατακτητῆ, καὶ χυνόταν πιὰ στὸ ἐμπόριο τ' ἀμύθητο χρυσάφι τους, ἡ τιμὴ του ὅλο καὶ θάπεφτε, χωρὶς μάλιστα καὶ καμμιὰ σοβαρὴ διατάραξη στὶς τιμὲς τῆς ἑλληνικῆς ἀγορᾶς, ποὺ δούλευε, πράγματι, σὰ μὲ ρήτρα ἀργύρου.²⁵⁶ Τ' ἀσήμι ἀρα στ' ἀττικὰ μέτρα ἔγιν ἀπὸ δῶκ' ἐμπρὸς βασικὴ ρήτρα τιμῶν, τὸ τετράδραχμο ἀναδείχτηκε μονάδα ὅπου ὅλα τὰ νομισματικὰ συστήματα μποροῦσαν ν' ἀνάγωνται σὰ σὲ κοινὸ παρονομαστή, κ' ὑστερ ἀπὸ μισὴ μόνο γενιὰ ἡ δραχμὴ τοῦ Μεγαλέξαντρου ἀναδείχτηκε παγκόσμιο νόμισμα!

"Αν ἡ νομισματικὴ αὐτὴ μεταρρύθμιση γινόταν γιὰ κάποια συγκεχριμένη ἀντιμετώπιση ἀμεσων χρηματικῶν ἀναγκῶν²⁵⁷ ἢ ἀν προυπο-

²⁵⁵ Τουλάχιστον τετράδραχμα, δίδραχμα, ἡ δραχμές Ἀπ' τὰ 3 ἡμίδραχμα τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου, πούχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ ζυγίσῃ ὁ κύριος Sallet, τὸ μὲν ἔνα ἥταν 2,09 γρμ, καὶ τὸ ἄλλα μόνο 1,93 καὶ 1,38 Ἀντίθετα, ἔνα ἡμιώβιο ἥταν 0,32 γρμ

²⁵⁶ **[Καὶ νὰ μὲν κατέχει τὰ νομισματολογικὰ ὁ Droyßen, βασιζόμενος ἄλλωστε καὶ στὸν ἔξισου χράτιστο Mommsen, πλὴν πολλὰ παραμένοντα δυσνόητα στὴν κάπως τραβηγμένη αὐτὴν ἐδῶ «πολιτικοοικονομικὴ» κατασκευὴ του, ἐλάχιστα πειστικὴ ἔτσι, χωρὶς καθαυτὸ πολιτικοοικονομικὰ δεδομένα, χωρὶς ἀκριβῆ καὶ βεβαία γνώση τῶν ἀγοραστικῶν τότε δυνάμεων χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ σὲ ποιάν ἀγορά, πῶς λειτουργοῦσα; κι ἀπὸ τὸ ἐπηρεαζόμενη, (καὶ σὲ ποιούς βαθμούς,) καὶ πόσο τάχα ἐκτεινόμενη, «ἑλληνική», στενὰ καὶ μόνο, «ἑλληνομακεδονική» ὅχι, οὕτε εὐρύτερα «ἑλληνασιατική»,) καὶ προβλήματα]**

²⁵⁷ "Ας ἀναφέρουμε, σὰν παράδειγμα, πῶς ὁ Λυκοῦργος, στὴ λογοδοσία πούκανε γιὰ τὴ διαχείρισὴ του (ἐπιγραφὴ στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα, 1858, φυλλάδιο 50, ἀρ 3452, σ. 1804, καὶ Kohler, *Hermes I*, 1866, 318), ἀναφέρει πῶς ἀγόρασε

λόγισαν, ό Ἀλέξανδρος καὶ οἱ σύμβουλοί του, τὸ οἰκονομικὸ ἀποτέλεσμα καὶ πρόβλεψαν τὴν πτώση τιμῆς τοῦ χρυσοῦ στὴν περίπτωση ποὺ οἱ περσικοὶ θησαυροὶ θὰ ρευστοποιοῦνταν, μένει, κατ' ἀνάγκην, ἄγνωστο· τέτοιων διαστάσεων ὅμως μέτρο κατευθύνει πάντως τὸ φιλέρευνο πνεῦμα πρὸς ὑποψίες γιὰ σοβαρώτερους βαθμοὺς προμελέτης τοῦ της τοῦ μεγάλου ἔργου καὶ τῶν συνεπειῶν του.

"Ἄλλο προυποθετικὸ ζήτημα: Ποιά ἡ βάση τοῦ πολέμου ποὺ ζεκίναγε ὁ Ἀλέξανδρος; Σκόπευε, μόλις διαβῆ τὸν Ἑλλήσποντο, νὰ παρατήσῃ τὴ βάση του, νὰ κάψῃ ὅπως λέμε τὰ καράβια του, τραβῶντας δηλαδὴ γιὰ ὅλως ἀλλοῦ, καὶ ὅλως ἀλλα, πέρα ἀπὸ κατακτητικὰ μονάχα στενῶν προθέσεων καὶ μικρόπονων διαστάσεων;

'Απόκριση πλήρης σ' αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὴ πρὶν ἀπ' τὴν ὅλην ἐξιστόρηση. 'Απὸ τὰ ἥδη ὅμως ἴστορημένα προκύπτει κατ' ἀρχὴν, πῶς ὁ Ἀλέξανδρος πρώτιστα γύρευε νάναι σίγουρος γιὰ τὴ βάση του, δηλαδὴ γιὰ τὴν ἀπόλυτη — στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ — κυριαρχία στὴ Μακεδονία του, καὶ στὴν Ἐλλάδα, κ' ὑστερα παραδινόταν σ' ἐπιθυμίες καὶ σχέδια, ἐτοιμασίες κ' ἐνέργειες γιὰ ὅ, τι παραπέρα. "Ηθελε νὰ πατάρη γερά, γιὰ νὰ δώσῃ τὸ πρῶτο χτύπημα· κι ἄρα ἔχει σημασία ποιά ἦταν ἡ ἔδρασή του, ὅταν συσπειρωνόταν γιὰ νὰ ὀρμήσῃ στὴν ἀπέραντην Ἀσίᾳ, κατὰ τῆς ὑπερδύναμης ἔκείνης περσικῆς ἀρχῆς.

'Η ἐπικράτεια τοῦ Μεγαλέξαντρου ἀπλώνεται ἀπ' τὸ Βυζάντιο ὡς τὸν Εύρωτα, καὶ στὴ βαλκανικὴ ἐνδοχώρα ἀπὸ τὸν Αἴμο καὶ τὴν Πίνδο βορεινότερα, ὡς τὶς Παρίστριες καὶ τὶς γύρ' ἀπὸ τὸν Ἀδρία χῶρες. "Ολ' ἡ γῇ αὐτὴ καλύπτει τοῦ ἰδεατοῦ τετράγωνου μὲ κέντρο τὸ Αἰγαῖο τὴ βόρεια καὶ τὴ δυτικὴ περιοχή, ἐνῶ ἡ ἀνοιχτὴ ἀνατολικὴ — τῆς

πάνω ἀπὸ τάλαντο χρυσοῦ, μὲ 22 ἀσημένιες δραχμὲς καὶ 5,5 ὀβιολοὺς τὸ χρυσὸ στατῆρα, δηλαδὴ μὲ ἴσοτιμίᾳ 111,47 Κέρδισε ἄρα 210 δραχμὲς στοὺς 100 στατῆρες. "Αν λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος εἰσέπραξε κεῖνο τὸ δάνειο τῶν 800 ταλάντων σὲ ἀσήμι πρὶν κάνῃ τὴ μεταρρύθμιση, μὲ τὸ νέο σύστημα θὰ κέρδισε (ἄν δὲν κάνω λάθος) στὰ 800 αὐτὰ τάλαντα 16800 στατῆρες κι ἀν μάλιστα ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ πληρώσῃ τὸ συνηθισμένο τόκο τοῦ 12% σὲ χρυσό, θάχε οἰκονομήσει ἄλλους 2100 στατῆρες στοὺς τόκους κάθε χρόνου. 'Απ' τὸ πῶς ὁ Ἀρριανός, Ζ' 23,3, ὀνομάζει τοὺς τρεῖς μακεδόνες ἀξιωματικοὺς (δεκαδάρχης, διμοιρίτης καὶ δεκαστάτηρος), ποὺ μπῆκαν στὶς νεοσύστατες τάξεις τοῦ στρατοῦ, μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε πῶς ὁ μισθὸς ὑπολογιζόταν σὲ στατῆρες, δηλαδὴ σὲ χρυσό εἶναι γνωστὸ ἀκόμα, διτὶ ἀπὸ παλιὰ ὡρίζόταν συνήθως σὲ δαρεικούς, κυκικηνούς κ.λ. ἀν λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος είλε 30000 ἀντρες, μὲ μηνιαῖο μισθὸ ἔνα δαρεικό, ἡ ὑποτίμηση τοῦ χρυσοῦ θὰ τούφερ' ἐτήσιο κέρδος κάτι παραπάνω ἀπὸ 30000 στατῆρες. 'Ανάλογα μπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς ὅτι θάγιναν καὶ τὰ συμβόλαια μὲ τοὺς προμηθευτὲς κ.λ. 'Οπωσδήποτε, βλέπουμε πῶς ἡ νομισματικὴ μεταρρύθμιση δὲν ἀποκλείεται νάταν καὶ μέτρο οἰκονομικό

Μικρασίας τὸ ἐσωτερικὸν — κατέχετ’ ἀπ’ τὴν περσικὴν ἐπικράτεια, καὶ τὰ παράλιά της ἀπὸ τίς ἑλληνικὲς μὲν ἀλλ’ ὑποτελεῖς πάλι στοὺς Πέρσες πόλεις. Ἡ Κρήτη, στὸν ἀκόμα πιὸ ἀνοιχτὸν νοτιά, ἑλληνικὴ εἶναι βέβαια, μᾶ κόσμος ἄλλος — ὅπως ἡ Μεγάλη Ἑλλάδα, ἡ Σικελία, κ’ οἱ ἑλληνικὲς πόλεις στ’ ἀπόμακρα παράλια τῆς Μαύρης Θάλασσας.

Ἐντελῶς βέβαιος ὁ πώσαδήποτε ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος μόνο γιὰ τὴ μακεδονικὴ χώρα, μὲ τὴν Τυμφαία καὶ τὴν Παρασαία, στὰ δυτικά, καὶ τὴν περιοχὴ τοῦ Στρυμόνα, στ’ ἀνατολικὰ - ὅπου σὰ ντόπιο βασιλιά τους τὸν βλέπανε, καὶ φυσικὰ, συνδεόντουσαν μαζί του χωρικοὶ κ’ εὐγενεῖς καὶ πόλεις, κι ἀκόμα κ’ ἑλλαδικὲς ἀποικίες, σὰν τὴν Ἀμφίπολη. Στὸ βασικὸν αὐτὸν πυρῆνα τῆς ἐπικράτειάς του προστέθηκαν, ὑπὸ διάφορους τύπους ἔξαρτησης, ἀπ’ ὅλες τὶς πλευρές, κι ἄλλες χῶρες, ποὺ σπουδαιότερή τους ἦταν ἡ Θράκη.

Ἡ παλιὰ ἐκείνη ἐπικράτεια τῶν Θρακῶν, ποὺ ἄλλοτε ἀπλωνόταν σ’ ὅλο, πέρα-πέρα, τὸ λεκανοπέδιο τοῦ Ἐβρου, εἶχε καταλυθῆ ἀπὸ τὸ Φίλιππο· ἀπόμεν’ ἔνα λείψανό του, σὰν ἡγεμονία τῶν Ὁδρυσῶν, ἔξαρτημένο ἀπ’ τὴν μακεδονικὴν ἀρχὴν ὅμως τόσο ποὺ εἶχε ὥς καὶ στρατιωτικὴν ὑποχρέωση, ἀποτελῶντας στὴν ούσία ἐπαρχία τῆς μακεδονικῆς ἐπικράτειας. Γιὰ νὰ κρατιοῦνται ὑποταγμέν’ οἱ Θράκες εἶχαν ἰδρυθῆ σ’ ἐπίκαιρες θέσεις νέες πόλεις — Φιλιππόπολις, Καλύβη, Βέροια, καὶ Ἀλεξανδρόπολις — ὅχι ἐλεύθερες ἀποικίες, ὅπως οἱ ἑλληνικές, παρὰ στρατιωτικοὶ σταθμοὶ μὲ πολιτικὴ κοινότητα καὶ κοινοτικὴ αὐτονομία, ὅπου καὶ συνοικίστηκαν ἀπ’ τὰ γύρω, καὶ διὰ τῆς βίας ἀκόμα, ντόπιοι, γιὰ νὰ μεγαλώσῃ κάπως ὁ πληθυσμός τους.²⁵⁸ Ἡ Θράκη ἦταν ὑπὸ μακεδόνα στρατηγό, ἀπ’ τὸ 335, ἀγνωστο ὅμως ἂν ἡ δικαιοδοσία του ἔφτανε καὶ πέρ’ ἀπ’ τὰ στενὰ τοῦ Αἴμου, ὅπως κι ἂν ἄλλος στρατηγός, καθὼς μπορεῖ κανεὶς νὰ εἰκάσῃ ἀπ’ ἀβέβαια εἰδήση τοῦ 331 ἢ τοῦ 326, διοικοῦσε τὶς χῶρες τοῦ Πόντου, ἢ ἂν οἱ λαοὶ ἀπ’ τὸν Αἴμο ὥς τὸν Ἰστρὸν καὶ τὶς ἐκβολές του, μόνο μετὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ 335 ἀναγκάστηκαν σ’ εἰρηνικὴ συμβίωση, κ’ ἵσως καὶ σὲ φορολογικὴν ὑποτέλεια.

Οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς θρακικῆς παραλίας, ἀπ’ τὴν Ἀπολλωνία καὶ τὴ Μεσημβρία ἴσαμε τὴν Κάλλατι καὶ τὸν Ἰστρό, ἦταν φιλικές μὲ τὸ Φίλιππο, δὲ φαίνεται ὅμως νάρθαν καὶ σὲ στενώτερες σχέσεις μετὰ

²⁵⁸ Ετσι ἔγινε καὶ μὲ τοὺς 10000 Σαρνούσιους Ἰλλυριοὺς (Πολύαινος, Δ’ 2,12). παρόμοια συνοικίστηκε κ’ ἡ Καλύβη [RE, X, 2, 1455-6, *Kabyle*] Φιλίππου [] τοὺς πονηροτάτους ἐνταῦθα ἰδρύσαντος (Στράβων, Ζ’ 320). Ἰσως ἀποκεῖ καὶ τ’ ὄνομα Πονηρόπολις [Πρβλ ὅμως Θεόπομπο, Jacoby, *FGrH*, ἀπόστ 110. ἔστιν δέ τις [] Πονηρόπολις ἦν Φίλιππόν φασὶ συνοικίσαι, τοὺς ἐπὶ πονηρίᾳ διαβαλλομένους αὐτόθι συναγαγόντα[], καὶ Πλίνιο, IV, 41, ὅπου Πονηρόπολις ὄνομάζεται ἡ Φιλιππόπολις RE, XIX, 2, 2244, *Philipopolis*, Hammond, II, 558-9.]

τὴν ἐκστρατεία τοῦ 335.²⁵⁹ τὰ πλοῖα ποὺ στάλθηκαν τότε ἀπὸ τὸ Βυζάντιο στὸ Δούναβι δὲν ἦταν παρὰ βάσει κάποιας συμμαχίας κι ὅχι ὑποτέλειας, γιατὶ μήτ' ἐπὶ Μεγαλέξαντρου μήτε κατόπιν ἔκοψε τὸ Βυζάντιο ἀλεξάνδρεια νομίσματα, ποὺ σημαίνει πώς εἶχε μείνει αὐτοτελὴς πολιτεία, σὰν τὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας, χωρὶς νὰ ξέρουμε κι ἂν εἶχε προσχωρήσει σ' αὐτὴν ἢ ἀν εἶχε (ποὺ καὶ πιθανώτερο) χωριστὲς συνθῆκες μὲ τὴ Μακεδονία.

Ἄξιοσημείωτο εἶναι πώς ὅλες οἱ ἑλληνικὲς πόλεις στὰ νότια θρακικὰ παράλια κόψαν ἀλεξάνδρεια νομίσματα, ὅπως κ' οἱ μακεδονικές: Πέλλα, Ἀμφίπολη, Σκιάνη κ.ἄ., κι ἄρα ὑπόκεινται, σὰν κι αὐτές, στὸ νομισματικὸ νόμο τῆς Μακεδονίας - δέν εἰν' αὐτοπόλεις²⁶⁰ πιά, μ' ὅλο πούχουν κοινοτικὴν αὐτονομία. Ἀπ' αὐτὲς τὶς «βασιλικὲς» τροποντινὰ πόλεις τῆς Θράκης, τ' Ἀβδηρα κ' ἡ Μαρώνεια βρίσκονται πάνω στὸ δρόμο γιὰ τὸν Ἑλλήσποντο, ἡ Καρδία στὴν εἴσοδο γιὰ τὴ Χερσόνησο, ἡ Κριθωτὴ στὴ βόρεια εἴσοδο τοῦ Ἑλλήσποντου ἀπέναντι ἀπ' τὴ Λάμψακο, ἡ Σηστὸς καὶ τὰ Κοῖλα στὸ πέρασμα γιὰ τὴν Ἀβυδο, ἡ Πέρινθος κ' ἡ Σηλυμβρία στὴν Προποντίδα.²⁶¹

Στὸ βοριὰ οἱ Παίονες, καὶ πέρ' ἀπ' αὐτοὺς οἱ Ἀγριανες, εἰν' ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχία τῆς Μακεδονίας, μὲ δικαίωμα ἡ ὑποχρέωση ὑπηρεσίας στὸ στρατὸ τοῦ βασιλιά: παιόνων βασιλιάδων νομίσματα πάντως ὑπάρχουν καὶ τὸν καιρὸ τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἀλλ' ὅχι κατὰ τὰ μακεδονικὰ σταθμά, οὕτε μὲ τὴν εἰκόνα του.²⁶²

259 Υπάρχουν ἀλεξάνδρεια νομίσματα ἀπ' τὴν Ὁδησσό, Μεσημβρία, Κάλλατι, Ἀπολλωνία καὶ Διονυσούπολη ἀλλ' αὐτὰ ἀνήκουν — κατὰ τὴν ταξινόμηση τοῦ L Müller — στὶς κλάσεις IV, V καὶ VII, καὶ δὲ θὰ κόπηκαν παρὰ μόνο ἐπὶ Λυσίμαχου ἡ κι ἀργότερα

260² Κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Θουκυδίδη, E' 79 ταὶ δὲ ἀλλαὶ πόλιες ταὶ ἐν Πελοποννάσῳ [...] αὐτόνομοι καὶ αὐτοὶ πόλιες, τὰν αὐτῶν ἔχοντες, στὴ συνήκη Σπάρτης-Ἀργους [Bengtson, Staatsverträge, II, ἀρ 194.] Γιὰ τοὺς Φιλίππους εἶναι βέβαιο πώς ἔκτὸς ἀπὸ χρυσὰ ἀλεξάνδρεια εἶχαν κόψει καὶ δικά τους νομίσματα, ὅπου κεφαλὴ Ἡρακλῆ, μπρός, μὲ λεοντή, καὶ πίσω τρίποδας, μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ΦΙΛΙΠΠΩΝ Δὲν ἔχει ἔρευνηθῆ ἀν υπάρχουν ἔκεινα τὰ χρόνια κι αὐτόνομα νομίσματα τῆς Ἀμφίπολης

261 Οἱ πόλεις αὐτὲς τῆς νότιας ἀκτῆς τῆς Θράκης, ἔκτὸς ἀπ' τὴν Πέρινθο καὶ τὴ Σηλυμβρία, εἶχαν κιόλας κόψει φιλίππεια νομίσματα ἀλεξάνδρεια, ἀπ' τὶς δυὸ παραπάνω πόλεις υπάρχουν ἥδη στὶς κλάσεις I καὶ III Ἐπομένως αὐτές, ἔπειτ' ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Φιλίππου, θὰ συνῆψαν, μ' ἐνέργειες τοῦ Μεγαλέξανδρου, διαφορετικὴ σχέση μὲ τὴ Μακεδονίαν ἀπὸ κείνην πούχε τὸ Βυζάντιο ἢ τὰ μέλη τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας

262 Τ' ἀσημένια νομίσματα τοῦ Πατράου καὶ τοῦ Αύδολεόντος (12,6 γρμ) δέν ταιριάζουν μὲ τὰ φιλίππεια δίδραχμα (14,47 γρμ), οὕτε μὲ τ' ἀλεξάνδρεια τετράδραχμα (17,2 γρμ), παρὰ μὲ τ' ἀρχαιότερα δίδραχμα τῆς Θάσου (12,55-12,1 γρμ)

Οι ἄλλοι — βορεινότεροι, δυτικώτεροι, καὶ βορειοδυτικώτεροι, ἵσαμε τὴν Ἀδριατική: Τριβαλλοί, Αύταριάτες, Δάρδανοι, Ταυλάντιοι κ' Ἰλλυροί τοῦ Κλείτου — ἀναγκάστηκαν μετὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ 335 νὰ ἡσυχάσουν καὶ νὰ κλείσουν συνθῆκες ἔξαρτησης ἀπὸ τὴν Μακεδονία. Δέν εἰν' ὅμως γνωστὸ ἀν ἔγιναν καὶ φόρου ὑποτελεῖς.

Πολὺ παράξενες εἰν' οἱ σχέσεις τοῦ βασίλειου τῆς Ἡπείρου μὲ τὴν Μακεδονία. Ἀφότου ὁ Φίλιππος τὸ πῆρε ἀπὸ τὸν Ἀρύββα καὶ τόδωσε στὸν ἀνιψιὸ ἐκεινοῦ, τὸν Ἀλέξανδρο, τὸν ἀδερφὸ τῆς Ὁλυμπιάδας, καὶ ἀπλώθηκε ὡς τὸν Ἀμβρακικὸ κόλπο, ἥτανε σὰ φυσικὸ στήριγμα στὸ πλευρὸ τῆς Μακεδονίας· κι ὁ γάμος τοῦ νεαροῦ βασιλιᾶ του μὲ τὴν κόρη τοῦ Φίλιππου — ποὺ σήμαινε ἵσως καὶ κάποια συνιδιοκτησία τῆς Ὁλυμπιάδας — φαίνετ' ὅτι τὸ σύνδεσε ἀκόμα στενώτερα μὲ τὰ μακεδονικὰ συμφέροντα· μὰ γ' αὐτὸ κ' εἶναι πολὺ παράδοξο ποὺ οἱ Ἡπειρῶτες οὔτε τὸ 335²⁶³ συμπολεμοῦν μὲ τοὺς Μακεδόνες οὔτε καὶ στὴ μεγάλη ἐκστρατεία κατὰ τῆς Περσίας παίρνουν μέρος· καὶ μάλιστα, ἔνα χρόνο ἀργότερα, ὁ βασιλιὰς τῶν Ἡπειρωτῶν κάνει τὴν κατὰ τῆς Ἰταλίας ἐπιχείρησή του — μὲ 15 πλοῖα κι ἄλλα πολλὰ ὀπλιταγωγὰ κ' ἴππαγωγὰ²⁶⁴ — ἀγνωστὸ ἀν σὲ συμφωνία μὲ τὴν Μακεδονία.²⁶⁵ ἀν ἥταν δυνατὸ ν' ἀποδειχτῇ μιὰ τέτοια συνεννόηση, θάχαμε σημαντικὸ δεδομένο γιὰ τὶς πολιτικὲς σκέψεις τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Ἰσως ὅμως θάπρεπε νὰ λάβῃ κανεὶς ὑπόψη του, πὼς τὸ πολίτευμα τῶν Μολοσσῶν δὲν ἥταν ὅσο βασιλικὸ τῶν Μακεδόνων, παρὰ μὲ ὄρκους ἐκεῖ, πούδινε ὁ βασιλιὰς στὸ λαὸ κι ὁ λαὸς στὸ βασιλιά, ἥταν πολὺ περιωρισμένο, καὶ πιθανῶς τόσο ποὺ δὲ βασιλιὰς νὰ μὴν εἴχε δικαίωμα νὰ διαθέσῃ πέρ' ἀπ' τοὺς πόρους τῶν βασιλικῶν του κτημάτων· κι ἄρα ὁ Ἀλέξανδρος τῶν Μολοσσῶν μπορεῖ νάκανε τὴν ἐκστρατεία στὴν Ἰταλία ὅχι σὰν ἡγέτης τῶν Ἡπειρωτῶν παρὰ σὰ δικιά του ἐπιχείρηση καὶ μ' ἔξοδα δικά του καὶ προσωπική του εὐθύνη νάφερε μισθοφορικὸ στρατὸ στὴν ἀπέναντι

263 Ὁ Φροντῖνος, *Strategematon*, II, 5, 10, ἀναφέρει κάποιαν ἐκστρατεία τοῦ βασιλιᾶ τῶν Μολοσσῶν κατὰ τῶν Ἰλλυρῶν, κι ἄλλοι (III, 4, 5) ἄλλη κατὰ τῆς Λευκάδας "Αν ἡ πρώτη ἔγινε τὸ 335, οἱ δυὸ Ἰλλυροὶ βασιλιαδεῖς δὲ θὰ περιμένανε τὴν ἐπίθεση τῶν Μακεδόνων· ἀκόμα δυσκολώτερα θὰ μποροῦσε νὰ τοποθετήσῃ κανεὶς στὸν ἴδιο χρόνο καὶ τὴν ἐναντίον τῆς Λευκάδας

264² Ἀριστοτέλης, *Δικαιώματα*. Rose, *Aristoteles pseudepigraphus*, ἀπόσπ. 562 [Rose, *Fragmenta*, ἀπόσπ. 614.]

265³ Η μόνη πληροφορία ποὺ θὰ ἐπέτρεπε τὸ συσχετισμὸ τῶν δυὸ ἐπιχειρήσεων εἶναι πὼς ὁ Ταυρίσκος [Berue, ἀρ 740], ποὺ ἔπεισε τὸν ταμία τῶν Μακεδόνων νὰ φύγῃ στὰ Μέγαρα, πῆγε στὸν Ἀλέξανδρο τὸ μολοσσό, στὴν Ἰταλία. (Ἀρριανός, Γ' 6, 7) Τὸ τοῦ Ἰουστίνου, XII, 3, 1. *simulato moerore propter Alexandri cognationem exercitui suo triduo luctum indexit*, δὲν προσθέτει τίποτε.

χερσόνησο, γιατί νὰ πολεμήσῃ σὲ ξένη ύπηρεσία, καθὼς κάναν καὶ πολλοὶ σπαρτιάτες βασιλεῖς.

Πῶς συνδέονταν κ' οἱ ἑλλαδικὲς πολιτεῖες μὲ τὴν Μακεδονία ἐξετάστηκε, κατὰ βάση, παραπάνω. Μόνο ἀπὸ πολιτικῆς πλευρᾶς μερικὰ στοιχεῖα πρέπει ἀκόμα νὰ δοθοῦν ἐδῶ:

Οἱ Θεσσαλοί, λοιπόν, ὅχι μονάχα συνδέονταν μὲ τὴν Κορινθιακὴ Συμμαχία, παρὰ καὶ μὲ κάποια χωριστὴ συνθήκη τὰ 4 διαιμερίσματα τῆς χώρας τους βρίσκονταν ἔναντι τῆς Μακεδονίας ἐνωμένα σὲ κοινὸ πολίτευμα, ποὺ τοὺς εἶχε δώσει (ἢ ἀνανεώσει) ὁ Φίλιππος, καὶ βάσει τοῦ ὅποίου τὰ στρατιωτικὰ καὶ οἰκονομικὰ μέσα τῆς Θεσσαλίας ἦταν σχεδὸν στὴ διάθεση τοῦ μακεδόνα βασιλιᾶ.²⁶⁶ "Αγνωστο μένει ἂν στὸ σύνταγμα-συνθήκη αὐτὸ περιλαμβάνονταν καὶ τὰ ὄρεινὰ φῦλα τῆς Θεσσαλίας, τ' ἀνέκαθεν προσαρτημένα — Δόλοπες, Αἰνιᾶνες, Μαλιεῖς καὶ ἄλλοι — ἢ αὐτοὶ συνδέονταν μὲ τὴν Μακεδονία μόνο διὰ τῆς Ἀμφικτυονικῆς Ὁμοσπονδίας.

"Οσο γιὰ τοὺς Αἰτωλούς, δὲ συντάχτηκαν φαίνεται μὲ τοὺς ἄλλους στὴν Κορινθιακὴ Συμμαχία, παρ' ἀνανέωσαν παλιὲς χωριστὲς συνθῆκες μὲ τὴν Μακεδονία, ποὺ ἀπ' τὸ 338, καθὼς εἴδαμε, τοὺς ἀναγνώριζε τὴν κατοχὴ τῆς Ναυπάκτου.

Ἡ Κορινθιακὴ λοιπὸν Συμμαχία περιελάμβανε ὅσους βρίσκονταν κάτω ἀπ' τὶς Θερμοπύλες²⁶⁷ (πλὴν Λακεδαιμονίων), κι ἀπὸ τ' ἄρθρα τῆς προκύπτει πῶς ἀποσκοποῦσε ὅχι μονάχα νὰ ἐξασφαλίσῃ γιὰ τὴν ἡγεμονεύουσα ἔξουσία τὴν ἀρχηγία στὶς ἑλληνικὲς στρατιωτικὲς δυνάμεις τῆς ἐκστρατείας κατὰ τῶν Περσῶν, παρὰ καὶ γιὰ νὰ διατηρῆται σ' ὅλη τὴν ἐπικράτεια τῆς Συμμαχίας — δηλαδὴ σ' ὅλη τὴ νότια Ἑλλάδα — ἢ κατάσταση γενικὰ ποὺ καθωρίστηκε τὸ 338²⁶⁸ κ' ἔτσι ν' ἀποκλείεται πιὰ διασπαστικὴ περσικὴ πολιτική.

266 Ὁ Ἀλέξανδρος, μιλῶντας στὴν "Ωπὶ πρὸς τοὺς Μακεδόνες, ("Αρριανός, Ζ' 9,4) λέει: Θεσσαλῶν δὲ ἀρχοντας [...] (ὑμᾶς) ἀπέφηνε Νομίσματα τῆς Λαμίας, Φαρσάλου καὶ Τρίκης βρίσκονται κιολας στὴν κλάση I τοῦ L Muller· ἀρ 503, 527, 528. Νομίσματα ἀπ' τὴ λεγόμενη «κυρίως Ἑλλάδα», ποὺ ν' ἀνήκουν σ' αὐτὴ τὴν κλάση, ὑπάρχουν μονάχ' ἀπὸ τὴ Χαλκίδα καὶ τὴν Ἰστιαία (L Muller, ἀρ 757, 758) Ἡ Ἀμβρακία, πούκοψε νομίσματα μὲ τὸν τύπο καὶ τ' ὅνομα τοῦ Φίλιππου, δὲν ἔκοψε ἀλεξάνδρεια, ἐπειδὴ τὸ 336 ἔγινε πάλι αὐτόνομη

267 Ἄρριανός, Α' 1, 2 Κατὰ τὴν εὔστοχη διόρθωση τοῦ Niebuhr· ὅσοι ἐντὸς Πυλῶν (ἀντὶ Πελοποννήσου) ἤσαν "Ἡ ἔκφραση, ἔκεινα τὰ χρόνια, ἤταν τεχνικὸς ὄρος, ὅπως φαίνεται κι ἀπὸ τοῦ Δημοσθένη, Περὶ τοῦ στεφάνου, 304 οὐδεὶς οὕτε τῶν ἔξω Πυλῶν Ἑλλήνων οὕτε τῶν εἰσὼ "Ηδη ὁ Θουκυδίδης, Β' 101, διακρίνει τοὺς Θεσσαλοὺς ἀπὸ τοὺς μέχρι Θερμοπυλῶν Ἐλληνας.

268² Ὁ Μαρκιανὸς βίος τοῦ Ἀριστοτέλη (ἕκδ. Ἀριστοτέλη τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου, 157b, 20 [Rose, *Fragmenta*, σ. 427]), λέει γιὰ τὸ σύγγραμμα. Δικαιώματα

Γιὰ τὴν ὄργάνωση τῆς Συμμαχίας τόσ' εἰν' ἡ ἔλλειψη λεπτομερῶν στοιχείων, ὡστε δὲν μποροῦμε κανὸν νὰ ξέρουμε ἀν τὸ συνέδριο τῆς λειτουργοῦσε στὴν Κόρινθο διαρκῶς ἢ συνερχόταν μόνο καθ' ὥρισμένους χρόνους.²⁶⁹ ἀλλ' οὐτὸν ἂν ἡ Μακεδονία εἶχε σ' αὐτὸν ἔδρα καὶ φῆφο, ἢ μήπως ἡ ἴδια μὲν σὰν πολιτεία ἦταν ἔξω ἀπ' αὐτήν, ὁ βασιλιάς της ὅμως μόνο, σὰ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τοῦ κατὰ τῆς Περσίας πολέμου, μποροῦσε νὰ διαθέτῃ τὰ παρεχόμενα, βάσει τῆς συνθήκης, συμμαχικὰ ἐλλαδικὰ στρατεύματα, διευθύνοντας ἐνιαῖα τὴν ἔξωτερικὴ πολιτικὴ τῶν σύμμαχων πόλεων.

Οἱ Ἀθηναῖοι, τὸν καὶρὸ τοῦ Περικλῆ, μὲ τὴν ναυτικὴν τους συμμαχία, εἶχαν καθαυτὸ ἔξουσία πάνω στοὺς συμμάχους τους· καὶ τὴν ἀσκοῦσαν μάλιστα τόσο κυριαρχικά, ποὺ καὶ τοὺς δικάζανε σ' ἀθηναϊκὰ δικαστήρια.²⁷⁰

Κατὰ τὴν Δεύτερη Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία, ἡ πολιτεία τοῦ Ἀστεως καὶ τὸ σύνολο τῶν αὐτόνομων συμμάχων στέκονταν ἰσοδύναμα: τὸ συμβούλιο τῆς Συμμαχίας συνεδρίαζε συνέχεια στὴν Ἀθῆνα, προδιαπραγματεύόταν διαρκῶς μὲ τὴ βουλὴ καὶ τὸ δῆμο κάθετι ποὺ ἀνέκυπτε, κ' ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀθηναίων ὕστερα ψήφιζε κατὰ τὰ προβουλεύ-

ἔλληνίδων πόλεων ἐξ ὁν Φίλιππος τὰς φιλονεικίας τῶν Ἑλλήνων διέλυσεν, ὡς μεγαλορρημονήσαντά ποτε καὶ εἰπεῖν «ἄσρισα γῆν Ηέλοπος» Ἀπ' τὸ Rose, *Aristoteles pseudepigraphus*, ἀπόσπ 562 [Rose, *Fragmenta*, ἀπόσπ 614], βλέπουμε πὼς τὰ Δικαιώματα ἐκδόθηκαν ἀργότερα, ἢ μὲ προσθῆκες

269^ε Κατὰ τὸ Διόδωρο, IZ' 48, οἱ σύνεδροι τῶν Ἑλλήνων ἔστειλαν γιὰ τὴν νίκη τῆς Ἰσσοῦ στὸν Ἀλέξανδρο χρυσὸ στεφάνι, ποὺ κατὰ τὸν Κούρτιο, IV, 5, 11, τ' ἀποφασίσανε στὰ Ἰσθμια, τῆς ὀλυμπιάδας 114, 4 - περίπου τὸν Ἰούνιο τοῦ 332 Σπουδαιότερη πάντως εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Αἰσχίνη, Κατὰ Κτησιφῶντος, 254 ἡμερῶν μὲν ὀλίγων μέλλει τὰ Πόθια γενέσθαι καὶ τὸ συνέδριον τῶν Ἑλλήνων συλλέγεσθαι Αὐτὸν τὸ συνέδριο βέβαια δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μ' ἐκεῖνο τῶν Ἀμφικτυόνων, ποὺ ἦταν συμμαχικὸ δικαστήριο Μπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ κανένας πὼς τὸ συνέδριο (Διόδωρος, IZ' 4 οἱ συνδρέειν εἰωθότες) συνερχόταν τὶς μεγάλες πανελλήνιες γιορτές «Ἄν συνεδρίαζε ὅμως κανονικὰ στὴν Κόρινθο δὲν μαρτυρεῖται ρητὰ - μ' ὅλο ποὺ κι ἀπὸ τὸν Ὑπερείδη, Ὑπὲρ Εὐξενίπου, 32, φαίνεται νὰ προκύπτῃ πὼς οἱ σύνεδροι ἦταν συνέχεια μαζὶ· Αὐτό, καθὼς κι ἀλλα σχετικὰ μὲ τὸ πολιτεύμα τῆς συμμαχίας, χρειάζονται εἰδικῶτερη ἔρευνα. [Βλ. σχετικὰ Busolt-Swoboda, II, 1389 κ.ἐ., Berce I, 228 κ.ἐ., Kaerst, I, 268 κ.ἐ. ἰδιαίτερα 526-30, Wilcken, 39-45, Bengtson, *Staatsvertrage*, III, 3-14 (ὅπου ὅλες οἱ ἐπιγραφικὲς κ' ἱστορικὲς μαρτυρίες, μαζὶ μ' ἐκτενῆ βιβλιογραφία), Glotz-Cohen, III, 370-8, Hammond, II, 623-46 γιὰ τὸ περίπλοκο θέμα τῶν σχέσεων ἡγεμόνα-συμμαχίας Bengtson, *Strategie*², I, 4-9, ἀλλὰ καὶ 45-56, Bosworth, I, 46-9, κι ἀναλυτικὴ ἔκθεση τῶν διεστάμενων ἀπόφεων ἀπ' τὸ Seibert, 74-7]

270 Κατὰ ἀντίθεση, ὅχι πρὸς αὐτὴ τὴ συμμαχία, ἀλλὰ πρὸς τὴ ρωμαιικὴ ἀρχή, ὁ Παυσανίας, Z' 10, 10, λέει. οὐδὲ γάρ Μακεδόνων οἱ ἰσχύσαντες μέγιστον, Φίλιππος Ἀμύντον καὶ Ἀλέξανδρος, τοὺς ἀνθεστήκοτας σφίσιν Ἑλλήνων εἰς Μακεδονίαν ἐβίασαντο ἀποσταλῆναι, διδόναι δὲ αὐτοὺς ἐν Ἀμφικτύοσιν εἴων λόγον

ματα τοῦ συμβουλίου.²⁷¹ Ἰδρύοντας δῆμας δὲ Φίλιππος τὴν Κορινθιακὴν Συμμαχίαν προτίμησε πολὺ χαλαρώτερη σύστασην· καὶ δὲ Ἀλέξανδρος, παρὰ ποὺ δυὸ φορὲς τοῦ δόθηκε ἀφορμή, δὲ θέλησε στενώτερη σύνδεσή της μὲ τὴν ἀρχὴν του· πιθανῶς, γιατὶ καὶ δυό τους θεώρησαν περιττό, ἢ καὶ μὴ δυνατό, νὰ τὴν μετατρέψουν ἀπὸ συνθήκη μὲ χαρακτῆρα διεθνοῦς μόνο δικαίου, ποὺ λέμε σήμερα, σὲ καθαυτὸ πολιτικὴν ἔνωσην.

Ἀναγκαῖον νὰ τάχῃ κανεὶς ὑπόψη του αὐτά, προκειμένου νὰ κρίνῃ σωστὰ ὅσα ἐπακολουθοῦν· τὸ πῶς ἰδρύθηκε ἡ Συμμαχία, τὸ πῶς μετὰ διαλύθηκε, καὶ ὕστερα ἔκαναστήθηκε, πρέπει νὰ πείσανε τὸν Ἀλέξανδρο νὰ μὴ βασίζεται σ' ὄρκους γιὰ νάναι ἥσυχος πῶς θάχη πράγματι τὴν βοήθεια τῶν συμμαχικῶν πόλεων στὸν πόλεμο κατὰ τῶν Περσῶν ἢ ὅτι θὰ σταθοῦν στὴν κοινὴ πολιτικὴ ποὺ χαράξανε. Καὶ ἐν τῷ ἀντιστάθμισμα βέβαια ἦταν ὁ κομματισμὸς καὶ ὁ τοπικισμός, ποὺ ἄκμαζαν σὲ κάθε ἐλλαδικὴ πόλη καὶ ἔδιναν φυσικὰ λαβεῖς στὴ μακεδονικὴ πολιτικὴ νὰ ὑποστηρίζῃ καὶ αὐτὴ μὲ κάθε μέσο τοὺς δικούς της ὀπαδούς, ὥστε ν' ἀντιτάσσωνται στοὺς ἀντιπολιτευόμενους τὴν Κορινθιακὴν Συμμαχίαν περσίζοντες — καὶ ποιός ἄλλωστε θὰ τὴν κατηγοροῦσ' ἐν προκειμένῳ; — ἀλλὰ γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακὸ ἐγκαταστάθηκαν καὶ μακεδονικὲς φρουρὲς στὸν Ἀκροκόρινθο, στὴ Χαλκίδα καὶ στὴν Καδμεία. Καὶ γιὰ στήριξη τῶν φρουρῶν αὐτῶν — καὶ ὅχι μόνο γιὰ κάθε ἀπὸ βορρᾶ ἐνδεχόμενο — φεύγοντας γιὰ τὴν Ἀσία δὲ Ἀλέξανδρος ἀφησε σπουδαία δύναμη στὴ Μακεδονία (μπορεῖ καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸ μισὸ καθαυτὸ μακεδονικὸ στρατό), πού μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες ἐτήσιες στρατολογίες συνιστοῦσε βέβαια καὶ σταθερὴ ἐφεδρεία, γιὰ συμπλήρωση διαρκῶς τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐκστρατείας του.

Ωστόσο κάποιο ἀρνητικὸ στοιχεῖο πολὺ πιὸ σημαντικὸ πρέπει νὰ σημειωθῇ· Ὁ μακεδονικὸς στόλος καθέ ἄλλο παρὰ ἴσοδύναμος ἦταν μὲ τὸν περσικὸ καὶ οὕτε μποροῦσ' εὔκολα νὰ γίνη· γιατὶ δὲ Μέγας Βασιλεὺς καὶ τὴ δυνατότητα εἶχε — δπως ἀποδείχτηκε — νὰ rίξῃ στὴ θάλασσα καὶ τετρακόσιες τριήρεις, καὶ οἱ ναυτικοὶ του ἦταν φοίνικες καὶ κύπριοι, ἀπὸ τοὺς σκληρότερους θαλασσόλυκους ἀνέκαθεν τοῦ ἀρχαίου κόσμου, καὶ μὲ τὰ νησιά, στὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μικρασίας,

²⁷¹ Ο Busolt, *Der zweite athenische Bund* (στὸ *Jahrbuch für Class. Philol.*, Suppl. VII, 684 καὶ ἔτες) ἐρμηνεύει ἐκφράσεις σὰν τὴν Ἀθηναίων σύμμαχοι καὶ τῶν συμμάχων καὶ ἄλλες παρόμοιες. Ἀπὸ τὸν Ἀρριανό, Β' 2, 2, ὅπου οἱ Πέρσες καταστρέφουν τὰς στήλας τὰς πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς Ἑλλήνας γενομένας σφίσι, καὶ ἀπὸ τὴν ἐγγραφήν, μετὰ τὴν μάχην τοῦ Γρανικοῦ. Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἑλληνες (Α' 16, 7), προκύπτει πῶς ὑπῆρχε παρόμοια σχέση μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Κορινθιακῆς Συμμαχίας. Ἡ οὐσιαστικὴ διαφορά της ἀπὸ τὴν προηγούμενη συμμαχία ἦταν, καθὼς φαίνεται, πῶς τὸ συνέδριο τῆς Κορίνθου εἶχε μιὰ σειρὰ δικαιοδοσιῶν (π.χ. γιὰ τὴν εἰρήνην καὶ λ.), ὅπου δὲν ἀνακατευόταν ἡ Μακεδονία.

(ποὺ ἂν καὶ αὐτόνομα, κατὰ τὴν ἀνταλκίδειαν «εἰρήνη», μὲ τύραννους δῆμως κι ὁλιγαρχικοὺς στὰ Κοινά τους, ὑπάκουαν ἐντέλει στὸν Πέρση χωρὶς ἀντίρρηση), ἥταν ὅποτ’ ἥθελε κύριος τοῦ Αἴγαίου. Τοῦτο βέβαια κι ἀντιμετωπίζοταν κατὰ βάση, ἂν οἱ πολιτεῖες τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας συνένωναν τὶς τριήρεις τους μὲ τὶς μακεδονικὲς — καὶ μόνο ἡ Ἀθῆνα εἶχε τραχόσιες πενήντα στὰ νεώριά της! — προτοῦ συγκροτηθῆ καὶ καταπλεύσῃ στὸ πέλαγός τους ὁ περσικὸς στόλος: ἀλλ’ ἡ μακεδονικὴ ἀρχὴ τοῦ Φίλιππου καὶ τοῦ Μεγαλέξαντρου, γιὰ λόγους πολιτεικὸς μᾶλλον παρὰ στρατηγικούς, τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμο σὰν ἡ πειρωτικὴ ἐπιχείρηση, κυρίως, τὸν εἰδὲς, ἀκόμα καὶ στὴν πρώτη του φάση, τῆς διάβασης στὴν Ἀσία καὶ τῆς προέλασης ἀρχικὰ στὴ Μικρασία, ἐνῶ καὶ δὲ θεωροῦσε δύνατὸν ἡ φρόνιμο νὰ ζητήσῃ, οὕτ’ ὅταν πρωτοσύστηνε οὕτ’ ὅταν ἀνανέωνε τὴν Κορινθιακὴ Συμμαχία, σοβαρὲς συμβολὲς τῶν ἐλλήνων συμμάχων της σὲ πολεμικὰ πλοῖα, γιὰ κοινὸ στόλο, καὶ σὲ ναυτικὴ βοήθεια γενικώτερα.²⁷²

‘Αλλὰ στὸ στρατό του, κυρίως, βασιζόταν ὁ ἔμπεδος — ὅσο καὶ ἵππεύς, ὑπερκεράζων ἔμπεδους — Ἀλέξανδρος, κ’ ἔνιωθε σίγουρος ἔτσι σ’ δ’, τι ἀπίθανο κυνηγοῦσε! Κ’ ἡ σιγουριά του δὲν ἥτανε φλόγας του ἄνθος μόνο, παρὰ καὶ καρπὸς βέβαια πολὺ προσεκτικῶν του ὑπολογισμῶν, τόσο γιὰ τοὺς ἀριθμοὺς τῶν ἀντρῶν ποὺ τοῦ χρειάζονταν, ὅσο καὶ γιὰ τὸν ὅπλισμό τους, ἐπακριβῶς, γιὰ τὴν ὅλη ὄργανωση τῶν φαλάγγων, ἀλλὰ καὶ κάθε σώματος γενικώτερα, καὶ κάθε ὅπλου τὶς σχέσεις καὶ τὶς λειτουργικὲς πρὸς τὸ ἀποδοτικώτερο συναρτήσεις μὲ δόλα τ’ ἄλλα, καταλεπτῶς.

‘Η στρατιωτικὴ δύναμη τῆς Μακεδονίας, ἀπὸ τὸ Φίλιππο κιόλας, ἔφτανε πάνω-κάτω τοὺς 30000 πεζοὺς καὶ 4000 ἵππεῖς. Κι ὡργανώθηκε, βέβαια, ἀπ’ αὐτόν, κατὰ τὰ ἐλληνικὰ πρότυπα, μεταρρυθμισμένα δῆμως κι ἀναπροσαρμοσμένα ἔτσι ποὺ νὰ ταιριάζουν στὶς μακεδονικὲς προϋποθέσεις, καὶ ν’ ἀποκρίνωνται στὶς ἀνάγκες τους. Γιατὶ τὸ πρόβλημα ἥταν νὰ ὄργανωσῃ κατεξοχὴν πλαστικὸ στὸ χειρισμὸ κι ἀποτελεσματικὸ στὴν ἀμεση ἀπόδοση ὄργανο πολέμου, δραστικώτατο ἀκριβῶς πάνω στὴ στιγμὴ τῆς κάθε συγκεκριμένης τακτικῆς πράξης, καὶ ἀπὸ διαφορώτατα ὅπλα καὶ σώματα συνεστημένο, πεζικὸ καὶ ἵππικό, ψιλοὺς καὶ βαρύτερους ὅπλιτες, ντόπιους στρατολογημένους καὶ ξένους μισθοφόρους’ καὶ τὸ κατώρθωσε ὁ Φίλιππος, σὲ τέτοιο μάλιστα βαθμὸ

272 Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Α' 11, 6, καὶ 18, 4, ὁ Ἀλέξανδρος πέρασε στὴν Ἀσία μὲ 160 πλοῖα, χωρὶς νὰ ξέρουμ' δῆμως πόσα ἥταν μακεδονικά. Φαίνεται πάντως ὅτι τὸ Βυζάντιο, καθὼς καὶ τὸ 335 στὸν Ἰστρο, ἔτσι καὶ τὸ 334 θάστειλε (ὅπως κι ἀλλες ἐλληνικὲς πόλεις τῆς θρακικῆς παραλίας) πλοῖα στὸν Ἐλλήσποντο ‘Ο Διόδωρος, ΙΖ' 22, ἀναφέρει πώς ὑπῆρχαν σ’ αὐτὸ τὸ στόλο 20 ἀττικὰ πλοῖα

προηγμένης ὄργάνωσης καὶ πρόσφορης τακτικῆς λειτουργικότητας ποὺ ποτὲ ὡς τότε δὲν τόχε καταφέρει ἡ πολεμική τέχνη τῶν Ἑλλήνων.

Κατὰ τὸ Διόδωρο²⁷³ — ποὺ δὲν εἰν' οὔτ' ἐν προκειμένῳ καὶ πολὺ ἀξιόπιστος — ξεκινῶντας γιὰ τὴν ἔκστρατεία του ὁ Ἀλέξανδρος ἀφήνει στὴ Μακεδονίᾳ ὑπὸ τὸν Ἀντίπατρο 12000 πεζοὺς καὶ χίλιους πεντακόσιους ἵππεῖς, παίρνοντας μαζί του γι' ἀντικατάσταση αὐτωνῶν χίλιους πεντακόσιους θεσσαλοὺς ἵππεῖς, 7000 πεζοὺς ἔλληνες σύμμαχους καὶ ἔξακοσιους ἵππεῖς, 5000 ἔλληνες μισθοφόρους, κι ἀκόμα θρῆκες πεζούς κι ὁδρύσεις καὶ παίονες ἵππεῖς, καὶ χίλιους τοξότες κι ἀγριανες. Τὸ σύνολο τῆς στρατιᾶς ποὺ πορευόταν πρὸς τὸν Ἐλλήσποντο, κατὰ τὶς πιὸ ἀσφαλεῖς παραδόσεις, δὲν εἶχε περισσότερους ἀπὸ 30000 πεζοὺς

273^η Ο σχετικὸς κατάλογος στὸ Διόδωρο, ΙΖ' 17, ἀπ' ὅπου καὶ οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ, μᾶς ἀφήνει νὰ καταλάβουμε πῶς οἱ πηγές του ἐν προκειμένῳ εἰν' ἐλάχιστα στρατιωτικές Οἱ ἀριθμοὶ παρέχουν, τοσας, τὴ σωστὴ ἀναλογία, δχι ὅμως τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων, παρὰ τῶν ἐθνικῶν στοιχείων ποὺ συγκροτοῦσαν τὴ στρατιά Τις λεπτομέρειες αὐτὲς ἔξετασα σ' ἕνα ἀρθρο μου (*Hermes*, XII, 226-52, *Alexander des Grossen Armee* [ποὺ καὶ ἐπανεκδόθηκε στὰ *Kleine Schriften*, II, 208-31]) Λάθος ἀπαριθμοῦνται στὸν κατάλογο αὐτὸν Τριβαλλοὶ καὶ Ἰλλυριοί, ποὺ δὲν ἀναφέρονται ἀλλοῦ στὸν Ἀρριανό, ἔκτὸς ἀπὸ τὸ λόγο τοῦ Μεγαλέξαντρου (Β' 7, 5), καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ βέβαια τεκμήριο πῶς πηγὴ τοῦ λόγου δέν εἰν' ὁ Πτολεμαῖος

[Ο Διόδωρος δίνει τοὺς ἔξης ἀριθμοὺς γιὰ τὸ στρατό.

ΠΕΖΟΙ		ΙΠΠΕΙΣ	
Μακεδόνες.	12000	Μακεδόνες.	1800
Σύμμαχοι.	7000	Θεσσαλοί	1800
Μισθοφόροι:	5000	Ἐλληνες·	600
Ὀδρύσεις, Τριβαλλοὶ καὶ Ἰλλυριοί·	7000	Θρῆκες πρόδρομοι καὶ Παίονες·	900
Τοξότες καὶ ἀγριανες·	1000		
ΣΥΝΟΛΟ	32000		5100
Κατὰ Διόδωρο: 30000!			4500!

Καὶ προφανῶς ἔχει κάνει ἀριθμητικὸ λάθος ὁ ἀρχαῖος ἴστορικός Γιατὶ οἱ ἐπὶ μέρους τάξεις δὲ δίνουν ἀθροισμὰ 30000 πεζούς καὶ 4500 ἵππεῖς, ἀλλὰ 32000 καὶ 5100! Ο Brunt (*JHS*, LXXXIII, 1963, 3) θεωρεῖ πιθανὸ νὰ χρησιμοποίησε ὁ Διόδωρος ἀλλη πηγὴ γιὰ τὴν ἀναλυτικὴ ἀπαριθμηση κι ἀλλη γιὰ τὸ συνολικὸ ἀριθμό. Ο Beloch III, 2, 324 πιθανολογεῖ σφάλμα στὴν ἀνάγνωση, πού, δὲν ἀποκατασταθῇ, θὰ μποροῦσε νὰ κατεβάσῃ τοὺς θεσσαλοὺς ἵππεῖς σὲ χίλιους διακόσιους. "Οσο γιὰ τοὺς πεζούς, δέχεται πῶς ὁ Διόδωρος στρογγύλεψε τὸν ἀριθμό, γράφοντας τρισμύριοι, ἢ δτι παρέπεσε τὸ καὶ δισχίλιοι. Αντίθετα, ὁ Droysen δὲν ἐμπιστεύεται τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ Διόδωρου - δπως ἀλλωστε πάντοτε καὶ κάθε πληροφορίᾳ ποὺ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἀρριανό 'Ανάλογη καὶ ἡ ἀδικαιολόγητη ἐπιμονὴ του ν' ἀρνῆται τὴν ὑπαρξη Ἰλλυριῶν στὸ στράτευμα (πρβλ ὑ 217) Περισσότερα γιὰ τὸ θέμα βλ : Berne, I, 178, Kaerst, I, 332, 1, Bosworth, I, 98-9]

καὶ κάτι παραπάνω ἀπὸ 5000 ἵππεῖς.²⁷⁴ ἡ σύνταξή τους ἦταν καθ' ὅπλα καὶ ἐν μέρει μόνο κατὰ ἔθνη, ὅχι καθὼς οἱ ρωμαιικὲς λεγεῶνες ἢ νεώτεροι στρατοί, ὅπου οἱ μονάδες περιέχουν ἀπ' ὅλα τὰ ὅπλα, κι ἀποτελοῦν, τροποντινά, μικρὲς στρατιές. Ἐναντίον ἀντίπαλων σὰν τ' ἀσιατικὰ ἐκεῖνα πλήθη, ποὺ δίχως στρατιωτικὴ τάξη καὶ τέχνη ὁρμᾶν μπουλούκια ἔτσι σ' ἔνα σημεῖο, κι ἀν νικήσουν νίκησαν, ἀν νικηθοῦν σκοτώνονται σωρηδὸν καὶ διαλύονται, ἡ καθ' ὅπλα κ' ἔθνη τάξη ἔχει τὸ πλεονέκτημα τοῦ ἀπλούστερου τακτικοῦ σχήματος καὶ τῆς πράγματι πιὸ συμπαγοῦς ὁμάδας· γι' αὐτὸ καὶ στὶς ἴδιες χῶρες ὅπου ἡ φάλαγγα τοῦ Μεγαλέξαντρου κατανίκησε τὸν τόσο πιὸ μεγάλο στρατὸ τοῦ Δαρείου, 7 ρωμαιικὲς λεγεῶνες ἀργότερα δὲ μπόρεσαν ν' ἀντέξουν τὶς ἀκάθεκτες ἐπιθέσεις τῶν Πάρθων.

'Ο στρατὸς τοῦ Μεγαλέξαντρου στὴν Ἀσία δὲν εἶχε ἄλλη βασικὴ ὀργάνωση ἀπ' τοῦ κανονικοῦ μακεδονικοῦ, πρόσθετα ὅμως ἐλαφρότερα συμμαχικὰ σώματα, καὶ νέοι μισθιφόροι, τοῦ δυνάμωναν τὴν εὐελιξία καὶ τὴ σταθερότητα. Στὴν ἐλληνικὴ ὀργάνωση τοῦ στρατοῦ, τὸ κύριο σῶμα ἦταν οἱ ὄπλιτες· σ' αὐτοὺς πρόσθεσαν ἀργότερα κ' ἔνα ἐλαφρότερο πεζικό, τοὺς πελταστές, ποὺ νίκησαν ἀκόμα καὶ τοὺς Σπαρτιάτες. Ἔτσι καὶ στὸ μακεδονικὸ στρατό, τὰ κυριώτερα μαχητικὰ σώματα, μὲ

274^Η Ο Ἀρριανός, Α' 11, 3, ἀκολουθεῖ βέβαια ἐδῶ τὸν Πτολεμαῖο, παρὰ ποὺ τὸ κείμενο ἔκεινου [Jacoby, *FGrH*, ἀπόστ 4, ἀπὸ τὸν Πλούταρχο, *Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης*, 327d-e] δίνει ἀριθμοὺς συγκεκριμένους, ὅχι «στρογγυλούς» [Κατὰ συγγραφέα οἱ ἀριθμοὶ εἰν' οἱ ἔξῆς].

ΠΗΓΗ	ΠΕΖΟΙ	ΙΠΠΕΙΣ	ΟΛΟΙ	
Καλλισθένης (Πολύβιος, ΙΒ' 19)	40000	4500	44500	
Πτολεμαῖος (Πλούταρχος, <i>Περὶ τῆς Ἀλ τ</i> , 327d-e)	30000	5000	35000	
'Αριστόβουλος	" " "	30000	4000	34000
'Αναξιμένης	" " "	43000	5500	48500
		ὅχι πάνω ἀπὸ	πάνω ἀπὸ	
'Αρριανός, Α' 11, 3	30000	5000	35000	
Διόδωρος, ΙΖ' 17, 4	30000	4500	34500	
'Ιουστῖνος, XI, 6, 2	32000	4500	36500	
Τίτος Λίβιος, ΙΧ, 19, 5	30000	4000	34000	
Φροντῖνος, <i>Strategematon</i> , IV, 2, 4			40000	

Βλ. ἐπίσης Berve I, 177 καὶ Jacoby, *FGrH*, II B, 502 σχόλια στὸν Πτολεμαῖο.] Ο Ἀρριανὸς ἀναφέρει ρητὰ τὸ ἀριθμὸ τῶν στρατιῶν πούφυγαν τώρα ἀπὸ τὴ Μακεδονία, χωρὶς ὅμως νὰ διευκρινίζῃ ἂν ἡ ἐμπροσθιφυλακὴ ποὺ στάλθηκε δυὸ χρόνια πρίν, μὲ τὸν Ἀτταλο καὶ τὸν Παρμενίωνα (10000 μακεδόνες καὶ μισθιφόροι, κατὰ τὸν Πολύαινο), βρισκόταν δλὴ ἢ μέρος τῆς μόνο στὴν ἀσιατικὴ παραλίᾳ. Οι 40000 πεζοὶ τοῦ Καλλισθένη θὰ ἔξηγοινταν, ἀν ημασταν σίγουροι πῶς οἱ 10000 ἔκεινοι στρατιῶτες βρισκονταν στὴν Ἀσία. Πιὸ κάτω θὰ δοῦμε λεπτομερῶς τοὺς ἀριθμοὺς τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων (ὑ. 303).

μεγαλύτερη ἀριθμητική δύναμη, ἥταν οἱ φάλαγγες κ' οἱ ὑπασπιστές.²⁷⁵ Χαρακτηριστικὰ τῆς φάλαγγας πάλι: ὁ ὄπλισμὸς τῶν στρατιωτῶν κ' ἡ σύνταξὴ τους· ὅπλῖτες εἰν' οἱ φαλαγγῖτες, ὅχι ὅμως τόσο βαριὰ ὡπλισμένοι ὅσο οἱ ἔλληνες²⁷⁶ ἔχουν περικεφαλαία, θώρακα,²⁷⁷ περικυνημῖδες, στρογγυλὴ ἀσπίδα (ποὺ καλύπτει ὅλο τὸ πλάτος τοῦ στρατιώτη), τὸ κοντὸ ἐλληνικὸ ξίφος, καὶ τὸ κύριο μακεδονικό τους ὅπλο, τὴ σάρισσα: δόρυ μακρύ, 4-5μ.²⁷⁸ Ἡ ἐπίτηδες μελετημένη ἔτσι σύνταξὴ τῶν

²⁷⁵ Στὸν Ἀρριανὸ ἡ λέξη φάλαγξ σημαίνει πολλὰ καὶ διάφορα. 1) Γενικὰ τὴν παράταξην σὲ μάχῃ· Γ' 12, 1· Α' 28, 3 2) ὅλο τὸ πεζικό, ἐκτὸς ἀπ' τοὺς ψιλούς. Γ' 11, 9 3) τοὺς βαριὰ ὡπλισμένους (ἡ φάλαγξ τῶν ὅπλιτῶν Α' 13, 1) καὶ 4) κάθε τάξιν ὅπλιτῶν (ἡ Περδίκου φάλαγξ Α' 14, 2) [Βλ. ἀναλυτικώτερα στὴ RE, XIX, 2, 1635-9, *Phalanx*, τοῦ Lammert.]

²⁷⁶ Αὐτὸ βγαίνει κι ἀπ' ἀλλοῦ, μὰ κι ἀπ' τὸν Ἀρριανό: Γ' 18, 1-2.

²⁷⁷ Στὴν ἀπαριθμηση τῶν ὅπλων ποὺ κάνει ὁ Πολύαινος, Δ' 2, 10, γιὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φίλιππου, λείπει ὁ θώρακας. Κατὰ τὸν ἴδιο, Δ' 3, 13, ὁ Ἀλέξανδρος σ' ὅσους τόχαν βάλει στὰ πόδια στὴ μάχῃ ἔδωσε ἡμιθωράκια, γιὰ νὰ μένουν ἀφύλαχτες οἱ πλάτες τους (,) Τ' ὅτι οἱ τῆς Μακεδονικῆς φάλαγγος οἱ κουφόταγοι (Ἀρριανός, Γ' 23, 3) χρησιμοποιοῦνται γιὰ συγκεκριμένες ἐπιχειρήσεις, δείχνει πῶς τουλάχιστον στὶς πίσω γραμμὲς δὲν ἥταν καὶ τόσο βαριὰ ὡπλισμένοι [Ο Milns, *The army of Alexander the Great*, στὸ Hardi, *Alexandre*, 119-24, ἀπορίττει τὶς ὑποθέσεις περὶ διακρίσεως τῶν φαλαγγῖτῶν σὲ βαριὰ κ' ἐλαφρότερα ὡπλισμένους, ἐρμηνεύοντας ἀντίστοιχα τὸ ἐπίθετο κοῦφος στὸν Ἀρριανὸ (Α' 27, 8· Β' 4, 3· Γ' 23, 3 Δ' 6, 3 28, 8) σὰν δραστήριος, εὐκίνητος (μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἐπίλεκτου, τοῦ καλύτερα ἐκπαιδευμένου βλ καὶ σχετικὴ παρατήρηση τοῦ Bosworth, ὅ π., 134) Κι ὅσο γιὰ τοὺς θώρακες, δὲ μποροῦμε νάμαστε σίγουροι ἀν φοροῦσαν ἡ ὅχι, καὶ μάλιστα οἱ στρατιῶτες τοῦ Μεγαλέξαντρου Βλ ὅ π., 102 καὶ στὸ εἰδικὸ ἄρθρο τοῦ Griffith, *Macedonians of Philip and Alexander*, PCPhS, NS 4, 1956-7, 3-10 Hammond, *Alexander*, 32.]

²⁷⁸ Περισσότερα γιὰ τὴ σάρισσα, βλ στὸν Rustow-Kochly, 238 κ ἐ [Γιὰ τὸ μῆκος τῆς σάρισσας συμφωνοῦν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς — Θεόφραστος, Περὶ φυτῶν ιστορίας, Γ' 12, 2, Πολύαινος, Β' 29, 2 Πολύβιος, ΙΗ' 29-30, καὶ τ' ἀντίστοιχα σχόλια τοῦ Walbank, II, 586-8 — πῶς κυμαινόταν μεταξὺ 12 (τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγαλέξαντρου) καὶ 16 πηχῶν (καὶ μὲ 0,44 τὸν πῆχυν = 5,3-7μ.) Μονάχα ὁ Ἀρριανός, Τέχνη Τακτικῆ, 12, 6 κ ἐ., λέει. Π ὁ δ ας ἐκκαίδεκα (μὲ 0,3 τὸν πόδα = 4,8μ.) Μὲ βάση τὴν τελευταία αὐτὴ μαρτυρία καὶ μὲ τὴ σκέψη πῶς μιὰ σάρισσα 7 μέτρων θάταν τρομερὰ βαρειὰ καὶ δύσχρηστη, θέλησαν οἱ Rüstow-Kochly, ὅ.π., νὰ διορθώσουν στὰ κείμενα καὶ τῶν ἀλλων συγγραφέων — κυριώτατα ὅμως τοῦ Πολύβιου — τοὺς πήχεις σὲ πόδας, κατεβάζοντάς την ἔτσι σὲ λιγώτερο ἀπὸ 5μ. Τὴν ἀποψὴν αὐτὴ ἀκολούθησε κι ὁ Droysen (πρβλ καὶ Hans Droysen, *Heerwesen*, 19· 159· 171) ·Ο F Lammert ὅμως, μὲ τὸ διαφωτιστικώτατο ἄρθρο τοῦ Sarisse, στὴ RE, I, A 2, 2515-9, ἀνασκεύασε τὴ θέση αὐτή, βασιζόμενος σὲ συγκεκριμένες μετρήσεις, μὲ πειραματικὸ μοντέλο σάρισσας 14 πηχῶν (6,5μ) καὶ κατέληξε πῶς ὁ χειρισμός της δὲ θὰ γενοῦσε ἰδιαίτερα προβλήματα στοὺς φαλαγγῖτες Τὸ χωρίο τῆς Τακτικῆς λοιπὸν θὰ πρέπει νὰ διορθωθῇ, καθὼς ὅχι μόνο οἱ ἀλλοι τακτικοὶ συγγραφεῖς παρὰ κι ὁ ἴδιος Ἀρριανός, παντοῦ ἀλλοῦ στὸ ἔργο του αὐτό, χρησιμοποιεῖ, σὰν μονάδα μήκους, πήχεις καὶ ὅχι πόδες. (Πρβλ Launey, 358,

στρατιωτῶν συγκροτεῖ τὴν φάλαγγα σὲ σῶμα μὲ συμπάγεια τέτοια ποὺ μένει ἀδιάσπαστη σ' ὅποιες ἐπιθετικὲς κρούσεις, ἐνῷ συνάμα προβαίνει πυκνὴ κι ἀκάθεκτη, διασπῶντας αὐτὴ ἀντίθετα ὅποιους χωρὶς ἀνάλογη δομὴ ἔχθρούς. Βάθος εἶχε, συνήθως, 16 ἀντρῶν,²⁷⁹ στοιχημένων σὲ τόση ἀπόσταση μεταξύ τους ὥστε νὰ ἔξεχουνε μπρός, σ' ἔν τὸ προσμάχητο μέτωπο θανάτου, οἱ λόγχες τῶν 5 πρώτων ζυγῶν (κάτι πράγματι ἀδιάσπαστο, ἀπ' ὅποια κατευθεῖαν κρούση), κι δλ' οἱ ἄλλοι ἀπὸ πίσω, μὲ τὶς σάρισσες στῶν μπροστινῶν τοὺς ὕμους στηριγμένες, ἔτσι ποὺ νὰ τραβερσώνουν τοὺς στοίχους τῆς φάλαγγας, ποὺ καὶ γι' αὐτὸ φέρεται ἀκάθεκτη, μὲ μηχανικὴ σχεδὸν ροπή, καὶ πολλαπλάσιο βάρος, ἀναντιμετώπιστο.²⁸⁰ Κι αὐτονόητη βέβαια προϋπόθεση: τέλεια γυμναστικὴ ἔξασκηση τῶν πεζεταίρων αὐτῶν φαλαγγιτῶν, ποὺ χωρὶς σκληρότατη τέτοια, οὕτε κατ' ἴδεαν δὲ θάταν ἐφικτή (καὶ σὲ τόσο στενὸ χῶρο τοῦ καθενός τους, μὲς στὸ ζυγὸ ἐκεῖ καὶ τὸ στοῖχο του) ἡ ἀπαίτουμενη ἀκρίβεια, ταχύτητα, ἐναρμόνιση (μὲ τοὺς διπλανοὺς καὶ μ' ὅλους) γιὰ τὴν καθολικὴν ἐνότητα τόσο περίτεχνων μαζικῶν κινήσεων καὶ μαχητικῶν ἐλιγμῶν κατ' ἀστραπαῖα τακτικὰ προστάγματα.²⁸¹ Τέτοιες φάλαγγες (ἢ τάξεις) πεζεταίρων εἶχε 6 ὁ στρατὸς τῆς Ἀσίας,²⁸² μὲ στρατηγούς τους:²⁸³ τὸν Περδίκκα, τὸν Κοῖνο, τὸν Ἀμύντα τοῦ Ἀνδρο-

Snodgrass, 118-9. Χρησιμώτατο συμπλήρωμα στὰ ὅσα γράφει ὁ Lammert ἀποτελεῖ τὸ ἄρθρο τοῦ M 'Ανδρόνικου, *BCH*, XCIV, 1970, 91-107, ποὺ βρῆκε στὴ Βεργίνα αἰχμὴ, στύρακα κι αὐλό, σάρισσας κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, κ' ἔτσι ἔχουμε, Ἰσως, ἀρχαιολογικὴν ἐπιβεβαίωση κάποιων διαστάσεων τοῦ ὅπλου τούτου.]

- 279 Ἐπ' τὸν Ἀρριανό, Α' 6, 1, φαίνεται πῶς ἡ βασικὴ συγκρότηση τῆς ἥταν ἀπὸ στοίχους 8 ἀντρῶν (ὅπως καὶ στὴν ἐλληνικὴ τακτικῇ), γιατὶ μονάχα ἔτσι μπορεῖ νὰ συνταχτῇ φάλαγξ μὲ βάθος 120 ἀντρῶν
- 280 Ἡ φάλαγξ δὲν ἥταν μόνο γι' ἄμυνα. Τοῦτο φαίνεται κι ἀπ' τὴν ἐπίθεση στὴ Θῆβα κι ἀπ' τὴν μάχη στὸ Πήλιο.
- 281 Ὁ ἐλληνας Χαρίδημος περιγράφει, κατὰ τὸν Κούρτιο, τὴν φάλαγγα, στὸ *Megálo Basíliá* (III, 2, 13), ὃς ἔξῆς *peditum stabile agmen vir viro, armis arma conserua sunt; ad nutum monentis intenti sequi signa, ordines servare didicerunt. quod imperatur omnes exaudiunt; obsistere, circumire, discurrere in cornu, mutare pugnam, non duces magis quam milites callent*
- 282 Στὴν ἀπαριθμηση τῶν φαλάγγων κατὰ τὴν μάχη τοῦ Γρανικοῦ ('Αρριανός, Α' 14, 3) ὑπάρχει ὀπωσδήποτε λάθος, γιατὶ ἡ φάλαγξ τοῦ Κράτερου ἀναφέρεται δυὸ φορές ἡ μιὰ πρέπει νὰ διαγραφῇ
- 283 Αὐτὸς φαίνεται πῶς ἥταν ὁ ἐπίσημος τίτλος ('Αρριανός, Α' 28, 3). Γι' αὐτὸ κι ὁ βασιλιάς στὸ πολεμικὸ συμβούλιο συγκαλεῖ στρατηγούς τε καὶ ἰλάρχας καὶ τῶν συμμάχων τοὺς ἡγεμόνας ('Αρριανός, Β' 7, 3 Γ' 9, 3). Σ' ἄλλο σημεῖο δύως (Β' 16, 8) λέει πῶς μάζεψε τοὺς τε ἑταίρους καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῆς στρατιᾶς καὶ ταξιάρχας καὶ ἰλάρχας. Κ' ἡ δύναμη τῶν τάξεων δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζεται μὲ τὴ συστηματικὴ ἀριθμηση τῶν τακτικῶν συγγραφέων, γιατὶ διάφερε κατὰ περίσταση.

μένη, τὸ Μελέαγρο, τὸ Φίλιππο τοῦ Ἀμύντα καὶ τὸν Κράτερο· κ'οἱ τάξεις αὐτὲς φαίνεται πώς εἶχαν στρατολογηθῆ κατὰ περιοχές· δπως τοῦ Κοίνου, ἀπὸ τὴν Ἐλυμιώτιδα, τοῦ Περδίκκα, ἀπὸ τὴν Ὁρεστίδα καὶ Λυγκηστίδα, τοῦ Φίλιππου — ποὺ ἀργότερα ἐπικεφαλῆς τῆς ἡταν ὁ Πολυπέρχων — ἀπὸ τὴν Τυμφαία.

Οἱ ἔλληνες ὄπλῖτες, μισθοφόροι καὶ σύμμαχοι, εἶχανε χωριστοὺς ἀρχηγούς· στρατηγὸς τῶν συμμάχων ἡταν ὁ Ἀντίγονος, ὁ ὕστερα βασιλιάς, καὶ τῶν μισθοφόρων ὁ Μένανδρος, ἐνας ἀπ' τοὺς ἑταίρους. Φαίνεται πώς σὲ περιπτώσεις σοβαρώτερων ἐνεργειῶν, τμήματα συμμάχων καὶ μισθοφόρων συνδυάζονταν μὲ καθαυτὸ μακεδονικά, ἔτσι ὥστε τόσοι λόχοι, ἐπὶ παραδείγματι, πεζεταίρων, μὲ τόσους λόχους συμμάχων καὶ μισθοφόρων, συνιστοῦσαν τὴν φάλαγγα τοῦ Περδίκκα, τοῦ Κοίνου κ.λ.²⁸⁴ "Ολοι μαζὶ οἱ πεζοὶ ὄπλῖτες στὴ στρατιὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου θάφταναν ἵσως τὶς 18000.

Τὸ ἰδιόρρυθμο μακεδονικὸ σῶμα τῶν ὑπασπιστῶν εἰν' ἀντίστοιχο τῶν ἀθηναίων πελταστῶν ποὺ δημιούργησε ὁ Ἰφικράτης θέλοντας ὄπλο γρηγορώτερο ἀπὸ τοὺς ὄπλῖτες, γιὰ ἐπίθεση, ἀλλὰ καὶ βαρύτερο στὸν ὄπλισμὸ ἀπὸ τοὺς ψιλούς, μὲ λινὸ θώρακα κι ἀσπίδα ἐλαφρότερη ἀπὸ τῶν ὄπλιτῶν, καὶ ξέφος μακρύτερο.²⁸⁵ Τὸ νέο τοῦτο σῶμα ἔγινε στὴ Μακεδονία μᾶλλον γιὰ τοὺς μόνιμους τοῦ στρατοῦ, ὅχι τοὺς ἔκαστοτε ἐπιστρατευόμενους - καθὼς δείχνει ἀλλωστε καὶ τ' ὄνομά τους, ποὺ σημαίνει δορυφόροι, τοῦ βασιλιᾶ, ἢ σωματοφύλακες.²⁸⁶ Ἡ ἐκστρατεία τοῦ 335 ἔδειξε, συχνά, τὴν χρησιμότητα τοῦ σώματος αὐτοῦ: πολλὲς φορὲς ἀποκλειόταν, ἀπ' τὴν μορφολογία τοῦ τόπου, νὰ ἐνεργήσῃ ἡ φάλαγγα, κι ἀλλοτε χρειάζονταν ἐπιθέσεις, βιαστικὲς πορεῖες, διάφορες αἰφνιδιαστικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ γενικὰ ἐνέργειες γιὰ τὶς ὄποιες οἱ φάλαγγες δὲν ἡταν οὕτ' εὐκίνητες οὔτε κατάλληλες, ἐνῶ κ'οἱ ψιλοὶ πάλι

²⁸⁴ Σ' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα καταλήγουμε παρατηρῶντας ὅτι ποιθενὰ σὲ μάχες δὲν ἀναφέρονται οἱ σύμμαχοι κ'οἱ μισθοφόροι ὄπλῖτες σὰν ἀνεξάρτητα σώματα. Στὸ ἄρθρο μου *Hermes* (δ.π.) προσπάθησα νὰ ὑποστηρίξω τὸ συνδυασμὸ τοῦτο. Τὴν ὑπαρξὴ λόχων μᾶς ὑποδεικνύει ὁ τίτλος λοχαγός, ποὺ συχνὰ συναντιέται στὸν 'Ἀρριανὸ' (Γ' 9, 6 Β' 10, 2). 'Ο λόχος θάχε 512 ἀντρες σὲ 32 στοίχους - τὸ ποὺ συμφωνεῖ καὶ μὲ τὸν Κούρτιο, V, 7, 3 *quingenariae cohortes*.

²⁸⁵ [Τὴν ἀποφὴ αὐτὴν ὑποστηρίζανε καὶ οἱ πιὸ πολλοὶ ἐρευνητές (Hans Droysen, *Heerwesen*, 110, Berne, I, 125, Schachermeyr, 136, Hammond, *Alexander*, 32). Ἀντίθετα, οἱ Tarn, II, 153-4 καὶ Milns, *The army of Alexander the Great*, στὸ Hardt, *Alexandre*, 96, 4 καὶ 122, ισχυρίζονται πῶς οἱ ὑπασπιστὲς εἶχαν τὸν ἴδιο ἀκριβῶς ὄπλισμὸ μὲ τοὺς φαλαγγῖτες, μὰ καλύτερη κ'ἐντατικώτερη ἐκπαίδευση.]

²⁸⁶ 'Ηρόδοτος, Ε' 111 Σημασιολογικὰ ἡ λέξη θὰ πρέπει νὰ μὴν ἔχῃ παραχθῆ ἀπ' τὴν ἀσπίδα καθαυτή, παρ' ἀπ' τ' ὅτι ἀσπίδα ἔχει αὐτὸς ποὺ κάποιον φυλάκιον. Οἱ ὑπασπισταὶ λοιπὸν εἶναι φύλακες κυρίως

ἀνεπαρκεῖς, κι ὅχι σταθεροί· ἔκει, λοιπόν, οἱ ὑπασπιστὲς ἀποδείχτηκαν καταληλότατοι, ικανοὶ ν' ἀνεβαίνουν ὑψώματα, νὰ ἐφορμοῦν περνῶντας ποτάμια, νὰ ὑποστηρίζουν (ἢ ν' ἀξιοποιοῦν) ἐπιθέσεις ἵππικοῦ.²⁸⁷ Ἀρχηγὸς τοῦ δόλου σώματος τῶν ὑπασπιστῶν τῶν ἑταίρων ἦταν ὁ Νικάνωρ, ὁ γιὸς τοῦ Παρμενίωνα· κι ὁ ἀδερφός του ὁ Φιλώτας ἦταν διοικητὴς τοῦ ἵππικοῦ τῶν ἑταίρων. Ἡ πρώτη τάξις τῶν ὑπασπιστῶν λεγόταν ἄγημα καὶ τ' ἀποτελοῦσαν οἱ ὑπασπιστὲς τοῦ βασιλιᾶ.²⁸⁸

Στὸ ἵππικὸ τὴν πρώτη θέση κρατᾶν οἱ μακεδονικὲς κ' οἱ Θεσσαλικὲς Ἰλες,²⁸⁹ ὅπου ἀνήκουν οἱ εὐγενεῖς ἵππεῖς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας· εἰν' Ἰλες ἵσες στὸν δόπλισμό, τὴν ἄσκηση καὶ τὴ φύμη, καὶ παραβγαίνουν πάντοτε σ' ὅλα - μ' ἐπικεφαλῆς τους τὸ βασιλιά. Ποιά

287^ε Δὲν ὑπάρχουν μαρτυρίες γιὰ τὴ δύναμη αὐτοῦ τοῦ σώματος, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὲς τάξεις Δυὸς ἀπ' αὐτὲς μὲ τοὺς ἀρχηγούς τους μνημονεύει ὁ Ἀρριανός, Α' 22, 4. Παρακάτω [Α' 22, 7], ἀναφέροντας τὸ θάνατο τοῦ ἐνός, τὸν ὀνομάζει μὲ τὸ ἀξιωμά του (χιλιάρχης) [Βλ. καὶ Bosworth, I, 148-9] Δὲν ξέρουμε ἀν στὸ σῶμα τοῦτο μπῆκαν σύμμαχοι, μισθοφόροι, καὶ πελταστές στὴν Ἰνδία πάντως οἱ ὑπασπιστὲς εἶναι 6000 ('Αρριανός, Ε' 14, 1) καὶ λέγονται ὑπασπισταὶ τῶν ἑταίρων ('Αρριανός, Α' 14, 2). [6000 πεζοὶ παρατάχτηκαν στὴ μάχη τοῦ Ὑδάσπη Ἀμφισβητεῖται δῆμως ἂν ἦταν μόνο ὑπασπιστές, δπως θέλει ὁ Droyßen, ἢ καὶ 2 φάλαγγες πεζεταίρων (πρβλ ὁ. 943), δόποτε οἱ ὑπασπιστὲς θάπρεπε νὰ ὑπολογιστοῦν γύρω στὶς 3000. (Berve, I, 125)]

288^ε Οἱ βασιλικοὶ σωματοφύλακες, ποὺ συχνὰ ἀναφέρει ὁ Ἀρριανός, (Α' 6, 5 Γ' 17, 2 κ.ἄ.) καὶ συμπεριλαμβάνει στοὺς ὑπασπιστὲς (Δ' 3, 2 30, 3), θάν' ὄπωσδήποτε οἱ βασιλικοὶ παῖδες, ἀπὸ καλὴ καταγωγή, ποὺ παρατάσσονται ὡς ἔξης τῶν πεζῶν πρώτους μὲν τοὺς ὑπασπιστὰς τοὺς βασιλικοὺς [] ἐπὶ δὲ τούτοις τὸ ἄγημα τὸ βασιλικόν, ἔχομένους δὲ τούτων τοὺς ἀλλοὺς ὑπασπιστάς ('Αρριανός, Ε' 13, 4) Στὸ πρῶτο ἀπ' τὰ παραπάνω χωρία (Α' 6, 5) ἀνεβαίνουν μὲ τὶς ἀσπίδες στ' ἄλογα, γιὰ νὰ πολεμήσουν μετὰ κάποιοι ἀπ' αὐτοὺς πεζοὶ [*'Ἄλλα πρβλ καὶ ὁ 214.'*] Αὐτοὶ εἶναι — δπως φαίνετ' ἀπ' τὴν περίπτωση τοῦ Παυσανίᾳ, κατὰ τὴ δολοφονία τοῦ Φίλιππου — ἡ βασιλικὴ σωματοφύλακία, τὸ *seminarium ducum praefectorumque* (Κούρτιος, VIII, 6, 6), οἱ εὐγενεῖς δηλαδὴ σωματοφύλακες τοῦ βασιλιᾶ Κ' οἱ 7 σωματοφύλακες ('Αρριανός, Στ' 28, 4), Λεοννάτος, Πτολεμαῖος, Βάλακρος κ λ θὰ μποροῦσαν ἀκριβέστερα (δπως κ' ἔγιν' ἀργότερα) νὰ ὄνομαστοῦν ἀρχισωματοφύλακες. Αὐτοὶ δὲν ἦταν ἀρχηγοὶ συγκεκριμένων στρατιωτικῶν σωμάτων, ἀλλὰ σὰ γενικοὶ ὑπασπιστὲς τοῦ Μεγαλέξαντρου [*'Ἀντίθετα, ὁ Berve, I, 122-3, ἀναλύοντας διεξοδιὰ τὸ θέμα, ἀπορρίπτει κατηγορηματικὰ τὴν ταύτιση τῶν βασιλικῶν ὑπασπιστῶν-σωματοφύλακων μὲ τοὺς βασιλικοὺς παῖδας, καὶ φρονεῖ πῶς ἦταν ἔνα μικρὸ τμῆμα — ζεχωριστὸ ἀπ' τοὺς μάχιμους ὑπασπιστὲς καὶ τὸ ἐπίλεκτο ἄγημά τους (δ π., 126) — ἐπιφορτισμένο μὲ τὴν καθαυτὸ προστασία τοῦ βασιλιᾶ· ἀπ' τὴν ἄλλη ὁ Tarn, II, 139-40 καὶ 148-50, ἰσχυρίζεται πῶς βασιλικοὶ ὑπασπιστὲς ὠνομάζονται δὲ οἱ οἱ ὑπασπιστές, ἐνῶ σωματοφύλακες ἡ βασιλικοὶ σωματοφύλακες λέγονται δοσοὶ ἀνῆκαν στὸ ἐπίλεκτο ἄγημα.* 'Οπωδήποτε, πολλὰ θέματα στρατιωτικῆς δρολογίας δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ξεκαθαριστοῦν μὲ τὴ σύγχυση ποὺ ὑπάρχει καὶ στὶς καλύτερες ἀκόμα πηγές (Brunt, II, 483-4 Appendix XIX, 1)]

289^η [Βλ. Berve, I, 140-1]

σημασία είχε τὸ σῶμα τοῦτο στὶς ἐκστρατεῖες τοῦ Μεγαλέξαντρου φαίνετ' ἀπὸ τὸ ρόλο του σὲ κάθε μεγάλη μάχη, ἀλλὰ κ' εἰδικώτερα βέβαια σὲ κατεξοχὴν ἵππικὲς ἐπιχειρήσεις, ὅπως ἡ τελευταία καταδίωξη τοῦ Δαρείου, καὶ ὑστερα τοῦ Βήσσου. Οἱ ἵππεῖς τοῦ Μεγαλέξαντρου, φοβεροὶ στῇ γενικῇ συμπλοκῇ δοῦ καὶ στὶς ἐπιμέρους, ἥταν ἀνώτεροι ἀπ' τοὺς ἀσιᾶτες στὴν τακτικὴν καὶ τὴν ἐξάσκησην, κ' ἡ ἐπιθεσὴ τους σὲ κρίσιμη στιγμὴν κατὰ τοῦ ἔχθρικοῦ πεζικοῦ ἔχρινε συνήθως τὴν μάχην ὁ ἀμυντικός τους ὄπλισμός: περικεφαλαία, περιτραχήλιο, θώρακας, ἐπωμίδες, παραμηρίδια, καὶ στ' ἀλογοῦ: προμετωπίδια καὶ προστερνίδια· ὁ ἐπιθετικός: λόγχη καὶ ξίφος.²⁹⁰ Ἀρχηγὸς τῶν μακεδόνων ἐταίρων: ὁ Φιλώτας, ὁ γιὸς τοῦ Παρμενίωνα, ποὺ λεγόταν ἵππαρχος φαίνεται.²⁹¹ Οἱ Ἱλες τῶν ἵππεων τῶν ἐταίρων ἥταν 8 κι ὧνομάζονταν ἄλλοτε ἀπὸ τοὺς Ἰλάρχους τους κι ἄλλοτε ἀπὸ τὶς προελεύσεις τους. Στὴν μάχην τῶν Ἀρβηλῶν οἱ Ἱλες ἔχουν ἐπικεφαλῆς τὸν Κλεῖτο, τὸ Γλαυκία, τὸν Ἀρίστωνα, τὸ Σώπολι, τὸν Ἡρακλείδη, τὸ Δημήτριο, τὸ Μελέαγρο καὶ τὸν Ἡγέλοχο. Ἡ Ἱλη τοῦ Σώπολι ὄνομάζεται ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη τοῦ Στρυμόνα, τοῦ Ἡρακλείδη ἀπὸ τὴν Βοττιαία, καὶ παρόμοια οἱ ἄλλες. Τοῦ Κλείτου λέγεται βασιλικὴ Ἱλη, κ' εἶναι τὸ ἄγημα τῶν ἵππεων.²⁹² Ἡ δυνατώτερη θεσσαλικὴ Ἱλη, μὲ τοὺς περισσότερους ἵππεῖς, εἶναι τῶν Φαρσάλιων.²⁹³ Ἀρχηγὸς τῶν θεσσαλῶν ἵππεων εἶν' ὁ Κάλας, ὁ γιὸς τοῦ Ἀρπαλοῦ.

290^a Μιὰ ἴδεα τοῦ ὄπλισμοῦ τους μᾶς δίνουν τὰ λείψανα τοῦ γνωστοῦ ψηφιδωτοῦ τῆς Πομπήιας Περίεργο φαίνεται τὸ μῆκος τῶν δοράτων [Ἄλλ' ὁ καλλιτέχνης νοιάζεται βέβαια προπάντων νὰ δώσῃ αἰσθηση, καὶ παρέλκει στὴ συνείδησή του ἡ λεγόμενη ἀντικειμενικὴ ἀκρίβεια, μάλιστ' ἂν δὲ συντελῇ κιόλας στὴν ἀλήθεια ποὺ κυνηγάει αὐτὸς νὰ πλάσῃ μὲ τὴν τέχνη του καὶ νὰ δώσῃ πειστικά (Μήπως τὸ καταπληκτικὸ ἔκεινο μάτι τοῦ «Βουκεφάλα», στὸ Ἰδιο ψηφιδωτό, εἶναι τάχα τό . πραγματικὸ τοῦ ἀλόγου, Τέτοιο μάτι, "Ἡ εἶναι τῆς ὁρμῆς Ἰσα-ἴσα τὸ μάτι, τοῦ Ἰδιου τοῦ Μεγαλέξαντρου, ὅπως τὸν ἔχουμε μέσα μας, βαλμένο στὸ ζῶο; Καὶ ποῦ λοιπὸν ἡ τυπικὴ ἀντικειμενικότητα,]]

291^b Αὐτὸ φαίνεται νὰ βγαίνῃ ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Α' 24, 3, δπου ὁ Παρμενίων παίρνει τῶν τε ἐταίρων ἵππαρχον καὶ τὸν Θετταλοῦς ἵππέας [Ἡ ἀναφορὰ ἐδὼ τῆς ἵππαρχίας εἰν' Ἰσως ἀναχρονιστική, ἀφοῦ οἱ ἵππαρχεις, καθόσο ξέρουμε, δημιουργήθηκαν ἀργότερα, στὴ στρατιωτικὴ ἀναδιοργάνωση τοῦ 330/29. (Βλ. Brunt, JHS, LXXXIII, 1963, 28-9, καὶ Bosworth, I, 155-6.)]

292^c Εἶναι ὁ Κλεῖτος ὁ Μέλας [Berve, ἀρ 427], ποὺ δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὸν διμώνυμό του ἡγεμόνα τῶν Ἰλλυριῶν [Berve, ἀρ 426], ἢ τὸν Κλεῖτο τὸ Λευκό [Berve, ἀρ 428. Σημειωτέον, δτι τὸ ἐπίλεκτο αὐτὸ σῶμα δὲν ὧνομαζόταν παράλληλα καὶ βασιλικὴ Ἱλη καὶ ἄγημα· Ἰσαμε τὸ 331/30 λεγόταν βασιλικὴ Ἱλη, καὶ μόνο ὑστερ' ἀπ' τὸ 327 συναντιέται· ἄγημα. (Berve, I, 109, 2, Brunt, I, LXXIII, Bosworth, I, 81-2.)]

293^d Ἀρριανός, Γ' 11, 10 "Αν ἀληθεύουν τὰ τοῦ Διόδωρου, δτι στὴν ἐκστρατεία συμμετεῖχαν 1500 θεσσαλοὶ ἵππεῖς, ἀς σημειωθῇ δτι ἐπὶ Ιάσονα τῶν Φερῶν (Ξενο-

Κ' ἔλληνες ἵππεῖς ἀπ' τὰ συμμαχικὰ τμῆματα,²⁹⁴ συνήθως συντάσσονται μὲ τοὺς θεσσαλούς,²⁹⁵ ἀλλὰ σὰν ἔχωριστὸ σῶμα, καὶ ὑπὸ τὸν Φίλιππο, γιὸ τοῦ Μενέλαου· μονάχα σὲ κατοπινὲς ἐκστρατεῖες συναντοῦνται ἵππεῖς στρατολογημένοι στὴν Ἐλλάδα.

Οἱ ψιλοί, πεζοὶ καὶ ἵππεῖς, ἀπ' τὴν πάνω Μακεδονία, καὶ θρᾶκες, παίονες, ἀγριῶνες, μὲ λογῆς-λογῆς ὅπλα, ντόπια τους, ἀρματωμένοι, μιὰ ζωὴ σὲ κυνήγια ἔξασκημένοι, καὶ ληστεῖς, καὶ κλεφτοπόλεμοις, ἵκανώτατοι γι' ἀκροβολισμούς, καλύψεις πορειῶν κ.λ. Οἱ θρᾶκες²⁹⁶ μὲ

φῶν, Ἐλληνικά, Στ' 1, 8: σταν ταγεύηται Θετταλίᾳ) οἱ στρατεύσιμοι ἵππεῖς ἥταν 6000. Τὸν ἴδιον ἀριθμὸ (1500) δίνει ὁ Διόδωρος ΙΖ' 17, καὶ γιὰ τοὺς μακεδόνες ἵππεῖς ἀλλὰ κ' οἱ δυὸ ἀριθμοὶ εἰναὶ γραμμένοι στὸ περιθώριο ἐνὸς χειρόγραφου, ἐνῷ τὸ κείμενο καὶ στὰ δυὸ χωρία ἔχει τὸν ἀριθμὸ 1800 [Ἡ διόρθωση αὐτὴ θὰ πρέπει ἀσφαλῶς νάγινε ἀπὸ κάποιον ἐπιμελῆ ἀντιγραφέα, στὴν προσπάθειά του πρὸς ἄρση τῆς ἀριθμητικῆς ἀσυμφωνίας ποὺ ἐμφανίζεται, κι ἀφοῦ οἱ ἐπιμέρους ἀριθμοὶ τοῦ κατάλογου μᾶς δίνουν διαφορετικὸ ἀθροισμα ἀπὸ κεῖνο ποὺ βγάζει ὁ Διόδωρος 'Ο Beloch, III, 2, 324, πρότεινε νὰ διορθωθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν θεσσαλῶν ἵππεων σὲ 1200. (Πρβλ ὑ 273.)] Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Β' 9, 4, δυὸ ἀπ' αὐτές τὶς μακεδονικὲς διεις εἶχαν ἀπὸ τρακόσιους δῆτρες, ἐνῷ ἄλλες θάχανε περισσότερους στὸν "Ιστρο εἴχε κοντά του ὁ Ἀλέξανδρος χίλιους πεντακόσιους, τουλάχιστον, μακεδόνες ἵππεῖς.

294^ε Ἐπιγραφή, ποὺ βρέθηκε στὸν Ὁρχομενὸ τῆς Βοιωτίας, κ' ἔκδόθηκε ἀπὸ τὸν P. Foucart (*BCH*, III, 1879, 454 [*IG*, VII, ἀρ. 3206, *Hicks-Hill*, ἀρ 163, *Nachmanson*, ἀρ. 54]), μαρτυρεῖ τὴν ἀποστολὴ ἵππεων ἀπὸ τοὺς ἔλληνες συμμάχους. *τοὶ ἵππεῖς το]* ἐν τὰν Ἀσίᾳ[ν] στ[ρατευσάμενοι | βασιλίο]ς Ἀλεξάνδρῳ στραταγίοντος, Θι[οδωρίῳ] Φιλαρχίοντος. Αἱ Σωτέρι ἀ[νέθεαν Καὶ ἀκολουθεῖ κατάλογος μὲ 23 ὄνόματα Τὸ ἀνάλογο, λοιπόν, σῶμα τῶν ἵππεων τοῦ Ὁρχομενοῦ ἀποτελοῦσε ἡλη ἔχωριστὴ μὲ δικό της ντόπιον Πιλαρχόν αὐτοὶ οἱ 23 εἰν' ὅσοι γύρισαν ἀπ' τὴν Ἀσία οἱ ὑπόλοιποι, ἄλλοι τόσοι ἢ καὶ περισσότεροι, δὲν ἔχανάδαν ποτὲ τὴν πατρίδα ἵσως νὰ πῆραν ἀδεια νὰ γυρίσουν, καὶ μ' ἀπλόχερα δῶρα, σὰν τοὺς θεσσαλοὺς κι ἄλλους συμμάχους, ἀπὸ τὰ Ἐκβάτανα, τὴν ἄνοιξη τοῦ 330 [Berne, ἀρ 85]. 'Ο Foucart ἐπισημάνει κι ἄλλο ἐλληνικὸ σῶμα, ἀπόνα ἐπίγραμμα τῆς Ἐλληνικῆς Ἀνθολογίας [Στ' 344], ἐπὶ τῷ ἐν Θεσπιαῖς βωμῷ.

Θεσπιαὶ εὐρύχοροι πέμψαν ποτὲ τὸ ὄσδε σὸν δπλοὶς

τιμωροὺς προγόνων βάρβαρον εἰς Ἀστήν,

οἵ μετ' Ἀλεξάνδρου Περσῶν ἀστὴ καθελόντες

στήσαν Ἐριβρεμέτῃ δαιδάλεον τρίποδα.

Τὸ τούσδε θὰ πρέπει ν' ἀναφέρεται οἱ αὐτοὺς ποὺ ἔκαναν τὴν ἀφιέρωση, καὶ τὰ ὄνόματά τους θὰ βρίσκονται ἀσφαλῶς στὸν τρίποδα ἢ τὸ βωμό, ἵσως καὶ μὲ τὸ ἀξιωμά τους - ὅπως, π.χ. λοχαγὸς κ.λ. τῶν Θεσπιέων ὀπλιτῶν.

295^η Ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Γ' 19, 5, [ἄλλὰ καὶ Α' 24, 3] προκύπτει πῶς οἱ θεσσαλοὶ ἵππεῖς ὑπηρετοῦσαν σὸν σύμμαχοι, μὲ μακεδόνα ἵππαρχον — πρῶτος ὁ Κάλας τοῦ Ἀρπαλοῦ [Berne, ἀρ. 397] —, σὰν τ' ἄλλα σώματα τῶν ἔλληνικῶν πολιτειῶν, πούχαν ἀρχηγὸς τὸ Φίλιππο τοῦ Μενέλαου. [Berne, ἀρ. 779. (Λεπτομερέστερα γιὰ τὴ θέση τῶν θεσσαλῶν ἵππεων στὸ συμμαχικὸ στρατό, βλ. Droysen, *Kleine Schriften*, II, 216, καὶ Berne, I, 140-1]

296^ε Τὸ δτι αὐτοὶ δὲν ἥταν συμμαχικὸ σῶμα (μ' ὑποχρεωτικὴ θητεία), ἀλλὰ ζένοι μι-

ἀρχηγὸς τὸ Σιτάλκη (μπορεῖ κι ἀπ' ἀρχοντικὴ οἰκογένεια), προφανῶς οἱ περισσότεροι (μὲ πολλὲς τάξεις), λέγονταν ἀκοντιστές,²⁹⁷ γιατ' εἶχαν ἀκόντια κι ἀσπίδα μικρή, καθὼς γενικώτερα οἱ πελταστὲς - ποὺ κατὰ τοὺς θρᾶκες ἀλλωστε ὠπλίστηκαν.²⁹⁸ Οἱ ἀγριανες,²⁹⁹ ἀκοντιστές καὶ τοῦτοι, μ' ἀρχηγὸς τὸν Ἀτταλο, γιὸν Ἰσως τοῦ ἡγεμόνα Λάγγαρου.³⁰⁰ Οἱ τοξότες, τέλος, μακεδόνες καὶ ἔνοι (μπορεῖ κρητικοὶ οἱ πιὸ πολλοὶ), πάντοτε μπροστὰ μὲ τοὺς ἀγριανες, σχεδὸν σ' ὅλες τὶς μάχες - καὶ μὲς σ' ἕνα χρόνο τρεῖς φορὲς μπῆκε κανούργιος τοξάρχης! Στὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου ἀρχηγός τους ἦταν ὁ Κλέαρχος.³⁰¹

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πεζοὺς ὑπῆρχαν κ' ἵππεῖς ψιλοί, καθὼς εἴπαμε, μακεδόνες, παίονες κι ὁδρύσεις, περιβόητοι ὅλοι ἀνέκαθεν γιὰ τὴν ἵππη τους δεξιούσνη. Ὁ ἀριθμός τους δὲν μπορεῖ νὰ προσδιοριστῇ. Τῶν παιώνων ἀρχηγός, δ' Ἀρίστων, τῶν ὁδρυσῶν θρακῶν, δ' Ἀγάθων, γιὸς τοῦ Τυρίμμα - καὶ οἱ δυὸς, πιθανῶς, ἀπ' ἀρχοντικὰ γένη. Αὐτοί, καὶ τὸ σῶμα τῶν μακεδόνων σαρισσοφόρων ὑπὸ τὸ λυγκηστὴ Ἀμύντα, λέγον-

σθοφόροι, μπορεῖ νὰ τὸ ὑποθέσῃ κανεὶς ἀπὸ τὸν Ἀρριανό, Α' 18, 5 τοὺς Θρᾶκας καὶ τῶν ἀλλων ξένων ἐς τετρακισιλίους. ^{"Αν οἱ ὁδρύσεις ἵππεῖς, ὑπὸ τὸν Ἀγάθωνα [Berve, ἀρ 8], οἱ παίονες ἵππεῖς, ὑπὸ τὸν Ἀρίστωνα [Berve, ἀρ 138], κ' οἱ ἀγριανες, ὑπὸ τὸν Ἀτταλο [Berve, ἀρ 183], ἥταν ἔνοι, ἢ σώματα συμμαχικά, καμπιὰ σχετικὴ μαρτυρία δὲν ὑπάρχει. Ισως δμως θάπρεπε νὰ σημειωθῇ πῶς ἡ νίκη τοῦ Χάρη, ποὺ διακωμαδεῖ ὁ κωμικὸς Ἡρακλείδης στὸν Ἀθήναιο, IB' 532, κατὰ τοῦ (παίονα) Ἀδαίου, χαρακτηρίζεται σὰν ἡ γενομένη πρὸς τὸν Φιλίππου ξένους - ἀν καὶ ὁ Ἀδαίος δὲ λέγεται παίονας [Βλ ὅμως καὶ Berve, I, 133-9.]}

297 Ἀρριανός, Α' 27, 8 ἀκοντιστῶν τάξεις

298 Ὁ Ξενοφῶν, Ἐλληνικά, Στ' 1, 9, λέει, γιὰ τὸ στρατὸ τοῦ Ἰάσονα, στὸν δρόποιον ὑπακούονταν πάντα τὰ κύκλῳ ἔθνη, δτὶ σχεδὸν [] πάντες οἱ ταύτη ἀκοντισταί εἰσι, ὥστε καὶ πελταστικῷ εἰκόδῃ ὑπερέχειν

299 Ἀρριανός, Α' 14, 1. τοὺς Ἀγριανας τοὺς ἀκοντιστάς Στὸ Α' 5, 2, ἀναφέρει ὑπασπιστὰς τοῦ ἡγεμόνα τῶν Ἀγριάνων Λάγγαρου Ἀπὸ τὴ σύνταξή τους πάντα κοντὰ στοὺς τοξότες φαίνεται πῶς ἥταν ἐλαφρότερα ὡπλισμένοι ἀπ' τοὺς θρᾶκες· μπορεῖ νάχαν κ' ἐλαφρότερην ἀσπίδα Ἔτοι, στὸ στρατὸ τοῦ Θρασύβουλου ὑπῆρχαν, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα (^{Ἐλληνικά, Β' 4, 12,} πελτοφόροι τε καὶ ψιλοὶ ἀκοντισταί

300^η [Οἱ Hoffmann, 157, καὶ Berve, ἀρ. 183, φρονοῦν πῶς ἥταν μακεδόνας]

301^η Κατὰ τὸ Διόδωρο, ΙΖ' 17, στὴ στρατιὰ θὰ ὑπῆρχαν χίλιοι τοξότες κι ἀγριανες, ἀριθμὸς ποὺ πιθανῶς εἶναι πολὺ μικρός. Στὴν ἐκστρατεία τοῦ 335, στὰ Βαλκανια, ἥταν καὶ τὰ 2 σώματα μαζὶ 2000, καὶ στὴν ἴνδικὴ ἐκστρατεία δ' Ἀρριανός, Δ' 25, 6, λέει: Ἀγριανες οἱ χίλιοι Σφενδονῆτες δμως πουθενὰ δὲν ἀναφέρονται στὸν Ἀρριανό, κι οὕτ' ἀπ' τὸ Β' 7, 8 προκύπτουν [^{Ασφαλῶς κ' ὑπῆρχαν δμως καὶ δ' Ἀρριανός σα φῶς μνημονεύει στὴ βαλκανικὴ ἐκστρατεία, Α' 2, 4, στὴ Σογδιανή, Δ' 2, 3 καὶ 4, 5, στὴν Ἀορνο, Δ' 30, 1 καὶ δ' Διόδωρος, στὴν Τύρο, ΙΖ' 42, 7 καὶ δ' Κούρτιος, στὴν Ἰσσό, III, 9, 9 (Βλ Berve, I, 131 Γὰ τοὺς τοξότες γενικά δ π., 131-3 κ' εἰδικώτερα γιὰ τοὺς κρητικούς 149-50.)]}

ται πρόδρομοι - καὶ τοῦτο ἀλλωστε ἡταν: στὶς προφυλακὲς πάντα.³⁰²

Οἱ ψιλοί, γενικά, στὴ στρατιὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου λειτούργησαν κι ἀποδῶσαν ὅπως ποτὲ σὲ παλιότερους ἐλληνικοὺς στρατούς, ποὺ καὶ πολλοὺς δὲν εἶχαν ἀπ' αὐτούς, καὶ σημασίᾳ δὲν τοὺς δίναν, καὶ μᾶλλον τοὺς περιφρονοῦσαν, σὰν κατώτερων λαϊκῶν τάξεων ἢ βάρβαρους μισθοφόρους, π' ὅλη κι ὅλη «δύναμή» τους δὲν ἡταν παρὰ οἱ ἐκφοβιστικὲς ἐκεῖνες ἀγριοφωνάρες στὶς ξαφνικές τους ἐφορμήσεις, ποὺ καταλήγανε καὶ σὲ ξαφνικές ὑποχωρήσεις, πράγματ' αὐτὰ ὑποπτα ἐν γένει καὶ διόλου ἐκτιμήσιμα ἀπὸ ἔλληνες μαχητές, ὅπως ὁ Βρασίδας ἐκεῖνος, ὁ σπαρτιάτης στρατηγός, πούλεγε γιὰ δαύτους πῶς μπορεῖ φοβερὴ νά ταν ἡ ἐπίθεσή τους, μὲ τοὺς ἄγριους ἀλαλαγμούς καὶ τοὺς βρόντους πούκαναν μὲ τ' ἀρματά τους, καθὼς τρομερὴ κ' ἡ ἀπρόβλεπτη πάντα μεταβολὴ τῆς ἀταχτῆς ἐπίθεσης σ' ἀταχτη φυγή, ἀλλ' αὐτηρά πειθαρχημένος ἐλληνικὸς στρατὸς τ' ἀντιμετωπίζει ἀτάραχος ὅλ' αὐτά. Καὶ ὡστόσο τ' ἀλαφριὰ αὐτὰ σώματα παῖξαν οὐσιαστικὸ ρόλο στὴ μακεδονικὴ στρατιά, καὶ πολέμησαν, μὲ τοὺς τρόπους τους, ἀποδοτικώτατα, ἐνταγμένα στὴν ὅλη πειθαρχία καὶ τακτική της.³⁰³

Γιὰ τὴ δομὴ καὶ σύνταξη τῆς στρατιᾶς τοῦ Μεγαλέξαντρου στὶς πορεῖες καὶ τὶς στρατοπεδεῖες της δὲν ἔχουμε ἀρκετὰ στοιχεῖα· τὸ βασικὸ πάντως σχῆμα εἶναι τὸ ἔξῆς: Τὸ κέντρο κατέχεται ἀπὸ τὸ βαρὺ

302^η Θρᾶκες πρόδρομοι καὶ Παιόνες (Διιδωρος, ΙΖ' 17, ποὺ τοὺς ὑπολογίζει σ' ἐνιακόσιους) Στὸν Ἀρριανό, Α' 12, 7, στέλνονται μιὰ φορὰ σὰν προφυλακὴ τῶν πρόδρομων καλουμένων Ἰαι τέσσαρες. Κι ἀλλοῦ ὁ Ἀρριανός, Γ' 8, 1, ἀναφέρει τῶν προδρόμων τοὺς Παιόνας «Αν ἀληθεύῃ τὸ τοῦ Πλουτάρχου (Ἀλέξανδρος, ΙΣτ') πῶς ἡ μάχη στὸ Γρανικὸ ξεκίνησε μὲ τὴ διάβαση 13 ἡλῶν, οἱ σαρισσοφόροι κ' οἱ παιόνες θάτανε 5 ἡλες [Γιὰ τὰ θέματα αὐτὰ βλ. Berve, I, 129-30, καὶ 134-5, Brunt, JHS, LXXXIII, 1963, 27-8, Bosworth, I, 110-1] Τ' ὥραϊ δίδραχμο τοῦ Πατράου (ἀρ. 242 τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου) παριστάνει πάνοπλο παίονα ἵππεα ποὺ καταβάλλει τὸν ἔχθρο μὲ τὸ ἀκόντιο [Στοὺς Head-Σβορώνο, Α' 305, πίνακας ΓΓ' 2 παρόμοιο τετράδραχμο. Βλ. καὶ Head, HN², 237]

303^η Συγκεφαλαιώνοντας τοὺς λεπτομερειακοὺς ἀριθμοὺς ἀπ' τὸ ἔρθρο μου στὸν *Hermetes*, XII, 226 κ. ἐ. [τοῦ Ἰδιου *Kleine Schriften*, II, 208-31], ἡ στρατιὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου ἔχει 1) κατὰ τὴν ἐθνικότητα α) Μακεδόνες (συγκροτημένους κατὰ περιοχές) στὸ βαρὺ ἵππικό καὶ τὸ βαρὺ πεζικό· β) ἔλληνες (ἐπίσης ἐν μέρει κατὰ περιοχές) γ) βάρβαροι οὓς, δηλαδὴ θρᾶκες, παιόνες, ἀγριανες, ὀδρύσες 2) κατὰ τὴν στρατιωτικὴ ὑπηρεσία α) ὑπήκοοις τοῦ βασιλιᾶ, εὐγενεῖς καὶ ἀγρότες ἀλλούς σὰν ὑποτελεῖς, ἀλλούς, καθὼς φαίνεται, σὰ μέρος τοῦ μόνιμου στρατοῦ, καὶ ἀλλούς βάσει τῆς καθολικῆς ὑποχρέωσης γιὰ στράτευση β) σύμμαχοις, στρατιωτικὰ τμῆματα, ποὺ δίνουν οἱ σύμμαχες πόλεις κ' οἱ ἡγεμόνες κατὰ τὶς συνθῆκες γ) μισθοφόροι οὓς ἔλληνες - μᾶς καὶ ἀλλούς. Ἀπὸ τὶς πηγές μας δὲν μποροῦμε νὰ ξέρουμε ἀν οἱ θρᾶκες, ὀδρύσες, ἀγριανες, παιόνες εἶναι μισθοφόροι ἢ σύμμαχοι. Τέλος γιὰ τὸ εἰδος τῶν δπλων, οἱ ἀριθμοὶ ποὺ δίνων στὸ παραπάνω ἔρθρο μου εἶναι οἱ ἔξῆς

πεζικὸ - ἔξη φάλαγγες, κανονικὰ ἐναλλασσόμενες στὴ σειρά, μὲ δικό της στρατηγὸ ἡ καθεμιά. Δεξιὰ ἀπὸ τὶς φάλαγγες οἱ τάξεις τῶν ὑπασπιστῶν, κ' ὑστερα οἱ 8 Ἰλες τοῦ μακεδονικοῦ ἵππικοῦ τῶν ἑταίρων, κανονικὰ ἐναλλασσόμενες κι αὐτὲς στὴ σειρά. Οἱ ψιλοὶ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, οἱ Ἰλες τῶν σαρισσοφόρων καὶ τῶν παιόνων, μαζὶ μὲ τοὺς ἀγριανες καὶ τοὺς τοξότες, χρησιμοποιοῦνται, κατὰ τὶς περιστάσεις, σὰν πρόδρομοι, γιὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπίθεσης, ἀλλὰ καὶ γιὰ προφύλαξη τῶν ἄκρων τῆς πτέρυγος ἀπὸ τὰ πλάγια κ.λ. Μετὰ τὴν ἀριστερὴν πτέρυγα παρατάσσονται συνήθως — ἂν δὲν χρησιμοποιηθοῦν ἀλλοῦ (π.χ.: ὡς φύλακες τοῦ στρατόπεδου) — οἱ θράκες τοῦ Σιτάλκη, σὰν πελταστὲς ἀντίστοιχοι τῶν ὑπασπιστῶν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος· ἔπειτα οἱ σύμμαχοι ἔλληνες ἱππεῖς, μετὰ τὸ θεσσαλικὸ ἵππικὸ καί, τέλος, οἱ ψιλοὶ τῆς

ΠΕΖΙΚΟ		30000
Ὀπλίτες		19000
Μακεδόνες πεζέταιροι	6 τάξεις	9000
(Κάθε τάξις, μὲ περίπου τρεῖς λόχους, πούχε ὁ καθένας τους πεντακόσιους ἀντρες)		
"Ελληνες σύμμαχοι	6 λόχοι	4000
" " μισθοφόροι	6 "	6000
Πελταστές		9000
Μακεδόνες ὑπασπιστὲς (έταιροι)	(5) τάξεις	3000
"Ελληνες σύμμαχοι	5 λόχοι	1000
" " μισθοφόροι	5 "	1000
Θράκες ἀκοντιστές	4 τάξεις	4000
Ψιλοί		2000
Μακεδόνες τοξότες		500
Κρῆτες "		500
Ἄγριανες ἀκοντιστές		1000
ΙΠΠΙΚΟ.	48 Ἰλες	5200
Βαρὺ ἵππικό.	24 "	3400
Μακεδόνες ἑταῖροι	8 "	1800
(Κάθε Ἰλη· ὡς τριακόσιους)		
Θεσσαλοί	8 "	1200
"Ελληνες σύμμαχοι:	8 "	400
Ἐλαφρὺ ἵππικό	24 "	1800
Μακεδόνες σαρισσοφόροι } πρόδρομοι. {	8	1200
Παίονες ἱππεῖς:	8 "	
"Οδρύσες "	8 "	600

ΣΥΝΟΛΟ ΠΕΖΙΚΟΥ ΚΑΙ ΙΠΠΙΚΟΥ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΑΣ: 35200

Στὴ δύναμη τῆς στρατιᾶς πρέπει νὰ προστεθῇ τὸ μικρὸ ἀγῆμα τῶν βασιλικῶν παίδων (σωματοφύλακες), παράρτημα τοῦ σώματος τῶν ὑπασπιστῶν

πτέρυγος αύτῆς, οἱ ὁδρύσεις ἵππεῖς τοῦ Ἀγάθωνα (καὶ στὰ ἐπόμενα πολεμικὰ χρόνια μιὰ τάξη ἀκόμα τοξοτῶν). Τὸ μέτωπο ἔχει τὸ κέντρο του ἀνάμεσα στὴν 3^η καὶ στὴν 4^η φάλαγγα, κι ἀπὸ κεῖ λογαριάζονται οἱ δυὸ πτέρυγες, ποὺ ἡ δεξιά, προωρισμένη κατὰ κανόνα γιὰ ἐπίθεση, βρίσκεται ὑπὸ τῆς ἀμεσες διαταγῆς τοῦ Μεγαλέξαντρου, κ' ἡ ἀριστερὴ τοῦ Παρμενίωνα.

Δυὸ εἶναι τὰ κατεξοχὴν χαρακτηριστικὰ τῆς στρατιᾶς:

Στοὺς ἑλληνικοὺς στρατοὺς οἱ ἵππεῖς δὲν ἦταν ποτὲ πολλοὶ· στὶς μάχες, ἐπὶ παραδείγματι, πούδωσ' ὁ Ἐπαμεινώνδας, δὲν ξεπερνᾶν τὸ δέκατο τῶν πεζῶν, ἐνῶ στὴ στρατιὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου εἰν' ἀναλογικὰ διπλάσιοι περίου: τὸ ἕκτο τοῦ πεζικοῦ. Καὶ νά, πράγματι, ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος, στὴ Χαιρώνεια κιόλας, ἐπικεφαλῆς ἰσχυροῦ ἵππικοῦ τῆς ἀριστερῆς πτέρυγος, ἀνατρέπει τὴν κατάσταση τὴν τελευταία στιγμή, καὶ κερδίζει τὴ σχεδὸν χαμένη μάχη! Ἐτοι λοιπὸν καὶ τώρα, πούχει ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸ ἴδιαίτερα ἵκανὸ ἵππικὸ τῶν ἀσιατικῶν λαῶν, τὸ ἵππικὸ κατεξοχὴν ἐνισχύει, ποὺ κύριο ἔργο του εἶναι φυσικὰ ἡ ἐπίθεση, γιατὶ σκοπεύει νὰ χτυπήσῃ τὸν ἔχθρὸ Ἰσα-ἴσα ὅπου ἡ δύναμή του.³⁰⁴ Κ' ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῇ κάτι πάραπολὺ βασικό: πώς ὁ ἀναβολέας καὶ τὰ πέταλα ἦταν ἄγνωστα στοὺς Ἕλληνες, καὶ στοὺς Μακεδόνες, ὅπως βέβαια καὶ στοὺς ἵππικοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας, πούταν ἐξάπαντος ἀνώτεροὶ τους στ' ἀλογα. Κ' ἔχει σπουδαία σημασία, μάλιστ' ἀν σκεφτῇ κανεὶς τί τρομερὲς πορεῖες, καὶ μὲ τί ταχύτητες, τί παγετοὺς καὶ χειμῶνες, καὶ σὲ τί φοβερὰ κακοτράχαλα τί ὀρεινῶν περιοχῶν ἀδιάβατων παίδεψ' ἐκεῖνο τὸ ἵππικό του ὁ Ἀλέξανδρος - χωρὶς πέταλα στ' ἀλογα, καὶ χωρὶς ἀναβολεῖς καὶ σέλλες, κατευθεῖαν ἐκεῖ πάνω στὸ σάγμα οἱ καβαλλάρηδες, νὰ τραβᾶν ὅλα τὰ τραντάγματα καὶ τὰ στραπάτσα, καὶ μάλιστα σὲ μάχες, ὅπου ὅχι στοὺς ἀναβολεῖς ὅρθοι, παρὰ καθιστοί, μὲ σφιγμένα πόδια τανάλια στὸ κάθιδρο κορμὶ τοῦ ζώου ἦταν ἀναγκασμένοι καὶ ν' ἀμύνωντ' ἔτσι καὶ νὰ σπρώχνουν καὶ νὰ χτυπᾶν, μὲ μόνο τοῦ μισοῦ δηλαδὴ κορμιοῦ τὴ δύναμη!

Τί ἐξάσκηση προουπέθετ' αὐτό, μονάχα ἔμπειρος ἵππέας τὸ καταλαβαίνει! Κ' ἡ σχετικὴ βέβαια ἵππικὴ ἐκπαιδευση σὲ τοῦτο προφανῶς ἀποσκοποῦσε κυριώτατα: νὰ τοὺς ἐξασκήσῃ νὰ κινοῦνται ἐλεύθερα ἐντελῶς, νὰ δροῦν ἀπολύτως ἀνετα κ' ἰσχυρὰ κατὰ τοῦ ἔχθροῦ, πάνω ἀπὸ τ' ἀλογο, μ' ὅποιαδήποτε συνθήκη!

³⁰⁴ Δυστυχῶς οἱ πηγές μας δὲν παρέχουν καμμιὰ πληροφορία γιὰ τὴν τακτικὴ τοῦ μακεδονικοῦ ἵππικοῦ. Δὲν εἶναι καν γνωστὸ ἀν βάδιζε στὴ μάχη μὲ παράταξη βάθους τριῶν, τεσσάρων ἡ περισσότερων ἀλόγων, οὕτ' ἀν συντασσόταν ἔτσι ποὺ νὰ μπορῇ στὴ μάχη νὰ κρατάῃ τοὺς σχηματισμούς του ἡ ν' ἀναπτύσσεται

Κάτι τέτοιο μποροῦμε ἵσως νὰ τὸ διαβλέψουμε στὰ ἴππικὰ ἔκεινα γλυπτὰ μνημεῖα τοῦ καιροῦ.³⁰⁵

Τὸ ἄλλο βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς στρατιᾶς αὐτῆς εἰν' ὅτι δὲν εἶχε ἀπλῶς ἀξιωματικούς, ἀλλὰ τὰ ἔτη ἀξιωματικῶν. [] Αὐτὸ ἵσα-ἴσα ἦταν ἡ σωματοφυλακία καὶ τὸ σῶμα τῶν βασιλικῶν παίδων: στρατιώτικὴ καὶ γενικώτερη προπαιδευτικὴ σχολὴ τῶν νεαρῶν τῆς μακεδονικῆς εὐγένειας, ἀπ' ὅπου βγαῖναν οἱ ἐταῖροι τῶν ἴππεων, οἱ ἀξιωματικοὶ τῶν ὑπασπιστῶν, τῶν πεζέταιρων, τῶν σαρισσοφόρων κ.ἄ., ποὺ προβιβάζονταν σιγὰ-σιγὰ σ' ἀνώτερους βαθμούς, καθὼς συναντᾶμε σὲ πολλὲς περιπτώσεις. Ἀνώτατοι βαθμοφόροι — ἡ πάντως πολὺ κοντὰ στὸ βασιλικὰ ἡ θέση τους — ἦταν οἱ 7 σωματοφύλακες, καὶ καθὼς φαίνεται οἱ καθαυτὸ ἐταῖροι (στὴ στενὴ σημασίᾳ τοῦ δρου).³⁰⁶ οἱ σωματοφύλακες αὐτοὶ κ' οἱ ἐταῖροι βρίσκονταν διαρκῶς στὴν ἀμεση διάθεση τοῦ Μεγαλέξαντρου, γιὰ συσκέψεις καὶ διάφορες ὑπηρεσίες ἢ περιστατικὲς ἀρχηγίες τμημάτων, ἐπιχειρήσεων κ.λ.π. Βέβαια, ὑπέρτατοι ἀξιωματοῦχοι μετὰ τὸν Ἀλέξανδρο ἦταν ὁ γερο-Παρμενίων καὶ στὴ Μακεδονία ὁ Ἀντίπατρος ἀλλ' ἀν εἶχαν καὶ κάποιον εἰδικὰ δηλωτικὸ τίτλο δὲν προκύπτει ἀπὸ καμμιὰ πηγὴ. "Ἐπειτ' ἀπ' αὐτοὺς τοὺς δυὸ — ἀγνωστο δῆμως καὶ σὲ ποιάν ἀκριβῶς βαθμολογικὴ σειρὰ³⁰⁷ — ἔρχοντ' οἱ ἴππαρχοι τῶν διαφόρων ἴππικῶν σωμάτων, κ' οἱ στρατηγοὶ τῶν φαλάγγων, τῶν ὑπασπιστῶν, τῶν ἐλλήνων συμμάχων καὶ τῶν μισθοφόρων μετὰ ἵσως οἱ ἥλαρχοι τοῦ ἴππικοῦ, οἱ χιλίαρχοι τῶν ὑπασπιστῶν, οἱ ταξίαρχοι τῶν πεζέταιρων κ.ἄ. Στὸ πολεμικὸ συμβούλιο³⁰⁸ καλοῦνται σὲ διά-

305 Ο χάλκινος ἀνδριάντας ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο (Herculaneum), στὸ *Museo Borbonico*, III, tav. 43, ποὺ παριστάνει ἕφιππο πολεμιστὴ — ἀν δὲν εἰν' ὁ Ἱδιος ὁ Ἀλέξανδρος θάναι κάποιος ἀπ' τοὺς 25 ἐταίρους πούπεσαν στὴ μάχη τοῦ Γρανικοῦ ('Αρριανός, Α' 16, 4) — τὸν δεῖχνει νάχη τὸ δεξὶ του χέρι σηρκωμένο γιὰ νὰ χτυπήσῃ μὲ τὸ σπαθί, τὸ δεξὶ πόδι νὰ στηρίζεται πίσω στὰ καπούλια τοῦ ἀλόγου, καὶ τὸ ἀριστερὸ τεντωμένο πολὺ πρός τὰ μπρός, σὲ μιὰ στάση πού, ἀν εἰν' ἐφικτή, θάναι ἀπὸ ἐπαγγελματία ἀναβάτη, ὅχι ἀπὸ ἴππεα συνηθισμένης σχολῆς

306^η Οταν ὁ Ἀρριανὸς γράφει (Γ' 9, 3 Β' 6, 1 κ.ἄ.) πῶς συγκαλοῦνται οἱ ἐταῖροι μαζὶ μ' ἄλλους ἀνώτερους ἀξιωματικούς, καὶ μάλιστα κατὰ προτεραιότητα ἡ καὶ μόνοι (ἐν τῷ ξυλλόγῳ τῶν ἐταίρων, Β' 25, 2), δὲ μπορεῖ νὰ ἐννοῇ τὶς ἔκατοντάδες τῶν ἐταίρων τοῦ ἴππικοῦ. 'Απ' τὴν ἔκφρασθ του πάλι (Α' 25, 4), ξυναγαγών τοὺς φίλους, ποὺ συνεχίζεται μὲ τὸ καὶ ἐδόκει τοῖς ἐταίροις, δὲν εἰναι σαφὲς ἀν ἀντὶ τῶν ἐταίρων αὐτῶν, στὴ στενὴ τους σημασία, ὑπῆρχε ἀπὸ τότε ὁ ἐπίσημος δρος φίλοι, δπως μετὰ στὶς ἐλληνιστικὲς αὐλές [Berve, I, 25-37, καὶ Tarn, I, 141-2]

307 Ἀξιοσημείωτο εἰναι πῶς ὁ Περδίκκας, ποὺ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ πολέμου εἶναι στρατηγὸς φάλαγγος, στὴν ἴνδικὴ ἐκστρατεία ('Αρριανός, Ε' 12, 2 κ.ά.) ἔχει ἴππαρχία Κι ὁ Κοῖνος, στρατηγὸς φάλαγγος ἐπίσης, ἔχει παράλληλα καὶ ἴππαρχία ('Αρριανός, Ε' 16, 3)

308 Ἀρριανός, Γ' 9, 3

φορες περιστάσεις, κ' οι ἀρχηγοὶ τῶν συμμάχων καὶ τῶν μισθοφόρων, δηλαδὴ διοικητὲς δπως ὁ Σιτάλκης, ἐπικεφαλῆς τῶν θρακῶν ἀκοντιστῶν, ὁ Ἀτταλος, τῶν ἀγριάνων, ὁ Ἀγάθων κι ὁ Ἀρίστων, τῶν ὁδρυσῶν καὶ παιόνων ἵππέων, κ' Ἰσως κ' οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἑλληνικῶν μονάδων κ' οἱ λοχαγοὶ τῶν ἑλλήνων μισθοφόρων.³⁰⁹

Αύτὸς λοιπὸν ὁ στρατὸς τοῦ Μεγαλέξαντρου.³¹⁰ Καὶ τὸν εἶχε μὲν

309 Δὲν εἶναι γνωστὸ ἀν οἱ ἑλληνες μισθοφόροι ἔκλεγαν τοὺς κατώτερους ἀξιωματικούς τους ἀν λ χ ὁ Ἀλκίας ἀπ' τὴν Ἡλεία, ποὺ στρατολόγησε 150 ἵππεῖς γιὰ τὴ στρατιὰ (Ἀρριανός, Α' 29, 4), ἔμεινε κι ἀρχηγός τους Ἀξιοσημείωτο εἶναι πῶς ὁ Ἰάσων ὁ φεραῖος μέσα στοὺς μισθοφόρους του εἶχε καὶ κάποιους μὲ διπλό, τριπλό καὶ τετραπλό μισθό (Ξενοφῶν, Ἐλληνικά, Στ' 1,6), πούταν ἄρα ἀξιωματικοὶ ἀπ' τοὺς ἔδιους τοὺς μισθοφόρους

310^ε Εδῶ γεννιοῦνται πολλὰ τεχνικὰ ζητήματα, ποὺ μένουν ἐκκρεμῆ γιατὶ τὸ ὑλικὸ τῶν πηγῶν δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐπίλυσή τους Ἀπὸ τὴ μάχη στὸ Πήλιο φαίνεται πῶς ἡ στρατιὰ κουβαλοῦσε μαζὶ τῆς καὶ μηχανές Οἱ ἀνάγκες γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν μηχανῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς ἀμαξες τῶν ἀποσκευῶν καὶ τῶν τροφίμων, μεγαλῶνταν τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀλόγων ποὺ ἔπρεπε νὰ φροντίζωνται Μὲ διαταγὴ τοῦ Φίλιππου (Φροντῖνος, Strategematon, IV, 1, 6), καθέ ἵππεας μποροῦσε νάχῃ ἔναν ἵπποκόμο, ποὺ ἀναγκαῖ ἥταν κι αὐτὸς ἵππεας. Γνώστης τῶν πραγμάτων αὐτῶν μοῦ ἐπισήμανε πῶς ἀν γιὰ κάθε ἀλογοῦ ὑπολογίζαν, ὅπως σήμερα, 4 κιλὰ βρόμη ἡ κριθάρι τὴν ἡμέρα, καὶ κουβαλοῦσαν τριῶν ἡμερῶν ταγή (ποὺ γιὰ τὶς πορείες στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἀσίας θάπρεπε νάναι τὰ διτλά), τὸ δεύτερο ἀλογο, ἔχοντας κι ἀναβάτη, δὲ θὰ μποροῦσε νὰ κουβαλάῃ πολὺ ἀχρυ καὶ 30 κιλὰ σκληρῶν κόκκων ἀποπάνω, παρὰ θὰ χρειαζόταν κι ἀλλο ζῶο, ποὺ θὰ κουβάλαγε καὶ τὶς ἀποσκευὲς τοῦ ἑταίρου Αὐτὸ γινόταν καὶ στὸ θεσσαλικὸ καὶ στὸ μακεδονικὸ ἵππικό, ποὺ γιὰ 3000 ἵππεῖς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀλόγων θάφταν τὶς 9000 Πῶς τὰ βόλευναν οἱ ἑλληνες ἵππεῖς, οἱ σαρισσοφόροι κι οἱ παίονες, δὲν ξέρουμε Κατὰ τὸ Φροντῖνο (δ.π.), προβλεπόταν ἔνας ἀχθοφόρος γιὰ κάθε 10 φαλαγγῖτες τὸ ἔδιο καὶ γιὰ τοὺς σύμμαχους καὶ τοὺς μισθοφόρους. Φυσικά, στὸ ἐπιτελεῖο τοῦ Μεγαλέξαντρου ὑπῆρχε ἀνάγκη γραφείου ἐπιμελητείας, ταμειακῆς ὑπηρεσίας κ λ Τυχαῖα μαθαίνουμε πῶς ὁ Ἀρπαλος, ἔξοριστος τὸ 337, ἀνήμπορος σωματικὰ γιὰ πόλεμο, πῆρε τὴ διοίκηση τοῦ βασιλικοῦ ταμείου, καὶ κάποιος ἀλλος ἀπ' τὸν ἔδιο κύκλῳ, ὁ μυτιληναῖος Λαομέδων, στὶ δίγλωσσος ἦν ἐς τὰ βαρβαρικὰ γράμματα (Ἀρριανός, Γ' 6, 6), διωρίστηκε φύλακας τῶν βαρβάρων αἰχμάλωτων Ἰσως ἡ βασιλικὴ θεραπεία (Ἀρριανός, Δ' 16, 6) νάταν εἰδος στρατιωτικοῦ νοσοκομείου κ.λ π [Γιὰ τὴ βασιλικὴ θεραπεία, βλ καὶ ὑ 827 Τὰ σημαντικότερα πορίσματα τῆς νεώτερης ἔρευνας στὸ μεγάλο θέμα τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ὄργανωσής του ἀναφέρθηκαν κιόλα στὶς προηγούμενες σχετικές ὑποσημειώσεις Γενικὰ ὅμως βλ Rustow-Kochly, 232 κ ἐ, Hans Droyssen, Heerwesen, 107-29, Beloch, III, 2, 322-52, τὴν πράγματι λαμπρὴ ἀνάλυση τοῦ Berne, I, 103-217, Tarn, II, 135-69 (μὲ πολλὲς ἐπιφυλάξεις) Σύντομες ἀναφορὲς στὰ ἔργα τῶν Hammond, Alexander, 24-34 καὶ Schachermeyr, 135-41 Γιὰ τὸ στρατὸ τοῦ Φίλιππου: Hammond, II, 405-49, 705-13, Appendix 3 γιὰ πεζέταιρους κι ἀσθέταιρους. Milns, The Army of Alexander the Great, στὸ Hardt, Alexandre, 87-136 γιὰ ἵππικό. Brunt, Alexander's Macedonian Cavalry, JHS, LXXXIII, 1963, 27-45· γιὰ μισθοφόρους: Griffith, Mercenaries, 186-98, καὶ στὸ Launey, I-II γιὰ τὸν ὁπλισμό: Snodgrass, 114 κ ἐ γιὰ ἐπιμελητεία: Engels, 11-25. Λεπτομερής βιβλιογρ.. Seibert, 212-3]

ό πατέρας του όργανώσει, κ' ίκανώτατα ἔξασκήσει σὲ τόσες ἐκστρατεῖες, μὲ τόσο σκληρὴ πειθαρχία σφυρηλατῶντας τὴν ἐπιθετική του ἔκειν' ἵππικὴ δύναμη (π' ὅμοια της δὲν εἶχε ξαναδεῖ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ὡς τότε), ἀπὸ στενὰ ἐνωμένα τὸ μακεδονικὸν καὶ τὸ θεσσαλικὸν ἵππικόν, ἀλλ' ὁ Φίλιππος δὲν εἶχε φτάσει νὰ συλλάβῃ κι ὅλες τὶς δυνατότητες τῆς στρατιωτικῆς του αὐτῆς ὑπεροχῆς, καὶ νὰ χειριστῇ ἀνετα τ' ὅπλο του, ἐλεύθερα καὶ σ' ὅλη του τὴν ἀπόδοση, ὥστ' ἐντελῶς κ' ἐπακριβῶς νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴν ίκανότητά του. Στὴ Χαιρώνεια, πούταν ἐπικεφαλῆς τοῦ μακεδονικοῦ ἵππικου τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, δὲν κατάφερε νὰ σπάσῃ τὸ ἐπερχόμενο μέτωπο τῶν ἀντίπαλων, κι ὡς καὶ τὴν φάλαγγα διάταξε νὰ ὑποχωρήσῃ (ἄν καὶ μὲ τάξη). ὅταν ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τοὺς θεσσαλοὺς ἵππεῖς τῆς ἀριστερῆς πτέρυγος ὥρμησε κατὰ τῆς ἐπιτιθέμενης παράταξης τῶν ἴδιων ἑλλήνων ἀντιπάλων, κρίθηκε δριστικὰ ἡ μάχη τῆς μέρας ἐκείνης. Ἀπὸ τότε λοιπὸν, ἀλλὰ καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν μεγάλη βορεινὴ ἐκστρατεία τοῦ 335, εἶχε ἀποδείξει ὁ Ἀλέξανδρος πῶς μποροῦσε νὰ χειρίζεται πολὺ τολμηρότερα, κ' αἰφνιδιαστικώτερα, καὶ πάντα πάνω στὴν πιὸ κρίσιμη στιγμή, ἀκόμα καὶ τὴν παραμικρότερη ἐπιθετικὴ δύναμη τοῦ ἴδιου στρατοῦ. Γιατὶ δὲν ἤταν ἄλλος: Ἀλέξανδρος ἤταν στρατηγὸς μαζὶ καὶ πρῶτος στρατιώτης καὶ πρό μαχος ὅσης ὅλων ἀγωνιστής πάντα τῆς στρατιᾶς του, σὲ κάθε σημαντικὴ μάχη! Αὐτὸς ἀκριβῶς — ὁ τρόπος, ἡ ὥρμη ποὺ ριχνόταν μπρός, ἀφοβα, κατὰ πάνω στὸν ἔχθρὸν — τοὺς ἔκαν' ὅλους, ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτες, νὰ χιμᾶν κι αὐτοὶ καὶ νὰ παραβγαίνουν ποιός θὰ ξεπεράσῃ τὸν ἄλλο σὲ παλληκαριὰ καὶ σὲ ὥρμη!

Ἐτσι αὐτὸς ὁ στρατός, μικρὸς ἀλλὰ μὲ τέτοια ὁργανικὴ σύσταση καὶ τακτικὴ ἐκπαίδευση, μὲ συναίσθηση τῆς ἡθικῆς του ὑπεροχῆς καὶ βεβαιότητα γιὰ τὴ νίκη του, κατάκτησε τὴν Ἀσία.

Ἡ περσικὴ ἐπικράτεια δὲν ἤταν σὲ θέση νὰ προβάλῃ ἀντίσταση πιά: ἡ πελώρια ἔκτασή της, ἡ φύση τῶν σχέσεων τῶν καθυποταγμένων μέσα τῆς λαῶν μὲ τὴν «κυρίαρχη φυλή», ἡ χαλαρὴ ὁργάνωση καὶ λειτουργία τῆς διοίκησης καὶ τῆς πολεμικῆς μηχανῆς, κάνων βέβαιη τὴν πτώση της: προσεκτικὴ παρατήρηση τῶν πραγμάτων τῆς περσικῆς μοναρχίας, σὰν ἀνεβαίνη στὸ θρόνο ὁ Δαρεῖος ὁ τρίτος, ὁ Κοδομανός,³¹¹

311^η Σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα τῶν βασιλέων, ἡ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρσηνοῦ ἔληξε τὸ 413 [τὸ 412! Bickerman, 110] τῆς χρονομετρίας τοῦ Ναβονάσσαρου, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὸ Δεκέμβριο τοῦ 336 κατὰ τὸν Διόδωρο, IZ' 6, 2, ἡ βασιλεία τοῦ Δαρείου τοῦ γ', τοῦ Κοδομανοῦ, ἀρχιε τὴν ἐποχὴν ποὺ διαδέχτηκε κι ὁ Ἀλέξανδρος τὸν πατέρα του. Παρὰ τὴν ἀντίθετη γνώμη τοῦ Mordtmann (Zeitschrift der deutsch. morgenland. Gesellschaft, XIX, 1865, 411), διατηρήθηκε στὸ κείμενο τ' ὅ-

είδοποιεῖ ἀμέσως πώς ὅλα εἰν̄ ὥριμα γι' ἀποσύνθεση κι ἀφανισμό. Καὶ ἡ αἵτια δέν είναι ἡ διαφθορὰ — καθὼς λὲν συνήθως — τῆς αὐλῆς, τοῦ ἡγεμονικοῦ γένους, τῶν κυβερνώμενων. Αὔτὴ συμπαρομαρτεῖ σχεδὸν πάντα στὸ δεσποτισμό, ἀλλὰ ποτὲ δὲν κλονίζει καθαυτὸ τῇ δεσποτικὴ ἔξουσίᾳ - κι ἀπόδειξη ἡ Ὀθωμανικὴ Αύτοκρατορία, δπου ὁ δεσποτισμὸς δὲν ἔπαθε τὴν παραμικρότερη φθορὰ μὲς σὲ τόσῃ ἀκολασίᾳ διαρκῶς τῆς αὐλῆς, τοῦ χαρεμιοῦ, συνεχεῖς ραδιουργίες κ' αἰσχρότητες τῶν ἴσχυρῶν, βίαιες κ' αἰματηρὲς μεταβολὲς στὸ θρόνο, μ' ἀγριότητες φρικαλέες, παρὰ κατάφερνε σταθερὰ νάχη κάθε εἴδους νῖκες κ' ἐπιτυχίες, πολεμικὲς καὶ διπλωματικές. Στὴν Περσία ὅμως, σειρὰ ἀπ' ἀδύναμους ἀρχοντες, ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ κρατήσουν τὰ ἡνία τῆς ἔξουσίας ὅσο γερὰ χρειαζόταν, γιὰ νὰ κρατιέται στὰ πόδια τῆς ἀκμαίας ἡ πελώρια ἐπικράτεια, φέραν τὸ καταλυτικὸ ἀποτέλεσμα: πάψαν οἱ καθυποταγμένοι λαοὶ νὰ φοβοῦνται τὴν περσικὴ βασιλικὴ ἔξουσία, πάψαν κ' οἱ σατράπες νὰ πειθαρχοῦν στὴν κεντρικὴ ἀρχή, κ' ἔσπασ' ἡ κρατικὴ ἐνότητα: οἱ λαοὶ ποὺ κρατοῦσαν ἀκόμα τὴν παλιά τους θρησκεία, τοὺς νόμους καὶ τὰ ἥθη τους, ἀλλ' ἐν μέρει καὶ τοὺς παλιοὺς δικούς τους ἡγεμόνες, ἀρχισαν νὰ κινοῦνται πρὸς ἀποστασίες κι αὐτονομίες: οἱ σατράπες, ἐξ ἀλλου, σὰ δυνατοὶ διοικητὲς μεγάλων κι ἀπομακρυσμένων περιοχῶν, φυσικῶτατα τεῖναν πρὸς ἀνεξαρτητοποιήσεις κι ὁ «κυρίαρχος» περσικὸς λαός, παρασυνηθισμένος καὶ παρακμασμένος ὅμως πιὰ στὴν ἔξουσία, πούχε λησμονήσει πῶς ἰδρύθηκε καὶ πῶς κρατιέται πράγματι, ἀρχισε ν' ἀδιαφορῇ γιὰ τὸ Μεγάλο Βασιλιά του καὶ τὸ γένος τῶν Ἀχαιμενιδῶν· ἔκτὸς τούτου, κατὰ τὸν αἰῶνα σχεδὸν ἀδιάκοπης πολεμικῆς ἀπραξίας, ποὺ ἀκολούθησε τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ξέρξη στὴν Εύρωπη, ἀνθίσε στὶς ἐλληνικὲς χῶρες πολεμικὴ τέχνη ποὺ ἡ Ἀσία κι ἀπόφευγε καὶ δὲν ἦταν σὲ θέση ν' ἀντιμετωπίσῃ, ἐνῶ ἡ ἐκστρατεία τῶν Μυρίων εἶχε ἀποδείξει πῶς ὁ ἐλληνικὸς τρόπος πολέμου ἦταν πολὺ ἀποδοτικὸς ἀπ' τῶν μωσαϊκῶν ἐκείνων μαζωμάτων λαῶν τῆς Περσίας. Σ' αὐτὴ τὴν πολεμικὴ τέχνη προσφεύγαν οἱ σατράπες ὅταν ἀποστατοῦσαν, ἀλλὰ κι ὁ Ὡχος σὰ θέλησε νὰ καταπνίξῃ τὴν αἰγυπτιακὴ ἐπανάσταση. "Οπου δηλαδὴ τὰ πράγματα λέγαν πῶς ἡ μοναρχία ποὺ κάποτε ἰδρύθηκε μὲ τὴ δύναμη τῶν περσικῶν ὅπλων στηριζότανε τώρα σ' ἐλληνες μισθοφόρους: κ' ἔμοιασε μὲν γιὰ λίγο πῶς εἶχε ξαναφέρει ὁ Ὡχος τὴν ἐνότητα τῆς ἐπικράτειάς του μὲ τὴν αἰματηρὴ σκληρότητα καὶ τὸ

νομα Κοδομαννός, ποὺ βρίσκεται μόνο στὸν Ἰουστῖνο, X, 3, 3 (δ ὅποιος θὰ τὸ βρῆξε στὶς πηγές του). Η ἀπόρριψη τοῦ ὄνδρας αὐτοῦ, μὲ τὸ ἐπιχείρημα πῶς ἀνάγεται σὲ σημιτικὴ ρίζα (gad-) κι διτὶ ὁ Ἀχαιμενίδης δὲ μπορεῖ νάχε δνομα σημιτικὸ (Mordtmann), εἰναι πολὺ βεβιασμένη. [Βλ. RE, IV, 2, 2205-6, Dareios 3, τοῦ Swoboda.]

δεσποτισμό του, ἀλλ' ἥταν ἀργά πιά· γιατὶ αὐτὸς ἔπειτα κατάπεσε σὲ ἀπραξία κι ἀνημπόρια, οἱ σατράπες κράτησαν ἀπείραχτη τὴ δύναμή τους, κ' οἱ λαοί, τῶν δυτικῶν ἴδιαιτερα σατραπεῖῶν, δὲν ξέχασαν πώς παραλίγο εἶχαν ἐλευθερωθῆ. 'Τοτερ' ἀπὸ καινούργιες φοβερὲς ταραχὲς ἀνέβηκε τέλος στὸ θρόνο ὁ Δαρεῖος, ποὺ ὅμως γιὰ νὰ σώσῃ τὴν ἀρχὴν ἦτο ἐπρεπε νάναι ὅχι μόνο ἐνάρετος μὰ καὶ δραστήριος, κι ἀντὶ ἐπιεικῆς νὰ τιμωρῇ κιολας καὶ νὰ μὴν εἶναι μαλακός· γιατὶ τὸν σέβονταν οἱ Πέρσες, καὶ τοῦ 'ταν ἀφωσιωμένοι οἱ σατράπες, ἀλλ' αὐτὸ δὲν τὸν βόηθαγε· τὸν ἀγαποῦσαν ἵσως, ἀλλὰ δὲν τὸν φοβόντουσαν· καὶ σὲ λίγο θὰ φανερωνόταν, πώς πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἴσχυροὺς τῆς Περσίας κοίταγαν τὸ συμφέρον τους μονάχα, κι ὅχι τὴ θέλησή του· καὶ πολλὰ τοῦ ἀναγνώριζαν, ἀλλ' ὅχι καὶ τ' αὐθεντικὸ τοῦ γνήσιου ἡγέτη.

'Η ἐπικράτεια τοῦ Δαρείου ἀπλωνόταν ἀπὸ τὸν Ἰνδὸ ἶσαμε τὶς ἑλληνικὲς θάλασσες κι ἀπὸ τὸν Ἱαξάρτη ὃς τὴ Λιβυκὴ ἔρημο, μὰ ἡ ἔξουσία του — δηλαδὴ τῶν σατραπῶν του ἡ κυριαρχία — δὲν παράλλαξε καὶ δὲν προσαρμοζόταν κατὰ τοὺς κυβερνώμενους λαοὺς καὶ τὸ χαρακτῆρα τους· πουθενὰ δὲν κατάφερε νάναι, κατὰ κάποιο τρόπο, συνάδουσα, πρόσφορη, ὁργανικὰ ριζωμένη καὶ ἀκλόνητα καθιδρυμένη, ἀφ' ἔαυτῆς, παρὰ παντοῦ ἔμενε πρόσκαιρη κι αὐθαίρετη, κλονούμενη ὅσο κι ὡμὰ καταπιεστικὴ, κληρονομικὴ περίπου τῶν σατραπῶν, ποὺ φυσικὰ κι ἀντιστρατεύονταν τὴ μοναρχία· καὶ τοῦτο εἶχε γίνει κατάσταση σ' ὅλους τοὺς καιροὺς ἔκείνους τῆς χαλαρῆς διακυβέρνησης, ἔτσι ποὺ ὁ Μέγας Βασιλεὺς δὲν εἶχε ἄλλη πιὰ ἔξουσία ἐκτὸς τῶν ὅπλων ἢ ὅπωσδήποτ' ἔκείνη ποὺ συγκεκριμένα τοὺς ἐπιβαλλόταν, καὶ μόνο γι' αὐτὸ ὑποτάσσονταν, κατὰ περίσταση, ὅχι ὅμως ἀπὸ σταθερὴ καὶ πράγματι συνεκτικὴ τοῦ κράτους πειθαρχία στὴν κεντρικὴ ἀρχή. Τὰ ἑθνικά, ἔξ ἄλλου, καθεστῶτα, πούχαν διατηρηθῆ σ' ὅλες τὶς χῶρες τῆς περσικῆς ἐπικράτειας, δυσκολεῦαν περισσότερο τὸν κούφιο κολοσσὸ νὰ συσπειρωθῇ γιὰ καμμιὰ σοβαρὴ ἀντίσταση. Οἱ λαοὶ τοῦ Ἰράν, τῆς Ἀριανῆς καὶ τῆς Βακτριανῆς, ἥταν μὲν πολεμικοί, ἀλλὰ δέχονταν κάθε εἴδος ἀρχῆς ποὺ ἔξασφάλιζε πόλεμο καὶ λεηλασία, ἐνῶ ὑρκανοί, βάκτριοι καὶ σογδιανοί συγκροτοῦσαν τὸ μόνιμο ἴππικὸ τῶν σατραπῶν στὶς περισσότερες ἐπαρχίες, ποὺ δὲν εἶχαν βέβαια καὶ καμμιὰ ξεχωριστὴν ἀγάπη στὴν περσικὴ βασιλεία, κι ὅσο φοβεροὶ φάνηκαν ἀλλοτε γιὰ ἐπιθέσεις, στὶς στρατιές τοῦ Κύρου τοῦ μεγάλου, τοῦ Καμβύση καὶ τοῦ Δαρείου τοῦ πρώτου, τόσο ἀνήμποροι δείχτηκαν ἀργότερα γιὰ κρίσιμες κι ἀναγκαῖες ἄμυνες κατέναντι ἔξασκημένων κ' ἐμπειροπόλεμων ἐλληνικῶν στρατῶν.

'Αλλ' οἱ δυτικοὶ κυρίως τῆς περσικῆς ἐπικράτειας, μόλις καὶ μετὰ βίας πάντα συγκρατούμενοι σὲ ὑποταγὴ ἀν κανένας νικηφόρος στρατὸς

ζύγωνε στὶς περιοχές τους, πρόθυμοι πάντοτε ἥτανεν ν' ἀποστατήσουν, καὶ μάλιστα οἱ ἔλληνες τῆς μικρασιατικῆς παραλίας, ποὺ μὲ τὰ δόντια τοὺς κρατοῦσαν ὄλιγαρχικοὶ καὶ τύραννοὶ τους, χάρη στοὺς ἀπομέσα βέβαια ἰσχύοντες σατράπες καὶ τὴν ὅλην παραπίσω δύναμην τῆς περσικῆς ἀρχῆς· οἱ λαοὶ δύμας πιὰ τῆς μικρασιατικῆς ἐνδοχώρας, δυὸς αἰῶνες τώρα καταπιεζόμενοι, δὲν εἶχαν οὔτε δύναμην οὔτε διάθεσην νὰ ξεσηκώνονται γιὰ χάρη τῶν Περσῶν, καθὼς ἀλλωστε οὔτε στὶς ἐπαναστάσεις τῶν σατραπῶν ποτὲ κουνήθηκαν, γιατὶ καὶ νωθροὶ ἦταν καὶ ἀπαθεῖς, κ' ἴστορικὴ μνήμη τοῦ παρελθόντος τους δὲν εἶχαν ἰσχυρή· τὸ ἵδιο κ' οἱ λαοὶ στὶς δυὸς Συρίες, ἀπὸ τὴν μιὰ κι ἀπὸ τὴν ἄλλην ὅχθη τοῦ Εὐφράτη· ἡ δουλεία, ἐπὶ τόσους αἰῶνες, τοὺς εἶχε δριστικὰ γονατίσει, κ' ὑπόμεναν ὅ,τι κι ἀν πάθαιναν· μόνο στὰ παράλια τῆς Φοινίκης κρατιόταν ἡ πανάρχαια ἔκεινη ζωντάνια π' ἀλώνισε τὶς θάλασσες καί, φυσικά, μαζί της ἡ ἀταξία κι ὁ κίνδυνος γιὰ τὴν περσικὴ ἐπικράτειαν, ἐνῶ μόν' ὁ ἀνταγωνισμὸς τῆς Σιδώνας καὶ τὸ συμφέρον τῆς ἀποκλειστικὰ μποροῦσε νὰ κρατάῃ τὴν Τύρο ύπακουη στοὺς Πέρσες· τέλος ή Αἴγυπτος ποτὲ δὲν ἔπαψε νὰ μισῇ τοὺς ξένους, κ' οἱ καταστροφὲς βέβαια τοῦ "Ωχου τὴν τρομοκράτησαν ἵσως γιὰ λίγο, μὰ δὲ μπόρεσαν καὶ νὰ τὴν κερδίσουν.

"Ολες λοιπὸν αὐτὲς οἱ χῶρες κ' οἱ λαοὶ ποὺ κατακτήθηκαν ἀπ' τοὺς Πέρσες κ' εἶχαν πάθει, φευγᾶτοι ἔπρεπε νὰ θεωροῦνται ἀπ' τὴν περσικὴν ἐπικράτεια μόλις ξετυλιγόταν τολμηρὴ ἐπίθεση ἀπ' τὴ δύση.

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ περσικὴ πολιτικὴ ἀπὸ καιρὸ δὲν εἶχε ἄλλη φροντίδα παρὰ νὰ καλλιεργῇ τὶς ἀντιθέσεις τῶν ἔλληνικῶν πολιτειῶν, ν' ἀδυνατίζῃ τὶς ἰσχυρότερες, νὰ ἐρεθίζῃ ἐναντίον τους καὶ νὰ βοηθάῃ τὶς ἀδύνατες, νὰ ἐμποδίζῃ μεθοδικὰ καὶ μὲ σύστημα δωροδοκιῶν καὶ κάθε λογῆς ἐκμεταλλεύσεων τῶν τοπικιστικῶν διαλυτικῶν τάσεων κάθε κοινὴ ἐνέργεια τῶν Ἐλλήνων ποὺ δὲ θὰ μποροῦσε ν' ἀντιμετωπίσῃ. Καὶ τοῦτο γιὰ πολὺν καιρὸ τόχε πετύχει· ὡσότου ἡ Μακεδονία, μὲ γοργὸ καὶ στέρεο βῆμα προχωρῶντας, ἀπειλοῦσε πιὰ νὰ ματαιώσῃ ὅλες της αὐτὲς τὶς προσπάθειες. 'Η νίκη στὴ Χαιρώνεια, κ' ἡ ἰδρυση μετὰ τῆς Ἐλληνικῆς Συμμαχίας, δὲν ξέφυγε βέβαια τῶν Σούσων τί ἐσήμαιναν.

Καὶ νά λοιπὸν ποὺ ὁ Δαρεῖος ἀποφασίζει ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰ τοῦ Φίλιππου, καὶ νὰ καταπιαστῇ μὲ τὴ στρατιὰ ποὺ διάβηκε κιόλας τὸν Ἐλλήσποντο! Δίνει γι' αὐτὸ στὸν ἀδερφὸ τοῦ Μέντορα, τὸ Μέμνονα, δσους ἔλληνες μισθοφόρους εἶχε πρόχειρους, καὶ τὸν διατάζει νὰ χτυπήσῃ τοὺς Μακεδόνες, ὑπερασπίζοντας τὰ ὅρια τῆς περσικῆς ἐπικράτειας. Καὶ δὲν ἀναχαιτίζοταν ἔτσι, βέβαια, ἡ μακεδονικὴ κ' ἔλληνικὴ στρατιά, ποὺ ἐτοιμαζόταν νὰ διαβῇ στὴν Ἀσία, παρὰ τὸ πολὺ κάποιο

στρατιωτικὸ σῶμα, μιὰ ἐμπροσθοφυλακή της· ἐνῶ, ἐξ ἀλλου, δὲν ἦταν δυνατό, πρὶν ἀπὸ τὴ διάβαση αὐτῆς, νὰ προσκληθῇ καὶ νὰ συγκροτηθῇ σοβαρὸς στρατὸς τοῦ περσικοῦ κράτους, γιὰ νὰ σταλῇ στὴ Μικρασίᾳ· κι ἅρα εὐκολώτερο κι ἀποτελεσματικώτερο ἔμοιαζε τὸ νὰ κοπῇ σύρριζα ἡ ὑπόθεση· μὰ γι' αὐτὸ καὶ καλλιεργήθηκαν σχέσεις μὲ διάφορους στὴ μακεδονικὴ αὐλή, κι ὁ Φίλιππος — καθὼς λέει σὲ κατοπινή του ἐπιστολὴ ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸ Δαρεῖο³¹² — δολοφονήθηκ' ἐν γνώσει καὶ βουλήσει του! "Ἐτσι, μ' ἔνα χτύπημα φάνηκε πῶς ματαιώθηκε ἡ ἐπίφοβη ἐπιχείρηση, κ' οἱ ταραχές ποὺ ξέσπασαν στὴ Θεσσαλίᾳ, τὴν ἄλλη Ἑλλάδα, τὴ Θράκη καὶ τὴν Ἰλλυρία, πῶς ἔσβησαν καὶ τὸ στερνὸ κίνδυνο· κι ὅταν μάλιστα ὁ Ἀτταλος ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του καὶ σὲ συνεννόηση καὶ μὲ τοὺς ἀθηναίους δημαγωγοὺς κηρύχτηκε ἐναντίον τῆς ἀνάρρησης τοῦ Μεγαλέξαντρου στὸ θρόνο, οἱ περσικὲς ραδιουργίες φάνταξαν πάλι πῶς νίκησαν, ἐνῶ κι ὁ Μέμνων εἶχε κινηθῆ κατὰ τῆς Μαγνησίας, ποὺ κατεχόταν ἀπ' τὸν Παρμενίωνα καὶ τὸν Ἀτταλο, καὶ μ' ἐπιδέξιους ἐλιγμοὺς τοὺς εἶχε κάνει κάποιες ζημιές. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, ὅπως εἴδαμε, τακτοποίησε τὰ τῆς Μακεδονίας, ἡσύχασε τὴν Ἑλλάδα, συγύρισε τὸν Ἀτταλο, ποὺ τὰ στρατιωτικά του τμῆματα ξαναπειθάρχησαν, ἐνῶ ὁ Παρμενίων, μ' ἔνα μέρος τοῦ στρατοῦ, πῆρε τὸ Γρύνειο κ' ὕστερα κινήθηκε πρὸς τὴν Πιτάνη, κι ὁ Κάλας, ὁ γιὸς τοῦ Ἀρπαλοῦ,³¹³ μὲ τοὺς ἄλλους, προσπάθησε νὰ ἐγκατασταθῇ στὰ ἐνδότερα τῆς Τροίας. Τ' ὅτι μετὰ ὁ Ἀλέξανδρος ρίχτηκε στὴν ἐκστρατεία κατὰ τῶν Θρακῶν, Τριβαλλῶν, Ἰλλυριῶν, ἔδωσε καιρὸ στὴν περσικὴ αὐλή· καὶ προσκλήθηκε βέβαια ὁ περσικὸς στρατὸς κ' ἡ ναυτικὴ δύναμη τῶν παράλιων πόλεων, ἀλλ' ἔπρεπε, πρῶτα, νὰ δοῦν πόσο μποροῦσαν νὰ ἐλπίζουν γιὰ καμμιὰν ἔξέγερση στὴν Ἑλλάδα, καὶ νὰ περιμένουν πόσο τυχὸν θὰ κατάφερνε νὰ προχωρήσῃ ὁ Μέμνων μὲ τοὺς ἐλληνες μισθοφόρους του.

Τὸ σπουδαιότερο ἀμυντικὸ ἔρεισμα κατὰ κάθε εἰσβολῆς ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντο ἦταν ἡ Κύζικος· χτισμένη πάνω σὲ νησί, καὶ μόνο μ' ἔνα ρηχὸ πορθμὸ χωριζόμενη ἀπ' τὴν ἥπειρο, περιτειχισμένη κιόλας πολὺ γερὰ τὶς τελευταῖες δεκαετίες, καὶ μὲ νεώσοικους γιὰ διακόσιες τριήρεις, ἔδιν' ἡ πολυάνθρωπη αὐτὴ πόλη σ' ἐκεῖνον ποὺ τὴν εἶχε, ἥ πούταν

³¹² Ἀρριανός, Β' 14, 5

³¹³ Εἰν' ὁ Κάλας, ποὺ ἀναφέραμε κιόλας σὰν ἀρχηγὸ τοῦ θεσσαλικοῦ ἵππικοῦ. Αὔτὸ ἔγινε βέβαια μόνο μετὰ τὴν ἀνοιξη τοῦ 334· κι ὁ πατέρας του ὁ Ἀρπαλος δὲ θάν' ὁ γνωστὸς ἀπ' τὴν δίκη του στὴν Ἀθῆνα (γιὰ τὸ ἀρπάλεια χρήματα, 324-3), ἀλλ' ὁ ἀναφερόμενος ἀπ' τὸ Δημοσθένη, Κατὰ Ἀριστοκράτους, 149, γιὰ κάποιο γεγονός τοῦ 367. [Βάσιμη ὑπόθεση. Βλ. Schäfer, *Demosthenes*, II, 13, 4, καὶ RE, VII, 2, 2397, *Harpalus I*, τοῦ Stahelin, σὲ συνδυασμὸ μὲ Berve, ἀρ 397.]

μὲ τὸ μέρος του, θέση ἀπ' ὅπου δέσποζε στὴν Προποντίδα, στὴν ἀσιατικὴ παραλία ὡς τὴ Λάμψακο καὶ τὴν ἀνατολικὴν εἴσοδο τοῦ Ἐλλήσποντου.³¹⁴ Ήταν, λοιπόν, πολὺ χρήσιμο στὸ μακεδονικὸ σῶμα τῆς Ἀσίας τ' ὅτ' ἡ πόλη αὐτὴ δὲν τάχε καλὰ μὲ τοὺς Πέρσες - γι' αὐτὸ σκέφτηκε νὰ τὴν κυριεύσῃ ὁ Μέμνων, αἰφνιδιαστικά, μὲ 5000 ἔλληνες μισθοφόρους,³¹⁵ ἀπὸ τὴν περιοχὴ του, στὴ δυτικὴ Βιθυνία.³¹⁶ Καὶ παραλίγο νὰ τὴν καταλάμβανε μάλιστα - γιατ' οἱ Κυζικηνοί, θαρρῶντας πὼς ὁ Κάλας ἦταν, πούφτανε μὲ στρατό, δὲν εἶχαν κλείσει τὶς πύλες· ἀλλ' ἀπότυχε, λήστεψε τὰ περίχωρά της καὶ βιάστηκε νὰ φτάσῃ στὴν Αἰολίδα, ὅπου ὁ Παρμενίων πολιορκοῦσε τὴν Πιτάνη. Μόλις ἐμφανίστηκε, ἡ πολιορκία ἔσπασε. Κ' ἔπειτα ὁ Μέμνων ὀρμάει κατὰ τῆς Τρωάδας, ὅπου ὁ Κάλας εἶχε κιόλα προελάσει ἀρκετά· ἡ Λάμψακος, πόλη δικιά του, τὸν βόηθησε - καί, καθὼς εἶχε καὶ παραπάνω στρατό, κατάφερε νὰ νικήσῃ σὲ κάποια μάχη, κι ἀνάγκασε τὸν Κάλα νὰ συμπτυχθῇ στὸν Ἐλλήσποντο καὶ νὰ κλειστῇ στ' ὁχυρὸ Ροίτειο.³¹⁶

Δὲν ξεκαθαρίζετ' ἀν ὁ Κάλας κράτησε τούλαχιστον τὴ θέση αὐτή· ἀλλ' ὅπωσδήποτ' ὁ Παρμενίων βρίσκεται, σὲ λίγο, στὴν αὐλὴ τῆς Πέλλας, κ' ἵσως νὰ τὸν ἀνακάλεσε ὁ Ἀλέξανδρος, κρίνοντας, μετὰ τὴν ἐκκαθάριση καὶ τακτοποίηση τοῦ βορρᾶ, τῆς δύσης, καὶ τῆς Ἐλλάδας, καθὼς κοντὰ κιόλας ἦταν κι ὁ στόλος, πὼς ἔφτανε (σὰν προγεφύρωμα κάπως, γιὰ κάλυψη τῆς διάβασης στὴν Ἀσία) μικρὴ δύναμη στὸ Ροίτειο, ἥ μπορεῖ καὶ στὴν Ἀβυδο.³¹⁷ Γ' αὐτὸ εἰν' δύμας καὶ πολὺ παράδοξο ποὺ ὁ Μέμνων, λαμπρὸς στρατηγός, δὲν κινήθηκε πιὸ δραστήρια, νὰ καθαρίσῃ ὅλη τὴν παραλία - διὸ καὶ τὸν κατηγόρησαν ἀργότερα οἱ σατράπες, πὼς ἥθελε νὰ παρατείνῃ τὸν πόλεμο, γιὰ νάν' ἀπαραίτητος. Ὁπωσδήποτε, εἴτε ἀπ' αὐτό, εἴτε ἀπ' τὴν ἀντιζηλία τῶν σατραπῶν, δὲν ἔκανε τίποτα παραπάνω.

'Αρχὴ τῆς ἀνοιξῆς τοῦ 334 ὁ στόλος τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ εἶναι πιὰ ἔτοιμος κ' οἱ σατράπες μαζὶ μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν μικρασιατικῶν

314 [Βλ. ὅ 219]

315² Ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Α' 17, 8, πρέπει νὰ βγάλῃ κανεὶς τὸ συμπέρασμα πὼς ἡ χώρα τοῦ Μέμνωνος βριτικόταν ἀνατολικὰ τοῦ Δασκούλου, ἵσαμε τὸν Πόντο Λιγώτερο πιθανὸ εἶναι νὰ ξεκίνησε ἀπ' τὴ Λάμψακο, ἀν κ' ἡ πόλη τοῦ ἀνήκει (κυριεύσας Λαμψάκου [Ἄριστοτέλης], *Oἰκονομικός*, Β' 1351b), πρᾶγμα ποὺ δέν εἰν' ἀσυμβίβαστο μὲ τὴν κοπῆ στὴ Λάμψακο νομισμάτων τοῦ Σπιθιδάτη (ΣΠΙΘΡ σὲ ἀστμένιο νόμισμα τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου) Βλ Hans Droyßen, στὸ *Nuismatische Zeitung*, II, 313 τοῦ Sallet. [Head, *HN²*, 598 Πρβλ ὅ. 344]

316 Πολύαινος, Ε' 44, ὅπου ὁ Χάλκας ὁ Μακεδῶν εἶναι βέβαια ὁ Κάλας.

317 Μὲ τὴν κρατοῦσα μακεδονικὴ πειθαρχία, Παρμενίων καὶ Κάλας, ἀνώτεροι ἀξιωματοῦχοι κ' οἱ δυό τους σὲ λίγο (334), δὲ νοεῖται πῶς θὰ πέρναγαν τὸν Ἐλλήσποντο χωρὶς διαταγή

στρατευμάτων, παίρνουν διαταγή νὰ προελάσουν κατὰ τὰ παράλια καὶ νὰ χτυπήσουν τοὺς Μακεδόνες στὸ «κατώφλι» τῆς Ἀσίας, πρὶν μποῦν παραμέσα. Στὴν πεδιάδα τῆς Ζέλειας λοιπὸν μαζεύτηκε ἡ περσικὴ στρατιά: 20000 πέρσες, βάκτριοι, μῆδοι, ὑρκανοί, παφλαγόνες ἵππεῖς, καὶ ἄλλοι τόσοι ἔλληνες μισθοφόροι,³¹⁸ στρατὸς πού, δπως ἀποδείχτηκε σὲ λίγο, κι ἀρκετὸς κ' ἴκανος ἦταν γιὰ νὰ φράξῃ τὸ δρόμο στοὺς Μακεδόνες. Ὁ Δαρεῖος δύμας δὲν ἔβαλε κι ἀρχιστράτηγο, μόν' ὅλα τ' ἀποφάσιζε τὸ συμβούλιο τῶν ἀρχηγῶν· αὐτό, ἔὸν ἀπ' τὸ Μέμνονα, τ' ἀποτελοῦσαν ὁ ὑπαρχος τῆς ἔλλησποντιακῆς Φρυγίας Ἀρσίτης, ποὺ ἀμεσα κινδύνευσε ἡ περιοχὴ του, δ σατράπης τῆς Λυδίας κ' Ἰωνίας Σπιθιδάτης, δ σατράπης τῆς Μεγάλης Φρυγίας Ἀτιζύης, δ ὑπαρχος τῆς Καππαδοκίας Μιθροβουζάνης, δ πέρσης Ὄμαρης, καὶ ἄλλοι πέρσες ἰσχυροὶ.³¹⁹ Ἀπ' ὅλους αὐτούς, δ ἐμπειρότερος στρατηγός, ἀν μὴ δ μοναδικός, ἦταν ἀναντίρρητα δ Μέμνων· ἀλλὰ σὰν ἔλληνα, κ' εύνοούμενο τοῦ βασιλιᾶ, οἱ ἄλλοι δῆλοι τὸν ἔβλεπαν μὲν μισὸ μάτι, κ' ἔτσι ἐλάχιστα ἐπιανε ὁ λόγος του, ὥστε νὰ μπορῇ νὰ σώσῃ τὴν κατάσταση.

Στὸ μεταξὺ ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε πιὰ τελειώσει τὶς δικές του προπαρασκευές, καὶ μόλις μπῆκ' ἡ ἀνοιξη³²⁰ μπόρεσε νὰ ξεκινήσῃ...

Πορεύτηκε ἀπ' τὴν Ἀμφίπολη γιὰ στὸ Στρυμόνα, δῆλο παραλιακά, πέρασ' Ἀβδηρα, Μαρώνεια, Καρδία, καὶ σὲ 20 μέρες ἔφτασε στὴ Σηστό. Ὁ στόλος του ναυλοχοῦσε ἐκεῖ, στὸν Ἐλλήσποντο. Ὁ Παρμενίων πῆρε διαταγὴ νὰ περάσῃ τὸ ἴππικὸ καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πεζικοῦ στὴν Ἀβυδο, κι ὁ Ἀλέξανδρος, μὲ τοὺς ἄλλους πεζούς, πῆγε στὸν Ἐλαιοῦντα, ἀντίχρυ ἀπ' τὴν παραλία τῆς Τροίας, νὰ θυσιάσῃ στὸν τύμβο τοῦ Πρωτεσίλαου, τοῦ πρώτου ἐκείνου ἥρωα τῶν Τρωικῶν, γιὰ νὰ τοῦ πάη καλὰ τώρα κι αὐτουνοῦ ἡ ἐκστρατεία στὴν Ἀνατολή.

318 Ἀρριανός, Α' 14, 4. Ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 19, ἀναφέρει 10000 ἵππεῖς καὶ 100000 πεζούς. Ὁ Ιουστίνος, XI, 6, 11, τοὺς ἀνεβάζει σὲ 600000. Ὁ σύλλογος τοῦ Ἀρριανοῦ, Α' 12, 10, ἀν παραβληθῆ μὲ τοὺς ἀνάλογους συλλόγους στὰ Ζαρίασπα καὶ τὰ Ἐκβάτανα (Δ' 1, 5· 7, 3), ἀποδεικνύει πῶς οἱ τοπάρχες τῶν μικρασιατικῶν χωρῶν προσκλήθηκαν μαζὶ μὲ τοὺς πολεμιστές τους

319 Ἀξια προσοχῆς εἶναι μονάχα τὰ ὀνόματα κι ἀξιώματα π' ἀναφέρει ὁ Ἀρριανός "Ἐτσι, στὸ Α' 12, 8, ὀνομάζει μὲ τ' ἀξιώμα τους μόνο τὸν Ἀρσίτη καὶ τὸ Σπιθιδάτη, στὸ Α' 16, 3, τὸ Μιθροβουζάνη, στὰ Α' 25, 3 καὶ Β' 11, 8, τὸν Ἀτιζύη Μεταξὺ ἐκείνων ποὺ συγκεντρώθηκαν στὴ Ζέλεια ὑπῆρχαν καὶ πολὺ κοντινοὶ συγγενεῖς τοῦ περσικοῦ βασιλικοῦ οἴκου δ Μιθριδάτης (καλύτερα Μιθραδάτης), δ Δαρείον γαμβρὸς (ἴσως ἐκεῖνος ἀπ' τὸν ὅποιο κατάγονται οἱ κατοπινοὶ βασιλιάδες τοῦ Πόντου) δ Φαρνάκης, δ κουνιάδος τοῦ βασιλιᾶ, καὶ, τέλος, δ Ἀρβουσάλης, ποὺ δ πατέρας του δ Δαρεῖος ἦταν γιὸς τοῦ Ἀρταξέρξη τοῦ β' Ὁ Διόδωρος συγχέει κάπως ὀνόματα κι ἀξιώματα. Γιὰ τοὺς *septem satrapae* στὸ *Itinerarium Alexandri*, 19, βλ. στὸ τελικὸ Παράρτημα γιὰ τὶς πηγές.

320 Ἀρριανός, Α' 11, 3. ἂμα τῷ ἥρι ἀρχομένῳ - δηλαδὴ κατὰ τὸ Μάρτη.

Κ' ύστερα μπήκε πιά δ στρατὸς στὰ πλοῖα — 160 τριήρεις³²¹ — καὶ μεταγωγικὰ πολλά, τὶς ἀνοιξιάτικες αὐτὲς ἡμέρες, σκίζανε πέρα δῶθε τὰ ἥσυχα νερά, ἀπ' ἀκτὴ σ' ἀκτὴ, χλωρὴ κι ὀλάνθιστη, τοῦ Ἐλλήσποντου ποὺ μαστίγωσε κάποτε κεῖνος δ Ἐέρενης! Ο Ἀλέξανδρος δ ἵδιος στὸ δοιάκι ἐπικεφαλῆς μὲ τὴ βασιλικὴ τοῦ τριήρη ἀνοιχτῆκε ἀπὸ τὴν παραλία μπρὸς στὸν τύμβο τοῦ Πρωτεσίλαου γιὰ τὴν τρωικὴ ἀκτὴ στὸν ἀπέναντι κόλπο - ποὺ ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Πηλείδη λεγότανε τῶν Ἀχαιῶν λιμάνι καὶ σ' αὐτὸν ὑψώνονταν οἱ τύμβοι τοῦ Αἴαντα, τοῦ Πάτροκλου καὶ τοῦ ἵδιου τοῦ Ἀχιλλέα. Στὴ μέση ἔκει τοῦ Ἐλλήσποντου θυσίασε στὸν Ποσειδῶνα - καὶ μιὰ σπουδὴ ἔκανε καὶ στὶς Νηρηίδες ἀπὸ χρυσὴ φιάλη. Κι ὅταν πιὰ ζύγωσαν στὴν παραλία, πρώτη ἔφτασε ἡ τριήρης τοῦ Μεγαλέξαντρου στὴν ἀκτὴ, κι ἀπὸ τὴν πλάρη κάρφωσε λοιπὸν ἔτσι τὸ δόρυ του στὴν ἄμμο — δορικτήτορας αὐτὸς παναπῆ τῆς χώρας τῶν ἐχθρῶν! — καὶ πρῶτος ἀπ' ὅλους πήδησ' ἀρματωμένος μὲ δλα του τὰ ὅπλα στὴν ξηρά, καὶ διάταξε νὰ χτίσουν δυὸ βωμοὺς στὰ δυὸ σημεῖα: ἔκει π' ἀφησε τὴν εὐρωπαϊκὴ ἀκτὴ, κι αὐτοῦ δπου πρῶτος πάτησε τὴ γῆ τῆς Ἀσίας! Κ' ύστερον ἀνέβηκε μ' δλους τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς ὑπασπιστές του στὰ ἐρείπια τοῦ Ἰλίου, καὶ θυσίασε στὸ ναὸ τῆς Ἰλιάδας Ἀθηνᾶς, κι ἀνάθεσε στὸ ιερὸ τὴν πανοπλία του καὶ πῆρε σὰ γι' ἀντάλλαγμα κάποια δπλα ἀπ' τ' ἀρχαῖα ἀναθήματα στὸ ναό, καὶ λένε κιόλα πώς τὴν ιερὴ ἔκείνη ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα!³²² Κ' ἔπειτα θυσίασε καὶ στὸ βωμὸ τοῦ Ἐρκείου Διός, στοῦ Πρίαμου τὴ σκιά, νὰ μὴν τοῦ 'ναι θυμωμένη τώρα, τοῦ ἀπόγονου τοῦ Ἀχιλλέα, π' δ γιός του τότε σκότωσε τὸ γέρο βασιλιὰ στὴν ιερὴ ἐστία. Μὰ προπάντων τίμησε τὸν «ισόθεο» μεγάλο πρόγονό του, καὶ στεφάνωσε δ ἵδιος καὶ μύρωσε τὸν τάφο τοῦ Ἀχιλλέα - κι δ φίλος του δ Ἡφαιστίων τὸν τάφο του Πάτροκλου.

Κ' ύστερα ἔγιναν ἀγῶνες, καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ντόπιους κι ἀπὸ τοὺς Ἐλλήνες ἥρθαν μὲ χρυσὰ στεφάνια γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο, κι ἀνάμεσά τους κι δ ἀυθέντης τώρα τοῦ Σίγειου, δ ἀθηναῖος Χάρης, ποὺ τὴν παράδοσή του πέρσι μόλις εἶχε γυρέψει δ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τοὺς Ἀθηναῖους, μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Θήβας.

Σὰν τέλειωσαν οἱ γιορτὲς διάταξε δ Ἀλέξανδρος νὰ ξαναχτιστῇ τὸ Ἰλιο, δίνοντας κιόλας στοὺς πολῖτες τῆς νέας πόλης αὐτονομία καὶ

321^η Η παρουσία τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ στόλου θάπεισε τὴν Τένεδο νὰ πάῃ μὲ τὸ μέρος τοῦ Μεγαλέξαντρου καὶ τῶν Ἐλλήνων ('Αρριανός, Β' 2, 2). [Προσοχή! Ο Droyssen ἔδω ἀντιφάσκει μὲ τὴν ὑποσημείωσή του 173 (Βλ. Bosworth, I, 183-4).]

322 Ο Πευκέστας, γιὸς τοῦ Ἀλέξανδρου ἀπὸ τὴ Μίεζα, ητανε, κατὰ τὸν Ἀρριανό, 9, 3. δ τὴν ιερὰν ἀσπίδα φέρων, ἦν ἐκ τοῦ νεώ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἰλιάδος λαβὼν ἄμα σὶ εἶχεν Ἀλέξανδρος καὶ πρὸ αὐτοῦ ἐφέρετο ἐν ταῖς μάχαις

ἀτέλεια, μὲ τὴν ὑπόσχεση πῶς καὶ στὸ μέλλον θὰ τοὺς φροντίζῃ.³²³ Καὶ ὅστερα τράβηξε γιὰ τὴν πεδιάδα τῆς Ἀρίσβης, στὴ στρατοπεδεία τοῦ ὑπόλοιπου στρατοῦ, πούχε ἀποβιβαστῇ, μὲ τὸν Παρμενίωνα, στὴν Ἀβυδο, κι ἀπ' αὐτοῦ πιὰ ἔξεκίνησε, χωρὶς ἄλλη καθυστέρηση, νὰ συναντήσῃ τοὺς ἔχθροὺς - πούταν γνωστὸ πῶς ἥταν μαζεμμένοι γύρω στὴ Ζέλεια, ὅπως εἴπαμε, κάπου 110χλμ ἀνατολικώτερα. Ὁ δρόμος πέρναγε ἀπὸ τὴν Περκώτη στὴ Λάμψακο, πόλη τοῦ Μέμνονα,³²⁴ καὶ ἀρα στοὺς Λαμψακηνοὺς δὲν ἀπόμενε παρὰ νὰ ἐκλιπαρήσουν τὸν Ἀλέξανδρο νὰ τοὺς λυπηθῇ, ὅπως καὶ ἔγινε στεῖλαν πρέσβεις, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ σοφιστή τους τὸν Ἀναξιμένη, διάσημον ὅσο κ' εὐπρόσδεκτο κι ἀπ' τὸ Φίλιππο παλιότερα - καὶ φαίνεται πῶς χάρη σὲ δαῦτον γλύτωσαν.³²⁵

Προχώρησε λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος παρακάτω (ἄλλ' ὅχι καὶ παραμακραίνοντας ἀπὸ τὴν παραλία), ἐνῶ πορεύονταν, ἐμπροσθιοφυλακή, ὁ Λυγκηστῆς Ἀμύντας, μὲ μιὰ ἵλη ἱππέων καὶ τέσσερις σαρισσοφόρων. Καθὼς ζυγῶνταν τοὺς παραδίνεται ἡ πόλη Πρίαπος στὴν Προποντίδα, κοντὰ στὶς ἔκβολες τοῦ Γρανικοῦ - κ' ἡ θέση τώρα τούτη, ὅπως ἔτσι δέσποζε πάν' ἀπὸ τὴν πεδιάδα τῆς Ἀδράστειας, ποὺ διαρρέει ὁ ποταμός, ἥταν ἴδιαίτερα σημαντική, ἀφοῦ κατὰ τὶς πληροφορίες τοῦ Ἀμύντα ὁ περσικὸς στρατὸς εἶχε προελάσει κιόλα στὴν ὅχθη τοῦ Γρανικοῦ καὶ τὰ πράγματα δείχνανε πῶς ἐδῶ μᾶλλον θὰ πρωτοχτυπιόντουσαν.

"Ἄν ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος ὀλοφάνερα ἥθελε μάχη ὅσο γινόταν πιὸ γρήγορα, οἱ Πέρσες, ἀντίθετα, ἐπρεπε κατεξοχὴν νὰ τὴν ἀποφύγουν - κι αὐτὸ τοὺς εἶπε κι ὁ Μέμνων, στὸ πολεμικὸ συμβούλιο πούγινε στὴ Ζέλεια: νὰ μὴ μπλεχτοῦν σὲ σύγκρουση πού, χωρὶς καὶ πολλὲς πιθανότητες γιὰ νίκη, δὲ θὰ τοὺς ὠφελοῦσε κι ἀν τὰ βγάζαν πέρα, ξὸν ποὺ κ' οἱ Μακεδόνες, ἀνώτεροι ἔτσι κι ἄλλιῶς στὸ πεζικό, πιὸ ἐπικίνδυνοι θάταν, πολεμῶντας μὲ τὸ βασιλιά τους τὸν ἴδιο μπρός, ἐνῶ ὁ Δαρεῖος ἀπ' αὐτοὺς λείπει. Μὰ καὶ σὲ περίπτωση νίκης τους ἀκόμα, ἐπέμεν' ὁ Μέμνων, τί θὰ τοὺς κάναν τῶν Μακεδόνων τώρα στὰ σοβαρά; Τὰ νῶτα τους τάχαν σίγουρα: ὅλη κι ὅλ' ἡ βλάβη θάταν ἀπ' τὴ μάταιη ἐπίθεση. Ἐνῶ, ἀντίθετα, οἱ Πέρσες, ἀν νικιόντουσαν, χάνανε τὸν τόπο ποὺ

323^η Στράβων, ΙΓ' 593 CIG, ἀρ 3595 [OGIS, ἀρ 219]

324 Ὁ Πολύαινος, Δ' 3, 15, στὴ 2ῃ σειρὰ τῶν σημειωμάτων του, ἀναφέρει πῶς ὁ Ἀλέξανδρος, γιὰ νὰ καταστήσῃ ὕποπτο τὸ Μέμνωνα στοὺς Πέρσες, ἔδωσ' ἐντολὴν ἀποφεύγουν, κατὰ τὶς ἀρπακτικὲς ἐπιδρομὲς γιὰ ἐπισιτισμό, τὰ τοῦ Μέμνονος χωρία

325 Ὁ Παυσανίας, Στ' 18, 4 λέει πῶς ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε πάρει ὅρκο νὰ κάνῃ τὸ ἀντίθετο ἀπ' αὐτὸ ποὺ θὰ τοῦ ζήταγαν οἱ λαμψακηνοὶ πρέσβεις. Γι' αὐτὸ κι ὁ ρήτορας τὸν παρακάλεσε θερμὰ νὰ τιμωρήσῃ τὴν πόλη πούχε ἀποστατήσει. (Παραμύθι νόστιμο πάντως)

ἀνάλαβαν νὰ προασπίσουν. "Αρα τὸ σκοπό τους τὸν ὑπηρετοῦσαν, πράγματι, ἂν ἀ πόφευγαν κάθε κρίσιμη μάχη! Ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξανδρος, ἄλλωστε, πόσο θάχε ἐφόδια; Λοιπὸν νὰ ὑποχωροῦν ἀργά κι ἀφήνοντας πίσω τους ἔρημη γῆ, ποὺ δὲ ἔχθρὸς νὰ μὴ βρίσκῃ οὔτε τροφες οὔτε ζῶα οὔτε καταλύματα, καὶ τότε θὰ γονάτιζε ὁ Μακεδόνας χωρὶς μάχη, ἐνῶ αὐτοί, μὲ μικρὴ ζημιὰ μονάχα, θὰ γλύτωναν πολὺ μεγαλύτερη - ἢ καὶ καμπιὰν ἀνυπολόγιστη..."

'Αλλὰ ἡ γνώμη τοῦ Μέμνονα δὲν ἐκτιμήθηκε στὸ συμβούλιο τῶν στρατηγῶν. Πολὺ ταπεινωτικό τους βρῆκαν, πέρσες αὐτοί, νὰ ὑποχωροῦν! Καὶ μάλιστ' ἀντίρρηστ' εἶχε ὁ σατραπῆς τῆς ἐλλησποντιακῆς Φρυγίας, ὁ Ἀρσίτης, πούειπε πῶς στὴ σατραπεία του μιὰ φορὰ δὲ θ' ἀφην' αὐτὸς μῆτε καλύβι νὰ καῆ! Καὶ τότε οἱ ἄλλοι συμφώνησαν νὰ γίνη μάχη. Κι ὅχι γιατὶ θέλαν μάχη ἀλήθεια, παρὰ γιατὶ μισοῦσαν προπαντὸς τὸν ἐλληνα, ποὺ πολὺ τὸν τίμαγε ὁ Μεγάλος Βασιλιάς τους, κ' ὑποψιάζονταν πῶς τὰ πρότειν' αὐτὰ γιὰ νὰ παρατείνετ' ὁ πόλεμος καὶ νάχη αὐτὸς νὰ προσφέρῃ καλές ὑπηρεσίες, ὥστε ν' ἀπολαμβάνη ἔτσι κ' εὔνοιαν ἀπ' τὸν ἄρχοντά τους μεγαλύτερη! "Οπου ὡρμησαν λοιπὸν κατὰ τῶν Μακεδόνων, στὸ Γρανικό, ἀποφασίζοντας αὐτοῦ, στὶς ἀπότομες ὅχθες του, ν' ἀνακόψουν κάθε παρακάτω προέλαση τοῦ ἐπιδρομέα! Παρατάχτηκαν ἐκεῖ, στὴ δεξιά του ὅχθη κάτω, στὰ χείλια τοῦ ποταμοῦ, τὸ περσικὸ ἴππικό, καὶ λίγο παραπίσω, ποὺ ὑψωνόταν κάπως τὸ ἔδαφος, οἱ ἔλληνες μισθιφόροι.³²⁶

326 Η τοποθεσία τοῦ πεδίου τῆς μάχης προσδιωρίστηκε μὲ βάση ἔνα σχέδιο πού 'φτιαξε ὁ H Kiepert, ἐπὶ τόπου, τὸ 1842 βρίσκεται ἀκριβῶς κάτω ἀπ' τὸ σημεῖο ποὺ δὲ δρόμος Ἐλλήσποντον-Προύσας περνάει τὸν Biga Çay (Γρανικό). Ἡ ἀρχαία κοίτη τοῦ ποταμοῦ, σήμερα ἔλος (Edje-Gol), περνάει κοντά στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ λόφου, ποὺ ἔκτείνεται ἐπὶ ὅχλῳ πρὸς τὰ βορειανατολικὰ κ' ἔχει, κατὰ τὴ μεριὰ τῆς ἀρχαίας κοίτης, δρυια πλαγιὰ ὑψους 10-13μ. Ο συνταγματάρχης Janke, *Auf Alexanders des Grossen Pfaden*, 133-9, βασιζόμενος σὲ προσεκτικὴ ἐπὶ τόπου ἀναγνώριση, ἀνάτρεψε τὴν ὑπόθεση τοῦ Kiepert πῶς τάχα ὁ Γρανικὸς κυλοῦσε κάποτε δυτικῶτερα, ἐκεῖ δόπου σήμερα βρίσκεται τὸ ἔλος Edje-Gol. Σ' ἔνα τόξο, ἀπὸ νοτιοδυτικὰ ὡς νοτιανατολικὰ τοῦ ἔλους, ὑψώνονται, ἀποχωρίζοντάς το κι ἀπὸ τὸν Biga Çay, λοφίσκοι πλατιοὶ 2-3χλμ καὶ ψηλοὶ 25μ, ποὺ δὲ Kiepert δὲν σημειώνει ἀκριβῶς. Ο γεωμορφολογικὸς αὐτὸς σχηματισμὸς ἀποκλείει τὴν πιθανότητα νὰ πέρναγε ποτὲ ἀπ' τὸ σημερινὸ ἔλος ποτάμι ποὺ θὰ πήγαζε ἀπ' ὅποιαδήποτε νότια περιοχή. Ἄλλη ἔνδειξη πῶς ὁ Γρανικὸς δὲν ἀλλαξε κοίτη εἰν' ἡ γέφυρα Akkorum, βόρεια τῆς πόλης Biga, ποὺ τὰ θεμέλια τῆς ἀνάγονται πιθανώτατα στὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ. Στὰ ίδια συμπεράσματα κατάληξε κι ὁ Judeich, *Die Schlacht am Granikos, Klio*, 8, 1908, 384-6. Βλ καὶ νεώτερη ἀναγνώριση τοῦ ἔδαφους ἀπ' τὸν C Foss, *The Battle of the Granicus, A new Look*, Ἀρχαία Μακεδονία, II, 495-502, μὲ φωτογραφίες καὶ 2 χάρτες, ἀπ' τὸν Janke, στὸ τέλος τοῦ τόμου. Ἔτσι, τὸ πεδίο τῆς μάχης θὰ πρέπει νὰ μετατοπιστῇ λίγο βορειανατολικῶτερα ἀπ' τὴν ἔκβολὴ τοῦ Kodjabashi Dere στὸν Biga Çay, ἡ περσικὴ παρά-

Τὸ πεδίον τῆς ἐν Γρανισῷ μάχης σχεδιασθὲν ὑπὸ Ε. Κίπερτ, 1842.
ὑπὸ οἰλίμασα 1:200,000.

..... 5 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11
Στάδια
Χιλιόμετρα

Λιθογρ. Κ. Γροῦνδραν

Ἐν Μεθίναις

‘Ο Ἀλέξανδρος στὸ μεταξὺ πορευόταν κι αὐτὸς πρὸς τὸ Γρανικὸ μὲς ἀπ’ τὴν πεδιάδα τῆς Ἀδράστειας, μὲ διπλὴ τῇ φάλαγγα τῶν ὄπλιτῶν, κι ἀποπίσω τοὺς ψιλοὺς μὲ τὰ ὑποζύγια, τοὺς μακεδόνες ἵππεῖς στὸ δεξὶο κέρας, τοὺς θεσσαλοὺς μὲ τοὺς ἔλληνες στ’ ἀριστερὸ καὶ προφυλακὴ τοὺς σαρισσοφόρους, μὲ καμμιὰ πεντακοσαριὰ ψιλοὺς πεζοὺς ὑπὸ τὸν Ἡγέλοχο.

Ζύγωνε στὸ Γρανικὸ πιὰ ὁ κύριος ὅγκος τῆς στρατιᾶς, ὅταν κάποιοι πρόδρομοι σαρισσοφόροι τῆς προφυλακῆς γύρισαν πίσω τρέχοντας ν’ ἀναγγείλουν πώς οἱ ἔχθροὶ ἔχουν παραταχτῇ γιὰ μάχη πέρ’ ἀπ’ τὸ ποτάμι, μπροστὰ οἱ ἵππεῖς τους, σ’ ὅλο τὸ μάκρος τῆς ἀπότομης καὶ λασπερῆς ὁχθῆς, καὶ λίγο παραπίσω οἱ πεζοί.

‘Ο Ἀλέξανδρος ἔπιασ’ ἀμέσως τὰ λάθη τῆς ἐχθρικῆς παράταξης, ποὺ χαράμιζε τὸν ὅπλο τῆς ἐπίθεσης, τὸ ἵππικό, γιὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τόπο δύσβατο, καὶ βάσταγε ἀχρηστοὺς, πίσω, τοὺς ἔξαιρετοὺς ἔλληνες μισθιφόρους - θεατὲς ἐκεῖ μιᾶς μάχης, δπου δμως αὐτοὶ μόνο θὰ μποροῦσαν ίσως νάγκαιναν ἴσοπαλοι. Μ’ ὄρμητικὴ λοιπὸν ἐπέλαση τοῦ ἵππικοῦ εὔκολα θὰ ἔγλωνε τοὺς ἀκατάληλους ἐκείνους ὑπερασπιστὲς τῆς ἀπέναντι ὁχθῆς, τοῦτο θάκρινε τὴ μάχη, κατὰ βάση, κ’ ὕστερα πιὰ ὑπασπιστὲς καὶ φάλαγγες θὰ σιγούρευαν καὶ θ’ ἀξιοποιοῦσαν τὸ πρῶτο αὐτὸ ἔρεισμα...

· Κι ἄρχισε νὰ διατάξῃ τὰ σώματα ν’ ἀναπτυχθοῦν δεξιὰ κι ἀριστερὰ καὶ νὰ συνταχτοῦν γιὰ μάχη...

Πάνω κεῖ τότε φτάνει ὁ Παρμενίων καὶ τοῦ λεγε πώς τὸ φρόνιμο γιὰ τὴν ὥρα ἥτανε νὰ στρατοπεδεύσουν αὐτοῦ δά, στὴν ὁχθη, καθὼς βρίσκονταν — ὅπου κ’ οἱ ἔχθροι, μὲ τόσο πιὸ λίγο πεζικό, δὲ θὰ τόλμαγαν βέβαια νὰ καταυλιστοῦν νυχτιάτικο κοντά τους — κ’ ἔτσι αὔριο τὰ χαράμματα, πρὶν οἱ Πέρσες ξανάρθουνε νὰ ξαναπαραταχτοῦν, μιὰ χαρὰ θὰ μποροῦσαν, χωρὶς κίνδυνο, νὰ διαβοῦν τὸ ποτάμι· ἐνῷ τώρα, νά, κ’ ἡ μέρα γέρνει, καὶ τὸ ποτάμι φαίνεται βαθὺ κι ὄρμητικὸ σὲ πολλὰ μέρη, κι αὐτὲς δὰ οἱ ἀπέναντι ὁχθες, πολλές τους (δέν τὶς βλέπει;) καὶ παράψηλες κι ἀπότομες εἶναι, καὶ τὸ πρᾶμμα ἔχει, γενικά, τὸν κίνδυνό του· καὶ περισσότερο, ποὺ δὲν περνιέται τὸ ρεῦμα κατὰ μέτωπο ἀπ’ τὸ στρατό, παρὰ κατ’ ἄνδρα, κ’ ἐκειπάνω μπορεῖ νὰ τοὺς ὄρμήσῃ τὸ ἵππικό, ἀπ’ τὰ πλάγια, καὶ νὰ τοὺς λιανίσῃ, ἀταχτα καθὼς θὰ διαβαίνουν. Καὶ μιὰ πρώτη ἀποτυχία, τέτοιες ὥρες, δέ ναι μόνο ἡ ἴδια, κακό, παρὰ κρίνει, ἀντύχη, καὶ τὴν ὅλην ὑπόθεση!³²⁷

ταξη νὰ τοποθετηθῇ στὴ σημερινὴ ἀνατολικὴ ὁχθη, κ’ ἡ ἐλληνικὴ στὴ δυτικὴ - δπως δέχονται κι ὅλοι νεώτεροι ἔρευνητές.]

327^ε Τὸ λεγόμενο ἀπ’ τὸν Πλούταρχο (Ἀλέξανδρος, ΙΣτ’), πώς ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπειδὴ

«—Ναί, ναί, Παρμενίων», τοῦ λέει τότ' ὁ Ἀλέξανδρος, «ἀλλὰ ντροπὴ νά
χουμ' ἔτσι εὔκολα διαβῆ τὸν Ἐλλήσποντο, κ' ἔτοῦτο δῶ τὸ ρέμα τώρα
(τὸ Γρανικὸ ἔτσι ἔξεντελίζοντας) νὰ μᾶς ὑποδίσῃ τάχατες νὰ τὸ περά-
σουμε καθὼς εἴμαστε! Δὲν πάει καὶ στοὺς Μακεδόνες, μὰ μήτε καὶ σὲ
μένα, πούχουν νὰ τὸ λένε πῶς ποτὲ δὲ λογαριάζω τοὺς κινδύνους! Κ' ἔξ
ἄλλου κ' οἱ Πέρσες θὰ τόπαιρναν κι ἀπάνω τους, πῶς εἶναι σοφαρὰ σὲ
θέση νὰ τὰ βάλουν καὶ μὲ Μακεδόνες, ἄμα βλέπαν πῶς δὲν ἔπαθαν καὶ
τίποτ' ἀπ' ὅ, τι, τρέμανε!..» Καὶ μ' αὐτὰ τὸν ἔστειλε στὴ θέση του, ἐπι-
κεφαλῆς τ' ἀριστεροῦ, τραβῶντας ὁ Ἰδιος ν' ἀναλάβη τὸ δεξιὸ κέρας.³²⁸

'Απ' τ' ἄρματά του, π' ἀστραφταν, κι ἀπ' τ' ἀσπρο του λοφίο, στὴν
περικεφαλαία, μαζὶ μ' ὅλους ποὺ τὸν περιστοίχιζαν σεβαστικά, κατά-
λαβαν οἱ Πέρσες πῶς ὁ Ἀλέξανδρος ἥταν ἐκεῖ ἀντίκρυ στὴν ἀριστερὴ
τους πτέρυγα, κι ἀπ' αὐτοῦ θάπρεπε νὰ περιμένουν τὴν κύρια ἐπίθεση·
μάζεψαν λοιπὸν ἐκεῖ, ἀπέναντί του, τὸν πυρῆνα τοῦ ἵππικοῦ τους, πυ-
κνὰ-πυκνά, κ' ἥταν αὐτοῦ κι ὁ Μέμνων, μὲ τοὺς γιούς του, κι ὁ Ἀρ-
σάμης, μὲ τοὺς ἵππεῖς του, κι ὁ Ἀρσίτης ἀποδίπλα, κι ὁ σατράπης τῆς
Λυδίας, ὁ Σπιθριδάτης, κι ἀκολουθούσαν ὑρκανοὶ ἵππεῖς, καὶ 40 εὐγε-
νεῖς πέρσες, κ' ἔπειτα κι ἄλλοι ἵππεῖς τοῦ κέντρου, πολλοί, καὶ τέλος
ἀπ' τὴ δεξιά τους πτέρυγα, ὑπὸ τὸ Ρεομίθρῳ.³²⁹

...Αντικρυστοὶ γιὰ λίγο στάθηκαν οἱ δυὸ στρατοὶ στὶς ὅχθες...

Τὸ μέλλον βάραινε ἀδηλο, κι ὅλοι σώπαιναν κι ἀπ' τὶς δυὸ μεριές.

Περίμεναν οἱ Πέρσες τοὺς Μακεδόνες, νὰ δοῦνε ποῦ θὰ μποῦν, νὰ
τοὺς ριχτοῦνε σὰ θὰ βγαῖναν ἀπὸ τὸ ποτάμι - κι ὁ Ἀλέξανδρος αὐτοῦ,
μ' ἀστραφτερὴ ματιά, νὰ βρῇ ποῦ θάπρεπε νὰ ὀρμήσῃ!

Καὶ νάτον! Καβαλλάει τ' ἄτι τὸ πολεμικό του, κ' Ἐλāτε πίσω μου,

δὲ συνήθιζαν οἱ μακεδόνες βασιλιάδες νὰ ἔξαγωσι τὴν στρατιὰν τὸ μῆνα Δαίσιο, τὸν μετωνόμασε σὲ Ἀρτεμίσιο δεύτερο, δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμέψῃ γιὰ τὸν ἀκρι-
βέστερο προσδιορισμὸ τῆς χρονολογίας τῆς μάχης, γιατὶ κανένας ἄλλος δὲν ἀνα-
φέρει τὸν Ἀρτεμίσιο σὰν ἐμβόλιμο μακεδονικὸ μῆνα, ἐνῶ κ' ἡ ταύτιση τοῦ ἀττι-
κοῦ Θαργηλῶνα μὲ τὸ μακεδονικὸ Δαίσιο μόνο μ' ἐπιφύλαξῃ μπορεῖ νὰ γίνῃ δε-
κτή. [Ο Droysen, στὴν ἀντίστοιχη ὑποσημείωσα τῆς γερμανικῆς ἔκδοσής του (I, 190, 1) κατάλληγε στὸ ἀντίθετο συμπέρασμα. Ωτὶ, δηλαδή, δοσ ἀνεκδοτολογικῆ κι ἀν εἰν' ἡ παράδοση τοῦ Πλούταρχου — σὲ συνδυασμὸ μ' ἔν' ἄλλο χωρίο (Κάμιλ-
λος, 19) —, ἀποτελεῖ πάντως χρονολογικὴ ἔνδειξη πῶς ἡ μάχη ἔγινε γύρω στὰ
τέλη Μαΐου. Bl. Beloch, III, 2, 314 καὶ 462, Hamilton, 39. Στὴ γαλλικὴ ὅμως
ἔκδοση Bouché-Leclercq, I, 191, ἡ ὑποσημείωση βρίσκεται ἀλλαγμένη — ἀπ' τὸν
ἴδιο τὸ Droysen; — χωρὶς λόγο.]

328^ε [Ἀρριανός, Α' 13, 6-7.]

329 Κάπως ἔτσι περιγράφει ὁ Διόδωρος, IZ' 19, 4· τὸ δὲ δεξιὸν κέρας ἐπεῖχον χίλιοι
μὲν Μῆδοι, δισχίλιοι δὲ οἱ μετὰ Ρεομίθρους ἵππεῖς, καὶ Βακτριανοὶ τούτοις ίσοι.

ἀντρες! Πολεμᾶτε γενναῖα! κράζει, δίνοντας ἔτσι τὸ πρόσταγμα νὰ δρμῆσουν ἀντάμα δλοι!..

Μπροστὰ ὁ Ἀμύντας πρῶτος, ὁ λυγκηστής, μὲ τοὺς σαρισσοφόρους ἵππεῖς, μὲ τοὺς παίσοντας καὶ μιὰ τάξιν ὑπασπιστῶν,³³⁰ κ' ἐνώνεται μαζὶ του τῆς Ἀπολλωνίας ἡ ἵλη τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ γιοῦ τοῦ Φίλιππου, πούχε τὴ μέρα ἐκείνη τὸ προβάδισμα ἀπ' ὅλο τὸ ἵππικό, καὶ τὴν πρώτην ἐπέλασην.³³¹ Καὶ σὰν μπῆκαν αὐτοὶ στὸ ποτάμι, ξοπίσω τους χιμάει κι ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπικεφαλῆς ὅλου τοῦ ἄλλου ἵππικοῦ, μὲ τὶς σάλπιγγες νὰ ἥχοιν καὶ ν' ἀκούγεται ὁ πολεμικὸς παιάνας!³³² Καὶ τὸ σχέδιό του ἥταν, καθὼς ὁ Πτολεμαῖος θ' ἀπασχολοῦσε τὴν ἄκρη τῆς ἀριστερῆς πτέρυγος, αὐτὸς μὲ τὶς 7 ἵλες λοξὰ μπαίνοντας πρὸς τὰ δεξιὰ³³³ (καὶ δεξιώτερα στηριζόμενος στὸν Πτολεμαῖο, ἐνῶ ἀριστερά:

330 Αὐτὴ βέβαια ἥταν μία τάξις τῶν ὑπασπιστῶν. 'Ο Ἀρριανὸς ἀλλοῦ (A' 22, 4) ἀναφέρει δυὸς τέτοιες, ποὺ ἡ μιὰ τους εἶχε ἀρχηγὸν τὸ χιλίαρχον Ἀδαῖον.

331 Αὐτὴ εἰν' ἡ ἵλη τοῦ Σωκράτη, ποὺ ἡ παρουσία του ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀρριανό, A' 15, 1. Τ' ὅτι ἐνῶ εἰναι παρὸν ὁ Ἰλαρχος τὴν ἵλη διοικεῖ ὁ Πτολεμαῖος, σημαίνει πώς ὁ Πτολεμαῖος αὐτὸς θάν' ὁ σωματοφύλαξ τοῦ A' 22, 4, κ' εἰναι καὶ χαρακτηριστικὴ ἔνδειξη γιὰ τὴ θέση τῶν 7 σωματοφύλακων [Τὴν ταύτιση αὐτὴ πιθανὴ τὴ βρίσκει κι ὁ Berue, ἀρ. 671 καὶ 672].

332 Ἀρριανός, A' 14, 6 προεμβαλεῖν ἔς τὸν ποταμὸν 'Ο Ἀλέξανδρος ἐμβαίνει ἔς τὸν πόρον, λοξὴν δὲι παρατείνων τὴν τάξιν, ἥ παρεῖλκε τὸ φεῦμα Τοῦ Πολύαινου, στὸ Δ' 3, 16, πώς ὁ Ἀλέξανδρος ὑπερφαλάγγισε τὸ κέρας (ὑπερεκέρασεν) χαρακτηρίζει τὴν πηγὴ τῆς 2ης αὐτῆς σειρᾶς τῶν διηγήσεών του

333 [Ο Droysen, ἐνῶ στὴν 1η ἔκδοση τοῦ ἔργου του (1833, *Kroner*) ἔγραψε (112) πώς ὁ Ἀλέξανδρος ὅρμαει λοξὰ ἀριστερά, γιὰ νὰ χτυπήσῃ τὸ κέντρο τοῦ ἔχθροῦ — πούναι καὶ τὸ λογικό, δὲν δεχτοῦμε πώς σκόπευε πράγματι νὰ χτυπήσῃ τὸ κέντρο — ἐδῶ γράφει πώς ὡρμησε τραβῶντας λοξὰ δεξιά! Μιὰ τέτοια κίνηση δύμως, ἀφοῦ ξέρουμε πώς ὁ Ἀλέξανδρος ἥταν στὸ ἄκρο δεξιὸ τῆς παράταξής του, θὰ τὸν ἔφερνε στὸ ἄκρο ἀριστερὸ τῶν Περσῶν, ἥ καὶ πιὸ ἔξω ἀκόμα, κι δχι βέβαια στὸ κέντρο τους! Θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε πώς πρόκειται γι' ἀβλεψία τοῦ ἴστορικοῦ. "Οπως καὶ νάναι, οἱ ἐρευνητὲς δὲν συμφωνοῦν στὰ καθέκαστα τῆς μάχης. 'Τπάρχει δὲ καὶ θέμα κριτικῆς πηγῶν Oi Rustow-Kochly, 269-73 (μὲ σχεδιάγραμμα στὸ τέλος), Judeich, *Klio*, 8, 1908, 372-97, Janke, 140-6, βασίζονται, κυριώτατα, στὴν περιγραφὴ τοῦ Ἀρριανοῦ ἀλλ' ὁ Lehmann, *Klio*, 11, 1911, 230-44, κρίνοντας τὴν ἀπὸ καθαρὰ τακτικὴ πλευρά, τὴ βρίσκει λανθασμένη κι ἀναξιόπιστη, καὶ προτιμάει τὸ Διόδωρο, IZ' 19-21. Τὴν ἀποφὴ αὐτὴ δέχτηκε κι ὁ Beloch, III, 1, 624-5, κι ὁ Bosworth, I, 116 πρόσφατα Τίς θέσεις τοῦ Lehmann, καθὼς κι ἄλλων, ἀντιμετώπισε ὁ Judeich, στὸ *Antike Schlachtfelder*, τῶν Kromayer-Veith, IV, 347-53 (*Schlachten Atlas*, πίνακας 6, σχέδια 1-2a), ἀνερευνῶντας δύμως μονάχα τὰ βασικὰ προβλήματα, χωρὶς καὶ γενικὴ περιγραφὴ τῆς μάχης Μολαταῦτα, οἱ πιὸ πολλοὶ ἐρευνητὲς προκρίνουν — παρ' ὅποιες τῆς ἀδυναμίες — τὴν περιγραφὴ τοῦ Ἀρριανοῦ. (Berue, II, 435, Kaerst, I, 338-40, Wilcken, 76-9, Fuller, 147-54, Σαράντης, A' 241-5, μὲ καλὰ σχεδιαγράμματα, Schachermeyr, 170-4 καὶ Brunt, I, 449-53, *Appendix I*, κριτικὴ πηγῶν) Πολλὰ βέβαια προβλήματα τακτικῆς γεννιοῦνται

στή φάλαγγα, ποὺ ἔμπαινε, τῶν πεζῶν), νὰ χτυπήσῃ τὸ κέντρο τοῦ ἔχθροῦ καὶ νὰ τὸ διασπάσῃ, πάνω ποὺ ὁ Παρμενίων, κατὰ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ ἐπελαύνοντας σὲ λοξὴ παράταξη, θὰ παράλυε τὴ δεξιά τους πτέρυγα.

Μόλις ὁ Ἀμύντας κι ὁ Πτολεμαῖος ζύγωσαν στὴν ἀπέναντι ὅχθη κι ἀρχισε ἡ μάχη! Μ' ἐπικεφαλῆς τὸ Μέμνονα, καὶ τοὺς γιούς του, οἱ Πέρσες ἀντιστέκονται ὅπως μποροῦν, κι ἀπὸ ψηλὰ ἀκοντίζοντας, καὶ χαμηλὰ στὸ νερὸ κατεβαίνοντας νὰ τοὺς σπρώχνουν· κ' οἱ Μακεδόνες αὐτοῦ παραζορισμένοι κι ἀπ' τὴ γλυστερὴ λάσπη στὰ χείλια τῆς κοίτης δύσκολα τὰ βγάζανε πέρα, κ' εἴχανε πολλὲς ἀπώλειες, καὶ μάλιστα οἱ δεξιοὶ τους - γιατ' οἱ ἀριστεροὶ βρήκανε τώρα στήριγμα ποὺ πέρασε ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τ' ἄγημα τῶν ἵππεων³³⁴ κι ὥρμας πιὰ ὅπου ἦταν οἱ πιὸ πυκνομαζεμμένοι ἔχθροι καὶ οἱ ἀρχηγοί τους. Στήθηκε ἀμέσως γύρα του ἄγρια συμπλοκή, ὅπου κι ἀλλες ἵλες ἀνακατώνονται διαβαίνοντας ἀπανωτὰ τὸ ποτάμι! Κ' ἐνῷ πολέμαγαν βέβαια πάν' ἀπ' τ' ἄλογα, τόσοι μαζὶ ἔχανε πιαστῇ, κ' ἡ λύσσα καὶ τὸ πεῖσμα τους βάσταγαν τόσο, πούμοιαζε πιὰ πεζομαχία σωστή, καθὼς ἔτσι ἄλογο μ' ἄλογο σπρώχνονταν, κι ἄντρας μ' ἄντρα πάλευαν, οἱ Μακεδόνες μὲ τὰ δόρατα νὰ σπρώξουνε τοὺς Πέρσες ἀπ' τὴν ὅχθη στὴν πεδιάδα, κ' οἱ Πέρσες μὲ τ' ἀκόντια, τ' ἀλαφρότερα, καὶ τὶς πάλες, νὰ τοὺς ρίξουν πάλι πίσω, στὸ ποτάμι!..

Τ' ἄσπρο λοφίο του φαινόταν πάντα κεῖ ν' ἀναδεύεται ἀκατάβλητο, ζωηρὸ στὴν καρδιὰ τῆς πιὸ πυκνῆς συμπλοκῆς κι ὅπως τραβοῦσ' ἡ μάχη σπάει τὸ δόρυ του καὶ γύρευ' ἄλλο ἀπὸ τὸν ἵπποκόμο του, μὰ κ' ἔκεινοῦ τανε σπασμένο καὶ μὲ τὸ μισὸ πολέμας! Καὶ σὰν τοῦ δίνη τὸ δικό του ὁ Δημάρατος ὁ κορίνθιος, νά κι ἄλλοι διαλεχτοὶ τῶν Περσῶν χιμᾶν αὐτοῦ μὲ τ' ἄλογα καταπάνω τους, κι ὁ ἀρχηγός τους πρῶτος, ὁ Μιθριδάτης, ὀρμάει στὸν Ἀλέξανδρο, καὶ τὸν χτυπάει, μὲ τ' ἀκόντιο, στὸν ὕμο..- μὰ ὁ Ἀλέξανδρος τὸν περνάει πέρα γιὰ πέρα, μὲ τὸ δόρυ, καὶ τὸν ρίχνει χάμω νεκρό! Τότε τοῦ χιμάει ὁ ἀδερφὸς τοῦ νεκροῦ, ὁ Ροισάκης, καὶ τοῦ φέρνει τὸ ξίφος στὸ κεφάλι, ἔτσι ποὺ τοῦ 'κοψε τὸ

συχνὰ κι ἀπὸ ἀόριστες ἐκφράσεις τοῦ Ἀρριανοῦ Χωριστὴ ἀντιμετώπιση τῶν κυριώτερων σκοτεινῶν σημείων, σὲ ἴδιαίτερα κεφάλαια, μ' ἀναφορὲς (ὅχι ὅμως πάντα πλήρεις) στὶς παλαιότερες ἀπόψεις, φωτογραφίες καὶ τοπογραφικά, βλ. στὴν ἐργασία τοῦ N. Nikolitsis, *The Battle of the Granicus*, Stockholm, 1974 Βιβλιογραφία στὸν Seibert, 83-5 Βλ. ἀκόμα τὰ νεώτερα. Badian, *The Battle of the Granicus: A new Look*, 'Αρχαία Μακεδονία, II, 271-93, Hammond, *The Battle of the Granicus River*, JHS, C, 1980, 73-88, καὶ Alexander, 68-77, Bosworth, I, 114-27, ὅπου ἀναλυτικὸς σχολιασμὸς τοῦ σχετικοῦ κειμένου τοῦ Ἀρριανοῦ.]

334 'Απὸ τὸν Ἀρριανό, Α' 15, 6, προκύπτει πώς ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀγῆματος.

χράνος, κ' ἔφτασε ἡ λεπίδα κι ἄγγιξε τὸ δέρμα τοῦ μετώπου· ἀλλὰ κι αὐτούνοῦ ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ μπηξε τὸ δόρυ μὲς ἀπὸ τὸ θώρακα βαθιὰ στὸ στῆθος, καὶ τὸν ἔρριξε ἀπ' τ' ἀλογο· τὴν ἴδια στιγμὴν ὁ Σπιθιδάτης ἔχει ζυγώσει κ' ἔχει σηκώσει πάνω ἀπ' τὸ σβέρκο του κεῖ τὴν πάλα του — ποὺ θὰ τοῦ παιρνε τὸ κεφάλι δίχως ἄλλο — μὰ νά ὁ Κλεῖτος, ὁ Μέλας ποὺ τὸν λέγανε, κόβει μεμιᾶς μπράτσο καὶ πάλα μαζὶ ποὺ κατέβαινε τοῦ βάρβαρου, κ' ὑστερα τὸν ἀποτελείωνε!..

'Η μάχη τραβοῦσε ὅλο καὶ πιὸ ἄγρια, κ' οἱ Πέρσες ἀγωνίζονταν ἀντρειωμέν' ἀλήθεια, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὸ θάνατο τῶν ἀρχηγῶν τους, ἐνῶ κι ἄλλοι συνέχεια διάβαιναν τὸ ποτάμι, καὶ μπλέκονταν κι αὐτοί, καὶ σκότωναν κι ἄλλους. Μάταια παλεῦαν πιὰ ν' ἀντισταθοῦν ὁ στρατηγὸς Νιφάτης, κι ὁ Πετίνης, κι ὁ Μιθροβούζάνης, κι ὁ ἀδερφὸς τῆς γυναικὸς τοῦ Δαρείου, ὁ Φαρνάκης, κι ὁ ἐγγρονὸς τοῦ Ἀρταξέρξη, ὁ Ἀρβουπάλης, προσπαθῶντας νὰ συγκρατήσουν τὰ διαλυόμενα κιόλας πλήθη τους. Σὲ λίγο ἥτανε κι αὐτοὶ νεκροὶ στὸ πεδίο τῆς μάχης. Τὸ κέντρο τῶν Περσῶν εἶχε σπάσει κι ὅλοι τόβαλαν στὰ πόδια!

Χίλιοι πάνω-κάτω, καὶ κατ' ἄλλους δυσόμιση χιλιάδες, εἶχαν σκοτωθῆ - κ' οἱ ἄλλοι ξέφυγαν. 'Ο Ἀλέξανδρος δὲν τοὺς κυνήγησε πολύ, γιατὶ ὅλο τους τὸ πεζικὸ ἥταν ἀκόμα κεῖ στοὺς λόφους παραταγμένο, ὑπὸ τὸν Ὁμάρη, μὲ τὴν ἀπόφαση φαίνεται νὰ δείξῃ τί ἀξίζαν Ἑλληνες μισθοφόροι κατέναντι μακεδονικῶν ὅπλων. Κι αὐτὸ ταν, ἐξ ἄλλου, καὶ τὸ τελευταῖο ποὺ τοὺς ἔμενε νὰ κάνουν· γιατὶ ἀπραχτοὶ ἔτσι θεατὲς ἐνὸς ἀγώνα, ὅπου ἀν εἶχαν μπῆ μπορεῖ καὶ νάχανε νικήσει, καὶ χωρὶς διόλου διαταγὲς γιὰ τέτοια περίπτωση τώρα, ποὺ ἡ περσικὴ ἀλαζονεία τὴν εἶχε ἀποκλείσει, μέναν ἔκειπάνω ἀμήχανοι, μὲ τὴν ἐλπίδα μόνο νὰ πετύχουν καμμιὰν ἔντιμη ἀποχώρηση, καὶ τοῦτο βασιζόμενοι — καθὼς τοὺς εἶχαν ἔτσι ἀφήσει ἀκάλυπτους, πανικόβλητοι ὅλοι φεύγοντας οἱ ἵππεῖς — στὶς δικές τους μόνο δυνάμεις· ἀλλιῶς δὲν ἔβλεπαν παρὰ τὴν ἐπίθεση τοῦ νικητῆ στρατοῦ καὶ τὴν καταστροφή τους, ἀποφασισμένοι βέβαια νὰ πουλήσουν ὅσο γινόταν πιὸ ἀκριβὰ τὴ ζωή τους.³³⁵ 'Ο Ἀλέξανδρος ἔστειλε τὴ φάλαγγα ἐναντίον τους, ἀλλὰ κι ὅλους τοὺς ἵππεῖς ἀπὸ παντοῦ νὰ ἐπελάσουν, μαζὶ καὶ τοὺς θεσσαλοὺς καὶ τοὺς Ἑλληνες

335 Κατὰ τὸν Πλούταρχο ('Ἀλέξανδρος, ΙΣΤ') οἱ Ἑλληνες αὐτοὶ μισθοφόροι ζήτησαν νὰ συνθηκολογήσουν Ἀλλὰ θάπρεπε νὰ ζέραμε βέβαια μὲ ποιούς δρους. Γιατὶ ἀν γύρευαν νὰ φύγουν ἔτσι, ἐλεύθερα, γιὰ νὰ ξαναπᾶν στὸ Μέγα Βασιλέα, τότε ἔξηγεῖται ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ἔξαλοθρευσε. Είναι περίεργο πῶς αὐτοὶ οἱ 20000 Ἑλληνες, παρὰ τὸν ἀπελπισμένο τους ἀγῶνα, δὲν κατώρθωσαν νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴ σφαγὴ. Κατὰ τὸν Πλούταρχο, ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε τὶς μεγαλύτερες ἀπώλειές του στὴ σύγκρουση μ' αὐτοὺς τοὺς μισθοφόρους, ἐνῶ 25 ἵππεῖς ἔπεσαν ἐν τῇ πρώτῃ προσβολῇ.

τῆς ἀριστερῆς του πτέρυγος. "Τοσερός" ἀπὸ σύντομη μάχη — ὅπου κι ὁ Ἰδιος ἔχασε τὸ ἄλογό του, ποὺ τοῦ τὸ λόγχισαν — οἱ μισθοφόροι αὐτοὶ νικήθηκαν· κανείς τους δὲν ξέφυγε (ξὸν ἂν μπερδεύτηκε κανένας στοὺς νεκροὺς) καὶ 2000 πιάστηκαν αἰχμάλωτοι.

Οι ἀπώλειες τῶν Μακεδόνων ἦταν σχετικὰ μικρές: 25 ἵππεῖς ἀπ' τὴν ἥλη τῆς Ἀπολλωνίας σκοτώθηκαν στὴν πρώτη ἐπίθεση καὶ 60 μετά, μὲ 30 πεζούς.³³⁶ Τοὺς θάψαντε τὴν ἄλλη μέρα, στολισμένους μ' ὅλα τους τὰ ὅπλα, καὶ τὶς πρέπουσες στρατιωτικὲς τιμές. Στοὺς γονιοὺς καὶ τὰ παιδιά τους, στὴν πατρίδα, δόθηκε γενικὴ ἀτέλεια κι ἀπαλλαγὴ ἀπὸ καθεύδρωση³³⁷ τοὺς τραυματίες πῆγε προσωπικὰ ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τοὺς εἴδ' ἐναν-ἔνα καὶ γύρεψε νὰ δῆ τὰ τραύματά τους καὶ νὰ μάθῃ ἀπ' τὸν καθένα τους ποῦ καὶ πῶς πληγώθηκε· διάταξε νὰ θάψουν καὶ τοὺς νεκροὺς ἡγεμόνες τῶν Περσῶν καὶ τοὺς ἔλληνες μισθοφόρους τους..— κι ἀς σκοτώθηκαν στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἔχθροῦ! Ἐνῶ, ἀντίθετα, τοὺς ἔλληνες μισθοφόρους πούπιασαν, τοὺς ἔστειλε δε μένοντας στὴ Μακεδονία κ' ἔκει καταδικάστηκαν σὲ δημόσια καταναγκαστικὰ ἔργα, γιατὶ πολέμησαν ἐναντίον τοῦ κοινοῦ δόγματος τῶν Ἑλλήνων, κ' ὑπὲρ Περσῶν, κατὰ τῆς Ἑλλάδας, ἔλληνες αὐτοὶ! Καὶ μόν' οἱ θηβαῖοι συγχωρήθηκαν! Τὸ πλούσιο περσικὸ στρατόπεδο ἔπειδος δὲ στὰ χέρια τῶν νικητῶν, κι ἀπ' τὰ λάφυρα τῆς νίκης πῆραν μερίδια κ' οἱ σύμμαχοι. Στὴ Ὁλυμπιάδα ἔστειλε τότ' ὁ Ἀλέξανδρος καὶ πολλὰ χρυσὰ ποτήρια, πορφυρὰ χαλιά, κι ἀκριβά κοσμήματα, ποὺ βρέθηκαν στὶς σκηνὲς τῶν περσῶν ἡγεμόνων. Καὶ τιμῶντας τοὺς πρώτους 25 ἵππεῖς ποὺ ἔπεσαν στὴ μάχη διάταξε νὰ στηθοῦν τόσοι ἀνδριάντες στὸ Δῖο,³³⁸ φτιαγμένοι ἀπὸ τὸ Λύσιππο.

"Ἐστειλε τότε καὶ στὴν Ἀθῆνα τὶς τρακόσιες ἐκεῖνες πανοπλίες ἀνάθημα στὴν Ἀθηνᾶ Παλλάδα, μὲ τὸ γνωστὸ ἐπίγραμμα:

Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἑλληνες

π λὴν Λακεδαιμονίων

ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων.

³³⁶ Στὴν Ἀλικαρνασσό, σὲ μιὰ νυχτερινὴ μάχη, σκοτώθηκαν 16 καὶ τραυματίστηκαν 300 (ἀναλογία 1 18,5), γιατὶ τὸ σκοτάδι δυσκόλευε νὰ καλοφυλαχτοῦν "Αν ὅμως παραδεχτῇ κανείς, γιὰ μιὰ κανονικὴ μάχη, τὴν ἀναλογία 1 8, στὴν ἥλη τῆς Ἀπολλωνίας θὰ τραυματίστηκαν σχεδὸν ὅλοι

³³⁷ Ἀρριανός, Α' 16, 5 τῶν τε κατὰ τὴν χώραν ἀτέλειαν ἔδωκε καὶ ὅσαι ἀλλαὶ ἢ τῷ σώματι λειτουργίαι ἢ κατὰ τὰς κτήσεις ἐκάστων εἰσφοραί Πρβλ καὶ Ἀρριανό, Ζ' 10, 4, Ἰουστίνο XI, 6, 13: *cognatisque eorum immunitates dedit*

³³⁸ [Οἱ ἀνδριάντες αὐτοὶ μεταφέρθηκαν, τὸ 146 π.Χ., ἀπὸ τὸν Κόιντο Μέτελλο, τὸ Μακεδονικό, στὴ Ρώμη, γιὰ νὰ διακοσμηθῆ ἡ ὁμώνυμη ἐκείνη στοά του (*porticus Metelli*). 'Ο Ἀρριανός ὅμως — παράδοξα — φαίνεται νὰ τὸ ἀγνοῇ αὐτό (Βλ. Bosworth, I, 125-6.)]

Μὲ τὴν νίκην τοῦ Μεγαλέξαντρου στὸ Γρανικὸν ἡ ἀρχὴ τῶν Περσῶν πάν' ἀπ' τὸν Ταῦρον καταλύθηκε, καὶ ἡ πολεμικὴ δύναμη τῶν σατραπειῶν, πούταν τὰ προπύργια τῆς περσικῆς ἐπικράτειας, διασπάστηκε, ἀποθαρρύνθηκε, ἔξαδυνάτισε τόσο, ποὺ δὲ μποροῦσε παραπέρα ν' ἀντιμετωπίσῃ τοὺς Μακεδόνες, ἐνῶ κ' οἱ περσικὲς φρουρὲς σὲ κάθε μεγάλη πόλη, τόσο μικρὲς γιὰ σοβαρὴ ἀντίσταση κατὰ τῶν ἀντίπαλων, ἐπρεπε νὰ μὴ λογαριάζωνται πιά· καὶ σ' αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθῇ πώς πολλοὶ ἡγεμόνες τῶν Περσῶν — μαζὶ κι ὁ σατράπης τῆς Λυδίας — εἶχανε σκοτωθῆν, πώς ὁ Ἀρσίτης εἶχε μετὰ τὴν μάχην αὐτοκτονήσει, καθὼς λέγαν, ἐπειδὴ δὲ μποροῦσε νὰ ὑποφέρῃ τὴν εὐθύνην πούνιωθε ὅτι τὸν βάρανε γιὰ τὴν ἥττα τους, καὶ πώς οἱ σπουδαιότερες παράλιες περιοχὲς τόσο πιὸ εὔκολα θάπεφταν στὰ χέρια τοῦ ἐλευθερωτῆς τους ὅσο πιὸ πολλοὶ δημοκρατικοὶ βρίσκονταν στὶς πλούσιες ἐλληνικὲς ἀποικίες, ποὺ τώρα θάχανε πιὰ τὴν εὐκαιρία ν' ἀποτινάξουνε τὸν περσικὸν ζυγὸν καὶ ν' ἀνατρέψουν τοὺς περσίζοντες ὀλιγαρχικούς τους.

'Αμφιβολίᾳ, ἐξ ἄλλου, δὲ χωροῦσε γιὰ τὸ ποῦ ἐπρεπε νὰ τραβήξῃ εὐθὺς ὁ Ἀλέξανδρος, ὥστε κατεξοχὴν νὰ ἐπωφεληθῇ καὶ ν' ἀξιοποιήσῃ παραπάνω τὸ ἀποτελέσματα τῆς νίκης του· μὲ γοργὴ προέλαση στὴ μικρασιατικὴ ἐνδοχώρα μποροῦσε νὰ κυριέψῃ πλούσιους τόπους, πολλὰ λάφυρα καὶ λαοὺς πολυάνθρωπους· ἀλλ' ὁ σπουδαιότατος σκοπὸς ἦταν βέβαια νὰ καταλύσῃ τὴν ἔξουσία τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, ὅσο γινόταν γρηγορώτερα, γιατὶ στὸ Αἰγαῖο ὑπῆρχε κιόλας περσικὸς στόλος, πού, ἀν ὁ Ἀλέξανδρος προέλαυνε κατὰ τὸ ἐσωτερικό, θὰ μποροῦσε νὰ δρᾶ πισταὶ ἀπ' τὴν ράχη του, νὰ κυριέψῃ τὰ παράλια καὶ νὰ στήσῃ σχέσεις μὲ τὴν Ἐλλάδα· γι' αὐτὸν ἐπρεπε νὰ τὸν προλάβῃ. Γιὰ νὰ προχωρήσῃ στὸ ἀνατολικά, ἐπρεπε' ἡ βάση τῶν πολεμικῶν του ἐπιχειρήσεων νάναι ὅσο γινόταν πιὸ πλατειὰ καὶ σίγουρη· ἀν στηριζόταν μόνο στὸν Ἐλλήσποντο, οἱ σατραπεῖς πρὸς τὸ Αἰγαῖο θάμεναν στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ, ποὺ θὰ μποροῦσε ἀπὸ κεῖ νὰ τὸν παρενοχλῆ διαρκῶς· ἀνάγκη, δρα, νὰ καταλάβῃ ὅλη τὴν μικρασιατικὴν ἀκτὴν, σταθερά, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ βαδίσῃ ἐπειτα βέβαιος πρὸς τὴν Ἀνατολή, ἐνῶ φυσικὰ κ' οἱ παράλιες αὐτὲς περιοχές, γεμάτες ἀπὸ ἐλληνες, βλέποντας στέρεα καὶ βαθύτερα κλιμακωμένη νίκην ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ποὺ πιὸ ἀποφασιστικὰ θὰ τάσσονταν μὲ τὰ γενικώτερα συμφέροντα τοῦ νικηφόρου ἐλληνισμοῦ.

'Ο Ἀλέξανδρος ἀνάθεσε τὴν σατραπεία τῆς ἐλλησποντιακῆς Φρυγίας στὸν Κάλα, τὸ γιὸ τοῦ Ἀρπαλού, ποὺ δυὸ χρόνια κιόλας εἶχε μείνει σ' ἐκείνους τοὺς τόπους, τὸν εἶχανε γνωρίσει, καὶ φαινόταν κατάλληλος νὰ διοικήσῃ τὴν στρατιωτικὰ σπουδαιότατην αὐτὴν περιοχὴν. Καμμιὰ μεταβολὴ δὲν ἔγινε, κατὰ τὸ ἄλλα, στὴ διοίκηση, κ' ἔμειναν κ' οἱ ἴδιοι φόροι, ποὺ δίνονταν καὶ στὸν πέρση βασιλιά. Ἀκόμα κ' οἱ μὴ ἔλ-

ληνες τῆς χώρας ἥρθαν, οἱ περισσότεροι, νὰ ὑποταχτοῦν στὴ νέα ἀρχὴ μὲ τὴ θέλησή τους, καὶ σὰν ἐλεύθεροι γύρισαν πίσω, μ' ὅλα ὅσα εἶχαν, χωρὶς νὰ τοὺς ἀφαιρεθῇ τίποτα, μήτε τὸ παραμικρότερο νὰ τοὺς ἐπιβληθῇ ἀπὸ τέτοιο κατακτητῇ. Κ' οἱ ἄντρες τῆς Ζέλειας, πούχαν πολεμήσει μαζὶ μὲ τοὺς Πέρσες στὸ Γρανικό, συγχωρήθηκαν κι αὐτοί, ἀφοῦ κατ' ἀνάγκη χαν βρεθῆ στὴν ἀπέναντι μεριά.

‘Ο Παρμενίων διατάχτηκε ν' ἀποσπαστῇ μ' ἔνα μέρος τοῦ στρατοῦ καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν πρωτεύουσα τοῦ σατράπη τῆς Φρυγίας, τὸ Δασκύλιο,³³⁹ ποὺ τόχε παρατήσει κιόλας ἡ περσικὴ φρουρά· δὲν κρίθηκε δῆμαρς ἀναγκαῖο, γιὰ τὴν ὥρα, νὰ προελάσουν κι ἀνατολικῶτερα, ἀφοῦ ἡ προώθηση ὡς ἔκει κάλυπτε ὁπωσδήποτε τὰ νῶτα τοῦ κύριου σώματος τῆς στρατιᾶς, ποὺ τράβαε μὲ τὸν Ἀλέξανδρο στὸ νοτιά, κατὰ τὴν ἔδρα τοῦ σατράπη τῆς Λυδίας, τὶς Σάρδεις.

Οι Σάρδεις φημίζονταν γιὰ τὴν ἀρχαία τους ἀκρόπολη, ποὺ πάνω σ' ἀπομονωμένο λόφον, ὅλο βράχια, προεξέχοντας ἀπὸ τὸν Τμῶλο στὴν πεδιάδα, καὶ γύρα-γύρα μὲ τεῖχος τριπλό, τὶς εἶχανε γι' ἀπόρθητες. Αύτοῦ ἦταν κι ὁ θησαυρὸς τῆς πλούσιας σατραπείας, ποὺ μποροῦσε νὰ δῶσῃ στὸ φρούραρχο τῆς πόλης τὰ μέσα γιὰ νὰ πολλαπλασιάσῃ καὶ νὰ συντηρήσῃ τὴν ἔτσι κι ἀλλιῶς διόλου ἀσήμαντη φρουρά της, ἐνῶ σοβαρὴ δύναμη ἔκει μποροῦσε νὰ ἔξασφαλίσῃ στὸν περσικὸ στόλο σπουδαῖο ἔρεισμα.³⁴⁰ γι' αὐτὸ καὶ πολὺ χάρηκε ὁ Ἀλέξανδρος σὰν εἶδε τὸν πέρση φρούραρχό τους, τὸ Μιθρήνη, μὲ τοὺς πιὸ σπουδαίους πολίτες τους, νὰ ἔχουν ἔρθει, τρεῖς ὕρες δρόμῳ ἀπὸ τὶς Σάρδεις,³⁴¹ γιὰ νὰ τοῦ παραδώσουν οἱ πολίτες τὴν πόλη κ' ἔκεινος τὴν ἀκρόπολή της μὲ τοὺς θησαυρούς. ‘Εστειλε λοιπὸν μπρὸς τὸν Ἀμύντα, γιὸ τοῦ Ἀνδρομένη, νὰ καταλάβῃ τὴν ἀκρόπολη, κι ὁ ἴδιος μπῆκε στὶς Σάρδεις λίγο ἀργότερα, ἔπειτ' ἀπὸ κάποια ἀνάπαισῃ υράτησε κοντά του ἐφεξῆς τὸ Μιθρήνη, τιμῶντας τὸν μὲ κάθε τρόπο· κι ὅχι μόνο γιὰ ν' ἀνταμείψῃ τὴν ὑποταγὴ του, μὰ καὶ γιὰ νὰ δείξῃ γενικώτερα πῶς ἀνταμείβει. Στοὺς Σαρδιανούς, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλους τοὺς Λυδούς, ἔδωσε ἐλευθερία, καὶ τοὺς ἀφήσει νὰ ξαναστήσουν τὸ πατροπαράδοτό τους πολίτευμα, ποὺ δύο αἰῶνες στερήθηκαν, καταπιεζόμενοι ἀπ' τοὺς πέρσες σατράπες. Γιὰ νὰ τιμήσῃ

³³⁹ [Πιθανώτατα τὸ σημερινὸ Hisar-tepe, 32χλμ νοτιοανατολικὰ τῆς Κυζίκου (Βλ. Kleine Pauly, I, 1395-6, Bosworth, I, 128).]

³⁴⁰ Πλούταρχος, ‘Ἀλέξανδρος, ΙΖ’ : Σάρδεις, τὸ πρόσχημα τῆς ἐπὶ θαλάσσῃ τῶν βαρύων ἡγεμονίας

³⁴¹ [Αρριανός, Α' 17, 3. Καὶ ἀπέχοντος αὐτοῦ ὅσον ἐβδομήκοντα σταδίους Σάρδεων — γύρω στὰ 13χλμ δηλαδὴ — ἤκον παρ' αὐτὸν Μιθρήνης τε, ὁ φρούραρχος τῆς Ἀκροπόλεως τῆς ἐν Σάρδεσι, καὶ Σαρδιανῶν οἱ δυνατώτατοι, ἐνδίδοντες οἱ μὲν τὴν πόλιν, ὁ δὲ Μιθρήνης τὴν ἄκραν καὶ τὰ χρήματα.]

τίς Σάρδεις ἀποφάσισε νὰ ἴδρυσῃ στὴν ἀκρόπολή της ναὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διός· ἐνῶ κοιτοῦσε ὅμως τὴν περιοχή, γιὰ νὰ βρῇ τὴν καλύτερη θέση, ἔσπασε ἄξαφνα θύελλα κι ἀρχισε νὰ πέφτῃ, μὲ φοβερὲς βροντὲς κι ἀστραπές, ραγδαία βροχή, τοπική, αὐτοῦ ἀκριβῶς ὃπου ὑψωνόταν ἀλλοτε τ' ἀνάκτορο τῶν λυδῶν βασιλέων· καὶ λοιπὸν αὐτὴ τὴ θέση τότε διαλέξε νὰ χτιστῇ ὁ ναός, ποὺ ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρὸς θὰ στόλιζε, γιὰ αἰῶνες, τὴν ὑψηλὴν ἀκρόπολη τοῦ θρυλικοῦ ἔκείνου Κροίσου.³⁴²

Οἱ Σάρδεις στάθηκαν ἡ δεύτερη θέση-κλειδὶ στὶς ἐπιχειρησιακὲς γραμμὲς τοῦ Μεγαλέξαντρου - καθὸ πύλη ἀλλωστε τῆς μικρασιατικῆς ἐνδοχώρας, ὃπου φέρναν ὅλ' οἱ μεγάλοι δρόμοι ποὺ ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὸ κυριώτατο αὐτὸ κέντρο-κόμβο τῆς ἀκροδυτικῆς Ἀσίας. Ἡ γενικὴ διοίκηση τῆς Λυδίας ἀνατέθηκε στὸν ἀδερφὸ τοῦ Παρμενίωνα, τὸν Ἀσανδρο, μὲ δύναμη ἵππικοῦ καὶ ψιλοῦ πεζικοῦ στὶς διαταγές του γιὰ φρουρὰ τῆς σατραπείας. Μαζὶ του ἔμειναν ὁ Παυσανίας, ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν ἑταίρων, κι ὁ Νικίας· στρατιωτικὸς διοικητής, ὁ ἔνας, τῆς ἀκρόπολης τῶν Σάρδεων, κι ἀργηγὸς τῆς φρουρᾶς της (π' ὥριστηκαν οἱ σύμμαχοι Ἀργεῖοι), κι ὁ ἄλλος γιὰ τὴν ἐπιβολὴ καὶ τὴν εἰσπραξὴ τῶν φόρων.³⁴³ Ἄλλο σῶμα, ἀπὸ πελοποννήσιους κι ἄλλους ἔλληνες σύμμαχους, πῆγε στὶς χῶρες τοῦ Μέμνονα ὑπὸ τὸν Κάλα καὶ τὸ λυγκηστὴ Ἀλέξανδρο, ποὺ ἀντὶ τοῦ Κάλα εἶχε μπῆ ἐπικεφαλῆς τοῦ θεσσαλικοῦ ἵππικοῦ.³⁴⁴ Ὁταν πῆραν τὶς Σάρδεις, θὰ κρίθηκε ἀναγκαῖο νὰ ἐπεκτείνουν τὴν κατοχὴ τους καὶ πρὸς τ' ἀριστερά, κυριεύοντας καὶ τὴν ἀλλην ἀκτὴ τῆς Προποντίδας, καὶ τὸ δρόμο γιὰ τὸ ἐσωτερικό, ποὺ παραπορεύεται τὸ Σαγγάριο. Τέλος, ὁ στόλος, ὑπὸ τὸν Νικάνορα,³⁴⁵ μετὰ τὴ νίκη στὸ

342 Ὁ Ἀρριανός, Α' 17, 6, ἀφηγεῖται τὰ σχετικὰ μ' αὐτὸ τὸν οἰωνὸ ἔτσι ποὺ θὰ νόμιζε κανεὶς ὅτι τὰ πῆρ' ἀπ' τὸν Πτολεμαῖο εἰδεμή, τέτοιου τύπου «παράδοξα» καὶ «προμηνύματα προέρχοντ' ἀπ' τὸν Ἀριστόβουλο

343^P [Ἀρριανός, Α' 17, 7 Κατέλιπε δὲ τῆς μὲν ἄκρας τῶν Σάρδεων ἐπιμελῆτην Παυσανίαν τῶν ἑταίρων, τῶν δὲ φόρων τῆς συντάξεώς τε καὶ ἀποφορᾶς Νικίαν]

344^S Ἀρριανός, Α' 17, 8 ἐπὶ τὴν χώραν τὴν Μέμνονος. Δὲν εἶναι σαφὲς ἂν μὲ τοῦτο ἐννοεῖ τὴν περιοχὴ κοντὰ στὴν Ἀσκανία λίμνη ἢ κάποιαν ἄλλη. Οἱ Βιθυνοὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῆς τῆς γωνίας τῆς Μικρασίας ἦταν ἐλεύθεροι, μὲ τὸν ἡγεμόνα τους Βᾶ, γιὸ τοῦ Δυδαλοῦ (Μέμνων, *F Gr H*, ἀπόστ. 12] ἀπὸ τὸ Φώτιο, 228a) [Ο Βᾶς δὲν ἦταν γιὸς τοῦ Δυδαλοῦ, ἀλλὰ τοῦ Βοτείρα. Ἡ περιοχὴ τῆς Ἀσκανίας λίμνης εἰν' ἡ Βιθυνία, ἀνάμεσα στὸ Ρύνδακο ποταμὸ καὶ τὸ Σαγγάριο, ποὺ βρέχεται πρὸς βορρᾶν ἀπὸ τὴν Προποντίδα, τὸ Βόσπορο καὶ τὸν Εὔξεινο Πόντο. Οἱ νεώτεροι ἐρευνητές, βασιζόμενοι στ' ὅτι δὲ Μέμνων κι δὲ ἀδερφός του Μέντωρ κατέχαν τὴ Σκῆψι, τὴν Κεφρῆνα, καὶ τὸ Ἰλιον, ἀπὸ τὸ 360 κιόλας (Δημοσθένης, *Kat' Ἀριστοκράτους*, 154-7), φρονοῦν πῶς περιοχὴ τοῦ Μέμνονα ἦταν ἡ Τρωάδα - ίσως μαζὶ καὶ μὲ τὴ Λάμψακο (Βλ. ὑ 315, Berse, II, 251, Schachermeyr, 133, 116, Bosworth, I, 131, Seibert, *Eroberung*, 37)]

345² [Berse, ἀρ 555]

Γρανικό, θὰ πῆρε τὴ διαταγὴν νὰ καταπλεύσῃ στὴ Λέσβο καὶ στὴ Μίλητο· κι ὅταν ἐμφανίστηκε, θὰ προσχώρησε κ' ἡ Μυτιλήνη στὴ μακεδονικὴ συμμαχία.³⁴⁶

‘Ο Ἀλέξανδρος τράβηξε μὲ τὸ κύριο σῶμα τῆς στρατιᾶς ἀπὸ τὶς Σάρδεις στὴν Ἰωνία.

Οἱ Ἰωνικὲς πόλεις, χρόνια καὶ χρόνια τόσα ὑποφέροντας ἀπὸ τὶς περοτικὲς φρουρές, καὶ τοὺς περοτίζοντες ὀλιγαρχικούς τους, ἀνυπομονοῦσαν, φυσικά, γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους, ποὺ φαινόταν τώρα πράγματι νάρχεται ἀπροσδόκητη ἔτσι, σὰν ἀπ' τοὺς θεούς· κι αὐτὸ δισφαλῶς δὲν ἐσήμαινε πώς παντοῦ οἱ φιλελευθερες τάσεις εἶχαν ἐκδηλωθῆ, γιατὶ ὅπου οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἦταν πολὺ δυνατοὶ ὁ δῆμος δὲν τόλμαγε νὰ ἐκφραστῇ· μποροῦσε δμως νάναι βέβαιος κανείς, πώς σὰ θὰ ζύγωνε ὁ ἐλευθερωτής, ἡ δημοκρατία κι ἀπομόνη της θ' ἀναφλεγόταν, κ' ἡ ἀπελευθέρωση θὰ πραγματωνόταν ἐκρηκτικὰ κ' ἐλληνικώτατα, μ' ἀκράτητη ὄρμη κατὰ τῶν καταπιεστῶν.

‘Η Ἐφεσος, ἡ ἀνέκαθεν κορυφαία τῶν Ἰωνικῶν πόλεων, ἔδωσε τὸ παράδειγμα. Κιόλας ἀπ' τὸ Φίλιππο, τὸ 338, ὕστερ' ἀπ' τὶς ἀποφάσεις ποὺ μαθεύτηκαν τῆς Κορίνθου ὁ δῆμος της αὐτανακηρύχτηκε ἀνεξάρτητος! Πλάκωσε δμως τότε ὁ Αὐτοφραδάτης, μὲ στρατό, καὶ στήθηκε ὅξω ἀπ' τὴν πόλη Ζητῶντας τὶς ἀρχές της γιὰ διαπραγματεύσεις· κι ὅταν βγῆκαν, ἐνῷ τάχα βρισκότανε μαζί τους σὲ συνεννοήσεις, διάταξε τοὺς στρατιῶτες κι ὥρμησαν μέσα, κατὰ τῶν ἀνυποψίαστων πολιτῶν, καὶ πολλοὺς σκότωσαν, κι ἄλλους αἰχμαλώτισαν.³⁴⁷ ἀπὸ τότε περισικὴ φρουρὰ εἶχε καταλάβει τὴν Ἐφεσο καὶ ἡ ἔξουσία ἤρθε στὰ χέρια τοῦ Σύρφακα καὶ τῶν δικῶν του. Μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Φίλιππου πολλοὶ φῦγαν ἀπ' τὴν αὐλὴ τῆς Πέλλας, κι ἀνάμεσά τους κι ὁ γιὸς τοῦ Ἀντίοχου, ὁ Ἀμύντας, ποὺ ὁ ἀδερφός του μάλιστα ὁ Ἡρακλείδης ἦταν ἀρχηγὸς τῆς ἴππικῆς ἵλης τῆς Βοττιαίας· αὐτὸς ὁ Ἀμύντας λοιπόν, παρὰ ποὺ πάντα καλὰ τοῦ φερνόταν ὁ Ἀλέξανδρος, εἴτε ἀπὸ κάποια κρυψὴ ἐνοχή, εἴτε ἀπὸ καμμιὰν ὑπουλη ἐναντίωση μέσα του, κατάφυγε στὴν

³⁴⁶ Τὴν τυραννίδα τοῦ Ἀγώνιππου στὴν Ἐρεσὸ διαφωτίζουν οἱ ἐπιγραφὲς ποὺ ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸν Conze (*Reise auf der Insel Lesbos*, 35 καὶ 39, *CIG*, II, ἀρ 216b, *Addenda*, σ. 1023) [IG, XII, 2, ἀρ 526, *OGIS*, ἀρ 8, καὶ νεώτερη ιστορικὴ ἐρμηνεία στὸν Heisserer, 27-78], κατὰ τὶς ὁποῖες δ τύραννος πόλεμον ἐξενικάμενος πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς Ἕλλανας ἔδιωξε τοὺς πολῖτες ἀπ' τὴν πόλη, φυλάκισε τὶς γυναικεὶς καὶ τὶς κόρες τους στὴν ἀκρόπολη, εἰσέπραξε 3200 χρυσοὺς στατῆρες κ λ., καὶ τὸ τελεύταιον ἀφικόμενος πρὸς Ἀλέξανδρον κατεψεύδετο καὶ διέβαλλε τοῖς πολίταις Δὲν εἶναι σαφὲς μὲ ποιὸ τρόπο ἐπενέβη τότε ὁ Ἀλέξανδρος. ‘Ἄξιοισημείωτο εἶναι μονάχα, πώς ὁ Λαομέδων κι ὁ Ἐριγύνιος ἤτανε μυτιληναῖοι [Γιὰ τὸν Ἀγώνιππο βλ. Berne, *Tyrannis*, I, 338 καὶ II, 691.]

³⁴⁷ Πολύαινος, Ζ' 27, 2.

"Εφεσο³⁴⁸ δπου καὶ τιμές διάφορες τοῦ καναν οἱ ὀλιγαρχικοί της. Σὰ μαθεύτηκ' ἡ ἡττα τῶν Περσῶν στὸ Γρανικό, οἱ δημοκρατικοὶ ἐφέσιοι ξεσκωθῆκαν, ἐλπίζοντας πώς θὰ ἐλευθερώνονταν ἀμέσως· καὶ τότε οἱ ὀλιγαρχικοὶ κινδύνεψαν. Μὰ νά ποὺ ἀπ' τὰ ιωνικὰ παράλια καταφτάνει φεύγοντας ὁ Μέμνων, μὲ τὰ λείψανα τοῦ νικημένου στρατοῦ, καὶ τότε τὸ κόμμα τοῦ Σύρφακα τοὺς ἀνοίγει τὶς πύλες τῆς πόλης κι ὅλοι μαζὶ ρίγονται τῶν δημοκρατικῶν· γίνηκ' ἔτσι αὐτοῦ ὅ, τι συνήθως ντροπιάζει τὴν πτώση κατεξοχὴν παρὰ τὴν ἄνοδο τοῦ δεσποτισμοῦ· ὁ τάφος τοῦ Ἡρόπυθου, τοῦ ἐλευθερωτῆς τῆς Ἐφέσου, ἀνασκάφτηκε καὶ βεβηλώθηκε, ὁ ιερὸς θησαυρὸς τοῦ Ἀρτεμίσιου ληστεύτηκε, ὁ ἀνδριάντας τοῦ Φίλιππου στὸ ναὸ γκρεμίστηκε!³⁴⁹ Μὰ ὁ Ἀλέξανδρος ζύγων ὀλοένα, κι ὁ Μέμνων τράβηξε στὴν Ἀλικαρνασσό, νὰ ἑτοιμάσῃ αὐτοῦ τὴν ἄμυνά του, δσο μποροῦσε καλύτερα· καὶ τότε ὁ Ἀμύντας, μὴ μπορῶντας, βέβαια, νὰ νιώθῃ καὶ σίγουρος, μὲ τὸν ξεσκωμένο λαὸ τῆς Ἐφέσου, μήτε καὶ νὰ ἐλπίζῃ πώς θὰ κρατοῦσε τάχα τὴν πόλη ἐνάντια στὴ στρατιὰ ποὺ κατάφτανε, πῆρ' ὅσους μισθοφόρους βρίσκονταν ἐκεῖ, ἀρπαξε καὶ δυὸ τριήρεις ἀπ' τὸ λιμάνι, καὶ πῆγε νὰ βρῇ τὸν περσικὸ στόλο, π' ἀλώνιζε τὸ Αίγαο μὲ 400 πλοῖα. Μόλις λοιπὸν οἱ δημοκρατικοὶ ἐφέσιοι εἶδαν πώς γλύτωσαν ἀπὸ τὸ στρατό, ξεσκωθῆκαν κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν. Πολλοὶ ἔξέχοντες πρόλαβαν νὰ τὸ σκάσουν· ἀλλ' ὁ Σύρφαξ, μὲ τὸ γιο του καὶ τὰ παιδιά τῶν ἀδερφῶν του, ποὺ κατάφυγαν στὸ ναό, ἀποσπάστηκαν ἀπ' τοὺς βωμοὺς καὶ λιθοβολήθηκαν ἀπὸ τοὺς μαινόμενους ἀντίπαλούς τους, ποὺ συνέχισαν ν' ἀναζητᾶν κι ὅλους τοὺς ἄλλους ὀλιγαρχικοὺς καὶ περσίζοντες, νὰ τοὺς συγυρίσουν καὶ δαύτους!

Τότε ἔφτασε ὁ Ἀλέξανδρος... Μπῆκε στὴν Ἐφεσο τὴν ἄλλη μέρα πούχε φύγει ὁ Ἀμύντας· σταμάτησε τὶς σφαγές, διάταξε νὰ φέρουν πίσω ἐκείνους πούχαν διώξει γιὰ χάρη του, καὶ νὰ ἐγκαθιδρυθῇ γιὰ πάντα ἡ δημοκρατία, ἐνῶ χάρισε καὶ στὸ Ἀρτεμίσιο τοὺς φόρους πούδιναν ὡς τότε στὴν Περσία, κ' ἐπεξέτεινε τὸ ἀσυλό του κι ὡς καμμιὰ διακοσαριὰ μέτρα πέρ' ἀπ' τὰ σκαλοπάτια του,³⁵⁰ ἵσως γιὰ ν' ἀποκλείσῃ κάθε

348 Επειδὴ ὁ Ἀρριανός, Α' 17, 9, λέει πώς ὁ Ἀμύντας αὐτὸς [Berve, ἀρ 58] δραπέτευσε ἀπ' τὴ Μακεδονία, δὲ μπορεῖ νάν' ἔκεινος ποὺ κατὰ τὸν Ιουστίνο, IX, 5, 9, στάλθηκε στὴν Ἀσία τὸ 336 μὲ τὸν Παρμενίωνα καὶ τὸν Ἀτταλο [Berve, ἀρ 59]

349 "Οσο δελεαστικὸ κι ἀν εἰναι, πώς ἡ ἱερατικὴ πολιτικὴ ταύτιζε τάχα τὰ συμφέροντά της μὲ τῶν ὀλιγαρχικῶν, κ' εἴχε ταχτῇ μὲ τοὺς Πέρσες, δὲν στηρίζεται στὰ κείμενα 'Ο ἀνδριάντας τοῦ Φίλιππου' (Ἀρριανός, Α' 17, 11), ποὺ μονάχα μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Μέμνωνα γκρέμισαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ στὸ ναό, δείχνει πώς τὸ ἱερατεῖο δὲν ἤταν, ἀπλῶς, ἀντιμακεδονικὸ - δπως καὶ τ' ὅτι οἱ ὀλιγαρχικοὶ, δχι ὁ δῆμος, λαφυραγγήσαν τὸ θησαυρὸ τοῦ ιεροῦ (Ἀρριανός, δ.π.)

350 Τὸ παραμύθι πώς ὁ Ἀλέξανδρος ὑποσχέθηκε στοὺς Ἐφέσιους ν' ἀποτελείωσῃ τὸ ναό τους, ἀν χαράζαν τ' δνομά του στὸ θριγκὸ τοῦ οἰκοδομήματος, εἰναι μεταγε-

ἀντίθεση παραπέρα μεταξύ τοῦ Ἀρτεμίσιου καὶ τῆς πολιτικῆς κοινότητας τῆς Ἐφέσου, ἀφοῦ μόλις εἶχε συμβιβάσει ἀντιδικία τους. "Ετσι, κι ἄν καὶ γιὰ ὅ, τι τυχὸν ἄλλο, λέει ὁ Ἀρριανός,³⁵¹ πάντως καὶ γιὰ ὅσα ἔκανε τότε στὴν Ἐφεσο, πολὺ ἐκτιμήθηκε ὁ Ἀλέξανδρος.

'Εκεῖ λοιπὸν φτάνουν πρέσβεις ἀπ' τὶς Τράλλεις καὶ τὴ Μαγνησία τοῦ Μαίανδρου, γιὰ νὰ παραδώσουν τὶς δυὸ πόλεις, πούταν οἱ σπουδαιότερες τῆς βόρειας Καρίας, κι ὁ Ἀλέξανδρος στέλνει τὸν Παρμενίνιωνα, μὲ 5000 πεζοὺς καὶ διακόσιους ἵππεῖς,³⁵² νὰ τὶς παραλάβῃ. Τὸν ἕδιον καιρὸ πάει κι ὁ Ἀλκίμαχος,³⁵³ ὁ ἀδερφὸς τοῦ Λυσίμαχου, μ' ἄλλους τόσους, στὸ βορρᾶ, στὶς αἰολικὲς κ' Ἰωνικὲς πόλεις, μ' ἐντολὴ νὰ καταλύσῃ παντοῦ τὴν ὀλιγαρχία, νὰ ἔναντισθῇ τῇ δημοκρατίᾳ καὶ τοὺς πατροπαράδοτους νόμους, νὰ καταργήσῃ τοὺς φόρους πούδιναν ὡς τότε στοὺς Πέρσες.

Τότε θὰ καταλύθηκε κ' ἡ ὀλιγαρχία τῆς Χίου, ποὺ ἐπικεφαλῆς της ἦταν ὁ Ἀπολλωγίδης, κ' ἡ τυραννία τῆς Ἀντισσας καὶ τῆς Ἐρεσοῦ, κ' ἡ Ἡ Μυτιλήνη σιγουρεύτηκε μὲ μακεδονικὴ φρουρά.³⁵⁴

Στὴν Ἐφεσο κάθησε λίγο ἀκόμα καὶ συναναστράφηκε ὁ Ἀλέξανδρος τὸ μεγαλύτερο ζωγράφο τῆς ἐποχῆς του, τὸν Ἀπελλῆ - ποὺ τοῦ

νέστερο, καθὼς φαίνετ' ἀπ' τὸν ἀναχρονισμὸ ποὺ περιέχεται στὴν ἀπόκριση ἐνὸς ἐφέσιου, πῶς τάχα δὲν πρέπει ὁ θεός ν' ἀφιερώσῃ στὴ θεά ναοῦ "Αν δὲν παραδίνονταν κι ἀπὸ τὸν Ἀρτεμίδωρο τὸν ἐφέσιο (Στράβων, ΙΔ' 641), θὰ τάπαιρεν κανεῖς γιὰ κατασκεύασμα τῶν ρητορικῶν σχολῶν ἀλλὰ κ' ἡ μαρτυρία τοῦ σύγχρονου τῶν μιθριδατικῶν πολέμων γεωγράφου δὲν κάνει τὸ μυθολόγημα πιὸ πιστευτό, ἐνῶ οὔτε κι ἀπ' τὴν πληροφορία του, πῶς οἱ Ἐφέσιοι μὴ ἐθελῆσαι, πολὺ μᾶλλον οὐκ ἀπὸ τὴν ἐθελήσαντες δὲς ἱεροσυλίας καὶ ἀποστερήσεως φιλοδοξεῖν, ἐπιτρέπεται νὰ βγάλῃ κανεῖς τὸ συμπέρασμα πώς τάχα τὴν πρόταση τοῦ Μεγαλέξαντρου ἡ μιὰ φατρία τὴν ἀρνήθηκε Ἑρά, θεωρῶντας την ἱεροσυλία, κ' ἡ ἄλλη σέρβιρε κομψὰ ἔτσι τὴν ἀπόρριψή της

³⁵¹ Ἀρριανός, Α' 17, 12 καὶ εἰ δῆ τῷ ἀλλῷ, καὶ τοῖς ἐν Ἐφέσῳ πραχθεῖσιν Ἀλέξανδρος ἐν τῷ τότε εὐδοκίμει.

³⁵² Αὐτὴ ἡ ἀποστολή, κ' ἡ ἄλλη τοῦ Ἀλκίμαχου, ποὺ καθεμειά τους εἶχε, κατὰ τὸν Ἀρριανό, Α' 18, 1· δισχιλίους καὶ πεντακοσίους πεζοὺς τῶν ζένων καὶ Μακεδόνας παραπλησίους, ἵππεας δὲ τῶν ἑταίρων ἑς διακοσίους, ἀποδεικνύει ἀναμφίβολα ὅτι γιὰ τέτοιες ἀποστολές δὲν τηρούσανε τὴν ἀδιάσπαστη σύνταξη τῶν φαλάγγων

^{353^ε} Ἀντίμαχον στὸ φλωρεντινὸ χειρόγραφο, Ἀλκίμαλον σ' ἄλλα [D,F,G,H,L στὸ Roos] στὸ παρισινὸ ποὺ χρησιμοποίησε ὁ C Muller [Parisinus gr 1753, B στὸ Roos]: Ἀλκίμαχον Γιὰ τοῦτον ἔχουνε ψηφιστῇ τιμές, στὴν ἐπιγραφὴ CIA, II, ἀρ 123 [Hicks-Hill, ἀρ 152, IG², II, ἀρ 239.]

^{354^η} Τὸ διώξιμο τῶν τυράννων ἀπ' τὶς δυὸ λεσβιακὲς πόλεις τ' ἀναφέρει ὁ [Δημοσθένης] στὸ Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν, 7 Τὴν κατοχὴ τῆς Μυτιλήνης, ὁ Ἀρριανός, Β' 1, 3 καὶ Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Γ' 2, 4, ὁ μόνος πούμενες ἦταν ὁ Ἀριστόνικος τῆς Μήθυμνας (Ἀριστώνυμος στὸν Πολύαινο, Ε' 44, 3) [Berve, ἀρ 131 καὶ Tyrannis, I, 336-8.]

‘φτιαξε τὴν περίφημ’ εἰκόνα του, μὲ κεραυνὸ στὸ χέρι. Αὐτή, γιὰ πολὺν καιρὸ ὕστερα, στόλιζε τ’ Ἀρτεμίσιο.³⁵⁵ Μελετῶντας ἐκεῖ ἀναπτυξιακὰ ζητήματα τῶν ἴωνικῶν πόλεων³⁵⁶ διάταξε νὰ συνοικιστῇ πάλ’ ἡ Σμύρνη (ποὺ δὲν τὴν εἶχαν μόνο καταστρέψει, ἀπὸ παλιά, παρὰ καὶ τὴν εἴχανε διαλύσει, σὲ πολλὰ χωριά, οἱ λυδοὶ βασιλιάδες), νὰ ἐνώσουν τὶς Κλαζομενές μὲ τὸ νησί τους πούχε τὸ λιμάνι³⁵⁷ καὶ ν’ ἀνοίξῃ ὁ ισθμός τους ὡς τὴν Τέω, γιὰ νὰ μὴν ἀναγκάζωνται τὰ πλοῖα νὰ κάνουν τὸ γῦρο ἀπὸ τὴν Μέλαιναν ἄκρα. Καὶ δὲν πραγματώθηκε βέβαια ἐντέλει τὸ ἔργο, ἀλλὰ γίνονταν τὰ κατοπινὰ χρόνια σ’ ἐν’ ἄλσος ἐκεῖ ἀγῶνες, ἀπὸ τὸ Κοινὸ τῶν Ἰώνων, ἀφιερωμένοι στὸν ἐλευθερωτὴ τους: τ’ Ἀλεξάνδρεια μὲ τ’ ὄνομα.³⁵⁸

‘Απ’ τὴν “Ἐφεσο ξεκίνησ’ ὁ Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ ἐκανε θυσία πάλι στὸ Ἀρτεμίσιο τὴν προηγούμενη, καὶ πάνοπλη ἐπιθεώρησε τὴ στρατιὰ ὅλη καὶ συνταγμένη, σὰ γιὰ μάχη — τέσσερις ἵλες μακεδόνων ἐταίρων ἵππεων, κ’ ἵππεων θρακῶν, κι ἀγριάνων, καὶ τοξοτῶν, μὲ κάπου 12000 ὀπλῖτες κ’ ὑπασπιστὲς — τραβῶντας γιὰ τὴ Μίλητο,³⁵⁹ ποὺ μὲ τὸ μεγάλο τῆς λιμάνι, ὅπως ζύγωνε πιὰ καὶ τὸ φθινόπωρο, ἦταν πάρα πολὺ

355 Πλίνιος, XXXV, 86 Κι ὁ Αἰλιανός, *Ποικίλη Ἰστορία*, Β’ 3, ΙΒ’ 34 – μὲ πολλὲς συγχύσεις ὅμως αὐτός ‘Ο Πλούταρχος λέει (‘Ἀλέξανδρος, ΚΑ’) πῶς ἡ Ἰστορία ἐκείνη τῆς γυμνῆς Παγκάστης εἶναι χαριτωμένο κατασκεύασμα γιὰ παίνεμα τοῦ Μεγαλέξαντρου

356² Σ’ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἀνάγετ’ ἵσως κ’ ἡ ἀφιέρωση τοῦ ναοῦ ποὺ χτίστηκε ἥ ποὺ ἀνοικοδομήθηκε στὴν Πριήνη, καὶ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν CIG, II, ἀρ 2904 (Le Bas, III, 1, ἀρ. 187 [Hicks-Hill, ἀρ 156, Nachmanson, ἀρ 51, Ditt., Syll³, ἀρ 277, Heisserer, 142-5 καὶ 156-8]) *Βασιλεὺς Ἀλέξανδρος ἀνέθηκε τὸν ναὸν Ἀθηναῖη Πολιάδι Φανερὸ εἶναι ὅμως ὅτι τὸ βασιλεὺς φέροντει τὴν ἀφιέρωση σὲ ὑστερώρα χρόνια, κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας*

357 [‘Ο Στ. Λυκούδης (MEE, ΙΔ’ 487, *Κλαζομεναὶ*) σημειώνει πῶς λείψανα τοῦ κυματοθραύστου στὸν οὐρανὸν, πούκαν’ ὁ Ἀλέξανδρος γιὰ νὰ ἐνώσῃ τὸ νησὶ μὲ τὴν ξηρά, ἔτι καὶ νῦν σαφῶς διακρίνονται.]

358² Στράβων, ΙΔ’ 644 ἄλσος καθιερωμένον Ἀλεξάνδρῳ τῷ Φιλίππου καὶ ἀγῶνι ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἰώνων ‘Ἀλεξάνδρεια’ καταγγέλλεται συντελούμενος ἐνταῦθα ‘Ο Ἀλέξανδρος δὲν ἐσκόπευε νὰ διορύξῃ ἀκριβῶς τὸ Μίμαντα, καθὼς λέει ὁ Παυσανίας, Β’ 1, 5, [‘Ἄλλ ὁ Παυσανίας (ὅπως κι ὁ Στράβων) ὀνομάζει ἔτοι κάπως ἀσριστα, μὲ τ’ ὄνομα τοῦ κύριου ὀρεινοῦ ὅγκου τοῦ Μίμαντα (1200 ὑψόμ.), ὅλα τὰ γύρω μικρότερα βουνά τῆς Ἐρυθραίας χερσονήσου (Βλ. RE, XV, 2, 1713-4.)] ‘Ο ισθμὸς τῶν Κλαζομενῶν εἶχε πλάτος πάνω ἀπὸ 10χλμ.

359 ‘Αφοῦ τὰ δυὸ σώματα, τοῦ Παρμενίωνα καὶ τοῦ Ἀλκίμαχου, ἀριθμοῦσαν 10000 πεζοὺς καὶ τετρακόσιους ἵππεῖς, κ’ ὑπὸ τὸν Κάλα κήτων ἀποσπασμένοι στὴ Βιθυνία οἱ θεσσαλοὶ κ’ Ἑλληνες ἵππεῖς, καὶ τὰ συμμαχικὰ τμῆματα (πάνω ἀπὸ 6000 πεζοῖς, καὶ πάνω ἀπὸ χίλιοι διακόσιοι ἵππεῖς), ὁ Ἀλέξανδρος δὲ θάχε βέβαια περισσότερους ἀπὸ δεκατέσσερις μὲ δεκατέσσερις χιλιάδες πεζούς, καὶ πάνω-κάτω 3000 ἵππεῖς ‘Ο Παρμενίων θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ τὸν συνάντησε στὸ δρόμο Ἐφέσου-Μιλήτου.

χρήσιμη στὸν περσικὸ στόλο, ἃν ἥθελε νάναι κύριος τοῦ Αἰγαίου. Ὁ ἔλληνας Ἡγησίστρατος, φρούραρχος τῆς Μιλήτου, εἶχε γράψει κιόλας στὸν Ἀλέξανδρο πώς θὰ τοῦ παράδινε τὴν πόλη, μὰ σὰν ἔμαθ' ὅτι κατάπλεε ὁ μεγάλος περσικὸς στόλος ἀλλαζεῖ γνώμη κι ἀποφάσισε νὰ φυλάξῃ τὸ σπουδαῖο αὐτὸ λιμάνι γιὰ τοὺς Πέρσες. Γι' αὐτὸ κι ὁ Ἀλέξανδρος τώρα βιαζότανε νὰ πάρῃ τὴν πόλη.

Ἡ Μίλητος ἦταν πάνω σὲ μιὰ γλῶσσα, στὸ νότο τοῦ Λατμικοῦ κόλπου - περίπου 22χλμ νοτιώτερα ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο τῆς Μυκάλης, καὶ γύρω στὰ 30 ἀπὸ τὴ Σάμο, ποὺ φαίνεται στὸν ὁρίζοντα. Ἡ πόλη χωρίζεται στὴν ἔξω καὶ στὴ μέσα, ποὺ περικλείνεται ἀπὸ παχιὰ τείχη καὶ βαθεῖα τάφρο, κ' ἔχει 4 λιμάνια· τὸ μεγαλύτερο εἶναι πρὸς τὴ Λάδη - τὸ νησὶ λίγο παραόξω ἀπ' τὴν παραλία· τὸ λιμάνι αὐτὸ χωροῦσε στόλο δλάκερο, καὶ γιὰ τοῦτο πάντα ἦταν στόχος, κ' ἔγιναν ναυμαχίες κοντά του, ποὺ κρίθηκαν ἀπὸ τὸ ποιός τὸ κρατοῦσε· τὸ ἄλλα 3 λιμάνια στὴν πόλη χωρίζονται ἀπὸ βραχόνησα, κ' εἶναι βολικὰ βέβαια γιὰ τὸ ἐμπόριο, μὰ ὅχι καὶ τόσο ἀνετα, ἐνῶ ἐλέγχονται κι ἀπὸ τὴν παραλία τῆς Λάδης. Ἡ πάμπλουτη Μίλητος δὲν καταπιεζόταν ἀπ' τοὺς Πέρσες σοβαρά, κ' εἶχε δημοκρατία· γι' αὐτό, ἐλπίζοντας πώς θὰ κατάφερνε νὰ μείνη οὐδέτερη τώρα, εἶχε στείλει γιὰ βοήθεια³⁶⁰ στὴν Ἀθῆνα.

Οἱ Νικάνωρ, ὁ ναύαρχος τοῦ στόλου, ἔφτασε στὴ θάλασσα τῆς Μιλήτου πρὶν ἀπὸ τὸν περσικὸ στόλο, καὶ προσωριμίστηκε στὴ Λάδη μὲ 160 τριήρεις. Μὰ νά κι ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπὸ τὴν ξηρά! Καταλαμβάνει τὴν ἔξω πόλη, περικλείνει τὴ μέσα μὲ χαράκωμα, περνάει στὴ Λάδη τοὺς θράκες καὶ κάπου 4000 μισθοφόρους γιὰ ἐνίσχυση τῆς σπουδαίας αὐτῆς θέσης καὶ διατάζει τὸ στόλο ν' ἀποκλείσῃ στενὰ τὴ Μίλητο ἀπ' τὴ θάλασσα. Τοτερό ἀπὸ τρεῖς μέρες φάνηκε ὁ περσικὸς στόλος μὲ 400 καράβια· μὰ σὰν εἶδαν οἱ Πέρσες πώς τὸ λιμάνι τόχαν οἱ Ἑλληνες, τράβηξαν βορειότερα καὶ προσωριμίστηκαν στὸ ἀκρωτήριο τῆς Μυκάλης.

Τόσο κοντὰ οἱ δυὸ ἔχθρικοὶ στόλοι κάναν νὰ φαίνεται ἀναπόφευχτη μιὰ κρίσιμη ναυμαχία· καὶ πολλοὶ μακεδόνες στρατηγοὶ τὴ θέλαν, βέβαιοι γιὰ τὴ νίκη, ἀλλ' ὡς κι ὁ πάντα συνετὸς γερο-Παρμενίων, γιατὶ ἀνέκαθεν, ἔλεγε, νικοῦσαν οἱ Ἑλληνες τοὺς βάρβαρους στὴ θάλασσα, μὰ κι ὁ ἀετὸς πούδαν στὴν παραλία, γραπωμένο κεῖ στὴν πρύμη τοῦ πλοίου τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἀμφιβολίᾳ δὲν ἄφηνε γιὰ τὸ καλὸ σημάδι ἀπ' τοὺς θεοὺς ἐν προκειμένω· μιὰ ναυτικὴ νίκη τώρα θάταν κάτι πάρα πολὺ καλὸ γιὰ τὴν ὅλη ἐπιχείρηση, ἐνῶ κι ἃν νικιόντουσαν δὲ χάναν ἐπιτέλους καὶ τίποτ' ἀπ' ὅ,τι, ἔτσι κι ἀλλιῶς, δὲν εἶχαν, γιατὶ οἱ Πέρσες πάντως, μὲ 400 πλοῖα, κυρίαρχοι ὀπωσδήποτ' ἦταν στὴ θά-

λασσα. Κ' ἔλεγε πώς κι ὁ ἕδιος θάμπαινε στὰ καράβια νὰ πολεμήσῃ!³⁶¹ Ό 'Αλέξανδρος ὅμως διαφώνησε, κ' εἶπε πώς μὲ τέτοιες εἰς βάρος του προύποθεσεις, τὸ νὰ τολμήσῃ κανεὶς ναυμαχία, ἔχοντας 160 πλοῖα κατὰ τετρακοσίων, καὶ μὲ ναῦτες ἐλάχιστα ἔξασκημένους, κατέναντι τέτοιων θαλασσόλυκων, ἐμπειροπόλεμων κύπριων καὶ φοινίκων, κατεξοχὴν στὸ στοιχεῖο τους, χαμένην πόθεσ' ἦταν, χωρὶς συζήτηση, ἀν δῆλοι καὶ πάρα πολὺ ἐπικίνδυνη· οἱ ἀκαταμάχητοι στὴν ξηρὰ Μακεδόνες δὲν ἐπρεπε νὰ παραδοθοῦν ἔτσι, ἐπ' οὐδενὶ, στοὺς βάρβαρους, μὲς στὴ θάλασσα, στοιχεῖο ξένο τους, δπου πάμπολλα πρέπει κανεὶς νὰ φοβᾶται καὶ νὰ περιμένῃ ἀπρόβλεπτα· ἐνῶ καὶ μιὰ ἥττα τώρα, δῆλοι μόνο σοβαρὰ λιγόστευε τὶς ἐλπίδες τῆς ὅλης ἐκστρατείας, παρὰ καὶ στοὺς "Ἐλληνες θάδινε τὸ σύνθημα τῆς ἀνταρσίας. Τὸ ἀποτέλεσμα, ἐξ ἄλλου, σὲ περίπτωση νίκης, σπουδαῖο δὲ θάτανε, γιατὶ ἀπομόνη τῆς ἡ πορεία τῶν πολεμικῶν πραγμάτων στὴν ξηρὰ θ' ἀχρηστέψη τὸν περσικὸ στόλο, καὶ τοῦτο ἥτανε τὸ νόημα καὶ τ' ἀετοῦ, ποὺ σὲ ξηρὰ πῆγε καὶ κάθησε: πώς δηλαδὴ ἀ πὸ τὴν ξηρὰ θὰ νικοῦσε τὸ στόλο τῶν Περσῶν! Κι ὅσο γιὰ τὸ ἄλλα, δῆλοι δὲ φτάνει νὰ μὴ χάσῃ κανεὶς τίποτα· γιατὶ καὶ τὸ νὰ μὴν κερδίσῃ τίποτα, εἶναι κιόλας χάσιμο!..

"Ἔτσι ὁ στόλος ἔμειν' ἥσυχος στὴν παραλία τῆς Λάδης.

Τότ' ἔφτασε στὸ στρατόπεδο τοῦ Μεγαλέξαντρου κάποιος ἔγκριτος μιλήσιος, ὁ Γλαύκιππος, γιὰ νὰ πῇ, ἐκ μέρους καὶ τοῦ δήμου καὶ τῶν μισθοφόρων ποὺ κράταγαν τὴν πόλη, πώς πρόθυμη 'ναι ἡ Μίλητος ν' ἀνοίξῃ πύλες καὶ λιμάνια τῆς καὶ στοὺς δυό, καὶ σὲ Μακεδόνες καὶ σὲ Πέρσες, ἀν δὲ Ἀλέξανδρος ἔπαυε νὰ τὴν πολιορκῇ!

Καὶ τότ' ἐκεῖνος τ' ἀπάντησε πώς δὲν ἥρθε στὴν Ἀσία γιὰ νὰ τοῦ φτάνῃ ὅ, τι θάχαν τὴν εὐαρέσκεια νὰ τοῦ προσφέρουν, καὶ θάβρη τρόπο νὰ κάνῃ ἐκεῖνο πούθελε — δπου μόνο ἀπ' τὴ γενναιοφροσύνη του πιὰ θὰ μποροῦσαν νὰ ἐλπίζουν ὕστερα γιὰ τὴν ἀθέτηση τῆς ὑπόσχεσης πού φερε σὲ τόσο ἀξιόποινη καὶ μάταιη ἀντίσταση τὴν πόλη — κι ὅτι ἄρα μπορεῖ τώρα ὁ Γλαύκιππος νὰ πάρῃ φόρα καὶ νὰ τρέξῃ στὴν πόλη νὰ τοὺς πῇ νὰ ἐτοιμάζωνται γιὰ μάχη τὴν αὔγῃ!..

Καὶ πράγματι, τὸ ἄλλο πρῷ μπῆκαν μπρὸς οἱ κριοί, κ' οἱ πολιορκητικὲς μηχανὲς ἀρχισαν νὰ δουλεύουν, δπου σὲ λίγο ἔσπασ' ἔνα μέρος ἀπὸ τὰ τείχη! "Ωρμησαν οἱ Μακεδόνες στὴν πόλη· καὶ τὰ πλοῖα τους, σὰν εἴδαν τὴν ἔφοδο, κινήθηκαν μὲ τὰ κουπιά, καὶ κλεῖσαν ὀλότελα τὸ λιμάνι, μὲ τὶς τριήρεις πυκνὰ-πυκνὰ κι ἀντίπλωρα ταγμένες, νὰ κάνουν φράγμα - ὥστε κι ὁ περσικὸς στόλος νὰ μὴ μπορῇ τυχὸν νὰ βοηθήσῃ, καὶ γιὰ τοὺς Μιλήσιους νὰ μὴν ὑπάρχῃ περίπτωση νὰ ξεφύγουν νὰ σω-

θοῦν στοὺς Πέρσες. Οἱ Μιλήσιοι, λοιπόν, κ' οἱ μισθιφόροι, παραζορι-
σμένοι ἀπὸ παντοῦ στὴν πόλη καὶ δίχως καμμιὰ πιὰ ἐλπίδα, προσπά-
θησαν νὰ σωθοῦν φεύγοντας· καὶ καμπόσοι, κολυμπῶντας πάνω στὶς
ἀσπίδες, βγῆκαν σ' ἔν' ἀπ' τὰ βραχόνησα κεῖνα τῶν λιμανιῶν τους, κι
ἄλλοι μὲ βαρκοῦλες πάλεψαν νὰ ξεφύγουν ἀπ' τὶς μακεδονικὲς κ' ἐλλη-
νικὲς τριήρεις, οἱ περισσότεροι ὅμως σκοτώθηκαν μὲς στὴν πόλη. Κ' οἱ
Μακεδόνες πιά, ἔχοντας κυριέψει τὴν Μίλητο, ἦταν ἔτοιμοι, μ' ἐπικε-
φαλῆς τὸν Ἀλέξανδρο — κ' εἶχαν ἀπλώσει καὶ τὶς σκάλες κιόλας ἀπ' τὰ
καράβια — νὰ κάνουν ἀπόβαση στὸ νησί, γιὰ ν' ἀποτελειώσουν αὐτοῦ
καὶ τοὺς φυγάδες· ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως τοὺς λυπήθηκε τοὺς γενναίους
πούταν ἀποφασισμένοι ἀκόμα νὰ πολεμήσουνε καὶ νὰ πεθάνουν, κ' εἶπε
νὰ μὴν τοὺς χτυπήσουν, παρὰ νὰ τοὺς χαρίσουν τὴν ζωή, ἀν διπαίναν
νὰ ὑπηρετήσουν στὸ στρατό του· ἔτσι σωθῆκαν τρακόσιοι ἐλληνες μι-
σθιφόροι, ὅπως κι ὅσοι μιλήσιοι δὲ σκοτώθηκαν στὴ μάχη. Ο Ἀλέξαν-
δρος τοὺς ἄφησ' ὅλους νὰ ζήσουν ἐλεύθεροι.

Οἱ Πέρσες μὲ τὸ στόλο τους βλέπαν τὴν ἄλωση τῆς Μιλήτου ἀπ' τὴν Μυκάλη χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ κάνουν τίποτα γιὰ νὰ τὴ σώσουν· κά-
θε μέρα βγαῖναν γιὰ νὰ προκαλέσουν τὸν ἀντίπαλο στόλο καὶ τὸ βράδυ
γύρναγαν ἀπραχτοὶ στὴν παραλία τ' ἀκρωτήριο - ἀσκημηθέση κιόλα,
δίχως νερό, π' ἀναγκάζονταν νὰ πλέν ὀληνύχτα γιὰ νὰ πάρουν ἀπὸ τὸ
Μαίανδρο, πάνω κι ἀπὸ 20χλμ μακρυά. Ο Ἀλέξανδρος ἔξ ἄλλου σκέ-
φτηκε νὰ τοὺς κάνῃ νὰ φύγουν κι ἀπὸ αὐτοῦ, χωρὶς νὰ κουνήσῃ κᾶν τὸ
στόλο του ἀπὸ τὴν τόσο σίγουρη (καὶ μαζί προστατευτικὴ τῆς Μιλή-
του) θέση του, στέλνοντας ὑπὸ τὸ Φιλώτα τὸ ἵππικό, καὶ 3 τάγματα
πεζικοῦ, σ' ὅλο τὸ μάκρος τῆς ἀκτῆς ἴσαμε τ' ἀκρωτήριο τῆς Μυκάλης,
νὰ ἐμποδίζουν κάθε ἀπόβαση τῶν ἐχθρῶν - ἔτσι ποὺ ἀποκλεισμένοι,
κατὰ κάποιο τρόπο, μὲς στὴ θάλασσα, καὶ δίχως νερό, ἀναγκάζονταν
νὰ πλέν στὴ Σάμο γιὰ νὰ παίρνουν τ' ἀπαραίτητα, κ' ὕστερα νὰ ξανα-
γυρνᾶν καὶ νὰ ξαναπαρατάσσωνται γι' ἀγῶνα, ποὺ διαρκῶς ἐπιζητοῦ-
σαν. "Οπου λοιπόν, καθὼς ὁ ἐλληνικὸς στόλος ἔμεν' ἥσυχος στὴ Λάδη
καὶ δὲν παρασυρόταν σὲ ναυμαχία, στεῖλαν αὐτοὶ 5 πλοῖα κατὰ τὸ λι-
μάνι πούταν ἀνάμεσα στὸ στρατόπεδο καὶ τὰ μικρὰ νησιά καὶ χώριζε
τὸ στρατὸ ἀπ' τὸ στόλο, γιὰ νὰ πιάσουν ἀδεια τὰ πλοῖα καθὼς οἱ ναῦ-
τες σκόρπιζαν δῶ κ' ἐκεῖ νὰ μαζέψουν ξύλα κι ὅ,τι ἄλλο χρειάζονταν.
Ο Ἀλέξανδρος ὅμως εἶδε τὰ 5 κεῖνα πλοῖα νὰ ζυγώνουν, κι ἀμέσως
διάταξε νὰ ἐπανδρώσουν μ' ὅσους ναῦτες βροῦν 10 τριήρεις καὶ νὰ τὶς
στείλουν νὰ τὰ κυνηγήσουν. Τὰ περισκά, πρὶν τοὺς πλησιάσουν, στρί-
ψαν γρήγορα πίσω γιὰ τὸ στόλο τους· ἀλλ' ἔνα τους, ποὺ δὲν ἔπλεε
γρήγορα, τόπιασαν οἱ Μακεδόνες - κ' ἦταν ἀπ' τὴν Ίασο τῆς Καρίας.

Κ' ὅστερ' ἀπ' αὐτό, χωρὶς ἄλλο τίποτα νὰ προσπαθήσῃ κατὰ τῆς Μιλήτου, ὁ περσικὸς στόλος ἔφυγε γιὰ τὴ Σάμο.

Ἄπο τὰ τελευταῖα περιστατικὰ ὁ Ἀλέξανδρος πείστηκε πιὰ πώς ὁ περσικὸς στόλος δὲ θάπαιζε ἄλλο σπουδαῖο ρόλο στὶς κινήσεις τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς, παρ' ἀντίθετα, ὅσο θὰ κυριεύωνται ὅλο καὶ πιὸ πολλὰ παράλια, τόσο καὶ θὰ ξηλώνεται κεῖνος ἀπ' τὴν ἥπειρο καὶ θ' ἀναγκάζεται ὅλο καὶ παραπάνω ν' ἀπέχῃ ἀπὸ ἐπεμβάσεις σὲ κρίσιμες πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, γυρνοβολῶντας, καθὼς τώρα, ἐκεῖ στὰ νησιά. "Ἐχοντας, ἐξ ἄλλου, τὴν ἐπιθετική του ὑπεροχὴ στὴν ξηρά, ὁ Ἀλέξανδρος εἶδε πώς ἡ ναυτική του δύναμη, ἀνήμπορη νὰ τὰ βγάλῃ πέρα μὲ τὴν πάνω-κάτω τριπλάσια τοῦ ἔχθροῦ, θάμενε διαρκῶς περιωρισμένη σ' ἄμυνα· κι ὅσο κι ἀν τοῦχε φανῆ χρήσιμη στὴν ἀρχὴ τῆς ἐκστρατείας καὶ γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῶν πρώτων κινήσεων τοῦ στρατοῦ του, μετὰ τὴν κατάπτωση τῆς περσικῆς δύναμης στὴ Μικρασία δὲν τὸν βοηθοῦσε πιὰ καὶ τόσο, ἐνῶ καὶ κόστιζε πάρα πολὺ: 160 τριήρεις χρειάζονταν 30000 ναῦτες καὶ πλήρωμα, δηλαδὴ ἄλλους τόσους σχεδὸν ὅσους εἶχε ὁ στρατὸς ποὺ θὰ κατάλυε τὸ περσικὸν κράτος· καὶ τὸ ἔξοδο κάθε μῆνα ἔφτανε πάνω κι ἀπὸ 50 τάλαντα, γιὰ μισθούς, κι ἄλλα τόσα γιὰ συντήρηση, χωρὶς ὅλος αὐτὸς ὁ στόλος νάχῃ κάθε μέρα καὶ κατακτήσεις καὶ λεγλασίες, ὅπως ὁ στρατός, ποὺ γι' αὐτὸ κ' ἡ συντήρησή του δὲν ἦταν πολὺ ἀκριβότερη. Τὰ ταμεῖα τοῦ Μεγαλέξαντρου εἶχαν ἀδειάσει, καὶ δὲ μποροῦσε, γιὰ τὴν ὄρα, νὰ περιμένῃ σπουδαῖα ἔσοδα, ἀφοῦ κ' οἱ ἀπελευθερωμένες ἑλληνικὲς πόλεις ἀπαλλάχτηκαν ἀπὸ τοὺς φόρους, κ' οἱ ἄλλες, τῶν ντόπιων νὰ ποῦμε, δέν ἦταν βέβαια γιὰ νὰ ληστεύωνται ἢ νὰ δίνουν εἰσφορές, παρὰ μόνο νὰ φορολογοῦνται, στὰ παλιὰ ὅμως καὶ πολὺ χαμηλὰ ἐπίπεδα. Γ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ φθινόπωρο τοῦ 334 διάλυσε τὸ στόλο του, κρατῶντας λίγα μεταγωγικὰ σ' ὅλο τὸ μάκρος τῆς παραλίας, καὶ μὲς σ' αὐτὰ καὶ τὰ 20 ἀθηναϊκά, εἴτε γιὰ νὰ τιμήσῃ ἔτσι τοὺς Ἀθηναίους, εἴτε καὶ γιὰ νὰ τοὺς κρατάῃ πιστοὺς - ἀν τυχὸν καὶ τράβαγε ὁ περσικὸς στόλος κατὰ τὴν Ἐλλάδα.³⁶²

"Τετερ' ἀπ' τὴ διάλυση τοῦ στόλου του ὁ Ἀλέξανδρος ἔκρινε πώς χρειαζόταν νὰ καταλάβῃ κάθε ναυτικὴ περιοχὴ καὶ κάθε λιμάνι, γιὰ νὰ πετύχῃ ἔτσι τὸν ἀποδοτικὸν ἥπειρωτικὸν ἀποκλεισμό, ποὺ θ' ἀχρήστευε ὀλότελα τὸν περσικὸ στόλο. Στὰ παράλια λοιπὸν τοῦ Αίγαιου ἔμενε περσικὴ ἀκόμα ἡ Καρία - διπού βέβαια ὁ πιὸ σοβαρὸς στόχος ἦταν ἡ πολὺ ὀχυρὴ Ἀλικαρνασσός, τόσο γιὰ τὴν κρίσιμη θέση τῆς στὴν εἴσοδο

³⁶² Ο Διόδωρος λέει πώς κάποιοι συγγραφεῖς θαύμασαν τὴ διάλυση τοῦ στόλου σὰν τέχνασμα του Μεγαλέξαντρου γιὰ ν' ἀναγκάσῃ τοὺς Μακεδόνες νὰ πολεμήσουν γενναῖα, ἀποκλείοντάς τους τὸ γυρισμό. 'Αλλ' αὐτὸ δὲ θάταν τιμητικό, οὔτε γιὰ τὴ στρατηγικὴ του εύφυτα, οὔτε γιὰ τὴ γενναιότητα τῶν στρατιωτῶν του.

τῆς θάλασσας ἐκείνης, δόσο καὶ γιατὶ αὐτοῦ τώρα εἶχαν μαζευτῇ ν' ἀντισταθοῦν ὅλα τὰ ὑπολείμματα τῆς περσικῆς δύναμης στὴ Μικρασία. Πρὶν ἀπὸ μισὸν αἰῶνα περίπου, ή Καρία, ἐπὶ Ἀρταξέρξῃ τοῦ β', εἶχε περιπέσει στὴν ἔξουσία τοῦ Ἐκάτομνου - δυνάστη τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, ποὺ κατ' ὄνομα σατράπης τῆς Περσίας ἦταν πράγματι σχεδὸν ἀνεξάρτητος κ' ἔτοιμος, στὴν πρώτη εύκαιρία, νὰ πολεμήσῃ κιόλας³⁶³ γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία του. Μετάθεσε καὶ τὴν ἔδρα του μάλιστα παραμέσα, στὰ Μύλασα, καὶ κατάφερε ἀποκεῖ ν' ἀπλώσῃ τὴν ἔξουσία του σημαντικά. Ό γιός καὶ διάδοχός του Μαύσωλος, βαστῶντας τὴ γραμμὴ τοῦ πατέρα του, μεγάλωσε κι αὐτὸς μὲ κάθε τρόπο τὴ δύναμη καὶ τὰ πλούτη του. Μὲ τὴ Λυκία μετά, ποὺ τοῦ δόθηκε κι αὐτή,³⁶⁴ κάτεχε πιὰ δύο σπουδαῖες ναυτικὲς ἐπαρχίες τῆς Μικρασίας, κ' ἔτσι κατάφερε ν' ἀναπτύξῃ καὶ παραπάνω τὴ ναυτικὴ του δύναμη - πούχε πρωτοσκαρώσει ὁ πατέρας του, καὶ σὰ ναύαρχος ἀλλωστε τῆς Περσίας, στὸν πόλεμο κατὰ τῆς Κύπρου. Ξαναμετάθεσε λοιπὸν κι αὐτὸς τὴν ἔδρα του στὴν Ἀλικαρνασσὸ (ποὺ τὴ μεγάλωσε κιόλα, συνοικίζοντας 6 μικρὰ χωριά) κ' ὑποκινῶντας τὸ Συμμαχικὸ Πόλεμο κατὰ τῶν Ἀθηναίων, γιὰ νὰ λιγοστέψῃ τὴ ναυτικὴ τους δύναμη, ἄπλωσε χέρι καὶ κατὰ τῆς Μιλήτου.³⁶⁵ Σὰν πέθανε, τὸν διαδέχτηκε, κατὰ τὰ καρικὰ ἔθιμα, ή ἀδερφὴ καὶ γυναικα του, ή Ἀρτεμισία. Σὰν πέθανε κι αὐτή, πῆρε τὴν ἀρχὴ ὁ δεύτερος ἀδερφός του, ὁ Ἰδριεύς, τὸ 349, ποὺ τὸν βοηθήσανε οἱ περιστάσεις καὶ καθυπόταξε τὴ Χίο, τὴν Κῶ, τὴν Ρόδο. Τὸ 343 τὸν διαδέχτηκε κι αὐτὸν ἡ ἀδερφὴ καὶ γυναικα του, ή Ἀδα, ἀλλ' ἔπειτ' ἀπὸ 4 χρόνια τῆς ἀρπαξε τὴν ἔξουσία ὁ ἀδερφός της Πιξώδαρος καὶ δὲν τῆς μείνανε παρὰ τ' Ἀλινδα, φρούριο πολὺ γερὸ πάνω στὰ βουνά. Ό Πι-

³⁶³ Θεόπομπος [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 103] ἀπ' τὸ Φώτιο, 120a Ἰσοχράτης, *Πανηγυρικός*, 162, ποὺ τόνε λέει Καρίας ἐπίσταθμον 'Ο γιός του Μαύσωλλος εἶναι σατράπης (ἔξαιθραπεύνων[]) τῆς Καρίας (*CIG*, II, ἀρ 2691c, [Hicks-Hill, ἀρ 133, Nachmanson, ἀρ 32 καὶ Ditt., *SylB.*, ἀρ 167])

³⁶⁴ Ήτό προκύπτει ἀπ' τὸν [Ἀριστοτέλη,] *Oἰκονομικὸς Β'*, 1348a· καὶ ναὶ μὲν λέει ὁ Ἰσοχράτης, τὸ 380, Λυκίας δ' οὐδὲ εἰς πάποτε Περσῶν ἐκράτησεν, δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ ἀνυπότακτη αὐτὴ ὅμοσπονδία νὰ δόθηκε ἀργότερα στὸ Μαύσωλο γιὰ νὰ τὴ βάλῃ σὲ τὰξ τοῦ καιροῦ ἐκείνου θάναι κ' ἡ (πολὺ σπασματικὴ δυστυχῶς) ἐπιγραφή, ποὺ ἔξεδωκε ὁ G Hirschfeld (*Monatsbericht der Berl. Akad.*, 1874, 716, [Nachmanson, ἀρ 31, *TAM*, II, 3, ἀρ 1183, Bengtson, *Staatsverträge*, II, ἀρ 260]), καὶ περιέχει, προφανῶς, συνθήκη Μαύσωλου καὶ Φαστήλιδας.

³⁶⁵ Γνωστὸ εἶναι ὅτι κατὰ τὸ Συμμαχικὸ Πόλεμο οἱ δυνάστες τῆς Καρίας εἴχανε φρουρὲς στὴ Ρόδο, Κῶ, Χίο - κι ὁ Δημοσθένης λέει, στὸν Περὶ τῆς εἰρήνης, 25 ἔωμεν [] τὸν Κᾶρα τὰς νῆσους καταλαμβάνειν, Χίον καὶ Κῶν καὶ Ρόδον "Οτι ἀπλώθηκαν ὡς τὴ Μίλητο, φαίνεται ἀπ' τὸν Πολύαινο, Στ' 8 ἀλλ' ἀμφίβολο ἀν τὰ νομίσματα τῆς Μιλήτου μὲ τὶς ἐπιγραφὲς *EK* καὶ *MA* πρέπει ν' ἀναχθοῦν στὸν Ἐκάτομνο καὶ τὸ Μαύσωλο (Waddington, *Mélanges de Numismatique*, 14.)

ξώδαρος καὶ πόλεμο ἀκόμα σχεδίαζε νὰ κάνη γιὰ τὴν πλήρη ἀνεξαρτησία του ἀπὸ τὴν περσικὴ ἀρχή, καὶ γι' αὐτὸ γύρεψε καὶ συνοικέσιο μὲ τὸ βασιλικὸ γένος τῆς Μακεδονίας, ποὺ οἱ σκοποὶ του βέβαια γιὰ τὴν Ἀσία δέν ἡταν ἄγνωστοι πιά. Κι ἀπόδειξῃ τοῦ πόσο εἶχε προωθήσει τὴ φιλοδοξία του ὁ Πιξώδαρος: τ' ὅτι ὡς καὶ χρυσὸ νόμισμα ἔκοψε μὲ τ' ὄνομά του,³⁶⁶ κάτι ποὺ θεωρεῖται πῶς σὲ κανένα σατράπη δὲν ἐπιτρεπόταν.³⁶⁷ Τὰ σχέδιά του ὅμως γιὰ σύνδεση μὲ τὸν οἶκο τῆς Μακεδονίας χάλασαν, καθὼς εἴδαμε, λίγο πρὶν ἀπ' τὴ δολοφονία τοῦ Φίλιππου - ὅπότε κι αὐτός, προλαβαίνοντας σχετικὴ ἐπιθυμία τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ, παντρεύει τὴν κόρη του μ' ἔναν πέρση εὐγενῆ, τὸν Ὁροντοβάτη,³⁶⁸ ποὺ ὕστερ' ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Πιξώδαρου γίνεται κύριος τῆς καρικῆς δυναστείας.³⁶⁹

"Οταν λοιπὸν εἰσβάλλῃ ὁ Ἀλέξανδρος στὴν Καρία, ἡ "Ἀδα τρέχει νὰ τὸν προυπαντήσῃ - καὶ τοῦ ὑπόσχεται κάθε βοήθεια, βεβαιώνοντάς τον πῶς ἡ φιλία τῆς θὰ τοῦ φέρῃ φίλους ὅλους τοὺς ἴσχυροὺς τῆς χώρας πούταν δυσαρεστημένοι ἀπ' τὶς ἔξαιτίας τοῦ Ὁροντοβάτη ἀνανεωμένες τώρα σχέσεις μὲ τὴν Περσία, καὶ θάρχονταν ἀμέσως μὲ τὸ μέρος τῆς, πάντα ἐνάντιας τῶν Περσῶν καὶ φίλης τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ τοῦ γύρευε κιόλας ἡ "Ἀδα νὰ τὸν υἱοθετήσῃ, σὰν ἐγγύηση καὶ γιὰ τὴν πίστη της.

"Ἐκεῖνος δὲν τὴν ἀπογοήτεψε, μ' ἀποτέλεσμα νὰ παραβγαίνουν οἱ Κᾶρες ποιός νὰ τοῦ πρωτοπαραδοθῇ ἀλλὰ κ' οἱ ἐλληνικὲς πόλεις βέ-

³⁶⁶ *ΠΙΞΩΔΑΡΟΥ* (μὲ Ω κι ὅχι Ο, δπως κάνει τὴ μεταγραφὴ ὁ Pinder, *Die antiken Munzen des Berliners Mus.*, 1851, ἀρ 350-351) Γιὰ τὰ χρυσὰ νομίσματά του βλ. Brandis, *Munzwesen Vorderasiens*, 475 [Head, *HN²*, 630.]

³⁶⁷ *[Παρόμοια καὶ ὁ Ὁροντης, δταν ἐπαναστάτησε κατὰ τοῦ Ἀρταξέρξη τοῦ β' (σ. 58), ἔκοψε νομίσματα χάλκινα, ἀσημένια καὶ χρυσὰ σὲ στὴ Λάμψακο καὶ τὶς Κλαζομενές. (Head, *HN²*, 597) Κανονικὰ ὅμως, στοὺς σατράπες καὶ τοὺς στρατηγούς τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, καθὼς καὶ στὶς ἐλληνικὲς μικρασιατικὲς πόλεις, ἐπιτρεπόταν ἡ κοπὴ ἀσημένια ων μόνο. "Ἔχουμε τοῦ Μαζάίου, τοῦ Φαρνάβαζου, τοῦ Δατάμη στὴν Κιλικία, Παφλαγονία καὶ Καππαδοκία, τοῦ σατράπη τῆς Λυδίας καὶ Ἰωνίας Σπιθιρδάτη κ.ἄ. Ἄλλ' ὅπωσδήποτε, ἡ κοπὴ χρυσοῦ νομίσματος ἀποτελοῦσε σημάδι ἀποστασίας καὶ σύγκρουσης μὲ τὸ Μεγάλο Βασιλιά (Βλ *RE*, XVIII, 1, 1165-6, Ὁροντης 6, καὶ ΙΙΑ, 1, 135-6, VI, *Das Münzreicht der Satrapen*.)]*

³⁶⁸ *ΟΘΟΝΤΟΠΑΤΟ* (στὸν Mioullier, III, 400s VI t.7, 5) κι ὅχι Ὁροντοβάτης, δπως φέρεται στὸν Ἀρριανό, Α' 23, 1 καὶ 8. Γιὰ τὴ σειρὰ τῶν δυναστῶν τῆς Καρίας· Στράβων, ΙΔ' 656-7 Δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸ νὰ ἔξακριβωθῇ ὁ χρόνος τῆς ἡγεμονίας τοῦ καθενός τους [Κατὰ τὸν Head, *HN²*, 630, τ' ὄνομα στὰ νομίσματα εἶναι Ὁροντοπάτης ('O Berue, ἀρ 594, προτείνει νὰ διορθωθῇ Ὁροντοπάτης στὸν Ἀρριανό.)]

³⁶⁹ *Ἀρριανός, ὅ π., Στράβων, ὅ.π.*

βαια περισσότερο, ποὺ τοὺς ἀποκατάστησε καὶ τὴ δημοκρατία, τοὺς ἔδωσ' αὐτονομία καὶ τὶς ἀπάλλαξε ἀπὸ κάθε φορολογία.

Δὲν ἀπόμενε πιὰ παρὰ ἡ Ἀλικαρνασσός, ὅπου εἶχ' ὑποχωρήσει ὁ Ὁροντοβάτης. Ἐκεῖ ἔχει φτάσει, μὲ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ ποὺ νικήθηκε στὸ Γρανικό, κι ὁ Μέμνων· δὲν εἶχε βρῆ εὔκαιρία καὶ πρόσφορες περιστάσεις νὰ ὄργανώσῃ καμμιὰ σοβαρὴ ἀντίσταση οὕτε στὴν Ἐφεσο οὕτε στὴ Μίλητο, κ' ἔλπιζε τώρα, μὲ τὸ σατράπη τῆς Καρίας, νὰ μπορέσουν νὰ κρατήσουν τὴν τελευταία κρίσιμη τούτη θέση στὴ μικρασιατικὴ παραλία. Ἡ Ἀλικαρνασσός, μὲ γερὸ τεῦχος ἀπὸ τρεῖς μεριές, καὶ στὸ νοτιὰ τὸ λιμάνι τῆς, εἶχε 3 φρούρια: τὴν ἀκρόπολή της στοὺς βορειοὺς λόφους, τὴν Σαλμακίδα στὴ νοτιοδυτικὴ γωνιά, πολὺ κοντὰ στὴ θάλασσα, στὸν ἴσθμὸ τῆς χερσονήσου, πούκλειν' ἀπὸ δυτικὰ τὸν κόλπο τῆς, καὶ τ' ἀνάκτορα, σὲ μικρὸ νησί, στὸ στόμιο τοῦ λιμανιοῦ τῆς, πού ταν στὸ μυχὸ τοῦ κόλπου. Ὁ Μέμνων ἔστειλε τὴ γυναικα του καὶ τὰ παιδιά του στὸ Μέγα Βασιλέα, λέγοντας βέβαια πὼς γιὰ νὰ τοὺς ἔχῃ μακριὰ ἀπὸ κάθε κίνδυνο, πράγματι ὅμως γιὰ νὰ δώσῃ ἐγγύηση τῆς πίστης του, ποὺ ἀπὸ πολλοὺς εἶχε θεωρηθῆ ἀμφίβολη ἐπειδ' ἦταν ἔλληνας· κι ὁ Δαρεῖος, γιὰ νὰ τιμήσῃ τὴν ἀφοσίωσή του αὐτή, μὰ καὶ γιὰ νὰ παράσχῃ ὁπωσδήποτε στὴν ἀναμφισβήτητη στρατηγική του εύφυϊα δυνατότητα ν' ἀποδώσῃ, τὸν ἔκαν' ἀρχηγὸ τοῦ περισκοῦ στόλου κι ἀρχοντα ὅλης τῆς παραλίας.³⁷⁰ Ἀν ἀπόμενε κάτι ἀκόμα νὰ σωθῇ τῆς Περσίας, μόν' αὐτὸς φαινόταν ἵκανὸς νὰ τὸ σώσῃ. Μὲ μεγάλη δραστηριότητα λοιπὸν ὁ Μέμνων ὡργάνωσε γι' ἀντίσταση τὴν πάντως ὄχυρὴ Ἀλικαρνασσό, καὶ μὲ νέα ὄχυρωματικὰ ἔργα, καὶ μάλιστα μὲ φαρδειὰ καὶ βαθειὰ τάφρο,³⁷¹ κι αὖξησε τὴ φρουρά τῆς, πούταν ἀπὸ πέρσες καὶ μισθιφόρους, ἔμπασε καὶ τὶς τριήρεις στὸ λιμάνι τῆς πόλης,³⁷² καὶ γιὰ ἐνίσχυση τῆς ἀμυνας, ἀλλὰ καὶ γιὰ τροφοδοσία, σὲ περίπτωση μακρότερης πολιορκίας. Ἀκόμα καὶ τὸ νησὶ ὡχύρωσε, τὴν Ἀρκόνησο, ποὺ δεσπόζει στὸν κόλπο ἀπ' τὴν ἀνατολή, κ' ἔστειλε καὶ φρουρές στὴ Μύνδο, Καῦνο, Θήρα, Καλλίπολη,³⁷³ κάνοντας γενικὰ τὰ πάντα γιὰ νὰ

³⁷⁰ Ἀρριανός, Β' 1, 1 τοῦ τε ναυτικοῦ παντὸς ἥγεμων [] καὶ τῆς παραλίου ξυμπάσης Μετὰ ἔρχεται ὁ Αὐτοφραδάτης κι ὃ βέβαια ὁ παλιός, ποὺ πολέμησε — σὰν κάρανος, — ὑπὲρ τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, πρὶν 30 χρόνια, τοὺς ξεσηκωμένους σατράπες, ἀλλ' αὐτός, ἀναμφίβολα, ποὺ πρὶν ἀπὸ λίγο χτύπησε τὴν Ἐφεσο

³⁷¹ Βιβλιογραφία γιὰ τὴν πολιορκία Kromayer-Weith, *Schlachten-Atlas*, 44-5 (καὶ πίνακας 6, σχέδιο 4), Fuller, 200-6, Σαράντης, Α' 271-6, Bosworth, I, 143-51, Seibert, *Eroberung*, 46-8]

³⁷² "Οτι ὁ στόλος εἶχ' ἔρθει στὴν Ἀλικαρνασσὸ προκύπτει ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Α' 20, 3 αἴ τε τριήρεις ἐφώρμουν τῷ λιμένι

³⁷³ Αρριανός, Β' 5, 7 [Γιὰ τὴ Θήρα καὶ τὴν Καλλίπολη βλ. Bosworth, I, 196.]

καταστῆ ἡ Ἀλικαρνασσός δραστικώτατο πράγματι ἐπιχειρησιακὸ κέντρο καὶ προπύργιο κατὰ τῆς προέλασης τῶν Μακεδόνων. Γι' αὐτὸ καὶ πολλοὶ ἀπ' τὴν ἀντίπαλη ἐλληνικὴ παράταξη πέρασαν σ' αὐτήν, δπως οἱ ἀθηναῖοι Ἐφιάλτης καὶ Θρασύβουλος, κι ὁ λυγκηστῆς Νεοπτόλεμος (ἀπὸ κείνους ποὺ δραπέτευσαν μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Φίλιππου), κ' ἵσως κι ὁ γιδὸς τοῦ Ἀντίοχου, ὁ Ἀμύντας, μὲ τοὺς μισθιφόρους ἀπ' τὴν Ἐφεσο. "Ολοι αύτοὶ σκέφτονταν πῶς ἀν κατάφερναν στὴν ὀχυρὴ τούτη θέση ν' ἀντισταθοῦν, καθὼς θαλασσοκρατοῦσε ὁ περσικὸς στόλος, οἱ Μακεδόνες θ' ἀποκόπτονταν ἀπ' τὴν πατρίδα τους, καὶ δὲ θάταν πιὰ τόσο δύσκολο νὰ ξαναεπαναστατήσῃ γιὰ τὴν ἐλευθερία της ἡ Ἑλλάδα.

"Ἐφτασ' ἔκει κι ὁ Ἀλέξανδρος· καὶ προβλέποντας πολιορκία ποὺ θὰ κρατοῦσε, στρατοπεδεύει ἔνα χιλιόμετρο ἀπὸ τὰ χαρακώματα τῆς πόλης.

Τὶς συμπλοκὲς ξεκίνησαν οἱ Πέρσες, κάνοντας ἐπίθεση κατὰ τῶν Μακεδόνων μόλις εἶχαν φτάσει - κι ἀποκρούστηκαν χωρὶς πολὺ κόπο. Σὲ λίγες μέρες, ὁ Ἀλέξανδρος, μὲ μεγάλο μέρος τοῦ στρατοῦ³⁷⁴ προελαύνει βορειοδυτικά, γύρ' ἀπ' τὴν πόλη, νὰ δῇ τὰ τείχη, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ καταλάβῃ ἀπὸ κεῖ τὴν κοντινὴ Μύνδο (ποὺ μποροῦσε νὰ παίξῃ κρίσιμο ρόλο στὴν ἐπιτυχία τῆς πολιορκίας), γιατ' εἶχ' ὑπόσχεση ἀπ' τὴ φρουρά της πῶς θὰ τοῦ τὴν παράδιναν, ἀν ἔφτανε τὴ νύχτα μπρὸς ἀπ' τὶς πύλες της· κι αὐτὸς λοιπὸν πῆγε, μὰ κανεὶς δὲν τ' ἀνοιξε· καὶ τότε θύμωσε, ποὺ τὸν εἶχαν ἔτσι ξεγελάσει, κ' ἐπειδὴ δὲν εἶχε καὶ σκάλες μαζί του, μήτε πολιορκητικὲς μηχανές, γιατὶ ὁ στρατὸς δὲν εἶχε βγῆ προετοιμασμένος καὶ γιὰ ἔφοδο, διάταξ' ἔκει τοὺς ὄπλιτες του ἀμέσως τώρα νὰ ζυγώσουν τὰ τείχη καὶ νὰ πιάσουν μ' ὅ, τ' εἶχαν νὰ τὰ ὑπονομεύουν! "Ενας πύργος ἔπεσε, ἀλλὰ δὲν ἤταν καὶ τόσο τὸ ρῆγμα ποὺ νὰ μπορέσουν ἀπ' αὐτὸν νὰ χτυπήσουν· κ' οἱ ἄλλοι, ἅμα εἶδαν τὸ πρώτη τί γινόταν, στεῖλαν ἀμέσως ἀπ' τὴ θάλασσα βοήθεια στὴ Μύνδο. "Ετσι ὁ Ἀλέξανδρος ἀναγκάστηκε νὰ γυρίσῃ ἀπραχτος στὴ θέση του, μπρὸς στὴν Ἀλικαρνασσό.

Κι ἀρχισε τότε ἡ πολιορκία τῆς πόλης... Πρῶτα, μὲ πολλὲς χελῶνες, ποὺ τοὺς κάλυπταν, γιόμισαν τὴν τάφρο, 6-7μ βάθος καὶ 13-14 πλάτος, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ζυγώσουν κοντὰ τοὺς πύργους, ποὺ μὲ δαύτους σάρωναν τὰ τείχη ἀπ' τοὺς ἀμυνόμενους, καὶ τὶς μηχανές πού καναν τὰ ρήγματα.³⁷⁵ Κ' ἐνῶ οἱ πύργοι φτάσανε κιόλα κοντὰ στὰ τεί-

374 Πῆρε μαζί του τὶς ἔλες τοῦ ἴππικοῦ, τοὺς ὑπασπιστές, καὶ τὶς τρεῖς τάξεις, τοῦ Ἀμύντα, τοῦ Περδίκκα καὶ τοῦ Μελέαγρου

375 Οἱ ισοπεδώσεις ποὺ γίναν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας, κ' ἡ κατασκευὴ μηχανῶν, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνουμε μὲ βεβαιότητα, ὅτι ἀπ' τὴ στρατιὰ δὲν ἔλειπαν τὰ «τεχνικὰ» δηλα - ἀν καὶ πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε πῶς οἱ μάχιμοι

χη, βγῆκαν οἱ πολιορκούμενοι τὴ νύχτα νὰ βάλουνε φωτιὰ στὶς μηχανές· ἀλλὰ ξύπνησαν στὸ στρατόπεδο οἱ Μακεδόνες κ' ἔτρεξαν νὰ βοηθήσουν τὶς προφυλακές· δόπου σὲ λίγο οἱ ἔχθροὶ ἀναγκάστηκαν νὰ γυρίσουν στὴν πόλη, χωρὶς νάχουνε πετύχει τίποτα. Καὶ τότε, μὲς στοὺς 175 νεκροὺς βρέθηκε κι ὁ λυγκηστῆς Νεοπτόλεμος. Ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες 10 μονάχα σκοτώθηκαν,³⁷⁶ ἀλλὰ τραχόσιοι τραυματίστηκαν, γιατὶ στὸ σκοτάδι δὲ μποροῦσαν νὰ φυλαχτοῦν ὅπως ἐπρεπε.

Κι ἀφοῦ λοιπὸν ἀρχισαν τὴ δουλειά τους οἱ μηχανές, δυὸς πύργοι πέσανε, καὶ τ' ἀνάμεσα μεσοπύργιο τῆς βορειανατολικῆς πλευρᾶς τῆς πόλης, ἐνῶ ἀλλος ἔνας πύργος ἔπαθε τέτοια βλάβη ποὺ μὲ λίγ' ὑπονόμευση θάπεφτ' εὔκολα. Καὶ μιὰ μέρα τότε — θάταν δειλινὸν — καθὼς τὰ πίναν ἔκει δυὸς τῆς φάλαγγας τοῦ Περδίκκα στ' ἀντίσκηνό τους, καὶ κοκκορεύονταν ὁ ἔνας στὸν ἄλλο, ποιός εἰν' αὐτὸς καὶ τί μπορεῖ πιά, παίρνουνε κι ὅρκο, ξαναμμένοι αὐτοῦ κι ἀπ' τὸ κρασί, πώς οἱ δυό τους, ἔτσι σκέτοι, μὲ τὰ δόρατά τους μόνο καὶ τὴν παλληγκαριά τους θὰ πάρουνε τὴν Ἀλικαρνασσό, καὶ θὰ συγυρίσουνε μέσα κι ὅλους τοὺς δειλοὺς τοὺς Πέρσες! Κι ἀρπᾶνε λοιπὸν δόρυ κι ἀσπίδα, κι ὄρμαν, χωρὶς πολλὰ-πολλά, κατὰ τὰ τείχη, βροντῶντας τ' ἀρματά τους καὶ φωνάζοντας πρὸς τὶς ἐπάλξεις! Κι ἀποπάνω, βλέποντάς τους, βγῆκαν νὰ τοὺς χτυπήσουν. Κι αὐτοὶ δὲν ὑποχωροῦσαν, παρὰ σκότωναν ὅποιον τοὺς ζύγωνε καὶ ρίχναν κι ἀπὸ μακρὺ κατὰ ὅσων κάναν πίσω· οἱ ἔχθροὶ ὅμως ὅλο καὶ περισσότεροι πλάκωναν, κ' οἱ δυὸς ἀντρες, ποὺ κι ἀπὸ χαμηλότερα κεῖ ἀγωνίζονταν, παραλίγο καὶ νὰ σκοτώνονταν ἔτσι πολλοὶ ποὺ τοὺς ζίμαγαν. Στὸ μεταξύ, ὅμως, κι ἄλλοι, ἀπ' τὸ στρατόπεδο, πούδανε τὴν τρελλὴ αὐτὴν ἐπίθεση, τρέξανε νὰ βοηθήσουνε, κι ἄλλοι ἀπὸ τὴν πόλη, καὶ μαζεύτηκαν τόσοι πούγινε μάχη γερή κάτω κεῖ ἀπ' τὰ τείχη! Κ' οἱ Μακεδόνες νίκησαν, καὶ τοὺς κάναν πίσω, καὶ τοὺς σπρῶξαν πρὸς τὶς πύλες· κι ὅπως εἶχαν τὰ τείχη ρήγματα κ' ἥταν σχεδὸν καὶ χωρὶς ὑπερασπιστὲς προσώρας, φάνηκε, γιὰ μιὰ στιγμή, πώς μονάχα ἡ διαταγὴ ἔλειπε τοῦ Μεγαλέξαντρου γιὰ γενικὴν ἐπίθεση, κ' ἡ πόλη θάπεφτε.³⁷⁷ Ἄλλὰ ἔκεινος δὲν τὴν ἔδωσε, γιατὶ προφανῶς ἦθελε τὴν πόλη ἀνέπαφη κ' ἔλπιζε πώς θὰ παραδινόταν.

Πίσω ἀπὸ τὰ ρήγματα ὅμως τῶν τειχῶν οἱ πολιορκούμενοι ἔχτισαν καὶ νέο τείχος - ἡμικυκλικὸ ἀπὸ πύργο σὲ πύργο. Καὶ κατ' αὐτοῦ

στρατιῶτες ἔκτελοῦσαν τὶς ἐργασίες ποὺ διεύθυναν καὶ διάταζαν οἱ μηχανικοί
Οἱ πηγὲς πάντως δὲν παρέχουν ἀκριβέστερα στοιχεῖα

³⁷⁶ [Ο Ἀρριανὸς ὡστόσο, Α' 20, 10, πούναι καὶ μοναδικὴ πηγὴ, ἐν προκειμένῳ, ἀναφέρει νεκροὺς τῶν πολιορκούμενων 170 καὶ μακεδόνων 16.]

³⁷⁷ Τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτὸς ἴστορεῖται δ.π., 21

λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος κατευθύνει τώρα τὰ ἐκπορθητικά του: γέρρα, τὰ πλεχτὰ παραπετάσματα ἀπὸ λυγαριά, καὶ ψηλοὺς ἔυλόπυργους, καὶ χελῶνες καὶ κριοὺς αὐτοῦ στὴ γωνιὰ πούκαν' ἐσοχὴ κ' εἶχε καθαριστῇ ἀπὸ χώματα καὶ γκρεμίδια κ' εἴχ' ἐτοιμαστῇ γιὰ νέες ἐπιθετικὲς ἐνέργειες. Ἀλλ' οἱ ἀντίπαλοι κάνων πάλι ἀντεπίθεση γιὰ νὰ κάψουν τὶς μηχανές, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς δυὸ πύργους κι ἀπὸ τὸ τεῖχος ἡ ἔφοδός τους ὑποστηρίζόταν μὲ μεγάλῃ ζωηρότητα. Πολλὰ γέρρα καὶ μέρος τῶν ἔυλόπυργων πυρπολήθηκαν, τ' ἀλλα τάσσωσαν οἱ στρατιῶτες τοῦ Φιλώτα, πούτανε ταγμένοι γιὰ τὴ προφύλαξή τους, ὥσπου πλάκωσ' ὁ Ἰδιος ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ τότ' οἱ ἔχθροὶ πέταξαν δαδιὰ κι ὅπλα κ' ὑποχώρησαν στὰ τείχη, ἀπὸ ὅπου ἔξακολούθησαν νὰ χτυπᾶν ἄγρια τοὺς Μακεδόνες ἀπὸ τὰ πλάγια, κι ἀπὸ πίσω ἐν μέρει.

Τοστέρ' ἀπὸ τόσο ἐπίμονη ἀντίσταση ὁ Ἀλέξανδρος δὲ μποροῦσε παρὰ νὰ δυναμώσῃ τὶς προσπάθειές του. Ξανάβαλε λοιπὸν μπρὸς τὶς μηχανές του, ἐπιβλέποντας τώρα καὶ διευθύνοντας ὁ Ἰδιος τὴ δουλειά. Τότ' ὁ Μέμνων — ἐπειδὴ κι ὁ Ἐφιάλτης τοῦ ἐπέμενε, καθὼς λέν, νὰ μὴν ἀφήσῃ νὰ φτάσουν δὰ καὶ στ' ἀπροχώρητο — ἀποφάσισε γενικὴν ἐπιθεση.³⁷⁸ Ἐνα τμῆμα τῆς φρουρᾶς μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Ἐφιάλτη βγῆκε στὸ μέρος τοῦ τείχους ποὺ κινδύνευε περισσότερο, ἐνῶ ἄλλοι χτύπησαν τὸ στρατόπεδο τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τὴ δυτικὴ πύλη, τὸ Τρίπυλο, ἀπὸ ὅπου δὲν τοὺς περίμεναν διόλου. Οἱ Ἐφιάλτης πολέμησε γενναιότατα, κ' οἱ γύρα του ρίχναν δαυλοὺς κι ἄλλα ἐμπρηστικὰ στὶς πολιορκητικὲς μηχανές, ἀλλ' ἡ ὀρμητικὴ ἐπιθεση τοῦ Μεγαλέξαντρου, καὶ μὲ βροχὴ ἀπὸ βέλη καὶ πέτρες πάν' ἀπὸ τοὺς ψηλοὺς πολιορκητικοὺς πύργους, τοὺς ἀνάγκασε νὰ ὑποχωρήσουν. Καὶ πολλοὶ σκοτώθηκαν αὐτοῦ πολεμῶντας — ἀνάμεσά τους κι ὁ Ἐφιάλτης — κι ἄλλοι, καθὼς φεῦ-

378^ε Διόδωρος, ΙΖ' 26. 'Ο Διόδωρος δίνει γι' αὐτὲς τὶς μάχες γύρω ἀπὸ τὴν Ἀλικαρνασσὸν ἵνα σωρὸ λεπτομέρειες, ἀλλ' ὅχι καὶ πολὺ βέβαιες, ὃν μὴ καὶ πολὺ συγκεχυμένες, καθὼς ὅταν λέγε πῶς ὁ Νεοπτόλεμος σκοτώθηκε σὰ μακεδόνας στρατηγὸς [ΙΖ' 25, 5. ἐπεσόν τινες τῶν Μακεδόνων καὶ σὺν αὐτοῖς Νεοπτόλεμος ἥγεμόν, ἐνῶ ὁ Νεοπτόλεμος, γιὸς τοῦ Ἀρραβαίου κι ἀδερφὸς τοῦ Ἀμύντα, πολέμησε μὲ τὸ μέρος τῶν Περσῶν (Βλ. Berne, ἀρ 547, Goukowsky, 39, 1)] Πάντως, εἴτ' ἡ ἀφήγηση πηγάζει ἀπὸ τὸν Κλείταρχο, εἴτ' ἀπὸ τὸν Καλλισθένη [ἢ κι ἀπὸ πληροφορίες ἐλλήνων μισθοφόρων (Kaerst, I, 354, 1, Schachermeyr, 180, 188, Bosworth, I, 147)], φανερὸ πῶς ἡ πηγὴ ἀποσκοποῦσε νὰ ἐπαινέσῃ τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ δὲν ἀποκλείεται βέβαια οἱ νέοι μακεδόνες στρατιῶτες νὰ παῖρναν κουράγιο ἀπὸ τοὺς παλιότερους· ὃ βετεράνος ὅμως Ἀθαρίας, ποὺ συχνὰ ἐμφανίζεται καὶ στὸν Κούρτιο, εἴναι προφανῶς ἔνας miles gloriosus, δηλαδὴ ἔνας ἀπὸ τοὺς τύπους ποὺ χρησιμοποιεῖ κάθε ἴστορικὸς καλλιτέχνης - κ' εἰν' ἵσως ὁ Ἰδιος μὲ κεῖνο τὸν Ταρρία, ποὺ κατὰ τὸν [Πλούταρχο], Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης, Β' 339c, ἔχασε στὴν πολιορκία τῆς Περίνθου τόνα του μάτι [Berne, ἀρ 178, Ἀταρρίας Γιὰ τὴ μορφὴ τοῦ ὄντος Hoffmann, 203-4]

γαν, μὲς ἀπ' τὰ ἔρείπια τοῦ τείχους, κι ἀπ' τὶς στενὲς τὶς πύλες. Στὸ μεταξύ, κι ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, δυὸ τάγματα ὑπασπιστῶν καὶ μερικοὶ ψιλοὶ πεζοί, ὑπὸ τὸν σωματοφύλακα Πτολεμαῖο, ἀντιτάχτηκαν στοὺς ἔχθρούς· ἡ μάχη παρατράβηξε, καὶ σκοτώθηκε κι ὁ Πτολεμαῖος αὐτός, κι ὁ χιλίαρχος τῶν ὑπασπιστῶν Ἀδαιος, κι ὁ τοξάρχης Κλέαρχος, κι ἄλλοι ὀνομαστοὶ ἀρχηγοί, ἀλλὰ στὸ τέλος ἀπόκρουσαν τοὺς ἐπιτιθέμενους· κι ἀπ' τοὺς πολλοὺς ποὺ φεῦγαν ἔσπασ' ἡ γέφυρα πάν' ἀπ' τὴν τάφρο καὶ κάμποσοι γκρεμίστηκαν καὶ σκοτώθηκαν αὐτοῦ, ἄλλοι ἀπ' ὅσους πέσαν ἀπάνω τους καὶ τοὺς πλάκωσαν κι ἄλλοι ἀπ' τὰ δόρατα τῶν Μακεδόνων. Στὴ γενικὴ τούτη φυγή, ὃσ' εἶχαν μείνει στὴν πόλη κλεῖσαν ἀμέσως τὶς πύλες, γιὰ νὰ μὴν τοὺς μποῦν καὶ Μακεδόνες μὲ τοὺς δικούς τους, ποὺ στριμώχνονταν νὰ σωθοῦν. Κι αὐτοὶ ὅλοι λοιπόν, οἱ ὄχι καὶ λίγοι, ἀπολοὶ καὶ δίχως κουράγιο, χάθηκαν ἐκεῖ, σφάχτηκαν ὡς τὸν τελευταῖο τους, κ' οἱ πολιορκούμενοι πιὰ ἔντρομοι περίμεναν πώς, μὲ τέτοια φόρα πούχαν πάρει οἱ Μακεδόνες, τὴν νύχτα ἐκείνη θάσπαγαν καὶ τὶς πύλες καὶ θὰ χιμοῦσαν στὴν πόλη! Κι ὅπου, ἀντίθετα, ὑποχώρηση ἀκοῦν κατάπληκτοι νὰ σημαίνουν οἱ σαλπιγκτὲς ὅξω ἀπὸ τὰ τείχη τους! 'Ο Ἀλέξανδρος ἥθελε, κ' ἔπειτ' ἀπ' αὐτά, νὰ σώσῃ τὴν Ἀλικαρνασσό, μὲ τὴ σκέψη πώς ὕστερα κι ἀπ' τὴ μέρα τούτη (ὅπου ἔχασε μόνο 40 ἀντρες, ἐνῶ ἐκεῖνοι κάπου χίλιοι, καὶ ξεκάθαρα δείχτηκε πιὰ πώς μιὰ ἐπίθεση ἀκόμα καὶ θάπεφτ' ἡ πόλη) δὲ μπορεῖ, θὰ τοῦ ῥχονταν προτάσεις παράδοσης ἀπὸ τοὺς πολιορκούμενους, πού ταν κι ὅ, τι περίμενε βέβαια γιὰ νὰ τελειώνῃ, κατὰ τὸ λιγώτερο ἀσκημό τρόπο, τέτοιον ἐμφύλιο ἀγῶνα τώρα Ἐλλήνων, κατὰ πόλης ἐλληνικῆς - κάτι ποὺ πάντα του κατεξοχὴν ἀπόφευγε.

Μέσα στὴν Ἀλικαρνασσό, οἱ δυὸ ἀρχηγοί, ὁ Μέμνων κι ὁ Ὁροντοβάτης, ἔξεταζαν τὴν κατάσταση... Δὲν τοὺς ξέφευγε, πῶς τὴν ὥρα αὐτή, ποὺ καὶ μέρος τοῦ τείχους εἶχε πέσει κι ἄλλο ἥταν ἐτοιμόρροπο κ' ἡ φρουρὰ εἴχε ἔξαδυνατίσει πολὺ μὲ τόσους νεκροὺς καὶ τραυματίες, δὲ θὰ μποροῦσαν ἄλλο νὰ βαστάξουν. Καὶ γιατί ἄλλωστε νὰ σώσουνε τὴν πόλη, ἀφοῦ ἡ χώρα εἶχε χαθῆ; Καὶ τὸ λιμάνι ἔτσι κι ἀλλιῶς, ποὺ τόσο χρειαζόταν στὸ στόλο, μποροῦσε νὰ ἔξασφαλιστῇ μὲ τὴν κατοχὴ τῆς Σαλμακίδας,³⁷⁹ καὶ τοῦ βασιλικοῦ ἀνάκτορου πούταν μπρός της, ὅπως καὶ μὲ τὶς ἄλλες ὄχυρες θέσεις στὸν καρικὸ κόλπο. Λοιπὸν ἀποφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλη. Καὶ τὰ μεσάνυχτα οἱ σκοποὶ τοῦ μακεδονικοῦ στρατόπεδου εἶδαν φλόγες νὰ ξεπερνᾶν τὰ τείχη τῆς Ἀλ-

³⁷⁹ Τὸ φρούριο ἐκεῖνο τῆς Σαλμακίδας ('Αρριανός, Α' 23, 3) — ὅπως φαίνεται κι ἀπὸ τὸ σχέδιο τοῦ Ch. Thomas Newton, *A History of Discoveries at Halicarnassus, Cnidus and Branchidae*, London, 1862 — χωριζόταν ἀπ' τὴν ἀκρόπολη τῆς Ἀλικαρνασσοῦ

καρνασσοῦ, καὶ φυγάδες ποὺ φτάσαν ἀπ' τὴν πυρπολούμενη πόλη στὶς μακεδονικὲς προφυλακὲς εἶπαν πῶς ὁ μεγάλος πύργος, πούχε στηθῆ κατὰ τῶν μακεδονικῶν μηχανῶν, οἱ ἀποθῆκες τῶν ὅπλων κ' οἱ γειτονίες δίπλα στὰ τείχη, πυρπολοῦνταν· κ' ἔβλεπαν πῶς ὁ δυνατὸς ἀέρας ποὺ φύσαε γύρναγε τὴν φωτιὰ κατὰ τὴν πόλη μέσα· καὶ μάθαν πῶς ἡ πυρκαιὰ βοηθιότανε μὲ κάθε τρόπο ἀπ' αὐτοὺς πούταν ἀκόμα κεῖ! Τότ' ὁ Ἀλέξανδρος διάταξ³⁸⁰ ἀμέσως νὰ καταλάβουν μὲς στὴ νύχτα τὴν καιόμενη Ἀλικαρνασσό! Κι ὅσους πιάναν ἐμπρηστές, τοὺς σκότωναν αὐτοῦ. Κι ἀντίσταση καμμιά, πουθενά· γι' αὐτὸ καὶ κανέναν δὲν πείραξαν ἀπ' ὅσους βρίσκαν στὰ σπίτια τους. Τέλος χάραξ³⁸¹ ἡ αὔγη, κ' ἡ πόλη εἶχε ἀδειάσει! "Ολ' εἶχαν τραβηγτῆ στὴ Σαλμακίδα καὶ στὸ νησὶ μπρὸς στὸ λιμάνι, ἀπ' ὅπου καὶ τὸ ἐλέγχαν καὶ μποροῦσαν σίγουροι νὰ παρενοχλοῦν τὰ καμμένα καὶ κατερειπωμένα ποὺ κάτεχαν οἱ Μακεδόνες.

Τότ' ὁ Μεγαλέξαντρος εἰδε πῶς δὲν ἄξιζε πιὰ νὰ χάνῃ τὸν καιρὸ του ἑκεῖ γιὰ τὴ Σαλμακίδα καὶ τὴν Ἀρκόνησο — ποὺ ἔτσι κι ἀλλιῶς, ὅπως εἶχαν τὰ πράγματα, δὲν μποροῦσαν πιὰ νὰ παίξουν καὶ κανένα κρίσιμο ρόλο — κι ἀφοῦ θαφτήκανε κ' οἱ σκοτωμένοι τῆς τελευταίας νύχτας διάταξε νὰ φύγουν μὲ τὸ προσωπικό τους οἱ πολιορκητικὲς μηχανὲς γιὰ τὶς Τράλλεις, κι ὅ,τι ἀπόμεν ἀπ' τὴν Ἀλικαρνασσὸ ν' ἀποκαταστραφῇ μεθοδικά, καὶ γιατὶ ἀντιστάθηκαν ἔτσι ἐπίμονα στὴν κοινὴν ὑπόθεση τῶν Ἐλλήνων, μὰ κ' ἐπειδὴ βέβαια μὲ τοὺς Πέρσες αὐτοῦ στὴ Σαλμακίδα καὶ τὴν Ἀρκόνησο δὲν ἥταν κ' ἐντελῶς ἀκίνδυνα τὰ γκρεμίδια καὶ τὸ ἀποκατίδια τῆς. "Οσους ἀλικαρνασσεῖς βρῆκαν νὰ ζοῦν ἀκόμα σ' αὐτά, τοὺς ἐποίκισαν στὰ ἔξη παλιὰ χωρὶα ποὺ πρὶν ἀπὸ 40 χρόνια εἶχε συνενώσει ὁ Μαύσωλος μὲ τὴν ἔδρα τῆς δυναστείας του.³⁸⁰

"Η Ἄδα ξαναπῆρε τὴ σατραπεία τῆς Καρίας, μὲ τὰ ἔσοδά της, κ' οἱ ἐλληνικὲς πολιτεῖες ζῆσαν στὸν καιρὸ τῆς αὐτόνομες καὶ χωρὶς φόρους. Τέλος, ὁ Ἀλέξανδρος ἀφησε γιὰ φρουρά της, κι ὅλης τῆς περιοχῆς, 3000 μισθοφόρους καὶ κάπου διακόσιους ἵππεῖς, ὑπὸ τὸν Πτολεμαῖο,³⁸¹ ποὺ πῆρ³⁸² ἐντολὴ νὰ ἐνωθῇ μὲ τὸ στρατηγὸ τῆς Λυδίας, νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὰ παράλια ἀπὸ ὑπολείμματα κ' ἔχθρικὲς μικροεστίες, κ' ὑστερα νὰ ἐκπορθήσῃ τὴ Σαλμακίδα, περιχαρακώνοντάς την.³⁸²

"Ἐφτασε τὸ φθινόπωρο κι ὁ Ἀλέξανδρος μποροῦσε νὰ θεωρήσῃ τε-

³⁸⁰ Τὸ ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν Πλίνιο, V, 107, πῶς ὁ Ἀλέξανδρος δώρισε στὴν Ἀλικαρνασσὸ ἔξη πόλεις, ἀνάμεσά τους καὶ τὸν Πήδασο, ἀνήκει σὲ μεταγενέστερη ἐποχή. [Bosworth, I, 151.]

³⁸¹ Καθὼς ὁ Ἀρριανὸς δὲ γράφει καὶ τὸ δόνομα τοῦ πατέρα του δὲν μποροῦμε νὰ ξέρουμε ποιός Πτολεμαῖος εἰν' αὐτός [Berne, ἀρ. 674] Ἱσως νάν' ἐκεῖνος ποὺ διοικεῖ μιὰ φάλαγγα στὴν Ἰσσό ('Ἀρριανός, B' 8, 4). [Berne, ἀρ. 670.]

³⁸² Διόδωρος, IZ' 27,6.

λειωμένη τὴν κατάκτηση τῶν δυτικῶν μικρασιατικῶν ἀκτῶν, ὅπου ἡ μόλις ξαναδοσμένη στὶς παραλιακὲς ἐλληνικὲς πόλεις ἐλευθερία, κ' οἱ μακεδονικὲς φρουρὲς τῆς Φρυγίας στὸν Ἐλλήσποντο, τῆς Λυδίας καὶ τῆς Καρίας, ἔξασφάλιζαν τὶς περιοχὲς αὐτὲς ἀπὸ ἐπιθέσεις τοῦ περσικοῦ στόλου· γι' αὐτὸ κ' οἱ παραπέρα ἐπιχειρήσεις ἀποσκοποῦσαν στὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ στόλου τούτου κι ἀπὸ τὰ νότια μικρασιατικὰ παράλια, καθὼς καὶ στὴν κατάληψη ἀσφαλῶς τῆς ἐνδοχώρας τους· ἐπειδὴ δὲν προβλεπόταν ὅμως καὶ σπουδαίᾳ ἀντίσταση — μήτ' ἀπὸ τὶς παράλιες πόλεις, ὅπου βοήθεια ἀπὸ τὴν θάλασσα μὲ κακοκαιρίες δὲν ἔφτανε εὔκολα, μήτε στὸ ἐσωτερικό, ἀπὸ ὅπου πάντως καιρὸν τώρα εἶχαν ἀποσυρθῆ σχεδὸν ὅλες οἱ περσικὲς δυνάμεις — δὲν ἦταν ἀπαραίτητος κι ὅλος ὁ στρατὸς σὲ τόσο κουραστικὴ ἐκστρατεία, καὶ χειμωνιάτικα, πέρα ποὺ γιὰ τὶς μεγάλες πιὰ ἐπιχειρήσεις τοῦ ἐρχόμενου χρόνου, ποὺ θ' ἄφριζαν τὴν ἀνοιξη, χρειαζόταν ἡ στρατιὰ ἐπάνδρωση καὶ μὲ νέους ξεκούραστους ἀντρες, ἀλλὰ κ' οἱ φρέσκοι ἔγγαμοι, ἀπὸ τοὺς παλιούς, ἐπρεπε βέβαια νὰ πάρουν κι ἀδειες γιὰ τὴν πατρίδα, νὰ περάσουν τὸ χειμῶνα μὲ τὶς γυναικες καὶ τὰ παιδιά τους. Ἐπικεφαλῆς τῶν νιόγαμπρων αὐτῶν ἀδειούχων ἀνάλαβαν τρεῖς νιόγαμπροι ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους: ὁ Πτολεμαῖος τοῦ Σέλευκου — σωματοφύλακας τοῦ βασιλιᾶ — καὶ δυὸ στρατηγοὶ τῆς φάλαγγας, ὁ γαμπρὸς τοῦ γερο-Παρμενίωνα ὁ Κοῖνος, κι ὁ Μελέαγρος. Πήραν λοιπὸν αὐτοὶ καὶ τὴ διαταγή, σὰ θὰ γυρνοῦσαν μὲ τοὺς ἀδειούχους πάλι πίσω, νὰ φέρουνε μαζί τους κι ὅσους περισσότερους μποροῦσανε φρέσκους στρατιῶτες, γιὰ τὴ μεγάλη στρατιὰ τῆς Ἀσίας — καὶ τὴν ἀνοιξη νάναι στὸ Γόρδιο. Καὶ μπορεῖ τώρα νὰ βάλῃ στὸ νοῦ του κανεὶς τὶ ἐνθουσιασμὸς ἔξαφνα μὲ τὶς ἀδειες αὐτές, ἀλλὰ καὶ μὲ τὶ χαρὲς θὰ τὰ δέχτηκαν τὰ παλληκάρια τους στὴν πατρίδα ὅλα τὰ σπίτια κ' οἱ δικοὶ τους, γυναικες, παιδιά, γέροι γονοί, νὰ τοὺς ἀκοῦν, τὰ βράδια, νὰ δηγιοῦνται τὰ κατορθώματά τους ἐκεῖ μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, καὶ τὰ πλούσια λάφυρα ἀπὸ τὶς νίκες, καὶ τοὺς ὅμορφους τόπους τῆς Ἀνατολῆς — ἔτσι ποὺ σὰν ἀλήθεια νάρθανε πολὺ κοντά, σὰν ἀδερφωμένες νὰ ἐνώθηκαν ἡ Μακεδονία μὲ τὴν Ἀσία!..

Τὸν ὑπόλοιπο στρατό, ἔκτὸς ἀπὸ χίλιους, ποὺ διάθεσε δῶ κ' ἐκεῖ γιὰ φρουρές, τὸν μοίρασ' ὁ Ἀλέξανδρος σὲ δυὸ σώματα· τὸ μικρότερο, μὲ μακεδόνες καὶ θεσσαλοὺς ἵππεῖς, συμμαχικὰ τμῆματα³⁸³ καὶ μεταγωγικά, μὲ τὸ προσωπικὸ τῶν μηχανῶν, τόστειλε ὑπὸ τὸν Παρμε-

³⁸³ Αρριανός, Α' 24, 3. Ἀφοῦ οἱ θεσσαλοὶ ἵππεῖς κ' οἱ ἔλληνες σύμμαχοι εἶχαν μείνει μὲ τὸ σατράπη Κάλα [Αρριανός, Α' 17, 8] καὶ δὲ λέγεται πῶς πῆγαν κατὰ τὴν Ἀλικαρνασσό, ίσως τοὺς πῆρε μαζί του ὁ Παρμενίων τραβῶντας γιὰ τὶς Σάρδεις. Ο Κάλας ἀποκρούστηκε ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα Βᾶ τῆς Βιθυνίας (Μέμνων [Jacoby, FGrH, ἀπόσπ 1 (12), ἀπὸ Φώτιο, 228a], διόπου λανθασμένα λέγεται στρατηγός.

νίωνα μέσω Τράλλεων στὶς Σάρδεις, νὰ διαχειμάσῃ στὴν πεδιάδα τῆς Λυδίας, καὶ τὴν ἄνοιξη νάναι στὸ Γόρδιο· ἐνῶ μ' ὅλους τοὺς ἄλλους, τοὺς ὑπασπιστές, τὰ τάγματα τῆς φάλαγγας, τοὺς ἀγριανες, τοὺς τοξότες καὶ τοὺς θρᾶκες,³⁸⁴ ξεκίνησε μὲς στὸ χειμῶνα, δ' ὅδιος, νὰ πάρῃ τὰ παράλια καὶ τὴν ἐνδοχώρα τῆς Μικρασίας.

Στὴ Λυκία μπῆκε ἀπὸ τὰ ὄχυρά τῆς Παρονα,³⁸⁵ ὅπου οἱ ἔλληνες μισθιφόροι τῆς φρουρᾶς τους, μ' ἀντάλλαγμα νὰ φύγουν ἀπείραχτοι ἀπὸ κεῖ, παραδώσανε τὸ κάστρο. Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Κύρου ἡ Λυκία ἦταν ἐνωμένη μὲ τὴν περισκὴ ἐπικράτεια· κι ὅχι μόνο εἶχε διατηρήσει τὸ διμοσπονδιακό τῆς πολίτευμα, παρὰ καὶ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς σὲ λίγο ἀπόχτησε· καὶ τόση, ποὺ μόνο κάποιο φόρο ἔστελνε στὰ Σοῦσα, ἔως ὅτου τὴν πῆρ' ὁ σατράπης τῆς Καρίας ὅπως εἴπαμε, καὶ τὰ τελευταῖα πιὰ χρόνια ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν πρόσθεσε στὴ Λυκία καὶ τὴν ὄρεινὴ περιοχὴ Μιλυάδα, ποὺ συνόρευε μὲ τὴ Φρυγία. Στὴ Λυκία, πούταν γεμάτη πόλεις καὶ λιμάνια, φρουρὲς περσικὲς δὲν ὑπῆρχαν· κ' ἔτσι ὁ Ἀλέξανδρος δὲ βρῆκε καμμιὰ δυσκολία νὰ τὴν καταλάβῃ. Ἡ Τελμισσός, καὶ πέρ' ἀπὸ τὸν Ξάνθο ποταμὸ τὰ Πίναρα,³⁸⁶ ἡ Ξάνθος, τὰ Πάταρα, καὶ 30 μικρότερα χωριὰ τῆς πάνω Λυκίας, παραδόθηκαν στὴ στρατιά, ποὺ προέλαυνε ἀνενόχλητη. Τοτερά ὁ Ἀλέξανδρος ἀνέβηκε πρὸς τὶς πηγὲς τοῦ Ξάνθου, στὴ Μιλυάδα,³⁸⁷ ὅπου φτάσανε πρέσβεις

³⁸⁴ Αὔτονόγτο — ἀλλὰ βγαίνει κι ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Α' 28, 4 — πὼς ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε κ' ἱππεῖς στὴν ἑκστρατεία του πλὴν ἄγνωστο ἀπὸ ποιό σῶμα Ἰσως μερικὲς ἵλες τῶν σαρισσοφόρων, ἡ τοὺς ὁδρύσεις Κ' ἐπειδὴ οἱ ἔλληνες σύμμαχοι δόθηκαν στὸν Παρμενίωνα, καὶ 3000 μισθιφόροι μείνανε στὴν Καρία, κι ἀπ' αὐτοὺς ποὺ πῆραν ἄδεια θάταν βέβαια καὶ πολλοὶ φαλαγγῖτες, ἀναγκαῖα κ' οἱ φάλαγγες ποὺ ἀκολούθησαν τὸν Ἀλέξανδρο δὲ θάταν καὶ πολλές.

³⁸⁵ [Τὸ φρούριο αὐτὸν ἀναφέρεται μόνο ἐδῶ, κ' εἰν' ἄγνωστο ποῦ ἀκριβῶς βρισκόταν.]

³⁸⁶ [Ο Droyson ἀκολουθεῖ ἐδῶ κατὰ λέξη τὸν Ἀρριανὸ — Α' 24, 4 περάσας δὲ τὸν Ξάνθον ποταμὸν Πίναρα καὶ Ξάνθον καὶ Πάταρα ἐνδοθέντα ἔλαβε — ἀλλ' οἱ πληροφορίες τοῦ ἴστορικοῦ ἐν προχειμένῳ δὲν εἰναι καὶ τόσο ἀκριβεῖς τὰ Πίναρα (2 χλμ δυτικά τοῦ χωριοῦ Minara) βρίσκονται δυτικά τοῦ Ξάνθου ποταμοῦ, καὶ ἄρα ὁ Ἀλέξανδρος θάπρεπε νὰ τὰ συναντήσῃ πρὶν φτάσῃ στὸ ποτάμι ἀν δὲν πρόκειται γιὰ γεωγραφικὸ λάθος ἡ προχειρογραφία τοῦ Ἀρριανοῦ, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε πὼς ὁ Ἀλέξανδρος διέβηκε τὸν ποταμὸ βορειότερα, χωρὶς νὰ περάσῃ ἀπ' τὶς ἴδιες τὶς πόλεις — ποὺ βιάστηκαν νὰ στείλουνε πρεσβεῖες νὰ τὸν βροῦν καὶ νὰ τοῦ παραδοθοῦν. (Βλ. καὶ Bosworth, I, 157.)]

³⁸⁷ Αρριανός, Α' 24, 5. ἐν ἀκμῇ ἥδη τοῦ χειμῶνος Κατὰ τὸ Στράβωνα, ΙΓ' 631, ἡ Μιλύας ἔκτεινεται ἀπ' τὰ στενὰ τῆς Τερμησσοῦ, καὶ τῆς ἀποπάνω ἀντὶ τὸν Ταῦρο χώρας παρὰ τὰ Ἰσινδα, μέχρι Σαγαλασσοῦ καὶ Ἀπάμειας. (Μιλύα δ' ἔστιν ἡ ἀπὸ τῶν κατὰ Τερμησσὸν στενῶν καὶ τῆς εἰς τὸ ἐντὸς τοῦ Ταύρου ὑπερθέσεως δι' αὐτῶν ἐπὶ Ἰσινδα παρατείνουσα δρεινὴ μέχρι Σαγαλασσοῦ καὶ τῆς Ἀπάμεων χώρας) [Τὰ δρια τῆς Μιλυάδας δέν εἰν' ἐντελῶς ξεκάθαρα, καθὼς οἱ σχετικὲς ἀναφορὲς στὸ

τῶν Φασηλιτῶν, φέροντας καὶ χρυσὸν στεφάνην νὰ τὸν στεφανώσουνε, κατὰ τὰ ἐλληνικὰ ἔθιμα, κι ἀπ' ἄλλες πολλὲς πόλεις τῆς κάτω Λυκίας, ποὺ κ' ἔκεινοι ζητᾶνε εἰρήνη καὶ φιλία. Στοὺς Φασηλῖτες — συμπατριώτες τοῦ φίλου του ποιητῆ Θεοδέκτη, ποὺ μάλις εἶχε πεθάνει στὴν Ἀθῆνα (κι ὅπου ζοῦσ’ ἀκόμα ὁ πατέρας του)³⁸⁸ — ὑποσχέθηκε νὰ πάῃ στὴν πόλη τους νὰ μείνῃ γι’ ἀνάπαιση λίγον καιρό, ἐνῶ στοὺς ἄλλους, ποὺ φιλικὰ ἐπίσης τοὺς δέχτηκε, εἶπε νὰ παραδώσουν τὶς πόλεις τους σ' ὅποιους θάστελνε εἰδικὰ γιὰ νὰ τὶς παραλάβουν. Κ' ὑστερα διώρισε σατράπη τῆς Λυκίας, καὶ τῆς παράλιας χώρας στ' ἀνατολικά της, τὸ Νέαρχο τὸν ἀμφιπολίτη (ποὺ καταγόταν ὅμως ἀπ' τὴν Κρήτη).³⁸⁹ Ἀπὸ κατοπινὰ γεγονότα μαθαίνουμε πώς τὸν καιρὸ ἔκεινο στὸν περσικὸ στόλο βρισκόταν καὶ μιὰ μοῖρα λυκιακῶν πλοίων, ποὺ θὰ πρέπει βέβαια ὁ Ἀλέξανδρος ν' ἀπαίτησε τὴν ἀνάκλησή τους, σὰν προυπόθεση τῆς συμφωνίας εἰρήνης κι ὅσων γενικῶτερα παραχώρησε στὴν Λυκία· γιατὶ ἀναμφισβήτητα οἱ Λύκιοι, ἡ Τερμίλαι ποὺ αὐτωνομάζονταν, κράτησαν τὸ παλιό τους καλοσυνταγμένο πολίτευμα, ὅπου εἴκοσι τρεῖς πόλεις, μὲ βουλὴ καὶ δῆμο ἡ καθεμιά, καὶ μὲ στρατηγὸ ἐπικεφαλῆς τῆς διοίκησής της (ποὺ καὶ βασιλιὰς λεγότανε στὰ λυκιακά), συνέρχονταν σὲ κοινὸ συνέδριο, μὲ τρεῖς ψήφους καθεμιὰ ἀπ' τὶς ἕξη κυριώτερες μεγάλες, δυὸς οἱ μεσαῖες, μιὰ κάθε μικρή, καὶ μ' ἀνάλογους ὅμοισπονδιακούς φόρους· πρόεδρος τῆς συμπολιτείας ἦταν ὁ λυκίαρχος (ποὺ κι αὐτὸς ἵσως λεγόταν βασιλιὰς), κ' ἐκλεγότανε, καθὼς κ' οἱ ἄλλοι ἀρχοντες καὶ δικαστὲς τῆς συμπολιτείας, μ' ἐκλογὲς τῶν σύνεδρων.³⁹⁰

Στράβωνα, Πλίνιο, καὶ Κλαύδιο Πτολεμαῖο, δέν εἰν' ἐντελῶς σύμφωνες. (Bλ Walbank, I, 598, Bosworth, I, 157-8, καὶ Kiepert, *Atlas antiquus*, V, FGIm.)

388^ε Σουίδας, Θεοδέκτης (Westermann, *Bιογράφοι*, 147-8) Τοῦ ὅμώνυμού του γιοῦ ὑπῆρχ’ ἔγκαμῳ γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο τὸν ἡπειρώτη. [Ο Berne, ἀρ. 27, φρονεῖ πώς ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἤξερε προσωπικὰ τὸ Θεοδέκτη κ' ἡ μαρτυρία τοῦ Πλούταρχου, Ἀλέξανδρος, ΙΖ' 9 ἀποδίδοντι τιμὴν τῇ γενομένῃ δι’ Ἀριστοτέλην καὶ φιλοσοφίαν δημιλίᾳ πρὸς τὸν ἄνδρα, μπορεῖ ἀπλὰ νὰ σημαίνῃ πώς γνώριζε, μόνο, κ' ἐκτιμοῦσε τὰ ἔργα του. (Hamilton, 45) Ἀντίθετες ἀπόφεις βλ. στὴ RE, VA 2, 1723 Τίς μαρτυρίες γιὰ τὴ ζωὴ του, καὶ τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα τῶν ἔργων του, βλ TrGF, I, 227-37.]

389 Ἀρριανός, Γ' 6, 6. σατραπείαν Λυκίας καὶ τῆς ἔχομένης Λυκίας χώρας ἔστε ἐπὶ τὸν Ταῦρον τὸ ὄρος "Αρά δὲν τὸν διώρισε λυκίαρχο

390^ε Στράβων, ΙΔ' 664-5 Τὸν τίτλο στρατηγὸς γιὰ κάθε πόλη ἀναφέρει ὁ Δίων Κάσσιος, MZ' 34 Οι ἐπιγραφὲς (CIG, III, ἀρ. 4270 [TAM, II, 1, ἀρ. 275], 4303h κ.ἄ.) ἔχουν ἀπλά ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος. 'Ο τίτλος λυκίαρχος βρίσκεται καὶ στὸ Στράβωνα καὶ σ' ἐπιγραφὲς ρωμαικῶν χρόνων (CIG, III, ἀρ. 4198, [TAM, II, 1, ἀρ. 24] 4247 [,]), 'Ο Θεόπομπος [Jacoby, FGrH, ἀπόσπ 103, ἀπ' τὸ Φώτιο, 120b] λέει περὶ βασιλέως Περικλέους, καὶ τὸ ἐπίγραμμα στὸ CIG, III, ἀρ. 4269 [TAM, I, ἀρ. 44], γιὰ τὴ νίκη τοῦ γιοῦ τοῦ "Αρπαγου, γύρω στὴν 100η δλυμ-

Μετὰ ὁ Ἀλέξανδρος πῆγε στὴ Φάσηλι,³⁹¹ πόλη δωρικῆς καταγωγῆς κι ἀρκετὰ δυνατὴ (γιὰ νάχη μείνει κ' ἐλληνικὴ ἔτσι μὲς στοὺς Λύκιους), σὲ πάρα πολὺ καλὴ θέση ἔκει στὸν Παμφύλιο κόλπο, καὶ μὲ 3 λιμάνια, ποὺ τῆς ἔξασφάλιζαν τὸν πλοῦτο τῆς· δυτικά τῆς ὑψώνονταν (χλιμακωτά,³⁹² κι ὡς παραπάνω ἀπὸ 2000μ, σ' ἵνα χαλαρὸ τόξο γύρω ἀπὸ τὸν κόλπο, ἵσαμε τὴν Πέργη) βουνά, ποὺ μετὰ κατάπεφταν πρὸς τὴ θάλασσα, καὶ τόσο κοντὰ στὴν παραλίᾳ ποὺ μόνο ἀν φύσαγε βοριάς δὲν κουκουλλωνόταν ὁ δρόμος ἀπὸ τὰ κύματα· κι ἀν ἥθελε κανεὶς νὰ ἀποφύγῃ τὸ δρόμο τοῦτο, δὲν εἶχε ἄλλο παρὰ τὸν πάνω, ἀπὸ τὰ βουνά, πολὺ μακρύντερο καὶ κοπιαστικώτερο, κ' ἐλεγχόμενο κιόλας πάντοτε ἀπὸ μιὰ φυλὴ τῆς Πισιδίας, πούχε χτίσει καὶ φρούριο ἔκει ψηλά, στὸ ἔμπα τοῦ βουνοῦ, κ' ἔκαν' ἐπιδρομὲς ἀπὸ αὐτοῦ, συνέχεια, στὴ Φάσηλι.

Μὲ τὴ βοήθεια τῶν Φασηλιτῶν ξεπαστρεύτηκε κ' ἡ σφηκοφωλιὰ τῶν ληστῶν - καὶ γιόρτασαν ὕστερα τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς πόλης ἀπὸ τὸ κακό, καὶ τὶς νῖκες τοῦ Μεγαλέξαντρου, μὲ γλέντια καὶ πανηγύρια, γιατὶ ἄλλωστε καὶ πρώτη φορὰ ἔπειτ' ἀπὸ τὶς παλιὲς ἔκεινες νῖκες τοῦ Κίμωνα στὸν Εύρυμέδοντα ἔβλεπ' ἡ Φάσηλις ἐλληνικὸ στρατό! Φαίνεται πὼς κι ὁ Ἀλέξανδρος ἥταν τότε πολὺ χαρούμενος, γιατὶ ὕστερ' ἀπὸ 'να δεῖπνο, λένε, μὲ τοὺς φίλους τοὺς πιστούς του, σηκώθηκαν ὅλοι καὶ πῆγαν γλεντῶντας στὴν ἀγορά, ὅπου κι ὁ ἀνδριάντας τοῦ Θεοδέκτη, τοῦ ποιητῇ τους, πούχε πεθάνει πρὶν λίγο καιρό, καὶ τὸν ἐστεφάνωσε κεῖ ὁ Ἀλέξανδρος, τιμῶντας ἔτσι τὴ μνήμη του.³⁹³

Κ' ἔκεινες ἴσα-ἴσα τὶς μέρες πιάστηκε μιὰ πολὺ σοβαρὴ συνωμοσία - καὶ τόσο πιὸ ἐπικίνδυνη μάλιστα, γιατὶ ἥταν ἀπὸ πρόσωπο τοῦ ἀνώτατου ἐπίπεδου, τῶν στρατηγῶν, στημένη, κι ὅπου κιόλας πολλὰ τοῦχαν συχωρεθῆ καὶ περισσότερ' ἀκόμα τοῦ ἥταν ἐμπιστευμένα. Καὶ συχνά, βέβαια, τὸν εἶχανε προειδοποιήσει τὸν Ἀλέξανδρο, μὰ καὶ τελευταῖα πάλ' ἡ Ὁλυμπιάδα, σὲ γράμμα τῆς, νὰ φυλάγετ' ἀπὸ παλιοὺς ἔχθρούς, ποὺ τοὺς θαρροῦσε τώρα φίλους... 'Ο προδότης ἥταν ὁ Ἀλέξανδρος ἔκεινος ὁ λυγκηστής, ποὺ δόλια καὶ μεθοδικὰ προωθοῦσε στὸ σκοτάδι τοὺς ἀνέκαθεν σκοποὺς τῆς γενιᾶς του, γιὰ βασιλικὴ ἔξουσία στὴ Μακεδονία, παρὰ ποὺ σὰν ὑποπτος κι αὐτὸς — μαζὶ μὲ τὰ δυό του ἀδέρφια ποὺ ἐκτελέστηκαν — γιὰ τὸ φόνο τοῦ Φίλιππου, ὅχι μόνο εἶχε

πιάδα, λέει πώς ὁ νικητὴς ἀπὸ τὰ λάφυρα τοῖς συνγενέσι δῶκε τῆς βασιλείας.

³⁹¹ [Η Φάσηλις· στὴ δυτικὴ παραλίᾳ τοῦ κόλπου τῆς Ἀττάλειας, 45χλμ ΝΝΔ ἀπὸ τὴν πόλη, 3χλμ βόρεια τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Tekirova.]

³⁹² [Γι' αὐτὸ καὶ λεγόταν Κλῖμαξ (Στράβων, ΙΔ' 666.)]

³⁹³ Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΙΖ' 9

γλυτώσει, γιατί δήλωσ' εύθυς ύποταγή, πρῶτος χαιρετίζοντας βασιλιά τῶν Μακεδόνων τὸ γιὸ τοῦ δολοφονημένου, μὰ καὶ κοντά του τὸν κράτησ' ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τοῦχε ἀναθέσει ὅχι λίγες σπουδαῖες διοικήσεις, καὶ τελευταῖα μόλις τὴν ἀρχηγία τοῦ θεσσαλικοῦ ἴππικοῦ στὶς ἐπιχειρήσεις γιὰ τὴν κατάληψη τῶν χωρῶν τοῦ Μέμνονα καὶ τῆς Βιθυνίας. Φαίνετ' ὡστόσο, πώς ὅλ' ἡ ἐμπιστοσύνη αὐτή, ποὺ ἔτσι γενναιόψυχα τοῦ δείχτηκε, δὲν τ' ἄλλαξε τὴ σκοτεινὴ προαίρεση τὸ σύμπλεγμα ἐνοχῆς, γιὰ τὴν κατάληψη τῶν χωρῶν τοῦ Μέμνονα καὶ τῆς Βιθυνίας. Φαίνεται· ἡ ἀνήμπορη ἀλαζονεία, ποὺ βαθύτερ' ἀκόμα τραυματίστηκε ἀπ' τὴ μεγαλοψυχία τοῦ ἥρωα στὴν κορφὴ τῆς τρισένδοξῆς του μοίρας· ἡ μνήμη τῶν δυὸς ἀδερφῶν, πούχασαν τὴ ζωὴ τους γιὰ τὸν κοινὸν σκοπό· ἡ ἴδια του, τέλος, ἡ φιλαρχία, ποὺ τόσο πιὸ σκληρὰ τὸν βασάνιζε ὅσο καὶ πιὸ ἀπογνωσμένη πιὰ ἥταν· μ' ἔνα λόγο, ἡ ἐπιθυμία, ὁ φθόνος, τὸ μῖσος, ὁ φόβος, ὅλ' αὐτὰ μαζί κινήσανε τὸ συνωμότη νὰ ξανακαλλιεργήσῃ (ἥ, ἔστω, νὰ μὴ διακόψῃ) τὶς σχέσεις μὲ τὴν περσικὴν αὐλὴ - κ' ἔκεινος ὁ Νεοπτόλεμος, ποὺ σκοτώθηκε στὴν Ἀλικαρνασσὸν πολεμῶντας γιὰ τοὺς Πέρσες, ἀνιψιός του ἥταν, ἐνῶ μὲ τὸ γιὸ τοῦ Ἀντίοχου, τὸν Ἀμύντα, φυγάδα στὴν "Ἐφεσο ἀπ' τὴ Μακεδονία, ποὺ ὅλο λακίζει καὶ παραπέρα ὅσο ζυγώνει, ὁ μακεδονικὸς στρατὸς (πρῶτα στὴν Ἀλικαρνασσό, κ' ἔπειτα στὰ Σοῦσα), στέλνει ὁ Λυγκηστῆς προφορικὲς καὶ γραπτὲς προτάσεις στὸ Μεγάλο Βασιλιά· καὶ μετὰ ὁ Σισίνης, ἔνας ἀπ' τοὺς ἐμπιστούς τοῦ Δαρείου, φτάνει στὶς μπρὸς ἐπαρχίες, τάχα φέρνοντας διαταγὲς στὸ σατράπη τῆς Μεγάλης Φρυγίας Ἀτιζύη, πράγματι ὅμως μὲ μυστικὲς ἐντολὲς καὶ, κυρίως, γιὰ νὰ περάσῃ κρυψὰ στὸ στρατόπεδο τοῦ θεσσαλικοῦ ἴππικοῦ· μὰ πιάνετ' ἀπ' τὸν Παρμενίωνα, ὅμολογεῖ τὸν ἀληθινὸν σκοπὸ τῆς ἀποστολῆς του, κι ὅταν δεμένο τὸν φέρνουν στὴ Φάσηλι λέει στὸν Ἀλέξανδρο πώς ἀπ' τὸ Μεγάλο Βασιλιὰ θὰ ἔταξε στὸ Λυγκηστὴ 1000 τάλαντα καὶ τὴ βασιλεία στὴ Μακεδονία, γιὰ νὰ τὸν δολοφονήσῃ!..

Τότ' ὁ Ἀλέξανδρος συγκαλεῖ τὸ συμβούλιο τῶν φίλων, κ' ἔκεινοι τοῦ λὲν πώς καὶ πρὶν δὲν ἔκανε διόλου καλὰ νὰ ἐμπιστεύεται τὸ καλύτερό τους ἴππικὸ σὲ πρόσωπο τόσο ἀμφίβολο, ἀλλὰ καὶ τώρα βρίσκουν πώς τὸ γρηγορώτερο πρέπει ν' ἀχρηστευτῇ - μὴν προλάβῃ καὶ βλάψῃ παρασέρνοντας θεσσαλοὺς ἴππεῖς καὶ τοὺς μπλέξῃ στὶς προδοσίες του. Στέλνεται γι' αὐτὸ στὸν Παρμενίωνα τότε ὁ Ἀμφοτερός, ὁ ἀδερφὸς τοῦ Κράτερου, ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐμπιστοὺς ἀξιωματικούς, ντυμένος χωριάτης, νὰ μὴ γνωρίζεται, καὶ φτάνει πράγματι, μὲ κάτι περγαίους, χωρὶς νὰ τὸν πάρουν μυρουδιά, καὶ λέει τὶς ἐντολὲς — γιατὶ γραφτὰ δὲν ἥθελ' ὁ Ἀλέξανδρος, μπάς καὶ πέσουν σὲ ξένα χέρια — καὶ πιάνεται λοιπὸν ἀθόρυβα ὁ προδότης καὶ φυλακίζεται, ἐνῶ κι ἀκόμα ὁ

Άλεξανδρος ἀναβάλλει τὴν ἀπόφαση γιὰ δαῦτον, καὶ γιατὶ σκέφτεται βέβαια τὸν Ἀντίπατρο, ποὺ ὁ Λυγκηστῆς ἥταν γαμπρός του, ἀλλὰ καὶ πάν' ἀπ' ὅλα γιὰ νὰ μὴν ἀρχίσουν τώρα λόγια καὶ φῆμες ἀνησυχητικὲς στὸ στρατὸ καὶ στὴν Ἐλλάδα.³⁹⁴

Τοστερα κι ἀπ' τὴν καθυστέρηση αὐτὴ ἔκεινησε πιὰ γιὰ τὴν Παμφυλία, καὶ τὴν πιὸ σπουδαία της πόλη, τὴν Πέργη.³⁹⁵ "Ἐνα κομμάτι τοῦ στρατοῦ τόστειλε μπρός, ἀπ' τὸ μακρύτερο κεῖνο καὶ κουραστικὸ δρόμο πάν' ἀπ' τὰ βουνά, ποὺ τὸν στρώσανε κάπως οἱ θρᾶκες του, νὰ τὸν κάνουνε βατό, γιὰ τὸ πεζικὸ τούλαχιστον, κι ὁ Ἰδιος, μὲ τοὺς ἐπιπεῖς καὶ τ' ἄλλο πεζικό, τὸ πιὸ βαριὰ ὡπλισμένο, τράβηξ' ἀπ' τὴν παραλία, μὲς στὸ χειμῶνα, ποὺ τὴν κουκουλλώνανε τὰ κύματα, πρᾶγμα τὸ λιγώτερο παράτολμο - κι ὅλη τὴν μέρα εἶχαν αὐτοῦ νὰ τσαλαβουτᾶνε μὲς στὰ νερά, πολλὲς φορὲς κ' ἵσαμε τὸν ἀφαλό! Μὰ νά ποὺ μπρὸς ἔκει, μαζί τους στὰ ἴδια κι ὁ Ἀλέξανδρος τους, μὴν ἔροντας τοῦτος ποτέ του τί παναπῆ «ἀδύνατο», τοὺς ἔκανε νὰ παραβγαίνουνε μὲν γέλια, καὶ κάθε κόπο καὶ βάσανο μ' ἀδιαφορία νὰ ἔπειρναν! Καὶ σὰ φτάσαν πιὰ στὸ τέρμα, κ' ἔστριψαν κ' εἰδαν πίσω τους μανιασμένα τὰ κύματα νὰ ὀρμᾶν ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἄγρια θάλασσα, νιῶσαν σὰ στ' ἀλήθεια νάρθανε μὲς ἀπ' τὸ φουρτουνιασμένο κεῖνο πόντο, καὶ πὼς θαῦμα ἥτανε λοιπόν, ποὺ κάναν οἱ θεοὶ μὲς ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο τους τὸν ἔτσ' ὑπερδύναμο, καὶ θαμπωμένοι τότε πιάνουνε τὸ τί μπορούσανε λοιπὸν αὐτοὶ σὰν τοὺς ὀδήγας κεῖνος τους!

Καὶ ἡ φήμη τῆς πορείας αὐτῆς σὰν ἀνατολίτικο παραμύθι φτάνει καὶ φουντώνει στὴν Ἐλλάδα: πώς, τάχατες, ὁ Ἀλέξανδρος, μ' ὅλη τὴν φοβερὴ νοτιά, ποὺ σήκωνε τὸ νερὸ τῆς θάλασσας ἵσαμ' ἀπάνω στὰ βουνά, κατέβηκε στὴν παραλία, καὶ τότε κόπηκε ἄξαφνα κι ἄλλαξ' ὁ ἀέρας, καὶ τὸ νερὸ διώχτηκε ὅλο ἀπὸ τὸ βοριά, ποὺ φύσηξε πιὸ δυνατός! Κι ἄλλοι μάλιστα βεβαίωναν, πὼς δίχως οὔτε πόδι αὐτοῦ νὰ βρέξῃ ὁ Ἀλέξανδρος, πέρασε ὅλη τὴν στρατιά του μὲς ἀπὸ τὴν θάλασσα! Κι ὁ περιπατητικὸς ἔκεινος Καλλισθένης, ποὺ πρῶτος ἔπιασε νὰ τὰ ιστορήσῃ ὅλ' αὐτά, ποὺ τάχε ζήσει, κατάντησε νὰ πῆ πὼς ἀκόμα κ' ἡ θάλασσα, τάχα, τὸν προσκύναγε, σὰν ὑποκλινόμενη!³⁹⁶ Ο Ἰδιος ὁ Ἀλέξανδρος χωρὶς τερατολογίες ἔγραψε (ἄν εἴναι γνήσια ἡ ἐπιστολὴ)³⁹⁷

³⁹⁴ Ἀρριανός, Α' 25, Διόδωρος, IZ' 32 καὶ 80, Κούρτιος, VIII, 1 κ.λ.

³⁹⁵ [15χλμ βορειοανατολικὰ τῆς Ἀττάλειας.]

³⁹⁶ Ο Καλλισθένης [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 31] μεταχειρίζεται τὸν τεχνικὸν δρό τῆς ἐπιδείξης σεβασμοῦ κατὰ τὸν περσικὸ τρόπο. Ήνα ἐν τῷ ὑποκυρτοῦσθαι πῶς δοκῇ προσκυνεῖν.

³⁹⁷ Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, IZ': ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς οὐδὲν τοιοῦτον τερατευσάμενος ὁδοποιῆσαι φησι τὴν λεγομένην *Κλίμακα* καὶ διελθεῖν ὄρμήσας ἐκ Φασηλίδος

στὴ μάνα του, ἀπλά, πώς ἀπὸ τῇ Φάσηλι ἔστρωσε δρόμο στὸ βουνὸ τὴν Κλίμακα, καὶ πέρασε.³⁹⁸

"Οπως καὶ νάναι, μπῆκε μὲ τὴ στρατιὰ του στὴν παράλια ἐκείνη ζώνη τῆς Πισιδίας, τὴν Παμφυλία, ποὺ μαχρόστενη ἔτσι λουρίδα στὴν ἀκτὴ περιστέφεται, στὸ βοριά, ἀπὸ τὸν Ταῦρο, καὶ πέρ' ἀπὸ τὴν πόλη Σίδη, ὅπου τὸ βουνὸ χαμηλώνει, ὡς τὴ θάλασσα, καὶ ξαναορθώνεται ὕστερα, βορειανατολικά, πάνω ἀπὸ τὴ γειτονικὴ Κιλικία. Ο Ἀλέξανδρος λοιπὸν παίρνοντας καὶ τὴν Παμφυλία μποροῦσε νὰ πῇ πώς ὠλοκλήρωσε τὴν κατάκτηση τῆς δῶθε ἀπὸ τὸν Ταῦρο παραλίας. Τότε ἡ Πέργη — τὸ κλειδὶ τῆς διάβασης τῶν βουνῶν, πρὸς βοριὰ καὶ δύση, γιὰ τὴ μικρασιατικὴν ἐνδοχώρα — παραδόθηκε. Ἄλλὰ κ' ἡ Ἀσπενδος ἔστειλε πρέσβεις, νὰ παραδοθῇ κι αὐτή, ζητῶντας μάλιστα καὶ μακεδονικὴ φρουρά· ὁ Ἀλέξανδρος δέχεται τὴν παράκλησή της, μὲ τὸν ὄρο νὰ δώσῃ δόσ' ἀλογα ἔδιν' ὡς τότε φόρο στὸν πέρση βασιλιά, καὶ 50 τάλαντα γι' ἀμοιβὲς τῶν στρατιωτῶν. Κ' ὕστερα τράβηξε γιὰ τὴ Σίδη, τὴ μεθοριακὴ ἐκείνη πόλη τῆς Παμφυλίας πούχαν χτίσει ἀποικοι παλιὰ τῆς αἰολικῆς Κύμης, εἶχαν ὅμως ξεχάσει πιὰ τὰ Ἑλληνικά τους, καὶ μιλούσανε γλῶσσα παράξενη, ποὺ δὲν ἤταν οὔτ' ἡ ντόπια.³⁹⁹ "Εβαλε φρουρὰ καὶ σ' αὐτὴ τὴν πόλη, κ' ἐγκατάστησε ἀρχοντά της — καθὼς κι ὅλης τῆς παραλίας τοῦ Παμφύλιου κόλπου — τὸ Νέαρχο.

Ξαναγύριστ ἔπειτα στὴν Πέργη· θέλησε νὰ πάρῃ τὸ φρούριο Σύλλιο, ποὺ τὸ κρατοῦσαν ντόπιοι καὶ ξένοι μισθοφόροι,⁴⁰⁰ μὰ δὲν τὸ κα-

398^ε [Κριτικὴ ἀνάλυση τῶν διαφόρων περιγραφῶν τῆς διάβασης Schachermeyr, 186-8, καὶ Bosworth, I, 165-6.]

399 Αὐτὰ ὁ Ἀρριανός, Α' 26, 4. Τ' ἀρχαῖα νομίσματα τῆς Σίδης ἔχουν γράμματα ποὺ λέγεται πώς εἰν' ὅμοια μὲ τῆς Παλμύρας. (De Luynes, *Num des Satrapes*, 23 Περαιτέρω βιβλιογραφία στὸν Imhoof-Blumer, στὴ *Num Zeitschrift* τοῦ v Sallet, III, 330.)

400^ε Κατὰ τὸν Ἀρριανό, τὸ φρούριο αὐτὸ δρίσκετ' ἀνάμεσα σ' "Ἀσπενδο καὶ Σίδη" [Τὰ ἐρείπια τοῦ Σύλλιου — καθὼς ἐπιβεβαιώθηκε κι ἀπὸ ἐπιγραφές — δρίσκονται κοντὰ στὰ σημερινὰ χωριά Asar Koyu καὶ Yankoy, ὅχι ἀνατολικὰ τῆς Ἀσπένδου (πρὸς τὴ Σίδη) ἀλλὰ δυτικά Kierperi, *Atlas antiquus*, IV, Ef, Bean, 39 κὲ 'H Stark, περιγράφοντας τὰ ἵδια ἐρείπια (65-7), βάζει, ἀπὸ λάθος προφανῶς, τὸ Σύλλιο στὸ χάρτη τῆς ἀνατολικὰ τῆς Ἀσπένδου!] 'Απ' τὴν ἔκφραση τοῦ Στράβωνα, ΙΔ' 667· πόλις [...] ὑψηλὴ τοῖς ἐκ Πέργης ἐποπτοῖς, ὁ G Hirschfeld (*Monaatsbericht der Berl Akad.*, 1874, 724) ἀναγνώρισε τὸ βραχῶδες φρούριο καὶ συμπλήρωσε τὸ σχετικὸ κενὸ στὸ κείμενό του μὲ τό: Σύλλιον Τὴ διάλεκτο τῶν πόλεων αὐτῶν μαθαίνουμε ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ Σύλλιου, ποὺ καινούργιο ἀπόγραφό της ἐξέδωκε ὁ Hirschfeld, κι ἀπ' τὶς ἐπιγραφές τῶν ἀρχαίων νομισμάτων ΣΕΛΥΦΙΥΣ ἀντί Σύλλιον, ΕΣΤΦΕΛΙΥΣ ἀντί: "Ἀσπενδος, ΠΡΕΙΙΑΣ ἀντί Πέργη (Friedlander, στὴ *Num. Zeitschrift* τοῦ v Sallet, IV, 298 κ. ἐ.)" [Γιὰ τὴν περιοχὴ γενικώτερα. Κ. Graf Lanckorónski, *Städte Pamphyliens und Pisidiens*, μὲ τὴ συνεργασία τῶν G Niemann καὶ E Petersen, Wien, 1890-9*. Γιὰ τὶς ἐπι-

τάφερε, κι ἀνάθεσε τὴν ἐκπόρθηση στὸν τοποτηρητή του - γιατὶ στὸ μεταξὺ τοῦ ἀναγγέλθηκε πώς οἱ Ἀσπένδιοι οὕτε τ' ἄλογα δίνανε ποὺ ὑποσχέθηκαν, οὕτε τὰ 50 τάλαντα, παρ' ἔτοιμαζονταν λέει στὰ σοβαρὰ ν' ἀντισταθοῦν. Κινήθηκε, λοιπόν, ἐναντίον τους, μπῆκε στὴν κάτω πόλη τους πούχαν ἐγκαταλείψει, δὲ λογάριασ' οὕτε πόσο γερὸ ἥταν τὸ φρούριο ὃπουχανε ταμπουρωθῆ (ῶστε νάναι κάπως ὑποχωρητικός), ἐδιωξει καὶ τοὺς πρέσβεις ποὺ τοῦ στειλαν πανικόβλητοι, σὰν τὸν εἰδαν μπρός τους, γιὰ νὰ παραδοθοῦν κατὰ τὴν προηγούμενή τους συμφωνία, παράγγειλε νὰ δώσουν (ξὸν ἀπ' τ' ἄλογα καὶ τὰ 50 τάλαντα) κι ἄλλα 50 τάλαντα, νὰ τοῦ στείλουνε δύμηρους τοὺς πιὸ ἴσχυροὺς καὶ σπουδαίους τους, καὶ γιὰ τὴν περιοχὴν π' ἀρπαξ̄ ἡ "Ἀσπενδος διὰ τῆς βίας ἀπὸ τοὺς γείτονές της,⁴⁰¹ νὰ δικαστῇ καὶ νὰ δεχτῇ τὴν ἀπόφαση, νὰ πειθαρχῇ στὸν τοποτηρητή του, καὶ νὰ πληρώνῃ, κάθε χρόνο, φόρους στοὺς Μακεδόνες.⁴⁰² "Τστερ" ἀπ' ὅλ' αὐτὰ οἱ Ἀσπένδιοι χάσαν τὸ κουράγιο τους καὶ παραδόθηκαν.

'Ο Ἀλέξανδρος ξαναγύρισε στὴν Πέργη, κι ἀπὸ κεῖ, μὲς ἀπὸ τὴν τραχειὰ ὄρεινὴ χώρα τῶν Πισιδῶν, τράβηξε γιὰ τὴν Φρυγία, μὴ σκοπεύοντας γιὰ τὴν ὡρα νὰ καθυποτάξῃ ἀπὸ κοιλάδα σὲ κοιλάδα τ' ἄλλη λοσπαρασόμενα ἐκεῖνα φῦλα της, παρὰ μόνο νὰ ἐκβιάσῃ κατ' ἀρχὴν τὴν διάβασή της, νὰ δείξῃ τὴν μεγάλη του δύναμη, ποὺ ὁ φόβος της θὰ τοὺς συγκρατοῦσε ὅσο νάναι, καὶ νὰ ἐμπιστευτῇ πιὰ παραπέρα στοὺς διοικητὲς τῶν ὄρεινῶν αὐτῶν περιοχῶν τὴν σταθερώτερη ἐξασφάλιση τοῦ ἀνοιγμένου ἔτσι δρόμου ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Παμφυλίας στὴν Φρυγία.

'Η πορεία του ἥταν ἀπὸ τὴν Πέργη πρὸς τὰ δυτικά, μὲς ἀπὸ τὴν παράλια πεδιάδα, σύρριζα στὰ βουνά, κ' ἔπειτα σὲ πολὺ δυσκολοδιάβατο στενό, ποὺ ἐλέγχεται ἀπ' τ' ὄρεινὸ φρούριο τῆς Τερμησσοῦ⁴⁰³ καὶ

γραφὲς στὰ νομίσματα Head, *HN²*, 705 699 702, καὶ γιὰ τὴ διάλεκτο τῆς Παμφυλίας Claude Brûlèse, *Le dialecte grec de Pamphylie, Documents et Grammaire*, Paris, 1976.]

401 Ἀπ' τὸν Πολύβιο, Ε' 73, μπορεῖ νὰ βγάλῃ κανένας πώς οἱ ζημιωμένοι γείτονες ἥταν οἱ Σιδῆτες

402 Ἀρριανός, Α' 27, 4: φόρους ἀποφέρειν ὅσα ἔτη Μακεδόσι.

403Σ Στράβων, ΙΔ' 666: *Τερμησσὸς Πισιδικὴ πόλις, ἐπικειμένη τοῖς στενοῖς δι' ὧν ὑπέρβασίς ἐστιν εἰς τὴν Μιλινάδα [Τερμησσὸν ἀρχετὲς πόλεις μὲ παρόμοιο ὄνομα Κυρίως πρέπει νὰ γίνεται διάχριση ἀνάμεσα στὴν Τελμη(η)σσὸ (στὰ περίχωρα τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, βλ. RE, V A, 1, 409-10, *Telmessos 1*), στὴν Τελμη(η)σσὸ τῆς Λυκίας (στὰ σύνορα μὲ τὴν Καρία, μὲ λιμάνι στὸ Αἴγαο, σήμερα: Feunteye, βλ. RE, VA, 1, 410 κ. ἐ *Telmessos 2*), ποὺ παραδόθηκε στὸν Ἀλέξανδρο (Ἀρριανός, Α' 24, 4), καὶ στὴν Τερμη(η)σσὸ τῆς νοτιοδυτικῆς Πισιδίας (σήμερα: Gülliük, 30 χλμ βορειοδυτικὰ τῆς Ἀττάλειας: βλ. τὸ λαμπρὸ ἀρθρό *Termessos 2*, τοῦ Heberdey, RE, V A, 1, 732-75), ποὺ ἀπ' τὰ στενά της ἐπρεπε ὁ Ἀλέξανδρος νὰ περάσῃ τώρα (Ἀρριανός, Α' 27, 5, ἔκδ Abicht). Στὶς βυζαντινὲς πηγὲς βρίσκεται συ-*

μπορεῖ νὰ κρατηθῇ κλειστὸ ἀπὸ λίγους στρατιῶτες καὶ κατὰ μεγάλου στρατοῦ. Ὁ δρόμος ἀνεβαίνει ἀπόκρημνη πλαγιὰ κ' ἔχει ἀπέναντί του ψηλότερο βουνό, ἀπότομο. Πίσω ἀπ' τὰ δυοὶ τοῦτα βουνὰ εἰν' ἡ πόλη. Πιασμένα τὰ βρῆκε ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ τὰ δυό, ἀπὸ τοὺς βάρβαρους (ὅλ' ἡ Τερμησσὸς εἶχε βγῆ στὶς κορφές!), γι' αὐτὸ προτίμησε νὰ στρατοπεδεύσῃ μπρὸς στὸ στενό, παρασταίνοντας πῶς τάχα δὲν σκόπευε νὰ χτυπήσῃ ἀμέσως, μπάς καὶ ἐγελάσει τὸ μεγάλο πλῆθος ν' ἀποσύρθῃ στὴν πόλη, ἀφήνοντας φρουρὲς μονάχα στὸ στενό. Κ' ἔτσι κ' ἔγινε! Φῦγαν οἱ πολλοί, καὶ κάποιες μόνο σκοπιὲς φαίνονται στὰ ὑψώματα. "Οπου, ἄξαφνα, ὁ Ἀλέξανδρος ὄρμάει μὲ τοὺς ἐλαφρότερους πεζοὺς⁴⁰⁴ κ' οἱ φρουρὲς ὑποχωροῦν. "Ἐτσι ὁ στρατὸς πέρασε καὶ στρατοπέδευσε μπρὸς στὴν πόλη. Φτάσαν τότ' ἐκεῖ πρέσβεις τῶν Σελγέων, πισιδῶν κι αὐτῶν, ἀλλ' ἀνέκαθεν ἔχθρῶν τῶν Τερμησσέων, κ' ἔκλεισαν εἰρήνη καὶ φιλία μὲ τοὺς Μακεδόνες. Γιὰ τὴν ἄλωση ὡστόσο τῆς Τερμησσοῦ θὰ χρειαζόταν κάποιος καιρός, κι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἔμεινε· βάδισε κατὰ τῆς Σαγαλασσοῦ⁴⁰⁵ στοὺς πρόποδες τοῦ ἀνώτερου ὑψίπεδου (1700μ) τῶν πισιδιῶν "Αλπεων, ποὺ δέσποζε στὸ κατώφλι τοῦ ὁροπέδιου τῆς Φρυγίας. Σὰν ἔφτασε κεῖ, Σαγαλασσεῖς — πούτανε οἱ πολεμικῶτεροι τῆς Πισιδίας — καὶ Τερμησσεῖς βάσταγαν τὰ ὑψώματα στὰ μεσημβρινὰ τῆς πόλης, κ' ἔκοβαν ἔτσι τὸ δρόμο στοὺς Μακεδόνες. Ὁ Ἀλέξανδρος παράταξ⁴⁰⁶ ἀμέσως τὸ στρατὸ γιὰ ἐπίθεση: τοὺς τοξότες καὶ τοὺς ἀγριᾶνες του δεξιά, ὕστερα τοὺς ὑπασπιστὲς μὲ τὶς τάξεις τῆς φάλαγγας, κι ἄκρη ἀριστερὰ τοὺς θρᾶκες μὲ τὸ Σιτάλκη· ἐπικεφαλῆς τ' ἀριστεροῦ ὁ λυγκηστῆς Ἀμύντας⁴⁰⁶ καὶ τοῦ δεξιοῦ ὁ Ἰδιος. Προελαύνουν καὶ σὰν ἔχουν φτάσει πιὰ στὸ πιὸ ἀπότομο μέρος τοῦ βουνοῦ, ἀρχίζουν οἱ βάρβαροι νὰ ροβολῶν ὅλοι μαζὶ ἀπὸ ψηλὰ καὶ νὰ πέφτουν μὲ φόρα καταπάνω τους, ἀνατρέποντάς τους, καθὼς εἴχανε δικιά τους βέβαια τὴν κατηφοριά. Τὸ περισσότερο βάρος τὸ δέχτηκαν οἱ τοξότες, δεξιά, καὶ σὰ σκοτώθηκε ὁ τοξάρχης τους ἀναγκάστηκαν νὰ ὑποχωρήσουν μὰ οἱ ἀγριᾶνες δὲν κάναν πίσω, βάσταγαν, γιατὶ καὶ τὸ βαρὺ πεζικὸ ζύ-

χνὰ γραμμένη σὰν Τελμη(ι)σσὸς κι αὐτή, κ' ἔτσι συγχέεται μὲ τὶς παραπάνω πόλεις 'Ο Roos, I, 60, ὅμως, τὸ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τοῦ ἀντιγραφέα λάθος Τελμισσὸς|Τελμισσεῖς (ἀντὶ Τερμησσὸς|Τερμησσεῖς), τὸ ἀπόδωσε, ἀδικα, στὸν Ἰδιο τὸν Ἀρριανό, καὶ τ' ἀφησε ἀδιόρθωτο στὴν ἔκδοσή του, προκαλῶντας ἔτσι σύγχυση στὸν ἀναγνώστη. (Βλ. καὶ Bosworth, I, 169)]

404 Ἀρριανός, Α' 27, 8: καὶ ἐπὶ τούτους εὐθὺς ἀναλαβὼν τοὺς τε τοξότας καὶ τὰς τῶν ἀκοντιστῶν τάξεις καὶ τῶν ὀπλιτῶν σοι κουφότεροι ἐπήγαγεν

405 Πολὺ σωστὰ ὁ Leake, *Journal of a tour in Asia Minor*, 150, ἀναγνώρισε τὴν πόλη αὐτὴ στὴ σημειωνὴ Aglasun στὸ δίφυλλο χάρτη τοῦ H. Kiepert).

406 Ὁ Ἀμύντας διοικοῦσε συνήθως τὶς ἰλες τῶν σαρισσοφόρων ἵππεων. Οἱ ἵππεῖς δὲν ἥρθαν μαζὶ στὴ μάχη - καθὼς οὐκ ὀφέλιμοι ἐν τῇ δυσχωρίᾳ ('Αρριανός, Α' 28,4.)

γωνε, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀλέξανδρο. "Οπου οἱ ἄγριες ἐπιθέσεις τῶν Πισιδῶν ἀρχίζουν πιὰ νὰ σπᾶν στὸ πυκνὸ μέτωπο τῶν ἀσπιδοφόρων καὶ καθὼς ἡταν κ' ἐλαφρότερος δὲ πλησμός τους δὲν τάβγαζαν πέρα οἱ βάρβαροι μὲ τοὺς βαρύτερ' ἀρματωμένους μακεδόνες. "Ετσι, καμμιὰ πεντακοσαριὰ ἀπὸ δαύτους σκοτώθηκαν, οἱ ἄλλοι τόβαλαν στὰ πόδια κι ὅσοι ξέρανε καλὰ τὸν τόπο σώθηκαν. 'Ο Ἀλέξανδρος, ἀπ' τὸν ἀνοιχτὸ πιὰ δρόμο,.προχώρησε καὶ πῆρε τὴν πόλη.

Σὰν ἔπεσ' ἡ Σαγαλασσὸς κυριεύτηκαν καὶ τ' ἄλλα μέρη τῆς Πισιδίας, ἄλλα μὲ μάχες,⁴⁰⁷ ἄλλα συνθηκολογῶντας, κι ἀνοιξ' ὁ δρόμος γιὰ τὸ ὑψίπεδο, ἀπ' ὅπου ἀρχίζει ἡ Φρυγία, πέρ' ἀπ' τὰ βουνὰ τῆς Σαγαλασσοῦ. 'Ανατολικά, καὶ χαμηλότερα λίγο, ἀπλώνετ' ἡ λίμνη τοῦ Ἐγριντίρ, μὲ βουνὰ ψηλὰ στὸ νοτιὰ κι ἀνατολικώτερά της. Κάπου 50 χλμ δυτικώτερα βρίσκετ' ἡ μικρότερη λίμνη Ἀσκανία, καὶ 20χλμ σχεδὸν ἀπὸ τὴ βορεινὴ τῆς ὅχθη, σὲ μιὰ σειρὰ λόφων, εἶναι οἱ πηγὲς τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ. Στὰ στενὰ ἔκει, ἀπ' ὅπου μπαίνει κανένας στὴν κοιλάδα του, ἡταν ἡ ἀρχαία πόλη Κελαινάι, μὲ τὴ γερή ἀκρόπολή της χτισμένη ἀπ' τὸν Ξέρξη, ὅταν νικήθηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴ θάλασσα, γιὰ ν' ἀνακόπτῃ κάθε πιθανὴ προέλαση τῶν Ἑλλήνων ἀπ' τὴν ἐλευθερωμένη παραλία. Κ' οἱ Κελαινές ἀπὸ τότε ἡταν τὸ κέντρο τῆς φρυγικῆς σατραπείας κ' ἡ ἔδρα τοῦ σατράπη.

'Απ' τὴ Σαγαλασσὸ λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος ἔφτασε, περνῶντας δίπλα ἀπ' τὴν Ἀσκανία, σὲ 5 μέρες στὶς Κελαινές.⁴⁰⁸ Φευγάτος ἀπὸ κεῖ ὁ σατράπης Ἀτιζύης, καὶ τὴν ἀκρόπολη κράταγαν χίλιοι κάρες καὶ 100 ἔλληνες μισθοφόροι, ποὺ πρότειναν καὶ τὴν πόλη νὰ παραδώσουνε καὶ τὴν ἀκρόπολη, ἂν δὲν τοὺς ἔφτανε τὴ μέρα ποὺ τοὺς εἴχανε τάξει (κ' εἶπαν καὶ ποιά) βοήθεια τῶν Περσῶν.⁴⁰⁹ 'Ο Ἀλέξανδρος, γιὰ νὰ μὴν

⁴⁰⁷ Ο Διόδωρος, IZ' 28, διηγιέται μιὰ ἐπιχείρηση κατὰ τῶν Μαρμαρέων, ποὺ ἀνήκει ἐδῶ ἀλλ' οἱ ἐντυπωσιακές λεπτομέρειές της δὲν ταιριάζουν μὲ καμμιὰν ἀπ' τὶς ἐπιχειρήσεις τοῦ χειμώνα αὐτοῦ ποὺ ιστορεῖ ὁ Ἀρριανός

⁴⁰⁸ Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, Ἀνάβασις, A' 2, 7-9, ἀνάκτορα χτίστηκαν ἐδῶ, ἀπὸ τὸν Ξέρξη. 'Η ἀλμυρὴ Ἀσκανία λίμνη εἶναι ἡ Gendjeli-Gol, ποὺ πολλοὶ περιγγητὲς ἐπισκέφθηκαν οἱ Κελαινές (Ἀπάμεια Κιβωτὸς) εἶναι 105χλμ ἀπ' τὴ Σαγαλασσό, κι ἔπεισται ὅ στρατὸς βάδιζε 21χλμ τὴ μέρα [Η Gendjeli Gol εἰν' ἡ σημερινὴ Burdur Gol]. 'Η Ἀπάμεια Κιβωτὸς χτίστηκ' ἀργότερα, ἀπ' τὸν Ἀντίοχο τὸ Σωτῆρα, κι οντὰ (δῆμοι ἀκριβῶς) στὴ θέση τῶν Κελαινῶν (σήμερα Dinar, 140χλμ βορειοδυτικὰ τῆς Ἀττάλειας) RE, XI, 1, 133-4, PECS, 445, Kleine Pauly, III, 177, Bosworth, I, 173. 'Η ἀπόσταση, τέλος, Σαγαλασσοῦ-Κελαινῶν, εἶναι μόνο 55χλμ, δηλαδὴ μισῆ ἀπ' δση διατείνεται ὁ Droyssen]

⁴⁰⁹ Ο Κούρτιος, III, 1, 8, μιλάει γιὰ προθεσμίᾳ 60 ἡμερῶν - ποὺ δέν εἰν' ἀπίθανη Δυστυχῶς οἱ πηγὲς δὲ μᾶς φωτίζουν καθόλου, μήτε γιὰ τοὺς σταθμοὺς τῆς πορείας Ἀλικαρνασσοῦ-Γόρδιου, μήτε γιὰ τὰ χιόνια καὶ τὶς κακοκαιρίες στὰ βουνὰ τῆς Πισιδίας

καθυστερήση αύτοῦ μὲ πολιορκία, δέχτηκε τὴν πρόταση. "Οσο γρηγορώτερα ἔφτανε στὸ Γόρδιο, νὰ πάρῃ καὶ τὶς μονάδες πούχε κανονίσει νὰ τοῦρθουν ἐκεῖ καὶ νὰ τραβήξῃ κατὰ τὸν Ταῦρο, τόσο δυσκόλευε νὰ τοὺς φτάσῃ κι ὅποια περσικὴ βοήθεια. "Αφησε, λοιπόν, στὶς Κελαινές χίλιους πεντακόσιους, κι ἀνάθεσε τὴν σατραπεία τῆς Φρυγίας στὸν Ἀντίγονο τοῦ Φίλιππου, ἀρχηγὸν ὃς τώρα τῶν συμμαχικῶν τμημάτων, ποὺ στρατηγό τους πιὰ ἔκανε τὸ Βάλακρο τοῦ Ἀμύντα. Πέρασαν ἔτσι 10 μέρες καὶ ξεκουράστηκε ἀμέσως ὑστερα κίνησε γιὰ τὸ Γόρδιο, στὸ Σαγγάριο,⁴¹⁰ ἀπ' ὅπου κινάει καὶ ὁ μεγάλος δρόμος, ποὺ πέρ' ἀπὸ τὸν "Αλυ ποταμὸ καὶ μὲς ἀπ' τὴν Καππαδοκία τραβάει γιὰ τὰ Σοῦσα.

Μεγάλα σ' ἔκταση, καὶ συγκριτικὰ μὲ τὰ κατοπινά του τερατώδη, δέν ἥτανε βέβαια ὅσα στὸν 1^ο αὐτὸν χρόνο τοῦ πολέμου εἶχε καταφέρει ὁ Ἀλέξανδρος· καὶ θὰ τὸν περιγελοῦσαν ἵσως στὴν Ἑλλάδα πολιτικοί του ἀντίπαλοι κ' ἐμπειροπόλεμοι, σὰν ἄκουγαν πώς ἡ νίκη του ἐκείνη στὸ Γρανικό, ποὺ τόσο πανηγυρίστηκε, δέν εἶχε πετύχει παρὰ μονάχα τὴν κατάκτηση τῆς δυτικῆς καὶ τῆς μισῆς νότιας μικρασιατικῆς ἀκτῆς, ποὺ ἔξυπνα ὁ Μέμνων παράτησε, γιὰ τὴν ὥρα, κοιτῶντας πρῶτα νὰ κυριαρχήσῃ στὴ θάλασσα καὶ στὰ νησιά, ὅπότε καὶ θάκοβε τοῦ ἀντίπαλου τὴ γοργὴ κι ἀμεση ἐπικοινωνία μὲ τὴ Μακεδονία.

'Αλλ' εἶναι προφανὲς τί προσδιώρισε τὸν Ἀλέξανδρο στὴν πρώτη αὐτὴ φάση τῆς ἐκστρατείας του. Ἐλάχιστα ἀποσκοποῦσε νὰ καταλάβῃ μεγαλύτερες καὶ βαθύτερες περιοχὲς στὴ μικρασιατικὴν ἐνδοχώρα, ἐνόσῳ ἡ ναυτικὴ περσικὴ δύναμη κυριαρχοῦσ' ἀκόμα στὴ θάλασσα καὶ τὰ νησιά καὶ θὰ μποροῦσε ἀνυπολόγιστα νὰ ὑποκινήσῃ στὴν Ἑλλάδα· γιὰ τὴν ὥρα λοιπὸν τοῦφταν ὁ ἀποκλεισμός της ἀπ' τὴ μικρασιατικὴ παραλία καὶ τὰ λιμάνια ἀπ' ὅπου θὰ τῆς ἥταν δυνατὸν ὑπειλῆ τὰ νῶτα του, ὅταν θὰ προχωροῦσε αὐτὸς στὴ νέα του ἐκστρατεία παρακάτω.

'Η ἀλήθεια ὅμως ἐπίσης εἶναι, πώς ἡ προέλασή του διάφερε πολὺ ἀπὸ τὶς παλιότερες ἑλληνικές· ἡ ἀθηναϊκὴ δύναμη, τὸν καιρὸ τοῦ Κίμωνα καὶ τοῦ Περικλῆ, μόλις ποὺ τόλμαγε νὰ βαθαίνῃ λίγο παραμέσα ἀπὸ τὶς παράλιες μικρασιατικὲς πόλεις· κι ἂν τόκαναν οἱ Σπαρτιάτες μὲ τὸ Θίβρωνα καὶ τὸν Ἀγγεσίλαο τους, ἥ κι ὁ Χάρης κι ὁ Χαρίδημος μὲ τὶς δυνατότητες τῆς 2^{ης} Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας, ὑστερ' ἀπὸ κάποιες ὅμως λεηλασίες καὶ μάστευση χρημάτων γύρναγαν πάλι πίσω· ἐνῶ τοῦ Μεγαλέξαντρου τὰ στρατιωτικὰ μέτρα ἀποσκοποῦσαν σὲ μόνιμη κατοχὴ τῶν κατακτημένων τόπων καὶ σταθερὴ ὄργάνωση τῆς ζωῆς τῶν πληθυσμῶν τους.

^{410²} [Στὴ δεξιά του ὅχθη, 80χλμ νοτιοδυτικὰ τῆς "Αγκωρας"]

΄Απόβλεπαν στὸ σκοπὸ τοῦτο ἐνεπίγνωστα καὶ τὰ διοικητικά του μέτρα;

΄Οσα κατέχουμε ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν αὐτὴν φάση τῆς ἐκστρατείας του συνιστοῦν προσφυέστατες συγκαταμίξεις οὐσιαστικὰ γενναίων πολιτικῶν κι ὁργανωτικῶν του γραμμῶν, μὲ κατὰ τόπους ἀπὸ παλιὰ κρατοῦντες διοικητικοὺς τύπους καὶ δρῶντες θεσμούς, π’ ἀλλαξαν δμως τόσο περιεχόμενο, δομές καὶ κατευθύνσεις, ποὺ νάναι σὰ νέοι πιά.⁴¹¹ Έμειν’ ἡ σατραπεία, ἐπὶ παραδείγματι, τῆς ἑλλησποντιακῆς Φρυγίας καὶ τῆς Λυδίας καὶ τῆς Καρίας· ἀλλὰ δίπλα στὸ σατράπη τῆς Λυδίας μπῆκε εἰ δικὸς ἀρχοντας γιὰ τὴν κατανομὴν καὶ τὴν εἰσπραξὴν τῶν φόρων· στὴν Καρία, πῆρε μὲν τὴν σατραπείαν ἡ ἀρχόντιος ἀπὸ παλιά, ἡ Ἀδα, μακεδόνας δμως τάχτηκε στρατηγὸς τῆς ἐκεῖ δύναμης· ξέχωρος ἐπίσης ἀρχηγὸς τῆς στρατιωτικῆς δύναμης (στρατηγός, Ἰωας, καὶ τοῦτος λεγόμενος) στὴν Λυδία, δίπλα στὸ σατράπη τῆς· καὶ μπορεῖ κέδω καὶ σ’ ὅλες τὶς σατραπεῖες ἡ οἰκονομικὴ διαχείριση νὰ ἐντάχτηκε σ’ ἄμεση ἔξαρτηση ἀπὸ τὴν ἀνώτερη ταμιακὴ ἀρχὴ ποὺ πήρ’ ὁ Ἀρπαλος τοῦ Μαχάτα,⁴¹² χωρὶς δμως καὶ νὰ ξέρουμε ἀν τότε ἀκριβῶς.

Οἱ ἀρμοδιότητες κ’ ἡ ἔξουσία τῶν σατραπῶν, ἐξ ἄλλου, ἥταν πολὺ ἀκριβέστερα κι αὐστηρότερα προσδιωρισμένες ἀπ’ δσο στὸ περισκό χράτος ποὺ ἔπεφτε. Οἱ σατράπες αὐτοὶ δὲν ἥταν ἀσύδοτοι ἀφέντες στὴν περιοχὴ τους, παρὰ ὑπάλληλοι διωρισμένοι ἀπὸ τὸ βασιλιά· κι ἀποδεικνύεται τοῦτο κι ἀπ’ τ’ ὅτι νομίσματα πάντως σατραπῶν δὲν ὑπάρχουν ἐπὶ Μεγαλέξαντρου (μὰ οὔτε κ’ ἐπὶ Διαδόχων, ὡς τὸ 306), ἐνῶ ἀπ’ τὸν ἰδρυτὴν κιόλας τῆς περσικῆς διοίκησης, τὸ Δαρεῖο τὸν πρῶτο, οἱ σατράπες ἀσκοῦσαν τὸ δικαίωμα τῆς νομισματοκοπίας.⁴¹³ Φαίνεται ἀκόμα, πώς σ’ ὅσα πρωτόθεσε ὁ Ἀλέξανδρος ἀνάγονται κ’ ἐκεῖνα κάποιας συγγραφῆς, τοῦ καιροῦ τῶν Διαδόχων, γιὰ διάφορες σφαῖρες οἰκονομίας: τῆς βασιλικῆς, τῆς σατραπικῆς, τῶν πόλεων (τῆς δημοτικῆς δηλαδὴ) καὶ τῆς ἴδιωτικῆς, ποὺ οἱ δυὸ πρῶτες (οἱ δημόσιες τροποντινὰ) διαφέρουν κατὰ τ’ ὅτι ἡ βασιλικὴ ἔχει 4 κυρίως κεφάλαια — τῆς νομισματικῆς, τῆς ἔξαγωγικῆς καὶ τῆς εἰσαγωγικῆς ἐμπορικῆς πολιτικῆς, τῶν αὐλικῶν δαπανῶν ἐν γένει⁴¹⁴ — κ’ ἡ σατραπική: κατὰ βάση

⁴¹¹ Ότι κρατήθηκε ὁ τίτλος σατράπης (ποὺ μποροῦσε κανεὶς νὰ τὸ παραδεχτῇ καὶ ἀπ’ τὴν χρήση του στοὺς συγγραφεῖς) ἐπιβεβαιώθηκε κι ἀπὸ ἐπιγραφές Στὸ CIG, II, ἀρ 2692, μιὰ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὰ Μύλασα λέει βασιλεύοντος Φιλίπ[που]. Ἀσάνδρου(;) σατραπεύοντος Ὑπάρχει ἐπίσης κάποιο ψήφισμα στὰ ιερογλυφικά, τοῦ 310, δπου ὁ Πτολεμαῖος μιλάει σὲ 1^ο πρόσωπο κι αὐτοτιτλοφορεῖται σατράπης.

⁴¹² Ἀρριανός, Γ' 6, 6 Ἀρπαλον δὲ ἐπὶ τῶν χρημάτων (κατέστησεν).

⁴¹³ Ἡρόδοτος, Δ' 166

⁴¹⁴ [Ἄριστοτέλης], Οἰκονομικὸς Β', 1345b. Περὶ μὲν τὸ νόμισμα λέγω ποῖον καὶ πό-

τῆς ἔγγειας φορολογίας, ἐπειτα τῶν μεταλλευτικῶν προσόδων, τῶν ἐμπορικῶν, τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, τῆς κίνησης τῶν συναλλαγῶν, τῆς χρήσης τῶν βιοσκότοπων, τῆς κεφαλικῆς καὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς φορολογίας.⁴¹⁵

Αλλ’ ὅχι λιγώτερο σημαντικὰ δείχνοντ’ ὅσα ὁ Ἀλέξανδρος πολιτικὰ ρύθμισε γιὰ διάφορους πληθυσμούς. Ἡ βασική του ἰδέα ἦταν, φαίνεται, ὅπου ὑπῆρχαν (ἢ ἀλλοτε ὑπῆρξαν) ὡργανωμένες κοινότητες, νὰ τὶς ἀφήσῃ ἐλεύθερες ἢ νὰ τὶς ἀνασυστήσῃ τόσο αὐτενεργὲς σὰ ζωτικὲς κοινωνικὲς μονάδες ὥστε νὰ λύνουν μόνες τὰ προβλήματά τους.

Κι ὅχι μόνο στὶς ἑλληνικὲς πόλεις ξαναδόθηκε ἡ αὐτονομία, ποὺ κατωχυρώθηκε μὲ τὸ ξαναζωντάνεμμα καὶ τὴ στήριξη τῆς δημοκρατίας, παρὰ κ’ ἡ πατροπαράδοτη ὁμοσπονδία τῶν Λύκιων κρατήθηκε σὲ πλήρη δραστικότητα μπορεῖ νὰ εἰπωθῇ, μὲ τὸν ὄρο βέβαια πὼς θ’ ἀνακαλοῦνταν οἱ 10 τριήρεις τῆς λυκιακῆς ἐκείνης μοίρας τοῦ περσικοῦ στόλου. Καὶ στοὺς Λυδούς, λοιπόν, ὁ Ἀλέξανδρος ἔδωσε, κατὰ τὶς πηγές μας, τὸ δικαίωμα νὰ πορεύωνται μὲ τοὺς παλιούς τους νόμους, καὶ τοὺς ἄφησε νάν’ ἐλεύθεροι·⁴¹⁶ κι ὅποιοι νάταν οἱ νόμοι αὐτοὶ — γιατὶ δὲν κατέχουμε καὶ τίποτ’ ἄλλο γιὰ δαύτους — πάντως ἡ ἐπαναφορά τους σημαίνει πὼς στὴ χώρ’ αὐτή, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, νόμοι οἱ θὰ κρατοῦσαν, κι ὅχι ὅπως ὡς χτές ἡ αὐθαιρεσία καὶ τὸ δίκαιο τῆς βίας τῶν κατακτητῶν· πὼς δηλαδὴ ὁ γενναῖος αὐτὸς ἄλλοτε, καὶ φίλεργος καὶ κατεξοχὴν πολιτισμένος, λαὸς τοῦ Κροίσου, γλύτωνε πιὰ ἔτσι, πράγματι, ἀπὸ ξένο ζυγό, ὑπὸ τὸν δόποιον εἶχε παρακμάσει, καὶ πέρναγε σὲ εἶδος ιστορικῆς ζωῆς, δπου θὰ μποροῦσε ν’ ἀναπτύξῃ τὴν ἀβίαστη ἔκφραση τῆς ἴδιουσστασίας του.

Μὰ κι ἀπὸ κείνους τοὺς βάρβαρους ποὺ ζοῦσαν στὰ βουνὰ τῆς μικρῆς Φρυγίας ὅχι κατ’ ἀνεπτυγμένες κοινοτικὲς μονάδες, ἀν παραδόθηκαν χωρὶς ἀντίσταση δὲν τοὺς ζητήθηκε παρὰ νὰ δίνουν ὅ,τι φόρο ἔδιναν κάθε χρόνο.⁴¹⁷ Οχι λιγώτερο χαρακτηριστικὴ τῆς ὅλης πολιτικῆς

τε [τίμιον ἢ εὖων] ποιητέον· περὶ δὲ τὰ ἔξαγωγιμα καὶ εἰσαγώγιμα πότε καὶ τίνα παρὰ τῶν σατραπῶν ἐν τῇ ταγῇ ἐκλαβόντι αὐτῷ λυστελήσει διατίθεσθαι.

415 [Ἀριστοτέλης], *Οἰκονομικὸς Β'*, δ.π.: εἴδη ἐξ τῶν προσόδων [ἀπὸ γῆς, ἀπὸ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ίδιων γινομένων, ἀπὸ ἐμπορίων, ἀπὸ τελῶν, ἀπὸ βιοσκημάτων, ἀπὸ τῶν ἄλλων]. “Οσα ἔπονται στὸ κείμενο τοῦ Ἀριστοτέλη ἐπεξηγοῦν τὰ ἔξη εἴδη τῶν προσόδων καὶ σύμφωνα μ’ αὐτὰ διατυπώθηκαν τὰ γραφόμενα ἐδῶ, ποὺ θὰ πρέπει νάναι σωστά, παρὰ τὶς κάποιες ἀσφάρειες

416 Ἀρριανός, Α' 17, 4. Σαρδιανοὺς δὲ καὶ τοὺς ἄλλους Λυδοὺς τοῖς νόμοις τε τοῖς πάλαι Λυδῶν χρῆσθαι ἔδωκε καὶ ἐλεύθερους εἶναι ἀφῆκεν ‘Ο διορισμὸς τοῦ Νικία σὰν ἐπιμελητὴ τῶν φόρων τῆς συντάξεως τε καὶ ἀποφορᾶς δείχνει πὼς ἡ ἐλεύθερία ποὺ δόθηκε στοὺς Λυδούς δὲν ἀπόκλειε τὴ φορολογία

417 Αρριανός, Α' 17, 1. Εἶναι οἱ περιοχὲς δπου ἀργότερα δ 'Αντίοχος (δ' γ' καθὼς

τοῦ Μεγαλέξαντρου εἰν' ἡ ρύθμιση ποὺ ἔκανε στοὺς Ἐφέσιους: τὸ φόρο πούδιναν στὸ Μέγα Βασιλέα νὰ τὸν δίνουν στὸ Ἀρτεμίσιο, ἐνῶ καὶ στὶς Ἐρυθρές, καθὼς μαρτυρεῖ μιὰ ἐπιγραφή,⁴¹⁸ καὶ στὸ Ἰλιο, ποὺ τὸ ξανάχτισε, κάνοντάς το πόλη,⁴¹⁹ ὅπως καὶ στὶς ἄλλες βέβαια παράλιες ἐλληνικές, μαζὶ μὲ τὴν αὐτονομία τοὺς ἔδωσε κι ἀτέλεια φορολογική. Μόνο τὶς ὅχι καὶ πέρ' ἀπ' τ' ὄνομα ἐλληνικὲς τῆς Παμφυλίας ἀντιμετώπισε ἄλλιως, κ' ἴδιαίτερα τὴν Ἀσπενδο, ποὺ πήγε νὰ τὸν ξεγελάσῃ, κι ὅπου καὶ φόρους τῆς ἔρριξε καὶ σὲ σατράπη τὴν παράδωσε. Υπὸ τοὺς Πέρσες μεῖναν, γιὰ τὴν ὥρα, κάμποσα νησιά, κ' ἡ ἀκρόπολη τῆς Ἀλικαρνασσοῦ - ποὺ ἡ κοινότητά της ὅμως μοιράστηκε πάλι στὰ χωριὰ ἐκεῖνα ἀπ' ὅπου τὴν πρωτοσυνοίκισαν οἱ παλιοὶ δυνάστες τῆς Καρίας. Ἄλλα νησιά, ποὺ πολλῶν τους οἱ δῆμοι ξεσηκώθηκαν ὑπέρ του, ὅπως θὰ δοῦμε, τὰ χειρίστηκε ἵσως σὰν τὶς μικρασιατικές ἐλληνικές πόλεις.

'Οπωσδήποτε, ὅλες οἱ πόλεις αὐτές, ὅχι μόνο ξανάβραν τὴν δικιά της ἀβίαστη καθεμιὰ ζωὴ σὰ φυσικὴ κοινότητα, παρὰ κ' ἔγιναν πάλι ἐλεύθερες πολιτεῖες, ὅπως ἦταν πρὶν ἀπ' τὴν ἀνταλκίδεια ἐκείνην' «εἰρήνη». Καὶ τοῦτο δείχνεται στὰ νομίσματα τοῦ καιροῦ· δὲν ἔχουν τὸν τύπο τοῦ βασιλιᾶ, παρὰ τῆς αὐτόνομης πόλης ποὺ τὰ κόβει· καὶ δὲν ἀκολουθοῦν τὸ νομίσματικὸ σύστημα τοῦ Μεγαλέξαντρου, μὰ τὸ πατροπαράδοτό τους.⁴²⁰ Κι αὐτὸ ποὺ μετὰ κι ἀπόναν αἰῶνα λέν οἱ Σελευκί-

φαίνεται) χάρισε σὲ κάποιο ἔμπιστό του 2000 πλέθρα ἀπὸ τῆς βασιλικῆς χώρας, μὲ τὴ διαταγὴ νὰ μποροῦν οἱ βασιλικοὶ λαοὶ νὰ κατοικοῦν στὸ φρούριο Πλέτρα, ἀσφαλείας ἔνεκε (Βλ. τὴν ἐπιγραφὴ στοῦ Schliemann, *Trojanische Alterthumer*, 204). [Οἱ νεώτεροι ἐκδότες ἀνάγουν τὴν ἐπιγραφὴ στὸν Ἀντίοχο τὸν α' (281-61), *OGIS*, ἀρ 221, *IK*, 3, ἀρ. 33.] *Βασιλικὴ χώρα* ἦταν φαίνεται αὐτὴ ποὺ δὲν ἀνῆκε σὲ πόλεις ἢ δυνάστες - ἢ, ἐπὶ Περσῶν, σὲ ὑπαρχούς καὶ σατράπες]

⁴¹⁸ *Monatsbericht der Berl. Akad.*, 1875, 554 [*OGIS*, ἀρ 223, Welles, *Royal Correspondence*, 78, ἀρ 15]. διότι ἐπὶ τε Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀντιγόνου αὐτόνομος ἦν καὶ ἀφορολόγητος ἡ πόλις ἡμῶν.

⁴¹⁹ Στράβων, ΙΓ' 593: προσαγορεῦσαι πόλιν [...] ἐλευθέραν τε κρῖναι καὶ ἀφορον Μὲ τὰ δεδομένα μας δὲν μποροῦμε νὰ διευχωρίσουμε τὴ σημασία ποὺ θάχαν στὸ δημόσιο δίκαιοι οἱ δροι. ἐλεύθερος, αὐτόνομος, ἀφορολόγητος καὶ Θάταν καὶ πολὺ κουραστικὴ ἡ ἀναφορὰ τῶν σχετικῶν χωρίων ἀλλὰ πέρ' ἀπ' αὐτό, ἡ πολυπλοκότητα τῶν σχέσεων, δι τοπικὸς χαρακτήρας κ' ἡ ἔξαρτησή τους ἀπὸ συγχεκριμένες περιστάσεις εἰναι ἀνάλογα μὲ σχετικὰ προτιγούμενα τῆς 1ης Αθηναικῆς Συμμαχίας καὶ τῆς σπαρτιατικῆς μετά, ποὺ μεταχειρίζονταν τοὺς δρους ὑπήκοος κι αὐτόπολις

⁴²⁰ Τέτοια εἰναι τὰ χρυσὰ νομίσματα τῆς Ρόδου, Κίου καὶ Περγάμου, ποὺ βρέθηκαν στὴ Σάιδα τὸ 1863 (Waddington, *Revue Numism.*, 1865, σ 8, 11, 13), καὶ τ' ἀσημένια τῆς Χαλκηδόνος, Ἐφέσου καὶ Ρόδου, τῆς ἴδιας ἐποχῆς, κυρίως μάλιστα τῆς Ἐφέσου, ἐπειδὴ ὑπάρχουν δραχμὲς τῆς πόλης αὐτῆς μὲ τὴ μέλισσα τῆς Ἐφέσου καὶ τὴν ἐπιγραφὴ *APSI*, δηλαδὴ ἀπὸ τότε ποὺ λεγόταν Ἀρσινόη (ἀπ' τὴ γυναῖκα τοῦ Λυσίμαχου), καὶ τὰ νομίσματα τοῦτα δὲν ἔχουν τὸ βάρος τῆς ἀλεξανδρειας δραχμῆς, 4,1-4,25 γρμ, παρὰ ζυγίζουν 4,93-5,59

δες γιὰ πόλεις τῆς Αἰολίδας, πῶς ἀνήκουνε στὴ συμμαχία τους,⁴²¹ εἴν
ἀσφαλῶς ὁ τύπος ποὺ θέσπισ' ὁ Ἀλέξανδρος γιὰ τὴν ἔκφραση τῆς σχέ-
σης τῶν ἐνταγμένων στὴν ἐπικράτειά του, μὲ τὴν ἀρχή της.

Προκύπτει ἔνα ἔρωτημα: Οἱ πολιτεῖς τῶν νησιῶν καὶ τῶν πό-
λεων τῆς μικρασιατικῆς παραλίας, ποὺ ἀπελευθερώθηκαν κι ἀποκατα-
στάθηκαν στὶς αὐτόνομες μορφές τους, μπῆκαν ἐπίσης στὴν Κοριν-
θιακὴ Συμμαχία;

Κι ἀσφαλῶς μὲν τὸ ξέρουμε τοῦτο γιὰ τὴν Τένεδο, ἀπὸ συγκε-
κριμένη μαρτυρία,⁴²² ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ξαναλέγεται καὶ γιὰ τὴ Μυτιλή-
νη, τὴ Λέσβο κι ἄλλες πόλεις, ἡ ἴδια ξεκάθαρη ἔκφραση γι' αὐτό, μπο-
ροῦμε νὰ συμπεράνουμε πῶς ἐκεῖνες δὲ μπῆκαν. Ἰσως καὶ γιατὶ τὸ
συμφέρον τοῦ Μεγαλέξαντρου θάταν μ' αὐτὲς ποὺ τοῦ χρώσταγαν τὴν
ἀπελευθέρωσή τους νὰ στήσῃ κάποιο θετικὸ δις ποῦμε ἀντίρροπο στὴ
συμμαχία ἐκείνων ποὺ μᾶλλον διὰ τῆς βίας φτάσαν στὴ σύμπραξη μὲ
τὴ Μακεδονία καὶ κάθε ἄλλο παρὰ σίγουροι σύμμαχοι μποροῦσαν νὰ
θεωροῦνται· ἐνῶ πάντως ἡ συμμαχία τῶν ἐντὸς τῶν Θερμοπυλῶν Ἑλλή-
νων δὲ σκαρώθηκε μόνο γιὰ τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμο, παρὰ καὶ
γιὰ παγίωση τῆς εἰρήνης, τοῦ δικαίου, τῆς τάξης πραγμάτων στὴν ἴδια
τὴν ἐπικράτεια τῶν συμμάχων καὶ γιὰ κάτι τέτοιο βέβαια ὡς πρὸς τὰ
νησιὰ καὶ τὶς μικρασιατικὲς πόλεις ἀπόκεντρο τούλαχιστον θάτανε τὸ
συνέδριο τῆς τόσο μακρυνῆς Κορίνθου, ἀπρόσφορης γιὰ τακτικὲς ἀπο-
στολὲς συνέδρων τους κ.λ.π.

Μ' ὅλο ποὺ συγκεκριμένες πληροφορίες γιὰ κάτι τέτοιο δὲν ὑπάρ-
χουν, μποροῦμε ὥστόσο νὰ ὑποθέσουμε πῶς ὁ Ἀλέξανδρος ἀνάγκασε
καὶ τοὺς ἔξω ἀπὸ τὴ Συμμαχία "Ἑλληνες νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν αὐτο-
κράτορα στρατηγὸ καὶ νὰ συμβάλουν μὲ κάποιες εἰσφορὲς στὸ μεγάλο
πόλεμο.⁴²³ "Αν ἔκλεισε καὶ σχετικὲς συνθῆκες χώρια μὲ κάθε τους πο-

^{421^η} Καθὼς στὴν ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ "Ιλιο, στοῦ Schliemann, *Trojanische Alterthumer*, 205 [OGIS, ἀρ 221, IK, 3, ἀρ 33]

^{422^η} "Οταν τὸ φθινόπωρο τοῦ 334 —[φανερὸ λάθος τοῦ Droysen, ποὺ λίγες σελίδες παρακάτω τοποθετεῖ σωστὰ τὰ γεγονότ' αὐτά, στὸ 333—] ἡρθαν οἱ ναύαρχοι τοῦ περσικοῦ στόλου στὴν Τένεδο, κελεύοντι τὰς στήλας τὰς πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς "Ἑλληνας γενομένας σφίσι, τάντας μὲν καθελεῖν, πρὸς Δαρεῖον δὲ ἀγειν τὴν εἰρήνην, ἦν ἐπὶ Ἀνταλκίδου Δαρείῳ συνέθεντο. ('Ἀρριανός, Β' 2, 2.) Καὶ στὴ Μυτιλήνη ζητῶν τοὺς μὲν ζένοντας παρ' Ἀλεξάνδρου σφίσι κατὰ συμμαχίαν ἥ-
κοντας ἀπελθεῖν, Μιτιληναίους δὲ καθελεῖν μὲν τὰς πρὸς Ἀλέξανδρον σφίσι γενο-
μένας στήλας, συμμάχους δὲ εἶναι Δαρείου κατὰ τὴν εἰρήνην τὴν ἐπ' Ἀνταλκίδου
γενομένην πρὸς βασιλέα Δαρεῖον ('Ἀρριανός, Β' 1, 4) 'Ο [Δημοσθένης], Περὶ τῶν
πρὸς Ἀλέξανδρον συνθῆκων, 7, γράφει πῶς στὴ Μεσσήνη ὁ Ἀλέξανδρος ξανά-
φερε τὴν τυραννία, ἐνῶ στὴ Λέσβο τὴν κατάργησε ἀλλ' ἀπ' τὰ λόγια του δὲ βγαί-
νει πῶς ἡ Κορινθιακὴ Συμμαχία εἰχε τέτοιες ἀρμοδιότητες καὶ γιὰ τὴ Λέσβο.

^{423^η} 'Απ' τὴν ἐπιγραφὴ (CIG, II, ἀρ. 2166c, Add. σ 1024, ποὺ ἔκδοθηκε πληρέστερα

λιτεία, πείθοντας, γιὰ τὸ σπουδαῖο κοινὸ σκοπὸ καὶ τὴν παγίωση τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης στὴν ὄλην ἐπικράτειά τους, νὰ συστήσουν κατὰ τὸ ἑλληνικὸ καὶ δικά τους *Koivà* (σὰν τῶν *Aἰολέων*, τῶν *Ἰώνων*, κ.λ.⁴²⁴), δὲν προκύπτει μὲν ἀπὸ σωζόμενα στοιχεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀκριβῶς, κατέχουμε ὅμως κ' ἐπίσημη τέτοιαν εἰδηση λίγο ἀργότερα: τὸν καιρὸ τοῦ Ἀντίγονου, γύρω στὸ 306, λειτουργεῖ *Koivòn* τῶν πόλεων τῆς Ἰδαίας χώρας, ὑπὸ τὴν ἐπίκοινή τους Ἀθηνᾶ Ἰλιάδα, ποὺ συνεδριάζει κι ἀποφασίζει μὲ φήμους ἐξ ὀνόματος τῶν πολιτειῶν-μελῶν, κι ἀναφέρονται μάλιστα στὴ σχετικὴν ἐπιγραφὴ σὰ μέλη τὰ Γάργαρα τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου κ' ἡ Λάμψακος τῆς Προποντίδας.⁴²⁵

στὸ *Mouséion* καὶ βιβλιοθήκη τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς σχολῆς, 1876, 128 [IG, XII, 2, ἀρ 645, OGIS, ἀρ 4] προκύπτει πώς τὸ 321 ὁ Ἀντίπατρος, πολεμῶντας τὸν Περδίκκα, στ' ὄνομα τοῦ βασιλιάς γύρεψε ἀπὸ τὴ Νᾶσο [τὸ μεγαλύτερο νησὶ τῶν Ἐκατόννησων, σημερινὸ Μοσχονήσι (βλ. Kleine Pauly, II, 985)] κι ἀπ' ἄλλες πόλεις εἰσφοράν, μὰ στοὺς Νασιῶτες τὴ χάρισε ἀκόμα κι δτὶ ὁ Κάσσανδρος, πολεμῶντας τὴν Κύπρο, γύρεψε εἰσφοράς καὶ μεγάλας δαπάνας - ἀλλὰ τὶς μετρίασε γιὰ τὴ Νᾶσο, ποὺ τὸν παρακάλεσε ὁ Θέρσιππος.

424² Τὴν ἴδεα μᾶς τὴν ὑποβάλλουν τ' ἀσημένια καὶ χάλκινα νομίσματα τῶν χρόνων αὐτῶν καὶ τῶν κατοπινῶν, μὲ τὴν κεφαλὴ τῆς Παλλάδας, στὴ μπροστινὴ ὅψη (ὅπως καὶ στοὺς στατῆρες τοῦ Μεγαλέξαντρου) καὶ στὴν πίσω μὲ κεραυνὸ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν *ΑΙΟΛΕ* [Head, HN², 559]. Αὐτὰ δὲν πρέπει νάχουν σχέση μὲ τὸ διπλὸ πέλεκυ πολλῶν καρικῶν νομίσμάτων Κατὰ τὸ Βιτρούβιο, IV, 1, ἡ ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο καὶ τὸν Ἀντίγονο ξαναχτισμένη Σμύρνη μπῆκε πάλι στὸ *Koivò* τῶν ιωνικῶν πόλεων, τὸ ποὺ μᾶς πάει στὴν ὑπόθεση πώς τὸ *Koivò* ἀνανεώθηκε ἡ ξαναπῆρε σημασίᾳ Ὑπάρχουν καὶ δύο ἐπιγραφές, ποὺ μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴν τοῦ *Koivò* τῶν Ιώνων 'Η μιὰ ἔχει διάταγμα τοῦ βασιλιάς Ἀντίγονου (ἀρα μεταξὺ 306 καὶ 301) ποὺ συνοικίζει Λέβεδο καὶ Τέω ἐκεῖ, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, κανονίζεται κ' ἡ συμμετοχὴ τοὺς στὸ πανήγυρι, τὸ *Panionion* (Le Bas-Waddington, III, ἀρ 86 [Ditt., Syll³, ἀρ 344]) 'Η ἄλλη ἐπιγραφή, ἀπὸ τὴ Σμύρνη (Archäologische Zeitung, 29, 1872, σ 188 [Ditt Syll³, ἀρ 368, exemplar Smyrnaeum]), ἀρχίζει ἔτσι Ἐδοξεν Ιώνων τῷ κοινῷ τῶν τρε[ισκαῖ]δεκα πόλεων, ἐπειδὴ Ἰππόστρατος Ἰππ[οδῆ]μου Μιλήσιος φίλος ὃν τοῦ βασιλέως [Λυσί] μάχον καὶ στρατηγὸς ἐπὶ τῶν πόλε[ων] τῶν Ιάδων κατασταθείς Τὸ κείμενο δεῖχνει τὴ σπουδαιότητα τῆς πληροφορίας τοῦ Στράβωνα, ΙΔ' 644, πώς στὸν ίσθμο μεταξὺ Ἐρυθρῶν καὶ Τέω ἀφιερώθηκε στὸν Ἀλέξανδρο τέμενος - καὶ ἀγὸν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Ιώνων 'Αλεξάνδρεια καταγγέλλεται συντελούμενος ἐνταῦθα

425² Ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Ἰλιο (Χισαρλίκ), ποὺ ἔξεδωκε ὁ G. Hirschfeld, στὴν Archæolog. Zeit., 32, 1875, σ 151 καὶ [Ditt., Syll³, ἀρ 330]. Σ' αὐτὴν ὑπάρχουν 6 γνῶμαι τῶν συνέδρων, καὶ μιὰ πρόσθετη πρόταση τοῦ Σίμαλου, ἀπὸ τὴ Λάμψακο, πρὸς τιμὴν τοῦ Μαλούσου, ἀπὸ τὰ Γάργαρα. Στὴν 1η γνώμη ὁ Ἀντίγονος δὲν ἔχει ἀκόμη τὸ τίτλο τοῦ βασιλιά, ἀλλὰ στὴ 2η λέγεται βασιλεὺς 'Ο Μαλούσιος τιμᾶται, ὅτι ἀνὴρ δυαθός ἐστιν περ[ι] τὸ iερὸν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὴν πανήγυριν καὶ τὸ κοινὸν τῶν πόλεων (στ. 31 καὶ 55), κ' ἐπειδὴ ἔδωσε προκαταβολικὰ χρήματα χωρὶς τόχο, ἀποστελλόντων τῶν συνέδρων πρέσβεις εἰς τὸν βασιλέα ὃ[περ] τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας τῶν πόλεων τῶν κοινωνουσῶν τοῦ iεροῦ καὶ τῆς πανηγύρεως 'Απ' αὐτὴ τὴν ἐπιγραφὴ ἔζηγοῦνται καὶ φράσεις ἄλλων Πλιεῖς καὶ al.]

Τόσο στοργικὰ λοιπὸν φρόντισε νὰ ἔναναστήσῃ ὁ Ἀλέξανδρος στὰ δικά τους πόδια, καὶ νὰ ἔναναδώσῃ φτερὰ στὴν αὐτανάπτυξη τῶν ἀρχαίων αὐτῶν μικρασιατικῶν πόλεων τῶν Ἑλλήνων. Εύνοϊκώτατα χαρίζοντάς τους ὅτι περισσότερο καὶ καλύτερο, ἔλπιζε φαίνεται νὰ τὶς συνδέσῃ στενώτερα μὲ τὸ νέο κόσμο ποὺ ἵδρυε, καὶ ποὺ κάθε ἄλλο βέβαια παρὰ στέρεος ἔδειχνε στὴν καθαυτὸ Ἑλλάδα: θὰ σκεφτόταν ἵσως πώς θ' ἄλλαζαν καὶ θὰ παρατοῦσαν πιὰ τὴν ἀκατάπαυτην ἔκείνη καὶ φθαρτικὴ κατατριβὴ σὲ μικροσυμφέροντα ὑπὸ διάφορες εὔνοιες ἴσχυρῶν καὶ μικρογειτονίστικες πολιτικὲς τοῦ ἀνίατου τοπικισμοῦ πούχαν ἔτσι κακοσυνηθίσει τὰ μακρὰ ἔκεινα χρόνια τοῦ ἔνου ζυγοῦ, ἔναντι τῆς ἀλήθειας καινούργιας ζωῆς, σὰν πράγματι ἐλεύθερων πολιτειῶν, μέσα στὴν πλατειάν ἐπικράτεια τοῦ ἀπελευθερωτῆ τους. Κ' οἱ ἔλληνες τούλαχιστον ποὺ ζοῦσαν στὶς μικρασιατικὲς χῶρες, ἀπ' τὴν Προποντίδα ὡς τὸ κυπριακὸ πέλαγος, δυνατὴ θὰ πρέπει καὶ συναρπαστικὴ πρὸς τὴν ἄπλα καὶ τὸ φῶς νάνιωσαν τὴν ἀντίθεση τῆς νέας αὐτῆς ζωῆς.⁴²⁶

πόλεις α[ἰ κ]ο[ιν]ω[νοῦ]σαι [τῆς θυ]σίας (CIG, II, ἀρ 3602 [IK, 3, ἀρ. 17]), οἱ σύνεδροι (CIG, II, ἀρ 3601, στ 7, 9, 16 κ.έ. [IK, 3, ἀρ. 10b]), ἢ τε πόλις καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις (CIG, II, ἀρ 3595, στ 40 [OGIS, ἀρ. 219, IK, 3, ἀρ. 32]).

426² [Πρῶτος ὁ Droyesen συνέλαβε τόσο καίρια καὶ προσδιοριστικὰ τὸ πρόβλημα τοῦ καθεστῶτος τῶν μικρασιατικῶν καὶ νησιωτικῶν ἐλληνικῶν πόλεων ὕστερ' ἀπὸ τὴν πρώτη νίκη τοῦ Μεγαλέξαντρου. "Οσα θέσεις ἀποτέλεσαν τὴ γενικῶτερα θεμελιακὴ βάση τῆς ἔρευνας. Πέρ' ἀπὸ τὴ στενὴ συνταγματικὴ του πλευρὰ τὸ θέμα παρουσιάζει μεγάλο ἐνδιαφέρον, μιὰ καὶ — κατὰ τὴ θέση ποὺ παίρνει καθένας — κρίνει καὶ διαφορετικὰ τὴν πρώιμη πολιτικὴ τοῦ Μεγαλέξαντρου στὸ μικρασιατικὸ χῶρο, σὲ σχέση ἢ σ' ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸν ἐλλαδικό 'Οπωσδήποτε, οἱ ἴστορικοὶ ποὺ συχνὰ δὲ μποροῦν νὰ δοῦν κάτι παρὰ μόνο μὲς σ' ἐνιαῖο σύστημα, ἀδυνατῶντας νὰ συλλάβουν τέτοιαν ἐλεύθερη σχέση, καθὼς τὴν περιγράφει ὁ Droyesen, χωρὶς συγκεκριμένη ὄργανωση καὶ ρυθμιστικὲς προυποθέσεις, προσπάθησαν νὰ κλονίσουν τὶς θέσεις του Εἰδικώτερα ὁ Wilcken, *Sitzungsberichte der Berliner Akademie*, 1922, 105 κ.έ *; Alexander, 81-3, καὶ ὁ Berse, I, 249-53, ἵσχυριστηκαν πώς οἱ πόλεις τῆς Μικρασίας ἐντάχθηκαν στὴν Κορινθιακὴ Συμμαχία, ἐνῶ ὁ Kaerst, I, 341-52, παρὰ ποὺ θεωρεῖ πιθανὴ μιὰ τέτοιαν ἔνταξη, δὲ δέχεται πώς ἀποτελοῦσε τοῦτο καὶ τὸ σκοπὸ τῆς εὐρύτερης πολιτικῆς τοῦ Μεγαλέξαντρου, ποὺ μᾶλλον ἀπόβλεπε στὴν ἀνάπτυξη τῆς πολιτικῆς του δύναμης, δημιουργῶντας νέες σχέσεις τῶν πόλεων ἀπευθείας μαζὶ μου, προσωπικά Στὴν Ἑλλάδα ἥγεμόν, μὲ τοὺς συντηρητικούς: ἐδῶ ἐλεύθερωτής, στὸ πλευρὸ τῶν φυσικῶν του συμμάχων, τῶν ἀνέκαθεν ἀντιπερσῶν δημοκρατῶν Ἐκεῖ, ἡ καχυποψία, ἡ ἐπιφύλαξη, ἡ καταπίεση ἐν τέλει: ἐδῶ ἡ λατρεία, πράγματι, τῶν ἐλληνικῶν δῆμων, στὸν ἀληθινὸ εὐεργέτη τῶν πόλεων Στὶς νέες αὐτές σχέσεις, ποὺ προετοιμάζουν κατὰ κάποιο τρόπο τὴν ἔνταξη τῆς πόλης στὴν ἔπειτα ὡργανωμένη ἐλληνιστικὴ ἐπικράτεια, προσδίδεται ἀκόμα καὶ θρησκευτικὸς χαρακτήρας μὲ τὶς θεές ἐκείνες τιμές ποὺ τοῦ ἀπονέμονται ὁ Ἀλέξανδρος ἔτσι ἐνσαρκώνει τὸ πνεῦμα τοῦ ἥρωα-προστάτη κάθε πόλης, ποὺ καὶ τὸν τιμῆς σὰν ὀργανωτὴ καὶ ρυθμιστὴ τῆς ζωῆς της. Τὴν ἐκδοχὴ τῆς ἔνταξης στὴν Κορινθιακὴ Συμμαχία τὴν ἀπόρριψε ὁ Miltner, *Klio*, 26, 1933, 43-6, μὰ κι ὁ Bickermann, *REG*, 47, 1934,

B' 2

Προπαρασκευές τῶν Περσῶν.- 'Ο περσικὸς στόλος ὑπὸ τὸ Μέμνονα κ' οἱ Ἑλληνες - 'Ο Ἀλέξανδρος περνάει τὸν Ταῦρο - Κατάληψη τῆς Κιλικίας - Μάχη τῆς Ἰσσοῦ - Τὸ διάγγελμα - 'Αναβρασμὸς στὴν Ἐλλάδα - Πολιορκία τῆς Τύρου - Κατάληψη τῆς Γάζας - Κατάκτηση τῆς Αἰγύπτου.

Οι Πέρσες τὴ μάχη τοῦ Γρανικοῦ τὴν εἴδανε μ' ἀγανάχτηση πιὸ πολὺ παρὰ μ' ἀνησυχίᾳ, μὴν πιάνοντας οὕτε κατ' ἵδεα τὴ σημασία τῆς ἐπίθεσης καὶ τὸν κίνδυνο λοιπὸν ποὺ τοὺς ἀπειλοῦσε. Θὰ πήρανε τὴν ἀπροσδόκητη νίκη τοῦ Μεγαλέξαντρου μᾶλλον σὰν «τύχη» τώρα ἔκει

346-74, ποὺ κρίνοντας τὶς ἀρχαῖες μαρτυρίες ἀπὸ διαφορετικὸ πρῆσμα καταλήγει πώς οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μικρασίας καὶ πρὶν ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο, ἐπὶ Περσῶν, διόλου δὲν εἴχανε τὴν ἴδια συνταγματικὴ θέση μὲ τοὺς ἄλλους Ἑλληνες, ἀλλ' ἥταν ὑπῆκοοι τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ. «Ἐτοι, δταν ἐπέρχεται ὁ Ἀλέξανδρος, δὲ θίγει τὸ προγούμενο καθεστώς καὶ, μὴν κάνοντας καμμιὰ διάκριση ἀνάμεσα σ' ἔλληνες καὶ βάρβαρους, ἄλλες πόλεις κατάστρεψε καὶ σ' ἄλλες «χάρισε» τὴν ἐλευθερία — κατὰ τὴ συνήθεια τῶν Ἀχαιμενιδῶν — χωρὶς δόμως καὶ νὰ τὴν ἔξασφαλίζῃ ποτὲ μὲ συγκεκριμένες διμερεῖς συνθῆκες. Μιὰ ἐλευθερία δηλαδὴ στηριγμένη πάντως στὸ δίκαιο τοῦ κατακτητῆ, ποὺ ἡ ἀπονομὴ κ' ἡ διατήρησὴ τῆς κρεμόταν ἀπ' τὴν καλή του θέληση μόνο. Μιὰ τέτοια σχέση εἶναι βέβαια πολὺ διάφορη ἀπὸ τὴν ἀνάμεσα στὰ μέλη τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας καὶ τὸν ἥγεμόνα τῆς. «Ἄρα τοὺς μικρασιάτες διόλου δὲν τοὺς ἔκανε συμμάχους του, παρὰ σὰν κύριος τῆς Ἀσίας τοὺς κατάταξε στὴν ἀπέραντη ἀσιατικὴ τοῦ ἐπικράτεια. Ἡ ἀποφῆ αὐτὴ ἐπικρίθηκε σκληρά, σὲ συγκεκριμένα ἐπιμέρους σημεῖα τῆς, ἀπὸ τὸν Tarn, II, 199-227, Appendix 7, 1, (ποὺ ἐπίσης ἀρνεῖται τὴν ἔνταξη τὴν Κορινθιακὴ Συμμαχία, δ.π., 228-31). Παραταῦτα διόλου δὲν ἀποδυναμώθηκε στὸ σύνολο τῆς Βλ. Bengtson, Strategie², I, 34-6, Ἰστορία, 305 καὶ Schachermeyr, 174-9, ποὺ ἐπισημειώνει πώς γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο ή Κορινθιακὴ Συμμαχία ἦταν κατάλοιπο τῆς πολιτικῆς τοῦ Φίλιππου, σχῆμα ζεπερασμένο, ποὺ μόνο προσωρινὰ τ' ἀνέχεται καὶ διόλου δὲ σκοπεύει νὰ τ' ἀναπτύξῃ ἐντάσσοντας ἔκει καὶ τοὺς μικρασιάτες ἔλληνες. Κατὰ τὴς ἔνταξης τάχηκαν, μὲ πιὸ ἐλεύθερο πνεῦμα, οἱ Clotz-Cohen, IV, 76-80, Radet, 46 κ.έ., Hammond, Alexander, 77-9. Περαιτέρω βιβλιογραφία. στὸ Seibert, 85-90. Τέλος, γιὰ τὴ χρονολογία ἰδρυσης τῶν Κοινῶν — ποὺ κι ἀν δὲ συστήθηκαν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ἀλλὰ λίγο μετά, μαρτυροῦν πάντως γενικώτερη πολιτικὴ γραμμὴ πρὸς δημιουργία κοινοτικῶν ἐνώσεων μὲ σκοπὸ τὴν αὐτανάπτυξη τῆς ἔλληνικῆς Μικρασίας — δὲν εἶναι δυνατό, ἔλλείψει ἐπαρκῶν τεκμηρίων, νὰ καταλήξουμε μὲ βεβαιότητα, ἐνῶ οὕτε κ' οἱ δικαιοδοσίες τους μποροῦν ἀκριβέστερα νὰ προσδιοριστοῦν. Οἱ Kaerst, I, 348, 6 καὶ 349, 1, Radet, δ π., καὶ Schachermeyr, δ π., ἀντίθετα μὲ τὸν Tarn, II, 231-2, φρονοῦν πώς ἰδρύθηκαν ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο κιώλας, ἐνῶ ὁ Berve τὸ δέχεται τόσο νωρὶς μόνο γιὰ τὸ Κοινὸ τῶν Αἰολέων Βιβλιογραφία στὸ Seibert, 90-2.]

ένδος παράτολμου, ποὺ μόνο τὰ λάθη τῶν δικῶν τους βέβαια — τί ἀλλο στὰ σοβαρά; — τὴ φέρανε· καὶ, τὸ πολὺ-πολύ, κάποιοι νὰ σκέφτηκαν πώς ἂν τέτοια δὲν ξαναγίνονταν, παρόμοιος κίνδυνος δὲ θὰ ξαναφανερωνόταν κ' ἡ ἀπίθανη αὐτὴ τύχη τοῦ Μακεδόνα θάσβηνε! Προπάντων δύμας θὰ βρῆκαν πώς ἡ ἔλλειψη ἐνότητας καὶ φρόνιμης στρατιωτικῆς ἡγεσίας ἔφεραν τὸ κακὸ στὸ Γρανικὸ - καὶ παραδέχονταν τώρα πώς ἔπρεπε νάχαν ἀκούσει τὴ συμβουλὴ τοῦ Μέμνονα κι αὐτὸς λοιπὸν νά 'ναι ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ! Γι' αὐτὸς καὶ τοῦ δόθηκε τώρα ἡ ἀρχιστρατηγία τῶν περσικῶν δυνάμεων, στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν, τῶν μπρὸς σατραπειῶν.

Πράγματι, φάνηκε πώς σ' αὐτὸς τὸν ἔλληνα πάλ' εἶχε βρεθῆ ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος τοῦ Μεγαλέξαντρου· ἡ ἀνυποχώρητη ἐκείνη ἀμυνα εἴχε κιόλας δείξει στὴν Ἀλικαρνασσὸ τὴν ἵκανότητα καὶ τὴν ἴδιοσυγκρασία του· μὰ κι ὅταν μετὰ ἔηλώθηκε — ἐκτὸς κάποιων σημείων — ἀπ' τὴ μικρασιατικὴ παραλία, ὁ Μέμνων ζύγιασε πολὺ σωστὰ τὴ στρατηγικὴ σημασία τῆς διάλυσης τοῦ μακεδονικοῦ στόλου καὶ συνέλαβε λοιπὸν τὸ ρωμαλέο σχέδιον ὑπὸ ἀποκόψη τὸν ἔχθρο ἀπ' τὴ βάση του στὴν Εὐρώπη, μεταφέροντας τὸν πόλεμο στὴν Ἑλλάδα, κι ἀπὸ κεῖ μετά, μαζὶ μὲ τοὺς πάμπολλους ἀντίπαλους τῆς Μακεδονίας, νὰ ριζοτομήσῃ τὴ δύναμη τοῦ Μεγαλέξαντρου. Εἶχε δυνατὸ στόλο ἀπὸ πολλὰ φοινικικὰ καὶ κυπριακὰ πλοῖα, ὅπου καὶ τὰ 10 ἐκεῖνα τῆς Λυκίας, ἀλλὰ 10 τῆς Ρόδου, καὶ 3 τῆς Μαλλοῦ καὶ τῶν Σόλων τῆς Κιλικίας· βαστοῦσε ἀκόμα τὸ παραθαλάσσιο φρούριο τῆς Ἀλικαρνασσοῦ· ἡ Ρόδος, ἡ Κῶς κ' οἱ Σποράδες ὅλες βέβαια ἥταν μὲ τὸ μέρος του, ὅπως κ' οἱ ὄλιγαρχικοὶ μὲ τοὺς τύραννους Χίου καὶ Λέσβου, ποὺ τὴ σύμπραξὴ του μόνο περίμεναν γιὰ νὰ καταλύσουν τὴ δημοκρατία καὶ τὴ συμμαχία μὲ τὴ Μακεδονία, ἐνῶ κ' οἱ φιλελεύθεροι φυσικὰ στὴν Ἑλλάδα περίμεναν ἀπ' αὐτὸν τὴν «ἀπελευθέρωση»!

Απ' τὶς ἀκτὲς λοιπὸν τῆς Ἀλικαρνασσοῦ καταπλέει ὁ Μέμνων καὶ καταλαμβάνει τὴ Χίο (μὲ προδοσία τῶν ὄλιγαρχικῶν, ὑπὸ τὸν Ἀπολλωνίδη, ποὺ κυβερνοῦσαν ἀλλοτ' αὐτοῦ), ξαναστήνει τὴν ὄλιγαρχία ποὺ τοῦ ἔξασφάλιζε τὴν κατοχὴ τοῦ νησιοῦ,⁴²⁷ κι ἀπὸ κεῖ καταπλέει στὴ Λέσβο, ὅπου κι ὁ Χάρης εἶχε καταφτάσει, μὲ πλοῖα καὶ μισθοφόρους, γιὰ νὰ βγάλῃ ἀπὸ τὴ Μήθυμνα τὸν τύραννον Ἀριστόνικο — ἐκεῖνος δὰ ὁ ἀθηναῖος ὁ Χάρης, ποὺ τόσο θερμὰ εἶχε χαιρετίσει τὸν Ἀλέξανδρο, σὰ βγῆκε στὸ Σίγειο! — κι ἀπαίτησ' ἀπὸ τὸ Μέμνονα νὰ μὴν ἀνακατωθῇ στὴν ἐπιχείρησή του. Ἄλλ' ὁ Μέμνων, πούχ' ἔρθει σὰν πατρικὸς φίλος καὶ φιλοξενούμενος τοῦ τύραννου, δὲ δυσκολεύτηκε νὰ διώξῃ τὸν

ἄλλοτε στρατηγὸ τῶν Ἀθηναίων.⁴²⁸ Κ' οἱ μικρότερες πόλεις τοῦ νησιοῦ τοῦ παραδόθηκαν, ἡ σπουδαιότερη ὅμως, ἡ Μυτιλήνη, πιστὴ σύμμαχος τῶν Μακεδόνων, καὶ βασιζόμενη στὴ μακεδονικὴ φρουρά τῆς, ἀπόρριψε τὴν ἀπαίτησή του· τότ' ἐκεῖνος τὴν πολιόρκησε, τὴν ἔφραξε ἀπὸ παντοῦ, τὴν περικύκλωσε κι ἀπ' τὴν ξηρὰ μὲνα χαράκωμα καὶ 5 στρατόπεδα, κι ὅπως ἔτσι δέν εἶχε πιὰ καμμιὰν ἐλπίδα βοήθειας ἀπὸ πουθενά, γιατὶ καὶ μιὰ μοῖρα τῆς ἀπόκλειε τὸ λιμάνι κι ἄλλη περιπολοῦσε τὸ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πέλαγος, βρέθηκε σὲ πολὺ δύσκολη θέση.

'Αλλ' ἐνῶ κι ἀπ' τ' ἄλλα νησιὰ φτάναν πιὰ πρέσβεις στὸ Μέμνονα, κ' οἱ μακεδονόφιλες πόλεις τῆς Εὔβοιας τρέμανε μπάς καὶ τὸν δοῦν σὲ λίγο μπρός τους, κ' οἱ Σπαρτιᾶτες ἥταν ἔτοιμοι νὰ ξεσηκωθοῦν, τοῦτος ἀξαφν' ἀρρωσταίνει, παραδίνει τὴν ἀρχηγία, «προσωρινά», στὸν ἀνιψιό του (καὶ γιὸ τοῦ Ἀρτάβαζου) τὸ Φαρνάβαζο, καὶ πεθαίνει, παίρνοντας μαζί του κι ὅσες ἐλπίδες στήριζε ἀπάνω του (μ' ὅλα τὰ χρόνια πούχε ἴσως) δι βασιλιὰς τῶν Περσῶν.

Σὰν ἔμαθ' ὁ Δαρεῖος πῶς πέθαν' ὁ Μέμνων, συγκάλεσε λὲν πολεμικὸ συμβούλιο γιὰ ν' ἀποφασίσῃ ἂν ἐναντίον Ἐκείνου π' ὅλο κατηφόριζε χρειαζόταν νὰ ἔξαποστείλῃ τοὺς κοντινώτερους ἐκεῖ σατράπες ἢ νὰ ξεκινήσῃ προσωπικὰ ἐπικεφαλῆς ὁ ἵδιος τοῦ μεγάλου στρατοῦ τῆς περσικῆς ἐπικράτειας.⁴²⁹ Οἱ πέρσες του ἐπιμέναν πῶς αὐτὸς ὁ ἵδιος ἔπρεπε νὰ μπῇ μπροστά, καὶ νὰ φέρῃ τὴ μαζεμένη κιόλας βασιλικὴ στρατιὰ στὸ πεδίο τῆς μάχης, ὅπου κάτω ἀπ' τὸ βλέμμα τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων οἱ λαοὶ του ξέραν νὰ νικήσουν - κ' ἐνα χτύπημα ἔφτανε γιὰ τὸν ἰταμὸ ἐπιδρομέα! Ό Χαρίδημος ὅμως, ποὺ φεύγοντας τὸν Ἀλέξανδρο εἶχε φτάσει, καὶ μὲ μεγάλη του χαρὰ τὸν εἶχε βέβαια ὁ Δαρεῖος δεχτῇ στὴν αὐλή του, ἀντέτεινε — κι ὅχι χωρὶς τὴ συγκατάνευσή του ἀρχικὰ — πῶς ἔπρεπε πολὺ νὰ προσέξουν! Μήν τὰ παίξουν ὅλα γιὰ δόλα, διακινδυνεύοντας ἔτσι τὴν Ἀσία, κιόλας ἀπ' τὸ κατώφλι τῆς· νὰ φυλάξουν τὴν περσικὴ πανστρατιά, καὶ τὸ ὑπατο κῦρος μιᾶς προσωπικῆς ἀρχιστρατηγίας τοῦ ἀνώτατου ἀρχοντά τους, γιὰ περίπτωση κάποιας ἔσχατης ἀπειλῆς· ποὺ δὲ θαρχόταν ὅμως ποτέ, ἀν μὲ πρόνοια κ' ἐπιτηδειότητα ἀντιμετώπιζεν τὸν παράτολμο Μακεδόνα. Μ' ἔκατὸ

⁴²⁸ Οἱ πληροφορίες αὐτὲς τοῦ Πολύαινου, Ε' 44, 3, ἀναφέρονται, ὅπως μπορεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνῃ ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Γ' 2, 6, σ' αὐτὰ τὰ χρόνια κι ὅχι σ' ἐκεῖνα τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Βυζαντινῶν, γιατὶ πουθενὰ δὲ λέγεται πῶς εἶχε τότε στόλο στὴ διάθεσή του ὁ Μέμνων. [Βλ. ὅμως Berne, ἀρ 131.]

⁴²⁹ Ο Ἀρριανὸς δὲ λέει τίποτα γ' αὐτὲς τὶς ὅχι κι ἀπίθανες συσκέψεις, ποὺ ἀναφέρουν ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 30, κι ὁ Κούρτιος, III, 2 Μπορεῖ νὰ τὶς πῆρο ὁ Κλείταρχος ἀπ' τὸν Καλλιοθένη, ποὺ δὲν ἀποκλείεται νάμαθε κάτι ἀπὸ πέρσες αἰχμάλωτους, κι ὁ ἵδιος ἔπειτα τὶς στόλισε Ἀλλ' ὁ τρόπος γραφίματος τοῦ συγγραφέα τούτου δὲν ἐγγυᾶται καθόλου ἐπιμελῆ ἔρευνα

χιλιάδες ἄντρες — ἀλλὰ ποὺ τόνα τρίτο τους νάν' ἔλλη νες τόνισε — τὸν συγύριζ' ὁ ἴδιος!..

"Οπου ἀγρίεψαν οἱ ἀγέρωχοι πέρσες· τέτοιες προτάσεις εἰν' ὑβρεις, κραύγασαν, τῆς περσικῆς τιμῆς, κ' ἵταμὲς προσβολὲς τῆς περσικῆς ἀντρείας! Ποὺ ἀν τὶς δεχόταν ὁ βασιλιάς, θάταν ἀξιοθήητη δυσπιστία στὴν περσικὴ φιλοτιμία, κι ὁμολογία βαρεῖας ἀδυναμίας· ἐνῶ ἐνθουσιασμὸ μονάχα, κι ἀφοσίωση, θάβρισκε ὁ ἀρχοντάς τους, ἐπικεφαλῆς ὁ ἴδιος, καθὼς τοῦ πρεπε, τοῦ στρατοῦ τους! Καὶ γύρευαν ἐκεῖ τοῦ Δαρείου (ποὺ ἀκόμα δίσταζε) νὰ μὴν ἐμπιστευτῇ τώρα ἔναν ξένο, ἔλληνα, π' ἄλλο στὸ νοῦ του δὲν ἔχει παρὰ ν' ἀρπάξῃ, μ' αὐτὴ τὴν ἀφορμή, τὴν ἀρχιστρατηγία, καὶ νὰ προδώσῃ τὸ βασίλειο τοῦ Κύρου!..

"Ἐξαλλος τινάχτηκε τότ' ὁ Χαρίδημος, καὶ τοὺς φώναξε πὼς ἀποστραβώθηκαν, κ' εἶναι δειλοὶ καὶ φαντασμένοι, δὲν ξέρουντε τὴν ἀνικανότητά τους καὶ τὴ φοβερὴ δύναμη τῶν Ἑλλήνων, κ' ἔτσι θὰ φέρουν στὸ χαμὸ τὸ κράτος τοῦ Κύρου τους, ἀν ἡ φρονιμάδα τώρα τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ δέν τονε φωτίσῃ νὰ κάνῃ καθὼς εἰπ' αὐτός!..

Τὰ λόγια ὅμως αὐτὰ παραχτανε. Κι ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν, μ' ὅλο π' οὔτε στὸν ἑαυτό του δὰ πολυπίστευε, μήτε τοὺς ἄλλους διόλου ἐμπιστεύόταν, βάρυνε ὡστόσο μέσα του περισσότερο ἡ προσβολὴ τοῦ περσικοῦ κύρους ἔτσι ἀνοιχτά, κι ἀπλωσε τὸ χέρι κ' ἐπιασ' ἀπ' τὴ ζώνη τὸ Χαρίδημο, κατὰ τὸ περσικό.. - σημάδι στοὺς δικούς του δηλαδὴ νὰ τὸν πάρουν νὰ τὸν στραγγαλίσουν!

Λὰν πὼς ὁ Χαρίδημος εἴπε τότε - στερνά του λόγια:

— Τὴν τιμὴ μου ἡ μετάνοια σου θὰ τὴν πληρώσῃ! Ὁ ἐκδικητής μου δέν εἶναι μακρυά!..

Στὸ συμβούλιο ἀποφασίστηκε νὰ χτυπήσουν τοὺς Μακεδόνες μόλις θάμπαιναν στὴν πάνω Ἀσία, μὲ τὸ Δαρεῖο ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του, κι ἀπ' τὸ στόλο νὰ φέρουν ὅσο γινόταν πιὸ πολλοὺς ἔλληνες μισθοφόρους, ποὺ τὸ γρηγορώτερο θὰ τοὺς ἀποβίβαζ' ὁ Φαρνάβαζος στὴν Τρίπολη τῆς παραλίας τῆς Φοινίκης. "Ἐτσι στάλθηκ' ἐκεῖ ὁ Θυμώνδας, γιὸς τοῦ Μέντορα, νὰ τοὺς παραλάβῃ καὶ νὰ τοὺς ἀνεβάσῃ ὅλους στὴ βασιλικὴ στρατιά, ἀναθέτοντας κιόλας, ἐξ ὀνόματος τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ, τὴν ἔξουσία τοῦ Μέμνονα ὁριστικὰ στὸ Φαρνάβαζο.

Στ' ἀναμεταξύ ὁ Φαρνάβαζος κι ὁ Αύτοφραδάτης εἴχανε τελειώσει μὲ τὴν πολιορκούμενη Μυτιλήνη, ποὺ παραδόθηκε· κ' ἥταν οἱ ὄροι: ἐπιστροφὴ τῶν πολιτικῶν φυγάδων, σπάσιμο τῆς συνθήκης μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, ἀπείραχτη νὰ φύγ' ἡ μακεδονικὴ φρουρά, καὶ πίσω πάλι, κατὰ τὴν ἀνταλκίδειαν «εἰρήνη» ἐκείνη, νάναι «σύμμαχη» ξανὰ τῆς Περσίας. Σὰν πήρανε τὴν πόλη ὅμως οἱ δυὸ πέρσες πάτησαν τὴ συνθήκη· βάλαν φρουρὰ ὑπὸ τὸ ρόδιο Λυκομήδη, στῆσαν καὶ τύραννο ἐπὸ

τοὺς ἐπικεφαλῆς τῶν φυγάδων, τὸ Διογένη, ρίξαν εἰσφορὲς ἄγριες καὶ σ' ὡρισμένους πολῖτες καὶ στὴν πόλη, ἔτσι ποὺ ἡ Μυτιλήνη ἔνιωσ' ὅλο τὸ βάρος τοῦ περσικοῦ ζυγοῦ! Κ' ὕστερα ὁ Φαρνάβαζος τράβηξε μὲ τοὺς μισθοφόρους γιὰ τὴ Συρία.⁴³⁰ Κ' ἐκεῖ πῆρε τὴ διαταγὴν ἀναλάβη τὴν ἀνώτατη ἀρχηγία πούχε ὁ Μέμνων. Ἀλλὰ τί γίνονταν τὰ σχέδια τοῦ Μέμνονα; Δέν τινάζονταν στὸν ἀέρα δίχως τοὺς μισθοφόρους; Πᾶς χωρὶς ἀστραπιαία κι ἀποτελεσματικὴ ἐπίθεση μὲ δαύτους; Ποιά Σπάρτη κι Ἀθῆνα, καὶ ποιά Ἑλλάδα ὅλη θὰ ξεσηκώνονταν;

Τὸ προσπάθησαν ὅμως κι αὐτὸς οἱ δυό τους, ὁ Φαρνάβαζος κι ὁ Αύτοφραδάτης: στείλανε τὸν πέρση Δατάμη μὲ 10 τριήρεις στὶς Κυκλαδες, κ' οἱ ἴδιοι μ' ἄλλες 100 κατάπλευσαν στὴν Τένεδο, πούχε μπῆ ἐπίσης στὴν Ἑλληνικὴ Συμμαχία, καὶ τὴν ἀνάγκασαν⁴³¹ νὰ ξαναγυρίσῃ στοὺς κόλπους τῆς ἀνταλκίδειας «εἰρήνης» (αὐτὸς ἥταν δηλαδὴ ὁ τύπος κ' ἐδῶ - μὰ σαφῆς ὁ σκοπὸς βέβαια: νὰ κλείσουν τὸν Ἑλλήσποντο).

'Απ' τὴν ἄλλη μεριὰ ὡστόσ' ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε κιόλα στείλει τὸν Ἡγέλοχο στὴν Προποντίδα, μὲ διαταγὴν νὰ πιάνῃ ὅλα τὰ καράβια ποὺ κατέβαιναν ἀπ' τὴ Μαύρη Θάλασσα, νὰ τὰ ἔξοπλίζῃ καὶ νὰ τοῦ φτιάξῃ μὲ δαῦτα στόλο ποὺ νὰ τοῦ ἔξασφαλίζῃ τούλαχιστον ἐπικοινωνία μὲ τὴ Μακεδονία.⁴³² ἐνῶ καὶ στοὺς Ἀθηναίους εἶχε σταλῆ ὁ Ἀλκίμαχος, νὰ ζητήσῃ τὴ συμμαχικὴ τους συμβολὴ σὲ πλοῖα, κι ἀδεια χρήσης τῶν λιμανιῶν τῆς Ἀττικῆς, ὅπου θὰ ἔξοπλίζονταν τριήρεις γιὰ τὸ μακεδονικὸ στόλο - αὐτοὶ ὅμως ἀρνήθηκαν.⁴³³ 'Ο Ἀντίπατρος, ἐξ ἄλλου, διάταξε

⁴³⁰ Ο Ἀρριανός, στὸ Β' 2, 1, λέει ἐπὶ Λυκίας ἀλλ' ἀπ' τὸ 13, 2, βγαίνει τὸ συμπέρασμα πῶς οἱ μισθοφόροι ὠδηγήθηκαν στὴ Φοινίκη

⁴³¹ Ἀρριανός, Β' 2, 2 τὰς στήλας τὰς πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς Ἑλληνας γενομένας σφίσιν [] καθελεῖν

⁴³² Η Αρριανός, Β' 2, 3 Αὐτὸς εἰν' ὁ Ἡγέλοχος, ποὺ ὠδηγοῦσε τὴν ἐμπροσθοφυλακὴ στὴν πορεία γιὰ τὸ Γρανικό [Berne, ἀρ 341] Δίπλα του ἥταν κι ὁ Ἀμφοτερός, ὁ ἀδερφὸς τοῦ Κράτερου Κατὰ τὸ [Δημοσθένη], Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν, 20, ὁ στόλος συγκροτήθηκε στὸν κόλπο [ποὺ λένε σήμερα] Μπεσίκια, [στὰ παράλια τῆς Τρωάδας] εἰς Τένεδον ἀπαντα τὰ ἐκ τοῦ Πόντου πλοῖα κατήγαγον 'Ο Ἡγέλοχος μποροῦσε νὰ μαζεύῃ τὰ πλοῖα στὴν Τένεδο, ἐνώσω ὁ περσικὸς στόλος ἥταν στὴ Λέσβο 'Αρα ὁ Ἀλέξανδρος θὰ διάταξε νὰ διασκευαστοῦν τὰ πλοῖα σὲ πολεμικά, ὅταν πιὰ ἔκανε πανιὰ ὁ Μέμνων γιὰ τὴ Χίο Γιὰ τοῦτο λέει ὁ Κούρτιος, III, 1, 21· *nondum enim Memnonem via excessisse cognoverat*

⁴³³ Απὸ κάποια χωρίο τοῦ Ἀναξιμένη [Jacoby, *FGrH*, ἀρόσπ 16] θὰ μποροῦσε νὰ βγῇ τὸ συμπέρασμα πῶς ὁ Ἀλκίμαχος, δικατὰ τὸν Ἀρριανὸ (Α' 18, 1) ἐπικεφαλῆς τοῦ τμήματος ποὺ στάλθηκε στὴν Αἰολίδα (ὑ. 352), πῆγε στὴν Ἀθῆνα νὰ ζητήσῃ τριήρεις, ἐπειδὴ ζύγων ὁ περσικὸς στόλος: δικούρτιος γράφει σχετικά, III, 1, 20-1 *ex foedere naves sociis imperatae quae Hellesponto praesiderent* 'Ο Φωκίων τότε συμβούλεψε νὰ τὶς δώσουν, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴ ρήξη (Πλούταρχος, Φωκίων, ΚΑ'), ἀλλ' ὁ Δημοσθένης κι ὁ Ὑπερείδης ἀντιτέθηκαν κ' εἴπαν πῶς ὁ Ἀλέξανδρος θὰ τὶς χρησιμοποιήσῃ ἐναντίον τους "Ισως ἡ τριήρης, ποὺ λέει ὁ ρή-

τὸν Πρωτέα νὰ μαζέψῃ πλοῖα ἀπὸ τὴν Εὔβοια καὶ τὴν Πελοπόννησο, καὶ νὰ παραφυλάῃ τὴν μοῖρα τοῦ Δατάμη, πούχε ἀράξει κιόλα στὴ Σίφνο, τοσούτῳ δὲ μᾶλλον καθόσον οἱ Ἀθηναῖοι ξανάστειλαν πρεσβεία στὸ Μέγα Βασιλέα, καὶ σὰ μάθαν μάλιστα πῶς τοὺς κράταγκαν τὰ σιταγωγά τους ποὺ κατέβαιναν ἀπ' τὸν Πόντο καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσαν κατὰ τοῦ περσικοῦ στόλου, ἀποφάσισαν ν' ἀνοιχτοῦνε στὸ πέλαγος 100 τριήρεις τους, ὑπὸ τὸ Μενεσθέα, γιὸ τοῦ Ἰφικράτη.⁴³⁴ Ἐτσι ἀναγκάστηκε ὁ Ἡγέλοχος ν' ἀφῆσῃ ἐλεύθερα τὰ σιταγωγά τους - μπάς καὶ βροῦν πρόφαση κ' ἐνώσουν τὶς τριήρεις τους μὲ τὸν περσικὸ στόλο. Καὶ νά, λοιπόν, ποὺ δείχτηκε ἀποδοτικώτατο τ' ὅτι ὁ Πρωτέας, μὲ τὰ 15 πλοῖα του, ὅχι μόνο ν' ἀποκλείσῃ κατάφερε στὴ Σίφνο τὰ 10 ἐκεῖνα περσικά, παρὰ μ' ἐπιτήδεια μάλιστα ἐπίθεση τὰ διάλυσ' ἔτσι πούπιασε κιόλας, μ' ὄλα τους τὰ πληρώματα, 8 ἀπὸ δαῦτα, καὶ μόνο 2 τοῦ ξέφυγαν, μὲ τὸ Δατάμη, κ' ἔφτασαν στὸ στόλο τους, ποὺ ἐπλεε κατὰ τὴν Χίο καὶ τὴν Μίλητο λεηλατῶντας τὰ παράλια.⁴³⁵

τορας πῶς μπῆκε στὸν Πειραιᾶ ([Δημοσθένης], Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν, 26), νάταν τοῦ Ἀλκίμαχου, κι ὁ πρέσβυς τοῦ Μεγαλέξαντρου, πούταν κι ἀθηναῖος πολίτης (Ἀρποκρατίων, λῆγμα Ἀλκίμαχος), νὰ ζήτησε ἀδεια γιὰ ναυπήγηση μικρῶν πλοίων στὰ νεώρια τῶν Ἀθηναίων μὲ δαπάνες τῶν Μακεδόνων 'Ο ρήτορας μαίνετ' ἐναντίον του — ὃν ἔδει εὐθὺς μετὰ τῆς τριήρους ὑφ' ὑμῶν ἀπολαβέναι — καὶ καταλήγει συμβουλεύοντας, ἀνοιχτά, τὸν πόλεμο 'Ο λόγος θὰ γράφτηκε τὸ καλοκαίρι τοῦ 333 [Βλ καὶ Schafer, *Demosthenes*², III, 174-5] 'Ο Βερνε ὅμως (ἀρ 47), κι ὁ Jacoby στὰ σχόλιά του (*FGrH*, II^C, 109), πιστεύουν ὅτι τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ἀναξιμένη ἀναφέρεται στὶς διαπραγματεύσεις πούκαν' ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὴν Ἀθηνᾶ ἔπειτ' ἀπ' τὴν καταστροφὴ τῆς Θήβας, κατὰ τὸν πρῶτο σχηματισμὸ τοῦ στόλου, ἐνῶ βρίσκουν ἀπίθανο νὰ στάλθηκε ὁ Ἀλκίμαχος πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Ἰσσοῦ νὰ ζήτησῃ πλοῖα ἀπὸ τὴν Ἀθηνᾶ γιὰ τὴν ἀνασύσταση αὐτὴ τοῦ στόλου]

434^H [Δημοσθένης], Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν, 20 [Πλούταρχος], Περὶ τῶν δέκα ρήτόρων Δημοσθένης [,] Κατὰ τὸν Κορνήλιο Νέπωτα, *Iphicrates*, 3, 4, ὁ Μενεσθένης εἶναι *ex Thressa natus Cotys regis filia* [Βερνε, ἀρ 506]

435^E Οι ναυτικὲς ἐπιχειρήσεις κι ὁ θάνατος τοῦ Μέμνονα δὲ μποροῦν νὰ χρονολογηθοῦν ἀκριβῶς 'Αν, ὅπως λέει ὁ Κούρτιος, III, 2, 2, ὁ Δαρεῖος ἔμαθε τὸ θάνατο τοῦ Μέμνονα ὅσο ἦταν ἀκόμα στὴ Βαβυλῶνα, μπορεῖ νὰ βροῦν τὰ ἐξῆς συμπεράσματα Τέλος Ὁκτωβρίου ὁ περσικὸς στρατὸς θὰ ἔπρεπε νὰ βρίσκεται στοὺς Σάχους, κοντά στὸν ποταμὸ τοῦ Χαλεπιοῦ ('Απὸ κεῖ ὡς τὶς Πύλες ὁ στρατὸς τῶν Μυρίων πορεύτηκε 220 παρασάγγες [5,5χλμ ὁ παρασάγγης] ἢ 35 σταθμούς, κι ἀπ' τὶς Πύλες στὴ Βαβυλῶνα εἰν' ἀκόμα 20 παρασάγγες [Ξενοφῶν, Ἀνάβασις, Α' 4, 9 κ.ἔ]) 'Ο Δαρεῖος λοιπὸν θάφυγε ἀπὸ τὴ Βαβυλῶνα τὸ πολὺ στὶς ἀρχὲς Σεπτεμβρίου, ἀφοῦ εἶχε πιὰ μάθει τὸ θάνατο τοῦ Μέμνονα (καὶ θὰ πῆρε τὴν εἰδηση αὐτὴ ὅχι μὲ τὸ βασιλικὸ ταχυδρομεῖο, μέσω Σάρδεων, ἀλλὰ πολὺ ἀργότερα, διὰ θαλάσσης, ἀπ' τὴ Φοινίκη) ἀφα ὁ Μέμνων θὰ πέθανε, τὸ πολὺ, γύρω στὰ τέλη Ἰουλίου ἀλλ' ὁ Θυμώνδας, ποὺ στάλθηκε στὴν Τρίπολη γιὰ ν' ἀναθέσῃ στὸ Φαρνάβαζο τὴν ἀρχηγία καὶ νὰ φέρῃ γυρνῶντας τοὺς ἔλληγνες μισθοφόρους τοῦ στόλου, θὰ πῆρε διαταγή, ἀπὸ τὴ Βαβυλῶνα, τουλάχιστον τέσσερις ἐβδομάδες

Μ' αύτὰ καὶ μ' αὐτά, λοιπόν, ἀποσοβήθηκε ὁ πρῶτος ἐκεῖνος — μπορεῖ κι ὁ σοβαρώτερος ὅλων — κίνδυνος ἀπ' τὸ σχέδιο τοῦ Μέμνονα. Κ' ἡ ξαφνικὴ μὲν ἐπίθεση τοῦ Πρωτέα πρόλαβε κάθε ἀποστασία τῶν Ἑλλήνων ἀλλ' ὅλ' αὐτὰ ἵσα-ἵσα δέν ἀπόδειξαν πῶς ὁ Ἀλέξανδρος καλὰ δὲν ἔκανε νὰ διαλύσῃ τὸ στόλο, ποὺ ἔξη μῆνες μόνο ἀργότερα ἀναγκάζεται ν' ἀνασυγροτήσῃ;

"Ετσι μοιάζει· ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως ἔπιανε σωστὰ κι ὡς ποιό βαθμὸ δραστηριότητας καὶ σύνεσης μποροῦσαν νὰ φτάσουν οἱ πέρσες στρατηγοί, καθὼς καὶ τοὺς ἔλληνες συμμάχους του ἀσφαλτα ἐπίσης τοὺς ζύγιαζε, ὥπως ἀκριβῶς στὴν πράξη ἀπόδεικνυονταν· μπορεῖ νάχανε τάσεις ἀνταρσίας, κ' ἔτοιμοι νάτανε καὶ τὰ καράβια τους νὰ ἐνώσουνε μὲ τὸν περσικὸ στόλο, ἀλλὰ πάντως ὁ Ἀντίπατρος θὰ μποροῦσε νὰ τοὺς κρατάῃ καθυποταγμένους στὴν ξηρά· κ' ἐπιτέλους, δέν ἡταν καὶ τόσο δύσκολο νὰ φτιαχτῇ γρήγορα ἔνας καινούργιος στόλος γιὰ τὴν προστασία τῶν παραθαλάσσιων ἀπὸ τοὺς ἔχθρους, γι' αὐτὸ μποροῦσε νὰ μὴν πολυδίνη σημασία στὸ ναυτικὸ πόλεμο καὶ νὰ συνεχίζῃ τὴν ἐκτέλεση τοῦ στρατιωτικοῦ του σχεδίου, μάλιστ' ἀφοῦ μὲ κάθε βῆμα πιὸ μπρὸς ἀπόκλειε κι ἄλλα παράλια στὸν ἔχθρικὸ στόλο, ζυγώνοντας στὴν πλήρη ἀχρήστευσή του σιγά σιγά - ποὺ ἡταν κ' ἔνας ἀπ' τοὺς σκοποὺς τῆς νέας του ἑκστρατείας.⁴³⁶

"Αρχιζ' ἡ ἄνοιξη τοῦ 333 κ' ἔφταναν στὸ Γόρδιο τὰ διάφορα τμῆματα τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ: ἀπ' τὸ νοτιά, τὶς Κελαινές, ὅσοι ἐκστρατεῦαν, τὸ χειμῶνα, μὲ τὸν Ἀλέξανδρο· ἀπ' τὶς Σάρδεις, ὁ Παρμενίων, μὲ τοὺς ἴππεῖς, κι ὅλα τὰ μεταγωγικὰ τῆς μεγάλης στρατιᾶς· ἀπ' τὴ Μακεδονία, οἱ ἀδειοῦχοι καὶ πολλοὶ νεοσύλλεκτοι — ἀνάμεσά τους καὶ 3000 μακεδόνες πεζικάριοι, καὶ τραχόσιοι ἴππεῖς, διακόσιοι θεσσαλοὶ καὶ 150 ἡλεῖοι ἴππεῖς — ἔτσι ποὺ παρὰ τὶς τόσες ἐδῶ κ' ἔκει ἐγκαταστημένες φρουρές δέν εἰχε καὶ φέτος ὁ Ἀλέξανδρος πολὺ λιγώτερους ἀπ' ὅσους στὸ Γρανικό.⁴³⁷ Καὶ ποιό τὸ ἥθικό τους μπορεῖ κανεὶς

νωρίτερα, δηλαδὴ τὸ ἀργότερο ἀρχές Ιουνίου ἀρα ὁ Φαρνάβαζος θάκανε πανιὰ γιὰ τὴ Φοινίκη, μὲ τμῆμα τοῦ στόλου καὶ τῶν μισθοφόρων, ὅχι μετά τὰ τέλη Ιουνίου, κι ὁ Μέμνων θὰ πρέπει νὰ πέθανε Μάη - ἀν ὅχι καὶ πιὸ πρίν [Γιὰ τὰ χρονολογικὰ βλ. Seibert, Eroberung, 57, 1, καὶ Atkinson, 460-1.]

⁴³⁶ Αρριανός, Β' 2, 4, Κούρτιος, III, 4, 1

⁴³⁷ Στὴν Καρία εἶχαν μείνει 3000 μισθοφόροι καὶ 200 ἄλογα, στὶς Κελαινές χίλιοι πεντακόσιοι ἄντρες, καὶ στὴ Σίδη, Λυδία καὶ Μικρὴ Φρυγία ἄλλες φρουρές, πού 'φταναν βέβαια τοὺς 3000 ἄντρες. Οἱ 8000 αὐτοὶ περίπου δὲν φαίνεται ν' ἀναπληρώθηκαν μὲ μισθοφόρους, ποὺ κατὰ καιροὺς περνούσανε ἀπὸ τοὺς Πέρσες στοὺς Μακεδόνες, ἀλλ' οὕτε καὶ γίνεται νέη, πουθενά, γιὰ τυχὸν προσχώρηση στρατιωτικῶν σωμάτων ἐλλήνων ἀπὸ τὴ Μικρασία 'Ο Καλλισθένης [Ιασούby, FGrH, ἀπόσπ 35, ἀπὸ τὸν Πολύβιο, IB' 17-22] λέει πῶς ἔφτασαν 5000 πεζοὶ

νὰ τὸ ὑποθέσῃ περήφανοι γιὰ τὶς ὡς τώρα νίκες, βέβαιοι καὶ γι' ἄλλες, νιῶθαν πῶς τὴν Ἀσία τὴν εἶχαν κιόλας στὸ χέρι! Κ' ἐγγυητές; Οἱ ἴδιοι! Κι ὁ Ἀλέξανδρος! Κ' οἱ θεοί, ποὺ τοὺς θέλαν πάντα νικητές!..

Στὸ Γόρδιο ἀνέβηκαν καὶ πρέσβεις ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα, παρακαλῶντας τὸν Ἀλέξανδρο νὰ διατάξῃ ν' ἀφήσουν ἐλεύθερους ὅσους συμπολιῖτες τους εἶχαν πιάσει αἰχμάλωτους ἐκεῖ στὸ Γρανικό, καὶ τοὺς εἶχαν στείλει δεμένους στὴν Μακεδονία!.. ('Ἐπικαλούμενοι ὅμως τάχα τὶς οἱ Ἀθηναῖοι;.. Τοὺς ὅρκους ποὺ δόθηκαν στὴν Κόρινθο γιὰ συμμαχία;.. "Η τὴ συμμαχικὴ τους δῆθεν πίστη;..)

Πῆραν τὴν ἀπάντηση: Νὰ ξανάρθουν, ὅταν, μὲ τὸ καλό, τελειώσῃ κ' ἡ ἐκστρατεία ἔτούτη!..

Τὸ Γόρδιο, ἡ πανάρχαια ἔδρα τῶν βασιλιάδων τῆς Φρυγίας, εἶχε στὴν ἀκρόπολή του, τ' ἀνάκτορα τοῦ Γόρδιου καὶ τοῦ Μίδα, μὰ καὶ τ' ἀμάξι ἀπ' ὅπου πρωτογνώρισαν τὸ Μίδα, κάποτε, σὰν ἀπὸ τοὺς θεοὺς διαλεγμένο βασιλιὰ τῆς Φρυγίας· κι ὁ ζυγὸς στ' ἀμάξι ἥταν ἔτσι δεμένος, μὲ φλούδι ἀπὸ κρανιά, π' οὕτ' ἀρχὴ οὗτε τέλος εὗρισκε κανείς! Κ' ἔλεγε παλιὸς χρησμός: "Οποιος τὸν κόμπο λύσῃ, τὴν Ἀσία θὰ κυβερνήσῃ!"

Πῆγε κι ὁ Ἀλέξανδρος νὰ δῇ τὴν ἀκρόπολη, μὲ τ' ἀνάκτορα καὶ τ' ἀμάξι. "Ἀκουσε καὶ τὸ χρησμό, καὶ καταπιάστηκε νὰ κερδίσῃ τὸ «τάξιμό του», λύνοντας τὸν κόμπο!..

Μάταια πάλευε κεῖται νάβρη κάποιαν ἄκρη!.. Τὸν ἔβλεπαν καὶ δὲν ἤξεραν τί νὰ κάνουν οἱ δικοί του. Τέλος, σέρνει τὸ ξίφος του καὶ κόβει τὸ γόρδιο ἐκεῖνο δεσμό!.. Κι ὁ χρησμὸς ἐκπληρώθηκε διποτασδήποτε!⁴³⁸

μὲ ὀκτακόσιους ἵππεῖς, καὶ προσθέτοντας τοὺς πεζοὺς στοὺς 40000 καὶ τοὺς ἵππεῖς στοὺς τεσσεράμιση χιλιάδες, ποὺ ὑπολογίζει ἀντίστοιχα στὴν ἀρχὴ τῆς ἐκστρατείας, ἀνεβάζει τὸ στρατὸ τοῦ Μεγαλέξαντρου κατὰ τὴ μάχη τῆς Ἰσσοῦ σὲ 45000 πεζοὺς καὶ πέντε χιλιάδες τριακόσιους ἵππεῖς, ἐνῶ ξεχάπει ν' ἀφαιρέσῃ τοὺς ἀποσπασμένους καὶ τίς φουρές Ἀλλὰ καὶ ὁ Ποιούβιος (ποὺ γενικὰ πάντως κρίνει αὐστηρὰ τὸν Καλλισθένη) ὑπερβάλλει ἀπὸ τὴν ἀνάποδη, κατεβάζοντας τοὺς ἀποσπασμένους σὲ 3000 μόνο

438^η Διαφορετικὴ εἰν' ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Ἀριστόβουλου [Jacoby, *FGrH* ἀπόστ 7 καὶ σχόλια] πῶς ὁ Ἀλέξανδρος ἔβγαλε τὸν πύρο, πούταν περασμένος στὸ τιμόνι καὶ κράταγε τὸν κόμπο Ἀλλὰ κ' ἔτσι νάγινε, ὁ στρατὸς πιὸ εὔκολα θὰ πίστευε καὶ θάλεγε καὶ θὰ ξανάλεγε τὸ κόψιμο τοῦ γόρδιου δεσμοῦ μὲ τὸ σπαθί, παρὰ ἐκείνη τὴν πεζὴ ἀφαίρεση τοῦ πύρου ("Οπως καὶ στὴν περίπτωση τοῦ «ἀβγοῦ τοῦ Κολόμβου», ἀξία δὲν ἔχει τὸ «ἀποτέλεσμα», παρὰ ἡ ἐντελῶς ἀπρόσμενη ἐνέργεια, σὰ δεῖγμα «μεγαλοφυῖας»)

ρ [Μόνο ποὺ ὁ μῦθος γιὰ τὸ κόψιμο τοῦ γόρδιου δεσμοῦ δὲν ἔχει τὸ νόημα κανενὸς «δεῖγματος μεγαλοφυῖας» τοῦ Μεγαλέξαντρου, καὶ καμμιὰ παραλληλίᾳ βέβαια δὲν στέκει μὲ τὸ «ἀβγὸ τοῦ Κολόμβου»! 'Ψισημαίνει, ἀπλῶς, πῶς οἱ κατακτήσεις δὲ γίνονται μ' «ἐπιλύσεις» τῶν περιπετεγμένων κι ἄλυτων ἀπὸ παλιὰ ζητημάτων, παρὰ μὲ ἀποφασιστικότητα ἐνέργειας ποὺ τέμνει, ποὺ ἀνοίγει δικούς της δρόμους κατευθεῖαν καὶ δυναμικά (Βλ καὶ γραφικά. Ρένος, Στὴ γέμιση τοῦ

Τὴν ἄλλη μέρα ξεκίνησε· καὶ τράβηξ² ἡ στρατιὰ μὲς ἀπ' τὶς νότιες πλαγιές τῶν βουνῶν τῆς Παφλαγονίας, στὴν Ἀγκυρα.⁴³⁹ Ἐδῶ φτάσανε πρέσβεις τῶν Παφλαγόνων προσφέροντας τὴν ὑποταγήν τους, φτάνει νὰ μὴν ἔμπαινε στρατὸς στὸν τόπο τους· συμφώνησ³ ὁ Ἀλέξανδρος, κ' ἔτσ' ἡ Παφλαγονία ἔμεινε μὲ τοὺς ντόπιους τῆς ἀρχοντες, ὑπαγόμενη πιθανῶς στὸ διοικητὴ τῆς ἐλλησποντιακῆς Φρυγίας.⁴⁴⁰

Ἀπὸ κεῖ μπῆκε στὴν Καππαδοκία, διάβηκε τὸν "Ἀλυ, πέρασε χωρίς ἀντίσταση"⁴⁴¹ τὴ μεγάλη αὐτὴ περιοχὴ ὡς τὸν Ἰρι ποταμὸ καί, πα-

φεγγαριοῦ², Ἀθῆναι 1981, 197-8) Ὁ ποιβάλλεται ἔτσι ἡ παραδοσιακὴ λαικὴ γνώμη γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο· πώς ἀποφασιστικότητα, πάνω ἀπ' δλα, καὶ δύναμη τὸν διάκριναν - πώς ἤτανε ρέκτης κατεξοχήν! Τὰ δυὸ κύρια στοιχεῖα τῆς ἱστορικῆς του προσωπικότητας κατατίθενται δῶ. ἡ ἀντισυμβατικὴ ὅρμη καὶ τὸ μὴ ἀναχαιτίζομενο ἀπὸ τὸ «καθιερωμένο». Εἰν' ὁ ἀντικονφορμιστής, ὁ δημιουργὸς κι ὁ ἀνυποχώρητος ρηξικέλευθος! Ἀνθρωπος «ἀπ' ἄλλον κόσμο», γιὰ τοὺς ἀσιάτες. Ἔνας δραστικὸς τῆς Δύσης - ὃχι ἀδρανῆς καὶ μοιρολάτρης τῆς Ἀνατολῆς]

■ [Ἄπὸ τοὺς ἱστορικούς, οἱ Ἀρριανός, Β' 3, Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, 18, Κούρτιος, ΗΙ, 1, 14-8, καὶ Ἰουστῖνος, XI, 7, 3-16, περιγράφουν τὸ περιστατικὸ τοῦ γόρδιου δεσμοῦ, ἐνῶ τὸ παραλείπει ὁ Διόδωρος (Goukowsky, XXX, 1) κι ὁ Ψευδο-Καλλισθένης Ὁ Ἀρριανὸς ἐδῶ φαίνεται πώς δὲν παίρνει ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο — κι ἀρὰ θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε πώς ὁ Πτολεμαῖος δὲν εἶχε καμιὰ σχετικὴ ἀναφορὰ — ἀλλὰ πρῶτα παραθέτει τὰ κατὰ τὴν λαϊκὴ προφανῶς «παράδοση» (οἱ μὲν λέγουσι) κ' ὑστερα τὰ τοῦ Ἀριστόβουλου Τὸ ἴδιο κι ὁ Πλούταρχος· ἀναφέρει δυὸ ἐκδοχές· πρῶτα τὴν πιὸ «γραφική», ποὺ ἀνάγεται στὴν «παράδοση» (οἱ πολλοὶ φασί), κ' ὑστερα τοῦ Ἀριστόβουλου (Βιβλιογραφία στὸ Seibert, 92-6)]

439 Ο Ἀλέξανδρος δὲν καθυστέρησε τόσο στὸ Γόρδιο, γιὰ νὰ βρῇ φρέσκο χορτάρι στὸ δρόμο, μιὰ κι ἄλλωστε τὰ λιβάδια στ' ὁροπέδιο τῆς Φρυγίας εἶναι κιόλας ἀπ' τὸ Μάχη καταπράσινα θάψυγε μόλις ἔμαθε πώς οἱ μισθοφόροι τοῦ στόλου διατάχτηκαν νὰ πᾶν στὴν Τρίπολη - ἀρχὲς Ἰουλίου δηλαδή. Κι ἂν πέρασε ἀπὸ τὴν Ἀγκυρα, δὲ θ' ἀκολούθησε τὸ νότιο δρόμο, ἀπ' τὴν ἀλμυρὴ στέπη πα, μὰ τὸ βασιλικό, ποὺ περνάει ἀπ' τὸν Ἀλυ, καθὼς λέει ὁ Ἀρριανός, Β' 4, 2 ἐπὶ Καππαδοκίας ἐλάσας ἔντασαν τὴν ἐντὸς Ἀλυνος ποταμοῦ προσηγάγετο καὶ ἔτι ὑπὲρ τὸν Ἀλυν πολλήν Ἀρα κατέβηρε στὴν Κιλικία γύρω ἵσως στὶς ἀρχὲς Σεπτεμβρίου

440 Κατὰ τὸν Κούρτιο, ΗΙ, 1, 22, ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος εἰσέβαλε στὴν Παφλαγονία, ἐνῶ τ' ἀντίθετο γράφει ὁ Ἀρριανός Κατὰ τὸ Διόδωρο, ΙΣτ' 90, 2, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πώς τὴν Παφλαγονία τότε τὴν κατεῖχε δι Μιθριδάτης τοῦ Ἀριοβαρχάνη, ποὺ ἀργότερα, ὥς τὸ 302 — ὅπότε τὸν διαδέχτηκε δι Μιθριδάτης ὁ γ', ὁ κτίστης — φίλος ὄντας τοῦ Ἀντίγονου, καὶ τοῦ Δημήτριου τοῦ γιοῦ του, κράτησε μὲ πολλὲς περιπέτειες κάποιο μέρος τούλαχιστον τῆς βασιλείας του (καθὼς τὴ λέει ὁ Διόδωρος)

441^η Ο Hans Droysen, *Die Munzen der persischen Satrapen in Kleinasien* (v Sallet, *Numism Zeitschr.*, ΙΙ, 314 κ ἐ) ἀπόδειξε πώς ἀπ' τὸν καιρὸ κιόλας τοῦ Δατάμη (γύρω στὸ 360) ἡ Καππαδοκία ἤταν χωρισμένη σὲ 2 σατραπεῖς: τοῦ Πόντου καὶ τοῦ Ταύρου. (Στράβων, ΙΒ' 534 πρὸς τῷ Πόντῳ καὶ πρὸς τῷ Ταύρῳ [Πρβλ Berse, I, 257, Bosworth, I, 189]) Ο ἴδιος ἀμφιβάλλει (κ' ἔχει μᾶλλον δίκιο) ἀν τὰ χάλκινα κι ἀσημένια νομίσματα — ποὺ κόπηκαν ἵσως στὴ Σινώπη καὶ στὰ Γαζίουρα, μ' ἐπιγραφὴ στ' ἀραμαικά, μεταγραφόμενη. Ἀριοράτ — μποροῦν ν' ἀποδο-

ρὰ ποὺ τὰ βορεινά της δὲν μποροῦσαν νὰ καταληφθοῦν, τὴν παράδωσε σὰ μακεδονικὴ σατραπεία στὸ Σαβίκτα.⁴⁴² "Οτι στὶς ἑλληνικὲς πόλεις τοῦ Πόντου οἱ δημοκρατικοὶ ἔλπιζαν σ' ἀπελευθέρωσή τους ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο μαρτυρεῖται ἀπὸ μιὰ τούλαχιστον περίπτωση".⁴⁴³ ἀλλ' ἡ περσίζουσα παράταξη ἐκεῖ (καθὼς στὴ Σινῶπη), ἦ ἡ τυραννία (καθὼς στὴν Ἡράκλεια), κράταγκαν, γιὰ τὴν ὥρα, τὴν ἔξουσία, ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξανδρος δὲν μποροῦσε βέβαια ν' ἀναβάλῃ τὶς σπουδαιότερες ἐπιχειρήσεις, γιὰ νὰ φτάσῃ κι ὡς τὶς ἀπόκεντρες αὐτὲς ἀκτὲς τοῦ Πόντου, παρ' ἀντίθετα τράβηξε καίρια πρὸς τὰ παράλια τῆς Μεσογείου,⁴⁴⁴ καὶ πῆρε τὸ δρόμο ποὺ πήγαινε πέρ' ἀπ' τὰ Τύανα, ἀπ' τὶς βορεινὲς πλαγιὲς τοῦ Ταύρου, στὰ στενὰ τῆς Κιλικίας - τὰ ἴδια ποὺ πρὶν 70 περίπου χρόνια πέρασε ὁ Κῦρος ὁ νεώτερος, μὲ τοὺς θρυλικοὺς ἐκείνους *Μυρίους*.⁴⁴⁵

Βρῆκε μπροστά του τὰ ὑψώματα γερὰ πιασμένα· διάταξε λοιπὸν

θοῦν στὸν Ἀριαράθη (ποὺ τώρα ἔταν φυγάς, καὶ 11 χρόνια μετὰ σκοτώθηκε σὲ μάχη κατὰ τοῦ Περδίκκα), καὶ τ' ἀποδίδει μᾶλλον στὸ γιό του, τὸν Ἀριαράθη τὸ β', καθὼς λέγεται συνήθως [Βλέπε ὅμως *Niese, RE, II, 1, 815-6, Ariarathes I, Head, HN², 749, Lasserre στὸ Στράβωνα, δ π, Budé, IX, 151-2*]]

442^Η Αὐτὸ τὸ παραδόξῳ ὄνομα ἔχει στὸν Ἀρριανό, B' 4, 2, ἐνῶ στὸν Κούρτιο, III, 4, 1, λέγεται Ἀβίσταμένης [Berve, ἀρ. 4 καὶ 690, Schachermeyr, 194, 206] Τὴν ὑποταγὴν τῆς Καππαδοκίας μαρτυρεῖ ὁ Ἀρριανός, ἀλλὰ κ' ἐπιβεβαιώνουν τὰ πράγματα. Λάθος εἶναι — εἴτε τοῦ Ἱερώνυμου τοῦ καρδιανοῦ ([Jacoby, *FGrH*, ἀπ 3] ἀπὸ τὸν Ἀππιανό, *Mithridatēios*, 8), εἴτε τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀππιανοῦ — πῶς ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐπάτησε στὴν Καππαδοκία, ἀλλὰ κινήθηκε ἀπὸ τὴν Παμφυλία καὶ τὴν Κιλικία παραλιακὰ. Τ' ὅτι ἀργότερα ἐμφανίζεται ὁ Ἀριαράθης βασιλιὰς τῆς Καππαδοκίας, δείχνει πῶς τὸ μέρος τῆς χώρας πρὸς τὸν Πόντο ἔμεινε στὴν ἔξουσία του

443^Ξ Ο Μέμνων ([Jacoby, *FGrH*, (434), ἀπόσπ 1(4)], ἀπ' τὸ Φώτιο, 223b-4a) λέει πῶς ὁ τύραννος τῆς Ἡράκλειας Διονύσιος ἀντιμετώπιζε δυσκολίες, καὶ πῶς οἱ πολιτικοὶ φυγάδες ἔστειλαν πρέσβεις πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο, κάθοδον καὶ τὴν τῆς πόλεως πάτριον δημοκρατίαν ἔζαιτούμενοι

444^Η Ἀπίθανο νὰ παραγνώρισε ὁ Ἀλέξανδρος τὴ σημασία τῆς θέσης-κλειδὶ πάνω στὸ δρόμο γιὰ τὴν Ἀρμενία, τὰ Μάζακα (Καισάρεια [σήμερα Kayseri]), στοὺς πρόποδες τοῦ Ardisch, στὴν πεδιάδα τοῦ Μέλανα ποταμοῦ Ἀπὸ κεῖ, μὲς ἀπ' τὸ Ardisch καὶ τὸ φρούριο τῶν Νώρων (Ξακουστὸ τόσο τὸν καιρὸ τῶν Διαδόχων) ἔφτασε στὰ Τύανα ("Ισως τὸ σημερινὸ Kilissa-Hissar βλ τοὺς σχολιαστὲς στὸν Ξενοφῶντα, Ἀνάβασις, A' 2, 20, καὶ Kinneir, *Journey through Asia Minor*, 105 καὶ 110) [Πῶς τὰ Τύανα εἶναι τὸ Kilissa-Hissar (ἢ Kemerhissar) ἐπιβεβαιώθηκε ἀπὸ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφὲς ἐκεῖ μὲ τ' ἀρχαῖο τοπωνύμιο Καλὴ τοπογραφικὴ ἀνασκόπηση RE, VII A, 2, 1632-5] 'Ο Tschihatscheff (*Erganzungsheft*, ἀρ 20, στὸν Petermann, *Geograph. Mittheil.*, 15) τὸ λέει Kissar-Hissar

445^Ξ Τὰ στενὰ ποὺ πέρασ' ὁ Ἀλέξανδρος μελετήθηκαν καλύτερ' ἀπ' τὸν Kinneir (δ π, 118 κ ἐ) καὶ, κυρίως, ἀπὸ τὸν Tschihatscheff, ποὺ τὰ πέρασε τὸ 1853. (Petermann, δ π, 55 κ ἐ) [Πέρασμα Gulek Boghas, στὸν Ταῦρο, 15χλμ βόρεια τῆς Ταρσοῦ. Βλ ἀκριβῆ περιγραφή στὸ Janke, 101-11, Schachermeyr, 663-6, καὶ Σαράντη, A' 303]

τὸν κύριον δγκο τῆς στρατιᾶς του νὰ στρατοπεδεύσῃ, κι αὐτὸς μὲ τοὺς ὑπασπιστές, τοὺς τοξότες καὶ τοὺς ἀγριανες, ὥρμησε νὰ τοὺς χτυπήσῃ σὰν καλοσκοτείνιασε· κεῖνοι ὅμως, δταν τὸν ἄκουσαν, παρατήσανε τὸ στενὸ — ποὺ μποροῦσαν ὡστόσο εὔκολα νὰ κρατήσουν — καὶ τόβαλαν στὰ πόδια, γιατὶ βρίσκαν καταδικασμένη τὴ θέση ὅπου τοὺς εἶχε τάξει δ σατράπης τῆς Κιλικίας, ὁ Ἀρσάμης, θέλοντας (μ' ὅποια καθυστέρηση αὐτοὶ θὰ πετυχαίνων) μόνο λίγον καιρό, γιὰ νὰ καταστρέψῃ καὶ ν' ἀφῆσῃ πίσω του καμμένη γῆ — δπότε καὶ πιὸ σίγουρα θὰ προλάβαινε νὰ ἐνωθῇ μὲ τὴ μεγάλη στρατιὰ τοῦ Δαρείου, π' ἀνηφόριζε κιόλ' ἀπὸ τὸν Εὐφράτη. Μὰ γιὰ τοῦτο κι ἀκόμα πιὸ βιαστικὰ διαβαίνει, μὲ τοὺς ἵππεῖς καὶ τοὺς ἐλαφρότερους ἀπὸ τοὺς ψιλούς, τὰ στενά, καὶ ρίχνεται στὴν Ταρσό, ἀπ' ὅπου ὁ Ἀρσάμης πιά, π' οὕτε τόσο γρήγορους οὕτε τόσο κοντὰ τοὺς φανταζόταν, ἀναγκάζεται νὰ φύγῃ τρέχοντας, δίχως οὕτε πόλη οὕτε χώρα νὰ προφτάσῃ νὰ λεηλατήσῃ καὶ νὰ κάψῃ, παρὰ μόνο τὴ ζωὴ του νὰ γλυτώσῃ, πρόσκαιρα δμως καὶ δαύτη, γιατὶ θὰ σκοτωνόταν σὲ λίγο.

“Αυπνος ἀπὸ τὴν ὄλονύχτια ἐπιχείρηση, κατάκοπος ἀπὸ τὴ γοργὴ πορεία μετά, κ' ὕστερ' ἀπ' τὸ λιοπύρι καυτῆς μέρας καλοκαιρινῆς, φτάνει ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τοὺς δικούς του μεσημεριάτικο ἐκεῖ στὸν Κύδνο, κρυστάλλινο καὶ κρύο ποτάμι ποὺ πηγάζει ἀπ' τὸ βουνὸ καὶ διασκίζει τὴν Ταρσό. Χωρὶς πολλὰ-πολλά, πετάει κράνος, θώρακα, ἴματα, καὶ βουτάει γιὰ νὰ πλυθῇ, νὰ δροσιστῇ! “Οπου τὸν πιάνει ρῆγος, πυρετός, καὶ βούλιαζε! Ἀναίσθητο καὶ μισοπεθαμμένο τὸν βγάλαν ἀπὸ τὸ νερό, τὸν πῆγαν στὴ σκηνή· σπασμοὶ καὶ θέρμες δυνατές τὸν συντάραζαν, σὰ νάτανε στὰ τελευταῖα του, κ' οἱ γιατροὶ του ἥταν ἀπελπισμένοι. Κάποτε συνῆρθε, μὰ βασανιζόταν πάλι ἀγρυπνος τὶς νύχτες μὲ τὴν ἀγωνία τοῦ θανάτου, κι αὐτὸ κατασπαταλοῦσε καὶ τὶς στερνές του δυνάμεις. Θοιμμέν' οἱ φίλοι του, ἀπελπισμένος δ στρατός, ποὺ πλάκωνε δ ἔχθρὸς καὶ σωτηρία δὲ φαινόταν ἀπὸ πουθενά! Κι ὅπου νὰ τότ' ὁ γιατρὸς δ Φίλιππος δ ἀκαρνάν, ποὺ ἀπὸ μικρὸ τὸν ἥξερε, τοῦ λέει νὰ τοῦ τοιμάσῃ ἔνα καταπότι ποὺ θὰ τὸν βοηθοῦσε. Εἶπε ναί. Κι δ Φίλιππος τὸν ἐβεβαίωσε πώς θὰ τὸν κάνῃ καλά. Μὰ πάνω κεῖ φτάνει γράμμα τοῦ Παρμενίωνα, ὅπου τοῦ λεγε νὰ προσέξῃ γιατὶ δ Φίλιππος εἶχε πάρει τάχα 1000 τάλαντα ἀπὸ τὸ Δαρεῖο, καὶ τὴν ὑπόσχεσή του πώς θὰ τοῦ δώσῃ γυναῖκα μιά του κόρη, γιὰ νὰ τὸν δηλητηριάσῃ!⁴⁴⁶ ‘Ο Ἀλέξανδρος τοῦ δῶσε τὸ γράμμα· κι ὅσο κεῖνος διάβαζε, κατάπινε τοῦτος

⁴⁴⁶ Ἀρριανός, Β' 4, 8. Κατὰ τὸν Σενέκα, *De ira*, II, 23, τὸ γράμμα γράφτηκε ἀπ' τὴν Ὁλυμπιάδα ‘Ο Ἀριστόβουλος δὲν ἀναφέρει μπάνιο στὸν Κύδνο γράφει μόνο πώς δ Ἀλέξανδρος ἀρρώστησε ἀπὸ ὑπερκόπωση. [Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΙΘ' 2, Κούρτιος, III, 5, 1, κ ἐ , Ιουστῖνος, XI, 8, 3 κ ἐ]

τὸ φάρμακο ἀπὸ τὸ ποτήρι. "Ηρεμος διάβαζε ὁ γιατρός, ἀνθρωπος μὲ καθαρὴ συνείδηση... Κ' εἶπε τοῦ Μεγαλέξαντρου νὰ τοῦχῃ ἐμπιστοσύνη, νὰ κάνῃ ὅ, τι τοῦ λέει καὶ γρήγορα θὰ γειάνῃ... Μίλησαν ὅστερα γιὰ τὴν πατρίδα, γιὰ τὴ μάνα του καὶ τὶς ἀδερφές του, γιὰ τὶς μελλούμενες νῖκες καὶ τὶς χῶρες τῆς Ἀνατολῆς, τὶς θαυμαστές. Κ' ἡ σωστὴ φροντίδα τοῦ καλοῦ γιατροῦ ἔφερε τ' ἀποτέλεσμά της: γρήγορα γίνηκε καλὰ ὁ ἄρρωστός του - καὶ γύρισε ξανὰ στὰ στρατιωτικά του ἔργα.

Οι πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις συνεχίστηκαν πιὸ πυρετικά· ἡ Κιλικία ἦταν στὴν ἀλυσίδα τῶν περσικῶν σατραπειῶν ὁ κρίκος ποὺ ἔνων τὶς μπρὸς μὲ τὶς πάνω· πιάνοντας ὁ Ἀλέξανδρος τὰ περάσματα κεῖνα τοῦ Ταύρου, ἔγινε κύριος τῆς πιὸ ἴσχυρῆς γραμμῆς ἀμυνας τῆς περσικῆς ἐπικράτειας πρὸς τὴ δύση, κ' ἔπρεπε τὸ γρηγορώτερο νὰ πιάσῃ καὶ τὶς νότιες πλαγιὲς τοῦ βουνοῦ, γιὰ νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ κρατήσῃ τὴν περιοχὴ καὶ τῶν ἄλλων στενῶν, τῶν Ἀμανικῶν βουνῶν, πρὸς τὴ Συρία· ἐνῶ λοιπὸν ὁ Παρμενίων, μὲ τοὺς μισθοφόρους, τοὺς σύμμαχους, τὶς θεσσαλικὲς ἰλες καὶ τοὺς θράκες τοῦ Σιτάλκη, προέλαυνε ἀνατολικά, γιὰ νὰ πιάσῃ τὰ πρὸς τὴν πάνω Ἀσία στενά, ὁ Ἀλέξανδρος τραβοῦσε δυτικά, γιὰ νὰ ἔξασφαλίσῃ τὸ δρόμο πρὸς Λάρανδα⁴⁴⁷ κ' Ἰκόνιο,⁴⁴⁸ καθὼς καὶ τὴ λεγόμενη τραχεῖα⁴⁴⁹ Κιλικία, ποὺ τ' ἀνυπόταχτα καὶ ληστρικὰ ὀρεινά της φῦλα μποροῦσαν, ὅπως οἱ γείτονές τους οἱ Πισίδες, νὰ παρενοχλήσουν τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὴ Μικρασία.

'Απ' τὴν Ταρσὸ πῆγε στὴν Ἀγχιάλη, ποὺ τὴν εἶχε χτίσει ὁ παλιὸς ἑκεῖνος βασιλιὰς τῆς Ἀσσυρίας, ὁ Σαρδανάπαλος, καὶ σωζόταν μάλιστα ἑκεῖ καὶ τ' ἄγαλμά του μὲ τὴν παράξενη ἐπιγραφή:

Σαρδανάπαλος,

δ γιὸς τοῦ Ἀνακυνδαράξη,

Ἀγχίαλο καὶ Ταρσὸ σὲ μιὰ μέρα ἔστησε.

Μὰ ἔσν, ζένε, τρῶε, πίνε καὶ γλέντα!

"Όλα τ' ἄλλα τῆς ζωῆς μας δὲν ἀξίζουν σὰν κι αὐτά!⁴⁵⁰

'Απὸ κεῖ πῆγε στοὺς Σόλους,⁴⁵¹ κοιτίδα τῶν σολοικισμῶν, ποὺ οἱ κάτοικοι τους, ἀν κ' ἐλληνικῆς καταγωγῆς, συνδέονταν τόσο μὲ τοὺς Πέρσες, ὥστε ὅχι μοναχὰ φρουρὰ στὴν πόλη τους παρὰ καὶ πρόστιμο

⁴⁴⁷ [Σήμερα Larenda ή Karaman]

⁴⁴⁸ [Σήμερα. Konya]

⁴⁴⁹ [Στράβων, ΙΔ' 668· 672 τραχεῖα Κιλικία Τραχειῶτις]

⁴⁵⁰ Αρριανός, Β' 5, 4. Σαρδανάπαλος ὁ Ἀνακυνδαράξου παῖς Ἀγχίαλον καὶ Ταρσὸν ἐν ἡμέρᾳ μιᾶς ἐδείματο σὺ δέ, ὡς ζένε, ἔσθιε, καὶ πίνε, καὶ παῖξε, ὡς τάλλα τὰ ἀνθρώπινα οὐκ δύντα τούτου ἀξία [RE, I A, 2, 2441-5, Sardanapal, Bosworth, I, 194]

⁴⁵¹ [Τὰ ἐρείπια τῶν Σόλων είναι στὸ Viransehir, 35χλμ νοτιοδυτικά τῆς Ταρσοῦ]

τοὺς ἔβαλε, 200 ἀσημένια τάλαντα, ὁ Ἀλέξανδρος· κ' ὑστερα, μὲ τρεῖς φάλαγγες, τοὺς τοξότες καὶ τοὺς ἀγριῶνες, ὅρμαί στὴν τραχεῖα Κιλικία καὶ σὲ 7 μέρες τελειώνει καὶ μὲ δαύτην, διὰ τῆς βίας εἴτε καὶ μὲ τὴν ἐθελοντικὴν ὑποταγὴν τῶν βουνίσιων της ἔξασφαλίζοντας τὴν ἀνενόχλητη ἐπικοινωνία μὲ τὶς δυτικὲς ἐπαρχίες. Σὰ γυρνάῃ στοὺς Σόλους, μαθαίνει ἀπ' τοὺς διοικητὲς τῆς Καρίας πώς ὁ Ὁροντοβάτης, π' ἀκόμα ὡς τότε βάσταε τὸ φρούριο τῆς Ἀλικαρνασσοῦ πάνω στὴ θάλασσα, νικήθηκε σὲ μάχη φοβερή, κ' ἵσαμε χίλιους του πιάσαν αἰχμάλωτους· τότε, γιὰ νὰ πανηγυριστῇ κ' ἡ ἀνάρρωση τοῦ Μεγαλέξαντρου, κ' ἡ τόσο καλὴ ἀρχὴ τῆς νέας ἐκστρατείας, ἔγιναν διάφορες γιορτὲς ἐκεῖ: μεγάλη θυσία στὸν Ἀσκληπιό, πομπὴ τῆς στρατιᾶς ὅλης, λαμπαδηφορία, γυμναστικοὶ καὶ μουσικοὶ ἀγῶνες. Κι ὅλα τοῦτα, στοὺς Σολεῖς, πούχανε σχεδὸν λησμονήσει τὰ ἐλληνικά τους ἔθιμα, ξαναζωντάνεψαν βέβαια τὴ θύμηση τῆς πατρίδας, καὶ τῶν ἀγώνων, τοὺς ἔκαναν νὰ νιώσουν πώς πέρασαν οἱ καιροὶ τῶν βαρβάρων κ' ἥρθ' ἐλληνικὴ ζωὴ πιὰ στὸν τόπο τους ὑστερ' ἀπὸ τόσο πολύχρονη σκλαβιά, καὶ πώς ὁ λησμονημένος καὶ περιφρονημένος μὲς στὴν ἀσιατικὴ βαρβαρότητα ἐλληνισμὸς τώρα ἦταν, πάλι, τιμὴ καὶ δικαίωμα! Κι ὁ Ἀλέξανδρος ἔδωσε λοιπὸν στοὺς Σολεῖς δημοκρατικὸ πολίτευμα, καὶ λίγες βδομάδες ἔπειτ' ἀπ' τὴ νίκη του στὴν Ἰσσό διάταξε νὰ τοὺς χαριστῇ τὸ ὑπόλοιπο πρόστιμο καὶ νὰ λευτερωθοῦν οἱ ὅμηροί τους.⁴⁵²

Εαναγυρνῶντας στὴν Ταρσὸ διάταξε τὸ ἱππικό του ὑπὸ τὸν Φιλώτα νὰ προελάσῃ ἀπ' τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀλο πρὸς τὸν Πύραμο ποταμό, κι αὐτός, μὲ τὴν ἄλλη στρατιά, τράβηξε παραλιακὰ κ' ἔφτασε ἀπὸ τὴ Μαγαρσὸ στὴ Μαλλό,⁴⁵³ πόλεις ποὺ σώζανε ἀκόμα μνῆμες ἐλληνικὲς καὶ τὶς ξαναζωντάνεψε· στὴ Μαλλὸ κιόλας ὁ λαὸς εἶχε ξεσηκωθῆ κατὰ τῶν καταπιεστῶν του, πρὶν φανῇ κἀν ὁ ἐλευθερωτῆς του, καὶ μόνο ἡ παρουσία τοῦ Μεγαλέξαντρου σταμάτησε τὶς αἰματηρὲς συγκρούσεις περισζόντων καὶ λαικῶν. Ἐκεῖ κατάργησε καὶ τὸ φόρο ποὺ πλήρων ἡ πόλη στὸ Μεγάλο Βασιλιά, γιατ' οἱ Μαλλῶτες κατάγονταν ἀπ' τὸ Ἀργος (ὅπου ἀνῆγε τὴν καταγωγὴ του κι ὁ βασιλικὸς οἶκος τῶν Μακεδόνων), κ' ἔδωσ' ἐλευθερία, τιμῶντας καὶ σὰν ἥρωα τὸν ἀργεῖο κτίστη τῆς Μαλλοῦ, τὸν Ἀμφίλοχο.⁴⁵⁴

452 Ἀρριανός, Β' 12, 2

453² [Ο Πύραμος εἶν' ὁ σημερινὸς Ceyhan Γιὰ τὴ Μαλλὸ καὶ τὸ ἐπίνειό της, τὴ Μαγαρσὸ (κοντά στὸ σημερινὸ Karatas), βλ Kleine Pauly, III, 871, καὶ 935-6, Engels, 44-5, Bosworth, I, 197, C Murison, Darius III and the battle of Issus, Historia, XXI, 1972, 409, 30.]

454 Ἀρριανός, Β' 5, 9, Στράβων, ΙΔ' 676. Παρακάτω θὰ δειχτῇ πώς ἡ ἐλευθερία ποὺ δόθηκε σ' αὐτές τὶς ὁπωσδήποτε ἐλληνικὲς πόλεις δὲ θάταν ἡ ἴδια μὲ τῶν δυτι-

Στή Μαλλό ποὺ βρισκόταν ὁ Ἀλέξανδρος μαθαίνει πώς ἔφτασε ὁ Δαρεῖος ἀπὸ τὸν Εύφρατην μὲ μεγάλη στρατιὰ κ' ἔχει κιόλα στρατοπεδεύσει στοὺς Σώχους τῆς Συρίας,⁴⁵⁵ δυὸς μέρες δρόμο ἀπὸ τὰ στενά· συγκαλεῖ λοιπὸν ἀμέσως πολεμικὸ συμβούλιο, κι ὅλοι λέγαν νὰ ἔσκινήσουν τὸ γρηγορώτερο, νὰ διαβοῦν τὰ στενὰ καὶ νὰ χτυπήσουν τοὺς Πέρσες ὃπου τοὺς βροῦν! Ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε νὰ κινηθοῦν τ' ἄλλο πρῶτον - καὶ τράβηξαν ἀπὸ τὴν Μαλλό παραλιακά, τὴν ἀκτὴν τοῦ κόλπου σύρριζα, ποὺ χώνεται βαθιὰ πρὸς τὴν Ἰσσό.

'Απὸ τὴν Ἰσσό⁴⁵⁶ 2 δρόμοι πᾶν γιὰ τὴν Συρία· ὁ δυσκολώτερος τραβάει ἀνατολικά, μὲς ἀπὸ τὰ φαράγγια καὶ τὰ ὑψώματα τῶν Ἀμανικῶν βουνῶν.⁴⁵⁷ δὲν πῆρ αὐτὸν ὁ Ἀλέξανδρος, γιατὶ δὲν ἦθελε νὰ φτάσῃ ὁ

κῶν μικρασιατικῶν πόλεων Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Β' 20, 2, ὑπῆρχαν ἀκόμα τότε κάποιες τριήρεις τῶν Σόλων καὶ τῆς Μαλλοῦ στὸν περισκό στόλο

455^ε Ο Rennel νόμισ' ὅτι βρῆκε τοὺς Σώχους κοντὰ στὴν περιοχὴ τοῦ Derbesak [σύμφωνος κι ὁ Engels, 42, 91], ἀνατολικά καὶ χαμηλότερ' ἀπὸ τὰ στενὰ τοῦ Bailan Φανερὸ πῶς ἀν ὁ Δαρεῖος δὲν πέρναγε τὶς Ἀμανικὲς Πύλες, ἡ μάχη μὲ τοὺς Μακεδόνες θὰ γινόταν σ' αὐτὴ τὴν πεδιάδα [Amik/Amuk], ὅπου πολλές φορὲς δόθηκαν μεγάλες μάχες (Στράβων, ΙΣτ' 751) 'Ἡ διήμερη ἀπόσταση ἀπὸ τὶς Ἀμανικὲς Πύλες μεταβέτει τοὺς Σώχους σχεδὸν ὅπου ὁ Niebuhr τοποθετεῖ τὸ Αζας [Azas στοὺς νεώτερους χάρτες] 'Ο τόπος αὐτὸς ἀπέχει 60χλμ ἀπὸ τὰ στενά, 40 ἀπὸ τὸ Χαλέπι, κ' εἶναι στὴν εἰσόδῳ τῆς Ματαμένης Πεδιάδας δύπικας λέγεται Οἱ Onchae (ἄλλη γραφή· Unchae, Orchae) στὸν Κούρτιο, IV, 1, 3, ὅπου κατάφυγε ὁ Δαρεῖος μετὰ τὴν μάχην, φαίνεται πῶς εἶναι τὸ ἴδιο μέρος. [Ἡ θέση πάντως τῶν Σώχων δὲν ἔχει προσδιοριστῇ ἀκριβῶς Janke, 26-7, Bosworth, I, 201, Atkinson, 267, καὶ Σαράντης, Α' 311]

456^ε [Ἡ ἀκριβής θέση τῆς Ἰσσοῦ δὲν εἶναι γνωστή RE, IX, 2, 2247, Murison, *Darius III and the battle of Issus, Historia*, XXI, 1972, 406, 22, Bosworth, I, 203 Βλ ἀναλυτικὴ ἔρευνα στὸ Janke, 49-51]

457^ε [Ἐννοεῖ τὶς Ἀμανικὲς Πύλες Τὰ ὄνόματα τῶν διαφόρων περασμάτων συγχέονται, γιατὶ κ' οἱ περιγραφὲς τῶν ἀρχαίων γεωγράφων δὲν συμφωνοῦν πάντα μεταξὺ τοὺς. Ἐξαντλητικὴ ἔρευνα τοῦ θέματος, μὲ λεπτομερέστατο σχολιασμὸ ὅλων τῶν σχετικῶν ἱστορικῶν καὶ γεωγραφικῶν χωρίων, βλ. στὴ RE, Suppl IX, 1352-66, Κιλίκιαι Πύλαι, τοῦ Treidler Γιὰ διευκόλυνση χρησιμοποιοῦνται οἱ ἔξης ὀνομασίες 1 Ἀμανικὲς Πύλες Πέρασμα Toprak Kalessi (ἢ Kalekoy), στὸ βόρειο Ἀμανὸ (Gavur Dag), ποὺ βγάζει στὴν παραλία τοῦ κόλπου τῆς Ἰσσοῦ (Janke, 37-44) 'Ο Δαρεῖος, ἀπὸ τὴν Συρία, θὰ πρέπει πρῶτα νὰ πέρασε ἐν' ἀπὸ τὰ δύο βορειανατολικώτερα στενά ἢ τὸ Hasanbeyli, ὅπου σήμερα ὁ αὐτοκινητόδρομος, ἢ τὸ Bahçe, ὅπου σήμερα ὁ σιδηρόδρομος. Χαλέπι· "Άδανα, καὶ ὑστερα τὸ Toprak Kalessi, γιὰ νὰ φτάσῃ στὴν Ἰσσό 2 Παράλιες Πύλες Πέρασμα στὸν Merkes Su (ἢ Sarı Saki), στὴ στενὴ παραλία τοῦ κόλπου τῆς Ἰσσοῦ (Janke, 17-20) καὶ κυρίως 500μ νοτιώτερα, πάνω στὰ κράσπεδα (ὑψόμετρο 90) τοῦ Ἀμανοῦ, ποὺ κλείνει ἐκεῖ ἐντελῶς τὴν παραλία, τὸ πέρασμα τῆς Στήλης τοῦ Ιωνᾶ (ρωμαϊκὸ κτίσμα), ποὺ διάβηκ' ὁ Ἀλέξανδρος στὴν πορεία του γιὰ τὴν Μυρίανδρο καὶ ξαναγυρνῶντας γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸ Δαρεῖο (Janke, 21-8) 3 Σύριες Πύλες Πέρασμα Beylan, ὅπου σήμερα ὁ αὐτοκινητόδρομος: 'Αντιόχειας (Antakya)-Ἀλέξανδρέττας (Iskenderun) (Janke, 32-4) Βιβλιογραφία Συμπληρωματικὸ ἄρθρο τοῦ

στρατός του πολὺ πιὸ κουρασμένος, μὲς ἀπὸ βουνὰ καὶ κοιλάδες καὶ κακοτράχαλα, μπρὸς στὸν ἀντίπαλο, ξὸν ποὺ δὲν ἔπρεπε ν' ἀφήσῃ τὴν ἀκτὴν τοῦ κόλπου τούτου, πρὶν τὸν καταλάβη ὅλον - γιὰ ν' ἀποκλείσῃ ἐχθρικὰ πλοῖα στὰ νῶτα του. Ἀφήνει λοιπὸν τοὺς ἀρρώστους του στὴν Ἰσσό, ἀσφαλισμένους ἐκεῖ πίσω ἀπ' ὅλη τὴν στρατιά, καὶ τραβάει στὸ νοτιά, τὸ συνηθισμένο παραλιακὸ δρόμο πούξεραν οἱ Ἐλληνες ἀπ' τὴν περιγραφὴ τοῦ Ξενοφῶντα, περνάει τὶς λεγόμενες *Παράλιες Πύλες* καὶ ζύγωνε στὴ Μυρίανδρο,⁴⁵⁸ ὅχι μακρυὰ ἀπὸ τὶς κύριες *Συριακὲς Πύλες* (στενὰ τοῦ Baylan), ὥστε τ' ἀλλο πρωὶ νὰ περάσῃ πιὰ στὴν πεδιάδα τῆς Συρίας πρὸς τοὺς Σώχους. Τὴν νύχτα ὅμως ξέσπασε φοβερὴ καταιγίδα (πρῶτες μέρες τοῦ Νοέμβρη κιόλα)⁴⁵⁹ κ' ἡ θύελλα μὲ τὴ βροχὴ ἀπόκλεισαν κάθε κίνηση κ' ἔτσι μεῖναν στρατοπεδεύμενοι κοντὰ στὴ Μυρίανδρο, καμμιὰ εἰκοσαριὰ χιλιόμετρα νότια ἀπ' τὶς *Παράλιες Πύλες*, βέβαιοι πῶς σὲ λίγες μέρες θ' ἀντιμετώπιζαν τὸν ἐχθρὸ στὴν πεδιάδα τῶν Σώχων, γιὰ τὴν κρίσιμη μάχη.

Καὶ κρίσιμη, πράγματι, θάταν ἡ σύγκρουση τούτη πιὰ τῶν δυὸ στρατῶν, ὅπου ὁ περισικὸς ἀνέβαινε σ' ἐκατοντάδες χιλιάδες ἄντρες, μαζὶ μὲ 30000 Ἐλληνες μισθιφόρους — καὶ μὲ τοὺς καινούργιους, ὑπὸ

Janke, *Klio*, 10, 1910, *Die Schlacht bei Issus*, 139-42, Kromayer-Veith, *Schlacht-Atlas*, 46 καὶ πίνακας 6, σχέδιο 5-6, Murison, *Historia*, XXI, 1972, *Darius III and the battle of Issus*, 406-8 μὲ χάρτη 400, Engels, 49-53 καὶ *Map 4*, Bosworth, I, 192-3 καὶ 203, μὲ καλὸ χάρτη 198, Seibert, *Eroberung*, 64-9, A Devine, *Ancient World*, XII, 1-2, 1985, *The Strategies of Alexander the Great and Darius III*, 26, μὲ χάρτη 38, καὶ τὸ κατατοπιστικώτατο ἄρθρο Ἀλεξανδρέττα, τοῦ Στ. Λυκούδη, *MEE*, Γ' 631-2.]

458^η ΓΟ 'Αρριανός, Β' 6, 2 λέει πῶς ἡ πορεία ἀπ' τὴν Μαλλὸ στὴ Μυρίανδρο (110χλμ περίπου) ἔγινε σὲ δύο μόνο μέρες. Γιὰ νὰ κατορθωθῇ κάτι τέτοιο θάπρεπε ὁ 'Αλέξανδρος μὲ τὴ στρατιὰ νὰ καλύπτουν πάν' ἀπὸ 50 χλμ τὴ μέρα, ταχύτητα ποὺ παραξεπερνάει τὰ κοινῶς παραδεκτὰ ὅρια στρατιωτικῆς πορείας. 'Ο στρατός, δύωσδήποτε, τοῦ Κύρου, 70 χρόνια πρίν, εἶχε χρειαστῆ γιὰ τὴν ίδιαν ἀπόσταση τέσσερις μέρες - γι' αὐτὸ οἱ περισσότεροι ἐρευνητὲς προκρίνουν τὴ διηγηση τοῦ Κούρτιου, III, 7, 5-8, ποὺ ἀναφέρει ἐνδιάμεσο σταθμὸ καὶ στὸ Castabala, ὅπου ὁ 'Αλέξανδρος συναντήθηκε μὲ τὸν Παρμενίωνα (Janke 25-6, καὶ *Klio*, 10, 1910, *Die Schlacht bei Issus*, 138, Kromayer-Veith, *Antike Schlachtfelder*, IV, 360, 2, Engels, 46-53, Brunt, I, 458-9, *Appendix*, III, 3, Bosworth, I, 199, Devine, *Ancient World*, XII, 1-2, 1985, *The Strategies of Alexander the Great and Darius III*, 29-30) Ἡ ἀκριβῆς θέση τῆς πόλης αὐτῆς, παρὰ τὶς ἀπόψεις Engels, 48, 116 καὶ Devine, δ' π. 30, δὲν ἔχει προσδιοριστῆ μὲ βεβαιότητα (Atkinson, 177 καὶ 470-1) Κι δοσο γιὰ τὴν κάλυψη τῆς ἀπόστασης τόσο γρήγορα, ποὺ προβληματίζει τόσο τοὺς φιλόλογους, ἀς σημειωθῇ πῶς δύο τουλάχιστον ἔγκριτοι στρατιωτικοὶ (Janke, 26, Fuller, 156) τὴ βρίσκουν δύσκολη ἵσως, μὰ ὅχι κι ἀκατόρθωτη.]

459^η Κατὰ τὸν 'Αρριανό, Β' 11, 10, ἡ μάχη στὴν Ἰσσό ἔγινε ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθηναίοις Νικοκράτους, μηνὸς Μαιμακτηριῶνος - Νοέμβριο, δηλαδή, τοῦ 333, κατὰ Ideler (μεταξὺ 28 Οκτωβρίου καὶ 27 Νοεμβρίου). [Bosworth, I, 219, Atkinson, 458-9]

τὸν ἀκαρνάνα Βιάνορα καὶ τὸ θεσσαλὸν Ἀριστομήδη — μὰ κι ἀσιᾶτες βαριὰ ὡπλισμένους πεζοὺς — κάρδακες ποὺ τοὺς λέγαν — γύρω στὶς 100000, καὶ τοὺς θωρακοφόρους ἐκείνους πέρσες ἵππεῖς. Ο Δαρεῖος, λοιπόν, ἐμψυχωμένος μὲ τέτοια δύναμη κ' ἐμπιστεύμενος τὴν ἴδια του τὴν πολεμικὴ φήμη, καὶ τὸ δίκιο ποὺ θαρροῦσε πὼς εἶχε μὲ τὸ μέρος του, ἔδινε βάση στὶς ἀλαζονεῖς καὶ τὰ μεγάλα λόγια τῶν ὑπερφίαλων γύρω του, μὰ καὶ σ' ἔνα ὄνειρο πούχε δεῖ καὶ τοῦ τόχανε πολὺ εὔνοϊκὰ ἔξηγήσει, δπως τόθελε, οἱ χαλδαῖοι του: πὼς καιγότανε τάχα — μιὰ μεγάλη πυρκαὶα — τὸ ἔχθρικὸ στρατόπεδο, κι ὁ Μακεδόνας λέει, περσικὰ ντυμένος ροῦχα βασιλιᾶ, πέρναγε καβάλλα μὲς ἀπὸ τοὺς δρόμους τῆς Βαθυλώνας!.. Κ' ὕστερον ἄλογο καὶ καβαλλάρης χάθηκαν!.. Βέβαιος ἔτσι γιὰ τὸ μέλλον διάβηκε ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλέων τὸν Εὐφράτη μὲ δλους ἐκείνους γύρα του, καὶ τὶς γυναῖκες του, καὶ τὶς γυναῖκες τῶν σατραπῶν καὶ τῶν ἄλλων ἰσχυρῶν περσῶν κ' εύνοούμενων, μ' ὅλη του τὴν αὐλὴ καὶ τὰ σμήνη εύνοούχων καὶ κωφάλαλων, μὲ κατοσταριές χιλιάδες πολεμιστὲς κι ἀτέλειωτες σειρὲς τ' ἀμάξια τὰ κομψὰ μὲ τὰ πολυτελῆ τὰ σκιάδια, καὶ μὲ τὰ κάρρα ἀποπίσω γιὰ τὰ πράμματά τους, θορυβαλέα, καὶ στρατοπέδευσ' ἔκει, στοὺς Σώχους, στὴν πλατειὰ πεδιάδα — πούχε τόση ἄπλα πιὰ γιὰ ν' ἀναπτύξῃ τὴν πυκνὴ κ' ὑπέρογχη στρατιά του καί, κυρίως, γιὰ νὰ ἐκμεταλλευτῇ ἀποδοτικὰ τοὺς πάμπολους ἵππεῖς του..

Ἐδῶ λοιπὸν εἶχε σκοπὸν νὰ περιμένῃ τὸν ἔχθρό του ὁ πέρσης βασιλιάς, καὶ νὰ τὸν συντρίψῃ!..

Ο Ἀρσάμης, πούφτασ' ἀπ' τὴν Κιλικία στὸ στρατόπεδο τοῦ Δαρείου, θάφερε καὶ τὴν πρώτην εἰδηση, πόσο κοντά εἰν' ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ποιά ἡ πορεία του· ὁ Μακεδόνας λοιπὸν κατὰ τὰ λεγόμενά του θὰ ριχνόταν μᾶλλον ἀπ' τὶς Ἀμανικὲς Πύλες. Γ' αὐτὸ καὶ κάθε μέρα στὰ δυτικὰ περίμεναν νὰ δοῦνε τὸν κουρνιαχτὸ τῆς ἐπερχόμενης στρατιᾶς! Πέρναγαν ὅμως οἱ μέρες καὶ δὲ βλέπαν τίποτα! Κ' ἔφτασαν ν' ἀδιαφοροῦν γιὰ τὸν κίνδυνο, ποὺ δὲ φανερωνόταν! "Ἐπαφαν καὶ νὰ θυμοῦνται ὅσα εἶχαν κιόλα χάσει, καὶ περιγελοῦσαν τώρα τὸν ἔχθρό, ποὺ δὲν τολμοῦσε, τάχα, νὰ ξεκολλήσῃ ἀπ' τὴ στενὴ ἀκτὴ, γιατὶ τὸ μάντενε βέβαια τί τοῦ μελλόταν καὶ πῶς θὰ τοῦ τὸν λακπατοῦσε τὸ στρατό του ὅλον τὸ ἱππικό τους!.. Κι ὁ Δαρεῖος ἀκουγε καταχαρούμενος τὰ φουσκωμένα λόγια τῶν τρανῶν του, καὶ πὼς ὁ Ἀλέξανδρος, δῆθεν περιτρομος ἀπ' τοὺς Πέρσες, δὲ θὰ τόλμαγε νὰ ξεμυτίσῃ ἀπ' τὴν Ταρσό, καὶ θάπρεπε λοιπὸν εύτὺς νὰ χτυπηθῇ ὅπου βρίσκεται, νὰ ἔξοντωθῇ! Μάταια τοὺς ἔλεγε ὁ μακεδόνας ὁ Ἀμύντας, πὼς ὁ Ἀλέξανδρος, νὰ μὴν ἀμφιβάλλουν, θὰ τοὺς ἐπιτεθῇ, καὶ πολὺ γρήγορα! Καὶ πὼς ἡ καθυστέρησή του τίποτα καλὸ δὲν προμήναε, μον' δ, τι χειρότερο· καὶ

πώς μὲ κανέναν τρόπο πάντως δὲν ἔπρεπε νὰ κατεβοῦνε στὶς στενὲς ἐκεῖνες κοιλάδες τῆς Κιλικίας, παρατῶντας τέτοια κατεξοχὴν κατάλληλη πεδιάδα σὰν τῶν Σώχων, ἀριστο πεδίο μάχης γιὰ στρατιὰ πελώρια σὰν τὴ δικιά τους, δπου τὸ τόσο της πλῆθος μποροῦσε λαμπρὰ ν' ἀποδώσῃ καὶ νὰ νικήσῃ, ἢ κι ἀν νικιόταν νὰ γλυτώσῃ.⁴⁶⁰ Ο Δαρεῖος, δυσπιστῶντας στὸν ὅχι μόνο παρὰ καὶ προδότη τοῦ βασιλιᾶ του, βαυκαλιζόμενος καὶ μ' ὅσα κολακευτικὰ τοῦ λέγανε διαρκῶς οἱ γύρα του, μὴ ὄντας σὲ θέση νὰ ξεχωρίζῃ ἐπιθυμίες του ἀπὸ πραγματικότητες, ἀδύναμος πάντα κι ἀσταθής, παίρνει ἀξαφν' ἀπόφαση νὰ παρατήσῃ τοὺς Σώχους καὶ νὰ κινηθῇ «εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ἔχθροῦ» - ποὺ τάχα τὸν ἀπόφευγε! Στέλνει λοιπὸν τὰ περιττὰ σκεύη, τὶς γυναικεῖς, τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ θησαυροῦ, γενικὰ ὅ,τι ἀχρηστό γιὰ ἐκστρατεία, μὲ τὸν Κωφῆνα (τοῦ Φαρνάβαζου ἀδερφοῦ) στὴ Δαμασκό, κι ὁ Ἰδιος, ἀποφεύγοντας τὸ μακρύτερο δρόμο ἀπὸ τὴ Μυρίανδρο, διαβαίνει τὶς Ἀμανικὲς Πόλες, ποὺ δὲν εἶχε πιάσει ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ χύνεται στὴν Κιλικία, πλακώνει στὴν Ἰσσὸ — γίνεται αὐτὸν τὴν ἴδια μέρα ποὺ ἡ μακεδονικὴ στρατιὰ τραβοῦσε γιὰ τὴ Μυρίανδρο! — κ' οἱ Πέρσες πιάνουν ἐκεῖ καὶ σφάζουν (ἀφοῦ σκληρὰ βασάνισαν) τοὺς ἀρρωστους μακεδόνες, καὶ σίγουροι πιὰ πώς ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς φοβόταν, καὶ πώς ἀποκόπηκε ἀπὸ τὴν πατρίδα του, κ' εἴν' δλότελα χαμένος, δρμᾶν ὅλα τὰ πλήθη ἀμέσως νὰ τὸν κυνηγήσουν, ποὺ τάχα τοὺς ξέφευγε!..

Κι ἀσφαλῶς ἀποκόπηκε ὁ Ἀλέξανδρος, κι ἀπρονοησία βέβαια θὰ μποροῦσε νὰ τοῦ καταλογιστῇ ποὺ δὲν ἔπιασε τὶς Ἀμανικὲς Πόλες κι ἀφησε τὴν Ἰσσὸ χωρὶς φρουρά, κ' ἔτσι ἐπικίνδυνα ἐκτεθειμένους αὐτοῦ στὴν ἀπανθρωπιὰ τέτοιων ἔχθρῶν τοὺς ἀρρωστους τῆς στρατιᾶς του, ποὺ καὶ τὴν πλήρωσαν· ἐνῶ καὶ τὸ πᾶν μπορεῖ νάχανε, θάλεγε κανείς, ἀν οἱ Πέρσες, ἀποφεύγοντας κάθε μετωπικὴ σύγκρουση, τ' ἀπόκλειαν μὲ τὸ στόλο τους τὴ θάλασσα καὶ μ' ἐπίμονα ὡργανωμένη ἄμυνα κάθε ὑποχώρηση ὅσο καὶ κάθε προέλαση, μὲ τὸ τόσο ἵππικό τους, κι ἀκόμα πιὸ ἀποδοτικὰ μ' ἐρημώσεις καὶ καμμένη γῆ πάντα μπρός του, καθὼς εἶχ' ἔξαρχῆς συμβούλέψει ὁ Μέμνων.

Ο Ἀλέξανδρος ὅμως ἥξερε τὴν πραγματικὴ πολεμικὴ δυνατότητα τῶν Περσῶν· γνώριζε, κατὰ βάση, πώς διατροφὴ τόσων ἐκατοντάδων

460 Τὶς λεπτομέρειες στὸ συμβούλιο τοῦ Δαρείου τὶς διηγείται ὁ Ἀρριανός, Β' 6, 3-6. Περίεργο εἶναι βέβαια τὸ σημεῖο. καταπατήσειν τε τῇ ἵππῳ τῶν Μακεδόνων τὴν στρατιὰν ἀλλοὶ ἀλλοθεν αὐτῷ ἐπαίροντες ἔλεγον, γιατὶ τὴν ἴδιαν ἀκριβῶς ἔκφραση μεταχειρίστηκε, κατὰ τὸν Αἰσχίνη, καὶ δ' Δημοσθένης, μιλῶντας γιὰ τὴ μάχη στὴν Ἰσσὸ (Κατὰ Κητησιφῶντος, 164). ἐπειδὴ πάσῃ τῇ δυνάμει Δαρεῖος κατεβεβήκει, δ' ἀλέξανδρος ἦν ἀπειλημμένος ἐν Κιλικίᾳ πάντων ἐνδεῆς, ὡς ἐφησθα σύ, αὐτίκα μάλα δ' ἐμελλεν, ὡς ἦν δ' παρὰ σοῦ λόγος, συμπατηθήσεσθαι ὑπὸ τῆς Περσικῆς ἵππου Γι' αὐτά, λέει διατροφὴ τόσων ἐκατοντάδων.

χιλιάδων, καὶ σὲ πορείᾳ μὲς στὴ στενὴν ἐκείνη Κιλικία, δὲ μποροῦσε νὰ ἔξασφαλιστῇ γιὰ πολύ, ἐνῶ καὶ καθόλου δὲν ἥταν οἱ μᾶζες αὐτὲς στρατὸς ὡργανωμένος, ίκανὸς τάχα νὰ ἐκτελέσῃ ὅλες τὶς συστηματικὲς τακτικὲς κινήσεις γιὰ μεθοδικὴ περιωκλωση ἐνὸς ἀντίπαλου - καὶ ἄρα, στὴ χειρότερη περίπτωση, μὲ κάποιες τολμηρὲς ἐνέργειες κ' ἐλιγμοὺς γοργοὺς θὰ κατάφερνε νὰ τοὺς συνταράξῃ, νὰ τοὺς διασπάσῃ, νὰ τοὺς φέρῃ σὲ θέση καὶ σὲ κατάσταση πρόσφορη γι' ἀποδοτικὴ καὶ κρίσιμη ἐναντίον τους ἐπίθεση. Καὶ δὲ μποροῦσε βέβαια νὰ ἐλπίζῃ πώς οἱ Πέρσες θὰ παράταγαν τόπο τόσο εύνοικὸ γι' αὐτούς, σὰν τὴν πεδιάδα τῶν Σώχων, καὶ θὰ πήγαιναν νὰ στριμωχτοῦν στὴ στενόχωρη παράλια πεδιάδα τοῦ Πίναρου ποταμοῦ - μὰ νά ποὺ τόκανε κι αὐτὸ ὁ Δαρεῖος μοναχός του! Ἐχοντας μάθει ἀπὸ κάποιους ντόπιους, φευγάτους ἀπὸ κεῖ, πώς οἱ Μακεδόνες ἥταν στρατοπεδευμένοι λίγες ὥρες μόνο δρόμῳ παρακάτω, πέρ' ἀπὸ τὶς Παράλιες Πύλες, καὶ πώς διόλου δὲ φεῦγαν, μιὰ καὶ ὁ ἀτέλειωτος ἐκείνος στρατός του δὲ μποροῦσε οὕτε γρήγορα νὰ ὑποχωρήσῃ οὕτε κατ' αὐτὲς τὶς Θερμοπύλες τῆς Κιλικίας νὰ προχωρήσῃ, ἀναγκάζεται νὰ ἐτοιμαστῇ γιὰ μάχη, ἐκεῖ, στὴ στενὴ πεδιάδα ὃπου εἶχε στρατοπεδεύσει, ἀφήνοντας ὅμως ἔτσι τὸ πλεονέκτημα τῆς ἐπίθεσης στὸν ἀντίπαλο. Καὶ τί δὲ θάδιν' ὁ Ἀλέξανδρος, πράγματι, νὰ χώραγε, τάχα, κάνα κόλπο, νὰ παράσερνε τὸ Δαρεῖο ἀπὸ τὴν πεδιάδα τῶν Σώχων, τὴν τόσο βοική του, κάπως παρακάτω, στὴ στενὴ ἐκείνη Κιλικία· ὅ,τι καὶ νάταν θὰ τόκανε, ὅσο παράτολμο - κι ἀς τοῦ κόστιζε καὶ παραπάνω ἀπὸ τὴ ζημιὰ ποὺ ἀπρόβλεπτα ἔπαθε μὲ τὴ σφαγὴ τὴν ἄγρια τῶν ἀρρώστων του στὸ ἀναρρωτήριο τῆς Ἰσσοῦ. Κι αὐτὸ τώρα λέει νάχη γίνει ἀπομόνο του, ἀπὸ τοὺς θεούς!⁴⁶¹ Τόσο ἀπίστευτο τοῦ φάνηκε σὰν τὸ πρωτόμαθε — πώς ὁ Δαρεῖος εἶχε κατηφορίσει μέσα κεῖ στὰ στενά, κ' ἥτανε δίπλα του, νά, τὸν εἶχε στὸ χέρι! — πούστειλε κάποιους του ἀξιωματικούς, μὲ μιὰ τριακόντορο, νὰ ζυγώσουν ἀπὸ τὴν παραλία, καθὼς ἔμπαινε βαθιὰ ὁ κόλπος πρὸς τὴν Ἰσσό, νὰ βεβαιωθοῦν πώς ἀλήθεια εἴχανε τέτοια τύχη!

'Ἀλλιώτικα ὅμως πήρανε τὸ πρᾶγμα οἱ στρατιῶτες τοῦ Μεγαλέξαντρου. Πίστευαν πώς σὲ λίγες μέρες θὰ συναντοῦσαν τὸν ἀντίπαλο σ' ἀνοιχτὸ πεδίο· καὶ τώρα τάβλεπαν ὅλ' ἀνάποδα καὶ ζορισμένα: τοὺς ἔχθρούς πίσω τους, κι αὔριο κιολας ἔπρεπε νὰ πιαστοῦν! "Ο, τ' εἴχανε μὲ τόσους κόπους κυριέψει, νὰ τὸ ξαναπάρουν τώρα μὲ μάχη ἀπὸ

461^ρ [Συμπλήρωση ἀπὸ ὑποτιθέμενα λόγια τοῦ Μεγαλέξαντρου, στὸ πολεμικὸ συμβούλιο ποὺ συγκάλεσε μόλις τόμαθε ('Ἀρριανός, Β' 7, 3) ὅτι ὁ θεὸς ὑπὲρ σφῶν στρατηγῶν ἀμεινον, ἐπὶ νοῦν Δαρείῳ ἀγαγὼν καθεῖρξα τὴν δύναμιν ἐκ τῆς εὐρυχωρίας ἐς τὰ στενόπορα, ἵνα σφίσι μὲν ἔνμμετρον τὸ χωρίον ἀναπτύξαι τὴν φάλαγγα, τοῖς δὲ ἀχρεῖον τὸ πλῆθος ἔσται τῇ μάχῃ.]

τὸν ἔχθρο, καὶ κάθε τους βῆμα γυρισμοῦ νὰ τὸ πληρώσουν μ' αἷμα! Καὶ τὰ στενὰ μπορεῖ νάναι κιόλας πιασμένα καὶ κλεισμένα! Κ' ἵσως βρεθοῦνε στὴν ἀνάγκη, καθὼς ἐκεῖνοι ἄλλοτε οἱ Μύριοι, νὰ διαβοῦνε μὲς ἀπ' ἄγρια κι ἄγνωστη ἀσιατικὴ ἐνδοχώρα, γιὰ νὰ κουβαλήσουν πίσω στὴν πατρίδα — καὶ νὰ δοῦμε! — χωρὶς δόξα καμπιά, καὶ καθόλου λάφυρα, τὸ γυμνό τους κορμὶ μοναχά!.. Καὶ γιατὶ ὅλ' αὐτά; Γιατὶ δὲν προχώρησαν προσεχτικά, παίρνοντας ὅλα τους τὰ μέτρα, σὰ φρόνιμοι ἀνθρωποι! Ἀλλὰ βέβαια ποιός τόνε λογαριάζει τὸν ἀπλὸ στρατιώτη, σὰν ξεμείνη πίσω τραυματίας;. Τὸν παρατὰν στὴ μαύρη του τὴν μοῖρα - στὰ χέρια τοῦ ἔχθροῦ!..⁴⁶²

Τέτοια καὶ χειρότερα μουρμούριζαν οἱ στρατιῶτες καθαρίζοντας τὰ ὅπλα κι ἀκονίζοντας τὶς λόγχες τους. Κι ὅχι δὰ γιατὶ τοὺς κόπηκε τάχ' ἀξιφνα τὸ κουράγιο, παρὰ γιατὶ τοὺς ἥρθαν τὰ πράγματ' ἀλλιῶς ἀπ' ὅτι τάχανε στὸ νοῦ τους, καὶ γιατὶ καὶ τὰ πιὸ σεμνὰ παλληκάρια στὸν πόλεμο βλαστημᾶνε δυνατὰ πάντα γιὰ νὰ ξεθυμάνουνε τὴ στενοχώρια ποὺ φουσκώνει στὰ στήθια τους σὰν πλακώνουν ἀπότομα καμπιά φορὰ τὰ ζόρικα - κι ἀς τὰ πρόσμεναν κι ἀπὸ καιρό!..

'Ο Ἄλεξανδρος ὅμως ἤξερε καλὰ τὴν ψυχὴ τοῦ στρατοῦ του καὶ σημασία δὲν ἔδινε σὲ κουβέντες πολεμιστῶν «ἔξω ἀπ' τὰ δόντια» (ποὺ γεννάει, ἀν μὴ κι ἀξιώνει συχνά, ἡ συνθήκη τοῦ πολέμου), παρὰ σὰν τοῦπαν οἱ ἀξιωματικοί του πώς εἶδαν τὴν πεδιάδα ὅλη, ἀπ' τὴν ἐκβολὴ τοῦ Πίναρου ὡς τὴν Ἰσσό, πνιγμένη στὶς σκηνές, κι ὅτι κι ὁ Δαρεῖος ἦταν ἔκει, φωνάζει τοὺς στρατηγούς, τοὺς ἵλαρχους, τοὺς ἐπικεφαλῆς τῶν συμμάχων, καὶ τοὺς ἀναλύει πώς ἀπ' ὅλες τὶς πιθανὲς θέσεις ὅπου θὰ μποροῦσαν νὰ περιμένουν τὸν ἔχθρο, τούτη δωμέσα ποὺ μόνος του ἥρθε τοὺς χαρίζει τὴν πιὸ σίγουρη νίκη! Κι ἀν μοιάζουνε περικυκλωμένοι τάχα (τόνε βάζει νὰ λέγῃ ὁ Ἀρριανός) δέν εἰναι δὰ στ' ἀλήθια νὰ τοὺς σκοτίζῃ, δοξασμένους ὡς τώρα πολεμιστές, ποὺ δὲ θὰ χάσουνε καὶ τὸ κουράγιο τους μπρὸς σὲ τέτοιο ψευτοκίνδυνο - νικητὲς πάντα τους αὐτοί, ἀντίκρυ σὲ πάντα νικημένους· Μακεδόνες κατὰ Μήδων καὶ Περσῶν· τῶν πολέμων πολύπειροι, ποὺ γέρασαν μὲ τ' ἀρματα στὰ χέρια τους, ἀντίκρυ σ' ἀσιατες, ἐκφυλισμένους, ποὺ ξέχασαν ὅπλο τί θὰ πῇ· ἐλεύθεροι κατὰ δούλων, κ' ἐλληνες, γιὰ τοὺς θεοὺς καὶ τὴν πατρίδα τους ποὺ πολεμᾶν μὲ τὴ θέλησή τους ἐνάντια σ' ἀθλιούς κι ἀθλια πληρωμένους ἔλληνες προδότες τῆς πατρίδας καὶ τῆς δόξας τῶν προγόνων οἱ πιὸ γεροὶ κ' ἐλεύθεροι εὔρω παῖοι, ἀπὸ ρίζα, κατὰ περιτριμμάτων τῆς Ἀνατολῆς· τὸ σφρῆγος, μ' ἄλλα λόγια, ἔναντι τῆς

⁴⁶² Ή ιστορικὴ βάση τῆς διήγησης αὐτῆς στὸν Κούρτιο, III, 8, 20, φαίνεται ἀπ' τὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου τοῦ Μεγαλέξαντρου στὸν Ἀρριανό, B' 7, 3. παρεκάλει θαρρεῖν καὶ

παρακμῆς· ἡ πιὸ ρωμαλέα βούληση κατὰ τῆς πιὸ ἄβουλης ἀνημπόριας κι ὅλα τὰ πλεονεκτήματα τῆς θέσης καὶ τῆς τέχνης τῆς πολεμικῆς καὶ τῆς παλληκαριᾶς, ἀπέναντι σὲ τέτοιες περσικές ὁρδές! Μά ἡταν, σο-βαρά, ν' ἀμφιβάλλῃ κανεὶς γιὰ τ' ἀποτέλεσμα; Καὶ τὸ ἔπαθλο τῆς νί-κης τούτης δέν εἶναι πιὰ μονάχα καμμιά-δυὸ σατραπεῖες, παρὰ ὅλη ἡ περσικὴ ἐπικράτεια! Καὶ θάχουνε νικήσει ὅχι τοὺς ἵππεῖς ἔκεινους καὶ τοὺς μισθοφόρους τῆς μάχης τοῦ Γρανικοῦ, μὰ τὸν κεντρικὸν ἀσιατικὸν στρατὸ! Κι ὅχι κάποιους σατραπεῖς, παρὰ τὸν ἴδιο τὸ Μεγάλο Βασιλιὰ τῶν Περσῶν! Κ' ὑστερὸν ἀπ' τὴ νίκη αὐτὴ - τέλειωσαν! Δὲν τοὺς μένει παρὰ νὰ καταλάβουν πιὰ τὴν Ἀσία, καὶ ν' ἀπολαύσουν γιὰ τόσους κό-πους ποὺ τράβηξαν!.. Καὶ τοὺς θύμις αὐτοῦ, ὅχι μόν' ὅσα ἔκαναν ὅλοι μαζί, μὰ καὶ προσωπικὰ κατορθώματα ἔχειωριστά.. - μὲ τ' ὅνομά του μνημονεύοντας τὸν καθένα τους γιὰ τὸ δικό του.⁴⁶³

Τέτοια, λοιπόν, τοὺς εἶπε, κι ἄλλα πολλά, ὁ Ἀλέξανδρος, μὲ τὴ γνωστή του φλόγα κ' ἐνθουσιασμό, κατάλληλα ἔτσι ἀπὸ στόμα ἰκανοῦ ἀρχηγοῦ νὰ συναρπάσουνε γενναίους πολεμιστές!.. Δὲν ἔμειν ἔνας νὰ μὴν ἐνθουσιαστῇ καὶ στριμώχνονταν ὅλοι τους ἔκει νὰ σφίξουνε τὸ χέ-ρι τοῦ νεαροῦ τους ἥρωα, νὰ ποῦν ἀλλή μιὰ κουβέντα ὃ καθένας παλ-ληκαρίσια, νὰ τοῦ γυρέψουν τῷρ' ἀμέσως κιόλας νὰ ὅρμήσουνε, νὰ ρι-χτοῦν στοὺς ἔχθρούς!⁴⁶⁴ Κ' ἐκεῖνος τοὺς ἀπόλυτες, λέγοντας νὰ φρον-τίσουνε δεῖπνο καλὸ γιὰ τοὺς στρατιῶτες, νὰ στείλουνε καὶ κάποιους ἵππεῖς καὶ τοξότες, νὰ πιάσουν τὶς Παράλιες Πύλες, νὰ ἐλέγξουνε τὸ δρόμο - κι ὅλοι νάν' ἔτοιμοι νὰ κινηθοῦν μὲ τὸ σκοτάδι...

Βράδυ προχωρημένο ξεκίνησ' ὁ στρατός, καὶ κατὰ τὰ μεσάνυχτα ἔφτασαν στὰ στενά.

Στάθηκαν αὐτοῦ στὶς πέτρες, γιὰ λίγη ἀνάπταυση - ἀφοῦ βγάλαν βέβαια κι ὅσες ἔπρεπε προφυλακὲς νὰ τοὺς καλύπτουν.

Τὴν αὔγη⁴⁶⁵ κινῆσαν πάλι, γιὰ νὰ μποῦν ἀπ' τὶς Πύλες στὴν πα-ράλια πεδιάδα.

463 Ὁ Ἀρριανός, Β' 7, 8, προσθέτει, μὲ τὸ λέγεται, πῶς ὁ Ἀλέξανδρος ἀνάφερε τὸν Ενοφῶντα καὶ τοὺς Μυρίους ἀπ' αὐτὸ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ συμπεράνῃ πῶς τὸ ὑπόλοιπο μέρος τοῦ λόγου, ποὺ ἰστορεῖται ἀπ' τὸν Ἀρριανὸ μὲ πλάγιο κι ὅχι μ' εὐθὺ λόγο, πάρθηκε ἀπ' τὸν Πτολεμαῖο κ' εἴναι στὴν οὐσίᾳ αὐθεντικό. Στὸ Πα-ράρητημα γιὰ τὶς πηγὲς ὅμως θ' ἀποδεῖξω, πῶς οὕτ' ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο εἰπώθηκε ἔτσι ποτέ, ἀλλ' οὕτε κι ἀπ' τὸν Πτολεμαῖο γράφτηκε

464 Ὁ Ἀρριανός, Β' 7, 9 ἀλλος ἀλλοθεν δεξιούμενοι τε τὸν βασιλέα καὶ τῷ λόγῳ ἐπαί-ροντες ἄγειν ἥδη ἐκέλευον

465 Σὲ κάποια ὑποτιθέμενη ἐπιστολὴ τοῦ Εύμενη τοῦ καρδιανοῦ πρὸς τὸν Ἀντίπα-τρο λέγεται: Ἐωθεν εἰσελθὼν εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ ὁ Ἡφαιστίων, εἴτ' ἐπιλα-θόμενος εἴτ' ἐκταραχθείς, ὡςπερ ἦγώ, εἴτε καὶ θεοῦ τινος τοῦτο καταναγκάσαντος, ταῦτὸν ἐμοὶ ἔφη, ὑγίαινε, βασιλεῦ, καιρὸς ἥδη παρατάττεσθαι Ταραχθέντων δὲ τῶν

‘Η πεδιάδα ἔχει κάπου 35χλμ μάκρος ἀπ’ τὶς Παράλιες Πύλες ὡς τὴν Ἰσσό, τὴν πόλη, μὲ τὴν θάλασσα συνέχεια στὰ δυτικά της, καὶ βουνά, ψηλὰ γιὰ ἔνα διάστημα, στ’ ἀνατολικά της, πλαταίνοντας σιγὰ-σιγὰ ὅσο ξεμακραίνει ἀπ’ τὶς Πύλες, ὡσπου κατὰ τὴν μέση της φτάνει σχεδὸν τὰ τριάμισυ χιλιόμετρα φάρδος⁴⁶⁶ καὶ τὴν διασκίζει ὁ Πίναρος (Deli Çay),⁴⁶⁷ τὰ φτωχά του νερὰ κυλῶντας νοτιοδυτικά, μὲ τὴν βορεινή του

παρόντων πρὸς τὸ παράδοξον τῆς προσαγορεύσεως καὶ τοῦ Ἡφαιστίωνος δλήγου δεῖν ὑπὸ αἰδοῦς ἐκθανόντος, Ἀλέξανδρος, Δέχομαι, εἶπε, τὴν κληρόνα· τὸ γὰρ σώους ἐπανῆξεν ἀπὸ τῆς μάχης ἥδη μοι ὑπέσχηται (Λουκιανός, Ὑπὲρ τοῦ ἐν τῇ προσαγορεύσει πταίσματος, 8)

466^ε Ο Καλλισθένης στὸν Πολύβιο, IB' 21 [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 35] δίνει πλάτος τῆς πεδιάδας 14 στάδια [2,6χλμ] Ἀλλ’ ἀκόμα κι ἂν θεωρήσουμε ὑπερβολικοὺς τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, στὸ στενὸ τούτο μέρος — καθὼς ἀποδεικνύει πειστικὰ ὁ Πολύβιος — δὲ θὰ χώραγε οὕτ’ ἡ μακεδονικὴ παράταξη (Πάντως ἡ παράταξη καὶ τῶν δυό τους ἔφταν’ ὡς τοὺς πρόποδες τῶν βουνῶν ποὺ περιζώνουν τὴν πεδιάδα [Λεπτομερῆ ἀνάλυση καὶ σχολιασμὸ τοῦ ἀποστάσματος τοῦ Καλλισθένη βλ. στούς· Walbank, II, 364-76, Pédéch, Πολύβιος, IB', Budé, 104-15] Ἡ τοπογραφία καθωρίστηκε ἀπ’ τὶς ἔρευνες τοῦ Rennel καὶ τὶς περιγραφὲς τοῦ Kinnair (Journey, 133 κ. ἔ.) Ἐκθέσεις τοῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου, μὲ διάφορες πληροφορίες, βρίσκονται στὶς ἐφημερίδες τῶν 1-3/VIII/1832 Τὸ πεδίο τῆς μάχης ἔρευνήθηκε καὶ σχεδάστηκε μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια ἀπ’ τοὺς Favre καὶ Mandrot (Βλ. τὰ σχέδιά τους, ποὺ δημοσίευσε ὁ R. Kiepert στὸν *Globus*, XXXIV, 11, 15) Τὰ ξακουστὰ τοῦτα στενά, ποὺ ξαναπέρασε γυρνῶντας πίσω ὁ Ἀλέξανδρος, εἶναι τοῦ χαλασμένου σήμερα φρούριου Merkes στὴν παραλίᾳ - τὰ ἴδια ποὺ περιγράφει μὲ τόσην ἀκρίβεια κι ὁ Ξενοφῶν (*Ἀνάβασις*, Α' 4, 4) ἔχουν μάκρος 3 στάδια [555μ], μὲ τείχη στὴν εἰσόδο καὶ τὴν ἔξοδό τους ποὺ κατεβαῖναν ἀπ’ τὰ βουνὰ στὴν θάλασσα κι ἀνάμεσά τους ὁ Κάρος ποταμὸς [Merkes Su] Ἀπ’ τὴν Ἰσσό στὰ στενὰ εἶναι 5 παρασάγγες [27,5χλμ] Στὸ Merkes, σύμφωνα μὲ τὸ χάρτη τοῦ ἀγγλικοῦ ναυαρχείου, ἡ παραλία ἔχει πλάτος 1800μ, ἀλλὰ μετὰ στενεύει Μόνο στὸν Πίναρο πιὰ τὰ βουνὰ τραβιοῦνται, καὶ ἡ πεδιάδα ἀνοίγεται σὲ πλάτος 3700μ ἀπ’ τὴν θάλασσα ἵσαμε τοὺς πρόποδες [Οἱ ὑπολογισμοὶ ὅμως τοῦ Droyzen δέν εἰν’ ἀκριβεῖς (Janke, 166, 152) Τὸ πλάτος τῆς παραλίας στὸ Merkes δὲν ξεπερνάει τὰ 1000μ (Janke, 18), ἐνῶ στὸν Deli Çay (Πίναρο) φτάνει τὰ 7,5χλμ (Janke, 56)]

467^η Η ταύτιση τοῦ Πίναρου μ’ ἔν ἀπ’ τὰ σημερινὰ ποτάμια, ποὺ διασκίζουν τὴν πεδιάδα τῆς Ἰσσοῦ, ἔχει προβληματίσει τοὺς ἔρευνητές Κάποια στοιχεῖα τῆς περιγραφῆς τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἀπ’ τὸν Καλλισθένη (δ π), καθὼς καὶ συγκεκριμένοι ὑπολογισμοὶ ἀποστάσεων ποὺ παραθέτει, μοιάζουν νὰ μᾶς ὀδηγοῦν σ’ ἔνα μικρὸ ποτάμι, 10χλμ νότια τοῦ Deli Çay, τὸν Pajäs, ποὺ γ’ αὐτὸ πολλοὶ καὶ τὸν ταυτίζουν μὲ τὸν ἀρχαῖον ἐκεῖνο Πίναρο (Τελευταῖα Hammond, Alexander, 95-100, μ’ αὐτοφία, Engels, 131-4, Appendix 2, *The Site of the Pinarus*, ποὺ κρίνει βάσει δικῶν του ὑπολογισμῶν, καὶ A Devine, *Ancient World*, XII, 1-2, 1985, *The Grand Tactics at the Battle of Issus*, 42-6, μὲ καλὴ ἀνάλυση) Ἡ διήγηση ὅμως τοῦ Καλλισθένη — δπως ὁ Πολύβιος κιόλας εἴχ’ ἐπισημάνει — δὲν εἶναι διόλου ἀξιόπιστη τὸ τοπίο, καθὼς τὸ περιγράφει, κ’ οἱ τάχα ἀκριβεῖς μετρήσεις του, ἐκ τῶν πραγμάτων ἀντιφάσκουν πρὸς τὴν ἐν πορείᾳ σταδιακὴ ἀνάπτυξη τοῦ μακεδονικοῦ μετώπου, τὴν παράταξη καὶ τὶς συγκεκριμένες κυνήσεις τῶν ἀντιπά-

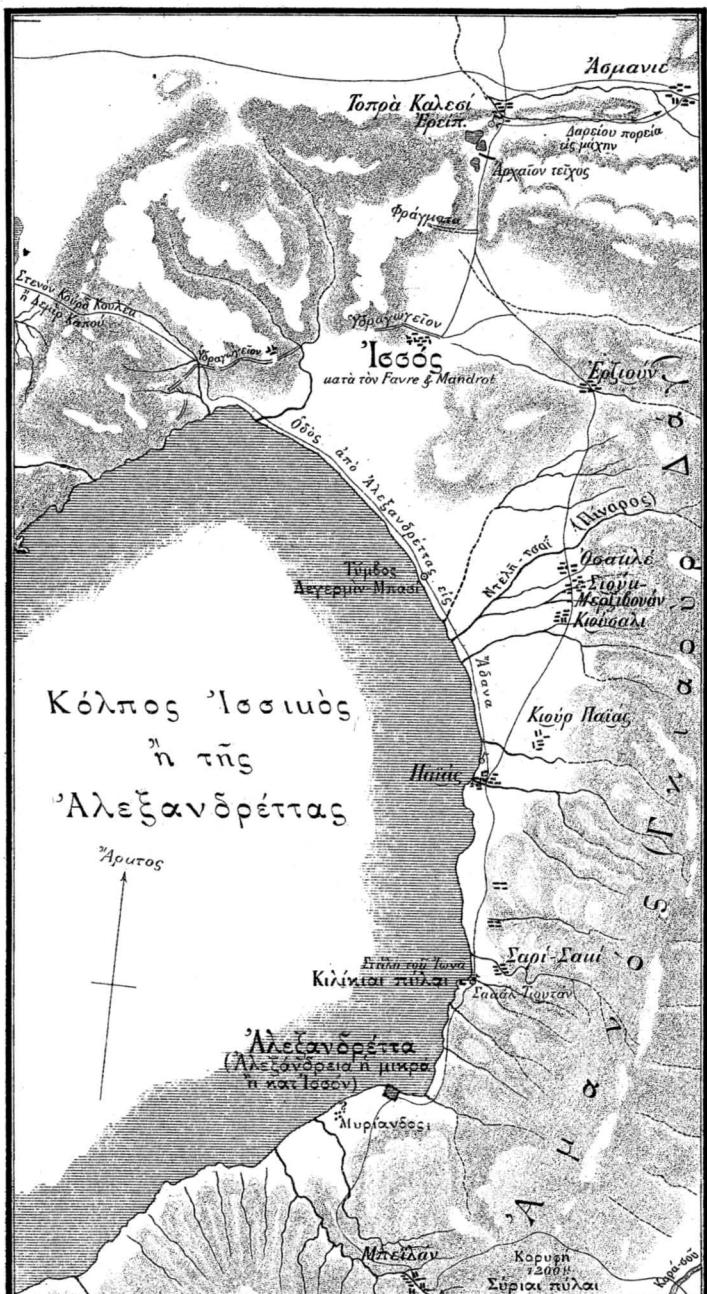
δόχθη ἀπόκρημνη ἐν μέρει, πηγάζοντας ἀπ' τὰ βουνὰ στὰ βορειανατολικά, ποὺ παράλληλα στὴν κοίτη του προβάλλουν μιὰ σημαντικὴ λοφοσειρὰ μέσα στὴν πεδιάδα, στὴ μεσημβρινή του δόχθη - ἔτσι ποὺ γύρω δηλαδὴ στὸ ποτάμι χώνεται ἡ πεδιάδα κάπως πρὸς τὰ ὁρεινά.

Λίγο βορειότερα ἀπ' τὸν Πίναρο ἄρχιζε τὸ περσικὸ στρατόπεδο.

Σὰν ἔμαθ' ὁ Δαρεῖος πῶς ξαναπέρασ' ὁ Ἀλέξανδρος τὶς Παράλιες Πύλες κ' ἐρχόταν γιὰ μάχη, παράταξε τὸ στρατό του μάνι-μάνι, δπως μποροῦσε στὰ στενόχωρα ἐκεῖνα, ποὺ διόλου δὲ βόλευαν τὸν τόσο του δγκο, μόνο προσφέρονταν γιὰ μιὰ μακρότερη ἀμυνα, καθὼς ὁ Πίναρος, μὲ τὶς ἀπότομές του δόχθεις, ἥτανε καὶ σὰν τάφρος καὶ χαράκωμα, ποὺ πίσω του μποροῦσε νὰ ὀχυρωθῇ ἡ περσικὴ δύναμη· καὶ τοῦτο θέλοντας ἀκριβῶς νὰ πετύχῃ ἀνενόχλητα ὁ Δαρεῖος διατάξει νὰ διαβοῦν τὸ ποτάμι 30000 ἵππεῖς καὶ 20000 ψιλοὶ πεζοὶ, ποὺ θὰ μοιράζονταν ὑποχωρῶντας μετὰ δεξιὰ κι ἀριστερὰ στὶς 2 πτέρυγες τοῦ μετώπου του. Στὴ δεξιά του λοιπὸν ἔταξε 30000 ἔλληνες μισθοφόρους, ὑπὸ τὸ Θυμώνδα⁴⁶⁸ καὶ στὴν ἀριστερὴ 60000 κάρδακες, ἐνῶ κι ἄλλες 20000 ἀπὸ

λων στὴ μάχη ποὺ ὁ Ἰδιος ἐξιστορεῖ "Ἐτοι ὁ Janke (52-74 καὶ συμπληρωματικὰ Klio, 10, 1910, *Die Schlacht bei Issus*, 142 καὶ 169 καὶ ἐ) ὑποστήριξε πῶς οἱ μὲν ὑπολογισμοὶ ἀποστάσεων — κάποτε κ' ἐντελῶς λανθασμένοι (54) — καθόλου δὲν ταιριάζουνε στὸν Pajas περισσότερο ἀπ' ὅσο στὸν Deli Çay, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ περιγραφὴ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ποὺ δίνει, ὀλοφάνερα ταιριάζει παραπάνω στὸν Pajas (52, 54, 60) κ' ὑπόθεσε ἀπ' αὐτὸ πῶς ἴσως ὁ ἄκαπνος ἐν γένει Καλλισθένης, μακριὰ ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς μάχης ὁ Ἰδιος, στὰ μετόπισθεν — στὸν Ἰδιο τὸν Pajas μάλιστα, μὲ τὶς ἀποσκευές ἔκει, προσθέτει ὁ Judeich, *Antike Schlachtfelder*, τῶν Kromayer-Veith, IV, 370, — θάφτιαξε μὲ τὸ νοῦ του ἔνα κάποιο πεδίο μάχης, μὲ τὰ στοιχεῖα ἴσα-ἴσα τοῦ τοπίου πούχε μπρός του, στὸν Pajas, ἐνῶ τὴ μάχη θὰ τὴν ἔδωσε ἀπὸ περιγραφές ἀλλων, κ' οἱ ἀριθμοὶ του θάταν συχνὰ κατὰ προσέγγιση, γιὰ τοῦτο καὶ ἀνακριβεῖς Τσερφα ὁ Janke, ἀνερευνῶντας τὸ πεδίο, καὶ τὴν ἔξελιξη τῆς μάχης, μὲ καθαρὰ τοπογραφικὰ καὶ τακτικὰ κριτήρια, βάσει τῶν ἀρχαίων κειμένων, ἀπορρίπτει τὸν Pajas καὶ προκρίνει τὸν Deli Çay 'Ἡ ταύτιση αὐτῆ, ποὺ ὁ Droyssen ἀκολουθῶντας παλιότερους ἐρευνητές (Rennel, Kiepert, Favre καὶ Mandrot) εἶχε κιόλας ἀποδεχτῆ, εἰναι κ' ἡ κρατοῦσα σήμερα Beloch, III, 2, 361, Kærst, I, 365, 1, Fuller, 154 καὶ , Sarantης, A' 317-9, μ' αὐτοψία καὶ καλὸ χάρτη, Walbank, II, 366-7, Brunt, I, 459, Appendix III, 3, Judeich, δ π., 368-71 μ' ἀνάλυση καλὴ καὶ λεπτομερὴ χάρτη στὸν *Schlachten-Atlas*, πίνακας 6, σχέδιο 6, κι ἀκόμα λεπτομερέστερα στὸν Atkinson, 471-6, μὲ καλὸ χάρτη, 490 'Ἡ θέση κάποιων (J. Kromayer, *Historische Zeitschrift*, 112, 1914, 348-53*, Stark, 6, Bosworth, I, 203-4) ποὺ πρότειναν, σὰ «μέση λύση», ἐν' ἄλλο ποτάμι, τὸν Kuru dere, (ἀνάμεσα στὸν Deli Çay καὶ τὸν Pajas), μοιάζει λύση ἀνάγκης (Πλήρης σχετικὴ βιβλιογραφία στὸ Seibert, 98-102)]

468 Στὸν Ἀρριανό, B' 8, 6, ὑπάρχει ἀντίφαση μεταξὺ τοῦ πρώτους ἔταξεν, ποὺ μπορεῖ νὰ σημαίνῃ μονάχα τὴν παράταξη τῶν ἔλλήνων μισθοφόρων στὴ δεξιὰ πτέρυγα, καὶ τοῦ ἐπὶ τούτοις ἔνθεν καὶ ἔνθεν, ποὺ ἀναφέρεται στοὺς κάρδακες ἀπὸ τὰ δεδομένα δμῶς ποὺ μᾶς παρέχει ὁ Κούρτιος φαίνεται πῶς πρώτους πρέπει μᾶλλον νὰ παράταξε τοὺς ἔλληνες μισθοφόρους

Τὸ πεδίον τῆς ἐν Ισσῷ μάχης
ιατὰ τὸν χάρτην τὸν Favre καὶ Mandrot ὑπὸ αὐλιμανα 1: 400,000.

1 2 3 4 5 10 15 20 Χιλιόμετρα

δαύτους⁴⁶⁹ περίμεναν μακρύτερα, στ' ἀριστερά, ἵσαμε καὶ τὴν πλαγιὰ τῶν βουνῶν, γιὰ ν' ἀπειλήσουν τὸ δεξιὸ τοῦ Μεγαλέξαντρου· (ὅταν οἱ Μακεδόνες ὥρμησαν κατὰ τὸν Πίναρο, ἔνα μέρος τούλαχιστον τοῦ σώματος αὐτοῦ στεκόταν πίσω ἀπὸ τὴ δεξιὰ τους πτέρυγα). Ἀλλη ὅμως περσικὴ δύναμη γι' ἄμεση ἐμπλοκὴ στὴ σύγκρουση δὲ χώραγε ὁ στενὸς ἐκεῖνος τόπος, γι' αὐτὸ καὶ τὸ μεγάλο πλῆθος τῆς στρατιᾶς τοῦ Δαρείου, ἐλαφροὶ καὶ βαριὰ ὡπλισμένοι πεζοί, περίμεναν αὐτοῦ πίσω ἀπ' τὴν παράταξη, κατὰ φάλαγγες, ἔτοιμοι νὰ ριχτοῦν φρέσκοι στὴ μάχη, ὅποτε χρειάζονταν.

Ἄφοῦ τακτοποιήθηκαν ἔτσι ὅλα, δόθηκε τὸ σύνθημα στοὺς ἵππεῖς πούχαν διαβῆ τὸ ποτάμι νὰ ὑποχωρήσουν· κι αὐτοί, μοιρασμένοι δεξιὰ κι ἀριστερά, συγκεντρώθηκαν στὶς δυὸ πτέρυγες. Τότε ὅμως δείχτηκε πῶς δλότελ' ἀκατάλληλο γιὰ ἵππικὸ ἥτανε τὸ ἔδαφος τῆς ἀριστερῆς, δόποτε οἱ ἵππεῖς της πέρασαν στὴ δεξιὰ, κι ὅλο τώρα τὸ ἵππικό, δηλαδὴ ἡ κύρια δύναμη τῶν Περσῶν, μαζεύτηκε πολὺ κοντὰ κεῖ στὴν παραλία, ὑπὸ τὸ Ναβαρζάνη. Τέλος κι ὁ Δαρεῖος, πάνω σ' ἄρμα πολεμικό, ἥρθε καὶ τάχτηκε, κατὰ τὸ περσικὸν ἔθος, στὸ κέντρο τῆς παράταξης, μὲ πολλοὺς ἵππεῖς ἀπ' τοὺς εὐγενέστερους πέρσες γύρα του, ὑπὸ τὸν ἀδερφό του, τὸν Ὁξυάθρη. Τὸ σχέδιο ἥταν νὰ κρατήσουν οἱ πεζοὶ τὶς θέσεις τους πίσω ἀπὸ τὸν Πίναρο — γι' αὐτὸ κάνανε χαρακώματα σ' ὅλα τὰ λιγώτερ' ἀπότομα μέρη τῆς ὅχθης — κ' οἱ ἵππεῖς νὰ χτυπήσουν μ' ὅλη τους τὴ δύναμη τ' ἀριστερὸ τῶν Μακεδόνων, ἐνῶ οἱ ἄλλοι, τῶν βουνῶν, θὰ τοὺς ρίχνονταν ἀπὸ πίσω.⁴⁷⁰

Ο 'Αλέξανδρος σύνταξε κι αὐτὸς τὸ στρατό του. Στὸ στενό, ἀρχικά, πήγαιναν μπρὸς οἱ ὀπλῖτες, ἀπὸ πίσω οἱ ἵππεῖς καὶ μετὰ οἱ ψιλοί· σὰν ξάνοιξε⁴⁷¹ ἔπειτα κάπως ὁ τόπος, διάταξε τοὺς ὀπλῖτες ν' ἀναπτύξουν τὴ φάλαγγα δεξιὰ κι ἀριστερὰ καὶ νὰ συνταχτοῦν γιὰ μάχη σὲ βάθος 16 ἀντρῶν.⁴⁷² Καθὼς τώρα προχώραγαν, κι ὅλο κι ἄνοιγ' ἡ πε-

469 Κατὰ τὸν Κούρτιο, III, 9, 3, ἀρχηγός τους ἥταν ὁ Ἀριστομήδης ὁ φεραῖος

470 Η παράταξη τοῦ περσικοῦ στρατοῦ δὲν εἶναι ξεκάθαρη. Η περιγραφὴ ἐδῶ ἔχει γίνει μὲ βάση τὸν Ἀρριανὸ καὶ τὰ λάθη τοῦ Καλλιοθένη. Κατὰ τὸν Κούρτιο, τὴ μάχη ἀνοίγουνε πέρσες ἵππεῖς ἐναντίον τῶν θεσσαλῶν. Εἶναι ἀρα παραταγμένοι στὰ δεξιὰ τῶν ἐλάχινων μισθοφόρων (Κούρτιος, III, 9, 1 *Nabarzanes equitatu dextrum cornu iuebatur [] in eodem Thymodes [] Graecis [] praepositus*). Ο Καλλιοθένης [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ. 35] κι ὁ Ἀρριανός, Β' 8, 11, λὲν πῶς ὁ Μέγας Βασιλεὺς ἥταν στὸ μέσο τῆς περσικῆς παράταξης. Κατὰ τὸν Κούρτιο [III, 9 4], τὸν περιστοιχίουν 3000 ἐπίλεκτοι ἵππεῖς, οἱ σωματοφύλακές του καὶ 40000 πεζοί. Γιὰ τὴν ἔκταση τῆς περσικῆς παράταξης δὲν ξέρουμε τίποτε. Οι 30000 Ἑλληνες μισθοφόροι τοῦ δεξιοῦ κέρατος θὰ πρέπει νάπιαναν ἵσως τὴ μισή παράλια πεδιάδα

471 Ο Ἀρριανός, Β' 8, 3-5, ἀναφέρει μόνο 5 τάξεις τῆς φάλαγγας. Λείπει τοῦ Κράτε-

διάδα, μπόρεσαν κ' οἱ ἵππεῖς νὰ καλπάσουν καὶ νὰ ταχτοῦν στ' ἀριστερὸ οἱ ἔλληνες σύμμαχοι, μὲ τοὺς στρατολογημένους ἀπὸ τὴν "Ηλιδα, καὶ στὸ δεξί, ποὺ θάκανε καὶ τὴν ἐπίθεση, κατὰ τὴ συνήθεια, οἱ θεσσαλοὶ κ' οἱ μακεδόνες.

...Ἐβλεπαν κιόλας ἀπὸ μακρυὰ τὴν πλατειὰ παράταξη τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, κι ὅτ' ἥταν γεμᾶτοι πεζοὺς οἱ δεξιοὶ λόφοι, καὶ πῶς ἀπ' τ' ἀριστερὸ τοὺς τῶν Περσῶν ἵππικὸ πολὺ κάλπαζε μπρὸς ἀπ' ὅλῳ τὸ μέτωπό τους καὶ πήγαινε στὸ δεξί, ὅπου πιὸ κατάλληλο τὸ ἄδαφος, γιὰ νὰ ἐνωθοῦν, φαίνεται, μὲ τ' ἄλλο ἐκεῖ, γιὰ κάποια μεγάλη ἐπέλαση.

'Ο Ἀλέξανδρος τότε διάταξε τὶς θεσσαλικὲς ἵλες νὰ περάσουν πίσω ἀπ' τὸ δικό του μέτωπο (γιὰ νὰ μὴν τὶς δοῦν οἱ ἔχθροι) στ' ἀριστερό, καὶ νὰ σταθοῦν μετὰ τοὺς κρητικοὺς τοξότες καὶ τοὺς θράκες τοῦ Σιτάλκη (ποὺ μόλις εἶχαν ταχτῇ ἀριστερὰ τῶν φαλάγγων), ἐνῶ παράγγειλε τοῦ Παρμενίωνα, ποὺ διοικοῦσε τ' ἀριστερό, νὰ πάῃ μὲ τοὺς ἵππεῖς ἐκείνους ἀπ' τὴν "Ηλιδα (ποὺ τώρ' ἀκολουθοῦσαν, ἀριστερά, τοὺς θεσσαλοὺς) ὅσο πιὸ σύρριζα μποροῦσε στὴν παραλία, γιὰ ν' ἀποκλείη σίγουρα τυχὸν περικύκλωσή τους ἀπ' αὐτοῦ.

Στὸ δεξιό του διάταξε νὰ ταχτοῦν, δεξιὰ ἀπ' τοὺς μακεδόνες ἵππεῖς, οἱ ἵλες τῶν σαρισσοφόρων ὑπὸ τὸν Πρωτόμαχο, οἱ παίονες ὑπὸ τὸν Ἀρίστωνα, κ' οἱ τοξότες ὑπὸ τὸν Ἀντίοχο, ἐνῶ κατὰ τῶν καρδάκων, πούταν ταγμένοι στὰ δεξιά του ὑψώματα, γιὰ νὰ τοῦ ὄρμήσουν ἀπὸ πίσω, ἀντίταξε τοὺς ἀγριανες ὑπὸ τὸν Ἀτταλο, μ' ἔνα τμῆμα τοξοτῶν καὶ κάποιους ἵππεῖς, κάνοντας ἔτσι ἐκεῖ κ' ἔνα 2^ο μέτωπο, γωνιασμένο μὲ τὴν κύρια γραμμή του.⁴⁷²

"Οσο ζύγωναν στὸν Πίναρο, τόσο βλέπαν πιὸ καθαρὰ τί πελώρια ἥταν ἡ περσικὴ παράταξη, π' ἀπλωνότανε πολὺ πιὸ πέρ' ἀπ' τὸ δεξιό τους. Γ' αὐτὸ κ' ἔκριν' ὁ Ἀλέξανδρος σκοπιμώτερο νὰ μετακινήσῃ μακεδονικὲς ἵλες, τοῦ Περοίδα καὶ τοῦ Παντόρδανου, πίσω ἀπ' τὸ μέτωπο, χωρὶς νὰ φανοῦν, καὶ νὰ τὶς τάξῃ στ' ἀκρο δεξιό του, ἐνῶ στὴ θέση τους μπόρεσε νὰ φέρῃ τοὺς ἀγριανες, τοὺς τοξότες καὶ τοὺς ἵππεῖς, τοῦ πλάγιου γωνιακοῦ του κέρατος, γιατὶ μὲ μιὰ τους ὄρμητικὴ ἐπίθεση κυνήγησαν τοὺς ἀπέναντί τους βάρβαρους, π' ἀναγκάστηκαν νὰ μαζευτοῦν στὰ παραπάνω ὑψώματα κ' ἔτσι τραχόσιοι πούταξε

ρου, ποὺ τοῦ εὖωνύμου τοῖς πεζοῖς ἐπετέτακτο ἄρχειν. Εἰν' δύμως δύσκολο νὰ δεχτῆ κανεῖς, πῶς τὴν ἡμέρα τῆς μάχης ὁ Ἀλέξανδρος δὲ θάταν καὶ μὲ τὶς 6 τάξεις του, παρὰ θάχε ἀποσπάσει ἡ μοιράσει σὲ διάφορες φυρουρὲς μιὰν ὀλάκερη τάξῃ! Κ' οἱ 3000 ἐκεῖνοι π' ἄφησε στὴν Ἀλικαρνασσὸ δὲν ἥταν μακεδόνες παρὰ ξένοι

472^ο Η ὄρθιογώνια αὐτὴ παράταξη ('Αρριανός, Β' 9, 2. ἐξ ἐπικαμπήν πρὸς τὸ δρος) μπορεῖ νὰ δίνῃ κάποιαν ἔνδειξη γιὰ τὴ μορφολογία τοῦ πεδίου τῆς μάχης. [Πρβλ Janke, 60-2, Judeich, *Antike Schlachtfelder* τῶν Kromayer-Veith, IV, 371.]

έκει, φαίνονταν ἀρκετοὶ πιὰ γιὰ νὰ τοὺς κρατᾶν μακριὰ καὶ νὰ ἔξασφαλίζουν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπειλὴ τὶς κινήσεις τοῦ κυρίου μετώπου.

Μὲ τέτοια σταθερὴ προέλαση — χωρὶς βιασύνη, καὶ μὲ μικρὲς στάσεις, γιὰ νὰ ξεκουράζωνται — δχι μόνο κατάφερ' ὁ Ἀλέξανδρος νὰ κάνῃ πέρα τὸ δεξιά του στημένο αὐτοῦ κ' ἐπικίνδυνο ἔκεινο σῶμα τῶν καρδάκων, παρὰ καὶ ν' ἀπλώσῃ καμπόσο παραπάνω ἀπ' τ' ἀριστερὸ τοῦ ἔχθροῦ τὴν ὅλη παράταξή του, μετακινῶντας πεζοὺς καὶ ψιλοὺς ἔφιππους πρὸς τὰ δεξιά, ἔτσι ποὺ νὰ μπορῇ νὰ τὸν καλύψῃ στὴν ἐπίθεση ποὺ θάκανε μὲ τὶς ἵλες τῶν ἑταίρων καὶ ν' ἀπασχολήσῃ τ' ἄκρο ἀριστερὸ τῶν Περσῶν, ὡσότου ριχτῆ δίδιος στὸ κέντρο τους, μὲ τοὺς ὑπασπιστὲς ἀριστερά του καὶ πίσω του νὰ τὸν ἀκολουθοῦν οἱ κοντινώτερες φάλαγγες. "Αν τόσπαγε, μποροῦσε πιὰ νὰ ἐλπίζῃ πῶς τὸ δεξιό τους — ποὺ μὲ τοὺς ἔλληνες μισθοφόρους ἥταν ἀναμφισβήτητα δυνατώτερο ἀπ' τ' ἀπέναντι κέρας τοῦ Παρμενίωνα — θὰ τὸ χτύπαξε συνάμ' αὐτός, μὲ τὶς ἵλες ἀπ' τὰ πλευρὰ καὶ μὲ τοὺς ὑπασπιστὲς μαζὶ κατὰ μέτωπο, καὶ θὰ τὸ σύντριβε. Καὶ βάσιμα μποροῦσε νὰ προβλέπῃ πῶς ἡ πρώτη αὐτὴ κρούση θάταν καὶ πιὸ ἀποτελεσματική, γιατὶ ὁ Δαρεῖος, ἀντὶ νὰ βρίσκεται μὲ τὸ ἱππικὸ τοῦ δεξιοῦ του, τὸ μόνο ποὺ μποροῦσε νὰ κάνῃ τὴν κύρια ἔφοδο, ἥταν στὸ κέντρο τῆς σαφῶς ἀμυντικῆς παράταξής του, ποὺ ὅσο κι ἀν προστατεύόταν ἀπ' τὶς ἀπότομες ὄχθες τοῦ Πίναρου, καὶ τὰ προχώματα, δὲ φαινόταν κ' ἵκανη γιὰ ν' ἀντέξῃ πολὺ σὲ πάρα-δρμητικὴ ἐπίθεση.

Προωθοῦσε, λοιπόν, ὁ Ἀλέξανδρος, ἀργά, τὴν παράταξή του, γιὰ νὰ ἐπιπέσῃ συμπαγής, μὲ τὴν ἀνώτερη δυνατὴ τάξη καὶ συνοχή, πάνω στὸν ἔχθρο. Καὶ παρέλαυνε μπρὸς σ' ὅλο του τὸ μέτωπο, μιλῶντας σὲ κάθε ταξιαρχία, φωνάζοντάς τους μὲ τ' ὄνομά του κάθε ἀρχηγό, θυμίζοντάς τους ὄλωνῶν τὰ προσωπικὰ τοῦ καθενός τους ἀνδραγαθήματα· κι ἀπὸ παντοῦ ἀλαλάζοντας τ' ἀποκρίνονταν ὄλόθερμα οἱ στρατιῶτες, ζητῶντας του νὰ μὴν ἀργῇ ἀλλο, νὰ διατάξῃ ἐπίθεση!

...Κι ἀφοῦ κοντοζύγωσ' ὅλ' ἡ παράταξη ἔτσι ἀδιάσπαστη τὸν ἔχθρο, ἵσαμε κεῖ ὅπου θάτανε σίγουρα πιὰ βλητοί, φλόγα τινάχτηκε μὲς ἀπὸ τὸν ἀλαλαγμὸ τῶν Μακεδόνων του ὁ Ἀλέξανδρος, μὲ τοὺς ἑταίρους ἱππεῖς, γραμμὴ γιὰ τὸν Πίναρο καί, χωρὶς πολλὲς ζημιές ἀπ' τὸν καταιγισμὸ βελῶν ἀπάνω τους, διάβηκαν, καὶ ρίχνονται μὲ τέτοια δρμὴ στοὺς Πέρσες, ποὺ σὲ λίγο ἐτοῦτοι ἀρχινᾶν νὰ σπᾶν καὶ νὰ κάνουν πίσω! Βλέπει τότε ὁ Ἀλέξανδρος τὸ Δαρεῖο στ' ἄρμα του - καὶ χιμάει δλόισα μὲ τὸ δόρυ! Μάχη φοβερὴ ἔκει — ἀπ' τὴν μιὰ οἱ πέρσες, γιὰ τὸ βασιλιά τους, κ' οἱ ἑταῖροι ἀπ' τὴν ἄλλη, μὲ τὸ δικό τους νὰ πολεμάῃ μπρὸς — καὶ σκοτώθηκαν πολλοί: ὁ Ἀρσάμης, ὁ Ρεομίθρης, ὁ Ἀτιζύης, ὁ σατράπης τῆς Αἰγύπτου ὁ Σαβάκης· μὰ κι ὁ Ἀλέξανδρος χτυ-

πήθηκε στὸ μπούτι - γι' αὐτὸ καὶ μὲ παραπάνω πεῖσμα οἱ μακεδόνες μάχονταν...

Κάποτ' ὁ Δαρεῖος στρίβει τ' ἄρμα του καὶ βγαίνει ἀπ' τὴ συμπλοκὴ... Φεύγουν κ' οἱ κοντινές του τάξεις, πούταν στοὺς λόφους ἀριστερά του... Καὶ σὲ λίγο τὸ βάζουν ὅλοι στὰ πόδια!..

Παίονες, ἀγριανες, καὶ δυὸ ἀκρινὲς ἵλες ἀπὸ δεξιὰ ρίχνονται τότε καταπάνω στὸ συνταραγμένο ἐκεῖνο πλῆθος κι ἀποτελειώνουν τὴ νίκη ἐδῶ κατὰ κράτος!..

Στὸ μεταξὺ ὅμως οἱ πεζέταιροι τῶν κεντρικῶν φαλάγγων δὲν κατάφεραν ν' ἀκολουθήσουν τόσο γοργὰ τὸν Ἀλέξανδρο, στὴν κεραυνοβόλα ἔκείνη ἐφόρμησή του, κρατῶντας καὶ τὸ μέτωπο ἀδιάσπαστο τῆς παράταξης - ὅπου ἀγωνιζόμενοι ἔπειτα, καὶ νευρικώτερα, νὰ σώσουν νὰ τὸν προλάβουν, καὶ νὰ τὸν καλύψουν, κάναν ἀκόμα μεγαλύτερα τὰ χάσματα πού, κατὰ βάση, προκάλεσαν στὴ σύνταξή τους οἱ ἀπότομες δύναμεις τοῦ Πίναρου· κ' ἐνῶ λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος διάλυε αὐτοῦ κιόλας τὸ ἔχθρικὸ κέντρο, καὶ κλονιζόταν τ' ἀριστερὸ τοῦ Δαρείου, οἱ ἑλληνες τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ριχτῆκαν στοὺς πεζέταιρους ἐκείνους τῶν φαλάγγων — ἔλληνες, κατὰ μακεδόνων! (ποὺ ἰσόπαλους τοὺς νιῶθαν, στὴν ψυχή, στὰ ὅπλα, στὴν τέχνη τοῦ πολέμου), νὰ τοὺς δείξουν τῷρ' αὐτοῖ! (τ' ἀνέκαθεν δὰ ἑλληνικώτατο!) — ἐκεῖ ποὺ ἡ φάλαγγά τους εἶχε τὸ φαρδύτερο ρῆγμα! Καὶ σκόπευαν ν' ἀνατρέψουν ἔτσι τοὺς ὅμοφυλους, ν' ἀρπάξουν πάλι αὐτοὶ ἀπ' τὰ μαλλιὰ τὴ νίκη ποὺ φτερούγιζε, νὰ πετάξουνε τοὺς Μακεδόνες πέρ' ἀπ' τὸ ποτάμι, καὶ τότ' ὁ Ἀλέξανδρός τους, ἀπογυμνωμένος πιὰ κι ἀκάλυπτος στὰ πλάγια, θάτανε χαμένος! Ἀλλ' αὐτὸς Ἰσα-ἴσα ὁ κίνδυνος φιλοτίμησε τοὺς Μακεδόνες — ἐ, ὅχι καὶ νὰ χαραμίσουν αὐτοὶ τοῦ ἥρωά τους τὴ νίκη! — κ' ἡ βαθύτατη ἀντίθεση Ἑλλήνων-Μακεδόνων τοὺς ἔκανε τώρα δλους, ἰσοδύναμους ἔτσι καὶ μὲ ἰσόπαλες καρδιές, κ' ἡ λύσσα τους ἄφριζε, γιατὶ ἄκουγε ὁ ἀντίπαλος στὴ γλῶσσα τοῦ βλαστήμιες καὶ βογκητὰ ὅσων ξεψύχαγαν, μὲ λόγια μέσα πούνιωθε, καὶ πολὺ πιὸ αἰμοβόρα λοιπὸν ἡ ἀδερφοκοτόνα μάχη μαινόταν ἀνάμεσά τους, κ' εἴχανε κιόλα σκοτωθῆ πολλοὶ ἀξιωματικοί, κι ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς προτελευταίας τάξης, ὁ γιὸς τοῦ Σέλευκου, ὁ Πτολεμαῖος,⁴⁷³ καὶ μὲ τὰ δόντια κρατιόντουσαν οἱ Μακεδόνες ἐκεῖ, ἐνῶ κοντὰ στὴν ἀκτὴ φαίνετ' ἡ νίκη ἔγερνε κατὰ τοὺς Πέρσες. Ό Ναβαρζάνης, ἐξ ἀλλου, μὲ τὸ ἴππικό τους, πέρασε τὸν Πίναρο, καὶ ρίχτηκε στὸ θεσσαλικὸ ἴππικὸ τόσο μανιασμένα, ποὺ μιὰ ἶλη

⁴⁷³ Άρριανός, Β' 10, 7 καὶ ἄλλοι ἐς εἰκοσι μάλιστα καὶ ἐκατὸν τῶν οὐκ ἡμελημένων Μακεδόνων. Ἐπειδὴ ὁ Πτολεμαῖος αὐτὸς [Berve, ἀρ 670] εἶναι σωματοφύλαξ (Άρριανός, Α' 24, 1), θὰ διατάχτηκε ν' ἀναλάβῃ τὴ διοίκηση τῆς φάλαγγας πούχε ὁ Φίλιππος [Berve, ἀρ 775] στὸ Γρανικό

τους διαλύθηκε δλότελα, κ' οι ἄλλες μόνο χάρη στὰ ἔξασκημένα τους ἀλογα κατάφερναν νὰ μισομαζεύωντ' ἐδῶ κ' ἔκει καὶ νὰ ἐφορμᾶν σὰν ἄταχτες μικροομάδες, μὰ δὲ μποροῦσαν ἔτσι καὶ νὰ πολυβαστάξουν, καθὼς τόσο περισσότεροι καὶ παραφρενιασμένοι ἦταν οἱ Πέρσες.

Τ' ἀριστερό τους πιὰ εἶχε διασπαστῇ δλότελα, κι ὁ Δαρεῖος ἀντὶ νὰ σταθῇ αὐτοῦ μὲ τοὺς πιστούς του νὰ πολεμήσῃ, χίμησε νὰ γλυτώσῃ φεύγοντας· ὅπότ' ὁ Ἀλέξανδρος, βλέποντας τὶς φάλαγγές του νὰ κινδυνεύουν, ὅρμαει νὰ τὶς βοηθήσῃ προτοῦ ριχτῇ στὸ κυνήγι τοῦ ἀντίπαλου βασιλιᾶ· διατάξει λοιπὸν τοὺς ὑπασπιστές του νὰ στρίψουν ἀριστερά, κι ὅπως οἱ πεζέταιροι τῆς φάλαγγας θὰ ξανακίναγαν γιὰ νέαν ἐπίθεση, νὰ πέσουνε κι αὐτοὶ συνάμ' ἀπ' τὰ πλευρὰ στοὺς ἔλληνες μισθοφόρους τῶν Περσῶν! Κι ὅπου ἐτοῦτοι δὲν τ' ἀντεξαν τὸ διπλὸ αὐτὸ χτύπημα, καὶ σπάσανε, γύρισαν νὰ φύγουν, διαλύθηκαν καὶ κατασφάχτηκαν ἔκει, ἐνῶ καὶ τ' ἄλλα πλήθη ἀποπίσω τους, ποὺ θὰ μποροῦσαν ἐφεδρικὰ νὰ μποῦν στὴ μάχη, πήρανε κι αὐτὰ καταπόδι τὸ Μεγάλο Βασιλιά στὸ φευγιό του, κ' οἱ ἵππεῖς τοῦ Ναβαρζάνη τότε, σὰν ἀκοῦν ἀπάνω στὴν ἄψη τῆς μάχης τους τὴν χραυγὴ «Φεύγει ὁ Βασιλιάς!», μουδιάζουνε κι αὐτοί, χαλαρώνουν, ἀρχίζουν νὰ σκορπίζουν καὶ καλπάζουν πέρα στὴν πεδιάδα, μὲ τοὺς θεσσαλοὺς νὰ τοὺς κυνηγᾶνε!..

...Καὶ καθὼς ὅλοι μαζὶ ἄρμησαν ἔτσι κατὰ τὰ βουνά, γιόμισαν καὶ πῆξαν τὰ φαράγγια, καὶ τὸ στρίμωγμα κεῖνο κάθε λογῆς ὅπλων καὶ πολεμιστῶν καὶ λαῶν αὐτοῦ, μὲ τὸ ποδοπάτημα τῶν ξυπασμένων ἀλόγων, κ' οἱ φωνὲς τῶν λαβωμένων, κ' ἡ λύσσα ἡ φονική, κ' ἡ θανατερὴ ἀγωνία, κάτ' ἀπ' τὰ σπαθιὰ καὶ τὰ δόρατα τῶν Μακεδόνων, ποὺ τοὺς κυνηγοῦσαν ἀπὸ παντοῦ, κι ὁ ἀλαλαγμὸς ὁ νικητήριος ἦταν τὸ τέλος τῆς φοβερῆς ἑκείνης μάχης στὴν Ἰσσό.

...Ἡ καταστροφὴ τῶν Περσῶν ἦταν ἀνείπωτη· τὸ πεδίο τῆς μάχης ὅλο κατασκεπασμένο μὲ νεκροὺς κ' ἔτοιμοθάνατους, τὰ φαράγγια τοῦ βουνοῦ γιομᾶτα πτώματα καί, πίσω ἀπὸ τὸ σωρὸ ἔκεινο τῶν νεκρῶν, βέβαιο τὸ φευγιό τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ! Ὁ Δαρεῖος, μπρὸς στὴν πίεση τῆς πρώτης ἐφόρμησης τοῦ Μεγαλέξαντρου ἔστριψε τὸ τέθριππό του καὶ βγῆκε ἀπὸ τὴν μάχη, διάσκισε τὴν πεδιάδα ὡς τὰ βουνά, πήρε τὰ φαράγγια, κι ὅταν παραστένεψε τὸ κακοτράχαλο ἀνηφόρι, καὶ δὲ φελοῦσε πιὰ τ' ἄρμα του μὲ τὰ τέσσερ' ἄλογα, τὸ παρατάει — ἀφήνοντας καὶ τὸ μανδύα του, καὶ τὸ τόξο, καὶ τὴν ἀσπίδα του — καὶ καβαλλάει μιὰ φοράδα, πούτρεχε νάβρη τὸ πουλάρι της στὸ παχνί τους ὅσο τὴν ἥθελε ἀστραπὴ κι ὁ βιαστικός της καβαλλάρης!.. Ὁ Ἀλέξανδρος τὸν κυνήγαγε ὅσσο ἦταν μέρα· μὰ σὰ βρῆκε στὴν χαράδρα τ' ἄρμα του, μὲ τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ μανδύα καὶ τὸ τόξο του, ἦταν καὶ περασμένη πιὰ ἡ ὥρα· γύρισε μ' αὐτὰ στὸ περσικὸ στρατόπεδο, πούχαν καταλάβει ἀμα-

χητὶ κ' εἶχαν ταχτοποιήσει γιὰ διανυχτέρευση κιόλας οἱ στρατιῶτες.⁴⁷⁴

Τὰ λάφυρα, ξὸν ἀπ' τὴ χλιδὴ τοῦ στρατόπεδου καὶ τῶν πολύτιμων ὅπλων τῶν περσῶν μεγιστάνων, δὲν ἦταν σπουδαῖα σὲ χρήματα καὶ τιμαλφῆ,⁴⁷⁵ γιατὶ οἱ θησαυροί, κ' οἱ προσωπικὲς ἀποσκευές, κι ὅλα γενικὰ τῆς πολυτελέστατης αὐλικῆς δίαιτας τοῦ Μεγάλου Βασιλέως καὶ τῶν σατραπῶν, εἶχανε σταλῆ ἀπ' τοὺς Σώχους ὅπως εἴδαμε στὴ Δαμασκό, πρὶν ἀπ' τὴ μετακίνηση πρὸς τὴν Ἰσσό. Ἄλλ' ἡ ἴδια του ἡ μάνα τοῦ Δαρείου ἡ Σισύγαμβις, κ' ἡ γυναικα του καὶ τὰ παιδιά του, πέσανε, μ' ὅλο τὸ στρατόπεδό του ὅπου τοὺς ξεχάσανε, στὰ χέρια τοῦ νικητῆ! Κι ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος γύρισ' ἀπ' τὸ κυνηγητὸ ἐκεῖνο, κ' ἔτρωγε τὸ βράδυ, μὲ τοὺς ἀξιωματικούς του, στὴ σκηνὴ τοῦ νικημένου, ἀκούει κλάματα ἐκεῖ δίπλα, καὶ θρήνους γυναικῶν! Τοῦ πάνε πῶς εἰν' οἱ γυναικες τοῦ Δαρείου, ποὺ νεκρὸ τὸν νομίζουν σὰν εἴδαν τ' ἄρμα του καὶ τὴν ἀσπίδα μὲ τὸ τόξο καὶ τὸ μανδύα του νὰ τὰ περιφέρουν θριαμβευτικὰ στὸ στρατόπεδο!.. "Ἐστειλε ἀμέσως ἔναν ἑταῖρο,⁴⁷⁶ τὸ Λεοννάτο, νὰ τὶς καθησυχάσῃ, πῶς ὁ Δαρεῖος ζῆ, κι αὐτὲς τίποτα δὲν πρέπει νὰ φοβοῦνται, γιατὶ ὁ Ἀλέξανδρος δὲν εἶναι οὕτ' ἐκεινῶν οὔτε τοῦ δικοῦ τους προσωπικὸς ἔχθρος, μὰ πῶς ἐδῶ ἔνας ἀγώνας ἀρχῆς ξετυλίγεται γιὰ τὴν ἔξουσία στὴν Ἀσία, καὶ πῶς αὐτὸς θὰ τιμήσῃ βεβαιότατα καὶ θὰ σεβαστῇ, ἀπόλυτα, τὶς ἰδιότητες, τὴ θέση τους, καὶ τὴ δυστυχία τους. Καὶ βάσταξε τὸ λόγο του· ὅχι μόνο τοὺς φέρθηκαν διακριτικῶτατα, ὅπως ἐπρεπε στὴν κακοτυχία τους, παρὰ κι ὁ σεβασμός, πούχαν συνηθίσει ἀπ' ὅλους, στὶς μέρες τῆς εὐδαιμονίας τους, δὲν τοὺς ἔλειψε διόλου, μήτε τώρα, κ' ἡ εἰδικὴ φροντίδα πρὸς αὐτὲς κρατήθηκε ὅμοια, κατὰ τὸ περσικό, γιατὶ ὁ Ἀλέξανδρος θέλησε νὰ θεωρηθοῦν ὅχι αἰχμάλωτες ἀλλὰ βασίλισσες, καὶ πάνω ἀπ' τὴ διαφορὰ Ἑλλήνων-Βαρβάρων ἔβλεπε τὸ μεγαλεῖο τῆς βασιλείας.⁴⁷⁷ Κ' ἐδῶ πρωτοφάνηκε πῶς νοοῦσε

⁴⁷⁴ Κατὰ τὸ Διόδωρο, ΙΖ' 37, ὁ Ἀλέξανδρος συνέχισε νὰ κυνηγάῃ τὸ Δαρεῖο ἐπὶ 200 στάδια [37χλμ]. Ἡ Νικόπολις, πούχτισε στὴν ἀνατολικὴ ἔξοδο τῶν Ἀμανικῶν Πυλῶν, θάν' ἵσως μνημεῖο τοῦ ποὺ σταμάτησε 'Ο Haussknecht βρήκε τὸ 1864 τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Νικόπολης στὸ Nebul [δηλαδὴ τὸ σημερινὸ Islahiye, 65χλμ βορειοδυτικὰ τῆς Ἀλεξανδρέττας· RE, XVII, 1, 535-6, Nikopolis 7 (Βλ. δύμας Janke, 52, καὶ Tscherenkower, 59 καὶ 143, ποὺ πολὺ διστάζει ν' ἀπόδωσῃ τὴν ἴδρυση τῆς Νικόπολης στὸν Ἀλέξανδρο)].

⁴⁷⁵ Ο Ἀρριανός, Β' 11, 10, λέει πῶς τὰ χρήματα ποὺ πιάσαν ἦταν οὐ πλείονα ἡ τρισχίλια τάλαντα - κ' ἐννοεῖ ἀργύρου

⁴⁷⁶ Ἀρριανός, Β' 12, 5 ταῦτα Πτολεμαῖος καὶ Ἀριστόβουλος λέγουσι 'Ο προσδιορισμὸς ἔνα τῶν ἑταίρων ἀποδεικνύει πῶς ὁ Λεοννάτος δὲν εἶχε γίνει ἀκόμα ἔνας ἀπὸ τοὺς 7 σωματοφύλακες - καθὼς θὰ μποροῦσε νὰ ὑποθέσῃ κανένας ἀπὸ τὸ Διόδωρο, ΙΣτ' 94

⁴⁷⁷ Ο Droysen ἀποδίδει στὸν Ἀλέξανδρο ἴδεες δικές του ἐδῶ, τοῦ εἰδικοῦ ἐθνικοῦ

τίς σχέσεις του μὲ τοὺς κατακτημένους. Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιᾶτες θ' ἄφηναν, σ' ἀνάλογες περιστάσεις, τὸ μῆσος καὶ τὴν ἀρπακτικότητα νὰ προσδιορίσουν τὴ μοῖρα τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας τοῦ ἀντίπαλου, ἐνῶ τὸ φέρσιμο τοῦ Μεγαλέξαντρου συνιστᾶ ὅχι μόνο ἐλευθερώτερο κι ἀνθρωπινώτερο (ἥ, τὸ λιγώτερο, «προνοητικώτερο») χειρισμό, παρὰ καὶ καθαυτὸ τῇ μεγάλῃ του καρδιᾷ - ποὺ παινέσανε, βέβαια, οἱ σύγχρονοι του, μὰ στὸ βαθμὸ ἵσα-ἵσα ποὺ δὲν συνέλαβαν τὴν πολιτική του. Πράγματι ὅμως, ἀνεξαρτήτως πολιτικῆς, καμμιά του πράξη δὲν ἔθαυμασαν ὅσο τὴν ἡπιότητ' αὐτὴ καὶ τὸ σεβασμὸ πούδειξε τότε, ἀντὶ νὰ φερθῇ σὰ νικητῆς ἀγέρωχος ἔλληνας — δηλαδὴ ξένος — καὶ κυρίαρχος ἀντίπαλος βασιλιάς. Καὶ τ' ἀκόμα πιὸ ἀξιοσημείωτο - ποὺ σὲ τοῦτο ἀσφαλῶς καὶ ξεπέρασε τὸ ἵνδαλμά του, τὸν Ἀχιλλέα: ὅτι δὲν ἀσκησε τὸ τάχα «δικαίωμα» τοῦ «νικητῆς» στὴ γυναικα τοῦ νικημένου - παρὰ ποὺ τοῦ Δαρείου μάλιστα τὴ γυναικα τὴν εἶχαν γιὰ τὴν ὁμορφότερη λέει τῆς Ἀσίας δλης! Κι αὐτός, οὔτε κουβέντα μπρός του δὲν ἄφηνε γιὰ τὴν ὁμορφιά της, ἀπὸ βαθύτατη διακριτικότητά του: μήτε μιὰ λέξη τυχὸν νὰ βαρύνῃ τὸν πόνο τῆς εὐγενικῆς γυναικας. Κ' ἔχουν νὰ λεν (κατοπινοὶ καιροὶ) πῶς κι ὁ Ἰδιος ὁ Ἀλέξανδρος τὴν ἀλλη μέρα πῆγε στὴ σκηνὴ τους, μὲ τὸν Ἡφαιστίωνα μόνο ἀπ' τοὺς ἑταίρους, καὶ πῶς ἡ μάνα τοῦ Δαρείου, μῆν ξέροντας ποιός ἦταν ὁ βασιλιάς, προχωρεῖ καὶ προσκυνάει, κατὰ τὸ περσικὸ ἔθος, τὸν Ἡφαιστίωνα, γιατὶ τὸν εἰδε ψηλότερο. Κι ὅταν, καθὼς τραβήχτηκε ὁ Ἡφαιστίων, νιώθη τὸ λάθος της καὶ καταντροπιασμένη κάνῃ πίσω — φοβισμένη καὶ γιὰ τὴ ζωὴ της — ὁ Ἀλέξανδρος γέλασε, κι Ὁχι, εἶπε, δὲν ἔκανε λάθος!.. Γιατὶ κ' ἐκεῖνος ἀλέξανδρος εἶναι!..⁴⁷⁸.

του χώρου, στὸν καιρό του Ἀλλὰ καὶ προφανῶς ἀντιφατικὰ πρὸς ὅσα ἀμέσως παρακάτω σωστὰ ἔκθέτει γιὰ τὴ γενικώτερη πολιτικὴ τοῦ Μεγαλέξαντρου πρὸς τοὺς Πέρσες κ.λ.]

⁴⁷⁸ Αρριανός, Β' 12, 6-7. Λόγος δὲ ἔχει καὶ αὐτὸν Ἀλέξανδρον τῇ ὑστεραίᾳ ἐλθεῖν εἰσω ἐνὶ Ἡφαιστίωνι μόνῳ τῶν ἑταίρων καὶ τὴν μητέρα τὴν Δαρείου, ἀμφιγυνόησαν ὅστις ὁ βασιλεὺς εἴη αὐτοῖν, ἐστάλθαι γὰρ ἀμφὶ τῷ αὐτῷ κόσμῳ, τὴν δὲ Ἡφαιστίωνι προσελθεῖν καὶ προσκυνῆσαι, ὅτι μείζων αὐτῇ ἐφάνη ἐκεῖνος. Ὡς δὲ ὁ Ἡφαιστίων τε ὀπίσω ὑπεχώρησε καὶ τὶς τῶν ἀμφ' αὐτήν, τὸν Ἀλέξανδρον δείξας, ἐκεῖνον ἔφη εἶναι Ἀλέξανδρον, τὴν μὲν καταιδεσθεῖσαν τῇ διαμαρτίᾳ ὑποχωρεῖν, Ἀλέξανδρον δὲ οὐ φάναι αὐτὴν ἀμαρτεῖν καὶ γάρ <καὶ> ἐκεῖνον εἶναι Ἀλέξανδρον. Σκηνὴ μοναδικῆς ὁμορφιᾶς καὶ σφραγιστικῆς τῶν πραγμάτων καὶ τῶν στιγμῶν δραματικότητας - ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἀληθεύειν ἥ δχι (Ἀλέξανδρος δὲν προκειμένω προστάτης τῶν ἀνθρώπων, ὑπερασπιστής!) "Ολοὶ ἀλέξανδροι λοιπὸν — ἥ Περσία τώρα γέμισε ἀλέξανδρους πιά, προστάτες δλων! — ἀφοῦ δὲν αἰσ, δι μοναδικὸς καὶ πανανθρώπωνος, νίκησε καὶ κυβερνάει!) Ἀλλὰ πόσο λεπτὴ ἥ Ἐλληνική, σ' ἐκεῖνο τ' ὅτι καταιδεσθεῖσα τῇ διαμαρτίᾳ (καταντροπιασμένη γιὰ τὸ λάθος της) ἔκανε πίσω ἥ σεμνὴ ἀνατολίτισσα!..

Καὶ πῆρ' ἔπειτ' ἀγκαλιὰ τὸ ἐξάχρονο ἄγόρι τοῦ Δαρείου, καὶ τὸ χάιδεψε καὶ τὸ φίλησε...⁴⁷⁹

Τραχόσιους πεζοὺς καὶ 150 ἵππεῖς⁴⁸⁰ λέγεται πώς ἔχασε ὁ Ἀλέξανδρος στὴ μάχη τῆς Ἰσσοῦ, κι ὃ ἴδιος χτυπήθηκε στὸ μπούτι· ὡστόσο, τὴν ἀλλη μέρα, πῆγε κ' εἶδε κάθε τραυματία, κ' ἔθαψε μ' ὅλες τὶς στρατιωτικὲς τιμὲς τοὺς νεκρούς, μπρὸς στὴν παράταξη τῆς στρατιᾶς. Μνημεῖο τους οἱ τρεῖς βωμοὶ πούχτισε κεῖ στὸν Πίναρο,⁴⁸¹ κ' ἡ Ἀλέξανδρεια⁴⁸² στὸ κατώφλι τῶν Συριακῶν Πυλῶν μνημοσύνη ἐσαεὶ τῆς μεγάλης νίκης στὴν Ἰσσό, ὅπου μεμιᾶς σύντριψε τὴν περσικὴ δύναμη.

Οἱ Πέρσες λέγεται πώς χάσαν 100000· καὶ 10000 ἀπὸ δαύτους ἥταν ἵππεῖς.⁴⁸³ τ' ἀριστερὸ τους ἔσπασε πρῶτο καὶ χύθηκε πρὸς τὴ θάλασσα, ἔπειτα κ' ἡ ἀλλη στρατιὰ ὀλότελ' ἀποδιαλύθηκε, κ' οἱ πιὸ πολλοὶ ὡρμήσανε μὲς ἀπ' τὰ βουνὰ γιὰ τὸν Εὐφράτη, ἐνῶ ἀλλοι τράβηξαν βορεινά, κι ἀπὸ τὰ ὑψώματα τῆς Κιλικίας πέσανε στὴν Καππαδοκία,

479^η Ή διήγηση αὐτή, ποὺ πολλὲς φορὲς συναντᾶμε στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, φαίνεται ἀμφίβολη, προπαντὸς γιατὶ ὁ Ἀλέξανδρος, σὲ λίγο κατοπινώτερο γράμμα του (Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, KB'), βεβαιώνει πώς ποτὲ δὲν εἶδε τὴ γυναικα τοῦ Δαρείου. (Αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται κι ἀπ' τὸν Πλούταρχο, Περὶ πολυπραγμοσύνης, 522b, κι ἀπ' τὸν Ἀθηναϊ, ΙΓ' 603) Εἰν̄ δὲν γνήσιο τὸ γράμμα, [Ναι, κατὰ τὸν Α Ζουμετίκο, *De Alexandri Olympiadisque epistularum fontibus et reliquis*, Berol 1894, 37]

480^η Οἱ ἀριθμοὶ ἀπὸ τὸ Διόδωρο, IZ' 36 Κατὰ τὸν Ἰουστῖνο, XI, 9, 10: πεζοὶ 130 καὶ ἵππεῖς 150· ἐνῶ κατὰ τὸν Κούρτιο, III, 11, 27 πεζοὶ 32, ἵππεῖς 150 καὶ τραυματίες πεντακόσιοι τέσσερις "Αν, καθὼς λέει ὁ Ἀρριανός, μόνο στὴ δεξιὰ πτέρυγα, τοῦ Παρμενίωνα, σκοτώθηκαν 120 ὀπλῖτες τῶν οὐκ ἡμελημένων, δῆλοι οἱ νεκροὶ μακεδόνες θάταν πολὺ περισσότεροι, κ' οἱ τραυματίες ὀκταπλάσιοι δεκαπλάσιοι" [Κατὰ τὸν πάπυρο ΟΧ 1798, Jacoby, *FGrH*, (148), ἀπόσπ 44, πεζοὶ χίλιοι καὶ ἵππεῖς διακόσιοι.]

481^η Κικέρων, *Ad familiares*, XV, 4, 9, *Ad Atticum*, V, 20, 3 [Janke, 51]

482^η Γιὰ τὴν πόλη αὐτὴ (σημεινὴ Ἀλέξανδρέττα/İskenderun), ποὺ ποτὲ δὲν ἔπαιξε σπουδαῖο ρόλο, ὁ Droysen (III, 2, *Beilage I, Die Stadtgrundungen Alexanders und seiner Nachfolger*, 199-200, Δρόυσεν-Δέλλιος, Γ' 2, Παράρτημα Α', Περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Μεγάλου Ἀλέξανδρου καὶ τῶν Διαδόχων αὐτοῦ, 233-4) ἔπειδη τὴν ἀποσιωποῦν ἐντελῶς οἱ ιστορικοὶ τοῦ Μεγαλέξαντρου, πιστεύει πώς θὰ χτίστηκε ἀργότερα, κατὰ διαταγὴ του ἀπὸ τὴ Βασιλῶνα, τὴ Μηδία ἡ τὴν Ἰνδική Καθὼς δὲν γνήσιο παρτυρία συγκεκριμένη γιὰ κάτι τέτοιο δὲν ὑπάρχει, δὲ μποροῦμε νάμαστε καὶ βέβαιοι RE, I, 1, 1395-6, *Alexandria* 15, Janke, 7-8, Berse, I, 291, Tscherikower, 58-9 143· 145 158 (ποὺ ἀποκλείει τὸν Ἀλέξανδρο), Tarn, II, 237-8 (ποὺ ἀποκλείει τοὺς Διαδόχους).]

483^η [Διόδωρος, IZ' 36, Κούρτιος, III, 11, 27 Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Β' 11, 8, περίπου 90000 πεζοὶ καὶ 10000 ἵππεῖς, τὸν Ἰουστῖνο, XI, 9, 10, πεζοὶ 61000 καὶ 10000 ἵππεῖς, τὸν Πλούταρχο, Ἀλέξανδρος, K' 10, πάνω ἀπὸ 110000 ἐν δλῷ, καὶ κατὰ τὸν πάπυρο ΟΧ 1798, στὸ Jacoby, *FGrH*, (148), ἀπόσπ 44, πάνω ἀπὸ 50000 πεζοὶ, 3000 ἵππεῖς, κι (ἀπὸ χάσμα στὸν πάπυρο) ἀγνωστο πόσοι μισθοφόροι]

Λυκαονία, Παφλαγονία, κι ἄλλους σύντριψε ὁ Ἀντίγονος, ὁ σατράπης τῆς Φρυγίας, ἄλλους ὁ Κάλας τῆς Μικρῆς Φρυγίας.⁴⁸⁴ ἀπ' τοὺς ἔλληνες μισθοφόρους κάπου 8000, ὑπὸ τὸ μακεδόνα ἐκεῖνο φυγάδα, τὸν Ἀμύντα, πέρασαν τ' Ἀμανικὰ βουνὰ κ' ἔφτασαν στὴ Συρία,⁴⁸⁵ μ' ἀρκετῇ τάξῃ ὑποχωρῶντας ἵσαμε τὴν Τρίπολη (τοῦ σημερινοῦ Λίβανου), ὅπου τραβηγμένες δέξια ἀκόμα οἱ τριήρεις ποὺ τοὺς εἶχαν φέρει, καὶ μπάρκαραν σ' ὅσες τοὺς χρειάζονταν (τὶς ἄλλες τὶς κάψανε, γιὰ νὰ μὴν πέσουν στὰ χέρια τῶν Μακεδόνων), καὶ πέρασαν στὴν Κύπρο ἀπέναντι.⁴⁸⁶ Ἄλλοι, ἀπ' ἄλλους δρόμους, βγήκανε στὴ θάλασσα κ' ἔφτασαν στὸ Ταίναρο, νὰ πιάσουνε καινούργια δουλειά, ἐνῶ ἀπ' τὴν Κύπρο μὲ τοὺς δικούς του ὁ Ἀμύντας πάει στὸ Πηλούσιο, νὰ πάρῃ τὴ θέση τοῦ σκοτωμένου στὴν Ἰσσὸ σατράπη τῆς Αἰγύπτου Σαβάκη, πούχε κιόλας ὁ πέρσης Μαζάκης· καὶ φτάνει, πράγματι, ὡς τὴ Μέμφι, ἔχοντας κυριέψει τὸ σπουδαιότερο μέρος τῆς χώρας, μὰ οἱ μισθοφόροι του, μὲ τὶς θρασύτατες λεηλασίες τους, ἔξαγριώνουνε τόσο τοὺς ντόπιους ὡστε, ὑποκινημένοι κι ἀπὸ τὸ σατράπη τους, βρίσκουνε μιὰν εὐκαιρία — πούχαν ἐκεῖνοι σκορπίσει πάλι, στὰ γύρω, γιὰ πλιάτσικο — καὶ τοὺς ρίχνουνται, καὶ τοὺς ξεπαστρεύουν δλους, καὶ τὸν Ἀμύντα.

Ο Δαρεῖος εἶχε μαζί του, φεύγοντας πρὸς τὶς "Ογχες, τ' ἀπομενάρια τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, καὶ περίπου 4000 ἔλληνες μισθοφόρους. Μὴ χάνοντας καιρὸ διόλου, φτάνει μὲ δάυτους στὴ Θάψακο, ἀπ' ὅπου, καθὼς διάβηκε πέρ απὸ τὸν Εὐφράτη, θάρρεψε πῶς ξέφυγε πιὰ κάθε κίνδυνο.

Πιὸ πολὺ ἀπ' τὴν ἥττα καὶ τὸ χάσιμο κάποιων σατραπειῶν θὰ τοῦ χει κοστίσει ἀσφαλῶς ὁ θάνατος δικῶν του καί, παραπάνω κι ἀπ' τὸ αἴσχος τῆς συντριβῆς καὶ τῆς φυγῆς, τὸ καταντρόπιασμα ὃπου φοβόταν πῶς ἔρριξε τὴν ἴδια του τὴ γυναικα, τὴν ὡραιότερη τῆς Περσίας, παρατῶντας τὴν στὰ χέρια τοῦ ὑπερφίαλου ἀντίπαλου· καὶ καθὼς λοιπὸν συντρίφηκε ἀπ' τὴ συμφορὰ καὶ τὴ λύπη του, ξέχασε τὸν κίνδυνο καὶ τὴν ἀδυναμία τοῦ κράτους του, μὰ ὅχι καὶ τ' ἀξίωμά του· καὶ θαρρῶν-

484 Κούρτιος, IV, 1, 34-5. Διόδωρος, IZ' 48.

485 Φυσικά, δὲν πῆραν τὸ δρόμο τῆς Μυρίανδρου, ἀλλ' αὐτὸν ποὺ παραπορεύεται τὸν Ὁρόντη.

486^η Κατὰ τὸν Κούρτιο, IV, 1, 27, φεύγοντας ὁ Ἀμύντας πῆρε μαζί του στὴν Τρίπολη, κ' ἔπειτα στὴν Κύπρο, 4000 φυγάδες ἔλληνες. Κατὰ τὸ Διόδωρο, IZ' 48, 1-3 [βλ. καὶ Goukowsky, 201-2], δ' Αγὶς τῆς Σπάρτης προσλαμβάνει 8000 μισθοφόρους, ποὺ τόσκασαν ἀπ' τὴ μάχη τῆς Ἰσσοῦ, ἐνῶ ὁ Ἀμύντας φέρνει 4000 στὴν Τρίπολη κι ἀπὸ κεῖ τοὺς περνάει στὴν Κύπρο, δπου στρατολογεῖ κι ἄλλους. Ο Ἀρριανός, ἀπ' ὅπου ἀρύομαι [B' 13, 2], λέει πῶς ἀρχηγοὶ τῶν φυγάδων ἥταν ὁ Ἀμύντας τοῦ Ἀντίοχου [Berne, ἀρ. 58], ὁ Θυμώνδας τοῦ Μέντορα, ὁ Ἀριστομῆδης ὁ φεραῖος κι ὁ Βιάνωρ ὁ ἀκαρνάνας, ξυμπάντες - οὗτοι αὐτόμολοι.

τας πώς κάτι θὰ κατάφερνε ἄν πρῶτος πρόβαινε, τάχα μακρόθυμα, σ' ἔνα διάβημα πρὸς τὸ νικητή, στέλνει, λίγο μετὰ τὴ μάχη, μὲ πρέσβεις του, ἔνα γράμμα⁴⁸⁷ στὸν Ἀλέξανδρο, καὶ τοῦ γράφει πὼς ὁ Φίλιππος μὲ τὸν Ἀρταξέρξη φιλία καὶ συμμαχία ἔκλεισε, κι ὅταν ὁ Ἀρσῆς, ὁ γιὸς τοῦ Ἀρταξέρξη, βασίλεψε, ὁ Φίλιππος πρῶτος ἀρχισ' ἐναντίον του, ἐνῷ κανένα κακὸ δὲν τοῦχαν κάνει οἱ Πέρσες· ἀλλὰ κι ἀπὸ τότε π' αὐτὸς βασιλεύει στὴν Περσία, οὕτε κανέναν τοῦ στείλει ὁ Ἀλέξανδρος νὰ τὸν βεβαιώσῃ πὼς ἵσχε νὰ ἀπὸ παλιὰ ἔκεινη φιλία καὶ συμμαχία, κι ὅχι μόνο παρὰ καὶ μπῆκε κιόλα μὲ στρατὸ στὴν Ἀσία καὶ πολλὰ κακὰ ἔκανε στοὺς Πέρσες - γι' αὐτὸς καὶ κατέβηκε ὁ ἴδιος πιὰ νὰ ὑπερασπιστῇ τὴ χώρα καὶ νὰ σώσῃ τὴν ἀρχὴ τῶν πατέρων του. Ἡ μάχη, λοιπόν, καθὼς τὸ θέλησε κάποιος ἀπ' τοὺς θεούς, κριθῆκ' ἔτσι· κι αὐτὸς τώρα, βασιλιάς ἀπὸ βασιλιὰ⁴⁸⁸ γυρεύει τὴ γυναικα του καὶ τὴ μάνα του καὶ τὰ παιδιά του πιάστηκαν, καὶ φιλία θέλει νὰ κλείσῃ μὲ τὸν Ἀλέξανδρο καὶ σύμμαχός του νάναι, γι' αὐτὸς καὶ τοῦ ζητάει νὰ τοῦ στείλῃ δικούς του, μαζὶ μὲ τὸ Μενίσκο καὶ τὸν Ἀρσίμα πούρθαν ἀπ' τὴν πλευρά του, γιὰ τὶς ἀναμεταξύ τους συνεννοήσεις.⁴⁸⁹

487^η Τ' ὅτι, στὸ γράμμα τοῦ Δαρείου, ὁ Ὦχος, τῆς ἀπάντησης τοῦ Μεγαλέξαντρου, γράφεται Ἀρταξέρξης ('Ἀρριανός, Β' 14), ἀποτελεῖ τεκμήριο γνησιότητάς του Διαφορετικὸ θάχε μπροστά του δῆμας ὁ Κούρτιος (IV, 1, 7-8) κι ἀλλο ὁ Πλούταρχος ('Ἀλέξανδρος, ΚΘ') Τὸ *Itinerarium Alexandri*, 39 — ποὺ συνήθως ἐπαναλαμβάνει μόνο τὰ τοῦ Ἀρριανοῦ — ἀναφέρει τὴν προσφορὰ 10000 ταλάντων, ὅπως κι ὁ Πλούταρχος, ποὺ προσθέτει καὶ τὴν πρόταση γάμου στὸν Ἀλέξανδρο μὲ μιὰ κόρη τοῦ Δαρείου, καθὼς καὶ τὴν παραχώρηση τῆς γῆς ὡς τὸν Εύφρατη Γ' Απὸ τὶς διαφορὲς τῶν πηγῶν γεννιοῦνται ζητήματα μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες πρασπάθειες συνδιαλλαγῆς τοῦ Δαρείου Γενικά, ἔχουμε δυὸ κύριες ἰστοριογραφικὲς παραδόσεις, ἀλλὰ καὶ σαφῶς ἀλληλεπιδρώμενες (Βλ. περισσότερα στὸ *Παράτημα* γιὰ τὶς πηγές, καὶ νεώτερα στὸ ἀρθρὸ *Curtius* 31, τοῦ Schwartz, *RE*, IV, 2, 1884 κ.έ., Kaerst, I, 376, 1, Berne, II, 122, Beloch, III, 1, 637, 1, Kornemann, 115-7, Hamilton, 76-7, Schachermeyr, 222 κ.έ., Goukowsky, 194-5 καὶ 208-10, Bosworth, I, 227 κ.έ., καὶ Atkinson, 277-8)]

488^η Τ' ὅτι ζητάει αὐτός, βασιλεὺς παρὰ βασιλέως, ἀποτελεῖ διμολογία τοῦ Δαρείου γιὰ ἰσότητα - ποὺ ποτὲ ἀλλοτε δὲ θὰ παραχωροῦσε ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλέων! [Βλ. δῆμας Bosworth, I, 230, ποὺ παραθέτει καὶ παράδειγμα ὅπου προσφωνεῖται μὲ τὸν τίτλο τοῦ βασιλιᾶ ὁ Εὐαγόρας τῆς Σαλαμίνας] Ο Κούρτιος λέει στὸ IV, 1, 7 *Praecipue eum movit quod Dareus sibi regis titulum, nec eundem Alexandri nomini adscriperat*

489 'Ἀρριανός, Β' 14, 2-4. ὅτι Φιλίππω τε πρὸς Ἀρτοξέρξην φιλία καὶ ξυμμαχία ἔγένετο καί, ἐπειδὴ Ἀρσῆς ὁ νιὸς Ἀρτοξέρξου ἐβασίλευσεν, ὅτι Φίλιππος ἀδικίας πρᾶτος ἐς βασιλέα Ἀρσῆν ἥρξεν οὐδὲν ἄχαρι ἐκ Περσῶν παθών 'Εξ οὗ δὲ αὐτὸς βασιλεύει Περσῶν, οὕτε πέμψαι τινὰ Ἀλέξανδρον παρ' αὐτὸν ἐς βεβαιώσιν τῆς πάλαι οὖσης φιλίας τε καὶ ξυμμαχίας, διαβῆναι τε ζὺν στρατιᾶς ἐς τὴν Ἀσίαν καὶ πολλὰ κακὰ ἐργάσασθαι Πέρσας Τούτου ἔνεκα καταβῆναι αὐτὸς τῇ χώρᾳ ἀμνῶν καὶ τὴν ἀρχὴν τὴν πατρών ἀνασώσων. Τὴν μὲν δὴ μάχην ὡς θεῶν τῷ ἔδοξεν οὕτω κριθῆναι, αὐτ-

Στὸ γράμμα τοῦτο, καὶ στὰ σχετικὰ πού εἰπαν οἱ πρέσβεις τοῦ Δαρείου, ἀπάντησε κι ὁ Ἀλέξανδρος μὲ γράμμα, ποὺ τόστειλε μὲ τὸ Θέρσιππο⁴⁹⁰ - ἀπαγορεύοντάς του ὅμως κάθε προφορικὴ συνεννόηση.

Κ' ἔφυγε λοιπὸν αὐτὸς μὲ τοὺς πέρσες γιὰ τὴν ἔδρα τοῦ βασιλιᾶ τους - καὶ τὸ γράμμα ἔλεγε:

Oι πρόγονοί σου μπήκαν στὴ Μακεδονία, καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα, καὶ μᾶς βλάψαν, ἐνῶ ἐμεῖς δὲ σᾶς εἴχαμε πειράξει· κ' ἐγὼ λοιπὸν τώρα ἐπικεφαλῆς ὅλων τῶν Ἑλλήνων μπῆκα στὴν Ἀσία, νὰ τιμωρήσω τοὺς Πέρσες π' ἄρχισαν πρῶτοι. Γιατὶ βοηθήσατε τοὺς Περίνθιους, ποὺ βλάφταν τὸν πατέρα μου· καὶ στὴ Θράκη, ποὺ κυβερνούσαμε ἐμεῖς, ἔστειλ' ὁ Ὥχος στρατὸν ἐναντίον μας· κι ὁ πατέρας μου δολοφονήθηκε ἀπὸ βαλτοὺς δικούς σας - καθὼς οἱ Ἰδιοὶ ἐσεῖς μάλιστα κομπάσατε σὲ γράμματά σας πρὸς ὅλους· κ' ἐσὺ μὲ τὸ Βαγόνα σκότωσες τὸν Ἀρσηνή κι ἄρπαξες τὴν ἀρχὴν ὅχι δίκαια, κι οὕτε βέβαια κατὰ τὸ νόμο τῶν Περσῶν, παρ' ἀδικῶντας τους· καὶ γιὰ μένα στοὺς Ἑλλήνες στέλνεις γράμματα ὅχι φιλικά, παραγγέλνοντας νὰ μὲ πολεμᾶν, καὶ λεφτὰ στέλνεις στοὺς Λακεδαιμόνιους καὶ σ' ἄλλους Ἑλλήνες· καὶ καμιὰ πόλη βέβαια δὲν τὰ δέχτηκε, οἱ Σπαρτιᾶτες ὅμως ναί· καὶ μ' ὅσα ἔστειλες λοιπὸν ἐσὺ ἔξαγοράσανε τοὺς φίλους μου καὶ πῆγαν ν' ἀνατινάξουν τὴν εἰρήνην πούφερα στὴν Ἑλλάδα. Γιὰ ὅλ' αὐτὰ κινοῦμ' ἐναντίον σου, ποὺ πρῶτος πάντως ἀρχισες. Κι ἀφοῦ νίκησα τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς σατράπες σου, νίκησα τώρα κ' ἐσένα καὶ τὴ στρατιά σου καὶ κατέχω πιὰ τὴ χώρα σου, ποὺ μοῦ ὀδωσαν οἱ θεοί, ἔχοντας μαζί μου κι ὅσους παρατάχτηκαν μὲ σένα καὶ μετὰ τὴ μάχη γύρεψαν καταφύγιο σ' ἐμένα, καὶ πολεμᾶνε πιὰ μαζί μου, μὲ τὴ θέλησή τους, ὅχι καταναγκαστικά. Σ' ἐμένα λοιπὸν σὰν κυρίαρχο τῆς Ἀσίας ἔλ' ἄν θές. "Η, κι ἄν φοβᾶσαι μπάς κ' ἔτσι ἐρχόμενος πάθης τάχα τίποτ' ἀπρεπο ἀπὸ μένα, στεῖλε πρῶτα κάποιους δικούς σου νὰ κάνουν τὶς σχετικὲς συνεννοήσεις. Κι ὅταν φτάσης σ' ἐμένα, τὴ μάνα καὶ τὴ γυναῖκα σου καὶ τὰ παιδιά σου κι ὅ, τι ἄλλο θὲς γύρεψέ μου νὰ σοῦ δώσω· κι ὅ, τι μὲ πείσῃς, δικό σου θάναι. Κι ἄλλοτε, ὅταν ἀπευθύνεσαι σ' ἐμένα, στὸ βασιλιὰ τῆς

τὸς δὲ βασιλεὺς παρὰ βασιλέως γυναικά τε τὴν αὐτοῦ αἰτεῖν καὶ μητέρα καὶ παιδας τοὺς ἀλόντας, καὶ φιλίαν ἐθέλειν ποιήσασθαι πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ ξύμμαχος εἶναι Ἀλεξάνδρῳ καὶ ὑπὲρ τούτων πέμπειν ἥξιον Ἀλέξανδρον παρ' αὐτὸν ἔν τοις Μενίσκῳ τε καὶ Ἀρσίμᾳ τοῖς ἀγγέλοις τοῖς ἐκ Περσῶν ἥκουσι τοὺς τὰ πιστὰ ληψομένους τε καὶ ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου δώσοντας

490^η Ο Θέρσιππος αὐτὸς [Berne, ἀρ. 368] θὰ πρέπει νάναι τοῦ ψηφίσματος τῶν Νασιωτῶν, τὸ 320 περίπου τῶν [τοῖς βασιλέσι] ἀλέσοι φίλοις καὶ τοῖς στροτ[άγοισι] καὶ τοῖς ἄλλοισι Μακεδόνεσσι (CIG, II, ἀρ 2166c Addenda, σ 1024) [Droysen, II, 2, Beilage 3, Ehrendekret der Nasionen für Thessippus, 374-6, Δρόνσεν-Πανταζίδης Β', Παράρτημα Γ' Ψήφισμα τῶν Νασιωτῶν ὑπὲρ τοῦ Θερσίππου, 751-4, IG, XII, 2, ἀρ 645, OGIS, ἀρ 4]

Άσίας νὰ μὴν ζεχνᾶς πῶς ἀπευθύνεσαι· ὅχι νὰ μοῦ γράφης ὅτι θές, σὰ νάμαστ’ ἵσοι, παρὰ σὰ στὸν κύριο πράγματι τῶν δικῶν σου ὅλων λέγε ἄν ἔχης ἀνάγκη κάτι - ἀλλιῶς βρίσκω πῶς μὲ προσβάλλεις. Κι ὅσο γιὰ τὴ βασιλεία — ἄν ἔχης ἀντίρρηση — κοίτα βρές καὶ παραπέρα τὸ κουράγιον ν’ ἀγωνιστῆς γιὰ δαύτην, κι ὅχι νὰ φεύγης. Γιατὶ ἐγὼ θάρθω καταπάνω σου, ὅπου καὶ νάσαι!..⁴⁹¹

“Αν τὸ γράμμα τοῦτο γράφτηκε ὅπως μᾶς παραδίνεται,⁴⁹² φανερὸ πῶς δὲν ἀπευθυνόταν βέβαια στὸν προσωπικὸ ἀποδέκτη του μονάχα, παρὰ — σὰν καθολικὸ διάγγελμα τοῦ νικητῆς τῆς Ἰσσοῦ — καὶ στοὺς λαοὺς ὅλους τῆς Ἀσίας, καὶ στοὺς Ἑλληνες βέβαια...

Καὶ στοὺς Ἑλληνες, βεβαιότατα!.. Γιατὶ ὁ περισικὸς στόλος ἔκει τριγύρωνται πάντα, στὸ Αἰγαϊο ἀκόμα, κ’ ἡ βαρειὰ σκιά του δούλευε τὸν ἀναβρασμὸ σταθερὰ στὶς ἐλληνικὲς πολιτεῖες· μιὰ νίκη αὐτοῦ κάπου, μιὰ τολμηρὴ ἀπόβαση στὸν Ἰσθμό, ἢ στὴν Εῦβοια, θάτανε σπίθα πού φτανε γιὰ τὴν ἀγάφλεξη τῶν Ἑλλήνων - καὶ θάχε τρομερὲς συνέπειες κ’ ἡ Μακεδονία ἡ ἴδια θάμπαινε σὲ φοβεροὺς κινδύνους. Αὐτή ταν φαί-

491 Αρριανός, Β' 14, 4. Οι διάτεροι πρόγονοι ἐλθόντες εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἀλληνή Ἐλλάδα κακῶς ἐποίησαν ἡμᾶς οὐδὲν προηδικημένοι ἐγὼ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονῶν κατασταθεὶς καὶ τιμωρήσασθαι βουλόμενος Πέρσας διέβην ἐς τὴν Ἀσίαν, ὑπαρξάντων ὑμῶν. Καὶ γὰρ Περινθίας ἐβοηθήσατε, οἱ τὸν ἔμδον πατέρα ἥδικουν, καὶ εἰς Θράκην, ἣς ἡμεῖς ἡρχομεν, δύναμιν ἐπεμψεν Ὁχος. Τοῦ δὲ πατρὸς ἀποθανόντος ὑπὸ τῶν ἐπιβουλευσάντων, οὓς ὑμεῖς συνετάζατε, ὡς αὐτοὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς πρὸς ἄπαντας ἐκομπάσατε, καὶ Ἀρσην, ἀποκτείναντός σου μετὰ Βαγών, καὶ τὴν ἀρχὴν κατασχόντος οὐδὶς δικαίως οὐδὲ κατὰ τὸν Περσῶν νόμον, ἀλλὰ ἀδικοῦντος Πέρσας, καὶ ὑπὲρ ἔμοι πρὸς τοὺς Ἐλληνας γράμματα οὐκ ἐπιτήδεια διαπέμποντος, σπῶς πρὸς με πολεμῶσι, καὶ χρήματα ἀποστέλλοντος πρὸς Λακεδαιμονίους καὶ ἀλλοὺς τινὰς τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῶν μὲν ἀλλων πόλεων οὐδεμιᾶς δεχομένης, Λακεδαιμονίων δὲ λαβόντων, καὶ τῶν παρὰ σοῦ πεμφθέντων τοὺς ἐμοὺς φίλους διαφθειράντων καὶ τὴν εἰρήνην, ἦν τοῖς Ἐλλησι κατεσκενάσα, διαλύειν ἐπιχειρούντων, ἐστράτευσα ἐπὶ σὲ ὑπάρξαντος σοῦ τῆς ἔχθρας. Ἐπεὶ δὲ μάχῃ νενίκηκα πρότερον μὲν τοὺς σοὺς στρατηγοὺς καὶ σατράπας, νῦν δὲ σὲ καὶ τὴν μετὰ σοῦ δύναμιν, καὶ τὴν χώραν ἔχω τῶν θεῶν μοι δόντων, δοσοὶ τῶν μετὰ σοῦ παραταξαμένων μὴ ἐν τῇ μάχῃ ἀπέθανον, ἀλλὰ παρ’ ἐμὲ κατέφυγον, τούτων ἐπιμέλομαι καὶ οὐκ ἄκοντες παρ’ ἐμοὶ εἰσιν, ἀλλὰ αὐτοὶ ἐκόντες ξυστρατεύονται μετ’ ἔμοι. Ως οὖν ἔμοι τῆς Ἀσίας ἀπάσης κυρίου δοντος ἡκε πρὸς ἐμέ. Εἰ δὲ φοβῇ μὴ ἐλθὼν πάθης τι ἐξ ἔμοι ἄχαρι, πέμπε τινὰς τῶν φίλων τὰ πιστὰ ληγομένους. Ἐλθὼν δὲ πρὸς με τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναικα καὶ τοὺς παῖδας καὶ εἰ ἄλλο τι θέλεις αἴτει καὶ λάμβανε. Ὅ, τι γὰρ ἄν πειθῇς ἐμὲ ἔσται σοι. Καὶ τοῦ λοιποῦ δταν πέμπης παρ’ ἐμέ, ὡς πρὸς βασιλεία τῆς Ἀσίας πέμπε, μηδὲ [ἅ] ἐξ ίσου ἐπίστελλε, ἀλλ’ ὡς κυρίῳ δοντι πάντων τῶν σῶν φράζε εἰ τὸν δέη εἰ δὲ μή, ἐγὼ βουλεύσομαι περὶ σοῦ ὡς ἀδικοῦντος. Εἰ δ’ ἀντιλέγεις περὶ τῆς βασιλείας, ὑπομείνας ἔτι ἀγώνισαι περὶ αὐτῆς καὶ μὴ φεῦγε, ὡς ἐγὼ ἐπὶ σὲ πορεύομαι οὐ δὲ ἥς.

492 Τὸ ἴδιο γράμμα θὰ πρέπει νάχε ὑπόψη του καὶ νὰ ἐπεξεργάστηκε ὁ Κούρτιος, IV, 1, 10. Νομίζω δὲν ὑπάρχει λόγος ν’ ἀμφισβητηθῇ ἡ γηησιότητά του. Κι ὁ χαρακτήρας εὐρύτερου διαγγέλματος πούχε, ἔξηγει ἵσως καὶ τ’ δτι διασώθηκε.

νεται κ' ἡ αἰτία ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος τόσο ἀργὰ ξεκίνησε ἀπ' τὸ Γόρδιο· γιατὶ ἀπὸ κεῖ μποροῦσε, ἂν χρειαζόταν, σ' ὅχι παραπάνω ἀπὸ 15 μέρες, νὰ βρεθῇ στὸν Ἐλλήσποντο πάλι· καὶ μονάχα ἵσως ἡ εἰδηση πῶς φύγαν οἱ ἔλληνες ἐκεῖνοι μισθοφόροι γιὰ τὴν Τρίπολη θὰ τὸν ἔπεισε νὰ ξεκινήσῃ, γιατὶ τὸ στρατιωτικό του μάτι τώρα θάβλετε σὰν ἀπλὴ ἐπίδειξη, παραπέρα, τὶς κινήσεις τοῦ περσικοῦ στόλου, ποὺ τοῦ λείπανε πιὰ κι δεσες τριήρεις βρίσκονταν στὴν ἀκτὴ τῆς Φοινίκης.

Οἱ ἀντιμακεδονικοὶ δῆμοις ἐλλαδικοὶ φιλελεύθεροι κάθε ἀλλο παρὰ δῆμοια βλέπαν τὰ πράγματα· καὶ τί θάρρος θὰ πῆραν, ὅταν ὁ Ἡγέλοχος, ταραγμένος ἀπ' τὴν παράτολμη ἀποφασιστικότητα τῶν Ἀθηναίων νὰ βγάλουν ἀξαφνα στὴ θάλασσα 100 ἀπειλητικὲς τριήρεις τους, ἀφῆσε τὰ καράβια, ποὺ τοὺς κράταγε στὸν Ἐλλήσποντο, ἐλεύθερα· καὶ πόσο πάλι θὰ φούντωσαν οἱ ἐλπίδες τους, ὅταν ἀναγκάστηκε ἡ μακεδονικὴ φρουρὰ στὴ Μυτιλήνη νὰ συνθηκολογήσῃ, καὶ τὸ νησὶ ξαναεντάχτηκε στὴ σφαῖρα τῆς «ἀνταλχίδειας» εἰρήνης, μὰ κι ὅταν ἡ Τένεδος ἐπίσης ὑποχρεώθηκε νὰ σπάσῃ τὴ συνθήκη μὲ τὸν Ἀλέξανδρο καὶ τὸν ἐλλαδικὸ συνασπισμό του, ξαναγυρνῶντας κι αὐτὴ στὴν ἴδια εἰρήνη, ποὺ τὴ θεωροῦσαν μόνη «σωτήρια» τάξη στὴν Ἐλλάδα καὶ στὸ πνεῦμα τῶν ἀνεξαρτησιακῶν-αὐτονομιστικῶν διακηρούξεων τῆς σχεδιαζανε τὴν κατάλυση τῆς «ἀποτρόπαιας» ἐκείνης Κορινθιακῆς Συμμαχίας· καὶ τότε ἀκούστηκε ἀνοιχτὰ ἀπ' τὸ ἀθηναϊκὸ βῆμα νὰ γίνη ρήξη μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, γιατί, καθὼς εἴπ' ἔνας ρήτορας, στὶς συνθῆκες γράφει κιόλας «ἄν θέλουμε» μπαίνουμε στὴν κοινὴν εἰρήνη· καὶ τὸ «ἄν θέλουμε» καλύπτει βέβαια καὶ τ' ἀντίθετο!..⁴⁹³

'Αλλ' ὁ περσικὸς στόλος παρὰ τὴ μικρὴν ἐκείνην ἥττα τοῦ Δατά-

493 [Δημοσθένης], Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν, 30. Καὶ γὰρ ἔτι προσγέγραπται <ἐν> ταῖς συνθήκαις, «Ἅναν βουλάμεθα τῆς κοινῆς εἰρήνης μετέχειν» τὸ δ' «Ἅναν βουλάμεθα» ἔστιν ἄμα καὶ τούναντίον. Terminus post quem γιὰ τὴ χρονολογία γραφῆς τοῦ λόγου αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἡ ἀπόλυτη τῶν ἀθηναϊκῶν πλοίων ἀπὸ τὸν Ἡγέλοχο (δ. π., 20) καὶ τὸ διώξιμο τῶν τυράννων τῆς Ἐρεσοῦ καὶ τῆς "Ἀντισσας ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο (δ. π., 7): ἡ λέξη ἐκβαλεῖν δὲν σημαίνει πῶς δὲν εἶχαν ξαναγυρίσει καὶ πάλι στὶς πόλεις οἱ παραπάνω τύραννοι. Οἱ πρέσβεις πρὸς τὸ Μέγα Βασιλέα, ποὺ λίγο ἀργότερα, στὴ Δαμασκό, πέφτουν στὰ χέρια τοῦ Παρμενίωνα (δ' Ἰφικράτης, γιὸς τοῦ γνωστοῦ Ἰφικράτη, οἱ θηβαῖοι Θεσσαλίσκος καὶ Διονυσόδωρος, κι ὁ σπαρτιάτης Εύθυκλῆς) στάλθηκαν — ὅπως βγαίνει ἀπ' τὴν ἀκριβῆ ἔρευνα τῶν πραγμάτων — ὅχι κατὰ τὴ θηβαικὴ ἐπανάσταση τοῦ 335, παρὰ τὸν ἴδιον αὐτὸν χρόνο (333), γιατὶ δὲ Ἀλέξανδρος συγχωρεῖ τοὺς θηβαίους μὲ τὴν αἰτιολογία τῆς ἡνδραποδισμένης [...] πατρίδος "Οσα κάνουν οἱ Μακεδόνες στὴ Θήβα πρὶν ἀπ' τὸ 335, μετὰ τὴ μάχη τῆς Χαιρώνειας, δὲν ἥταν ἀνδραποδισμός. Κ' ἔπειτα, τὶ νόημα θάχε νὰ σταλῇ δὲ Ἰφικράτης τὸ 335 στὸ Μέγα Βασιλέα, ποὺ ἀπὸ μόνος του τότε προσφερόταν στοὺς Ἀθηναίους, Καὶ πῶς, ἀν μὲν σταλῇ ἐπίσημα ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα, μποροῦσε νὰ μένῃ στὴν περσικὴν αὐλὴν πάνω ἀπὸ δύο χρόνια, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνανέωσαν τὴν εἰρήνην μὲ τὸν Ἀλέξανδρο;

μη κυριαρχοῦσε στὸ Αἴγαϊο, κ' οἱ πέρσες ναύαρχοι στεῖλαν μιὰ μοῖρα, ὑπὸ τὸν Ἀριστομένη, στὸν Ἐλλήσποντο, γιὰ νὰ κυριέψῃ τὰ παράλιά του,⁴⁹⁴ ἐνῶ αὐτοὶ λεγλατῶντας τὶς ἴωνικὲς ἀκτὲς φτάσαν στὴ Χίο, δὲν κάλυψαν ὅμως κιόλας τὴ σπουδαιότατη θέση τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, ὅπου κρατοῦσ’ ἀκόμα ὁ Ὁροντοβάτης τὸ ἐπιθαλάσσιο τῆς φρούριο, μὲ συνέπεια νὰ πέσῃ ἐντέλει (κι ὁ Ἀλέξανδρος τόμαθε ὅταν βρισκόταν στοὺς Σόλους). Χάνοντας οἱ Πέρσες τόσους ἄντρες θ' ἀναγκάστηκαν βέβαια νὰ ἐγκαταλείψουν κι ὅσα μέρη κρατοῦσαν στὴ Μικρασία: στὴν ἔξουσίᾳ τους ὅμως ἀπόμεναν τὰ νησιὰ Κῶς, Ρόδος, Κάλυμνα κ' ἡ εἰσόδος στὸν κόλπο τῆς Ἀλικαρνασσοῦ.⁴⁹⁵ καὶ χρωστιόταν τοῦτο στ' ὅτι εἶχε μαθευτῇ πῶς ἀνέβαινε κιόλας ὁ Δαρεῖος τὸν Εύφρατη, μὲ στρατιὰ ὅπου οἱ Ἑλληνες μισθοφόροι μονάχα ἦταν ὅσ' ὀλάκερο τὸ πεζικὸ τοῦ Μεγαλέξαντρου, κ' οἱ ἵππεῖς πολὺ περισσότεροι ἀπ' τοὺς δικούς του.

Δὲν προκύπτει ἀπ' τὶς πηγὲς ξεκάθαρα τί προκάλεσε τὴν ἐπόμενη ἐνέργεια τῶν περσῶν ναύαρχων, ἀν δηλαδὴ τ' ὅτι ὁ Ἡγέλοχος συγκρότησε, κατὰ διαταγὴ τοῦ Μεγαλέξαντρου, νέο στόλο στὸν Ἐλλήσποντο καὶ χτύπησε μὲ δαῦτον τὴ μοῖρα κείνη τοῦ Ἀριστομένη, ξαναπαίροντας καὶ τὴν Τένεδο,⁴⁹⁶ ἢ τ' ὅτι μαζὶ μὲ τὴν ἥττα ποὺ πρόβλεπαν τῆς μακεδονικῆς στρατιᾶς ἐπιδιώκαν καὶ γενικὴν ἀνάφλεξη στὴν Ἐλλάδα. Πάντως, βάλανε φρουρὰ στὴ Χίο, ἀφησαν καὶ κάποιες τριήρεις στὴν

494 Αὐτὰ τὰ λέει μονάχα ὁ Κούρτιος, IV, 1, 36.

495^ε Ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Β' 13, 4· τινὰς τῶν νεῶν ἐς Κῶ καὶ Ἀλικαρνασσὸν ἔστειλαν, θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ εἰκάσῃ πῶς ἐνῶ γίνονταν αὐτὰ — λίγο πρὶν ξεκινήσῃ ὁ στόλος γιὰ τὴ Σίφνῳ — ὁ Ὁροντοβάτης δὲν εἶχε ἀκόμα ἥττηθῆ Ἀλλὰ στὸ Β' 13, 6 — ἀφοῦ ἔχει πιὰ μαθευτῇ στὸ στόλο ἡ ἥττα τῆς Ἰσσοῦ, κι ἀρκετὰ μετὰ — λέει πῶς κι ὁ Ἄγις ἐς Ἀλικαρνασσὸν παρ' Ἀύτοφραδάτην ἀφίκετο τοῦτο ἢ λάθος εἰναι ἢ σημαίνει πῶς ὁ Αύτοφραδάτης βρισκόταν ἀκόμα στὸν κόλπο τῆς Ἀλικαρνασσοῦ [Πιθανώτερο φαίνεται πῶς οἱ Μακεδόνες νίκησαν μὲν — καθὼς ἔμαθ' ὁ Ἀλέξανδρος στοὺς Σόλους ('Αρριανός, Β' 5, 7) — τὸν Ὁροντοβάτη, ὃς τὴν τε ἄκραν τῆς Ἀλικαρνασσοῦ ἐφύλασσε καὶ Μύνδον καὶ Καῦνον καὶ Θήραν καὶ Καλλίπολιν κατεῖχε, δὲν κατάφεραν ὅμως καὶ νὰ πάρουν ὄριστικὰ τὴν Ἀλικαρνασσό, πούμενε ναυτικὴ βάση τῶν Περσῶν στὸ Αἴγαϊο Εἰν' ἀδικαιολόγητο νὰ νομίζουμε πῶς ὁ Ἀρριανὸς κάνει λάθος παρακάτω στὴ διήγησή του (Β' 13, 6) ἢ ὅτι ὁ Αύτοφραδάτης ἔμενε ἀρόδο ἔξω ἀπὸ λιμάνι ποὺ κράταγαν οἱ Μακεδόνες Βλ. Bosworth, I, 197 καὶ 223.] Κατὰ τὸν Κούρτιο, IV, 5, 13, καὶ τὴ Μίλητο κρατοῦσε ὁ Ὑδάρνης καὶ μόνο μετὰ τὴ μάχη τῆς Ἰσσοῦ τὴν ξαναπῆρε ὁ Βάλακρος. "Ἄν πρέπει νὰ τὸ πιστέψῃ κανεὶς, τότ' ἡ Μίλητος θὰ παραδόθηκε στὸν περσικὸ στόλο κατὰ τὴν ἄνοιξη τοῦ 333 Αὐτὸς ὁ Βάλακρος δὲν μπορεῖ νάν' ἀλλος ἀπ' τὸ γιὸ τοῦ Ἀμύντα, πούγινε στὸ Γ' ὄρδιο ἀρχηγὸς τοῦ πεζικοῦ τῶν συμμάχων, στὴ θέση τοῦ Ἀντίγονου ('Αρριανός, Α' 29, 3), κι ἀρχὲς τοῦ 332 στρατηγὸς στὴν Αἴγυπτο (Γ' 5, 5) [Διαφωνεῖ ὁ Βέρνε, ἀρ 203.]

496 Αὐτὸς βγαίνει ἀπ' τὸ Β' 2, 3 τοῦ Ἀρριανοῦ· προσετέτακτο ὑπὸ Ἀλέξανδρου αδθίς συναγαγεῖν δύναμιν ναυτικὴν 'Ο Κούρτιος, IV, 1, 36, τὸν συμπληρώνει

Καὶ καὶ τὴν Ἀλικαρνασσό, καὶ κατάπλευσαν οἱ ἴδιοι μὲ 100 γρήγορες τριήρεις στὴ Σίφνο, ὅπου κατάφτασε κι ὁ βασιλιὰς Ἀγις τῶν Σπαρτιατῶν, μὲ μιὰ μονάχα, μὰ καὶ μὲ γενναιᾶ σχέδια, ποὺ γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν τοὺς γύρευε ὅσο γίνονταν περισσότερα πλοῖα καὶ στρατιώτες καὶ λεφτά, γιὰ νὰ στρατολογήσῃ κι ἄλλους στὴν Πελοπόννησο. Στὴν Ἀθῆνα ἔξ ἄλλου τὰ μυαλὰ εἶχαν ξεσηκωθῆ ἢ ἔκαναν πάντως γι’ αὐτὸ οἱ φιλελεύθεροι ὅ, τι μποροῦσαν, ὅταν — καθὼς λέει 3 χρόνια μετὰ ὁ Αἰσχίνης σὲ λόγο του κατὰ τοῦ Δημοσθένη⁴⁹⁷ — ὁ Ἀλέξανδρος ἤταν ἀποκλεισμένος, τάχα, καὶ τοῦ λειπαν τὰ πάντα στὴν Κιλικία, κι ὅπου νά ταν, κατὰ τὰ λεγόμενά σου, τὸν τσαλαπάταγε τὸ περσικὸ ἵππικό, κ’ εἶχα με πνιγῆ στὴν ἀηδία ὅλ’ ἡ πόλη ἀπὸ σένα, καὶ τὰ γράμματα κεῖνα πούχες στὰ χέρια σου καὶ περιέφερες, δείχνοντάς με κιόλα σὲ κάποιους, τί «ἔμβρόντητος» τάχα ἥμουνα, καὶ «στενοχωρημένος», καὶ χρυσοκέρατο λέγοντάς με, κ’ ἔτοιμο γιὰ σφάζιμο σὰν τὸ μοσχάρι, ἀν πάθαινε τίποτα ὁ Ἀλέξανδρος! Ἀν α βολὴ ὡστόσο πρότειν ὁ Δημοσθένης, κ’ ἵσως μόν’ ὁ Ὑπερείδης κι ὁ Μοιροκλῆς κι ὁ Καλλισθένης συμβούλευαν ἀντίθετα μὲ θέρμη, νὰ συμμαχήσουν μὲ τὸν Ἀγι καὶ νὰ ξεσηκώσουν τὶς ἑλληνικὲς πολιτεῖες — ποὺ τὸ σύνθημα μόνο τῆς ἀποστασίας φαίνονταν νὰ περιμένουν — κατὰ τοῦ Ἀντίπατρου καὶ τῆς Μακεδονίας. Καὶ δέν εἰν’ ἀνάγκη κιόλας νὰ ἔξεταστη ἐδῶ ἀν ὑπῆρχαν καὶ συνδέσεις μὲ τὸν ταμία κεῖνο τοῦ Μεγαλέξαντρου, τὸν Ἀρπαλο, ποὺ μόλις τόχε σκάσει (κι ὅχι μ’ ἀδειανὰ χέρια βέβαια) καὶ βρισκόταν τώρα στὰ Μέγαρα!.⁴⁹⁸

Ἄντι γιὰ εἰδῆση ὅμως νίκης ποὺ προσδοκοῦσαν τῶν Περσῶν φτάνει μαντάτο ἀνάποδο: πῶς πάει, λέει, συντρίψτηκε ὁ Μεγάλος Βασιλιάς, κ’ ἡ στρατιά του ξεπαστρεύτηκε ὀλότελα! Οἱ Ἀθηναῖοι θὰ μπο-

^{497^ρ} Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 164 Ἄλλ’ ἐπειδὴ πάσῃ τῇ δυνάμει Δαρεῖος κατεβεβήκει, ὁ δ’ Ἀλέξανδρος ἦν ἀπειλημένος ἐν Κιλικίᾳ πάντων ἐνδεῆς, ὡς ἔφησθα σύ, αὐτίκα μάλα δ’ ἐμέλλεν, ὡς ἦν ὁ παρὰ σοῦ λόγος, συμπατηθεῖν [] τῇ ἵππῳ τῶν Μακεδόνων τὴν στρατιὰν] — τὴν δὲ σὴν ἀηδίαν ἡ πόλις οὐκ ἔχωρει καὶ τὰς ἐπιστολὰς ἃς ἔξηρτημένος ἐκ τῶν δακτύλων περιήεις, ἐπιδεικνύων τισι τὸ ἐμὸν πρόσωπον ὡς ἐκπεπληγμένου καὶ ἀθυμοῦντος, καὶ χρυσόκερων ἀποκαλῶν καὶ κατεστέφθαι φάσκων εἴ τι πταῖσμα συμβῆσται Ἀλέξανδρῳ, οὐδὲ ἐνταῦθα ἐπράξας οὐδέν, ἀλλ’ εἰς τινὰ καιρὸν ἀνεβάλλον καλλίω

^{498^ς} Αρριανός, Γ' 6, 7 Ἡ φυγὴ τοῦ Ἀρπαλού ἔγινε διλίγον [] πρόσθεν τῆς μάχης τῆς ἐν Ἰσσῷ, δηλαδὴ τὸν Ὁκτώβριο περίπου τοῦ 333 Τ’ δτι δὲ Ταυρίσκος, ποὺ παράσυρε τὸν Ἀρπαλο, ἔφυγε στὴν Ἰταλία, στὸν Ἀλέξανδρο τὸ μολοσσό, εἰν’ ἀσφαλὲς τεκμήριο γιὰ τὴ χρονολόγηση τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς τοῦ ἡπειρώτη βασιλιᾶ (Πρβλ. Ἀριστοτέλη, *Δικαιώματα ἑλληνίδων πόλεων* [Rose, *Fragmenta*, ἀπόσπ. 614]) Ἀλέξανδρος δὲ Μολοττός ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον, *Ταραντίνων* αὐτὸν μεταπεμψαμένων ἐπὶ τὸν πρὸς τοὺς βαρβάρους πόλεμον Δυστυχῶς ὁ Ἀμμώνιος, ποὺ σώζει τὸ ἀπόσπασμα, δὲ λέει καὶ ποιό εἰναι τὸ παράλληλο γεγονός)

ροῦσαν νὰ εὐχαριστοῦνε τοὺς θεούς, ποὺ δὲν εἶχαν ἀκόμα προχωρήσει σὲ τίποτα τὸ καταναγκαστικό τους παραπέρα - κ' οἱ πέρσες ναύαρχοι βιάστηκαν νὰ προλάβουν ὅ, τι μποροῦσ' ἀκόμα νὰ σωθῇ: ὁ Φαρνάβαζος πῆγε μὲ 12 τριήρεις καὶ 1500 μισθοφόρους στὴ Χίο, ποὺ ἔπρεπε νὰ φοβᾶται ἀποστασία τῆς: ὁ Αύτοφραδάτης μὲ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στόλου καὶ τὰ καράβια τῆς Τύρου ὑπὸ τὸ βασιλιά τῆς Ἀζέλμικο κατάπλευσε στὴν Ἀλικαρνασσό· καὶ στὸν Ἀγιο, ἀντὶ γιὰ τὰ πολλὰ ἐκεῖνα ποὺ γύρευε, τοῦ δώσανε 10 τριήρεις μοναχὰ καὶ 30 τάλαντα, κι αὐτὸς τάστειλ ὅλα, καράβια καὶ λεφτά, στὸν ἀδερφό του τὸν Ἀγησίλαο, στὸ Ταίναρο, μὲ τὴν παραγγελία νὰ ξοφλήσῃ ὅλους τοὺς μισθοὺς τῶν ναυτῶν κ' ὑστερα νὰ πάῃ γρήγορα στὴν Κρήτη, νὰ τὴν ἔξασφαλίσῃ μὲ τὸ μέρος τους, ἐνῶ ὁ Ἰδιος, ἀφοῦ ἔμεινε λίγο στὶς Κυκλαδες, ἀκολούθησε τὸν Αύτοφραδάτη στὴν Ἀλικαρνασσό. Κι ὅσο γιὰ ναυτικὲς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, οὕτε σκέψη πιὰ - μιὰ κι ὁ Ἀλέξανδρος φάνηκε σὲ λίγο πῶς δὲν ἔφευγε γιὰ τὸν Εὐφράτη, κ' οἱ μὲν φοινικικὲς μοῖρες τὸν καιρὸ πιὰ μόνο περίμεναν καὶ θάβαζαν πλώρη γιὰ τὴν πατρίδα τους, πούχε κιόλας ἀναγκαστῇ νὰ παραδοθῇ στοὺς Μακεδόνες, ἐνῶ κ' οἱ κύπριοι βασιλιᾶδες βρίσκαν πῶς ἔπρεπε ν' ἀνησυχοῦν γιὰ τὸ νησί τους, ἀν τὰ φοινικικὰ παράλια καταλαμβάνονταν ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο.

Τὰ νεώτερα χρόνια θεωρήθηκε πολὺ παράξενο, κ' ἔνδειξῃ ἀπουσίας «σχεδίου», τ' ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ὕστερ ἀπ' τὴ νίκη του στὴν Ἰσσό δὲν ὠλοκλήρωσε τὴν καταδίωξη τῶν Περσῶν καὶ δὲ διάβηκε τὸν Εὐφράτη, νὰ τελειώνῃ μὲ τὴν περσικὴν ἐπικράτεια: ἀλλὰ μὲ τὴν ράχη του ἀνοιχτὴ ἔτσι ὀλότελα θάταν ἥλιθιο κάτι τέτοιο, ἀναποτελεσματικὸ κ' ἐπικίνδυνο. Ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη τῶν ἑλλήνων μισθοφόρων στὸ Πηλούσιο μποροῦσε νὰ τοῦ διδάξῃ πῶς ἔπρεπε νάχῃ τὴν Αἴγυπτο, ἀν ἡθελε στέρεα βάση τῆς πορείας του στὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας: τὸ ἔπαθλο τῆς νίκης τῆς Ἰσσοῦ δὲν ἦταν ἡ Βαβυλῶνα καὶ τὰ Σοῦσα, παρὰ ἡ ἀνοιχτὴ πιὰ μπρός του παραλία τῆς Μεσογείου, ὡς τὴν ἔρημη ἀκτὴ τῆς Σύρτης, καὶ προπάντων ἡ Φοινίκη, ὁ πολυδύναμος αὐτὸς ναύσταθμος τῆς περσικῆς ἐπικράτειας, ποὺ εἴτ' ὑποτασσόμενη εἴτε κι ἀμυνόμενη θ' ἀναγκαζόταν πάντως ν' ἀνακαλέσῃ ἀπ' τὶς ἑλληνικὲς θάλασσες τὸ στόλο της, κ' ἔτσι θ' ἀνακόπτονταν κι ὅσα ξεκίνησ' ἡ Σπάρτη, ἀφοῦ δὲ θὰ ὑποστηρίζονταν τώρ' ἀπ' τὴν Περσία: μὰ καὶ μὲ τὴν κατάληψη, τέλος, τῆς Αἰγύπτου, ποὺ τίποτα πιὰ οὔσιαστικὰ δὲ μποροῦσε νὰ τὴν ἐμποδίσῃ, ἡ βάση τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Μεγαλέξαντρου ἔπαιρνε δόλο τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος ποὺ χρειαζόταν γιὰ τὴ μεγάλη ἐκστρατεία στὰ παραμέσα τῆς Ἀνατολῆς.

Στὰ πράγματα, λοιπόν, ὅπως ἔξ ἀντικειμένου εἶχαν διαμορφωθῆ, κι ὅχι σὲ σχέδια ἔξωπραγματικά, ἔπρεπε στέρεα ν' ἀνταποκρίνωνται κ'

οἱ περαιτέρω πολεμικοὶ χειρισμοί. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλε τὸν Παρμενίωνα, μὲ τὸ θεσσαλικὸν ἵππικὸν καὶ ἄλλες μονάδες, ἀπ' τὴν κοιλάδα τοῦ Ὀρόντη στὴ Δαμασκό, τὴν πρωτεύουσα τῆς Κοίλης Συρίας, ὅπου ἀπ' τοὺς Σώχους εἶχε στείλει ὁ Δαρεῖος τὸ πολεμικὸν ταμεῖον του, τὶς στρατιωτικὲς ἀποσκευές, ὅλα τὰ σχετικὰ τῆς πολυτελέστατης δίαιτάς του, μαζὶ μὲ τὶς γυναικες, τὰ παιδιὰ καὶ τὰ πολύτιμα τῶν μεγιστάνων του. Ἡ προδοσία τοῦ σατράπη τῆς Συρίας, ποὺ προσποιήθηκε πῶς ἥθελε νὰ φύγῃ δῆθεν μὲ τοὺς θησαυρούς, τὶς εὐγενεῖς περσίδες, καὶ τὰ παιδιά, ἔκανε νὰ πέσουν δλ' αὐτά, κ' οἱ πόλεις συνάμα τῆς Συρίας, στὰ χέρια τοῦ Παρμενίωνα. Τὰ λάφυρα ὑπῆρξαν ἀμύθητα· καὶ ἀνάμεσα σὲ πολλὲς χιλιάδες αἰχμάλωτους⁴⁹⁹ πιάστηκαν κ' οἱ ἐλληνες ἔκεινοι πρέσβεις ποὺ χανε φτάσει ἀπ' τὴν Ἀθῆνα, τὴν Σπάρτη καὶ τὴν Θῆβα, στὸ Δαρεῖο πρὶν ἀπὸ τὴν μάχη τῆς Ἰσσοῦ. "Οταν λοιπὸν πῆρε τὴν ἀναφορὰ τοῦ Παρμενίωνα γιὰ τὴν ἐπιχείρηση αὐτὴν ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε νὰ σταλοῦν ὄλοι πίσω, αἰχμάλωτοι καὶ λάφυρα, στὴ Δαμασκό, μὰ οἱ ἐλληνες πρέσβεις στὸν ἴδιον ἀμέσως. Τοὺς δύο θηβαίους τοὺς ἀπόλυτες, χωρὶς τίποτ' ἄλλο, συγχωρῶντας τους ποὺ σὰν πατριῶτες, μὲ καταστραμένη ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες τὴν πατρίδα τους, εἶχαν ἀντιδράσει — πέρα ποὺ ἦταν κ' εὐγενής ὁ Θεσσαλίσκος, γιὸς τοῦ Ἰσμηνία, κι ὀλυμπιονίκης ὁ Διονυσόδωρος — , ἐνῶ τὸν Ἰφικράτη, γιὸ τοῦ στρατηγοῦ Ἰφικράτη, σεβόμενος τὸν πατέρα του, θέλοντας ὅμως νὰ δείξῃ καὶ κάποιαν ἐπιείκεια στοὺς Ἀθηναίους, τὸν κράτησε κοντά του καὶ ἔχωρη ἐκτίμηση τοῦχε. Μονάχα τὸ σπαρτιάτη, τὸν Εύθυκλῆ, ποὺ κ' ἡ πατρίδα του μόλις εἶχε ἀρχίσει πόλεμο κατὰ τῶν Μακεδόνων, δὲν τὸν ἀπόλυτε· ἀργότερα ὅμως, κι αὐτόν, σὰν ἔφτιαξαν οἱ σχέσεις καὶ μὲ τὴν Σπάρτη, μετὰ τὶς τελικὲς ἐπιτυχίες τῶν μακεδονικῶν ὄπλων, τὸν ἔστειλε πίσω στὴν πατρίδα του.

"Οσο βαστοῦσε ἡ ἐπιχείρηση τοῦ Παρμενίωνα στὴ Δαμασκό, καταπιάστηκε ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὰ προβλήματα τῆς Κιλικίας, ποὺ λίγα μὰ χαρακτηριστικὰ ἔρουμε γιὰ δαῦτα. Ἡ στρατιωτικὴ τῆς σημασία ἦταν σπουδαιότερη ἀπὸ κάθε ἄλλης περιοχῆς, καθὼς τὴν περιζώνανε

⁴⁹⁹ 30000 λέει ὁ Κούρτιος· καὶ δέν εἰν' ἀπίθανο, ἂν δεχτῇ κανεὶς σὰ γνήσιο τὸ ἀπόσπασμα κάποιας ἀναφορᾶς τοῦ Παρμενίωνα στὸν Ἀλέξανδρο, ποὺ δίνει ὁ Ἀθηναῖος, ΙΓ' 607f, κι ὅπου γράφει ἔνα μικρὸ μόνο μέρος ἀπ' τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν αἰχμαλώτων: παλλακίδας εὗρον μουσουργούς τοῦ βασιλέως τριακοσίας εἴκοσι ἐννέα, ἄνδρας στεφανοπλόκους ἔξ καὶ τεσσαράκοντα, δψοποιοὺς διακοσίους ἐβδομήκοντα ἐπτά, χυτρεψούς εἴκοσι ἐννέα, γαλακτουργούς τρεῖς καὶ δέκα, ποτηματοποιοὺς ἐπτακαΐδεκα, οἰνοηθῆτάς ἐβδομήκοντα, μυροποιοὺς τεσσαράκοντα. Τὸ πῶς, ἔξ ἄλλου, κατάφερε ὁ Παρμενίων, μὲ τοὺς ἴδιους τοὺς βαστάζους κ' ἡμιονηγούς ἔκεινους τῶν Περσῶν νὰ κουβαλήσῃ τὶς πελώριες ἀποσκευές τους, τὸ διηγιέται ὁ Πολύαινος, Δ' 5

γείτονες ἐπικίνδυνοι, κεῖνες οἱ ἀνυπόταχτες πολεμικὲς φυλὲς τοῦ Ταύρου· γι' αὐτὸν καὶ ἔπειτα νὰ κυβερνιέται ἀπὸ πολὺ γερὸ χέρι. Ὁ Ἀλέξανδρος παράδωσε λοιπὸν τὴν διοίκησή της σ' ἔναν ἀπὸ τοὺς ἔφτασσαν φύλακες, τὸ Βάλακρο, γιὸν τοῦ Νικάνορα, καὶ μὲ τὴν σατραπεία τῆς φαίνεται πὼς τοῦ ἀνάθεσε καὶ τὴν στρατηγία,⁵⁰⁰ γιατὶ ἀναφέρονται μετὰ πόλεμοι τοῦ Βάλακρου κατὰ τῶν Ἰσαύρων, ἐνῶ καὶ σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀλεξάνδρειων νομισμάτων τοῦ παλιότερου τύπου θεωροῦνται ἀπὸ πολλοὺς κιλικιακῆς κοπῆς.⁵⁰¹

Τῆς Κοίλης Συρίας, π' ἄφησ' ὁ Παρμενίων, σατράπης ἔγιν' ὁ Μένων. Κι ὅσο γιὰ τὴν Φοινίκη, δὲ μποροῦσ' ἀκόμα τίποτα νὰ τακτοποιήσῃ ὁ Ἀλέξανδρος, γιατὶ τὸν περίμεναν ἔκει ὅχι καὶ λίγες δυσκολίες. Ἰδιότυπη ἦταν ἡ πολιτικὴ ἔνταξη τῶν φοινικιῶν πόλεων στὴν περσικὴ ἐπικράτεια, προσδιορίζόμενη τόσο ἀπὸ τὴν γεωγραφικὴ τους θέση ὥστος κι ἀπὸ τὶς εἰδικές τους προυποθέσεις. Δυνατὲς ἀπὸ αἰῶνες στὴ θάλασσα, δὲν εἶχαν ὡστόσο τὴν σχεδὸν ἀπαραίτητη γιὰ ναυτικὲς δυνάμεις καθαυτὸν νησιωτικὴ συνθήκη ἐδάφους, διὸ καὶ ἦταν ἔρμαιες διαδοχικὰ τῶν ἑκάστοτε κυριαρχῶν τῆς ἀμεσῆς ἀσιατικῆς ἐνδοχώρας: Ἀσσύριων, Βαβυλώνιων, Περσῶν· καθὼς ὅμως τὶς χώριζαν κιόλας ἀπὸ τὴν μεσογαίαν οἱ ψηλὲς ὁροσειρὲς τοῦ Λίβανου, καὶ ἦταν καὶ χτισμένες ἐν μέρει σὲ μικρὰ παράλια νησιά, ποὺ δὲν τάχε δὰ κι ὀλότελα ἔτσι εὔκολα καὶ διαρκῶς τοῦ χεριοῦ τῆς ἡ κρατοῦσα ἡπειρωτικὴ δύναμη, κατάφεραν νὰ διατηρήσουν μαζὶ μὲ τὸ ἀρχαῖο τους πολίτευμα καὶ τὴν κάποια τους ἀνεξαρτησία καὶ τόσο κιόλας ὡστ' οἱ πέρσες βασιλιᾶδες ν' ἀρκεστοῦν σὲ μιὰν ἐπικυριαρχία τους, φτάνει ποὺ μποροῦσαν σὲ καιρὸν πολέμου νάχουν καὶ νὰ κινητοποιοῦν τὸν πελώριο φοινικικὸ στόλο, μὲ τοὺς πολύπειρους ναυτικούς του. Ἀργότερα, σὰν καταλύθηκε ἡ 1η Ἀθηναϊκὴ ναυτικὴ Συμμαχία, ἀφανίστηκε κι ὁ πολὺ ἐπικίνδυνος ἀνταγωνισμὸς στὸ ἐμπόριο μὲ τὴν δραστικὴ-ἐπιχειρησιακὴ ἐμβέλεια γενικώτερα τῶν Ἑλλήνων μὲς ἀπὸ τὴν θάλασσα· ἀλλ' ἀκόμα καὶ τὸν καιρὸ τῆς ἀπόλυτης ἀνεξαρτησίας τῶν φοινικιῶν πόλεων, ἡ ἀνάπτυξη καὶ ἡ ἀνθηση τῆς οἰκονομίας τους δὲν ἦταν ὅση ἐπὶ περσικῆς τώρα κυριαρχίας, ποὺ ἔξασφάλιζε στὸ φοινικικὸ ἐμπόριο πελώρια σφαῖρα πελατείας μὲ τοὺς πολυάνθρωπους.

500 Ὁ Ἀρριανός, Β' 12, 2, λέει ἀπλά: σατράπην ἀποδεικνύει Ὁ Διόδωρος, ΙΗ' 22, 1· ἀποδεδειγμένον στρατηγὸν ἄμα καὶ σατράπην Ὁ Ἰδιος λέει πὼς ὁ Βάλακρος ἔτι ζῶντος Ἀλεξάνδρου σκοτώθηκε πολεμῶντας τοὺς Ἰσαυρούς

501² Ὁ L. Muller ἐντάσσει στὴν τάξη II καὶ III τῶν ἀλεξάνδρειων, νομίσματα τῆς Μαλλοῦ, τῶν Σόλων, τῆς Ναγίδου κ.ἄ. Εἶναι γνωστὸ πόσα πολλὰ κόπτηκαν ἐπὶ Περσῶν στὴν Κιλικία καὶ πολλὰ σατραπικά Σ' αὐτά, μ' ἐπιγραφές. **ΣΟΛΙΚΟΝ** [Head, *HN²*, 728], **ΤΕΡΣΙΚΟΝ** [*HN²*, 729-32], **ΝΑΓΙΔΙΚΟΝ** [*HN²*, 725-6], προστέθηκε μετὰ καὶ **ΙΣΣΙΚΟΝ**, τῆς Ἰσσοῦ (Τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου Bl. v Sallet, *Numism. Zeitschr.*, 1876, IV, 145 [*HN²*, 722])

πους ἔκεινους λαοὺς τῆς ἀσιατικῆς ἐνδοχώρας· κ' ἐνῶ λοιπὸν ὅλων τῶν ἄλλων τόπων ποὺ κατακτήθηκαν ἀπ' τοὺς Πέρσες οἱ λαικοὶ πολιτισμοὶ ξέπεσαν, ἡ κι ὅλότελα ἔσβησαν, στὴ Φοινίκη τὸ πανάρχαιο ἐμπορικὸ πνεῦμα κι ἀντεξεις κι ἀναπτύχτηκε, μὲ τὸ εἶδος ἐλευθερίας ποὺ ἀπαιτεῖ ἀνεμπόδιστη ἀσκηση τῆς οἰκονομικῆς συναλλαγῆς.

Προσπάθησαν κ' οἱ Φοίνικες ν' ἀποσπαστοῦν ἀπ' τὴν ἔξουσία τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ, ἀλλ' ἀν παρὰ τὴ χαλάρωση τῆς περσικῆς δύναμης δὲν τὸ κατάφεραν, εἴναι γιατὶ δὲ βοηθοῦσε τὸ ἐσωτερικό τους πολίτευμα καὶ δὲ συντελοῦσαν τὰ τόσο ἀντιτιθέμενα συμφέροντα τῶν ἀνταγωνιζόμενων πόλεών τους· ἔτσι, ὅταν ἡ Σιδώνη ἐπὶ Ὁχου κάλεσε τὶς ἄλλες δυὸς ἡγεμονεύουσες πόλεις τῆς ὁμοσπονδίας νὰ ξεσηκωθοῦν κι αὐτές, τῆς ὑποσχέθηκαν μὲν βοήθεια, πλὴν τίποτα δὲν ἔκαναν, περιμένοντας νὰ δοῦν τ' ἀποτέλεσμα, ποὺ ἀν ἥταν θετικὸ θὰ τὶς ἐλευθέρων ἐπίσης, ἐνῶ ἀπ' τὶς ζημιές της θάβγαινε πάντως ὡφελημένο τὸ δικό τους ἐμπόριο. Νικήθηκε λοιπὸν ἡ Σιδώνη, κάηκε ὅλη, ἔχασε τ' ἀρχαῖο της πολίτευμα καὶ τὴν ἀνεξαρτησία της, διόπτε μπῆκ' ἡ Βύβλος ἵσως ἀντ' αὐτῆς στὸ ὁμοσπονδιακὸ συμβούλιο τῆς Τρίπολης, ἡ ὁπωσδήποτε δυνάμωσε τόσο, ποὺ ἔπαιζε ἔκτοτε κάποιο ρόλο δίπλα στὴν Ἀραδο καὶ τὴν Τύρο.

Οἱ 9 πόλεις τῆς Κύπρου, στὴν ἴδια πολιτικὴ σχέση ποὺ κ' οἱ φοινικίκες μὲ τὴν περσικὴ ἐπιχράτεια, ἔξαιτίας ὅμως τῆς ἐλληνικῆς ἐν μέρει καταγωγῆς τους, καὶ τῆς εὔνοικωτερής τους θέσης (σὲ νησί), πιὸ διψαλέες γιὰ ἐλευθερία, ἐπαναστάτησαν μαζὶ μὲ τὴ Σιδώνα, ὑπὸ τὸ βασιλιὰ τῆς Σαλαμίνας, τὸν Πνυταγόρα· ἀλλ' ἐπὶ Εὔαγόρα, τοῦ ἀδερφοῦ τοῦ Πνυταγόρα, σὰν ἔπεισ' ἡ Σιδώνη, ξαναύποταχτηκαν· κι ἀν ξαναπῆρε σὲ λίγο τὴν ἔξουσία στὴ Σαλαμῖνα ὁ Πνυταγόρας, πάντως μὲ τὸν ὄρο τῆς ἀπόλυτης ὑπακοῆς στὴν περσικὴ ἀρχὴ ἔγινε, καὶ μόνο μὲ τὴν πιστὴ τήρησή του κατάφερε πάλι αὐτὸς νάναι σὰν καὶ πρὶν ὁ πρῶτος ἀπ' τοὺς μικροβασιλιᾶδες τοῦ νησιοῦ.

20 χρόνια εἶχαν περάσει ἀπ' τὴν ἐπανάσταση ἔκεινη ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἀρχισε τὴν ἐκστρατεία του κατὰ τῆς Περσίας. Τὰ πλοῖα τῶν Φοινίκων ὑπὸ τοὺς βασιλιᾶδες τους, τῆς Τύρου ὑπὸ τὸν Ἀζέμιλκο, τῶν Ἀράδιων ὑπὸ τὸ Γηρόστρατο, τῆς Βύβλου ὑπὸ τὸν Ἐνυλο καὶ, μαζὶ μ' αὐτά, τῆς Σιδώνας⁵⁰² καὶ τῆς Κύπρου, ὑπὸ τὸν Πνυταγόρα καὶ τοὺς

⁵⁰² Αὐτὰ λέει ὁ Ἀρριανός, Β' 20, 1 καὶ 13, 7, ποὺ κατ' αὐτὸν ὁ Γηρόστρατος ἥταν γιὸς τοῦ Στράτωνα 'Ο Κούρτιος, IV, 1, 15, ἀναφέρει κάποιο Στράτωνα βασιλιὰ τὰ χρόνια κείνα στὴ Σιδώνα, κι ὁ Διόδωρος, IZ' 47, στὴν Τύρο· ἀλλὰ κάνουν λάθος Κατὰ τὸν Ἱερώνυμο (βλ. Perizonius, στὸν Αἴλιαν, Ποικίλη Ἰστορία, Z' 2) Στράτων λέγετ' ὁ προκάτοχος τοῦ βασιλιᾶ Τέννη τῆς Σιδώνας, ποὺ ἐπαναστάτησε κατὰ τοῦ Ὁχου τὸ ἴδιο καὶ στὸ Θεόπομπο (ἀπ' τὸν Ἀθήναιο, IB' 531a-d [Jacoby, FGrH, ἀπόσπ 114]), καὶ στὴν ἀττικὴ ἐπιγραφὴ CIA, II, ἀρ 86 [IG², II, ἀρ 141, Hicks-Hill, ἀρ 111, Ditt., Syll³, ἀρ 185 Προσοχὴ ὅμως στὸ Β' 13,

ἄλλους βασιλιᾶδες της, εἶχαν καταπλεύσει, καθὼς διάταξε ὁ Μεγάλος Βασιλιὰς τῶν Περσῶν, στὰ ἐλληνικὰ νερὰ κ' εἶχαν πολεμήσει ἔκει, χωρὶς μεγάλες ἐπιτυχίες βέβαια, ἐξαιτίας τῆς κακοδιοίκησής τους. Ἡ νίκη τοῦ Μεγαλέξαντρου ὅμως στὴν Ἰσσό ἀλλαξε τὴν κατάσταση γιὰ τὶς φοινικικὲς πόλεις· κι ἀν αὐτὲς βέβαια συμπράτταν καὶ μ' ὅλες μαζὶ τὶς δυνάμεις τους ἀντιμετώπιζαν τὸν ἀντίπαλο, ὅπου θὰ χτύπαγε, ἐνῶ οἱ πέρσες ναύαρχοι θὰ παρατοῦσαν τὶς ἐλληνικὲς θάλασσες καὶ τὴν ἀναποτελεσματικὴ πιὰ ἔκει ἐπίθεση, γιὰ νὰ καλύψουν τὰ λιμάνια τῆς Φοινίκης, καθόλου σίγουρο δὲ θάταν πῶς ἡ στρατιωτικὴ δύναμη, μονάχη, τοῦ κατακτητῆ ἀπ' τὴ στεριὰ θάσπαγε τὴν ὡργανωμένη ἀπ' τὴ θάλασσα ἀντίσταση ἔτσι καλοωχυρωμένων, καὶ πολυάνθρωπων, φοινικιῶν πόλεων. Ἀλλ' αὐτές, παρὰ τὴν ὁμοσπονδία τους, διόλου μονοιασμένες δὲν ἤταν — καὶ μάλιστ' ἀπὸ τότε π' ἄφησαν τὴ Σιδῶνα στὴ μοῖρα της.

Οἱ Σιδώνιοι θὰ ἐνθουσιάστηκαν μὲ τὴ νίκη τῶν Μακεδόνων στὴν Ἰσσό, ἐλπίζοντας πῶς θὰ ξανάπαιρναν τώρα ὅσα ἔχασαν στὸν ἀγῶνα τους κατὰ τῶν περσῶν δεσποτῶν. Ἡ Βύβλος, ἀντίθετα, ποὺ τόσ' ὀφελήθηκε ἀπὸ τὴ συντριβὴ τῆς Σιδώνας, θὰ φοβόταν τώρα μήπως χάσῃ τὰ πάντα, γιατὶ ὅπως ἤταν κιόλα στὴν ξηρὰ δὲ μποροῦσε ν' ἀντισταθῇ στὸ στρατὸ τοῦ κατακτητῆ. Ἡ Ἀραδος κ' ἡ Τύρος ἤταν νησιά· ἡ Ἀραδος⁵⁰³ ὅμως, ποὺ δὲν ἤταν τόσο ἀπ' τὸ ἐμπόριο ἢ δύναμή της παρ' ἀπὸ τὶς ἡπειρωτικές της κτήσεις, θὰ ζημιώνοταν μὲ τὴν προέλαση τοῦ Μεγαλέξαντρου πολὺ παραπάνω ἀπ' ὅσο ἡ Τύρος, πούχοντας 80 διαθέσιμα καράβια κοντά τῆς ἀκόμα ἔνιωθε ἀσφαλισμένη στὸ νησί της.

"Οταν λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος, κατεβαίνοντας ἀπ' τὸν Ὁρόντη, ζύγωσε τὴν περιοχὴ τῶν φοινικιῶν πόλεων, τὸν προύπαντησεν ὁ Στράτων, γιὸς τοῦ Γηρόστρατου, βασιλιᾶ τῆς Ἀράδου, προσφέροντάς του, ἐξ ὀνόματος τοῦ πατέρα του, χρυσὸ στεφάνι, καὶ παραδίνοντάς του ὅλο τὸν τόπο ἀπ' τὴ βορεινὴ παραλία τῆς Φοινίκης πρὸς τὴν ἐνδοχώρα, μιὰ μέρα δρόμῳ, ἵσαμε τὴ Μαριάμνη.

Λίγες μέρες ἔμειν ὁ Ἀλέξανδρος στὴ μεγάλη πόλη Μάραθο, τῆς Ἀράδου, κ' ὕστερα προέλασε καὶ πῆρε μὲ συνθηκολόγηση τὴ Βύβλο.⁵⁰⁴ Οἱ Σιδώνιοι, βέβαια, παραδόθηκαν πρόθυμοι στὸ νικητὴ τῆς μισητῆς Περσίας κι ὁ Ἀλέξανδρος μὲ μεγάλες τιμές προσκλήθηκε καὶ παράλαβε τὴν πόλη, τῆς ἔδωσε πάλι ὅλη τὴν παλιά της ἐπικράτεια, ἔκαν' ἀρ-

7, δὲ λέει ὁ Ἀρριανὸς πῶς ὁ Γηρόστρατος ἤταν γιὸς τοῦ Στράτωνα, παρὰ τ' ἀντίστροφο! Ὁ Στράτων τῆς Σιδώνας, ἐξ ἀλλοῦ, π' ἀναφέρει ὁ Κούρτιος, πρέπει κατὰ τὸν Atkinson, 279, νὰ ταυτιστῇ — ἀπ' τὰ νομίσματα πούκωφε (342-333, Head, HN², 796) — μὲ τὸ διάδοχο τοῦ Τέννη, τὸ Στράτωνα β' (Abd-ashtar).]

503^ε [Σήμερινὴ νησίδα Arwad, 45χλμ βόρεια τῆς Τρίπολης τοῦ Λίβανου.]

504^ε [Σήμερα Jubail, 30χλμ βόρεια τῆς Βηρυττοῦ.]

χοντά της τὸν Ἀβδαλώνυμο, ἀπόγονο τῶν παλιῶν βασιλέων τῆς Σιδώνας, ποὺ ζοῦσε πάμφτωχος,⁵⁰⁵ καὶ τράβηξε μετὰ γιὰ τὴν Τύρο. Στὸ δρόμο τὸν προυπάντησ' ἐπιτροπὴ ἀπὸ πάμπλουτους κι ὄνομαστοὺς πολῖτες τῆς, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ γιὸ τοῦ Ἀζέμιλκου, γιὰ νὰ τὸν χαιρετίσουν καὶ νὰ τοῦ ποῦν πῶς οἱ Τύριοι εἰν' ἔτοιμοι νὰ κάνουν ὅ,τι τοὺς γυρέψῃ. 'Ο Ἀλέξανδρος ἀπάντησε πῶς σκόπευε νὰ μπῇ στὴν πόλη νὰ θυσιάσῃ στὸ ναὸ τοῦ τύριου Ἡρακλῆ. 'Αλλ' αὐτὸ ἵσα-ἵσα δὲ θέλαν οἱ Τύριοι γιατὶ καὶ σ' αὐτὴ τώρα τὴν περίσταση, καθὼς βρίσκαν δλ' οἱ ἐπικεφαλῆς τῆς πόλης, ἔπρεπε, ὅπως τόσο ἀποδοτικὰ τὸ κατάφεραν τότε μὲ τὴν ἐπανάσταση τῶν Σιδώνιων, νὰ ἔξασφαλίσουν τὴν ἀνεξαρτησία τους κρατῶντας αὐτῆρὴν οὐδετερότητα, ὥστε μ' ὅποιαν ἔκβαση τοῦ πολέμου αὐτοὶ πάντως νάβγαιναν ὡφελημένοι· κι ὅπως τὸ ναυτικὸ τῆς πόλης, πέρ' ἀπ' ὅσο βρισκόταν στὸ Αἴγαϊ, λίγο δὲν ἦταν, κ' εἶχε δύναμη, θάκανε καὶ σεβαστὴ τὴν ἀπόφασή τους. 'Ακόμα, λέγαν, τὸ περσικὸ ναυτικὸ παντοῦ θαλασσοκρατεῖ ὡς τὴν ὥρα, κι ὁ Δαρεῖος νέο στρατὸ κιόλας ἔτοιμάζει γιὰ ν' ἀνακόψῃ τοὺς Μακεδόνες· κι ἀν νικήσῃ, ἡ πίστη τῶν Τύριων θ' ἀνταμειφθῇ - τόσο καλύτερα, ὅσο οἱ ἄλλες πόλεις τῆς Φοινίκης πρόδωσαν τὰ περσικὰ συμφέροντα. 'Αλλὰ κι ἀν νικηθοῦν οἱ Πέρσες, χωρὶς ναυτικὸ διόλου ὁ Ἀλέξανδρος τί θὰ μποροῦσε νὰ κάνῃ στὴν Τύρο; 'Ἐνῶ αὐτὴ πάντα θάχε καιρό, μὲ τὸ στόλο της, μὲ τοὺς συμμάχους τῆς στὴν Κύπρο, στὴν Πελοπόννησο, στὴ Λιβύη, καὶ μὲ τὸν πλοῦτο καὶ τ' ἀπροσμάχητό της στὸ νησί της, νὰ παζαρέψῃ μὲ τὸ στεριανὸ ἐπιδρομέα καὶ νὰ πετύχῃ τοὺς πιὸ συμφερτικοὺς δρους. Βέβαιοι λοιπὸν πῶς βρῆκαν ἔξυπνη (καὶ μαζὶ κι ἀκίνδυνη κι ὡφέλιμή τους) λύση, ἀνάγγειλαν οἱ Τύριοι στὸν Ἀλέξανδρο τὴν ἀπόφασή τους, πῶς τιμή τους θὰ θεωροῦσαν ἀν θυσίαζε στὸ ντόπιο τους θεό, στὸ ναὸ ἐκεῖ τῆς παλιᾶς Τύρου, στὴν ἥπειρο, κ' εἶναι πρόθυμοι νὰ τοῦ δώσουν ὅ,τι ἄλλο θελήσῃ, ἀλλ' ἡ πόλη στὸ νησὶ πρέπει νὰ μείνῃ κλειστὴ καὶ γιὰ Μακεδόνες καὶ γιὰ Πέρσες.

"Οπου κόβει αὐτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος κάθε παραπέρα συζήτηση, καὶ ἀποφασίζει νὰ πάρῃ μὲ τὸ σπαθί του ὅ,τι τοῦ ν' ἀπαραίτητο γιὰ τὴν προέλασή του! 'Η δυνατὴ στὴ θάλασσα Τύρος, «οὐδέτερη» τάχα πίσω του, θὰ καταντοῦσε κέντρο καὶ βάση κάθε ὑπονόμευσης κι ἀποστασίας ἐλληνικῶν περιοχῶν, μὰ καὶ στήριγμα στὸν ἔκεινημένο κιόλας πόλεμο τοῦ "Αγι, καθὼς ἄλλωστε κι ὁ ἀδερφός του εἶχε πάρει πιὰ καὶ τὴν Κρήτη. Συγκαλεῖ λοιπὸν τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς ἵλαρχους καὶ τοὺς τα-

505 Αὐτὸ εἶναι μᾶλλον τὸ ἀπλὸ ὑπόβαθρο τῆς παραστολισμένης μὲ λογιῶ-λογιῶ φιμύθια ἱστορίας, ποὺ ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 47, τοποθετεῖ στὴν Τύρο, κι ὁ [Πλούταρχος], Περὶ τῆς Ἀλεξανδρου τύχης, Β' 340d, στὴν Πάφο. Πρβλ Κούρτιο, IV, 1, 18 κ.ἐ., καὶ Ιουστῖνο, XI, 10. 'Ο Ἀρριανὸς δὲν ἀναφέρει τὸν Ἀβδαλώνυμο.

ξίαρχους καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς ὅλους τῶν συμμαχικῶν μονάδων, τοὺς ἐκθέτει τὴν κατάσταση καὶ τοὺς ἀνακοινώνει τὴν πρόθεσή του: ἡ Τύρος πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ καταληφθῇ! Γιατί, καθὼς τοὺς τ' ἀναλύει, καὶ τὴν προέλασή μας στὴν Αἴγυπτο δὲν βλέπω ἔξασφαλισμένη. ὅσο οἱ Πέρσες κρατῶν τὴν θάλασσα, μὰ κι οὕτε βέβαια τὸ νὰ κυνηγᾶμε Δαρεῖο τώρα ἐμεῖς, μ' ἔτσι ἀμφίβολη κ' ὑποπτη πίσω μας τὴν Τύρο, καὶ Κύπρο-Αἴγυπτο στοῦ ἔχθροῦ τὸ χέρι! Διόλου σιγουριὰ κάτι τέτοιο - καὶ μάλιστα γιὰ τῆς Ἐλλάδας τὰ πράγματα, μιὰς κι ὁ κίνδυνος εἶναι μπάς καὶ πιάσουν καμμιὰν ὥρα ξανὰ τὰ παράλια οἱ Πέρσες καὶ, καθὼς ἐμεῖς θάχουμε τραβήζει κατὰ μέσα μὲ τὴ στρατιά, γιὰ τὴν Βαβυλῶνα καὶ τὸ Δαρεῖο, αὐτοὶ μὲ περισσότερο στόλο μεταφέρουν τὸν πόλεμο στὴν Ἐλλάδα, ὅπου ἀνοιχτὰ κιόλας μᾶς πολεμᾶν οἱ Σπαρτιᾶτες, καὶ τὴν Ἀθῆνα μᾶλλον ἀπὸ φόβο της γιὰ μᾶς παρὰ βέβαια ἀπὸ καλή της θέληση τάχα τὴν ἔχουμε. Ἐνῶ, ἀν πέσῃ ἡ Τύρος, κι ὅλη ἡ Φοινίκη θάναι δικιά μας, καὶ τὸ ναυτικό της, πούναι τὸ περισσότερο καὶ τὸ καλύτερο τοῦ περσικοῦ στόλου, θὰ περάσῃ φυσικὰ σ' ἐμᾶς, γιατὶ ἀσφαλῶς οὕτε τὰ πληρώματα οὕτε τὸ ἀγήματα θὰ κάτσουν νὰ θαλασσοδέρνωνται καὶ νὰ κινδυνεύουν γι' ἄλλους, σὰν οἱ πόλεις τους χάνωνται. Κ' ἡ Κύπρος τότε πιὸ εὔκολα θάρθῃ σ' ἐμᾶς, ἥ εὔκολα πάντως μὲ μιὰν ἀπόβαση τὴν παίρνουμε. Καὶ μὲ τὰ πλοῖα λοιπὸν ἀπὸ τὴν Μακεδονία, καὶ τὰ φοινικικά, μὲ δικιά μας καὶ τὴν Κύπρο, θαλασσοκρατοῦμε πιὰ ὁπωσδήποτε, κ' ἡ ἐκστρατεία μας στὴν Αἴγυπτο, ἄλλο ἐπίφοβο γιὰ τὴν Ἐλλάδα καὶ τὴν πατρίδα μας δὲν ἀπομένει. Ὁπότε κ' ἔχοντας ἔτσι ἀποκόψει ὅλη τὴν θάλασσα καὶ τὴν πρὸς τὰ δῶ χώρα τοῦ Εὐφράτη ἀπὸ τὴν Περσία, μποροῦμε σίγουρα καὶ τὴν ἐκστρατεία στὴν Βαβυλῶνα — μ' ἔξασφαλισμένη πιὰ τὴν πατρίδα — καὶ πιὸ σωστὰ νὰ κάνουμε.⁵⁰⁶

506^ρ Αρριανός, Β' 17 Ἄνδρες φίλοι καὶ ξύμμαχοι, ἡμῖν οὕτε τὴν ἐπ' Αἴγυπτον πορείαν ἀσφαλῆ ὅρῳ θαλασσοκρατούντων Περσῶν, Δαρεῖον τε διώκειν ὑπολειπομένους αὐτὴν τε ὄπίσω τὴν τῶν Τυρίων πόλιν ἀμφίβολον καὶ Αἴγυπτον καὶ Κύπρον ἔχομένας πρὸς Περσῶν, οὐδὲ τοῦτο ἀσφαλὲς ἔς τε τὰ ἄλλα καὶ μάλιστα δὴ ἔς τὰ Ἐλληνικὰ πράγματα, μή ποτε ἄρα ἐπικρατήσαντες αὐθὶς τῶν ἐπὶ θαλάσσῃ χωρίων οἱ Πέρσαι, προχωρησάντων ἡμῶν ξὺν τῇ δυνάμει ὡς ἐπὶ Βαβυλῶνά τε καὶ Δαρεῖον, αὐτοὶ ξὺν πλείσιν στόλῳ μετ[αγ]άγοιεν τὸν πόλεμον ἔς τὴν Ἐλλάδα, Λακεδαιμονίων μὲν ἐκ τοῦ εὐθέος ἡμῖν πολεμούντων, τῆς δὲ Ἀθηναίων πόλεως φόβῳ μᾶλλον τι ἡ ενοιά τῇ πρὸς ἡμᾶς πρὸς τὸ παρὸν κατεχομένης Ἐξαιρεθείσης δὲ Τύρου ἥ τε Φοινίκη ἔχοιτο ἀν πᾶσα καὶ τὸ ναυτικὸν δπερ πλεῖστόν τε καὶ κράτιστον τοῦ Περσικοῦ, τὸ Φοινίκων, παρ' ἡμᾶς μεταχωρήσειν εἰκός οὐ γὰρ ἀνέξονται οὕτε οἱ ἔρεται οὐδὲ οἱ ἐπιβάται Φοινίκες ἔχομένων σφίσι τῶν πόλεων αὐτοὶ ὑπὲρ ἄλλων πλέοντες κινδυνεύειν. Κύπρος δὲ ἐπὶ τῷδε ἥ οὐ χαλεπῶς ἡμῖν προσχωρήσει ἥ ἔξ ἐπίπλου εὐμαρῶς ληφθήσεται. Καὶ ταῖς τε ἐκ Μακεδονίας ναυσὶ καὶ ταῖς Φοινίσσαις πλεόντων ἡμῶν τὴν θάλασσαν καὶ Κύπρου ἄμα προσγενομένης θαλασσοκρατοῦμέν τε ἀν βεβαίως καὶ ὁ ἐς Αἴγυπτον στόλος εὐμαρῶς ἡμῖν ἐν ταῦτῃ γίγνεται Αἴγυπτον δὲ παραστησαμένοις ὑπέρ τε τῆς Ἐλλάδος καὶ τῆς οἰκείας οὐδὲν ἔτι ὑποπτον ὑπολείπεται, τὸν

‘Η σύναξη πείστηκε γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ πάρουν βέβαια τὴν ἀγέρωχη ναυτικὴ πόλη· μὰ πῶς χωρὶς στόλο; Τὸ πρᾶγμα φαινόταν ἀδύνατο. Μόνο πού, γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο, τ’ ἀδύνατα ἀλλ’ ἀναγκαῖα ἔπειρε πάντα δυνατὰ νὰ γίνωνται, κ’ οἱ τολμηρὲς σκέψεις νὰ πραγματώνωνται μὲ τολμηρότερες ἐνέργειες. Ἐποφάσισε λοιπὸν νὰ κάνῃ στεριανὴ τὴν νησόπολη, κ’ ὅστερα, κανονικά, νὰ τὴν πολιορκήσῃ! ’

Τὴν *Nέα Τύρο*, χτισμένη ἀπάνω σὲ νησί, περισσότερο ἀπὸ 1000μ μακρὺ καὶ κάτι λιγώτερο πλατύ,⁵⁰⁷ ἔνας πορθμὸς τὴν χώριζ’ ἀπ’ τὴν στε-

τε ἐπὶ *Βαβυλῶνος* στόλον μετὰ τοῦ ἐς τὰ οἴκοι ἀσφαλοῦς καὶ ζὺν μεῖζον ἄμα ἀξιώσει ποιησόμεθα ἀποτετμημένοι τὴν τε θάλασσαν *Περσῶν* ξύμπασαν καὶ τὴν ἐπὶ τάδε τοῦ *Εὐφράτου* γῆν [Πιστὰ ὁ *Droyesen* ἀκολουθεῖ ἐδῶ τὸν Ἀρριανὸν, μεταφράζοντας τὴν στρατηγικὴν αὐτὴν ἔκθεση τῶν πραγμάτων ποὺ ὁ μεταγενέστερος ιστορικὸς ἀποδίδει στὸν Ἀλέξανδρο, μὲ εἰδικὸ λόγο τον τάχα πρὸς ἑταίρους καὶ [] ἡγεμόνας τῆς στρατιᾶς καὶ ταξιάρχας καὶ ἡλάρχας, τοὺς ὁποίους προσαγορεύει ἄνδρας φίλους καὶ ξυμμάχους. Τὸ ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον ἐν προκειμένῳ δὲν ἀποτελεῖ βέβαια ἡ «γνησιότης» τοῦ λόγου, ποὺ δέν εἰν ἀσφαλῶς νὰ συζητηθῇ ἀπὸ καμμιὰ πλευρά, μὰ τὸ πῶς προφανέστατα, κάτω ἀπὸ τὴν ὅλην ἔκφραση τοῦ Ἀρριανοῦ, ἀλλὰ καὶ γενικώτερα μὲς ἀπὸ τὴν ὅλην στρατηγικὴν αὐτὴν θεώρηση, τε καὶ ἡρετικαὶ ὅπαρξη χάρτου στὰ χέρια τοῦ ιστορικοῦ, καθὼς συγγράφει τὴν Ἀλέξανδρον ἀνάβασιν] Τὸ βλέμμα, καὶ ἡ τέτοια — στρατηγικὴ ἀκριβῶς! — θεώρηση τῶν πραγμάτων, τὴν δεδομένην ἔκεινην στιγμὴν καὶ φάση τῆς ἔκστρατείας, σαφῶς ἀπὸ χάρτη προκύπτει, κι ὀλοφάνερα ὑποσκιάζεται ἀπὸ εἰδικὴν — κ’ ἔμπειρη (ὅπως ἦταν ὁ Ἀρριανὸς στὰ στρατιωτικά, στρατηγικὰ καὶ τακτικὰ) — μελέτη του *Κατεξοχὴν* πείθουν δὲ οἱ ἔκφράσεις: οὕτε τὴν ἐπ’ *Ἄγυπτου* πορείαν ἀσφαλῆ ὁρῶ [] ὅπολει ποιομένον τοὺς αὐτῆν τε ὀπίσω τὴν τῶν *Τυρίων* πόλιν — ἴδιως ὅμως τὸ ἐξαιρεθεὶσης δὲ *Τύρου*, καὶ πρωτίστως τὸ ἀποτελμένον οἰκοδόμησι τὴν τῶν τηλασσαν *Περσῶν* ξύμπασαν καὶ τὴν ἐπὶ τάδε τοῦ *Εὐφράτου* γῆν]

507^ε Κατὰ τὸν *Pritz*, *Aus Phonizien*, Leipzig, 1876, (κυρίως στὸν πίνακα τῆς 214, ποὺ σημειώνει καὶ τὸ βάθος τῆς θάλασσας γύρω στὸ νησί, ἀπὸ τὸ χάρτη τοῦ ἀγγλικοῦ ναυαρχείου ‘Απ’ αὐτά, κι ἀπὸ τὶς ἐπιτόπιες παρατηρήσεις τοῦ *Pritz*, συνάγεται πῶς στὸ νότιο τμῆμα τοῦ νησιοῦ, ποὺ ὑπῆρχε ἀλλοτε τὸ ἱερὸ τοῦ Μελκάρθ, μένουν σήμερα μόνο σκόπελοι κι ἀπέραντα ἐρείπια οἰκοδομῶν στὰ ρηγὰ τῆς θάλασσας. ‘Η περίμετρος τῆς πόλης (κατὰ τὸν Πλίνιον 22 στάδια [4χλμ]) ἀποδεικνύει πῶς ἀπλωνόταν κατὰ τὸ νοτιά ἀλλιῶς θάχε περίμετρο 14-15 στάδια [2,7 χλμ] ‘Απ’ τὸν καιρὸ τῆς πολιορκίας τοῦ *Μεγαλέξαντρου* τὸ νησὶ ἐνώθηκε μὲ τὴν στεριά, γιατ’ ἡ τεχνητὴ ἔκεινη πρόσχωση προκάλεσε μεταβολὴν στὰ θαλάσσαια ρεύματα — φαινόμενο εὐρύτερα γνωστὸ καὶ συγχρά βεβαιωμένο — μὲ ἀποτέλεσμα ν’ ἀλλάξῃ γενικώτερα ἡ γεωμορφολογία τῆς περιοχῆς “Ολ’ οἱ σύγχρονοι χάρτες τῆς Τύρου (*Sur*) δείχνουν πῶς τὸ νησὶ τῆς ἀρχαίας ἔχει σήμερα μάκρος 1100μ, κ’ εἶχε πλάτος, καθὼς φαίνετ’ ἀπὸ τὰ ἵχνη τῶν τειχῶν, κάπου 800. Τὸ βυθοσμένα ἐρείπια, ἐξ ἀλλου, ἀνήκουν κυρίως σ’ ἓνα μικρότερο νησί, τοῦ Μελκάρθ, πούχε τεχνητὰ ἐνώθη μὲ τὸ μεγαλύτερο, ἥδη ἀπὸ τὸ ἀιώνα π.Χ. (*Bl RE*, VII A, 2, 1876 κ.έ.) ’Ο ἀρχικὸς ὑπόλογισμὸς τοῦ *Droyesen*, πῶς τὸ μῆκος τοῦ μεγάλου νησιοῦ εἶναι μισὸ μίλι, δηλαδὴ κατόπι 3,8χλμ (1 γερμανικὸ μίλι = 7,5χλμ) — ὅταν μάλιστα ἡ περίμετρός του κατὰ τὸν Πλίνιον ἦταν 4χλμ — εἶναι προφανῶς λανθασμένος καὶ γ’ αὐτὸς διωρθώθηκε. Τὸ λάθος τοῦ ιστορικοῦ προέκυψε ἵσως ἀπὸ

ριά, κάπου 700μ φαρδύς, ποὺ κοντά στὸ νησὶ ἔφτανε τὰ 5-6μ βάθος, ἐνῶ κατὰ τὴ στεριὰ ἥταν ὅλο ρῆχες καὶ βάλτοι. Αὐτοῦ λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος ἀποφάσισε νὰ κάνῃ μιὰ πρόσχωση. Κ' εἶχε πρόχειρο τὸ ὄλικὸ ἀπὸ σπίτια τῆς Παλαίτυρου,⁵⁰⁸ πούχαν παρατήσ οἱ κατοικοὶ τους, καὶ τὰ κέδρα βέβαια τοῦ κοντινοῦ Λίβανου.⁵⁰⁹ Πάσσαλοι, ἐξ ἄλλου, εὔκολα μπήγονταν στὸ μαλακὸ βυθό. Ἐμ' ἔπος ἄμ' ἔργον λοιπόν!. . Κ' ἡ δουλειὰ προχώραε πυρετικά, κι ὁ Ἀλέξανδρος ὁ ἴδιος ἔστεκε ἀποπάνω,⁵¹⁰ κ' ἔπαινοι καὶ δῶρα φιλοτιμοῦσαν κι ἀνταμεῖβαν τοὺς στρατιῶτες γιὰ τὸ βαρύ τους μόχθο.

Οἱ Τύριοι, βασιζόμενοι στὶς τριήρεις τους, καὶ στὸ πάχος καὶ τὸ ὕψος τῶν τειχῶν τους, κοίταζαν ἀτάραχοι τὰ γινόμενα.⁵¹¹ Μὰ κάποια

τὸ δὲ — καθὼς ἐπισημαίνει καὶ ὁ Judeich, στὸν *Schlachten-Atlas* τῶν Kromayer-Veith, ποὺ χρησιμοποιοῦν τὶς ἴδιες μὲ τὸ Droyssen χαρτογραφικὲς πηγὲς — κανένας χάρτης τοῦ Pritz δὲν ἔχει κλίμακα, ἐνῶ κ' ἡ ἀναπαράστασή του τῆς ἀρχαίας Τύρου δὲν συμφωνεῖ κι ἀπόλυτα μὲ τὸ χάρτη τοῦ ἀγγλικοῦ ναυαρχείου 'Αεροφωτογραφίας τῆς Τύρου βλ. στὸν Poidebard, *Un port disparu. Tyr Atlas*, I, Schachermeyr, 264, πίνακα 13, Σαράντη, Β' 351 καὶ σχεδιάγραμμα 353 (χωρὶς κλίμακα), *IEE*, Δ', 92 καὶ σχεδιάγραμμα 90 (ἐπίσης χωρὶς κλίμακα) 'Οπωασδήποτε ἡ τοπογραφία κ' ἡ τοπωνυμία τῆς ἀρχαίας Τύρου παραμένει σὲ πολλὰ σκοτεινῇ. Γενικὴ βιβλιογραφία Seibert, 102-3.]

508^ε ΓΗ Παλαίτυρος, ἡ Πάλαι Τύρος, βρισκόταν στὴν ἡπειρωτικὴ παραλία, ἀπέναντι ἀπ' τὸ νησὶ τῆς Τύρου φαίνεται πῶς κατοικήθηκε πρὶν ἀπ' τὸ νησί, ἀπ' τὴν παλαιολιθικὴ κιόλας ἐποχῇ, ἀργότερα δῆμος ἐπισκιάστηκε ἀπ' τὴν πολὺ σπουδαιότερὴ τῆς νησιωτικὴ Τύρο.]

509^η Κούρτιος καὶ Διόδωρος δὲν ἔχουν ἀδικο βέβαια λέγοντας δὲι ὁ Ἀλέξανδρος γιὰ νὰ φτιάξῃ τὸ προγεφύρωμα κατάστρεψε τὴ σωζόμενη τότε ἀκόμα παλαιὰν Τύρον (Σκύλαξ, 104, *GGM*, I, 78). Οἱ κατοικοὶ τῆς φύγανε στὴ νησιωτικὴ Τύρο καὶ θάταν μὲς σ' ἐκείνους τοὺς ζένους ποὺ ἀναφέρει μετὰ ὁ Ἀρριανός, Β' 24, 5, πῶς πιάστηκαν καὶ πουλήθηκαν δοῦλοι, σὰν ἔπεσ' ἡ πόλη 'Απ'δ. τι ἀλλο διηγοῦνται οἱ δύο παραπάνω γιὰ τὴν πολιορκία, δέν εἰν' ἀξιόπιστα πάρ' δσα ἐπιβεβαιώνει τὸ κείμενο τοῦ Ἀρριανοῦ [Βλ. δῆμος τὶς βάσιμες ἀμφιβολίες τοῦ Bosworth γιὰ τὴν ἐγκυρότητα τοῦ Ἀρριανοῦ ἐν προκειμένῳ. *Arrian and the Alexander Vulgate*, στὸ Hardt, *Alexandre*, 16 κ.έ.] Τὸ νησὶ τῆς Τύρου εἶχε ἀπ' τὴν ἡπειρο τεσσάρων σταδίων [740μ] ἀπόσταση κατὰ τὸ Σκύλαξ, κ' ἐπτακοσίων βημάτων [540μ] κατὰ τὸν Πλίνιο, V, 76. Κατὰ τὸ Διόδωρο, ΙΖ' 46, καὶ τὸν Πλούταρχο, Ἀλέξανδρος, ΚΔ' 5, ἡ πολιορκία κράτησε μῆνας ἐπτά Θ' ἀρχισε ἀρα τὸν Ιανουάριο τοῦ 332.

510 Λένε πῶς πρῶτος ὁ Ἀλέξανδρος γέμισ' ἔνα κοφίνι μὲ χῶμα καὶ τόρριξε, κ' ὕστερ' ἀρχισαν οἱ μακεδόνες νὰ δουλεύουν μὲ θέρμη. (Πολύαινος, Δ' 3, 3)

511 Κατὰ τὸν Κούρτιο, IV, 2, 10, καὶ 3, 19, βοήθεια στὸν Τύριος εἶχαν ὑποσχεθῆ κ' οἱ Καρχηδόνιοι, ποὺ πρὶν ἀπὸ λίγο εἶχαν φτάσει καὶ θεωροὶ τους ἀλλ' ἔπειτα προφασίστηκαν πῶς τοὺς ἐμπόδισε ἡ ἀπόβαση τῶν Συρακούσιων στὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς. Καὶ λείπει, βέβαια, στὸ Διόδωρο, τῶν χρόνων αὐτῶν ἵσα-ἴσα ἡ σκελικὴ ἴστορία, ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Τιμολέοντα ὡς τὴν ἐμφάνιση τοῦ Ἀγαθοκλῆ πλήν, γιὰ τέτοιαν ἀπόβαση οὔτε νῦξ ἀλλοῦ πουθενὰ γίνεται, μὰ κι οὔτε ἀπ' τὴν τότε κατάσταση τῆς Σικελίας καὶ τῶν Συρακουσῶν πιθανολογεῖται σοβαρά.

ώρα βρῆκαν πώς ήρθ' ή στιγμή νὰ δείξουν στὸν ἵταμὸν ἐχθρὸ τὴ βλαχεία τῆς ἀπόπειράς του, καὶ τὴν ὑπεροχὴ τῆς πανάρχαιης ἀριστοτεχνίας τους στὰ μηχανικά. "Οταν λοιπὸν εἶχε φτάσει πιὰ τὸ ἔργο τῆς πρόσχωσης στὰ κάπως βαθύτερα νερά, μάζεψαν αὐτοῦ στὸ κατὰ τὴ στεριὰ μέρος τοῦ ψηλοῦ τους τείχους ὅσο γινόταν πιὸ πολλὲς βλητικὲς μηχανὲς κι ἄρχισαν νὰ ρίχνουν βέλη καὶ πέτρες σ' ὅσους δούλευαν ἀκάλυπτοι στὸ προγεφύρωμα, ἐνῶ μαζὶ κι ἀπὸ τριήρεις τοὺς χτυπάγανε, δεξιὰ κι ἀριστερά· 2 πύργοι μὲ μηχανὲς πούχε στήσει ὁ Ἄλεξανδρος ἄκρη-ἄκρη στὸ προγεφύρωμα, ἐνισχυμένοι μὲ προκαλύμματα καὶ μὲ δέρματα, τοὺς προστατέψανε κάπως ἀπὸ τὰ βλήματα, πούρχονταν κι ἀπ' τὴν πόλη κι ἀπ' τὶς τριήρεις· ἔτσι προχώραγε σιγὰ-σιγὰ τὸ κατασκεύασμα - ἄν κι ἀργότερα βέβαια, γιατὶ ὅλο καὶ βαθαίνανε τὰ νερά. "Οπου οἱ Τύριοι φτιάξαν ἔνα πυρπολικό· γεμίζουν δηλαδὴ μὲ ξερὰ κλήματα κι ἀλλὰ εὑφλεκτα κάποιο μεταγωγικό, μπήγουν στὴν πλώρη του 2 κατάρτια, γύρα-γύρα τοῦχουν φτιάξει ἐπίτηδες ψηλὲς τὶς κουπαστές, νὰ παίρνῃ ὅσο πιὸ πολλὰ δαδιὰ καὶ φρύγανα, καὶ πάν' ἀπ' ὅλ' αὐτὰ περιχύνουν πίσσα, θειάφι, κι ἀλλὰ τέτοια ποὺ ξανάβουνε τὶς φλόγες, καὶ δένουνε στὰ 2 μπροστινὰ κατάρτια 2 κεραῖες, καὶ κρεμᾶνε ἀπὸ τὶς ἄκριες τους καζάνια δόλγιομα πάλι μὲ τέτοια εὑφλεκτα, βάζουνε καὶ στὴν πρύμη του βαρείες σαβοῦρες, νὰ σκώνεται ἡ πλώρη ὅσο πιὸ ψηλὰ καθὼς ἡ πρύμη βούλιαζε παραπάνω, καὶ πρόσμεναν βολικὸν ἀγέρα κατὰ τὸ προγεφύρωμα· κι ἀμα φύσηξε, τὸ ρίχνουν στὴ θάλασσα, τὸ δένουν πίσω ἀπὸ τριήρεις, ποὺ τὸ ρυμουλκοῦν ἔτσι ἀπ' τὴν πρύμη καὶ, κοντὰ πιὰ στὴν πρόσχωση καὶ τοὺς πύργους, ὅσοι ἥτανε μέσα τοῦ βάζουνε φωτιὰ στὸ ἐσωτερικὸ καὶ στὰ κατάρτια, καὶ δίνοντάς του φόρα δλες οἱ τριήρεις μαζὶ τὸ στέλνουνε μ' ὅρμη νὰ πάῃ νὰ πέσῃ στὴν ἄκρη ἀπὸ τὸ προγεφύρωμα, ἐνῶ πηδούσαν, στὴ θάλασσα, ὅπως ἐκεῖνο εἶχε ἀνάψει κιόλας, οἱ πυρπολητές του, καὶ φτάσαν εὔκολα, κολυμπῶντας, στὰ καράβια. Τὸ πυρπολικό, καθὼς φύσαε καὶ δυνατὸς βορειοδυτικός, ἔκανε τὴ δουλειά του! "Ἄρπαξαν, ἀμέσως, καὶ καίγονταν αὐτοῦ πύργοι καὶ προκαλύμματα καὶ σκαρωσιές καὶ σωροὶ στοιβαγμένες ξυλοδεσιές, πούχαν φτιαγμένες ἔτοιμες γιὰ νὰ βαστᾶν τὰ χῶματα, ἐνῶ τὰ βέλη ἀπ' τὶς τριήρεις — ποὺ παρὰ τὸν ἄνεμο κρατιόντουσαν μὲ τὶς ἀγκυρες καὶ μὲ μαζεμμένα τὰ πανιὰ κοντὰ στὴν πρόσχωση — δὲν ἀφήναν κανεὶς νὰ ζυγώσῃ νὰ σβήσῃ τὶς φωτιές· κι ἀπάνω κεῖ ἐξορμᾶν συνάμα οἱ Τύριοι μὲ πολλὲς βάρκες, καὶ μὲ τὰ κουπιὰ διασκίζουν γρήγορα τὸν πορθμό, καὶ φτάνουνε καὶ χαλᾶνε μάνι-μάνι τὶς σκάρες τῶν πασσάλων μπρὸς ἀπ' τὸ προγεφύρωμα καὶ καΐνε κι ὅσες μηχανὲς εἶχαν γλυτώσει· κι ὅπως λεῖψαν οἱ σκάρες, μένει δίχως νὰ βαστιέται διόλου τὸ χῶμα στὴν ἄκρη τῆς πρόσχωσης, καὶ τὸ πῆραν τὰ κύματα, τὸ διάλυσαν.

Είπώθηκε συχνά, πώς διαλέξανδρος, υστερόπολης διλατά τούτα, διότι μόνο και πολλούς έχασε, κι όλες τις μηχανές, παρά και τοῦ ἀποδείχτηκε ἡ ἀδυναμία νὰ πάρῃ τὴν Τύρο ἀπὸ τὴν ξηρά, ἔπειτα νὰ λύσῃ τὴν πολιορκία, νὰ δεχτῇ τὴν συνθήκη ποὺ τοῦ πρόσφερναν οἱ Τύριοι και νὰ τραβήξῃ γιὰ τὴν Αἴγυπτο. 'Αλλ' αὐτό, γιὰ τὸ χαρακτῆρα του και τὴν νοοτροπία του ἥταν κάτι βέβαια πολὺ πιὸ ἀδύνατο κι ἀπὸ τὴν ἀλωση τῆς Τύρου! 'Οσο δυνατώτερη και πιὸ ἀπροσπέλαστη ὡρθωνόταν μπρὸς στὴ στεριανή του δύναμη ἡ ἀγέρωωχη ἐκείνη νησιωτικὴ πόλη, τόσο πιὸ ἀνάγκη τοῦ ἥταν νὰ τὴν ταπεινώσῃ! 'Οσο πιὸ ἀμφίβολη σ' ἀνήμπορες ψυχὲς φαινόταν ἡ νίκη, τόσο αὐτὸς ἐπρεπε νὰ τὴν ἐκβιάσῃ! 'Η μανία τοῦ ἀπολύτου τὸν ἔκανε πάντα νὰ νιώθῃ πώς κ' ἔνα μόνο βῆμα πίσω, μιὰ μονάχα παραίτηση ἀπὸ κάποιο σχέδιο, ἡ παραμικρότερη ἀφημένη (μπρὸς σ' ἀξεπέραστες δυσκολίες) μισοενέργεια, τοῦ τίναζε στὸν δέρα τὸ πᾶν!..

Τότε ἵσως νάταν και ποὺ τοῦ ξανάρθαν πρέσβεις τοῦ Δαρείου,⁵¹² προσφέροντάς του 10000 τάλαντα γιὰ τὴ μάνα, τὴ γυναικα, τὰ παιδιά του, και τὴν ἀποδῶ χώρα τοῦ Εύφρατη ὄλη, και τὴν κόρη του γιὰ γυναικα του, και φιλία και συμμαχία.

'Ο Ἀλέξανδρος συγκάλεσε τοὺς στρατηγούς του και τοὺς ἀνακοίνωσε τὰ καθέκαστα. Οἱ γνῶμες διχάστηκαν.

'Ο Παρμενίων εἶπε, πώς ἀν αὐτὸς ἥταν Ἀλέξανδρος, θὰ σταμάταγε, και θάβρισκε καλὴ τὴν προσφορὰ τοῦ Δαρείου, παρὰ νὰ συνεχίσῃ τὸν πόλεμο και νάν' ἀνοιχτὸς σ' ὅλα του τ' ἀπρόοπτα. Κι διότι διαλέξανδρος τότε τ' ἀπάντησε πώς ναι, κι αὐτός, ἀν ἥταν Παρμενίων, ἔτσι θάκανε· μὰ ἐπειδ' εἰν' Ἀλέξανδρος, ἡ ἀπάντησή του στὸ Δαρεῖο εἶναι κιούλ' αὐτὴ ποὺ τοῦ δύωσε: πώς οὕτε τὰ λεφτά του χρειάζεται, οὕτε κομμάτι τῆς χώρας δέχεται ἀντὶ ὀλάκερη, ἀφοῦ δσον τόπο κι ἀνθρώπους και χρήματα και καλὰ είχε ὁ Δαρεῖος, δικά του εἶναι πιά, κι ἀν ἥθελε γυναικα τὴν κόρη του, τὴν ἔπαιρνε και χωρὶς τὴν ἀδειά του· και ξανὰ τοῦ παραγγέλνει: ἀν θέλῃ τίποτα προσωπικό του, νάρθη ὁ ἴδιος νὰ τὸ πάρῃ - κι ἀπὸ τὴν καλοσύνη του!..

⁵¹² Ο Αρριανός, Β' 25, 1, λέει μονάχα ὅτι ἐν τῇ πολιορκίᾳ, ἐνῶ διούρτιος, IV, 5, 1, ὅστερα ἀπὸ τὴν ἐκπόρθηση τῆς Τύρου ἀναφέρει τὴν πρεσβεία μὲ τὴν προσφορὰ τῆς ὡς τὸν Εύφρατη χώρας [Halyn ὡστόσο γράφει ἐκεῖ ὁ ρωμαῖος, δχι Εύφρατη], και στὸ 11, 1, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη στ' Αρβηλα, μιλάει και γιὰ 3η πρεσβεία 'Ο Διόδωρος, ΙΖ' 54, κι δι πλούταρχος ('Αλέξανδρος, ΚΘ'), βάζουν τὴ 2η πρεσβεία μετὰ τὸ γυρισμὸ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο Στὴ Μάραθο ἀκόμα, γύρω στὰ μέσα Δεκεμβρίου δηλαδὴ τοῦ 333, δι 'Αλέξανδρος ἀπόρριψε τὶς πρῶτες προτάσεις. 'Η πρόσχωσθα ότι χρειάστηκε τουλάχιστον τέσσερις βδομάδες, και μετὰ τὸ χάλασμά της γίνεται μιὰ διακοπὴ τῆς δουλειᾶς - ἐνῶ κάθε λόγο είχε βέβαια διαρεῖος νὰ μήν ἀναβάλῃ τὶς δεύτερες προτάσεις του.

Τὰ πολιορκητικὰ τῆς Τύρου συνεχίστηκαν λοιπὸν ἐντατικώτερα· ἡ πρόσχωση μάλιστ’ ἀπ’ τὴν ξηρὰ ἔγινε καὶ πλατύτερη, ὥστε καὶ στερεώτερο νάναι τὸ ἔργο καὶ τόπο παραπάνω νάχουν οἱ πύργοι κ’ οἱ μηχανές, ἐνῶ κ’ οἱ μηχανικοὶ πῆραν διαταγὲς νὰ σκαρώσουν ἀμέσως μηχανές νέες - καὶ γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ προγεφυρώματος καὶ γιὰ τὸ χτύπημα τῶν γερῶν τειχῶν. Κι ὅσο γίνονταν ὀλ’ αὐτά, ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τοὺς ὑπασπιστὲς καὶ τοὺς ἀγριᾶνες πάει στὴ Σιδῶνα, νὰ συγκροτήσῃ ἐκεῖ καινούργιο στόλο, γιὰ νὰ πολιορκήσῃ κι ἀπὸ τὴν θάλασσα τὴν Τύρο.

Τότε ἵσα-ἴσα πρωτόμπαινε κ’ ἡ ἀνοιξη, καὶ γυρνούσανε κ’ ἐκεῖνα τὰ καράβια τῆς Ἀράδου, τῆς Βύβλου καὶ τῆς Σιδώνας, ἀπ’ τὰ ἑλληνικὰ νερά, ὁπούχανε ἀφῆσει, σὰν ἔμαθαν τὴν μάχη στὴν Ἰσσό, τὸ στόλο πιὰ τοῦ Αὐτοφραδάτη, κ’ εἶχαν ξεκινήσει, μόλις ἔστρωσ’ ὁ καιρός, γιὰ τὴν πατρίδα. Ἡταν 80 τριήρεις ὑπὸ τὸ Γηρόστρατο, βασιλιὰ τῆς Ἀράδου, καὶ τὸν Ἐνυλο, τῆς Βύβλου, μαζὶ μὲ 10 ἀπὸ τὴν Ρόδο, ποὺ μόλις εἶχε ταχτῆ μὲ τὸν Ἀλέξανδρο· καὶ μαζὶ μ’ αὐτὰ μπῆκε στὸ λιμάνι τῆς Σιδώνας⁵¹³ κ’ ἡ ὥραία μοῖρα τῶν βασιλιάδων τῆς Κύπρου, περίποτ 120 πλοῖα, καὶ κάποια ἀκόμ’ ἀπὸ τὴν Λυκία καὶ τὴν Κιλικία, καὶ μιὰ μακεδονικὴ τριακόντορος, ὃπου ὁ Πρωτέας, ὁ ἀνιψιὸς τοῦ Κλείτου τοῦ Μέλανος, ποὺ θριάμβευσε στὴν ἐπίθεσή του ἐκείνη τῆς Σίφνου. Ἔτσι θά φτανε τώρα ἡ ναυτικὴ δύναμη τοῦ Μεγαλέξαντρου τὰ 250 καράβια,⁵¹⁴ π’ ἀνάμεσά τους καὶ τετρήρεις καὶ πεντήρεις.

Ἐνῶ ἑτοιμαζόταν ὁ στόλος καὶ τέλειωναν οἱ κατασκευὲς τῶν μηχανῶν, ὁ Ἀλέξανδρος ὥρμησε σὲ μιὰν ἐκκαθαριστικὴ ἐπιχείρηση κατὰ ἀραβικῶν φύλων τοῦ Ἀντιλίβανου, ποὺ ἔλεγχαν τοὺς δρόμους ἀπὸ τὸν Ὁρόντη πρὸς τὴν παραλία, καὶ ποὺ ἡ καθυπόταξή τους ἦταν τόσο πιὸ ἀναγκαῖα ὅσο οἱ ληστὲς αὐτοὶ ροβόλαγαν διαρκῶς ἀπὸ τὰ ὄρεινά τους κάστρα καὶ χτυπάγανε τὰ καραβάνια τῆς Χαλυβώνας καὶ τῆς Δαμασκοῦ· μὲ κάποιες ἵλες ἱππέων, λοιπόν, τοὺς ὑπασπιστές, τοὺς ἀγριᾶνες καὶ τοὺς τοξότες, καβάλλησε τὶς ὁροσειρές τοῦ Λίβανου, κι ἄλλα τους

513 Ἡ «ἀμνηστία» ποὺ δόθηκε σὰν ἄδεια τῶν πρόσθεν στοὺς νέους σύμμαχους, στὶς ὅπ’ ἀνάγκης μᾶλλόν τι ἡ κατὰ γνώμην τὴν σφῶν ἐδόκουν χυνταχθῆναι τοῖς Πέρσαις (*Ἀρριανός*, Β’ 20, 3), δέν εἰναι μεγαλοψυχία, δπως συχνά εἰπώθηκε· μὲ κάθε τρόπο προβάλλεται σὰν πρόμαχος τοῦ ἑλληνισμοῦ ὁ Ἀλέξανδρος, κ’ εἶχε κάθε λόγο νὰ κρατήσῃ αὐτὴ τὴν ὅψη Ρόδιοι καὶ Κύπριοι τ’ ὡρα μόνο, πρώτη φορά, συντάσσονταν μὲ τὴν κοινὴ ἑλληνικὴν ὑπόθεση, κ’ ἡ ἀμνηστία ἦταν ἀπαραίτητη, ἀν ἥθελαν νὰ τοὺς θεωρήσουν ἔλληνες κι ὅχι αὐτόμολους

514 Ο Κούρτιος [IV, 3, 11] λέει 190, κι ὁ Πλούταρχος [*Ἀλέξανδρος*, ΚΔ'] 200· ὁ *Ἀρριανός* δημιους [Β' 20, 1-3] μᾶς δίνει νὰ καταλάβουμε πώς, ἐκτὸς ἀπ’ ὅσες γράφονται στὸ κείμενό του, ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε (πρὶν ἀπ’ τὴν προσχώρηση τῶν φοινικῶν κι ἄλλων μοιρῶν) ἀκόμα κι ἄλλες τριήρεις

φρούρια κυρίεψε, ἀλλα τοῦ παραδόθηκαν, δλοι ὁ πωασδήποτε ἀναγνώρισαν, ἔτσι κι ἀλλιῶς, τὴν ἐπικυριαρχία του, κι ὅταν, σ' ἔντεκα μόνο μέρες ἔχοντας τελειώσει μ' αὐτούς, ξαναγυρνάγη στὴ Σιδῶνα,⁵¹⁵ βρίσκει φτασμένους κιόλας ἐκεῖ — ποὺ ὅτι τοῦ χρειάζονταν καὶ ξεκούραστοι ἀντρες — 4000 μισθοφόρους, στρατολογημένους ἀπ' τὸν Κλέανδρο.

Εἶχαν προχωρήσει πιὰ κ' οἱ προπαρασκευὲς γιὰ τὴν κανονικὴ πολιορκία τῆς Τύρου. Τόσο, ποὺ μπόρεσε ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπανδρώνοντας καὶ μὲ ὑπασπιστὲς τὰ πληρώματα (ἔτσι ποὺ νάναι βέβαιος πῶς θὰ τὰ ὕβραζαν πέρα σὲ ναυμαχίες καὶ κυρίως σὲ συμπλοκὲς μὲ τοὺς Τύριους), ν' ἀνοιχτῇ ἀπ' τὴ Σιδῶνα, πλέοντας γραμμὴ κ' εἰς τάξιν μάχης γιὰ τὴν Τύρο, μ' ἐπικεφαλῆς, ἀριστερά, τὸν Κράτερο, καὶ τὸν Πνυταγόρα τῆς Κύπρου, καὶ δεξιὰ ὁ Ἰδιος, μὲ τοὺς ἄλλους κύπριους καὶ φοίνικες βασιλιᾶδες, σκοπεύοντας, ἀν τὰ κατάφερνε, νὰ διώξῃ, μὲ καμμιὰ ναυμαχία, τὸν τύριο στόλο ἀπὸ τὰ γύρω νερά, κ' ὕστερα, μὲ καμμιὰν ἔφοδο, ἢ μὲ πολιορκία, ν' ἀναγκάσῃ τὴν πόλη νὰ παραδοθῇ.

Δυὸς κλειστὰ λιμάνια ἔχει ἡ Τύρος — καὶ τὰ δυὸς κατὰ τὴν ἥπειρο· τὸ ἔνα, τὸ σιδώνιο, βλέπει στὸ βοριά, κατὰ τὴ Σιδῶνα, δεξιὰ ἀπ' τὴν πρόσχωση τῶν Μακεδόνων (καθὼς ἔρχετ' ἀπὸ τὴν ἔηρα), καὶ τ' ἄλλο, ἀριστερά της, τὸ αἰγύπτιο, ποὺ βλέπει κατὰ τὴν Αἴγυπτο, καὶ τὸ χωρίζει ἀπ' τ' ἀνοιχτὸ πέλαγος ἔνας μακρόστενος βραχίονας στὰ νότια τοῦ νησιοῦ.⁵¹⁶ "Οσο δὲν ἔξεραν οἱ Τύριοι πῶς τὰ πλοῖα τῶν Κύπριων καὶ τῶν Φοινίκων εἶχαν προσχωρήσει στὸν Ἀλέξανδρο, σκόπευαν νὰ βγοῦν νὰ χτυπηθοῦνε· μὰ μόλις εἶδαν στὸν ὄρίζοντα τὴν τόσο πλατειὰ παράταξη τοῦ στόλου, ποὺ κατάπλεε δλος ἀπάνω τους, τόβραν παράτολμο νὰ τὰ βάλουν μὲ τριπλάσια πλοῖα, κ' ἐνῶ ἔπρεπε βέβαια νὰ προφυλάξουν καὶ τὰ 2 λιμάνια τους ἀπὸ κάθε εἰσβολή, κι ἄρα θάχανε γιὰ ναυ-

515^a Τὰ φῦλα αὐτὰ εἰν' οἱ κατοπινοὶ Ἰτουραῖοι — οἱ Δοῦρσοι η Δροῦσοι τοῦ μεσαίωνα — ποὺ κι ὁ Πομπτίος παρόμοια καταπολέμησε 'Ο Κούρτιος πιστεύει πῶς ὁ Ἀλέξανδρος χτύπησε τοὺς ἀραβεῖς αὐτοὺς γιατὶ σκότωσαν κάποιους μακεδόνες πούκοβαν κέδρα στὸ Λίβανο Κι δσο γιὰ κεῦνο τ' ἀνδραγάθημά του, ποὺ διηγιέται ὁ Χάρης [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ. 7] ἀπ' τὸν Πλούταρχο (Ἀλέξανδρος, ΚΔ' 10-4), περισσότερο θὰ ταίριαζε βέβαια στὸ στόμα γερο-μακεδόνων πολεμιστῶν, παρὰ στὴν πέννα ιστορικοῦ

516^a Γ' ἐνῷ τὸ σιδώνιο λιμάνι χρησιμοποιεῖται ἀκόμα καὶ σήμερα, τὸ αἰγύπτιο ἔχει ἐξαφανιστῇ. Ἡταν λιμάνι τεχνητό, καθὼς ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὶς ἔρευνες τοῦ γάλλου ἀρχαιολόγου Poidebard (*Un grand port disparu Tyr. Recherches aériennes et sous-marines, 1934-1936 Texte καὶ Atlas*. Paris, 1939), ποὺ ἐντόπισε στὰ νότια τοῦ νησιοῦ, μέσα στὴ θάλασσα, τὰ ἵχνη ἐνὸς μεγάλου κυματοθραύστη, μήκους 750μ καὶ πάχους 8, μὲ καλοωχυρωμένη εἰσοδο στὴ μέση. (Βλ. *RE*, VII A, 2, 1880.) Γ' αὐτὸ καὶ ξεπερασμένες οἱ σχετικὲς ἀναπαραστάσεις τοῦ αἰγύπτιου λιμανιοῦ, πούχαν οἱ Droysen, Kiepert κ.ἄ.]

μαχία κι ἀκόμα λιγώτερα. Γι' αὐτὸ φράξανε μονάχα τὸ στενὸ στόμιο τοῦ βόρειου λιμανιοῦ, τοῦ σιδώνιου, ποὺ ἀμεσώτερα κινδύνευε, μὲ πολλὲς καὶ πυκνὲς ἀντίπλωρες τριήρεις, νὰ μὴν περνάῃ τίποτα.

'Ο Ἀλέξανδρος, σὰν ἔφτασε ἀντίκρυ στὴν Τύρο, στάθηκε προσμένοντας ν' ἀνοιχτοῦν νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουν. Μὰ δὲν κουνήθηκε κανένα πλοῖο. Ζύγωσε τότε γρήγορα μὲ τὰ κουπιά, μπάς καὶ μὲ καμμιάν ἔφοδο ἀρπάζε τάχα τὸ λιμάνι - ἀλλὰ τὸ πυκνὸ ἐκεῖνο φράγμα στὸ στόμιο ἀπὸ καράβια στὴν ἀράδα δὲν περνιόταν, καὶ 3 μόνο, τ' ἀκρινά, βούλιαξαν (κ' οἱ ἀντρες τους κολυμπῶντας βγῆκαν στὴν κοντινὴ ἀκτῇ). Τότε ὁ Ἀλέξανδρος ἀράζει τὸ στόλο στὴν παραλία, σ' ἐν' ἀπάγκιο σικᾶ στὴν πρόσχωση, καὶ διάταξε τὴν ἄλλη μέρα ν' ἀρχίσῃ ἀποκλεισμός. Τὰ κυπριακά, μὲ ναύαρχο τὸν Ἀνδρόμαχο καὶ μὲ τοὺς βασιλιᾶδες τους, ἀπόκλεισαν τὸ βορεινὸ λιμάνι, τὸ σιδώνιο, ἐνῶ τὰ φοινικικά, πούταν μαζὶ κι ὁ Ἀλέξανδρος, δέσανε μπρὸς στὸ νότιο θέλαν τὶς μηχανές καὶ τοὺς πύργους ὅσο πιὸ κοντὰ γινότανε στὰ τείχη, νὰ κατάφερναν ρήγματα ἢ νάστηναν σκαλώματα στὶς ἐπάλξεις· γι' αὐτὸ κι ὅχι μόνο τὸ προγεφύρωμα γέμισε μηχανές, παρὰ καὶ πολλὰ φορτηγὰ καὶ τριήρεις ποὺ δὲν ἦταν γοργὲς διασκευάστηκαν ἔτσι ποὺ πῆραν καὶ κριοὺς καὶ καταπέλτες κι ἄλλα βλητικὰ-πολιορκητικά. Μὰ σ' ὅλ' αὐτὰ ποὺ δροῦσαν ἀπ' τὸ προγεφύρωμα τάβγαζε πέρα τὸ τεῖχος, χτισμένο καθὼς ἦταν ἀτράνταχτο, μὲ πελώριες τετράγωνες πέτρες, 45μ, θεόρατο, καὶ μ' ἐπίτηδες στημένους ξύλινους πύργους πάνω στὶς ἐπάλξεις του, κ' ἐπιθετικὰ ἀπὸ κεῖ ἀναπτυγμένες παντοῦ γέφυρες ψηλὰ κ' ἔξεδρες - ἐνῶ τὰ πλοῖα μὲ μηχανές, δεξιὰ κι ἀριστερὰ τῆς πρόσχωσης, ἀν κάναν πώς τὸ παραζύγωναν, χαλάζι βλήματα τοὺς ἔρχονταν ἀποπάνω, πέτρες καὶ πυρφόρα βέλη! Ξὸν ποὺ δὲ ζυγωνόταν κ' ἡ ἀκτή, ἀπὸ ἐπίτηδες βουλιαγμένες πέτρες αὐτοῦ νὰ ἐμποδίζουν· κι ἀρχισαν λοιπὸν νὰ τὶς βγάζουν αὐτὲς τὶς πέτρες τὶς ἀντιπλοϊκὲς - δουλειὰ δύσκολη βέβαια, καὶ μάλιστα ἀπὸ ταλαντεύμενα πλεούμενα, μὰ ποὺ κ' οἱ Τύριοι κάναν κιόλα δ, τι μποροῦσαν γιὰ νὰ τὴ δυσκολεύουνε κι ἀκόμα παραπάνω, ἢ καὶ γιὰ νὰ τὴν κάνουν ἀδύνατη ὀλότελα: ὥρμαγαν μὲ κατάφραχτα καράβια κ' ἔκοβαν τὰ σκοινιὰ ἀπὸ τὶς ἄγκυρες τῶν πλοίων ποὺ δουλεύανε σὰ βιθοκόροι, ὅπου τὰ παράσερν' ἔτσ' ἡ φουρτοῦνα κι ὁ ἀνεμος! 'Εβαλ' ὁ Ἀλέξανδρος τριακόντορους, ὅμοια κατάφραχτες μπρὸς στὶς ἄγκυρες, γιὰ νὰ φυλᾶν τὰ σκοινιά τους! Μὰ μὲ μακροβούτια οἱ Τύριοι πάλι κάτω ἀπ' τὸ νερὸ κόβαν τὰ σκοινιά! Στὸ τέλος τὶς κρεμάσανε τὶς ἄγκυρες τῶν ἐργατοκάραβων σὲ ἀλυσίδες οἱ Μακεδόνες, σιδερένιες, κ' ἔτσι λοιπὸν τὶς ρίχναν ἀλυσοδεμένες, ποὺ δὲν κοβόντουσαν, καὶ δούλευαν τώρ' ἀνενόχλητα, κ' ἔβγαζαν τὶς πέτρες καὶ τὶς κουβάλαγαν ἀλλοῦ, ποὺ δὲν τοὺς βλάφταν, ὥστε νὰ μποροῦνε πιὰ τὰ πλοῖα μὲ τὶς βλητικὲς-πολιορκητικὲς μηχα-

νές νὰ ζυγώσουν τὸ τεῖχος· κ' ἡταν ἔξαγριωμένος, μανιασμένος ὁ στρατός, γιατὶ βγάλανε οἱ Τύριοι κάποιους μακεδόνες αἰχμάλωτους ψηλὰ στὶς ἐπάλξεις καὶ μπροστὰ στὰ μάτια ὅλων τοὺς ἔσφαξαν ἄγρια καὶ τοὺς γκρέμισαν στὴ θάλασσα!

Δὲν τοὺς ξέφευγε τῶν Τύριων διόλου, πῶς μέρα μὲ τὴ μέρα ὁ κίνδυνος μεγάλωνε καὶ πῶς χωρὶς βοήθεια ἀπόξω ἢ πόλη τους, ἔχοντας χάσει τὴν ὑπεροχὴ στὴ θάλασσα, ἡταν χαμένη.⁵¹⁷ Στὴν ἀρχὴ ἐλπίζαν πῶς θὰ τοὺς ἔφτανε, ἵσως, κάποια συνδρομὴ ἀπ' τὴν παλιά τους ἐκείνη ἀποικία, τὴν Καρχηδόνα· καὶ πῶς, τούλαχιστον, δὲ θάταν κι ὁ κυπριακὸς στόλος ἀπέναντί τους μὰ νά πούρχεται κάποτ' ἀπ' τὴ «θυγατέρα» κ' ἡ ἱερὰ τριήρης μὲ τοὺς θεωροῦς, ποὺ ἔξηγοῦνε πῶς καμμιὰ βοήθεια δὲν μποροῦσαν νὰ προσμένουν στὴ μητρόπολη τὴν Τύρο! Κ' ἡταν λοιπὸν ἀπὸ παντοῦ σχεδὸν ἀποκλεισμένοι - κι ὁ στόλος τῶν Κύπριων νά τὸν κι αὐτὸς ἔκει μπρὸς στὸ βορειὸν λιμάνι τους! Καὶ τῶν δύμαφυλῶν τους, ὁ φοινικικός, μπρὸς στὸ νότιο, μὲ τὸν ξένον ἔχθρο! Κ' ἔτσι τώρα δὲ μποροῦσαν μήτε τὰ καράβια τους νάχουν ὅλα μαζὶ γιὰ μιὰν ἔξοδο, ποὺ φαινόταν πιὰ σὰν ἡ στερνή τους ἐλπίδα. Γι' αὐτὸ καὶ μὲ μεγάλες προφυλάξεις ἔξοπλίζουνε στὸ βορειὸν λιμάνι τους, πίσω ἀπὸ πάνινα παραπετάσματα, πούκρυβαν ὀλότελα τί γινότανε, τρεῖς πεντήρεις, τρεῖς τετρήρεις, κ' ἐφτὰ τριήρεις, ἐπανδρωμένες μὲ διαλεχτοὺς ναῦτες καὶ παλληκάρια, κανονίζοντας νὰ ἔξορμήσουν τὸ μεσημέρι, ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος συνήθιζε νὰ ἡσυχάζῃ στὴ σκηνή του, στὴν ἥπειρο, καὶ τὰ πληρώματα τῶν πλοίων βρίσκονταν σκόρπιοι οἱ περισσότεροι, ἐδῶ κ' ἔκει, γιὰ φαῦ καὶ νερό· κρυψά λοιπὸν βγαίνουν ἀπ' τὸ λιμάνι μὲ γοργὸ κουπί, κι ἀμαζύγωσαν στὰ σχεδὸν ἀφύλαχτα καράβια τῶν κύπριων βασιλιάδων, ρίχνοντ' ἄξαφνα, μὲ βοὴ κι ἀλαλαγμούς, καὶ μὲ τὸ πρῶτο βουλιάζουνε τρεῖς πεντήρεις, τοῦ Πνυταγόρα, τοῦ Ἀνδροκλῆ ἀπὸ τὴν Ἀμαθοῦντα, καὶ τοῦ Πασικράτη ἀπὸ τὸ Κούριο, ρίχνοντας τ' ἄλλα ὅξω καὶ τσακίζοντάς τα στὴν ἀκτῇ.

Ο Ἀλέξανδρος, ποὺ τὴ μέρα ἔκείνη ἔτυχε κάπως νωρίτερα νάχη γυρίσει στὰ καράβια του, νότια ἀπ' τὴν πόλη πούταν ἀραγμένα, κατάλαβε ἀμέσως τί γινόταν ἀπ' τὴν ἀλλή μεριά, πέρ' ἀπ' τὸ βορειὸν λιμάνι· καὶ συντάσσει, μάνι-μάνι, τοὺς ἄντρες του, γιομίζει τὰ πλοῖα του, καὶ

⁵¹⁷ [Χαρακτηριστικοὶ τοῦ κλίματος τρόμου ποὺ κρατοῦσε μέσα στὴν Τύρο, παρ' ὅλη τὴ γενναιὰν ἀντίστασὴ τῆς, εἰν' οἱ διάφοροι ἔκειν οἰωνοὶ π' ἀναφέρουν σώζοντας τὴν παράδοση ὁ Πλούταρχος κι ὁ Διόδωρος, μαζὶ μὲ τὶς γραφικὲς ἀντιδράσεις τῶν πολιορκημένων 'Ἐπι παραδείγματι, πῶς ὁ Ἀπόλλων λέει ἐμφανίστηκε στὰ ὄνειρα πολλῶν τύριων, βεβαιώνοντάς τους ὅτι φεύγει καὶ πάει μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, γιατὶ ὅσα γίνονται στὴν πόλη δὲν τ' ἀρέσουν!' Καὶ πῶς τ' ἀλλο πρῷ λοιπὸν σὰ λιποτάχτη δέσανε τ' ἄγαλμά του, μ' ἀλυσίδες στὴ βάση του, μὴν τὸ σκάσῃ!, καὶ τὸν ἔλεγαν. ἀλεξανδριστῇ!]

τὰ πιὸ πολλὰ τὰ στέλνει στὸ νότιο λιμάνι, μπάς καὶ βγοῦν ἀπὸ κεῖνο οἱ Τύριοι, ὅρμῶντας κι ὁ ἔδιος μὲ 5 τριήρεις κι ὀλες τὶς πεντήρεις! Φέρνει βόλτα τὸ νησὶ καὶ ρίχνεται στοὺς νικητὲς κιόλας Τύριους, ὅξω ἀπὸ τὸ βορειὸ λιμάνι τους. Τὸν εἶδαν ἀπὸ τὰ τείχη καὶ πάλεψαν ὅπως μποροῦσαν νὰ μηγύσουν στοὺς δικούς τους τὸν κίνδυνο ποὺ πλάκωνε· ἀλλὰ στὸ σαματὰ τῆς μάχης π' ἀκόμα κράτας δὲν ἀκουσαν αὐτοὶ ποὺ τοὺς φώναζαν νὰ τραβηγχτοῦνε πίσω, νὰ φυλαχτοῦν - καὶ τὸν πῆραν εἴδηση μόνο σὰν ὥρμαγε πιὰ καταπάνω τους! Στρίψανε τότε, καὶ τράβαγαν κουπὶ ὅσο πιὸ γοργὰ μποροῦσαν - μὰ λίγα πρόλαβαν νὰ τρυπῶσουνε καὶ νὰ σωθοῦν· τὰ πιὸ πολλὰ ὁ Ἀλέξανδρος τὰ βούλιαξε ἢ πάθαν τόσες ζημιές πούταν ἄχρηστα πιά! Καὶ μπρὸς ἀκόμα ἐκεῖ στὴν εἴσοδο τοῦ λιμανιοῦ οἱ Μακεδόνες γράπωσαν μιὰ πεντήρη καὶ μιὰ τετρήρη, μὰ τὰ πληρώματά τους βούτηξαν πάλι καὶ βγῆκαν στὴν ἀκτὴ κολυμπῶντας.

'Η ἔκβαση αὐτὴ ὅμως τοῦ ἀγώνα τὴν μέρα κείνη βάρυνε πολὺ στὸ πεπρωμένο τῆς πόλης· γιατὶ χάνοντας οἱ Τύριοι τὴν θάλασσα, χάνανε τὴν ἐμβέλεια ἵσα-ἵσα τῆς ἀμυνας τῶν τειχῶν τους,⁵¹⁸ ἐνῶ τὰ καράβια τους μέναν πιὰ νεκρὰ ἐλλιμενισμένα, μὲ τὸν ἀντίπαλο στόλο νὰ τὰ καραδοκῇ ἀπόξω ἄγρυπνα, κι αὐτοὶ νὰ τὰ φυλᾶν αὐτοῦ δεμένα μ' ἀλυσίδες στὰ στόμια τῶν δυό τους λιμανιῶν, μπάς καὶ μπουκάρουν ἀξαφνα μέσα τὰ ἔχθρικά! Κ' ἔτσι ἀρχινᾶ ἡ τελευταία πράξη μιᾶς δραματικῆς πολιορκίας, ὅπου οἱ ἀντίπαλοι, ξεπερνῶντας διαρκῶς ὃ ἔνας τὸν ἄλλο σ' εὐρήματα καὶ μηχανὲς καὶ τέχνη, ἀφησαν πίσω τους κάθε ἀνάλογο ἑλληνικὸ ἢ βαρβαρικό· κι ἀν οἱ Τύριοι, πανομοιόγητα κορυφαῖοι τεχνικοὶ καὶ μηχανοποιοὶ τοῦ τότε κόσμου, ἐπινόησαν ὅ,τι πιὸ ἀφάνταστο γιὰ τὴν ἀμυνα τῆς πόλης τους, ἀναμφισβήτητα ὅμως κ' οἱ φιλότιμοι ἐκεῖνοι μηχανικοὶ τοῦ Μεγαλέξαντρου, π' ἀνάμεσά τους ὁ Διάδης κι ὁ Χαιρίας τῆς σχολῆς τοῦ Πολυειδοῦς,⁵¹⁹ δείχτηκαν ἐξίσου ἐφευρετικοὶ γιὰ νὰ ὑπερνικήσουν ὅλα τὰ τεχνάσματά τους.

⁵¹⁸ Τὰ τείχη τους γίνονταν ἀπευθείας πιὰ βλητὰ κι ἀπὸ τὰ πλοῖα, ἐφόσον δὲν εἶχαν κυριαρχία στὴ γύρω θάλασσα. Καὶ τοῦτο ἦταν κάτι ποὺ τόχαν προβλέψει σὰν κίνδυνο τῆς ἀμυνας τους, γι' αὐτὸ κ' εἶχαν ποντίσει τὶς ἀντιπλοικὲς ἐκεῖνες πέτρες καὶ πολὺ προσεκτικὰ κρατοῦσαν μὲ τὸ στόλο τους τὴν κυριαρχία στὴ θάλασσα τους. Στὴν τακτική, ἔξ ἀλλου, εἶναι γνωστὸ ἀξίωμα, πώς κάθε ὄχυρωση πρέπει νάχῃ καὶ προκάλυψη, νὰ μὴν ἀφήνεται ἀνεπικάλυπτη κι ἀμεσα προσβλητή.]

⁵¹⁹ Ο Ἀρριανὸς μηχανικοὺς δὲν ἀναφέρει στῆς Τύρου, μήτε στῆς Ἀλικαρνασσοῦ τὴν πολιορκία Ἰσως τότε νὰ μὴν ἦταν πιὰ στὸ στρατὸ ὁ Πολυειδῆς ὁ θεσσαλὸς — πατέρας τοῦ Ἐπόκιλλου (Ἀρριανός, Γ' 19, 6) — πούταν στὴν πολιορκία τῆς Περίνθου Ὁ Ἀθήναιος [ὁ μηχανικὸς] (Θένεντον, *Veterum mathematicorum opera*, 3-4) [Jacoby, *FGrH*, (65), ἀπόσπ 3] ἀναφέρει, σὰ μαθητὲς τοῦ Πολυειδοῦς, πέρ ἀπὸ τοὺς δυὸ αὐτοὺς στὸ κείμενο καὶ κάποιον ἄλλον, ὀνόματι Δημάχῳ (ἄλλη γραφή Διῆνεχος), ποὺ ἀκολούθησε τὸν Ἀλέξανδρο Ὁ Στέφανος Βυζάντιος (Λακεδαιμων) ἀναφέρει ἔργο του μὲ τὸν τίτλο Πολιορκητικὰ ὑπομνήματα [Jacoby]

Ἄπο δῶ καὶ μπρὸς λοιπόν, ἀφοῦ μὲ τὸ προγεφύρωμα ὁ Ἀλέξανδρος ἀπόχτησε καὶ σταθερὸ δρμητήριο γιὰ κάθ' ἐπίθεση κι ἀρκετὰ σίγουρο ἀραξιοβόλι γιὰ τὰ καράβια του, κι ἀφοῦ ἔσκαθάρισε τὸ βυθό, νὰ μποροῦν νὰ πλησιάζουν ἄνετα οἱ μηχανές του, ἔχοντας διώξει καὶ τὸν ἔχθρικὸ στόλο ἀπ' τὴν ἀνοιχτὴ θάλασσα, δὲν τ' ἀπομένει πιὰ παρὰ τὸ δυσκολώτερο καὶ πιὸ ἐπικίνδυνο τῆς ὅλης ἐπιχείρησης: ν' ἀνέβῃ, ἢ νὰ σπάσῃ τὰ τείχη! Καὶ σ' αὐτὸ ρίχνεται τώρα, ἐνῶ καὶ τῶν Τύριων, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ λύσσα κι ὁ φανατισμὸς δυναμώνουν, ὅσο μεγαλώνει ὁ κίνδυνος καὶ ζυγάνει τὸ τέλος τους.

Τ' ἀπέναντι στὴν πρόσχωση τείχη τόσο ψηλά ἡταν π' οὕτ' ἀνεβαίνονταν οὕτε κλονίζονταν. Καὶ τίποτα δὲν κατάφερναν οὕτ' οἱ μηχανές στὴ βορεινὴ πλευρά τους - γιατὶ κ' οἱ γεροχτισμένοι μὲ γυψοκονίαμα ὀγκόλιθοι ἄντεχαν καὶ στὰ πιὸ δυνατὰ χτυπήματα! Ἐφ' ᾧ κι ὁ Ἀλέξανδρος μὲ παραπάνω ἀκόμα πεῖσμα ἐπέμενε στὸ σκοπό του! Στέλνει τὶς μηχανές του στὴ νότια πλευρά, μὲ διαταγὴ νὰ δουλεύουνε ἀκατάπαυτα, ὥσπου ἔκαν' ἔνα ρῆγμα στὸ τεῖχος! Σήκωσαν ἀμέσως σκάλες κι ὥρμησαν! Γίνηκε μάχη φοβερὴ αὐτοῦ! Ἡ λύσσα τῶν ἀμυνόμενων, τὰ βλήματα, τὰ καυστικὰ ὀξέα καὶ τ' ἄλλα ἐμπρηστικὰ ποὺ τοὺς ἐξακόντιζαν, οἱ ἀνθρωποθεριστικὲς-ἔκκαθαριστικὲς ἔκεινες μηχανές, πού βαλαν μπρὸς καὶ τοὺς σάρωναν, τοὺς ξύλωναν ὅλους μαζί, ἀνάγκασαν τοὺς Μακεδόνες νὰ ὑποχωρήσουν, κι ὁ Ἀλέξανδρος παράτησε τὸ ρῆγμα ἔκεινο, ποὺ παράγτανε μικρό, κ' οἱ Τύριοι τὸ ξανάχτισαν ἀμέσως ἀπομέσα.

Φυσικὸ ποὺ στὸ στρατὸ ἀρχισαν ν' ἀμφιβάλλουν πώς θάπαιρναν ποτὲ τὴν Τύρο· ἄλλὰ κι ὁ Ἀλέξανδρος πεισμάτωσ' ἀκόμα παραπάνω - νὰ τελειώνῃ μὲ δαύτην· τὸ πρῶτο κεῖνο ρῆγμα εἶχε δείξει ποῦ ἔπρεπε νὰ χτυπηθῇ ἡ ἀγέρωχη πόλη, καὶ μόνο νὰ καλμάρῃ λίγο ἡ θάλασσα περίμενε γιὰ νὰ ξαναορμήσῃ ἔκει. Τρεῖς μέρες ἔπειτ' ἀπ' τὴν ἀποτυχία ἔκεινη (Αὔγουστος;⁵²⁰) ἡ θάλασσα ἤσυχη, ὁ ἀέρας βολικός, ὁ οὐρανὸς

by, δ π., ἀπόσπ. 4], κ' ισως κι ὁ Ἀθήναιος, (Thevénot, 2) ἄλλὰ στὸν Wescher, *Poliocétiqne des Grecs*, 5, ὑπάρχει ἡ ἔξῆς ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου· ἐκ τοῦ Δημάχου Περσικῶν (ἄλλη γραφή: περσεικῶν, πορθητικῶν) καὶ τῶν δι' αὐτοῦ ἀκολουθησάντων Ἀλεξάνδρῳ. Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Β' 21, 1, ὁ Ἀλέξανδρος μεταχειρίστηκε καὶ φοίνικες καὶ κύπεριους μηχανικούς [Διαφορές ἔχει τὸ χωρίο στὸ Ιακούθ, δ.π.. κατανοήσεις δ' ἂν τις τοῦτο ἀκριβέστατα ἐκ τῶν Δημάχου Πολιορκητικῶν καὶ τῶν Διά[δους καὶ Χαρ]ιον [τῶν] ἀκολουθησάντων Ἀλεξάνδρῳ. (Ο Βεργε, II, 417, σημειώνει πώς ἡ ἔκφραση ἀκολουθησάντων Ἀλεξάνδρῳ ἀναφέρεται στὸ Διάδη καὶ τὸ Χαιρία μόνο, καὶ φρονεῖ πώς ὁ Δημάχος ἦταν μηχανικὸς τοῦ Μεγαλέξαντρου. Βλ. καὶ Y. Garlan, *Recherches de poliorcétique gréque*, Paris, 1974, 84, 1, καὶ 208.)]

520 Ἡ χρονολογία κατὰ προσέγγιση μόνο· καὶ βγαίνει ἀπ' τὸ γραφόμενο τοῦ Ἀρρια-

ἀνέφελος, ὅλα ὅπως τάθελε ὁ Ἀλέξανδρος! Συγκαλεῖ τοὺς ἐπικεφαλῆς λοιπὸν τῶν μονάδων πούχε ὄρίσει γιὰ ἐπίθεση, τοὺς λέει τί ἀποφάσισε, κ' ὅστερα στέλνει τὰ πιὸ δυνατὰ μηχανοφόρα πάλι στὸ Ἰδιο μέρος, στὸ νοτιά, νὰ ζυγώσουν τὰ τείχη καὶ ν' ἀρχίσουν ξανὰ τὴ δουλειά, ἐνῶ δυὸ πλοῖα, τόνα μὲ τοὺς ὑπασπιστές, ὑπὸ τὸν Ἀδμητο, καὶ τ' ἄλλο μὲ τοὺς πεζέταιρους φαλαγγῆτες τοῦ Κοίνου, ἥταν ἔτοιμα γιὰ τὴν ἔφοδο, ὅπου θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ. Ό ἵδιος ὁ Ἀλέξανδρος πῆγε μὲ τοὺς ὑπασπιστές. Διάταξε συνάματα ὅλα τὰ καράβια νὰ βγοῦν στὸ πέλαγος, καὶ πολλὲς τριήρεις νὰ χτυπήσουν τὰ 2 λιμάνια, μπάς καὶ κατὰ τὴν ἐπίθεση κατορθώσουν νὰ σπάσουν τὶς ἀλυσίδες καὶ νὰ μποῦν! Κι ὅλα τ' ἄλλα πλοῖα, πούχ' ἐπανδρώσει μὲ τοξότες, σφενδονῆτες, λιθοβόλους, καταπέλτες, κριοὺς κι ἄλλα τέτοια, διάταξε νὰ περιπλέν τὸ νησί, κ' ἡ νὰ κάνουν ἀπόβαση ὅπου μπορέσουν ἢ ν' ἀγκυροβολήσουν κάτ' ἀπὸ τὰ τείχη, σὲ δραστικῆς βολῆς ἀπόσταση, καὶ νὰ χτυπᾶν ἀπὸ παντοῦ τοὺς Τύριους, ἔτσι π' αὐτοὶ ν' ἀλαλιάσουν, νὰ μὴ μποροῦνε νὰ ζυγιάσουν ἀπὸ ποῦ είναι μεγαλύτερος κι ἀπὸ ποῦ μικρότερος ὁ κίνδυνος, νὰ σπάσουν ἔτσι εύκολώτερα στὴν ἔφοδο.

Κι ἀρχισαν λοιπὸν οἱ μηχανὲς νὰ δουλεύουν, κι ἀπὸ παντοῦ ἔπεφταν βλήματα καὶ πέτρες στὶς ἐπάλξεις, δὲν ἔμενε κι ἀπὸ πουθενὰ ποὺ νὰ μὴν κινδυνεύῃ ἡ Τύρος, δταν νὰ! τὸ Ἰδιο κεῖνο μέρος, ποὺ ξαναχτύπαγε ὁ Ἀλέξανδρος ἐπίμονα, ράισε, γκρεμίστηκε, κι ἀνοιξε τώρα ἐκεῖ μεγάλο ρῆγμα! Παρευθὺς τὰ δυὸ πλοῖα μὲ τοὺς πολεμιστὲς πῆραν τὴ θέση τῶν μηχανοφόρων, ὑψώθηκαν οἱ σκάλες, κ' οἱ ὑπασπιστές ὅρμαν!

Πρῶτος ὁ Ἀδμητος βγαίνει πάνω στὸ τεῖχος, καὶ πρῶτος αὐτοῦ σκοτώνεται! Ἀγριεμμένοι ἐκεῖ μὲ τὸ θάνατο τοῦ ἀρχηγοῦ τους χιμᾶν οἱ ὑπασπιστές, ἀκάθεκτοι, μπρὸς ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο, π' ἀκολουθεῖ μὲ τὸ ἄγημα. Καὶ νὰ! οἱ Τύριοι κάνουν πίσω ἀπ' τὸ ρῆγμα, κυριεύετ' ἔνας πύργος, μετὰ κι ἄλλος, καβαλλᾶν οἱ Μακεδόνες τὰ τείχη, μένει ἀφύλαχτο τ' ἀνάχωμα μπρὸς ἀπ' τ' ἀνάκτορα, κι ὁ Ἀλέξανδρος διατάξει νὰ τὸ καταλάβουν, γιατὶ ἀπὸ κεῖ εύκολώτερα κατεβαίνουν στὴν πόλη.

Στὸ μεταξύ, καὶ τὰ πλοῖα τῆς Σιδώνας, τῆς Βύβλου καὶ τῆς Ἀράδου, σπάσαν τὶς ἀλυσίδες καὶ μπῆκαν στὸ νότιο λιμάνι, ὅπου ἄλλα πλοῖα ἐκεῖ τῆς Τύρου τὰ βούλιαξαν κι ἄλλα τάρριξαν στὴ στεριά. Μὰ

νοῦ, Β' 24, 6, πὼς ἡ Τύρος ἔπεσε τὸν ἐκατομβαιῶνα (περίπου 22 Ιουλίου ὁ 20 Αύγουστου) τοῦ 332, κι ἀπ' τὴν παράξενη ἀφήγηση στὸν Ἀλέξανδρο τοῦ Πλούταρχου, ΚΕ', γιὰ τὸν Ἀρίστανδρο, πούειπε πὼς θὰ κυριευτῇ τὸ μῆνα κεῖνο, παρὰ πούταν κιόλας ἡ τελευταία του μέρα - μὰ θὰ ἐννοοῦσε ὁ μάντης βέβαια τὸ μῆνα ὃχι τὸν ἀττικό, παρὸ τὸ μακεδονικό. Πάντως ἡ χρονολογία μένει ἀβέβαιη, ἀφοῦ δὲν μποροῦμε νὰ καταλήξουμε ἀπὸ μακεδονικὸς κι ἀττικὸς συμπίπταν καὶ σωστὴ θάν' ἡ 20η Αύγουστου, μόνο ἀν ὁ κανόνας τοῦ Μέτωνα ισχύει ἐπὶ Μεγαλέξαντρου, καθὼς τὸν ὑπολόγισε ὁ Ideler, *Handbuch der Chronologie*, I, 386.

καὶ τὰ κυπριακὰ μπήκανε στὸ βορεινὸ λιμάνι καὶ πῆραν τὸ προπύργιο καὶ τὰ κοντινὰ μέρη τῆς πόλης. Οἱ Τύριοι ἀπὸ παντοῦ ὑποχωρῶντας πιὰ μαζεύτηκαν γύρω ἀπὸ τ' Ἀγηνόριο - ν' ἀνασυνταχτοῦν αὐτοῦ, γιὰ στερνὴ ἄμυνα. Μὰ καὶ κατὰ τῶν τελευταίων αὐτῶν ἀντιστεκόμενων ὥρμησ' ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπ' τ' ἀνάκτορα, μὲ τοὺς ὑπασπιστές, κι ὁ Κοῖνος, ἀπ' τὸ λιμάνι, μὲ τοὺς φαλαγγῖτες του. Γρήγορα τοὺς τσάκισαν καὶ τοὺς ἔσφαξαν ἐκεῖ.

8000 τύριοι σκοτώθηκαν, κι ὅλ' οἱ ἄλλοι, καμμιὰ τριανταριὰ χιλιάδες, πουλήθηκαν γιὰ δοῦλοι,⁵²¹ ἐνῶ σ' δσους προσφύγανε, χωρὶς ν' ἀντιστέκωνται, στὸ ναὸ τοῦ Ἡρακλῆ — στὸν Ἀζέμιλκο, τὸ βασιλιά, καὶ στοὺς ἀνώτερους ἀρχοντες τῆς πόλης καὶ τοὺς καρχηδόνιους θεωροὺς — ὁ Ἀλέξανδρος ἔδωσε χάρη.

"Ισως οἱ Σιδώνιοι κι ἄλλοι φοίνικες νάσωσαν στὰ πλοῖα τους χιλιάδες τύριους· ἀλλὰ καὶ πολλοὶ παλιοὶ κάτοικοι τῆς Τύρου μεῖναν ἦξαναγύρισαν στὴν πόλη τους,⁵²² ποὺ ἐπειδὴ βέβαια εἶχε τὰ δυὸ λαμπρὰ ἐκεῖνα λιμάνια, κ' ἡτανε κι ὁ σπουδαιότερος ναύσταθμος σ' ὅλη τὴ συριακὴ παραλίᾳ, ὁ Ἀλέξανδρος φυσικὰ ἥθελε καὶ νὰ τὴ σώσῃ καὶ νὰ τῆς ἔξασφαλίσῃ εύνοικες προυποθέσεις ὑπαρξῆς κι ἀνάπτυξης στὴν ἐπικράτειά του, γιὰ νάχῃ δικιά του θέση πάντως ὑπεροχῆς ἀνάμεσα στὶς ἄλλες ναυτικὲς πόλεις τῆς θάλασσας ἐκείνης — ποὺ κράτησαν καὶ τοὺς βασιλιᾶδες καὶ τοὺς στόλους τους (ὑπὸ μακεδονικὴ βέβαια ἐπικυριαρχία) —, τὸ παλιὸ κοινοτικὸ πολίτευμα ὅμως κ' ἡ βασιλεία τῆς δὲ διατηρήθηκαν⁵²³ κ' ἡ Τύρος ἔγινε σημαντικὴ μακεδονικὴ βάση σ' ἐκεῖνα τὰ

521 Σ' Αρριανός, Β' 24, 4 καὶ 5, Πολύβιος, ΙΣτ' 22α (40) ἐξηνδραποδισμένων μετὰ βίας Κατὰ τὸ Διόδωρο, [ΙΖ' 46] 7000 — κατὰ τὸν Κούρτιο [IV, 4, 16] 6000 — σκοτώθηκαν στὴ μάχη, 2000 μάχιμοι σταυρώθηκαν, καὶ 13000 γέροι, γυναῖκες, παιδιὰ — καθὼς οἱ πιὸ πολλοὶ κατάφυγαν στὴν Καρχηδόνα — πουλήθηκαν γιὰ δοῦλοι Ὁ Αρριανὸς ἀνεβάζει τοὺς νεκροὺς σὲ 8000 καὶ τοὺς αἰχμάλωτούς σὲ 30000 Ἡ Τύρος, ὅπως μπορεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνῃ ἀπ' τὰ γραφόμενά του, εἶχε παραπάνω ἀπὸ 40000, ἀφοῦ μόνο τὰ 80 καράβια, ποὺ κάποια τους ἡτανε καὶ πεντήρεις, χρειάζονταν κάπου 20000 ἀντρες, ἐνῶ ἡ νησόπολη, πούχε κατὰ τὸν Πλίνιο περίμετρο 22 σταδίων [4χλμ], δρόμους στενοὺς καὶ φυλὰ σπίτια, μποροῦσε, κατ' ἀναλογία μὲ νεώτερες πόλεις, νὰ χωράῃ καὶ 80000. Ἀλλ' ἀπὸ δαύτους χιλιάδες ίσως φύγαν πρὶν ἀπ' τὴν πολιορκία, κι ὑστερα σιγὰ-σιγὰ θὰ ξαναγύρισαν

522 Κατὰ τὸν Κούρτιο, IV, 4, 15, ἡταν 15000 ὁ Ιουστῖνος, XVIII, 3, 19, διηγεῖται παράδοξα *genus tantum Stratonis* (τ' ἀρχαῖο κατ' αὐτὸν βασιλικὸ γένος) *regnumque stirpi eius restituit, ingenuis et innoxuis incolis insulae attribuitis, et extirpatio servili germe genus urbis ex integro conderetur* Ὁ Στράβων, ΙΣτ' 757, λέει πῶς ἀργότερα ἡ Τύρος ξανάγινε μεγάλη καὶ πλούσια ἐμπορικὴ πόλη

523 Κανεὶς ἀρχαῖος συγγραφέας δὲν ξεκαθαρίζει τὸ θέμα, ἐνῶ τοῦ Αρριανοῦ τὸ στολχεῖο, στὸ Β' 24, 5, πῶς πῆρε ἀδεια, δηλαδὴ ἀμνηστεύτηκε, ὁ Ἀζέμιλκος, καὶ τοῦ Διόδωρου ἡ μπερδεμμένη πληροφορία, στὸ ΙΖ' 47, γιὰ τὸν Ἀβδαλώνυμο, εὔκολα θὰ μποροῦσαν νὰ θεωρηθοῦν τεκμήρια γιὰ τὸ ἀντίθετο Ἡ συνέχεια ὅμως τῶν

παράλια κ' ἔνας ἀπὸ τοὺς μόνιμους ναύσταθμους τῆς ἐπικράτειας.⁵²⁴

‘Ο ‘Αλέξανδρος γιόρτασε τὴν νίκη του θυσιάζοντας, πρῶτα στὸν Ἡρακλῆ, τὴν θυσία ποὺ τοῦ εἶχαν ἀρνηθῆ στὸ Ἡράκλειο τῆς νησόπολης τῆς Τύρου, κ' ἔκανε καὶ μεγάλη πομπή, μ' ὅλο τὸ στρατὸ πάνοπλο, κι ὅλο τὸ στόλο καταστόλιστο, σὲ θριαμβικὴ παρέλαση· κ' ἔγινε καὶ γυμνικὸς ἀγώνας καὶ λαμπαδηφορία· καὶ τὴν μηχανὴ ποὺ γκρέμισε τὸ τεῖχος τὴν περιφέρανε στὴν πόλη, τιμῶντας την, καὶ τὴν ἀφιερώσανε στὸ Ἡράκλειο - καθὼς καὶ τὴν τριήρη ἐκείνη τῶν Τύριων, πούχανε πιάσει πρὸν, τὴν ἱερὴ τοῦ Ἡρακλῆ, τὴν ἀφιέρωσαν στὸ ναό.

‘Η εἰδηση τῆς ἀλωσῆς τῆς Τύρου θάκανε ζωηρότατη ἐντύπωση· κι ὅπως ἡ νίκη τῆς Ἰσσοῦ στὶς ἀνατολικὲς χῶρες, ἔτσι κι ἀκόμα παραπάνω θάδειξε αὐτὴ στὶς δυτικὲς δόλης τῆς Μεσογείου, ὡς τὶς Στῆλες τοῦ Ἡρακλέους, τὸ ὑπερδύναμο χέρι τοῦ Μεγαλέξαντρου, ὅταν θάμαθαν πώς ἡ πανίσχυρη Τύρος, ναί, κι ὁ περήφανος στόλος της, καὶ τὰ καράβια της τὰ ἐμπορικά, κι ὁ πλοῦτος τῆς περίφημης σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη ἐκείνης πόλης, πᾶν ὅλα, καταστράφηκαν ἀπὸ τὴν ἀχίλλεια ὄργῃ τοῦ Μακεδόνα κατακτητῆ!..⁵²⁵

Νέα ὅμως ἀντίσταση περίμενε τὸν Ἀλέξανδρο στὴ νότια Συρία: ἀπὸ τὴν Τύρο κιόλας εἶχε καλέσει τοὺς ὑπὸ τὸν ἱερέα Ἰαδδοῦ (Ιαδδούα) Ἰουδαίους νὰ ὑποταχτοῦνε· ἀλλ' αὐτοί, μὲ τὴν πρόφαση πώς ἡταν δεσμευμένοι τάχα πρὸς τὸν πέρση βασιλιὰ μὲ τὸν ὅρκο τῆς ὑποτα-

πραγμάτων κ' ἡ δῆλη μετὰ ἴστορία δὲν τὸ ἐπιβεβαιώνουν στὶς διαμάχες τῶν Διαδόχων ἀναφέρονται μὲν βασιλιᾶδες στὴν Κύπρο, στὴ Σιδῶνα, στὴ Βύβλο, καὶ στὴν Ἀραδό, πλὴν μακεδόνες φρούραρχοι στὴν Τύρο, δπου καὶ τοῦ Περδίκκα τὸ θησαυροφυλάκιο, κατὰ τὸ Διόδωρο, ΙΗ' 37.

524 Τὸ *Philota regioni circa Tyrum iusso praesidere*, στὸν Κούρτιο, IV, 5, 9, δὲ θάταν καθαυτὸ ἀπίθανο [Berve, ἀρ 806], ἀν ὁ ἵδιος δὲν ἔλεγε συνάμα πώς στὴν Κιλικία εἶχε διοριστῇ ὁ Σωκράτης [Berve, ἀρ. 732] καὶ στὴν Κοίλη Συρία ὁ Ἀνδρόμαχος [Berve, ἀρ 76] — *Andromacho Parmenio tradiderat bello quod supererat interfuturus*) — ἐνῶ ὁ Ἀρριανὸς ἀναφέρει σατράπη τῆς Κιλικίας τὸ Βάλλακρο καὶ τῆς Συρίας τὸ Μένωνα τοῦ Κερδίματα. [Βλ καὶ ὁ 530] Μπορεῖ δῆμας νὰ δεχτῇ κανείς, πώς καὶ στὴ Συρία (ὅπως κι ἀλλοῦ) ἔκτὸς ἀπὸ τὸ σατράπη ὑπῆρχε καὶ στρατηγός, καὶ τὴ θέση αὐτὴ πῆρε μετὰ τὸν Παρμενίωνα ὁ Ἀνδρόμαχος

525 Σὰν τεκμήριο γιὰ τὴν ἐντύπωση αὐτὴ μπορεῖ νὰ παραθέσῃ κανεὶς τὸ χωρίο τοῦ Κούρτιου, IV, 5, 11, ποὺ λέει πώς οἱ ἔλληνες στὰ Ἰσθμια ψήφισαν, *ut sunt temporaria ingenia*, νὰ στείλουνε 15 πρέσβεις στὸν Ἀλέξανδρο, νὰ τὸν τιμήσουν μὲ χρυσὸ στεφάνι, *ob res pro salute ac libertate Graeciae gestas*. Τὰ Ἰσθμια δῆμως αὐτὰ γίναν ἀρχὴ καλοκαιριοῦ τοῦ 332, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀλωση τῆς Τύρου καὶ λοιπόν, ἀν στὰ Ἰσθμια πράγματι ἀποφασίστηκε τὸ *victoriae donum*, τοῦτο θάναι γιὰ τὴ νίκη τῆς Ἰσσοῦ ‘Ο Διόδωρος, ΙΖ' 48, 6, διηγιέται σχεδὸν τὰ ἴδια, ἀλλ' ἀναφέρει συνέδρους τῶν Ἐλλήνων ποὺ θὰ πήγανταν νὰ τὸν συγχαροῦν γιὰ τὴ νίκη του στὴν Κιλικία

γῆς, δὲν ἔδωσαν οὕτε τὰ ἐφόδια οὕτε τὶς ἄλλες εἰσφορὲς ποὺ ἀπαίτησε. Ἀντίθετα ὁ Σαναβαλλέτης (Σανβαλλάτ), ποὺ ἡ αὐλὴ τῶν Σούσων τὸν εἶχε διορίσει σατράπη τῆς Σαμάρειας, πῆγε μὲ τὸ νικητή.

Αλλὰ περισσότερο ἀνήσυχοῦσε γιὰ τὴ Γάζα· ἡ σπουδαιότατη αὐτὴ πόλη τῆς παλαιστινιακῆς Συρίας, πάνω στὸν ἐμπορικὸ δρόμο ἀπὸ τὴν Ἐρυθρὰ Θάλασσα στὴν Τύρο κι ἀπὸ τὴ Δαμασκὸ στὴν Αἴγυπτο, εἶχε θεωρηθῆ ἀνέκαθεν ἀπ’ τοὺς βασιλιάδες τῆς Περσίας βάση γιὰ τὴν καταστολὴ τῆς συχνὰ ἀνήσυχης σατραπείας τῆς Αἰγύπτου. Ο Δαρεῖος τὴν εἶχε ἐμπιστευτῇ σ’ ἔναν ἀπ’ τοὺς πιὸ σταθεροὺς αὐλικούς του, τὸν εὐνοῦχο Βάτι,⁵²⁶ πούκανε τὴν ἀποκοτιὰ νὰ φανταστῇ πώς θὰ σταματοῦσε τῷρ’ αὐτὸς ἔκει, στὰ σοβαρά, τὸ νικητὴ ποὺ κατηφόριζε!.. "Οπου ἐπανδρώνει λοιπὸν τὴ σημαντικὴ ὄπωσδήποτε περσικὴ φρουρὰ τῆς Γάζας καὶ μ’ ἀραβεῖς, ἀπὸ τὰ φῦλα ποὺ ζοῦσαν στὰ νότια τῆς πόλης ἵσαμε τὴν παραλία, μαζεύει καὶ τρόφιμα πολλά, γιὰ μακρόχρονη πολιορκία, μὲ τὴν ἴδεα πώς, ἀν κατάφερνε νὰ σταματήσῃ τὸν ἔχθρό, καὶ ἡ πάμπλουτη σατραπεία τῆς Αἰγύπτου θάμεν’ ἥσυχη κι ὁ Μεγάλος Βασιλιὰς θάβρισκε τὸν καιρὸν νὰ συμπληρώσῃ τὶς νέες του προπαρασκευές στὴν πάνω Ασία, νὰ κατέβῃ στὶς σατραπείες αὐτὲς καὶ νὰ διώξῃ τὸν παράτολμο Μακεδόνα πέρ’ ἀπὸ τὸν Ταῦρο τὸν "Άλυ καὶ τὸν Ἐλλήσποντο.

Ἡ ἀντίσταση μάλιστα τῆς Τύρου, ποὺ παραμάκρυνε, φαίνετ’ ἔδωσε καὶ κουράγιο στὸν εὐνοῦχο, καὶ μάλιστ’ ἀφοῦ ὁ στόλος, ποὺ ἔκρινε τὰ πράγματα ἐντέλει, κ’ ἔκανε νὰ πέσῃ ἡ νησόπολη, κατὰ τῆς Γάζας ἥταν ἀχρηστος ὄπωσδήποτε, γιατὶ τὴ χώριζαν 3-4χλμ ἀπὸ τὴν παραλία — ὅλο ρῆχες, κι ἀπροσπέλαστη σὲ κάθε στόλο — κι ἀπὸ τὴν ἀκτὴν κατὰ μέσα ὁ τόπος ἥταν ὅλος ἀμμουδερός, ἵσαμε τοὺς πρόποδες τοῦ ὑψώματος ὄπούταν ἡ πόλη, μὲ περιφέρεια ἀρκετὴ καὶ ψηλὸς γερὸ τεῖχος, ἵκανό, καθὼς ἔδειχνε, κάθε κριὸν ν’ ἀντέξῃ καὶ κάθε βλῆμα.

Ο Ἀλέξανδρος ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Τύρο γύρω στὶς ἀρχὲς τοῦ Σεπτέμβρη τοῦ 332, καὶ χωρὶς νὰ συναντήσῃ καμμιὰν ἀντίσταση στὴν ὁχυρὴ πόλη "Ακη — κλειδὶ στὴν εἰσοδο τῆς παλαιστινιακῆς Συρίας — προελαύνει καὶ στρατοπεδεύει ἀπὸ τὴ νότια πλευρὰ τῆς Γάζας, ὅπου τοῦ φάνηκαν τὰ τείχη πιὸ βλητὰ καὶ πρόσφορα γιὰ ἐφόρμηση, διατάζοντας ἀμέσως νὰ συνθέσουνε καὶ νὰ στήσουν ἔκει τὶς μηχανές του. Οἱ ἀρχιμηχανικοὶ τοῦ λὲν πώς δὲ γίνετ’ αὐτοῦ νὰ στηθοῦν μηχανές καὶ νὰ ζυγάσουν νὰ χτυπήσουν τὸ τεῖχος, ἔτσι ψηλὸ πούναι τὸ μέρος ὅπου πάνω του ὀρθώνεται ἡ πόλη· ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως δὲν ἔννοει μὲ κανέναν

⁵²⁶ Εται στὸν Ἀρριανό, Β' 25, 4· στὸν Ἰώσηπο, Ἰουδαικὴ Ἀρχαιολογία, ΙΑ' 320: Βαμήσης (ἄλλη γραφή: Ἀβιμάσης, Βαβιμάσης) Κάποιοι νόμισαν πώς τὸ παρεφαρμένο βασιλεὺς στὸν Ἡγησία (SRAM, 142, ἀπόσπ. 3) περιέχει τ’ δονομά του. [Ο Jacoby μάλιστα, FGH, (142), ἀπόσπ. 5, διορθώνει τὸ βασιλέα σὲ Βαῖτιν]

τρόπο ν' ἀφήσῃ τὸ φρούριο ἀπαρτο, κι ὅσο στοὺς γύρω του φαίνεται δύσκολ' ὑπόθεση, τόσο αὐτὸς θέλει νὰ τὴ δῆ τελειωμένη καὶ νάχουν γίνει τ' ἀδύνατα δυνατά! Γι' αὐτὸ διατάξει νὰ κάνουν μιὰν ἐπιχωμάτωση στὴν πιὸ εὐπρόσβλητη μεσημβρινὴ πλευρὰ ἔκεινη τῶν τειχῶν τῆς Γάζας. Ἐγινε, λοιπόν, μάνι-μάνι, καὶ φέραν καὶ τὶς μηχανὲς στὸ ἴσοπεδο ποὺ σήκωσαν, αὐτοῦ ποὺ ἀρχίζανε τὰ τείχη, καὶ πιάσανε δουλειὰ ἀπὸ τὸ πρώι! Ὁ Ἀλέξανδρος, μὲ τὴν πολεμικὴ στολὴ του, καὶ στεφανωμένος, θυσίαζε... Γύρευε κάποιο σημάδι... Καὶ τότε, λέει, ὅρνιο σαρκοβόρο, ποὺ πέταγε πάν' ἀπ' τὸ βωμό, ἀφήνει καὶ πέφτει ἔνα λιθάρι στὸ κεφάλι του - ἐνῶ τὸ ἰδιο πῆγε καὶ κάθησε σὲ μιὰ μηχανὴ καὶ μπλέχτηκε κεῖ στὰ σκοινιά της! Ὁ μάντης Ἀρίστανδρος ἐξήγησε τὸν οἰωνό: πὼς θὰ πάρῃ ὁ Ἀλέξανδρος τὴ Γάζα, μὰ νὰ προσέχῃ σήμερα! Στάθηκε λοιπὸν γι' αὐτό, στὴν ἀρχή, κοντὰ στὶς μηχανές, ποὺ τὸν κάλυπταν, καὶ δούλευαν (δχι καὶ χωρὶς ἀποτέλεσμα) στὸ γερὸ τεῖχος. "Οπου οἱ Γαζαῖοι ὄρμαν ἀξαφνα ἔξω ἀκάθεκτοι καὶ βάζουνε φωτιὰ στὰ προκαλύμματα καὶ στὰ λογῆς-λογῆς βλητικά, ἐνῶ χαλάζι βέλη ἔρχονταν ἀπ' τὰ τείχη σ' ὅσους δουλεύαντες τὶς μηχανές καὶ σ' ὅσους πάλευαν νὰ σβήσουν δ, τι μποροῦσαν! Τοὺς ζόρισαν ἔκει τόσο, π' ἀρχισαν νὰ ὑποχωροῦν ἀπ' τὴν ἐπιχωμάτωση. Τότ' ὁ Ἀλέξανδρος δὲ βάσταξε παραπάνω κι ὄρμαίει μὲ τοὺς ὑπασπιστὲς ὅπου ἡ πιὸ κρίσιμη πίεση! Κατάφερε νὰ ξαναστήσῃ τοὺς Μακεδόνες στὴ θέση τους, νὰ μὴν ξηλωθοῦν κι ὀλότελα ἀποκεῖ. Μὰ ἔνα βέλος τότε ἀπὸ καταπέλτη τὸν βρίσκει, περνάει τὴν ἀσπίδα καὶ τὸ θώρακα, καὶ τοῦ μπήγεται στὸν ὄμο! Σωριάζεται, χιμᾶν οἱ Γαζαῖοι ἀλαλάζοντας, κ' οἱ Μακεδόνες ἀναγκάζονται νὰ παρατήσουν τὸ τεῖχος.

Τὸ τραῦμα τὸν βασάνισε, μὰ βαρὺ δὲν ἦταν. Δὲν ἔμεν' ἄρα παρὰ ν' ἀληθέψῃ καὶ τ' ἄλλο μισὸ τώρα τοῦ οἰωνοῦ! Τότε λοιπὸν τοῦ φτάνουνε στὸ κοντινὸ λιμάνι τῆς Γάζας (Μαίουμὰ) κ' οἱ μηχανὲς πούχανε σπάσει τὰ τείχη τῆς Τύρου. Γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ δουλέψουν διάταξ' ὁ Ἀλέξανδρος νὰ γίνη ἔνα ἀνάχωμα γύρα-γύρα στὰ τείχη, κάπου 350μ φαρδὺ καὶ περίπου 75 ψηλό.⁵²⁷ Μαζὶ σκάφτηκαν κ' ὑπόνομοι, ὥστε τὰ

⁵²⁷ Η περιγραφὴ τῆς πολιορκίας ἀπ' τὸν Ἀρριανὸ εἶναι σύντομη, κ' ἐδῶ κ' ἔκει ἀσαφῆς - μάλιστα γιὰ τὴ 2ῃ αὐτὴν ἐπιχωμάτωση. Εἰδίκωτερα, νόμισαν πὼς ἡ ἔκφρασή του χῶμα χωννύναι ἐν κύκλῳ πάντοθεν τῆς πόλεως σημαίνει πλήρη περιχαράκωση· ποὺ τὸ ὕψωμα μονάχα νάπιαν· ἡ Γάζα, μὲ περίμετρο (κατὰ τὸν Stark, 25) 2 ἀγγλικῶν μιλίων, πέντε χιλιάδων βημάτων δηλαδὴ [3,5χλμ περίπου], καὶ 4000 βήματα [3χλμ] νὰ ὑπολογιστῇ μετριώτατα ὁ γῦρος τῶν τειχῶν τῆς, 20000 ἀνθρώπωις θάπρεπε νὰ δουλεύουνε συνέχεια ἔνα χρόνο, γιὰ νὰ σωράσουν τόσο χῶμα, ἔδων ποὺ ἔτσι δὲ θά περίσσευε καὶ τόπος γιὰ ὑπονόμευση τῶν τειχῶν. [Πρβλ Fuller, 217, καὶ Bosworth, *Arrian and the Alexander Vulgate*, στὸ Hardt, *Alexandre*, 23-4] Ὁ λόφος, ἔξ ἀλλου, ποὺ πάνω του ἡ σημερινὴ τούλαχιστον Γά-

τείχη, κούφια ἀποκάτω πιά, εἴτε καὶ μόνο μὲ τὸ ἕδιο τους τὸ βάρος εἴτε κι ἀπ' τὰ χτυπήματα τῶν κριῶν πάνω ἀπ' τὸ ἀνάχωμα, σπάσανε! Ρίχνοντ' οἱ Μακεδόνες στὰ ρήγματ' αὐτά, κάνουν τρεῖς ἀλλεπάλληλες ἐπιθέσεις, καὶ στὴν τέταρτη πιά, ποὺ οἱ φάλαγγες ἀπὸ παντοῦ ὠρμοῦσαν, κι ὅλο καινούργια ἀνοίγματα γίνονταν στὰ τείχη, ποὺ γκρεμίζονταν, κ' οἱ μηχανὲς φοβερώτερα συνεχῶς χτυπάγανε, κ' οἱ γενναῖοι ἔκεινοι ἄραβες εἶχαν τόσους νεκροὺς καὶ τραυματίες ποὺ δὲ μποροῦσαν παντοῦ ν' ἀντιστέκωνται ἀποτελεσματικά... ἔ, κ' οἱ ὑπασπιστὲς τότε κατάφεραν νὰ βάλουν σκάλες στὰ χάσματα καὶ περνῶντας πάν' ἀπ' τὰ ἐρείπια τῶν γκρεμισμένων τειχῶν σπάσαν τὶς πύλες καὶ χύθηκε ὅλος ὁ στρατὸς στὴν πόλη! Καὶ τότε ἄρχισ' ἀγριώτερο κακὸ μὲς στους δρόμους τῆς Γάζας, γιατ' οἱ Γάζαιοι ἔως θανάτου ἀμύνονταν γιὰ τὶς θέσεις τους καὶ φριχτὸ ἔτσι ματοκύλισμα σφράγισε τὴν καυτερὴ ἔκεινη μέρα! Περίπου 10000 λὲν πώς σκοτώθηκαν, οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους πουλήθηκαν γιὰ δοῦλοι, καὶ λάφυρα πολλὰ πέσαν στὰ χέρια τοῦ νικητῆ - μάλιστ' ἀρώματ' ἄραβικά, ποὺ τὸ ἀποθήκευαν ἔκει στὴ Γάζα.

‘Ο Ἀλέξανδρος ἔφερε στὴν πόλη τους πληθυσμοὺς τῶν γύρω ἀραβικῶν καὶ φιλισταικῶν χωριῶν, ἐνῶ μὲ τὴ μόνιμη φρουρὰ πούβαλε τὴν ἔκανε βασικό του ὄρμητήριο⁵²⁸ γιὰ τὶς παρακάτω ἐπιχειρήσεις στὴ Συρία καὶ τὴν Αἴγυπτο.⁵²⁹

Κατὰ παραδόσεις ιουδαικές, μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Γάζας ὁ Ἀλέξανδρος ἐκστρατεύει στὶς χῶρες τῶν Ιουδαίων καὶ τῶν Σαμαρειτῶν. Κοντὰ στὰ Ἱεροσόλυμα, λέει, βγαίνουν νὰ τὸν προύπαντήσουν ὁ ἀρχιερέας μὲ τοὺς ἄλλους τοῦ ἱερατείου καὶ πολὺ λαό, γιορταστικὰ ντυμένοι ὅλοι, χαιρετίζοντάς τον σὰν τὸν προβλεπόμενο ἀπὸ τὰ ἱερά τους βιβλία, πώς θὰ καταλύσῃ τὴν περσικὴν ἀρχή. Κι αὐτὸς ἔδειξε, λένε,

ζα, δὲν ξεπερνάει τὰ 30μ ὑψοῖς! Πῶς ἀνάχωμα ἔκει 75 μέτρων, Μὰ κι ἂν κάτι τέτοιο εἶχε γίνει, τόσο ἔργο, δέ θάμεν' οὕτ' ἔχνος, (Bosworth, I, 259)]

528 ‘Ο Ἀρριανός, Β' 27, 7, λέει ἔχρητο δσα φρουρίῳ ἐς τὸν πόλεμον

529ε ‘Ο Κούρτιος, ἡ ἡ ἀμεση πηγή του, πρόσθεσε στὴν ἀφήγηση τῆς πολιορκίας τῆς Γάζας ἀπ' τὸν Ἡγησία κάμποσα χωρὶς ἴστορικὴ ἀξία, ὅπως τὴ δολοφονικὴ ἀπόπειρα τοῦ ἄραβα αὐτόμολου (IV, 6, 15), καὶ τὴν τιμωρία τοῦ εὐνούχου Βάτι (δ π, 25-30) ἀπ' τὸ Φιλώτα καὶ τὸ Λεοννάτο (Ἡγησίας, [Jacoby, *FGrH*, (142), ἀπόσπ 5]) ‘Ο Κούρτιος δὲν ἀναφέρει τὰ δυὸ αὐτὰ ὀνόματα, θεωρῶντας τὸ Φιλώτα στὴν Τύρο ἀκόμα Κατὰ τὸ Διόδωρο (ΙΖ' 48) καὶ τὸν Ιώσηπο (Ιουδαικὴ Ἀρχαιολογία, ΙΑ' 327), ἡ πολιορκία τῆς Γάζας κράτησε δυὸ μῆνες ὁ στρατὸς θάρτασε μπρὸς στὴν πόλη τέλη Σεπτεμβρίου κ' ἡ Γάζα θάπεσε τέλη Νοεμβρίου, ἐνῶ ἡ πορεία ὡς τὸ Πηλούσιο θὰ χρειάστηκε 7 μέρες ἄρα ὁ Ἀλέξανδρος δὲ θά φτασε στὴ Μέμφι πρὶν ἀπ' τὸ τέλος Νοεμβρίου, κι ὁ πρῶτος χρόνος τοῦ Μεγαλέξαντρου στὸν Κανόνα τῶν βασιλέων ἄρχιζε τὴν 1η Θώβ 417 τῆς χρονομετρίας τοῦ Ναβονάσσαρου, δηλαδὴ στὶς 14 Νοεμβρίου τοῦ 332 Βλ *Ideler, Handbuch der Chronologie*, I, 122

καλοσύνη σ' ὅλους, τοὺς ἀφησε τοὺς νόμους τους, ἀτέλεια κάθ' ἔβδομο χρόνο, κ' ἔκανε στὸ ναὸ τοῦ Ἰεχωβᾶ, καταπὼς τὸν ὁρμῆνεψε ὁ ἀρχιερέας, πανηγυρικὴ θυσία κι ἄλλα τέτοια.

530^h Καθώς ἀπόλυτα σωπαίνουν ὅλ' οἱ ἀξιόπιστοι συγγραφεῖς, δύσκολο εἶναι νὰ καταλήξῃ κανεὶς μὲ βεβαιότητα γιὰ τὸ πῶς χειρίστηκε ὁ Ἀλέξανδρος τῇ Σαμάρεια καὶ τὴν Ἰουδαία, γιατὶ τὰ φέματα τῶν Σαμαρειτῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων ἀλληλαναιροῦνται. Μπορεῖ κανεὶς ἐν προκειμένῳ νὰ δῆ τὸν *Saint-Croix, Histoire d'Alexandre*, 545 κ.έ., ποὺ παραεμπιστεύεται ὅμως τὸν Ἐκαταῖο τὸν ἀβδηρίτη, τὸν ἐφευρέτη τῶν πολυθύλητων «ἀνακτόρων τοῦ Ὀσύμανδου» στὴ Θῆβα τῆς Αἰγύπτου «Οσα γράφω στὸ κείμενο εἰν' ἀπ' τοῦ Ἰώσηπου τὴν Ἰουδαικὴν Ἀρχαιολογία, ΙΑ' 317 κ.έ. Κατὰ τὴν ταλμουδικὴν παράδοση (*Derenbourg, Essai sur l'histoire et la géographie de la Palestine*, Paris, 1867, 71), ὁ ἀρχιερέας εἰν' ὁ Σιμεὼν ὁ δίκαιος, ἔγγονος τοῦ Ἰαδδοῦ [Berve, ἀρ. 381], ἐνῶ ἡ σαμαρείτικη παράδοση διηγίεται τὰ ἴδια γιὰ τὸ δικό της ἀρχιερέα Ιάκωβον (*Ἐξεκία*). Κατὰ τὸν Ἰώσηπο (δ π 306 κ.έ.), ὁ Σαναβαλλέτης [Berve, ἀρ. 695], *Xουθαῖος* τὸ γένος, ἐξ ὧν καὶ οἱ Σαμαρεῖς εἰσὶν, πάντρεψε τὴν κόρη του μὲ τὸ ἀδερφὸ τοῦ Ἰαδδοῦ, τὸ Μανασσῆ, πού, διωγμένος γι' αὐτὸ τὸ γάμο ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, τὸν πείθει νὰ χτίσῃ νὰ στὸ βουνὸ Γαριζεῖν (*Γαριζίμ*) καὶ νὰ τὸν κάνῃ ἀρχιερέα ἐκεῖ 'Ο Σαναβαλλέτης ἔπειτ' ἀπ' τὴ μάχη τῆς Ἰσσοῦ πῆγε μὲ τοὺς Μακεδόνες καὶ πέθανε πρὶν φτάσῃ ὁ Ἀλέξανδρος στὴ Γάζα. Κατὰ τὴν ταλμουδικὴν παράδοση, οἱ Χουθαῖοι τῆς Σαμάρειας γύρεψαν ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο νὰ τοὺς ἀφίσῃ νὰ χαλάσουν τὸ ναὸ τῆς Ἱερουσαλήμ ἀλλὰ τότε βγῆκαν οἱ Ἰουδαῖοι σ' ἐκείνην κεῖ τὴν πομπὴ νὰ τὸν προυπαντήσουν καὶ τοὺς ἄφησε νὰ καταστέψουν τὸ ναὸ τοῦ Γαριζείν. Ἡ ἀλλήθεια ὡστόσο εἶναι, πῶς ὁ ναὸς καταστράφηκε πολὺ ἀργότερα, ἐπὶ Ἰωάννη τοῦ ὑρκανοῦ. Κατὰ τὸν Ἐκαταῖο (στὸν Ἰώσηπο, κατ' Ἀπίωνος, Β' 4, 43), ὁ Ἀλέξανδρος παράδωσε στοὺς Ἰουδαίους τὴν Σαμαρείτιν χώραν [] ἀφορολόγητον - κ' ἵσως μ' αὐτὸ νὰ ἔννοι μόνο τὶς τρεῖς τοπαρχίες ποὺ ἀναφέρονται στὸ Α' τῶν *Μακκαβαίων*, 11, 28 καὶ 34 'Αλλ' ἀπ' αὐτὸ νὰ φτάσῃ κανεὶς νὰ διορθώσῃ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ἐκαταίου, δπως ὁ Graetz (*Geschichte der Israeliten*, 1876, 224), παραεῖναι τολμηρό Εἴδαμε παραπάνω, στὴν ύ 524, δτι κατὰ τὸν Ἀρριανό, μετὰ τὴν ἀλωση τῆς Δαμασκοῦ ἀπ' τὸν Παρμενίωνα, σατράπης τῆς Κοίλης Συρίας διωρίστηκε ὁ Μένων ὁ Κερδίμα, αὐτὸς ποὺ παύτηκε ὑστερα γιατὶ δὲ φρόντισε εὐσυνείδητα τὸν ἐπισιτισμὸ τῆς στρατιᾶς ποὺ πήγαινε ἀπ' τὴν Αἴγυπτο στὸν Εὐφράτη (*Ἀρριανός*, Γ' 6, 8. Γιὰ τὴ γραφὴ Ἀρίμμας βλ παρακάτω) 'Αφ' ἐτέρου, ὁ Κούρτιος, IV, 5, 9, νομίζει πῶς ὁ Παρμενίων, φεύγοντας ἀπ' τὴ Δαμασκὸ γιὰ τὴν Τύρο, παράδωσε τὴ στρατηγία τῆς Συρίας στὸν Ἀνδρόμαχο λίγο παρακάτω (δ π 8, 9) γράφει πῶς ὁ Ἀλέξανδρος, γυρνῶντας ἀπ' τὴν Αἴγυπτο, μαθαίνει πῶς οἱ Σαμαρεῖτες σκότωσαν τὸν Ἀνδρόμαχο κι ὅταν τοὺς τιμώρησε, διορίζει διάδοχο τοῦ σκοτωμένου τὸ Μένωνα (δ.π. 11). Δὲν στέκουν τοῦτα ὅμως μπρὸς στὸ κῦρος τοῦ Ἀρριανοῦ. Κατὰ τὸν Εὐσέβιο (*Χρονικά*, ΙΙ, σ 114, ἔκδ Schone τὸ 1680 ἀπὸ Ἀβραὰμ = 1^{ος} χρόνος τῆς 111^{ης} ὀλυμπιάδας = 337 π.Χ., καὶ στὸν Ἱερώνυμο τὸ 1685 ἀπὸ Ἀβραὰμ = 1^{ος} τῆς 112^{ης} = 332 π.Χ.), ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Σαμαρείαν πόλιν ἐλῶν *Mακεδόνας* ἐν αὐτῇ κατώκισεν καὶ παρακάτω (σ 118) λέγεται πῶς αὐτὸ ἔγινε ὅταν ὁ Περδίκκας ἤταν ἐπιμελητὴς τῆς ἐπικράτειας. *Samaritanorum urbem a Perdica constructam* (ἢ, κατὰ τὸν Petermann' *incolis frequentatam*) Μὲ δυὸ λόγια, ὅλες οἱ πληροφορίες γιὰ τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴ Σαμάρεια εἶναι τόσο ἀντιφατικὲς ποὺ δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐλπίζῃ ἀντικειμενικὸ ξεκαθάρισμα τῶν πραγμάτων. [Κατὰ τὸν M Avi-Yonah (RE, Suppl XIII, 349, *Palaistina*), τὸ πέρασμα τοῦ Μεγαλέξαντρου ἀπ' τὴν Ἱερουσαλήμ, δπου τόσο ἐπιμένουν

Τὰ πολὺ φτωχὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας παράδοσης δὲ βοηθᾶν οὔτ' ἐλάχιστα στὴ σύλληψη τοῦ τί ἀκριβῶς ἔχρατησε στὴ Συρία, καὶ μήτε γιὰ τὸ ἀν ἐφαρμόστηκαν οἱ ἴδιοι διοικητικοὶ τύποι καὶ διατάξεις μὲ τὶς μικρασιατικὲς σατραπεῖες. Σκόρπιες ὡστόσο κάποιες εἰδήσεις παρακομίζουν τὰ νομίσματα:

Εἴδαμε πῶς τ' ἀσημένια, μὲ τὸν Ἀλέξανδρο τοῦ γνωστοῦ τύπου τῶν ἵσαμε τὸν Ταῦρο μικρασιατικῶν πόλεων, εἶναι ὅλα νεώτερων κοπῶν, ἐπὶ Διαδόχων κ' Ἐπιγόνων μποροῦμε ὅμως ν' ἀποδείξουμε πῶς κάποιες ἀπ' αὐτές τὶς πόλεις κόφαν δικά τους νομίσματα κι ὅσο ζοῦσε δ Ἀλέξανδρος κι ὅσο βάσταξε τυπικὰ τὸ κράτος του - ὥς τὸ 306. Ἀπ' αὐτὸ μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε πῶς τὶς ἐλληνικὲς μικρασιατικὲς καὶ τὶς πόλεις τῆς λυκιακῆς ὁμοσπονδίας δ Ἀλέξανδρος τὶς σεβάστηκε σὰν «ἔλευθερες καὶ σύμμαχες» πολιτεῖες, ἀφήνοντάς τες ν' ἀσκοῦν μὲ τὴν πολιτικὴ τους ἀνεξαρτησία καὶ τὸ νομισματοκοπικὸ δικαίωμα ὃσο κυριαρχικὰ κ' ἡ Ἀθῆνα καὶ τὸ Ἀργος κ' οἱ ἄλλες πολιτεῖες-μέλη τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας. Ἀλλὰ πέρ' ἀπ' τὸν Ταῦρο ἀρχίζει ἄλλο σύστημα· τὰ πάμπολλα ποὺ σώθηκαν ἀσημένια ἀλεξάνδρεια τῶν πόλεων τῆς Κιλικίας εἶναι ὅλα παλιότερα, καθὼς καὶ τῆς Κομμαγηνῆς, Δαμασκοῦ, Ἀράδου, Σιδώνας, Ἀκης κι Ἀσκαλώνας,⁵³¹ δπου κιόλας δ Ἀλέξανδρος ὀνομάζεται πάντα βασιλεὺς, κάτι ποὺ δὲ συμβαίνει, κατὰ κανόνα, στὰ σύγχρονα Μακεδονίας, Θράκης καὶ Θεσσαλίας.

Στὴν Κιλικία λοιπόν, τὴ Συρία, τὴν Κοίλη Συρία καὶ τὴ Φοινίκη,

οἱ ἐβραϊκὲς πηγές, δὲν εἰν' ἀποκλειστέο "Εμμονος ἐβραισμὸς ὅμως κρατάει τὸν Ἰώσηπο στὰ σχετικά του (δ.π. 329-39), δπως ἐπὶ παραδείγματι στ' δτι προσκύνησε δῆθεν δ Ἀλέξανδρος τὸν ἀρχιερέα τους (!), καὶ στὸν Παρμενίωνα μάλιστα, ποὺ ἀπόρρησε βέβαια μὲ τέτοιο φέρσιμο, ἀπάντησε τάχα: οὐ τοῦτον [...] προσεκύνησα, τὸν δὲ Θεὸν οὐ τῇ ἀρχιερωσύνῃ οὐτος τετίμηται τοῦτον γάρ καὶ κατὰ τοὺς ὕπνους φησὶν εἰδον ἐν τῷ νῦν σχήματι, τῆς Μακεδονίας ἐν Δίῳ τυγχάνων, (!!) καὶ πρὸς ἐμαυτὸν διασκεπτομένῳ μοι πᾶς ἀν κρατήσαιμ τῆς Ἀσίας παρεκελεύετο μὴ μέλλειν, ἀλλὰ θαρροῦντα διαβαίνειν (!!!) "Οπου δὲ φαρισαῖος ιουδαῖος ἐθνικιστὴς σερβίρει τὸν Ἀλέξανδρο δχι μόνο γνώστη βαθὺ τῆς ἐβραϊκῆς θεολογίας τοῦ Σαββαώθ, παρὰ καὶ πιστό του αὐτόχρημα, κ' ἐκείνον σαββαωθικώτατα ἐπίσης σύμμαχο του γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἀσίας, πράγματα δηλαδὴ ἐντελῶς ἔξωφρενικά, δχι ἀπλῶς ἀναξιόπιστα εἰς ἄκρον 'Ο Tscherikower, *Hellenistic Civilisation and the Jews*, Philadelphia, 1959, 45*, σημειώνει. Η ἐπίσκεψη τοῦ Ἀλέξανδρου στὴν Ἱερουσαλὴμ δέν εἰν' ἰστορικὸ περιστατικό, ποὺ ξέχασαν τάχα ν' ἀναφέρουν οἱ Ἑλληνες συγγραφεῖς καὶ «τυχαῖα» σώθηκε μονάχ' ἀπὸ τὸν Ἰώσηπο, παρὰ ἐπίτηδες σκαρωμένο παραμύθι, γιὰ νὰ ἐμφανίσῃ τὸν Ἀλέξανδρο σ' ἐπαφὴ τάχα στενώτερη μὲ τοὺς Ἐβραίους, καὶ νὰ μιλήσῃ ἐγκωμιαστικά καὶ γιὰ τὶς δυὸ πλευρές Τέλος, καὶ γιὰ τὴ γνησιότητα τοῦ σχετικοῦ χωρίου τοῦ Ἰώσηπου — κι ἀφα τὴν ἀποδοχὴν ἡ ἀπόρριψη τοῦ περάσματος τοῦ Μεγαλέξαντρου ἀπ' τὴν Ἱερουσαλὴμ — μεγάλη ἔρις καὶ βιβλιογραφία ἀνθεῖ, ποὺ λεπτομερῶς παραθέτει δ Seibert, 103-7.]

531 "Οχι καὶ τῆς Τύρου, ποὺ εἶναι τῆς τάξης V, δηλαδὴ μετὰ τὸ 306.

δὲν κατάργησε μὲν ὁ Ἀλέξανδρος τὸ κοινοτικὸ πολίτευμα, δὲν εἰν' ὅμως κι αὐτόνομες πολιτεῖες σὰν τὶς ἑλληνικὲς μικρασιατικὲς οἱ πόλεις τους, παρά, ὅπως φαίνετ' ἀπ' τὰ νομίσματά τους, δικαίωμα νὰ κόβουν ἔχουν ἡ μ' ἀδεια τοῦ βασιλιᾶ καὶ ὑπ' εὐθύνη τους ἡ κατὰ τὸ νομίσματικό του σύστημα, καὶ μὲ τὸν τύπο του πάνω, δηλαδὴ μόνο βασιλικά.

Ἄξιοσημείωτη ὅμως δέσμη στοιχείων ιστορικῶν ἀπ' τὴν νομίσματοκοπία τῆς ἐποχῆς πρόσφερε ὁ θησαυρὸς τῆς Σιδώνας. Σ' ἔναν κῆπο π' ἀνάσκαβαν, ἐκεὶ κοντά, τὸ 1863, βρέθηκαν 3000 χρυσὰ νομίσματα, ποὺ δὲ διασκορπίστηκαν, ὅπως τὰ εύρήματα τοῦ 1829 καὶ τοῦ 1852, παρὰ ἔξετάστηκαν ἀκριβῶς κι ἀπογράφηκαν ἀπὸ εἰδήμονες.⁵³² Οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπ' τοὺς 1531 στατῆρες ποὺ περιγράφηκαν ἦταν τῆς Ἀκης καὶ Σιδώνας, καὶ τῆς Ἀράδου· ἀπ' τὴν Κιλικία λίγα κομμάτια, κι ἀπ' τὶς πόλεις τῆς Μακεδονίας, Θράκης καὶ Θεσσαλίας καμπόσα, ἵδιου ἡ καὶ ἄλλων τύπων ἑλληνικῆς κοπῆς, σχεδὸν καθόλου· μικρασιατικά: τῆς Κίου, τῶν Κλαζομενῶν(,), τῆς Περγάμου καὶ τῆς Ρόδου ἰδιότυπα, ὅπως καὶ τοῦ Πνυταγόρα, βασιλιᾶ τῆς κυπριακῆς Σαλαμίνας. «Αὐτὰ τὰ νομίσματα», γράφει μιὰ ἔκθεση, «ἦταν σχεδὸν ὅλα νέα καὶ πολλά τους (ἴδιως τὰ κομμένα στὴ Σιδώνα) ἀνέγγιχτα, σὰ μόλις νάχανε βγῆ ἀπὸ τὸ νομίσματοκοπεῖο.» Κ' ἐπειδὴ κανένα τους δὲν ἦταν τῶν Διαδόχων, ποὺ τὸ 306 πῆραν τὸν τίτλο τοῦ βασιλιᾶ, καὶ 3 τῆς Ἀκης εἶχαν τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ χρόνου (23 καὶ 24), μπορεῖ μὲ βεβαιότητα νὰ συμπεράνῃ κανεὶς, πώς ὁ θησαυρὸς αὐτὸς θάφτηκε πρὶν ἀπ' τὸ 306 καὶ λίγο μετά τὸ 310, ὅταν τυπικὰ δηλαδὴ κρατοῦσε ἀκόμα ἡ μοναρχία τοῦ Μεγαλέξαντρου κ' ἡ ἀπ' αὐτὸν θεσμοθετημένη διοίκηση τῆς ἐπικράτειας.

Άξιοπρόσεκτο πώς δὲν ὑπάρχει κανένα νόμισμα τῆς Τύρου στὰ νομίσματ' αὐτά· μπορεῖ νάναι καὶ τυχαῖο, μπορεῖ ὅμως καὶ νὰ στηρίξῃ τὴν ὑπόθεση ὅτι τὰ πρῶτα μετὰ τὴν κατάκτησή της χρόνια δὲν εἶχε τὰ ἴδια πολιτικὰ δικαιώματα μὲ τὶς ἄλλες φοινικικὲς πόλεις.

Περίεργοι, ἔξ ἄλλου, εἰν' οἱ ἀριθμοὶ τῶν χρόνων στὰ νομίσματα τῆς Ἀκης, ποὺ οἱ ἀντίστοιχοι τους βρίσκονται σὲ ἀπ' ἄλλοῦ γνωστὰ νομίσματα τῆς Ἀράδου, καὶ δὴ ἀπ' τὸ 21 ὥς τὸ 76. Ἡ Ἀραδος παίρνει ἀπ' τοὺς Σελευκίδες, τὸ 258, ὅπως θὰ δοῦμε στὴν Ἰστορία τῶν Διαδόχων, τὴν πλήρη τῆς ἀνεξαρτησία, κι ἀπὸ τότε ἀρχίζει νέα χρονομετρία· ἡ Ἀραδος λοιπὸν κ' ἡ Ἀκη χρονομετρία εἶχαν παλιότερη, ποὺ ἀρχίζει σὰ γλύτωσαν ἀπ' τὸν περσικὸ ζυγό· καὶ τὸ μόνο γιὰ ν' ἀμφιβάλλῃ κα-

⁵³² Γιπάρχουν 2 περιγραφὲς τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ· ἡ μιὰ μὲ τὴν ὑπογραφὴ W (στοῦ Egger, *Wiener Num. Zeitschr.*, 1865, I, 1), τοῦ γενικοῦ πρόξενου τῆς Αὐστρίας Weckbecker, πούταν στὴ Σάιδα ὅταν βρέθηκε, κ' ἡ ἄλλη τοῦ Waddington (*Revue Numismatique*, 1865, 1 κ.ε.), κατὰ τὶς ἀνακοινώσεις καὶ τοῦ Weckbecker ἀλλὰ καὶ τοῦ Péretié, γραμματέα τοῦ γενικοῦ προξενείου τῆς Γαλλίας, στὴ Βηρυτό.

νείς ἐν προκειμένω εἶναι ἀν ἀπ' τῆς Ἰσσοῦ ἢ τοῦ Γρανικοῦ τὴν νίκη μέτραγαν. "Ἄν κ' οἱ ἄλλες πόλεις πῆραν τὴν χρονολογία αὐτή, ἀπ' τὰ νομίσματα τούλαχιστον δὲν προκύπτει οἱ δυὸι αὐτὲς ὅμως εἶδαν τόσο σὰν ἀπελευθέρωσή τους τὴν νίκη τοῦ Μεγαλέξαντρου, ποὺ τὴν ἔταξαν καὶ σὰ σημαδιακὴ ἀρχὴ νέας μέτρησης τοῦ χρόνου τους.⁵³³

'Η ἀντίσταση τῆς Τύρου, καὶ μετὰ τῆς Γάζας, καθυστέρησαν ὅχι καὶ λίγο τὴν ἔκστρατεία στὴν Αἴγυπτο.⁵³⁴ 'Αλλ' ἔνα χρόνο καί, πιά, μετὰ τὴν Ἰσσό, πρῶτες μέρες τοῦ Δεκέβρη τοῦ 332, ξεκινάει ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τὴν Γάζα. Στρατηγικὴ ἀνάγκη ἐπέβαλλε προτεραιότητα στὴν ἐπιχείρηση κατὰ τῆς τελευταίας αὐτῆς μεσογειακῆς ἐπικράτειας τοῦ πέρση βασιλιᾶ, ποὺ πιστὴ ἀν τοῦ ἥταν, ἢ σὲ χέρια πιστά, χάρη στὴν κρίσιμη θέση της θὰ μποροῦσε νὰ προβάλλῃ γιὰ καιρὸ σοβαρὴ ἀντίσταση στὰ νῶτα τοῦ Μεγαλέξαντρου. "Αλλο, βέβαια, ποὺ ὁ χρόνια καταδυναστεύομενος σκληρὰ αἰγυπτιακὸς λαὸς καθόλου πρόθυμος δὲν ἥταν ν' ἀγωνιστῇ τάχα κιόλα γιὰ συμφέροντα τοῦ δυνάστη του, π' ἀλυσίδες μόνο, σκουριασμένες (καὶ γι' αὐτὸ καὶ πιὸ μισητές), τὸν δένανε μὲ τὴν ἐκφυλισμένη πάνω του ἔξουσία πέρα ποὺ οἱ Αἰγύπτιοι, φιλήσυχοι ἀπὸ τὴν φύση τους, καὶ ράθυμοι, μᾶλλον στὸ σκυμμένο κεφάλι καὶ στὴ διαταγμένη δουλειὰ ἔρρεπαν, παρὰ σὲ ἔξαρσεις πνεύματος καὶ ρώμης, ἐνῷ ἔξ ἄλλου ἀν στὰ 200 ἐκεῖνα χρόνια τῆς δουλείας τους ἔγιναν κι ἀπόπειρες κατὰ τῆς περσικῆς ἀρχῆς στὴ χώρα τους, ὁ πολὺς λαός τους τόσο λιγώτερο ἀνακατώθηκε σ' αὐτὲς ὅσο περισσότερο εἶχε πιὰ συνηθίσει (ἐπειτ' ἀπὸ τὴ μετανάστευση τῆς ντόπιας στρατιωτικῆς τάξης) ξένους νὰ βλέπῃ νὰ ἐνεργοῦν (ἔλληνες μισθοφόρους ἴδιαίτερα) κατὰ τοῦ πέρση δυνάστη τους, καὶ ντόπιοι στὶς ἐπιχειρήσεις αὐτὲς ἀκολουθοῦσαν μόνο κάποιες χιλιάδες, τὸ πολύ, σὰν ἀταχτα μπουλούκια ἢ σὰ βαστάζοι.

Γενικά, τὸν καιρὸ ἐκεῖνο ἡ Αἴγυπτος ἥταν σὲ πλήρη ἀποτελμάτωση· τὰ παλιὰ κοινωνικά της ἥθη, λείψανα τῆς πάρα-ξεπερασμένης πιὰ φαραωνικῆς ἐποχῆς, βρίσκονταν σὲ ριζικὴ ἀντίθεση μ' ὅσα ξετύλιγαν οἱ ιστορικὲς περιπέτειες ὁπούχε κυλήσει μετὰ τὴν πτώση τῆς ἱερατικῆς βασιλείας, κ' οἱ ἀπόπειρες τῶν Σαιτῶν βασιλιάδων νὰ ζωντανέψουν τὸ λαὸ μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὸν ἀνασχετισμὸ ἀπ' αὐτὸ μὲ ξένους πολιτισμούς, θόλωσαν μᾶλλον καὶ νόθεψαν τὸ ντόπιο στοιχεῖο· ἔτσι κ' ἡ περσικὴ κυριαρχία, ὅπου περιπέσαν, εἶχε βέβαια διαρκῶς ν' ἀντιμετωπίζῃ λαϊκὸ μῖσος, ποὺ κουφόκαιγε κι ἀναβε κάθε τόσο κατὰ τῶν ἀκάθαρτων ξένων, καθὼς καὶ τὶς ἐξεγέρσεις τῶν λογῆς-λογῆς περήφα-

533^ε [Βλ. Head, *HN²*, 789 καὶ 793.]

534 'Αρριανός, Γ' 1, 1. ἵναπερ τὸ πρῶτον ὠρμήθη

νων γιατί τὸ φαραωνικό τους αἷμα, ἀληθινὰ δύμας ποτὲ δὲν ξεσηκώθηκε ἡ Αἴγυπτος σ' ἀνεξάρτητη κι αὐθόρμητη ἐπανάσταση· πεσμένοι αὐτοῦ σὲ παρακμὴ καὶ βύθος, ἀφρικανικὴ ἀπάθεια κι ὄκνηρία, καταπιεσμένοι ἀπὸ προκαταλήψεις κ' ἐπιβολές παλιοῦ κι ἀποτιτανωμένου καθεστῶτος κοινωνικῶν τάξεων (όποὺ δὲν τ' ἀπόμεναν παρὰ οἱ κούφιοι τύποι τους), κατεξαντλούμενοι πάντα — κι ὅχι πουθενὰ προαγόμενοι ποτὲ — ἀπὸ τὴν καταπικτικὴ γονιμότητα τῆς χώρας καὶ τῆς φύσης τους, καὶ ποὺ μὲ καμμιὰ μάλιστα ἐπικοινωνία πρὸς τὰ ἔξω δὲν εἶχε γι' αὐτοὺς κι ἀξία ἦ θέλγητρο, σὲ τέτοιο λοιπὸν ἐν γένει ναδίρ χαμοζωῆς καταντημένοι πιὰ οἱ Αἴγυπτοι, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο λαό τῆς περσικῆς ἐπικράτειας εἶχαν ἀνάγκη μιᾶς ἀναγέννησης καὶ μιᾶς γενναίας ἀναστήλωσης, ποὺ μόνο ἐλληνικὴ ὁρμὴ κι ἀποφασιστικὴ δραστηριότητα μποροῦσε νὰ τοὺς φέρῃ.

Μόλις ζύγωσε ὁ Ἀλέξανδρος, ἡ Αἴγυπτος ξέφυγε ἀπ' τὴν σφαῖρα τοῦ πέρση βασιλιᾶ· ὁ σατράπης τῆς Μαζάκης, διάδοχος τοῦ Σαβάκη ποὺ σκοτώθηκε στὴν Ἰσσό, ἀντὶ νὰ κοιτάξῃ γιὰ ὑπεράσπιση τοῦ τόπου νὰ κάνῃ δικούς του μισθοφόρους ἐκείνους τοὺς ἔλληνες πούχαν ξεμπαρκάρει μὲ τὸν Ἀμύντα στὸ Πηλούσιο, ἔφτασε ἀπὸ ἐμπάθεια καὶ καχυποψία στὴν ἔξοντωσή τους· καὶ σὰν ἔπεσε πιὰ κ' ἡ Τύρος, κ' ἡ Γάζα, κ' ἡ χώρα τῶν ἀραβικῶν φύλων κυριεύτηκε ὡς τὴν ἔρημο, κ' ἡ Αἴγυπτος ἔτσι ἀποκόπηκε ἀπ' τὴν πάνω περσικὴ ἐπικράτεια, κι ὁ στόλος τοῦ κατακτητῆς κατάπλευσε ἀπὸ τὴν Τύρο κι ἀραξε κεῖ στὸ Πηλούσιο, τίποτ' ἄλλο δὲν ἀπόμενε βέβαια στὸ σατράπη καὶ τοὺς λίγους πέρσες του παρὰ χωρὶς πολλὰ-πολλὰ νὰ δηλώσουν ὑποταγὴ στὸν Ἀλέξανδρο ποὺ σὲ 7 μόνο μέρες ἔφτασε κεῖ ἀπὸ τὴν Γάζα! Κι αὐτὸς λοιπὸν ἔκανε ὁ Μαζάκης· παράδωσ' εὐθὺς τὴν Αἴγυπτο, χωρὶς δυστροπία καμμιά. Κι ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε τὸ στόλο ν' ἀνέβῃ ἀπ' τὸ Πηλούσιο τὸ Νεῖλο, ἐνῶ αὐτός, μὲ τὴ στρατιά, πῆγε ἀπ' τὴν Ἡλιούπολη⁵³⁵ στὴ Μέμφι νὰ τὸν συναντήσῃ.

“Ολες οἱ πόλεις ποὺ πέρναγε τοῦ παραδίνονταν ἀμέσως· ἔτσι πῆρε χωρὶς ἀντίσταση καὶ τὴ Μέμφι, τὴ μεγάλη πρωτεύουσα, ὀλοκληρώνοντας τὴν καθυπόταξη τῆς χώρας τοῦ Νείλου.

Δὲ χωράει δύμως στὴν ἔννοια ὑποταγὴ ὅ,τι γύρευε ὁ Ἀλέξανδρος. Ἡθελε νὰ νιώθουν οἱ λαοὶ πῶς τοὺς ἔφερνε τὴν ἀπελευθέρωση καὶ τὸ ἀνέβασμα τῆς ζωῆς σὲ σφαῖρες ἄλλες! Πῶς τιμᾶ ὅ,τι ἔχουν ἀνώτερο καὶ κατοχυρώνει ὅ,τι δικό τους.

535² [Η θέση τῆς ἀρχαίας πόλης καλύπτεται ἀπ' τὰ βορειανατολικὰ προάστεια τοῦ Κατρου]

Τίποτα δὲν εἶχε βαθύτερα προσβάλει τοὺς Αἰγύπτιους ἀπ' τ' ὅτι ὁ Ὤχος ἐκεῖνος εἶχε σφάξει, στὴ Μέμφι, τὸν ἵερο ταῦρο, τὸν Ἀπι⁵³⁶ ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος θυσίασε καὶ στοὺς ἄλλους θεοὺς τῶν Αἰγυπτίων καὶ στὸν Ἀπι, στὸ ναὸ τοῦ Φθᾶ⁵³⁷ στὴ Μέμφι, ὅπου ἔκανε γυμνικοὺς καὶ μουσικοὺς ἀγῶνες μὲ καλλιτέχνες Ἑλληνες, γιὰ νὰ τονίσῃ τ' ἀντίθετα ἴσα-ἴσα: πῶς ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρὸς τὰ ξένα θὰ συμμορφώνωνται στὰ ντόπια, καὶ τὰ ντόπια θάναι καὶ στοὺς ξένους σεβαστά.

Ο σεβασμὸς πούδειξε πρὸς τὸ αἰγυπτιακὸ ἱερατεῖο ἔφερε τόσο πιὸ κοντά του τὴν κοινωνικὴ αὐτὴ τάξη, ὅσο παραπάνω εἶχε ταπεινωθῆ ἀπ' τὴ συχνὰ φανατικὴ μισαλλοδοξία τῶν περσῶν κατακτητῶν.

Μὲ τὴν κατάκτηση τῆς Αἰγύπτου ὁ Ἀλέξανδρος ὀλοκληρώνει τὴν κατάληψη ὅλων τῶν ὑπὸ τὴν περσικὴ κυριαρχία παραλίων τῆς Μεσογείου. Ἡ γενναία ἐκείνη ἰδέα δηλαδὴ τοῦ Περικλῆ, νὰ ἐπισφραγίσῃ μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Αἰγύπτου καὶ γιὰ πάντα νὰ κατασφαλίσῃ τὴ ναυτικὴ κ' ἐμπορικὴν ὑπεροχὴ τῶν Ἀθηνῶν, ὅχι μόνο ἐκπληρώνεται παρὰ καὶ ξεπερνίεται, ἀφοῦ ὁ Ἑλληνισμὸς ὅλος ἔχει δικιά του πιὰ τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο, καὶ μὲ τὴν Αἴγυπτο κατέχει βέβαια καὶ τὸν ἀνατολικὸ ἐκεῖνο κόλπο, ἀπ' ὅπου ξεκίναγαν οἱ θαλάσσιοι δρόμοι γιὰ τὴν Αἰθιοπία καὶ τὴν Ἰνδία, τὴ χώρα τῶν θαυμάτων.

Μὲ τὴν κατοχὴ τῆς Αἰγύπτου συναρτῶνται πολλοὶ σκοποί· πῶς ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς συγκρότησε καὶ καταπιάστηκε νὰ τοὺς πραγματώσῃ φαίνεται ἀπ' τὸ πρῶτο ποὺ ἔκανε, ξεκινῶντας ἀπ' τὴ Μέμφι: στὸ Πηλούσιο, ἀνατολικὴ γωνιὰ τοῦ Δέλτα, βάζει δυνατὴ φρουρά, ἀφοῦ ἀπὸ κεῖ τὴν ἐρχόμενη ἄνοιξη θὰ ξεκινήσῃ ἡ ἐκστρατεία γιὰ τὴν ἀσιατικὴν ἐνδοχώρα· κι ἀπὸ τὴ Μέμφι ἀναπλέει, μὲ τοὺς ὑπασπιστές, τὸ ἄγημα τῶν μακεδόνων ἵππεων, τοὺς ἀγριῶνες, καὶ τοὺς τοξότες, τὸ δυτικὸ κλαδὶ τοῦ Νείλου, φτάνει στὸν Κάνωβο⁵³⁸ κι ἀπὸ κεῖ παραλιακὰ στὴ Ρακῶτι, ἀρχαῖο σταθμὸ στὰ σύνορα μὲ τὴ Λιβύη. Τὸ χωριὸ αὐτὸ ήταν πάνω σὲ μιὰ γλῶσσα μακριὰ καμμιὰ ἔξηνταριὰ χλμ, ποὺ χωρίζει τὴ λίμνη Μαρεῶτι ἀπ' τὴ θάλασσα· κ' ἐνάμισυ χλμ ἀπ' τὴν ἀκτὴν βρίσκεται τὸ νησὶ μὲ τὶς φώκιες τοῦ ὁμηρικοῦ Πρωτέα, ἡ Φάρος. Ο Ἀλέξανδρος διάβλεψε ἀμέσως πόσο ἡ παραλία αὐτὴ, ἀνάμεσα στὴ Μαρεῶτι καὶ τὴ θάλασσα, ήταν κατάλληλη γιὰ πόλη, κ' ἡ γλῶσσα ἐκείνη φυσικὸς

⁵³⁶ [Δείνων, Jacoby, *FGrH*, (690), ἀπόσπ 21 Βλ καὶ Bosworth, I, 262]

⁵³⁷ Οι μυθιστορικὲς ἀφηγήσεις γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὰ ἕργα τοῦ Μεγαλέξαντρου, σὰν τοῦ Ψευδοκαλλισθένη, Α' 34, καὶ τοῦ Ἰούλιου Βαλέριου, I, 34, παραστένουν τὴ θυσία τούτη σὰν ἐνθρονισμὸ (ἐνεθρονίασαν), κάτι σὰν τ' ἀνακλητήρια [·ἀναγρέουση ἢ ἀνακήρυξη βασιλιαῖ], ποὺ ξαναβρίσκουμε στὴν Αἴγυπτο ἐπὶ Διαδόχων, ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο τὸν ε'.

⁵³⁸ [Ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλης 1,5 χλμ δυτικὰ τοῦ Ἀβουκίρ]

λιμενοβραχίονας γιὰ μεγάλο κι ὀλότελ' ἀπάγκιο καὶ φυλαγμένο λιμάνι· καὶ λὲν λοιπὸν πῶς θέλησ' αὐτοστιγμεὶ ὁ ἵδιος ἐκεῖ νὰ ὑποτυπώσῃ στὸν ἀρχιτέκτονα Δεινοκράτη τὸ σχέδιο τῆς πόλης ποὺ κατεξοχὴν ὠραματίστηκε, τοὺς δρόμους της καὶ τὶς ἀγορές, τῇ θέσῃ τῶν ναῶν της, καὶ γιὰ τοὺς ἔλληνες θεοὺς καὶ γιὰ τὴν "Ισι. Καὶ καθὼς ἄλλο μέσο δὲν εἶχαν πρόχειρο, διάταξε λέει μ' ἀλφιτα τὰ νὰ ἴχνογραφήσουν χάμω τὶς γραμμὲς τοῦ σχεδίου - πουλιὰ ὅμως ἐκεῖ ἀμέσως, ἀμέτρητα, χύμησαν ἀπὸ παντοῦ καὶ κατάφαγαν τ' ἀλφιτα τοῦ σκαριφήματος· καὶ τὸ ζῆγησε ὁ μάντης ὁ Ἀρίστανδρος τοῦτο σὰν καλοσημαδία: τῆς προκοπῆς ποὺ θάχε ἡ Ἀλεξάνδρεια, καὶ τοῦ ἐμπορίου της.⁵³⁹ Καὶ νὰ πόσο ἀλήθεψε, πράγματι, καὶ τοῦ Μεγαλέξαντρου ἡ διαισθηση καὶ τὰ πουλιὰ ποὺ κατάφαγαν τ' ἀλφιτα· ἡ πόλη ἔγινε ραγδαῖα ἡ πιὸ πολυάνθρωπη τοῦ ἀρχαίου κόσμου, καὶ τὸ ἐμπόριο της ἔνωσε τὴ Δύση μὲ τὴν Ἰνδία σὲ λίγο, κι αὐτὴ ἔγινε τὸ κέντρο τῆς σύγκρασης ἐκείνης τῆς ἐλληνιστικῆς ζωῆς τῶν κατοπινῶν αἰώνων κ' ἡ κοιτίδα τοῦ ἀπ' ἀνατολὴ καὶ δύση πρώτου παγκόσμιου πολιτισμοῦ καὶ τῆς λογοτεχνίας, καὶ μαζί τὸ λαμπρότερο καὶ διαρκέστερο μνημεῖο τοῦ μεγάλου της ἰδρυτῆς.⁵⁴⁰

539^Η [Ἀρριανός, Γ' 2, 1: Λέγεται δέ τις καὶ τοιόσδε λόγος, οὐκ ἀπιστος ἔμοιγε. Κατὰ τὸν Bosworth, I, 265, ἡ ἱστορία θὰ πρέπει νάναι παρμένη ἀπ' τὶς δευτερεύουσες πηγὲς τοῦ Ἀρριανοῦ — καθὼς ἄλλωστε εἰδοποιοῦν καὶ τὰ λέγεται, λόγος — κ' ἐπαναλαμβάνεται ἀπ' ὅλες σχεδὸν τὶς πηγές, ἀλλὰ μὲ διαφορὲς σὲ λεπτομέρειες.]

540^Η [Γιὰ τὴν τοπογραφία τῆς Ἀλεξάνδρειας βλ. RE, I, 1, 1376 κ. ἐ, MEE, Γ' 523 κ. ἐ καὶ κυρίως Fraser, I, 7-37, καὶ IIa, 12-111 (ὑποσημειώσεις) 'Ο Ἀρριανός, Γ' 2, κι ὁ Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΚΣτ' 6), τοποθετοῦν τὴν ἴδρυσή της πρὶν ὁ Ἀλέξανδρος πάρη στὸ Ἀμμώνιον, ἐνῶ ἀντίθετα ὁ Διόδωρος, ΙΖ' 52, ὁ Κούρτιος, IV, 8, 1, κι ὁ Ἰουστῖνος, XI, 11, δταν γύρισε. 'Απ' τοὺς νεώτερους μελετητές, ὁ C B Welles, Historia, XI, 1962, 271 κ. ἐ, προτιμάει τὴν vulgata καὶ κυρίως τὴν ἔκδοχὴ τοῦ Ψευδο-Καλλισθένη (Kroll, I, 30, 5), κατὰ τὴν ὅποια ὁ Ἀλέξανδρος συμβουλεύτηκε τὸν Ἀμμωνα γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς νέας πόλης 'Αντιθέτα, ὁ Fraser, I, 3-7 καὶ IIa, 3-4, ὑποστηρίζει πῶς θὰ πρέπει νάμαστε σκεπτικοὶ στὴν ἀποδοχὴ αὐτῶν τῶν παραδόσεων, καὶ προτιμάει τὸν Ἀρριανό βλ. ἐπίσης Bosworth, I, 263-4, Seibert, 112-3, καὶ ὁ 310.]

B' 3

Οι περσικές προπαρασκευές.- 'Ο Ἀλέξανδρος πορεύεται στὴ Συρία, διαβαίνει τὸν Εὐφράτη, τραβάει γιὰ τὸν Τίγρη - Μάχη καὶ νίκη στὰ Γαυγάμηλα - Πορεία γιὰ τὴ Βαβυλῶνα - Κατάληψη τῶν Σουύσων - 'Ἐκστρατεία γιὰ τὴν Περσέπολη

Πάντα τὸ δίκαιο ποὺ ὑπερέχει τῆς νίκης εἰν' ἡ νίκη μὲς στὰ πράγματα τοῦ ἀνώτερου δικαίου μιᾶς ὑπερέντασης κ' ὑπερανάπτυξης, μιᾶς ὑπερισχύουσας δυναμικῆς, ποὺ τὴν ἐμπνέει ἔνα καινούργιο ἴδαινικό· σὲ τέτοιες νῖκες πάλλεται πάντοτε ἡ ἐμπρακτή κριτικὴ ἐκείνου ποὺ ὑπῆρχε μὲν, κ' ἔμοιας νὰ στέκῃ, δὲν πήγαινε ὅμως παραπέρα, καὶ φαινόταν ἵσως ἰσχυρὸ καὶ αὐτοβέβαιο, μὰ νοσοῦσε μέσα του κ' ἔτοιμο ἥταν νὰ πέσῃ. Οὔτ' ἡ καταγωγὴ, καὶ τὰ κληρονομικὰ δικαιώματα, οὔτε τὸ φιλήσυχο κ' ἐνάρετο ἥθιος, μήτε καμμιὰ ἐν γένει προσωπικὴ ἀρετὴ κι ἀξία δὲ σώζει ἀπ' τὴν ἐπερχόμενη στιβαρὴ δύναμη ὅποιου ἡ μοῖρα προώρισε γιὰ μεγάλον ἴστορικὸ ρόλο. Νικητῆς αὐτός, ὅσο ἀκόμα ἔχει μπροστά του νὰ τολμάῃ, ν' ἀγωνίζεται, νὰ συντρίβῃ, χτίστης μαζὶ ἐνῶ γκρεμίζει, δημιουργὸς κόσμου νέου, ἀπ' τὰ ἐρείπια καὶ πάνω στὰ ἐρείπια τῶν καταστροφῶν του. Μὰ κι ὅ, τι νίκησε κι ἀνάτρεψε διαρκεῖ, μ' ὅ, τι οὐδσία κι ἀξία του, μὲς ἀπ' τὸ ἔργο τοῦ τυπικοῦ καταλυτῆ του.⁵⁴¹

'Η πιὸ γραφικὴ παράδοση ἐντρυφᾶ στὴν ἀντίθεση ποὺ κατεξοχὴν ἔντονη θέλει καὶ καλλιεργεῖ στοὺς δυὸ ἀντιπαρατιθέμενους ἥρωές της: τὸν ἐνεργητικὸ Μεγαλέξαντρο ἀπὸ δῶ, μὲ τὴν ἀκατάσχετη ὄρμητικὴ δράση δῆλη δικιά του, καὶ τὸν παθητικὸ Δαρεῖο ἀπὸ κεῖ, μὲ τ' ἀπανωτὰ (καὶ μόνο) παθήματα. Περιγράφουν λοιπὸν αὐτὸν τὸ Δαρεῖο σὰν ἥπιο, εὐγενικό, πιστό, πρότυπο σεβασμοῦ στὴ μάνα καὶ στοργῆς στὴ γυναῖκα καὶ στὰ παιδιά, π' ὅλ' οἱ Πέρσες ξεχωριστὰ τὸν τιμᾶν γιὰ τὴ δικαιοσύνη του, τὴν ἴπποτική του ἀντρεία, τὸ βασιλικό του ἥθιος, καὶ τέτοιον ἐν γένει, ποὺ ἀν τοῦ τύχαιναν ἥσυχοι καιροὶ σπάνια θάχαν ξαναδεῖ σὰν καὶ δαῦτον τῆς Ἀσίας οἱ θρόνοι, ἀλλὰ βέβαια, σὰν τὸν πῆρε πιὰ τὸ ρεῦμα τῶν πραγμάτων, καὶ συμβάντων τόσο ἀγριων ποὺ ἔνας Καμβύσης ἦ ἔνας Ὁχος μόνο θὰ κατάφερναν ἵσως ν' ἀντιμετωπίσουν, ἔκανε κι αὐτὸς γιὰ νὰ σωθῇ, καὶ νὰ σώσῃ τὴν ἀρχή του, σχέδια καὶ σκέψεις ἀνάξιες κ' ἐγκληματικές, χωρὶς καὶ μ' δλα τοῦτα νὰ βγάλῃ τίποτα, παρὰ καὶ βά-

541^P [Δὲν πρέπει νὰ ξεχνιέται ἡ βαθύτατη ἐπίδραση τοῦ διαλεκτικοῦ Εγέλου στὸ μαθητή του Droysen (Βλ. σχετικὰ καὶ στὴ Εἰσαγωγὴ, IX, XI-XII, XV, XVI)]

ρος ἀποπάνω νὰ βάλῃ στὴ συνείδησή του μάλιστα, πῶς δὲν ἥταν πιὰ κι ἀναμάρτητος ἀπέναντι σ' ἐκεῖνον ποὺ ἔτσι μάταια καταπολεμοῦσε. Κι ὅσο μεγάλωνε ὁ κίνδυνος, τόσο δυνάμωνε κ' ἡ σύγχυση καὶ τὸ χάος καὶ τὸ ἄδικο, σ' ὅ, τι ἔκανε καὶ σ' ὅ, τι ἐπιχειροῦσε. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ σκοτάδι ποὺ σκέπαζε τὸ μέλλον τῆς περισκῆς δυναστείας καὶ τὰ δικαιώματά της γινόταν κάθε μέρα ὄλο καὶ πυκνότερο. Καὶ νά! ἡ πύλη τῆς Ἀσίας ἔχει σπάσει, οἱ πλούσιες παραθαλάσσιες σατραπεῖες εἰναι στὰ χέρια τοῦ κατακτητῆ, τὰ θεμέλια τῆς δύναμης τῶν Ἀχαιμενιδῶν ἔχουν κλονιστῆ. Καὶ μπορεῖ ὁ Δαρεῖος, μὲ τὸν ἥπιο χαρακτῆρα του, κι αὐτὰ νὰ τάπαιρνε ἀπόφαση, κι ἀλλες θυσίες νάκανε, γιὰ τὴν εἰρήνην; μὰ τοῦ μελλόταν, αὐτούνού ποὺ περισσότερο στὴ γυναῖκα του καὶ τὰ παιδιά του ἥταν δοσμένος, παρὰ στὸ θρόνο καὶ τὸ κράτος του, νὰ νιώσῃ ὅλη τὴ διάσταση τῆς συμφορᾶς του καὶ μὲ βαρὺ προσωπικό του πόνο - κ' εἰν' ἵσα-ἵσα τὸ θέμα ὅπου ἐπιμένει καὶ τονίζει ἡ παράδοση μὲ τὰ δραματικῶτερα χρώματα: νάν' ἡ μάνα του, ἡ Σισύγαμβις, καὶ τὰ παιδιά του κ' ἡ γυναῖκα του ἡ Στάτειρα, ἡ ὁμορφότερη τῆς Ἀσίας, ἡ ἀγαπημένη του (καὶ δυὸ φορὲς ἀγαπημένη τώρα πούχε καὶ παιδὶ στὴν κοιλιά), νάν' αἰχμάλωτοι τοῦ νικητῆ καὶ νὰ τοῦ προσφέρῃ τοῦ ξένου τὸ μισό του βασίλειο καὶ θησαυροὺς ἀμύθητους γιὰ νὰ λευτερώσῃ τοὺς ἀγαπημένους του, κι ὁ ἀγέρωχος ἔχθρος νὰ γυρεύῃ ἀπόλυτη ὑποταγή! Καὶ τώρα νὰ τοῦ ρχεται κι ἀκόμα πιὸ σκληρὸ τὸ χτύπημα τῆς μοίρας: νὰ φτάνῃ ὁ εύνοῦχος, ὁ Τείρεως, ὁ θαλαμηπόλος τῆς αἰχμάλωτης γυναικας του σκαστὸς ἀπ' τὸ στρατόπεδο τοῦ ἔχθροῦ, καὶ νὰ τοῦ λέῃ πῶς πάει, πέθαν' ἡ Στάτειρα στὴ γέννα! Χτυπάει τὸ κεφάλι του κι ὁδύρεται ὁ Δαρεῖος, ποὺ πέθαν' ἡ γυναῖκα του, καὶ πού, βασίλισσα τῶν Περσῶν αὐτή, γραφτό της ἥτανε χωρὶς τὶς πρέπουσες τιμὲς ἔτσι νὰ πάγῃ! Κι ὁ εύνοῦχος τὸν παρηγορεῖ πῶς ὅχι, κι ὅπως ζωντανὴ ἔτσι καὶ πεθαμένη ὁ βασιλιὰς τῶν Μακεδόνων δὲν ἐλησμόνησε πῶς ἥταν βασιλιὰ γυναικα, κι ὡς τὴ μέρα πούφυγε αὐτὸς ἀπ' τὸ στρατόπεδο τὴ σεβάστηκε, ὅπως τῆς ἐπρεπε, κι αὐτὴν καὶ τὴ μάνα του καὶ τὰ παιδιά του, καὶ διάταξε νὰ θάψουν τὴ νεκρὴ βασίλισσα μὲ κάθε πολυτέλεια, κατὰ τὰ περισκά, καὶ μὲ δάκρυα τίμησε τὴ μνήμη τῆς. Κι ὅταν ἔκπληκτος πιὰ ὁ Δαρεῖος τὸν ρωτάῃ ἂν ἔμεινε πιστὴ κι ἀγνή, καὶ μπάζ κι ὁ Ἀλέξανδρος τυχὸν τὴν ἀνάγκασε...- πέφτει στὰ πόδια του ὁ πιστὸς ὁ εύνοῦχος, καὶ τὸν ξορκίζει νὰ μὴ ντροπιάζῃ ἔτσι τώρα τὴ μνήμη τῆς εὐγενικῆς του δέσποινας, μήτε νὰ στερῇ ἀπ' τὸν ἔαυτό του τὴν τελευταία ποὺ τοῦ μενε παρηγοριά: πῶς ἀπὸ ἔχθρὸ μὲ φύση ἀνώτερη τῶν ἀνθρώπων⁵⁴² ἔχει νικηθῆ, πῶς πιστὴ κι ἀμόλυντη πέθαν' ἡ Στάτειρά τους, καὶ πῶς ὁ

⁵⁴² Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Λ' κρείττονος ἡ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν

έχθρος ἐκεῖνος είναι κ' ἐνάρετος ὅσο καὶ γενναῖος! Καὶ τότε δὲ Δαρεῖος σηκώνει ψηλὰ τὰ χέρια στὸν οὐρανὸν καὶ εὔχεται: Θεοὶ γενέθλιοι καὶ βασιλικοὶ μου, παρακαλῶ σας πάντας δὲ δῶστε μοναδικὸν νὰ κυβερνήσω ἐγὼ σωστὰ τοὺς Πέρσες πάλι, καὶ ὅσα βρῆκεν ἀγαθὰ ν' ἀφήσω πίσω, καὶ νικητὴς ν' ἀξιωθῶ νὰ ξεπληρώσω τὰ ὅσα καλὰ δὲ Ἀλέξανδρος ἡ χάρη του ἔκανε στοὺς πολυαγαπημένους μου, ὅταν δυστύχησα. Κι ἂν πάλι εἰν' ἡ ὥρα τούτη ὁ Πεπρωμένος Χρόνος στὴ Νέμεση καὶ τὴ Μεταβολὴ ποὺ τὸν χρωστᾶμε οἱ Πέρσες πιὰ ἐμεῖς νὰ πάψουμε νὰ κυβερνᾶμε, κάντε, λοιπὸν θεοί, ἀλλος δὲ τὸν Ἀλέξανδρο νὰ μὴν καθήσῃ στοῦ Κύρου τὸ θρόνο! ⁵⁴³

'Η πρόσκληση τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ γιὰ ἐπιστράτευση εἶχε κιόλα σταλῆ σ' ὅλες τὶς σατραπεῖες. Κι ὅσες βέβαια εἶχε καταλάβει ὁ Ἀλέξανδρος λίγες δὲν ἦταν, μὰ μπρὸς στὴν ὅλη περσικὴν ἐπικράτεια, τὴν πελώρια, μέρος ἀσήμαντο κάλυπταν. "Οταν ὅλο τὸ Ἰράν καὶ Ἡ Αριανὴ καὶ ἡ χώρα τῶν πηγῶν τοῦ Εύφρατη μέναν ἀκόμ' ἀνέπαφες, καὶ οἱ πολεμικώτεροι καὶ οἱ πιὸ πιστοὶ ἀσιατικοὶ λαοὶ διαταγὴ περίμεναν μονάχα τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ γιὰ νὰ κινηθοῦν, τί σημασία νάχ' ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Συρία καὶ ἡ Μικρασία, μπρὸς στὶς ἀπέραντες ἐκεῖνες ἐκτάσεις, ἀπ' τὸν Ταῦρο ὡς τὸν Ἰνδὸν καὶ ἀπ' τὸν Εύφρατη ὡς τὸν Ιαξάρτη; Καὶ τί τάχα ποὺ χάθηκαν οἱ πάντοτε ἀμφίβολοι ἄλλωστε παραθαλάσσιοι, ὅταν οἱ στέρεοι Μῆδοι καὶ Πέρσες ἤταν ἐδῶ, καὶ τὰ ἵππικὰ μιλιούνια τῆς βακτριανῆς πεδιάδας, καὶ τὰ σκληρὰ ἐκεῖνα φῦλα τῶν κάσπιων καὶ τῶν κουρδικῶν βουνῶν; Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ πρώτου Δαρείου οἱ τώρα χαμένοι παραθαλάσσιοι καὶ οἱ ἀγῶνες τους γιὰ τὴ θαλασσοκρατία δέν ἤταν σχεδὸν καὶ οἱ μόνες αἰτίες πραγμάτων καὶ κινδύνων καὶ καταστροφῶν πούμπλεξαν τὸ κράτος τοῦ Κύρου καὶ τοὺς Πέρσες, γιὰ κακή τους μοῆρα, στοὺς ἀτέλειωτους ἐκείνους τσακωμοὺς τῶν Ἑλλήνων; Τώρα ὅμως ὁ σκοπὸς ἤταν νὰ σώσουν τὴν ἐνδοχώρα πιὰ τῆς Ἀνατολῆς, νὰ ὑπερασπίσουν τὸ ἴδιο τὸ κάστρο τοῦ Ἰράν, ποὺ δεσπόζει στὴν Ἀσίᾳ· τώρα

543 Ἔτσι τὸ ἀφγεῖται ὁ Πλούταρχος ('Ἀλέξανδρος, Λ'12-3, Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης Β'338d-f) καὶ πιὸ στολισμένα δὲ Κούρτιος, IV, 10, 34, ἐνῷ τὸ δὲ τὸ διόδωρος εἶχε δεῖ τὴ διήγηση φαίνεται ἀπ' τὴ θέση ὅπου βάζει — στὸ IZ' 54, λίγο πρὶν ἀπ' τὴ μάχη στὰ Γαυγάμηλα, καθὼς κι ὁ Κούρτιος — τὸ θάνατο τῆς βασιλισσας 'Απ' τὸν Καλλισθένη βέβαια θὰ ξεπήγασε, καὶ τὴ στόλισε παραπέρα δὲ Κλείταρχος. Δὲν τὴν ξεχάσει ὅμως οὗτος Ἡ Αριανός, ποὺ τὴ βάζει, στὸ Δ' 20, 1-3, μὲ τὸ συνιθισμένο του λόγος κατέχει, σὰν ὅχι ἀπὸ Πτολεμαῖον ἡ Ἡ Αριστόβουλο, μὴν ξέροντας αὐτὸς τίποτα γιὰ ἐγκυμοσύνη ὥστόσο καὶ θάνατο τῆς Στάτειρας, καὶ μὲ τὸν εὐνοῦχο ἀπ' τὸ στρατόπεδο φευγάτον δλίγον μετά τὴν μάχην, ἡ πρὸς Ἰσσοῦ [.] ζυνέβη, γεγονός ποὺ μόνο μὲ δαῦτο θὰ μποροῦσε χρονικὰ νὰ δεθῇ ὁ θάνατός της τάχα πάνω στοὺς πόνους τῆς γέννας - καθὼς ρητορικὰ φτιασιδωμένον ἔτσι τὸν σέρβιρε ἡ παράδοση, ἔξευτελίζοντας κάθε χρονολογικὴ προυπόθεση

δι Βασιλιάς τῶν Βασιλέων καλοῦσε τοὺς εὐγενεῖς τῆς φυλῆς του, τοὺς ἀπόγονους τῶν παλιῶν ἔκείνων 7 ἡγεμόνων, καὶ τοὺς πιστοὺς σατράπες, νὰ μποῦν ἐπικεφαλῆς τῶν λαῶν τους καὶ νὰ πολεμήσουν γιὰ τὴ δόξα καὶ τὸ κῦρος τῆς Περσίας· στὰ χέρια τους ἐναπόθετε τὸ περσικὸ πεπρωμένο· ὅχι πιὰ ἔλληνες μισθοφόροι καὶ ἔλληνες στρατηγοὶ καὶ μακεδόνες φυγάδες νὰ προκαλοῦν τὴ ζήλεια καὶ τὴ δυσπιστία τῶν πατριωτῶν — οἱ λίγες χιλιάδες ξένων μισθοφόρων, πούφυγαν μαζί του ἀπ’ τὴν Ἰσσό, εἶχαν ζυμωθῆ στὴν ἴδια συμφορὰ μὲ τὰ τέκνα τῆς Ἀσίας — παρὰ γνήσιος ἀσιατικὸς στρατὸς θ’ ἀντιμετώπιζε τώρα τὸν εὐρωπαϊκὸ στρατό, στὰ ὄρεινὰ προπύργια τοῦ Ἰράν.

Στὴν πεδιάδα τῆς Βαβυλώνας διατάχτηκε νὰ μαζευτῇ ἡ μεγάλη στρατιά. Ἀπ’ τὴ μακρυνὴ λοιπὸν Ἀσία ὁ Βῆσσος, ὁ σατράπης τῆς Βακτριανῆς, ἔφερε τοὺς Βάκτριους, τοὺς βορειούς τους γείτονες τοὺς Σογδιανούς, καὶ τὰ πολεμικὰ φῦλα τοῦ ἵνδικου Καύκασου· μαζί του φτάσαν, ὑπὸ τὸν Μαυάκη, ἀπ’ τὴν ἀσιατικὴ Σκυθία (Τουρκεστάν) τὸ ἵππικὸ τῶν Σακῶν καὶ οἱ Δᾶες, ἀπὸ τὶς στέπηπες γύρα στὴν Ἀράλη· οἱ λαοὶ τῆς Ἀραχωσίας καὶ τῆς Δραγγιανῆς, μὲ τοὺς Ἰνδοὺς τῶν βουνῶν Παραβέτι, ὑπὸ τὸν σατράπη Βαρσαέντη, οἱ δυτικοὶ τους γείτονες ἀπὸ τὴν Ἀρεία ὑπὸ τὸν σατράπη Σατιβαρζάνη, καὶ οἱ Πάρθοι,⁵⁴⁴ οἱ Γρκανοὶ καὶ οἱ Τάπουροι ἔκειν’ ἵππεῖς ἀπὸ τὸ Χορασάν, τὴν ρομφαία τοῦ Ἰράν, μὲ τὸ Φραταφέρνη καὶ τοὺς γιούς του· ὑστερα φτάσαν οἱ Μῆδοι, οἱ ἄλλοτε ἀρχοντες τῆς Ἀσίας, ποὺ ὁ σατράπης τους ὁ Ἀτροπάτης ἤταν ἐπικεφαλῆς τῶν Καδούσιων, Σακεσινῶν καὶ Ἀλβανῶν, ἀπ’ τὶς κοιλάδες τοῦ Κύρου ποταμοῦ, τοῦ Ἀράξη, καὶ τὶς γύρ’ ἀπ’ τὴν Οὔρμια λίμνην· καὶ ἀπὸ νοτιώτερα, τὶς ἀκτὲς τοῦ Περσικοῦ κόλπου, ἀνέβηκαν οἱ λαοὶ τῆς Γεδρωσίας καὶ τῆς Καρμανίας, ὑπὸ τὸν Ὁκονδοβάτη καὶ τὸν Ἀριοβαρζάνη, τὸ γιὸ τοῦ Ἀρτάβαζου, καὶ οἱ Πέρσες ὑπὸ τὸν Ὁρξίνη, ἀπ’ τὸ γένος τῶν 7 ἡγεμόνων· τοὺς Σουσιανοὺς καὶ τοὺς Οὔξιους ἔφερ’ ὁ Ὁξάθρης, ὁ γιὸς τοῦ Ἀβουλίτη, σατράπη τῆς Σουσιανῆς, καὶ ἐπικεφαλῆς τῶν Βαβυλώνιων ἤταν ὁ Βουπάρης καὶ τῶν Ἀρμένιων ὁ Ὁρόντης καὶ ὁ Μιθραύστης, ἐνῶ οἱ Σῦροι, οἱ ἀποδῶ καὶ οἱ πέρ’ ἀπ’ τὰ ποτάμια, εἶχαν ἀρχηγὸ τὸν Μαζαῖο.⁵⁴⁵ καὶ ἀπ’ τὴν Καππαδοκία ἀκόμα, ποὺ τὰ δυτικά τῆς

^{544^η} [Σωστὰ ὁ παλιὸς μεταφραστῆς τοῦ ἔργου, ὁ Πανταζίδης, ἀντὶ *persischen* [] *Reiterschiwarme*, πούχει ὁ Droysen, ἔγραψε παρθικὰ στίφη, κατὰ τὸν Ἀρριανό, Γ' 8, 4, ποὺ γράφει. Παρθυαίους.]

^{545^η} [Ἀρριανός, Γ' 8, 6. Σύρους δὲ τοὺς τε ἐκ τῆς κοίλης καὶ δσοι τῆς μεταξὺ τῶν ποταμῶν Συρίας Μαζαῖος ἥγεν. Κατὰ τὸν Bosworth, I, 292-3, ἡ ὑποδιαιρέση τῆς Συρίας ἀπ’ τὸν Ἀρριανὸ σὲ Κοίλη Συρία, Παλαιστίνη, καὶ Συρία, ἡ μέση τῶν ποταμῶν, γεννάει ζητήματα, καὶ δὲν εἰναι δυνατὸ νὰ καθοριστοῦν ἀκριβῶς τὰ δρια. (B. Berve, I, 258h, καὶ RE, IV A, 2, Syria, 1549 κ ἐ)]

διέλασε ἡ μακεδονικὴ στρατιά, ἥρθαν ἵππεῖς, ὑπὸ τὸ ἄρχοντά τους τὸν Ἀριαράθην.⁵⁴⁶

Ἐτοι, τὴν ἄνοιξη τοῦ 331, ὁ στρατὸς τοῦ Δαρείου μαζεύτηκε στὴ Βαβυλῶνα: κάπου 40000 ἵππεῖς, κάμποσες ἐκατοντάδες χιλιάδες πολεμιστές, ἄρματα δρεπανηφόρα 200, κ' ἐλέφαντες 15, ἀνεβασμένοι ἀπ' τὸν Ἰνδό· καὶ λέγαν πώς ὁ Ἰδιος ὁ Μεγάλος Βασιλιὰς φρόντισε, παρὰ τὴ συνήθεια, εἰδικὰ γιὰ τὸν ὄπλισμὸν τῆς στρατιᾶς αὐτῆς, καὶ μάλιστα τῶν ἵππεων.⁵⁴⁷ Ἀλλὰ πάν' ἀπ' ὅλα ἥταν ἀναγκαῖον νὰ βρεθῇ καὶ κάνα πολεμικὸ σχέδιο, ποὺ θὰ μποροῦσε μ' αὐτὸν νὰ δράσῃ τέτοια στρατιά, ἐνεργοποιῶντας ἀποδοτικὰ ὅλο αὐτὸν τὸ πεζικὸ τόσων λαῶν κι ἀξιοποιῶντας ὅλη τὴν ὁρμὴ καὶ τὴν ἐμπειρία τόσου ἵππικοῦ.

Δυὸς ποτάμια, ὁ Εὐφράτης κι ὁ Τίγρης, διαρρέουν διαγώνια τὸ βαθύπεδο τῆς Συρίας, ποὺ φτάνει ὡς τοὺς πρόποδες τῶν βουνῶν τοῦ Ἰράν· τὰ διαβαίνουν, ἀναγκαῖα, κ' οἱ δρόμοι ἀπὸ τὴ Μεσόγειο πρὸς τὴν ἀσιατικὴν ἐνδοχώρα. Ἡ ἀμεσώτερη σκέψη λοιπὸν ἥταν ν' ἀντιμετωπίσουντες τὸν ἔχθρὸν σ' αὐτὰ τὰ σημεῖα τῶν διαβάσεων τῶν ποταμῶν ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἐκείνους δρόμους, καὶ τὸ φρονιμώτερο: ἡ κύρια δύναμη νὰ ταχτῇ πίσω ἀπ' τὸν Τίγρη κι ὅχι πίσω ἀπ' τὸν Εὐφράτη, καὶ γιατὶ ὁ Τίγρης εἶναι πιὸ δυσκολοδιάβατος καὶ γιατί, σὲ περίπτωση μιᾶς ἥττας στὸν Εὐφράτη, ἡ στρατιὰ θὰ σπρωχνόταν πρὸς τὴν Ἀρμενία, κ' ἡ Βαβυλῶνα, κ' οἱ μεγάλοι δρόμοι γιὰ τὴν καθαυτὸ Περσία, θὰ ἐγκαταλείπονταν ἀναπόφευκτα· ἐνῶ ἂν τάσσονταν πίσω ἀπὸ τὸν Τίγρη, προστάτευαν καὶ τὴ Βαβυλῶνα· κι ἀν νικοῦσαν, μποροῦσαν νὰ κυνηγήσουν τὸν ἔχθρὸν στὶς πλατείες ἐρήμους τῆς Μεσοποταμίας, ἐνῶ ἀν νικιόντουσαν θάχαν ἐλεύθερη πάντως τὴν ὑποχώρηση πρὸς τὶς ἀνατολικὲς σατραπίεις. Ὁ Δαρεῖος δύμας ἀρκέστηκε νὰ στείλῃ μιὰ προφυλακὴ στὸν Εὐφράτη, ἀπὸ μερικὲς χιλιάδες ἄντρες, ὑπὸ τὸ Μαζαΐο, νὰ φυλῶν τὴ διάβαση τοῦ ποταμοῦ, κι αὐτὸς τράβηξε ἀπ' τὴ Βαβυλῶνα πρὸς τὴν περιοχὴ γύρω στ' Ἀρβηλα — σπουδαία πόλη πάνω στὸ μεγάλο στρατιωτικὸ δρόμο ποὺ πάει πέρ' ἀπ' τὸ Λύκο ποταμό, στὴν ἀπλόχωρη πεδιάδα τῆς Νινευί, δυτικὰ ὄριζόμενη ἀπ' τὴν ἀριστερὴν ὅχθη τοῦ ὁρμητικοῦ Τίγρη, καὶ βορεινὰ ἀπὸ τὴν ἀντερείσματα τοῦ Ζάγρου — καὶ σκεφτόταν ἵσως αὐτοῦ, ἀμα θὰ ζύγωνε ὁ Ἀλέξανδρος, νὰ κατέβῃ στὴν ὅχθη τοῦ ποταμοῦ καὶ νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ.

Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Δαρεῖος, μ' ὅλο ἐκεῖνο τὸ στρατὸ πούχε καταφέρει νὰ μαζέψῃ, ἐτοιμαζότανε νὰ πολεμήσῃ γιὰ τὴν ἀνατολικὴ περσικὴν ἐπι-

⁵⁴⁶ Ἐπειδὴ Ἀρριανός, Γ' 8, 1-6: [Ὁ Droysen δέχεται τὴ διόρθωση τοῦ Palmerius, Ἀριαράθης ἀντὶ Ἀριάκης, στὸ κείμενο τοῦ Ἀρριανοῦ Ὁ Roos, I, 129 κι ὁ Berne, ἀρ. 111 καὶ 113, τὴν ἀπορίπτουν ὅχι δύμας κι ὁ Bosworth, I, 291-2.]

⁵⁴⁷ Κούρτιος, IV, 9, 4 Ἡ δύναμη τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, κατὰ τὸν Αρριανό, Γ' 8, 6

κράτεια, στὶς ἐσωτερικές της πύλες πιά, πέρα στὴ δύση κατατροπώνονταν καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς περσικῆς δύναμης.

Καὶ τί δὲ θὰ μποροῦσε νάχη πετύχει ὁ περσικὸς στόλος στὶς ἐλληνικὲς θάλασσες, ἀν ἐνεργοῦσε ὅ ταν ἔπρεπε κι ὅ πως ἔπρεπε! "Ἄν πάν' ἀπ' ὅλα ὑποστήριζε, μὲ κάθε τρόπο, τὴν κίνηση ποὺ προκάλεσε ὁ βασιλιάς Ἀγις στὴν Πελοπόννησο! 'Ἄντ' αὐτοῦ, χωρὶς κανένα σχέδιο, καὶ μὲ μηδὲν ἀποφασιστικότητα, τὸ καλοκαΐρι τοῦ 333 δὲν ἐκμεταλλεύτηκαν διόλου καμμιὰν εὔκαιρία γιὰ καμμιὰ κρίσιμην ἐπίθεση. Καὶ μετὰ πάλι, μὲ μειωμένο κιόλας τὸ στόλο, γιατὶ στείλανε τόσα πλοῖα νὰ μεταφέρουν στὴν Τρίπολη τοὺς μισθοφόρους ἐκείνους ποὺ γύρεψ' ὁ Δαρεῖος, μένουν αὐτοῦ βαλτωμένοι στὰ ἐλληνικὰ νερά! Κ' ἔξακολουθοῦν ἐκεῖ νὰ μένουνε καὶ μετὰ τὴν ἡττα τοῦ Δαρείου στὴν Ἰσσό, ποὺ κινδυνεύανε τὰ φοινικικὰ πιὰ παράλια - μπά, τίποτ' αὐτοί! Στὰ δυτικὰ λιμάνια στέκαν ἔτσι ἀργοὶ — ποὺ νόημα νὰ ἐπιμένουν ἐκεῖ θάχε μόνο ἀν σκόπευαν ἐπίθεση στὴν Ἑλλάδα — ἀντὶ νὰ τραβήξουν στὴ Φοινίκη, νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἀπογνωσμένην ἀντίσταση τῆς Τύρου, νὰ συγκρατήσουν ἔτσι καὶ τὶς ἀμφίβολες ναυτικὲς μονάδες τους. Μὰ κι ὅταν πιὰ μπῆκε κ' ἡ ἄνοιξη τοῦ 332, καὶ τὰ φοινικικὰ καὶ τὰ κυπριακὰ πλοῖα φύγαν γιὰ τὶς πατρίδες τους, πάλι ὁ Φαρνάβαζος κι ὁ Αύτοφραδάτης μέναν ἀκόμα στὸ Αίγαιο, μὲ τὸν ὑπόλοιπο στρατό, μειωμένο πιὰ καὶ δαῦτον τόσο ποὺ μὲ τὸ ζόρι κατάφερναν τώρα νὰ κρατιοῦνται καὶ μόνο μὲ τὴ βοήθεια ὅσων τυράννων εἴχανε στηρίξει (ἢ κ' ἔξυπαρχῆς εἴχανε στῆσει) σὲ Τένεδο, Λέσβο, Χίο, Κῶ.⁵⁴⁸ κι ὅπως χάσανε (μὲ τὴ σύνεση κιόλα καὶ τὸ σταθερὸ χέρι τοῦ Ἀντίπατρου) κάθ' ἐπιρροή, σιγά-σιγά, στὴν ἄλλη Ἑλλάδα, σχέση ἀμεση κρατοῦσαν πιὰ μόνο μὲ τὸν Ἀγι: μὰ δσα κι αὐτὸς πῆγε, συνεργαζόμενος μαζί τους, νὰ ξεσηκώσῃ στὴν Πελοπόννησο, καθὼς ὄλοινα φύραινε κι ὁ στόλος, πήγανε στράφι, καὶ μόνο τὴν Κρήτη ἀπόμενε νὰ κρατάῃ μὲ τὸν ἀδερφό του - ἐνῶ στὸ μεταξὺ ὁ μακεδονικὸς στόλος, ὑπὸ τὸν Ἡγέλοχο καὶ τὸν Ἀμφοτερό, πῆρε τόσο τ' ἀπάνω στὰ ἐλληνικὰ νερά, τὸ 332, ποὺ καὶ πρώτ' ἡ Τένεδος, ἡ πρὶν καταναγκασμένη νὰ σπάσῃ ἔτσι τὴ συμμαχία της μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, ξανάνοιξε τώρα τὸ λιμάνι της στοὺς Μακεδόνες κι ἀνακήρυξε πάλι τὴ συμμαχία μαζί τους· ὅμοια κ' οἱ Χῖοι, μόλις φάνηκε στὰ παράλια τους ὁ μακεδονικὸς στόλος ξεσηκώθηκαν κατὰ τῶν τυράννων καὶ τῆς περσι-

⁵⁴⁸ Ο Κούρτιος, IV, 5, 13, λέει γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο, τὸ φθινόπωρο τοῦ 332 *praetores quoque ipsius, egregii duces, pleraque invaserant, Calas Paphlagoniam, Antigonum Lycaoniam, Balacrus Idarne praetore Daru superato Miletum* (οἱ κώδ II: *duos militum*) 'Ο ἴδιος γράφει, στὸ IV, 1, 37, πῶς ἡ Μίλητος προηγουμένως εἶχε καταληστευτῇ ἀπ' τὸ Φαρνάβαζο.

κῆς φρουρᾶς κι ἀνοιξαν τὶς πύλες - ὅπου ὁ Φαρνάβαζος, μὲ 15 τριήρεις ἔκει ἐλλιμενισμένες, πιάστηκε ἀπ' τοὺς Μαχεδόνες· μὰ κι ὅταν ὁ Ἀριστόνικος, ὁ τύραννος τῆς Μήθυμνας, τῆς Λέσβου, νύχτα κατάπλευσε, μὲ λίγες τριήρεις, μπρὸς στὸ λιμάνι, θαρρῶντας πὼς τὸ κράταγαν ἀκόμα οἱ Πέρσες, καὶ γύρεψε νὰ μπῇ, τ' ἀνοιξ' ἡ μακεδονικὴ φρουρά, ποὺ μετὰ κατάσφαξε τὰ πληρώματά του, καὶ τὸν ἔκλεισε καὶ τὸν ἴδιον, αἰχμάλωτό της, στὴν ἀκρόπολη... "Ετσι ξέπεφτ' ὀλοένα τὸ περσικὸ κῦρος κ' ἐπιρροὴ στὶς ἐλληνικὲς θάλασσες. Νά λοιπὸν κ' ἡ Ρόδος τώρα, ποὺ στέλνει 10 τριήρεις στὸ μακεδονικὸ στόλο· καὶ νά ποὺ ἀπ' τοὺς Πέρσες ξεκόβει κ' ἡ Κῶς, ἀπ' ὅπου μὲ 60 καράβια ξεκινάει ὁ Ἀμφοτερός, κι ὁ Ἡγέλοχος μὲ τ' ἄλλα πλέει γιὰ τὴ Λέσβο, τελευταία γονατισμένη ποὺ κρατᾶν οἱ τύραννοι κ' οἱ περσικὲς φρουρές. Βρέθηκε τότ' ἔκει κι ὁ Χάρης, ποὺ κακὴν κακῶς εἶχε πάει πέρσι ἡ ἀπόπειρά του κατὰ τῆς Μήθυμνας, καὶ μὲ 2000 μισθοφόρους τώρα ἔχει καταλάβει τὴ Μυτιλήνη καὶ παραστένει τ' ἀφεντικὸ ἐν ὀνόματι τοῦ Δαρείου! Ἄλλὰ βέβαια, ἡ παλιὰ ἀλεποῦ αὐτὴ τοῦ μισθοφορικοῦ πολέμου, ὁ ἀθηναῖος ἐπαγγελματίας στρατηγός, δὲ θὰ καθόταν κιόλα νὰ στήσῃ κάναν ἀγῶνα σοβαρὸ γιὰ τὸ τίποτα· τὰ συμφώνησε, λοιπόν, νὰ τὸν ἀφήσουν, μὲ τοὺς στρατιῶτες του, κ' ἔφυγε πρῶτα γιὰ τὴν κοντινώτερην ἀθηναῖκὴ βάση, τὴν Ἰμβρο, κ' ὕστερα γιὰ τὸ μεγάλο ἔκεινο παζάρι τῶν τσούρμων καὶ τῶν μισθολογιῶν⁵⁴⁹ κάθε μισθοφορίας, τὸ Ταίναρο.⁵⁵⁰

'Η παράδοση τῆς Μυτιλήνης ἔδωσε θάρρος καὶ στὶς ἄλλες πόλεις τοῦ νησιοῦ νὰ ξεσηκωθοῦν. Παράδωσαν τοὺς τυράννους τους κ' ἔγιναν δημοκρατικές.

Τούτη ὁ Ἡγέλοχος τράβηξε μὲ τὸ στόλο κατὰ τὸ νοτιά, γιὰ τὴν Κῶ, ποὺ κάτεχε κιόλας ὁ Ἀμφοτερός. Τὴν Κρήτη μόνο κρατοῦσαν οἱ Σπαρτιάτες, γι' αὐτὸ κι ὁ Ἀμφοτερός ἀνάλαβε νὰ τὴν καθυποτάξῃ καὶ

549 [Σημειωτέον δτι τὸ Ταίναρο ἥταν ὅχι μόνο στὴν ἀρχαιότητα παρὰ καὶ σ' ὅλο τὸ μεσαίωνα, καὶ στὰ νεώτερα χρόνια, ὡς τὸν αἰῶνα μας, κέντρο τσούρμων ἡ μισθολογιῶν, ὅπου τὰ πλοῖα βρίσκαν κάθε λογῆς ναυτικοὺς γιὰ τὰ πληρώματά τους, ἄλλα καὶ τὰ πειρατικὰ κάθε καρυδιᾶς καρύδι καὶ κατεργάρηδες ποὺ χρειαζόντουσαν γιὰ τὰ κούρσα τους, κι ὅσοι θέλαν μισθοφόρους ἔμπειρους κι ἀδισταχτους κ.λ. Στὸ Ταίναρο ὑπῆρχε καὶ τὸ περίφημο ἵερο τοῦ Ἀσφαλίου Ποσειδῶνος, δπου βρίσκαν ἀσυλο οἱ ἔγκληματίες κ' οἱ ὀπωσδήποτε καταδιωκόμενοι — ἐξ οὗ καὶ τὸ ἀπὸ Ταινάρου ἅγος ἐλαύνεν, ποὺ ἀντεκέλευον [] οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς Λακεδαιμονίους Θουκυδίης, Α' 128,1), γιατὶ ἀναστήσαντές ποτε ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος [ἀπὸ Ταινάρου] τῶν Εἰλάτων ἱκέτας ἀπαγαγόντες διέφθειραν — καὶ ποὺ τὸ ἄντρο του πίστευαν πὼς ἥταν θύρα τοῦ "Ἀδη!"]

550 Κούρτιος, IV, 5, 22. *Mytilenen, quam Chares Atheniensis nuper occupatam duorum milium Persarum praedissio tenebat [] urbe tradita pactus ut incolumi abire licerat, Imbrum petuit Πρθβλ Ἀρριανό, Γ' 2, 6 Πώς ἔπειτα πῆγε στὸ Ταίναρο, τὸ λέει ὁ Πλούταρχος, Βίοι Δέκα Ρητόρων, Υπερείδης, 848e*

κατάπλευσ' ἔκει μ' ἕνα μέρος τοῦ στόλου,⁵⁵¹ ἐνῶ μὲ τὸν ὑπόλοιπον ὁ Ἡγέλοχος κατευθύνθηκε στὴν Αἴγυπτο, γιὰ ν' ἀναγγείλῃ ὁ Ἰδιος τὸ ἔγχωμα τοῦ περσικοῦ ναυτικοῦ ἀπ' τὶς ἑλληνικὲς θάλασσες, καὶ νὰ παραδώσῃ τοὺς αἰχμάλωτους..- ἔδων ἀπὸ τὸ Φαρνάβαζο, γιατὶ ἀπὸ τὴν Κῶ κατάφερε νὰ τὸ σκάσῃ. Ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε νὰ σταλοῦν οἱ τύραννοι νὰ δικαστοῦν ὅπου ἔδρασε ὁ καθένας. Κι ὅσους πρόδωσαν τὴν Χίο στὸ Μέμνονα, τοὺς ἔστειλε, μὲ γερή φρουρά, σ' ἐλεεινὴ ἐξορία: στὸ νοτιώτερο σύνορο τῆς ἐπικράτειας, τὴν υῆσον Ἐλεφαντίνη, μὲς στὸ Νεῖλο!⁵⁵²

"Ετσι, τέλος τοῦ 332, ἀφανίστηκε τὸ περσικὸ ναυτικό, ποὺ μποροῦσε ν' ἀπειλῇ τὰ νῶτα τοῦ Μεγαλέξαντρου καὶ νὰ παρεμποδίζῃ τὶς κινήσεις του· μιὰ ἀλυσίδα βάσεων, ἀπὸ τὸ θρακικὸ Βόσπορο γραμμὴ στὰ μικρασιατικὰ καὶ τὰ φοινικικὰ παράλια, ὡς τὴ χτιζόμενη Ἀλεξάνδρεια, ἐξασφάλιζε ἡσυχία τῶν ὑποταγμένων, σὰν προύποθεση γιὰ τὶς παραπέρα ἐπιχειρήσεις στὴν Ἀνατολή.

'Η νέα ἐκστρατεία θάφερνε σὲ νέο καὶ ξένο κόσμο, σὲ λαοὺς ὅπου τὰ ἑλληνικὰ ἥθη θὰ φαίνονταν ἀλλόκοτα· ἡ θαρρετὴ σχέση τῶν Μακεδόνων μὲ τοὺς ἥγετες τους ἥταν ἀκατανόητη γι' ἀσιᾶτες, ποὺ τὸ βασιλιά τους τὸν βλέπαν σὰν ἀνώτερ' ὑπόσταση ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη. Πῶς θὰ ἀγνοοῦσε ὁ Ἀλέξανδρος ὅτ' οἱ λαοὶ πούθελε νὰ ἐνώσῃ σὲ μιὰν ἐπικράτεια εἶχαν ἀνάγκη προπάντων στὸν Ἰδιο, σὰ βασιλιά τους, νὰ βλέπουν τὴν ἐνότητά τους; Κι ἀν ἡ ἱερὴ ἀσπίδα τοῦ Ἰλίου τὸν σφράγισε σὰν πρῶτο Ἐλλῆνα ἥρωα, κ' ἔπειτα οἱ Μικρασιάτες τὸν εἶδαν, σὰν ἔκοψε τὸ Γόρδιο δεσμό, ἀπ' τοὺς θεοὺς προωρισμένο κυρίαρχο τῆς Ἀσίας, ἡ θυσία μετὰ στὸν τύριο Ἡρακλῆ κ' ἡ τελετὴ στὴ Μέμφι, στὸ ναὸ τοῦ Φθᾶ, φίλιωσαν τὸν ξένο μὲ τοὺς νικημένους καὶ τὰ ἱερά τους· μὰ γιὰ τὰ παραμέσα τῆς Ἀνατολῆς χρειαζόταν μυστικώτερη καθιέρωση, ἀνώτερο ἀναβάφτισμα, ἐπαγγελία ὑπέρτατη, ποὺ θάκανε τοὺς λαοὺς δλοὺς νὰ τὸν βλέπουν σὰ Βασιλέα τῶν βασιλέων, σὰν κύριο Ἀνατολῆς καὶ Δύσης.

551 Γιὰ τὴν ἐπιχείρηση στὴν Κρήτη μόν' ὁ Κούρτιος γράφει — IV, 8, 15 *ad librandam Cretam* — καὶ μάλιστα σὰ νάγινε μετὰ τὴν ἀναχώρηση ἀπ' τὴν Αἴγυπτο. Καθὼς δύμας ὁ Ἀλέξανδρος στέλνει ἀπ' τὴν Τύρο ἄλλη διαταγὴ ('Αρριανός, Γ' 6, 3) κι ὁ Ἡγέλοχος εἶχε τὴν ἀρχηγία τοῦ στόλου (ὅ π 2, 6), φαίνεται πῶς ὁ Ἀμφοτερὸς στάλθηκε στὴν Κρήτη πρὶν πάῃ στὴν Ἀλεξάνδρεια, προχωρημένο κιόλας φθινόπωρο τοῦ 332.

552^ε [Στὸ ὕψος τοῦ σημερινοῦ Ἀσσουάν, κάπου 900 χλμ ἀπ' τὴν Μεσόγειο!] Ἀρριανός, Γ' 2, 7 Κούρτιος, IV, 5, 16 κ ἐ· 8, 11 κ ἐ· Γιὰ τὴ δίκη τοῦ ἄθλιου τύραννου τῆς Ἐρεσοῦ Ἀγώνιππου βλ. τὴν ἐπιγραφὴ ποὺ ἀναφέρθηκε στὴν ς 346. [Βλ καὶ τὸ σχετικὸ διάταγμα τοῦ Μεγαλέξαντρου γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τῆς δῆμοκρατίας καὶ τὸ γυρισμὸ τῶν πολιτικῶν ἔξοριστων στὴ Χίο: Hicks-Hill, ἀρ 158, Nachmanson, ἀρ 53, Ditt., Syll.³ ἀρ 283, καὶ Heisserer, 79-95 (μὲ ἄλλη χρονολόγηση). Τὴν ἐπιγραφὴ δὲν τὴν ἔχειρε ὁ Droysen, γιατὶ πρωτοδημοσιεύτηκε τὸ 1893.]

Βαθιά λοιπὸν στὴ μέση τῆς πλατειᾶς ἔργου τῆς Λιβύης, ποὺ φύλακες μυστηριακοὶ στέκουν, στὸ κατώφλι τῆς, τὸ φθαρμένο ἐκεῖνο ἀπὸ τὸ χρόνο κολοσσιαῖο ἄγαλμα τῆς Σφίγγας κ' οἱ μισθοφόροι μένες στὴν ἄμμο πυραμίδες τῶν Φαραώ, στὴ μοναχικὴ αὐτὴ καὶ νεκρὴ ἔρημο, π' ἀπλώνεται ἀπ' τὴν παρυφὴ τῆς κοιλάδας τοῦ Νείλου ἀπέραντη κατὰ τὴ δύση, κι ὅπου δὲ καυτὸς μεσημεριάτικος ἀνεμος φυσάει καὶ σβήνει ὀλοένα τὸ κουρασμένο χνάρι τῆς ράθυμης καμήλας, χλοερὸν νησὶ μὲς στὴ θάλασσα τῆς πυρωμένης ἄμμου ὑψώνεται ἀπίθανη ὄαση μὲ πελώριους φοίνικες, μὲ σκιές, μὲ πηγὲς καὶ ρυάκια, μὲ δροσιὰ οὐράνια μέσα κεῖ, θεῖο καταφύγιο τῆς ζωῆς ἀπ' τὴ νεκρὴ γύρω φύση, στερνὸν ἀναπαυτήριο τοῦ ὁδοιπόρου τῆς ἔρημου. Καὶ κάτω ἀπ' τοὺς φοίνικες τῆς ὄασης τὸ ἱερὸν τοῦ μυστηριακοῦ θεοῦ, ποὺ κατέβηκε κάποτε μὲ τὸ βαρκάκι του ἀπὸ τὴ χώρα τῶν Αἰθιόπων στὶς ἐκατόμπυλες τὶς Θῆβες, κι ἀπὸ κεῖ μετὰ στὴν ἔρημο ἐδῶ, νὰ ἡσυχάσῃ σ' αὐτὴ τὴν ὄαση καὶ νὰ φανερωθῇ μὲ μυστηριώδη μορφὴ στὸ γιὸ ποὺ τὸν ἀναζητοῦσε...

Γενιές εὐλαβικῶν ἱερέων κατοικοῦσαν γύρω στὸ ἱερό, μακρυὰ ἀπὸ τὸν κόσμο σὲ βαθυστόχαστη μοναξιὰ ζῶντας τὴν παρουσία τοῦ Ἀμμωνος-Διός, τοῦ θεοῦ τῆς ζωῆς, λατρεύοντάς τον κ' ἔξαγγέλλοντάς τοὺς χρησμούς του, ποὺ ἀπὸ παντοῦ γυρεῦαν δλ' οἱ λαοί, στέλνοντάς θεωροὺς γι' αὐτὸν καὶ δῶρα.

Τὸ ἱερὸν λοιπὸν αὐτὸν ἀποφάσισε νὰ ἐπισκεφτῇ ὁ Ἀλέξανδρος, νὰ ρωτήσῃ τὸν ἀνώτατο θεὸν γιὰ ὑπέρτατα προβλήματα.⁵⁵³

'Αλλὰ τί ἥθελε νὰ ρωτήσῃ;.. Οἱ μακεδόνες πούταν μαζί του διηγοῦνταν μεταξύ τους παράξενα πράμματα καὶ θάμματα παλιῶν καιρῶν· κ' οἱ παραδόσεις αὐτές, πιστευτὲς ἀπὸ λίγους καὶ καταγέλαστες ἀπὸ πολλούς, ἀλλὰ σ' ὅλους γνωστές, κι ἀπὸ παλιότερα, ξαναζωντάνεψαν τότε μὲ τὴν ἐπίσκεψη κεῖ τοῦ Μεγαλέξαντρου στὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμμωνος-Ρά, καὶ τὶς ξαναθυμήθηκαν τώρα, συσχετίζοντάς τὰ θρυλικὰ ἐκεῖνα νυχτερινὰ δργια τῆς Ολυμπιάδας, στὰ βουνά τῆς πατρίδας της, καὶ λέγαν πάλι γιὰ τὶς μαγγανεῖες της, ποὺ γιὰ δαῦτες τὴν ἔδιωξην ὁ Φίλιππος: γιατὶ παραφυλῶντας την λέει κάποτε στὴν κάμαρά της τὴν εἶδε

⁵⁵³ [Ο "Αμμων-Ρά" ἦταν γνωστὸς στὴν 'Ελλάδα ἀπ' τὴν ἐποχὴ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν στὴν Κυρηναϊκὴ (γύρω στὸ 630 π.Χ.) 'Ο Πίνδαρος ἔγραψε κ' ὑμνο στὸν "Αμμωνα-Δία (Th Bergk, *Poetae Lyrici Graeci*, Lipsiae, 1866, ἀπόσπ 12 καὶ 36, ἔκδ. C Bowra, τῆς σειρᾶς 'Οξφόρδης, ἀπόσπ. 16), κι ἀναφέρεται ἀπ' τὸν Πλάτωνα (*Nόμοι*, Ε' 738c, Ἀλκιβιάδης Β' 148e) καὶ τὸν Ἀριστοφάνη ("Ορνιθες, 619-716), καθὼς καὶ σ' ἀθηναϊκὴ ἐπιγραφὴ τοῦ 333-30 (IG², II, 2 ἀρ 1496). 'Η λατρεία του δόμως στὴν 'Ελλάδα ἦταν σποραδική - ὡς τὰ χρόνια τοῦ Μεγαλέξαντρου, ὅποτε κ' ἔλαβε μεγάλες διαστάσεις. Βλ σχετικά MEE, Δ' 299-300, "Αμμων, RE, I, 2, 1853-7, Ammon καὶ 1858-60, Ammoneion, Roscher, I, 283-91, Goukowsky, 202-3.]

νάχη ἔνα φίδι μέσα της, κι ὅταν ἔστειλ' ἔμπιστούς του νὰ ρωτήσουν στὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν, γύρισαν καὶ τοῦ φέρανε τὸν ἀλλόκοτο χρησμό: *Νὰ θυσιάζῃ στὸν Ἀμμωνα, καὶ πολὺ νὰ σέβεται τὸ θεὸν ἐκεῖνο!*⁵⁵⁴ Καὶ λοιπὸν λέγαν πώς νά! καθὼς κι ὁ Ἡρακλῆς γιὸς θυνητῆς ἥταν, τοῦ τ' ὡμολόγησε καὶ τοῦ Μεγαλέξαντρου ἡ Ὀλυμπιάδα, σὰν πήγαινε στὸν Ἐλλήσποντο,⁵⁵⁵ ποιανοῦ ἥταν γιός! "Αλλοι ὅμως λέγαν πώς ὁ Ἀλέξανδρος ἥθελε νὰ πάρῃ ὄρμήνεια ἀπ' τὸ θεὸν γιὰ τὴν ἐκστρατεία του, καθὼς κι ὁ Ἡρακλῆς ὅταν πήγαινε κατὰ τοῦ Ἀνταίου τοῦ γίγαντα, κι ὁ Περσέας πρὶν κινήσῃ γιὰ τὶς Γοργόνες - κ' ἥταν δὰ κ' οἱ δυό τους πρόγονοι του, κι ἀκολουθοῦσε τὸ παράδειγμά τους!..

Τέτοια... Τί πράγματι ὅμως ἥθελε στὸ Ἀμμώνειο, κανεὶς ποτὲ δὲν ἔμαθε - καὶ μόνο λίγοι στρατιῶτες ἥταν ἐκεῖ μαζί του.

Ξεκίνησαν λοιπὸν ἀπ' τὴν Ἀλεξανδρεια, καὶ πῆραν στὴν ἀρχὴ τὴν παραλία, κατὰ τὸ Παραιτόνιο,⁵⁵⁶ πρῶτο χωριό, τῶν Κυρηναίων, πού στειλαν καὶ πρέσβεις στὸν Ἀλέξανδρο μὲ δῶρα — 300 πολεμικὰ ἀλογά καὶ 5 τέθριππα — γυρεύοντάς του συμμαχία· καὶ τοὺς τὴν ἔδωσε⁵⁵⁷ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ὁ δρόμος τράβαγε μὲς ἀπὸ ἕρημο ὅλο ἄμμο, ὅπ' οὕτ' ἔνα δέντρο ἢ λόφος δὲν ὑψώνονταν πουθενὰ στὸν ὄριζοντα, κι ὀλημέρα ὁ ἀέρας φύσαγε καυτὸς κι ὅλο ψιλὴ σκόνη, ἐνῶ ἡ ἄμμος ἥταν τόσο ἀραιὴ καὶ ξερή, ποὺ σὲ κάθε βῆμα βούλιαζε, γλύστραε, καὶ τόπος γιὰ λίγη ξεκούραση δὲ βρισκόταν, οὕτε κρήνη οὕτε πηγὴ νὰ ξεδιψάσουν δῶρα θεοῦ θεώρησαν κάποια σύννεφα βροχερά, ποὺ λίγες φορὲς δρόσισαν κάπως τὸν ἀέρα... "Ἐτσι πορεύονταν... Κανένα σημάδι δὲν ἔδειχνε τὸ δρόμο, κ' οἱ χαμηλοὶ ἐκεῖνοι λόφοι σ' αὐτὴ τὴ θάλασσα τῆς ἄμμου, π' ἀλλαζαν σχῆμα καὶ τόπο σὲ κάθε φύσημα, μπέρδευαν ἀκόμα χειρότερα τοὺς ὀδηγούς, πούχασαν πιὰ τὴν κατεύθυνση γιὰ τὴν ὅαση... Τότε φάνηκαν μπρὸς στὴ φάλαγγα δυὸ κοράκια,⁵⁵⁸ σταλμένα λὲς ἀπ' τὸν Ἀμ-

554 Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, Β'-Γ'.

555^h *Itinerarium Alexandri*, 18 [.]

556^h [Εἰν' ἡ Μάρσα Ματρούχ, RE, XVIII, 3, 1182-4.]

557 Κούρτιος, IV, 7, 9· Διόδωρος, IZ' 49, 3· φιλίαν καὶ συμμαχίαν

558^h Κατὰ τὸν Πτολεμαῖο ([Jacoby, FGrH, ἀπόσπ. 8] ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Γ' 3, 5) 2 φίδια Φυσικὰ μὲ τὸ δράκοντας δύο φωνὴν ἴεντας δὲν ἐννοεῖ φίδια μὲ μιλιά· ἀλλὰ τὸ σφύριγμά τους θὰ μποροῦσε κάλλιστα νὰ λέγεται φωνή, δπως βλέπουμε καὶ στὸν Ἀριστοτέλη, Τῶν περὶ τὰ ζῶα ἱστοριῶν, Δ' 535a. ἢ δὲ φωνὴ ψόφος τὶς ἔστιν ἐμψύχου. [Τὸ ἀπόστασμα τοῦ Ἀριστοτέλη ποὺ παραθέτει ὁ Droysen δέν εἰν' ἀπ' τὸ ἔργο ποὺ παραπέμπει. Ἐκεῖ λέγονται ἀλλα, παραπλήσια Εἰν' ἀπ' τὸ Περὶ Ψυχῆς, Β' 420b Σ' ἀλλα 2 χωρία τοῦ Ἀρριανοῦ τὰ ζῶα ἔχουν φωνή· Α' 25, 7 (χειλιδόνι) καὶ Ε' 10, 2 (ἐλέφαντες). Βλ. Bosworth, I, 273, ἐπίσης Διόδωρο, IZ' 49, 5, καὶ τὰ σχόλια τοῦ Goukowsky, 203-4. Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Γ' 3, 6, τὰ περὶ δύο κοράκων παραδίδουν ὁ Ἀριστόβουλος [] καὶ ὁ πλείων λόγος, κατὰ δὲ τὸ Στράβω-

μωνα, κι ό Ἀλέξανδρος, μ' ἐμπιστοσύνη στὸ θεό, εἴπε νὰ τ' ἀκολουθήσουν... Κρώζοντας δυνατὰ πέταγαν μπρός, σταμάταγαν σὰ σταμάταγε ἡ φάλαγγα, ξαναπέταγαν ὁδηγητικὰ σὰν ξεκίναε πάλι - και νά κάποτε φάνηκαν οἱ φοινικοκορφὲς καὶ τοὺς ἀγκάλιασ' ἡ ὅμορφη ὄαση!..

Τάχασαν μὲ τὴν ἵλαρότητα τοῦ δσιωμένου ἔκεινου τόπου!.. Ἐλιές καὶ φοίνικες, κρυσταλλικὸ ἀλάτι καὶ πηγὲς παντοῦ ἴαματικές!.. Φαινόταν σὰν ἀπ' τὴ φύση πράγματι προωρισμένος γιὰ τὴ λατρεία τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ἥρεμη ζωὴ τῶν ἱερέων του...

"Οταν ὁ Ἀλέξανδρος μετά, καθὼς λέγεται, γύρεψε νὰ ρωτήσῃ τὸ μαντεῖο, ὁ πιὸ γέρος ἀπ' τοὺς ἱερεῖς τὸν προσφώνησε στὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ, καὶ μετὰ λέγοντας στοὺς ἀκολούθους του νὰ σταθοῦν ἀπόξια τὸν ἔμπασε στὸ ἱερὸ τοῦ θεοῦ. Λίγο ἔμεινε μέσα, κ' ὕστερα βγῆκε μὲ φωτεινὸ πρόσωπο· κ' εἴπε πῶς ἡ ἀπάντηση πούλαβε ἥταν ὅ, τι ἀκριβῶς ἥθελε!⁵⁵⁹ Αὐτὸ λὲν πῶς ἔγραψε καὶ στὴ μάνα του καὶ πῶς θὰ τῆς ἔλεγε τὸ μυστικὸ χρησμὸ σὰ θὰ τὴν ξανάβλεπε.⁵⁶⁰ Ἔδωσ' ἔπειτα πλούσια δῶρα στὸ ἱερὸ καὶ στοὺς φιλόξενους κατοίκους τῆς ὄασης, καὶ γύρισε στὴ Μέμφι.⁵⁶¹

"Ο Ἀλέξανδρος δὲν ἀποκάλυψε τὸ χρησμὸ τοῦ θεοῦ· μὰ τοῦτο ξάναψε βέβαια καὶ παραπάνω τὴν περιέργεια καὶ τὸ πάθος γ' αὐτὸν κι ὅ, τι τὸν ἀφοροῦσε, πούχαν οἱ μακεδόνες του. "Οσοι λοιπὸν εἶχαν πάει μαζί του στὸ Ἀμμώνειο θαυμαστὰ πράγματα διηγοῦνταν γιὰ τὶς μέρες ἔκεινες· καὶ πῶς, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, ἡ πρώτη προσφώνηση τοῦ ἀρχιερέα, ποὺ τὴν ἀκούσαν ὅλοι τους, ἥτανε: — *Καλῶς τὸ παιδί!*.. Κι ὁ Ἀλέξανδρος εἴπε: — *Nai, πατέρα!*.. Γιός σου θέλω νάμαι!.. Δόσμου τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου!⁵⁶² Ἀλλοι ὅμως περιγελοῦσαν αὐτὰ τὰ παραμύθια κ'

να (IZ' 814) καὶ τὸν Πλούταρχο ('Ἀλέξανδρος, KZ') καὶ ὁ Καλλισθένης (Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 14).]

⁵⁵⁹ [¶] Διόδωρος, IZ' 51 [καὶ τὰ σχετικὰ σχόλια τοῦ Goukowsky] Καλλισθένης (Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 14) ἀπ' τὸ Στράβωνα, IZ' 814, καὶ τὸν Πλούταρχο, Ἀλέξανδρος, KZ') [Ο Στράβων σ' αὐτὸ τὸ χωρίο ἐπικρίνει τὸν Καλλισθένη, λέγοντας πῶς στὴ διήγηση του ἔχει καὶ πολλὴ κολακεία]

⁵⁶⁰ [¶] [Βλ. Πλούταρχο, Ἀλέξανδρος, KZ', 8 καὶ Berne, II, 286 Κριτικὴ ἀνάλυση τῶν σχετικῶν μὲ τὴν ἐπίσκεψη στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀμμωνα ἴστορικῶν πηγῶν βλ. στὸν Brunt I, 467-80, Appendix V, καὶ πλούσια βιβλιογραφία στὸ Seibert, 116-25.]

⁵⁶¹ [¶] Ο Ἀριστόθουλος (Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ. 15) λέει πῶς ὁ Ἀλέξανδρος γύρισε ἀπ' τὸν ἴδιο δρόμο, ἐνῶ ὁ Πτολεμαῖος (Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ. 9] πῶς πῆγε κατευθείαν πρὸς τὴ Μέμφι, ἐκδοχὴ ποὺ φάνεται καὶ πιθανώτερη, ἀφοῦ πιὰ μεγαλύτερη πορεία, ἀπὸ Παραιτόνιο κι Ἀλεξάνδρεια, ὑστερ' ἀπ' τὴ συνθήκη μὲ τὴν Κυρήνη, λόγῳ δὲ θάλξε [Seibert, *Eroberung*, 86. 'Τὸτε τοῦ παραλιακοῦ δρόμου κλίνουν οἱ Engels, 62-3, Atkinson, 362, καὶ Bosworth, I, 263-4 274]

⁵⁶² [¶] [Η μετάφραση προσπαθεῖ νὰ σώσῃ ἀκεραιότερο, σὲ φυσικώτερη νεοελληνικὴ

ἔλεγαν πώς δὲ ιερέας θέλησε νὰ μιλήσῃ ἐλληνικὰ καὶ νὰ προσφωνήσῃ τὸν Ἀλέξανδρο παιδίον, ἀλλὰ μὴν ἔροντας, καὶ βαρβαρίζοντας, εἶπε παιδίος - ποὺ θὰ μποροῦσε πράγματι καὶ νὰ τὸ πάρη κανεὶς σὰν παῖ Διός!.. "Οπως καὶ νάναι, βέβαιο θεωρήθηκε διὰ τὸν Ἀλέξανδρος ρώτησε τὸ θεὸν ἀν τιμωρήθηκαν δὲ οἱ δολοφόνοι τοῦ πατέρα του, καὶ πῆρε τὴν ἀπόκρισην: Νὰ ζυγιάζῃ τὰ λόγια του, γιατὶ κανεὶς ποτὲ θνητὸς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ βλάψῃ ἐκεῖνον ποὺ τὸν γέννησε! Κι δοσοὶ γιὰ τοὺς φονιᾶδες τοῦ Φίλιππου τῆς Μακεδονίας, δλοι τοὺς τιμωρήθηκαν!"⁵⁶³ "Τστερα δὲ Ἀλέξανδρος ρώτησε ἀν πρόκειται νὰ νικήσῃ τοὺς ἔχθρούς του· κι δὲ θεὸς ἀποκρίθηκε πώς δικιά του θάν' ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου καὶ πώς θὰ νικάγη ὕσπου νὰ ξαναχυρίσῃ στὸν οὐρανό!.."⁵⁶⁴

Τέτοια κι ἀνάλογα πολλὰ διηγοῦνταν, π' οὕτ' ἐπιβεβαίωνε ὁ Ἀλέξανδρος οὕτε διάψευδε· κι δὲ αὐτὰ συντελοῦσαν στὸ νὰ τὸν περιβάλλῃ ἔνα μυστήριο, ποὺ συνάρπαζε κ' ἔπειθε δὲ οἱ λαοὺς γιὰ αὐτὸν καὶ τὴν ἀποστολή του, ἐνῶ ἐξ ἄλλου στοὺς φωτισμένους ἐλληνες δὲν ἔπερπε δὰ καὶ τίποτ' ἀπ' αὐτὰ νὰ φαίνεται πιὸ παράδοξο ἀπ' τὰ λόγια ἐκεῖ-

ἀπόδοση, τὸ νόημα τῆς πηγῆς, ποὺ παρὰ καὶ τὸ ἄλλο της ἐνδιαφέρον — πολλὰ πλῶν σημασιῶν ὑπαινιγμοὶ γιὰ τὸ πάντ' ἀνοιχτὸν (καὶ τότε) θέμα τοῦ φόνου τοῦ Φίλιππου, τῆς πατρότητας τοῦ Μεγαλέξαντρου καὶ — δὲ Droysen περικόπτει καὶ κάπως ἀλλοιώνει ἐκφραστικά. Νὰ τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ Διόδωρου, IZ' 51, 1-3 Τοῦ δὲ Ἀλέξανδρου διὰ τῶν ιερέων εἰσαχθέντος εἰς τὸν νεῶν καὶ τὸν θεὸν κατανοήσαντος δὲ μὲν προφητεύων ἀνὴρ πρεσβύτερος τὴν ἡλικίαν προσελθὼν αὐτῷ, «Χαῖρε, εἴπεν, ὡς παῖ καὶ ταῦτην παρὰ τὸν θεὸν ἔχε τὴν πρόσρησιν» · Ο δὲ ὑπολαβὼν «Δέχομαι, ναι, φησίν, ὡς πάτερ, καὶ τὸ λοιπὸν κεκλήσομαι σός ἀλλ' εἰ μοὶ δίδωσι τὴν ἀπάσης <τῆς> γῆς ἀρχῆν»; Τοῦ δὲ ιερέως προσελθόντος τῷ σηκῷ καὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν αἰρόντων τὸν θεὸν κινηθέντων τεταγμένοις τισὶ [τῆς φωνῆς] συμβόλοις δὲ μὲν ἀνείπεν βεβαίως αὐτῷ διδόναι τὸν θεὸν τὴν αἰτησιν, δὲ δὲ Ἀλέξανδρος ὑπολαβὼν «Τὸ λοιπόν, εἴπεν, ὡς δαῖμον, ἀπόφηναί μοι τῶν ζητουμένων, εἰ πάντας ἥδη μετελήλυθα τοὺς γενομένους φονεῖς τοῦ πατρὸς ἡ τινὲς διαλελήθασιν» · Ο δὲ προφήτης ἀνεβόησεν «Ἐνέφημει ὑδένα γὰρ ἀνθρώπων ὑπάρχειν τὸν δυνησόμενον ἐπιβούλευσαι τῷ γεννήσαντι αὐτόν, τοὺς δὲ τοῦ Φίλιππου φονεῖς ἀπαντας τετευχέναι τιμωρίας. Τεκμήρια δὲ σεσθαι τῆς ἐκ τοῦ θεοῦ γενέσεως τὸ μέγεθος τῶν ἐν ταῖς πράξεις κατορθωμάτων· καὶ γὰρ πρότερον ἀγήτητον αὐτὸν γεγονέναι καὶ μετὰ ταῦτ' ἐσεσθαι διὰ παντὸς ἀνίκητον» Βλ. καὶ σχόλια Goukowsky, 74]

563^ρ Η ἀπόκριση τοῦ ἵεροῦ τοῦ Ἀμμιανος-Ρά, καθὼς παραδίδεται ἀπὸ τὸ Διόδωρο (βλ. προηγούμενη ὑποσημείωση), δέν εἰν' ἀπλὰ μονοσήμαντη, δπως ἀποδίδεται ἀπ' τὸν Droysen · Η φράση· Ἐνέφημει οὐδένα γὰρ ἀνθρώπων ὑπάρχειν τὸν δυνησόμενον ἐπιβούλευσαι τῷ γεννήσαντι αὐτόν, θάταν δυνατὸ καὶ τὴν Ὁλυμπιάδα νὰ ἔξυπνοι, ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιο τὸν Ἀλέξανδρο διὸ καὶ τὸ εὑφήμει ἔκεινο, στὴ σημασίᾳ πιά Μεῖνε ήσυχος, καὶ μὴ λέγε ὅσα κανεὶς δὲ θὰ τολμοῦσε στὰ σοβαρὰ νὰ σου ἀποδώσῃ! · Ἐνῶ ἐξ ἄλλου τὸ δὲ, τῆς φράσης ποὺ ἀκολουθεῖ, διαστέλλει ἀκριβῶς τοὺς τυπικὰ φονεῖς τοῦ Φίλιππου καὶ. Γενικά, ἡ ἀμφιλέγουσα πάντα πολυσημία τῶν μαντικῶν χρησμῶν ἐπιβάλλει τὶς ὑποψίες αὐτὲς γύρω ἀπ' δλα τὰ ἔτσι κι ἀλλιῶς μυθολογούμενα πάντως.]

564^η Κατὰ τὸν Πλούταρχο [δ.π.], Κούρτιο [IV, 7, 25-8] καὶ Διόδωρο [δ.π.]

να τοῦ Ἡράκλειτου, πώς οἱ θεοὶ εἰν' ἀθάνατοι ἀνθρωποι κ' οἱ ἀνθρωποι θεοὶ θνητοί,⁵⁶⁵ ἡ πιὸ παράξενο ἀπὸ τὸν ἀφηρωισμὸν τῶν οἰκιστῶν, νεώτερων κι ἀρχαιότερων ἀποικιῶν, ἡ τοὺς βωμοὺς καὶ τὶς τελετὲς πούχαν πρὶν ἀπὸ λίγες γενιὲς καθιερωθῆ καὶ γιὰ τὸ Λύσανδρο τῆς Σπάρτης!..

'Ανακύπτει ὅμως, ἐδῶ, ριζικὰ συναφὲς θέμα-κλειδί, γιὰ τὴ συνείδηση τοῦ Μεγαλέξαντρου καὶ τὶς βαθύτερές της ἐνορμήσεις, ποὺ πρέπει ἄμεσα ν' ἀντιμετωπιστῇ, γιατὶ φέρνει στὴν οὐσία τῶν πραγμάτων: *Πῶς εἰδ' ὁ Ἱδιος τὴν ὅλην ὑπόθεσην αὐτῆς;* Σὲ τί ἀποσκοποῦσε πηγαίνοντας καὶ πῶς θεώρησε τὰ μωστηριακὰ ἔκεινα στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀμμωνος-Ρά; Θέλησε, τάχα, «νὰ ξεγελάσῃ» μ' αὐτὰ τὸν κόσμο; *Ἡ πίστεψε κι ὁ Ἱδιος ὃ, τι συνέτεινε πάντως στὴν πολιτική του γενικώτερα νὰ πιστεύουν γι' αὐτόν:* πῶς ἡταν τάχα «γιὸς θεοῦ» (καὶ μάλιστα: *Τοῦ θεοῦ*, τοῦ «Ὑπέρτατου» ἔκεινου «Θεοῦ τῶν θεῶν ὅλων»); *Ἡ, τέλος, κι αὐτός, παρὰ τὸ τόσο καθαρὸ κ' ἐλεύθερο πνεῦμα του, τὴ βεβαιότητά του πάντα γιὰ τὸ τί γύρενε καὶ τί μποροῦσε, εἶχε καὶ στιγμὲς κάποιας ἐσωτερικῆς «ἀβεβαιότητας», ὅπου καὶ τὸ πανίσχυρο τοῦτο προσωπικὸ «Ἐγὼ» γύρενε ἀποκούμπι στὸ Υπερβατικό!.. Πρόκειται, ὅπως εἰν' ὀλοφάνερο, γιὰ τὶς πιὸ «ἄξονικές» ἔκεινες θρησκο-ηθικὲς προυποθέσεις τῆς θέλησης καὶ τῆς δράσης αὐτοῦ τοῦ ὅλο φλεγόμενου ἀπὸ ὑπέρτατο πάθος μεγαλοφυοῦς, γιὰ τὴν ἐσώτατη δηλαδὴ ποιότητα τοῦ ὑποκειμένου, καὶ τὴν οὐσία τῆς συνείδησης του, ποὺ δὲν πιάνεται ἀπέξω, ἀπ' τ' ἀντικειμενικὰ δεδομένα προσωπικῶν ἐνεργειῶν κ' ἐκδηλώσεων, παρ' ἀπομέσα μόνο, ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς φύσης του τὸ Ἱδιο θὰ μποροῦσε ἵσως νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ νοηθῇ σωστὰ καὶ πλήρως ὃ, τι πράττει καὶ δημιουργεῖ, ποὺ ἀποτελεῖ καθαυτὸ περιφέρεια (ἢ μᾶλλον: τομήματα περιφέρειας), κι ἀπ' αὐτὰ σπάσματα μόνο φτάσαν ὃς ἐμᾶς, κ' εἶναι τῆς Ποίησης δουλειά, ὅχι τῆς Ιστορίας, νὰ*

565^p [Μὴ αὐθεντικὰ τοῦ Ἡράκλειτου, ἀλλὰ μίμηση «καθ' Ἡράκλειτον» τοῦ Λουκιανοῦ, *Βίων πρᾶσις*, 14 (Diels-Kranz, I, 190, 22-3, 'Ἡράκλειτος, C5) — *Tί δὲ οἱ ἀνθρωποι, - Ἡρ Θεοὶ θνητοί — Tί δὲ οἱ θεοὶ; - Ἡρ Ἀνθρωποι ἀθάνατοι.* Τὸ πλησιέστερο αὐθεντικὸ τοῦ Ἡράκλειτου εἶναι τὸ ἀπόσπ Β 62 τοῦ Diels, ἀπ' τὸν 'Ιππόλυτο, 'Ἐλεγχος, Θ' 10, 6: *ἀθάνατοι θνητοί, θνητοὶ ἀθάνατοι ζῶντες τὸν ἔκεινων θάνατον, τὸν δὲ ἔκεινων βίον τεθνεώτες Κι ἀπ' τὸ αὐθεντικὸ εἰν' ἀκόμα φανερώτερο, πῶς ἡ ἡρακλείτεια σκέψη δὲν ἔχει καμμιὰ σχέση μ' ὃ, τι ἔτσι τραβηγμένα θέλει νὰ τὴ συναρτήσῃ ὁ Droysen ἡ ἀποδοχὴ, ἐξ ἀλλου, τοῦ διαλεκτικοῦ αὐτοῦ νοήματος τοῦ Ἡράκλειτου δὲν προυποθέτει καμμιὰν ἀπολύτως πίστη σὲ ὑπερβατικὰ κλ., ἐνώ ἡ θέωση τοῦ Μεγαλέξαντρου, στὶς πίστεις τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ποὺ κατάκτησε καὶ κυβέρνησε, ἀποτελεῖ φαινόμενο ἄσχετο κι δλῶς ἄλλης ὑφῆς πρὸς αὐτό, ἵσως περισσότερο νὰ τείνῃ τὸ παραλλήλο ἔκεινο, αὐθεντικὸ τοῦ Ἡράκλειτου, ποὺ σώζει ὁ 'Ιππόλυτος ἐπίσης, δ π., 9 (Diels, δ.π., 162, 7-9, ἀπόσπ Β 53) Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἔστι, πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τὸν μὲν θεοὺς ἔδει τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους "Οπου ἀπ' τὸ θεοὺς ἔδειξε ζυγώνουμε στὸ νόημα ποὺ κυνηγάει ὁ Droysen]*

ποιῆι τὶς προσδιοριστικὲς ποιότητες τῶν προσωπικῶν ἱστορικῶν φορέων ὅποιες ἀπαιτοῦνται ὥστε ὅ,τι πράττουν καὶ πάσχουν νὰ προκύπτῃ σὰν ἀπόρροια πρωτίστως τοῦ πυρηνικοῦ συνειδησιακοῦ τους στοιχείου· ἡ Ἰστορία ὑπείκει σ' ἄλλο νόμο: τῆς ἔρευνας τῶν ἀντικειμενικῶν δεδομένων· καὶ πρέπει μ' αὐτὰ νὰ παλεύῃ κι ἀπ' αὐτὰ νὰ βγάζῃ ὅσο γίνεται σαφέστερη καὶ βεβαιότερη μορφὴ τῶν προσώπων, ποὺ ἔχει νὰ παρακολουθήσῃ τὴν Ἰστορική τους δράση καὶ σημασίᾳ· συνάγοντας, δοσο τὸ ἐπιτρέπουν τὰ προσφερόμενα ὑλικὰ καὶ δεδομένα, τὶς πράξεις, τὶς κράσεις καὶ τὶς τάσεις τους, χωρὶς καὶ νὰ μπορῇ ποτὲ νὰ φτάσῃ, ποιῶντας κι αὐτὴ σὰν τὴν Ποίηση, στὸν ἐσώτατο πυρῆνα τῆς ὑπόστασῆς τους, πούν' ἡ πηγὴ δλων αὐτῶν, τὸ κινοῦν ἐκεῖνο καὶ τὸ διέπον· κι οὕτ' ἔχει καὶ καμμιὰ μέθοδο — ἀλλ' οὔτε κι ἀρμοδιότητα — νὰ βρίσκῃ τὰ πιὸ μάχια τοῦ Ψυχισμοῦ καί, κρίνοντας, νὰ ὁρίζῃ τὴν ἡθικὴν ἀξία, δηλαδὴ τὸ βάρος καθαυτὸ τοῦ προσώπου· τῆς φτάνει πῶς γιὰ κάποια χάσματα καταφέρνει κάποια ἵσως συμπλήρωση· θεωρῶντας τὰ Ἰστορικὰ πρόσωπα ὅχι μὲ πρίσματα ἡθικά, παρὰ κατὰ τὶς σχέσεις τους μὲ μεγάλες Ἰστορικὲς ἀναπτυξεις, κατὰ τὴ συμβολὴ τους σὲ διαρκῆ ἔργα καὶ δημιουργήματα, κατὰ τὴ δύναμη ἡ τὴν ἀδυναμία, τὰ σχέδια καὶ τὶς προδιαθέσεις, τὰ προσόντα καὶ τὶς ἐνέργειές τους γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν ἀποφάσεών τους, τὰ κατατάσσει ἀνάλογα μὲ τὴ σημασίᾳ τους, τοὺς δίνει τὴν πρέπουσα δικαίωση, τὰ γνωρίζει ἐν ἐσχάτῃ ἀναλύσει μὲ κατανόηση ὅχι βαθύτερη ἀλλ' εὐρύτερη κ' ἐλευθερώτερη ἀπὸ τὴ στενὰ ψυχολογική.

Κ' ἐδῶ ἔχει, δύπωσδήποτε, τὴ θέση του κάποιο βασικὸ πρόβλημα, ἀπ' ὅπου πολλὰ ξεκινᾶν:

Δὲν εἶναι μόνο τ' ἀλλόκοτα κεῖνα λόγια τοῦ Ἡράκλειτου κ' ἡ φράση τοῦ Αἰσχύλου: πολλῶν ὀνομάτων μορφὴ μία.⁵⁶⁶ Οἱ ἔλληνες ποιητὲς καὶ φιλόσοφοι δὲν ἔπαψαν νὰ κυνηγῶν πάντα τὸ βαθύτερο νόημα κάτω ἀπ' τὸ πλήθος τῶν θείκῶν μορφῶν καὶ τῶν σχετικῶν μύθων τῶν λαϊκῶν τους δοξασιῶν, βρίσκοντας ἐντέλει μὲς ἀπ' ὅλ' αὐτὰ μιὰ ριζικὴ δικαίωση τῆς πίστης τους. Γνωστὸ εἶναι πόσο βάθυνε ὁ Ἀριστοτέλης στὸ θέμα· κι ὁ Ἀλέξανδρος δὲ θὰ διάβασε μόνο τὸ λαϊκό του διάλογον, ὅπου γράφει πῶς καὶ μιὰ μόνο ματιὰ στὸ μεγαλεῖο τοῦ κόσμου καὶ τὴν αἰώνια κίνηση τῶν ἀστρων φτάνει γιὰ νὰ γεννάῃ στὸν ἀπλὸ τὴν πίστη πῶς ὑπάρχουν πράγματι θεοί, κ' ὅλ' αὐτὰ τ' ἀξιοθαύμαστα εἰν' ἔργα τους καὶ πλάσματά τους, παρὰ κι ἀπ' τὰ θεωρητικώτερα μαθήματα τοῦ μεγάλου

⁵⁶⁶ [Αἰσχύλος, *Προμηθεὺς δεσμώτης*, 209-10 Θέμις | καὶ Γαῖα, πολλῶν ὀνομάτων μορφὴ μία. Κ' εἰν' δόλοφάνερο πῶς κι αὐτοῦ τοῦ ἀποσπάσματος τὸ νόημα δὲ συντίνει σ' ὅ,τι βεβιασμένα θέλει νὰ βγάλῃ ὁ Droysen.]

του δάσκαλου⁵⁶⁷ θάξερε βέβαια πώς οι παλιότεροι τὸν οὐρανὸν καὶ τὸ ἄστρα, ποὺ σ' αἰώνιες τροχιές γυρνᾶνε μέσα του, θεοὺς τὰ θεώρησαν καὶ μὲ μύθους ἐκφράσαν τὴ δράση καὶ τὴν ἐνέργειά τους, καὶ γιὰ νὰ τὰ πιστεύουν ἔτσ' οἱ πολλοὶ καὶ νὰ στηρίζουν στὴν πράξη τοὺς νόμους καὶ τὸ συμφέρον συντηρήθηκαν οἱ μῦθοι αὐτοὶ κ' ὑστερα δουλεύτηκαν καὶ παραπέρα, καὶ τοὺς πρόσθεσαν καὶ κάθε λογῆς θαυμαστά, μὰ ἡ ἀληθινὴ θεότητα εἶναι τὸ ἀκίνητο ποὺ κινεῖ τὰ πάντα, ποὺ δὲ γεννήθηκε ἀπ' ἄλλῃ αἰτίᾳ παρὰ εἰν' αὐταίτιο, αὐτογέννητο κι ἄυλο, ἔνα, ποὺ δὲν ἔχει μέρη, δὲν ἔχει πλῆθος, εἰν' ἡ καθαρὴ μορφή, ὁ νοῦς ποὺ μόνος του νοεῖ τὸν ἐαυτό του, ποὺ δίχως ἐνέργεια καὶ πλάση κινεῖται, καὶ ποὺ ὅλα κατ' αὐτὸν ὄρμαν, ἀπὸ πόθῳ γιὰ τὸ πάντα καλὸν καὶ τὸν ὑπατο σκοπό.⁵⁴¹

Δὲν ἀποκλείεται, λοιπόν, στὸ Ἀμμώνειο κάτι τέτοια ν' ἀκουσε ὁ Ἀλέξανδρος, γιὰ τὸ θεό, συμβολικά, ὅπου ἀπ' ἀνάλογες θεωρήσεις βάθους νάχαν καταφέρει ἐκεὶ κάποια σύνθεση ἐνὸς κλειστοῦ συστήματος, μὲν ἐνωμένα μέσα του ὅλα, καὶ τὴν πίστη σὲ μέλλουσα ζωὴ — καὶ κρίση σ' αὐτή, καὶ σχετικὲς μεταμορφώσεις — μὲ τὰ καθήκοντα γιὰ τὴ δέουσα τάξη ἐδῶ, στὴν ἐπίγεια τούτη πούναι κ' ἡ προπαρασκευὴ γιὰ τὴν ἄλλη ἐκείνη, καὶ γιὰ τὴ φύση (καὶ τὴ συντείνουσα λειτουργία) τοῦ ἱερατείου καὶ τῆς βασιλείας.

Μνημεῖα κιόλας ἀπ' τῶν παλιῶν τῶν Φαραὼ τὰ χρόνια μιλᾶν γιὰ τὸ θεό ποὺ ἔπλασε ὁ Ἰδιος τὸν ἑαυτό του κι ἀφ' ἑαυτοῦ του μόνος ὑπάρχει αὐτὸς ποὺ δὲ γεννήθηκε ἀπ' ἄλλον, γεννήτορας στὸν οὐρανὸν κ' ἐπὶ γῆς κύριος τῶν ὅντων ὅλων καὶ τῶν μὴ ὅντων. Καὶ πώς οἱ ἔννοιες αὐτές ζωτανὲς κρατήθηκαν, καὶ τὶς δούλεψαν μὲ τὸν καιρὸν καὶ παραπάνω, μᾶς τὸ μαρτυράει ἀξιομνημόνευτη ἐπιγραφὴ γιὰ τὸ Δαρεῖο τὸ δεύτερο,⁵⁶⁸ ὅπου ὁ Ἀμμων-Ρὰ εἰν' ὁ αὐτογέννητος θεός, ὁ ἀποκαλυπτόμενος σ' ὅ, τι ὑπάρχει, ὁ ἔξυπαρχῆς "Ων κ' Ἐπιζῶν σ' ὅλα τὰ πλάσματα, κι ὅλ' οἱ ἄλλοι «θεοὶ» δὲν εἶναι παρὰ σὰν κατηγορίες του κ' ἐνέργειές του: *Eἰν' οἱ θεοὶ στὰ χέρια σου κ' οἱ ἀνθρώποι στὰ πόδια σου, ἐσένα πούσαι κι ὁ οὐρανὸς καὶ τὸ βάθος!* Οἱ ἀνθρώποι, ἐσένα, Ἀκούραστε, νὰ τοὺς φροντίζῃς ἀνυμνοῦν· κι ὅ, τι κάνουνε σ' ἐσέ ἀφιερωμένο! Κ' ὑστερα ἡ εύχῃ γιὰ τὸ βασιλιά: Κάνε, θεέ, τὸ γιό σου στὸ θρόνο εὐτυχισμένον· ὅμοιο σου κάνε τὸν κ' εὐδόκησε κατὰ τὸ ἀξιώμα σου σὰ βασιλιάς νὰ κυβερνᾶ! Κι ως εὐλογία ἡ χάρη σου σὰ Ρὰ καθὼς ὑψώνεσαι, ἔτσι νάν' ὅ, τι κάνει, κατὰ τὸ θέλημά σου, κι ὁ βασιλιάς Δαρεῖος ὁ γιός σου νὰ ζῇ στὸν αἰῶνα! Κ' εἴθε καὶ τούτου ὁ φόβος, καὶ τὸ σέβας, κ' ἡ αἴγλη τῆς δόξας, νάναι στῶν ἀνθρώ-

567^ρ [Ἄριστοτέλης, *Μετὰ τὰ Φυσικά*, Λ' 1073α κ.έ.]

568 Brugsch, *König Dareios Lobgesang im Tempel der grossen Oase von El-Khargeh* (Götting Gelehrte Anzeig, 1877, ἀρ. 6), ὅπου καὶ κάποια ἐπεξηγηματικά.

πων κάθε τόπου τὴν καρδιά, σὰν τὸ δικό σου φόβο καὶ τὸ σέβας, ποὺ κρατᾶνε πάντα σ' ὅλων τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων τὶς καρδιές!..

Χαιρετίζοντας λοιπὸν τὸν Ἀλέξανδρο σὰ Γιὸ τοῦ Ἀμμωνος-Ρὰ κ' Ἡλιο-Δία, οἱ ιερεῖς τοῦ Ἀμμώνειου λειτουργοῦσσαν μ' ὅλη τὴν εἰλικρίνεια τῆς πανάρχαιης θρησκευτικῆς τους πίστης μέσα στὰ πλαίσια τῆς βαθύτερης συμβολικῆς της, ποὺ μὲ τοὺς κώδικες της ἐξέφραζε τὴ διδασκαλία τους γιὰ τὸ θεό. Λέγεται πῶς ὁ Ἀλέξανδρος ἀκουσε μὲ προσοχὴ τὶς ἔξι γήήσεις τοῦ ιερέα Ψάμμωνα, τοῦ φιλόσοφου, κ' ἴδιαίτερα τ' ὅτι ὅλ' οἱ ἀνθρώποι κυβερνιοῦνται ἀπ' τὸ θεό, γιατὶ τὸ θεῖο εἶναι τὸ δυνατὸ ποὺ ἀρχει παντοῦ. Κι ἀπάντησε, πῶς ὅλων βέβαια τῶν ἀνθρώπων πατέρας ἔνας ὁ θεός, μὰ τοὺς ἀριστους ἔχει γιὰ παιδιὰ δικά του.⁵⁶⁹

Ξαναπιάνοντας τὴν συνέχεια τῶν γεγονότων — ποὺ νέα σειρά τους τώρα, σπουδαίας ιστορικῆς σημασίας, ἀρχίζει μὲ τὴν ἄνοιξη τοῦ 331 — βρίσκουμε τὸν Ἀλέξανδρο νάχη γυρίσει στὴ Μέμφι, ὅπου πολλὲς πρεσβεῖες ἔχουν φτάσει ἀπ' τὶς ἑλληνικὲς χῶρες. Τὶς ἀκουσ' ὅλες εὔνοικά, κ' ἵκανον ποίησε κατὰ τὸ δυνατὸ τὰ αἰτήματά τους. Μαζί τους εἶχαν ἔρθει καινούργια στρατεύματα· τετρακόσιοι ἑλληνες μισθοφόροι ἀναφέρονται ὑπὸ τὸ Μενίδα, πεντακόσιοι θράκες ἵππεῖς ὑπὸ τὸν Ἀσκληπιόδωρο, καὶ μερικὲς χιλιαδες πεζῶν φαίνεται,⁵⁷⁰ ποὺ κατατάχτηκαν

569 Πλούταρχος, Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν, 180d, Ἀλέξανδρος ΚΖ' 11 [ἴδιους [τὸν θεὸν] ποιούμενον ἔαυτοῦ τοὺς ἀριστους].

570² Αὐτοὺς τοὺς ἀφιθμοὺς δίνει ὁ Ἀρριανός, Γ' 5, 1 'Αλλ' οἱ τετρακόσιοι μισθοφόροι ὑπὸ τὸ Μενίδα, πούστειλ' ὁ Ἀντίπατρος, εἶναι πολὺ λίγοι, καὶ στὴ μάχη τῶν Γαυγάμηλων ὁ Μενίδας διοικεῖ ἵππεῖς, ὃχι πεζούς. 'Αντίθετα, στὴν Ἰδια μάχη οἱ ἀρχαῖοι καλούμενοι ζένοι βρίσκονται στὴ δεξιὰ πτέρυγα, ὑπὸ τὸν Κλέανδρο, καὶ στὴν ἀριστερὴ, ἀντίστοιχα, οἱ θράκες τοῦ Σιτάλκη - 4000 ἄντρες Ἰσως. 'Αρα πρέπει κάποιο χάσμα νὰ ὑποθέσουμε στὸ παραπάνω χωρίο τοῦ Ἀρριανοῦ, ὅπου θ' ἀναφέρονταν οἱ ζένοι τοῦ Κλέανδρου κι ἀλλα Ἰσως στρατεύματα. Δὲν πρέπει δῆμως νὰ συσχετιστῇ μ' αὐτὲς τὶς ἐνισχύσεις ὁ Κούρτιος (IV, 6, 30), ὅπου λέει πῶς μόλις ἔφτασε ὁ Ἀλέξανδρος στὸ Πηλούσιο (Νοέμβρη τοῦ 332), ὁ Ἀμύντας στάλθηκε μὲ 10 τριήρεις στὴ Μακεδονία ad inquisitionem novorum militum Τοῦτος εἰν' ὁ Ἀμύντας τοῦ Ἀνδρομένη [Berve, ἀρ 57], στρατηγὸς τῆς τάξης τῆς φάλαγγας, ποὺ ἀντὶ γ' αὐτὸν διοικοῦσε στὰ Γαυγάμηλα ὁ Σιμμίας, ὅτι Ἀμύντας ἐπὶ Μακεδονίας ἔς ζυλλογὴν στρατιᾶς ἐσταλμένος ἦν. (Ἀρριανός, Γ' 11, 9) [Ἐδῶ ὁ Droyseν ἀποδέχεται τὴ διόρθωση τοῦ Schmieder Μενίδας ἀντὶ Μενοίτας στὸν Ἀρριανὸ — ἐπειδὴ τ' ὅνομα Μενοίτας (Berve, ἀρ 510) δὲν ἔμφανίζεται ἀλλοῦ — ταυτίζοντας ἔτσι τὸν ἀρχηγὸ τῶν τετρακοσίων αὐτῶν ἑλλήνων μισθοφόρων μὲ τὸ Μενίδα (Berve, ἀρ. 508), ποὺ πολέμησε ἐπικεφαλῆς τῶν μισθοφόρων ἵππεων τῆς δεξιᾶς πτέρυγας στὰ Γαυγάμηλα. 'Αλλ' ἡ ταύτιση εἰν' αὐθαίρετη (Bosworth, I, 275) καὶ στὴν προσπάθειά του νὰ τὴ θεμελιώσῃ ὁ Droyseν παραβέτει λανθασμένα κι ἀντιφατικά Γιατὶ ὁ Κλέανδρος (Berve, ἀρ. 422) διοικεῖ τοὺς ἀρχαῖοι οὐς ζένους στὰ Γαυγάμηλα, ποὺ μετεῖχαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὴν ἐκστρατεία (γι' αὐτὸ κι ἀρχαῖοι), δὲ — καθὼς κι ὁ Droyseν ἀναφέρει

άμεσως στὸν ἔτοιμο κιόλας γι' ἀναχώρηση στρατό. Ὅστερα ὁ Ἀλέξανδρος ὡργάνωσε πολὺ προσεκτικὰ τὴ διοίκηση τῆς Αἰγύπτου, φροντίζοντας ἴδιαίτερα τὴ διάκριση τῆς δικαιοδοσίας τῶν ἀρχόντων καὶ τὸν ἀποκλεισμὸν συγκέντρωσης πολὺ μεγάλης δύναμης στὰ χέρια κανενός, ποὺ λόγω βέβαια τῆς στρατιωτικῆς σημασίας τῆς χώρας καὶ τῶν τόσων τῆς δυνάμεων δέν ἦταν ἀκίνδυνη. Ὁ Πευκέστας τοῦ Μακάρτατου κι ὁ Βάλακρος τοῦ Ἀμύντα πῆραν τὴ στρατηγία τῆς Αἰγύπτου, μὲ τὴν ἀρχηγία τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ποὺ διατηρήθηκαν ἐκεῖ, μαζὶ μὲ τὶς φρουρὲς τοῦ Πηλούσιου καὶ τῆς Μέμφιδας, κάπου 4000 ἀντρες ἐν ὅλῳ, κ' ἐπικεφαλῆς τοῦ στόλου, πούχε 30 τριήρεις, μπῆκε ὁ ναυάρχος Πολέμων. Οἱ ἔλληνες ἔποικοι καὶ κάτοικοι τάχτηκαν ὑπὲρ ἄλλην ἀρχή, δικιά τους. Οἱ αἰγυπτιακὲς ἐπαρχίες, ἢ νομοί, κράτησαν τοὺς παλιοὺς νομάρχες, κ' οἱ φόροι (χωρὶς ἀνατιμήσεις) ὥριστηκε νὰ δίνωνται σ' αὐτούς. Ἡ ἔποπτεία ὅλων τῶν καθαυτὸν αἰγυπτιακῶν ἐπαρχιῶν δόθηκε ἀρχικὰ σὲ δυὸ κ' ἔπειτα σ' ἕναν αἰγύπτιο, καὶ τῶν λιβυκῶν σ' ἕναν ἔλληνα. Ὁ διοικητὴς τῶν ἀραβικῶν ἐπαρχιῶν Κλεομένης, ἔλληνας ἀπ' τὴ Ναύκρατι, πούξερε καὶ τὴ γλῶσσα καὶ τὰ αἰγυπτιακὰ ἔθιμα, ὥριστηκε νὰ παραλαμβάνῃ τοὺς φόρους ποὺ μάζευαν οἱ νομάρχες ὅλων τῶν νομῶν, ἀλλὰ κ' ἴδιαίτερα ἐπιφορτίστηκε μὲ τὴ φροντίδα γιὰ τὸ χτίσιμο τῆς Ἀλεξανδρειας.⁵⁷¹

Μετὰ τὶς τακτοποιήσεις αὐτές, καὶ μιὰ σειρὰ προβιβασμῶν στὸ στράτευμα, μὲ νέες γιορτὲς στὴ Μέμφι καὶ πανηγυρικὴ θυσία στὸ βασιλιὰ τὸ Δία, ὁ Ἀλέξανδρος ξεκινᾷ γιὰ τὴ Φοινίκη, ἀρχὴ τῆς ἀνοιξῆς τοῦ 331,⁵⁷² καὶ συνάμα καταπλέει ὁ στόλος στὴν Τύρο. Λίγο μεῖναν ἐκεῖ, μὲ μεγάλες καὶ λαμπρές γιορτές, καθὼς τὶς συνήθιζαν οἱ Ἑλλήνες· μετὰ τὶς θυσίες στὸ ναὸ τοῦ Ἡρακλῆ ὁ στρατὸς ἔκανε κάθε λογῆς ἀγῶνες, κ' ἡθοποιοὶ ἀπ' δλες τὶς ἔλληνικὲς πόλεις, οἱ πιὸ ξακουστοί, φτάσανε προσκαλεσμένοι νὰ ὀμορφύνουν μὲ τὴν τέχνη τους τὶς μέρες ἐκεῖνες - κ' οἱ κύπριοι βασιλιᾶδες, ποὺ ὡργάνωσαν κατὰ τὰ ἔλληνικὰ ἔθιμα καὶ λαμπροστολίσαν τοὺς χορούς, παραβγαῖναν μεταξύ τους φι-

στὴ σ' 282 — ἔφερ' ἐνισχύσεις ἀπ' τὴν Ἐλλάδα στὴ Σιδῶνα τὸ 332 (πρὶν ὁ Ἀλέξανδρος πάρῃ στὴν Αἴγυπτο) κι ὅχι στὴ Μέμφι τὸ 331 (Berve, II, 204, 1)]

571^η Ἀρριανός, Γ' 5, 4 Πρβλ Ιουστīνo, XIII, 4, 11 Οἱ διατάξεις αὐτές στὴν Αἴγυπτο, δσο κι ἀν διαφέρουν ἀπ' τὶς ἐπὶ Πτολεμαίων, πρέπει ὅμως ἀπὸ κείνες νὰ φωτιστοῦν 'Ο Κλεομένης εἰν' δ ἐπὶ τῶν προσόδων ὅλων τῶν νομῶν στὸ ἀξιωμα τοῦτο, κι ἀκόμα περισσότερο στὴν προσωπικὴ του ἐπιτηδειότητα χρώσταγε τὴ μέγιστη ἐπιφροή του στὴ σατραπεία τῆς Αἰγύπτου, ποὺ περίτρανα δείχτηκ' ὕστερα ἀπὸ 6 χρόνια. [Berve, ἀρ 431]

572 Ἄμα τῷ ἥρι ὑποφαίνοντι. (Ἀρριανός, Γ' 6, 1).

λότιμα στὴν πολυτέλεια καὶ τὴν καλαισθησία.⁵⁷³ Καὶ νά, μετά, μπῆκε στὸ λιμάνι κ' ἡ ἴερὴ ἐκείνη τριήρης τῶν Ἀθηναίων, ἡ Πάραλος,⁵⁷⁴ ποὺ τὴ στέλναν μόνο γιὰ θρησκευτικοὺς σκοποὺς ἢ σὲ πολὺ σοβαρὲς περιστάσεις, κ' ἥρθαν τώρα μ' αὐτὴν οἱ πρέσβεις ἀπ' τὴν πόλη τῆς Παλλάδας νὰ συγχαροῦν τὸν Ἀλέξανδρο γιὰ τὶς νῖκες του καὶ νὰ τὸν βεβαιώσουν γιὰ τὴν ἀκλόνητη πίστη τῆς πατρίδας τους - φιλοφροσύνη βέβαια, ποὺ δὲ Ἀλέξανδρος δύμας τὴν ἀντάμειψε ἀφήνοντας πιὰ ἐλεύθερους ἐκείνους τους ἀπ' τὸ Γρανικὸ αἰχμάλωτους ἀθηναίους.

Μὲ τὴν προοπτικὴ τόσο μεγάλης ἀπουσίας στὴν Ἀνατολὴ ἀναγκαῖο ἦταν νὰ φροντιστοῦν πάντως ἰδιαίτερα οἱ δυτικὲς περιοχές, ὅπου ἡ μὲν ἄλλη Ἐλλάδα εἶχε τώρα ἡσυχάσει, ὅχι δύμας κ' ἡ Σπάρτη, κ' ἡ Κρήτη, πέρα ποὺ καὶ πολλοὶ πειρατὲς μετὰ τὶς περσικὲς ἐπιχειρήσεις ἀλώνιζαν τὴν θάλασσα. Διατάχτηκε λοιπὸν δὲ Ἀμφοτερὸς νὰ τελειώνῃ τὸ γρηγορώτερο μὲ τὸ ἔγλωμα τῶν σπαρτιατικῶν καὶ περσικῶν φρουρῶν π' ἀπόμεναν στὴν Κρήτη, νὰ κυνηγήσῃ τοὺς πειρατὲς γιὰ νὰ ἔξασφαλιστῇ ἡ ναυσιπλοῖα, νὰ βοηθήσῃ καὶ νὰ προστατέψῃ δύσους Πελοποννήσιους καταπιέζανε οἱ Σπαρτιάτες - γιὰ τοῦτο καὶ παραγγέλθηκε στοὺς Κύπριους καὶ τοὺς Φοίνικες νὰ τοῦ στείλουν στὴν Πελοπόννησο 100 καράβια. Παράλληλα, γίναν μεταβολὲς καὶ στὴ διοίκηση τῶν νεοκατακτημένων τόπων: Στὴ Λυδία, ἀντὶ γιὰ τὸν Ἀσανδρο, ποὺ πῆγε στὴν Ἐλλάδα νὰ στρατολογήσῃ, στάλθηκε σατράπης ὁ ἑταῖρος Μένανδρος ὁ μαγνήσιος, καὶ τὴν ἀρχηγία πούχε τῶν ξένων στρατευμάτων τὴν πῆρ ὁ Κλέαρχος.⁵⁷⁵ ἡ σατραπεία Συρίας, ὅπου δὲ Μένων⁵⁷⁶ ὁ σατράπης τῆς διόλου καλὰ δὲν εἶχε φροντίσει γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς στρατιᾶς ποὺ πέρναγε ἀπὸ κεῖ, δόθηκε τώρα στὸν Ἀσκληπιόδωρο, ποὺ μόλις εἶχε φτάσει, μαζὶ μὲ τὴν ἄμεση διοίκηση τῆς χώρας τοῦ Ἰορδάνη

⁵⁷³ Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΚΘ' Πρβλ Grysar, *De Graec trag Demosth aet*, 29

⁵⁷⁴ [Ἀρριανός, Γ' 6, 2 "Ἐτοι τ' ὅνομα τοῦ πλοίου στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἐνῶ] Παραλία στὶς σχετικὲς ἐπιγραφές, στὸν Boeckh, *Urkunden über das Seewesen* Στὴν ἐπιγραφὴ IV, e, 35, πρὶν ἀπ' τὴν 106η ὀλυμπιάδα, ἡ Πάραλος ἦταν ἀκόμα τριήρης, ἐνῶ στὴν XIII, a, 62 καὶ XVI, e, 155, πρὶν ἀπ' τὴν ὀλυμπιάδα 113, 3, λέγεται τετρήρης [Βλ καὶ RE, XVIII, 3, 1209-11, Πάραλος 8.]

⁵⁷⁵ [Berve, ἀρ 425]

⁵⁷⁶ Στὸ Β' 13, 7, Μένων δὲ Κερδίμμα διορίζεται στρατηγὸς [σατράπης λέει δὲ Ἀριριανός!] τῆς Συρίας, ἐνῶ στὸ Γ' 6, 8 ἀντὶ [] Ἀρίμμα διορίζεται σατράπης ὁ Ἀσκληπιόδωρος. Καὶ στὸ 2^ο αὐτὸ χωρίο δὲ Ἀρριανός τὸν ἴδιο βέβαια τὸ Μένωνα τοῦ Κερδίμμα θὰ ἐννοοῦσε - καὶ θάγραφε ἀντὶ [] Μένωνας τοῦ Κερδίμμα [Ο Droyse, ἐπειδὴ δὲ Ἀρίμμας αὐτὸς δὲν ἀναφέρεται ἀλλοῦ, φρονεῖ πῶς δὲ Ἀσκληπιόδωρος διαδέχτηκε ἀπευθείας τὸ Μένωνα τοῦ Κερδίμμα, ἀποδίδοντας τ' ὅνομα Ἀρίμμας σὲ λάθος τοῦ ἀντιγραφέα Οἱ νεώτεροι δύμας δὲν ἀποδέχονται τὴ διόρθωση. Βλ Berve, ἀρ 114, Brunt, I, 240, 9, Bosworth, I, 285]

καὶ τὴν ἐντολὴν νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Σαμαρεῖτες, πούχαν σκοτώσει τὸν Ἀνδρόμαχο, στρατηγὸν τῆς περιοχῆς.⁵⁷⁷ Τέλος, καὶ τὸ πολεμικὸν ταμεῖον χωρίστηκε ἀπὸ τὸ γενικόν, κι ὅπως εἶχε γίνει κιόλα στὴν Αἴγυπτο, ἔτσι καὶ στὴν Συρία καὶ στὴν μέχρι Ταύρου Μικρασίαν ἰδρύθηκε χωριστὸν στὴν καθεμιὰ κεντρικὸν ταμεῖον· καὶ στὶς δυτικὰ τοῦ Ταύρου στραταπεῖες ἔγινε ταμίας ὁ Φιλόξενος, στὶς συριακὲς περιοχὲς καὶ τὶς φοινικικὲς πόλεις ὁ Κοίρανος, καὶ ἡ διοίκηση τοῦ πολεμικοῦ ταμείου δόθηκε στὸν Ἀρπαλό, ποὺ μετανόησε καὶ ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπὸ παλιὰ φιλία καὶ γιὰ πολιτικοὺς λόγους, τὸν συχώρεσε.

"Τοτερα ἡ στρατιὰ ἔσκινησε ἀπὸ τὴν Τύρο πιά, καὶ πορευόταν τὸ δρόμο δίπλα στὸν Ὁρόντη, κατὰ τὸν Εὐφράτη, δυναμώνοντας καὶ στὸ δρόμο Ἰσως μὲν ἐνισχύσεις ἀπὸ τὶς μικρασιατικὲς φρουρές, ὅσο ποὺ κόντευε τὶς 40000 πεζοὺς καὶ 7000 ἵππεῖς, σὰν ἔφτασε ἀρχὲς Αὔγουστου στὴ Θάψακο,⁵⁷⁸ στὸ συνηθισμένο πέρασμα τοῦ ποταμοῦ. "Ἐν ἀπόσπασμα εἶχε σταλῆ μπροστά, νὰ σκαρώσῃ 2 γέφυρες στὸν Εὐφράτη, ἀλλὰ δὲν εἶχαν τελειώσει, γιατὶ ἀντίκρυ παραφύλασε μὲ 10000 ὁ Μαζαῖος⁵⁷⁹ καὶ πολὺ παράτολμο θάταν ἡ μικρὴ ἔκείνη μακεδονικὴ προφυλακὴ νὰ φτιαχνε τὶς γέφυρες κι ὡς τὴν ἄλλη ὄχθη, προτοῦ φανῇ δλ' ἡ στρατιά. Καὶ πράγματι, ὁ Μαζαῖος, σὰν κατάφτασ' ἡ μεγάλη στρατιά, τόβαλε στὰ πόδια - παρὰ ποὺ καὶ βέβαια θὰ μποροῦσε, θυσιάζοντας ὅμως τὶς δυνάμεις του, νὰ καθυστερήσῃ κάπως τὴν προέλαση τοῦ ἐχθροῦ, ἃν καὶ δὲ θὰ πρόσφερε καὶ τίποτα σπουδαῖο μὲν αὐτὸν στὸ Μεγάλο Βασιλιά, πού χει κιόλα συμπληρώσει τὶς προπαρασκευές του.

577 Κούρτιος, IV, 5, 9 8,9-11

578^ε Γιὰ τὴν Θάψακο καὶ τὸ κοντινὸν Νικηφόριον (στὸ σημερινὸν Rakka), ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο, βλ. περισσότερα στὸ III, 2, *Beilage I, Die Stadtgründungen Alexanders und seiner Nachfolger*, 208 [Δρόσεν-Δέλλιος, Γ' 2, *Παράρτημα A'*; Περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Διαδόχων αὐτοῦ, 244] Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Γ' 7, 1, ὁ Ἀλέξανδρος ἥρθε στὴ Θάψακο μηνὸς Ἐκατομβαιῶνος ἐπὶ ἀρχοντος Ἀθήνησιν Ἀριστοφάνους, δηλαδὴ μεταξὺ 12 Ἰουλίου καὶ 10 Αὔγουστου 331. [Ἡ ἀκριβῆς θέση τῆς Θαψάκου δὲν ἔχει προσδιοριστῆ. "Ἔχουν ἐκφραστῆ πολλὲς εἰκασίες, γιὰ διάφορες τοποθεσίες πάνω στὸν Εὐφράτη, ἀπὸ τὸ ὄψος τοῦ Deir-ez-Zor ὡς τὸ Jerablus Βλ RE, V A, 1, 1272-80, Θάψακος 1, τοῦ Honigmann, Marsden, 81 καὶ χάρτη Brunt, I, 486-7, Appendix VII, Atkinson, 170-1 καὶ χάρτη 491. "Οσο γιὰ τὴν έδραση τοῦ Νικηφόριου — ποὺ σωστὰ ἐντοπίζει ὁ Droysen στὸ σημερινὸν Raqqa — ὑπάρχουν δύω σδήποτε ἀμφιβολίες ἃν θὰ πρέπει ν' ἀποδοθῇ στὸν Ἀλέξανδρο (Tscherikower, 86)]

579 Τὸ χωρίο τοῦ Ἀρριανοῦ πούχει χάσμα, Γ' 7, 2. Ἱππέας μὲν ἔχων περὶ τρισχιλίους .. καὶ τούτων Ἐλληνας μισθοφόρους, εὗστοχα συμπληρώθηκε (κατὰ τὸ γραφόμενο τοῦ Κούρτιου στὸ IV, 9, 7) ἀπὸ τὸ Sintenis ὡς ἔξης. τρισχιλίους [πεζοὺς δὲ ἔξακισχιλίους] καὶ τούτων .

‘Ο Ἀλέξανδρος διάταξε νὰ τελειώσουν τὶς γέφυρες ἀμέσως γιὰ νὰ περάσῃ ὁ στρατός· ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, κι ἀν ἀκόμα ἥταν βέβαιος πὼς ἡ περσικὴ στρατιά, πούχε μαζευτῇ στὴ Βαβυλῶνα, στεκόταν ἔτοιμη αὐτοῦ νὰ πολεμήσῃ γιὰ τὴν πρωτεύουσα, πάλι δὲν ἐπρεπε νὰ πάρῃ τὸ δρόμο δίπλα στὸν Εύφρατη, ποὺ πορεύτηκαν πρὶν 70 χρόνια οἱ Μύριοι, γιατὶ περνάει ἀπὸ ἐρήμους ιδιαίτερα δυσκολοδιάβατες καλοκαιριάτικο, κι ὅπου βέβαια ὁ ἐπισιτισμὸς τόσο μεγάλου στρατοῦ θάταν ἀκόμα πιὸ προβληματικός.⁵⁸⁰ προτίμησε τὸ μεγάλο βορεινὸ δρόμο, ποὺ πήγαινε γιὰ τὸν Τίγρη ἀπ’ τὰ βορειανατολικὰ μὲς ἀπ’ τὴ Νίσιβι καὶ τὴν πλούσια σὲ βοσκές, δῆλο λόφους καὶ πιὸ δροσερὴ χώρα, ποὺ οἱ Μακεδόνες ἔπειτα τὴν ἔλεγαν Μυγδονία, κ’ ὅστερα κατέβαινε στὴν πεδιάδα τῆς Βαβυλώνας, ἀπ’ τὴν ἀνατολικὴν ὅχθη τοῦ Τίγρη.

Τότ’ ἔκει κάποια μέρα πιάσαν κάτι ἵππεῖς ποὺ περιπολοῦσαν καὶ τοὺς ἔφεραν στὸν Ἀλέξανδρο· κι αὐτοὶ τοῦπαν πὼς ὁ Δαρεῖος κίνησε ἀπ’ τὴ Βαβυλῶνα καὶ βρίσκεται στὴν ἀριστερὴν ὅχθη τοῦ Τίγρη, μὲ τὴν ἀπόφαση νὰ μὴν τοὺς ἀφήσῃ νὰ περάσουν τὸ ποτάμι· κι ὅτι ὁ στρατός του εἶναι τώρα πολὺ περισσότερος ἀπ’ τῆς Ἰσσοῦ, κι αὐτοί τ’ ανε πρόσκοποι, νὰ κατοπτεύσουνε, γιὰ νὰ μπορέσῃ ὁ στρατὸς νὰ ταχτῇ ὅπου ἔπρεπε, κι ὅταν ἐπρεπε, στὸν Τίγρη, ἐναντίον τους.

‘Ο Ἀλέξανδρος δὲν μποροῦσε ἀσφαλῶς νὰ διακινδυνεύσῃ διάβαση τόσο πλατιοῦ κι ὁρμητικοῦ ποταμοῦ σὰν τὸν Τίγρη κάτω ἀπὸ τὰ βέλη τοῦ ἔχθροῦ· ἐπρεπε νὰ περιμένῃ τὸ Δαρεῖο νὰ φτάσῃ στὴ Νινεύη, ὅπου κι ὁ παλιὸς στρατιωτικὸς δρόμος περνοῦσε τὸ ποτάμι· τὸ πᾶν ἥταν νὰ βρεθῇ στὴν Ἰδια πλευρὰ τοῦ ποταμοῦ ἐγκαίρως - ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ φανῇ ποὺ διαβαίνει ἀλλάζει λοιπὸν κατεύθυνση, κ’ ἐνῶ τὸν περιμένει ὁ Δαρεῖος στὴν πλατειὰ πεδιάδα τῶν ἐρειπίων τῆς Νινεύης, τοῦτος μὲ σύντονη βορειανατολικὴ πορεία φτάνει στὸ Μπεντζαμπντέ.⁵⁸¹

Οὕτε ψυχὴ ἀπὸ ἔχθρὸ αὐτοῦ γύρω. Κ’ ἔτσι ὁ στρατὸς ἀρχίζει νὰ περνάῃ σιγὰ-σιγά, μὲ πολὺ κόπο βέβαια, μὰ χωρὶς ζημιὰ καμιαί, τὸν ἄγριο Τίγρη - καὶ βρέθηκαν στὴν ἀνατολικὴ του ὅχθη. ‘Ο Ἀλέξανδρος

⁵⁸⁰ [Γιὰ τοὺς 2 βασικοὺς παράγοντες, κλίμα καὶ βλάστηση, τῶν περιοχῶν αὐτῶν, ποὺ προσδιώρισαν τὸν Ἀλέξανδρο στὴν ἐκλογὴ τῆς πορείας του. Engels, 66-8.]

⁵⁸¹ ‘Ο Barbié du Bocage σημείωσε πὼς ὁ Ἀλέξανδρος πέρασε τὸν Τίγρη στὴ Μοσούλη· δὲν πρόσεξε δῆμως ὅτι κατὰ τὸν Ἀρριανὸ ἔκανε τέσσερις μέρες μετὰ γιὰ νὰ φτάσῃ στὸν ἔχθρο, ἐνῶ τὰ Γαυγάμηλα βρίσκονται μόνο λίγες ὥρες ἀνατολικώτερα ἀπὸ τὴ Μοσούλη Τετραήμερη πορεία μᾶς φτάνει κάπου στὸ Bedzabde, θέση στὸν Τίγρη ποὺ ἀναφέρεται συχνὰ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα - κ’ ἡ σημασία τῆς φαίνεται ἀπὸ τὸ σημερινὸ χωριό Djezireh, 150 χλμ πάνω ἀπὸ τὴ Μοσούλη [Σήμερα τὸ Djezireh λέγεται Jazirat-ibn-Omar ἢ Cizre Πρβλ Judech, Antike Schlachtfelder τῶν Kromayer-Veith, IV, 373 καὶ 376, Kaerst, I, 392, Fuller, 163, Σαράντης, Β’ 18. “Αλλες προτάσεις στὸ Marsden, 20-1, μὲ χάρτη στὸ τέλος.]

σταμάτησ' ἐκεῖ μιὰ μέρα, νὰ ξεκουραστοῦν οἱ στρατιῶτες, στὶς ὁρεινὲς ὅχθες.

Αὐτὰ γίνονταν στὶς 20 Σεπτεμβρίου τοῦ 331.⁵⁸² "Οταν βράδιασε βγῆκαν οἱ πρῶτες σκοπιὲς στὶς θέσεις τους, στὸ ποτάμι, στὰ ὑψώματα, καὶ τ' ὀλόγιομο φεγγάρι φωτίζε λαμπρὰ τὸν τόπον δὲν ἔνα γῦρο, ποὺ σὲ πολλοὺς θύμιζε τὰ βουνὰ τῆς Μακεδονίας τους. Κι ἄξαφν' ἀρχίζει ἐκεῖ τ' ἄπλετο φῶς ἀπ' τ' ἀστρο νὰ λιγοστεύῃ, νὰ χάνεται, καὶ σὲ λίγο μαύρισε, καταφαγώθηκ' ἔτσι τὸ πρόσωπο τῆς πανσελήνου!.. "Ολοι τό δαν σὰ σπουδαῖο σημάδι αὐτὸ ἀπ' τοὺς θεούς!.. 'Ανήσυχοι πετάχτηκαν ἀπὸ τ' ἀντίσκηνα οἱ στρατιῶτες - κι ἄλλοι τρέμανε τὴ θείαν ὀργή, κι ἄλλοι ἀναθυμόνταν πῶς ὅταν δὲ Ξέρξης ὥρμαχε στὴν Ἑλλάδα καὶ βρισκόταν ἀκόμα στὶς Σάρδεις, ἔγιν' ἔκλειψη ἥλιου, κ' οἱ μάγοι τότε τὴν ξήγησαν μὲ τὸ πῶς δὲ ἥλιος ἤταν τῶν Ἑλλήνων ἀστρο (ἐνῶ τῶν Περσῶν τὸ φεγγάρι), κι ἄρα λοιπὸν τώρα ποὺ τῶν Περσῶν σβῆσαν οἱ θεοὶ τ' ἀστρο, θάφτασ' ἡ ὥρα τους!.. Καὶ στὸν ἵδιο τὸν Ἀλέξανδρο εἰπ' ὁ μάντης δὲ Ἀρίστανδρος, πῶς τὸ φαινόμενο γι' αὐτὸν εἶναι καλοσημαδιὰ καὶ μὲς στὸ μῆν' αὐτὸ τοῦ φεγγαριοῦ θὰ πολεμήσῃ! "Εκαν' ὑστερα θυσία στὴ Σελήνη, στὸν "Ηλιο, στὴ Γῆ, δὲ Ἀλέξανδρος..- καὶ τὰ σφάγια προμήνυσαν νίκη!

Κι ἄμα ξημέρωσε, κίνησ' ὁ στρατὸς νὰ χτυπηθῇ μὲ τοὺς Πέρσες!

Τραβοῦσαν τώρα κατὰ τὸ νοτιά, δεξιὰ ἀπ' τοὺς πρώτους λόφους τῶν Γορδυαίων βουνῶν κι ἀριστερὰ τοῦ Τίγρη, χωρὶς ἀκόμα νὰ συναπαντᾶν ἔχθρο· μὰ νά, Σεπτεμβρίου εἰκοσιτέσσερις, ἡ προφυλακὴ μηνάει πῶς καβαλλάρηδες φανῆκαν πέρα στὴν πεδιάδα, δὲν ξεχωρίζουν ὅμως ἀκόμα πόσοι. Συντάχτηκε λοιπὸν ἡ στρατιὰ καὶ προχώραξ' ἔτοιμη γιὰ μάχη, ὅταν καινούργιο μήνυμα τοὺς ἀνεβάζει τοὺς ἵππεῖς ἐκείνους γύρω στοὺς χίλιους. "Οπου δὲ Ἀλέξανδρος διατάζει νὰ καβαλλήσουν τῆς βασιλικῆς Ἰλῆς οἱ δικοὶ του, κ' οἱ ἑταῖροι ἄλλης μιᾶς Ἰλῆς, κι ἀπ' τοὺς ἐλαφροὺς ἵππεῖς (τοὺς πρόδρομους) οἱ παίονες, κι ὀρμάει μὲ δαύτους, παραγγέλνοντας νάρχεται ἀπὸ πίσω σιγά-σιγά κι ὅλ' ἡ στρατιά.

Σὰν τὸν εἶδαν οἱ πέρσες τόβαλαν στὰ πόδια, μὰ κεῖνος τοὺς κυνῆγησε· κ' οἱ πιὸ πολλοὶ ξέφυγαν, ἀλλὰ κάμποσοι σκοτώθηκαν, καὶ κάποιους πιάσανε.⁵⁸³

⁵⁸² Ο χρόνος ὥριζεται ἀκριβῶς ἀπ' τὴν ἔκλειψη τῆς σελήνης ('Αρριανός, Γ' 6, 1) ποὺ γίνεται τὴ νύχτα τῆς 20ης πρὸς 21η Σεπτεμβρίου τοῦ 331 (Ideler, *Handbuch der Chronologie*, I, 347, 1.)

⁵⁸³ Κούρτιος [IV, 10, 11-5] καὶ Διόδωρος [IZ' 55, 1-2] προσθέτουν ἐδῶ κάποιες λεπτομέρειες, κι ἀνάμεσα στ' ἄλλα πῶς φεύγοντας οἱ ἵππεῖς αὐτοὶ καίγανε λέει τὰ χωριά! (Πρβλ καὶ Πολύαινο, Δ' 3, 18.) Μόνο ποὺ δὲν πολυσυμφωνῶνται αὐτὰ μὲ τὴ γεωμορφολογία τῆς περιοχῆς ἐκεῖ τοῦ Εύφρατη καὶ τοῦ Τίγρη.

Σὰν τοὺς φέραν στὸν Ἀλέξανδρο, εἶπαν πῶς δέ· ναι μακριὰ ὁ Δαρεῖος, παρὰ στὰ Γαυγάμηλα, λίγο νοτιώτερα, στὸ Βούμωδο ποταμό,⁵⁸⁴ σὲ πεδιάδα ἵσοπεδη πέρα-πέρα, ὁ στρατός του φτάνει καὶ τὸ ἐκατομμύριο, μὲ 40000 ἵππεῖς - καὶ πῶς ἐλόγου τους ἥταν ἀπὸ τὸ Μαζαΐο⁵⁸⁵ σταλμένοι γι' ἀνίχνευση.

584 Πιὸ σωστὴ βάση γιὰ τὴ μορφολογία τοῦ πεδίου τῆς μάχης πρωτόδωσε τὸ 1852 ὁ Felix Jones, μὲ τὸ *Map of the country of Niniveh*, ἀκριβέστερος δῆμος εἴναι ὁ ἔξαρτος χάρτης τοῦ αὐτοτριακοῦ μηχανικοῦ Czernik, στοῦ Petermann, *Geographische Mitteilungen, Erganzungsheft*, XLV (1876), ποὺ καὶ τὸ νέο του (μὲ διαφορὲς ἀπὸ τοῦ Jones) διάγραμμα τῶν ὑδάτων τῆς περιοχῆς τοῦ Kermelis ἔλαβα ὑπόψη μου στὴν περιγραφὴ τῆς μάχης. 'Ο συνηθισμένος δρόμος τῶν καραβανιῶν πάει ἀπ' τὸ Erbil ("Αρβηλα"), σχετικῶς ἵσια δυτικά, μὲς ἀπὸ ράχη ὅχι Ψηλή καὶ μὲ πολλὲς διαβάσεις (Dehir-Dagh), στὸν πλατύν καὶ μὲ πολλὰ νερὰ Zâb, τὸν ἀρχαῖο Λύκο (Zarb-el-Kebir), ποὺ περνιέται στὸ Eski-Kelek· ἀποκεῖ ὁ δρόμος ἀνεβαίνει τὴν πέτρινη ράχη Arka-Dagh, κατεβαίνει στὴν πέτρινη κοίτη τοῦ Ghazir καὶ, διαβαίνοντάς τον στὸ Zara-Khatun, φτάνει, ἐπειτ' ἀπὸ λίγο ἀνηφόρισμα, σὲ πλατειὰ καὶ ἀπέραντη πεδιάδα (Rich, *Narrat*, II, 23), τὴν *equitabilis* ἐκείνη *et vasta planities* τοῦ Κούρτιου, IV, 9, 10. Πέρ' ἀπ' τὸ Zara-Khatun 10 χλμ βρίσκεται τὸ Kermelis (*Kermelès*, χριστιανικὸ χωριό, κατὰ τὸν Petermann, δ.π., II, 323), σ' ἔνα ποταμάκι, ποὺ κατεβαίνει ἀπὸ τὸ Maklub-Dagh καὶ χύνεται στὸν Τίγρι. 13 χλμ παραπέρα φτάνει κανεὶς στὸ χωριὸ Abu-Zuaga, σ' ἔνα ρυχὸ κοίλωμα, ποὺ τὸ διασχίζει κατὰ τὰ νοτιανατολικὰ ἐν' ἄλλῳ μικρῷ ποτάμῳ κ' ἔνωνται μ' ἔκεινο πούρχεται ἀπ' τὸ Kermelis. Λίγο βορειότερ' ἀπ' τὴν μέση τοῦ δρόμου ποὺ ἔνωνται τὰ 2 χωριὰ βρίσκεται τὸ Boertela (Bertilli κατὰ τὸν Petermann, καὶ συνήθως Bartoli), σὲ ὕψωμα συνεχόμενο μὲ τὸ βορειότερο ἀκόμα Maklub-Dagh. 'Ο δρόμος, ποὺ πῆρ' ὁ Petermann ἀπ' τὸ Ghazir, πέρναγε λίγο βορειότερα, μεταξὺ Kermelès, ἀριστερά, καὶ Derdjile (Terdjila), δεξιά, μὲς ἀπὸ τὸ Djakullé (Schaakuli), ἀφήνοντας ἀριστερὰ τὸ Bertilli (Boertela), καὶ τράβαγε ἀπ' τὸ Khâgne-Tepē (Hazna) στὴ Μοσούλη Κι ἄλλος δρόμος, ἀπ' τὸ Erbil ("Αρβηλα"), καλύτερος ἀλλὰ μακρύτερος, παρακάμπτοντας ἀπὸ τὸ νοτιά τὸ Dehir-Dagh καὶ τραβῶντας δίπλα στὸ ποτάμι τοῦ Erbil, ἵσαμ' ἐκεῖ ποὺ ἔνωνται μὲ τὸν Ghazir καὶ τὸ Zâb (τὸ Λύκο), στὸ Wardak, ἀνεβαίνει στ' ὅροπέδιο, ἔως τὸ Kermelis, ποὺ βρίσκεται 20-30μ φηλότερ' ἀπ' τὴν στάθμη τοῦ Zâb, στὸ Wardak Αὔτά εἰναι τὰ βασικώτερα τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

585^a Ο' Αρριανὸς γράφει πῶς ὁ Δαρεῖος στρατοπέδευσε στὰ Γαυγάμηλα, στὸν ποταμὸ Βούμωδο [νεώτερη γραφὴ *Βούμωλος*] ἀπέχων Ἀρβηλῶν τῆς πόλεως δύον ἔξακοσίους σταδίους [111χλμ] (Γ' 8, 7), οἱ δὲ τὰ ἐλάχιστα γράμματες [] ἐς πεντακοσίους (Στ' 11, 5) καὶ στὸ Γ' 15, 5, λέει πῶς ἀφίκετο εἰς Ἀρβηλα τῇ ὑστεραὶ, διώξας τοὺς πάντας ἐκ τῆς μάχης σταδίους μάλιστα ἐς ἔξακοσίους "Ἄρα ὁ Βούμωδος, δπου καὶ τὸ Γαυγάμηλα, δὲ μπορεῖ νάν' ὁ Ghazir, οὔτ' ἡ καταδίωξη νάγινε στὸ δρόμο Erbil-Zara Khatun-Eski Kelek, γιατ' ἡ ἀπόσταση ἔτσι, κατὰ Niebuhr καὶ Kinneir (*Persia*, 152), θάταν μονάχα 240 στάδια [45χλμ]. "Αν ταυτίσουμε τὰ Γαυγάμηλα μὲ τὸ Kermelis, καὶ τὸ κοντινὸ ποτάμι Hazna-Dere μὲ τὸ Βούμωδο, ἔχουμε μιὰν ἀπόσταση, δπου καὶ μ' ἔνα 15% περίπου γιὰ τοὺς ἐλιγμοὺς φτάνει τὰ 450 στάδια [πάνω ἀπὸ 80χλμ]. "Ἐπειτα ὁ Κούρτιος (IV, 9, 10) λέει πῶς οἱ Πέρσες βάδισαν ἀπ' τὸ Λύκο στὸ Βούμωδο 80 στάδια [152]: ἀλλ' ἡ ἀπόσταση αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαληθευτῇ πουθενὰ μεταξὺ Zab καὶ Ghazir, ἐνῶ ἀντίθετα ταιριάζει μεταξὺ Wardak καὶ τοῦ μικροῦ ποταμοῦ κοντά στὸ Kermelis. 'Εξ ἀλλού κι ὁ Δαρεῖος δὲ θὰ μποροῦσε ν' ἀναπτύξῃ τὴ δύναμή του στὴν κλειστὴ καὶ

Τότε ὁ Ἀλέξανδρος κόβει ἀμέσως τὴν πορεία καὶ στρατοπεδεύει κάνοντας πολὺ καλὴ ὁχύρωση,⁵⁸⁶ γιατὶ κοντὰ σὲ τόσο πελώρια ὑπερδύναμη ἔπρεπε νὰ παίρνῃ ὅλα του τὰ μέτρα.

Τέσσερις μέρες, ποὺ ξεκουράστηκε ὁ στρατὸς ἐδῶ, φτάσανε γιὰ νάν' ἔτοιμοι νὰ δώσουν χρίσιμη μάχη.

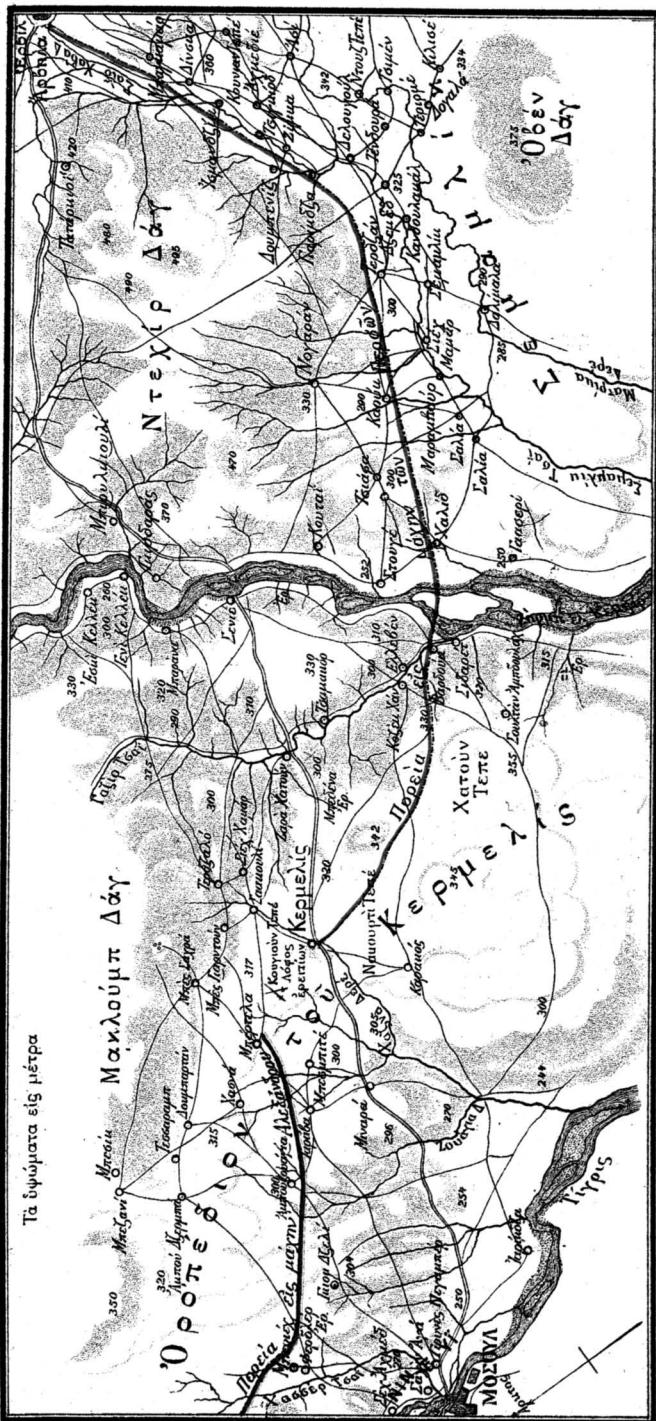
Ἐχθροὶ δῆμως ἄλλοι δὲ φαίνονταν, κι ἄρα ἔπρεπε κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ πὼς ὁ Δαρεῖος εἶχε πιάσει κάποιον τόπο κατάλληλο γιὰ τὶς δυνάμεις του καὶ δὲν ἦθελε, καθὼς στὴν Ἰσσό, νὰ παρασυρθῇ ἀπ' τὸ «δισταγμὸ» τοῦ ἔχθροῦ, ἢ ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν ἀνυπομονησία, σ' ἀπρόσφορο ἔδαφος.

Γί' αὐτὸ ἀποφάσισε ὁ Ἀλέξανδρος νὰ ἐπιτεθῇ. Ἀφήνει στὸ στρατόπεδο τὰ μεταγωγικὰ ὅλα καὶ κάθε ἀχρηστὸ γιὰ μάχη, καὶ ξεκινάει ἀργὰ τὴν νύχτα (τῆς 29ης πρὸς τὴν 30η Σεπτεμβρίου). Πρωὶ-πρωὶ φτάσαν ἔκει στοὺς τελευταίους λόφους, καὶ μόνο 11 χλμ τοὺς χώριζαν ἀπ' τοὺς Πέρσες, ἀλλ' ἀπὸ τὰ ὑψώματα πούταν μπρός τους δὲν τοὺς βλέπαν ἀκόμα.⁵⁸⁷ «Ἐπειτ' ἀπὸ 5-6 χλμ ὅμως, περνῶντας πιὰ καὶ τοὺς λόφους

πετρώδη κοιλάδα τοῦ Ghazir, ἐνῶ κατὰ τὸν Ἀρριανό, Γ' 8, 7, τὰ Γαυγάμηλα ἡταν ἐν χώρῳ δμαλῷ πάντῃ. ΓΗ τοπογραφία τῶν Γαυγαμῆλων ἀμφισβητεῖται «Ἔχει διαπιστωθῆ στενὴ ἐτύμολογικὴ σχέση μεταξὺ τῶν τοπωνύμων Γαυγάμηλα (Gaw-Gamela, καμπούρα τῆς καμῆλας), δῆπου στρατοπέδευσε ὁ Δαρεῖος, καὶ Tell-Gomel, ἐνὸς λόφου, ποὺ κατὰ τὶς πιὸ ἀξιόπιστες ἔρευνες (Streck, στὴ RE, VII, 1, 861-5, Gaugamela, Judeich, στὸ Antike Schlachtfelder, τῶν Kromayer-Veith, IV, 374-5 καὶ Schlachten-Atlas, πίνακας 7, σχέδια 3-4, Schachermeyr, 270, 311, μὲ αὐτοψία, καὶ χάρτης στὴ σ.268, Bosworth, I, 293-4), ἐντοπίζεται στὰ βορεινὰ τοῦ βουνοῦ Maqlub (30χλμ βόρεια τοῦ Keremlis) ἀντίστοιχα, ὁ Βούμηλος ταυτίζεται μὲ τὸν Gomel-Su, δυτικὸ παραπόταμο τοῦ Ghazir, καὶ περίπου ἔκει θὰ πρέπει ν' ἀναζητηθῇ καὶ τὸ πεδίο τῆς μάχης (Marsden, 20.). Πολλοὶ δῆμως ἐρευνήτες, ἀκολουθῶντας τὴν αὐθεντία τοῦ Sir Aurel Stein (*Notes on Alexander's Crossing on the Tigris and the Battle of Gaugamela*, GJ, 100, 1942, 155-64*), ποὺ ἐντοπίζει τὸ λόφο Tell-Gomel στὰ νότια τοῦ Maqlub (10χλμ βόρεια τῆς συμβολῆς Ghazir καὶ Zab, κι ἀλλα τόσ' ἀνατολικὰ τοῦ Keremlis) φρονοῦν πὼς ἡ μάχη δόθηκε στὴν πεδιάδα τοῦ Keremlis - δῆπου δηλαδὴ τὴν ἐντόπιζε κι ὁ Droysen. (Tarn, II, 189, C Griffith, JHS, 67, 1947, *Alexander's Generalship at Gaugamela*, 80, 6, Fuller, 169-70, μὲ 2 πειστικώτατες ὑπὲρ τῆς ἀποφῆς του φωτογραφίες τῆς πεδιάδας) »Οπωσδήποτε, τὸ θέμα μένει ἀνοιχτό (A Devine, Ancient World, XIII, 3-4, 1986, *The Battle of Gaugamela*, 94-6) Πλὴν δὲν ἔχει καὶ τόση σημασία ὃ τόσο ἀκριβῆς προσδιορισμὸς τοῦ πεδίου, ἀφοῦ ἡ μάχη ἔγινε, καθὼς τὸ βεβαιώνουν δλ' οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοί, σὲ χῶρο ἀνοιχτὸ πάντως, χωρὶς ἴδιατερα γεωμορφολογικὰ στοιχεῖα ποὺ νὰ προσδιώρισαν εἰδικῶτερα τὴ διάταξη τῶν στρατευμάτων ἢ τὴν τακτικὴ. (Βλ. καὶ Seibert, 129-30)]

- 586 Τὸ στρατόπεδο θάταν βόρεια τοῦ ποταμοῦ Hasser, ποὺ κυλάει πρὸς τὰ νοτιοδυτικά, στοὺς πρόποδες τῶν λόφων μὲ τὰ ἐρείπια τοῦ Khorsabad, καὶ χύνεται στὸν Τίγρη
- 587 Αὐτὸ τὸ βάθεμα τοῦ ἐδάφους, ὡς τὸ Abu-Zuaga, ἀπέχει ἀπ' τὸ Kermelis ἀκριβῶς 60 στάδια, καὶ 30 στάδια μακρύτερα θάναι τὸ Boertela

Τὰ οὐρώματα εἰς Ηέτρα

Τὸ πεδίον τῆς ἐν Γαυγαμήλοις μάχης ματὰ τὸ σχεδιογράφημα τοῦ J. Gernik 1873

μετρ. 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100
μετρ. 1:400,000
μετρ. 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100
μετρ. 20 Kilometra

Ιωάννης Κ. Καραϊσκάκης

επ. Αθηναίων

αύτοὺς φάνηκαν πέρα στὴν πλατειὰ πεδιάδα, μιὰν ὥρα δρόμο στὸ βάθος, μιλλιούνια ποὺ μαυρίζανε τὸν τόπον ὅλο!..

‘Ο Ἀλέξανδρος σταμάτησε τὶς φάλαγγες. Μάζεψε φίλους, στρατηγούς, ἵλαρχους, ἀρχηγοὺς τῶν συμμάχων καὶ τῶν μισθοφόρων, καὶ τοὺς ρώτας κεῖ ὅλους: νὰ ριχτοῦν ἀμέσως, ἢ νὰ στρατοπεδεύσουν, νὰ περιχαρακωθοῦν, καὶ νὰ δοῦνε πρῶτα τί γίνεται στὸ πεδίο τῆς μάχης; Οἱ περισσότεροι θέλαν ἀμέσως, καθὼς ἦταν ζεστὸς τώρα ἔτσι ὁ στρατὸς νὰ ριχτῇ.. ἀλλ’ ὁ Παρμενίων συμβούλευε σύνεση, νὰ προσέξουνε, γιατ’ οἱ στρατιῶτες εἶναι κατάκοποι ἀπ’ τὴν πορεία, κ’ οἱ Πέρσες, τόσον καιρὸ στὴ βολική τους ἐτούτη θέση δὲ θὰ παράλειψαν καὶ τίποτα βέβαια γιὰ νὰ τὴν ὄργανώσουν ὅσο γινόταν πιὸ ἀποδοτικά τους μὲ κάθε τρόπο· κι οὕτε μποροῦσαν ἀκόμα νὰ ξέρουν ἀν τυχὸν εἴχανε μπήξει καὶ πασσάλους, ἢ μπάς καὶ μὲ κρυφοὺς λάκκους εἴχαν καλὰ ὀχυρώσει γύρω-γύρω τὴν παράταξή τους· κι ὅτι ἡ τέχνη κ’ οἱ κανόνες τοῦ πολέμου λένε, μιὰ φορά, νὰ ἔξετάσουνε τὸν τόπο πρῶτα καὶ νὰ στήσουνε στρατόπεδο...

Νίκησε ἡ γνώμη τοῦ γερο-στρατηγοῦ, κι ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε νὰ πιάσουν τοὺς λόφους ἀντίκρυ στὸν ἔχθρὸ καὶ νὰ στρατοπεδεύσουνε μὲ τὴν τάξη ποὺ θάχαν καὶ στὴ μάχη.

Καὶ γίνονταν αὐτὰ τὸ πρῶτη τῆς τελευταίας μέρας τοῦ Σεπτέμβρη.

‘Ο Δαρεῖος, ἀπ’ τὴν ἀλλη μεριά, μ’ ὅλο ποὺ τόσον καιρὸ περίμενε νὰ φτάσουν οἱ Μακεδόνες, κ’ εἶχε καθαρίσει τὴν πλατειὰ πεδιάδα ἀπὸ κάθ’ ἐμπόδιο, μέχρι κι ἀπ’ τ’ ἀγκαθερὰ τὰ θάμνα καὶ τοὺς τελευταίους ἀμμόλοφους, ὅπου θὰ μποροῦσε ἀντύχῃ νὰ καθυστερήσῃ καμμιὰ ὀρμητικὴ ἔφοδος τῶν ἴππικῶν στιφῶν του ἢ ἐπέλαση τῶν δρεπανηφόρων του ἀρμάτων,⁵⁸⁸ ταράχτηκε ὅμως σὰν ἔμαθε πῶς ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν πιὰ κοντὰ κ’ οἱ προφυλακές ὑπὸ τὸ Μαζαῖο εἴχαν ἀμέσως ὑποχωρήσει μπρός του· μὰ ὅταν εἶδε τὴν ἀγέρωχη αὐτοπεποίθηση τῶν στατραπῶν του, ποὺ δὲν ἐννοῦσαν τίποτ’ ἀπαισιόδοξο ν’ ἀκούσουν καὶ τὰ πλήθη τοῦ στρατοῦ του (ποὺ κανεὶς Χαρίδημος βέβαια ἢ Ἀμύντας δὲ θὰ τόλμας νὰ μὴν προτιμήσῃ ἀπ’ τὴν ὅσο ἔστω πυκνὴ ἀλλὰ χοῦ φτα ὅλη κι ὅλη

⁵⁸⁸ Ἀν πράγματι ὁ Δαρεῖος σκόρπισε μπρός στὴ γραμμὴ τῆς παράταξής του *mirmices*, κατὰ τὸν Κούρτιο, IV, 13, 36, ἢ τριβόλους, κατὰ τὸν Πολύαινο, Δ’ 3, 17, δηλαδὴ μυτερὰ σιδερένια ἀγκάθια, θὰ τόκανε γιὰ ν’ ἀποκλείσῃ τὴν ἔχθρικὴ ἐπίθεση κατὰ κάποιων θέσεων, καὶ νὰ μπορέσῃ αὐτὸς νὰ ἐπιτεθῇ ἀπὸ κεῖ πούχε τοὺς ἐλέφαντες καὶ τὰ δρεπανηφόρα ἄρματα. Ἄρα τὸ παράγειν πρὸς τὰ δεξιά, τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἀποσκοποῦσε νὰ μετατοπίσῃ τοὺς Πέρσες ἀπ’ τὴν προφυλαγμένη θέση τους, καὶ τὸ ἀντιπαράγειν, τῶν Περσῶν (*Ἄρριανός, Γ’ 13, 1*), θὰ ἔδειχνε πῶς ὁ Ἀλέξανδρος πέτυχε τὸ σκοπό του. Καὶ, πράγματι, δρχισαν τὴν ἐπίθεση, στὴν ἀριστερὴ πτέρυγα ὁ Βῆσσος καὶ στὴ δεξιὰ ὁ Μαζαῖος.

έπιτελους αύτή τῶν λίγων Μακεδόνων), ξαναδόθηκε στὸν αὐτοβαυκαλισμὸν τῶν ἐπιθυμιῶν του, ποὺ τόσο ἀνετα πάντα στὸν ἀδύναμο σερβίρουν τὴν τύφλα τους γιὰ «δέξιδέρχειά του» κι ἀκούει ἔτσι περισσότερο τὰ φευτοενθαρρυντικὰ λόγια τῶν κολάκων του παρὰ τὰ σκληρὰ διδάγματα τῆς πείρας, καὶ μὲ τοῦτα λοιπὸν ξανάβρε ὁ βασιλιάς τῶν Περσῶν τὴν ἡσυχία καὶ τὴν μακαριότητά του, δόποτε καὶ δὲ δυσκολεύτηκαν πιὰ διόλου οἱ γύρρα του νὰ τὸν παραπείσουν κιόλας πὼς στὴν Ἰσσὸ δὲ νικήθηκε, τάχα, ἀπ' τὸν ἔχθρο, παρ' ἀπ' τὸν τόπο, ἀπ' τὴ στενότητά του, ἐνῶ τώρα ὑπάρχει ἀπλα γιὰ ὅλη τὴν πολεμικὴν ὄρμὴ τῶν ἐκατοντάδων χιλιάδων του, καὶ τὰ δρεπάνια τῶν πολεμικῶν του ἀρμάτων, καὶ τοὺς ἴνδικους του ἐλέφαντες, καὶ γι' αὐτὸ κ' ἥρθ' ἡ ὥρα πιὰ νὰ τοῦ δείξουνε τοῦ Μακεδόνα τί παναπῆ βασιλικὸς στρατὸς τῆς Περσίας!

Καὶ νά τότε, τὸ πρωὶ τῆς τριακοστῆς Σεπτεμβρίου, φάνηκε στὴ βορεινὴ λοφοσειρὰ νὰ προβαίνῃ, συνταγμένη γιὰ μάχη, ἡ στρατιὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου! Θαρρῶντας πὼς θὰ τοὺς ὡρμοῦσαν ἀμέσως, παρατάχτηκαν οἱ Πέρσες στὴν τετράπλατη πεδιάδα! Μὰ καμμιὰ ἐπίθεση δὲν τοὺς ἔγινε - κ' εἰδαν τὸν ἔχθρὸν νὰ στρατοπεδεύῃ...

‘Ησυχία, παντοῦ. Καὶ μόνο ἔνα στῖφος ἵππεων, ἀνάκατα μὲ κάτι λόχους φιλῶν πεζῶν, κατηφόρισαν ἀπ' τοὺς λόφους, διάσκισαν τὴν πεδιάδα χωρὶς νὰ ζυγώσουν τὴν περσικὴ παράταξη καὶ ξαναγύρισαν στὴ στρατοπεδεία τους...

Νύχτωσε... Σκόπευαν τάχα οἱ ἔχθροι καμμιὰ νυχτερινὴν ἐπίθεση; Τὸ σερσικὸ στρατόπεδο, χωρὶς χαράκωμα καὶ τάφρο, δὲν εἶχε καμμιὰν ἄμυνα καὶ γιὰ κάτι τέτοιο. Δόθηκε λοιπὸν διαταγὴ, ὅλα κεῖνα τὰ μιλλιούνια νὰ μένουν ξάγρυπνα κι ἀρματωμένα, ὅληνύχτα, παραταγμένα γιὰ μάχη, καὶ νάχουνε κοντά τους τ' ἄλογα, σαμαρωμένα, δίπλα στὶς φωτιὲς τῶν νυχτοφυλακῶν! Κι ὁ Δαρεῖος ὁ Ἰδιος παρέλαυνε μὲς στὸ σκοτάδι μπρὸς ἀπ' τὶς παρατάξεις, νὰ δώσῃ κουράγιο σ' ὅλους μὲ τὴν παρουσία του καὶ λίγα λόγια του! Κ' ἥτανε στ' ἄκρο ἀριστερὰ οἱ λαοὶ τοῦ Βήσσου, Βάκτριοι, Δᾶες καὶ Σόγδιοι, καὶ μπροστά τους 100 δρεπανηφόρα, μὲ ταγμένους πιὸ μπρὸς ἀριστερά τους χίλιους Βάκτριους καβαλλάρηδες καὶ Μασσαγέτες καὶ Σκύθες, ἀλογα κι ἄντρες θωρακισμένοι ὅλοι· δεξιὰ ἀπ' τὸ Βῆσσο οἱ Ἀραχωτοὶ καὶ οἱ βουνίσιοι Ἰνδοί.⁵⁸⁹

589^η ‘Ἐδῶ φαίνετ’ δτι ὁ Ἀρριανὸς παράλειψε τοὺς’ Αρειους ποὺ περιλαμβάνει στὸν 1^ο κατάλογο, Γ' 8, 3-6 οἱ ἐκεὶ ἀναφερόμενοι ὄρεινοι Ἰνδοὶ θάτανε πλάι στοὺς Ἀραχωτούς, μιὰ κ' ἥτανε ὑπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ σατράπη τους ‘Ο Ἀρριανός, Γ' 11, 3, λέει — παίρνοντας ἀπὸ τὸν Ἀριστόβουλο [Jacoby, *FGrH*, ἀπόσπ 17] — πὼς ἀνάμεσα στὰ λάφυρα βρέθηκε γραφτὴ ἡ παράταξη τῶν περσικῶν δυνάμεων στὴ μάχη. [Γιὰ τὴν πληροφορία τοῦ Ἀρριανοῦ αὐτὴ βλ. Bosworth, I, 297]

κ' ἔπειτα Πέρσες πολλοί, πεζοὶ κ' ἵππεῖς ἀνάχατα· κ' ὕστερα οἱ Σουσιοὶ κ' οἱ Καδούσιοι, κοντὰ στὸ κέντρο, ὅπου οἱ τάξεις τῆς ἀνώτερης περσικῆς εὐγένειας, οἱ λεγόμενοι συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, κ' οἱ σωματοφύλακές του οἱ μηλοφόροι,⁵⁹⁰ καὶ δεξιὰ κι ἀριστερὰ οἱ ἀκόμα στὴν ὑπηρεσία τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἔλληνες μισθοφόροι, κ' ἔπειτα οἱ Ἰνδοὶ μὲ τοὺς ἐλέφαντες, κ' οἱ Κᾶρες οἱ ἀνάσπαστοι λεγόμενοι, ἀπόγονοι τῶν παλιῶν ἐκείνων, ποὺ τοὺς εἶχανε μετοικήσει στὶς ἀπάνω σατραπεῖς, κ' οἱ τοξότες οἱ Μάρδοι, καὶ μπρός τους 50 δρεπανηφόρα· γιὰ δυνάμωμα τοῦ κέντρου αὐτοῦ, ποὺ τόσο γρήγορα ἔσπασε στὴ μάχη τοῦ Πίναρου, εἴχαν ταχτῇ ἀποπίσω κ' οἱ Οὔξιοι, κ' οἱ Βαβυλώνιοι, κ' οἱ λαοὶ τοῦ Περσικοῦ Κόλπου, κ' οἱ Σιττακηνοί· μὲ τρίδιπλη παράταξη συμπυκνωμένο φαινόταν ἀρκετὰ πιὰ δυνατὸ γιὰ νάχη στὴ μέση του τὸ βασιλιά· δεξιά, κοντὰ στοὺς Μάρδους, οἱ Ἀλβανοὶ κ' οἱ Σακεσῖνες· κ' ὕστερα ὁ Φραταφέρνης, μὲ τοὺς Πάρθους, τοὺς Ὑρκανούς, τοὺς Τάπουρους καὶ τοὺς Σάκες γύρα του· κ' ἔπειτ' ὁ Ἀτροπάτης, μὲ τοὺς Μήδους· κ' ὕστερα οἱ λαοὶ τῆς Συρίας, κ' οἱ ἀποδῶ κ' οἱ ἀποκεῖ ἀπ' τὰ ποτάμια· κ' οἱ Καππαδόκες κ' οἱ Ἀρμένιοι ἵππεῖς, μὲ 50 δρεπανηφόρα μπρός τους.

Ἡ νύχτα πέρασε ἡσυχη. Οἱ Ἀλέξανδρος γύρισε μὲ τοὺς ἵππεῖς καὶ τοὺς ψιλοὺς πεζοὺς ἀπ' τὴν κατόπτευση τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ μάζεψε πάλι τοὺς ἀξιωματικούς του, νὰ τοὺς πῆ πὼς τὴν ἄλλη μέρα σκεψτόταν νὰ χτυπήσῃ τὸν ἔχθρο· ξέρει τὸ θάρρος τους, εἴπε, κι αὐτωνῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν, σὲ πολλὲς νῦκες ἀποδειγμένο, καὶ χρειάζετ' ἵσως χαλινάρι, δχι κεντρί· προπάντων ὅμως πρέπει νὰ καταφέρουν ὅλοι τοὺς ἀντρες τους νὰ θυμοῦνται νὰ βαδίζουν βουβοί, ὥστε κ' ἡ κραυγὴ τους σὰ θὰ ὀρμήσουν μ' ἀλαλαγμούς στὴν ἐπίθεση νὰ ὑψωθῇ φοβερώτερῃ· κ' οἱ ἴδιοι οἱ ἐπικεφαλῆς νὰ φροντίσουν νὰ λαβαίνουν ἀμέσως καὶ νὰ ἐκτελοῦν τὰ προστάγματα, ὥστε γοργὰ καὶ μ' ἀπόλυτη ἀκρίβεια νὰ γίνωνται οἱ κινήσεις· καὶ νὰ ξέρουν πὼς ἡ μάχη τῆς αύριανῆς αὐτῆς μεγάλης μέρας κρέμετ' ἀπ' τὸν καθένα τους, κι ὁ ἀγώνας δὲν εἶναι πιὰ γιὰ Συρία κ' Αἴγυπτο μοναχά, παρὰ γιὰ τῆς Ἀνατολῆς ὅλης τὴν ὀριστικὴ κατάκτηση, καὶ σ' αὐτὸν κρίνεται τὸ ποιός ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρὸς θὰ τὴν κυβερνάῃ!..

Μὲ δυνατές ζητωκραυγὲς τοῦ ἀπάντησαν οἱ στρατηγοί του, κι ὁ Ἀλέξανδρος διάταξε νὰ δειπνήσουν οἱ στρατιῶτες καὶ ν' ἀναπαυτοῦν.

Στὴ σκηνὴ του ἦταν ἀκόμα κάποιοι φίλοι ὅταν μπῆκε λὲν ὁ Παρμενίων, καὶ λίγο ἀνήσυχος διηγιότανε τί ἀμέτρητες πούδε τὶς φωτὶες στὸ περσικὸ στρατόπεδο καὶ τί χλαλοὴ πούφτανε ἀπὸ τόσα πλήθη μὲς

^{590^ε} [Λέγονταν ἔτσι γιατὶ στὸ κάτω ἄκρο τοῦ δόρατός τους εἶχαν ἔνα χρυσὸ μῆλο.]

στὴ νύχτα. Κ' ἔλεγε πῶς καλὰ θάτανε νὰ ρίχνονταν ἀμέσως ἔτσι τώρα μὲς στὸ σκοτάδι, ποὺ δὲ αἰφνιδιασμὸς κ' ἡ ταραχὴ θὰ διπλασιάζονται ἀπ' τὸν τρόμο τῆς νύχτας...

Κι ὁ Ἀλέξανδρος τ' ἀπάντησε:

— Δὲν κλέβω τὴν νίκη!..⁵⁹¹

...Κ' ὅστερα λὲν ἔπεσε καὶ κοιμήθηκε βαθιά, συνέχεια: κ' εἶχε ἔημερώσει, κι ὁ ἥλιος εἶχε κιόλας ἀνέβη κι ὅλ' ἦταν ἔτοιμοι πιά, καὶ μόν' ὁ Ἀλέξανδρος ἀκόμα δὲν εἶχε σηκωθῆ...

“Οσπου ὁ γερο-Παρμενίων μπῆκε στὴ σκηνὴ του, καὶ τρεῖς φορὲς χρειάστηκε νὰ τὸν φωνάξῃ μὲ τ' ὄνομά του, γιὰ νὰ ξυπνήσῃ ἀπ' τὸν τόσο βαρύ του ὕπνο!

Σηκώθηκε, τέλος, καὶ ζώστηκε βιαστικὰ τ' ἄρματά του.

Τὸ πρώι, λοιπόν, τῆς 1ης Ὁκτωβρίου⁵⁹² τοῦ 331, ὁ Ἀλέξανδρος ἀφῆσε στὸ στρατόπεδο τοῦ λόφου πάνω τὰ μεταγωγικά του, μὲ πεζικάριους θρᾶκες γιὰ φύλαξή τους, καὶ κατέβασε τὴν ἄλλη στρατιὰ στὴν πεδιάδα, νὰ τὴν συντάξῃ γιὰ τὴ μάχη. Στὸ κέντρο παρατάχτηκαν οἱ 6 τάξεις τῆς φάλαγγας, μὲ τοὺς ὑπασπιστὲς δεξιά, καὶ μετὰ οἱ 8 ἵλες τῶν μακεδόνων ἐταίρων ἴππεων ἀριστερὰ τῆς φάλαγγας, συνέχεια ἀπὸ τὴν τάξη τοῦ Κράτερου, τὸ ἴππικὸ τῶν ἑλλήνων συμμάχων, κ' ὅστερα τὸ θεσσαλικό στὴν ἀριστερὴ πτέρυγα ἐπικεφαλῆς ὁ Παρμενίων, κρατῶντας τὸ ἄκρο ἀριστερό, μὲ τὴν ἵλη τῶν Φαρσάλων, τὴν καλύτερη τῆς Θεσσαλίας στ' ἄκρο δεξιό, ποὺ μ' αὐτὸ θάκανε καὶ τὴν ἐπίθεσή του ὁ Ἀλέξανδρος, τάχτηκαν, μετὰ τὴ βασιλικὴν Ἰλη, τυμῆματ' ἀγριάνων καὶ τοξοτῶν, μὲ τὸ Βάλακρο καὶ τοὺς ἀκοντιστές· ἐπειδὴ ἔξ ἄλλου μὲ τόσο τερατώδη ἀριθμητικὴν ὑπεροχὴ τῶν ἀντιπάλων ἡ ὑπερφαλάγγιση τοῦ μακεδονικοῦ μετάποντοῦ ἦταν ἀναπόφευκτη, κι ἀπὸ τὴ δύναμη κρούσης γιὰ τὴν κύριαν ἐπίθεση, ποὺ θάκρινε καὶ τὸν ὄλον ἀγῶνα, δὲ γινόταν ν' ἀποσπαστοῦν ἄλλοι ἀπὸ δσους ἦταν ἀπαραίτητοι γιὰ νὰ καλύπτουν ἀπὸ πίσω κι ἀπὸ τὰ πλάγια ὅσους θὰ κάναν ἔφοδο, ὁ Ἀλέξανδρος συγκρότησε καὶ μιὰ 2η τάξη, ἔπειτα ἀπὸ κάθε πτέρυγα τῆς παρατάξης του, ἔτσι ποὺ ἀν δὲ ἔχθρὸς τοὺς ἀπειλοῦσε ἀπὸ τὰ νῶτα, ἡ τάξη αὐτὴ θάκανε μεταβολὴ καὶ θὰ σχημάτιζε κ' ἐν' ἀντίστροφο μέτωπο ἦ, ἀν κινδύνευαν ἀπὸ τὰ πλάγια, θάκανε μιὰν ἐπικαμπὴ καὶ θὰ γώνιαζε μὲ τὴν μπροστινὴ μετωπικὴ παρατάξη, νὰ τὴν καλύπτῃ.⁵⁹³ Σὰν ἐφεδρεία τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τάχτηκαν οἱ θρᾶκες πεζοί, τυμῆμα τῶν συμμάχων

⁵⁹¹ Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΛΑ' οὐ κλέπτω τὴν νίκην Ἀρριανός, Γ' 10, 2

⁵⁹² Ἡταν μιὰ ἀπὸ τὶς τελευταῖς μέρες τοῦ Βοηδρομιώνα, τοῦ μήνα δηλαδὴ πούλεγε ἡ προφητεία τοῦ μάντη Ἀρίστανδρου

⁵⁹³ [Ἐδῶ δ Droysen, ἀκολουθῶντας τοὺς Rustow - Kochly, 282-91, ταυτίζει τὴν δευ-

ίππεων, ύπο τὸν Κοίρανο, οἱ ὁδρύσεις, ύπο τὸν Ἀγάθωνα, καὶ τελευ-

τέραν τάξιν τοῦ μακεδονικοῦ μετώπου, μὲ τὶς δυνάμεις ἐπικαμπῆς, ἐνῶ ἡταν 2 σώματα, μ' ἀλλη λόγῳ καὶ ἀποστολὴ τὸ καθένα, ὅπως φαίνεται ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Γ' 12, 1-4. Ἐπέταξε δὲ καὶ δευτέραν τάξιν ὃς εἶναι τὴν φάλαγγα ἀμφίστομον. Καὶ παρηγέλλετο τοῖς ἥγεμοσι τῶν ἐπιτεταγμένων, εἰ κυκλούμενος τοὺς σφῶν πρὸς τοῦ Περσικοῦ στρατεύματος κατίδοιεν. ἐπιστρέψαντας δὲς τὸ ἔμπαλιν δέχεσθαι τοὺς βαρβάρους ἐς ἐπικαμπήν δέ, εἴ που ἀνάγκη καταλαμβάνοι ἡ ἀναπτύξαι ἡ ξυγκλεῖσαι τὴν φάλαγγα, κατὰ μὲν τὸ δεξιὸν κέρας ἔχόμενοι τῆς βασιλικῆς Ἰλῆς [...] ἐτάχθησαν [...] κατὰ δὲ τὸ εὐώνυμον ἐς ἐπικαμπήν [...] ἐτετάχατο [...] (Εἰδικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος ἀπὸ τὸν Judeich, *Antike Schlachtfelder* τῶν Kromayer - Veith, IV, 381-2). Ή παράταξη δηλαδὴ θάχη περίπου σχῆμα τραπεζίου, ποὺ τὴν πάνω βάση του σχημάτιζε ἡ φάλαγγα, στὸ κέντρο, τὸ ἵππικὸ τῶν ἑταίρων, δεξιά, καὶ τῶν θεσσαλῶν, ἀριστερά, τὴν κάτω βάσην ἡ δευτέρα τάξις, μ' Ἑλληνες σύμμαχους καὶ διάφορους μισθοφόρους (Niese, I, 92, 1, Marsden, 66, Devine, *Ancient World*, XIII, 3-4, 1986, *The Battle of Gaugamela*, 99), καὶ τὶς πλάγιες (σὲ γωνία 45°) πλευρές τὰ τμήματα τῆς ἐπικαμπῆς (Βλ. σχεδιαγράμματα Griffith, JHS, LXVII, 1947, *Alexander's Generalship at Gaugamela*, 78, Fuller, 165, Hammond, *Alexander*, 141, Devine, δ. π., 112). Προβλήματα γεννᾶν οἱ κάπως ἀσφαρεῖς δροὶ προτάσσων, ἐπιτάσσων, ἐς ἐπικαμπήν κ.λ., τοῦ Ἀρριανοῦ, πούναι ὅμως κ' ἡ μόνη ἀξιόπιστη πηγὴ γιὰ τὴν μάχην, μ' ἔξαιρεση Ἰσως κάποιες μικρολεπτομέρειες ποὺ πορίζουν οἱ ἄλλοι ίστοροι Κούρτιος, Διόδωρος, Πλούταρχος, Πολύαινος κ.λ (Θέματα κριτικῆς πηγῶν Kaerst, I, 394, 1, Brunt, I, 509-14, Appendix IX, Devine, δ. π., 87-94). Κατὰ τ' ἄλλα, ἡ ἀνιστόρηση τῆς μάχης ἀπ' τὸ Droysen δὲν διαφέρει ἀπὸ τὶς νεώτερες ἀναπαραστάσεις οὐσιαστικά Καίριο θέμα, ποὺ πολὺ ἀπασχόλησε τοὺς ἐρευνητές, εἰν' ἡ καταδίωξη ἐκείνη τοῦ Δαρείου ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο, ἐνῶ πίσω του ἀκόμα μαίνοταν ἡ μάχη! Κάτι τέτοιο θά μποροῦσε νὰ χαρακτηριστῇ βαρὺ τακτικὸ λάθος. Γ' αὐτὸ καὶ κάποιοι, κρίνοντάς τον στενὰ στρατιωτικά, σὰν ἔναν καθαυτὸ στρατηγὸ μονάχα (ποὺ ποτὲ δὲ θάκανε βέβαια τέτοιαν «ἀνοησίαν»), εἴτε προσπαθοῦν ἀλλιῶς νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ μήνυμα τοῦ Παρμενίωνα (Marsden, 61-2), εἴτε φτάνουν ὡς καὶ ν' ἀλλάζουν τὴν ἔξελιξη τῆς μάχης, μὲ προτάσεις τολμηρές Ἰσως κ' εὐφυεῖς, ἀπιστῶντας ὅμως στὸν Ἀρριανό (Griffith, δ. π., 83-9, Fuller, 176-8). Μᾶλλον θάπρεπε νὰ δεχτοῦμε πώς ὁ Ἀλέξανδρος, στρατηγικὴ μὲν ἰδιοφυΐα, ναί, καὶ γνώστης, ἀναμφισβήτητα, τῆς τακτικῆς δεοντολογίας, ἀλλὰ φλογερὸ πάντα τὸν ἐνέπνεε τὸ βασικό του ἴνδαλμα, ὁ Ἀχιλλέας, ἀποτελῶντας ἐσωτερική του κατηγορηματικὴ προσταγή, ποὺ τὸν προσδιώριζε, καθὼς περίτρανα κι ἀργότερα ξαναδείχτηκε στὴν ἀκρόπολη τῶν Μαλλῶν, ὅπου πήδηξε μέσα μόνος! Εἰν' ὁ ἀπόλυτος ἥρωας, ποὺ πέρ' ἀπὸ κάθε «λογική» καὶ μεγαλοφύτα του, μὲ μανία σχεδὸν ὑπερβατική, καταδιώκει τὸν ἀντίπαλο του ἔως θανάτου! (Βλ. Devine, 106 110-11) Μολαταῦτα, ἔστω ὑπόψιν δτὶ ἀπὸ τὴν ἔκφραση τοῦ Ἀρριανοῦ τουλάχιστον, Γ' 15, 1: ('Ἀλέξανδρος) τοῦ μὲν διώκειν ἔτι ἀπετράπετο, δὲν προκύπτει ἀναγκαῖα πώς κυνηγῶντας τὸ Δαρεῖο εἴχε κιόλας βγῆ ἀπὸ τὸ καθαυτὸ πεδίο τῆς μάχης μπορεῖ νὰ ἦταν, ἀπλά, μιὰ πρώτη ἀπώθηση τοῦ ἀντίπαλου, μ' ἀπώτερο σκοπὸ τὴν καταδίωξη ὡς τὴ σύλληψή του (Πρβλ τὴν ἔκφραση τοῦ Hammond, δ. π., 146: *Alexander who was just on the brink of pursuit*, καὶ τοῦ Schachermeyr, 274 *Alexander [] hoffte die Person des Dareios noch zu erjagen*). Ή κριτική, τέλος, τῆς στρατιωτικῆς ἴνανότητας τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἀπὸ τὸν Beloch, IV, 2, 300-1, καλὴ θάταν, ἀν εἶχε νικήσει ὁ Δαρεῖος! Γενικά βλ. Hackmann, *Die Schlacht bei Gaugamela. Eine Untersuchung zur Geschichte Alexanders des Grossen und ihren Quellen*, Halle, 1902*, τὴν ὅλη

ταῖοι, στ' ἀριστερά, οἱ μισθοφόροι ἵππεῖς, ὑπὸ τὸν Ἀνδρόμαχο· τοῦ δεξιοῦ, ὁ Κλέανδρος, μὲ τοὺς παλιοὺς μισθοφόρους, οἱ μισοὶ τοξότες ὑπὸ τὸν Βρίσωνα κ' οἱ μισοὶ ἀγριᾶνες ὑπὸ τὸν Ἀτταλο, μετὰ δὲ Ἀρέτης μὲ τοὺς πρόδρομους σαρισσοφόρους, ὁ Ἀρίστων μὲ τοὺς παίονες ἵππεῖς καὶ, στὸ ἄκρο δεξιό, οἱ μάλις στρατολογημένοι ἔλληνες ἵππεῖς, ὑπὸ τὸ Μενίδα, ποὺ σήμερα, στὴν τόσον ἐπικίνδυνη θέση τους αὐτή, θάδειχναν τὶ ἀξίζουν!

Οἱ δυὸς στρατοὶ ἀρχίζουν νὰ ζυγώνουν. Ὁ Ἀλέξανδρος στὸ δεξιό, μὲ τοὺς μακεδόνες ἑταίρους, βρίσκεται ἀντίκρυ στὸ κέντρο τῶν Περσῶν, ὅπου κ' οἱ ἴνδικοι ἐλέφαντες καὶ τ' ἄνθος τοῦ περσικοῦ στρατοῦ κ' ἡ διπλὴ παράταξη· τὸν ὑπερφαλαγγίζει ὅλο τ' ἀριστερὸ τοῦ ἔχθροῦ, γι' αὐτὸ καὶ διατάζει νὰ προελάσουν, ἀπ' τὰ δεξιὰ του, λοξά,⁵⁹⁴ τοῦ Κλείτου ἡ ἵλη πρῶτα, κ' οἱ δεξιά τῆς ψυλοί, κ' ἔπειτα ἡ 2ῃ, κ' ἡ 3ῃ, κ' οἱ ἄλλες, συνέχεια, κ'.οἱ ὑπασπιστὲς κ' οἱ ἄλλοι κλιμακωτά, ἡ μιὰ τάξη μετὰ τὴν ἄλλη. Κ' οἱ κινήσεις αὐτές ἔκτελοῦνται μ' ἀπόλυτη σιωπὴ καὶ ἀκρίβεια, ἐνῶ οἱ ἀντίπαλοι ἐπιχειροῦν ἀντίστοιχη κίνηση ἀπ' ἀριστερά, ὅχι ἀθόρυβα, μὲ τὰ πλήθη πούχουν, ἀλλ' ἡ παράταξή τους ἔξακολουθεῖ νὰ ὑπερφαλαγγίζῃ τοὺς Μακεδόνες πάρα πολύ, κι ἀπ' τ' ἄκρο ἀριστερό τους κιόλας ὅρμανε οἱ σκύθες ἵππεῖς στοὺς δεξιὰ ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο ψυλούς, κ' εἶναι πιὰ κοντά τους, μὰ ἔκεινος, σημασίᾳ μὴ δίνοντας, ἔξακολουθεῖ τὴ λοξὴ προώθησή του· λίγο ἀκόμα καὶ θὰ περάσῃ πιὰ τὸν εἰδικὰ ἰσοπεδωμένο τόπο γιὰ τὴν ἀνεμπόδιστη δράση τῶν δρεπανηφόρων, κι δὲ Δαρεῖος πούχει τόσα ἐλπίσει ἀπ' τὴν κατασφρωτικὴ ἐπέλασή τους — κ' εἶναι τὰ 100 αὐτοῦ μπρός, ἔτοιμα νὰ ξεχυθοῦν! — διατάζει τοὺς σκύθες ἔκεινους καὶ τοὺς χίλιους βάκτριους ἵππεῖς νὰ περικυκλώσουν τὸ δεξὶ τῶν Μακεδόνων καὶ ν' ἀναχαιτίσουν τὴν προέλασή τους. Ὁ Ἀλέξανδρος στέλνει ἐναντίον τους τὸ Μενίδα, μὲ τοὺς ἔλληνες ἵππεῖς, μά είναι λιγώτεροι καὶ δὲν τὰ βγάζουν πέρα· κ' ἔπειδὴ χρειάζεται γιὰ τὴν προέλαση τῆς κύριας παράταξης ὅσο γίνεται σταθερώτερη κάλυψη ἐδῶ, στέλνετ' δὲ Ἀρίστων μὲ τοὺς παίονες ἵππεῖς νὰ βοηθήσουν

ἀνάπτυξη τοῦ Judeich, δ π., IV, 377-84, καὶ *Schlachten-Atlas*, πίνακα 7, σχέδια 5α-β, Fuller, 163-80, μὲ προσεκτικὴ ἀνάλυση τῶν τακτικῶν προβλημάτων ποὺ γεννιᾶν τὰ περὶ λεηλασίας τοῦ μακεδονικοῦ «στρατόπεδου», Marsden μ' ἐνδιαφέρουσες ἀλλ' ἰδιότυπες συχνὰ ἀπόψεις, καθὼς π.χ. σχετικὰ μὲ τὸ σχῆμα τῆς παράταξης (βλ. κριτικὴ ἀπὸ τὸ Hammond, *JHS*, LXXXVI, 1966, 252-3), Σαράντη, Β' 23-44, ποὺ ἀκολουθεῖ τὸν Droyssen, χωρὶς ἀναφορὲς στὰ κείμενα καὶ κριτικὸ πνεῦμα, καὶ τὴν προσεκτικὴ μελέτη τοῦ Devine, δ.π., 87-115. Ἀναλυτικὰ σχόλια τοῦ σχετικοῦ κειμένου τοῦ Ἀρριανοῦ: Bosworth, I, 285-313, καὶ τοῦ Κούρτιου. Atkinson, 399-455. Βιβλιογραφία: Seibert, 127-9 Devine, δ π., 87, 1.]

594 Διόδωρος, ΙΖ' 57: καὶ λοξὴν τὴν τάξιν ποιούμενος.

τὸ Μενίδα, κι δῆλοι ἔπειτα⁵⁹⁵ χιμᾶνε μὲ τόσην ὄρμὴ ποὺ οἱ σκύθες κ' οἱ χίλιοι βάκτριοι ἀναγκάζονται νὰ ὑποχωρήσουν. Ἀλλὰ στὸ ἀναμεταξύ, οἱ ἄλλοι βάκτριοι ὑπερφαλαγγίζουν τὸ ἐπιτιθέμενο κέρας τοῦ Μεγαλέξαντρου, μαζεύονται κοντά τους κι ὅσ' εἶχαν σπάσει, κι δῆλοι μαζὶ ρίχνονται τώρα τοῦ Ἀρίστωνα καὶ τοῦ Μενίδα! Γίνετ' ἄγρια μάχη! σκύθες (ἄντρες, κι ἄλογα, θωρακισμένοι) χτυπᾶν ἀπὸ κοντὰ τοὺς παίονες καὶ τοὺς βετεράνους ἐλληνες, καὶ πολλοὶ σκοτώνοντ' ἔκει, μὰ δὲν ὑποχωροῦν! Ἰλες πάνω σὲ ἵλες πέφτουν, κι δῆλοι πολεμᾶν λυσσασμένα!

Τὸ μέτωπο τῆς ἐπίθεσης ὡστόσο προωθεῖται σταθερὰ λοξά! Οἱ μακεδονικὲς Ἱλες κ' οἱ ὑπασπιστὲς φτάσαν ἀπέναντι πιὰ στὰ 100 δρεπανηγόρα τοῦ ἀριστεροῦ τῶν Περσῶν καὶ τοῦτα τώρα χύνονται καταπάνω τους, νὰ τοὺς κάνουν κομμάτια! Ἀλλ' οἱ ἀγριᾶνες κ' οἱ τοξότες τὰ ὑποδέχονται μὲ βοὴ μεγάλη καὶ βροχὴ βέλη, πέτρες, ἀκόντια, ἥ πολλὰ κιόλας τὰ πιάνουνε, βουτᾶν ἀπ' τὰ χαλινάρια τ' ἄλογα τὰ ἔνπασμένα καὶ τὰ σφάζουνε, κόβουν τὰ λουριά, σκοτώνουν τοὺς ἡνίοχους - καὶ τ' ἄλλα, ὅσα προλαβαίνουν νὰ φτάσουν στὴ γραμμὴ τῶν ὑπασπιστῶν, ἥ πέφτουνε στοὺς συμπαγεῖς ἔκείνους λόχους μὲ τοὺς ἀχινοὺς μπροστὰ τῶν ἀπλωμένων δοράτων, καὶ κόβετ' ἥ φόρα τους ἀπ' τὰ ἴδια τ' ἄλογα ποὺ τρυπημένα σωριάζονται καὶ φράζουν, ἥ ἔχουν οἱ οὐλαμοὶ παραμερίσει, κι αὐτὰ περνᾶν ἀπ' τὰ χάσματα χωρὶς νὰ βλαψουνε καὶ νὰ βλαφτοῦνε, γιὰ νὰ τὰ πιάσουν ὕστερα πίσω ἀπ' τὸ μέτωπο οἱ ἱπποκόμοι!

Ἐνῶ ὅμως ὁ Ἀρίστων κι ὁ Μενίδας πολεμᾶν αὐτοῦ γενναῖα, καὶ μὲ τὰ δόντια κρατᾶν ὅλη τὴν πίεση τῆς ἱππικῆς ἐπίθεσης στὰ πλευρὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἥ πελώρια κείνη περσικὴ παράταξη, πούχε κάνει ὡς τότε πρὸς τ' ἀριστερά, τώρ' ἀρχίζει νὰ προελαύνῃ, σὰ γιὰ νὰ ἐφορμήσῃ· ὀπότε πιὰ ὁ Ἄλεξανδρος, ἔχοντας φτάσει καὶ σ' ἀπόσταση βέλους, διατάξει: γρήγορα, δῆλοι τους, κι ὁ Ἀρέτης, μὲ τοὺς σαρισσοφόρους (πούναι κ' ἥ τελευταία ἱππικὴ δύναμη τῆς δεύτερης γραμμῆς του), νὰ τρέξουν νὰ βοηθήσουν τοὺς σκληρά ἔτσι ἀγωνιζόμενους ἱππεῖς τοῦ Μενίδα καὶ τοῦ Ἀρίστωνα· βλέποντας τὴν κίνηση αὐτὴ ὄρμᾶν τότε κ' οἱ κοντινώτερ' ἱππεῖς τοῦ ἔχθροῦ νὰ στηρίξουν τοὺς βάκτριους, κι ἀνοίγει ἔκει ἔνα χάσμα στὴν ἀριστερὴ περσικὴ πτέρυγα, ὅ,τι δηλαδὴ ἀκριβῶς καραδοκοῦσε ὁ Ἄλεξανδρος!⁵⁹⁶ Δίνει ἀμέσως λοιπὸν τὸ σύνθημα

⁵⁹⁵ Οἱ ἐκφράσεις τοῦ Ἀρριανοῦ ἴππομαχία καὶ βίᾳ κατ' ἵλας προσπίπτοντες, ἀποδεικνύουν ἀναμφίβολα πώς οἱ ξένοι στὸ Γ' 13, 3 εἰναι τοῦ Μενίδα, ποὺ ἐνώθηκαν μὲ τοὺς παίονες γιὰ νὰ ὄρμήσουν ξανά. [Μᾶλλον θάτανε οἱ πεζοὶ ἀρχαῖοι ξένοι τοῦ Κλέανδρου, ποὺ βρίσκονταν ἔκει κοντά (Devine, δ.π., 103, Marsden, 50-1· 53.)]

⁵⁹⁶ Ο Πλούταρχος, Ἄλεξανδρος, ΛΒ', περιγράφει τὸ ξίφος, τὸ κράνος, καὶ τὸν ὑπόλοιπον ὀπλισμὸ τοῦ Μεγαλέξαντρου, λέγοντας πώς τὴ μέρα κείνη ἀνέβηκε στὸ γέρο πιὰ Βουκεφάλα μόνο τὴ στιγμὴ τῆς ἐπίθεσης, γιὰ νὰ μὴν τὸν παρακουράσῃ

τῆς ἐπίθεσης κι όρμάει ἐπικεφαλῆς ὁ Ἰδιος τῆς ἵλης τοῦ Κλείτου! Πίσω του καλπάζουν κ' οἱ ἄλλες ἵλες, χύνονται κ' οἱ ὑπασπιστὲς θυελλώδεις ἀλαλάζοντας δυνατὰ - κ' ἡ σφῆνα ὅλη αὐτὴ μπήγεται καὶ σπάει στὰ δυὸ τὸ ἔχθρικὸ μέτωπο! Ἐπέρχονται κ' οἱ κοντινὲς φάλαγγες τοῦ Κοίνου καὶ τοῦ Περδίκκα, ρίχνονται μὲ τὰ δόρατα προτεταμένα σ' ἐκείνους τοὺς σωροὺς τῶν σούσιων καὶ τῶν καδούσιων, χιμᾶνε ἀκάθεκτοι καταπάνω στὰ τάγματα ποὺ προασπίζουν τὸ ἴδιο τὸ ἀρμα τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ, καὶ ποιός ν' ἀντέξῃ πιὰ μπρός τους, ν' ἀντισταθῇ, νὰ τοὺς ἀναχαιτίσῃ!

'Ο Δαρεῖος βρίσκεται πάλι ἀπρόσμενα μπρὸς σ' ἀντίπαλο τρελλὰ μανιασμένο, στὸ κέντρο ἔκει τέτοιου παράφορου στρόβιλου θύελλας, φωνῶν ἄγριων, μάχης, αἴματος, φόνου, ποὺ τὰ χάνει, καὶ νιώθωντας νὰ ὑψώνεται ἀπὸ παντοῦ ὀλογυρά του θανάσιμος κίνδυνος ἄμεσος, θαρρεῖ πῶς ὅλα χάθηκαν, καὶ γυρνάει καὶ φεύγει!..

Πολεμῶντας ἀντρεῖα τὸν ἀκολουθοῦν οἱ ἔκλεκτοί του πέρσες, παλεύοντας νὰ καλύψουν τὴ φυγὴ τοῦ βασιλιᾶ τους - ἀλλ' ἡ ταραχὴ κι ὁ πανικὸς μεταδίνονται καὶ παρασέρνουν καὶ τὶς τάξεις τῆς δεύτερης γραμμῆς τους, ὅπότε συντρίβεται τὸ περσικὸ κέντρο!

'Η ἀκάθεκτη ὄρμὴ τοῦ Ἀρέτη, ἐξ ἄλλου, ἔκρινε τὴ μάχη καὶ πίσω ἀπὸ τὸ κύριο μέτωπο· ἔτσι οἱ σαρισσοφόροι, μὲ τὸ ἑλληνικὸ ἵππικὸ καὶ τῶν παιόνων, στρώσανε στὸ κυνήγι τοὺς σκύθες, τοὺς βάκτριους, καὶ τοὺς πέρσες ἱππεῖς, κι ἀφανίστηκε λοιπὸν μπρός τους καὶ τ' ἀριστερὸ τῶν Περσῶν.

Στὸ δεξιό τους ὅμως ἀλλιῶς πῆγαν τὰ πράγματα. Γιατὶ τὴν ὄρμητικὴν ἔκείνην ἔφοδο τοῦ Μεγαλέξαντρου δὲ μπόρεσαν οἱ ὀπλῖτες νὰ τὴν ἀκολουθήσουν, στὸ σύντονο ρυθμὸ ποὺ ἔπρεπε, μένοντας μαζὶ καὶ συμπαγεῖς· χάσμα λοιπὸν ἀνάμεσα στὴν τελευταία τάξη τοῦ Κράτερου καὶ τὴ δεξιά της, τοῦ Σιμμία, τὸν ἀναγκάζει τοῦτον ν' ἀνακόψῃ, γιατὶ κινδύνευε κι ὁ Κράτερος ἀλλιῶς - μὰ κι δῆλο μαζὶ τὸ κέρας αὐτό, τοῦ Παρμενίωνα· καὶ τότε ἵνδοὶ καὶ πέρσες ἱππεῖς τοῦ περσικοῦ κέντρου ὄρμᾶν καὶ προφταίνουν νὰ περάσουν γρήγορ' ἀπὸ τὸ χάσμα, χωρὶς οὔτε στὴ δεύτερη γραμμὴ ν' ἀναχαιτιστοῦν, καὶ τραβᾶν ὀλόισα γιὰ τὸ στρατόπεδο· οἱ λίγοι κ' ἐλαφριὰ ὥπλισμένοι θρᾶκες ἔκει, ποὺ δὲν περίμεναν τέτοιαν ἐπίθεση, ἀγωνίζοντ' ὅσο μποροῦν νὰ σώσουν τὰ μεταγωγικά - μὰ τοὺς ρίχνονται ἀπὸ πίσω κ' οἱ αἰχμάλωτοι, ὅπότε σπᾶν καὶ κατατροπώνονται, ἐνῶ οἱ βάρβαροι, μὲ βοή κι ἀλαλαγμοὺς, χύνονται τώρα στὸ στρατόπεδο, κι ἀρπᾶν, καὶ σκοτώνουν! Βλέποντάς τ' αὐτὰ οἱ ἐπικεφαλῆς τῆς δεύτερης γραμμῆς τοῦ ἀριστεροῦ τῶν Μακεδόνων, ὁ Σιτάλκης, ὁ Κοίρανος, ὁ ὀδρύσσης Ἀγάθων, ὁ Ἀνδρόμαχος, διατάζουν μεταβολή, καὶ πλακώνουν μὲ τοὺς στρατιῶτες τους ὅσο πιὸ γρήγορα

μποροῦσαν, στὸ στρατόπεδό τους, ὅπου κιόλας τόχαν ρίξει στὸ πλιάτσικο οἱ βάρβαροι· σὲ λίγο καταφέρουν νὰ νικήσουν, καὶ σκοτώνουν ἐκεῖ καμπόσους, ἐνῶ οἱ ἄλλοι φεύγουν ἀταχτοὶ στὸ πεδίο τῆς μάχης, καὶ πέφτουν μετὰ στὶς μακεδονικές ὥλες.

Καθὼς ὅμως, μὲ τὸ πέρασμα ἐκεῖνο ἀπ' τὸ χάσμα, βρέθηκαν στὰ πλευρὰ τοῦ θεσσαλικοῦ ἵππικοῦ κ' οἱ ἄλλ' ἵνδοι, πέρσες, καὶ πάρθοι ἵππεῖς μαζί, ὁ Παρμενίων μηνάει στὸν Ἀλέξανδρο πώς κινδυνεύει σοβαρά, καὶ νὰ τοῦ στείλῃ βοήθεια, ἀλλιῶς ὅλα χάνονται! Κι ἀκούστηκε τότ' ὁ Ἀλέξανδρος νὰ λέγῃ: — *Τρελλάθηκε ὁ Παρμενίων,*⁵⁹⁷ τέτοιαν ὡρα βοήθεια νὰ γυρεύῃ! Μὲ τὸ ξίφος στὸ χέρι θάβρη τρόπο νὰ νικήσῃ ἢ νὰ πεθάνῃ! Μολαταῦτα παύει ἐκεῖ τὸ κυνήγι (π' ὅ, τ' εἶχε ἀρχίσει) τῶν ἐχθρῶν κι ὅρμαει νὰ βοηθήσῃ μ' ὅσους βρῆκε μπρός του,⁵⁹⁸ κατὰ τ' ἀδιάσπαστο ἀκόμα δεξιὸ τοῦ ἀντίπαλου! Χτυπάει πρῶτα τοὺς πέρσες ἐκείνους, ἵνδονται καὶ πάρθους, ποὺ γύρναγαν κυνηγημένοι ἀπ' τὸ στρατόπεδό του καὶ μάνι-μάνι τώρα συντάχτηκαν κάπως νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουν· γίνετ' ἄγρια ἵππομαχία, κ' εἰν' ἴσποπαλοι, ὡρα πολλή, γιατ' οἱ πέρσες κ' οἱ ἄλλοι παλεύουν νὰ γλυτώσουν καὶ σκοτώνονται κεῖ 60 ἑταῖροι κι ἄλλοι βαριὰ τραυματίζονται (ἀνάμεσά τους κι ὁ Ἡφαιστίων, κι ὁ Μενίδας), νικᾶν ὅμως πάλ' οἱ Μακεδόνες, κι ὅσοι ἀκόμα δῶ κ' ἐκεῖ πολεμοῦσαν σκόρπιοι στρίβουν κι αὐτοὶ ἀκράτητοι πιὰ καὶ φεύγουν.

Προτοῦ ὁ Ἀλέξανδρος πολεμῶντας ἔτσι περάσῃ ὡς τὸ δεξὶ τῶν Περσῶν, τὸ θεσσαλικὸ ἵππικό, παρὰ ποὺ βαριὰ πιεζόμενο ἀπ' τὸ Μαζαΐο, ξαναστυλώνεται κι ἀποκρούει κεῖ τοὺς ἀμέτρητους καππαδόκες, σύρους καὶ μήδους, κ' ἔχει ἀρχίσει κιόλα νὰ τοὺς κυνηγάῃ ὅταν καταφτάνῃ κι ὁ Ἀλέξανδρος. Βλέποντας πώς εἶναι τελειωμένη πιὰ ἐδῶ ἡ δουλειά, στρίβει κι ὅρμαει κατὰ ὅπου νόμιζε πώς φεύγει ὁ Δαρεῖος. Πέρασ' ὅλη τὴν πεδιάδα κυνηγῶντας τὸν ὅσο ἔφεγγε· κ' ἐνῶ ὁ Παρμενίων ἔπιαν ὅλο τὸ περσικὸ στρατόπεδο στὸ Βούμαδο ποταμό, μὲ τοὺς ἐλέφαντες, τὶς καμῆλες, τ' ἀμάξια, τὰ ζῶα τῶν ἀμέτρητων ἀποσκευῶν καὶ μεταγωγιῶν ἐκείνων, ὁ Ἀλέξανδρος φτάνει στὸ Λύκο ποταμό, τέσσερις ὥρες πέρ' ἀπ' τὸ πεδίο τῆς μάχης, ὅπου βρίσκει φοβερὴ κατάσταση ἀπ' τοὺς βάρβαρους ποὺ στριμώχνονταν νὰ περάσουν νὰ σωθοῦν· κ' ἡ ταραχὴ ἔγινε βέβαια καὶ φοβερώτερη μὲ τὴ σφαγὴ αὐτοῦ - κι ἀπὸ τὴ γέφυρα ποὺ ὑποχώρησε τοῦ ποταμοῦ! Καὶ δὲν ἄργησε μὲν ὁ δρόμος

⁵⁹⁷ Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΛΒ' 7 'Ο Ποιλύαινος, Δ' 3, 6, διηγεῖται τὸ πρᾶγμα κάπως διαφορετικά 'Ο Παρμενίων Ἀλέξανδρῳ συνεβούλευε τοῖς σκευοφόροις βοηθεῖν 'Ο δὲ «οὐδέν», ἔφη, «παραλύειν χρὴ τῆς φάλαγγος, ἀλλὰ τοῖς πολεμίοις αὐτοῖς μάχεσθαι ἡττηθέντες μὲν γάρ οὐκέτι τῶν σκευοφόρων χρήζομεν, νικήσαντες δὲ καὶ τὰ ἡμέτερα καὶ τὰ τῶν πολεμίων ἔξομεν»

⁵⁹⁸ Αὐτὸ φαίνεται ἀπ' τ' ὅτι Κοῖνος καὶ Μενίδας τραυματίζονται δῶ

ν' ἀνοίξῃ, ἀπ' τὸν πανικὸν τοῦ πλήθους, ἀλλ' ἐκεῖνος ἔπρεπε πρῶτα λίγες ὥρες νὰ ἔχουράσῃ τοὺς δικούς του, γιατὶ ἄλογα καὶ καβαλλάρηδες ἡταν κατάκοποι, ἀπὸ τόσα καὶ τόσα ὀλημέρα.

Γύρω στὰ μεσάνυχτα πάλι, σὰ βγῆκε καὶ τὸ φεγγάρι, ξαναορμᾶν, γιὰ τ' Ἀρβηλα πιά, ὅπου ἔλπιζαν νὰ προλάβουν τὸ Δαρεῖο, μὲ τὶς ἀποσκευές του καὶ τοὺς θησαυρούς! Φτάσαν τὴν ἄλλην μὰ ὁ Δαρεῖος πάλι φευγάτος ἡταν, κ' ἔπιασαν μόνο τὸ ἄρμα του, μὲ τὸ τόξο, τὴν ἀσπίδα, καὶ τὶς ἀποσκευές του, καθὼς κι ἄλλων ἴσχυρῶν τῆς ἀκολουθίας του, μαζὶ μὲ πολλὰ λάφυρα ἀκόμα.

Στὴ μεγάλη αὐτὴ μάχη χάθηκαν, κατὰ τὸν Ἀρριανό, μονάχα 60 ἑταῖροι ἵππεῖς,⁵⁹⁹ καὶ 1000 ἄλογα (μακεδόνων τὰ μισά) χτυπήθηκαν ἢ σκοτώθηκαν, ἐνῶ κατ' ἀνώτερους ὑπολογισμούς, πεντακόσιους νεκροὺς εἶχαν οἱ Μακεδόνες. Κ' οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ βέβαια φαίνονται δυσανάλογοι πρὸς τὶς τόσες ἀπώλειες τοῦ ἀντίπαλου, ποὺ ἄλλοι τὶς ἀνεβάζουν στὶς 30000 κι ἄλλοι καὶ στὶς 90000· δέν εἰν' ὅμως καὶ τόσο, ἂν κανεὶς σκεφτῇ πώς ἡ ἔξαρτετη θωράκιση γλύτωνε συχνὰ τοὺς Μακεδόνες ἀπὸ θανάσιμα τραύματα, ἐκτὸς τοῦ ὅτι καὶ τὸ βαρὺ φονικὸν πέφτει κυρίως στὸ κυνήγημα τοῦ ἔχθροῦ ποὺ φεύγει, κι δλες οἱ μάχες τῶν πολέμων (κι ὅχι μόνο τῆς ἀρχαιότητας) δείχνουν πώς οἱ ἀπώλειες εἴναι πολὺ πιὸ μεγάλες σ' ὅσους τὸ βάζουν στὰ πόδια παρὰ σ' ὅσους πολεμᾶν.⁶⁰⁰

Στὴ μάχη αὐτὴ κατατροπώθηκε ἡ δύναμη τοῦ Δαρείου⁶⁰¹ κι ἀπὸ

599 Ἀρριανός, Γ' 15, 2 Λέγοντας ὁ Ἀρριανός, Γ' 15, 6, πώς δὲ οἱ μακεδόνες ποὺ σκοτώθηκαν ἡταν ἐς ἑκατὸν μάλιστα, ὁπωσδήποτε δὲν ἀκριβολογεῖ. Ο Κούρτιος, IV, 16, 26, γράφει: *minus quam CCC desiderati sunt*, κι ὁ Διόδωρος, IZ' 61, ὑπολογίζει τὶς ἀπώλειες ἐς πεντακοσίους Μπορεῖ νὰ γράφτηκε κατὰ λάθος στὸ κείμενο τοῦ Ἀρριανοῦ ρ' (100) ἀντὶ φ' (500)

600^ε Ο Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΛΑ' ὅριζει γιὰ ἡμερομηνία τῆς μάχης τὴν 11η μέρα μετὰ τὴν ἔκλεψη τῆς σελήνης (20-21 Σεπτεμβρίου), δηλαδὴ τὴν 1η Ὁκτωβρίου. Ἄλλα στὸν Κάμιλλο, ΙΘ', λέει πώς ἡ μάχη ἔγινε *Βοηδρομιῶνος* πέμπτη φθίνοντος ἀρά ὁ Βοηδρομιῶν τοῦ χρόνου αὐτοῦ θὰ τέλειωνε στὶς 5 Ὁκτωβρίου, κι ὅχι, δπως στοὺς πίνακες τοῦ Ideler, στὶς 7 Τ' ὅτι κατὰ τὸν Ἀρριανό, Γ' 7, 6, ὁ Ἀρίστανδρος ἀπ' τὴν ἔκλεψη τῆς σελήνης μάντεψε ὅτι μὲς στὸ μῆνα θὰ γίνῃ μάχη, μπορεῖ νὰ σημαίνῃ πώς ἐκείνη τὴν χρονιὰ ἔτυχε νὰ συμπέσουν ὁ μακεδονικὸς μὲ τὸν ἀττικὸ μῆνα Ἡ ἄλλη πληροφορία τοῦ Ἀρριανοῦ, Γ' 15, 7, πώς ἡ μάχη ἔγινε τὸν Πυανεψιῶνα, εἴναι λάθος ὑπολογισμοῦ ἢ λάθος τοῦ ἀντιγραφέα. (Βλ. Ideler, *Handbuch der Chronol.*, I, 347, 1.) Στὴν κλειτάρχεια παράδοση ἡ μάχη λέγεται πάντα ἐν Ἀρβηλοῖς. [Στὴν 1η Ὁκτωβρίου καταλήγουν κ' οἱ Beloch, III, 2, 315-7, Brunt, I, 491-2, *Appendix VIII*, 5, Bosworth, I, 287. Ἀλλες ἀπόψεις (27-30 Σεπτεμβρίου) βλ. στὸν Hamilton, 81 καὶ στὸν Atkinson, 486-8, *Appendix H*, ποὺ προτιμάει τὴν 28η Σεπτεμβρίου.]

601^ε Κατὰ τὸν Πλούταρχο (Ἀλέξανδρος, ΛΔ'), ὁ Ἀλέξανδρος ὕστερ' ἀπ' αὐτὴ τὴ μάχη ἀναγορεύτηκε *Βασιλεὺς τῆς Ἀσίας*, κ' ἔκανε μεγαλοπρεπεῖς θυσίες, μοίρασε πλούσια δῶρα, ἔγραψε στοὺς "Ἐλληνες νὰ καταλυθοῦν δλες οἱ τυραννίες καὶ οἱ

τὸ διαλυμένο του στρατὸ μαζεύτηκαν μόνο λίγες χιλιάδες βάχτριων ἵππεων, τ' ἀπομεινάρια τῶν ἑλλήνων μισθοφόρων (κάπου 2000) ὑπὸ τὸν αἰτωλὸ Γλαῦκο καὶ τὸν φωκέα Πάτρωνα, οἱ μηλοφόροι ἐκεῖνοι, κ' οἱ συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, δῆλοι κι δῆλοι 3000 ἵππεῖς καὶ 6000 πεζοῖ, ποὺ μ' αὐτοὺς φεύγοντας ἀσταμάτητα ὁ Δαρεῖος στὰ βορειανατολικά, τράβηξε ἀπὸ τὰ στενὰ τῆς Μηδίας γραμμὴ γιὰ τὰ Ἐκβάτανα⁶⁰² (σημερινὸ Hamadan), μὲ τὴν ἴδεα πῶς ἔκει πιά, γιὰ τὴν ὥρα τούλάχιστον, θάταν ἀσφαλῆς ἀπ' τὸ φοβερὸ ἔχθρο. Καὶ σκόπευε προφανῶς νὰ περιμένῃ αὐτοῦ, ἀν θὰ τοῦ φτάσουν τοῦ Μακεδόνα τὰ πλούτη τῶν Σούσων καὶ τῆς Βαβυλώνας, νὰ τοῦ ἀφήσῃ ἀπειραχτη τούλάχιστον τὴν ἀρχαία περσικὴ πατρίδα, ποὺ γερά ὀρεινὰ προχώματα τὴ χώριζαν ἀπ' τὸ ἀραμαϊκὸ βαθύπεδο· ξὸν ἀν ὁ ἀχόρταγος ἐπιδρομέας ἀνέβαινε καὶ στὴν ψηλὴ ἀκρόπολη τοῦ Ἰράν, δόποτε ὁ Δαρεῖος θὰ ἐρήμωνε πλατιὰ τὸν τόπο, καὶ θὰ 'φευγε, ἀπ' τὶς βορεινὲς πλαγιὲς τοῦ ὑψίπεδου, στὴ Βακτριανή, στὰ πέρατα πιὰ τῆς ἀλλοτ' ἀπέραντης ἐπικράτειάς του.

'Απὸ τὶς πολυάνθρωπες ὄμάδες τοῦ στρατοῦ ποὺ διαλύθηκε, δσοι τράβηξαν νότια, πρὸς τὰ Σοῦσα καὶ τὴν Περσία, μαζεύτηκαν περίπου 25000, ἡ 40000 κατ' ἄλλους,⁶⁰³ καὶ μ' ἐπικεφαλῆς τὸν πέρση σατράπη Ἀριοβαρζάνη, τὸ γιὸ τοῦ Ἀρτάβαζου, πιάσανε τὶς Περσίδες Πύλες καὶ ὡχυρώθηκαν πίσω τους, πολὺ μεθοδικά. Πράγματι, κατεξοχὴν ἔκει μποροῦσε νὰ σωθῇ ἡ περσικὴ ἐπικράτεια· καὶ θὰ σωζόταν ἵσως, ἀν ὁ Δαρεῖος δὲν ἔπαιρνε τὸ συντομώτερο δρόμο γιὰ τὴ βορεινὴ πλαγιὰ τοῦ Ἰράν, παραδίνοντας τὶς νότιες σατραπεῖες στὴν τύχη τους καὶ στὴ διάθεση τῶν σατραπῶν, ποὺ δὲν εἶχαν δῆλοι βέβαια τὸ φρόνημα τοῦ Ἀριοβαρζάνη, παρὰ καθὼς βρίσκονταν σὲ τόσο δύσκολη θέση (μὰ καὶ πλεονεκτικὴ γιὰ νὰ παζαρέψουν) μεταχαρᾶς καὶ θὰ παράταγαν τὸ φυγάδα δεσπότη, προκειμένου νὰ πετύχουν εἴτε τὴν ἀνέκαθεν ἐπιθυμητὴ τους ἀνεξαρτησία εἴτε, αὐτοπρόσφερτα δηλώνοντας ὑποταγή, νὰ πάρουνε ἀπὸ τὸ μεγαλόκαρδο κατακτητὴ καὶ παραπάνω ἀπ' ὅσα χάσανε μὲ τὴ φυγὴ τοῦ βασιλιᾶ τους. Μὰ κ' οἱ λαοὶ τῶν περιοχῶν αὐτῶν, ποὺ ἀν ὁ Δαρεῖος στεκότανε ν' ἀγωνιστῇ μπρὸς ἀπ' τὶς πύλες τῆς Περσίας γιὰ τὴ βασιλεία του, ἀσφαλῶς καὶ θάρχονταν, ὅπως τὸ συνηθίζαν, νὰ ζα-

πόλεις νάν' αὐτόνομες, στοὺς Πλαταιεῖς νὰ ξαναχτίσουν τὴν πόλη τους, καὶ στοὺς Κροτωνιάτες ἔστειλε μέρος ἀπ' τὰ λάφυρα, γιατ' εἶχαν πολεμῆσει στὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. Καὶ δὲ λέει ὁ Πλούταρχος ἀπὸ ποὺ πῆρε τὶς «εἰδήσεις» αὐτές, ποὺ κάποιες τους εἶναι καὶ τερατώδεις [Βλ. καὶ Hamilton, 90-2.]

602 'Ο H. Rawlinson (*Notes of a journey*, στὸ *Journal of the Royal Geograph. Society*, 1840, X, 1, 23 κ.έ.) ἀναφέρει δρόμο ἀπ' τὸ Ἀρβηλα γιὰ τὸ Uschnei, νοτιοδυτικὰ τῆς Οὐρμίας λίμνης. Μπορεῖ αὐτὸν νὰ πῆρε ὁ Δαρεῖος φεύγοντας.

603 Κούρτιος, V, 3, 17· Διόδωρος, IZ', 68· Ἀρριανός, Γ' 18, 2.

ναπολεμήσουν, καὶ θὰ πετύχαιναν ἵσως νὰ ὑπερασπιστοῦν τὰ φυσικὰ ὅρια τῶν τόπων τους, δύποτε συχνὰ τὸ κατωρθώσανε στὴν Ἰστορία, τὰ τόσο φιλοπόλεμα καὶ ληστοδίαιτα πάντα κ' ἵππικώτατα τοῦτα φῦλα (ποὺ κάποια κι ὁ Ἀλέξανδρος ποὺ δύσκολα κι ἀργοπορημένα κατάφερε νὰ καθυποτάξῃ, ἐνῶ μ' ἄλλα τους οὔτε ποὺ ἀποπειράθηκε διόλου νὰ καταπιαστῇ), μὲ τὴ φυγὴ τώρ' αὐτὴ τοῦ Δαρείου παρατήθηκαν στὶς ἴδιες τους τὶς δυνάμεις, καὶ σὲ θέσεις ἀπὸ πρὶν καταδικασμένες, χωρὶς κἄν αὐτὸ καὶ νὰ προσφέρῃ τὸ παραμικρὸ στὴν ὑπόθεση τοῦ πέρση βασιλιᾶ... Ἐτσι, σιγά-σιγά, ὕστερ' ἀπ' τὴν ἥττα στὰ Γαυγάμηλα, ὁ Δαρεῖος καὶ τὸ καθεστώς του βούλιαζαν ὅλο καὶ βαθύτερα, σ' ἀπίθανη σύγχυση κι ἀποδιάλυση, παρὰ τὰ ἐφόδια καὶ τὶς δυνατότητες ποὺ ὑπῆρχαν κάτι νὰ σωζόταν· πλάκωναν τώρα σὰ χιονοστιβάδα ὅσα θάσβηναν ἐντέλει ραγδαῖα καὶ τὸ τελευταῖο λείψανο τῆς περσικῆς δύναμης...

'Ο Ἀλέξανδρος οὔτε τὸ Δαρεῖο κυνήγησε ἀπάνω στὶς κλεισοῦρες τῶν βουνῶν ὅπου τράβηξε, οὕτ' ὅσους πήγαιναν γιὰ τὰ Σοῦσα, παρὰ εἶχε πάρει, δίπλα στὴ γραμμὴ τῶν λόφων μπρὸς ἀπ' τὶς ὁροσειρές τοῦ 'Ιράν,⁶⁰⁴ τὸ δρόμο γιὰ τὴ Βαβυλῶνα, τὴ βασιλεύουσα τοῦ ἀπέραντου ἀραμαϊκοῦ βαθύπεδου καὶ πρωτεύουσα τῆς περσικῆς ἐπικράτειας ἀπ' τὰ χρόνια τοῦ Δαρείου τοῦ Ὅστασπους - γιατὶ αὐτὴ ἄλλωστε κ' ἥτων μπρὸς στὸ χέρι του ὁ ἀμεσος καρπὸς τῆς νίκης του στὰ Γαυγάμηλα. Μ' ὅλο ποὺ πρόβλεπ' ὅμως ἀντίσταση ἐδῶ — ξέροντας καὶ τὰ πελώρια τείχη τῆς Σεμίραμης, μὲ τὸ δίκτυο ἔκεινο τῶν διωρύγων γύρα τους,

604^ε 'Ο δρόμος ποὺ πῆρ' ὁ Ἀλέξανδρος δρίζεται ἀχριβέστερα μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ Czernik (A Petermann, *Erganzungsheft*, 1875, ἀρ 44) καὶ τοῦ H Petermann, *Reise*, II, 312-21 Ὅστερ' ἀπὸ 4 μέρες πούφυγε ἀπ' τ' Ἀρβηλα ἔφτασε στὴ Μένι (κατὰ τὸν Πλούταρχο [Ἀλέξανδρος, ΛΕ']· ἐν Ἐκβατάνοις [γενέτερη γραφή ἐν Ἀδιαβηνοῖς]), ὅπου καὶ πηγὲς ἀσφάλτου (Κούρτιος, V, 1, 16) «Τὸ Kerkuk ἀπέχει μόνο 20 ὥρες ἀπ' τ' Ἀρβηλα, καὶ τὸ Dus-Churmatu 35· αὐτὸ λοιπὸν μπορεῖ νάν' ἡ παλιὰ Μένινις - γιατὶ τὸ Ηêt, ὅπου ἐπίσης πηγὲς ἀσφάλτου, εἰναι τόσο μακριά, ποὺ δὲ θὰ μποροῦσε νὰ φτάσῃ ὁ Ἀλέξανδρος σὲ 4 μέρες» (Niebuhr, II, 349) 'Ο Στράβων, IΣτ' 737, περιγράφει ὡς ἔξης τὸ δρόμο· Μετὰ δὲ Ἀρβηλα καὶ τὸ Νικατόριον δρος, δ προσωνόμασεν Ἀλέξανδρος νικήσας τὴν περὶ Ἀρβηλα μάχην (. Quaraoqsch κατὰ τὸν H Petermann, νοτιοδυτικὰ τοῦ Erbil) δ Κάπρος ἐστὶ ποταμὸς ἐν Ἱσφ διαστήματι δσω καὶ δ Λύκος (μικρὸς Zab, στὴ διάβαση Alton-Kupri) [] εἰθ' ἡ τοῦ νάφθα πηγὴ (τοῦ Kerkuk, Czernik, 44) [] καὶ Σαδράκαι, τὸ Δαρείου τοῦ Ὅστασπεω βασίλειον (ἴσως τὸ Tuz-Churmatlı, ὅπου ὁ Czernik εἶδε σ' ἀπόκρημνο βράχο πελώρια ἐρείπια μνημειακοῦ πύργου) καὶ ὁ Κυπαρισσών (ἴσως ὁ ποταμὸς Kifri, ἡ μᾶλλον ὁ Nahrin, ὅπου χύνεται ὁ Kifri [Στὸ Liddell-Scott, κυπαρισσών, μὲ ἀναφορὰ στὸ χωρίο τοῦ Στράβωνα, σημαίνει κυπαρισσώνας, καὶ δέν εἰν' ὄνομα ποταμοῦ, καθὼς λέει ὁ Droyssen]) καὶ ἡ τοῦ Κάπρου (;) διάβασις συνάπτουσα ἡδη Σελευκείᾳ καὶ Βαβυλῶνι (ἀρὰ τὸ ποτάμι Diala, ἡ Σίλλα ποὺ τὸ λέει ὁ Ισίδωρος ὁ χαρακηνὸς [2, GGM, I, 250]). Ἀρβηλα-Βαβυλῶνα εἰναι κάπου 450χλμ κι ὁ στρατὸς θάφτασε στὴ Βαβυλῶνα τέλος Ὁκτωβρίου

χαθώς κι δτ' ή πόλη ἄντεξε πολὺ στὶς πολιορκίες, παλιά, καὶ τοῦ Κύρου καὶ τοῦ Δαρείου — καὶ σὰν ἔμαθε κιόλα πώς ὁ Μαζαῖος (ποὺ περισσότερο κ' ἵκανώτερ' ἀπ' ὅλους κράτησε στὸ πεδίο τῆς μάχης) εἶχε μπῆ στὴ Βαβυλῶνα, φυσικό ἥταν νὰ φοβᾶται μπάς κ' εἶχε τὰ ἴδια τώρα μὲ τὴν Ἀλικαρνασσὸν καὶ τὴν Τύρον γ' αὐτὸν καὶ ζυγώνοντας εἶχε διατάξει τὸ στρατό του νὰ προχωράῃ ἐτοιμος γιὰ μάχη. "Αξαφνα ὅμως ἀνοίγουν διάπλατες οἱ πύλες τῆς πόλης, καὶ νά οἱ Βαβυλώνιοι μὲ στεφάνια καὶ δῶρα πλούσια νὰ τὸν προϋπαντήσουνε, μ' ἐπικεφαλῆς τοὺς Χαλδαίους, μὲ τοὺς γεροντότερους καὶ τοὺς πέρσες ἀξιωματούχους· ὁ Μαζαῖος παραδίνει τὴν πόλη, τὴν ἀκρόπολη, τοὺς θησαυρούς, κι ὁ νικητὴς Ἀλέξανδρος μπαίνει στὴν πελώρια πρωτεύουσα τῆς Σεμίραμης.

Αὔτοῦ πιὰ δόθηκε μεγαλύτερη ἄδεια στὸ στρατὸν νὰ ξεδώσῃ. Ἡ Βαβυλῶνα ἥταν ἐδῶ, ἡ ἀπέραντη, πρώτη καθαυτὸν μεγαλούπολη τῆς Ἀνατολῆς ποὺ βλέπαν, μὲ τὰ θαυμάσια κτήρια καὶ τὰ πελώρια τείχη, τοὺς κρεμαστοὺς ἐκείνους κήπους τῆς Σεμίραμης καὶ τὸν τεράστιο κυβικὸ πύργο τοῦ Βήλου, ὃπου πάνω του ξεθύμανε τὴν ἄφρη καὶ τὴ λύσσα του ὁ Ξέρξης γιὰ τὴν καυτὴ ντροπὴ τῆς Σαλαμίνας, καὶ τὰ πλήθη τ' ἀναρίθμητα ποὺ μαζεύονταν ἀπ' τὴν Ἀραβία καὶ τὴν Ἀρμενία, τὴν Περσία καὶ τὴ Συρία, μὲ τὴν ἀμύθητη πολυτέλεια καὶ καλοπέραση, μὲ τὶς ἐκπληκτικὲς ποικιλίες τῶν πιὸ ἀφάνταστων ἀπολαύσεων καὶ τῆς πιὸ ἀπίθανης φιληδονίας, μ' ὅλη τελοσπάντων τὴν παραμυθένια κείνη μαγεία τοῦ ἀνατολίτικου αἰσθησιασμοῦ, ποὺ δόθηκε τώρ' ἀφειδώλευτη στὰ παιδιά τοῦτα τῆς Δύσης, γιὰ τοὺς τόσους κόπους καὶ τὶς τέτοιες νίκες τους! "Ετσι ὁ στιβαρὸς ὁ μακεδόνας, καὶ τ' ἄγριο παλληκάρι τῆς Θράκης, κι ὁ θερμόσαιμος ὁ ἔλληνας, ρούφηξαν τότε ἀνεμπόδιστα, ὅσο θέλανε, τὴ χαρὰ τῆς νίκης καὶ τὸ μέλι τῆς ζωῆς, στὰ μυρωδάτη ἀυτοῦ χαλιὰ ἔκπλωντας, κι ἀπὸ χρυσὰ ποτήρια πίνοντας μεθυστικὰ κρασιὰ κάθε λογῆς, γλεντοκοπῶντας μὲ φωνὲς καὶ γέλια στὰ ὄλότελα βαβυλωνιακὰ συμπόσια ἔκεινα, ὃπου μὲ πόθῳ ἀρπάξαν ἄγριο τὴν κάθε ἀπόλαυση, καὶ μὲ καινούργια πάλι ἀπόλαυση δυνάμωσαν καὶ πιὸ πολὺ τὴ φλογερή τους δίψα, καὶ μὲ πόθῳ ξανά καὶ φωτιά μέσα τους φούντωσε πάλ' ἡ πεῖνα κ' ἡ ὄρμὴ ἀνήμερη καὶ γι' ἄλλες πράξεις κι ἄλλες πεῖρες κι ἄλλες νίκες! "Ετσι, σιγά-σιγά, ὁ στρατὸς τοῦ Μεγαλέξαντρου ἀρχίζει τότε νὰ ζυμώνεται κεῖ μὲ τὴν ἀσιατικὴ ζωὴ καὶ γεύσεις καὶ τρόπους, νὰ συμφιλιώνεται μ' ἔκεινους καὶ μ' ἔκεινα ποὺ προκαταλήψεις αἰώνων πίσω ἔκαναν ὅλους τοὺς Ἑλληνες νὰ μισοῦν, νὰ περιφρονοῦν, νὰ λένε: βάρβαροι καὶ βαρβαρικά! Δηλαδὴ ἀρχίζουν τότε πιὰ σαφῶς Ἀνατολὴ καὶ Δύση νὰ ζυμώνωνται μαζί, καὶ νὰ γεννιέται ἀπ' τὴ σύμμιξη καὶ τὴ σύντηξη ἐν' ἄλλο μέλλον, ὃπου μέσα του πιὰ ἡ καθεμιά τους θ' ἀπόθετε τὴ χωριστή της ύπόσταση.

Τοῦ τόσο κεφαλαιώδους τούτου πολιτιστικοῦ ζητήματος ἡ ὄργανωτικὴ-διοικητικὴ ἀντιμετώπιση κ' ἔκφραση ἐδῶ ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο, εἴτε σὰν ἐντονη συνείδηση τοῦ ποῦ τραβᾶν κι ἀπομόνα τοὺς τὰ πράγματα, εἴτε, ἀπλούστερα, σὰν εὐτυχῆ σύμπτωση, εἴτε καὶ σὰν ἀναγκαῖα συνέπεια σὲ «ἔξι ἀντικειμένοις» προϋποθέσεις τῇ δῆκανείς, βέβαιο εἶναι πώς ἐμπρακτα πάντως δείχτηκε ἡ μόνη δυνατὴ κ' ἡ πιὸ σωστὴ καὶ δίκαιη πολιτικὴ. Ἐδῶ, στὴ Βαβυλῶνα, περισσότερο ἀπὸ ὅπου ἀλλοῦ, τὰ ντόπια ἥθη ἀνθιζαν ἵσχυρά, φυσικὰ κι ἄρτια στὸ εἶδος τους. Γιατὶ οἱ μικρασιατικὲς χῶρες βέβαια βρίσκονταν πολὺ κοντὰ στὸν ἐλληνικὸν βίο· ἡ Αἰγυπτος κ' ἡ Συρία ἦταν προσιτὲς ὁπωσδήποτε στοὺς Ἑλληνες, καὶ δεμένες μὲ τὴν ἴδια θάλασσαν στὰ σπίτια τῶν πλούσιων ἐμπόρων καὶ πολλῶν ἡγεμόνων τῆς Φοινίκης τὰ ἐλληνικὰ ἥθη ἀπὸ καιρὸν εἶχαν μπῆ· στὸ Δέλτα τοῦ Νείλου κιόλας ἀπὸ τοὺς Φαραὼν ἦτανε γνωστὰ κ' εἶχαν μεταφυτευτῆ ἀπὸ πολλοὺς ἐποικισμούς, τὴ γειτονία τῆς Κυρήνης, τὶς ποικίλες σχέσεις μ' ἐλληνικὲς πόλεις· ἐνῶ ἡ Βαβυλῶν βρισκόταν στὸ βάθος τῆς ἀπὸ τὰ 2 ποτάμια πέρα-πέρα διασχιζόμενης ἀραμαϊκῆς χώρας, ποὺ ἀπὸ τὴν φύση καὶ τὸ ἐμπόριο, τὰ ἥθη, τὴ θρησκεία καὶ τὴν ἴστορία της πολλῶν αἰώνων ἔκλινε περισσότερο πρὸς τὴν Ἰνδία καὶ τὴν Ἀραβία παρὰ πρὸς τὴν Εύρωπην· ἐδῶ ζοῦσαν ἀκόμα σὲ ἀρχέγονο πολιτισμό, γράφαν, ὅπως ἀπὸ παλιά, σφηνοειδῆ γράμματα σὲ ψημένα κεραμίδια, μελετοῦσαν καὶ ὑπολόγιζαν τὶς τροχιές τῶν ἀστρων, ἀριθμοῦσαν καὶ μετροῦσαν μὲ τέλειο μετρικὸ σύστημα, εἶχανε γενικὰ σπουδαῖο τεχνικὸ πολιτισμὸ κι ἀφταστοὺς ἀριστοτέχνες. Σ' αὐτὴ λοιπὸν τὴν ξένη, τὴ γεμάτη ἀπὸ ὅλα καὶ ποὺ τίποτα δὲν τῆς ἔλειπε, ἀνθηρὴ ζωὴ λογῆς-λογῆς λαῶν, φτάνουν τώρα κάποια πρῶτα στοιχεῖα ἐλληνικὰ - ἀσφαλῶς ἐλάχιστα μπρὸς στὰ τόσα ντόπια, πολυδύναμα ὅμως στὴν ἵκανότητα πρόσφυσης καὶ δημιουργικῆς σύμμειξης.

Μὰ καὶ κάτι ἄλλο· καταπολεμήθηκε βέβαια στὸ πεδίο τῆς μάχης ἡ περσικὴ δύναμη, δὲν καταλύθηκε ὅμως καὶ καθαυτή, οὕτ' ἐξαφανίστηκε· ἀν λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἥθελε παρὰ μοναχὰ σὰ Μακεδόνας καὶ σὰν Ἑλληνας νὰ βασιλέψῃ ἀντὶ τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ ποὺ κατανίκησε, εἶχε κιόλας πάρα πολὺ προχωρήσει ξεπερνῶντας τόσο τὰ σύνορα μὲ τὴ Δύση, γιὰ νὰ φτάσῃ τὴν κατάκτησή του καὶ πέρ' ἀπὸ τὴν ἔρημο τῆς Συρίας· κι ἀν ἄλλο δὲ γύρευε παρὰ ν' ἀλλάξουν δεσπότη ἀπλῶς οἱ λαοὶ τῆς Ἀσίας, καὶ νὰ νιώσουν δηλαδὴ καὶ σκληρότερη καὶ ταπεινωτικώτερη τὴν καταπίεση ἔτσι, καθὸ ἀσκούμενη κι ἀπὸ ἀνώτερη (ἢ καὶ τολμηρότερη ἔτσω) πνευματικὴν ἀνάπτυξην, τότε, μόνο τὴ στιγμή, τὸ πολὺ-πολύ, τῆς νίκης πάνω στὴ μάχη, διόλου ὅμως καὶ πέρ' ἀπὸ δαύτη, μποροῦσε νάναι βέβαιος, σοβαρά, γιὰ τὴν ὑποταγὴ τους· γιατὶ μιὰ

έκρηξη λαϊκής δόργης, μιὰ ραγδαία ἐπιδημία, μιὰ ἐπιτυχία ἀμφίβολη, μποροῦσαν ὁποτεδήποτε ν' ἀνατινάξουν τὴ χίμαιρα τέτοιας αὐταρχικῆς καταδυνάστευσης. Ἡ ἀρχὴ ἄρα τοῦ Μεγαλέξαντρου, δυναμικὰ ἐλάχιστη μπρὸς σ' ὅσες χῶρες καὶ λαοὺς τῆς Ἀσίας ἔξουσιάζει, πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ τὴν οὐσιαστική της δικαιίωση μὲς ἀπὸ τὴν ἐμπράγματη εὑεργετικότητά της γιὰ τοὺς νικημένους, καὶ τὴ στέρεα ἐδραίωσή της στὸ μέλλον νὰ τὴ σφυρηλατήσῃ ἀπὸ τὸ διάπυρο μέταλλο ἀληθινῆς συγκατάθεσῆς τους γιὰ τὴν ἐπικράτειά του. Κ' ἔπειτε νὰ βασιστῇ, ἐπίσης, σὲ κάθε δυνατὴ ἀναγνώριση κι ἀποδοχὴ τρόπων, ἥθων, ἐθίμων, πάτριων νόμων, θρησκείας κάθε λαοῦ, ἐφόσον δὲν ἀντιστρατεύονταν τὴν ἔξουσία του. Γενικά, διὰ τόσο βαριὰ εἶχαν καταπίσει καὶ μὲ χαρὰ θὰ κατάπνιγαν οἱ Πέρσες, διὰ τὴν ἀδιαφορία καὶ ἡ ἀνημπόρια τους εἶχαν ἀφήσει στὴν πράξη (ἀλλ' ὅχι καὶ κατὰ νόμο) νὰ κρατῇ, ἔπειτε τώρα ν' ἀναγνωριστῇ στοργικά, ν' ἀναστυλωθῇ καὶ ν' ἀπελευθερωθῇ πρὸς ἀνάπτυξη, νὰ συνδεθῇ ἀμέσως μὲ τὸν ἑλληνικὸ βίο, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ συγχωνευτῇ μαζί του - δπως ἀκριβῶς δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ αἰῶνες εἶχε κινηθῆ κι ὁ βασικὸς ἐκεῖνος ἑλληνικὸς ἀποικισμός, ποὺ μέσα στοὺς Σκύθες τῆς ἀπώτατης Ταυρίδας καὶ τοὺς Ἀφρικάνους τῆς Σύρτης, τὴν Κιλικία καὶ τὶς κελτικὲς ἀκτὲς γύρω ἀπὸ τὸ στόμιο τοῦ Ροδανοῦ, ὁ τρόπος αὐτὸς ποὺ καταπιάνονταν οἱ Ἐλληνες κι ἀναγνώριζαν τοὺς ξένους, ποὺ συνεννοοῦνταν μαζί τους καὶ κατάφερναν νὰ συγχωνεύωνται ὀργανικά, εἴναι ἵσα-ἵσα τὸ γενεσιούργὸ στοιχεῖο τόσων νέων καὶ ζωτικῶν ἐγκαταστάσεων, διὰ τοῦ ἐξελληνίζοντας, σιγά-σιγά, τοὺς ντόπιους, μεγάλων πληθυσμικὰ καὶ δυνάμωνε σ' ἔνταση ὁ Ἐλληνισμός.

Ἀπόδειξη πῶς καὶ τοῦ Μεγαλέξαντρου αὐτὲς ἦταν οἱ τάσεις κι ὁ βασικὸς πολιτικὸς προσανατολισμός: τ' ὅτι στὴ Μέμφι, στὴν Τύρο, καὶ στὴν Ἱερουσαλὴμ προπάντων, γιόρτασε λὲν κατὰ τὰ ντόπια ἔθιμα καὶ τρόπους, ἐνῶ στὴ Βαβυλῶνα ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἔναστολιστοῦν τὰ παλιὰ ἱερά, πούχε συλήσει ὁ Ξέρξης, κι ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρὸς νὰ λατρεύουν ἐλεύθερα καὶ μὲ κάθε μεγαλοπρέπεια τοὺς βαβυλωνιακοὺς θεούς, δπως κ' ἐπὶ Ναβουχοδονόσορος. Ἔτσι κέρδισε τὴν ἀγάπη τῶν λαῶν, ποὺ ἔνα-βραν τὸ πρόσωπό του ὁ καθένας, καὶ τὴν ἰδιοσυστασία τῆς ζωῆς του, καταφέρνοντας νὰ ἔνταχτοῦν ὀργανικά, κ' ἐνεργὰ νὰ λειτουργοῦν, στὴν εὔρυτατη ἐπικράτεια ποὺ ἔδρυσε, κι ὅπου μέσα της ὅλες οἱ ὥς τώρα διαφορὲς Ἀνατολῆς καὶ Δύσης, Ἐλλήνων καὶ Βαρβάρων, θὰ ἔξαφανίζονταν, γιὰ τὴν ἐνότητα μιᾶς κοσμοκρατορίας.

Ποιά ἡ ὀργάνωση καὶ διοίκηση δύμως παράλληλα, καὶ πῶς ἡ ἴδεα ποὺ ἔτσι ἐπαγωγὰ λειτουργησε στὴ σφαῖρα τῶν ἀστικῶν καὶ θρησκευτικῶν πραγμάτων θὰ διαμόρφωνε ἀνάλογα καὶ τὶς πολιτικοστρατιωτι-

κές δομές; "Αν οι σατράπες κ' οι γύρω ἀπὸ τὸ βασιλιὰ κι ὁ στρατὸς θά ταν ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρὸς μόνο μακεδόνες κ' ἔλληνες, τότε ποιά ἔνωση καὶ συγχώνευση τάχα σ' ἐνιαῖο ὄργανισμό; 'Απάτη! Κ' οἱ ἐπιμέρους ἐθνότητες καθόλου σεβαστὲς κ' ἵστιμες δὲ θάταν πράγματι, παρ' ἀνεκτές, τὸ πολύ-πολύ! Καὶ τὸ παρελθὸν μέσα στὸ μέλλον μιὰ συμφορὰ θ' ἀποτελοῦσε μοναχά, καὶ μνῆμες πικρές! Κι ἀντὶ λοιπὸν τῆς ἀσιατικῆς ἔξουσίας, ποὺ τῆς ἡπείρου αὐτῆς πάντως ἦταν καρπός, θὰ ἐπιβαλλόταν τώρα στὴν Ἀσία ξενικὸς ζυγός, παρὰ φύση καὶ πολὺ πιὸ ἀνυπόφορος γ' αὐτό.

'Η ἀπάντηση ποὺ δόθηκε στὰ προβλήματα τοῦτα σφραγίζει καὶ τὴν πάροδο⁶⁰⁵ τῆς ἡρωικῆς φάσης τοῦ Μεγαλέξαντρου· κ' εἰν' αὐτὸ καὶ τὸ σκουλήκι ποὺ κατατρώει τὴν ρίζα τοῦ μεγαλείου του, ἡ μοῖρα τῶν νικῶν του ποὺ τὸν κατανικᾶ... Ἐνῶ πορεύεται ὁ βασιλιὰς τῶν Περσῶν τοὺς στερνοὺς δρόμους τῆς φυγῆς του, ὁ Ἀλέξανδρος ἀρχίζει νὰ περιστέφεται τὴν αἴγλη τῆς περσικῆς βασιλείας, νὰ μαζεύῃ γύρω του πέρσες ἰσχυρούς, ν' ἀγκαλιάζῃ τ' ὄνομα ποὺ καταπολέμησε καὶ ταπείνωσε, νὰ προσθέτη στὴ μακεδονικὴν εὐγένεια καὶ μιὰν ἀνατολικὴ.

'Απ' τὸ φθινόπωρο κιόλας τοῦ 334 εἶχε κοντά του ἀξιώματα καὶ τιμές ὁ Μιθρήνης τῶν Σάρδεων, κι ἀπ' τὴν πτώση τῆς Τύρου καὶ τῆς Γάζας ὁ Μαζάκης κι ὁ Ἀμμινάπης τῆς Αίγυπτου. 'Η νίκη μετὰ στὰ Γαυγάμηλα σύντριψε τὴν ἀλαζονεία καὶ τὴν αὐτοπεποίθηση τῶν ἰσχυρῶν περσῶν, ποὺ μαθαίνουν σιγά-σιγά νὰ βλέπουν κι ἀλλιῶς ἀπ' ὅ, τι ὡς τώρα τὰ πράγματα, ὅπότε κ' οἱ μεταστάσεις τους πολλαπλασιάζονται· ἀφότου μάλιστα ὁ Μιθρήνης πῆρε τὴν ἀνέκαθεν περίβλεπτη σατραπεία τῆς Ἀρμενίας, κι ὁ Μαζαΐος — ποὺ πιὸ γενναῖα ἀπὸ κάθε ἄλλον πολέμησε τὸν Ἀλέξανδρο — τῆς πάμπλουτης Βαβυλώνας, πάρα πολλοὶ πέρσες εὐγενεῖς ἐγκαταλείπουν τὸ φυγάδα Ἀχαιμενίδη καὶ μαζεύονται γύρω στὸ νικητή.

Φυσικὸ εἶναι ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς προλαβαίνει, ὅσο μπορεῖ, στὸ δρόμο τῆς συμφιλίωσης, μὰ κι ἄλλο τόσο ποὺ δίνει μὲν σατραπεία σὲ κάποιον πέρση, ἢ τὸν ἀφήνει σ' ἐκείνη πούχε, τοῦ βάζει ὅμως ἀποδίπλα κ' ἔνοπλη μακεδονικὴ δύναμη, μὲ μακεδόνα στρατηγό. Φυσικὸ ἐπίσης ποὺ τὰ οἰκονομικὰ τῶν σατραπειῶν φεύγουν ἀπ' τὴ δικαιοδοσία τῶν σατραπῶν, καὶ γιὰ τὴν εἰσπραξῆ τῶν φόρων ὑπεύθυνοι μπαίνουν μακεδόνες. "Ετσι ρυθμίζονται τὰ πράγματα τώρα καὶ στὴ σατραπεία τῆς Βαβυλώνας· δίπλα στὸ σατράπη Μαζαΐο ἐπιφορτίζεται γιὰ τοὺς

^{605^r} [Katastrophe, στὸ κείμενο τοῦ Droysen - καὶ εἶναι θεωρητικὸς γερμανικὸς ὅρος, ἀπ' τ' ἀρχαῖα ἔλληνικά, στὴ σημασία τῆς ὄριστικῆς παρόδου, τοῦ τέρματος ἢ τῆς λύσης μιᾶς φάσης, τοῦ ὄριστικοῦ κλειστίματος μιᾶς περιόδου ὃχι ἀποκλειστικὰ τοῦ χαλάσματος, τῆς φθορᾶς, τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ἀφανισμοῦ]

φόρους δὲ Ἀσκληπιόδωρος, καὶ οὐ πόλη ἔχει γερὴ φρουρὰ στὴν ἀκρόπολή της, ὑπὸ τὸν Ἀγάθωνα,⁶⁰⁶ ἀδερφὸ τοῦ Παρμενίωνα, ἐνῶ τὴν ἀρχηγία τῶν δίπλα στὸ σατράπη στρατευμάτων ἔχει δὲ Ἀπολλόδωρος ὁ ἀμφιπολίτης. Μὰ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτούς, καὶ ἔνας ἀπὸ τοὺς 7 σωματοφύλακες τοῦ Μεγαλέξαντρου, δὲ Μένης, διωρίστηκε ὑπαρχος Συρίας, Φοινίκης καὶ Κιλικίας, ἐπικεφαλῆς κιόλας τῶν δυνάμεων ἀσφαλείας τῶν μεγάλων δρόμων ἀπὸ τὴν Βαβυλῶνα στὰ παράλια, καὶ τῆς συγκοινωνίας γενικώτερα μὲ τὴν Δύση, ποὺ πάντ' ἀπειλοῦσαν οἱ κάτοικοι τῶν ἐρήμων. (Κι ἀπὸ τίς πρῶτες σπουδαῖες μεταφορὲς ποὺ γίναν: κάπου 3000 τάλαντα ἀργύρου· τὰ περισσότερα στέλνονταν στὸν Ἀντίπατρο, γιὰ τὸ δραστικώτερο πόλεμο κατὰ τῆς Σπάρτης, ποὺ μόλις εἶχε ἀνοίξει, καὶ τὸ ἄλλα γιὰ εὑρύτατη στρατολογία ἐνισχύσεων τῆς μεγάλης στρατιᾶς.)

Τὸ μῆνα πάνω-κάτω ἔκεινο πούμεινε στὴ Βαβυλῶνα ὁ βασιλιάς, προσαρτήθηκαν εἰρηνικὰ καὶ τὰ Σοῦσα, ἡ ἔδρα τῆς περσικῆς αὐλῆς, ὅπου καὶ οἱ βασιλικοὶ θησαυροὶ· ἀπὸ τὸν Ἀρβηλα δηλαδὴ κιόλας εἶχε στείλει δὲ Ἀλέξανδρος ἐκεῖ τὸ μακεδόνα Φιλόξενο,⁶⁰⁷ μὲν τμῆμα ψιλῶν φαίνεται, νὰ ἔξασφαλίσῃ τὴν κατάληψη τῆς πόλης καὶ τοὺς θησαυρούς· καὶ τώρα μαθαίνει πῶς τὰ Σοῦσα παραδόθηκαν ἐκούσια, οἱ θησαυροὶ εἰνὶ ἀπείραχτοι ὅλοι, κι ὁ σατράπης Ἀβουλίτης δηλώνει ὑποταγὴ καὶ γυρεύει χάρη.⁶⁰⁸ Ξεκινάει λοιπὸν κι αὐτὸς ἀπὸ τὴν Βαβυλῶνα καὶ σὲ 20 μέρες μπαίνει στὰ Σοῦσα⁶⁰⁹ - ὅπου καὶ γίνεται κύριος μεμιᾶς τῶν ἀμύθητων ἔκεινων θησαυρῶν, ποὺ ἀπὸ τοὺς πρώτους βασιλιᾶδες τῶν

606 Κούρτιος, V, 1, 43 Διόδωρος, IZ' 64 Ἀγάθων τῷ Πυδναίῳ 'Ο Ἀγάθων (CIG, I, ἀρ 105 [IG², II, ἀρ 450, Ditt., Syll³ ἀρ 320. Βλ ὃ 108]) εἶχε μαζί του ἐφτακόσιους ἀντρες, κατὰ τὸ Διόδωρο, ἐνῶ κατὰ τὸν Κούρτιο ἐφτακόσιους μακεδόνες καὶ τριακόσιους μισθοφόρους Ἐνδιαφέρουσα εἰναι, σὰν ἔνδειξη τούλαχιστον, ἡ πληροφορία τοῦ Διόδωρου καὶ τοῦ Κούρτιου γιὰ τὴν μοιραστὰ τῶν λάφυρων στοὺς στρατιῶτες, κάθε μακεδόνας ἑταῖρος ἵππεὺς παίρνει ἔξακόσιες δραχμές, κάθε σύμμαχος ἵππέας πεντακόσιες, οἱ μακεδόνες φαλαγγῖτες ἀπὸ διακοσίες, καὶ κάθε μισθοφόρος μισθὸ δύο μηνῶν. (ἄγνωστος μᾶς εἰνὶ ὁ μισθός)

607 Αφοῦ πρόκειται γιὰ τὸ θησαυρὸ τῶν Σούσων, δὲ Φιλόξενος αὐτὸς θάταν δὲ διωρισμένος ταμίας τῆς Μικρασίας Ἀλλο, πάντως, Φιλόξενο δὲν ξέρουμε στὴ στρατιά [Διαφορετικὴ ἀποψή ἔχει δὲ Berve, ἀρ 795.]

608 Κατὰ τὸ Διόδωρο, IZ' 65, κάποιοι συγγραφεῖς διηγοῦνται πῶς ὁ Ἀβουλίτης εἶχε διαταγὴ ἀπὸ τὸ Δαρεῖο νὰ παραδοθῇ μὲ τοὺς θησαυροὺς τῶν Σούσων, γιὰ νὰ καθυστερήσῃ τὸν Ἀλέξανδρο καὶ νὰ προλάβῃ δὲ Μέγας Βασιλεὺς νὰ φύγῃ, νὰ ἐτοιμαστῇ ξανά Τέχνασμα ἀπίθανο! (Πρβλ Κούρτιο, V, 2, 8.)

609 Κατὰ τὸν Κούρτιο, καὶ τὸ Διόδωρο, δὲ Ἀλέξανδρος ξεκούρασε τὸ στρατό του στὴν πεδιάδα τῆς Σιτταχηνῆς, στὸ δρόμο πρὸς τὰ Σοῦσα, γιὰ νὰ συνέλθουν ἀπὸ τὸ πιοτὸ καὶ τὰ δρυγια στὴ Βαβυλῶνα ἀλλὰ καὶ πολὺς καιρὸς δὲ θὰ τοὺς περίσσευε πράγματι, ἀν εἶχαν νὰ κάνουν 450χλμ σὲ 20 μέρες!

Περσῶν σωρεύονταν στὴν ψηλὴν ἀκρόπολη τῆς ἔδρας τους, ⁶¹⁰ τὸ λεγόμενο ἀπὸ τοὺς ἔλληνες ποιητὲς *Κισσίειον Μεμνόνιον*.⁶¹¹ μόνο χρυσοῦ κι ἄργυρου βρέθηκαν 50000 τάλαντα· μὰ καὶ σωροὶ πορφύρας, πολύτιμων λίθων καὶ θυμιαμάτων, κι ὅλη γενικὰ ἡ πάμπλουτη σκευὴ τῆς πολυτελέστερης αὐλῆς τοῦ κόσμου, ὡς κ' ἔλληνικὰ λάφυρα κάθε λογῆς ἀπ' τὸν καιρὸν τοῦ Ξέρξη, μαζὶ κ' οἱ χάλκινες εἰκόνες τῶν τυραννοκτόνων Ἀρμόδιου κι Ἀριστογείτονα - ποὺ ὁ Ἄλεξανδρος τὶς ξαπόστειλε στοὺς Ἀθηναίους.

Ἐνῶ ἡ στρατιὰ ἦταν ἀκόμα στὰ Σοῦσα, καταυλισμένη στὶς ὅχθες τοῦ Χοάσπη, ἔφτασε κι ὁ στρατηγὸς Ἀμύντας, ποὺ ἔνα χρόνο πρὶν εἶχε σταλῆ ἀπ' τὴν Γάζα στὴν πατρίδα νὰ φέρῃ ἐνισχύσεις.⁶¹² Μὲ τὴν ἔνταξη τῶν καινούργιων στὶς διάφορες μονάδες ἀρχίζει μιὰ νέα ὁργάνωση τοῦ στρατοῦ,⁶¹³ ποὺ διαμορφώνεται τὸν ἄλλο χρόνο καὶ κατὰ τὶς ἀνάγκες πούδειξ ὁ πόλεμος στὶς πάνω πιὰ σατραπεῖς. Ἡ πρώτη ἀλλαγὴ ἔγινε στὴ σύνθεση τῶν ἰλῶν τοῦ μακεδονικοῦ ἵππικοῦ, ποὺ συγκροτοῦνται ἡ καθεμιά τους ἀπὸ δύο λόχους - δηλαδὴ τακτικὰ εἴναι τώρα σὰ νάχουν διπλασιαστῆ.

Ἀργότερα θὰ χρειαστῇ νὰ ξανάρθουμε στὴν ἀναδιοργάνωση αὐτή, γιατὶ προοιωνίζεται ἀκριβῶς τὴ μεγάλην ἐκείνη μεταβολὴ πού, ὅπως κι ἀν κρίνη κανένας τὴ σχετικὴ διαγωγὴ τοῦ Μεγαλέξαντρου, πάντως

610 Ἀρριανός, Γ' 16, 7 Κατὰ τὸ Στράβωνα, IE' 728 καὶ 731: 40000· καὶ κατ' ἄλλους 50000 τάλαντα 'Ο Κούρτιος, V, 2, 11 λέει· *L milia talentum argenti non signati forma, sed rudi pondere* 'Ο Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΛΣτ' τετρακισμύρια τάλαντα νομίσματος.

611^η [Βλ. Στράβωνα, IE' 728. ἡ δ' ἀκρόπολις (Σούσων) ἐκαλεῖτο Μεμνόνιον· λέγονται δὲ καὶ Κίσσιοι οἱ Σούσιοι φησὶ δὲ καὶ Αἰσχύλος τὴν μητέρα Μέμνονος Κισσίαν.]

612 Οἱ πληροφορίες γιὰ τὶς ἐνισχύσεις, τοὺς νεοσύλλεκτους πούρθαν στὰ Σοῦσα, εἰν' ὅπως πάντα τόσο ἀόριστες, ὥστε μὲ κανένα συνδυασμὸν νὰ μὴ μπορῇ νὰ βγῇ κατὶ βέβαιο 'Ο Αρριανός, Γ' 16, 10, χρησιμοποιεῖ ἀπλὰ τὴν ἔκφραση Ἀμύντας ὁ Ἀνδρομένους ἔδν τὴ δυνάμει ἀφίκετο. Κατὰ τὸ Διόδωρο, IZ' 65, καὶ τὸν Κούρτιο, V, 1, 40, ἥταν 6000 μακεδόνες πεζοὶ καὶ πεντακόσιοι ἵππεῖς, τρισήμισι χιλιάδες θράκες πεζοὶ κ' ἔξακοσιοι ἵππεῖς (*Τραλλεῖς* στὸ Διόδωρο), 4000 μισθοφόροι ἀπ' τὴν Πελοπόννησο καὶ σχεδὸν χίλιοι (τριακόσιοι δύγδαντα κατὰ τὸν Κούρτιο) ἵππεῖς. Κ' ἔκτὸς ἀπ' αὐτούς, 50 εὐγενεῖς νέοι μακεδόνες πρὸς τὴν σωματοφυλακίαν.

613 Ἀπὸ τὸν Ἀρριανό, Γ' 16, 11: τοὺς πεζοὺς δὲ προσέθηκεν ταῖς τάξεις ταῖς ἄλλαις κατὰ ἔθνη ἔκάστους ξυντάξας, μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε πῶς οἱ νεοσύλλεκτοι ἀπὸ τὴν Ἐλλάδα δὲν ἦταν συγκροτημένοι κιόλας σὲ μονάδες (τάξεις κ.λ.), παρὰ ἀναπληρωματικοί, ποὺ ἐνσωματωθήκανε σ' ἀντίστοιχες τάξεις, κατὰ περιοχές. Φαίνεται, λοιπόν, πῶς καὶ στὴν Ἐλλάδα εἶχαν μείνει οἱ τάξεις κάποιων περιοχῶν, καὶ συμπληρώνονταν κι αὐτὲς κατὰ ἔθνη, δηλαδὴ κατὰ τὰς οἰκουμενικὰς περιοχὰς, καὶ συμπληρώνονταν κι αὐτὲς κατὰ ἔθνη, δηλαδὴ κατὰ τὰς οἰκουμενικὰς περιοχὰς.

ἀποδείχτηκε ἀναγκαία συνέπεια αὐτοῦ ποὺ προσπάθησε καὶ μιὰ ἀπὸ τίς προυποθέσεις γιὰ νὰ τὸ πετύχῃ.

‘Οπωσδήποτε, γύρω στὰ μέσα τοῦ Δεκέβρη τοῦ 331, ὁ Ἀλέξανδρος σκέφτεται νὰ προχωρήσῃ γιὰ τὶς βασιλικὲς ἐκεῖνες πόλεις τῆς Περσίδας, ποὺ οἱ λαοὶ πάντα εἶχαν συνηθίσει νὰ θεωροῦν τὴν κατοχὴ τους ἀναπόσπαστα δεμένη μὲ τὴν κατεξουσίαση τῆς Ἀσίας. Ἐκεῖ λοιπόν, ἀπ’ τὸν ἴδιο τὸ θρόνο τῶν Μεγάλων Βασιλέων τῆς Περσίας, στὰ ἴδια τ’ ἀνάκτορα τοῦ Κύρου, τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ Ξέρξη, ὁ νικητὴς τώρα ἥθελε νὰ κηρύξῃ τὴν ἔκπτωση τῆς δυναστείας τῶν Ἀχαιμενιδῶν. Γι’ αὐτὸ καὶ βιάζεται νὰ ταχτοποιήσῃ τὰ τῆς Σουσιανῆς. Ἀφήνει τὴν σατραπεία στὸν Ἀβουλίτη, παραδίνει τὴν ἀκρόπολη τῶν Σούσων στὸν ἑταῖρο Μάζαρο,⁶¹⁴ καὶ μὲ 3000 ἀντρες τὴν στρατηγία τῆς σατραπείας στὸν Ἀρχέλαο. Τέλος, στὴ μάνα καὶ στὰ παιδιά τοῦ Δαρείου δίνει, γιὰ νὰ μένουν μόνιμα, τ’ ἀνάκτορα τῶν Σούσων, καὶ βασιλικὴν αὐλὴν, ὅπου ὡς κ’ ἔλληνες λόγιους λὲν ἔβαλε γιὰ νὰ τοὺς μάθουν Ἑλληνικά.⁶¹⁵

Μετὰ τὶς ρυθμίσεις αὐτές, κίνησε μὲ τὴν στρατιὰ γιὰ τὴν Περσία.

‘Απ’ τὶς τόσες στρατιωτικὲς δυσκολίες ποὺ κάνουν ἀλήθεια ἀξιοθαύμαστες τὶς ἔκστρατεῖες τοῦ Μεγαλέξαντρου, τὰ γεωγραφικὰ προβλήματα, καὶ τοῦ στοιχειώδους ἐν γένει κατατοπισμοῦ στοὺς ξένους αὐτοὺς τόπους ἥταν ἀπ’ τὰ σπουδαιότερα καὶ νά, ἐν προκειμένῳ, σκόπευαν ν’ ἀνηφορίσουν ἀπ’ τὸ βαθύπεδο στὸ ψηλὸ Ίράν, δηλαδὴ σὲ μέρη ποὺ ἡ μορφολογία τους, ἡ ἔκταση, τὰ βοηθητικὰ μέσα, οἱ δρόμοι καὶ τὸ κλίμα ἥταν ὀλότελ’ ἄγνωστα ὡς τώρα στοὺς Ἕλληνες. Ο Ἀλέξανδρος λοιπὸν πρέπει νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς πὼς θὰ κατάφερνε νάχη κάποιες βασικὲς γεωγραφικὲς γνώσεις γιὰ τὶς χῶρες ποὺ θάβρισκε μπροστά του, ἀπ’ τοὺς ὅχι καὶ λίγους κιόλας πέρσες πούχε γύρα του, ἐνῶ βέβαια τὰ παραπέρα θὰ τὰ μάθαινε διεξοδικώτερα ἐπιτόπου, ἀπ’ τὶς ἴδιες τὶς περιστάσεις καὶ τὶς πληροφορίες ντόπιων.

Καί, πρῶτα-πρῶτα, ἔπρεπε νὰ περάσῃ τὰ κακοτράχαλα ἐκεῖνα στενά, ποὺ θὰ τὸν βγάζαν ἀπ’ τὴν πεδιάδα τῶν Σούσων στὶς βασιλικὲς πόλεις τῆς πάνω Περσίδας: ὁ δρόμος πούχε νὰ πορευτῇ, ἦ καὶ ν’ ἀνολόγη πολλὲς φορές, ἥτανε κι ὁ συνηθισμένος τῆς περσικῆς αὐλῆς Σούσσα-Περσέπολη⁶¹⁶ πέρναγε ἀπὸ τὴν εύφορώτατη πεδιάδα τῶν Σούσων,

⁶¹⁴ Ἀρριανός, Γ' 16, 9. φρούραρχον δὲ [...] Μάζαρον τῶν ἑταίρων Μόν' ὁ Κούρτιος, V, 2, 16, ἀναφέρει ἀριθμὸ στρατευμάτων καὶ φρούραρχο τὸν Ξενόφιλο, π' ἀργότερα πάντως εἶχε τ’ ἀξίωμα αὐτό. (Διόδωρος, ΙΘ' 17.)

⁶¹⁵ Διόδωρος, ΙΖ' 67.

⁶¹⁶ Τὰ συμπεράσματα ἀπ’ τὴν ἀνάπτυξη στὴν 1η ἔκδοση γιὰ τὰ ποτάμια τῆς Σουσιανῆς ἀλλαξάν σὲ κάποια σημεῖα ἀλλα ἐπιβεβαιώθηκαν κι ἀλλα διωρθώθηκαν

διάβαινε τὸν Κοπράτα (Dizful) καὶ τὸν Εύλαῖο (Kuran, στὸ Shushter), ποὺ σὰν Πασίτιγρις ἔπειτα χύνονταν στὴν Ἐρυθρὰ Θάλασσα, πέρναγε κι ἄλλα δυὸ ποτάμια (δὲν μᾶς εἶναι δυνατὸ νὰ προσδιορίσουμε τ' ἀρχαῖα τους ὄνόματα), τὸν Jerahi, στὸ Ram Hormuz, καὶ τὸν Tab (εἰν̄ ὁ Ἀροσίς;), κ' ὑστερα τ' ἀνάμεσά τους στενὸ ἀηφορίζει ψηλά. Τοῦτα δῶ φαίνετ' ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι Στενὰ τῶν Οὐξίων,⁶¹⁷ γιατ' οἱ Οὐξίοι ζοῦσαν ἐκεῖ, ἄλλοι στὴν πεδιάδα κι ἄλλοι στὰ βουνὰ ποὺ τὴ φράζαν στὸ βοριά, κι ἀπὸ δαύτους οἱ καμπίσιοι μόνο ἡταν ὑπήκοοι τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ, ἐνῶ οἱ βουνίσιοι, σὰν πορευόταν ἀπ' τὸ δρόμο ἐκεῖνο ἡ περσικὴ αὐλή, μόνο μὲ πολλὰ δῶρα τὴν ἄφηναν νὰ διαβῇ, κρατῶντας ἀποφασιστικὰ τὸ πέρασμα. Τὰ ἵδια βουνὰ ποὺ περιζώνουν τὸ ὑψίπεδο τοῦ Ἰράν καὶ κατεβαίνουνε κοντὰ στὴ Νινεύη, ὡς τὸν Τίγρη, τραβῶντας ὑστερα νοτιανατολικὰ δρίζουν τὴν πεδιάδα τῶν Σουσίων καὶ τῶν Οὐξίων, καὶ ψηλώνουν μὲ πολλὲς ἀπανωτὲς ράχες ἵσαμε τ' ἄλειωτα χιόνια· νοτιανατολικώτερ ἀκόμα, ὅπου ἀντὶ τῆς πεδιάδας (καὶ σὰ συνέχεια της κάπως) μπαίνει στὴν ξηρὰ βαθιὰ ἡ Ἐρυθρὰ Θάλασσα, οἱ ράχες αὐτές, π' ἀρχίζουν ἀπ' τὴν ἀκτὴν κι ὅλο καὶ ψηλώνουν, γίνονται 8-9, ἡ μιὰ πάνω ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ πέρ' ἀπὸ δαῦτες, βαθιὰ κάπου 150χλμ, δρθώνεται ὅγκος συμπαγῆς ἡ αἰώνια χιονισμένη ὁροσειρὰ τῆς Kuh-e-Baena. Στὸ λαβύρινθο τοῦτον ἀπὸ ὁροσειρές, καὶ χείμαρρους ποὺ τὶς διασκίζουνε, καὶ μικρὲς κοιλαδες, καὶ κλεισοῦρες καὶ δερβένια, ἀνάμεσα στὰ βουνὰ φέρνει ἡ ἀμαξιτός,⁶¹⁸ ἀφοῦ περάσει αὐτὰ τὰ Στενὰ τῶν Οὐξίων, στὸ

κατὰ νεώτερες ἔρευνες - ἴδιως τοῦ βαρώνου Bode καὶ τοῦ Loftus. Ἀρχοῦμαι νὰ παραπέμπω στὸν Kiepert (*Monatsber. der Berlin. Akad.*, 1857, 123), ποὺ ἀπόδειξε (καὶ τὸ δέχομαι) πῶς ὁ Χοάστης εἶναι ὁ Kerkah, καὶ στὸ Spiegel, *Eranische Alterthumskunde*, II, 623 κὲ Ὁπωσδήποτε, ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἀποφῆ γιὰ τὰ ποτάμια αὐτά τοῦ Mencke (*Fleckeisens Jahrbucher*, LXXXV, 1862, 545 · *Die Geographie von Susiana*) Κυρίως ἀμφισβητεῖται ἂν ὁ Jerahi κι ὁ Tab ἐνώνωνται, ἥ — ὅπως φαίνεται στὸ νεώτερο χάρτη τοῦ Kiepert (βλ. παρακάτω) — χύνωνται χωριστὰ στὴ θάλασσα, κι ἂν ὁ "Ἀροσίς" (Ὀροάτις, Aurgaiti) τῶν ἀρχαίων εἴναι ὁ Tab ἥ ὁ Jerahi [Βλ. Brunt, II, 421, 3, *Kleine Pauly*, I, 1151, *Choaspes I*]

⁶¹⁷ Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Kinneir, *Geogr Mem.*, 72, ποὺ πέρασ' ὁ ἴδιος τὸ δρόμο *this plain* (τοῦ Babehan) *is separated from the valley of Ram Hormuz by a pass, which conjecture to be that of the Uxiants*. Ὁ βαρώνος Bode, *Travels in Luristan and Arabistan*, 1845, II, 358, νόμισε πῶς βρῆκε τὶς Οὐξίες Πύλες στὸ Mal-Amir, 90 χλμ ἀνατολικὰ τοῦ Dizful, σὲ κάποιον παραπόταμο τοῦ Kuran. Ἡ τεκμηρίωση τῆς θέσης αὐτῆς δὲν πρέπει νὰ βασίζεται στὸν Κούρτιο (*quartis castris ad [...] Parasitum pervenit*) ἥ στὸ Διάδωρο Ὁ Noldeke ἀπόδειξε (*Nachrichten der Gotting Gesellsch der Wiss.*, 1874, ἀρ 8), πῶς ἀπὸ τὴ συνύπαρξη τριῶν γλωσσῶν στὴ Σουσιανὴ προέκυψαν, στὴ 2ῃ σειρὰ τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν, τὰ ταυτόσημα ὄνόματα Σούσα-Οὐξίοι-Κοσσαῖοι-Ἐλάμ-Ἐλυματές-Αφατί [Βλ. ὅμως γιὰ τὸ θέμα τοῦτο στὴν ὁ 1241]

⁶¹⁸ Ὁ Ἀρριανός, Γ' 18, 2, λέει πῶς ὁ Παρμενίων στάλθηκε μπροστὰ μὲ τὶς σκευοφό-

Babehan, κ' ύστερα τραβάει νοτιανατολικά, μές απ' τήν πεδιάδα τοῦ Lasther, μπαίνει ἀνατολικά μετά στήν πεδιάδα τοῦ Basht, κ' ἔπειτα στοῦ Fahiyān, ζωσμένη στὰ δυτικά της ἀπὸ βουνὰ τόσο ψηλὰ ποὺ ἥλιο τὸ χωρὶὸ δὲ βλέπει παρὰ τὸ πρωὶ μονάχα· μὰ καὶ στ' ἀνατολικά τὴ φράζει τέλος τήν κοιλάδα τούτην ὁ βράχινος κῶνος τοῦ Kelah-i-Sefid, ποὺ τὸ φρούριο στήν κορφή του ἐλέγχει ἀπόλυτα πιὰ τὸ δρόμο. Αὐτὲς εἶναι λοιπὸν οἱ Περσίδες Πύλες,⁶¹⁹ στήν ἀμάξιτὸ ποὺ τραβάει ἀπὸ τὸ Shiras στήν Περσέπολη· κι ὅποιος θέλει ν' ἀποφύγῃ τὸ δρόμο τοῦτο στρίβει λίγο νότια ἀπὸ τὸ Fahiyān, καὶ μέσω Kazerun, ἀπὸ παρακαμπτήριο, μ' ἀνηφόρες καὶ κατηφόρες δῦλο βράχια, φτάνει στὸ Shiras. Μὰ δτὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ παρακάμψῃ ἀπὸ βοριὰ ἐκεῖνες τὶς Πύλες, κι ὅτι ἀπ' τὸ Tab μπορεῖ νὰ πάρῃ συντομώτερο δρόμο, τ' ἀποδεικνύει τώρα ἡ πορεία τοῦ Μεγαλέξαντρου: κιόλας ἀπὸ τὸ Babehan αὐτοῦ ἀριστερὰ κόβει ἔνας δρόμος π' ἀνεβαίνει βορειανατολικά, στὸ παραπέρα ἀπὸ τὸ Tang-i-tekab φυλότερο πλάτωμα, καὶ μοιάζει μετὰ πῶς ἐκεῖ κατὰ τὸ Basht βγάζει στὴ μεγάλη ὁδῷ κ' ἔπειτα πάλι στὸ Fahiyān φαίνεται πῶς ὑπάρχει δρόμος πού, τραβῶντας βορεινὰ καὶ πέρ' ἀπ' τὸ Kelah-i-Sefid, κατεβαίνει στὴ μικρὴ πεδιάδα πίσω ἀπ' τὸ φρούριο.⁶²⁰

Τέτοια κακοτράχαλα ὄρεινὰ εἶχε νὰ περάσῃ ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὴ στρατιά, γιὰ νὰ φτάσῃ στήν Περσέπολη καὶ τὶς Πασαργάδες, ἐνῶ ἡ

ρους καὶ τοὺς βαρύτερα ὠπλισμένους, ὡς ἐπὶ Πέρσας ἄγειν κατὰ τὴν ἀμάξιτὸν τὴν ἐς Πέρσας φέρουσαν μ' αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐννοῇ μόνο τὸν κύριο δρόμο, ποὺ πολλὲς φορὲς πέρασαν νεώτεροι περιηγητὲς καὶ περιγράφει ὁ Cherefeddin iστορῶντας τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ταμερλάνου τοῦ 1403. Ο βαρῶνος Bode, ἐρχόμενος ἀπ' τὸ Shiras μέσω Kazerun, μῆρκε στὸ δρόμο τοῦτο μόνο ἀπ' τὸ Fahiyān, καὶ περιγράφει τὴ μικρὴ πεδιάδα τοῦ Sha-b-bevan, ποὺ φτάνει ὅς τὸ Kelah-i-Sefid Κατ' αὐτὸν ἡ ἀπόσταση Shiras-Babehan, μέσω Kazerun, εἶναι κάπου 380 χλμ, ἐνῶ μέσω Kelah-i-Sefid 275 περίπου (Bode, δ π., I, 189.)

619² ΓΟ Kaerst, I, 401, 1, βάσει αὐτοφίας τοῦ Stolze, τοποθετεῖ τὶς Περσίδες Πύλες δχι στὸ Kelah-i-Sefid, ποὺ νομίζει ὁ Droyssen, παρὰ στὸ Tang-i-Rashkan Τὸν προσδιορισμὸ τὸν δέχτηκε κι ὁ Berne, ἀρ. 115. Τελευταῖα καὶ ὁ Trendler, RE, XXIII, 2, 2094-7, Πύλαι Περσίδες 10 (ὅπου δμως δίνει λανθασμένα τὶς σχετικὲς ἀπόψεις τοῦ Kaerst) Βλ ἐπανόρθωση στήν RE, IX A, 2, Uxii, 1317, 28-40 τοῦ ἔδιου) Ποὺ ἀκριβῶς βρίσκονται τὰ μέρη αὐτά, ἔτσι δυσεύρετοι πούναι κιόλας τόσο λεπτομερεῖς χάρτες τῆς περιοχῆς, δὲν μπόρεσα νὰ δρίσω Οι πιὸ πολλοὶ πάντως ἐρευνητές, βασιζόμενοι στὶς περιηγήσεις τοῦ Sir Aurel Stein, θέλουν τὶς Περσίδες Πύλες στὸ Tang-i-Khas (βλ. Fuller, 226-34, μὲ χάρτη, Engels, 73, Bosworth, I, 325-6, μὲ χάρτη), χωρὶς δμως ν' ἀνασκευάζουν ἡ καὶ ν' ἀναφέρουν κἄν τὶς ἅλλες θέσεις· ἀλλὰ βέβαια ἡ πορεία τοῦ Μεγαλέξαντρου στὰ μέρη αὐτὰ μόνο κατ' εἰκασίαν μπορεῖ νὰ χαραχτῇ μὲ τὰ ἐλάχιστα ποὺ μᾶς παραδίνοντ' ἀπ' τὶς ἀρχαῖες πηγές Σχετικὴ βιβλιογραφία στὸ Seibert, Eroberung, 104-5, 14 καὶ 16.]

620 Τὸ δρόμο ἀπὸ τὸ Babehan στὸ Tang-i-Tekab περιγράφει ὁ Stocqueler, Pilgrimages, II, 211, ποὺ μετὰ τράβηξε βόρεια δσο γιὰ τὴν προέκτασή του στ' ἀνατολικά, ὅς τὸ Basht, 12 φαρσάγγες (65χλμ περίπου) ἀπ' τὸ Kelah-i-Sefid, δὲν ὑπάρ-

έποχή, μὲς στὸ χειμῶνα, κάθε ἄλλο παρὰ βόηθαγε, καὶ τὸ χιόνι στὰ βουνὰ πάντα βαρύ, καὶ καθὼς σπάνιζεν καὶ τὰ χωριὰ ἐκεῖ, θὰ στρατοπέδευαν συχνὰ ἔξω, στὸ ὕπαιθρο, κ' οἱ παγερὲς οἱ νύχτες πιὸ πολὺ βέβαια θὰ δυσκόλευαν τὴν ὅχι κ' εὔκολη δὰ πορεία, ξὸν ποὺ κι ἀντίσταση περίμεναν ἀπ' τοὺς Οὔξιους κι ἀκόμα χειρότερη ἀπ' τὸν Ἀριοβαρζάνη, ποὺ μὲ μεγάλες δυνάμεις εἶχε πιάσει τὰ ψηλότερα στενά. Μολαταῦτα, ὁ Ἀλέξανδρος τράβαγε γιὰ τὴν Περσία ὅσο μποροῦσε πιὸ γρήγορα, ὅχι μόνο γιὰ νὰ ἔξασφαλίσῃ τὴν χώρα, τοὺς θησαυροὺς τῆς Περσέπολης καὶ τῶν Πασαργάδων, τὸ δρόμο γιὰ τὰ παραμέσα τοῦ Ἰράν, ἀλλὰ προπάντων γιὰ νὰ μὴν ἀφήσῃ καιρὸ στὸ Δαρεῖο γιὰ τίποτα σοβαρὲς προπαρασκευὲς κι ὁρμῶντας ἀπὸ τὴν Μηδία προσπαθήσῃ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πατρίδα τῆς περσικῆς δυναστείας καὶ τοῦ μεγάλου γένους τῶν Ἀχαιμενιδῶν πίσω ἀπ' τὶς δυσκολοδιάβατες ἐκεῖνες Περσίδες Πύλες.

Μπαίνει, λοιπόν, μὲ τὸ στρατὸ στὴν πεδιάδα τῆς Σουσιανῆς, καὶ σὲ λίγες μέρες, διαβαίνοντας τὸν Πασίτιγρι,⁶²¹ χύνεται στὴ χώρα τῶν πεδινῶν Οὔξιων (τὸ σημερινὸ Κουζεστάν), ὅπου ὑποταγμένοι τοῦτοι κιόλας στὸ βασιλιὰ τῶν Περσῶν, κ' ὑπὸ τὸ σατράπη τῆς Σουσιανῆς, παραδόθηκαν χωρὶς καμμιὰν ἀντίσταση, ἐνῶ οἱ ὄρεινοι Οὔξιοι τοῦ στειλαν πρέσβεις καὶ τοῦ μήνυσαν πῶς δὲ θ' ἀφηναν νὰ περάσῃ ἀπ' τὰ στενὰ γιὰ τὴν Περσίδα, ἀν δὲν ἔπαιρναν κι ἀπ' αὐτὸν τὰ δῶρα ποὺ τοὺς ἔδιναν πάντα οἱ βασιλιάδες τῶν Περσῶν. Κι ὁ Ἀλέξανδρος λοιπόν, μὲ τὴ σκέψη πῶς ὅσο σπουδαιότερη ἦταν ἡ ἐλεύθερη διάβαση γιὰ τὶς πάνω χώρες τόσο περισσότερο δὲν μποροῦσε νὰ τὴν ἀφήσῃ στὰ χέρια ἐνὸς ἔτσι ἐπιθετικοῦ ἐκεῖ λαοῦ, τοὺς παράγγειλε: '

— Νάρθουν στὰ στενά, γιὰ νὰ πάρουν ὅ, τι τοὺς χρειάζεται!..

χει καμμιὰ πληροφορία — ὅσο ξέρω — ἀπὸ νεώτερους περιηγητές ποὺ νάχουν πάει στὰ μέρη Ἀπ' τὸ χάρτη ποὺ σχεδίασε ὁ Κιερετ μὲ βάση τὸ βιβλίο τοῦ καθηγητῆ Haussknechi *Routen im Orient* κ' εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ δείξῃ ὁ ἴδιος σὲ τυπογραφικὰ δοκίμια ἀκόμα, μποροῦμε ν' ἀναγνωρίσουμε τὴν κατεύθυνση τοῦ δρόμου αὐτοῦ κατὰ τὸ Basht, ἀπ' τὴν γεμάτη χωριὰ δροσειρὰ πίσω ἀπ' τὸ βουνὸ Kuh-i-Dib (3170 ὑψόμ.) 'Ο ἴδιος χάρτης σημειώνει τὸ δρόμο ποὺ ἀναφέραμε' ὅπου ξεκινῶντας κανεὶς ἀπ' τὸ Fahiyān μπορεῖ νὰ παρακάμψῃ βορεινὰ τὸ Kelah-i-Sefid. 'Ἐπειτ' ἀπ' αὐτὸν ὑπάρχει μικρὸ δροπέδιο, μὲ μῆκος κάπου 5,5χλμ, κ' ὑστερα τὰ μακριὰ καὶ δύσβατα στενὰ τοῦ Lucreab, ἀλλ' ἀπρόσφορα, διώς φαίνεται, γι' ἄμυνα (Κριτικὴ ἔξέταση τῶν δρόμων ποὺ μπορεῖ νὰ πέρασε ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπ' τὸν Zolling, *Alexanders des Grossen Feldzug in Centralasien*², 1875 - πλὴν δὲν μ' ἔπεισαν τὰ συμπεράσματά του)

⁶²¹ ² Ἀρριανός, Γ' 17, 1. τὸν Πασίτιγριν. Κούρτιος καὶ Διόδωρος ἐπιβεβαιώνουν τ' ὅνομα τοῦ ποταμοῦ, προσθέτοντας δῆμος τὸ χωρὶς νόημα *quartis castris* 'Ο Ἀρριανὸς Πασίτιγρι φαίνεται πῶς λέει τὸν Kuran πρὶν ἐνωθῆ μὲ τὸν Dizful καὶ τὴν πέρα πεδιάδα θεωρεῖ χώρα τῶν Οὔξιων. [Βλ. δῆμος RE, VI, 1, 1061-3, *Eulaios* 1, καὶ Bosworth, I, 321.]

Καὶ παίρνει λοιπὸν τὸ ἄγημα καὶ τοὺς ὑπόλοιπους ὑπασπιστές, μὲ 8000 ἄντρες ἀκόμα, τοὺς περισσότερους ψιλούς, καὶ ἔκεινάει μὲς στὴ νύχτα, μὲ σούσιους ὁδηγούς, ἀπ' ἄλλο δρόμο - ἐνα βουνίσιο μονοπάτι πούχαν ἀφήσει ἀφύλαχτο οἱ Οὔξιοι.⁶²²

Ἐημερώματα ἔπεσε στὰ χωριά τους.

Κι ὅσοι πιάστηκαν στὸν ὑπὸ σφάχτηκαν στὰ κρεββάτια τους, καὶ τὰ σπίτια τους τὰ λήστεψαν καὶ τοὺς βάλανε φωτιά, κ' ὕστερα ὁ στρατὸς ὅλος χίμησε στὰ στενά, ὅπου οἱ Οὔξιοι εἶχαν μαζευτῆ ἀπὸ παντοῦ γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἀφήσουν νὰ περάσουν.

‘Ο Ἀλέξανδρος ἔστειλε τότε τὸν Κράτερο, μ' ἐνα μέρος τοῦ στρατοῦ, στὰ ὑψώματα πίσω ἀπ' τοὺς δρόμους ποὺ κράταγαν ἐκεῖνοι, κι ὁ ἴδιος πολὺ γρήγορα χτυπάει τὸ στενό, ἔτσι ποὺ οἱ βάρβαροι, περικυκλωμένοι καὶ κατάπληκτοι ἀπ' τὴν ταχύτητα τοῦ ἔχθροῦ, χωρὶς κανένα πιὰ πλεονέκτημα ἀπ' ὅσα μποροῦσε νὰ τοὺς προσφέρῃ ὁ τόπος, μόλις εἶδαν μπρός τους τὸν Ἀλέξανδρο νὰ ὀρμάῃ μὲ πυκνὴ φάλαγγα τόβαλαν στὰ πόδια!.. Πολλοί τους τσακίστηκαν στοὺς γκρεμούς, ἄλλοις σκότωσαν οἱ Μακεδόνες κυνηγῶντας τους, καὶ τοὺς περισσότερους οἱ στρατιῶτες τοῦ Κράτερου, στὰ ὑψώματα ὅπου τράβηξαν γιὰ νὰ σωθοῦνε, κ' ἐκεῖ τοὺς περίμεναν αὐτοί!..

Ἀρχικά, ὁ Ἀλέξανδρος ἤθελε ὅλους τοὺς Οὔξιους τοῦ βουνοῦ νὰ τοὺς ξεσηκώσῃ ἀπὸ κειπάνω καὶ νὰ τοὺς μετοικίσῃ ἀλλοῦ· μὰ ἡ μάνα τοῦ Δαρείου, ἡ Σισύγαμβις, τὸν παρακάλεσε γιὰ δαύτους, ἐπειδὴ καθὼς λὲν ὁ Μαδάτης, ὁ ἀρχηγός τους, ἤταν ἄντρας τῆς ἀνιψιᾶς της· καὶ ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ἄφησε λοιπὸν τοὺς βοσκούς αὐτούς, γιὰ χάρη τῆς παλιᾶς βασίλισσας, στὰ βουνά τους, ἀλλὰ τοὺς ἔβαλε νὰ δίνουν κάθε χρόνο φόρο 1000 ἀλογα,⁶²³ 500 ὑποζύγια καὶ 30000 πρόβατα - γιατὶ λεφτὰ βέβαια καὶ χωράφια δὲν εἶχαν.⁶²⁴

Ἐτσι λοιπὸν ἄνοιξε τὴν εἴσοδο στὰ ψηλότερα βουνά. Κι ὁ Παρμε-

⁶²² Ως ἐδῶ, λοιπόν, ἡ στρατιὰ ἤταν ἐνωμένη. ‘Ο Ἀλέξανδρος κόβοντας ἀριστερὰ τὴ νύχτα μὲς ἀπ' τὰ βουνά, παρακάμπτει τὰ στενά. Καὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ πώς θάστριψε ἀριστερὰ στὸ Jæsan τοῦ Chereffeddin (κατὰ τὴν γραφὴν τοῦ Bode, δ π., II, 333), ἢ τὸ Jarsun τοῦ Kinnpeig, 5 φαρσάγγες [27χλμ] ἀπ' τὸ Babehan

⁶²³ [Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Γ' 17, 6, ἀλογα 100 - δχι 1000]

⁶²⁴ Ἀρριανός, δ.π. ‘Ο Κούρτιος, V, 3, 4, λέει *Madates erat regionis praefectus* τὸ ποὺ σημαίνει πώς οἱ πεδινοὶ Οὔξιοι σὰν ὑποτελεῖς τοῦ κράτους ἤταν ὑπ' αὐτὸν μὰ κ' οἱ ἐλεύθεροι δρεινοὶ Οὔξιοι τὸν ἀκολούθουν στοὺς ἀγῶνες τώρ' αὐτούς [Ο Berne, II, 243, 4, διαφωνεῖ.] Γ' αὐτὸ καὶ παρακάτω, 15-6, λέει πώς ἐντάχτηκαν στὴ σατραπεία τῆς Σουσιανῆς. *non Madati modo ignorui* [] *Uxiorum dein gentem subactam Susianorum satrapae contribuit*. Κατὰ τὸν Ἀρριανό, Ἰνδική, 40, ὁ Ἀλέξανδρος προσπάθησε νὰ συνθίσῃ αὐτὲς τὶς φυλές τῶν βοσκῶν στὴ γεωργία καὶ τοὺς ἔχτισε πόλεις στὰ βουνά

νίων μὲ τὸ μισὸ στρατό, ἵδιως τοὺς βαρύτερα ὡπλισμένους⁶²⁵ πεζούς, τοὺς θεσσαλοὺς ἵππεῖς καὶ τὰ μεταγωγικά, προχώραγε ἀπ' τὴν ἀμαξι-τὴν ὁδό, ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος, μὲ τοὺς ἄλλους μακεδόνες πεζούς, τοὺς ἵππεῖς, τοὺς σαρισσοφόρους, τοὺς ἀγριᾶνες καὶ τοὺς τοξότες, πῆρε τὸ συντομώτερο μὰ καὶ δύσκολο δρόμο τοῦ βουνοῦ, γιὰ νὰ φτάσῃ γρηγο-ρώτερα στὶς Περσίδες⁶²⁶ Πύλες. Μὲ γοργὴ πορεία κατάφτασε τὴν 5η μέρα στὴν εἴσοδό τους καὶ τὴ βρῆκε γερά κλεισμένη μὲ τεῖχος.⁶²⁷ Λε-γόταν πῶς ὁ σατράπης Ἀριοβαρζάνης βρισκόταν πίσω ἀπὸ τὸ προτεί-χισμα, μὲ 4000 πεζούς καὶ 7000 ἵππεῖς, σὲ καλὰ ὡχυρωμένο στρατό-πεδο, ἀποφασισμένος νὰ ἔμποδίσῃ τὸ πέρασμα μὲ κάθε θυσία. Ο Ἀλέ-ξανδρος στρατοπέδευσε. Τ' ἄλλο πρωὶ τόλμησε νὰ μπῇ μὲ τὸ στρατὸ στὸ στενὸ ἐκεῖνο, ποὺ βράχια πανύψηλα τόκλειναν δεξιὰ κι ἀριστερά, μὰ μὲ χαλάζι πέτρες καὶ βέλη τοὺς ὑποδέχτηκαν, καὶ μεγάλα κοτρώνια ξεκόλλαγαν ἀπ' τὰ ὑψώματα καὶ τοὺς τὰ κατρακύλαγαν κατακέφαλα κι ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ. Ἐτσι, συνέχεια, κι ἀπὸ τρεῖς μεριές, τοὺς χτύπαγε μανιασμένος ἔχθρος! Μάταια πάλεψαν κάποιοι νὰ σκαρφαλώσουν στ' ἀπότομα βράχια. Ἡ θέση τους ἦταν ἀπροσμάχητη! Κι ὁ Ἀλέξανδρος ὑποχώρησε στὸ στρατόπεδο, μιὰ ὥρα μακριὰ ἀπὸ τὶς Πύλες.⁶²⁸

Τὸ πρᾶγμα τοῦ κόστιζε· γιατὶ μόνο τὸ στενὸ τοῦτο ἔφερνε στὴν Περσέπολη, ποὺ ἔπρεπε νὰ τὴν πάρῃ, γιὰ νὰ μὴν προκύψῃ ἐπικίνδυνη καθυστέρηση τῆς ἐκστρατείας· μὰ μὲ τοὺς ἀπότομους αὐτοὺς βράχους ὅλοφάνερα δὲν γινόταν τίποτα, οὕτε μὲ τὴν πιὸ ἐπίμονη πολεμικὴ τέ-χνη, οὕτε μ' ὄποιαδήποτε τόλμη - κι ὅλα, ὥστόσο, κρέμονταν ἀπὸ τὴν ἄλωση τῶν Πυλῶν. Τότε λοιπὸν μαθαίνει ἀπὸ αἰχμάλωτους, ὅτι τὰ

625 Απ' τὸ Γ' 18, 1, τοῦ Ἀρριανοῦ βγαίνει πῶς οἱ μακεδόνες ὀπλίτες τῶν τάξεων ἦ-ταν ἐλαφρότερα ὡπλισμένοι ἀπὸ τοὺς ὀπλίτες τῶν συμμάχων καὶ μισθοφόρων, ἐνῶ ἀπ' τὸ 23, 3, ὅπου ἀπ' τοὺς μακεδόνες φαλαγγίτες διαιλέχτηκαν οἱ κουφότα-τοι, πῶς δὲν εἶχαν ὅλοι ἔξισου βαρὺ ὀπλισμό. [Πρβλ. ὅμως σχετικὰ γιὰ τὸ θέμα τοῦτο καὶ ὑ 277]

626 Ἀρριανός, δ π., 2. ἐπὶ τὰς πύλας τὰς Περσίδας 'Ο Διόδωρος, IZ' 68 ἐπὶ τὰς Σουσιάδας καλούμενας πύλας, κι ὁ Κούρτιος, V, 3, 17· *angustias, quae illi Susidas pylas vocant.*

627 Διόδωρος, δ π. πεμπταῖς τὸ ἵδιο κι ὁ Κούρτιος, δ π.: *quinto die.* 'Απ' τὸ Babehan ὡς τὸ Kelah-i-Sefid εἶναι 200χλμ 'Ο δρόμος αὐτὸς κάνει ἔνα σημαντικὸ τό-ξο πρὸς τὰ νότια, ποὺ ἡ χορδὴ του — κάπου 150χλμ — εἶν' ἡ πιθανὴ πορεία τοῦ Μεγαλέξαντρου.

628 Κούρτιος, δ.π., 23 *triginta fere stadia quae remensi sunt* 'Ο ἵδιος ἀριθμὸς καὶ στὸν Πολύαιον, Δ' 3, 27, ἐνῶ στὸ Διόδωρο, δ π., ἔγινε *triakόsioi*. Αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς, ἀλλὰ κι ὁ Πλούταρχος ('Αλέξανδρος, ΛΖ'), διηγοῦνται ἀκόμα πῶς κάποιοι λύκιοι αἰχμάλωτος τοὺς ἔδειξε τὸ δρόμο ἀπὸ τὸ βουνό Τὸ μακεδονικὸ στρατόπεδο θὰ πρέπει νὰ βρισκόταν στὴν κοιλάδα Sha-'b-bevan ποὺ περιγράφει ὁ Bode (δ.π., 243)

βουνὰ ἥτανε βέβαια πολὺ δασωμένα καὶ πυκνά, μὰ κάποια μονοπάτια, ἐπικίνδυνα, καὶ τώρα μὲ τὸ χιόνι πολὺ πιὸ δύσκολα, βγάζαν πίσω ἀπὸ τὶς Πύλες, στὸν τόπο ποὺ κράταγε ὁ Ἀριοβαρζάνης! Κι ὁ Ἀλέξανδρος κάνει τότε τὴν πιὸ παράτολμην ἵσως ἐπιχείρηση τῆς ζωῆς του:

‘Ο Κράτερος λοιπὸν μὲ τὴν φάλαγγά του καὶ τοῦ Μελέαγρου, μ’ ἔνα μέρος τῶν τοξοτῶν καὶ πεντακόσιους ἵππεῖς, ἔμεινε στὸ στρατόπεδο, γιὰ νὰ παραπλανήσῃ, ἀρχικά, τὸν ἔχθρὸ — μὲ φωτιές καὶ μὲ κάθε ἄλλον τρόπο — νὰ μὴν καταλάβῃ πῶς ἔλειψε μέρος τῆς στρατιᾶς, κι ἀμ’ ἀκούση πίσω ἀπ’ τὰ βουνὰ τὶς σάλπιγγές τους, νὰ ριχτῇ μ’ ὅλη του τὴν δύναμη στὸ προτείχισμα’ κι ὁ Ἀλέξανδρος κινάει μὲς στὴν νύχτα, μὲ τὰ τάγματα τοῦ Ἀμύντα, τοῦ Περδίκκα καὶ τοῦ Κοίνου,⁶²⁹ τοὺς ὑπασπιστές, τοὺς ἀγριανες, τοὺς ἄλλους τοξότες καὶ τοὺς περισσότερους ἵππεῖς τῆς Ἰλης τοῦ Φιλώτα. ‘Τστερ’ ἀπὸ πολὺ κοπιαστικὴ πορεία, πάνω ἀπὸ 15 χλμ, διαβαίνει τὸ βαριὰ χιονισμένο βουνό· τὸ πρωὶ πιὰ βρισκεται ἀπ’ τὴν ἄλλη πλαγιὰ κ’ ἔχει δεξιὰ τὴν ὁροσειρὰ ποὺ καταλήγει στὶς Πύλες, πάν’ ἀπ’ τὸ στρατόπεδο τοῦ Ἀριοβαρζάνη, ἐνῶ μπρός του εἰν’ ἡ κοιλάδα ποὺ βγάζει στὴν πεδιάδα τοῦ Ἀράξη, στὸν ἀμαξιτὸ γιὰ τὴν Περσέπολη, καὶ πίσω του, τὰ πελώρια βουνά, ποὺ μὲ τόσο κόπο πέρασε, ἀπόκλειαν, σ’ ἀσκημη περίπτωση, νὰ σωθῇ μ’ ὑποχώρηση.

Σὰν ξεκουράστηκαν λίγο, ξαναμοιράζει ὁ Ἀλέξανδρος τὸ στρατό του, καὶ στέλνει κατὰ κάτω, στὴν πεδιάδα, τὸν Ἀμύντα, τὸν Κοῖνο καὶ τὸ Φιλώτα, ὅχι μόνο γιὰ νὰ τραβήξουνε γραμμὴ στὴν Περσέπολη, γεφυρώνοντας τὸ ποτάμι,⁶³⁰ παρὰ καὶ γιὰ ν’ ἀνακόψουνε τοὺς Πέρσες, σὰ θάφευγαν κυνηγημένοι, γιὰ τὴν Περσέπολη ἀντύχῃ· ἐνῶ ὁ ἴδιος, μὲ τοὺς ὑπασπιστές, τὸ τάγμα τοῦ Περδίκκα, τὴν βασιλικὴν Ἰλη τῶν ἐταί-

⁶²⁹ Ο Κούρτιος, V, 4, 20, ἀναφέρει καὶ τὸν Πολυπέρχοντα. ‘Αλλ’ ἐπειδὴ ὁ Ἀρριανὸς τὸν παραλείπει, μπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς πῶς ἥταν ἀρχηγὸς τῶν βαριὰ ὠπλισμένων ὄπλιτῶν, μαζὶ μὲ τὸν Παρμενίωνα Ἐλύ’ ὅμως τόσο ἀβέβαιο, ὥστε νὰ μὴ μπορῇ κανεὶς νὰ βγάλῃ ἄλλα συμπεράσματα

⁶³⁰ Οριανός, Γ' 18, 6 τὸν ποταμόν, ὃν ἔχρην περάσαι ιόντα ἐπὶ Πέρσας (δηλαδὴ τὴν Περσέπολη) γεφυροῦν ἐκέλευσεν Νομίζω, μὲ τὸν Kiepert (στὸ index τοῦ Ἀρριανοῦ, ἔκδ Sintenis), πῶς ἐννοεῖται ὁ Ἀράξης (Bund-emir), ποὺ κατὰ τὸν Στράβωνα, IE' 729, ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς αὐτὴ τῇ Περσεπόλει δέβηθι Θέμα νὰ γεφυρωθῇ ὁ Tab θὰ ὑπῆρχε μόνο κατὰ τοὺς παλιότερους χάρτες (Ouseley, Ker Porter), διόπου δῆλος ὁ δρόμος, ἀπὸ τὸ Babehan, διασχίζει τὴν κοιλάδα τοῦ Tab, ἐνῶ κατὰ τοὺς νεώτερους περιηγητὲς συναντάει πολλοὺς χείμαρρους, ποὺ κυλᾶν ἀπὸ τὰ βουνὰ πρὸς τὸ νοτιά. [Ἄπὸ τὴν συμβολὴ τοῦ δυτικώτερου Kur μὲ τὸν ἀνατολικώτερο Pulwar γίνεται ὁ Bendemir. Ο Bosworth, I, 327, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ χάρτη τῆς προηγουμένης σελίδας του, μιούζει νὰ φρονῇ πῶς καὶ μετὰ τὴν συμβολὴ τοῦ Kur λέγεται Pulwar. Αστήρικτη ἡ θέση τοῦ Seibert, Eroberung, 105-6, πῶς ὁ Ἀλέξανδρος πέρασε καὶ τὸν Kur καὶ τὸν Pulwar. Βλ σχετικὰ καὶ RE, II, 1, 404, Arakes 4 XII, 1, 188, Kyros 4, καὶ Suppl IX, 791-3, στὸ ἄρθρο Pasargadae.]

ρων καὶ μιά τους τετραρχία,⁶³¹ τοὺς τοξότες καὶ τοὺς ἄγριῶνες, τράβη-
ξε δεξιά, γιὰ τὶς Πύλες, πορεία φοβερὰ κοπιαστικὴ κ' ἴδιαίτερα δύσ-
κολη μάλιστα, γιατὶ ὅχι μονάχα τὸ βουνὸ παραῆταν δασωμένο, μὰ κι
ἄγρια θύελλα ἔπιασε καὶ βαρὺ σκοτάδι ἔπεσε, ποὺ δὲ βλέπαν τίποτα!
Βγήκανε πέρα μολαταῦτα, καὶ πρὶν ξημερώσῃ ρίχτηκαν στὶς πρῶτες
προφυλακὲς τῶν Περσῶν, τὶς ἔηλώσανε, χτύπησαν καὶ τὶς παραπίσω,
λίγοι σώθηκαν κι ἀπὸ δαῦτες, χτύπησαν καὶ τὶς ἀκόμα παραπίσω, μὲ
ἀποτέλεσμα: ὅσοι ξέφυγαν νὰ τραβήξουν δλοι κατὰ τὸ βουνό, ἀντὶ νὰ
ξαναγυρίσουν στὸ στρατόπεδό τους.

'Ἄπ' τὴν ἄλλη μεριά, δὲν εἶχαν ἰδέα τί γινόταν. Φαντάζονταν τοὺς
Μακεδόνες κάτω, μπρὸς ἀπ' τὴν κοιλάδα - καὶ μὲ τέτοια κακοκαιρία
ἡταν χωμένοι στὶς σκηνές τους, βέβαιοι πώς μὲς στὴ θύελλα καὶ τόσο
χιόνι καμιὰ ἐπίθεση δὲ μποροῦσε νὰ γίνη ἀπὸ κανέναν· κι ὅλα ἡταν
ἥσυχα λοιπὸν ἐκεῖ στὸ περσικὸ στρατόπεδο, ὅταν ἄξαφνα, πρωὶ-πρωὶ,
νά οἱ μακεδονικὲς σάλπιγγες, ἀπ' τὰ βουνά, ψηλά, καὶ μαζί, κι ἀπ' τὰ
ὑψώματα, κι ἀπὸ καμηλά, στὴν κοιλάδα, ὁ ἀλαλαγμὸς τῆς ἐφόδου!..
Πλάκωνε λοιπὸν κι ὁ Ἄλεξανδρος κιόλας ἀπὸ πίσω τους, κι ὁ Κράτε-
ρος, ἀπ' τὴν κοιλάδα κάτω, ρίχτηκε κ' εὔκολα ἔσπασε τὶς ἀσκημα φυ-
λαγμένες Πύλες, κι ὅσοι φεῦγαν ἀπὸ μπρός του πέφταν στὶς λόγχες τοῦ
Μεγαλέξαντρου ποὺ προχώραγε, κι ὅταν γύρισαν γιὰ τὴ θέσῃ π' ἄφη-
σαν, τὴ βρήκανε πιασμένην ἀπὸ τὸ 3^ο μακεδονικὸ σῶμα, τοῦ Πτολε-
μαίου, πούχε μείνει ἐφεδρεία μὲ 3000 καὶ τώρα εἶχε μπῆ κι αὐτὸς ἀπ'
τὰ πλάγια! 'Ἐτσ' οἱ Μακεδόνες ἀπὸ παντοῦ ὡρμήσανε στὸ στρατόπε-
δο τοῦ ἔχθροῦ, κι ἄρχισ' αὐτοῦ φριχτὴ σφαγή, κι ὅσοι ξέφυγαν πέφταν
στὰ σπαθιά τους, καὶ πολλοὶ ρίχνονταν στοὺς γκρεμοὺς κι δλοι πήγανε
κακὴν κακῶς! 'Ο Ἄριοβαρζάνης, μὲ λίγους καβαλλάρηδες, μπόρεσε καὶ
ξέφυγε στὸ βουνό· κι ἀπὸ κεῖ, μὲς ἀπὸ κρυφὰ βορεινὰ μονοπάτια, τρά-
βηξε στὴν πατρίδα του, τὴ Μηδία.

"Τοτερ' ἀπὸ κάποιαν ἀνάπταυση ξεκίνησεν ὁ Ἄλεξανδρος γιὰ τὴν
Περσέπολη. Στὸ δρόμο λὲν πώς πῆρε γράμμα τοῦ πέρση βασιλικοῦ θη-
σαυροφύλακα Τιριδάτη, νὰ βιαστῇ γιατὶ κινδυνεύει ὁ θησαυρός.⁶³² Τρέ-
χει λοιπὸν μπρός, μὲ τοὺς ἵππεῖς μονάχα, γιὰ νὰ προλάβῃ, ἀφήνοντας
πίσω τὸ πεζικὸ νάρχεται, καὶ ξημερώματα διαβαίνει τὸ γεφύρι πούχε

⁶³¹ Ο δρος αὐτός, ποὺ μόνο ἔδω [Γ' 18, 5] χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀρριανὸς [βλ. Berve, I, 107, Bosworth, I, 326-7], ἐρμηνεύεται βάσει τοῦ ὅτι οἱ 8 ἥλες τοῦ ἵππικοῦ χω-
ρίζονταν σὲ δυὸ λόχους ἡ καθεμιά, κι δλο τὸ ἵππικο σὲ τέσσερις ἵππαρχίες - ποὺ
καθεμιά τους, λοιπόν, εἶχε τέσσερις λόχους).

⁶³² Διόδωρος, IZ' 69, Κούρτιος, V, 5, 2 'Ο Ἄλεξανδρος θὰ μποροῦσε νάχε ξεκουρά-
σει γιὰ λίγο τοὺς στρατιῶτες του (δ.π., 1 *eodem loco, quo hostium copias fude-
rat, castra communivit*), ἀφοῦ ἀλλωστε ἡ φάλαγγα πούχε στείλει ἐξασφάλιζε καὶ
τὸν παραπέρα δρόμο καὶ τὸ πέρασμα τοῦ Ἀράξη

στήσει ἡ ἐμπροσθοφυλακή του. Κανεὶς βέβαια δὲν τὸν περίμενε ἀστρα-
πὴ ἔτσι, πρὶν φτάσῃ καν τὸ μαντᾶτο τῆς νίκης του καλὰ-καλά· γι' αὐτὸ-
κι ἀντίσταση καὶ φασαρία καμμιά, παρὰ πῆρε καὶ τὴν Περσέπολη καὶ
τὸ ἀνάκτορα καὶ τοὺς θησαυροὺς ἀπείραχτους, χωρὶς κανένα μπελά· καὶ
μὲ τὴν ἴδια κεραυνοβόλα ταχύτητα πῆρε καὶ τὶς Πασαργάδες⁶³³ κ' ἔ-
πιασε κι ἄλλους ἀμύθητους θησαυροὺς ἔκει, πολλὲς χιλιάδες τάλαντα
χρυσάφι κι ἀσήμι, ἀμέτρητα πανάκριβα ὑφάσματα, καὶ σωροὺς πολύ-
τιμα κοσμήματα! Γιὰ νὰ κουβαλθοῦν δλ' αὐτὰ χρειάστηκαν 20000
μουλάρια, λέν, καὶ 3000 καμῆλες!⁶³⁴

Καὶ σπουδαῖα, βέβαια, τὰ πλούτη πούβαλε στὸ χέρι ὁ Ἀλέξαν-
δρος, στερῶντας ἀπὸ τέτοια δυναμικὰ μέσα τὸν ἀντίπαλο καὶ βγάζον-
τάς τ' ἀπ' τὶς νεκρόκασσες τῶν θησαυροφυλάκιων ὅπου τόσα χρόνια μέ-
νανε παγωμένα ἔτσι, κι ἀνενεργά, γιὰ νὰ τὰ ξαναρίξῃ ἀπλόχερα στὴν
κυκλοφορία καὶ στὴν ἐμπορικὴ συναλλαγὴ τῶν λαῶν· σημαντικώτερο
ἡτανε ὅμως ποὺ πῆρε τὴ χώρα, τὴ γνήσια τούτη κοιτίδα τῆς περσικῆς
βασιλείας· γιατὶ σὲ τούτη ἐδῶ τὴν κοιλάδα τῶν Πασαργάδων κατάλυ-
σε ὁ Κῦρος τὴν ἀρχὴ τῶν Μήδων καὶ γιὰ μνημεῖο τῆς νίκης του ἔστησε
τὴν αὐλή του, κ' ἔχτισε τ' ἀνάκτορα καὶ τὸν τάφο του: μέσα σὲ τόσο
μεγαλόπρεπα μνημεῖα, ἔνα βράχινο ἀπλὸ σπιτάκι, δπου μάγοι, κάθε

633 Η θέση τῶν Πασαργάδων ἀμφισβητεῖται (βλ. Spiegel, δ. π., II, 617). Οἱ συνδυα-
σμοὶ τοῦ Oppert, δπως ἀναφέρονται στὸ Spiegel, φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνωντ' ἀπ' τὴν ἀπαριθμηση τῶν ποταμῶν (Στράβων, ΙΕ' 729) ποὺ πέρασε ὁ Ἀλέξανδρος,
ὅπου ὁ Κῦρος ποταμός, δίπλα στὶς Πασαργάδες, εἶναι πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀράξη (Ben-
demir). Καὶ μὲ βάση τὴν πορεία τοῦ γυρισμοῦ ἀπὸ τὴν Ἰνδία, φαίνεται πῶς οἱ Πασαργάδες βρίσκονταν νότια τῆς Περσέπολης. Τοῦ Πλίνιου τὸ VI, 99. *flumen Sutoganus, quo Pasargadas septimo die navigatur*, ἔχει προκύψει ὥπωδήποτε ἀπὸ κάπιοι λάθοις, γιατὶ κανένας ποταμὸς ἔκει δὲν εἴναι πλωτὸς σὲ ἀπόσταση 7
ἡμερῶν ἀπὸ τὴ θάλασσα. [Στὶς Πασαργάδες — καθὼς ἀναφέρει κι ὁ Ἀρριανός,
Στ' 29, 4 κ. ἐ — βρισκόταν ὁ τάφος τοῦ Κύρου, ποὺ ἐπισκέφθηκε ὁ Ἀλέξανδρος
γυρνῶντας ἀπὸ τὴν Ἰνδικὴ Σήμερα κανεὶς σχεδὸν δὲν ἀμφισβῆτει πῶς τὸ μνημεῖο
μὲ τὸ μουσουλμανικὸ δόνομα Mashhad-i-mâdar-i-Suleiman, στ' ὁροπέδιο Dasht-i-
Murghab, εἰν' ὁ τάφος τοῦ Κύρου, κ' ἔτσι μπτοροῦν νὰ προσδιοριστοῦν οἱ ἀρχαῖες Πασαργάδες. Τ' ὁροπέδιο αὐτὸ (1900 ὑψόμ.), ποὺ ἀρδεύεται ἀπὸ τὸν Pulwar, βρί-
σκεται κάπου 40χλμ βορειανατολικὰ τῆς Περσέπολης. Ἡ γεωγραφικὴ περιγρα-
φὴ τοῦ Στράβωνα, μὲ βάση τὰ ποτάμια, δὲν εἰν' ἀσφαλῆς· ἐνῶ τὸ χωρίο τοῦ Πλί-
νιου, ἀπὸ δπου οἱ παλιότεροι ἐρευνητὲς τοποθετοῦσαν τὶς Πασαργάδες στὴ πε-
ριοχὴ τῆς Fasa, κάπου 150χλμ νοτιανατολικὰ τῆς Περσέπολης, ἀναφέρεται σ' ἄλ-
λη ὄμώνυμη καὶ μᾶλλον ἀσήμαντη πόλη, ποὺ κι ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος, Στ'
4, 7, ἀναφέρει σὰν Πασαργάδα ἡ Πασαρράχα. (Βλ. RE Suppl. IX, 777-99, *Pasar-
gadae*, δπου καὶ λεπτομερειακὸς ἔλεγχος δλων τῶν παλιότερων ἀπόψεων, CHI,
II, 838, καὶ Perrot-Chipiez, *Histoire de l'Art* V, 443-4 καὶ 595 κ.ἐ., μὲ καλοὺς
χάρτες.)]

634 Διόδωρος, Κούρτιος, Πλούταρχος, Ἀλέξανδρος, ΛΖ'. Κούρτιος, V, 6, 9, καὶ Διό-
δωρος, ΙΖ' 71, ὑπολογίζουν 120000 τάλαντα ὁ Ἀρριανός, Γ' 18, 10, δὲν ὄρίζει.

μέρα, εύλαβικοί, θυσίαζαν και προσεύχονταν. Πλουσιώτερη σὲ κτήρια ἥταν ἡ πεδιάδα τῆς Περσέπολης, κ' οἱ συνεχόμενες, στ' ἀνατολικὰ και δυτικά, κοιλάδες τοῦ Ἀράξη και τοῦ Μήδου· αὐτοῦ, στὴν Περσέπολη, ἀναγορεύτηκε κάποτε Μέγας Βασιλεὺς, μετὰ τὸν φευτοΣμέρδι, ὁ Δαρεῖος ὁ Ὑστάσπους, ὁ πρῶτος ποὺ κι ἀπ' τοὺς Ἐλληνες ἀπαίτησε γῆν και ὄνδωρ, και τὸν παλιὸν Ἀλέξανδρο, τὸν φιλέλληνα, τὸ βασιλιὰ τῶν Μακεδόνων, σατράπη τὸν ἔκανε, ὑποτακτικὸ τῆς περσικῆς ἀρχῆς, κ' ἔχτισε τ' ἀνάκτορά του, τὴ στοά, τὸν τάφο του, και πολλοὶ διάδοχοί του γέμισαν ὑστερα τὴ βραχώδη κοιλάδα τοῦ Bendemir (τοῦ Ἀράξη δηλαδὴ) μὲ καινούργια λαμπρὰ οἰκοδομήματα και κυνηγετικὲς περιοχὲς και παράδεισους, ἀνάκτορα και τάφους βασιλικούς· ἡ σαραντάστηλη βασιλικὴ πύλη, τὸ ἐπιβλητικὸ κτήριο, ἀπὸ βράχο, σὲ 3 ἐπίπεδα, οἱ κολοσσιαῖες εἰκόνες ταύρων, λιονταριῶν, και μονόκερων, στὴν εἴσοδο, συγκρότημα ὀλάκερο ἀπὸ πελώρια μεγαλοπρεπέστατα κτήρια, στόλιζαν τὸν ἱερὸν αὐτὸν τόπο, ποὺ τιμοῦσαν οἱ λαοὶ τῆς Ἀσίας σὰν ἔδρα καθιέρωσης και προσκυνήματος τῶν βασιλιάδων τους, σὰν ἐστία και κέντρο τῆς ἀλλοτε πανίσχυρης ἐπικράτειας. Ἡ ἐπικράτεια ὅμως αὐτὴ ἔχει πιὰ καταλυθῆ, κι ὁ Ἀλέξανδρος τώρα κάθεται στὸ θρόνο ἐκείνου τοῦ Ξέρξη, ποὺ τὸν ἐστησε κάποτε μὲ τὴ λαμπρὴ σκηνὴ του πάν' ἀπ' τὸν κόλπο τῆς Σαλαμίνας, και τὸ ἱερόσυλό του χέρι πυρπόλησε τὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν, κατάστρεψε τὰ ἱερὰ κι ἀνάσκαψε τοὺς τάφους τῶν νεκρῶν. Τώρα, λοιπόν, ὁ βασιλιὰς τῶν Μακεδόνων, και συνάμα στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῶν ἑλλήνων συμμάχων του, ἥταν κύριος πιὰ τῶν βασιλικῶν τούτων πόλεων και τῶν ἀνακτόρων τους. Κ' ἔφτασε φαίνετ' ὁ καιρὸς νὰ ξεπληρωθοῦν οἱ παλιὲς ἀδικίες, νὰ ἔξιλεωθοῦν οἱ θεοὶ τῶν Ἐλλήνων, νὰ πάρουν οἱ νεκροὶ ἐκδίκηση ἀπ' τὸν Ἀδη· στὴν ἐστία ἐδῶ τῆς περσικῆς αἰγλῆς θ' ἀστραφτ' ἡ θεία δίκη, θὰ τιμωριόταν ἡ ἀμαρτία και θὰ δινόταν στοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας ἡ φλογερὴ ἀπόδειξη μπρὸς στὰ μάτια τους πώς ναί, πάει πιὰ ἡ δύναμη ποὺ τοὺς κράταγε ὑπόδουλους, γκρεμίστηκε, πέθανε, κ' ἔγινε στάχτη!⁶³⁵ Ὑπάρχουν ἀρκετὲς ἀποδείξεις, πώς δὲν ἥτανε πράξη στιγμιαίας παραφορᾶς, παρὰ

635 Ο Κλείταρχος, παραμυθὰς μὲ μεγάλο ταλέντο (εἰς βάρος βέβαια τῆς ἀλήθειας) πολλὰ διηγέται ὅμορφα γ' αὐτὴ τὴ διαχείμαση στὴν Περσέπολη Οἱ γερασμένοι ἔλληνες, οἱ ἀκρωτηριασμένοι και σφραγισμένοι μὲ τὴ βοῦλα τοῦ αἰχμαλωτοῦ, ποὺ φτάνουν στὸν Ἀλέξανδρο μὲ ντροπὴ κι ἀπελπισία ἡ διαταγὴ νὰ σκοτώσουν δλους τοὺς κάτοικους τὰ βασιλικὰ συμπόσια κ' ἡ ἀθηναία ἐκείνη χορεύτρια, τέλος, ἡ Θαῖδα, ποὺ πάνω στοῦ χοροῦ τὴν ἀψή παίρνει δαυλὶ ἀπὸ τὸ βωμὸ και πυρπολεῖ τ' ἀνάκτορα, ἐνῶ μεθυσμένοι ξοπίσω της, γλεντῶντας ἔξαλλα τὴ νίκη τους, τὴν ἀκολουθοῦν ὁ Ἀλέξανδρος κ' ἡ παρέα του - δλα τοῦτα εἰν' ἀπ' τὴν ἴδια πηγὴ, χιλιοξαναγραμμένα στὰ κατοπινὰ χρόνια, και μὲ τόση πεποίθηση ποὺ σιγά-σιγά φαντάζουν και σὰν ἀναμφισβήτητα.

ἥρεμα παρμένη ἀπόφαση, ὅταν διατάζῃ ὁ Ἀλέξανδρος⁶³⁶ νὰ βάλουνε φωτιὰ στὶς ἀπὸ κέδρο ἐπενδύσεις τῶν ἀνακτόρων. Ὁ Παρμενίων διαφώνησε καὶ τοῦπε νὰ μὴν πειράξῃ τὸ ὅμορφο κτήριο, νὰ μὴν τὸ βλάψῃ, πούτανε δικό του πιά, μήτε νὰ προσβάλῃ ἔτσι τοὺς Πέρσες στὰ μνημεῖα τῆς παλιᾶς τους δόξας καὶ τοῦ μεγαλείου. Ἐκεῖνος ὅμως ἐπέμενε πῶς κ' ἔπρεπε καὶ χρειαζόταν πυρπόλησε, λοιπὸν, ἐνα μέρος τῶν ἀνακτόρων τῆς Περσέπολης, καὶ μετὰ διάταξε νὰ τὴ σβήσουν τὴ φωτιά!⁶³⁷

Μπορεῖ ὁ ἐμπρησμὸς τοῦτος νάχη σχέση καὶ μὲ κάποια τελετὴ ἐνθρόνισης γιατὶ ἀναφέρεται πῶς σὰν εἰδ' ἔκεινος ὁ κορίνθιος Δημάρατος τὸν Ἀλέξανδρο στὸ θρόνο τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ, κάτω ἀπὸ τὸ χρυσὸν οὐρανό, ἦ! τί χαρὰ μεγάλη ἔχασαν, εἶπε, ὅσοι ἐλληνες δὲν πρόλαβαν μιὰ τέτοια μέρα!..

Μὰ πρέπει ἔδω κανεὶς ν' ἀντικρύσῃ καὶ μιὰν ἄλλ' ὑπόθεση, ποὺ ριζικὰ συναρτᾶται μὲ τὸ πῶς ἐν γένει νοεῖ κ' ἐνεργεῖ ὁ Ἀλέξανδρος: "Ἄν ὅσα ἔγιναν στὴν Περσέπολη σήμαιναν τὴν «έπισημη», τροποντινά, καταδίκη σὲ θάνατο τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀχαιμενιδῶν, καὶ τὴν τυπικὴ πιὰ κατάληψη τοῦ θρόνου ποὺ κηρύχτηκε ἀδειος, θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ρωτήσῃ: Καλά· τι ωρα μόνο ἥρθε; Δέν ἥτανε ἀπὸ καιρὸ φτασμένη ἡ στιγμὴ νὰ ἐκφραστῇ ἡ ἀμετάκλητη αὐτὴ ἀπόφαση καὶ νὰ ἐκτελεστῇ ἡ καταδίκη, μὲ τόσο μάλιστα δραστικὸ συμβολισμό; Κι ἀν ἡ νίκη στὰ Γαυγάμηλα τελεσίδικα σύντριψε τὴν ἀντίπαλη δύναμη, γιατὶ ἀργεῖ μισὸ χρόνον ὁ Ἀλέξανδρος νὰ κάνῃ τὴν ἔτσι σφραγιστικὰ ἐμφαίνουσα τὸ τέρμα τῶν Περσῶν πράξη, ποὺ λαμπρὰ τῆς πήγαιν' ὅμως γιὰ ἔδρα κ' ἡ ἀρχαία Βαβυλῶνα, καὶ τὰ βασιλικάτατα ἐκεῖνα Σούσα; "Η, ἀν καθυστεροῦσε, γιατὶ δὲν εὕρισκε ἀρκετὰ ὅσα εἶχε κατακήσει μὲ τὴ νίκη αὐτὴ καὶ τὴν κατάληψη τῆς Βαβυλώνας καὶ τῶν Σούσων; Μήπως ἡ

636 Ο Πλούταρχος, ('Ἀλέξανδρος, ΛΗ') ἀφοῦ διηγιέται τὶς ιστορίες ποὺ ἀναφέραμε στὴν προτηγόυμενη ὑποσημείωση, καταλήγει μὲ τό. οἱ μὲν οὗτα ταῦτα γενέσθαι φασὶν, οἱ δὲ ἀπὸ γνώμης 'Ο Άρριανός, Γ' 18, 11, λέει πῶς ὁ Παρμενίων θέλησε νὰ ἐμποδίσῃ τὸ κάψιμο (Παρμενίωνος σώζειν συμβούλευοντος) καὶ κατάκρινε μάλιστα τὴν πράξη τοῦ Μεγαλέξαντρου ἀλλ' οὐδὲ ἐμοὶ δοκεῖ σὺν νῷ δρᾶσαι τοῦτο γε Ἀλέξανδρος οὐδὲ εἶναι τὶς αὕτη Περσῶν τῶν πάλαι τιμωρία (Γ' 18, 12). [Σύμφωνος καὶ ὁ Wilcken, 134 Πάντως, οἱ Beugre, ἀρ 359, Hamilton, 100-1, Schachermeyr, 289-91, Bosworth, I, 330-2, προτιμᾶν τὴν κλειτάρχεια ἐκδοχὴ Σὰν τεκμήριο ὑπὲρ τῆς ἀποψῆς Droyseν θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθῇ καὶ τ' ὅτι ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες στὸ ἀνάκτορο τῆς Περσέπολης, ὅπου σαφῶς διακρίνονται ἴχνη μεγάλης πυρκαγιᾶς, ἀντικείμενα πολύτιμα δὲν ἔφεραν σὲ φῶς κι ἔτσι μπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς, πῶς πρὸν ἀπὸ τὸν ἐμπρησμὸ τάχαν ἀδειάσει μὲ ίδιαιτερη φροντίδα, κι ἀφα πῶς ἡ πυρπόληση δὲν ἥταν πράξη στιγμαίας παραφορᾶς καὶ μέθης (Βλ. CHI, II, 443-6. Οἱ διάφορες ἀπόψεις στὸν Seibert, 132-4)]

637 "Ἐτοι στὸν Πλούταρχο, 'Ἀλέξανδρος, ΛΗ'. ὅτι [...] μετενόησε ταχὺ καὶ κατασβέσαι προσέταξεν ὁμολογεῖται

κατάληψη τῆς Περσίδας ἡταν τάχα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ σημαντικῶτερη, δταν ὁ Δαρεῖος καὶ τὴ Μηδία καὶ τὰ Ἐκβάτανα κρατοῦσε ἀκόμα, καὶ τὸν πλατὺ βορρᾶ καὶ τὴν ἀνατολὴν τῆς ἐπικυράτειάς του, καὶ πολὺ πιὸ γρήγορα ἔφτανε στὸν Τίγρι καὶ τὸ μεγάλο βασιλικὸ δρόμο Σούσων-Σάρδεων, καὶ μποροῦσε μὲ στρατὸ μαζεμμένο στὴ Μηδία κ' ἵππικὸ ἀπ' τὴν ἀνατολὴν νὰ κόψῃ τὴ μακρυὰ κι ἀραιὰ προστατευόμενη γραμμὴ ἐπικοινωνίας τοῦ Μεγαλέξαντρου μὲ τὶς δυτικὲς σατραπεῖες καὶ τὴν Εύρωπη;

Οἱ παραδόσεις ποὺ κατέχουμε δὲν ἀφήνουν ἐλπίδες πὼς θὰ βρίσκαμε ἀποκρίσεις σ' αὐτά· ὅχι καὶ λίγο φλύαρες ὅπου κρίνεται ἡθικὰ ὁ Ἀλέξανδρος, δίνουν γιὰ τὶς πολεμικές του ἐπιχειρήσεις τὰ στοιχειώδη μονάχα πρὸς βασικὴ σύλληψὴ τους, ἐνῶ γιὰ τὶς πολιτικές του ἐνέργειες, καὶ συναρτήσεις καὶ σημασίες τους, ἐλάχιστα μᾶς φωτίζουν ἢ καὶ διόλου, ἔτσι ποὺ καταντάει περίπου νὰ ὑποβάλλεται σὰν κάτι σχεδὸν «αὐτονόητο», πὼς ὁ Ἀλέξανδρος πέρασε τὸν Ἑλλήσποντο μὲ τὸν ἀπλούστατο σκοπὸ νά... περιπατήσῃ, περίπου, ὡς ἔκεῖνο τὸν ἄγνωστο ἀκόμα Γάγγη καὶ τὴν ἄλλο τόσο ἄγνωστη Ἀνατολικὴ Θάλασσα ὅπου ἐκβάλλει!..

Πὼς ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἀπόκλειε καὶ κάποιαν «εἰρήνη», μὲ κάποιον τύπο, σὲ κάποια βάση, φαίνεται κι ἀπ' τὴν ἀπάντηση πούδωσε, μετὰ τὴ νίκη τῆς Ἰσσοῦ, στὶς «ἀπροσγείωτες» ἔκεινες προτάσεις τοῦ Δαρείου. Ἡ οὐκ ἄνευ προϋπόθεση, ποὺ θέτει, προκύπτει τόσο ἀπ' τὴν κατάσταση πιὰ τῶν πραγμάτων⁶³⁸ ὅσο κι ἀπ' ὅλα τὰ ἴστορικὰ προηγούμενα· οἱ πρόγονοι τοῦ Δαρείου εἶχαν κάποτ' ἀναγκάσει τὸ βασιλιὰ τῶν Μακεδόνων νὰ δεχτῇ τὴν κυριαρχία τους, καὶ νὰ γίνη σατράπης τους· εἶχαν γυρέψει γῆν καὶ ὅδωρ κι ἀπ' τὶς ἐλληνικὲς πόλεις· ποτὲ δὲν εἶχανε πάψει νὰ νιώθουν σὰν ἀπὸ γενεσιμιοῦ τους κύριοι Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων τῆς Εύρωπης· μὲ τὴν «ἀνταλκίδειαν» εἰρήνη ἔπειτα εἶχαν πετύχει τὴν ὑποταγὴ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων· ὅταν ὁ Φίλιππος πολεμοῦσε Πέρινθο καὶ Βυζάντιο στεῖλαν, ἔτσι, δυνάμεις ἐναντίον του, σὰ νάχαν καὶ δικαίωμα ν' ἀπλώνουν χέρι στὸν ἐλληνικὸ κόσμο καὶ νὰ ἐπεμβαίνουν, ὅπου κι ὅπως θέλαν· κι ἀν ἡ ἀξίωση αὐτὴ ἐπικυριαρχίας καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων ἥταν σὰν ἀπ' τὴ φύση, τροποντινά, τῆς κυρίαρχης πάνω

⁶³⁸ Λ' Αρριανὸς Β' 14, 7 Ἐπειδὴ ὅμως νίκησα – πρῶτα τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς σατράπες σου, μὰ τώρα καὶ σένα καὶ τὸ στρατὸ πούχες· καὶ κατέχω τὸν τόπο, ποὺ μοῦ δῶσαν οἱ θεοί· κι δύσους μοῦ ἀντιπαρατάχτηκαν μαζὶ σου, καὶ δὲ σκοτώθηκαν στὴ μάχῃ παρὰ καταφύγανε σὲ μένα, τοὺς ἔχω κοντά μου καὶ τοὺς φροντίζω καὶ δὲ βρίσκονται σὲ μένα δίχως νὰ τὸ θέλουν, ἀλλὰ μὲ τὴ θέληση τοὺς συμπολεμᾶν μαζὶ μου.. Ὁ Ἀλέξανδρος προτάσσει, δηλαδή, στὴν ἐπιστολὴ-«διαχήρυξή» του αὐτῆς, ρεαλιστικώτατα βέβαια κατὰ βάση, τὸ γεγονὸς τῆς πολεμικῆς νίκης - καὶ ἔπονται τὰ ἴστορικὰ προηγούμενα.]

στήν 'Ασία περσικῆς μοναρχίας, ἐ μὰ τότε κι ὁ σκοπὸς τοῦ πολέμου ποὺ ξεκίνησ' ὁ Ἀλέξανδρος ἐπικεφαλῆς Μακεδόνων του κ' Ἐλλήνων δὲν μποροῦσε παρὰ νάν' ἄλλος ἀπ' αὐτόν: νὰ χτυπηθῇ στὴ ρίζα καὶ νὰ σβήσῃ γιὰ πάντα τέτοια ὅβρις τῶν Μεγάλων Βασιλέων. Γι' αὐτό, μετὰ τὴν νίκην τῆς Ἰσσοῦ, τὸ μόνο π' ἀντιτάσσει ὁ Ἀλέξανδρος στὶς προτάσεις τοῦ Δαρείου εἰν' ἡ ἀξίωση⁶³⁹ ν' ἀναγνωρίσῃ πῶς κύριος καὶ βασιλιάς τῆς Ἀσίας δέν εἶναι πιὰ ὁ ἴδιος, παρ' ὁ Κατακτητής! Κ' ἔτοιμος ἦταν παραπέρα, γιὰ χάρη τῆς «ἀναγνώρισης» αὐτῆς, νὰ κάνῃ παραχωρήσεις στὸ νικημένο ἀντίπαλο καὶ νὰ τοῦ ἀφήσῃ ὅ, τι θὰ τὸν ἔπειθε⁶⁴⁰ — τὸ νικητὴν αὐτὸν (τέτοια πάνω-κάτω ἡ σημασία τῆς ἔκφρασής του) — πῶς ἔπρεπε νὰ τοῦ μείνῃ ἄλλιῶς, κι ἄλλο χτύπημα νὰ περιμένῃ!.. Σὲ μιὰ τέτοια πένσα λοιπὸν πιασμένος ὁ Δαρεῖος ἀναγκάζεται νὰ προτιμήσῃ τὸν πόλεμο καὶ παραπέρα· κι ὅταν νικιέται καὶ στὴ δεύτερη, μεγαλύτερη, μάχη, κ' ἔχῃ πιὰ χάσει τὶς πελώριες χῶρες ποὺ ἀπλώνονται ἀπ' τὰ παράλια ὡς τὰ κράσπεδα τῶν ὁροσειρῶν τοῦ Ἰράν, δέ νιώθει οὕτε τότε, ἀκόμα, πῶς ἰσόπαλος δέν εἶναι μὲ τὸν Ἀλέξανδρο;.. Καὶ κάθε παρακάτω πορεία τέτοιου νικητῆ δέ βροντοφωνάζει πῶς αὐτὸς ἀπ' τὰ πράγματα εἶναι, ὅντως, ὅ, τι γυρεύει ν' ἀναγνωριστῇ;: Κύριος τῆς Ἀσίας, ἔργω, καὶ δύναμη καμμιὰ δὲ μπορεῖ νὰ τ' ἀντισταθῇ σ' ὅ, τι θέλει! Μπορεῖ ν' ἀμφιβάλλῃ ἀκόμα ὁ Πέρσης, πῶς πρέπει νὰ σκύψῃ, νὰ ὑποταχτῇ σ' αὐτὸν - ἀν ἐπιθυμῇ κάτι νὰ σώσῃ, καὶ νὰ ξανάχῃ τοὺς ἀγαπημένους, ποὺ τοῦ κρατάει αἰχμάλωτους ὁ κυρίαρχος ἀντίπαλος;

Μετὰ τὴν νίκη στὰ Γαυγάμηλα ὁ Ἀλέξανδρος θὰ περίμενε πῶς ὁ Δαρεῖος θὰ τοῦ 'στελνε πιὸ κατασταλαγμένες «προτάσεις» ἀπὸ κείνες ποὺ τόλμησε μετὰ τὴν μάχη τῆς Ἰσσοῦ, καὶ θάσκυβε πιὰ στὴ δύναμη τῶν πραγμάτων κ' ἔπειδὴ θάβρισκε βέβαια πῶς καὶ δέν ἔπρεπε αὐτὸς νὰ πάρῃ τὴν πρωτοβουλία χωρὶς κάποιο διάμεσο, θὰ μίλησε ἵσως στὴ Σισύγαμβι — ποὺ καὶ τὸν εἶχε παρακαλέσει νὰ συγχωρήσῃ τοὺς Οὔξιους — ἀφήνοντας νὰ ἐννοηθῇ πῶς θὰ χαιρόταν ν' ἀκουγε προτάσεις εἰρήνης ἀπ' τὸ γιό της· μποροῦσε καὶ τώρ' ἀκόμα νάχῃ καλὴ διάθεση γιὰ τὸ νικημένο, ἀν ἀναγνώριζε τὴ μεταβολὴ τοῦ δυναμικοῦ ποὺ συνέβη· καὶ θάκλειναν μιὰ συμφωνία ποὺ καὶ χώρα κ' ὑπήκουους θὰ τοῦ 'δινε μαζὶ μὲ τὴν οἰκογένειά του· κι ὅσα κάτεχε πιὰ ὁ Ἀλέξανδρος, οἱ τόποι π' ἀπλώνονταν ἀπ' τὰ παράλια ἵσαμε τὰ βουνὰ ποὺ περιζώνουν τὸ Ἰράν, μεγάλη ἐπικράτεια εἶναι, μ' ἐνότητα γεωγραφικὴ καὶ πληθυσμικὴ

⁶³⁹ Ἀρριανός, Β' 14, 8-9· ἐμοῦ τῆς Ἀσίας ἀπάσης κυρίου δντος· καὶ μετά: παρ' ἐμέ, ὡς πρὸς βασιλέα τῆς Ἀσίας πέμπε, μηδὲ [δ] <βούλει> ἐξ ἵσου ἐπίστελλε, ἀλλ' ὡς κυρίῳ δντι πάντων τῶν σῶν φράζε εἴ τον δέη.

⁶⁴⁰ Ἀρριανός, δ π: ἐλθὼν δὲ πρός με τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς παῖδας καὶ εἴ ἀλλο τι θέλεις αἴτει καὶ λάμβανε· ὅ, τι γὰρ ἀν πειθῆς ἐμὲ ἔσται σοι.

όμοιογένεια καὶ πλοῦτο τόσο, ποὺ ἐνωμένη μὲ τὴ Μακεδονίᾳ καὶ τὴν Ἑλλάδα νάναι κυρίαρχη τῆς Ἀσίας δύναμη, καὶ μὲ τὰ παράλιά της ἔτσι κοντὰ στὴ Δύση ποὺ νὰ θαλασσοκρατῇ σ' ὅλη τὴ Μεσόγειο - κάτι ποὺ 'χε κιόλας γερὰ θεμελιωθῆ στὴν Ἀλεξανδρεια τῆς Αἰγύπτου. Καὶ μιὰ τέτοια εἰρήνη θάταν λοιπὸν τὸ ἔργο πράγματι κ' ἐκείνου ποὺ νίκησε κ' ἐκείνου π' ἀναγνώρισε πῶς νικήθηκε.

Αὐτὴ τὴν ὑποθετικὴ γραμμὴ κρίναμε πῶς ἔπρεπε νὰ σκιαγραφήσουμε, κλείνοντας ἔτσι μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ πιθανότητα τὸ χάσμα τῶν σχετικῶν ἴστορικῶν δεδομένων· ὅσα ἔγιναν στὴν Περσέπολη παίρνουν ἄλλη γεύση, ἂν αὐτὰ περίπου φανταστῇ κανεὶς ἀντὶ ὅσων μᾶς λείπουν ἐδῶ· ἂν δηλαδὴ κάνουμε τὴν ὑπόθεση πῶς ὁ Ἀλέξανδρος ἥθελε προτάσεις εἰρήνης καὶ μῆνες τὶς περίμενε, ἄλλ' αὐτὲς ἀκόμα καὶ μετὰ τὴν κατάληψη τῶν Σούσων, καὶ τὴν ἄλωση τῶν Περσίδων Πυλῶν, καὶ τὸ πάρσιμο τέλος ὅλων τῶν βασιλικῶν πόλεων, δὲν ἥρθαν πάλι, τί πιὸ φυσικὸ ἀπ' τὸ νὰ πάψῃ πιὰ νὰ ἐλπίζῃ σὲ λύση μὲ καμμιὰ συνθήκη, καὶ νὰ φτάσῃ ἐκείν' ἡ πράξη ποὺ νεκρὴ κηρύσσει τὴν ἀρχὴ τῶν Ἀχαιμενιδῶν καὶ κατειλημμένο ἀπ' ἄλλον πιὰ τὸ θρόνο τῆς Ἀσίας;

Κι αὐτὴ τὰν κ' ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφαση, ποὺ ἔπρεπ' ἐφεξῆς νὰ ἔκτελέσουν οἱ παραπέρα πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις.

B' 4

'Αναχώρηση ἀπ' τὴν Περσέπολη - 'Ο Δαρεῖος φεύγει κι ἀπ' τὰ Ἐκβάτανα, καὶ μετὰ δολοφονεῖται - 'Ο Ἀλέξανδρος στὴν Παρθική - Ή ἐπιχείρηση τοῦ Ζωπυρίωνα.- 'Αποστασία τῆς Θράκης - 'Επανάσταση καὶ ἡττα τοῦ "Αγι - Εἰρήνευση τῆς Ἑλλάδας

Τέσσερις μῆνες ἔμειν' ὁ Ἀλέξανδρος στὶς βασιλικὲς ἐκεῖνες πόλεις τῆς Περσίδας· καὶ ὅχι γιὰ νὰ ξεκουραστῇ ὁ στρατός, ἀλλ' ἵσως (καθὼς γράφουν λιγώτερο ἀξιόπιστοι) γιατὶ ἔκανε καταχείμωνο κεῖ στὰ γύρω βουνὰ ἐκκαθαριστικές ἐπιχειρήσεις, ν' ἀπαλλάξῃ τὸν τόπο γιὰ πάντα ἀπ' τὶς ληστρικές ἐπιδρομὲς τῶν Μάρδων,⁶⁴¹ πούταν ἀνέκαθεν σχεδὸν αὐτόνομοι, σὰν τοὺς Οὔξιους. Γι' αὐτό, λοιπόν, μὲ πολὺ κοπιαστικές πορείες βγῆκε ψηλά, κ' ἔπεισε μέσα στὶς χιονισμένες ὁρεινὲς κοιλάδες τους καὶ τοὺς καθυπόταξε, ὅπότε κ' ἡ σατραπεία τῆς Καρμανίας, ποὺ τὴν παραζύγωσ' ἔτσι, μὲ τὴ θέλησή της παρευτὸς ὑποτάχτηκε, ὅπότε κι ἀφησε σατράπη της τὸν Ἀστάσπη,⁶⁴² ἐνῶ στὸν εὐγενῆ Φρασαρότη, γιὸ τοῦ Ρεομίθρη (ποὺ σκοτώθηκε πολεμῶντας στὴν Ἰσσό), ἔδωσε τὴ σατραπεία τῆς Περσίδας, χωρὶς καὶ νάν' ἀρκετὰ βεβαιωμένο πώς ἔβαλε

641^ε Μονάχα δὲ Κούρτιος περιγράφει διεξοδικὰ τὴν ἐκστρατεία αὐτή, ἀλλ' ἀρκεῖται σὲ γραφικὲς ὑπερβολές, ἀπ' ὅπου δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ βγάλῃ οὕτε τὴ συγκεκριμένη πορεία, οὕτε τὴν γενικὴ κατεύθυνση τῆς ἐπιχείρησης Χρονικά, τὴν τοποθετεῖ πρὶν ἀπ' τὴν πυρπόληση τῆς Περσέπολης καὶ *sub ipsum Vergiliarum sidus* [V, 6, 12] 'Η πρωινὴ δύση τῶν Πλειαδῶν εἶναι τὸ Νοέμβριο, κ' ἡ ἐσπερινὴ κατὰ τὶς ἀρχὲς Ἀπριλίου ἡ πρωινὴ ἀνατολὴ τὸ Μάιο, κ' ἡ ἐσπερινὴ τὸ Σεπτέμβριο ἡ μόνη ἐποχὴ ποὺ θὰ ταίριαζε λοιπὸν θάτανε ἡ ἐσπερινὴ δύση, τὸν Ἀπρίλιο ἀλλὰ καὶ τότε θάταν πιὰ πολὺ ἀργά, καὶ θάρχιζε ἡ ἀνοιξη Φαίνεται πῶς δὲ Κούρτιος ἔβαλ' αὐτὴ τὴν ἀναφορὰ στὶς Πλειάδες, γιὰ νὰ δώσῃ καλύτερα τὸ χειμῶνα πού 'θελε νὰ περιγράψῃ 'Ο Διόδωρος, IZ' 73, λέει γι' αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία πῶς μετὰ τὴν πυρπόληση ὁ Ἀλέξανδρος [...] τὰς κατὰ τὴν Περσίδα πόλεις ἐπῆλθε, τὰς μὲν βίᾳ χειρωσάμενος, τὰς δὲ διὰ τὴν ίδιαν ἐπιείκειαν προσαγαγόμενος 'Ο Ἀρριανός, Ἰνδική, 40, λέει πῶς δλες οἱ δρεινὲς ληστρικὲς φυλές, Οὔξιοι, Μάρδοι καὶ Κοσσαῖοι, χτυπήθηκαν τὸ χειμῶνα, τότε ἀκριβῶς ποὺ νιῶθαν δλότελ' ἀσφαλισμένοι στὰ βουνά τους. Οἱ Μάρδοι αὐτοὶ φαίνεται πῶς κράταγαν τὶς νότιες ὁροσειρὲς τῆς Περσίδας γιατὶ στὶς δυτικὲς ἥταν οἱ Οὔξιοι καὶ στὶς βορεινὲς οἱ Κοσσαῖοι. 'Ο Hamdulla (στὸν Ousely, III, 566) γράφει πῶς τὸ Firuzabad [85χλμ νότια τοῦ Shiraz] ἥταν ἀρχαία πόλη ποὺ καταστράφηκε ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο καὶ παλιὰ λεγόταν Khur (*Cyropolis regio ibi maritima*. Πλίνιος, VI, 26) 'Ο Στράβων (IA' 524 IE' 727) λέει πῶς οἱ Μάρδοι δὲ ζοῦσαν μόνο στὰ βουνὰ τῆς Κασπίας, παρὰ καὶ σ' αὐτὲς τὶς περιοχές

642^ε Κούρτιος, IX, 10, 21 'Ο Ἀρριανὸς δὲν τὸν ἀναφέρει. [Berve, ἀρ 173]

καὶ 3000 ἀντρες φρουρὰ στὴν Περσέπολη, μήτε καὶ πῶς τοῦρθαν ἐνισχύσεις ἔδω — ἢ σὲ λίγο, κατὰ τὴν πορεία — 5000 πεζοὶ καὶ χίλιοι ἵππεῖς.⁶⁴³ "Οπως καὶ νάναι, γύρω στὰ τέλη Ἀπριλίου τοῦ 330 ξεκίνησε γιὰ τὴ Μηδία, ὅπου ὁ Δαρεῖος εἶχε καταφύγει ἀπ' τ' Ἀρβηλα μὲ τ' ἀπομεινάρια τοῦ στρατοῦ του.

Μὲς ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Μηδίας εἶχε φτάσει ὁ Μεγάλος Βασιλιὰς στὰ Ἐκβάτανα, καὶ περίμενε κεῖ νὰ δῇ τὶ θὰ κάνῃ παραπέρα ὁ Ἄλεξανδρος, σκοπεύοντας, ἃν τοῦ ριχνόταν, νάφευγε κατὰ τὸ βοριά, ἐρημώνοντας πίσω του τὴ χώρα, νὰ μὴ μπορῇ νὰ τὸν προλάβῃ· γι' αὐτὸ κ' εἶχε στείλει μπρός, στὸ κατώφλι τῶν Κασπίων Πυλῶν, στὶς Ράγες, τὶς γυναικες του, καὶ τὶς ἀρμάμαξες μὲ τοὺς θησαυρούς του, κι δ, τι ἄλλο πολύτιμο - νὰ μὴν τοῦ 'ν ἐμπόδια, ἃν χρειαζότανε νὰ φύγῃ γρήγορα. Πέρναγαν ὡστόσο οἱ μῆνες κ' ἔχθρος δὲ φαινότανε κανένας στὰ στενὰ ἑκεῖ τοῦ Ζάγρου, μήτε στὰ πιὸ βαθιὰ σύνορα τῆς Μηδίας· μὰ κι ἀφοῦ ἔφτασε πιὰ στὰ Ἐκβάτανα κι ὁ Ἀριοβαρζάνης, ποὺ ἔτσι γενναῖα ὑπερασπίστηκε τὶς Περσίδες Πύλες, δὲν ἀπόμενε παρὰ νὰ προσμένουν τώρα τοὺς Μακεδόνες ἀπ' τὰ νοτιανατολικά. Κανεὶς ἔχθρος δύμως πάλι δὲ φανερωνόταν!.. Μπάς καὶ τοῦ 'φταναν τοῦ ἐπιδρομέα οἱ θησαυροὶ τῆς Περσέπολης καὶ τῶν Πασαργάδων;.. "Η θὰ ξαναορμοῦσε, δπου νάναι;.. Μπάς καὶ τὸν κράταγαν κι αὐτὸν καὶ τὸν ἀγέρωχο νικητὴ στρατό του οἱ πρωτόγνωρες μεθυστικὲς ἀπολαύσεις τῆς Ἀνατολῆς;..

"Οπως καὶ νάταν, ὁ Δαρεῖος ἔβλεπε γύρω του τόσους ἀκόμα πιστοὺς στρατιῶτες καὶ γενναίους πέρσες ἥγεμόνες, κ' εἶχε κοντά του τὸ ἄνθος τῆς περιουκῆς εὐγένειας, τὴ χιλιαρχία, ποὺ ἐπικεφαλῆς της ἦταν ὁ Ναβαρζάνης, κ' εἶχε τὸν Ἀτροπάτη, σατράπη τῆς Μηδίας, τὸν Αὐτοφραδάτη, τῆς Ταπουρίας, τὸ Φραταφέρνη, τῆς Ὑρκανίας καὶ Παρθικῆς, τὸ Σατιβαρζάνη, τῆς Ἀρείας, τὸ Βαρσαέντη, τῆς Ἀραχωσίας καὶ τῆς Δραγγιανῆς, τὸν τολμηρὸ βάκτριο Βῆσσο, συγγενῆ του κιόλας, καὶ μὲ 3000 βάκτριους ἵππεῖς, ποὺ σώθηκαν μαζί του ἀπὸ τὸ σφαγεῖο ἔκεινο τῆς τελευταίας μάχης· κ' ἦταν ἔκει κι ὁ Ὁξυάθρης, ὁ ἀδερφός του, καὶ προπάντων ὁ γερο-'Αρτάβαζος, δοκιμασμένος καὶ πιστός του φίλος, τὸ πιὸ σεβαστὸ ἴσως πρόσωπο στὴν Περσία, μὲ τοὺς γιούς του, κι ὁ Βισθάνης, ὁ γιὸς τοῦ "Ωχου, κι ὁ γιὸς τοῦ ἀποστάτη Μαζαίου, τοῦ σατράπη τῆς Βαβυλώνας, ὁ Ἀρτάβηλος,⁶⁴⁴ καὶ τ' ἀπομεινάρια τῶν ἐλλή-

643^ε Κ' οἱ δύο πληροφορίες εἰν' ἀπ' τὸν Κούρτιο (V, 6, 11· 7, 12) ποὺ λέει φρούραρχο τὸ Νικαρχίδη, κι ἀρχηγὸ τῶν νέων στρατευμάτων τὸν ἀθηναῖο Πλάτωνα. [Κατὰ τὸν Berne, II, 429, ἀρ. 67, δ «Πλάτων» τοῦτος προκύπτει ἀπὸ συμφυρμό, ἀντὶ τοῦ Σωκράτη (Berne, ἀρ. 732), ποὺ πιθανῶς εἶχε ἀναλάβει τὴν ἀποστολὴ αὐτὴ στρατολογίας.]

644^ε [Τὸ σωστό: Ἀντίβηλος. Βλ ὡ. 652.]

νων μισθοφόρων ύπό τὸν φωκέα Πάτρωνα, ἐνῷ περίμενε βέβαια ὁ Δαρεῖος καὶ πολλὲς χιλιάδες καδούσιων καὶ σκυθῶν, ἔκτὸς ποὺ κι ἀπ' τὰ Ἐκβάτανα κεῖ μποροῦσαν πάλι νὰ ἐπιστρατεύσουν ἀπὸ λαοὺς τῆς Βαχτριανῆς καὶ τῆς Ἀριανῆς, γιὰ νὰ μαζευτοῦν μὲ τοὺς σατράπες τους γύρω ἀπ' τὸ Μεγάλο Βασιλιά, νὰ ὑπερασπιστοῦν τὶς ἀνατολικὲς χῶρες τῆς ἐπικράτειας. Ἡ Μηδία εἶχε πολλὲς κρίσιμες θέσεις γι' ἀμυνα· κ' ἡ σπουδαιότερη, τὸ κατώφλι γιὰ τὶς ἀνατολικὲς καὶ βόρειες σατραπεῖς, ἥταν οἱ Κασπίες Πύλες, ποὺ μποροῦσαν νὰ κρατηθοῦνε κλειστές, ὅσο γερὸς ἔχθρος καὶ νὰ τὶς χτυποῦσε. Ὁ Δαρεῖος ἀποφάσισε λοιπὸν ἄλλη μιὰ φορὰ νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχη τοῦ πολέμου, καὶ μὲ τὸ στρατὸ ποὺ θὰ μάζευε, ὅσο νάφταν' ὁ Ἀλέξανδρος, ν' ἀνακόψῃ τὴν προέλασή του. Θάχε μάθει κι ἀπ' τοὺς πρέσβεις Σπάρτης κι Ἀθήνας, ποὺ βρίσκονταν κοντά του, πῶς εἶχε κάνει βέβαια στὴν Ἑλλάδα ἐντύπωση βαθειὰ ἡ μάχη στὰ Γαυγάμηλα, μὰ κ' εἶχε πάρει ἀπάνω του τ' ἀντιμακεδονικὸ μέτωπο καὶ πολλὲς πόλεις εἴχανε κιόλας ἡ ἀνοιχτὰ ἐνωθῆ μὲ τὴ Σπάρτη ἡ περίμεναν μόνο τὴν πρώτη ἐπιτυχία τοῦ "Ἄγι, γιὰ νὰ φύγουν ἀπ' τὴν Κορινθιακὴ Συμμαχία, κι ὅτι γενικὰ ἐτοιμαζόταν ἔκει ἀνατροπὴ τῶν πραγμάτων, ποὺ σὲ λίγο θ' ἀνάγκαζε τοὺς Μακεδόνες νὰ γυρίσουν ἀπ' τὴν Ἀσία.⁶⁴⁵ Ὁ Δαρεῖος, μ' ἔνα λόγο, θὰ μποροῦσε νὰ ἐλπίζῃ πῶς τὸ τέλος τῆς κακοτυχίας του δέν ἥταν μακριά.

'Αλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ζύγωνε! Κ' εἶχε κιόλας ὑποτάξει τὴν ἀνάμεσα Περσίδας καὶ Μηδίας Παραιτακηνὴ — βάζοντάς της καὶ σατράπη τὸν Ὁξάθρη, τὸ γιὸ τοῦ Ἀβουλίτη, τοῦ σατράπη τῆς Σουσιανῆς — ὅταν μαθαίνῃ πῶς ὁ Δαρεῖος σκοπεύει λοιπὸν νὰ περιμένῃ τὴν ἐπίθεσή του κάτω ἀπ' τὰ τείχη τῶν Ἐκβάτανων, ἐπικεφαλῆς σοβαροῦ στρατοῦ ἀπὸ βάκτριους, ἔλληνες, σκύθες καὶ καδούσιους. Ὁπότε πιὰ κι ὄρμαίει νὰ τὸν χτυπήσῃ τὸ γρηγορώτερο,⁶⁴⁶ ἀφήνοντας πίσω τὰ μεταγωγικὰ καὶ τὶς φρουρές, γιὰ νὰ προελάσῃ ἀνεμπόδιστα. "Ἐτσι μπαίνει σὲ 12 μέρες στὴ Μηδία· ἔκει ὅμως μαθαίνει πῶς οὕτε σκύθες οὕτε καδούσιοι δέν

645 Ο Ἀρριανός, Γ' 19, 1, λέει πῶς ἂν ὁ Ἀλέξανδρος ἔμενε στὴ Βαθυλῶνα καὶ στὰ Σοῦσα, ὁ Δαρεῖος σκόπευε αὐτοῦ προσμένειν καὶ αὐτὸς ἐν Μήδοις, εἰ δή τι νεωτερισθείη τῶν ἀμφ' Ἀλέξανδρον

646^z Ο δρόμος ποὺ πῆρε ὁ Ἀλέξανδρος θὰ ὠδηγοῦσε ἀπὸ τὸ στενὸ τοῦ Ourtchiny (Ousely, III, 567. *Climax Megale* στὸν Πλίνιο, V, 26) πρὸς τὸ Ἰσπαχάν ἡ Ἀσπάδανα (πρβλ Ousely, III, 5), ποὺ φαίνεται πῶς ἥταν κάποτε ἡ πρωτεύουσα τῆς σατραπείας τῆς Παραιτακηνῆς (Spiegel, δ.π., II, 528-9). Ο παραπέρα δρόμος πρὸς τὰ Ἐκβάτανα (Hamadan) δὲ θὰ διάφερε καὶ πολὺ ἀπ' τὸ σημερινό, ἀφοῦ ὁ Ἀρριανός, δ' π. 3, γράφει: ἀφικνεῖται δωδεκάτη ἡμέρᾳ ἐξ Μηδίαν, καὶ θὰ ἐννοῇ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὰ δρια τῆς σατραπείας τῆς Μηδίας· κατὰ τὸν Ousely, II, 457, ἀπὸ τὸ Mayn, στὸ βόρειο μέρος τῆς πεδιάδας τῆς Περσέπολης, ὡς τὸ Ἰσπαχάν, εἶναι 56 φαρσάγγες [310χλμ περίπου].

εἶχαν φτάσει στὸ Δαρεῖο, ποὺ γί' αὐτό, μὲ τὸ φόβο μπάς καὶ μπλεχτῆ χωρὶς καὶ τούτους σὲ μάχη, ἔτοιμος ἥτανε πάλι νὰ ὑποχωρήσῃ, στὶς Κασπίες Πύλες, δπου καθὼς εἴδαμε ἀπὸ πρὶν εἰχ' ἐξαποστείλει τὶς γυναῖκες, τ' ἀμάξια καὶ τὶς ἀποσκευές. Τοῦτο κ' ἔκανε τὸν Ἀλέξανδρο νὰ βιαστῇ παραπάνω, θέλοντας πιὰ νὰ τελειώνῃ, νὰ τὸν πιάσῃ, νὰ μὴν ἔχῃ ἄλλον ἀγῶνα γιὰ τὸν περσικὸ θρόνο. Τότε, τρεῖς μέρες ἀπ' τὰ Ἐκβάτανα, φτάνει στὸ μακεδονικὸ στρατόπεδο ὁ Βισθάνης, ὁ γιὸς τοῦ παλιοῦ βασιλιᾶ Ὡχου, ποὺ ἡταν μ' ὅσους ἀκολουθοῦσαν ὡς τότε τὸ Δαρεῖο, κ' ἐπιβεβαιώνει τὴν φήμη πῶς εἶχε φύγει κι ἀκόμα πιὸ μακριά: 5 μέρες πρὶν εἶχε βγῆ ἀπ' τὰ Ἐκβάτανα μὲ τοὺς θησαυροὺς τῆς Μηδίας, κάπου 7000 τάλαντα, 6000 πεζοὺς καὶ 3000 ἵππεῖς.⁶⁴⁷

Καταφτάνει λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος στὰ Ἐκβάτανα,⁶⁴⁸ ταχτοποιεῖ γρήγορα τὰ ἔκει, στέλνει πίσω στὴν πατρίδα ὅσους θεσσαλοὺς κι ἀπὸ τοὺς ἄλλους σύμμαχους δὲ θέλαν πιὰ νὰ ὑπηρετήσουν στὸ στρατό, δίνοντάς τους μισθὸν ὀλάκερο, καὶ 2000 τάλαντα δῶρο, ἐνῶ καὶ πολλοὶ τους μείνανε.⁶⁴⁹ Σατράπης τῆς Μηδίας διωρίστηκε ὁ πέρσης Ὁξυδάτης, ποὺ καταδικασμένος ἀπ' τὸ Δαρεῖο σὲ ἴσοβια εἰχ' ἐλευθερωθῆ ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο στὰ Σοῦσα καὶ φαινόταν πιὸ ἔμπιστος ἀπ' τὸν Ἀτροπάτη, πούχε ἀκολουθήσει τὸ βασιλιά του. Ο Παρμενίων διατάζεται νὰ μεταφέρῃ τοὺς θησαυροὺς ἀπ' τὴν Περσίδα στὴν ἀκρόπολη τῶν Ἐκβάτανων καὶ νὰ τοὺς παραδώσῃ στὸν ἐντεταλμένο γι' αὐτά, τὸν Ἀρπαλο, ἀφήνοντάς του καὶ σχετικὴ φρουρά, κάπου 6000 μακεδόνες, μὲ τοὺς ἀναγκαίους ψιλοὺς κ' ἵππεῖς, κ' ὕστερα νὰ πάρῃ τοὺς μισθοφόρους, τοὺς θρᾶκες κι ἄλλους, καὶ νὰ τραβήξῃ, μὲς ἀπὸ τὴν χώρα τῶν Καδούσιων, γιὰ τὴν Ύρκανία, ἐνῶ ἀπ' τὰ Σοῦσα, πούχε μείνει ἀρρωστος ὁ Κλεῖτος, σὰ θὰ γινόταν καλά, παίρνοντας καὶ τοὺς 6000 τοῦ Ἀρπαλού, θ' ἀνηφό-

647^Σ Οι θησαυροὶ αὐτοὶ ἀναφέρονται καὶ σ' ἀνατολικοὺς συγγραφεῖς (βλ. *Extraits et Notes*, [ποιανοῦ,] II, 501). 'Ο ἀριθμὸς τῶν στρατευμάτων ποὺ ἀκολούθησαν τὸ Δαρεῖο εἰν' ἀπ' τὸν Ἀρριανό, Γ' 19, 5. Κατὰ τὸν Κούρτιο, ἥταν 3000 ἐλαφροὶ πεζοί, 4000 ἔλληνες καὶ τρισήμιση χιλιάδες ἵππεῖς, βάκτριοι οἱ περισσότεροι. [Ο Κούρτιος, V, 8, 4 ἀναφέρει: *III milia et CCC equites* (3300 ἵππεῖς) *erant, maxime Partientesorum*. 'Η διόρθωση τοῦ Froben, *Bactrianorum*, ποὺ 'γινε δεκτὴ ἀπὸ πολλοὺς ἐκδότες, ἀπορρίπτεται δικαιολογημένα ἀπ' τὸν Bardon, ἔκδ. Budé, I, 146.)]

648^Σ Κατὰ τὸν Κούρτιο, V, 13, 1, ὁ Ἀλέξανδρος δὲν πέρασε καν ἀπὸ τὰ Ἐκβάτανα, παρὰ πῆγε κατευθεῖαν στὰ στενὰ Tabae (Sawa). [Τὴν ἀποψῆ ὑποστήριξε κι ὁ Bosworth, I, 335-6.]

649 Χαρακτηριστικὸ τῆς στρατιωτικῆς ὅργάνωσης ποὺ ὑπῆρχε εἶναι τ' ὅτι ὁ Ἐπόκιλλος, ἐπειδὴ τ' ἀλογά τους τάχανε ἔσπουλήσει αὐτοὶ ποὺ γύριζαν στὴν πατρίδα, τοὺς συνώδεψε Ἰσαμε τὴ θάλασσα, καὶ ὁ ὑπαρχος Μένης, τῆς Συρίας, Φοινίκης καὶ Κιλικίας, πῆρε διαταγὴ νάχη ἔτοιμες τριήρεις, γιὰ νὰ τοὺς μεταφέρῃ στὴν Εξβοια

ριζες κατὰ τὴν Παρθική, ὅπου θὰ ξανασυναντοῦσε τὴ μεγάλη στρατιὰ νὰ ἐνωθῇ πάλι μαζὶ της. Κι ὁ Ἰδιος ὁ Ἀλέξανδρος, μὲ τὶς ἄλλες φάλαγ-
γες, τὸ μακεδονικὸ ἵππικὸ τῶν ἑταίρων, τοὺς ὑπὸ τὸν Ἐριγύιο μισθο-
φόρους ἵππεῖς, τοὺς σαρισσοφόρους, τοὺς ἀγριᾶνες καὶ τοὺς τοξότες,
ρίχτηκε νὰ κυνηγάῃ ὅσο πιὸ γρήγορα μποροῦσε τὸ Δαρεῖο πούφευγε!

Τοστερ' ἀπὸ 11 ἡμερῶν ταχύτατη πορεία, ὅπου πολλοὶ ἀντρες καὶ
ἄλογα πέθαναν, φτάνει στὶς Ράγες! Ἀπὸ κεῖ ἔχει κανεὶς καμμιὰ ἔξην-
ταριὰ χλμ ὡς τὸ κατώφλι τῶν Κασπίων Πυλῶν μάθαν ὡστόσο πῶς
ὁ Δαρεῖος εἶχε πιὰ περάσει — κ' εἶχε κι ἀρκετὰ μάλιστα προχωρήσει
γιὰ τὴ Βακτριανή — κι ὅπως ἥταν καὶ πολὺ κουρασμένος ὁ στρατός,
στάθηκαν νὰ ξεκουράστοῦν λίγες μέρες ἔκει στὶς Ράγες.⁶⁵⁰

Τὸν ἴδιον καιρό, λίγες μέρες δρόμο ἀνατολικώτερ' ἀπ' τὶς Κασπίες
Πύλες — ἐκατονπενήντα χιλιόμετρα περίπου — στρατοπεδεύει ὁ Δα-
ρεῖος, καὶ θάχε πιὰ κιόλας πειστῇ, πῶς ἔτσι πούτρεχε ξοπίσω του ὁ
Ἀλέξανδρος δὲ γινόταν νὰ προλάβῃ νὰ ξεφύγῃ στὴ Βακτριανή, κι ἄρα
λοιπόν, ἀν ἥταν ἀνάγκη πράγματι νὰ δώσῃ μάχη, θάπρεπε λίγο ν' ἀνα-
κόψῃ τὴν ταχύτητα τῆς πορείας του, γιὰ νὰ μπορέσουνε κ' οἱ στρατιῶ-
τες του ν' ἀντιμετωπίσουν κάπως ἀκμαῖοι τοὺς κουρασμένους ἀπὸ τέ-
τοιο κυνηγητὸ ἔχθρούς· ξὸν ποὺ κ' εἴχανε λακίσει κιόλας κάποιοι στὸν
Ἀλέξανδρο, κι ἀν βάσταχ' ἔτσι τὸ φευγιὸ τοῦτο, θὰ τοῦ φευγαν ἀσφα-
λῶς καὶ πιὸ πολλοί. Μάζεψε γι' αὐτὸ τοὺς τρανούς του ὁ Δαρεῖος καὶ
τοὺς ἀνακοίνωσε πῶς δὲν τόχε πιὰ σκοπὸ ν' ἀποφεύγῃ τὴ μάχη μὲ τοὺς
Μακεδόνες, παρὰ θὰ δοκίμαζαν ἄλλη μιὰ φορὰ νὰ τοὺς ἀντικρύσουν —
καὶ νὰ δοῦνε.

Τέτοια δήλωση βέβαια τὴ στιγμὴ ἔκεινη ἔκανε πολὺ βαθειὰ ἐν-
τύπωση· τόσο εἶχαν ἀποθαρρύνει τοὺς πιὸ πολλοὺς οἱ συμφορές, ποὺ
μὲ φρίκη σκέφτονταν τὸ ἐνδεχόμενο μιᾶς νέας μάχης· γι' αὐτὸ καὶ λίγοι
φάνηκαν πρόθυμοι νὰ θυσιάσουν ἔτσι τὰ πάντα γιὰ τὸ Δαρεῖο, καθὼς
ὅ πιστός του ὁ γερο-Ἀρτάβαζος, ποὺ ἐναντίον του σηκώθηκε ὁ χιλίαρ-
χος Ναβαρζάνης, λέγοντας πῶς ἡ πιεστικὴ ἀνάγκη τῆς στιγμῆς, ποὺ
δὲν ἀστειεύεται, τὸν ὑποχρεώνει νὰ ξεστομίσῃ τὸ «σκληρὸ λόγο» τῆς
ἀλήθειας: ὅτι μάχη, τώρα, ἐδῶ, δὲν εἶναι παρ' ἀσφαλτος δρόμος
γιὰ τὴν καταστροφή, κι ὅτι ἔπρεπε νὰ φύγουν μακρύτερα στὴν Ἀνατο-
λὴ κ' ἔκει νὰ ἐτοιμάσουν νέο στρατό! Μὰ δὲ στάθηκε αὐτοῦ· προχώρη-
σε καὶ παραπέρα λέγοντας πῶς ἐπειδὴ ὅμως οἱ κοντινοὶ λαοὶ δὲν ἔχουν
πιὰ ἐμπιστοσύνη στὴν τύχη τοῦ βασιλιά, μιά εἰναι λοιπὸν ἡ σωτηρία

650^ε: Η θέση τῶν Ραγῶν ἔξακριβώθηκε μὲ τὴν προσεκτικὴ ἔρευνα τοῦ Ouseley, ποὺ
βρῆκε τὰ σημαντικὰ ἔρειπια τῆς 2 ὕρες [10χλμ] νοτιανατολικὰ τῆς Τεχεράνης
[στὸ σημερινὸ Rey (Βλ. ἀναλυτικώτερα σχετικὰ στὸ ἄρθρο *Raga*, τοῦ Weissbach,
RE, IA, 1, 125-7.)]

έντελει: ότι ο Βῆσσος μεγάλο κύρος έχει στους ἀνατολικούς, Σκύθες κ' Ἰνδοὶ σύμμαχοί του είναι, συγγενεύει κιόλας μὲ τὸ βασιλικὸν οἶκο, κι ἄρα μπορεῖ — ἀν δὲ Δαρεῖος τοῦ δώσῃ, απροσωρινά, δοσο νὰ νικηθῇ ὁ ἔχθρός — τὴν τιάρα... "Οπου τραβάει κεῖ ὁ Μέγας Βασιλεὺς τὸν ἀκινάκη του, καὶ μόλις ποὺ γλύτωσ' ὁ Ναβαρζάνης, κ' ἔφυγε μὲ τὸ πεζικό του ἔξω ἀπὸ τὸ στρατόπεδο!.. Ξοπίσω του κι ὁ Βῆσσος, μὲ τοὺς βάκτριους - γιατὶ μαζὶ τάχαν οἱ δυό τους συμφωνημένα, καὶ μὲ σχέδιο πίσω, ἀπὸ καιρό!.. Χωρὶς πολλά-πολλά, πάει μὲ τὸ μέρος τους κι ὁ Βαρσαέντης, σατράπης τῆς Δραγγιανῆς κι Ἀραχωσίας - μὰ κ' οἱ ἄλλοι δὰ σατράπες, τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν, ποὺ δὲν ἐτάχτηκαν βέβαια κι ὄλότελ' ἀνοιχτὰ μὲ δαύτους, ἔτοιμοι ὅμως ἥταν ἀσφαλῶς νὰ πράξουν δῆλοι κατὰ τὰ συμφέροντά του ὁ καθένας τους καὶ δχι κατὰ τὶς ὑποχρεώσεις καὶ τὰ καθήκοντά τους ἔναντι τῆς περσικῆς βασιλικῆς ἀρχῆς. Γ' αὐτὸ κι ὁ Ἀρτάβαζος πίεσε δόσο μποροῦσε τὸ Δαρεῖο νὰ μὴ σταθῇ μολαταῦτα στὴν ἀσφαλῶς δίκαιη ὄργη του, γιατ' οἱ στασιαστὲς εἶχαν μαζὶ τους πάντως τὴ μεγαλύτερη δύναμη τοῦ στρατοῦ, καὶ δίχως ἐκείνους ἥταν ὀπωσδήποτε χαμένοι· νὰ τοὺς γυρέψῃ λοιπὸν νὰ μείνουνε πιστοί, ἔστω καὶ μὲ φεύτικια πειθαρχία κοντά του, συγχωρῶντας τους, κι ἂς μὴν τ' ἀξιζάν - ποὺ ὁ Βῆσσος κιόλας προσπάθησε καὶ τῶν περσῶν τὸ πλῆθος νὰ παραπείσῃ νὰ φύγουνε μαζὶ του στὴ Βακτριανή, ἀλλ' αὐτοί, μόνο γιατὶ ἔτρεμαν στὴν ἰδέα τῆς φανερῆς προδοσίας τοῦ βασιλιᾶ, δὲν τόλμαγαν νὰ κουνήσουν χωρὶς τὸ Δαρεῖο, κ' ἔμοιαζε λοιπὸν ἔτσι ν' ἀποτυχαίνῃ ὁ σκοπὸς τοῦ ἔξωμότη, μὰ γ' αὐτὸ καὶ πιὸ ἐπίμονα τοῦτος πάλευε νὰ τοὺς πείσῃ, ἔκθέτοντάς τους τὸν κίνδυνο πούσερνε καταπάνω τους ὁ Μεγάλος Βασιλιάς, κ' ὑποβάλλοντάς τους μαζὶ βέβαια κ' ἔξοικειώνοντάς τους σιγὰ-σιγὰ μὲ τὴν ἰδέα τοῦ ἐνδεχόμενου (καὶ μόνου τάχα σωτήριου πιὰ) ἐγκλήματος. Τότε φτάνει ὁ Ἀρτάβαζος λέγοντας πῶς συγχωρεῖ ὁ Δαρεῖος τ' ἀπερίσκεφτα λόγια τοῦ Ναβαρζάνη καὶ τὴν ἀπείθαρχη ἀποχώρηση τοῦ Βῆσσου.. - καὶ τρέξανε λοιπὸν στὴ σκηνή του, κ' ἔπεσαν στὰ πόδια του, καὶ καμώνονταν τοὺς μετανοιωμένους...

Τὴν ἄλλη μέρα τραβήξανε γιὰ τὴ Θάρα· κ' ἡ πνιγερὴ σιωπὴ κ' ἡ καχύποπτη ἀγωνία ποὺ τοὺς κράταγε ὄλους καλὸ δὲν προμήναγαν, καὶ πιὸ βαρὺ βεβαιῶναν τὸν κίνδυνο παρὰ νάχη περάσει... "Ο ἀρχηγὸς τῶν ἐλλήνων μισθοφόρων πάλευε νὰ πέσῃ κοντά στὸ βασιλιά, ποὺ περίζωνε τ' ἄρμα του ὅμως ὁ Βῆσσος μὲ τοὺς καβαλλάρηδές του· καὶ σὰν τὸ κατάφερε μιὰ στιγμὴ ὁ πιστός του ξένος πρόλαβε νὰ πῆ τοῦ Δαρείου ὅσα φοβόταν, καὶ τὸν ξώρκιζε νὰ ἐμπιστευτῇ τὴν προστασία τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ποὺ μόνο ἐκεῖ, τὸν διαβεβαίωνε, κοντά τους, θάταν σίγουρος γιὰ τὴ ζωή του· (ὁ Βῆσσος δὲν καταλάβαινε βέβαια τὴ γλώσσα, μ' ἀπ' τὶς χειρονομίες τοῦ ἐλληνα θάπιασε πῶς δὲν ἐπρεπε ν' ἀργῇ ἄλλο πιά.)

Βράδιαζε, σὰ φτάσανε στὴ Θάρα... Κ' οἱ στρατιῶτες οἱ βάκτριοι κατασκήνωσαν κοντὰ στὸ βασιλιά... Καὶ μὲς στὴν ἡσυχία τῆς νύχτας ὁ Βῆσσος, ὁ Ναβαρζάνης κι ὁ Βαρσαέντης μὲ κάποιους δικούς τους χώθηκαν στὴ βασιλικὴ σκηνὴ κ' ἔπιασαν καὶ δέσαν τὸ Δαρεῖο καὶ τὸν ἔσυραν στ' ἄρμα νὰ τὸν πᾶν αἰχμάλωτό τους στὴ Βακτριανὴ κι ἀποκεῖ πιὰ νὰ παζαρέψουν μὲ τὸν Ἀλέξανδρο γιὰ δᾶυτον.

Μαθεύτηκε τὸ πρᾶγμα στὸ στρατόπεδο ἀμέσως κι ὅλα διαλύσανε σ' ἄγρια ταραχὴ· φεῦγαν οἱ βάκτριοι συνέχεια γιὰ τὴν ἀνατολὴ, ξοπίσω τους ἀναγκασμένοι (τί νὰ κάνωνε;) καὶ πολλοὶ πέρσες, ὁ Ἀρτάβαζος κ' οἱ γιοί του παρατὰνε πιὰ τὸ βασιλιά, τὸν ἄμοιρο, ποὺ δὲ μποροῦσαν ἄλλο νὰ τὸν βοηθήσουν, κι ἀποτραβιοῦνται στὸ βοριά, μὲ τοὺς ἔλληνες μισθοφόρους, καὶ τοὺς πρέσβεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, στὰ βουνὰ ἐκεῖ τῶν Τάπουρων, κι ἄλλοι πέρσες — ἀνάμεσά τους κι ὁ γιὸς τοῦ Μαζαίου ὁ Ἀρτάβηλος, κι ὁ Βαγισθάνης, ὁ βαθυλώνιος — τρέξανε πίσω, νὰ προσπέσουν στὸν Ἀλέξανδρο.⁶⁵¹

Στὸ μεταξύ, μὲ ξεκούραστο τώρα τὸ στρατό του ὁ Ἀλέξανδρος, ὕστερ' ἀπὸ 6 μέρες ἀνάπτωση, ξεκίνησε πάλι ἀπ' τὶς Ράγες καὶ μὲ γοργὴ πορεία βρέθηκε στὴ δυτικὴν εἰσόδο τῶν Κασπίων Πυλῶν, ποὺ σήμερα λέγεται Aiwān-i-Keif· τὴν 7^η μέρα πέρασε κ' ἐκεῖνα τὰ στενά, ποὺ τὸν ἀργησαν ἄλλες τρεῖς ὥρες πάνω-κάτω, κ' ἔπειτα, δοσο ἥταν ἀκόμα μέρα, πορεύτηκε μὲς ἀπὸ τὴν ἔξαιρετικὰ καλλιεργημένη πεδιάδα τῆς Χοαρηνῆς (Chwâr) κ' ἔφτασε στὸ χεῖλος τῆς ἑρήμου, ὅπου καὶ στρατοπέδευσε. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ὁ δρόμος προχωρᾷ ἀνατολικά, κατὰ τὴν Ἐκατόμπυλο, πρωτεύουσα τῆς Παρθικῆς καὶ κόμβο τῶν λεωφόρων γιὰ τὴν Ὑρκανία, Βακτριανὴ κι Ἀριανὴ. Ἐνῶ λοιπὸν εἶχαν αὐτοῦ καταυλιστῇ, καὶ διάφορα τμήματα εἶχαν σκορπίσει δῶ κ' ἐκεῖ γιὰ ἐπισιτισμό, ἀφοῦ ἥταν νὰ περάσουν τὴν ἑρήμο, φτάσαν στὸ μακεδονικὸ στρατόπεδο ὁ Βαγισθάνης κι ὁ Ἀρτάβηλος⁶⁵² καὶ πρόσπεσαν γυρεύοντας ἔλεος ἀπὸ

651 Κούρτιος, V, 8-12, ποὺ μόνο αὐτὸς ἀναφέρει δσα ἔγιναν στὸ περσικὸ στρατόπεδο. 'Ο Ἀρριανός, Γ' 21, 1, γράφει μοναχὰ πῶς ὁ Ναβαρζάνης κι ὁ Βῆσσος ζυνει-ληφτότες εἴλεν Δαρεῖον.

652^ε [Γ' Ὁ Ἀρριανός ἀναφέρει, δ π.. ἀφικνεῖται παρ' αὐτὸν (τὸν Ἀλέξανδρο) ἀπὸ τοῦ Δαρείου στρατοπέδου Βαγιστάνης [] καὶ ξὸν τούτῳ Ἀντίβηλος τῶν Μαζαίου παιδῶν. 'Ο Μαζαῖος εἶχε πολλὰ παιδιά, μεταξὺ τῶν ὅποιων τὸν Ἀντίβηλο (Berve, ἀρ 82) καὶ τὸν Ἀρτιβόλη (Berve, ἀρ 154) - κι ὅχι πάντως Ἀρτάβηλο, δπως τὸν λέει ὁ Droyzen 'Εδῶ λοιπὸν πρόκειται γιὰ τὸν Ἀντίβηλο, καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ταυτιστῇ μὲ τὸν ἀδελφό του, ποὺ ἐντάχτηκε στὸ ἄγμα, τὸ 324 ('Ἀρριανός, Ζ' 6, 4). 'Ο Κούρτιος, V, 13, 11, παραδίδει τ' ὄνομα Brochubelus, ποὺ δὲν ἀποτελεῖ παραφθορὰ τῶν Ἀντίβηλος/Ἀρτιβόλης, ἀφοῦ ἔξισου στέκει ἐτυμολογικά. Βλ. ὅμως καὶ Bosworth, I, 341, ποὺ δὲν ἀποδέχεται τὶς διακρίσεις τοῦ Berve.]

τὸν Ἀλέξανδρο· αὐτοὶ κ' εἶπαν πὼς ὁ Βῆσσος κι ὁ Ναβαρζάνης πιάσαν τὸ Δαρεῖο κ' ἔψυγαν γρήγορα γιὰ τὴ Βακτριανὴ - τί ἔγινε παραπέρα ὅμως δὲν ἥξεραν. 'Οπότ' ὁ Ἀλέξανδρος, μ' ἀκόμα μεγαλύτερη βιασύνη ἀποφάσισε νὰ τοὺς κυνηγήσῃ, κι ἄφησε πίσω τὸ μέγιστο τῆς στρατιᾶς ὑπὸ τὸν Κράτερο, νάρχετ' ἀργά, ὀρμῶντας αὐτὸς μπρός, μόνο μὲ τοὺς ἵππεῖς, τοὺς πρόδρομους καὶ τοὺς πιὸ ἐλαφροὺς πεζούς. 'Οληνύχτα πορεύονταν, καὶ συνέχεια ὡς τὸ μεσημέρι: κ' ὕστερ' ἀπὸ λίγες ὥρες ἀνάπαινη πορεύονταν καὶ τὴν ἀλλη νύχτα κ' ἔφτασαν μὲ τὴν ἀνατολὴ στὴ Θάρα, ὅπου πρὶν ἀπὸ τέσσερις μέρες εἶχαν πιάσει τὸ Δαρεῖο οἱ στασιαστές.⁶⁵³ Κ' ἐδῶ πιὰ ὁ Ἀλέξανδρος μαθαίνει ἀπὸ τὸ Μέλωνα, τὸ διερμηνέα τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ πούχε μείνει πίσω γιατ' ἥταν ἄρρωστος,⁶⁵⁴ πὼς ὁ Ἀρταβάζος κ' οἱ ἔλληνες εἶχαν ἀποτραβηγχτῆ στὸ βοριά, πάνω στὰ ψηλὰ βουνὰ τῶν Τάπουρων, τὴν ἔξουσία τὴν εἶχε πιὰ ὁ Βῆσσος, «ἀναγνωρισμένος» ἀπὸ Πέρσες καὶ Βάκτριους μάλιστα σὰν «κεφαλή», καὶ τὸ σχέδιο τῶν συνωμοτῶν ἥταν νὰ προτείνουν ἀπὸ τὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες στὸν Ἀλέξανδρο τὴν παράδοση τοῦ Δαρείου, ἀν εἰρήνικὰ τοὺς ἀναγνώριζε νὰ κρατᾶν αὐτοὶ ἀνεξάρτητοι τὶς χῶρες ἐκεῖνες - εἰδάλλως νὰ μαζέψουν ὅσο πιὸ πολὺ στρατὸ κατάφερναν κι ὅλοι μαζὶ νὰ πολεμήσουν γιὰ τὶς ἔξουσίες τοῦ καθενός τους, ἐνῶ γιὰ τὴν ὥρα εἶχαν ἀφῆσει τὴν ἀρχηγία στὸ Βῆσσο, σὰ συγγενῆ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, πούχε καὶ τὰ περισσότερα δικαιώματα στὸ θρόνο.⁶⁵⁵

“Ολα δεῖχναν πὼς ἔπρεπ' ὁ Ἀλέξανδρος νὰ βιαστῇ ὅσο μποροῦσε. Μόλις ποὺ μὲς στὴν κάψα ξεκουράστηκε λίγο κ' ἔξακολούθησ' ἀσταμάτητα ὅλο τ' ἀπόγευμα νὰ τοὺς κυνηγάῃ, κι ὅλη τὴ νύχτα! Κατάκοποι ἀντρες καὶ ἀλογα φτάσανε τὸ μεσημέρι πιὰ σ' ἔνα χωριό — μπορεῖ τὸ Bakschabad — ὅπου εἶχανε τὴν προηγούμενη κατασκηνώσει οἱ συνωμότες καὶ τ' ἀπόγευμα εἶχαν φύγει γιὰ νὰ συνεχίσουν, καθὼς λεγόταν, τὴν πορεία τους μὲς στὴ νύχτα· δὲ μποροῦσαν νάναι καὶ πολὺ μακριά, μὰ τ' ἀλογα ἥταν ἔξαντλημένα, οἱ ἀντρες μόλις βαστιόνταν, κ' ἡ μέρα

653 Τὸ στενό, ἀπὸ τὸ πλούσιο χωριό Aradan ὡς τὸ Padı, βγάζει στὴν ἀκρη τῆς ἐρήμου 'Ο Ἀλέξανδρος ξεκίνησε ἀπ' τὴ Χοαρηνὴ ἀργὰ τὸ ἀπόγευμα, βάδισ' ὅλη τὴ νύχτα, κ' ἔφτασε τ' ἄλλο πρωὶ στὸ Lasgerd, ποὺ ἀπέχει 65χλμ. Βάδισε καὶ τὴν ἀλλη νύχτα, κάπου 65χλμ ἀκόμα, κ' ἔφτασε στὴ Θάρα, ποὺ θὰ πρέπει νάναι κάπου μεταξὺ Semnun καὶ Dawletabad, κοντὰ στὸ Akhuri.

654 Κούρτιος, V, 13, 7.

655^ε 'Ο Ἀρριανός, Γ' 21, 5, προσθέτει: καὶ στὶ ἐν τῇ αὐτοῦ σατραπείᾳ τὸ ἔργον ἐγίνετο. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἔγινε στὴν Παρθικὴ - στὴ σατραπείᾳ τοῦ Φραταφέρνη "Ισως θὰ πρεπει νὰ δεχτοῦμε πὼς ὁ Βῆσσος, καθὼς κι ἀλλοι τοπάρχες τῆς Βακτριανῆς (Κτησίας στὸ Φώτιο, 31a, 15 [.]], εἶχε τὴν ἀνώτατη ἀρχηγία τῶν ἀνατολικῶν περιοχῶν τοῦ περσικοῦ κράτους σὰν κάρανος. [Κατὰ τὸν Berve, II, 105, 2, δὲν προκύπτει κάτι τέτοιο ἀπ' τὸν Ἀρριανό]

ζεστή. Ρώτησε τοὺς ντόπιους ὁ Ἀλέξανδρος ἀν ὑπῆρχε συντομώτερος δρόμος γιὰ ὅπου τράβαγαν οἱ φυγάδες, καὶ τοῦπαν πῶς ναὶ, μὰ ἥταν ἔρημος, καὶ νερὸ δὲ θάβρισκαν ἀποκεῖ καθόλου. "Οπου τὸ δρόμο τοῦτο πῆρ' αὐτός! Διάλεξε ἀπ' τὸ ἵππικὸ τῶν ἑταίρων 500 ἄλογα, κι ἀνεβάζει πάνω τοὺς ἀξιωματικούς, καὶ τοὺς πιὸ γεροὺς τοῦ πεζικοῦ, μὲ τὸ δικό τους ὄπλισμό, διατάζει νάρχωνται κ' οἱ ἀγριᾶνες, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀτταλο, τὸ γρηγορώτερο ποὺ μποροῦν, ἀπ' τὴ λεωφόρο, κ' ἡ ἄλλη στρατιὰ ὑπὸ τὸ Νικάνορα ν' ἀκολουθάῃ συντεταγμένη, ἐνῶ ὁ Ἰδιος μὲ τοὺς διπλοπολεμιστές του ἐκείνους ὁρμάει κατὰ τὸ δειλινὸ στὸν ἀνυδρὸ κ' ἔρημο δρόμο! Τρέχαν ὀληγύχτα! Πολλοὶ δὲν ἀντεχαν καὶ πέφταν κατάκοποι· τὴν αὔγῃ ὅμως εἰδάν μπρός την τὸ καραβάνι τῶν φυγάδων, νὰ τραβάῃ, μακρυὰ γραμμὴ ἔτσι, ἀταχτα καὶ ἀπροφύλαχτα. Χιμάει τότε ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τάχασαν ἀπ' τὸ ἔαφνικό, σκορπίσανε δῶ κ' ἔκει μ' ἀγριοφωνάρες οἱ βάρβαροι! Κάποιοι ποὺ πῆγαν ν' ἀντισταθοῦν σκοτώθηκαν ἀμέσως - κ' οἱ ἄλλοι τόβαλαν στὰ πόδια!.. Ἡ ἀρμάμαξα τοῦ Δαρείου αὐτοῦ στὴ μέση, καὶ γύρα της οἱ συνωμότες!.. Ὁ Ἀλέξανδρος πλάκωνε, καὶ μιὰ μονάχα σωτηρία τοὺς ἀπόμενε: χίμησαν ὁ Βῆσσος κι ὁ Βαρσαέντης στὸ δεμένο βασιλιὰ καὶ τὸν κατάσφαξαν!..

"Τοτερα τόσκασαν - ἄλλοις ἐδῶ, ἄλλοις ἔκει..."

Δὲν ἀντεξε πολὺ δ Δαρεῖος. Οἱ μακεδόνες τὸν νῦραν νεκρὸ - καὶ λὲν πῶς τὸν ἐσκέπασ' ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὴν ἴδια του τὴν πορφύρα...⁶⁵⁶

656^ε Τοῦτο ἔγινε τὸν Ἰούλιο τοῦ 330 ('Αρριανός, Γ' 22, 2 μηνὸς Ἐκατομβαιῶνος) Στὴν 1η ἔκδοση ὑπῆρχε ἀναλυτικὴ σημείωση ποὺ διαφωτίζε τὸ γεωγραφικὸ μέρος τῆς καταδίωξης αὐτῆς καὶ κυρίως τὶς κατεσπευσμένες πορεῖες πούκαν ὁ Ἀλέξανδρος κυνηγῶντας τὸν οἱ συνεχεῖς ἔρευνες πάνω σὲ πλουσιώτερο ὄλικό, ἀπὸ τὸν C Ritter, Mutzel, Zolling καὶ Mordtmann (*Bericht d Berl Akad*, 1869, I, 524) ἐπιβεβαίωσαν στὴν ούσια τὶς θέσεις μου, διορθώνωντας κάποιες λεπτομέρειες εἰδικώτερα, συμφωνῶ μὲ τὸν Mordtmann, πῶς ἡ Ἐκατόμπυλος πρέπει ν' ἀναζητηθῇ κοντὰ στὸ Schahrud, κι ὅχι — δπως νόμιζα παλιότερα — κοντὰ στὸ Damghan ἔτσι ἔξηγεῖται ἡ τελευταία πορεία τοῦ Μεγαλέξαντρου, ποὺ κάνοντας 400 στάδια [74χλμ] κατὰ τὸν Ἀρριανό, δ π., 21, 9, ἔπιασε τὸ πρώτον ἔχθρό ἀκολούθησε, δηλαδὴ, τὴ χορδὴ τοῦ τόξου ὃπου πορεύονταν οἱ φυγάδες, ἀπὸ τὸ Damghan στὸ Schahrud. Καταντάει ἀπίστευτο πιὰ τὸ τί ζήτησε κεῖνες τὶς μέρες ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τοὺς ἀντρες του καὶ τὸ ἄλογα. Κατὰ τὸν Ἐρατοσθένη (στὸ Στράβωνα, IA' 514), ἡ ἀπόσταση Κασπίων Πύλων-Ἐκατόμπυλου εἶναι 1960 στάδια [362χλμ] κι ὅχι 1260 [233χλμ] δπως λέει ἀμέσως παρακάτω ὁ Στράβων κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρο, οὕτε 130 *milia passuum* [192χλμ], δπως γράφει ὁ Πλίνιος, VI, 44, ἐνῶ ἀπ' τὶς Πύλες ὡς τὶς Ράγες 500 στάδια [92,5χλμ]. Κ' οἱ δυὸ αὐτοὶ ὑπολογισμοὶ θάγιναν ἀπ' τοὺς βηματιστές, μὲ συνυπολογισμὸ βέβαια καὶ τῶν στροφῶν τοῦ δρόμου. 'Απ' αὐτὰ τὰ 450χλμ, τὰ πρῶτα 100, ἀπ' τὶς Ράγες ὡς τὴ Χοαρηνὴ (Aradan), ἔγιναν σὲ 2 μέρες, ἐνῶ τὸ ἄλλα 350 θὰ λιγόστεψαν σὲ 315, ἐφ' ὅσον ὁ Ἀλέξανδρος στὴν τελευταία του πορεία ἀκολούθησε συντομώτερο δρόμο. Στοὺς νεώτερους χάρτες, ἡ ἀπόσταση Aradan-Schahrud, κατ' εὐθεῖα γραμμὴ, εἶναι περίπου 265χλμ. ὁ Ἀλέξανδρος φαίνετ' ὅτι ἔπιασε τοὺς φυγάδες

"Ετσι κακήν κακῶς ἐπῆγε ὁ στερνὸς Μεγάλος Βασιλίας τῶν Περσῶν ἀπὸ τὸ γένος τῶν Ἀχαιμενιδῶν. Δὲν ἐσκοτώθηκε ἀπὸ κεῖνον ποὺ τοῦ κατάλυσε τὸ κράτος, κι ὅπου τόσο μάταια πάλεψε νὰ τ' ἀντιταχτῇ γιὰ νὰ τὸ σώσῃ. Καὶ στὶς μάχες ὅπου νικήθηκε δὲν ἔχασε χώρα μόνο κ' ἔξουσία βασιλική, παρὰ καὶ τὴν ἐκτίμηση καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ περσικοῦ λαοῦ του καὶ τῶν ἴσχυρῶν του. Φυγάς ἀνάμεσα σὲ προδότες κ' ὑστερα δεσμώτης βασιλιάς, πέθανε σφαγμένος ἀπὸ τοὺς Ἰδιους τοὺς σατράπες του καὶ συγγενεῖς του ἐξ αἰματος. Καὶ μόνη τοῦ μεινε τιμὴ, πὼς γιὰ τὴ ζωὴ του δὲν ἔδωσε καὶ τὴν τιάρα του, μήτε τὸ δικαίωμα τοῦ βασιλικοῦ του γένους σ' ἐγκληματίες, παρὰ πέθανε σὰ βασιλιάς, καὶ σὰ βασιλιὰ τὸν ἐτίμησε κι ὁ Ἀλέξανδρος, στέλνοντας τὴ σορό του νὰ ταφῇ στοὺς τάφους τῆς Περσέπολης. Κ' ἡ μάνα του, ἡ Σισύγαμβις, τὸν ἔθαψε κεῖ.

"Ο Ἀλέξανδρος πέτυχε πολὺ περισσότερ' ἀπ' ὅσα μποροῦσε νὰ περιμένῃ· μὲ 2 μόνο μάχες ἔκανε τὸ νικημένο βασιλιὰ νὰ φύγῃ· κι ὅταν πῆρε καὶ τὶς βασιλικές πρωτεύουσες τῆς ἐπικράτειας, καὶ τὸν ἀρχαῖο θρόνο τοῦ Κύρου, καὶ δέχτηκε, κατὰ τὸ περσικὸ συνήθιο, τὴν προσκύνηση τῶν ἴσχυρῶν, ἀναγνωρίστηκε καθὼς ἔπρεπε ἀπ' τοὺς ἀσιατικοὺς λαοὺς βασιλιάς καὶ κύριός τους, ὅπότε κι ὁ φυγάς Δαρεῖος δὲ μποροῦσε πιὰ νὰ περιφέρῃ στὶς ἀπέραντες πεδιάδες τῆς Ἀνατολῆς τὸν τίτλο τῆς χαμένης του ἀρχῆς, πιθανὸ λάβαρο σ' ἀκατάπαυτους ὑστερα ξεσηκωμούς. Ἡ θέληση, ἐξ ἄλλου, κ' ἡ ἀνάγκη ὅμως, νὰ πιάσῃ τὸν ἀντίπαλό του, πῆρε στὸ ἥρωικό του δρμέμφυτο τὴ διάσταση πάθους προσωπικοῦ καὶ τὴ φύση ἀχίλλειας ὄργης· τὸν κυνήγαγε μὲ βιάση ποὺ κόντευε σωστὴ παραφορά, καὶ χαμός πιὰ καταντοῦσε γιὰ πολλά του παλληκάρια ἔτσι ποὺ κι ἀσπλαχνο δεσπότη θὰ τὸν ἔλεγε ἵσως κανείς, ἀν ὁ Ἰδιος

πέρ' ἀπ' τὸ Schahrud [Γνωρίζουμε δτι τελειώνοντας τὴν καταδίωξη συνέχισε τὴν πορεία του κ' ἔφτασε, τρεῖς μέρες ἀργότερα, στὴν Ἐκατόμπυλο (Διόδωρος, IZ' 75, Κούρτιος VI, 2, 15) Δυστυχῶς, ἡ ἀκριβῆς θέση τῆς πόλης αὐτῆς δὲν ἔχει προσδιοριστῇ "Αν τὰ ἐρείπια ποὺ ὄντας ανακαλύφθηκαν στὸ Shahr-i-Qumis, 30χλμ νοτιοδυτικὰ τοῦ Damghan, εἶναι δικά της, ὅπως πρότεινε ὁ J. Hansman (Walbank, II, 236-8, Engels, 83, Bosworth, I, 342-3), ὁ Ἀλέξανδρος κυνήγησε τὸ Δαρεῖο κάπου 200χλμ πέρ' ἀπ' τὶς Πύλες. Ἡ ταύτιση ὅμως δὲν εἶναι σίγουρη, κι ἄλλου ἐρευνητὲς (Radet, *Mélanges Gustave Glotz*, II, Paris, 1932, 765-78, Tarn, I, 56, Brunt, I, 494 κ. ἐ.) ἐπιμένουν ν' ἀναζητοῦν τὴν Ἐκατόμπυλο ἀνατολικώτερα, ὅπου κι ὁ Droysen περίπου. 'Οπωδήποτε, τὸ θέμα μένει ἀνοιχτό. Bl. Seibert, *Eroberung*, 111-5, 55 καὶ 58 (Προσοχὴ ὅμως: στὴν ὑποσ 55, ἀποδίδεται στὸν Bosworth ἡ ἀποψὴ πῶς ἡ καταδίωξη τέλειωσε κοντὰ στὸ Shahrud, ἐνῶ ὁ Bosworth, φαίνεται ν' ἀποδέχεται τὴν ταύτιση Ἐκατόμπυλου/Shahr-i-Qumis καὶ τοποθετεῖ τὸ τέλος τῆς καταδίωξης τοῦ Δαρείου δυτικώτερα, κοντὰ στὸ Damghan.) Γιὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν βηματιστῶν Bl. Baileya, στὸ Jacoby, *FGrH* (119) ἀπόσπ. 2, καὶ τὰ σχετικὰ σχόλια. Ἀκριβεῖς χάρτες Bl. στὸν Bosworth, I, 340, Engels, Map 10, Seibert, δ π, Karte 22.]

πάντα μπρὸς δὲν ὥρμοῦσε στοὺς πιὸ φοβεροὺς κόπους καὶ στὴν πιὸ σκληρὴ κακοπέραση ἀδίσταχτα, στὴν ἵδια κάψα συνέχεια καὶ στὴν ἵδια δίψα νὰ τυραννιέτ’ αὐτοῦ μὲ τοὺς ἄντρες του, σὰ στοιχειὸ ἐπικεφαλῆς καλπάζοντας στὸ μανιακὸ ἔκεῖνο κυνηγγητὸ 4 μερόνυχτα, καὶ ν' ἀντέχῃ ἐτοῦτος πέρα κι ἀπὸ τὴν ἔσχατη ἀκόμα κατεξάντληση ὅλων του! Λένε πῶς τοῦ φεραν κάποια στιγμὴ λίγο νερὸ νὰ πιῇ, ἀκριβομαζεμένο κεῖ μὲς σ' ἔνα κράνος· κι ὅ, τι ἀπλωσ' ἔτσι, φοβερὰ διψῶντας κι αὐτὸς - μά εἰδε γύρα τὰ μάτια τῶν παλληκαριῶν του, πάν' ἀπ' τ' ἀλογα, νὰ κοιτᾶν τὸ δροσερὸ νερὸ μὲ τόση περιπάθεια, π' ἀκούστηκε νὰ ψιθυρίζῃ: —... "Ἄν μονάχα ἐγὼ ζεδιψάσω τώρα, χάνουν αὐτοὶ τὸ κουράγιο τους... Καὶ δὲν ἡπιε!.. Καὶ τότ' οἱ μακεδόνες τοῦ φωνάξαν: — Πήγαινέ μας, Ἄλεξανδρε, ὅπου θές!.. Οὔτε κουρασμένοι, οὔτε διψασμένοι, μήτε κāν θνητοὶ μὲ σένα δὲν εἴμαστε, βασιλιά μας!.. Καὶ βάρησαν αὐτοῦ τὰ ἄλογα κι ὡρμήσανε ὅλοι μπρὸς μαζί του, καὶ πρόλαβαν τοὺς ἔχθρούς, κ' ἡῦραν τὸ Δαρεῖο σφαγμένο!..⁶⁵⁷

Μὰ κ' ἐδῶ πάλι κάποιοι θένε νὰ βλέπουν τυχερὸ τὸν Ἄλεξανδρο, ποὺ δὲν ἔπεσε ζωντανὸς στὰ χέρια του ὁ ἀντίπαλος του βασιλιάς, ἀλλιῶς βέβαια θάταν ἀναπόφευκτος κακὸς μπελάς γιὰ τὸν κατακτητὴ καὶ μιὰ μόνιμη παρόρμηση στοὺς Πέρσες γιὰ ἐπαναστατικὲς κινήσεις καὶ σχέδια - ὅπου, στὸ τέλος, ὁ δρόμος γιὰ τὴν ἥρεμη διακυβέρνηση τῆς Ἀσίας δὲ θὰ κατάφερνε νὰ μὴ διαβῇ πάνω ἀπὸ τὸ πτῶμα του. Ο 'Ἄλεξανδρος στάθηκε τυχερός, ποὺ ἔδρεψε τοὺς καρποὺς μονάχα κι δχι καὶ τὸ κρῆμα τῆς δολοφονίας του, καταφέρνοντας ἔτσι νὰ φανῇ στοὺς Πέρσες πῶς καὶ θρήνησε τὸ θάνατο τοῦ προκατόχου του. Καὶ μπορεῖ πράγματι κι αὐτός, ὅπως ὁ μεγάλος ρωμαϊος ἀργότερα, μπρὸς στὴν πτώση ἀπὸ ἔγκλημα τοῦ ἀντιπάλου του νὰ ξέχασε ἀλήθια καὶ νὰ χαρῇ γιὰ δσα ὑπέρ του ξεπήγαζαν ἀπὸ τὸ αἷμα ἐνὸς βασιλιᾶ. Τὰ μεγάλα πνεύματα σὰ νὰ τὰ δένη πάντα μύχιος ἰδιότυπος δεσμὸς μὲ τὸν ἴστορικὸ τους ἀντίπαλο, κάτι σὰν ἀνάγκη ἀπ' τὰ πράγματα: τοῦ χτυπήματος ἡ δύναμη νὰ ὀρίζεται ἀπ' ὅ, τι πλήγτεται! "Ἄν σκεφτῇ κανεὶς πῶς φέρθηκε ὁ Ἄλεξανδρος στὴ μάνα τοῦ Δαρείου, καὶ στὴ γυναικα καὶ τὰ παιδιά του, καὶ πόσο καθ' ὅλα φρόντισε νὰ τοὺς τιμήσῃ καὶ νὰ τοὺς παρηγορήσῃ στὴ συμφορά τους, μπορεῖ νὰ μὴν ἀμφιβάλλῃ καὶ γιὰ τὸ πῶς θὰ φερνόταν στὸν ἴδιον αἰχμάλωτος στὰ χέρια τοῦ ἔχθροῦ του θάταν ἀσφαλῶς ὁ Δαρεῖος πιὸ σίγουρος γιὰ τὴ ζωή του, παρὰ στοὺς πέρσες ἀνάμεσα καὶ σὲ συγγενεῖς του.

657^ρ Αὐτὰ κατὰ τὸν Πλούταρχο ('Ἄλεξανδρος, ΜΒ') [- κ' ἡ ἀπόδοση ἐλευθεριάζει γιὰ τὸ ψυχολογικῶτερο]. 'Ο 'Αρριανός, Στ' 26, μεταθέτει τὸ ἐπεισόδιο στὴ Γεδρωσία, ὁ Κούρτιος, VII, 5, 10, στὸν Παραπάμισο, ἐνῶ ὁ Πολύαινος, Δ' 3, 25, δὲν δρίζει τὸν τόπο.

Μὲς σ' ὅλ' αὐτὰ ὅμως ὑπάρχει καὶ κάτι ἄλλο, ποὺ μπορεῖ τύχη νὰ θεωρηθῇ τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἥ καὶ πεπρωμένο του: "Αν ὁ Δαρεῖος ἔπεφτε ζωντανὸς στὰ χέρια του, θὰ μποροῦσε πιθανῶς ὁ νικητὴς νὰ ἔξασφάλιζε τὴν ἐπίσημη παραίτηση τοῦ νικημένου ἀπ' ὅσα τῆς ἀλλοτε ἐπικράτειάς του εἴχανε πιὰ κατακτηθῆ, μαζὶ μὲ τὴν ἀναγνώριση τῆς καινούργιας δύναμης ποὺ ἐδραιώθηκε στὴν Ἀσία - κ' ἵσως ἔναντι τῶν ἀνατολικῶν σατραπειῶν, ποὺ θ' ἀφήνονταν τοῦ παλιοῦ βασιλιᾶ: ὅπότε κ' ἐδῶ θάχ' ἐπιτρέψει ὁ Ἀλέξανδρος, καθὼς ἔκανε καὶ μὲ τὸν Πῶρο ἀργότερα, στὴν Ἰνδία, νὰ ὑπάρχῃ στὰ σύνορά του βασίλειο ποὺ μὲ χαλαρούς μόνο τύπους ἔξαρτησης θ' ἀναγνώριζε τὴν ἐπικυριαρχία του· ἔτσι ποὺ δολοφονήθηκε ὅμως ὁ Δαρεῖος τέτοια ἔκβαση ἀποκλείστηκε· κι ἀν ἀκόμα τὴν εἶχε ποτὲ ὁ Ἀλέξανδρος θεωρήσει τυχὸν δυνατή, κ' εἶχε τάχα σκεφτῇ σοβαρὰ νὰ πάψῃ νὰ ὀρμάῃ ὀλοένα γιὰ κατακτήσεις νέες, ἀναγκαῖα πιὰ τὸ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του ἔγκλημα τὸν σπρώχνει τώρα, σταθερὰ κι ἀναπότρεπτα, ὅλο καὶ παραπέρα, στὸ ἀχανές, ποὺ τέρμα δὲν ἔχει - καὶ τοῦτο μοιραῖο πράγματι ἀποβαίνει ἐν προκειμένῳ. Γιατ' οἱ δολοφόνοι ἀποπειράθηκαν βέβαια ν' ἀρπάξουν ἔξουσία καὶ τίτλο ποὺ δὲν εἶχε ὡς τὸ τέλος γιὰ τὸν ἔαυτό του καταφέρει νὰ διαφεντέψῃ ὁ νόμιμος βασιλιάς, ἀποτολμῶντας ἔτσι κ' ἐπίδοξοι σφετεριστὲς νὰ γίνουν τοῦ τρόπαιου τῆς νίκης τοῦ Μεγαλέξαντρου, προδότες αὐτοὶ τοῦ ἴδιου τοῦ βασιλιᾶ τους!"

Σὰ νὰ κληροδοτοῦσε λοιπὸν κιόλας ὁ δολοφονημένος ἔχθρὸς στὸ νικητή του τὸ χρέος νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἀδικητές του!

Κ' ἔτσι, τὸ μεγαλεῖο ἔκεινο τῆς περσικῆς βασιλείας, ποὺ διὰ ρομφαίας σὲ πεδία μαχῶν εἶχε κερδηθῆ, ἀλλάζει τώρα καὶ γίνεται στὸ χέρι τοῦ Μεγαλέξαντρου ρομφαία Ἐκδίκησης καὶ Νόμου, μ' ἀντίπαλους τοὺς στερνούς αὐτοὺς ὑποκλοπεῖς της - κ' ὑπερασπιστή της, μοιραῖο, τὸν ὡς χτές ἔχθρό της.

"Η θέση τῶν ἰσχυρῶν περσῶν ἀλλαξεῖ ὅσο γίνονταν τὶς τελευταῖς ἔκεινες μέρες τ' ἀπαίσια ἐτοῦτα· κι ὅσοι ἀκόμα δὲν παράτησαν τὸ Δαρεῖο μετὰ τὴν μάχη στὰ Γαυγάμηλα — κυρίως σατράπες τῶν ἀνατολικῶν περιοχῶν — τὰ δικά τους πάντως τὰ συμφέροντα κοίταξαν κι αὐτοὶ μαζεύμενοι γύρω ἀπ' τὸ πρόσωπο τάχα τοῦ βασιλιᾶ τους· τὴν πιστὴ ἀφοσίωση καὶ τὴν αὐτοθυσία τοῦ Ἀρτάβαζου — ποὺ εὐπρόσδεκτος ἀλλοτε ἔένος στὴν αὐλὴ τοῦ Φίλιππου θὰ μποροῦσε νάταν βέβαιος γιὰ καλὴν ὑποδοχή του κι ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο — λίγοι τὴν εἶχαν, θεωρῶντας την κι ἀνώφελή τους κ' ἐπικίνδυνη· γι' αὐτὸ καὶ μόλις ἡ συμφορὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλιᾶ ἔβαλε σὲ κίνδυνο τὸ συμφέρον καὶ τὴν ἴδια τους τὴν ἔξουσία, ἐγωιστικὰ ἀρχισαν νὰ φροντίζουν τὸ δικό του ὁ καθένας

τους καὶ νάχουν βλαπτικές γιὰ τὸ βασιλιά τους ἀξιώσεις, πιστεύοντας πῶς μόνο ἀπὸ τὴν τύφλα του καὶ τὴν ἀδυναμία του χάθηκε ἡ περσικὴ ἐπικράτεια· ἢ ἀκατάσχετη ἔπειτα φυγὴ ἐκείνη τοῦ Δαρείου, ὥστερ' ἀπὸ τὸ χάσιμο τόσων ζηλευτῶν χωρῶν, ἔβαλε σὲ κίνδυνο καὶ τὶς δικές τους σατραπεῖες· καὶ τότε βρῆκαν πῶς ἔξυπνο θάταν νὰ κοιτάξουν νὰ κερδίσουν κιόλας κάτι, παρὰ νὰ χάσουν τὰ πάντα, καὶ μᾶλλον νὰ δοῦν πῶς θάσωζαν τὰ ὑπόλοιπα τῆς περσικῆς ἐπικράτειας παρὰ νὰ τὰ θυσιάσουν καὶ δᾶντα σὲ χαμένη τώρα ὑπόθεση· κι ἀν μόνο μέσω αὐτῶν μποροῦσε νάν' ἀκόμα βασιλιάς ὁ Δαρεῖος, σκέφτονταν κι αὐτοὶ πῶς καὶ δίχως τὴν κεφαλὴ τῆς Ἀρχῆς μποροῦσαν νὰ σώσουν τὶς ἔξουσίες τους· πιάσαν τὸ Δαρεῖο λοιπόν, ἀλλ' ὁ κεραυνοβόλος ἐκείνος πρωινὸς αἰφνιδιασμὸς τοῦ Μεγαλέξαντρου τοὺς ἔκανε νὰ τὸν σκοτώσουν μπάς καὶ ξεφύγουν.

Γιὰ νὰ δυσκολέψουν τὸ κυνηγητὸ τους ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο χωρίστηκαν σὲ δύο ὄμαδες: ὁ Βῆσσος τράβηξε ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ Χορασάν ἵσα γιὰ τὴν Βακτριανή, κι ὁ Ναβαρζάνης μὲ τοὺς σατράπες τῆς Παρθικῆς πῆγε κατὰ τὴν Ὑρκανίαν, ἀπὸ ὅπου θάφταναν ἐπίσης στὴν Βακτριανή, νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὸ Βῆσσο· ὁ σκοπός τους ἦταν νὰ κρατήσουν ὄρθη τὴν περσικὴ μοναρχία στὴν Ἀνατολὴ τούλαχιστον, κ' ἔπειτα κεῖ ἀπὸ τὸ κέντρο της, καθὼς ἀλλοτε μετὰ τὴν δολοφονία τοῦ Σμέρδη, νὰ βγάλουν νέο Βασιλέα τῶν βασιλέων. Ὁλοφάνερο ἦταν ὅμως, πῶς ἀν ἔφευγαν ὁ Φραταφέρνης ἀπὸ τὴν Παρθική, ὁ Σατιβαρζάνης ἀπὸ τὴν Ἀρεία, ὁ Βαρσαέντης ἀπὸ τὴν Δραγγιανή, καὶ τραβοῦσαν στὴν Βακτριανή, γιὰ νὰ πολεμήσουν, κατὰ τὰ συμφωνημένα τους, μ' ἐπικεφαλῆς τὸ Βῆσσο, οἱ σατραπεῖες τους θάπεφταν ὅπωσδήποτε στὰ χέρια τοῦ ἔχθροῦ - καὶ θά χαν χαραμίσει τὶς τοπαρχίες τους γιὰ μάταιες ἐλπίδες. Φυσικὰ λοιπὸν ἔμειν ὁ Φραταφέρνης στὴν Ὑρκανία κι ὁ Ναβαρζάνης πῆγε σ' αὐτόν, ὁ Σατιβαρζάνης ἔφυγε στὴν Ἀρεία κι ὁ Βαρσαέντης στὴν Δραγγιανή, γιὰ νὰ πάρουν τὰ μέτρα τους ν' ἀντιμετωπίσουν τὶς ἐπικείμενες ἐπιχειρήσεις τοῦ Μεγαλέξαντρου. Μ' ἀλλα λόγια, ἡ φιλαυτία, ποὺ πρόσκαιρα τοὺς ἔνωσε γιὰ νὰ δολοφονήσουν τὸ βασιλιά τους, αὐτὴ μετὰ καὶ τοὺς χώρισε, διασπῶντας ἔτσι καὶ τὴ μόνη δύναμη ποὺ μποροῦσε ν' ἀντιταχτῇ στὸν ἀντίπαλό τους· κ' ἐπειδὴ ὁ καθένας τους κοίταζε κοντόφθαλμα, τὸν ἔαυτό του μοναχά, καὶ τὸ στενό του τὸ συμφέρον, ἔτσι, χωρισμένοι, πολὺ περισσότερο κινδυνεῦαν ὅλοι νὰ περάσουν ἀπὸ τὸ μαχαίρι τοῦ φοβεροῦ κατακτητῆ.

‘Ο Ἀλέξανδρος, πάλι, μετὰ τὴν κεραυνοβόλο ἐκείνη πρωινὴ ἐφόρμηση δὲ μποροῦσε μὲ κατάκοπους τοὺς στρατιῶτες νὰ ριχτῇ συνέχεια στὸ κυνήγι τῶν φονιάδων τοῦ Δαρείου, ποὺ σκόρπισαν ἀλλωστε ξεπίτηδες στοὺς πέντε ἀνέμους. Ἐμεινε, λοιπόν, γι' ἀνάπταση, καὶ γιὰ νὰ μαζευτῇ ἡ στρατιά, στὴν πεδιάδα τῆς Ἐκατομπύλου, ταχτοποιῶντας

καὶ τὰ προβλήματα τῆς Παρθικῆς· σατράπη της ἔκανε τὸν πάρθο Ἀμυνάπη,⁶⁵⁸ ποὺ μ' ἐκεῖνο τὸ Μαζάκη τοῦχε αὐτοπρόσφερτα ὑποταχτῇ σὰν ἔμπαινε στὴν Αἴγυπτο, μὰ τοῦθαλ' ἀποδίπλα κ' ἔναν ἀπ' τοὺς ἐταίρους,⁶⁵⁹ τὸν Τληπόλεμο.

Βορεινὰ τῆς Ἐκατομπύλου ὁρθώνονται οἱ ράχες τοῦ Ἐλμπούρζ, ὁροσειρᾶς ὅπου κατοικοῦν οἱ Τάπουροι· αὐτή, μὲ κάποια στενὰ περάσματα ἐδῶ κ' ἐκεῖ, χωρίζει τὴν Παρθική, στὸ νοτιά, ἀπ' τὴν Ὑρκανία, στὸ βοριά, ποὺ ἐνώνοντ' ὅμως ἀνατολικώτερα, στὰ βραχώδη τοῦ Χορασάν. Αὐτὰ ἵσα-ἵσα τὰ περάσματα, κρίσιμα τόσο γιὰ τὴ συγκοινωνία Κασπίας κι ἀσιατικῆς ἐνδοχώρας, χρειαζόταν τώρα κατεξοχὴν ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ γιατ' οἱ Ἑλληνες μισθοφόροι ἀπὸ τὴ Θάρα εἶχαν τραβηγχτῇ σ' αὐτὰ τὰ βουνά, καὶ γιατὶ Ναβαρζάνης μὲ Φραταφέρνη βρίσκονταν πέρ' ἀπ' τὰ στενὰ τοῦτα, στὴν Ὑρκανία. Γι' αὐτὸ καὶ παρατάει τὸ δρόμο γιὰ τὸ Χορασάν, πούχε πάρει ὁ Βῆσσος, θέλοντας ὁ Ἀλέξανδρος νὰ σιγουρέψῃ πρῶτα τὴ νευραλγικὴ αὐτὴ περιοχὴ γύρω στὶς διόδους· διὸ καὶ σημεῖο συγκέντρωσης τῶν τριῶν κλαδιῶν τῆς στρατιᾶς, ποὺ μ' αὐτὰ πῆρε τὴν ἀπόφαση νὰ εἰσβάλῃ στὴν Ὑρκανία, ὡρίστηκ' ἡ πρωτεύουσα τῆς, τὰ Ζαδράκαρτα,⁶⁶⁰ στὴ βορεινὴ πλαγιὰ τοῦ βουνοῦ. Ο Ἐριγύιος, λοιπόν, μὲ κάποιες ἴππικες τάξεις, τὰ μεταγωγικὰ καὶ τ' ἀμάξια, πήγαινε ἀπ' τὸν πιὸ καλὸ ἀλλὰ καὶ μακρύτερο δρόμο· μὲ τὴ φάλαγγά του ὁ Κράτερος, τὴ φάλαγγα τοῦ Ἀμύντα, ἔξακόσιους τοξότες κι ἄλλους τόσους ἴππεῖς, διάσκιζε τὰ βουνὰ τῶν Τάπουρων, γιὰ νὰ τοὺς

658 Ἀρριανός, Γ' 22, 1. 'Ο Κούρτιος, VI, 4, 25, λέει πῶς ὁ Ἀμυνάπης, φυγάς ἐπὶ "Ωχοῦ, εἰχε πάει στὴν αὐλὴ τοῦ Φίλιππου· αὐτό, καθὼς καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Ἀρτάβαζου, μπορεῖ νάν' ἀλήθεια

659 Σὰν ἐπίσκοπο, κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Ἀρριανοῦ, δ.π. ζυνετάχθη αὐτῷ σκοπεῖν. 'Αλλοι δυὸ τέτοιοι ἐπίσκοποι ἀναφέρονται στὸ Γ' 5, 3.

660^ε Δὲν ἐπαναλαμβάνω ἐδῶ τὴν παλιότερή μου σημείωση, γιατὶ τώρα αὐτὲς οἱ πορεῖες διαφωτίστηκαν, κατὰ τὸ δυνατό, μὲ νεώτερο ὑλικό, ἀπ' τὸν Spiegel (I, 64· II, 53). 'Ο Κούρτιος δὲν εἶναι πολὺ χρήσιμος, γιατ' οἱ περιγραφές του εἶναι πιὸ γραφικές παρὰ ἀκριβεῖς 'Ο δρόμος τοῦ Κράτερου θὰ πήγαινε ἀπ' τὸ Firuzkuh, ἢ Goor-i-Sefid, στὸ δρόμο τῶν στρατηγικῆς σημασίας στενῶν πρὸς τὸ Sarı, ποὺ περιγράφει μ' ἀκριβεια ὁ Ousely 'Ο Ἐριγύιος θὰ πῆρε μᾶλλον τὸ δρόμο πρὸς τὰ ἀνατολικά, ἀπ' τὸ Kalpusch στὸ Asterabad (βλ. Melgunoff, *Das südliche Ufer des kaspischen Meeres*, 1868, 143). 'Ο Ἀλέξανδρος θὰ πέρασε κάπου ἀνάμεσα, ἀπὸ τὸ συντομώτερο μὰ καὶ πιὸ δύσκολο δρόμο, ποὺ διασχίζει τὴ στενόμοσχρη κοιλάδα Schaman-Saver [βλ. χάρτη στὸ Walbank, II, 237], στὸ Asterabad [ἢ Gorgan], ποὺ συμπίπτει σχεδὸν μὲ τὰ Ζαδράκαρτα (βλ. Melgunoff, δ.π., 133) [Μὲ τὴν ταύτιση αὐτὴν εἶναι σύμφωνος κι ὁ Seibert, *Eroberung*, 118, 65-6] 'Αλλοι δύμως τοποθετοῦν τὰ Ζαδράκαρτα 120χλμ δυτικώτερα, στὸ σημερινὸ Sarı. 'Ανασκαφὲς δὲν ἔχουν γίνει σὲ κανένα ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ μέρη. (RE, IX A, 2, 2219, *Zadrakarta*, τοῦ Treidler, Engels, 84, 64) 'Η πορεία τῶν τμημάτων τῆς στρατιᾶς εἶναι κατ' εἰκασίαν]

ύποτάξη, καθώς καὶ τοὺς ἔλληνες μισθοφόρους τοῦ Δαρείου, ἃν τοὺς πετύχαινε· κι ὁ Ἀλέξανδρος πῆρε πάλι τὸ συντομώτερο μᾶς καὶ κοπιαστικώτερο δρόμο, ⁶⁶¹ πὸν τράβαγε, βορειοδυτικὰ ἀπὸ τὴν Ἐκατόμπυλο, στὰ βουνά. Μὲ πολλὴ προσοχὴ προχωροῦσαν οἱ φάλαγγες καὶ μπροστὰ πήγαιν’ ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τοὺς ὑπασπιστές, τοὺς πιὸ ἐλαφροὺς φαλαγγῖτες καὶ κάποιους τοξότες, ἐνῶ ἔστηνε στὰ ὑψώματα δεξιὰ κι ἀριστερὰ τοῦ δρόμου, καθὼς περνοῦσε, φρουρὲς νὰ προφυλᾶνε τὴν πορεία ὅσων ἔρχονταν ἀποπίσω, γιατὶ ἔτοιμα ἦταν ὅλα κεῖνα τ’ ἄγρια ληστρικὰ φύλα νὰ τοὺς ριχτοῦν ἀπ’ τὸ βουνὸν γιὰ πλιάτσικο καὶ πολὺ θὰ τοὺς καθυστεροῦσε τώρα νὰ καταπιάνονταν μὲ δαύτους, κ’ ἵσως δὲ θάργαζαν καὶ τίποτα. Τρέχοντας λοιπὸν πιὸ μπρὸς ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τοὺς τοξότες ἔφτασε στὴ βορεινὴ μετὰ τὸ βουνὸν πεδιάδα καὶ στρατοπέδευσε σ’ ἔνα μικρὸ ποτάμι, νὰ περιμένῃ καὶ τοὺς ἄλλους· μὲς στὶς τέσσερις πρῶτες μέρες κατέβηκαν ἀπὸ τὰ βουνὰ κ’ οἱ τελευταῖοι, οἱ ἀγριῶνες, πούχανε καὶ κάποιες συμπλοκὲς μὲ τοὺς βάρβαρους· κ’ ὑστερα πιὰ ὁ Ἀλέξανδρος τράβηξε γιὰ τὰ Ζαδράκαρτα, ὅπου σὲ λίγο φτάσαν κι ὁ Κράτερος κι ὁ Ἐριγύνιος, ποὺ εἶπε πώς δὲν πέτυχε πουθενά ἐκειπάνω τοὺς ἔλληνες μισθοφόρους τοῦ Δαρείου, κι ὅσο γιὰ τοὺς Τάπουρους, λίγοι τους καθυποτάχτηκαν μὲ μάχες κι ἄλλοι παραδόθηκαν μὲ τὴ θέλησή τους.

Κ’ ἐνῶ ἦταν ἀκόμα στρατοπεδευμένος ὁ Ἀλέξανδρος δίπλα στὸ ποτάμι ἐκεῖνο, τοῦ ῥθανε πρέσβεις ἀπ’ τὸ χιλίαρχο Ναβαρζάνη, νὰ τοῦ ποῦν πώς ἔτοιμος ἦταν νὰ παρατήσῃ τὴ σύμπραξη μὲ τὸ Βῆσσο, καὶ νάρθη νὰ προσκυνήσῃ· καὶ σὲ λίγο, ἐνῶ προχωροῦσε πιά, φτάσανε γιὰ νὰ τοῦ δηλώσουν ὑποταγὴ κι ὁ Φραταφέρνης κι ἄλλοι τρανοὶ πέρσες ⁶⁶² πούταν μὲ τὸ Δαρεῖο. Κι ὁ Ναβαρζάνης βέβαια, πούδεσε μὲ τοὺς ἄλλους τὸ Δαρεῖο, μόνο χάρη θὰ πέτυχε καὶ τίποτ’ ἄλλο, γιατὶ χάνεται μετὰ ὀλότελα τ’ ὄνομά του, παρὰ πούταν ἀπ’ τοὺς πιὸ ἴσχυροὺς στὴν περσικὴ ἐπικράτεια· ἐνῶ τὸ Φραταφέρνη καὶ τοὺς δυό του γιούς, Φαρισμάνη ⁶⁶³ καὶ Σισίνη, δὲν ἀργησε ὁ Ἀλέξανδρος νὰ τοὺς ἐμπιστευτῇ, καὶ σὲ πολλὲς ἐπικίνδυνες περιστάσεις ἀποδείχτηκαν κι ἄξιοι τῆς ἐμπιστοσύνης του αὐτῆς. Στὸ Φραταφέρνη, λοιπόν, ξαναδόθηκαν οἱ σατραπεῖς Τρκανίας καὶ Παρθικῆς. Τοστερα ἔφτασε κι ὁ Ἀρτάβαζος, μὲ τρεῖς ἀπὸ τοὺς γιούς του, ⁶⁶⁴ τὸν Ἀρσάμη, τὸν Κωφῆνα καὶ τὸν Ἀρι-

⁶⁶¹ Κούρτιος, VI, 4, 20

⁶⁶² Ἀρριανός, Γ' 23, 4. Διόδωρος, ΙΖ' 76.

⁶⁶³ ^ε [Ἀρριανός, Στ' 27, 3 Κατὰ τὸν Berue, ἀρ 812, ταυτίζεται μὲ τὸ Φραδασμάνη τοῦ Ζ' 6, 4.]

⁶⁶⁴ Ο Κούρτιος, VI, 5, 1 γράφει, *cum propinquis Darui* ἀλλὰ στὸ 2, 9, διηγείται διὰ κατὰ τὴν ξαφνικὴ ἐπίθεση πολλοὶ πέρσες εὐγενεῖς καὶ περσίδες ἔπεσαν στὰ χέ-

βαρζάνη, ποὺ ὑπερασπίστηκε τὶς Περσίδες Πύλες· ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ὑποδέχτηκε ἀντάξια πρὸς τὴν σταθερὴν πίστην τους στὸ Δαρεῖο· τὸν Ἀρτάβαζο τὸν γνώριζε ἀλλωστε κι ἀπ' τὸν καιρὸν πούχε καταφύγει μὲ τὸν κουνιάδο του, τὸ ρόδιο Μέμνονα, στὴν αὐλὴν τῆς Πέλλας, καὶ δέν ἦταν ξένος στὰ δυτικὰ ἥθη· γι' αὐτὸν κι ὁ Ἰδιος κ' οἱ γιοί του εἶχαν στὸ περιβάλλον τοῦ Μεγαλέξαντρου, ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρός, θέση τιμητική, δίπλα στοὺς ἀνώτερους μακεδόνες. Τότε ἦρθε κι ὁ σατράπης τῶν Τάπουρων ὁ Αύτοφραδάτης καὶ τὸν δέχτηκε κι αὐτὸν τιμητικὰ ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τοῦ ἄφησε νάχη τὴν σατραπείαν του. Μὲ τὸν Ἀρτάβαζο ἦρθαν καὶ πρέσβεις ἀπ' τοὺς Ἑλληνες ἐκείνους μισθοφόρους, ἔξουσιοι δοτημένοι νὰ συνθηκολογήσουν γιὰ ὅλο τὸν ἐλληνικὸν στρατό. Καὶ ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἀπάντησε πῶς δι, τι ἔκαναν ἀντίθετο στὴ θέλησην ὅλης τῆς Ἐλλάδας, νὰ πᾶν νὰ πολεμήσουν μὲ τὸ μέρος τῶν βαρβάρων, εἶναι βαρὺ τόσο ποὺ δὲν ἐπιτρέπει καμμιὰ συνθηκολόγηση νὰ γίνη μαζί τους, παρὰ πρέπει νὰ τοῦ παραδοθοῦν ἀνευ δρων, κ' οἱ πληρεξούσιοι δήλωσαν πῶς ἦταν ἔτοιμοι νὰ παραδοθοῦν, ζητῶντας νὰ στείλη κάποιον ἐπικεφαλῆς, νὰ τοὺς φέρῃ σίγουρα στὸ στρατόπεδο, ἐκεῖνος τ' ἀνάθεσε στὸν Ἀρτάβαζο, πούταν σὰν ἀρχηγός τους ὅταν ὑποχώρησαν ἀπὸ τὴν Θάρα, καὶ σὲ κάποιον ἀνώτερο μακεδόνα, τὸν Ἀνδρόνικο, πούχε πάρει γυναικα τὴν ἀδερφὴ τοῦ Κλείτου τοῦ Μέλανος.⁶⁶⁵

Ο Ἀλέξανδρος συνέλαβε ἀμέσως τὴν σπουδαία σημασία τῆς Υρκανίας, μὲ τὰ κρίσιμα στενά, τὶς πολύκοπες ἐκεῖνες ἀκτὲς στὴν Κασπία, τὰ πλούσια σ' ἔξαιρετη ναυπηγικὴν ξυλεία δάση της, κ' ἔκανε κιόλας τὴν τολμηρὴν σκέψην ὅχι μόνο ἐνὸς ἐξερευνητικοῦ περίπλου μὰ καὶ τῆς ναυπήγησης ἐνὸς κάσπιου στόλου, ποὺ θὰ ἐξασφάλιζε μιὰ σταθερὴν ἐπικοινωνία τῶν παράλιων ἐκείνων μὲ τὴν ἀνατολικὴν Ασία. Πρώτιστα δύμως, οἱ συγκεκριμένες ἀνάγκες συγκοινωνίας τῶν ὡς τότε κατεχόμενων, μὲ τοὺς τόπους ὅπου καὶ παραπέρα θὰ ἐνεργοῦσε στρατιωτικά, ἐπιβάλλαντε τὴν ὀλοκληρωτικὴν κατάκτησην τῆς πολύπυλης αὐτῆς ὁρεινῆς χώρας ποὺ δέσποζε πάν' ἀπ' τὶς νότιες ἀκτὲς τῆς Κασπίας Θάλασσας· γι' αὐτὸν καὶ μόλις ὁ Ἰδιος πῆρ' ὅλα κεῖνα τὰ στενὰ τῶν ταπουριῶν περιοχῶν, διάταξε τὸν Παρμενίωνα, μὲ τὸ σῶμα ποὺ στάθμευε στὴ Μηδία, νὰ διασκίσῃ τὴ βόρεια Μηδία κι ἀπ' τὶς Κασπίες Πύλες νὰ

ρια τοῦ Μεγαλέξαντρου κι ἀναφέρει τὴν ἐγγονὴ τοῦ "Ωχου εἰδικά, καὶ τὸν ἀδερφὸν τοῦ Δαρείου Ὁξυάθρη· Ὁ Ἰδιος λέει, VI, 5, 3-4, πῶς ὁ Ἀρτάβαζος ἦταν 95 χρονῶν κ' εἶχε μαζί του 9 γιούς!"

^{665²} Η γυναικα τοῦ Ἀνδρόνικου Λανίκη ἦταν παραμάνα τοῦ Μεγαλέξαντρου κι ἀδερφὴ τοῦ Κλείτου ('Αρριανός, Δ' 9, 3) ὁ ναύαρχος Πρωτέας [Berve, ἀρ 664] ἦταν γιὸς τοῦ Ἀνδρόνικου

κατηφορίσῃ στὴν παρόχθια χώρα τῶν Καδούσιων, γιὰ ν' ἀνοίξῃ ἔτσι δρόμο ἀπὸ Μηδία σ' Ἀρμενία, καὶ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Κύρου, στὴν Κασπία, καὶ μετὰ παράκτια νὰ φτάσῃ στὴν Υρκανία, καὶ παραπέρα, στὴ μεγάλη στρατιά.⁶⁶⁶ Ἐμεναν ὅμως ἀνυπόταχτοι ἀκόμα οἱ Μάρδοι, ποὺ τὸν τόπο τους ἵσως δείχνει τ' ὄνομα τοῦ Ἀμάρδου ποταμοῦ.⁶⁶⁷ Ο Ἀλέξανδρος λοιπὸν ἀποφάσισε νὰ ἔξορμήσῃ ἐναντίον τους καὶ, παρατῶντας στὸ στρατόπεδο τὸ βασικὸ σῶμα τῆς στρατιᾶς, παίρνει τοὺς ὑπασπιστές, τὶς φάλαγγες τοῦ Κοίνου καὶ τοῦ Ἀμύντα, μὲ τοὺς μισοὺς ἵππεῖς καὶ τοὺς μόλις συγκροτημένους ἐκείνους ἵππακοντιστές, καὶ τραβάει παράκτια τῆς Κασπίας, δυτικά. Οἱ Μάρδοι, καθὼς κανένας ἔχθρὸς ποτὲ δὲν εἶχε καταφέρει νὰ μπῇ στὰ δάση τους, νιώθαν σίγουροι, θαρρῶντας κιόλας πώς ὁ κατακτητὴς αὐτὸς ἀπὸ τὴ Δύση τραβοῦσε πιὰ μακριά, γιὰ τὴ Βακτριανή. Ο Ἀλέξανδρος ὅμως στρίβει ἀπ' τὴν πεδιάδα καταπάνω τους καὶ, σὰν πῆρε καὶ τὰ πρῶτα τους χωριά, τοῦτοι δῶ φεύγουν στὰ δασωμένα τους βουνά. Μὲ κόπους ἀνεκδιήγητους οἱ Μακεδόνες τοὺς κυνηγοῦσαν μέσα κεῖ στὰ φοβερὰ κι ἀπάτητα ρουμάνια τους, συχνὰ καὶ μὲ τὰ ξίφη ἀναγκαζόμενοι ν' ἀνοίγουν μονοπάτια στὶς ἀδιάβατες λόχμες, ἐνῶ ἐκεῖνοι τοὺς ρίχνονταν κι ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ, ἀπὸ παντοῦ, ἢ κι ἀπὸ μακριὰ τοὺς ἀκόντιζαν.⁶⁶⁸

Ο Ἀλέξανδρος ὅμως διαφράζει ἀνέβαινε, καὶ μὲ τὰ χτενίσματα πού κανε, καὶ τὶς φρουρὲς πούβαζε, ὅλο καὶ τοὺς ἀπόκλειε στὰ ψηλότερα ὅπου πιὰ στείλανε κ' οἱ Μάρδοι πρέσβεις, γιὰ νὰ ὑποταχτοῦνε καὶ νὰ παραδώσουνε τὴ χώρα τους.

Πῆρ' ὁμήρους μόνο καὶ τοὺς ἄφησε νὰ ζοῦν στὸν τόπο τους ἥσυχοι, ἐντάσσοντάς τους κι αὐτοὺς στὴν περιοχὴ αὐθεντίας τοῦ σατράπη τῶν Τάπουρων, τοῦ Αύτοφραδάτη.⁶⁶⁹

Ξαναγυρνῶντας στὸ στρατόπεδο ἔξω ἀπ' τὰ Ζαδράκαρτα ὁ Ἀλέξανδρος βρίσκει ἐκεῖ τοὺς χίλιους πεντακόσιους ἔλληνες μισθοφόρους

666² Αὐτὰ τὰ στενὰ — ποὺ δὲν ξέρω τὸ σημειρινό τους ὄνομα — βρίσκονται μεταξὺ τοῦ Ardebil καὶ τῶν παραλιακῶν χωριῶν Astara καὶ Lenkoran. Οἱ Καδούσιοι, ὅπως λέγαν οἱ "Ελληνες τοὺς Γέλες (Πλίνιος, VI, 48), ζοῦσαν στὰ βουνὰ Ghilan, ποὺ πιάνουν, ἀνατολικά, ἵσαμε τὸν Ἀμαρδο ποταμὸ (Kizil-οzein [στοὺς νεώτερους χάρτες Qezel-Owzan] ἢ Sefid-rud). Περισσότερα βλ στὸ Spiegel, II, 538

667² Εδῶ εἶναι τὰ στενὰ τοῦ Pyl-Rudbar, στὸ δρόμο μεταξὺ Kaswin [Kazvin στοὺς χάρτες] καὶ Raescht Πρβλ. Morier, Voyages, II, 26

668 Τὰ ἴδια ἔπαθε σ' αὐτές τὶς περιοχὲς κι ὁ Ταμερλάνος (Chereffeddin, VI, 21, 161.)

669² Αρριανός, Γ' 24, 1-3, καὶ Κούρτιος, VI, 5, 11 κ' ἐ, λένε πώς οἱ βάρβαροι σὲ κάποιαν ἐπίθεση ἀρπάξαν, μαζὶ μ' ἄλλα, καὶ τὸ πολεμικὸ ἄλογο τοῦ Μεγαλέξαντρου, τὸ Βουκεφάλα τοὺς παράγγειλε ὅμως ὅτι δὲν τοῦ τὸν γυρίσουν, θὰ ξεπαστρέψῃ ὅλη τους τὴ φυλὴ - κ' ἐκεῖνοι τοῦ τόστειλαν ἀμέσως πίσω! (Κούρτιος [δ.π. 18 κ' ἐ], Πλούταρχος, [Ἀλέξανδρος, ΜΔ', καὶ Hamilton, 120])

καὶ τοὺς πρέσβεις Σπάρτης καὶ Ἀθήνας,⁶⁷⁰ Καλχηδόνας καὶ Σινώπης, πούχαν σταλῆ στὸ Δαρεῖο, ἀλλ’ ἀπ’ τὴ συνωμοσίᾳ τοῦ Βῆσσου εἶχαν κι αὐτοὶ ἀποτραβηγχτῇ στὰ βουνά. "Αφοσ' ἐλεύθερους ὅσους ἦταν μισθοφόροι στοὺς Πέρσες καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ συνθήκη τῆς Κορίνθου, δίνοντας ἀμνηστία στοὺς ἄλλους ἀν ἔμπαιναν στὸ μακεδονικὸ στρατό, κι ὁ Ἀνδρόνικος, ποὺ μεσολάβησε γι’ αὐτούς, τάχτηκε ἀρχηγός τους. Γιὰ τοὺς πρέσβεις Σινώπης καὶ Καλχηδόνας, ἀφοῦ οἱ πόλεις τους δὲν ἀνῆκαν στὸ Κοινὸν τῶν Ἐλλήνων, κι ἄρα παράβασῃ δὲν ἦταν τὸ νὰ στέλνουν πρεσβεία στὸν «ἀφέντη τους» τὸ Δαρεῖο, ἀποφάσισε ν’ ἀφεθοῦν ἐλεύθεροι· τῆς Σπάρτης ὅμως καὶ τῆς Ἀθήνας, ποὺ προφανῶς εἶχαν διατηρήσει λοιπὸν σχέσεις προδοτικὲς μὲ τὸν κοινὸν ἔχθρὸν τῶν Ἐλλήνων ὅλων, νὰ κρατηθοῦν γιὰ τὴν ὥρα φυλακὴ ἀκόμα.⁶⁷¹

Κ’ ὑστερα ἔψυγε ἀπὸ τὸ στρατόπεδο κ’ ἔμεινε λίγες μέρες στὴν πρωτεύουσα τῆς Τρκανίας, νὰ ξεκουραστῇ, πρὶν ἀπὸ τὶς καινούργιες ἐπιχειρήσεις.

Ἐνῶ γίνονταν αὐτὰ στὴν Ἀσία, ἡ μακεδονικὴ δύναμη στὴν Εύρωπη πέρναγε κι ἄλλην ἐπικίνδυνη δοκιμασία· κ’ ἦταν ἡ κρίση πιὸ δεινή, γιατ’ ἡ Σπάρτη τώρα, ἡ σημαντικώτερη πολιτεία στὴν Ἐλλάδα μετὰ τὴν ἦτα της Ἀθήνας καὶ τὸν ἀφανισμὸ τῆς Θήβας, εἶχε τὴν ἡγεσία τῶν ἀντιμακεδονικῶν αὐτῶν κινημάτων.

Καθὼς εἴδαμε, ὁ βασιλιὰς Ἀγις, τέλη τοῦ 333, παρὰ ποὺ μόλις εἶχε φτάσει κ’ ἡ εἰδηση τῆς νίκης στὴν Ἰσσό, συνεννοεῖται μὲ τὸν περισκὸ στόλο στὴ Σίφνο καὶ ξεκινάει τὴν ἀνταρσία, παίρνοντας μὲ τὸν ἀδερφό του τὴν Κρήτη· ἀν ἡ Ἀθῆνα τότε ἀποφάσιζε νὰ συμπράξῃ, μὲ τὶς 100 τριήρεις ποὺ θὰ μποροῦσαν ἀσφαλῶς ν’ ἀνοιχτοῦν στὸ πέλαγος ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ, δὲν ἀποκλειόταν νάχουνε καὶ σημαντικὲς ἐπιτυχίες· καθὼς ὅμως δὲν τ’ ἀποφάσισαν οἱ Ἀθηναῖοι, δὲν τολμήσανε κ’ οἱ ἄλλοι τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας νὰ πατήσουν τοὺς ὅρκους τῶν συνθηκῶν,

670^ε Ο Ἀρριανός, Γ' 24, 4, ἀναφέρει τοὺς τέσσερις σπαρτιάτες καὶ τὸν ἀθηναῖο Δρωπίδη, ποὺ ὁ Κούρτιος, III, 13, 15, λέει πῶς εἶχαν πιαστὴ κιόλας στὴ Δαμασκό, ἐνῶ ἐδῶ [VI, 5, 9], μὲ τοὺς πρέσβεις πούφεραν στὸ στρατόπεδο, βάζει καὶ τὸν ἀθηναῖο Δημοκάρη, ποὺ *desperata venia gladio se transfigit*, καὶ ποὺ πάντως δὲν εἶναι ὁ Δημοκάρης τῶν τριηραρχικῶν ἐπιγραφῶν (Boeckh, *Seeurkunden*, 235), ἐνῶ κι ἄλλον ἀθηναῖο Δημοκάρη, τὰ χρόνια αὐτά, δὲν ξέρω. [Βλ. Bosworth, I, 233-4, Atkinson, 261, καὶ Berve, ἀρ 291, 402, 538, 584, 617]

671^ε Απ’ τὸν Ἀρριανὸν [δ.π., 5] δὲ βγαίνει ἀν ὁ Ἡρακλείδης ὁ καλχηδόνιος ἀφέθηκε ἐλεύθερος ἐπειδὴ ἡ πατρίδα του δὲν εἶχε προσχωρήσει (ὅπως οὔτε κ’ ἡ Σινώπη) στὸ Κοινὸν τῶν Ἐλλήνων, ἢ (ποὺ καὶ τὸ πιθανότερο) γιατ’ εἶχε σταλῆ πρὸ τῆς εἰρήνης τε καὶ τῆς ξυμμαχίας τῆς πρὸς Μακεδόνας γενομένης.

ἐνῶ βέβαια ἡ συνδρομὴ λίγων τυράννων κι ὀλιγαρχικῶν ἀπὸ τὰ νησιά δέν ἡταν ἴκανή νὰ δυναμώσῃ καὶ τόσο τὸ στόλο τῶν Περσῶν ποὺ νὰ τὰ βργάλουν πέρα μὲ τὸν Ἀμφοτερὸν καὶ τὸν Ἡγέλοχο. "Ετσι, μὲ τὸ ἔμπα τῆς ἀνοιξῆς τοῦ 332 καὶ τὴν πολιορκία τῆς Τύρου διαλύθηκε ὀλότελα ἡ ναυτικὴ ἐκείνη δύναμη τῶν Περσῶν, κι ὡς τὸ τέλος τοῦ χρόνου ὅλα τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου κ' ἡ Κρήτη ἐλευθερώθηκαν. Ἡ Ἑλλάδα ὥστόσο δὲν ἡσύχασε· μήτ' οἱ νῖκες τοῦ Μεγαλέξαντρου μήτ' ὁ σοβαρὸς στρατὸς ποὺ κράταγ' ἐτοιμοπόλεμο διαρκῶς στὴ Μακεδονία ὁ ἐπίτροπος ἐκεῖνος τῆς ἐπικράτειας, ὁ Ἀντίπατρος, δὲν πάγωναν τὶς ἐλπίδες καὶ τὰ σχέδια τῶν φιλελεύθερων, ποὺ δυσαρεστημένοι μὲ τὸ κάθε τί, μ' ὅ, τι εἶχε γίνει καὶ μ' ὅ, τι γινόταν, συντηρῶντας μέσα τους ἀκόμα τὴν πλανηρὴν ἰδέα, πῶς ἡταν τάχα δυνατὸ καὶ δικαιολογημένο, παρὰ τὴ συνθήκη καὶ τὴν ὑπεροχὴ τῆς μακεδονικῆς δύναμης, νὰ κάνουν καὶ τώρα τοπικιστικὴ πολιτικὴ μὲ τοὺς παλιοὺς ἐκείνους τρόπους, γιὰ νὰ ξαναφέρουν τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερία τῶν πόλεων, εὐκαιρία δὲν παράλειπαν νὰ μὴν ὑποκινήσουν καὶ νὰ συδαιιλίσουν κάθε δυσαρέσκεια, φόβο καὶ μαζεμμένη πικρία τῶν ἐπιπόλαιων κ' εὔκολόπιστων πληθῶν· ἡ συμφορὰ τῶν Θηβῶν ἀποτελοῦσε ἀνεξάντλητη πηγὴ ρητορικῶν ἐπιδείξεων, τὸ συνέδριο τῆς Κορίνθου τὸ λέγαν παραφροσύνη, ὅ, τι προερχόταν ἀπ' τὴ Μακεδονία ἐν γένει, κ' οἱ τιμὲς καὶ τὰ δῶρα, ὕποπτα ἡταν καὶ ὅμοιες χαρακτηρίζονταν γιὰ ἐλεύθερους Ἕλληνες· ὁ Ἀλέξανδρος, λέγαν, τίποτ' ἀλλο δὲ σκοπεύει παρὰ νὰ κάνῃ τὸ συνέδριο καὶ κάθε σύνεδρο του ὄργανο τῆς μακεδονικῆς δεσποτείας.⁶⁷² ἡ ἐνότητα ὅμως τῆς Ἑλλάδας πρέπει ν' ἀναζητηθῇ στὸ μῆσος μᾶλλον ἐναντίον τῆς Μακεδονίας παρὰ στὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς Περσίας· κι αὐτές οἱ νῖκες τώρα κατὰ τῶν Περσῶν δὲν εἶναι παρ' ἀκόμα ἔνα μέσο τῆς Μακεδονίας γιὰ τὴν κατάλυση τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν. Καὶ τί πιὸ φυσικὸ βέβαια, ποὺ τὸ ρητορικὸ βῆμα τῆς Ἀθήνας ἡταν ὁ πιὸ πρόσφορος τόπος γιὰ νὰ ξετυλίγωνται τέτοιες δυσαρέσκειες, μὲς σὲ τόσο ἐμπαθεῖς συζητήσεις· ἀλλοῦ πουθενὰ δὲν ἀντιπαρατάσσονταν μ' ὁξύτερη παραφορὰ τὰ δυὸ κόμματα, κι ὁ δῆμος ἀγόμενος καὶ φερόμενος, πότε ἀπ' τὸ Δημοσθένη, τὸ Λυκοῦργο, τὸν Ὑπερείδη, καὶ πότε ἀπὸ τὸ Φωκίωνα, τὸ Δημάδη, τὸν Αἰσχίνη, ἐπεφτε πολλὲς φορὲς σ' ἀντιφάσεις, ἀκόμα καὶ στὰ κυριαρχικὰ ψηφίσματα. Κ' ἐνῶ συγχαρητήρια καὶ χρυσὰ στεφάνια πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο, πρέσβυς τῶν Ἀθηναίων βρισκόταν στὸ στρατόπεδο τοῦ Δαρείου, κ' ἔμεινε

⁶⁷² [Δημοσθένης], Περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν, 15: ἔστι γὰρ ἐν ταῖς συνθήκαις ἐπιμελεῖσθαι τοὺς συνεδρεύοντας καὶ τοὺς ἐπὶ τῇ κοινῇ φυλακῇ τεταγμένους, πῶς. Οἱ δὲ τοσούτου δέοντο τούτων τι κωλύειν, ὅστε καὶ συγκατασκευάζουσιν οὓς πῶς οὐ προσήκει ἀπολωλέναι;

κ' ὕστερ' ἀπ' τὴν μάχη στὰ Γαυγάμηλα! Ἐνῶ λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι διατηροῦσαν μὲ τοὺς Πέρσες σχέσεις, ποὺ κατὰ τὴν συνθήκη τῆς Κορινθιακῆς Συμμαχίας ἤταν κατάδηλη προδοσία, οἱ ρήτορές τους δημηγοροῦσαν μὲ ἔξαψη γιὰ καινούργιες κάθε τόσο παραβάσεις τῆς συνθήκης ποὺ τάχα ἔκαν' ἡ Μακεδονία, ἐνῶ προτιμοῦσαν κιόλας νὰ μὴ διακινδυνεύουν ποτὲ τίποτα, πέρ' ἀπὸ σκέψεις ἀπαίσιες καὶ κομπορρημοσύνες.

Μόν' ὁ Ἄγις δὲν παράτησ' ὅ, τι ξεκίνησε,⁶⁷³ οὕτε κι ὅταν ὁ Ἀμφοτερὸς μὲ τὸ μακεδονικὸ στόλο διώξανε τὸν ἀδερφό του ἀπ' τὴν Κρήτη, ἀλλὰ πῆρε καμπόσους ἀπ' τοὺς μισθοφόρους ποὺ σκόρπισαν μετὰ τὴν Ἰσσό, στρατολόγησε κιόλας στὸ κέντρο ἔκεινο μισθοφόρων τοῦ Ταίναρου ὃσους μποροῦσε περισσότερους νὰ πληρώσῃ, φρόντισε ξεχωριστὰ τὶς σχέσεις μὲ τοὺς πατριῶτες τῶν πελοπονησιακῶν πόλεων κ' ἐλπιζε πολλὰ νὰ πετύχῃ. Γενικῶτερα, ἡ περίσκεψη κ' ἡ τόλμη, ποὺ μεγάλωσαν τὴν δύναμη κι αὔξησαν τοὺς ὄπαδοὺς τοῦ Ἅγι, ἔδιναν καὶ παντοῦ στοὺς ἀντιμακεδονικοὺς τὴν πεποίθηση πὼς ἡ νίκη δὲν ἤτανε μακριά.

Τὸν ἴδιον καιρό, μιὰ ἐπιχείρηση ποὺ ξεκίνησε μὲ τόσες ἐλπίδες, τέλειωσε ἄθλια· γιατὶ εἴτε «συνεννοημένος» μὲ τὸ συνώνυμό του τῆς Μακεδονίας εἴτ' «ἀπὸ ζήλεια» ἔκανε τὴν ἐκστρατεία του στὴν Ἰταλία, σίγουρο πάντως εἶναι πὼς, κάποια στιγμή, ὁ ιταλιώτης ἐλληνισμὸς μποροῦσε νὰ περηφανεύεται γιὰ τὶς νῦκες τοῦ Ἀλέξανδρου ἔκεινου τοῦ ἡπειρώτη. Ἄλλ' οἱ Ταραντῖνοι, πούθελαν νὰ τὸν βλέπουν σὰν ἔναν ἀρχηγὸ μισθοφόρων μοναχά, ἐναντίον τῶν βουνίσιων τῆς Ἰταλίας, ἀρχισαν νὰ φοβοῦνται τοὺς μεγαλόπνοους σκοπούς του, κ' οἱ ἄλλες ἐλληνικὲς πόλεις μεῖναν σύμφωνες μαζί τους πὼς ἔπρεπε νὰ παραλύσουν τὶς δυνάμεις του, πρὸν γίνη ἐπικίνδυνος γιὰ τὴν ἐλευθερία τους· ἔτσι κόπηκ' ἡ πρόοδος τῶν ἐπιχειρήσεών του, δολοφονήθηκε ἀπὸ κάποιο λευκανὸ φυγάδα κι ὁ στρατός του κατατροπώθηκε ἀπ' τοὺς Σαβίνους στὴν Πανδοσία.⁶⁷⁴ Ακολούθησαν στὴ Μολοσσία ταραχὲς γιὰ τὴ διαδοχὴ τοῦ

673 Μ' αὐτὸ τὸν ἀγῶνα στὴν Κρήτη θέλησ' ὁ Niebuhr, *Vorlesung*, II, 474, νὰ συνδέσῃ τὸ χωρί τῶν Πολιτικῶν Β', 1272b, τοῦ Ἀριστοτέλη οὕτε γὰρ ἔξωτερικῆς ἀρχῆς κοινωνοῦσιν οἱ Κρήτες, νεωστὶ τε πόλεμος ξενικὸς διαιρέβη κενεις τὴν νῆσον δὲ πεποίηκε φανερὰν τὴν ἀσθένειαν τῶν ἑκεῖ νόμων. Κ' ἡ σημείωση αὐτὴ θάτα βέβαια τότε διαφωτιστικὴ γιὰ τὸ πότε γράφτηκε τὸ ἔργο πλὴν ὁ Ἀριστοτέλης ἐννοεῖ ἀναμφισβήτητα τοὺς πολέμους τοῦ φωκέα Φάλαικου καὶ τοῦ βασιλιὰ τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμου, ποὺ ἔξιστορεῖ διεξοδικὰ διιδώρος, ΙΣτ' 61 κ. ἐ.

674^ρ Η χρονολογία τῶν γεγονότων αὐτῶν δὲν μπορεῖ νὰ ἔξαριθμωθῇ κ' ἐλάχιστ' ἀποδεικτικὰ εἶναι τὰ τοῦ Ιουστίνου, XII, 2, 14 καὶ 3, 1, πὼς ταυτόχρονα ἔμαθε στὴν Παρθικὴ ὁ Ἀλέξανδρος — τὸν Αὔγουστο τοῦ 330 δηλαδὴ — 3 νέα. τὸ θάνατο τοῦ Ἀλέξανδρου τοῦ μολοσσοῦ, τὴν καταστροφὴ τοῦ Ζωπυρίωνα, καὶ τὸν πόλε-

θρόνου. Διάδοχός του ήταν ὁ ἀνήλικος γιός του, ἀπὸ τὴν ἀδερφὴν τοῦ Μεγαλέξαντρου, τὴν Κλεοπάτραν μὰ ἡ Ὀλυμπιάδα, ποὺ φαίνεται πώς ζοῦσε στὴν Ἡπειρο, ἥθελε ν' ἀρπάξῃ τὴν ἔξουσία ἀπὸ τὴν χήρα κόρη της· ἡ Μολοσσία εἶναι δικιά μου, ἔγραψε στοὺς Ἀθηναίους,⁶⁷⁵ πούθελαν νὰ στολίσουν στὴ Δωδώνη ἐν' ἄγαλμα τῆς Διώνης, τέτοια δύμας δὲν ἀφηνε κείνη χωρὶς τὴν ἀδειά της! Κ' οἱ ἀντιθέσεις αὐτὲς π' ἀνοιξαν στὸ βασιλικὸν οἴκο δὲν μπορεῖ βέβαια παρὰ ν' ἀναφτέρωναν τὶς ἐλπίδες τῶν πατριωτῶν στὴν Ἐλλάδα.

"Οταν ὁ Ἀλέξανδρος, τὴν ἀνοιξη τοῦ 331, τραβῶντας γιὰ τὸν Εὐφράτη, ἔφτανε στὴν Τύρο, ἥξερε κιόλας πώς ὁ Ἀγις συνέχιζε τὶς κινήσεις του· ἀλλὰ μόνο 100 φοινικικὰ καὶ κυπριακὰ πλοῖα ἔστειλε τότε νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὸ στόλο τοῦ Ἀμφοτεροῦ καὶ νὰ προστατέψουν τὶς πιστὲς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἐνῶ καὶ τιμητικὰ δεχόταν τοὺς ἀθηναίους πρέσβεις πούχαν κατέβει στὴν Τύρο γιὰ συγχαρητήρια μὲ χρυσὰ ἐπινίκια στεφάνια, κι ἀφηνε κ' ἐλεύθερους τοὺς συμπατριῶτες τους (πούχε αἰχμάλωτους ἀπὸ τὸ Γρανικό), γιὰ νὰ καλοπιάσῃ τὸν ἀθηναϊκὸ δῆμο· φανερὸ πώς ἥθελε ν' ἀποφύγῃ πάντως τὴν ἀνοιχτὴ σύγκρουση μὲ τὴ Σπάρτη, ποὺ μὲ τέτοιες διαθέσεις καὶ μυαλὰ στὴν Ἐλλάδα μποροῦσε νάχη καὶ πολὺ κακὲς συνέπειες, ἀφοῦ ὡς καὶ στὴ Θεσσαλία τὰ πράγματα εἶχαν ἀρχίσει νὰ μὴν εἶναι καὶ πολὺ σίγουρα· μὰ καθὼς ἐτοιμαζόταν ὁ Ἀλέξανδρος νὰ δώσῃ κι ἀλλο ἐνα κρίσιμο χτύπημα τώρα στὸ Δαρεῖο, ἔλεγε πώς ἡ ἐντύπωση ἀπ' αὐτὸ διάπνιγε τὸν ἀναβρασμό.

Γιὰ δλους αὐτοὺς τοὺς λόγους κι ὁ Ἀντίπατρος τὸ 331 ἔπειτε νὰ βλέπῃ ἀπρακτος τὶς ἐτοιμασίες τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σπάρτης καὶ τὴ δύναμή του στὴν Πελοπόννησο νὰ μεγαλώνῃ, ἐνῶ αὐτὸς ἥταν ἀναγκασμένος νὰ ἐνεργῇ, ὅσο μποροῦσε, μὲ τὴ μακεδονικὴ ἐπιβολὴ μονάχα, στὶς συμμαχικὲς πόλεις, παρακολουθῶντας τὶς κινήσεις τῶν ἀντιμακεδονικῶν καὶ φροντίζοντας νάναι πάντα ἐτοιμοπόλεμος. Ἀλλὰ κι οὔτε τὴν

μο τοῦ Ἀγι Παραπάνω βαραίνει τὸ τοῦ Αἰσχίνη, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 242 πώς ὁ Κτησιφῶν πρώην κατάφερε νὰ τὸν ἐκλέξουν νὰ πάῃ στὴν Κλεοπάτρα [γιὰ νὰ τῆς μεταφέρῃ τὴ λύπη — συναχθεσθάσμενος — τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων] ἐπὶ τὴ τοῦ Μολοτῶν βασιλέως Ἀλεξάνδρου τελευτὴ. Κι ὅπου τοῦτο τὸ πρώην δὲν εἶναι καὶ πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν Αύγουστο τοῦ 330 Ἀ' τὸν Τίτο Λίβιο, VIII, 24, ἐξ ἀλλού, θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ δεχτῇ — μ' ὅλο ποὺ οἱ ἐλληνορρωματικοὶ του συγχρονισμοὶ παραεῖν ὑποπτοὶ ἐν γένει — πώς βρῆκε στὰ ἐλληνικὰ ἐγχειρίδια ποὺ 'χε γιὰ βοηθήματα, καθὼς ἐπὶ παραδείγματι στοὺς χρονολογικοὺς ἑκείνους πίνακες τοῦ Ἀπολλόδωρου, διτὶ ὁ θάνατος τοῦ βασιλιᾶ τῶν Μολοσσῶν κ' ἡ κτίση τῆς Ἀλεξάνδρειας πέφτανε στὸν 1^ο χρόνο τῆς 112^{ης} διλυμπιάδας (332-1), ποὺ λάθος δύμας ταυτίζει μὲ τὸ 428 ἀπὸ κτίσεως Ρώμης

675 Ὅπερείδης, Ὅπερείδης, 25 ὡς ἡ χώρα εἴη ἡ Μολοτία αὐτῆς

ἀναταραχὴ ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ βασιλιᾶ τῶν Μολοσσῶν κατάφερε νὰ ἐκμεταλλευτῇ γιὰ νὰ ξαναμάζευε τὰ λουριὰ τῆς προφανῶς χαλαρωμένης ἔξαρτησης τῆς χώρας ἐκείνης ἀπ’ τὴ Μακεδονία, καὶ δὲν τοῦ μενει λοιπὸν παρὰ νὰ ὑπομένῃ τὴ γκρίνια καὶ τὰ βαριὰ λόγια τῆς Ὀλυμπιάδας, πούθελε, ντὲ καὶ καλά, νὰ ἐπιβληθοῦν μὲ τὰ μακεδονικὰ ὅπλα οἱ ἀξιώσεις τῆς στὴ μολοσσικὴ κληρονομιά.

‘Ο ἀναβρασμὸς στὴν Ἑλλάδα, ἔξ ἄλλου, πῆρε σοβαρὲς διαστάσεις. Ή εἰδηση τῆς νίκης στὰ Γαυγάμηλα ἤταν δυνατὸ νάχε φτάσει στὴν Ἀθῆνα τὰ τέλη τοῦ 331 καὶ νάχε κάνει τοὺς ἀντιμακεδονικοὺς νὰ τὰ παρατήσουν ὄριστικά, ἢ νὰ κινηθοῦν πρὸς μιὰν ἔσχατη ἀπόπειρα· τόσο ἡ ἀπουσία τοῦ Μεγαλέξαντρου, ὅσο κ' οἱ φασαρίες στὴν Ἡπειρο, μὲ τὴ δυσαρέσκεια στὶς θρακικὲς περιοχές, ποὺ ὅλο δυνάμωνε, ὡς γνωστόν, σπρῶχναν καὶ συντελοῦσαν ν' ἀποτολμηθῇ κάτι αἰφνιδιαστικό· σὲ λίγο θὰ μάθαιναν κιόλας, ἀπὸ τὴ Σινώπη, πῶς ὁ Δαρεῖος ἔφυγε στὴ Μηδία καὶ κάλεσε τοὺς λαοὺς τῶν ἀνατολικῶν σατραπειῶν νὰ μαζευτοῦν τὴν ἄνοιξη στὰ Ἐκβάτανα, ἔχοντας τὴν ἀπόφαση νὰ συνεχίσῃ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Μακεδόνων - ἄρα μποροῦσαν, τὸ λιγώτερο, νὰ περιμένουνε λεφτά.

‘Ο Ἄλεξανδρος, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ποὺ ἤταν σὲ θέση νὰ ξέρουν ὅτι ἐκστρατεύει στὰ Σοῦσα καὶ στὴν πάνω Περσία, πῶς νὰ ἔξαδυνάτιζε τάχα τὸ στρατό του, ποὺ μόλις κ' ἔφτανε γιὰ τὴν κατάληψη τόσων πίσω του ἐκτάσεων ὡς τὸν Ἑλλήσποντο, στέλνοντας βοήθεια στὴ Μακεδονία, γιὰ τὸν κατὰ Ἑλλήνων πόλεμο; “Ἄν μένανε, λοιπόν, καὶ τώρα ἀναποφάσιστοι, καὶ ἀργοῦσαν, μπορεῖ τὰ λείψανα ἐκεῖνα τῆς περσικῆς δύναμης νὰ κατατροπώνονταν” καὶ τότε βέβαια ἔπρεπε νὰ περιμένουν πῶς ὅπου νάταν θὰ πλάκων ὁ Ἄλεξανδρος σὰν ἄλλος Ξέρξης μὲ πολὺ στρατὸ νὰ καταπλημμυρίσῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ τὴν κάνῃ σατραπεία καὶ δαύτην τῆς ἐπικράτειάς του. Τὸ εὐέξαπτο τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος, οἱ ἐμπρηστικοὶ λόγοι πατριωτῶν ρητόρων, ἡ τάση ποὺ κρατοῦσε τὰ χρόνια ἐκεῖνα γιὰ ὑπερβολικὰ κι ἀπίστευτα, μαζὶ ἀσφαλῶς καὶ μὲ τὴν ἀρχαία αἴγλη τῆς σπαρτιατικῆς δύναμης ποὺ καὶ πάλι ἔνδοξη ἀναστυλώθηκε, ὅλ' αὐτὰ συντελέσαν σὲ μιὰν ἔκρηξη, πιθανῶς καὶ καταστρεπτικὴ ἀκόμα γιὰ τὴ Μακεδονία.

Κι ἀκολούθησαν γεγονότα πολὺ περίεργα, μὰ ποὺ μόνο σκόρπιες ἀναφορὲς ἔχουμε γι' αὐτά, δίχως νὰ μποροῦμε πιὰ νὰ ἔξακριβώσουμε τὴ συνάρτηση καὶ τὴ χρονολογική τους σειρά:

“Ἐχει βρεθῆ τὸ πάνω μέρος ἐνεπίγραφης ἀττικῆς στήλης, στολισμένης μ' ἀνάγλυφο, ὅπου σώζονται λείψανα δυὸ ἀλόγων, ἔνας μὲ ἴματιο, ποὺ κρατάει στὸ δεξί του φιάλη γιὰ νὰ κάνῃ σπονδή, κ' ἡ Ἀθηνᾶ ποὺ τοῦ προτείνει, καθὼς φαίνεται, τὸ χέρι - μ' ἐπιγραφή, ἀποκάτω:

‘Ρηβούλας Σεύθουν όδος Κότυος ἀδελφός...’⁶⁷⁶ Ακολουθεῖ ψήφισμα, που ἡ χρονολογία του μονάχα σώζεται - καὶ συμπίπτει, περίπου, μὲ τὴν 10η Ιουνίου τοῦ 330.⁶⁷⁷

Τί ἔκανε ὅμως τὸ γιὸ τοῦ Σεύθη νάρθη στὴν Ἀθῆνα τότε, κ' οἱ Αθηναῖοι νὰ τὸν τιμήσουν μὲ ψήφισμα ἔτσι στολισμένο;

676² Ή ἐπιγραφὴ ἐκδόθηκε καὶ περιγράφηκε στὸ Ἀθήναιον, 1876, 102, κ' ὄστερα στὸ CIA, II, 175b [Hicks-Hill, ἀρ 160, IG², II, ἀρ. 349]. Τὸ κείμενό της κάτω ἀπ' τ' ἀνάγλυφο ‘Ρηβούλας Σεύθουν όδος Κότυος ἀδελφὸς ἀνγέλ[λ]ων Ἡ Συμπλήρωση αὐτὴ εἶναι πολὺ ὑποπτη καὶ δὲ συμφωνεῖ μὲ τὸ ἀνάγλυφο ἐνῶ ἔκεινη τοῦ H Droyesen Ἀγγελῆ[θ]θεν — ἀπ' τὸ δῆμο Αγγελῆς — δὲν εἶναι μὲν βεβαιότερη, ἀλλ' εἰν' ἐπαγγωγότερη πρὸς τὴν ὑπόθεση πῶς ὁ Σεύθης ἥταν ἀπ' τὴν βασιλικὴ γενιὰ τῆς Θράκης καὶ, σὰν τὸν Κότυ, τὸν παπποῦ του (,), καὶ τὸν Κερσοβλέπτη, τὸν πατέρα του (,), ἀθηναῖος πολίτης ‘Ο Σεύθης αὐτὸς, ὁ πατέρας τοῦ Ρηβούλα, θάν ἔκεινος ποὺ λέσει ὁ Κούρτιος (X, 1, 45). *Seuthes, Odrysas, populares suos, ad defectionem compulerat* Τὸ ὄνομα Σεύθης συναντιέται συχνὰ στὴ δυναστεία τῶν Ὀδρυσῶν ἡγεμόνων ‘Ο Κότυς, ποὺ βασίλεψε ἀπ' τὸ 380 ὁδὸς τὸ 357, ἥταν γιὸς τοῦ βασιλιά Σεύθη, ποὺ γίνεται λόγος γ' αὐτὸν τὸ τελευταῖα χρόνια τοῦ Ἀλκιβιάδη. Μετὰ τὸ θάνατό του οἱ γιοί του μοιράζονται τὴν ἐπικράτειά του ‘Ο Κερσοβλέπτης πῆρε τὸ κομμάτι ποὺ λεγόταν κυρίως τῶν Ὀδρυσῶν, στὴν κοιλάδα τοῦ Ἔβρου, κ' ἡ Καρδία, τὸ 353, ἥταν ὑπ' αὐτόν. Ἐκεῖ συνόρευε ἡ ἐπικράτεια του μὲ τοῦ ἀδερφοῦ του Ἀμάδοκου, ποὺ ἀπλωνόταν πρὸς τὰ δυτικά, ἵσαμε τὴ Μαρώνεια. (Δημοσθένης, *Kατ’ Αριστοκράτους*, 183.) Κι ὁ Βηρισάδης ἢ Βαρισάδης, ὁ 3ος ἀδερφός, [κατὰ τὸν Judeich, RE, III, 1, 294, ἀρθρο *Berisades*, συγγενῆς, δχι γιὸς τοῦ Κότυ κι ἀδερφὸς τοῦ Κερσοβλέπτη], φαίνεται πῶς πῆρε τὴν περιοχὴ ἀνατολικὰ τῆς Μαρώνειας, ὡς τὰ παλιὰ σύνορα τῆς Μακεδονίας, ὅπου μέσος καὶ τὰ χρυσωρυχεῖα τοῦ Παγγαίου αὐτὸς πέθανε σὲ λίγο (τὸ 357), κι ὁ Κερσοβλέπτης τ' ἀρπαξ² δλ' ἀπ' τὰ παιδιά του κι ἀπ' τὸν Ἀμάδοκο. ‘Ισως δὲ Κετρίπορις ἔκεινος καὶ τ' ἀδέρφια του, ποὺ συναντήσαμε καὶ πιὸ πρὶν (ὑ.93 καὶ 188), νάναι γιοὶ τοῦ Βηρισάδη αὐτοῦ (Dittenberger, στὸ *Hermes* [τόμος;], 299 [Συμφωνεῖ ὁ Judeich, δ.π.]) ‘Ο βασιλιάς Σεύθης, ποὺ τὸ 322 ἐπαναστατεῖ κατὰ τοῦ Λυσίμαχου (Διόδωρος, IH' 14), εἶναι πάλι, προφανῶς, ἔκεινος τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ 330 κ' ἐπειδὴ ἔνας ἀπ' τοὺς γιοὺς του λεγόταν Κότυς, ὑποψιάζεται κανεὶς πῶς ἥταν τῆς παλιᾶς δυναστείας τῶν Ὀδρυσῶν κι διτούλιον ὁ Κερσοβλέπτης ἔδωσε στὸ γιό του τ' ὄνομα τοῦ παπποῦ του [Σεύθης] καὶ στὸν ἐγγόνο του τ' ὄνομα τοῦ πατέρα του [Κότυς] Δικαιολογημένο εἰν' ἀκόμα νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς πῶς δὲ Σιτάλκης, πούν' ἐπικεφαλῆς τῶν πέντε χιλιάδων θρακῶν ἀκοντιστῶν στὴ στρατιὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου, τοῦ ἴδιου γένους εἶναι, κ' ἵσως πρωτότοκος τοῦ Κερσοβλέπτη. ‘Η φιλάλη, ποὺ κρατάει στὸ δεξῖ του δὲ ἄντρας τοῦ ἀνάγλυφου πάνω ἀπ' τὴν ἐπιγραφὴ μπορεῖ νὰ σημαίνῃ τὶς προτεινόμενες σπονδές [Η ὑπόθεση δημοσίευση τοῦ Droyesen γιὰ τὸ Σεύθη καὶ τὸ Σιτάλκη, πῶς ἥταν ἵσως γιοὶ τοῦ Κερσοβλέπτη, δὲ στέκει μετὰ τὴν ἀνακάλυψη ἐπιγραφῆς ποὺ μιλάει γ' ἀπονομὴ προξενίας στοὺς γιοὺς τοῦ Κερσοβλέπτη (Ditt Syll.³, ἀρ. 195 Δελφοὶ ἔδωκαν Ιολάωι, Ποσε[ι]δωνίωι, Μηδίσται, Τήρει Κερσοβλέπτου παισὶ Θραιξὶ, αὐτοῖς καὶ ἐγγόνοις, προξενίαν, προμαντείαν...), δημοσίευση Σεύθης μήτε Σιτάλκης. (Βλ. καὶ RE, II A, 2, 2021-2, *Seuthes* 3 καὶ 4, τοῦ Swoboda)]

677 ‘Η χρονολογία εἰν' ἐπὶ Αριστοφάνους ἀρχοντος [.] Σκιροφοριῶνος δεκάτη ισταμένου. Κατὰ τοὺς πίνακες τοῦ Ideeler, ὁ Σκιροφοριῶν τῆς ὀλυμπιάδας 112, 2, ἔχει 29 μέρες καὶ τελειώνει στὴ δικιά μας 30^{ην} Ιουνίου τοῦ 330.

‘Ο Ἀρριανὸς δὲν γράφει τίποτα γιὰ τὰ γεγονότα τοῦ χρόνου αὐτοῦ στὴν Ἑλλάδα, Μακεδονία καὶ Θράκη, ἀλλ’ οἱ ἀναγόμενες στὸν Κλείταρχο παραδόσεις μᾶς δίνουν κάποιες εἰδήσεις. ‘Ο Διόδωρος λέει πώς ὁ Μέμνων, μακεδόνας στρατηγὸς στὴ Θράκη, μὲ πολὺ στρατὸ καὶ μεγάλη φιλοδοξίᾳ, ζεσήκωσε τοὺς βάρβαρους κι ἀποστάτησ’ ἀπ’ τὸν Ἀλέξανδρο, καταφέρνοντας γρήγορα νὰ δυναμώσῃ πολύ, κ’ ἐτοιμαζόταν ἀνοιχτὰ γιὰ πόλεμο· γι’ αὐτὸ κι ὁ Ἀντίπατρος ζεκίνησε μ’ ὅλο τὸ στρατὸ ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ τὸν πολέμησε στὴ Θράκη.⁶⁷⁸

Περισσότερες πληροφορίες μᾶς δίνει ὁ Ἰουστῖνος· ἀφοῦ ἔχει ἔξιστορήσει τὸ τέλος τοῦ Δαρείου, γράφει: *Καὶ φτάσανε μετὰ στὸν Ἀλέξανδρο γράμματα τοῦ Ἀντίπατρου ἀπὸ τὴ Μακεδονία, ὅπου τοῦ γραφει γιὰ τὸν πόλεμο τοῦ βασιλιὰ τῆς Σπάρτης, τοῦ Ἀγι, στὴν Ἑλλάδα, τοῦ βασιλιᾶ τῶν Μολοσσῶν στὴν Ἰταλία καὶ τοῦ στρατηγοῦ του Ζωπυρίωνα στὴ Σκυθία.*

Καὶ παρακάτω προσθέτει: ‘Ο διωρισμένος ἀπ’ τὸν Ἀλέξανδρο στρατηγὸς τοῦ Πόντου Ζωπυρίων, θαρρῶντας πῶς ἐπρεπε κι αὐτὸς κάτι νὰ ἐπιχειρήσῃ, ὥρμησε μὲ 30000 κατὰ τῶν Σκυθῶν - καὶ χάθηκε κεῖ κι ὁ ἴδιος κι ὅλος ὁ στρατός του.⁶⁷⁹

Κι ὁ Κούρτιος Ροῦφος, παρὰ ποὺ ἀπὸ τὴν Ἰδια πηγὴ παίρνει τὰ βασικά, τ’ ἀναφέρει αὐτὰ γιὰ τὸ Ζωπυρίωνα καὶ τὴν ἐπανάσταση τῶν Θρακῶν σὰ νάγιναν 4 ὄλακερα χρόνια μετά, ἐνῶ πρόκειται ἀναμφίβολα γιὰ τὰ Ἰδια γεγονότα: Σὰ γύρισε ὁ Ἀλέξανδρος ἀπ’ τὴν Ἰνδία στὴν Περσία, πληροφορήθηκε ὅσα γίναν στὴν Εὐρώπη, ἐνῶ ἔλειπ’ αὐτὸς στὴν Ἀσία: πῶς ὁ Ζωπυρίων, πολεμῶντας τοὺς Γέτες, χάθηκε μ’ ὅλο τὸ στρατὸ του ἀπὸ ξαφνικὴ θύελλα· πῶς σὰν ἔμαθ’ ὁ ὁδρύσης Σεύθης τὴν καταστροφή, παρακίνησε τοὺς συμπατριῶτες του ν’ ἀποστατήσουν· κι ὅτι ὅπως ἡ Θράκη εἶχε σχεδὸν χαθῆ, οὕτ’ ἡ Ελλάδα...⁶⁸⁰ Κ’ ἐδῶ τὸ κείμενο ἔχει ἔνα

678 Διόδωρος, ΙΖ' 62· Μέμνων [] ὁ καθεσταμένος στρατηγὸς τῆς Θράκης, ἔχων δύναμιν καὶ φρονήματος ὡν πλήρης, ἀνέσεισε μὲν τοὺς βαρβάρους, ἀποστάτης δὲ γενόμενος Ἀλεξάνδρου καὶ ταχὺ μεγάλης δυνάμεως κυριεύσας φανερῶς ἀπεκαλύψατο πρὸς τὸν πόλεμον. Διόπερ Ἀντίπατρος ἀπασαν ἀναλαβὼν τὴν δύναμιν προῆλθε διὰ Μακεδονίας εἰς Θράκην καὶ διεπολέμει πρὸς τὸν Μέμνονα

679 Ἰουστῖνος, XII, 1, 4 *Epistulae [] quibus bellum Agidis, regis Spartanorum, in Graecia, bellum Alexandri, regis Epiri in Italia, bellum Zopyrionis, praefecti eius, in Scythia continebatur καὶ στὸ 2, 16 Zopyrion quoque, praefectus Ponti ab Alexandro magno relictus [] Scythis bellum intulit.*

680 Κούρτιος, X, 1, 43·5· *Isdem fere diebus litteras a Coeno accipit de rebus in Europa et Asia gestis, dum ipse Indiam subegit. Zopyrio Thraciae praepositus, quem expeditionem in Getas faceret, tempestatibus procellisque subito coortis, cum toio exercitu oppressus erat. Qua cognita clade, Seuthes Odrysas, populares suos, ad defectionem compulerat. Amissa propemodum Thracia, ne Graecia quidem Ὁ Κούρτιος, ἦ ὁ ἔλληνας ἱστορικὸς ποὺ ἀκολουθεῖ, γιὰ λόγους τεχνικῆς στὴ σύνθε-*

μεγάλο κενό. "Ετσι λοιπόν, κατὰ τὴν ἀφήγηση τοῦ Κουρτίου, ἡ συμφορὰ τοῦ Ζωπυρίωνα ἔδωσε τὴν ἔμπνευση στὸν ἥγεμόνα τῶν Θρακῶν, τὸ Σεύθη, ν' ἀποστατήσῃ· κατὰ τὸ Διόδωρο, ὁ στρατηγὸς τῆς μακεδονικῆς Θράκης, ὁ Μέμνων, εἶναι πίσω ἀπ' τὴν ἀποστασία τούτη· κατ' ἄλλην εἰδῆσῃ, ποὺ κι αὐτὴ φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν κλειτάρχειο πάλι κύκλῳ παραδόσεων, ρόλο ἔπαιξε κ' ἡ φήμη π' ἀπλώθηκε, πῶς πέθανε τάχα ὁ Ἀλέξανδρος,⁶⁸¹ ἐνῶ κατ' ἄλλη πληροφορίᾳ, μ' ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴν, ὁ Ἀντίπατρος ἀναγκάστηκε νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τῶν Τετραχωριτῶν, γύρω στὸν Αἴμο καὶ τῇ Ροδόπῃ, καὶ μὲ κάποιο στρατήγημα τοὺς ἔκανε νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους.⁶⁸²

Μπορεῖ λοιπὸν κανεὶς νὰ διαβλέψῃ, μὲς ἀπ' ὅλ' αὐτά, ποιά ἦταν πάνω-κάτω ἡ συνάρτηση τῶν πραγμάτων: Τέλη φθινόπωρου τοῦ 331 ὁ Ἀλέξανδρος στέλνει ἀπ' τὰ Σοῦσα τὸ Μένη, μὲ 3000 τάλαντα, στὰ παράλια, καὶ μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ δώσῃ στὸν Ἀντίπατρο ὅσα θὰ χρειαζόταν γιὰ τὸν πόλεμο ἐναντίον τοῦ Ἀγι· ἐξ ἄλλου χωρὶς καμμιὰ βέβαια ἐντολὴ ἀπ' τὸν Ἀλέξανδρο, ἀλλ' οὕτε κι ἀπ' τὸν Ἀντίπατρο, ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος τοῦ Πόντου, ὁ Ζωπυρίων, ἔχει ξεκινήσει τὴν ἐκστρατεία του κατὰ τῶν Σκυθῶν, τὸν ἵδιον καιρὸν περίπου· κ' ἡ καταστροφὴ τοῦ

σὴ του θάκρινε πῶς πρέπει νὰ μεταθέσῃ ὅλες αὐτὲς τὶς εἰδῆσεις καὶ νὰ πῆ πῶς ὁ Ἀλέξανδρος τὶς ἔμαθε τὸ 325. "Ετσι, μνημονεύοντας τὸ Ζωπυρίωνα σὰ στρατηγὸ τῆς Θράκης, ἀφήνει νὰ ὑπονοηθῇ ἡ ἀποστασία ἐκεῖ τοῦ Μέμνονα Ἀπίθανο, ἐξ ἄλλου, νάστειλε τὶς εἰδῆσεις δὲ Κοῖνος, γιατὶ ἐκεῖνος δὲ ζοῦσε πιά, κι ἄλλος Κοῖνος, στὴν Εὐρώπη, δὲν ἀναφέρεται. "Ετσι ὁ Mutzel εἰκάζει πῶς τὸ a coeno εἶναι πρόχειρη κ' ἐπιφανειακὴ ἀπόδοση τοῦ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς ἐλληνικῆς φράσης ποὺ σήμαινε τὸ κοινὸν τῶν Ἐλλήνων [Ο Berge, ἀρ 440, ὑποστήριξε τὴν ὑπαρξὴν κ' ἐνὸς ἄλλου Κοίνου, ἐκτὸς τοῦ γνωστοῦ στρατηγοῦ, ποὺ θὰ διαβίβασε στὸν Ἀλέξανδρο πληροφορίες γιὰ τὴν κατάσταση στὴν Εὐρώπη (überbrachte ihm Berichte über die Lage in Europa) 'Ο Κούρτιος ὅμως δὲν ἀναφέρει τὸν Κοῖνο σὰν ἀγγελιαφόρο-διαβίβαστὴ εἰδῆσεων, παρὰ σὰν ἀποστολέα πληροφοριῶν ἀπὸ τὴν Εὐρώπη. Κι ὅπως σωστὰ ἐπισήμανε ὁ Droysen, κανένας Κοῖνος δὲν ἀναφέρεται στὴν Εὐρώπη τότε (Βλ. κριτικὴ τῶν ἐπισφαλῶν αὐτῶν θέσεων τοῦ Berge ἀπὸ τὸ Tarn, II, 313-5).]

681 Φροντῖνος, *Strategematon*, II, 11, 4: *Antipater, conspecto [priore neciorum] exercitu, qui auditæ morte Alexandri ad infestandum imperium eius confluxerant, dissimulans* Οἱ παρεφθαρμένες λέξεις δὲν πρέπει νὰ διορθωθοῦν μὲ τὸ *Nessiorum* ἢ *Bessorum* (*Bottiacorum* ὁ Dederich), γιατὶ ἔτοι μένει ξεχρέμαστο τὸ *priore*, παρὰ μὲ τὸ *Peloponesiorum*

682 Σ' αὐτὰ τὰ γεγονότα προφανῶς ἀναφέρεται τὸ Δ' 4, 1, τοῦ Πολύαινου Ἀντίπατρος ἐν τῇ Τετραχωριτῶν στρατεύων καὶ λ. Στὸ Στέφανο Βυζάντιο, ἐξ ἄλλου, *Tetraχωρῖται οἱ Βέσσοι - πλὴν δὲ μποροῦμε νὰ ξεκαθαρίσουμε ἀν τὸν ὄνομα καλύπτε μόνο αὐτοὺς ἢ κι ἄλλα 3 φῦλα, Κόραλους, Μαΐδους καὶ Δανθηλῆτες, ἀναφερόμενους ἐπίσης ἀπὸ τὸ Στράβωνα, Ζ' 318, ἀπ' ὅπου ἀρύεται καὶ παραπέμπεται ὁ λεξικογράφος.*

στρατοῦ του ἔγινε τόσο αἰσθητὴ σὰ σοβαρὴ ἐξασθένηση τῆς μακεδονικῆς δύναμης,⁶⁸³ ὥστε ὁ στρατηγὸς τῆς Θράκης, ὁ Μέμνων, ἔφτασε νὰ τολμήσῃ νὰ γίνῃ ἀνεξάρτητος,⁶⁸⁴ ἐνῶ κι ὁ ἡγεμόνας τῶν Ὀδρυσῶν, ὁ Σεύθης, μεταχαρᾶς ἦταν ἔτοιμος ἐπίσης γι' ἀποστασία, καὶ ξεσηκώθηκαν καὶ τὰ ὄρεινὰ φῦλα τῆς Θράκης, ἐκεῖν' οἱ Βέσσοι, ποὺ καὶ στοὺς ληστὲς ἀκόμα ἦταν τρομεροὶ σὰ ληστές, κ' ἡ ἐπανάσταση ἀπλώθηκ' ἔτσι σ' ὅλο τὸν τόπο, καὶ πάνω καὶ κάτω ἀπ' τὸν Αἶμο.

Αὐτὴ θάτανε, λοιπόν, ἡ σπουδαία εἰδηση πούφερνε στὴν Ἀθῆνα, τὴν ἀνοιξη ἐκείνη τοῦ 330, ὁ γιὸς τοῦ Σεύθη· κι ἀσφαλῶς μαζὶ καὶ τὴν πρότασην ὑπέβαλεν καὶ κατὰ τοῦ Μεγαλέξαντρου τώρα τὴν παλιὰ τους συμμαχία, πούχαν κλείσει κατὰ τοῦ Φίλιππου ἀλλοτ' οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τόσους πρόγονους τοῦ Ρηβούλα, σὰν ἐκεῖνο τὸν Κετρίπορι καὶ τὸν Κερσοβλέπτη.

'Ο πόλεμος εἶχε ἀρχίσει πιὰ στὴν Πελοπόννησο, ὅπου ὁ βασιλιὰς Ἀγις χτύπησε κ' ἐξόντωσε μισθοφόρους τῶν Μακεδόνων ὑπὸ τὸν Κόρ-

683^η Μακρόβιος, *Saturnalia*, I, 11, 33. *Borysthenitae obpugnante Zopyrione, servis liberatis dataque civitate peregrinis et factis tabulis novis, hostem sustinere potuerunt* 'Ο Ζωπυρίων, λοιπόν, ἀφοῦ πρῶτα ἔφτασε ὡς τὴν Ὁλβία, κι ἀρκετὸν καιρὸν πολιόρκησε τὴν πόλην, χάθηκε στὴν ἐπιστροφή, μαζὶ μ' ὅλῳ τοῦ τὸ στρατό *tempestatibus procellisque subito coortis*, ὅπως λέει ὁ Κούρτιος, ἢ ὅπως ὁ Ἰουστίνος, XII, 2, 16 *Zopyrion in Ponto cum exercitu perit*. Σ' αὐτὸν τὸ γεγονὸς ἀναφέρονται: Ἰσως καὶ τὰ σκωπτικὰ ποιήματα στὸν Πλούταρχο, Ἀλέξανδρος, N., ποὺ θύμωσαν τοὺς παλιότερους στὸ συμπόσιο πρὶν ἀπ' τὸ φριχτὸ φόνο τοῦ Κλείτου: *ηδετο ποιήματα [] εἰς τοὺς στρατηγὸνς πεποιημένα τοὺς ἔναγχος ἡττημένους* ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐπ' αἰσχύνῃ καὶ γέλωτι *ἄγνωστο ἀν* οἱ σατιρικοὶ αὐτοὶ στίχοι ἀνάγονται στὴν κλειτάρχεια παράδοση. [Κατὰ τὸν Berne, II, 207, 3 — ποὺ διαφωνεῖ ἄλλωστε καὶ μὲ τὴν ὅλη χρονολόγηση τῶν συγκεκριμένων γεγονότων ἀπ' τὸν Droyseen (βλ. τὴν ἐπόμενη ὑποσημείωση) — καὶ τὸν Hamilton, 141, ἀναφέρονται στὴν ἀτυχῇ ἐπιχείρηση τῶν τριῶν, Ἀνδρόμαχου, Κάρανου καὶ Μενέδημου, ἔναντίον τοῦ Σπιταμένη, στὰ Μαράκανδα, ποὺ κατάληξε στὴ φοβερὴ ἐκείνη σφαγὴ τῶν Μακεδόνων ἀπ' τοὺς Σκύθες.]

684^η [Ο Droyseen, ἀπορρίπτοντας τὴν χρονολόγηση τοῦ Κούρτιο (βλ. ὑ 680) καὶ συνδιάζοντας τὰ δεδομένα τοῦ Ἰουστίνου (συγχρονισμὸς τῆς ἐπιχείρησης Ζωπυρίωνα μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Ἀγι), καὶ τοῦ Διόδωρου (συγχρονισμὸς τῆς ἀποστασίας τοῦ Μέμνωνα καὶ τοῦ Ἀγι), ὑποθέτει πῶς τὰ 3 αὐτὰ γεγονότα συμπέσανε χρονικά. Καὶ βέβαια, ἐπειδὴ λείπουν ἀσφαλῆ στοιχεῖα, ἡ ἔρευνα δὲν εἰναι δυνατὸ νὰ κινηθῇ παρὰ μὲ ὑπόθεσεις. Ὁ Niese, I, 499-500, φρονεῖ πῶς δύσκολα θὰ μποροῦσε νὰ συνδυαστῇ ἡ πανωλεθρία τοῦ Ζωπυρίωνα μὲ τὴν ἐξέγερση τοῦ Μέμνωνα, κι ἡ Berne, ἀρ. 340 καὶ 499, προτιμῶντας τὸν Κούρτιο, καὶ ἀπορρίπτοντας ὡς ἐπισφαλεῖς τοὺς συγχρονισμοὺς τοῦ Ἰουστίνου, φρονεῖ διτὶ ὁ Ζωπυρίων ἦταν διάδοχος τοῦ Μέμνωνα στὴ στρατηγία τῆς Θράκης (ἀπὸ τὸ 327/6), τοποθετῶντας τὴν ἀτυχῇ ἐπιχείρησή του κατὰ τῶν Σκύθῶν τὸ 325. Σύμφωνος εἰναι κι ὁ Ziegler, RE, X A, 763-4, *Zopyrion*.]

ραγο, κι ἀπ' τῇ Σπάρτη τότε προσκλήθηκαν ὅλ' οἱ Ἑλληνες νὰ συνταχτοῦνε μὲ τὴν πόλη τοῦ Λυκούργου γιὰ τὴν ἐλευθερία.⁶⁸⁵ Καὶ ξεσηκώθηκαν οἱ Ἡλεῖοι λοιπὸν κ' οἱ Ἀρκάδες ('ξὸν ἀπ' τῇ Μεγαλόπολη) κ' οἱ Ἀχαιοὶ ('ξὸν ἀπ' τῇ Πελλήνῃ), ἐνῶ ἔφτασε κι ὁ Ἄγις ἀμέσως, νὰ πολιορκήσῃ τὴν Μεγαλόπολη, ποὺ τοῦ φραζε τὸ δρόμο κατὰ τὸ βοριά... Κάθε μέρα πρόσμεναν νὰ πέσῃ ἡ πόλη, κι ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε πιὰ διαβῆ κ' ἔξω ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου - κι ὅλο καὶ μάζευε στρατὸν ἀκόμα ὁ Ἀντίπατρος, καὶ κανεὶς δὲν ἦζερε τί θὰ γίνη, λέει λίγες βδομάδες ἀργότερα ὁ Αἰσχίνης.⁶⁸⁶

'Η φλόγα τῆς ἐπανάστασης διαδόθηκε γρήγορα στὴ μέση Ἐλλάδα καὶ πέρ' ἀπὸ τὶς Θερμοπύλες. Οἱ Αἴτωλοὶ χτύπησαν καὶ κατάστρεψαν τὴν ἀκαρνανικὴν πόλη τῶν Οἰνιάδων,⁶⁸⁷ Θεσσαλοὶ καὶ Περραιβοὶ ξεσηκώθηκαν, κι ἂν μὲ τὴ σημαντικὴ δύναμη τους οἱ Ἀθηναῖοι ἔμπαιναν κι αὐτοὶ στὸ χορό, τὰ πάντα μποροῦσαν νὰ συμβοῦν.

'Ακόμα κι ἀπ' τὰ ἐλάχιστ' αὐτὰ στοιχεῖα ποὺ μᾶς σώζονται μαντεύει κανεὶς τί ἄγριες συζητήσεις θὰ γίνονταν τότε στὴν Ἀθῆνα. Μιὰ ἐπιγραφὴ μᾶς πληροφορεῖ πώς κάποιος πλαταιεὺς ἔταξε λέει ἔνα σοβαρὸ ποσὸ γιὰ τὸν πόλεμο, καὶ τὸ τιμητικό του εὐχαριστήριο ψήφισμα τόγραφ' ὁ σεβάσμιος Λυκοῦντρος;⁶⁸⁸ ὁ ἴδιος κατηγορεῖ σὰν προδότη τὸν πλούσιο Λεωκράτη, γιατὶ ἔφυγε ἔπειτ' ἀπὸ τὴν Χαιρώνεια στὴ Ρόδο, ἔκανε ὕστερα πολλὰ λεφτὰ μ' ἐμπόριο στὰ Μέγαρα, καὶ τόλμησε νὰ γυρίσῃ στὴν Ἀθῆνα· ὁ κατηγορούμενος ὅμως βρήκε κάμποσους σπουδαίους καὶ πλούσιους συνήγορους καὶ πέτυχ' ἰσοψηφία στὴ δίκη. Σὰν ἀντεπίθεση ὁ Αἰσχίνης ξανακίνησε τότε τὴν ἀπὸ τὸ 336 ἐκκρεμοῦσα γραφὴ του κατὰ Κτησιφῶντος ἐπὶ παρανομίᾳ, γιατ' εἶχε προτείνει νὰ στεφανωθῇ ὁ Δημοσθένης· ἡ δίκη τέλειωσε λίγες βδομάδες μετὰ τὴν πολιτικὴ κρίση. Στὸ λόγο πούβγαλ' ὁ ρήτορας θυμίζει τὰ ἐντυπωσιακὰ

685 Διόδωρος, ΙΖ' 62,6 παρεκάλουν τοὺς Ἑλληνας συμφρονῆσαι περὶ τῆς ἐλευθερίας

686^P Αἰσχίνης, Κατὰ Κτησιφῶντος, 165 καθ' ἡμέραν ἐπίδοξος ἦν ἀλῶναι, ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἔξω τῆς ἀρκτοῦ καὶ τῆς οἰκουμένης δλῆγον δεῖν πάσης μεθειστῆκει, ὁ δὲ Ἀντίπατρος πολὺν χρόνον συνῆγε στρατόπεδον, τὸ δὲσόμενον ἀδηλον ἦν [Βλ. καὶ Εἰσαγωγὴ, I.] "Ομοια κι ὁ Δείναρχος, Κατὰ Δημοσθένους, 34

687 'Ο Πλούταρχος ('Ἀλέξανδρος, ΜΘ' 15) γράφει γιὰ τὰ γεγονότα τοῦ 324: Ἐφοβοῦντο [...] Ἀλέξανδρον Αἴτωλοὶ διὰ τὴν Οἰνιαδῶν ἀνάστασιν, ἦν πυθόμενος οὐκ Οἰνιαδῶν ἔφη παῖδας, ἀλλ' αὐτὸν ἐπιθήσειν δίκην Αἴτωλοῖς. Καὶ βέβαια μόνο τὸ 330 θὰ τόλμαγαν οἱ Αἴτωλοὶ τέτοια καταστροφὴ

688^H CIA, II, 176 [ΙΓ², II, ἀρ 351], Ψήφισμα πρὸς τιμὴν τοῦ Εὔδημου ἀπ' τὶς Πλαταιές. ἐπη[γ]γ[είλατο τ]ῷ δῆμῳ ἐπιδώσει[ν εἰ]ς [τὸν π]όλεμον εἴ τ[ι] δέ[οι]το Χρονολογεῖται [ἐπὶ Ἀριστ]οφῶντος ἀρχοντο[ς] (όλυμπιάδα 112, 3) [...] Θαρηγηλιώνος, ἀρα γύρω στὸ Μάχη τοῦ 329

έκεινα τοῦ Δημοσθένη: *Διαγουμίζουνε τὴν πόλη κάποιοι, τὸ κλῆμα τῆς Δημοκρατίας ριζοτομοῦν..- κ' ἔχουνε κόψει τὰ νεῦρα τῆς κοινῆς ζωῆς!* Μαζὶ μὲ τ' ἄλλα, πούχε πεῖ τότε: *'Εγώ, ναί, σκάρωσα τὰ Λακωνικά!* *'Εγὼ καὶ Θεσσαλοὺς καὶ Περραιβοὺς ἔβαλα νὰ ξεσηκωθοῦν!*⁶⁸⁹ Ο Δημοσθένης, λοιπόν, τὴν ἀνοίξη τοῦ 330 μποροῦσ' ἀνοιχτὰ νὰ καυχιέται πῶς ὑποκίνησε τὴν ἐπανάσταση, κι ὅσο δραστήρια κι ἀν ἀντιδράσαν ὁ Αἰσχίνης, ὁ Δημάδης, κι ὁ Φωκίων, φανερό ἡταν πῶς ἡ κοινὴ γνώμη τῆς πόλης ἔσπρωχνε ὅλο καὶ περισσότερο σὲ πόλεμο· γράφτηκε μάλιστα καὶ ψήφισμα νὰ βάλουν πληρώματα στὸ στόλο καὶ νὰ τὸν στείλουν νὰ βοηθήσῃ ὅσους ἀποστάτησαν ἀπ' τὸν Ἄλεξανδρο.⁶⁹⁰ Τότε ὁ Δημάδης, ποὺ κυβερνοῦσε τὸ ταμεῖο τῶν θεωρικῶν, κατάφυγε στὸ τελευταῖο μέσο: ὑπάρχουν βέβαια, εἶπε, τὰ λεφτά, γιὰ τὴν προτεινόμενη ἐπιχείρηση, ἐπειδὴ φρόντισα νὰ ὑπάρχουν τόσα ποὺ τὴν ἐρχόμενη γιορτὴ τῶν Χοῶν νὰ δοθῇ σὲ κάθε πολίτη μισὴ μνᾶ: θέμα τῶν Ἀθηναίων, λοιπόν,

689^η [Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 166-7 ἀ δὲ τότ' ἔλεγες, [Δημόσθενες,] ἐγὼ νῦν λέξω Οὐδὲ μέμνησθε αὐτὸδ τὰ μιαρὰ καὶ ἀπίθανα ῥήματα ἀ πᾶς ποθ' ὑμεῖς, ὃ σιδήρεοι, ἐκαρτερεῖτε ἀκρούμενοι, δτ' ἔφη παρελθών «ἀμπελουργοῦσι τινες τὴν πόλιν, ἀνατεμήκασι τινες τὰ κλήματα τοῦ δήμου, ὑποτέμηται τὰ νεῦρα τῶν πραγμάτων, φορμορραφούμεθα ἐπὶ τὰ στενά, τινὲς πρῶτον ὁσπερ τὰς βελόνας διείρουσι.» [...] καὶ πάλιν ὅτε κύκλῳ περιδινῶν σεαυτὸν ἐπὶ τοῦ βήματος ἔλεγες ὡς ἀντιπράττων Ἄλεξάνδρῳ «ὅδιολογῷ τὰ Λακωνικά συστῆσαι, δομολογῷ θετταλοὺς καὶ Περραιβοὺς ἀφιστάναι» «Οπου τὸ ἀμπελουργοῦσι ἐκεῖνο, νὰι μέν. «αλυμαίνονται», «ἀληστεύουν», «ἀλεγλατοῦν» ἀλλ' ἀπ' τὰ συμφραζόμενα, καὶ τ' ὅλο ὕφος τοῦ χωρίου, παρασημαίνει περίπου καὶ «βάζουν χέρι» ὅχι μόνο «κλέβουν», ἀλλὰ καὶ «βιάζουν» τὴν πόλη. Τὸ ἀνατεμήκασι, ἔξ ἀλλους «καταστρεπτικὰ τετμήκασι», γι' αὐτὸ καὶ στὴν ἐλεύθερη ἀπόδοση ριζοτομοῦν, σὰν πλησιέστερο (παρὰ ποὺ ἐπὶ δένδρων βέβαια τοῦτο) Δῆμος τὸ πνεῦμα τοῦ δήμου, περίπου ἡ δημοκρατία. Πράγματα· ἡ ὅλη ζωὴ τῆς πόλης, ἀλλ' εἰδικῶτερα ἡ δημόσια, ἡ μὲ συνειδήση μετέχοντος στὰ κοινὰ πολίτη ἀπώτερα, κατὰ συνεκδοχὴ μὲ τὸ νόημα τῶν συμφραζόμενων. τὸ πνεῦμα ἀντίστασης «Ἄρα καὶ τὸ ὑποτέμηται τὰ νεῦρα τῶν πραγμάτων στὴ σημασία τοῦ γενικοῦ εὐνουχισμοῦ τῆς πολιτικῆς ζωῆς Φορμορραφούμεθα ἐπὶ τὰ στενά «μᾶς ράβουν ὀλοένα στενὰ ρούχα», μᾶς βάζουν στὸ γύψο, «μᾶς στριμώχνουν» διαρκῶς, φέρνοντάς μας πρὸ «τετελεσμένων», νὰ παίρνουμε βεβιασμένες ἀποφάσεις κ λ Αὔτῃ εἴναι ἡ σημασία πάνω-κάτω, καὶ δὲν εἴναι δυνατὴ ἀκριβής ἀπόδοση· ἡ γενικὴ ἔννοια ὅτι βιάζεται συνεχῶς ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῆς πόλης, κι ὁ ἀθηναϊκὸς δῆμος ὀλοένα ἔξαναγκάζεται νὰ κάνῃ, ἢ νὰ δέχεται, δι τι θέλουν οἱ βιαστὲς τῆς ἐλεύθερίας του, σπρωγμένος πάντα σὲ στενὰ καὶ ἀδιέξοδα, ὅπου πιέζεται ν ἀποφασίζῃ, μ' εὐνουχισμένη τὴν κυριάρχη βούλησή του.]

690^η Πλούταρχος, *Πολιτικὰ παραγγέλματα*, 818ε Ποιός πρότεινε τὸ ψήφισμα δὲν ξέρουμε «Οχι ὁ Δημοσθένης, ἀν ἀλήθευν τοῦ Αἰσχίνη, στὸν *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 166, ἐκεῖνο τὸ τί ποτ' ἦν ἐπραξας κ λ., καθὼς καὶ τοῦ Δείναρχου, στὸν *Κατὰ Δημοσθένους*, 35. Κι ὁ Πλούταρχος, στὸ Δημοσθένη, ΚΔ', λέει γι' αὐτὸν κινουμένω δ' Ἀγδι [βραχέα συνεκινήθη πάλιν, εἰτ' ἔπτηξε. «Ἄγνωστο ἀν δίστας ἔξαιτίας τοῦ κινδυνου μιᾶς σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας ἢ ἀπὸ κάτι ἀλλο. [Μπορεῖ δόμως κι ἀπὸ πολιτικὸ ρεαλισμό, βλέποντας τὸ μάταιο πιὰ κάθε τέτοιας προσπάθειας]

ν' ἀποφασίσουν, ὃν θέλουνε, τὰ λεφτά τους νὰ ξοδευτοῦν γιὰ προετοιμασίες καὶ πολέμους! Κ' οἱ Ἀθηναῖοι ψήφισαν καὶ ἡ τῶν πολεμικῶν προπαρασκευῶν,⁶⁹¹ ὁ λόγος ὅμως δὲν ἦταν ἵσως ἡ γιορτή, παρὰ τ' ὅτι τὴν ἀνοιξη τοῦ 331 πῆρ ἐνίσχυση ὁ Ἀμφοτερὸς ἀκόμα 100 φοινικικὰ καὶ κυπριακὰ πλοῖα, κι ἂν ἀρμένιζε ὅλος ὁ στόλος αὐτὸς μεταξὺ Αἴγινας καὶ Σουνίου, μποροῦσε ν' ἀποκλείσῃ στ' ἀθηναϊκὰ πλοῖα νὰ βγοῦν.

Στὸ μεταξὺ ὁ Ἅγις πολιορκοῦσε πάντα τὴν Μεγαλόπολη, π' ἀντιστεκόταν γενναῖα· καὶ τ' ὅτι δὲν κυριεύτηκε ὅσο γρήγορα περίμεναν, θὰ μάρανε ἀσφαλῶς τὸ ζῆλο ἐκείνων ποὺ μεταχαρᾶς θὰ ἐπαναστατοῦσαν ἀν ὁ Ἅγις ἔφτανε ἵσαμε τὸν Ἰσθμό, ἥ καὶ παραπέρα, νὰ τοὺς βοηθήσῃ.

'Άλλὰ νά, κάποτε φτάνει ἡ ἀγγελία πώς πλακώνει ὁ Ἀντίπατρος μὲ πολὺ στρατό! Εἶχε νικήσει τὸ Μέμνονα, καὶ ροβόλαγε τώρα κατὰ τὸ νοτιά!⁶⁹² Διασκίζοντας γοργὰ τὴν Θεσσαλία κατάστειλε τὰ ἔκει κινήματα καί, κατεβαίνοντας, ἔπαιρνε καὶ τὶς στρατιωτικὲς ἐνισχύσεις τῶν βέβαιων τούλαχιστον συμμάχων, ἔτσι πούφτασε νάχη 40000 ἄντρες⁶⁹³ λένε - καὶ πέρασε καὶ τὸν Ἰσθμό! Τόσο δυνατὸς ἦταν, ποὺ εὐχαρίστησε μὰ δὲ δέχτηκε τὴν βοήθεια ὅσων λέγαν τώρα πώς τάχα γιὰ τὸ βασιλιὰ εἴχανε πάρει τὰ ὅπλα!⁶⁹⁴ Καὶ ὁ Ἅγις, ποὺ λέγεται πώς ὁ

691 Αὐτὰ κατὰ τὸν Πλούταρχο, *Πολιτικὰ παραγγέλματα*, ὁ π. Πρβλ Βοεckh, *Staatshaushaltung der Athener*², I, 229- II, 117 Παράδεξη ἡ μεία τῶν Χοῶν, ποὺ γιορτάζονταν Φλεβάρη ἔγινε τάχα πρόταση νὰ κάνῃ πανιά ὁ στόλος τὸ Γενάρη τοῦ 330, ἥ ὁ Δημάδης Ἀπρίλιο καὶ Μάιο τοῦ 330 σκέφτηκε γιὰ τὶς Χοὲς τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 329, "Ολη ὅμως ἡ ὑπόθεση θυμίζει ἀνέκδοτο. Υπῆρχαν ἄλλοι λόγοι ποὺ ἐπιβάλλαν σύνεση τὴν ἀνοιξη τοῦ 331 ὁ Ἀμφοτερὸς εἶχε πάρει ἐνισχύσεις 100 φοινικικὰ καὶ κυπριακὰ πλοῖα, δπῶς λέει ὁ Ἀρριανός, Γ' 6, 3 *Φοίνιξ* [...] καὶ Κυπρίοις προσετάχθη ἐκατὸν ναῦς ἄλλας πρὸς αἵς ἔχοντα Ἀμφοτερὸν ἐπειπε στέλλειν ἐπὶ Πελοποννήσου" Αν λοιπὸν αὐτὰ τὰ πλοῖα βρίσκονταν, νὰ πούμε, κάπου κατὰ τὴν Αἴγινα, μποροῦσαν νὰ ἐμποδίσουν τὸν ἀπόπλου τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου

692 Διόδωρος, IZ' 62,4 διεπολέμει πρὸς τὸν Μέμνονα

693 'Ο ἀριθμὸς ἀπ' τὸ Διόδωρο, IZ' 63, 1, ποὺ λίγο παραπάνω (62, 8) ἔδωσε καὶ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἅγι, ἐνῶ κατὰ τὸ Δείναρχο (Κατὰ Δημοσθένους, 34) αὐτὸς εἶχε 10000 μισθοφόρους

694 Τοῦτο ἀπὸ τὸ Φροντίνο, II, 11, 4, μὲ τὴ διόρθωση *Peloponnesiorum* πούγινε παραπάνω (ύ 681) Καὶ ἡ ἀνάγνωση αὐτὴ ταιριάζει στὰ λεγόμενα τοῦ Ἀντίπατρου *Antipater, conspecto Peloponnesiorum exercitu, qui audita morte Alexandri ad infestandum imperium eius confluxerant, dissimulans scire se, qua mente venissent, gratias his egit, quod ad auxilium ferendum Alexandro adversus Lacedaemonios convenissent, adiecitque id se regi scripturum; ceterum ipsos, quia sibi opera eorum in praesentia non esset necessaria, abiarent domos, horiatus est.* Κατὰ τὸν Κούρτιο, VI, 1, 20, μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τιμωρήθηκαν μόνο οἱ Ἡλεῖοι καὶ οἱ Ἀχαιοί, κι ὅχι καὶ οἱ Ἀρκάδες, γιατὶ *Tegeatae veniam defectionis praeter auctores impetraverunt*, δπου τὸ *Tegeatae* εἰν' εἰκασία τοῦ Zumpt, ἀντὶ τοῦ ἀκατα-

στρατός του ήταν μόνο 20000 πεζοί και 2000 ιππεῖς, ἔλυσε τὴν πολιορκία τῆς Μεγαλόπολης και ἀποτραβήχτηκε λίγο, στὸ δρόμο γιὰ τὴ Σπάρτη, νὰ προσμένῃ τὴν ἐπίθεση σὲ βολικώτερο τόπον, ὅπου ἔλπιζε πώς θὰ μποροῦσε νὰ τὰ βγάλῃ πέρα μὲ τόσο μεγαλύτερη δύναμη.

‘Η μάχη στάθηκε πολὺ αἰματηρή: καὶ κατὰ τὶς διηγήσεις ποὺ μᾶς σώθηκαν, οἱ σπαρτιάτες κ' οἱ συμπολεμιστές τους κάναν θαύματα παλληκαριᾶς - ὡσπου δμως κάποτε ὁ βασιλάς ὁ Ἀγις, περιζωσμένος καὶ καταπληγωμένος ἐκεῖ κατακοντίστηκε ἀπ' τὸ πλῆθος π' ὥρμησ' ἀπάνω του, κ' ηὗρ' ἔτσι τὸ θάνατο ποὺ ἐπιζήτοῦσε.⁶⁹⁵

‘Ο Ἀντίπατρος, ἀν καὶ μὲ βαρείες ἀπώλειες, νίκησε κατὰ κράτος.

Μ' αὐτὴ τὴν ἥττα σβῆσαν οἱ ἐλπίδες τῶν ἑλλήνων πατριωτῶν κ' ἡ ἀπόπειρα ν' ἀναστηθῇ ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης. ‘Ο Εύδαμίδας, νεώτερος ἀδερφός, καὶ διάδοχος, τοῦ ἀκληροῦ Ἀγι, ἐξαρχῆς ἥταν ἐναντίον τοῦ πολέμου καί, παρὰ ποὺ οἱ σύμμαχοι τώρα ὅλοι τῶν Σπαρτιατῶν ὑποχώρησαν μαζὶ στὴ Σπάρτη, συμβούλεψε νὰ πάψουν πιὰ κάθε ἀντίσταση.⁶⁹⁶ Στεῖλαν στὸν Ἀντίπατρο λοιπὸν ζητῶντας εἰρήνη, κ' ἐκεῖνος γύρεψε γιὰ δμηρους 50 σπαρτιατόπουλα, δέχτηκε δμως, στὸ τέλος, ἀντρες, ἀντὶ παιδιά,⁶⁹⁷ ἐνῶ τὸ θέμα τῆς παραβίασης τῆς εἰρήνης τὸ

νόητου *peccati geatae*, ποὺ ἄλλοι διώρθωσαν σὲ *precati a rege* (Jeap), ἄλλοι σὲ *a rege autem* (Foss) κλ

⁶⁹⁵ Απ' ὅσα λέει ὁ Διόδωρος, IZ' 63, 4, γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀγι, φαίνεται πώς ἡ λεπτομερειακὴ περιγραφὴ τῆς μάχης στὸν Κούρτιο, VI, 1, 1 κέ, ἔγινε κατὰ τὸν Κλείταρχο. Κ' οἱ δυὸ ιστορικοὶ ὑπολογίζουν πέντε χιλιάδες τραχόσιους νεκροὺς σπαρτιάτες, ἐνὸν μακεδόνες, ὁ Διόδωρος τρισήμισυ χιλιάδες κι ὁ Κούρτιος, VI, 1, 16, [χίλιους.] (*ex Macedonibus haud amplius mille, ceterum vix quisquam nisi saucius revertit in castra*) ‘Η χρονολογία αὐτῆς τῆς μάχης βγαίνει ἀπ' τὸν Κατὰ Κτησιφῶντος τοῦ Αἰσχίνη, ποὺ ἐκφωνήθηκε πρὶν ἀπ' τὰ Πόθια (Σεπτέμβριος τοῦ 330), [βλ. § 254] καὶ μετὰ τὴν ἥττα τοῦ Ἀγι Εἰν' ἀκόμα σχεδὸν βέβαιο, πώς ἔγινε μετὰ τὸ ψῆφισμα ὑπὲρ τοῦ θράκα Ρηβούλα, δηλαδὴ μετὰ τὸ Μάη τοῦ 330. Ο Κούρτιος, VI, 1, 21, γράφοντας *hic fuit exitus belli, quod repente ortum prius tamen finitum est, quam Dareum apud Arbela superaret*, κάνει λάθος κι ἀντιφάσκει καὶ μὲ τὰ δικά του τὰ γραφόμενα λίγο παρακάτω, VII, 4, 32 [Πρῶτος ὁ Niese, I, 497-500, καὶ ὑστερ' ἀπὸ λεπτομερῆ κριτικὴ ἀνάλυση τῶν παραδιδόμενων ιστορικῶν πληροφοριῶν, στὸ *Exkurs 2 Die Zeit der Schlacht bei Megalopolis*, κατάληξε εὔστοχα πώς ἡ χρονολογία τῆς μάχης τῆς Μεγαλόπολης θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθῇ στὸ τέλη τοῦ 331 κι δχι τὸ καλοκαίρι τοῦ 330 ‘Η ἀποψή του ἔγινε γενικώτερα δεκτὴ ἀπ' τοὺς ἐρευνητές (Beloch, III, 2, 317-8, καὶ Berne, ἀρ. 15). Προσεκτικὴ ἔξέταση δλων τῶν νύξεων τοῦ Ἀρριανοῦ γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Ἀγι βλ. στὸ Brunt, I, 480-5, *Appendix VI.*]

⁶⁹⁶ Πλούταρχος, Ἀποφθέγματα Λακωνικά, 220 f

⁶⁹⁷ Πλούταρχος, Ἀποφθέγματα Λακωνικά, 51 [:] Πρβλ Αἰσχίνη, Κατὰ Κτησιφῶντος, 133 Λακεδαιμόνιοι δ' οἱ ταλαιπώροι [] νῦν δμηρεύσοντες καὶ τῆς συμφορᾶς ἐπίδειξιν ποιησόμενοι μέλλουσιν ὡς Ἄλεξανδρον ἀναπέμπεσθαι []

παράπεμψε στὸ Συνέδριο, ποὺ συνῆλθε στὴν Κόρινθο.⁶⁹⁸ Ὅστερ' ἀπὸ πολλὲς συνδιασκέψεις τὸ ζήτημα ἀναπέμφθηκε στὸν ἵδιο τὸν Ἀλέξανδρο, καὶ γί' αὐτὸ πρέσβεις τῆς Σπάρτης φῦγαν γιὰ τὴν ἄπω Ἀνατολή, ἀπ' ὅπου ἡ ἀπόφασή του ἦταν κ' ἡ πιὸ ἥπια ποὺ γινόταν:⁶⁹⁹ συγχώρεσε ὅσα γίναν, κ' οἱ Ἡλεῖοι μὲ τοὺς Ἀχαιοὺς (ὅχι κ' οἱ Σπαρτιάτες, ποὺ δέν ἦταν μέλη τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑλλήνων) ἀναγκάστηκαν ν' ἀποζημιώσουν τὴ Μεγαλόπολη μὲ 120 τάλαντα· καὶ μπορεῖ βέβαια νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς πὼς ἡ Σπάρτη θὰ ὑποχρεώθηκε νὰ μπῇ στὴ Συμμαχία, στὸ πολίτευμα ὅμως τῆς ἀρχαίας πολιτείας τῶν Ἡρακλειδῶν καμμιὰ μεταβολὴ δὲν ἔγινε, οὕτ' ἡ ἐπικράτειά της ξαναπειριώστηκε.

Καὶ στὴν Ἀθῆνα χαλάρωσε ἡ ἔνταση - μ' ὅλο ποὺ δὲν πάψανε νὰ παραδίνωνται σὲ πικρόχολες διαθέσεις. Λίγο μετὰ τὴν ἦττα τοῦ Ἀγιᾶνοιξ⁷⁰⁰ ἡ κατὰ Κτησιφῶντος ἐκείνη δίκη· καὶ σκεφτῆτε τὸν καιρό, λέει ὁ Αἰσχίνης στοὺς δικαστές, ποὺ ρίχνετε τὴν ψῆφο σας· σὲ λίγες μέρες θὰ γίνουν τὰ Πύθια, καὶ θὰ μαζευτοῦν ἐκεῖ ὅλ' οἱ Ἑλληνες, κ' ἡ πόλη μας ντροπιάζεται ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τοῦ Δημοσθένη τὸν καιρὸ τοῦτο, καὶ θὰ φανῆτε, ἀν τὸν τιμήσετε καὶ μὲ στέφανο, πὼς εἴστε σύμφωνοι μ' ὅσους παραβιάζουν τὴν κοινὴν εἰρήνην.

‘Ο Αἰσχίνης, ὡστόσο, δὲν πῆρε οὔτε τὸ πέμπτο τῶν ψήφων, κ' οἱ Ἀθηναῖοι θὰ θεώρησαν τὴν ἀπόφαση τούτη σὰ μεγάλη τους πολιτικὴ πράξη. Ἔτσι καὶ καταδικάστηκε ὁ Αἰσχίνης σὲ πρόστιμο χιλίων δρχ-χμῶν, ποὺ δὲν τὸ πλήρωσε ὅμως κ' ἔψυγε στὴν Ἐφεσο. ‘Ο Δημοσθένης, στὴν πρώτη γιορτὴ τῶν Διονύσιων πῆρε τὸ χρυσὸ στεφάνι πούχε ἀποφασιστῇ μετὰ τὴ μάχη στὴ Χαιρώνεια καὶ τώρα ἐπικυρωνόταν κ' ἐξέφραζε τὴν ἔγκριση ἀπ' τοὺς συμπολῖτες του καὶ τῆς τότε καὶ τῆς τώρα πολιτικῆς του.

‘Η κατάσταση ὅμως στὴν Ἑλλάδα δὲν ἀλλαζει βέβαια μὲ τέτοιες ἐπιδείξεις. Κι ἀπὸ τότε ποὺ γονάτισε κ' ἡ σπαρτιατικὴ ἐξέγερση, τὰ ἔλλαδικὰ πράγματα γενικώτερα ἀποτραβιοῦνται στὸ βάθος τῆς σκηνῆς.

698 Διόδωρος, IZ' 73, 5 ἐκείνου δὲ ἐπὶ τὸ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον τὴν ἀπόκρισιν ἀποστείλαντος, οἱ μὲν σύνεδροι συνήχθησαν εἰς Κόρινθον κ.λ.

699 Δυστυχῶς δὲν ἀναφέρεται πότε καὶ ποὺ τὸν συνάντησαν οἱ πρέσβεις. Κατὰ τὸν Κούρτιο, VIII, 4, 32, τὰ νέα γιὰ τὴν ἐξέγερση τῆς Σπάρτης θὰ τοῦρθαν μετὰ τὴ διαχείμαση στὸν πάνω Καύκασο, ὅταν εἶχε φτάσει στὴ Βακτριανή, τὴν ἀνοιξτὴν τοῦ 329 *nondum enim vici erant cum proficiscerentur tumultus eius principia nuntiaturi*

700 Αἰσχίνης, Κατὰ Κτησιφῶντος, 254. Καὶ τὸν καιρὸν μέμνησθε ἐν φ τὴν ψῆφον φέρετε Ἡμερῶν μὲν δλίγων μέλλει τὰ Πύθια γίγνεσθαι καὶ τὸ συνέδριον τὸ τῶν Ἑλλήνων συλλέγεσθαι διαβέβληται δ' ἡ πόλις ἐκ τῶν Δημοσθένους πολιτευμάτων περὶ τὸν νυνὶ καιρούς δόξετε δ' ἐὰν μὲν τοῦτον στεφανώσητε, ὅμογνώμονες εἴναι τοῖς παραβαίνουσι τὴν κοινὴν εἰρήνην[.]

